BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ J. LAFFITTE, banquier, rue du Mont-Blanc, n° 11.

N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard Italien, n° 22, en face des Bains Chinois.

H. NICOLLE, libraire, rue de Seine, n° 12, F^bg. St-.Germ.

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, F^bg. St.-Germ.

P. DIDOT l'aîné, imprimeur du Roi, rue du Pont de Lodi, n° 6.

F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.

C. L. F. PANCKOUCKE, imp.-lib., rue des Poitevins, n° 14.

FR. IGN. FOURNIER, libraire, rue Mâcon, n° 10.

AUG. RENOUARD, libraire, rue St.-André-des-Arcs, n° 55.

AL. EYMERY, libraire, rue Mazarine, n° 30.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

CAII JULII CÆSARIS

QUÆ EXTANT

OMNIA OPERA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,
REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

CAIUS JULIUS CÆSAR.

Dux ense, calamo Scriptor Classicus.

Argenteus nummus
e Cimelio D^ni Allier de Hauteroche.

✱ Julium Sidus.

L. J. J. Dubois del. *P. Audouin Sculpsit.*

[illegible]AIUS JULIUS
[illegible]ÆSAR

[illegible] PARL [illegible]

CAIUS JULIUS

CÆSAR

AD CODICES PARISINOS RECENSITUS

CUM VARIETATE LECTIONUM

JULII CELSI COMMENTARIIS

TABULIS GEOGRAPHICIS ET SELECTISSIMIS ERUDITORUM NOTIS

QUIBUS SUAS ADJECERUNT

N. L. ACHAINTRE ET N. E. LEMAIRE

VOLUMEN TERTIUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXX

L. Julius Julus, Trib. milit. Cos. pot. a

ulus, Trib. mi
n. 361.

ulus, in castri
an. 401.

P

S. Julius Cæsar,
Prætor, an. 630.

C.

C. Julius
Ponti
occis

us. = Julia
I. = Mucia.

. Marius,
s. an. 672.

Caius Antonius.

M. Antonius Orator,
Cos. an. 654.
Censor, an. 656.

C. Antonius
Cos. an. 690.

C. Antonius.

M. Antonius Creticus.

Cossutia.
Pompeia.
Cornelia.

ervilius = Ju
epio.

Fulvia. = M. Antonius,
Triumvir.
R. P. C.

L. A
Pietas, C

Julus Antonius,
Cos. an. 743.

L. Antonius.

M. Antonius Antyllus,
occisus a Cæsare
Octaviano.

ERUDITO LECTORI ET BENEVOLO

S. P. D.

N. E. LEMAIRE.

Quum in principio voluminis primi post præfationem nostram, pag. XXV, ordinem et summam rerum, quibus constat nostra Cæsaris editio, describeremus, tertio hoc volumine tibi, Lector humanissime, afferenda hæc promisimus: 1° Effigiem C. Julii Cæsaris, expressam e basalte nigro; 2° Jul. Celsi de vita Cæsaris commentarios, cum nova præfatione, veterum de Celso testimoniis, et Diatribe Joh. Georg. Grævii: 3° Dictatoris genealogiam ex Huberto Goltzio excerptam; vitam a Plutarcho exaratam, notisque et recensione Cl. V. Amar illustratam; 4° Græcum Belli Gallici interpretem. Nunc quantum fides promissa nos tenuerit, tuum sit judicium.

I. Nihil mihi longius quidquam videbatur, quam ut tibi tandem primum diligentiæ specimen exhiberem, qua delinearentur graphio et ære cælarentur universæ summorum virorum imagines ac vultus, quorum jam animos, indolem et mores tabella fideliori excusi libri expresserant. Hanc veram genuinamque magni Cæsaris effigiem J. Celso et Plutarcho præfigendam curavimus, ut de Cælatoris nostri artificio, et amborum historicorum narratione (pag. 247 et 284) facilior incideret comparatio, atque de vultus lineamentis sententia pronunciaretur æquior.

Cui quidem Cæsarianæ figuræ potuissem, exemplo

Grævii, tetrastichon hoc Ausonii Burdigalensis subscribere:

Imperium binis fuerat solemne quod olim
Consulibus, Cæsar Julius obtinuit.
Sed breve jus regni sola trieteride gestum
Perculit armatæ factio sæva togæ.

Fuerunt etiam nonnulli, qui suaderent, ut inter ejusdem Ausonii Monosticha de duodecim Suetonii Cæsaribus, Hesperio filio dicata, ea seligerem subscribenda, quæ ad nostrum Julium pertinent, sive propter ordinem imperandi,

Primus regalem patefecit Julius aulam;

Sive propter tempus, quo stetit illius imperium,

Julius, ut perhibent, divus trieteride regnat;

Sive propter miserandam illius necem,

Julius interiit Cæsar grassante senatu.

Sed quum hæc omnia, quanquam satis mediocria, ad calcem Suetonii nostri relata invenies, malui breviora quædam excogitare, quæ sine offensione tibi accipienda proponerem. Itaque illic sub-inscriptum legere licebit: DUX ENSE, CALAMO SCRIPTOR CLASSICUS; quod si verborum elegantiam, at saltem non veritatem sensus desiderabis. Infra hanc inscriptionem, occurrit argenteus nummus, de quo nulla fit mentio inter omnes quos fere ducentos expressit Hub. Goltzius. In summo tabulæ margine prælucentem viro stellam volui, ut semper ante oculos obversata cælestis illa fax, et Cæsariani fati dux prævia, in animos revocaret, quidquid Horatius de JULIO SIDERE, quidquid de DIONÆI CÆSARIS ASTRO Virgilius sublimi carmine cecinerunt.

II. Genealogia Cæsaris juxta effigiem posita, explicatur ex Huberto Goltzio, qui tam singulari ingenio et

industria ad illustrandam vetustatis cognitionem valuit, ut quanquam inter Germanos natus, mihi semper in penitioribus Quiritium ædibus quasi cognatas et coæquales Cæsarum familias habuisse videretur.

Itaque tibi, Lector humanissime, in hujus voluminis tertii vestibulo occurrent hæc duo, scilicet effigies et stemma Cæsaris, velut olim in primis suorum ædificiorum atriis Romani solebant,

> Pictos ostendere vultus
> Majorum, et stantes in curribus Æmilianos.
>
> JUVEN. Sat. VIII, 3.

III. Nunc autem de Julii Celsi in Cæsarem commentariis, et de Diatribe Johan. Georg. Grævii, quam illis præfiximus, pauca et præcipua dicenda sunt.

Julii Celsi, ut vocatur, de Cæsaris vita commentarii rursus editi sunt anno 1697, a J. G. Grævio, juxta principem et jamdiu rarissimam editionem, quæ anno 1473 prodierat, sine ullo vel auctoris nomine, vel operis titulo: nec ob aliam causam J. Celsi nomen huic libro inscriptum est, quam propter Gherardi Vossii temerariam, ut ipsi Grævio visum est, in conjectando fiduciam. Nam quum, apud quosdam tredecimi aut etiam posterioris sæculi scriptores polygraphos, invenisset mentionem fieri de J. Celsi commentariis, qui diligenter de Cæsaris vita scripsisse dicebatur, neque ipse ullos nosset alios de Cæsaris vita commentarios, præter illam anno 1473 editam historiam, statim eam J. Celsi nomine dignatus est. Suberat alia quæstio, quisnam iste Celsus fuisset. Quum autem Vossio sæpe occurrisset, in manusc. codd. Cæsaris, hujusmodi subscriptio: *Julius Celsus Constantinus* (seu *Constantinopolitanus*) *V. C. Legi; J. Celsus vir clarissimus et comes recensui;* minime visum est illi dubium, quin Cæsaris librorum emendator, etiam de Cæsaris vita librum

conscripsisset. Hactenus quidem ille, et satis : nam in spatioso conjectandi curriculo periculosum est nimis procedere : in his tamen quæ conjecit, utrum erraverit, necne, sequens disquisitio ostendet. Interea verum, quisquis ille est, libri qui circumfertur auctorem, ne quid præjudicemus, Anonymum vocabimus.

De J. Celso afferuntur quatuor præsertim testimonia, quorum duo jam a Vossio (inst. or. l.V, c. 10; item de hist. lat. l. I, c. 13,) citata supra memoravimus.

Speculum historiale Vincentii Burgundi Beluacensis episcopi (qui floruit circa annum 1240) antiqua dicta Julii Celsi continet : ibi legitur l. VI, c. 5 : *Alia multa de bello Cæsaris narravit Orosius et Julius Celsus; ex quibus multa sequuntur excerpta*, etc. Sententiæ decem citantur ex quinque libris. Ex libro I : « Consueverunt dii immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci volunt, his secundiores interdum res et diuturniorem impetum concedere. — Totius Galliæ consensui nec orbis terrarum obsistere possit. — Naturale est omnes homines studio libertatis incitari, et conditiones servitutis odisse. — Libenter homines id quod volunt, credunt. — Iracundia et temeritas Gallorum genti maxime innata est, ita ut levem auditionem pro re comperta habeant. — Animi est ista mollitia, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. » Ex libro II : « Rerum omnium magister est usus. » Ex libro III : « Inter duos bellantes hoc unum tempus deliberandi de pace est, dum sibi uterque confidit, et ambo pares videntur; quod si alteri paululum fortuna tribuerit, vix utetur conditionibus pacis, qui superior videtur, nec æqua parte contentus erit, qui se omnia habiturum sperat. » — Ex libro IV : « Terror hominibus consilium mentemque eripit, et membra debilitat. — Fortuna plerumque quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem casum reservat. » Ex libro V : « Galli homines

minime insidiosi, per virtutem, non per dolum dimicare consueverunt. »

Gualterus Burlæus, Anglus (qui sub idem tempus floruit) de vitis philosophorum, *Lovanii* 1474, *in* 4°, sic de J. Celso, c. 104 : *Julius Celsus historiographus scripsit diligenter de bello Cæsaris librum, quem in quinque libros distinxit, in quibus multa doctrinalia mirabilia continentur, ex quibus pauca hic posita sunt.* Sequuntur septem sententiæ ex iis quas a Vincentio Burgundo collectas modo protulimus.

Item Joannes Magnus (qui floruisse dicitur circa annum 1420) in Sophologio, *Parisiis* 1475 *in fol.* compluribus locis l. V, c. 13; l. III, c. 7, et alias, J. Celsi, ut ipse vocat, sententias profert.

Albertus Eyb (qui Papæ Pio secundo fuit a secretis, et obiit anno 1454), in margarita sua poetica *Romæ* 1475 *in fol.* sic habet, p. 84 : *J. Celsi de Gestis Cæsaris auctoritates incipiunt.* Affert deinde sententias ex decem J. Celsi libris detractas, quibus duas fere paginas implet; ibi etiam pleræque a Vincentio citatæ reperiuntur.

Porro ex his omnibus constat, seculis XIII et XV divulgatam fuisse opinionem, quæ J. cuidam Celso commentarios de Cæsaris gestis adscriberet. Sed accidit, ut omnes ab istis collectæ, et cum laude citatæ, tanquam ex J. Celso, sententiæ partim in ipsius Cæsaris bello Gallico, partim in Civili et Alexandrino reperiantur, quod ipse sum expertus; nequaquam vero in Anonymi nostri opere, nisi prorsus aliis involutæ verbis, occurrant. Quod ad librorum divisionem attinet, fuit Alberto Eyb bellum Civile, nonus liber; Alexandrinum, decimus. Vincentius vero, et Burlæus bellum Gallicum indivisum, Civile in duos tantum libros divisum videntur habuisse. Hoc enim ordine sententiæ a Vincentio prolatæ in Cæsaris operibus reperiuntur : « *Consueverunt*, etc. Cæs. B. G. 1, 14; *Totius Galliæ*, etc. ibid.

7, 29; *Naturale est*, etc. ibid. 3, 10; *Libenter homines*, ibid. 3, 18. *Iracundia et temeritas*, etc. ibid. 7, 42; *Animi est ista*, etc. ibid. 7, 77; *Rerum omnium*, etc. Cæs. B. C. 2, 8; *Inter duos*, etc. ibid. 3, 10; *Terror hominibus*, etc. Cæs. B. Al. 18; *Fortuna*, etc. ibid....; *Galli homines*, Cæs. B. Af. 73. » (Vide supra, pag. x).

Ex his, J. Celsi commentarios illis temporibus celebratos patet, ipsum Cæsaris opus fuisse, quale ad nos pervenit, cum Hirtii Pansæ, vel cujusvis alius, fortasse J. Celsi supplemento, qui tunc totius operis auctor credebatur.

Et ipse Noster Anonymus simili fuit errore imbutus qui depromptum ex Cæsare locum J. Celso attribuit. Quum enim commemorasset, p. 92, Ariovisti victoriam; *Suetonius*, inquit, *Tranquillus, auctor certissimus, Germanorum hoc in finibus accidisse ait: Julius autem Celsus comes, et qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum refert.* Enimvero Cæsar, l. V, eam cladem in Eburonibus acceptam fuisse narrat; inde, illa pag. 155, interpolata ab aliquo legente adnotatio, quam minime intellexit Grævius: *Hic* (post viginti dierum supplicationem Romæ decretam) *incipit octavus commentariorum liber quem fecit J. Celsus* (nos vulgo Hirtium Pansam credimus): *septem autem primos et usque ad hunc passum fecit ipse Cæsar*, *quamvis hic auctor* (Anonymus) *aliquot in locis* (præsertim loco a nobis supra citato) *contradicit* (totum opus J. Celso assignando) *et male, Cicerone teste, et ipso Celso* (Hirtio Pansa) *in prologo suo* (libri octavi) etc. Tam parum igitur imperitiæ damnandus fuit à Grævio hic adnotator, ut contra clarissime in hac re viderit, nisi quod octavum librum Julio Celso adsignat, non repugnantibus sane omnibus manuscriptis.

Quod si paulo antiquiores scriptores quum J. Celsum laudarent, J. Cæsarem intellexerunt, ut patet, Vossianæ

conjecturæ præcipuum, imo unicum fundamentum corruit.

Sane J. aliquis Celsus, quem tituli sui, Vir clarissimus et Comes, (non *comes* minuscula littera scribendum) quem denique ipsum patriæ nomen non ante quartum sæculum vixisse satis indicat, J. Cæsaris commentariorum exempla recensuerit, iisque nomen suum adscripserit, potuit id Anonymo nostro et aliis fucum facere. Inde vulgaris ille manaverit error quem supra reprehendimus, de vero Cæsaris commentariorum auctore; quem errorem a Sabino Floridò et Ludovico Carrione (vide mox Grævianam diatriben) aliisque doctis viris nondum repudiatum esse scimus. Sed cur istud J. Celsi nomen, quod cæterorum opinio Cæsaris commentariis apponit, Gh. Vossius Anonymo nostro assignet, nullam ne umbram quidem rationis video. Duodecim Celsorum ad nos mentio pervenit, si credamus Matthæo Aimerichio, qui eorum nomina retulit in parte prima sui Speciminis (1), pag. 88 et 89: inter quos partim Juris scientia, partim artis Medicæ peritia celeberrimos, signat Julium Celsum, de quo Spartianus in Adriano, cap. XVIII; et ait *hunc esse foristan Jurisconsultum*, cui *tribuuntur* Commentarii de vita C. J. Cæsaris; sed quum huic opinioni firmandæ nullam omnino rationem subjiciat auctor diligens et sagax, mihi non mediocriter impediti videntur, qui Anonymum nóstrum non posse Julii Celsi nomine carere putant.

Ego vero, si mea de illo vere incerto, vere ignoto scriptore sententia, quæcumque sit, rogetur, ita responsum velim: Christianus ille fuit; nam et Divum Augustinum, p. 231; et sacrorum Bibliorum vulgatam lectionem citat, p. 256; et de Jove ac Neptuno plusquam male dicit, ibidem;

---

(1) Specimen veteris romanæ litteraturæ, deperditæ, vel adhuc latentis: in 4°, FERRARIÆ, 1784.

et Martyrium laudat, p. 229; imo aperte se declarat nono sæculo posteriorem. Nam suo tempore Eburones partem esse Germaniæ dicit, p. 92; Morinos in Flandriam, Brabantiam et Hannoniam dividit, p. 16: Germaniæ reges nunc vocari Cæsares idem docet: (præf. Grævianam vide). Quid dicam? in hoc scriptore omnia recentiorem ætatem sapiunt: queritur quod suo tempore mutata urbium pæne omnium nomina multum impedimenti afferant, pag. 15: Lutetia, inquit, Parisiorum in insula Sequanæ sita erat, ubi nunc est totius transalpinæ Galliæ famosior civitas fundata Parisius; p. 144. Londoneas vocat Britanniæ urbem regiam, p. 83: ubi nota Parisium singulari numero efferri nostro more, et Londoneas scribi partim ad nostram, partim ad Anglorum orthographiam.

Hæc omnia interpolata esse nemo contendet, qui styli tenorem observaverit. Præterea quum de aliquo veteri scriptore loquitur, agnoscas nostri fere temporis *eruditum*: illi M. Tullius est magnus Cicero, p. 155; Florum et Suetonium ita sæpe testes advocat, ut non illos prosequi admiratione videatur eadem, ac nos qui scriptores tantos perlegerimus. Denique in toto sonat opere magniloquentia quædam, et pæne ad omnia spectans admirandi libido, qua satis indicat se veterum facta et nomina ex longinquo revereri.

Non tamen inficias iverim, occurrere in hoc qualicumque scriptore multa satis compte et eleganter dicta; sententias graves, nec inutiles, quas etiamsi ex antiquis ac præsertim ex J. Cæsare, quem J. Celsum vocat, plerumque desumpserit, tamen aliqua laus est etiam in excerpendis quæ bona sunt. Inde fit, ut quamvis effeminato stylo peraratum, opus cum multa delectatione pervolvatur. Quum tamen in hoc decursu *barbarismos* non semel offendas, cujusmodi est hic, p. 85, *quum Cæsaris esset* intentio *in gallia hyemare;* p. 111, *C. Trebonii* ducatu

in castra penetravit; p. 113, *occasio rebellantibus data erat* historias *novas in Cæsarem fingendi*; p. 88, *proximioribus*; p. 89, *compassio*; p. 93, *arrham victoriæ*; p. 43, *scrupulose*; p. 41, *reinventus*, etc.; difficile est non fateri, conscriptum esse hunc librum iis temporibus quibus veterum amor refervescebat; doctissimi vero homines lexicorum ope non adjuti adversus domesticæ linguæ barbaram consuetudinem ægre et infeliciter luctabantur.

Hæc fere in tertium et decimum sæculum cadunt: nec tum præter Italiam ulla gens fuit, quæ vel eousque posset assurgere; nulla, quæ veteres scriptores sic judicare et imitari, antiquas autem respublicas sic admirari posset: aut igitur circa quartum et decimum sæculum, aut in Italia circa decimum tertium floruit. Cui quidem opinioni libentius adhæreo, tum quod anno 1473, quo primum hic liber editus est, auctoris nomen jam obsoleverat; tum quod alicubi se Gallum non fuisse innuit; nam quum sibi de Galliarum situ pauca dicenda proponeret, p. 15; *quæ res*, inquit, *eo facilior mihi esse debet, quod* regionum illarum *distantissimos fines fere omnes nunc ex otio et solo videndi noscendique studio, nunc ex negotio circuivi.* Insuper et Galliam sæpius transalpinam vocat, quam pro Galli hominis, etiam latine scribentis, more. Crediderim ergo quod jam alicui visum est, teste Vossio, *loco citato*, teste etiam doctissimo *Schœll* (1), Anonymum nostrum, Italum, et Petrarchæ æqualem fuisse, nedum, juxta Davisii conjecturam, quinto illum vel sexto sæculo vixisse putem. An ipse Petrarcha fuit? Sane fragmentum de bello Hispaniensi quod omnino ex hoc auctore depromptum esse patet, in manuscripto Petaviano sub Petrarchæ nomine traditur. Et diligenter si attendas,

(1) *Histoire abrégée de la Littérature Romaine*, t. II, p. 11.

omnia quæ diximus, cum Petrarchæ vita ejusque peregrinationibus conveniunt. Quis sit, ignoramus : Petrarcham vocat alicujus auctoritatis atque fidei manuscr. codex: nihil huic codici refragatur. Credere quid vetat? hæc sane fuit Eruditissimi viri opinio, Bernardi *De la Monnaye* (Vide Fabricii biblioth. lat. Lipsiæ 1773, T. I, p. 259). Ego ut libens crediderim, ita nihil ausim affirmare.

Utique quid sibi hic auctor proposuerit, ipse nos curavit docendos. Materiam ex J. Cæsaris commentariis (ipse fatetur p. 165) ex Floro Suetonioque (passim), et aliis romanis scriptoribus quos omnes in manibus habemus, collegit; collectamque *latius in historiæ formam digessit*; sic ipse loquitur, p. 166: Hunc finem fere attigit, nisi quod oratoriis formulis præter historiæ modum abutitur, Florum præcipue imitatus; et hoc debuit esse judicium ejus, cui Cæsar non satis comptus videbatur. Opus vero suum non divisit. Nam, secundi et tertii libri quos solos invenimus titulos, p. 42 et 54, non dubitamus ab eodem interpolatos esse, qui notam p. 155 apposuit, quique, ut videtur, Anonymi nostri historiam cum Cæsaris commentariis membratim comparandam instituerat.

Hunc nos editione nova dignati sumus, non quod multum inde adjumenti ad rerum notitiam comparari posse putaremus; sed primum ob ipsius libri ac præsertim suppositi auctoris celebritatem; deinde ob aliquam styli jucunditatem, unde fit ut forsitan haud ingratum munus lectoribus offerre videamur; denique, ut nostris aliqua lux clarior notis adfulgeat; et ne quid editio nostra desideret, quod in cæteris fama præstantissimis reperitur. Omnia in hoc edendo præstitimus, quæ diligentiam nostram commendarent. Textum infinita mutilarum vocum multitudine deformatum, ad fidem principis editionis et ad communem sensum emendavimus. Quid enim juvaret cum Grævio scribere : *iterum* novandarum pro *rerum*; *levitatis* pro

lenitatis; concubere pro *concumbere; inter certos* pro *inter cæteros*, innumera alia quibus Grævianæ editionis omnes fere ad unam paginæ horrent. Quæ si fides vocanda est, non debuit usquam ab instituto discedere; sed timidus hæsitavit. Nos auctorem minime antiquum, nec tanti ponderis rati, liquidum textum volventibus offerendum, potius quam oculos et mentes ubique offendendas curavimus.

IV. Quum sæpius in Commentario nostro, Plutarchi Cæsarem in veri sensus testimonium passim adduxerimus, nos omnibus gratum facturos arbitrati sumus, si de fonte purissimo derivatum huc adverteremus, quidquid ad ipsius Cæsaris acta penitus recognoscenda; et quæ sive negligentia in scriptis omisit, sive ex industria ad silentium composita prætermisit, ea nunc e sincera historici alieni fide supplenda atque illustranda, legentibus auxilium certum sufficere posset. Hanc operam Chæronææ gravis alumnus præstitit, doctrina, moribus, elegantia paucis posthabendus: absit, ut de illo Trajani imperatoris magistro plura dicam, qui nullius eget præconiis; cujus narrationem Græcam recensuit, et Latinis notulis aspersit J. A. Amar, antiquæ fidei et doctrinæ vir.

Habes igitur, optime lector, non commentarios modo, sed Cæsarem totum, quandoquidem duas ejus effigies, alteram ab ipso, aut ejus amicis adumbratam, alteram ab egregio, et, quod forsitan mavis, candido artifice depictam, inter se comparando, singularis illius animi atque ingenii figuram, nullis omissis lineamentis, cogitatione facile concipies.

V. Addidimus septem de bello Gallico librorum metaphrasin græcam, quam ex Jungermannianis editionibus repetitam, Davisius editioni suæ, anno 1706, apposuit; verum in subsequenti, an. 1713, Lugd. Batav. in 8°, non comparet. Hic de illa minime contemnenda versione, cui

notas omnes Jungermanni subjunctas, a pag. 542, usque ad pag. 573, hic invenies, nobis visum est quædam proferre testimonia ex Fabricii bibliotheca, T. I, p. 250 (Lipsiæ 1773): Hæc versio, inquit, primum edita est anno 1606, ex Codice Pauli Petavii a Gothofredo Jungermanno. De ea illustris Huetius, libro de claris interpretibus, p. 219: « Dubito equidem, Gazæne an Planudæ, an alteri ejusdem ævi cuipiam commentariorum de bello Gallico conversionem Græcam, quæ in Petaviana Bibliotheca habetur, adscribam. Cæsarem illa nonnunquam ducem deserit, et breves tentat excursus, raro tamen et verecunde, ceterum non impura ea, nec invenusta. » David Hæschelius, epistola ad Jungermannum, 4 Cal. April. anno 1606: « Interpretationem Planudæ potius, qui et Ovidiana vertit quædam non infeliciter, quam Gazæ crediderim, quod e phrasium similitudine facile conjecerim. » Petrus Scriverius literis ad eundem Jungermannum: « Belli Gallici interpres ille Græcus non est quidem contemnendus, sed tamen haud ita magno literarum emolumento legitur, ut absque ulla studiosorum fraude poterat obliterari, quisquis est. Sed legatur, si quis tamen hæc quoque captus amore leget. »

De interpretis nomine litem esse vides, aliis Planudam, aliis Gazam præferentibus: sed utrisque temere: primum de Gaza quæstio nulla esse potest; nam ante ipsum natum ducentis fere annis exarati codices hanc metaphrasim cum J. Cæsaris operibus continent; quos videre licet apud regiam Parisiorum bibliothecam. De Planuda autem non ita certum affirmaverim judicium; tamen, quum in manuscriptis codd. Ovidianæ metaphraseos, quam mox in lucem proferemus, Planudæ auctoris nomen diligenter præfixum fuerit, et Cæsaris versioni non inscriptum reperiatur, inde libenter inductus alium esse auctorem concludam. Quod si animadvertas dictionis integritatem, audeo etiam dicere

elegantiam, forsan illis statim assentiaris qui multo superiorem ætatem suspicati sunt. Sed fatendum est tamen, ubi nonnulla sæcula post Cæsarem nostrum effluxerunt, difficile esse græcorum scriptorum antiquitatem ex solo genere dicendi æstimare. Corruptus enim præsertim post Constantini tempora vulgaris sermo, aliquatenus antiquæ illi linguæ similis tantum apud doctos remansit. Imo potius græca lingua tunc nulla erat; sed illius duntaxat umbra ex nobilibus veterum scriptis interdum evocari solebat. Plus minusve elegantiæ in aliquo recentiore Græco si deprehendas, collige, plus illum minusve se ad veterum imitationem composuisse; et doctrinam quidem illius, si placet, lauda; de ætate vero qua scripserit, nihil affirmare suaserim.

VI. Denique Catalogum et indicem populorum, virorum et locorum in Celsi Commentariis memoratorum, ea diligentia et mente confecimus, ut primo aspectu facile judicaveris, quodnam discrimen, vel quam similitudinem inter facta et nomina uterque scriptor narrando nobis attulerit.

Hi sunt labores nostri ad hoc volumen componendum; quam difficiles et improbi fuerint, non examussim referam; satis erit, amice lector, si nostræ voluntati saltem faveas. Vale.

JOAN. GEOR. GRÆVII,

C. V.

DE JULIO CELSO,

DE IPSIUS COMMENTARIIS,
ET DE LONDINENSI EDITIONE, 1473,

DIATRIBE.

Cum mecum ageret anno superiore, nomine Societatis Amstelædamensis, Henricus Boomius, vir spectatæ fidei et industriæ, de Julii Cæsaris editione nova, quam dare constituisset, ei ostendi Dionysii Gerardi Joannis F. Vossii notas et observationes in Cæsarem servari ab ejus patruo, viro Nobiliss. et Ampliss. Gerardo Joanne Vossio, senatore supremæ Curiæ Flandriæ, quæ est ditionis fœderatorum Belgarum; nec me dubitare, quin hujus lucubrationis copiam ei sit facturus vir humanissimus. Istius voti non longe post compos, petiit a me, ut, quem in musæo meo viderat, Julium Celsum, ut vocatur, de vita et rebus Julii Cæsaris secum communicarem, quem librum esse rarissimum intellexerat, quum in nulla Galliæ bibliotheca, illum reperiri testatus sit Joannes Goduinus V. Cl. professor regius, in editione Cæsaris ad usum Sereniss. Delphini adornata. Nam quum is disputasset de Floridi Sabini et Ludovici Carrionis opinione de Commen-

tariis, quos habemus de bello Gallico et civili, ac si illi falso Julio Cæsari tribuerentur, cum illorum parens sit Julius Celsus, quia huic adscribantur in nonnullis MSS. ut a Joanne Salisberiensi, Vincentio in speculo, auctore Margaritæ poeticæ, qui non pauca ex Cæsare deprompserint, quæ Julio Celso adsignent, subjicit, hunc scrupulum sibi exemisse Gerardum Joannem Vossium. Eum enim docere Celsi commentarios δὶς διὰ πασῶν a commentariis Cæsaris differre, *ut sciunt*, verba sunt Vossii, *qui cum Cæsare contulerunt editionem Celsi anni* MCCCCLXXIII. Paulo post subnectit his Goduinus : *ego vero fateor me ejusmodi Celsi editionem anno* MCCCCLXXIII *factam, quamvis sedulo in celeberrimis bibliothecis requisitam non invenisse.* Accipis igitur nunc hic illos quæsitos, et a multis viris doctis expetitos Julii Celsi commentarios. Nam hunc indicem, magni Vossii auctoritatem secuti, præfixerunt, quamvis nec in fronte illius, unde hæc prodit, editionis auctoris nomen, aut ipsius libri et ejus argumenti inscriptio conspiciatur, nec in calce, in qua tantum legitur : *Explicit liber. Deo gratias. Anno Domini* MCCCCLXXIII, ut rectius scriptorem hujus commentarii Dionysius Vossius anonymum vocet. Certe Julius Celsus in illo laudatur, ut Celsi esse non possit. Nam quum is commemorasset cladem Romanæ legioni ab Ambiorige illatam : *admonuisse*, inquit, *lectorem vellem quod Suetonius Tranquillus, auctor certissimus, Germanorum hoc in finibus accidisse ait : Julius autem Celsus comes, et qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum censet.* Meminit etiam Celsi in aliis locis, in primis in illo, ubi narrat Cæsarem Bibracte hiemare constituisse, de quo ipse Cæsar agit in Commentarii septimi de bello Gallico fine. *Hic*, inquit, *incipit octavus commentariorum liber quem fecit Julius Celsus; septem autem primos et usque ad hunc passum fecit ipse Cæsar, quamvis*

hic actor (leg. *auctor*) *aliquot in locis contradicit, et male Cicerone teste, et ipso Celso in prologo suo.* Hæc tamen non videntur ipsius anonymi esse, sed ab imperito homine adscripta, qui hunc anonymi librum credidit esse ipsos Cæsaris commentarios, quum anonymus Julio Celso illos tribuat, ut ex verbis his videre licet, *Julius autem Celsus comes, et qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum censet.* Nam in Cæsare legimus, victoriæ illius Ambiorigem potitum esse in Eburonibus sui juris populis. Si anonymus est auctor illorum, quæ de octavi libri scriptore apud illum prodita modo cognovimus, æque suum commentarium in VIII libros divisit, ut Julius Cæsar. In editione tamen vetere nulla est librorum distinctio, quam hic ut in aliis sumus secuti. Sed quidquid sit de scripto et auctore, liquet utique anonymum esse, quem Vossius Julium Celsum vocat, quo auctore ignoro, nisi forte, cum legisset, libri octavi scriptorem haberi Celsum, ut vidimus, nec tamen alius esset illius libri auctor, quam qui sit præcedentium, quod nemo iverit inficias, qui vel dictionem, vel sententias attentius consideret, animum induxerit, ut crederet totius hujus operis conditorem esse Julium Celsum. Fuit autem anonymus hic christianus. Laudat testimonium sancti Augustini de morte voluntaria Catonis, et non raro damnat et irridet gentilium, Romanorum præcipue, in auspiciis et sacris superstitionem. Nulla in illo antiquitatis sunt vestigia: quin vix quadringentorum, summum quingentorum annorum ætatem fert. Nam, ut omittam alia, Morinos dicit suo tempore Flandros appellari, et reges Germaniæ Cæsares. Quamvis vero Julii Celsi non sint hi commentarii, si ulli unquam Celsi commentarii exstiterunt, de quo valde dubito, ac non potius decepti sunt omnes alii, qui emendatorem operum Cæsaris Julium Celsum habuerunt pro illorum auctore, alii, qui hunc anonymum credide-

runt esse Celsum illum, qui sæpe laudatur a scriptoribus, qui ante trecentos annos vixerunt, quorum supra meminimus, quia, ut in editione vetusta nostra, liber octavus Celsi nomen gerit, sic forsitan in nonnullis manuscriptis codicibus omnes libri hoc nomen ostentarunt, quod viri docti observaverunt in Cæsaris quoque commentariis manuscriptis; sunt tamen digni hi anonymi commentarii, qui ex istis latebris in celebritatem protrahantur. Sic enim satisfiet eruditorum desiderio, qui olim eum videre gestiunt, inter quos fuit vir probitate, doctrina, et, cum superesset, studio benemerendi de præclaris artibus, illarumque cultoribus, in primis nobilis Emericus Bigotius, cujus epistolam ante multos annos ad Nicolaum Heinsium datam legi, in qua petebat quædam sibi ex hoc anonymo describi, optabatque totum aut solum, aut cum Julio Cæsare, si quando typis iterum mandaretur, publicari, ut scrupuli nonnullis a Sabino et Carrione injecti, inter quos et Tanaquillus Faber fuit, ex animis hominum penitus evellerentur. Nec equidem indignus est anonymus hic lectione, cum multas graves sententias adspergat, quæ lectorem possunt erudire, ut non est in cognoscendis causis, cur quæque gesta sint, obtusus, nec inutilis aut legentibus aut edentibus Cæsarem. Non fuit enim imperitus rerum humanarum, nec pro captu illius ætatis indoctus, quippe qui in scriptis Tullianis, præcipue in epistolis ad Atticum minime fuerit hospes, ex quibus non pauca excerpsit, quæ faciunt ad Julium Cæsarem defendendum, quem admiratur unice, et ad refellenda quæcumque in illo criminabantur. Editio illa unica anni MCCCCLXXIII mendis infinitis inquinatur, et præcipue fœdissime dedecoratur compendiis syllabarum et vocum, quæ illius temporis librariis et primis typographis erant familiaria. Præter hæc, expressimus eam in omnibus fere, intactosque reliquimus errores, sive scribarum, sive aucto-

ris in ortographia vocum, tam hominum et locorum, quam aliarum rerum, quæ facile poterant emendari, ut lector hanc editionem legens se primam legere sciat. Conjecturas et correctiones, quas exigebat sententia, singulis paginis subjecimus*. Speramus hujus libri paucis cogniti, Simlero certe et Gesnero, diligentissimis illis librorum indagatoribus ignorati, nec in bibliothecis locupletissimis Gallicis reperti, ut in dubium vocaretur, num unquam exstitisset, aut lucem vidisset, editionem non ingratam futuram hominibus belle curiosis. Anno MDCXCVII.

* N. B. Lector benevolus adeat, si placet, nostram de Julio Celso præfationem huic volumini præfixam, in qua rationes plurimas et argumenta commemoravimus, quæ nos ab instituta via Clarissimi Viri J. G. Grævii diu hæsitantes deterruerint, et quibus tandem impulsi, manifestos errores fœdaque mendorum inquinamenta, quibus dedecorari agnovit et passus est suam Editionem, in hac nostra longe accuratiori servare noluerimus.

N. E. LEMAIRE.

JULII CELSI
COMMENTARII
DE VITA
JULII CÆSARIS.

LIBER PRIMUS.

Caii Julii Cæsaris Dictatoris exordia, ut pleraque mortalium fragilia; progressus magnifici; finis præceps: adolescens haud sane fuit dives, quamvis nobilissima de stirpe. Siquidem ab ipso Romanæ urbis initio, et ante urbem conditam, præclarum nomen Juliæ gentis invenio. Accessit ad domesticam difficultatem intempestiva mors patris, qui, illo annum ætatis sextum decimum agente, obiit; cujus aliquando de nomine a me ipso et ab aliis dubitatum memini; crediturque, quod, ut sol stellas, sic paternum nomen filii claritas obscurasset: legendo tamen comperi (quod nescientibus prodo) patrem hujus Lucium Julium Cæsarem fuisse: sed ut revertar ad filium, accessit et quartana febris; iners tædium longæque molestiæ, et omni febre periculosius Sullæ odium dictatoris; qui civili bello victor, tam crudelis vir, tam potens, jam tum Cæsarem inter adversarios numerabat, et de illo loquens, sæpe his verbis et Pompeium et nobiles admonebat: *male præcinctum puerum cavete.* Etsi enim Cæsar circa ornatum corporis multus esset, fluxe tamen cingebatur; mos illa ætate reprehensibilis: unde est illud Ciceronis; a quo dum post bellum civile quæreretur, ut quid ita in electione

deerrasset, Pompeium Cæsari præferendo : *præcinctura*, inquit, *me decepit.* His ille simul vexatus incommodis, pene quotidie latibula permutabat, seque nonnunquam ab inquisitoribus pecunia redimebat; futurus regum dominus ac regnorum : et tamdiu hoc in statu fuit, donec Mamercus Æmilius et Aurelius Cotta viri nobilissimi et affines ejus, Sullæ vero amicissimi ; simulque Vestales virgines (quarum summa tunc erat auctoritas) multis ac validis precibus sibi veniam quæsierunt : ubi illud memorabile, quod quum Sulla diutius obstitisset, neque ullus precandi modus esset; victus ad ultimum exclamavit, vel divino instinctu, vel humana tantum modo conjectura ; et, *vincite*, ait, *atque habetote vobis cunctisque nobilibus hoc damnosum donum. Prædico autem vobis : hic, quem enixe adeo salvum vultis, optimatum partibus, quas vos mecum defendistis, quandoque erit excidio. Cæsari enim multi insunt Marii.* Hæc sane minutiora viri hujus, his fortasse profuerint, qui laboriosam adolescentiam degunt, ne desperent vigilando ac intendendo ad altiora conscendere, dum virum principem, tantis obsessum difficultatibus prima audiverint ætate. Militavit adolescens in Asia, Græciaque et Cilicia, fama nunc clara, nunc obscura : audita autem Sullæ morte, rerum novandarum spe trahente, Romam rediit; sed civili motu præter spem compresso, ne nihil ageret, Cornelium Dolabellam consularem ac triumphalem virum repetundarum accusavit. Quo judicio magnam sibi famam eloquentiæ, sed et multum quæsivit invidiæ : quam ut leniret absentia, absoluto reo, rebusque undique citra vota fluentibus, in insulam Rhodum se conferre disposuit; simul ut otio operam daret ac litteris, apud Apollonium Molonem clarissimum tunc facundiæ præceptorem, sub quo Cicero ipse romanæ princeps eloquentiæ didicisse creditur. Sed, dum eo navigat, a piratis captus, familiaribus omnibus, præter tres remissos

ad redemptionis suæ pecuniam procurandam, mansit cum prædonibus dies circa quadraginta, non sine tristitia et indignatione gravissima. Quumque illi eum ex convictu familiaritate orta percunctarentur: *quid eis, si in sua potestate essent, faceret*, respondebat jocanti similis, *se illos crucibus affixurum*; idque ita fore jurejurando tacito confirmabat. Quum vero comitibus ac servis Roma redeuntibus, et quinquaginta talentis pro ejus pretio persolutis, libertati redditus fuisset, classe illico conquisita, illos attigit apprehenditque. In quibus jam tum secuturæ lenitatis acclementiæ gustum dedit. Nam quum et sontes plectere et juramentum servare fixum esset; modum excogitavit, quo utrumque leviore supplicio compleretur. Itaque jugulari illos primum, post exanimes crucibus jussit affigi; nec per otium tamen publicas res neglexit. Mithridate enim Asiam infestante, continentem transgressus, congregatis auxiliis, etiam præfectum regis Asia pepulit et provinciam conservavit.

His actis, Romam rediit, primusque illi honos fuit tribunatus militum, in quo quidem imminutam a Sulla tribuniciam potestatem restituere summo studio nisus est. Inde Quæstor ulteriorem sortitus Hispaniam, apud Gades in templo Herculis, forte Alexandri Macedonis contemplatus imaginem, vehementer indoluit, quod quum ætate illa, quam ipse tunc ageret, Alexander in fines terræ famam sui nominis extendisset; a se nihil adhuc dignum gloria gestum esset: missionem igitur a senatu petiit, cupiens esse ubi majoris famæ materiam inveniret. Romam reversus fœdo illico turbatus est somnio, visus sibi dormiens cum matre concumbere. Est hæc quidem una miseriarum humanarum, ut quamvis verum sit, quod ait Cicero, quodque de Homero scribit, homines plerumque ea videre dormientes, de quibus sæpissime vigilantes sint soliti cogitare et loqui: tum illud quoque verissimum est,

solere se quieti hominum ingerere visiones fœdas ac turbidas et a somniante anima peregrinas, ut quod nunquam vigilantes cogitarent, et quod potius quam facerent mori optarent, consopiti facere videantur. Rejecta ad conjectiones visione, illi, ut quorum vafrum fallaxque est artificium, æstimatis, credo, viri moribus ac natura, consentanea interpretatione, magnalia, terrarumque orbis imperium significari somnio dixerunt, quod ea scilicet quam sibi subditam habuisset, nil esset aliud quam terra parens publica: sic, ut perhibent, ad amplissimam spem incitaverunt. Quod ego potius narro, quum sic ab aliis scriptum scio, quam quod verum credam, virum tanti animi, tantæque prudentiæ, ad immensam spem somnio inani, et nocturno phantasmate, aut omnino circulatorum jactatiunculis incitatum; ad quam implendam quanto ingenio, quantis bellicis artibus, quantis laboribus, quantis denique rebus aliis opus fuisse quam somnio, quis non videt? Dehinc ædilis factus est: quo tempore in suspicionem magnam venit; non semel modo, sed pluries conspirasse creditur cum viris insignibus, ut totum statum reipublicæ perturbaret, sed nunc seu pœnitentia, seu metu, nunc morte conspiratorum effectu consilium caruisse. In ea ædilitate multa fecit ac magnifica ad ornatum urbis, quorum omnium ipse solus, excluso collega, populi gratiam consecutus, speransque nil sibi negatum iri, tentavit extra ordinem Ægyptum provinciam adipisci, quod Alexandrini regem suum solio dejecissent: sed ab optimatibus impeditus, ut, quo poterat modo, se de illis vindicaret, in illorum contemptum Caii Marii novi hominis trophæa de Jugurtha scilicet et Cimbris ac Teutonis, quæ Sulla hostili superbia dejecerat, reparavit. Idemque dum quæstionem de sicariis exerceret, eos qui proscriptione Sullana relatis capitibus civium romanorum ex ærario pecunias accepissent, quamvis lege Corneliæ

tunc exemptos, pro sicariis duxit: quod et si adversariorum odio faceret, ipse tamen juste quidem, ut arbitror, faciebat: non enim potest naturæ legem lex humana evellere. Perdita spe Ægypti, pontificatum maximum petiit, non absque fluxu munerum ingenti. Ita jam tunc ambitio romanum orbem invaserat: jam pontificatus pecunia vendebantur, minus malum quod deorum erant. Qua in re non ipse sibi sufficiens, alienum non modicum æs contraxit: quod ipsum secum æstimans, dum in campum candidatus mane descenderet, matri se deosculanti: *domum*, inquit, *nisi pontifex non revertar.* Reversus est autem Pontifex duobus clarissimis competitoribus superatis, ætate licet ac dignitate præstantibus. Inde Prætor factus est; quo tempore quum Catilinæ conjuratio erupisset, et complices scelerum tenerentur, universo senatu supremum in eo supplicium decernente, solus est ausus suadere, non morte illos affici expediens esse; sed publicatis bonis, per custodias municipiorum dividi ac servari: persuasissetque fortassis; tantum omnibus terroris incusserat, invidiæque eis in posterum imminentis, si tales cives contra legem Porciam peremissent, ut Decimus Silanus consul designatus sententiam suam, quam mutare pudor prohibebat, interpretari non erubesceret, atque in sensum mitiorem fando reflectere. Denique alii atque alii, inter cæteros Ciceronis consulis frater, eloquio capti, illius in sententiam ibant: poterantque sceleratissimi cives linguæ unius auxilio pœnam justissimæ mortis evadere, nisi Marcus Cato, vir gravissimus, oratione contraria pessimam in partem inclinatos animos erexisset. Extat utraque oratio apud Crispum Sallustium temporis illius historicum. Neque tamen cœptis abstinuit, donec romani equites ad præsidium senatus armati mortem sibi strictis mucronibus minarentur, ita ut proximi metu pœnæ omnes effugerent, paucique eum complexu togæque sinu obvolutum periculo mortis

eriperent. Quo permotus, non modo cœptum omisit, sed ad tempus ipsam curiam intermisit; nec diu tamen valuit quiescere quominus tribuniciis procellis se ingereret. Itaque Cæcilio Metello, tunc tribuno plebis, novis legibus et collegium tribunorum et rempublicam perturbanti, non fautorem modo se præbuit, sed auctorem; novarum ubique rerum aucupans materiam, donec ab administratione publica jussu senatus uterque prohiberetur. Neque vel sic magistratum gerere et jus reddere destitit, donec in armis esse, qui eum vi cogerent parere senatui, deprehenderit. Enimvero tunc dimissis lictoribus clam discessit, statuitque tantisper pro tempore, ac rerum qualitate quiescere. Quumque certatim multi ad eum diebus proximis convenirent, ad lacessitæ præsidium dignitatis, opem illi atque operam offerentes; seu modestia seu diffidentia recusavit, atque effrenatius instantes sobria oratione coercuit: quæ res eo gratior omnibus, quo ab omni opinione remotior fuit; unde est effectum, ut senatus ei per illustres viros grates ageret, et in curiam evocato, ac verbis honorificentissimis collaudato præreptum restitueret magistratum. Non multo post graviori nunc etiam suspicione laboravit, accusatus apud Nonium Nigrum quæstorem a Lucio Vectio, quod fuisset inter complices Catilinæ, qua nulla major esse posset infamia; in senatu autem a Quinto Curio delatus, cui eo plus esse fidei videbatur, quo conjurationem illam ipse primus revelasset, atque ob id decerni sibi de publico præmia meruisset, et hic quidem ex Catilina didicisse, alter se chirographum Cæsaris Catilinæ datum ostensurum asserebat: contumeliam hanc tantam, tamque acres livoris aculeos nullatenus perferendos ratus Cæsar, Ciceronem suæ innocentiæ testem fecit, seque illi tunc consuli de ea ipsa conjuratione, quam loquimur, aliquid denunciasse monstravit; atque ita confutatis adversariis, ut decretis præmiis Curius privaretur, obtinuit;

Vectius vero, ut pignoribus captis direptaque suppellectili, gravi multa affectus pro rostris pene a concione discerperetur, atque in carcerem mitteretur; similique constantia et Nonium ultus est, quando quæstor apud se prætorem, majorem scilicet potestatem passus esset accusari. Adhuc prætor Hispaniam petiit, et tanta erat viri illustris inopia, ut a creditoribus profectio ejus impediretur, nisi illos datis fidejussoribus quietasset. Rebus autem illic gestis, compositaque provincia festinanter, et successore non exspectato ad consulatum pariter et triumphum rediit; sed quum legibus ambos simul assequi non liceret, omisso in primis triumpho, consulatum maluit, rerum cupidus gerendarum. Comitiis quidem consularibus non collegam nactus quem volebat, obstante optimatium factione, cum Marco Bibulo factus est consul. Quem exorta postmodo quæstione legis Agrariæ, dissentientem foro armis ejecit; et de hoc in senatu queri ausum, nullo se ultorem, aut saltem cognitorem injuriæ offerentem, eo pavoris impegit, ut quisvis mallet esse quam consul, totoque tempore consulatus domi metuens latitaret; et si quid decernendum esset, per edicta decerneret, et Cæsar solus rempublicam gubernaret, nemine prorsus obstante, et si quis obstitisset, non tantum minis, sed factis exterrito. In quibus Marcum Catonem tantæ virum sapientiæ ac virtutis, actis obstrepentem suis, manu lictoris extractum curia, mitti fecit in carcerem. Quo euntem illum senatus omnis persecutus est, non aliter quam si unius in persona omnes capti viderentur; sunt qui dicant, vestem quoque velut in luctu publico permutasse. Qua quidem tanta veneratione ac pietate, nisi fallor, injuria carceris compensata est, ut optabile fuisse videatur Catoni sic in carcerem duci, unde mox sic educeretur; siquidem hic senatus tanta consensione Cæsarem ipsum movit, utque ait Valerius, divini animi perseverantiam flexit. Præter hæc Cæsar initio consulatus, sen-

tiens contra se invidiam laborantem et consulibus a senatu provincias nullius laboris et gloriæ decretas, idque in se unum fieri cogitans, et ad suam, sicut erat, injuriam trahens, quod collegam scilicet ista non tangerent, atque incensus cupiditate vindictæ, Cneum Pompeium Magnum, tunc senatui infensum, quod Mithridate perdomito ad ipsius honores silentium habuisset, omni obsequio promereri studuit; utque solidior nexus esset Marci Crassi et Pompeii amicitiam vetusto odio interruptam ex consulatu, quem simul diffidentissime gesserant, resarcire nisus est; effecitque sollicito ac solerti ingenio, ut ipsi tres in republica unum essent, fore ratus, ut quod eis placuisset nullus infringeret: nec fefellit spes; utque amicitiam consanguinitate firmaret, filiam suam Juliam Pompeio conjugem dedit; et undique sibi adminicula coacervans, ipse Calpurniam L. Pisonis successuri sibi in consulatu filiam in matrimonium accepit: generique ac soceri suffragiis fultus, ex omnibus provinciis Gallias atque Illyricum præelegit, amplissimam scilicet opum viam atque uberrimam materiam triumphorum: non quod senatus ei Transalpinam Galliam libere daret, sed veritus ne a se negatum populus largiretur, et quod suum nollent, munus fieret alienum. Nec dum invidia quiescente, jam profectus in provinciam, accusatus ab æmulis procuravit, ut absens reipublicæ causa vocari ad judicium non posset; posuitque in animum, omnes qui ad magistratus ascensuri essent, sibi amicos efficere, atque ex illis nullum adjuvare, sed pro viribus impedire, nisi qui sibi pollicerentur se ejus absentiam defensuros; ut a nonnullis hac de re jusjurandum ac chirographum non vereretur accipere. Audiens vero, L. Domitium consularem candidatum qui eum prætor anno alio vexare voluerat, jactare solitum se, quod prætor nequivisset, consulem effecturum, sibique exercitum erepturum, illius consulatum impediendi viam unam medi-

tatus, novos amicos Pompeium et Crassum ad se Lucam jure amicitiæ in colloquium evocatos induxit, ut anni instantis consulatum peterent, quatenus tantis competitoribus ille succumberet; providensque in posterum, ne quid in se livor possit hostilis, illud quoque suffragatoribus tantis obtinuit, imperium a senatu sibi in quinquennium prorogari; quæ quidem et in Gallia, et in Italia, et in toto orbe magnorum motuum causa fuit. His enim ad vota fluentibus jam securior, et despexit adversarios, et legionibus novis pro arbitrio conscriptis, omne quantumlibet periculosum et grave belli genus aggressus, illa gessit, de quibus ipse jam hinc agere aggrediar.

Scripturus res Julii Cæsaris gestas in Galliis, primum esse mihi credidi Galliarum situm, ubi res gestæ erant, describere: quod a quibusdam confuse adeo factum est, ut legentis ingenium a notitia rerum arceat ipsa descriptio. Quæ res eo facilior mihi esse debet, quo regionum illarum distantissimos fines fere omnes, nunc ex otio et solo videndi noscendique studio, nunc ex negotio circuivi: quamvis ipsa nominum mutatio in his terris, ut in aliis fere omnibus, multum novæ difficultatis et scribenti objiciat et legenti; sed emergam ut potero. Gallia ergo quæ in omnes partes diffusa magnam Europæ partem occupat, bifariam distinguitur; et nomina a Romanis imposita vel hinc patet, quod eam partem quæ propinquior Romæ erat Cisalpinam dicerent, quod cis Alpes ipsi etiam essent: illam vero quæ remotior, Transalpinam; quæ distinctio et in Hispaniis observata est, ut hanc scilicet ob causam, hæc citerior, illa autem ulterior diceretur; unde horum nominum auctores fuisse illos, qui rerum potirentur, facile quidem ingeniosus lector intelligat; et Cisalpina, quæ fuit olim Gallia, terminosque habuit hinc Apenninum ab occidente ac meridie, illinc Alpes a septemtrione, ab oriente autem sinum maris Adriatici, fluviumque exiguum Ru-

biconem, qui haud procul Arimino ipsi Adriatico mari et Apennino infunditur; quæ multis magnisque urbibus insignis, multis clara fluminibus ac lacubus per medium Pado, quem Græci Eridanum vocant, regio amne distinguitur; hic, inquam, ambitus terrarum, jam non Galliæ, sed Italiæ pars est. Transalpinam vero, sive ulteriorem Galliam cosmographi et historici varie diviserunt; quam rem, quod et apud eos satis obscura est, et ut clarior fieret, plurium indigeret verborum, transeo. Quod inter omnes convenit, et, quod verum reor, attigerim, universæ Transalpinæ Galliæ fines ac spatium, fuisse in longum, ab Alpibus Italiæ ad Oceanum Britannicum Pyrenæosque montes qui Gallos dirimunt ab Hispanis; in latum vero, amnibus Rheno ac Rodano geminoque mari in quod flumina ipsa descendunt, Oceano scilicet ac Tyrreno, patuisse; at in circuitu, ut Suetonius Tranquillus ait, ad bis et tricies centena millia passuum. Ex omnibus sane divisionibus ejus ac partibus, unam Galliam Belgicam dictam constat. De cujus finibus etsi varient scriptores, hoc tenendum, habitasse Belgas Gallos ad sinistram Rheni ripam, ubi maxime ad Oceanum appropinquat, qui enim dextrum latus accolunt, jam non Galli sunt, sed Germani. Incipiens ergo Belgarum regio ab Oceano, qui inter arcton et occasum Britanniam a continentibus separat, adverso fluminis alveo inter septemtrionem et orientem tendebat, quibus hodie in finibus Flandria et Brabantia est atque Hannonia, plurimæque aliæ, et regionum decus adjacentium a Marco Agrippa postmodo fundata, et conditoris sui nunc etiam nomen servans, sedet illa nobilis Agrippina Colonia. Et hos quidem cunctis Galliarum incolis tam corporum viribus, quam morum experientia atque omni bellica præstantes industria, et fuisse olim legimus et nunc scimus: ea vero tota natio paulatim, nec vetuit Rhenus, in nomen Germaniæ linguamque concessit, ut

jam se Gallos dici nesciant; si audiant, indignentur. Belgis proximi Helvetii fuere pari propemodum et belli gloria et virtute : horum fines ab occasu Jura mons præaltus a Sequanis discriminat; a septemtrione autem Rhenus adhuc proximus fonti a Germanis, quamvis et ii quoque, quemadmodum de Belgis diximus, in Germaniæ nomen tempore labente transierint: atque ita Galliæ Transalpinæ magnas partes sibi Germania vindicavit, sicut totam Cisalpinam sibi vindicavit Italia; ab oriente autem, claustra Alpium Helvetios ab Italia secernunt jugis aeriis et nive perpetua: a meridie Lemannus lacus et Rhodanus, qui lacum intersecat, inter eos atque Allobroges limes erat. Quorum finium, ut Julius Cæsar affirmat, millia passuum ducenta quadraginta; latitudo autem centum octoginta patebat, et tamen pro numerositate hominum, ac bellorum studio, angustis sibi carceribus circumscripti et clausi videbantur. Ex præmissa descriptione, nisi fallor, patet, horum in finibus fuisse, quos Burgundiones ab Burgis modo dicimus, ad meridionalem plagam : ad arctoam vero illam Rheni ripam; ubi Argentina nunc, et illæ Basilea et Constancia urbes sedent. Cis Rhodanum Allobroges tenuere lævam amnis : ad ripam quorum, ut idem Julius Cæsar, extremum proximumque Helvetiis angulum Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas tenet exigua, et Lemano imminens et Rhodano, ipso ibi de lacu auctiori quidem, quam intraverat, erumpenti. Pons illic haud magnus est hodie, fueratque olim Julii Cæsaris ætate, qui a muro civitatis incipiens in finibus Helvetiorum desinit; adeo nullum gentibus inter se ea tempestate discordibus nisi adhuc parvi fluminis obicem natura posuerat! sed huc postea revertar; nunc descriptionem cœptam paucis expedio. Igitur ad occidentem propius, et a Rheno longius Sequani fuere, qui nescio, an fluminis patrii nomen acceperint, an dederint: his ad dexteram Belgæ,

Helvetii a tergo erant : ad lævam provincia Lugdunensis, ad Helvetios illa quidem pertinens : itemque Arelatensis ac Narbonensis ; ante autem occidentalis Oceanus, flumenque Garumna, cujus dexteram ad ripam Aquitania est, gens mitis et tranquilla Bituricum ; Pictavia ; Petrogoricum ; Cadurci ; Lemovices et Alumni : supra ipsum flumen est Tholosa ampla civitas : extra vero flumen Vasconia, gens immitis ac subita, Galliarum limites ad extremos, Pyrenen scilicet et Oceani littora extenta. Sequanorum vero, ut sic dixerim, in gremio Parisii fuere, et Sequanæ amnis in medio parva insula quæ Parisiorum Lutetia dicta est ; ubi ab ipso Julio Cæsare tunc fundata creditur, civitas nunc famosa Parisius : hæc hactenus.

Nunc ad historiæ seriem atque Allobroges redeo : hi quidem non multo ante Cæsaris consulatum pacati, et in fidem populi romani recepti erant. Ex Gallis vero trans Rhodanum habitantibus aliqui fœderati Romanis erant ; quidam sine fœdere suis sibi legibus vivebant. Helvetiorum gens virium fiducia maximarum, simulque desiderio exæstuans Galliarum omnium imperio potiendi, Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectatæ tyrannidis suspectus in carcere diem obiit, cœpto nihilominus insistentes, per se ipsos, nullo duce, armis expeditis frumentoque quantum visum est itineri satis esse ; quidquid reliqui erat, (tanta illos non audacia, sed rabies invaserat) una cum ædificiis suis, vicisque et oppidis exusserunt, ut spe reditus prærepta obstinatiores in omnem pergerent fortunam : idque ipsum facere finitimis, quibus potuerunt, populis persuaserunt : sic in proximos facile serpit amentia : sic stultorum sunt periculosa colloquia. Junctis ergo copiis, conspiratione acerrima atque ardenti irredituri patrios fines egredi parant, quasi nihil pejus patria ; nihil melius exilio. Sane digressuris iter erat duplex ; alterum sub montem Juram in Sequanos, arctum quidem ac difficile, et hinc

impendentium asperitate rupium, illinc rapidi vicinitate fluminis tanto suspectum exercitui; alterum per pontem Rhodani cujus supra mentionem feci: quidam ab Allobrogum gente facile se vel vi vel precibus impetraturos confidebant, inde se longe lateque quo tulisset impetus effusuri. Altero igitur itinere omisso, diem statuunt, quo armati omnes ad Gebennam adsint; qui dies erat ad quintum kalendas aprilis, L. Pisone, Cæsaris socero, atque Aulo Gabinio consulibus. Et hæc quidem ab Helvetiis majore animo quam consilio parabantur. Imperitabat tunc Germanis Ariovistus quidam, vir bellicosus ac ferox, magnæ quidem potentiæ, majorisque superbiæ: qui tamen ante paucos menses in ipsius Cæsaris consulatu, rex atque amicus a senatu appellatus, cum populo romano amicitiam barbaricam contraxisset. Inciderat autem in hoc tempus inter Æduos atque Arvernos, de summa rerum grave bellum; quo gerendo pars utraque stipendiarios de more Germanos adhibuit. Et primo quidem adventu non supra quindecim millia Germanorum in Gallias pretio conducti transierant; ac mox capti suavioris cœli et uberrimi soli dulcedine, quod olim in Italia fecerant, faciuntque continue, ultra alios atque alios arcessendo, ingenti multitudine cuncta compleverant, erantque jam in Galliis ad centum viginti Germanorum millia. Quamobrem qui illos evocaverant Ædui, auxiliorum nimietate perterriti, quum pœnitere jam cœpissent incepti, finibusque illos pellere tentassent, multis fracti præliis, nobilitatem vero omnem senatumque et equitatum miserandis ac variis amiserant casibus; ac statu veteri immutato, quo prosperrimo usi olim summa inter omnes Gallos majestate floruerant, in extremas miserias delapsi, facile a Sequanis Gallis, hostibus antiquis edomiti, datis obsidibus et jurejurando interposito in illorum ditionem ac pæne in servitutem venerant: neque illis aut virtus propria, aut romanus favor in tanta calamitate profuerat, quamvis

pridem senatus decrevisset, ut quisquis provinciam Galliam obtineret, quantum posset, amicos populi romani, nominatim Æduos, armorum ope protegeret. Ceterum nihilo melior Sequanorum post victoriam, quam Æduorum post ruinam conditio facta erat; siquidem Ariovistus cum ingenti manu fines eorum ingressus lateque victor magnam soli natalis partem illis eripuerat, seque et reliquam erepturum minabatur. Jamque obsides nobilitati extorserat, et pro levi qualibet causa inhumanis illos suppliciis atterebat. Quibus ita se habentibus, jam tempus instabat, ut Germanis assidue Rhenum transeuntibus, Galli omnes aut cederent, aut perirent : hic in præsens Galliarum status erat, et in posterum timeri poterat, ne Gallis expugnatis Germani victores in provincias populi romani transmisso Rhodani gurgite penetrarent, et proxima quæque vastantes, quod multis ante seculis fecerant, in Italiam irrumperent. Horum tamen omnium motuum nullus periculo proximior Romæque vulgatior quam Helvetiorum apparatus, et dies ad Rhodani transitum publico præfixus edicto : idque Julium Cæsarem, ut ad rem redeam, celerare compulit, reputantem quanti discriminis esset quantulacumque cunctatio, atque id præcipue recolentem qualiter gens eadem quondam L. Cassio consule obtruncato, romanum fudisset exercitum, misissetque sub jugum. Ea propter omnibus impigerrime comparatis, profectus ab urbe atque in Galliam ulteriorem mira velocitate transgressus Gebennam ad periculi locum venit, statimque provinciæ, quam maximum pati posset, militum numerum imperavit. Cognito Cæsaris adventu, Helvetiorum legatio ex primoribus gentis illico eum adit, orant iter per provinciam romanam, iterque sibi nullum aliud esse testantur, seque sine cujusquam damno, sine injuria transituros spondent. Cæsar, etsi male meritis placere nollet, et pollicitis nullam fidem haberet, atque ideo jam responsi

certus esset, ne tamen exercitum itinere fatigatum, seque tum maxime conquirendis militibus occupatum repentina hostium turbaret incursio, deliberandi spatium poposcit. Jussis legatis Idibus aprilis ad se redire, medio tempore, suorum pariter et incolarum fretus opera, ab ipso lacu ad montem Juram, quem prædiximus, decem millium passuum, murum altitudinis pedum sedecim, fossamque perfecit; præsidiis armatorum oportune dispositis; castellisque et propugnaculis impositis; opus mirum, vix credibile, nisi a Cæsare factum esse et a claris auctoribus scriptum, mandatumque memoriæ qui ipsis rebus interfuere, magnum tamen nihilominus animosæ, sed incautæ gentis judicium: proinde legatis redeuntibus ad præfixum diem, negat aliquid de iis quæ peterent se facturum Cæsar, neque sibi romano more licitum dicit per amicorum fines armatis exercitibus viam dare. Illi responsione habita se delusos ubi intellexerunt, mœsti et irati per vada fluminis alia atque alia, ubi profunditas minor esset, nunc pedibus, nunc junctis navigiis, et sæpe per tenebras aditum tentaverunt: his conatus tamen frustra fuit, Romanis omni tempore ac loco ad resistentiam paratis: hac necessitate ad iter aliud, quod inter consilia prima damnaverant, redire compulsi sunt; quod quoniam Sequanis nolentibus periculosissimum sciebant, primo illos precibus nequidquam experti, Domnorigis ad auxilium confugiunt, ut per illum, quod per se nequeunt, assequantur. Is in Æduis pollens, vir magnanimus, et utrique genti amicus erat, et crescendi cupidine inflammatus, et non mediocribus insuetus curis multarum gentium gratiam studio quærebat. Cupide ergo se pro Helvetiis apud Sequanos interponens transitum impetrat, ultro citroque datis obsidibus, ne transire prohibeant, hinc ne noceant transeundo. Hæc quum Cæsari innotuissent, veritus hostium transitum multa gravia sociis illaturum,

neque sat paucitati suæ fidens, neque quod intendebat per nuncios fieri posse sperans, consilium capit ex tempore; dumque Helvetii in consiliis tempus trahunt, ipse, misso legato ad Gebennam ad munitiones quas fecerat, quanta poterat celeritate in Italiam redit; raptimque ibi conscriptis duabus legionibus subnixus, brevissima per medias Alpes via in ulteriorem Galliam pari celeritate revertitur, dumque per ardua montium conscendit, ab Alpinis gentibus iter ex alto prohibere volentibus multis locis excipitur; multisque parvis quidem præliis ubique victor, nusquam vel prælio, vel victoria retardatus, intra paucos dies in Allobroges perveniens, mox cum toto Rhodanum transit exercitu. Illic castra habentem Ambarorum Æduorumque legationes adeunt fatum patriæ miserantes, suæ fortunæ quo sint in statu edocent: transisse per Sequanorum fines Helvetiorum rabiem, et in suos effusam fines omnia vastare; agros jam colonis vacuos, ægre oppida defendi, nihil spei esse nisi in Cæsare. Siquidem de populo romano bene meruissent, ut afflictis opem ferat, mœsti orant. Idem et Allobroges qui vicina locorum, trans Rhodanum terras, habitant, et queruntur, et flagitant. Quibus vocibus motus Cæsar nilque differendum ratus cito agmine hostes insequitur. It per Æduorum ac Sequanorum fines fluvius tanta latioum segnitie, ut quonam pergat, vix dignosci queat; sed stagno similis quiescit, antiquo nomine Arar, novo autem Sona: hic lugdunensem coloniam egressus, ibi ante civitatis muros Rhodano miscetur, tam veloci amni, quam ipse lentus: hunc ratibus Helvetii transibant; quos dum transitu in ipso nox superveniens oppressisset, tribus copiarum partibus transvectis, quarta substiterat mane proximo transitura: atque ita fortuna disponente contigerat, ut hæc esset illa pars Helvetiorum, quæ multos ante annos consule, de quo diximus, interfecto, exercitu sub jugum misso, cladem populo romano gravem

atque ignominiam inflixerat, in qua unus ex multis legatus consul L. Piso ceciderat, ejus Pisonis avus qui nunc consul, ac Cæsaris socer erat. Eo lætior Cæsar oblata occasione et privatas simul et publicas injurias ulciscendi, cum tribus tantum legionibus intempesta sub nocte castris egreditur, atque ad transitum occupatos, et nil tale metuentes aggressus, insigni strage delevit, paucis silvas in proximas fugæ præsidio delapsis. His actis, Cæsar nihil substitit, sed confestim properato ponte flumen transiit, eodem torrente fortunæ reliquas hostium copias oppressurus. Quo transitu turbati hostes, eo maxime, quod ardorem animi stupebant, qui uno die transisset, in quo ipsi diebus viginti frustra desudaverant, illico legatos ad eum dirigunt, quorum princeps fuit Divico, ingentis apud suos famæ vir, et qui clade illa Cassiana dux contra Romanos belli fuerat. Is, credo, qui Cæsarem nondum nosset, fecit verba pacifica, sed comminationibus interjecta in hanc sententiam. *Si pacem cum Helvetiis Romani vellent, paratos imperio parere. Si autem bellum mallent, decere eum meminisse, et romanæ calamitatis et virtutis helveticæ eis ante alios cognitæ et expertæ: iterum atque iterum præcaveret, ne quod sibi tale contingeret, quale olim suis majoribus accidisset : neque vero spem Romanis in eo magnam esse debere, quod Helvetiorum unam partem incautam et a suis indefensam noctu per insidias fudissent; non fraude etenim, sed aperta vi solitos se pugnare. Proinde si collatis signis in acie ventum esset, videret, ne recenti ipse etiam clade locum alterum insigniret, et antiquæ historiæ novam adderet: Cassii memoriam, si sibi videatur, illis in finibus satis esse.* Ad hæc Cæsar, *se et Romanos illius cladis meminisse* respondit; *eoque magis ingemiscere, quo nulla prorsus in Helvetios Romanorum injuria processisset; facile declinandum, si ullius offensæ sibi con-*

scii fuissent: non timuisse quidem Cassium, nec cavisse, quod nullæ causæ timendi cavendique essent; et timere sine causa nec viri fortis esse, nec Romani. Securum ergo et incautum opprimere nec operosum facinus fuisse, nec adeo gloriosum, ut eis forsitan videatur: desinerent igitur gloriari cogitantes longam sæpe multis impunitatem scelerum deos dare; quo acrius post prosperitatis excursum torqueat rerum inexpectata mutatio, et quo serior, eo amarior sit vindicta. Cæterum, ut veterum offensarum esse possit oblivio, recentium non posse, quibus nuper socios Romanorum affecerint, nisi nova itidem satisfactione deleantur, quodque iis servandis obsides dent. Ad ea legatus, *Helvetios a majoribus suis obsides non dare, sed accipere didicisse* respondit; *ejus se rei testes nolle alios, quam Romanos.* Sic infecto pacis negotio digressi, die proximo utrinque castra movent. Cæsar ad explorandas vias quatuor millia equitum gallicorum quos ab Æduis eorumque auxiliaribus contraxerat, anteire jubet, forte quod itinerum peritiores essent. Illi autem inconsulte progressi, iniquisque locis cum hoste congressi plures a paucioribus victi sunt; quo successu tumentes Helvetii contemnere, insultare, velle quamprimum committere rem fortunæ: Cæsar vero tempus trahere ac differre. Ita quindecim spatio dierum parva tellure separantur, et pæne semper in conspectu, mutuo prælio tamen abstinuerunt. At quocumque hostis pedem protulisset, vestigiis Cæsar instabat, contentus in præsens metu illos a prædando arcuisse. In hoc rerum statu querenti Cæsari apud magistratus ac principes Æduorum, qui se comitabantur, de eo, quod frumenta promissa non mitterent, seque in eo bello destituerent Ædui, quod eorum maxime suscepisset hortatu, certis indiciis notum fit, Domnorigem Æduum, cujus et potentia et audacia par, et apud suos gratia ingens erat, omnibus consiliis atque

omni studio, callidis orationibus Æduorum animos a Romanis avertere, asserentem, Romanos, si Helvetios vicerint, non illic bellandi finem facturos esse, nempe Galliæ, imo orbis ad imperium anhelantes : proinde si penitus serviendum sit, multo æquius Æduos suæ jugum gentis laturos esse, quam externæ. His atque horum similibus, ne frumentum exercitui et necessaria quælibet in tempore convectent obstare; quin etiam Helvetios illius precibus per fines Sequanorum negatum primo iter obtinuisse, clademque ejus opera nuper acceptam esse, quod ipse qui præfuisset Æduorum equitatui, simulato metu primus fugiens cæteros fugere docuisset. Is erat Domnorix junior frater Divitiaci, qui tunc apud Æduos, collega Lisco, summæ rerum præerat, cujusque erga Romanos ac Cæsarem spectatissima fides erat. At Domnorix multum a fratre diversus, occulto Romanorum odio atque Helvetiorum studio æstuabat. Nam et illorum de gente nobilissimo ortam loco conjugem habebat : ad hæc magnas amicitias et finitimarum gentium favorem, domi quoque de vectigalibus publicis, in quibus se illi licitando opponere nullus auderet, ad immensas divitias pronum iter : his quoque omnibus spem non ad altum modo, sed ad summum gradum regnique fastigium ostendi; quæ cuncta sibi frivola, atque alio recasura, romano sub imperio providebat; super omnia Romanorum judicio se fratri posthabitum indignabatur ac dolebat : et Romanorum Cæsarisque præsentiam oderat, atque potentiam vehementer horrebat. Quibus rebus Cæsar cognitis, justa commotus iracundia, primo quidem de ipsius supplicio cogitavit. Ad hoc enim singula animum inclinabant, et nihil in rebus erat ambigui : unum omnibus his obstabat, amor fratris : hinc recenter distulit, ne minus apud eum videretur majoris fratris fides, quam minoris perfidia valuisse. Divitiaco igitur evocato, totam fraternæ nequitiæ pandit his-

toriam; petit, ut vel ipse in eum animadvertat; vel, si pietas justitiam remoratur, per populum animadverti velit. Ille lacrymis manans, neque excusans fratris insaniam, sed accusans, non in alios tantum, sed in se, quem quum natura conjunctissimum fecisset, beneficia vere conjunctiorem facere debuissent; qui sub se non ut frater, sed ut filius crevisset, et omni suo incremento non auctoris in damnum modo, sed pæne in perniciem usus esset: nec præter ea quidquam negans omnium quæ a Cæsare dicerentur, quo confessus veniam facilius inveniret; sed nota sibi dicens omnia, seque ex his dolorem, quantus ulla de re capi unquam posset, et capere, et cepisse; tandem singulariter obsecrabat, ut fratrem sibi qualitercunque meritum condonaret, eo præsertim, quo publice erga se cognito Cæsaris affectu, si quid in eum statueretur asperius, nulli non in animum veniret sine ipsius conscientia factum esse: quæ suspicio omnium populos Galliarum sibi vehementer alienaret: victus amici lacrymis Cæsar, arrepta ejus dextera, trepidum mœstumque consolans, Domnorigem arcessit; et, præsente fratre, quod egerit, quod molitus sit, omnes conatus ejus se nosse profitetur, indicia exponit, scelus aggravat, perfidiam detestatur: quid ille sit meritus, quid ipse de illo in animo habeat, clare edocet: ad postremum omnia se non sibi, sed germano ejus remisisse: hortari, ut deinceps se non culpa tantum, sed suspicionibus liberum præservaret. Sic admonitum, submissis tacite, qui omnes viri gressus, et non modo actus, sed verba ejus etiam observarent, dimisit. Sub hæc, nuntiatur hostes ad radicem proximi montis, octo millia passuum a romanis castris abesse. Cæsar præmissis, qui montis aditum explorarent, ubi facilem accepit, Titum Labienum, unum ex ducibus suis, cum parte copiarum, noctu castris emittit, et montis verticem occupare jubet, nec prius descendere, quam ipse in hostes impetum fecisset.

Paret ille; et quum jam summa prehendisset, Cæsarque ipse paulo post secutus, non nisi mille quingentos passus distaret ab hostibus, nec ab illis, aut de Cæsare, aut de Labieno, sicut postea ex captivis cognitum est, quicquam sentiretur; Considius, præmissus a Cæsare, vir qui longo bellorum usu rei militaris doctissimus credebatur, ut qui diu sub Marco Crasso, et Lucio Sulla militasset, mirum qua consternatione animi, quove errore, Romanos ascendentes procul aspiciens, hostes ratus, equo calcaribus adacto, regressus ad Cæsarem, Helvetios montem præoccupasse denuntiat. Substitit Cæsar: ipse etiam Labienus cæsarei non immemor præcepti se continuit. Sic vano nuntio, mane illo, rei ingentis occasio prætermissa est. Ad multum diei, quum digressis hostibus, se delusum Cæsar intelligeret, more solito insecutus, haud procul ab eis castra metatus insedit. Die autem tertia, quum Cæsar inopia frumenti, cui præcipuam causam Domnorigem dedisse constabat, ab insequendo desistens aliorsum pergeret; Helvetii, seu pridianæ memores tarditatis, quod Romani, ne de altioribus quidem locis se invadere fuissent ausi, quod errore contigerat, metu factum, eodemque nunc pugnæ metu discedere illos rati; seu frumentatum ituros aversuri, magnis gressibus insequuntur. Quod ubi Cæsar agnovit, in vicinum collem omnes copias sarcinasque omnes contrahit; sic ut totus collis a summo ad imum impedimentis et hominibus tegeretur. Ipse acie instructa, equis autem omnibus non dimissis modo, sed e conspectu abductis, ut fugæ spes erepta, spesque par periculi oculis objecta pares animos darent, pedes ipse cum legionibus in hostem ruit, pedestrique cum equitatu prælium atrox cruentumque conseritur. Ab hora lucis septima ad multum noctis, variis licet eventibus, dubio Marte, certatum est. Romanorum tandem impetu ac vulneribus fatigati Helvetii, primo pedetentim retrocedere, mox et terga vertere, ad extremum

magna strage deleti sunt. Impedimenta eorum simul et castra capiuntur, pars nocturna fuga elapsi, irrequieti et insomnes ad centum triginta millia superstitum quarto die in Lingones pervenere. Cæsarem, ne eos e vestigio sequeretur, sauciorum cura et cæsorum sepultura detinuit: præmisit tamen qui Lingonibus nuntiarent, si Helvetios frumento aut ope aliqua adjuvissent, eos quoque se pro hostibus habiturum. Ipse tamen nihilominus post triduum insequitur. Helvetii, bello victi, rerum insuper omnium accedente penuria, deditionem per legatos obtulerunt. At sex millia ex iis fugam in Germania meditantes, Cæsar ex ipso retraxit itinere, proque hostibus habuit: reliqui flentes ac supplicantes misericordiam consecuti sunt, traditis armis, et obsidibus et profugis restitutis; præceptumque eis a Cæsare, ut incensos vicos atque oppida reformarent, ne forte Germani vicinia locorum freti, desertas terras invaderent ac tenerent. Ita cum Helvetiis, tam superba gente, tamque indomita, uno quidem, sed ingenti prælio debellatum est. Illud inter multa memorabile, quod in castris inventæ sunt tabulæ, quibus Helvetiorum numerus cæterarumque gentium, quæ auxilio illis exierant, litteris Græcis inscriptus erat. Fuerunt autem omnis generis hominum capita trecenta sexaginta octo millia. Quo comperto, Cæsar, Helvetiis in potestatem redactis, lustrum condi fecit, in quo capita non nisi centum decem millia sunt inventa: unde facile numerus colligitur, vel cæsorum, vel in bello consumptorum, simulque illud apparet, ex iis qui noctu e prælio fugere, præter illa sex millia, quæ ad Cæsarem ex itinere retracta memoravimus, quatuordecim millia, vel vulneribus, vel lassitudine, vel aliis, quos bellum fert, casibus periisse. Hæc in Galliis prima Cæsaris nacta victoria est, quæ non romanis ipsis, quam Gallis fere omnibus lætior fuit ac gratior, quibus Helvetiorum potentia dominandique libido invisa pariter ac sus-

pecta erat. Ferme igitur ex omnibus Galliarum urbibus legationes principum gratulantes ad Cæsarem veniunt.

His peractis, dies totius Galliæ concilio, legatis petentibus, Cæsare permittente, præfigitur. Is quum venisset, primores Gallorum revertuntur, petitoque et concesso secretiore colloquio, gementes ac mœrore nimio perfusi ad pedes Cæsaris procubuere cuncti; præfatique sunt, se de rebus acturos, quæ, si qua vel tenui rimula in publicum erupissent, mortem eis atque ultimum excidium allaturæ essent. Data fide silentii, Divitiacus in loquendo partes omnium executus, Ariovisti insolens et immane jugum, atque abjectum et flebilem Galliarum statum verbis multis miserabilibus deploravit: *Unum se ex omnibus dictitans, nec jurejurando nec obsidibus obstrictum, et olim Romam ad senatus præsidium confugisse, et nunc pro omnibus coram romano imperatore liberius loqui. Denique nihil eis præter Cæsarem ac Romanos spei reliquum: qua si destituerentur, quod Helvetii cœperint, Gallis omnibus imitandum, ut desertis laribus patriis, quocumque illos sua sors tulerit evadant; nullam enim fortunam non jugo Germanico præferendam.* His ad finem peroratis, et statu Galliarum pluribus verbis exposito, quæ non repeto, quia superius attigi, certum se esse ait, quod si hoc ullo modo ad Ariovisti notitiam perferatur, de omnibus quos haberet obsidibus, inhumanum ille supplicium sit sumpturus, et opem se igitur rebus adversis, et verbis necessitate ultima expressis, fidum silentium implorare. Quæ quum dixisset, cæteri omnes affusi certatim verbis, at mitibus, misecordiam atque auxilium romani imperatoris exposcunt. Cunctis autem obsecrantibus, soli Sequani mœsto silentio defixos in terram oculos servabant. Quod admirans Cæsar, quum quid rei, quæ silentio causa esset, ex his iterum atque iterum quæsivisset, ipsi vero, ne hiscere quidem ausi, in eadem mœstitia ac taciturnitate perstarent, respondens

Divitiacus pro eis : *scito*, ait, *Cæsar, miserorum omnium hos esse miserrimos, quod Ariovistum alii juxta, hi autem intra suos fines, quasi venenum in suis visceribus habeant; his denique libertatem fortunasque omnes funditus excidisse, et, quæ aliis pateat, his solis adeundi te spem ademptam : occupatis enim oppidis, præclusisque tramitibus, ceu quibusdam compedibus convinctos esse : et se transferre volentibus, non aliter quam carcerum effractoribus, præsto esse tortores. Jure ergo, ubicumque sint, cruentam tyranni crudelis imaginem ante oculos habere, semperque cervicibus impendentem credere; ob eamque nunc causam cunctis lamentantibus solos obmutuisse.* Miseratus Cæsar miserrimos Galliarum, stratos animos leviter erigit, promittens se de illorum calamitatibus curaturum; et sperare Ariovistum, hinc romani nominis majestate, hinc privatis suis in eum meritis, sponte temperaturum ab injuriis. Soluto concilio, et legatis reversis ad propria, Cæsarem super auditis attentius cogitantem, multa quidem ad suscipiendum miserorum patrocinium impellebant; sed in primis consideratio Æduorum, quos non amicos modo, sed consanguineos et fratres a senatu toties appellatos sub servitio Germanorum cernere, et sibi et populo romano ignominiosissimum existimabat. Accedebat illa quoque cogitatio, quod Germanos passim ac temere in Gallias effundi, non modo cum Gallorum pernicie, sed non sine periculo romani imperii videbatur, cum præsertim Ariovistus, et natura superbus, et successibus tumens, supraque hominem elatus, nihil non ausurus appareret. Quibus ex causis visum est factu optimum legatos ad eum mittere, qui nuntiarent, habere secum Cæsarem, de reipublicæ statu magnisque de rebus colloqui : loci ad id ac temporis opportuni electionem regis esse. Huic tam modestæ legationi insolentissimum ille responsum reddidit: *Et quis*, inquit, *est Cæsar, aut quid mihi com-*

nunc cum Cæsare? ego, si Cæsaris egerem, ad eum venirem: ipse, si mei eget, ad me veniat. Equidem in possessionem Cæsaris neque pedem positurus sine exercitu, neque exercitum eo facile perducturus sum. Proinde fateor me mirari, quid ad Cæsarem nostra Germania. Numquid ego rebus me romanis immisceo? aut quæ causa in fines Galliarum, quas mihi belli jure quæsitas scirent, Cæsarem et romana signa pertraxerit. Hoc responso accepto, Cæsar legatos ad eumdem remittit, qui hæc referant: *Quando ipse et privatim Cæsaris, et publice senatus et populi romani beneficiorum immemor, nihil sibi cum illis judicans commune, quum tamen inter amicos cuncta soleant esse communia, tam superbe romani imperatoris et amici sui colloquium recusaret, se, quod sibi dicturus fuerat, hæc mandare: ne scilicet ullam Germanorum novam manum transferret in Gallias: Æduis, amicis populi romani, eorumque sociis, obsides restitueret, bello in posterum atque injuriis temperaret. Si hæc faceret, posse amicitiam inter eum Romanosque consistere. Alioquin, quoniam ita senatus consulto cautum esset, non se posse sociorum injurias negligere.* Huic legationi nil placatius respondens Ariovistus: *nunquam se Romanis imperitandi legem præscripsisse*, ait. *Non ergo æquum esse sibi leges a Romanis statui, et suo jure suoque illos arbitria belli parta moderari, et ipse cur non suo jure uti possit in victos? Jura hæc esse bellorum æqua gentibus omnibus. Quid ad injurias spectet, non se bellum Æduis sine causa, hoc est, si imperio pareant, illaturum: obsides minime redditurum. Sin imperium detrectent, re ipsa probaturos, quid de tam longinquo in illis prosit romana fraternitas.* Postremo, *comminatione cæsarea nihil se moveri: nullam gentem ad eum diem secum sine suo discrimine concurrisse: facturum se Cæsari ac Romanis, quoties vellent, pugnæ copiam; ostensurum, quia*

indomiti Germani inter arma geniti et nutriti, humi ad imbrem et ad solem jacere soliti, qui jam multis annis sub tecto non fuerint, contra omnem gentem bello valeant. His intentum Cæsarem, Æduorum et Trevirorum uno tempore legationes advenerunt. Ædui fines suos vastari novis populis, e Germania nuper in Gallias transvectis, querebantur. Treviri infinitam multitudinem Suevorum ad Rheni ripas duorum fratrum imperio pervenisse nuntiabant, transitumque moliri. His rumoribus Cæsar experrectus, ne conjungendi copias daret hostibus spatium, expeditissime dispositis quæ in rem erant, festinanti agmine in Ariovistum proficiscitur. Jam tridui iter exegerat, quum egressum illum finibus, ad nobile Sequanorum oppidum Vesuncionem occupandum, ingenti cum exercitu properare comperit. Quod summo sibi studio prohibendum ratus erat, quum esset locus et fluminis ambitu, et ubi flumen eum deserit, montana arce validissimus, insuper et rerum copia bellis aptissimus: flectit iter, et noctes diebus interserens, maximis itineribus Vesuncionem, ante regis adventum, pervenit, oppidum introgressus præsidiis opportunis firmat. Hic vero exercitum romanum incredibilis rumor tremorque pervaserat, initium trahens a quibusdam, qui, ut fit, Cæsarem non nisi amicitiæ jure prosecuti, belloque inexperti, atque ideo ad omnia trepidantes, Gallos præcipue mercatores de statu hostium assidue inquirebant: auditaque mole corporum, ac virtute et experientia Germanorum, quotiesque cum his Gallorum exercitus concurrissent, conspectum eorum tolerare nequivisse, ingentem formidinem mente conceperant, territique alios terrebant. Jamque, velut contagione quadam, totis castris effuso metu, alii, simulatis causis necessariæ profectionis, missionem flagitabant; alios pudor solus continebat, sed tristitia oris et, interdum lacrymis metum vecordiamque testantibus. Et jam vulgi trepidatio ab inhabilibus ad egregios

viros serpens, centurionum quoque et militum fortissimos animos attigerat, et quos fateri metum verecundia non sinebat, non se hostem formidare, sed angustias silvestrium locorum, perplexumque durius iter, et difficultatem commeatuum dicebant. Hæc ad Cæsarem quum relata essent, non ignarus quantum in animis hominum falsa etiam possit opinio, quamprimum hos terrores excutere instituit, priusquam in consternationem pestiferam coalescant; præcipueque illud inter cætera ferebatur, obtorpuisse adeo omnes metu, ut si forte in aciem velit educere, neque signifer, neque miles imperia excepturus sit. Convocatis ergo ad concionem castris, orationem habuit plenam animosis exhortationibus, acerrimisque reprehensionibus; *Quod temerarie ac superbe consiliis se suis ingererent; non enim militum esse sed ducis meditari et providere quibus viis exercitum ducat, quibus artibus regat; quæ quoniam sibi provisa sint omnia, frustra eos vanis ac ridiculis terroribus quati. Non milites ducem ducere, sed sequi oportere qua jussi sint; fidere quidem se, non commissurum Ariovistum, ut ex amico hostis fiat populi romani. Esto autem, malesana mens præcipitem oblitumque sui ageret; non se tamen intelligere, cur hos tantos sibi fingerent pavores, aut de sui providentia, aut de propria virtute diffiderent, aut minus de se sperarent, tali viro et certe nobili saltem, ac quod de Caio Mario rustico Arpinate sperassent patres eorum, qui Teutonicos ac Cimbros, duobus cruentissimis et post hominum memoriam maximis præliis delessent: neque vero desperandum vinci posse Germanos, qui, ut romanæ de eis victoriæ tacerent, sæpe ab ipsis Helvetiis, nunc romano subditis imperio, victi essent: et si quando contrarium evenisset, non militum virtute, sed Ariovisti consilio gestum esse, qui quum se suumque exercitum multos menses palustribus tenuisset, jam de prælio desperantes ac dispersos ag-*

gressus, inopino fudisset incursu : proinde nil sibi ac suis ad victoriam deesse, romana modo constantia non desit. Nam qui degeneris causas metus in frumenti penuriam vertant, rursus arroganter facere, qui se curis sui ducis immisceant : sibi utique jam provisum quibus a populis frumenta suppeditentur, et præterea jam in campis frumenta maturescere. Denique nec famem, nec errorem viæ, quam prætendant quidam, nec omnino aliquid obstare, tantum non obstet ignavia; minime romanum malum. Quod vero signa illos non secuturos audierit; non credere : non id enim nisi vel adversa fortuna, quæ longe ad eum diem abesset ab eorum signis, vel avaritia vel scelere aliquo solere contingere, quæ de illis suspicari nullo modo possit. Experturum tamen se quamprimum, quod alioquin dilaturus fuerit; an romanis metus in mentibus nova pestis; an virtus solita pudorque plus possint: edicere igitur jam hinc se, ut nocte proxima, vasa colligant, castraque moveant : idque illos se sperare facturos alacriter atque enixe. Si spes eum falleret, nec euntem in bellum quisquam alius sequeretur, iturum se tamen sola cum decima legione, de cujus fide nulla sibi esset hæsitatio; et hanc sibi prætoriam cohortem fore. Mirum unius viri virtus ac facundia quantum possit inter plurimos; quanta his horumque similibus, et quam repentina mutatio animorum, quantus ex algenti metu fervor audaciæ, quanta totis castris alacritas. Nominatim decima legio per tribunos sibi gratias egit, tali sui ducis honestata judicio : reliquæ omnes imperatori offenso verbis ac rebus satisfacere studuerunt, ad bellum et imperia cuncta promptissimæ. Cæsar per Divitiacum, cui plurimum fidebat, itinere præparato, nocte castra movit, ut quod iratus edixerat, placatus impleret, et ambitis quinquaginta passuum millibus, quo planius pergeretur; continuo itinere dierum septem hosti tam proximus factus,

ut inter amborum castra, non nisi quatuor et viginti millia passuum interessent, constitit. Quod ubi Ariovistus agnovit, seu animi mutatione aliqua, seu metu forsitan, (accidit enim nonnunquam in bello, ut pars una vehementer alteram timens, non minus ab altera timeatur :) cæterum quacunque motus ex causa, legatos misit ad Cæsarem, colloquio se paratum offerens, quod vicinitas sibi facilius fecisset ac tutius. Non recusavit Cæsar, neque despexit oblationem; neque aliter quam in partem optimam interpretatus est, ad mentem se saniorem rediisse, suisque et reipublicæ beneficiis obstrictum, coactumque petitionis æquitate, cuncta deliberantem, cœpta duritie desiturum. Colloquio dies quintus constituitur. Oravit tamen Ariovistus ne quos secum pedites Cæsar adduceret; alioquin non se ad diem colloquii venturum, timere enim se ab illis insidias. Noluit Cæsar, hac de causa, rem, quam putabat utilem, impediri : sed decimam legionem, dum ad colloquium iret, Gallorum, qui in castris erant, equis imposuit, ut equitum specie falleret pedites metuentem : et ipse, si res posceret, fidissimo omnium præsidio uti posset. Quo in re jocatum unum ex peditibus non ineleganter accepimus : *plus*, inquit, *Cæsar præstat quam promisit. Dixit enim se decimam legionem loco cohortis prætoriæ habiturum. Ecce equites nos facit.* Erat exiguus tumulus planitiei ingentis in medio, locus apparatus, ab utrisque castris æquo spatio semotus. Legio Cæsaris, equis imposita, ducentis passibus, pari itidem intervallo, Ariovisti equitatus astiterat. Orationis Cæsareæ prima pars fuit, *commemoratio beneficiorum senatus erga illum, quod regem eum, quod amicum dixisset, quod amplissimis muneribus honorasset, quæ eo gratiora esse debuerint, quo et in alios rariora, et in ipsum gratis absque ipsius collata essent meritis, et absque notitia : idque sibi tum senatus eximia liberalitate, tum ipsius Cæsaris efficaci opera*

contigisse. Secunda pars, *de Æduorum cum Romanis antiqua necessitudine, propter quam non modo possent salva honestate destitui, præsertim quum, ante romanam quoque amicitiam, totius Galliæ principatum sine lite possederint. Solere autem Romanos amicorum fortunas non tantum defendere, sed augere. Æduos ergo florentissimo in statu suo romanam amicitiam consecutos: sub eadem postea, principatum servitio, prosperitatem calamitatibus permutasse, qua fronte, quove animo tolerari posse?* Finis fuit, *ut peteret eadem ipsa, quæ legatorum ore petierat: bello in Æduos atque injuriis abstineret, obsides redderet, Germanos si emittere forsitan non posset, at saltem ne alios in Gallias transportaret.* Barbarus ad ingenium reversus, plenum superbiæ jactantiæque responsum reddidit. Et primo quidem *virtutes ipse et res suas* multis extulit. Quod ad transitum in Gallias attineret, *transisse quidem non sponte, sed coactum precibus Gallorum. Et noli,* inquit, *ó Cæsar, opinari, sine magna præmiorum spe, et promissis ingentibus, me propinquos et patriam reliquisse. Habeo ego sedes in Gallia, habeo et obsides et tributa; nihil horum vi, sed Gallorum omnia voluntate, præter tributa, quæ jure belli victis imposui; quod non ego quidem bellum illis, sed ipsi primum intulerunt. Omnes simul Galliæ populi in me arma movere, quos ego omnes uno prœlio vici: si deceptos se, vel insidiis circumventos dicant, non recuso pugnare iterum, certamque victoriam in ambigua fortunæ lance reponere: sin pacem bello præferunt; cur non tributa persolvant, quæ pro pace convenerunt, et hactenus sine contradictione persolverunt? Quod de multitudine Germanorum dicis, hanc in Gallias non cujusquam injuriæ, sed meæ defensionis gratia traduco: idque vel hinc patet, quod rogatus veni, bellumque non intuli, sed repuli. Amicitiam sane populi romani, ut decori et præsidio mihi esset,*

appetii. Si mihi in contrarium verterit, cupidius etiam illam abjiciam, quam assumpsi. Vergit autem in contrarium, si mihi jus meum longo usu præscriptum, sedes, obsides, ac tributa subtrahitis. Adde quod prius ego, quam tu, in Gallias veni; ut mirer quid tibi negotii in provincia mea sit. Sunt ut vobis sic et mihi, fines quidam; et sicut inique agerem vestros irrumpendo, sic injuste nostros fines irrumpitis. Sed enim Romanorum fratres Æduos dicis; non sum adeo rudis ac barbarus ut ignorem, neque vos vestris in bellis Æduorum ope, neque illos in suis vestro usos auxilio. Quid superest aliud suspicari, nisi te, gentis externæ, nihil ad vos pertinentis, fraternitate simulata, ad mei solius excidium in Gallias exercitum adduxisse, quem nisi abiens mature deduxeris, non pro amico, sed pro hoste te futurum scito, et si prælio congredimur, teque ego forte victor occidero, unum dicam, quod, ut reor, nescis: non me solum infesto hoste liberavero, sed multorum quoque principum gratiam romanorum, hac una mihi cæde, quæsiero, qui nil magis quam te perditum optant; idque mihi per nuntios intimarunt, ut intelligas quam charus patriæ tuæ sis. Sin abieris, Galliamque mihi vacuam expeditamque reliqueris, magno ego te præmio prosequar abeuntem: nominatim quæcunque geri bella volueris, ego illa, seu semel pro omnibus stipendio accepto, sine ullo tuo discrimine ac labore, conficiam. Adversus hæc multa Cæsar disseruit, cur cœptis absistere nullo modo posset: *neque enim sui aut Romani moris, socios atque amicos bene meritos in sua adversitate deserere, Galliam sane non tam Ariovisti esse quam Romanorum, qui ante eum per Quintum Fabium Maximum hunc ultimum, Ruthenos et Arvernos, Gallorum populos domuissent, primique armis possessionem Galliæ apprehendissent. Hæc inter utramque victoriam interesse, quod libertatem, quam Ariovistus victis abstulerit, Romani re-*

liquissent, eamque eis in perpetuum salvam vellent. Ita enim senatum censuisse, ut Galli in libertate viverent, et suis legibus uterentur, atque ideo Romanorum in Gallia tum antiquius, tum justius imperium esse quam illius. Quod si quis forte huic senatus judicio obstiterit, eam sat justam causam esse bellorum. Hæc dicenti et plura etiam nunc dicturo Cæsari nuntiatur, equitatum Ariovisti propius admotum jam tela jactare, et in eo rem esse, ut prælium inchoetur. Itaque Cæsar, inexpleto sermone digreditur, et reversus ad suos, imperat, ne quid omnino missilium in adversarios jacerent. Nam etsi legionis, quam præsidio sibi delegerat, adversus præsentem hostium equitatum tutum satis esse certamen intelligeret, timens tamen, ut erat famæ studiosissimus, ne forte sermo vulgaris, sæpe culpam a nocentibus ad insontes vertere solitus, sibi apud gentes imponeret, quod hostem colloquio circumvenire voluisset. Cæterum ubi in castra est reditum, cognitumque, qua superbia Ariovistus Gallia quasi sua Romanis interdiceret, quonam impetu sui, jactis in Romanos telis colloquium pervertissent, mirum in modum crevere animi amicorum ardorque pugnandi. Post biduum nutante, quantum intelligi datur, animo, misit iterum Ariovistus ad Cæsarem, velle se de rebus agi cœptis, nec perfectis secum, si ei placeat, latius agere: alioquin e suis aliquos ad se mitti petiit, cum quibus ut cum Cæsare, loqui posset: non censuit Cæsar rem pacificam furori barbarico iterum committendam; ne quis forte subitus motus inter verba consurgeret, unde sibi aliqua conflari posset infamia. Rursus et legatos mitti periculosissimum judicabat, fidosque homines, namque alios non misissset, barbaris objici ratione modestiaque carentibus. Consilium tandem cepit, ut Caio Valerio Procillo, gallicæ originis, sed romanæ virtutis adolescenti, et romano civi, legationis hujusce munus imponeret, et propter eximiam erga impe-

ratorem fidem, et propter linguæ gallicæ notitiam, quam ipse etiam Ariovistus diu Gallis incumbendo didicerat. Addidit ei collegam M. Metium, Ariovisti ipsius hospitem, quod in hos duos et originis et hospitii jure minime sæviturus barbarus videretur. Sic neque illis hospitium, neque origo, neque jus gentium valuit. Illico enim ut ad se venientes illos vidit, audiente exercitu, quasi rabidus exclamavit: *et quomodo*, inquit, *huc venistis, an explorandi gratia? An quid rei est vobis in castris meis?* parantes causam sui adventus loqui, vetuit, et in vincula conclusit. Hoc facto, statim inde discessit, et sex millia passuum prope Cæsarem castra metatus est; eumque ipsum locum die proximo mutavit, et, dimissis a tergo castris Romanorum, ad duo millia passuum ab altera parte consedit, quo scilicet commeatus inde venturos ad Cæsarem impediret. Cæsar autem quotidie instructam aciem castris educens, pugnæ copiam hostibus faciebat. Ariovistus se castris assidue continebat: sex tamen equitum millia, et totidem expeditissimorum peditum emittebat, qui identidem levibus præliis Romanos incesserent. Id vero quum diebus quinque continuis actum esset, cognito Cæsar hostium proposito, non diutius tulit se commeatibus intercludi; sed castra hostium transcendens, ad sexcentos non amplius passus, locum novis castris idoneum occupavit, et præsagiens barbarum obstiturum, tres acies ordinaverat, quarum duæ in hostem versæ, et in prælium intentæ essent, tertia metandis castris incumberet. Quod Ariovistus intelligens, magna parte pedestris exercitus et omni equitatu immisso, turbare rem voluit, nec valuit. Ita devoti erant omnes ad imperium Cæsaris exequendum! Jam duo inter romana castra coarctatus hostis, et multis insultibus lacessitus, castris tamen pertinaciter se tenebat. Quod quum Cæsar admirans, ex captivis inquireret, quid causæ esset quod Germani, bellacissimi homines, sic bella me-

tuerent, deprehendit eos sortibus muliercularum castra sequentium absterritos, ne ante novam lunam manum cum hoste consererent: eumque morem Germanorum pervetustum esse, ut talibus regerentur. Cæsar vero, cui nulla videretur gravior jactura quam temporis, vix adhuc triduo exspectato, firmavit, quod ingenio non posset, vi aperta hostes in prælium elicere. Itaque suis castris duobus dimisso gemino præsidio, cum omnibus copiis castra hostium invadit. Videns Ariovistus trahi amplius ratione non posse, plurimis ex populis Germanorum ingentem aciem instruxit, atque ita omnem exercitum rhedis et curribus circumclusit, ut nulla fugæ spes, præsertim equitibus, superesset. Fuerunt et viris intermixtæ fatiloquæ, de quibus diximus, mulieres, aliæque viros secutæ; fletibus altis orantes, ne Romanis ad servitium traderentur. Concurrerunt autem tanto impetu Germani, ut, consumpto mox spatio, quod acies dirimebat, jactandi pila nulla occasio superesset, aut facultas. Projectis igitur missilibus, res gladiis acta est, eventu aliquandiu dubio: fracta tandem pertinacia Germanorum, omnes terga verterunt; et diruptis obicibus plaustrorum, quibus firmasse aciem dux sperabat, usque ad Rheni ripam fuga perpetua fuit, cujus alveum nando quidam, alii parvis navigiis, transierunt; quo ex numero ipse fuit Ariovistus, qui deposita, credo, superbiæ suæ sarcina, quæ tanta erat, ut eam nec Germania caperet, nec Gallia toleraret; cimba unica casu in ripa citeriore amnis inventa, solus in adversam ripam se proripuit. Reliqui pene omnes, instante romano equitatu, fugæ medio periere. In quibus duæ Ariovisti conjuges, altera Sueva, Norica altera, quarum primam domo digrediens, secundam, dum in Galliis moram traxit, duxerat; filiarum quoque altera cæsa fuit, capta altera. C. Valerius, quem ab Ariovisto captum memoravimus, in ipsum Cæsarem, hostem insequentem, dum tribus catenis vinctus

traheretur, incidit; quo nil lætius in tota illa victoria Cæsar vidit. Summa sibi lætitia ac voluptas fuit, virum talem, tamque ei familiarem crudelissimis hostium manibus, quibus ipse eum objecerat, ereptum recepisse; neque de sua prosperitate aliquid amici miseria diminutum. Ille vero jam liber flebile ridiculum narrabat, coram se fuisse de sua salute sortibus inquisitum; an scilicet flammis exurendus esset, an in tempus aliud differendus, seque jam jactu sortium dilatum, beneficio Cæsaris salvum esse. Collega quoque ejus inventus Metius, et Cæsari præsentatus, auxit gaudium. Hac victoria divulgata, Suevi, qui ad Rhenum transituri convenerant, retrocessere; effuseque domos suas ac trepide repetentes, a finitimis magna strage deleti sunt: magnosque in Germania et in Gallia rerum motus hujus prælii eventus excierat. Cæsar autem æstate una duabus inclitus victoriis, in Sequanos, paulo antequam tempus exigeret, in hiberna perduxit exercitum, quibus Labienum præficiens ipse in citeriorem Galliam properavit.

JULII CELSI
COMMENTARII
DE VITA
JULII CÆSARIS.

LIBER SECUNDUS.

Cæsari Cisalpina in Gallia demoranti, et famæ vocibus, et Labieni litteris nuntiatur, Belgas, quos Gallorum præcipuos esse monstravimus, conjurasse omnes adversus populum romanum, et jurejurando, et obsidibus conjuratione firmata. Rei hujus causam esse multiplicem; unam, quod timerent, ne statu superioris Galliæ composito, ad eos ex ordine veniretur; alteram, quod ad bellum Gallorum reliquorum consiliis urgerentur. Quibus urgendi quoque causæ erant variæ; quibusdam, ut nidificare Germanos in Galliis ægre tulerant, sic ibidem Romanos hibernare, et perpetuas sedes eligere, animo nihil æquiore ferentibus. Aliis causa erat sola vanitas, et stultorum animis novandarum rerum semper innata cupiditas. Erant quibus abunde opes affluerent ad conducendos homines, et hac via in populis præeminentiam, et quasi quædam sibi regna conflarent, quod, romanis imperantibus, æquatisque rebus omnibus, se, ut soliti erant, facere posse diffiderent. Sane his rumoribus Cæsar motus, duas nunc etiam legiones citeriore scribit in Gallia, easque per Quin-

tum Pedium legatum suum, ulteriorem in Galliam transmittit; ipse mox sequitur: et Senonibus, proximisque Belgarum, curam inquirendi statum propositumque hostium imponit; quibus haud dubie unanimi assertione referentibus, bellum grave contra Cæsarem parari, ire ad eos, et periculis sese obvium ferre disposuit. Confestim ergo motis castris, quintodecimo die Belgarum fines attigit. Insperato adventu moti Rhemi, legatos ad eum principes civitatis duos mittunt, excusantes innocentiam: non se cum reliquis conjurasse, imo quidem Suessiones fratres ac proximos suos a furore publico retrahere voluisse, neque ullo ingenio potuisse: tantum enim esse conjurationis impetum, ut frænari nequeant. Conjurasse autem Belgas omnes, et cum his Germanos, qui cis Rhenum habitarent; se a belli consiliis alienos; itaque deditionem, et obsides, et oppida, et frumentum, et omne genus obsequii promptis offerre animis. Quumque ex his jam in fidem receptis quæreret scrupulose de viribus hostium, comperit eos antiquitus a Germanis originem ducere, Rhenumque olim transgressos, omnem sæpe Galliam vexasse, populos suis sedibus ejecisse, auctis denique viribus, et Cimbros et Teutones, gentis auctores, suis finibus arcuisse. Dum vero de numero, deque excellentia quæreret; deprehendit inter Belgas plurimum posse Bellovacos; eos centum millia, in quibus essent electa sexaginta millia hominum, armasse, bellique totius primas sibi partes exposcere; proximos esse Suessiones, amplissimos atque uberrimos agros incolere, eos habere quinquaginta millia armatorum; totidem Nervios omnium ferocissimos, Atrebates autem quindecim millia, Ambianos decem millia, Morinos viginti quinque millia, Menapios septem millia, Caletes decem millia, Catuarios decem novem millia, reliquos aliquot populos, qui Germani essent cis Rhenum, quadraginta millia. Horumque omnium, et totius belli ducem

consensu publico delectum Galbum quemdam, Suessionum regem, prudentia clarum virum ac justitia. His compertis, Cæsar Rhemos honorifica oratione complexus, senatum eorum ad se venire imperat, et principum filios obsides adducere : quæ ad destinatum diem obedientissime adimpleta sunt. Numero autem motus, Divitiacum Æduum curiosius admonet, quantum reipublicæ salutique omnium expediat, vires hostium distrahi, ne tanta simul cum multitudine decertandum esset. Id autem nullo modo melius fieri posse, quam si Ædui summa vi Bellovacorum fines irrumpant, atque omnia populentur. Sic instructum oratumque illum in patriam suam mittit. Cæterum digresso illo, Belgarum copias contractas appropinquare, et a Rhemis, et a suis exploratoribus intellexit. Illico igitur Matronam amnem, per Rhemorum fines ultimos decurrentem, transit; ibique tuto et opportuno loco castra communit, flumine unum castrorum latus ambiente, tutumque iter et Rhemorum et urbium aliarum venturis commeatibus adhibente. Castris omni sollicitudine ingenioque firmatis, et præsidio ponti, qui fluminis ripas conjungebat, imposito, et trans pontem Titurio Sabino legato cum sex cohortibus ad custodiam misso, nova Cæsaris animum ferit cura. Nempe Bibracem, oppidum Rhemorum non nisi octo millibus passuum semotum a romanis castris, Belgas tantis viribus oppugnare nuntiatum est, ut, præ multitudine lapides ac tela jactantium, nec defendi oppidum, nec in muris consisti possit. Denique jam murum dirui, jam portas incendi; nec dubium quin jam dudum oppugnatio consummata esset, nisi diremptrix præliorum nox intervenisset, nec sustineri posse amplius, nisi confestim laborantibus succurratur. Hæc quum Iccius Rhemorum nobilissimus, et populo acceptissimus, unus ex his duobus qui ad Cæsarem legati quum deditione urbis advenerant, tum vero oppidi præfectus, nocte de-

nuntiasset; statim quia moram necessitas ultima non ferebat, per medias tenebras, his eisdem, qui ab Iccio missi erant, ducibus, Numidas Cæsar et Cretenses sagittarios, et fundatores Balearicos intra oppidum destinavit; quorum adventus oppidanis spem defensionis attulit, Belgis expugnationis abstulit. Mane igitur, agris circa oppidum vastatis, atque incensis ædificiis, oppugnatione omissa, in Cæsarem tota belli mole vertuntur. Jamque ad duo millia passuum juxta erant, quorum castra plusquam octo millia occupabant, quantum e flammis fumoque intelligere erat. Itaque Cæsar, et numero motus, ut dixi, et fama virtutis simul ac magnanimitatis, et differre prælium decrevit, et assiduis congressibus quid hostibus virium, quid suis animorum esset, experiri. Postquam abunde esse perpendit, statuit fortunam prælii tentare; fossa tamen circumducta, ne forte ea, quam solam verebatur, multitudine circuiri quiret, nec nisi in faciem pugnaretur; et duas quidem legiones nuperrime scriptas, ut quibus nondum expertis in acie forte non fideret, ad castrorum posuit tutelam; ut tamen si res posceret, auxilio egentibus subvenirent: ipse cum reliquis copiis ante castra aciem instruit. Idem hostes ab adverso jam fecerant. Unum erat quod prælium moraretur, quod scilicet inter duos exercitus exigua palus erat; hanc ut hostes transirent, utraque partium expectabat, ut prius ingressos iniquis locis invaderent. Sed quod utraque pars sperabat, utraque differebat, quo temeritas prius ab hostibus inciperet, quum tamen interea equites invicem miscerentur, essetque illo in congressu superior equitatus romanus, quem Cæsar in castra prælio prosperiore reducere contentus fuit. Hostes ubi intellexerunt frustra se paludis transitum exspectare, flumen vadare nisi sunt, ut, si possent, castellum a Titurio insessum caperent, pontemque confringerent; sin minus, vicina arva vastarent Romanis

utilia, eaque parte venturos interciperent commeatus. Certior de eis Cæsar a Titurio effectus, equitatum, levemque armaturam ad præsidium loci ducit: ibique durissimo Marte concursum est, dum Romani primos hostes in transitu fluminis occupatos e ripa dejicerent cæderentque, et proximos animosius quam consultius per priorum cadavera transeuntes, densa missilium nube comprimerent arcerentque, et si forte transissent, in aperto inventos ac præventos occiderent; sic repulsi undique, et frumenti inopia laborantes, communi consilio decreverunt, operæ pretium fore, ut gens quælibet in suam patriam rediret, et quibus Romani primum arma intulissent, eo omnes accurrerent, sibique invicem opem ferrent, et suis frugibus alerentur, et suis in finibus potissimum dimicarent. Accessit ad alias discedendi causas, quod Divitiacum, cui hoc Cæsarem imperasse supra retuli, Bellovacorum terris obequitare perceperant, et ferre suis auxilium utilius existimabant, quam procul domo cum Romanis arma conferre. Abeuntes nocte, nullo ordine, magnisque clamoribus, Cæsarem exciverunt: ibant autem, non ut ire, sed ut fugere viderentur. Itaque veritus insidias, ut qui profectionis idoneam causam non videret, suos in castris nullo tenuit tumultu. Ubi rem omnem, sicut erat, exploratorum fides, et lux superveniens patefecit, equitatum romanum hostium vestigiis instare et novissimos retardare imperat; tresque hinc legiones subsequi. Equitatui, Quintum Pedium, et Lucium Aurunculeium Cottam, legionibus Titum Labienum præficit; qui impigerrime profecti, et nocturna fuga fessos ac dispersos assecuti, maximam ex his stragem edidere, dum resistunt ultimi, cogente periculo; primi autem, tumultu eminus audito, quasi res ad se minime pertineret, fuga sibi quisque consuleret. Ita, his urgentibus, illis autem vel vane resistentibus, vel plane se reddentibus, ipsa quidem, quam longa dies, tam longa fuit etiam hominum cædes. Sero

autem Romani, in castra fessi, ut auguror, et jejuni, sui ducis imperio rediere. Triduum illic egit Cæsar. Ubi hostes fuga evanuisse cognovit, Suessionum fines Rhemis proximis ingressus, Noviodunum oppidum aggreditur, quod indefensum fama vulgaverat, et sic erat. Sed nocte Suessiones introgressi defensionem apparant, et dum vineas admoveri muris cernerent, turres et machinas quales nec viderant quidem unquam, nec audierant, stupefacti, oppugnatione non expectata, nuntios oppidum, seque, suaque dedentes ad Cæsarem transmittunt, ac datis obsidibus nobilissimis gentis, inter quos duo filii regis erant, traditisque armis omnibus, in romanam fidem Rhemorum precibus sunt recepti. Hinc in Bellovacos itum, qui quum se in oppidum munitum ac validum contulissent, cui Bratuspantium nomen erat, exercitu propinquante, omnes publico de consilio majores natu, obviam egressi, manibus tensis ad Cæsarem, alta voce, se in fidem ejus committere, neque contra Romanos arma movendi animum habere testati sunt. Quumque exercitus oppidum propius accessisset, idem de muris faciebant, clamabantque mulieres ac pueri: motum Cæsarem spectaculo, Divitiacus Æduus in hanc sententiam allocutus est: *Semper Bellovacos servasse fidem et amicitiam Æduorum; nunc falsis consiliis agitatos a suis primoribus, qui dicerent, Æduos turpi servitio oppressos, a Cæsare digna et indigna pati; execratos patientiam amicorum, Romanumque recusantes imperium, consurrexisse cum cæteris, et furori publico subscripsisse; tandem fraude recognita, et Bellovacos ad misericordiam Cæsaris confugere, et perfidos consultores, recogitantes quid mali suis civibus invexerint, meritum supplicium metuentes in Britanniam profugisse. Orare, non eos modo qui erraverunt, sed se quoque, suo simul atque Æduorum nomine ut eis indulgeat. Id enim et ipsius Cæsaris et Æduorum ad gloriam pertinere, si, et eum*

tam miti esse animo, et apud eum Æduos tantum posse innotuerit. Annuit Cæsar, seque et Divitiaci et Æduorum gratia Bellovacos recipere, eosque se incolumes servaturum bona fide professus est; traditis tamen armis omnibus, ac sexcentis obsidibus, quorum tantum numerum ut peteret, urbis suadebat ac populi magnitudo. Inde Ambiani, fines eorum ingresso Cæsari, statim se suaque omnia dedidere.

Nervii restabant; ferox genus, et mercatoribus adversum; his præsertim qui delicias aut vina conveherent, opinione insita, enervari rebus mollibus animos, et a belli studiis elanguere ac lentescere; viri acres, quibus cæteros a patria virtute degenerantes, qui se Cæsari tam facile tradidissent, irridere magis et arguere quam imitari mens esset, aut legatos mittere, aut ullam conditionem pacis, vel summis auribus audire: hi quidem, et cum eis Atrebates ac Veromandui trans fluvium Sabin conjunctis copiis, Cæsarem expectabant. Aduatuci quoque, sic enim scriptum invenio, sive, ut reor, Aduaci, ut eis se conjungerent, properabant. Cæsar exploratores ac deinde centuriones militiæ peritos ad locum castris idoneum occupandum miserat. Erant tamen in romano exercitu Galli quidam ex dedititiis, qui contra fidem sacramenti mores et consilia Romanorum Nerviis aperirent; et seu rerum ignorantia, seu naturali consuetudine mentiendi, addendique semper rebus aliquid, spem fecerant, si forte incompositos aggrederentur, facile romanas acies posse turbari; et Nervii quidam intra silvarum latebras se tenebant, nunc in apertum erumpentes, nunc vicissim se in silvam retrahentes, Romanis propter imperitiam locorum insequi non audentibus: jam Romani exercitus pars maxima ad metandum castra præcesserat: proxima impedimenta medium de more locum occupabant: duæ legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hos Nervii omnes, ut a proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt, atque inde præter spem repulsi,

pari velocitate conversi ad eos, qui in opere occupati erant, miram perturbationem Romanis injecerunt; ita ut Cæsar cura multiplici distractus variarum rerum, cui primum occurreret, in tanta temporis brevitate parumper hæsitaret: uni enim simul hæc omnia exequenda erant: explicandum vexillum, solemne apud Romanos indicium inchoandi prælii: ad idem quoque dandum tuba signum: milites ab opere castrorum ad opus armorum retrahendi, qui petendi valli causa longius illinc abiissent, evocandi: ordinandæ acies: firmandi oratione ducis animi: quibus nedum omnibus, sed nec singulis quidem, hinc temporis angustia, hinc hostium instantia spatium dabat: sed experientia militum romanorum, quibus novi nihil accidere poterat, per se ipsam, sine cujusquam quoque ducis imperio, prompta erat casibus cunctis occurrere. Præterea Cæsar ipse cunctis legionibus singulos præfecerat legatos, vetuerat vel minimum digredi, quorum quisque dux magnus haberetur, nisi sub maximo militasset. Horum et ducum virtus et militum egregie primum hostium impetum sustinuit, repulitque. Cæsar quoque, pro tempore, nulli rei deerat, et milites hortabatur præsertim prædilectæ sibi legionis decimæ: sed exhortatio necessario brevis erat, virtutis ut pristinæ meminissent, neve insolita rerum specie turbarentur; et quoniam differri res amplius non valebat, signum pugnæ tuba dedit; et tam nihil spatii fuit, ut, ne dicam, consuetæ solemnitates præliorum omitterentur, sed vix galeas induendi licentia superesset. Nullus fuit acierum ordo, nulla ars militiæ: fortuna, quæ primas solet, omnes sibi pugnæ tumultuariæ partes usurpaverat: qui ab opere ad prælium redibant, quæ casu quisque signa conspexerat, illis se confestim applicabat, atque illa sequebatur; ne suum proprium inquirendo confusis omnibus tempus amitteret, omne quod in hostes iret suum signum existimabat: ancipiti et terribili Marte pugnatum; sed per medias difficultates atque pericula romana virtus erupit.

Et quum per gentes divisus erat hostium exercitus, nona simul ac decima legio fessos labore victosque vulneribus fregit Atrebates: octava vero et undecima Viromanduos cum duce suo Boduognato quodam, qui summi apud eos loci erat. Cum Nerviis obstinatius certamen fuit, usque adeo ut pæne in dubio fuerit romana fortuna; et Treviri equites, opinatissimæ virtutis inter omnes Gallos, qui auxilio Romanis advenerant, dispersas legiones, et referta hostibus castra atque omnia circum turbata cernentes, actum de Romanis rati, fugerent, victosque illos ac deletos suæ patriæ nuntiarent. Cæsar tamen ubique semper magnus, tum magnis etiam periculis permaximus, ubi signiferos interfectos, centuriones autem cæsos, aut saucios, interque alios Pub. Sextium Baculum, fortissimum virum, multis debilitatum vulneribus, et jam pedibus suis insistere non valentem vidit, aliorum quosdam segniter pugnantes, tela tantum hostium vitare; quosdam sensim cedere; quosdam prælio excedere, hostes instare ac premere; et nihil omnino respiramenti suis dare; denique in extremo rem positam intellexit; nilque jam præsidii superesse, quo vel perdita restauraret, vel ruinæ occurreret; auxilium, quod aliunde non poterat, a seipso cogitans exigendum; quod ipse tum forte sine clypeo esset, militi lentius dimicanti scutum abstulit; et in primam aciem provectus, magna voce centuriones proximos, suo quemque nomine increpans atque appellans, cæteros generali exhortatione sollicitans, nec præire, sed se sequi jubens, redintegrare pugnam jam languentem, hinc amore ducis, hinc pudore compulit. Crederes unius animi robur atque ardorem in omnes subita inspiratione diffusum; tantumque vox ducis et exemplum valuit, ut fervide omnes fortiterque pugnarent; et qui in fugam verti cœperunt, et qui vulneribus tardabantur, simul in hostes vultu atque animis versi, mutationem rerum adeo repentinam peperere, ut vix credi posset, exer-

citus illos esse, qui paulo ante conflixerant. Nervii modo victores, victi illico deletique sunt; non multi tamen, (nec ut dictu sic et factu facile,) nempe suorum cadaveribus insistentes, factoque ex iis cumulo, ut quasi de loco altiore pugnarent, usque ad mortem forte propositum tenuerunt: fregit tamen eorum pertinaciam romana perseverantia: sic nutantem labentemque fortunam publicam unius viri virtus felicitasque sustinuit. Senes ac feminæ, puerique, quos, cum fortunis suis omnibus, Nervii in prælium exeuntes, in paludibus procul abdiderant, audita suorum clade, ut nihil usquam clausum victis, sic victoribus nihil impervium opinantes, communi omnium superstitum consilio per legatos sese Cæsari dediderunt: et, ut publicæ professione miseriæ facilius victoris misericordiam impetrarent, populum Nerviorum a sexaginta millibus ad quingentos, senatum a sexcentis ad tres redisse memorabant. Misertus est Cæsar fortissimæ gentis, et reliquias liberas suis uti legibus sanxit, præcepitque finitimis, ne quis eorum calamitatibus insultaret. Aduaci, qui, ut diximus, opem Nerviis ferebant, audito prælii hujus eventu, suam in patriam rediere, seque omnes in unum ac munitum oppidum abdidere: ibi eos Cæsar obsidione conclusit, qui machinas procul intuiti irridebant, quærebantque de muro, quibus illas viribus moturi, quibus manibus laturi essent, tantillæ præsertim homines staturæ: solent enim præ suorum mole corporum gentes arctoæ romanam spernere mediocritatem. Postquam admoveri muris machinas aspexerunt, insueto et nunquam alias viso spectaculo stupefacti, legatos ad Cæsarem destinarunt; quorum unus in hanc sententiam verba fecit: *Credimus, o Romani, vos non sine cœlesti auxilio præliari, qui hæc omnibus impossibilia tam mirabili facilitate perficitis; quamobrem resistere vobis non est nostri propositi: sed in potestatem vestram nos et nostra committimus: unum hoc exposcimus, si*

tanta est clementia tua, Cæsar, quanta fama loquitur, si salutem nobis tribuis, ut arma non auferas: vicini enim nostri omnes fere nos oderunt, nobisque invident, a quibus nos, amissis armis, protegere nequeamus: alioquin optabilius est, quidquid libuerit a vobis talibus viris pati, quam suppliciis ad necem dedi ab iis, quibus imperare consuevimus. Ad hæc Cæsar: *Servassem, inquit, vos libentius, si vos dedidissetis, antequam muris machinas admoverem: sed et nunc servabo magisque in vobis naturam moremque meum, quam meritum vestrum sequar; ita tamen, ut sine armorum traditione deditio non procedat. Nam quod de odio vicinorum dicitis, curandum mihi linquite: ego indemnitati vestræ providebo, ut Nerviorum providi, jubendo finitimis, ne vos lædant. Jussu meo, quam vestris armis, eritis tutiores.* Hoc præcepto, vis armorum ingens tradita; sed et magna pars retenta, atque abdita, ut ab iis qui metu belli, non amore pacis agebantur; traditum quoque oppidum. Et quietus ille dies fuit; nocte proxima Cæsar milites suos muris egredi claudique portas jusserat, ne quid injuriæ cives a militibus paterentur: sed huic Cæsareæ pietati hostium fraus objectus erat. Itaque barbarica levitate, mutato repente consilio, rebellarunt: neque victori oppidum abstulisse contenti, castra etiam invasere, tanto impetu, tantoque ardore, non modo contra romanam virtutem, sed contra iniquitatem etiam locorum, ut facile appareret, desperantes de salute pugnare. Eo congressu, ex illis ad quatuor millia cecidere; cæteris intra oppidum compulsis, sic omni penitus spe abjecta, ut, die proxima, frangentibus portas Romanis nullus obstiterit: captum oppidum; venditique omnes, quorum turbam quinquaginta trium millium numerum implesse compertum fuit. Per eosdem dies a legato Cæsaris P. Crasso, quem modo ad Venetos, aliosque quamplures populos qui extremum accolunt Oceanum, præmiserat,

nuntiatur, omnes illas gentes sponte sub romanum imperium venisse. Jam ad barbaros, qui trans Rhenum habitant, romanæ Cæsareæque virtutis et clementiæ fama pervenerat, adeoque percrebuerat, ut omnes ultro ad Cæsarem legatos mitterent: qui se et daturos obsides et jussa facturos spoponderunt, quos ad se redire initio secuturæ æstatis imperavit, quum ipse scilicet ex Italia rediisset; quo, deductis in Carnutes ac Turones in hiberna legionibus, festinabat: præmissis Romam litteris de rebus a se gestis, quarum merito quindecim dierum supplicatio est indicta, quem honorem ante eum ducum nullus habuerat.

JULII CELSI
COMMENTARII
DE VITA
JULII CÆSARIS.

LIBER TERTIUS.

DIGRESSO Cæsare ex Galliis, Sergius Galba, quem legatum in Sedunos aliasque urbes proximas cum parte equitatus et duodecima legione dimiserat, Sedunorum aliorumque dolentium filios suos obsidum nomine sibi eripi, et Romanos publicæ utilitatis obtentu, vere autem dominandi libidine illis in regionibus consedisse ægro animo ferentium, eorumque paucitatem contemnentium insperatis insidiis circumventus, adeo in angusto fuit, ut consilium ipse suique omnes caperent erumpendi, seque fugæ præsidio salvandi: quo tamen consilio non rejecto, sed dilato, elegerunt armis potius experiri quam fuga, si qua esset ad salutem via. Quum vero hostes castra invasissent, et multitudine freti, fessis integros submittendo, (quod apud Romanos non modo fessis, sed ne vulneratis quidem fieri poterat, quibus nedum requiescere, sed ne loco arrepto vel parumper cedere liceret) usque adeo eos attrivissent, ut oppugnatione sex continuis horis sine intermissione protenta, res romana jam ad desperationem ultimam spectaret; nec tam pro salute amplius quam pro ultione re-

sisterent, ne inulti perirent: P. Sextius Baculus centurio primipili quem in congressu Nerviorum multis afflictum vulneribus memoravi; simulque Caius Volusenus tribunus militum, consultissimi duo fortissimique viri, propere Galbam adeunt; *et una est*, inquiunt, *spes salutis, si consilium quod primum sumpsimus, vel ultimum exequamur. Nam quid hic agimus laborantes? longe isti nos numero antecedunt. Quin in hos barbaros violenter irrumpimus, et nil tale cogitantes aggredimur? Aderit pio forsitan fortuna conatui: alioquin, nisi impetu vincimus, pugna vincemur ordinaria.* Acquievit fidis Galba consiliis, et erant quibus merito crederetur. Mox edoctis centurionibus ac tribunis quod facto opus esset, militibus edicitur, ut respirent; neque aliud quidquam agant, quam tela hostium sustinere; intentique interim signum eruptionis exspectent: vix brevi hora laboriosæ tradita quieti, dato signo, quod convenerat, subito præter spem castrorum portis erumpitur, tantis animis, ut stupentes barbari ferre impetum non possent, et dicto citius pugnæ status mutaretur; ut, qui modo invadebant, invaderentur, et qui invadebantur, invaderent; quique in castris clausi oppugnatione terribili ad captivitatem et supplicium petebantur, in medios hostes invecti ferro obvia cuncta prosternerent: ita ut ex triginta millibus barbarorum, qui legionem unam circumsteterant, brevi temporis in spatio plus quam decem millia cæsa essent; reliquos morti, non virtus, sed fuga præripuit. Sic virorum fortium prudentiumque consilia prosperis prosequitur fortuna successibus: his actis, Romani victores sese in castra recipiunt: sed Galba memor, se illis in locis a Cæsare dimissum, non ut bellum gereret, sed ut iter illud ex Galliis per Alpes ad Italiam difficile, ac mercatoribus operosum et pæne obstrusum perplexumque portoriis, periculosumque latrunculis patefaceret, suaque tutum redderet præsentia. Insuper, victor licet, nolens tamen rem

fortunæ sæpius committere, et rursus extrema tentare, inde statim nullo obstante in Allobroges, coloniam romanam, est reversus; atque ibi tranquillus hibernavit. Alia subinde belli materia per ducis absentiam orta erat. Publius Crassus, egregius adolescens, cum septima legione dimissus a Cæsare secus Oceanum hibernavit. Is frumenti inopia ad finitimos, legatos singulos; ad Venetos vero, geminos destinavit: quod gens illa esset omnium ejus regionis potentissima; cujus hodie quod sciam, (sic transeunt res humanæ!) ne nomen quidem aut vestigium ullum extat. Illi autem cogitantes, hoc fortassis modo sese obsides, quos Romanis non sponte dederant, recuperaturos, legatos detinuerunt, ac vinculis astrinxerunt: hoc exemplo freti populi vicini, ut quibus levia mobiliaque sunt ingenia, legatos etiam ad se missos redire ad suos pari proposito vetuere. Dum hæc adversus Romanos in Galliis contra fidem contraque jus gentium agerentur, Cæsar nihil inde sollicitus, quod pacata omnia existimaret, in Illyricum jam profectus erat, ut is qui terras incognitas ac remotas videndi infinita cupidine traheretur. Erat autem Illyricum provinciæ suæ pars, lege sibi Vatinia superaddita, cujus latissimi fines sunt; hinc Italia superiorque Germania; inde Macedonia et Thracia et Epirus: hinc sinus Adriaticus: inde maximus nostri orbis amnium Danubius. Sane hac rebellione Crassi litteris nuntiata remandavit Cæsar, ut in Ligeri, præclaro amne Galliarum, qui nomen et aquas in Oceanum fert, classem navium longarum quantum potest extrueret, gubernatores ac remiges ex provincia conquireret; ut ipse cum his copiis ad hostes Oceanum accolentes secundo alveo descenderet. Et idem ipse illico, ut cœli Alpiumque conditio hominibus ullo modo permeabile iter fecit, dimisso Illyrico, festinantissime remeavit in Gallias. Cum enim haud dubio cunctos honores omnium bellica virtute superavit, et alios et seipsum sua

illa incredibili celeritate transcendit, quæ sæpe multis in locis cognita effecit, ut quantolibet absentem spatio, semper et præsentem et imminentem cervicibus cogitarent. Nemo unquam expeditior agiliorque, non dicam imperator, sed viator fuit. Cæsare igitur reverso, Veneti, Gallique alii, factum suum reputantes, qui legatos gentis potentissimæ barbarica immanitate violassent, non ad veniam petendam, sed ad vim inferendam sese apparant, vicissimque se populi in bellum alter alterum cohortantur: neque solum a proximis contrahunt auxilia; sed etiam a Britannis, qui Oceani æstu semoti non magno intervallo contra illam plagam habitant. Et hæc faciunt non tam armis, quam locis fidentes imperviis atque palustribus, ubi nec expeditus pedum usus esset, nec navium aut equorum: et ut navigari posset, sentientes se navibus abundare, quibus egeant Romani, dabat insuper animos æstus ille reciprocus; qui alternis littus motibus quatit, tegitque et nudat, Oceani incolis notus, exterisque terribilis. Navium præterea suarum robur, et armamenta pro qualitate fluctuum et ventorum, quibus agitandæ erant ac pulsandæ, propter quæ maris æstuumque violentiæ perferendæ multo romanis navibus aptiores viderentur, harum omnium difficultatum nulla Cæsarem latebat, magna tamen lacessitus injuria veritusque, ne si ista dissimulasset, reliquæ nationes, ut sunt animi in superbiam ac perfidiam proni, inultæ rebellionis exempla sequerentur, hoc sibi nullatenus negligendum existimabat, sciensque naturaliter hominibus insitum, libertatem amare et odisse servitutem; ante alios Gallis ingenitam levitatem, ut de facili mobiles atque ad subita bella volubiles essent. Jam per extrema Galliarum præsagia novitatum variarum multa conceperat: itaque ne, ut fit, motus alii super alios orirentur, essentque ubilibet, qui coortis occurrerent, per diversa terrarum divisit exercitum: Titum Labienum cum equitatu ma-

gno misit in Treviros: huic jussit, ut et Remis et amicis aliis in obsequio conservandis, et Germanis Rheni transitu coercendis intenderet. Publium Crassum cum parte etiam equitatus, et duodecim legionariis cohortibus misit in Aquitaniam, cui injunxit, ut curaret, ne qua inde in Venetos, aut alias Galliarum partes auxilia mitterentur. Titurium Sabinum cum tribus in Unellos vicinasque gentes misit; quibus omni studio continendis ut insisteret imperavit. Decimum Brutum adolescentem classibus præposuit; et illi, quæ se jubente in Ligeri facta erat; et illi, quam suo quoque jussu venturam ex Pictonibus Sanctonisque et cæteris tractus illius officiosis gentibus expectabat: huic præcepit, ut ad primum expectatæ classis adventum cursum agat in Venetos. Ipse ad eos cum reliquis legionibus terrestri præcessit itinere, multisque passim oppidis expugnatis, quæ inexpugnabilia videbantur, cœptis instabat alacriter, sperans pedetentim rem conficere. At Veneti virium usu ac peritia, et navium abundanti copia, impositis in eas fortunis suis conjugibusque et filiis, quum inhiberi fuga nullo modo posset, et liberi et incolumes abibant in oppida alia atque alia, quo Romani, locorum ignorantia et navium penuria, non poterant sequi. Ibi se iterum atque iterum defendebant; resque in longum ibat, et in irritum desinebat; nec belli finis ullus ostendebatur, eoque magis quo romanæ naves aliter fabrefactæ, Oceanique fluctibus impares, tempestatibus insolitis tradebantur. Ita rem Cæsar intelligens, inefficaci labore prætermisso, classem expectare duxit honestius, qua præsente, res non vanis nec se dignis subterfugiis, sed uno videbatur transigenda certamine. Has inter curas expectata classis affuit, alio veniens Oceano, quam cernentes Veneti suis littoribus propinquantem, cum ducentis viginti minutissimis navibus illi obviam exiere; eratque romanæ pugnæ ratio difficillima, quod et fortiores essent et majores barbarorum naves, et turribus

præeminebant, unde, ex alto pugnantibus illis, quasi iniquis prælium in locis ageretur: vela quoque et mali et antennæ immensa mole præstabant: qui se romanas naves facile oppressuros confidebant, et fecissent, si naves navibus concurrissent. Sed omnia vincit ingenium et virtus. Erant Romanis falces inauditæ magnitudinis, quas quum, artificioso quodam impulsu, rudentibus hostium injecissent, navigio remis in adverso acto, et rudentes velut cultri acie tonsorii scindebantur, et antennæ simul ac superba ruebant armamenta, fiebantque suarum impedimenta navium. Sed virorum pugnam, in qua longe superior erat acies romana, et virtutem insitam spectator eximius expectabat. Cuncta enim in conspectu Cæsaris agebantur, et exercitus circumfusi qui littoribus proximos occupavit colles, in quo bellicarum rerum multi magnique erant judices; noti omnes bellantium et amici, quorum sub oculis nec virtus nec ignavia esse posset occulta; et sua parte ergo viri fortes, et his acti stimulis, strenuissime rem gerebant, sic ut, brevi fracta hostes pertinacia, spem salutis fugæ ventisque committerent, quibus quum vela credidissent, quasi Romanos veriti, subito siluerunt; et stagnante freto, destitutis, quas vehebant, navibus, mira cœli marisque tranquilitas consecuta est, sic ut immobiles languentibus vadis starent; assecuti Romani, quum jam hora diei quarta esset, usque ad occasum solis incendere ac ferire nunquam ullo momento temporis destiterunt; omnibusque fere vel exustis, vel oppressis, paucæ beneficio vicinæ noctis elapsæ sunt. Hoc prælio, non modo flos juvenum Venetorum, sed provectæ etiam ætatis consilium ac fructus intercidit. Perditis ergo viris ac navibus, et omnium insuper spe amissa, se suaque Romanorum potestati atque arbitrio commisere. Hos Cæsar contra morem tractavit inimicius, ut barbaros a violandis legatis exemplo supplicii deterreret; senatum ergo morte, populum ser-

vitute, pœna bonis animis graviore, multavit. Sic cum Venetis debellatum; qua victoria, non ipsi tantummodo subacti, sed maritima ora omnis ab obsequium redacta erat. Ecce autem alia ex aliis bella consurgunt. Titurius Sabinus, jussu Cæsaris, Unellorum fines introierat, apud quos tunc summæ rerum præerat Viridovix. Multæ in circuitu civitates a Romanis defecerant, quarum aliquæ senatum, quod neque defectioni, neque bello consentiebant, interfecerant; latronum quoque manus ingens, partim bello, partim præda illiciente, dimisso agriculturæ studio, sese istis adjunxerant; quibus omnibus magnus exercitus jam in armis erat. Sabinus locum castris aptissimum nactus, intra vallum suos, lacessitus sæpe licet ab hostibus, continebat, ut jam non hostium modo sed suorum in contemptum paulatim incidisset. Ipse vero non id motu alio faciebat, nisi quod, absente Cæsare, tanta cum multitudine congredi, quisquis exitus sequeretur, ne temeritati tribui posset potius quam virtuti, anxius suspensusque erat animo: ubi se sperni autem intellexit, pugnare tandem, sed inprimis contemptum hujuscemodi, quantum posset, aggerare, disposuit. Itaque Gallum quemdam sibi familiarem, versutumque hominem noctu in castra transfugere jubet, et, quod fieri velit, edocet: paret ille, et origine dictis adstipulante, fidem meritus, cœpit hostibus suadere, et animis credulis facile persuasit: primo quidem Venetorum in finibus Cæsarem extremis periculis circumventum: deinde in romanis castris, hinc fama ducis, hinc hostium præsentia, tantum esse formidinis, ut de nocturna agitent fuga, qua et Cæsarem adeant, ducique opem ferant, et instantibus sese malis eripiant. Id quum publice creditum esset, (est etenim non vanis modo, sed omnibus insitum, ut quod valde cupiunt, facile etiam credant;) totis passim castris una omnium vox audiri, providendum modis omnibus, ne tam felix occasio per ignaviam dila-

batur. Exercitus instantia victi duces, furori publico manus dant; discurritur hac illac, et, consensu ducum, sarmentis, variaque materia ex agris collecta ad implendas fossas, et in castra penetrandum, onusti, et cursu et sarcinis defessi omnes redeuntes, grave opus supraque suas vires, romana castra ad laboris cumulum in alto posita invadunt; haud dubii, Romanos præter fugam aut deditionem nihil ausuros: fefellit gentem credulam vana spes; nam Sabinus, suis militibus valida exhortatione firmatis, et pugnam vehementer optantibus, erumpendi signum dedit. Qui quum subito præter spem hostium erupissent, idque duabus simul portis, et virtute atque experientia bellandi, et natura loci, et lassitudine hostium adjuti, integri ipsi virium, et quiete recreati fundunt illos facile, prosternuntque. Quo metu, non modo qui evaserant ex prælio, sed vicini etiam se Romanis dedidere. Sunt enim Galli ineundis bellis promptiores quam adversitatibus tolerandis: et forte ita accidit, ut una et eadem die, et Sabinus Cæsaris, et Cæsar Sabini victoriam audiret. Per hos ipsos dies, Publius Crassus in Aquitaniam missus a Cæsare, quamvis adolescens, senilibus animum exercebat curis; et secum cogitans in his terris multa, illis annis, adversa Romanis accidisse, multa sibi utendum prudentia sentiebat; assumpta igitur primum sollicitudine rei frumentariæ atque equitatus comparandi, quod eæ gentes plurimum eo genere virium pollere dicebantur, multis equitibus, et fortioribus viris, expressim Tolosa ac Narbona, amicis urbibus, accersitis, quum jam virium satis esset, Sontiatum fines ingreditur. Illi autem non contenti hostem expectasse, progressi obviam, cum Romanis, hinc eorum paucitatem, hinc ducis ætatem contemnentes, in itinere sunt congressi. Spe autem in contrarium versa, equitatus eorum, cui unice fidebant, romano funditur equitatu; cæsisque quamplurimis eodem impetu, Crassus hostium

oppidum invadit, multamque post resistentiam, datis ad extremum armis et obsidibus per deditionem, cepit. Erant tunc in Gallia, (qui nunc neque ibi, neque alibi usquam sunt,) homines tantæ in amicitiis fidei tantæque constantiæ, ut, cum iis, quorum se amicitiæ devovissent, omnem subire fortunam, et ad ultimum etiam mori vellent, neque post eos vitam ullam pati possent; quin, si mori aliter non daretur, mortem sibi ipsi manu propria consciscerent; (mirum genus, multum his modernis amicitias utilitate metientibus adversum,) neque quisquam ex eo numero inventus a seculis ferebatur, qui hoc facere renuisset; vulgo soldurios vocitabant. Ex his sibi sexcentos Adiaterimus princeps gentis beneficiis et fide paraverat; cum quibus, inter ipsam deditionem, quæ illi utique non placebat, eruptionem in Romanos fecit, ita ut improvidos pæne repentina species turbaverit; sic devoti omnes morti in prælium ruebant. Reversis ad se militibus romanis, quum aliquandiu graviter, pro hostium paucitate pugnatum esset, suo cum duce victi; orantesque cum populo in deditionem dux atque soldurii sunt recepti. Dehinc Crassus in ulteriora progrediens, vicinarum gentium conspirationibus magnis excipitur : ita ut etiam ab Hispanis oris, quæ proximiores bello erant, per legatos auxilia peterentur, et duces eligerentur ex iis, qui, sub Quinto Sertorio, rebelle quidem, sed romano usu militaris scientiæ magisterium adepti, bella gerere prorsus romano more didicerant, loca idonea capiendo, castra communiendo, commeatus hostium impediendo, acies instruendo, præsidia disponendo, prælio ac receptui canendo, omnia suis horis et suis ordinibus faciendo. Quæ Crassus cuncta conspiciens, cogitansque, quod erat, se propter suorum paucitatem non posse diutius hostium consiliis atque artibus obstare, pugnæ fortunam experiri statuit. Quam rem quum ad consilium rejecisset, idque ipsum omnibus visum esset,

mane proximo aciem eduxit, expectans ut in prælium hostes egrederentur. Illi vero, etsi de victoria non diffisi, tutius tamen rati sunt sine prælio vincere; quod per frumenti penuriam eventurum sperabant, propter quam, si Romani loco cederent, tergis instare decreverant: hac spe, castris se tenebant, neque pro victoria obsidionis infamiam recusabant. Romani hostium tarditatem non consilio imputantes, sed pavori, et hortante duce, et militibus pugnæ signum una voce poscentibus, signo dato, castra aggrediuntur. Quo in actu auxiliares, in quibus ad prælium modicum spei erat, missilibus suggerendis, fossis implendis, aggeribus connectendis multiplici opere occupati, spem majoris exercitus exhibebant: addebatque error hic animos Romanis, atque hostibus minuebat, utrimque tamen pugnabatur asperrime; dum ecce equites quidam Crasso nuntiant castra hostium ab adversa parte negligentius custodiri. Is præfectos equitum eo mittit. Illi autem, his cohortibus, quæ castrorum præsidio subsederant, a vulneribus et labore integris, longè a conspectu hostium circumductis, partem illam castrorum improviso adeunt, et antequam sentirentur, vallo disjecto, mediis castris cum cæde clamor exoritur. Territi hostes repentinis malis, omissa partis alterius defensione, diffugiunt. Romanus illos equitatus locis campestribus assecutus, obtruncat. Ita ex quinquaginta millibus ex Aquitania Cantabriaque collectis, vix quarta pars prælio superfuit. Quo metu diffuso, pars maxima populorum circumstantium ad deditionem venit; fecissentque idem omnes, nisi instantis brumæ spes negotium distulisset.

Hæc Cæsar per legatos suos agebat. Ipse autem a Venetis in Menapios processerat, extremosque hominum Morinos, ut ait Maro; quod hæ duæ gentes minime ad se miserant et in armis erant: et quamvis hiems adventaret, sperans tamen modici temporis opus esse, rem ag-

greditur. Erat autem longe alia quam crederetur ratio belli. Audientes etiam maximas atque creberrimas victorias Romanorum, non armis sed latebris decreverant se tueri. Itaque sua omnia in paludibus ac silvis abdiderant, juxta quas dum castra exercitus romanus attolleret, illi subito quasi ab inferis emergentes, effusos atque in operibus impeditos diversis viis dissonisque clamoribus invadunt. Romani impigre opere intermisso, et arreptis armis in illos impetum fecere, eosque in silvas redegere, paucis inter vepres perditis, multis hostium interfectis. Et tunc Cæsar silvestri materiæ cædendæ, et in morem valli ad tutelam suorum circumducendæ operam dabat, ne clandestinis eruptionibus premerentur: sed jam hiems aderat, ac ingentibus ac perpetuis imbribus impedita res est; vetitique milites sub pellibus agere. Victor ergo hominum, sed naturæ cedens, incensis ac vastatis finibus hostium, cum exercitu in Aulercos Lexoviosque in hiberna concessit.

His temporibus, Germanorum turbæ ingentes Rhenum, metu pellente, trajecerunt, fessæ bellis assiduis atque importunitatibus et injuriis Suevorum; quæ gens maxima, belloque potentissima omnium Germanorum et olim fuisse legitur, et nunc esse dicitur: quorum et moribus multa quidem a scriptoribus rerum memorata: præterea quum apud eos et apud omnes fere homines mutati sunt mores, quæque jacturarum pessima est, prope semper in deterius, horum, ut sileam reliquos, illum saltem morem video mutatum. Nempe vinum ætate Julii Cæsaris abhorrebant, quod nunc, ni fallor, non abhorrent. Hi vicinitatis atque humanitatis impatientes, omnes finitimos populos, aut tributarios sibi effecerant, aut prorsus expulerant. Itaque, ad unam partem finium Suevorum fuisse traditur ingens atque incredibilis solitudo; idque sibi tunc magnæ gloriæ ascribebant. Nunc etiam per eorum fines et suspectæ multis in locis solitudines, expertus loquor,

et ambiguum iter est. Hos igitur Germanorum populos a Suevis pulsos quum in Galliis consedisse Cæsar audiret, Gallorum veritus levitatem, qui more frondium vento quolibet agitantur, et mercatores, et cursores, more proprio, manu prehendunt detinentque, et unde veniant, et quo pergant, et quid novi afferant, percontantur, reguntur que rumoribus etiam falsis, et sæpe his moti, ea deliberant, quorum mox pœniteat : hoc, inquam, veritus Cæsar, ne famæ cujuspiam flatibus moverentur, et a romana fide desisterent; æstate non expectata, ad exercitum venit, et invenit vera se timuisse. Missos legatos a Gallis ad Germanos invitantes hortantesque, ut a læva Rheni, ubi substiterant, abscederent, seque inferrent in intima Galliarum ; nihil eis defuturum omnium quæ petissent. Motus his Cæsar, sed dissimulans, Gallorum principibus ad colloquium evocatis, benignis orationibus eos leniit : firmavit animos atque edixit *equitatum quem ex debito præstare tenerentur, ut paratum in armis haberent. Esse enim sibi animum ad liberandas Gallias ab incursu germanico proficisci.* Quidquid ille præceperat adimpletum est, non obedienter modo, sed libenter; ea est facilitas animorum! Dum instructis ergo paratisque omnibus, iter arripuisset, jamque ad castra hostium paucorum dierum itinere propinquaret, legatos barbarorum obvios habuit, quorum primus in hanc sententiam verba fecit. *Neque Germani*, inquit, *o Cæsar, bellum inferunt Romanis*, *neque eis si Romani bellum inferant, recusant. Mos est noster, a majoribus per manus nobis traditus, bella moventibus obstare, nullum hanc ob causam precari. Suevis solis nos impares confitemur, quibus ne ipsi cœlites pares sint : de reliquo mortales omnes vincere posse confidimus. Unum non ut humilior, sed ut justior causa nostra sit dicimus, venisse nos in Gallias, non sponte, sed coactos : profugos, domo pulsos, ali-*

quo pergere necessarium fuisse. Si Romani velint, posse eis amicos esse non inutiles. Ad id sane duorum altero opus esse, ut aut terras eis, quas inhabitant, largiantur, aut possidere quas armis quæsierint, patiantur. Ad hæc Cæsar inter multa respondens, *nullam illis posse secum esse amicitiam* ait, *nisi quamprimum Galliæ finibus emigrarent; neque satis se mirari posse, quænam esset ista ratio, ut qui sua defendere non valerent, invaderent aliena; quasi ad injuriam inferendam, quam ad defendendam justitiam fortiores; quum fortioribus viris vires addere soleat animosque defensio suscepta justitiæ : neque vero esse agros ullos in Gallia, qui tantæ hominum multitudini assignari possint sine injuria possessorum. Esse autem apud se aliarum gentium legatos, inprimis Ubiorum, amicorum populi romani, de Suevorum violentia conquerentes, opemque poscentes : posse eos cum illis habitare, donec utrisque consultum sit : se Suevis imperaturum, ut ab eorum offensionibus abstineant.* Legati se post triduum redituros, responsumque suæ gentis relaturos quum dixissent, poposcerunt, ne castra interim promoveret. Sensit fraudem Cæsar; equitatus enim partem magnam trans Mosam amnem frumentatum ab iis missam senserat, quam hoc spatio temporis expectabant. Itaque quod peterent se facturum negavit, processitque; et quum jam nisi duodecim millia passuum distaret a barbaris, legati id ipsum poscentes instantius occurrerunt; idque quum iterum negasset, petierunt ut ad suos equites, qui præibant, mandaret prælio abstinere, donec ipsi legatos ad eos, quos in eadem conditione cum Suevis esse diceret, destinarent, ut, fœdere cum eisdem icto, simul Cæsaris consilio uterentur : ad hæc exploranda et firmanda cum Ubiis triduo etiam opus esse. Intellexit quoque Cæsar hanc petitionem eodem spectare, quo primam : respondit tamen, se die illo non amplius quam

quatuor millia passuum progressurum : illic die proximo adessent, cum quibus de illorum petitione dissereret, equitibus nihilominus jam progressis, mandavit ne hostes invaderent : quod si ab illis invaderentur, usque ad ipsius adventum ipsi tamen sustinerent. Equites, jussu ducis accepto, et qui apud Cæsarem legatos hostium vidissent, tanquam in pace securi ibant et incauti; fidei signum, non prudentiæ. Id quum hostes advertissent, quanquam numero longe impares, repentino impetu invecti quadringentos septuaginta ex eis occiderunt, reliquos in fugam versos insequi non prius desierunt, quam ad conspectum Cæsaris est perventum. Ibi demum persecutionis ac fugæ finis fuit. Memorabilis inter cæsos casus exstitit Pisonis, qui vir fortis ac nobilis ex Aquitania, cujus avus populi romani amicus dictus a senatu, quum germano proprio ab hostibus intercepto opem ferens, illum quidem periculo liberasset; vice ejus detentus inter turbam, atque equi vulnere ad terram datus, aliquandiu pedes animosissime se defendens, victus cum eo concidit. Id quum frater jam prælio digressus agnosceret, equo stimulis adacto, medios in hostes rediit; ibique fortiter dimicans occubuit. Ad hunc modum duo simul fratres egregii mutua pietate periere. Cæsar circumventum dolis sese dolens, nullos jam legatos hostium audiendos, nullam conditionem pacis admittendam, neque vel modicum differendum ratus, dum copiæ hostium jungerentur; simul illud intelligens, apud leves Gallorum fragilesque animos, hostilem fraudem, virtutis opinionem et virtutis nomen facile reperturam, statuit omne hostibus consultandi, simulque et Gallis falsam opinionem confovendi spatium celeritate præripere. Concilio igitur advocato, dum propositum illud suum aperit, ecce de transverso legati hostium, quibus prospere fraus prima successerat; nec priores illi tamen, sed principes gentis, et seniores, omnesque in quibus summa erat apud illos

auctoritas, ad Cæsarem in castra perveniunt, vel excusaturi præteritas fraudes, vel novas, si liceat, innexuri. Quos ubi Cæsar aspexit, nulla penitus de re auditos illico capi jussit, simulque, insecuto iter exercitu, festinus arripuit. In quo ordinando, nuper victos equites in extremo posuit, ne forte reliquiæ prædicti metus aliquæ superessent, quibus etiam intrepidi afflarentur. Sic ad hostes generosæ plenus iræ, et degeneris memor injuriæ, properabat : et octo millia passuum dicto citius emensus, illis apparuit antequam quid de legatis suis esset, quidve de hostibus, scire potuissent; subita re turbati, neque arma neque consilia capiendi spatio relicto, an hosti occurrerent, an castra defenderent, an salutem fuga quærerent incerti, stupidi hærebant. Cognita trepidatione hostium et fluctuatione hominum ac signorum, romani milites et illorum perfidia et hortatu sui ducis impulsi, castra pervadunt, pauci parati armatique restitere ; alii autem infamem omnes fugam arripuere. Immisso post eos equitatu, magna horum in itinere strages fuit : dehinc, agmine perpetuo, ad confluentem Rheni ac et Mosæ delati, quum se metu insequentium in oppositum amnem injecissent, et lassitudine, et pavore, et impetu alvei superante demersi sunt. Ita pæne omnes partim pugna, partim fuga, partim aqua consumpsit, quum essent millia hominum quadringenta ac triginta : sua in castra reversus Cæsar, incolumi exercitu, mirum dictu, tanto ex bello paucis tantummodo vulneratis, quum legatos reliquosque, quos capi jusserat, invenisset, absolvi fecit, et quo vellent abeundi tribuit licentiam. Illi vero Gallorum, propter occupatos eorum fines, iracundiam metuentes, apud Cæsarem residere, muneris instar, optarunt, quos secum ille magnanimus, concessa libertate, detinuit.

Post hæc Cæsar modis omnibus Rhenum transire disponit : multæ eum impellebant causæ; tres inprimis; nam

et operæ pretium existimabat, ut Germani, qui quotidie in Gallias transire sibi consuetudinem fecerant, suarum metu rerum domi continerentur; ubi adverterent exercitum populi romani posse et audere Rhenum transnatare: neque semper assuescere invadere; sed invadi etiam interdum: deinde quod pars illa germanici equitatus, quam prædandi causa trans Mosam missam, proximo prælio non interfuisse memoravimus, trans Rhenum, audita suorum clade, confugerat, seque Sicambris adjunxerat; a quibus Cæsar quum per nuntios postulasset, ut eos qui Romanis simul ac Gallis bellum moverent, sibi redderent; responderunt, *imperium populi romani Rheno terminari. Si Germanos in Galliam transire ad injuriam traheret, cur minus injuriosum duceret, trans Rheni metas imperium extendere?* Quanquam barbarica ista responsio coloris fortasse aliquid, sed nil penitus rationis habuerit; non enim trans Rhenum imperium petebatur, sed ut cis Rhenum injuriose gesta punirentur: nisi forte sibi barbaries insolens usurpabat, ut qui ad eam confugissent, inviolabiles haberentur, quæ brevi non modo alios, sed seipsam salvam facere non potuit: certius erat, quoniam Ubii soli ex Transrhenanis Romanorum in amicitiam recepti affectuosissime precabantur, ut eis romanus imperator adversus Suevos, aut mitteret, aut ferret auxilium: nam si forsitan transferre non posset, reipublicæ negotiis occupatus, satis abundeque illis esse præsidii in solius exercitus fama, quæ post devictum Ariovistum, atque ultimum hoc prælium confectum, tam late per extrema Galliæ diffusa esset, ut sub ejus umbra nominis tutos se esse posse confiderent; navium vero ad transitum affatim sibi esse non dubitaret. Et Cæsar iis quidem de causis ac fortasse aliis transitum exoptabat: sed transire navibus neque satis tutum, neque vel sibi, vel populo romano satis honorificum judicabat; animumque ideo ad structu-

ram pontis intenderat, tametsi difficultatem maximam fluminis impetus, profunditasque et latitudo prætenderent: sed nil volentibus arduum: disposuit firmavitque, vel nullo modo alio, vel ponte transire; vicitque omnem rerum perplexitatem operosissimi atque ardentissimi ducis industria, atque obsequentissimi durus labor exercitus. Ponte igitur, brevi tempore, mira arte perfecto, traduxit armatas legiones; primusque Romanorum, sicut scriptum est, Germanos qui trans Rhenum incolunt, aggressus, maximis affecit cladibus: sed sequor. ordinem. Præsidio validissimo ab utraque pontis parte dimisso, primus illi post Rheni transitum in Sicambros fuit impetus, qui superbæ romani fines imperii Rheno amne præscripserant. Et pergenti multarum urbium legationes occurrerunt amicitiam pacemque petentium, quibus omnibus benigne respondens Cæsar obsides imperavit. Sicambri autem, ut est magna pars hominum verbis quam factis animosior, mox incepti fama pontis audita, quorumdam qui apud eos versabantur, quibus romana notior virtus erat, consilio atque hortatu, desertis urbibus, cum fortunis suis omnibus in solitudines ac silvarum interiora confugerant. Cæsar hoc pridem tardum et difficile belli genus expertus, et plus tædii iis quam periculi, tempus inutiliter non terendum statuit. Pervastatis ergo vicis rebusque hostium, quo vel ferrum potuit vel flamma pertingere, ad Ubios, hoc est, ab hostibus ad amicos transiit, expectatus atque optatus: apud eos vero moram trahens, propositum et consilia Suevorum didicit; ea erant hujuscemodi. Accepto enim transitu Romanorum, quorum fama virtutis jam cuncta compleverat, nuntios ad omnes suæ gentis circumquaque direxerant: unum omnibus præceptum, ut, urbibus atque oppidis derelictis, conjuges filiosque, et quicquid eis carum esset in silvis, quæ immensæ illis erant, reconderent; viri omnes arma portantes certo loco,

Sueviæ in medio, ex omni undique regione, confluerent; ibi Cæsarem expectarent, acieque confligerent. Cæsar autem, quare tamen nescio, sed opinor tantum virum nil sine certa ratione voluisse, contentus in præsens adventu suo Ubios obsidione liberasse; ac reipsa ostendisse Germanis, Rheni transitu Romanos, neque metu neque difficultate prohiberi, quominus et amicis ferant opem et hostibus ultionem, non nisi decem octo diebus actis in Germania, rediit in Gallias; pontemque post tergum fregit, ne ab hostibus frangeretur.

Crescentibus in dies bellis atque periculis, crescebat simul ducis animus, et attritu, velut aurum, splendidior fiebat, quove plus difficultatum, eo et plus spei erat. In omnibus quidem bellis, quæ per eum in Galliis ad id tempus gesta erant, missa hostibus auxilia a Britannis agnoverat : id indignans ad eos ire disposuit : et quamvis extremum jam tempus esset æstatis, quæ illis in regionibus propter viciniam septemtrionis est brevior; ne quid tamen otiosi temporis ageret, insulæ statum moresque hominum explorare statuit. Quod quum, neque per communes Gallos, quibus loca illa nondum plana erant, neque per mercatores ipsos, qui non nisi littoreas terras, easque non omnes, sed tantum Galliæ oppositas, adibant, non fieri posset; Caium Volusenum una cum longa navi, eo, quid agere velit admonitum, ire jubet : et cognitis illis quæ cognosci possent, maturum ille reditum imperat. Is ad eum quinto die rediit non ausus, ut dicebat, in terram egredi, neque se fidei barbarorum credere, et tantum exterius visa renuntians. Hæc ita communis quidem habet historia : habeo tamen non ignobiles auctores qui Cæsarem per seipsum portus et navigationem, et accessum ad insulam explorasse confirment; quod ut credi posset, ipse ducis animus facit, et similis aliis in rebus audacia. Cæterum seu per alium, seu per se cognitis, quæ

cognosci poterant, ipse in extremum Galliæ angulum, unde brevior in Britanniam est transitus, quo jam se cum exercitu contulerat, classem omnem contrahi imperat; et qua Veneto in bello usus erat, anno altero; et quæ, amicis ex regionibus interim redacta, ingentem navium numerum expleverat. Et jam fama Romanorum a Germanis transiverat ad Britannos, et præsens insuper apparatus late metum sparserat. Itaque multarum insulæ civitatum nuntii Cæsarem adeunt, et obsides et obedientiam promittentes : hos benigne suscipiens, et sereno vultu et miti oratione prosequitur; hortatus ut in proposito perseverent, domum remittit, et cum eisdem Commium, consilii magni virum, inque oris illis omnibus auctoritatis eximiæ ac spectatæ, sibique fidissimum, ut rebatur. Quo merito Atrebatibus victis regem illum imposuerat : per quem urbibus Britannicis persuadere nititur, ut romanæ fidei se committant, suumque illis nuntiet adventum. Venerunt et magnæ partis Morinorum nuntii excusantes suæ gentis errorem, quod adversus populum romanum propter suam imperitam ac turbidam barbariem rebellassent, morum vitio, non odio animorum, et petentes veniam et pœnitentiam offerentes. Id pergratum Cæsari fuit, quod in Britanniam transiturus, bellum invitus post terga dimitteret, neque curæ britannicæ præferendum aliud existimaret. Impositis igitur multis obsidibus, petita concedit; classe autem, sicut diximus, collecta, dum ad transitum se præparat, curam portus ac custodiam Publio Sulpitio Rufo committit, cum eo, quod sufficere visum est, præsidio : residuum copiarum in Menapios mittit, atque in eam partem Morinorum, unde (quod rebellionis indicium apparebat) nulli ad eum nuntii venissent : his Titurium Sabinum et Lucium Aurunculeium Cottam præfecit. Dies interea navigationi aptus affuit; quumque de littore gallico, profunda nocte, solvisset,

proximæ lucis hora quarta britannicum littus attigerat; plenumque illud armatis hostibus conspicatus, præruptasque rupes pelago impendentes, unde teli jactus aut lapidis usque ad naves facile perventurus esset, substitit parumper, expectans suos qui lentius veniebant: sic in anchoris usque ad horam diei nonam stetit: tunc assecutis omnibus, legatisque et tribunis militum, ac magistris navium vehementer admonitis, ne qua esset aut bellicis aut maritimis rebus mora, sed ad nutum omnia dicto citius explorentur. Vento et æstu fretus idoneo, convulsis anchoris, ad septem millia passuum procul inde plano in littore, tota cum classe constitit. At Britanni, intellecto consilio, præmissis equitibus atque essedis, quibus in bello uti consueverant, pari velocitate locum occupant; consequuntur equitatum turbæ; ita omnes copiæ egressuris Romanis se objiciunt. Erat plane descensus in terram difficillimus, propter aquæ altitudinem, sine qua magnæ naves esse regique non poterant: et si qui e navibus exivissent, ii sicco de littore, aut ex vadis humilioribus excipiebantur hostium occursu: et, ubi stare difficile erat, cogebantur iniquo Marte certare, unde non immerito Romani territi ac turbati, et locorum inscii, et ejusmodi prælii inexperti, solito segnius pugnabant. Quod ut Cæsar vidit, longas naves ab alia classe secerni, et remis ad littus applicari imperat, atque inde omnium genere missilium hostem pelli; quem ipse navium aspectus et magnitudine et remorum strepitu insuetum talibus exterruit. Ubi autem sagittarum imbres ac tonitrua tormentorum in hostilem aciem incidere, parumper referre pedem hostes incœperunt: nec dum tamen Romani sese undis credere ausi, ipsis e puppibus præliabantur, donec aquilifer decimæ legionis, quam amabat Cæsar, alta deos orans voce, ut feliciter legioni succederet quod parabat, versus ad comites: *desilite*, inquit, *in fluctus, et sequi-*

mini me, commilitones mei, quicumque non vultis hanc aquilam hostibus illudendam tradere. Si viri estis, prospera cuncta provenient; si minus, ego saltem debitum meum reipublicæ ac romano imperatori persolvero. Hæc exclamans medios in fluctus mira alacritate desiluit; atque ut primum terram pedibus attigit, gressu rapido ferre aquilam in hostes cœpit: virtutis exemplo et nobiles incitati omnes, non solum qui in illa, sed qui in cunctis erant navibus, in undas atque inde in hostes ruunt: pugna atrox exoritur, duraque, anceps, et Romanis adversa propter locorum iniquitatem. Postquam vero terram omnes attigerunt, collecti in unum, et reducti ad solitum pugnæ genus, alio impetu invecti, fuderunt adversarios; fuisset clarior victoria, si ad insequendum profugos equitatus in tempore affuisset; tanta fuit tamen, ut Britanni hostium suoque casu territi, legatos ad Cæsarem mitterent, et deditionem, et obsides, et quidquid victoribus victi debent, offerentes. Cum iis et Commius rediit, quem ad eos, ut diximus, præmissum et commissa edere incipientem vinculis astrinxerant: nunc solutum remittentes, violati culpam in multitudinem reflexerunt, et errori publico veniam petierunt. Quibus Cæsar acriter increpitis, quod, pace per legatos ultro expetita et obtenta, bellum intulissent, hostilia in amicos ausi, veniam tamen supplicibus non negavit, quam negare nec noverat nec solebat: partim datis, partim promissis obsidibus pax conventa est. Principes Britannorum turbas ad agriculturam reverti jusserunt, ipsi seque suasque urbes Cæsari insinuare omni studio satagentes. Paulominus festinatio unum mihi virum abstulit, quem in medium virtus ejus et fama restituent: is est Marcus Cæsius Scæva, miles Cæsaris, qui hoc ipso, quem præmisimus, ad insulam appulsu, scopulum littori proximum plenum turbis hostium contuens, cum quatuor tantum commilitonibus cimbam eo transvectus, egregia

paucitate barbaricam multitudinem est aggressus: quumque inter pugnandum, æstus æquorei refluxu, interstitium illud, quod scopulum ab insula dirimebat, aquis exoneratum, transitum non negaret, atque ideo barbarorum ingens copia suis auxilio advenisset; reliquis quatuor justo pavore perterritis, et abjectis, vel oranti forsitan socio dimissis pilis, solus Scæva contra hostium aciem stetit immobilis, et sua et comitum unus quinque militum pila, in hostium membra, nullo incassum eunte, jaculatus, tandem omnibus absumptis, stricto obvios mucrone, unumquemque, ut se primus obtulerat, nunc scuto, nunc gladio excipiens, ac prosternens, diu utrique partium admirabile præbuit spectaculum, et tot millium in littore dimicantium ad se unum intuendum oculos atque ora convertit. Quum jam denique, non ut in armatum virum, sed ut in turrim munitam omnes nisus, ira, pudorque hostium in furorem versus incumberet; jamque femur ingenti transfixus telo, et vultum saxo contusus gravi, clypeoque et galea ictuum vi disjectis, gladio ad extremum fracto, pilisque, ut est dictum, omnibus non perditis, sed impensis egregie, pæne jam exarmatus, tamen lorica gravis duplici, se in undas, sua opera, hostium sanguine rubicundas injecit, ac reversus ad suos, unde gloriam merebatur, veniam postulavit: nempe quum Cæsarem conspexisset: *Parce*, inquit, *optime imperator, arma perdidi:* et ille summus æstimator meritorum, cujus sub oculis gesta res erat, et facta viri fortia et verba magnifica centurionatus honore remuneravit. Incidit per hos dies res parva quidem dictu, sed eventu magna ac periculosa. Naves in Galliis dimissæ, quibus inerat equitatus, paucis post Cæsarem diebus, secundo funem vento ruperant; quumque britannicis jam littoribus propinquantes in conspectu suorum essent, tantis repente tempestatibus conquassatæ sunt, ut omnes undique spargerentur, et

aliquæ, unde venerant, violentia pelagi verterentur; aliæ ad aliam partem insulæ summo cum discrimine agerentur. Quin etiam naves aliæ, et longæ, et onerariæ, in quibus exercitus erat, quamvis littori hærentes, sic procellis tumescentibus avulsæ atque oppressæ sunt, ut romanam audaciam, mundi finibus non contentam, extraque orbem bella quærentem, terræ limes ultimus castigare videretur Oceanus. Denique sic disjectæ omnes, sic perditis armamentis aut fractæ aut inutiles redditæ videbantur, ut merito hæc inter adversitates Cæsareas numerentur. Qua de re consternatio ingens, ac mœstitia totius exercitus consecuta; nam neque alia classis, qua redirent, erat, neque ad hanc ipsam reparandam vel materia vel facultas; et in Gallia hibernandum esse, et in Britannia hibernari propter frumenti inopiam non posse constabat : et præterquam quod res per seipsam tristis erat, accedebat et altera dolendi causa ac timendi; siquidem Britanniæ principes quos in fidem Romanorum, non amor, sed pavor attraxerat, omnia illis deesse quum cernerent, naves, equites, frumentum, nec stare illos posse diutius, nec abire; eorum quoque paucitatem castrorum ex angustiis metientes, quod neque equitatus neque impedimenta, sed solæ ibi erant legiones, conceperunt spem, ut fit ex alienis malis; ac rejectis adulationibus quibus Cæsarem cœperant promereri, cogitantes, quod si eum superarent, aut opprimerent, nemo amplius bellator in Britanniam trajiceret, habito de his rebus inter se colloquio, rebellarunt. Cæsar nondum conjuratione patefacta, ex dilatione tamen obsidum, qui promissi erant, ex adversitate præterea quæ sibi acciderat, mutatam cum fortuna fidem barbaricam cogitabat. Sed nulla re decipi poterat supra humanum modum altus animus et invictus : frumenta igitur ex agris vicisque omnibus in castra quotidie vehi, et navibus, quæ irreparabiliter quassæ erant,

dissolutis, ex ea materia alias refici, et quod deerat ex Galliis convehi faciebat: idque tanta ducis sollicitudine, tanto militum studio gestum est, ut, ex omnibus non amplius quam duodecim in totum perditis, reliquæ ad navigandi usum reparatæ in anchoris starent. Sic, quasi reddita vita, animos militum providentia sui ducis erexerat. Ibat assidue frumentatum pars exercitus; contigitque die quodam, ut, legione septima ad id ipsum de more profecta, barbari, qui eo venturam ex ordine cogitarent, quod jam aliis in partibus inventa frumenta præcedentibus diebus abstulissent, nocturnis eam præstolarentur insidiis: quum tamen nulla suspicio belli esset, sed ruricolæ passim et in agris vagarentur, et romanis in castris libere versarentur, legione autem conspecta, e silvis eruperant, eamque equis et essedariis circumdederant, (quibus eo tempore sic utebantur, ut et levitatem equitum præstarent et peditum firmitatem.) Et jam legio impetum numerumque hostium sustinere vix poterat, quum castrorum custodes Cæsarem certiorem faciunt pulverem solito majorem ab ea, quo legio profecta erat, parte consurgere: statim quod erat augurio animi apprehendit, arreptisque armis illic properans, cum parte exercitus invenit legionem in ultimis laborantem. Non fuit opus prælio: sola Cæsaris præsentia suis metum, hostibus victoriam eripuit. Sive autem hora serior diei, sive aliæ eum causæ tenuerunt, suos liberasse periculo contentus, intactis hostibus castra repetiit. Proximis diebus tantæ fuerunt tempestates ut Romanos sub tentoriis, Britannos in oppidis detinerent. Post hæc non destiterunt hostes per legatos ad bellum totam insulam concitare, et Romanorum paucitatem et prædæ magnitudinem divulgare: insuper et oblatam cœlitus, et minime respuendam perpetuæ libertatis occasionem: quorum quum fidem publicam invenisset assertio, equitum et peditum turba ingens ad romana castra

confluxit; contra quos Cæsar in aciem legiones eduxit, et prælio victor, profugos insecutus, omnes fudit, plurimos interfecit, incensisque late finibus in castra remeavit. Secutæ sunt legationes hostium pacem veniamque petentium, quibus Cæsar propter perfidiam obsides duplicavit, eosque in Gallias duci jussit, quo ipse navigatione prospera est reversus. Duæ naves ex omnibus, a reliquis vento abstractæ, et ad littus aliud delatæ erant, e quibus quum trecenti egressi in terram, ad romana castra properarent, Morini quidem quos placatos Cæsar arbitrabatur, non tam odio quam spe prædæ in itinere hos invadunt, edicuntque ut, si mori nolint, arma deponant. Romanis in orbem collectis resistentiamque parantibus, clamor ortus ad sex millia hominum contraxerat, quos omnes quatuor horis et eo amplius paucitas romana sustinuit, proque paucis vulneribus multas mortes reddidit: ac quum Cæsar, qui non longe aberat, rem sensisset, auxilium suis ferens advolavit: quo conspecto, ad fugam reversi hostes, et ad magnum numerum cæsi sunt. Die insequenti Cæsar Labienum cum legionibus secum ex Britannia reversis, in Morinos rebellantes misit: qui quum, propter temporis siccitatem, solitum paludum receptaculum amisissent, ferme omnes ad obedientiam rediere. Titurius autem Sabinus et Aurunculeius Cotta legati alii in Menapios missi; his non inventis, quos silvæ protexerant, incensis ædificiis ac vastatis, ad Cæsarem sunt reversi. Ipse autem in Belgis exercitus totius hiberna disposuit. Eo duarum non amplius urbium Britanniæ venerunt obsides; aliæ omnes et romani ducis imperium et propriam fidem ac præmissa contempserant. His rebus Romæ cognitis, senatusconsulto viginti dierum supplicatio instituta est; res a sæculis inaudita.

Annuo de more Cæsar ex hibernis in Italiam venit. Peractis conventibus Cisalpinæ Galliæ, quod anno altero

in animo habuerat, ad Illiricum perrexit, ubi compositis quarumdam motibus civitatum, parvo temporis lapsu magnum viæ spatium emensus, per Italiam in ulteriorem Galliam ad exercitum rediit. Id quod discedens jusserat, classem amplius quam sexcentarum navium invenit instructam: collaudata militum industria et operibus, præfectorum fide, classem ipsam ad portum, Icium tunc nomine, triginta tantum passuum millibus ab insula semotum, quo nullus est aptior, deduci imperat. Ipse autem antea in Treviros proficisci statuit, quod eos nec concilia frequentare notaverat, nec imperia excipere. Ad hæc Germanos ab eis sollicitari fama erat, quum ea civitas proxima Rheno est, omnium tamen Galliæ civitatum, equitatu præsertim, potentissima. Erant in ea urbe, ut assolet, duo de potentia et prioritate certantes: horum nomina erant Induciomarus et Cingetorix. Primus audito romani ducis adventu, equitum, peditum, quam maximas potest copias, atque omnia bello apta summo studio parabat; reliquam turbam, sexu vel ætate fragilem intra Arduenam silvam densissimam atque ingentem cum rebus fortunisque omnium abdidit, ut curis aliis expeditior, bello operam daret. Alter vero, contrario, ut in talibus fieri amat, consilio, statim Cæsari fines ingredienti sese obvium et obsequio promptum tulit: quem quum multi et ipsius amore, erat enim carus populo, et romani exercitus timore sequerentur, cognovit Induciomarus se delusum et ab omnibus facile se posse destitui. Non animo ergo, sed consilio mutato, sese Cæsari per nuntios excusavit, quod ad eum ab initio non venisset, ne principibus simul digressis, plebs per inscitiam falli posset, et a romana fide pravis fortasse consiliis impulsa discedere. Cæterum se et civitatem ipsam in arbitrio suo esse, seque ad eum, si præceperit, venire prono animo paratum. Cæsar, quanquam non ignarus unde hæc dicta procederent, ne tamen tempus in Treviris tereret, venire

illum ad se jussit cum ducentis obsidibus, in quibus et filius ejus fuit et propinqui aliquot, quem venientem leni oratione complexus ad romanæ amicitiæ perseverantiam cohortatur, quum primum esset ad amicitiam exhortandus. Trevirorum tamen primoribus nominatim Cingetorigem commendavit, non modo quia ille sit meritus, sed quia et sibi expediens videbatur amicum suum et populi romani, sua in patria multum posse, optimisque omnibus carum esse. Enimvero Induciomarus eam rem tulit ægerrime, tantum sibi populariter gratiæ demi sentiens, quantum adversario accessisset; quique animo inimicus erat, hanc ob causam multo etiam inimicior factus est. Cæsar ex Treviris ad illum quem dixi portum Icium venit cum exercitu: illic classem totam præparatam reperit, præter sexaginta naves quæ in Meldis factæ erant, quasque a reliquis procellæ maris averterant, atque ad littus, unde solverant, refecisse ferebantur: florem quoque totius gallici exercitus invenit, quatuor millia: erant omnes fere principes Galliarum, quorum partem illam, quam sibi fidam rebus senserat, dimittere in animo habebat, reliquos omnes secum loco obsidum in Britanniam trajicere. Hujus consilii causa erat, quoniam verebatur, ne qui motus, se digresso, in Galliis orirentur; quos præsentia fidelium et absentia perfidorum reprimi posse arbitrabatur. Erat inter alios Dumnorix Æduus, frater Divitiaci. Hunc Cæsar ante alios secum ducere instituerat, quod et eum magnæ apud suos opinionis esse noverat, et in Romanos pessimæ voluntatis; sic ut interdum, sicut supra diximus, de ejus supplicio cogitasset. Ad hæc illum in concilio suorum jactasse constabat, delatum sibi a Cæsare patriæ suæ regnum, quam superbiam sui cives iniquis tulere animis, sed potentiæ suæ metu queri apud Cæsarem non audebant. His ex causis instabilem virum et natura novis semper rebus intentum, et hostilis animi, post se dimittere expediens minime judi-

eabat. Contra ille ut dimitteretur instabat, atque obnixus orabat, frivolas prætendens precibus rationes: hinc metum maritimi fastidii, quod tam parvo maris spatio utique magnum esse non poterat; hinc religionem nescio quam suam, qua se navigare prohibitum asserebat. Cæsar qui non minus animum quam vultum loquentis aspiceret, petitionem injustam constantissime repulit. Ille indignans circuire principes, ac terrere, et ne qua ratione Cæsarem sequerentur hortari: *callido enim consilio id agi, ut Gallia suis principibus spoliata facilius jugum romanæ servitutis exciperet, ducere illos secum velle, non quod illis egeat, sed ut, quod in Galliis non auderet, trans mare deductos interficiat.* Movebant hæ voces infirmorum animos, ita ut aliquos juramento astringeret, quæ communi patriæ utilia essent, ut communi consilio gererentur; neque in omnibus Romanorum imperio ut deorum pareretur. Nihil horum Cæsarem latebat. Verum adeo Divitiacum Æduosque diligebat; ut in illius fratre atque illorum cive, non justitiam, sed clementiam exerceret, neque suppliciis, sed nunc minis, nunc blanditiis niteretur illum ab iniquissima intentione retrahere. Id quum frustra esset, ad eam curam vertit animum, ut omnia sibi illius consilia nota essent. Proinde, quum jam prope mensem ventis navigatione dilata, votiva demum tranquillitas affulsisset, exercitum naves conscendere Cæsar imperavit, multisque dolentibus, unus omnium Dumnorix imperium detrectare ausus cum equitibus Æduis clam castris egreditur, et patriam versus iter arripuit. Quod quum Cæsar audisset, navigatione rebusque omnibus posthabitis, equitatus partem illum sequi, reducere, sin autem resistat, occidere præcipit. Ille, quum equitibus assecutis redire ad Cæsarem juberetur, contumaciter obstare et fidem comitum implorare, seque et liberum et libera ortum in patria proclamare: equites romani, ut jussi erant, vociferantem, seque manu protegentem circum-

eunt et obtruncant. Equites autem Ædui, duce amisso, ad Cæsarem, an volentes, an inviti, redeunt.

Post Dumnorigis æquo amplius dilatam cædem, ad navigationem intermissam Cæsar animum reflexit; et, relicto in Galliis Labieno cum tribus legionibus et duobus millibus militum, qui et portus defenderet, et exercitui opportuna transmitteret: et, si quod novi illis in terris emergeret, consilium tempori ac rebus idoneum non deesset. Ipse occidente sole funem solvit, et prospero usque ad mediam noctem vento usus, et nunc tandem destitutus æstu impellente destinatum iter prætermiserat; die demum proximo ad illud ipsum littus, ubi anno superiore descenderat, sub meridiem est perventum, neque ullus hostis ibi inventus. Multi quidem fuerant; sed, ut ex captivis est cognitum, tam numerosa tamque instructa classe conspecta, stupore ac metu præurgente diffugerant, atque in montana conscenderant. Quod Cæsar intelligens, edoctusque ubi essent, castra metatus in littore, et præsidio castris ac navibus imposito, ad quærendum hostes rapit exercitum, quibus per noctem appropinquans, mane illos in conspectu habuit. Illi vicissim hostibus occurrentes, et ad ripam amnis altiore de loco impetum facientes, ab equitatu Cæsareo fusi sunt, in silvasque refugerunt. Ibi locum, natura validum, truncis ac transversis arboribus validissimum effecerant: eo tamen septima legio penetravit, et, quasi feras, lustris ferro expulit: at dum profugos longius sequi vellet, propter locorum imperitiam, a duce prohibita est. Hic quoque tempestas altera romanam classem vexavit, ut se contemptum a gente mediterranea, penitus indignari atque irasci videretur Oceanus, et cœlestis ira terrestrem rursus pervicaciam coerceret. Non enim tantummodo anni alterius æquavit incommodum, sed transcendit. Quod ubi Cæsari a Quinto Atrio, quem classi præfecerat, nunciatum est, illico legiones quas ad insequendum quærendumque

hostem miserat, ex itinere revocavit, omissisque curis aliis, ad instaurandam classem totum animum adjecit, ut nocturno pariter ac diurno militum labore acceptæ calamitati suæ jugis cura subveniat. Et primo quidem in subducendis navibus, et castris uno ambitu concludendis decem dierum tempus expendit; ne quid vel a mari interim, vel ab hostibus paterentur. Dehinc in eisdem reparandis, quantum fieri posset, non fabros tantum, qui exercitum sequebantur, sed accersitos ex Galliis fatigavit. Neque aut cura ducis, aut opera ministrorum fieri potuit, quin quadraginta naves irreparabiliter periissent. Sic victorem hominum natura vincebat. Scripsit præterea Labieno quem cis mare dimiserat, ut legiones sibi commissas extruendis classibus exerceret. Rebus adversis utcumque compositis, dux quietis impatiens ad solitas curas rediit, et munitis castris, et subductis intra vallum navibus, relictoque illis, ut prius, præsidio, ad hostes ire contendit. Sed eos jam miris auctos modis comperit, unum in locum confluentibus omnibus illorum copiis, et duce electo, cui Casmellano nomen fuit; hic bellicosus erat vir, semperque cum proximis debellare solitus: sed nunc majori externo bello territi Britanni, ceu discordes canes, viso lupo, concordaverant, omissisque domesticis bellis, in Romanos versi, omnes huic uni viro velut omnium fortissimo, et insulæ totius imperium, et ducatum belli unanimi deliberatione contulerant. Multa quidem apud scriptores de Britannorum moribus locus hic continet, quæ sciens eadem ratione prætereo qua præterii Suevorum: mutata sunt omnia. Ecce enim, exempli gratia, ita de iis scriptum est: leporem, gallinam atque anserem gustare fas non putant, quorum certe hodie non gustum modo, sed nec usum respuunt. Omitto illa stultiora de moribus: ad res gestas redeo. Est Tamesis Britanniæ fluviorum primus, qui Trinoventum olim, nunc Londoneas insulæ illius urbem regiam alluit:

amnis est autem uno tantum, ut aiunt, loco, pedibus, cum difficultate, vadabilis. Eo quum Casmellanus magnas copias contraxisset, supervenit ad locum Cæsar, hostibusque conspectis in adversa ripa, præmisso equitatu, et legionibus sequi jussis, vix credibili fervore amnem transiit; quum ex aquis non nisi capita peditum extarent, ut qui aquis madebant, sanguine siccos madefacerent, atque in fugam verterent. Et ut multa paucis expediam, circa hæc loca, plurima per id tempus, variis quidem casibus, gesta sunt prælia, uno tantum semper eventu: ubique Romani victores, licet non sine periculis multis ac gravibus, quod se hostes silvarum præsidio tuerentur, et arrepta occasione e latebris erumpentes, sæpe romanas invaderent legiones, seque illæsos, unde venerant, armorum levitate reciperent. Casmellanus ipse, britannici belli dux, aperti prælii spe amissa, omnem in silvis atque insidiis spem locarat, et dimissis equitibus atque peditibus, solis essedariis, utrorumque officia præstantibus, utebatur. Nunquam tamen ille patentibus, sed perplexis ac difficilibus sese locis credere ausus, ex abdito Romanorum actus atque itinera observabat, quum in aciem elici nullo posset ingenio, adjuvaretque eum natura ipsa locorum usquequaque silvestrium. Hac Casmellani diffidentia mutari status animorum cœperat, cogitantium aliquid magnum esse, quod eorum fortissimus sic timeret. Itaque Trinovantes, quorum urbs totius insulæ, ea etiam tempestate, firmissima ferebatur, sese Cæsari spontanea deditione commiserant: hi regem habuerant, quem Casmellanus occiderat: hanc deditionem acceptavit Cæsar alacriter, obsidibus imperatis ac frumento, quæ illi late et celeriter complevere, nihil aliud petentes quam ut occisi regis filium ab occisoris crudelitate protegeret. Qua in re Cæsar precibus non egebat, quum adolescens ille jam inde sibi ab initio carus erat; nempe qui, ut manus sui hostis evaderet, ad eum, adhuc

in Gallia existentem, supplex accesserat, susceptusque erat in gratiam. Trinovantium exemplum secutæ quinque urbes aliæ se consimiliter dediderunt. Ab his edoctus Cæsar, qua in silva Casmellanus locum munitissimum, et obicem cæsarum arborum ac paludum pene inacessibilem haberet, atque ubi se tutiorem quam ullis in urbibus existimaret, his ipsis ducibus, ad eum pergit. Quem quum aliquantulum defendissent, qui ad custodiam deputati erant, fuga tandem præcipiti reliquere, in qua multi hostium comprehensi occisique sunt, multumque ibi pecoris inventum; locus expugnatus effractusque. Casmellanus, his permotus rebus, quatuor Britanniæ regulos, qui partes extremas insulæ regebant, per legatos ad soli natalis auxilium invitat: jubet ut romanam classem, et castra per ducis absentiam indefensa, quantis possint viribus, invadant. Parent illi, seu patriæ caritas, seu jussus superioris urgeret; quumque ad castra venissent, erumpentes Romani, multis occisis, et uno regum capto, cui Legotorix nomen erat, intra vallum sospites rediere. Quo eventu, et præsertim deditione urbium, magis ac magis Casmellanus animo concussus, ac diffisus bello, pacem petiit, deditionem obtulit, et per Commium Atrebatem, quem ille in amicis, Cæsar inter fidos, numerabat, veniam impetravit. Quum enim Cæsaris esset intentio in Gallia hibernare, et jam finis prope esset æstatis, quæ multo ibi est brevior, quam in nostro orbe, mentionem pacis non invitus audivit, ne per hiemem intra insulam teneretur. Contentus reges vicisse ac cepisse, ac tributariam fecisse Britanniam, tributum annuum imposuit, obsides imperavit. Nam, ut elegantissime ait Florus; *non provinciæ, sed nomini studebatur*. In cunctis obtemperatum: illud expressum dedito imperatum, ne qua in re Trinovantibus, aliisque dedititiis Romanorum, ante alios Mandubracio, occisi regis filio, noceatur. His explicitis, ad littus et ad classem rediit, na-

viribus expugnari posse credam populum romanum. Nunc quoniam publicum debitum patriæ exsolvi, volo privatim quod debeo persolvere. Moneo igitur et obtestor omnes, nominatim Titurium Sabinum, pro jure hospitii, quod illi est mecum, ut indemnitati suæ suorumque provideat abeundo: magna enim Germanorum manus pretio conducta transiit; biduo aderit. Unum bona fide polliceor, juroque, tutum per meos fines iter fore. Ita et patriæ, pro naturali jure, consuluero, eamque hibernorum gravi fasce levavero; et Cæsari, pro suis beneficiis, vicem reddidero, legionemque servavero, in consilio modo stet, haud dubie perituram. His dictis, ille abiit; nuntii ad legatos redeunt et audita renuntiant. Subita re perculsi, quod ea, quamvis ab hoste dicerentur, haud quaquam spernenda videbantur, eo maxime, quod Eburonum civitas tam parva, nisi aliæ conspirarent, nunquam tam magna contra Cæsarem ausura crederetur, res ad concilium defertur, ubi diu adversis sententiis altercatum est. Aurunculeius Cotta, et tribuni militum, et centuriones plurimi, secum sentientes, *neutiquam discedendum ex hibernis, absque ejus, qui illos ibi locasset, imperio consulebant. Castra enim valida et munita, et rem frumentariam abunde suppetere. Quibus ita se habentibus, et Eburones et Germanos, si accesserint, facile sustineri posse: interim vel a Cæsare, vel a proximioribus hibernis auxilia ventura: postremo nihil stultius quam, in dubio de sua salute, ab antiquo hoste consilium accipere.* Contra ista Titurius Sabinus metum verbis augere, et multa dicere: *non consilii auctorem, sed consilium æstimandum; et non quis, sed quod quisque dicat, attendendum. Credere se Cæsarem in Italiam profectum; quo præsente, neque Eburones hoc ausuros, neque Carnutes principem suum unquam diebus illis occisuros. Galliam profecto odiis ingentibus inflammatam et*

contumeliis irritatam; nec videri sibi eam esse Galliam, quæ solebat, sed aliam nescio quam, externo subditam imperio, atque inopem gloriæ militaris. Germaniam Rheni transitu, et Ariovisti fuga, ac morte, victoriisque tam multis Romanorum, pudorem inexpiabilem concepisse: neutri jugum ferre propositum esse. Denique videri sibi non posse sine magna causa Ambiorigem ista consulere. Cæterum, quæcunque illi sit mens, consilium ipsum undique tutum esse posse: in mora aliquid expugnationis aut obsidionis; in discessu autem nullum prorsus esse periculum: nam si nihil ambigui sit, eos ad proximam legionem tuto calle venturos, nullum passuros nisi uni cum viæ brevis incommodum; sin, ut sua ferret opinio, metuendum aliquid instaret, nullum esse aliud quam in velocitate remedium: sic vel non inutilem certe, vel utilissimam esse profectionem: moram vel præsenti discrimini obnoxiam, vel futuro. His Cotta fortesque viri alii acerrime resistebant. Itaque crescente litigio, Titurius in collegam indignabundus exclamat, sic ut ab omnibus audiretur; et, *vincite*, ait, *si omnino sic est animus: non sum ego, qui magis quam vos omnes mortem timeam: sed hi,* (et ostendit milites) *si quid advenit adversi, a te exigent rationem: quod si tu permiseris, cras suis commilitonibus conjuncti, et se periculo exemerint, et suo illos adventu effecerint tutiores: alioquin disgregati a suis, aut famis aut ferri discrimen subituri sunt.* Rapitur interea consilium. Milites utrumque circumstant, obsecrant, *ne sua dissensione periculum faciant, ubi periculum non est; seu abeant, seu stent, tuta esse omnia, modo sui duces unum sentiant: contra si dissentiant, tutum esse nihil.* Quid multa; ad mediam noctem vigilando et disceptando res trahitur. In qua quidem curiosior fuerim fortasse quam debui, et potui, fateor, vel rem totam prætermittere, vel multo paucio-

ribus perstringere : sed, Deum testor, miseris hominibus de futuro consultantibus, et magno in ambiguo constitutis, ego, qui exitum rei scio, non aliter scribendo compassus sum, quam si futura nunc etiam res ipsa, et notus mihi miserabilis finis esset, cui occurrere nec consilio possem nec auxilio : ea me compassio diutius quam volebam in hac narratione detinuit, quam tibi, o lector, sic expedio. Tandem ergo non ratione, sed collegæ pertinacia victus Cotta consentit; et, quod crebrum in consiliis, pars deterior meliorem vincit; ediciturque militibus diluculo profecturos. Neque tamen noctis quod supererat somno datum, sed ad auroram usque vigilatum est, occupatis omnibus, quod efferre secum possent, quid relinquere cogerentur. Ubi primum illuxit, castris egrediuntur securi, quasi consilium abeundi non ab hoste perfido ac versuto, sed a prudente et fido amico aliquo datum esset : securi autem Sabinus et qui suæ sententiæ fuerant : Cotta autem, et qui secum senserant fraudis aliquid subesse taciti cogitabant. Hostis proditor, qui nocturnis vigiliis, et confuso castrorum murmure ituros mane præsagiebat, nec, quo ituri essent, dubitabat, ad proximam scilicet legionem, opportuno eos in loco expectabat. Erat viæ medio procul a castris ad duo millia passuum vallis nemorosa ac difficilis : illic locarat insidias. Quum in eam vallem romana acies descendisset, hostes ante retroque ex insidiis erumpunt, ut nec primis excedere, nec ultimis retrocedere licitum esset : iniquissimis pugna locis instituitur; et, quoniam natura comparatum est, improvisa pericula magis animos dejicere, Titurius, qui secura sibi omnia finxerat, pavere cœpit, atque omni bellica arte destitui. Contra autem, collega ejus, qui hoc eventurum præviderat, atque ideo iter illud dissuaserat, quolibet boni simul et militis et ducis officio functus, pugnando pariter et hortando, nihil omnium prætermisit,

quæ ad salutem suorum militum pertinerent. Hostis, qui expertus agnosceret, suos Romanis in angusto impares, edicit, ut telis eminus hostem petant, propius non accedant, neque manum conserant, sed instantibus parum recedant, instentque cedentibus : et locus ipse ducis consilium adjuvabat. Pugnatum est a primo mane ad horam diei octavam : quum romani milites, multis licet vulneribus affecti, et a fortuna et ab alterius ducis auxilio destituti acriter tamen adhuc, ac suo, hoc est, romano more certarent; tum demum, fortissimis viris e legione, partim sauciis, partim cæsis, quum et ipse jam legatus Cotta, in quo spei summa erat, gravi ictu funda jacti lapidis os contusus, solitis muneribus obeundis invalidus redderetur; inclinare res cœpit ac ruere. Titurius tunc primum intelligere incipiens sui pertinacis consilii vanitatem, omni spe defensionis omissa, romanæ vir fortassis originis, non romanæ virtutis, Ambiorigem ab adverso suos instigantem prospiciens, interpretem quemdam ad illum hospitem suum misit, oratum, ut sibi suisque militibus parceretur : omni indignum vita virum, qui suppliciter adeo vitam poscat, hostis ab hoste, Romanus a barbaro! At ille hospes egregius, non contentus fidem publicam fregisse, nisi privatum jus hospitii, illa ætate religiosissimum, violaret, respondit interpreti, posse Titurium, si libeat, ad colloquium pervenire, non se desperare romanorum militum salutem a suis militibus impetrari posse : sibi vero, si veniat, nihil esse periculi, inque hoc suam se fidem illi obligare. Credidit verbis miser, et illi fidem habuit, a quo tunc maxime prodebatur. O seu error ingens, seu vitæ cæca cupiditas! ante tamen quam ad hostem pergat, propositum suum collegæ aperit, velle se ad Ambiorigem proficisci; spem sibi salutis ostendi; posse eum quoque, si velit, secum ire : negat Cotta; et, ut fracto ore loqui poterat; *Non ibo*, inquit, *ad armatum*

hostem: quumque hac fixus in sententia permaneret, nec divelli posset, Titurius, et tribunis militum et centurionibus sequi jussis, ivit ipse quo destinaverat, et quo sua illum sors trahebat. Quumque ad Ambiorigem propinquaret, jussit ille sibi inprimis ut arma deponeret; et, (o pejus morte, ô Cæsareis armis insuetum dedecus!) paruit hac in re barbari imperio Romanus, et parere comites præcepit! Tum demum cum inermi de pacis conditionibus agi cœptum: quumque de industria proditor tempus trahit, circumfusi sensim barbari Titurium obtruncant; qui secum exierant, quanta possunt ad suos celeritate, confugiunt. Hostes barbarico ululatu victoriam conclamantes in Romanos ruunt, una vallis parte condensos, jamque vix impetum sustinentes; ibi Aurunculeius Cotta fortissime dimicans occiditur; vir haud dignus qui alienæ stultitiæ pœnas daret! Multi alii præterea, inter quos fuit Lucidius Petrosidius vexillifer; turba circumventus ingenti, aquilam, ne sibi extorquerent, quum in castra jactasset, ipse generoso impetu mediis sese hostibus inferens occubuit. Milites ducibus spoliati, multo labore ac virtute, usque ad noctem, locum, ubi constiterant, defenderunt. Nocte autem, desperata undique salute, ne vivi in manus hostium pervenirent, indomiti spiritus sese omnes manibus propriis peremerunt, præter paucos qui, per diem prælio dilapsi, incertis hinc inde tramitibus, ad legatum alium, Titum Labienum, tristes nuntii præcesserant. Et hic quidem infaustæ legionis interitus fuit, inter tres belli externi adversitates Cæsareas numeratus; ubi admonuisse lectorem velim, quod Suetonius Tranquillus, auctor certissimus, Germanorum hoc in finibus accidisse ait: Julius autem Celsus, comes et qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum refert. Non est autem magna dissensio, quum et tunc conterminæ nationes essent, omnesque hodie sint Germani. Post hæc Ambiorix iniquissimi

voti compos, ad graviora se præparat; perque vicinas gentes, odio raptante, discurrit; legatos duos et magnam partem romani exercitus periisse dictitans, monet, orat, obsecrat, ne vindictæ et recuperandæ in perpetuum Gallicæ libertatis occasionem labi per ignaviam patiantur: ardentes inflammare perfacile est. Conjurant igitur, concurruntque, et unius hortatu multi insaniunt, factoque agmine, ad alia Romanorum castra perveniunt, ad ea scilicet quibus Quintus Cicero magni Ciceronis frater præerat, nec non vir ingentis animi, sed nullarum virium. Eo itaque quum venissent, quo acceptæ cladis nondum fama pervenerat, aliquot lignatores nil tale metuentes in silvis, quo, munitionis castrorum causa, perrexerant, adventu hostium subito capti sunt, hanc velut arrham victoriæ tenentes, magno impetu castra invadunt. Romani usque ad vesperam circa defensionem occupati, per noctem ex confecta jam ante materia, centum viginti turres in castrorum ambitu attollunt, tam mira velocitate, ut mane hostes attoniti non humanum opus, sed monstrum aliquod sibi cernere viderentur. Multis deinde continuis diebus, hinc ad defensionem, illinc ad oppugnationem castrorum, multa utrimque pertinacia animorum atque obstinatione, certatum est; dum Galli perpetuæ victoriæ hic repositam spem putarent, Romani autem, periculum cognoscentes, nihil omitterent, et, quod luci defuisset, nocte supplerent, ut vix ullum sopori tempus indulgeretur, non ab aliis modo, sed ab ipso duce, cujus imbecillitatem milites miserati, nonnunquam recusantem illum ad requiem compellebant. Ipse vero jampridem, primo ab obsidionis die, de statu rerum Cæsarem facere certiorem nisus erat, sed præclusis itineribus et comprehensis nuntiis frustra fuerat. Tentatum in his etiam hibernis fuit, quod in aliis paulo ante successerat, ut Romani, et conjuratæ galliæ et germanici auxilii metu incusso, et

comitum recentis casus memoria admoniti, abeant, quocunque libuerit, intacti. Non se enim Romanos odisse, nec Ciceronem, neque omnino quidquam aliud romani imperii recusare præter importunam hanc consuetudinem hibernorum : qua sublata, cætera omnia facile conventura; proinde paratam illis esse securitatem ac licentiam abeundi. Ad hoc Cicero, longe aliter ac Titurius; *non esse Romanis morem*, ait, *ut conditiones pacis ab armato hoste suscipiant. Quod si arma posuerint, et legatos ad Cæsarem miserint, se illis, ut petita obtineant, apud suum ducem precibus affuturum, nec diffidere illos justis eum petitionibus facilem reperturos.* Amissa ergo spe fallendi, in vim studium omne translatum est; et ad legionem unam oppugnandam quanta hostium turba confluxerit, vel hinc liquet, quod munitiones quindecim millia passuum in circuitu, horis tribus non integris, et explevere, et suis locis vires additæ, munitæque obsidionalibus instrumentis. Quibus in rebus ab ipsis Romanis præcedentibus annis edocti erant, et nunc captivorum quorumdam romanorum consilio atque opera juvabantur. Multis diebus duravit oppugnatio, et diebus quibusdam, ventis forte vehementibus, igne arida in castra jactato, cunctisque intus ardentibus, res in ultimum est adducta discrimen. Tanta autem romanorum militum virtus fuit, ut quum, et telorum procellis urgerentur, et flammis afflati ac semiusti essent, et fortunæ eorum incendio omnes absumerentur; nunquam aliquis aut ad illas oculum reflecteret, aut momento temporis a defensione cessaret. Et quamquam Romanis dies ille durissimus, nihilo tamen levior Gallis fuit, eorum plurimis vulneratis atque occisis : ita ut intrinseci, deserta statione quam defendebant, hostes nutu frontis ac vocibus ad introitum invitarent; neque omnino qui introire præsumeret inventus est aliquis. Erat in romana legione par virorum fortium, quorum minime mihi qui-

dem prætereunda videtur historia : alteri Titus Pullo, Lucius Vorenus alteri nomen fuit : his perpetuum inter se de virtute erat ac superioritate certamen : unoquoque ad summum locum nitente, neque sponte alteri cessuro. Dum ad munitiones igitur res ferveret, Pullo exclamans: *Quid agis, Vorene*, inquit, *seu quid cogitas ? nostrarum litium dies iste sententiam feret*. Hæc dicens castris egreditur, communitionemque hostium, qua densissima erat, irrumpit : nec Vorenus segnior, seu virtutis stimulis adactus, seu metu infamiæ æmulum consequitur. Pullo, cum ad jactum teli pervenisset, unum hostium, qui se ante alios ferebat, pili emissione transfigit. Currunt contra unum millia, et cadaver suum clypeis protegentes, hostem telis omnes premunt, reditumque ejus impediunt. Jam scutum sagittarum una trajecerat, balteoque hæserat, dexteramque ad capulum reflectenti obstabat : sic implicitum hostes premunt : æmulus adjuvat, fertque illi, quem odisse consueverat, auxilium. In hunc, primo omisso, tota acies ruit; ipse stricto gladio seque et illum protegens, uno hostium occiso, parumper alios submoverat : sed dum ardentius invehitur, e loco altiore excidit : cui confestim Pullo affuit, et similiter circumventum, e manibus hostium expeditus, et nudato jam gladio metuendus, eripuit. Sic illæsi ambo ad suos, multis hostium cæsis, et adhuc ambigua lite virtutis, evasere. Cæterum quanto in dies durior obsidio, et vulneribus interiore militia afflicta, decrescebat numerus defensorum, atque hostium augebatur; tanto Cicero attentius cogitabat, de statu rerum nuntios ad Cæsarem destinare, quorum aliqui in hostium manus lapsi, et sub oculis suorum crudelibus suppliciis interfecti, reliquos merito terrore compleverant. Inventus est tandem servus unus e Gallia, qui, libertate et magnis præmiis promissis, litteras jaculo insertas, Gallus non suspectus Gallis, ad Cæsarem detulit.

Qui, ut erant, rebus cognitis, legiones sibi omnes expectandas non existimans, ne mora periculum allatura esset, evocatis proximis, satius duxit cito cum paucis, quam tarde cum multis proficisci. Convenerunt, qui vocati erant, omnes. Labieno scripserat, ut, si reipublicæ commodo posset, ad se veniret : ille rescripsit, legionis et legatorum cæde sublatos animos hostium, et omnem potestatem Trevirorum ad tria millia passuum in armis esse : si discedat hoc in statu, non profectionem, sed fugam potius visum iri; nec præterea suum iter vacare periculo. Cæsar quamvis ad paucos redactus, legati tum consilium approbavit, dumque ad hostes properat, in itinere audivit, quanto apud Ciceronem in discrimine res essent. Illius ergo sollicitus, gallum equitem quemdam promissis ingentibus impellit litteras suas ad Ciceronem ferat, et si castra ingredi nequeat, alligatas jaculo intra vallum jaciat. Paret ille; et ad castra quum venisset, accedere metuens, ut jussus erat, litteras jaculatur. Illæ casu quamdam in turrim inciderunt, neque a quoquam ante diem tertium visæ sunt; tunc conspectæ a quodam milite, detrahuntur, et ad ipsum, cui inscriptæ erant, Ciceronem perlatæ, atque in concilio militum recitatæ magna omnes fiducia et gaudio replevere. Erat autem perbrevis epistola, ne a barbaris posset intelligi, scripta litteris græcis, hac sententia: *Ego jam cum legionibus iter arripui, confestimque adero, tu virtutem tuam ut pristinam retineas quæso.* Accessit ad spem fumus ex ea parte prospectus, qua venturus erat Cæsar, et villarum incendia, signa propinquantium legionum. Galli de adventu hostium ab exploratoribus edocti, omissa obsidione castrorum, venientibus obviam eunt. Quod ut Cicero intellexit, eum ipsum qui primas tulerat, cum litteris aliis mittit ad Cæsarem, monens, ut iter suum caute peragat; hostes enim omnes, se dimisso, contra eum properare. Erant autem armatorum sexaginta millia.

Cæsar, litteris nocte perceptis, exercitum de contentis in eisdem admonet; jubet fortibus esse animis, et ad prælium paratis; primo mane castra movet, et ad quatuor millia passuum progressus hostem videt, quem repente aggredi loco iniquissimo periculosum, et, Cicerone liberato, dilationem tutam ratus, substitit, et locis idoneis castra metatus est, quantis quivit angustiis, id agens, ut sic hostibus contemptum suæ paucitatis objiceret. Erant enim vere pauci, vix septem millia, sed virorum: et impedimentis dimissis, videbantur etiam pauciores, et arte ducis effectum erat, ut paucissimi viderentur. Tantus denique contemptus fuit, ut mane proximo ad castra hostes accederent: Cæsar vero equitatum parumper prælio expertus, quasi trepidantes in castra retraheret, et portas claudi, et omnia undique communiri, multa cum simulatione metus, imperavit. Tanto enim tamque invicto erat animo, ut de tanta hostium multitudine nil timeret, nisi ne prælium detrectarent. Denique, quod omnes cupiunt, iste unicus metuebat, fugam inimicorum. Illi vero conspicientes quæ apud Romanos gerebantur, et formidinem arbitrati, e loco, ubi constiterant, altiore descendunt, et transmisso rivo quo ab invicem separabantur, urgente impetu animorum, iniquis aciem locis instruunt, et castra primum telis, mox et manibus invadunt; et eo usque contemptus excreverat, ut præcones circum castra dimitterent, qui et Gallis et Romanis edicerent, æque licitum utrisque ad se, si velint, ante horam tertiam sine periculo transire; post eam horam non licere. Cæsar ubi animadvertit sic esse omnia apud hostes, ut optaverat, signo dato, subito castris erumpens, sua cum contemptibili paucitate, multitudinem illam insolentem confidentia, et obstupentem miraculo eruptionis, aggreditur: omnes in fugam vertit, occiditque quamplurimos atque exarmavit, multo plures occisurus, nisi profugos insequi silvis, humore

terrarum ac paludibus vetaretur. Cœpto itaque progressus itinere, eodem die, salvis suis omnibus, ad Ciceronis hiberna pervenit. Turres quas in circuitu erexerant, atque opera hostium miratus, inveniensque e militibus legionis illius vix decimum quemque sine vulnere, quanta ibi cum virtute res gesta esset agnovit, et Ciceronem et legionem ergo dignis laudibus celebrans, centuriones nominatim et tribunos militum, ut cujusque virtus atque operatio merebantur. Postero die, concione advocata, confirmavit suorum animos, solaturque super damno, fraude hostis et legati temeritate suscepto: ostendens cœlitum favore, et virtute militum, illius malis artibus quæsitæ victoriæ haud longævam fuisse lætitiam; consequens esse, ut nec eis diuturnior dolor sit. Hujus fama victoriæ ad Labienum tanta velocitate perlata est, quod quum hora diei nona pugnatum esset, ante mediam noctem, Rhemi ad castrorum portas, quæ sexaginta passuum millibus aberant, jubilantes vicisse Cæsarem nuntiarent. Qua re latius vulgata, Induciomarus, cui omnia castra Labieni in crastinum adoriri propositum erat, cum omnibus suis noctu abiit, Trevirosque repetiit. Cæsar in hiberna concessit, nullum in eis otiosum diem agens, quin quotidie legatos et exploratores undique destinaret, per quos statum ac propositum civitatum nosceret: tanti et tam crebri motus Galliarum omnium ferebantur, et clandestina sæpe concilia, et nocturna etiam in silvis haberi colloquia, et ad summam pacati nihil audiebatur. Inter cætera, Lucius Roscius, qui tertiæ decimæ præerat legioni, nuntiavit copias ingentes Gallorum ad oppugnanda ejus castra venientes, accepta victoriæ suæ fama, subito fugientibus similes abiisse. Quibus indiciis unum contra se animum Galliarum luce clarius intelligens, non tamen destitit. Evocatis ad se principibus, hos blanditiis, et hos minis, quanta quivit diligentia, in obsequio studuit retinere. Idque ad

continuum hic male studium fuit. Senones, quorum inter omnes et fama et auctoritas magna erat, Cavarium quemdam, alibi Cavarinum invenio, stirpis regiæ, quem Cæsar illis regem dederat, publico de consensu occidere voluerunt. Quumque is, fugæ præsidio, mortis periculum evasisset, persecuti, suis eum finibus expulerunt. Quum autem super his excusatum legatos ad Cæsarem misissent, atque ipse senatum civitatis ad se venire præcepisset, minime paruerunt. Tanta omnibus cupiditas novandarum rerum erat, ut nihil eis, ad debellandum, præter ducem, defuisse videretur: qui ubi affuit, mox emersit occultata rebellio. Sic opinio inveterata prævaluerat, qua, in rebus bellicis, Galli omnibus se gentibus præferebant, ac præferendi esse ab aliis credebantur; ut Romanorum imperio subesse pudendum sibi ac miserum judicarent, et omnes penitus aut rebelles Cæsari fierent, aut suspecti, præter Rhemos duntaxat atque Æduos, quos ille summo semper habuerat in honore. Principes rebellionum multi erant, inter quos Induciomarus. Treviri magnum sibi locum quadam animositate præsumpserant, legatos trans Rhenum mittendo, pecunias promittendo, magnam partem Romani exercitus interfectam, et superstites metu semianimes asserendo. Neque tamen aut mendaciis aut promissis movere animos potuerunt, memores Ariovisti et bellorum cum Romanis infeliciter expertorum. Destitutus Induciomarus a Germanis, ad Gallica se convertit auxilia, et tantum valuit audacia, ut nomen atque opinionem magnanimitatis arriperet; atque adeo ad eum legati omnium gentium hinc inde concurrerent, et ipse fretus hac fiducia, concilium indiceret, quod armatum appellabant, ad quod armati omnes puberes convenirent; et venisse novissimum capitale erat. In eo concilio, inter multa, Cingetorigem adversarium, licet generum, suis publicatis bonis, publicum hostem denuntiat, quod Cæsarem sequeretur. Hinc

edicit, iturum se ad Senones et Carnutes, urbesque alias, a quibus repetitus atque expectatus sit; transiturum vero per Rhemorum fines, eosque populaturum; ante omnia tamen, oppugnaturum castra Labieni, quæ vicina essent; et quid in his exequendis facto opus sit, exponit. Sic concilio celebrato, et auxiliis hominum atque equorum a finitimis collectis, Galliæque omnis exulibus atque damnatis ad se blanda prece allectis, et spe uberi præmiorum, ad invadenda Labieni castra progreditur. Ille autem, ut horum nihil ignorabat, sic nil penitus omnino metuebat, situ et munimine loci fisus: quærebat tamen, ardentissimo hosti si qua nocendi se offerret occasio. In hoc unum intentus, Cingetorigem et amicos alios nuntiis sollicitat, ut ad certum diem sibi, quanto valeant equitatu, adsint. Parere parant omnes. Interea Induciomarus, nunc inexpugnabilem loci situm intuens, nunc minas, et tela jaciens in dies, propinquis castris obequitat; et Labienus in castra sese continens, majorem quotidie metum fingit, magisque et magis hostium crescit audacia, donec intromissis clanculum equitibus, intempesta nocte, et re summo studio suppressa, ut nec sciri, nec ullis indiciis posset intelligi, reversa luce, ipse etiam Induciomarus ex more revertitur, et insultat castris, intraque vallum tela jaciuntur a suis, et contemptissime romani milites altis vocibus ad prælium advocantur. Obstinato illi silentio sese tenent. Galli loco multum, nihil hostibus tribuentes, tandem ad vesperam ut solebant, tædio fessi, sparsim abeunt. Quos ubi late effusos Labienus vidit, subito, patefactis castrorum portis, erumpere equitatum jubet, præsagiensque quod accidit; *Nemo*, inquit, *aliquem feriat, donec Induciomarus interfectus sit, ne forte alios feriendo, ille spatium habeat evadendi*: tamen præmia interficientibus proponit ingentia. Mox, egressis equitibus, electorum peditum submittit auxilia; ut jussi erant, faciunt. Inopina re

perculsis ac fugientibus hostibus, ex adverso autem in unum intentis omnibus, in medio fluminis alveo, Induciomarus circumventus occiditur; caput truncum Labieno reportatum est : hinc in cæteros factus est impetus, ac, plurimis interfectis, sero reditum in castra. Re, ut erat, in vulgus effusa, Eburones, et populi alii qui Induciomari hortatu coierant, et in armis erant, territi dilabuntur. Et ex illo, aliquandiu pacatior Gallia romanis ducibus fuit.

Neque his tamen fisus Cæsar, et Gallorum mores animosque experimento agnoscens, majoresque undique rerum motus expectans, detrimenta militum per eos dies recepta reficere cogitabat. Itaque et delectus novos per legatos habuit, et ope Cneii Pompeii Magni Proconsulis, cujus, ea tempestate, potentia Romæ ingens erat, tunc quidem generi et amici sui, tanti mox futuri hostis, obtinuit ut tres sibi legiones ante hiemis exitum adderentur, et cohortes, qui cum Titurio perierant, duplicarentur; dicens, quod verissimum erat, non in præsens modo, sed in omne tempus expedire reipublicæ, persuasum esse Galliæ et mundo, tantas esse vires Italiæ, ut non solum damna bellis accepta cito restaurari, sed copiæ etiam duplicari possent; quod ipse tunc, et brevitate temporis, et magnitudine copiarum liquido notum fecit. Et Induciomari quidem morte, Galliarum rebellio non quievit. Propinqui ejus, ut imperii, et propositi successores, omnes quos poterant concitantes, Ambiorigem, jam Romanis scelere suo invisum, sibi sociant. Sentiens Cæsar Senones cum Carnutibus conjurasse, Germanos in bellum a Treviris excitari, multos jam populos esse in armis, et fervere cuncta tumultibus; nihil differendum existimans, ante hiemis finem, et ante omnium opinionem, fines hostium improvisus aggreditur, et nullum eis deliberandi aut conveniendi spatium relinquens, late omnia populatur, et, præda militibus permissa, multos hostium datos in deditionem recepit; tum quasi

nihil egisset, in hiberna revertitur. Inde veris initio, Galliæ concilium indicat. Convenerunt omnes, præter Treviros et Senones et Carnutes. Horum ille contumaciam quasi quamdam belli arrham accipiens, ne hanc rem negligere videretur, concilium ad Lutetiam Parisiorum rursus indicit. Hi Senonibus proximi sunt. Inde igitur profectus in Senones, tam repente, ut nec fugæ illis nec defensionis copiam daret, resipiscentes et per legatos veniam postulantes, Æduorum precibus motus, admisit; centum datis obsidibus, quos servandos Æduis dedit. Secuti Carnutes deditionis exemplum, et obsides miserunt, et Rhemorum precibus veniam meruerunt. Sic in animis tunc Gallorum odium metusque certabant, ut primo pacem servare incipientes, secundo bellum gerere veriti, perpetuis atque incertis motibus fluctuarent. His incidenter exactis, ad concilium Cæsar redit, et fœderatis civitatibus equitatu indicto, et parte Galliæ pacata, toto animo conversus in Treviros perfidumque Ambiorigem, eo proficisci instituit. Et cum Senonum equitibus, Cavarinum regem gentis secum duxit, ne si eum domi relinqueret, vel ex odio populi in eum, vel ex ira ejus in populum, aliquis in urbe motus oriretur. Erant sane Menapii confines Eburonum, Ambiorigis hospites, amici etiam Germanorum. Cæsar Ambiorigem se prælio committere non ausurum pro comperto habens, hos auxiliares sibi præripere censebat utilius, quam ipsum illum bello aggredi; ne sic eum in fugam atque in latebras cogeret, quod nolebat. Duabus igitur legionibus, cum omnibus impedimentis exercitus missis ad Labienum, Trevirorum tunc in finibus, ut diximus, hibernantem, ipse cum reliquis (erant autem quinque expeditissimæ legiones) in Menapios pergit: atque illis pugnam detrectantibus, silvarum obicibus ac paludum, omnia populatus, nihil ferro flammisque liquit intactum, donec, malo coacti, datis obsidibus, pacem precibus im-

petrarent : hoc præcepto, ne vel Ambiorigem vel ejus nuntios intra suos fines admitterent; alioquin pacem præstitam nullam fore. Interea Treviri, quietem perosi, Labienum invadere decreverant magno equitum ac peditum apparatu : turpe sibi pudendumque censentes unicam legionem, eis invitis, castra suis in finibus habere. Sed dum eunt, viæ medio duas legiones supervenisse sentientes, subsistere et expectare Germanorum auxilia decrevere. Labienus de temeritate hostium sperans, dimisso præsidio hibernis, illis obviam procedit, et prope eos mille passuum spatio consedit; flumen erat in medio rapidum, ripis exstantibus, quod nec sibi transire propositum, nec transitum iri ab hostibus spes erat. Crescebat interim in dies auxilii fama germanici; hinc nactus occasionem, concilium advocat, et clara voce coram omnibus: *Audio*, inquit, *ingentes Germanorum copias adventare : non est animus meque et exercitum in discrimen mittere; cras prima luce movere, et hinc abire disposui : estote igitur ad officium parati.* Erant Galli in exercitu, qui quamquam sub romanis signis militarent, naturali tamen patriæ amore tenebantur; neque certe aliter fieri poterat, quin ex tam multis aliqui sic affecti essent, ut magis originis quam militiæ meminissent. Per hos statim hostibus innotuit. Neque Labienus aliud eventurum arbitratus fuerat, neque alium ad effectum verba illa in concilio dixerat. Mox igitur clam accitis tribunis militum et primis exercitus, sui consilii rationem pandit, quod ne inefficax sit, simulari pavorem et omnia tumultuosius fieri jubet. Paretur, fiunt singula ante tempus, trepidatione ac fremitu insolito; et ipse fragor abeuntium et exploratorum dicta conveniebant, Romanos fugere, non abire. Conclamant hostes *lentam esse Germanorum expectationem, nec priscæ gallicæ virtutis, tantis hominum armatorum millibus, paucos Romanos fugientes insequi non audere.* Hoc inter, magno

impetu castris erumpunt, flumen transeunt, et iniquo copias exponunt loco. Labienus, ut præviderat, rem succedere intelligens, per inceptam simulationem, lento tamen procedebat gressu, donec insequentes, quo destinaverat, produxisset. Tum conversus : *oblata, inquit, o milites, facultate pugnæ prosperioris utimini : habetis hostem, et iniquitate loci, et suo errore, suaque dementia circumventum; præstate mihi semel, quod imperatori nostro totiens præstitistis. Agite ut soletis; et adesse illum credite, et videre quæ geruntur, omnia, cujus sub oculis tam multa sæpe gessistis egregie.* Hæc dicens, celsiore loco sepositis parumper impedimentis, appositisque præsidiis, totam aciem in hostes obvertit, et horrendo terruit clamore. Illi quos, ut profugos, sequebantur, ad se tanta redire constantia admirantes et attoniti, vix primum tulere impetum, seque effusa fuga proximis occuluere silvis. Instant Romani acriter, et victis principibus conjurationis, multis in acie, multis in fuga cæsis, multis etiam captis; Germanis insuper, qui et si primum negassent, expugnati donis ac precibus tandem eis auxilio veniebant, ad rei famam reversis ad propria; civitatem omnium jam spe et præsidio destitutam recipiunt; et Induciomari necessariis fuga elapsis, Cingetorigi, qui Romanis fidus ab initio in finem fuerat, cum libertate patriæ regnum datur.

Ad hunc modum Cæsar, non per se tantum, sed per legatos etiam, qui sub eo virtutem militiamque didicerant, et ejus exempla sequebantur, maximas res agendo per diversa terrarum, sui romanique famam nominis attollebat. Quem quum venisset in Treviros, voluntas cepit Rhenum iterum transeundi. Duplex huc animum urgebat causa; et quod hostibus auxilia, licet sera, transmiserant; et ne hosti alteri Ambiorigi auxiliari possent, aut ad se profugum receptare. Pontem ergo pari celeritate, parique militum fervore, et paulo supra eum locum, ubi primum

fecerat, refecit; et in Treviris, et ad pontem firmissimo præsidio dimisso, reliquum traducit exercitum. Transgressum Ubii, gens Germana, per legatos adeunt, exponuntque *ex quo in potestate se Romanorum dederint, neque auxilia Treviris, neque ullis hostibus populi romani misisse, neque ulla in re fidem fregisse. Orant ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant.* Veritate discussa comperit, non ab eis missa cis Rhenum, sed a Suevis, auxilia. Excusatione igitur Ubiorum admissa, in Suevos accingitur: nec ita multo post ab eisdem Ubiis cognoscit, Suevos bellum parare, et late sparsis edictis, omnes suos ad arma contrahere. Itaque, ne quid temere agat, apto et tuto loco castra communit, frumentariæque rei curam exhibet. Ubios jubet pecora omnia campis abducere, si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen posset inducere; præcipit insuper, ut summo studio actus et consilia hostium explorent, eumque de singulis crebris nuntiis certiorem faciant. Illi obnixe jussa peragunt: paucosque post dies nuntiant, Suevos, cum suis omnibus, ac suorum viribus in extremo finium consedisse, ad silvam maximam, quæ illos a Cerusis, vicina gente, discriminat; ibi romanum exercitum expectare. Id pergratum Cæsari bellorum cupidissimo fuerat, sicut illud permolestum, quod, eisdem nuntiantibus, Suevos se in silvas intimas recepisse cognovit: ut enim prælium exoptabat, sic tædium formidabat, et jacturam temporis, ac perplexam horrebat indaginem: sæpe expertus quam difficile esset hostes silvis incognitis venari. Nec cessavit tamen, sed id frustra fuit; ac ne pluribus agam quam oportet, non de hoc tantum, sed de primo quoque Rheni transitu, deque alia hostium in silvas fuga; elegans ac succincta Flori brevitas huic se loco inserat historiæ; te, o lector, non solum patiente, sed plaudente. *Hirciniis*, inquit, *hostem quæsivit in silvis;*

sed in saltus ac paludes genus omne diffugerat, tantum pavoris incussit intra ripam subito romana vis: nec semel Rhenus, iterum quoque, et quidem, ponte facto, penetratus est. Sed major aliquanto trepidatio: quippe quum Rhenum sic ponte, quasi jugo, captum viderent, fuga rursus in silvas et paludes: sed quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuere qui vincerentur. Hæc, ut legis, ad litteram Flori sunt: quibus innuit primum Rheni transitum non ponte factum esse, sed navibus. Primo vero non hoc innuit, sed affirmat. Sic enim ante hæc scriptum invenies: jam Cæsar ultro in Mosellam (amnis est Trevirorum) navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum. Sed is qui præsens erat, dum hæc fierent, utrumque transitum stabili ponte describit, quem in hac narratione secutus sum. Procedo autem. Videns ergo Cæsar rem temporis indigam, longeque difficilem, præcipue præ frumenti inopia, quod, eo tempore, Germanis agriculturæ studium non erat, magna pars venatu et latrocinio utebantur, quorum, sit modo facultas, libenter nunc etiam utuntur, lacte, carne, caseo victitabant; omisso incœpto, rursus in Galliam reverti statuit: sed ut metu sui reditus barbarorum impetum frænaret, non pontem fregit, ut prius, nisi ab ea parte qua Germaniam contingebat. Illa quidem parte extrema in dexteram Rheni ripam desinente, ducentorum pedum spatio rescissa, turri lignea superimposita, et multimodis circumvallata munitionibus, duodecim cohortes ad tutelam pontis imposuit, et Vulcatium Tullum his præposuit, et pontis et cohortium curam dedit. Ipse vero adversus Ambiorigem proficiscens, per Arduennam silvam, maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros, Nerviosque et Rhemos quingentis et eo amplius passuum millibus in longum, ita enim proditum a scriptoribus rerum; in latum vero unius aut circiter æstivæ lucis itinere, quod ego ipse sum emensus, extenditur. Lucium

Basilum cum toto præire jubet equitatu, et cavere ne ignes in castris fieri sinat, ne quod indicium sui detur adventus, neu strepitus aut tumultus incedentium audiatur, si forte velocitate vel silentio proficeret ad iniquissimum hominem opprimendum : quod pene successit. Nam Basilus propere, supraque omnium opinionem, longum iter peragit, quumque indiciis comperisset, haud procul Ambiorigem inter silvas, comitatum paucissimis equitibus, se tenere, improvisus ac subito pervenit; ita ut currus, equos, et arma ejus, et omne bellicum instrumentum romani equites, antequam ab eo viderentur, arriperent. De quo ipso actum erat, nisi quidam e suis loci angustias defendissent; ut ipse interim, unius manus inermis, equo impositus, et postico nemorosæ domus emissus, per silvarum devia et calles abditos erupisset. Sic utramque in partem erga unum hominem, una hora, vim suam exercuit fortuna, ut incautus opprimeretur, oppressus evaderet. Nec satis scio quis nocentium unquam tam indignus evaserit; nisi quod supplicii genus fuit vicinæ mortis metus, qui, ut mihi quidem videtur, ipsa pejor est morte. Et quid scimus, an sibi fuisset utilius ad, irati licet, Cæsaris potestatem pervenire? nam ut erat inexhaustæ clementiæ, confitenti crimen et oranti, forsitan veniam non negasset. Nunc per silvas Transrhenanas vagus semper ac profugus, perpetuis vitam egit in latebris, conscientia illum, si qua erat, et jugi pavore plectentibus. Illud plane odiosum, quod de rege nefario nulla unquam aut Cæsari aut populo romano vindictæ occasio data est. Et ipse latitans, atque invisus, et inultum scelus in finem fuit. Cæterum quo die e manibus Romanorum vix evasit, ut diximus, vita retenta contentus, spe projecta, suis, quos a tergo liquerat, per nuntios fugiens mandavit, ut, qua posset, sibi quisque consuleret. Qui per diversa effusi, multumque vexati, pars se paludibus condiderunt, pars in alienas manus, non sine suis

miseriis, inciderunt. Cativulcus vero, qui secum super Eburones pari regnarat imperio, ejusdem consilium secutus, romanis sese bellis immiscuerat; quonam res venisset intelligens, jam grandævus et laboris impatiens, nec fugere valens nec pugnare ausus, suarum auctoris ærumnarum Ambiorigis caput multis imprecationibus execratus, mortem sibi conscivit. Vicinæ gentes hoc eventu regum territæ, per legatos pacem a Cæsare petierunt; quam eis hac lege concessit, ut, si qui Eburonum ex fuga in illorum fines devenissent, ad se captivos adducerent; *se, si hoc facerent, temperaturum ad offensis*, ait.

His actis, omnes copias trifariam divisit, neve eum curæ aliæ distraherent, impedimenta omnia unum contulit in locum. Aduatica oppido nomen, locus ubi Titurius Sabinus et Aurunculeius Cotta hibernaverant, unde, ut memoravimus, imprudenter infeliciterque discesserant. Hic locus eligitur, et quod aptus ad cætera, et quod munitiones anni alterius adhuc integras habebat, ut labori militum parceretur. Legionem quartam decimam præsidio dimittit, legioni præfecit Quintum Tullium Ciceronem. Tamen populatum in Menapios tribus cum legionibus Labienum et Caium Trebonium; totidem in Aduaticos adjacentem regionem dirigit; ipse, cum totidem, Arduennam et fluvium Scaldim qui, Eburonum in finibus, Mosæ illabitur, pergit, quod eo Ambiorigem, qui nondum Rhenum transierat, confugisse audiebat, et digrediens, se ad diem septimum rediturum spondet. Inde legatos duo, quos mittebat, ut item faciant, si liceat, monet. Ciceroni præcipit ut castrorum custodiæ intentus, nullum portis egredi sinat. Et tunc quidem acies hostium, quæ timeri posset, in circuitu nulla erat: sparsim se silvis ac paludibus continebant, quos persequi et latebris eruere operosum erat ac difficile. Nam si simul exercitus duceretur, loca erant legionibus ac signis impervia; sin autem spargeretur, erat paucis ab omni parte

periculum; hostes nullo periculo locis incognitis delitescebant. Hinc magna duci orta erat ambiguitas, quid consilii caperet; tandem illud elegerat, ut potius aliquid de justissima atque exoptatissima hostium ultione remitteret, quam cum aliquo detrimento militum noceretur: itaque pronunciat de edicto per proximas civitates, ut qui lucrari cuperent, convenirent. Multos vetus odium, inter vicinos maxime vigere solitum, neque pauciores cupiditas attraxit. Sic utilius fieri dux prudentissimus extimabat, ut, Gallorum opera, Galli diriperentur, quam periculo Romanorum: præsertim quum locorum notitiam, quæ Romanis deforet, Galli haberent: simul Eburonum urbem ita meritam, funditus optabat everti. Dies septimus aderat reditui Cæsareo præfixus, nec ipse redierat, nec legati. Accidit præterea inopinus casus, quo suam fortunam bonam in bellis præcipuam demonstraret. Jam prædæ in partem omnes acciri trans Rhenum quoque fama vulgaverat: mox Sicambri, gens germana prædæ avida, collectis duobus millibus equitum, Rhenum navigio transeunt, Eburonum fines invadunt, prædam non tantum cum impunitate, sed etiam Romanorum cum gratia relaturi. Jam hominum pecudumque magnam vim collegerant, et, urgente lucri dulcedine, procedebant, nec eundi nec prædandi finem sibi cupiditas faciebat. Sic euntes captivorum unus avertit. *Et quid*, inquit, *huic prædæ laboriosæ atque inopi tanto studio inhiatis; quum perveniendi ad summas opes tanto facilior breviorque sit via; trium spatium horarum Aduaticam vos perducet: ibi Romanus exercitus opes suas fortunasque reposuit: perexiguum præsidium loco est: Cæsar longe abest. Hæc dies, ni respuitis, opulentos nullo faciet negotio.* Præceps hominum genus, et consilii inops, ut plane proni sunt omnes acquiescere consiliis quæ delectant, mutato repente proposito, prædaque omnium quam ceperant recondita, eodem ipso consultore et duce,

Aduaticam brevi calle perveniunt. Cicero cui legionis locique custodia commissa erat, totis septem diebus Cæsarei memor imperii, suos omnes intra vallum sic tenuerat, ut nec militum nec calonum quidem quisquam castris esset egressus: cogitans demum neque Cæsarem promisso venturum tempore, quem processisse ulterius fama erat: insuper et suorum increpationibus impulsus, qui illius obedientiam tam exactam desperationi atque obsidioni non absimilem numerabant; non adesse enim timendi causam ullam, propinquo Cæsare, salvis legionibus, integro equitatu, victisque ubique hostibus ac dissipatis, et præ timore latentibus; parumper et præceptum ducis inflexerat, et appetitui militum fræna laxaverat; et quinque cohortes in vicinas segetes frumentatum non tam miserat quam ire permiserat: secuta erat ingens vis calonum, et hujuscemodi generis hominum. Et Sicambri interim (quis tunc eos expectasset; sed parere superioribus tutum est:) improvisi et tecti silvis ad castra perveniunt; eaque non oppugnare, sed recta via, eodemque quo venerant impetu, intrare moliuntur, tantamque formidinem inopini hostis incursus totis castris infuderat, ut vix portæ defenderentur, et frequentare illa soliti mercatores, qui tum forte portis excesserant, subita re territi et oppressi, nec fugiendi, nec se intra vallum referendi spatium haberent, semper quidem mœstissimus vates timor omnia sibi tristia et periculosa fingebat. Quidam, fusis copiis ac deletis, et imperatore pessumdato, venire barbaros ad reliquias consumendas; nunquam aliter hoc ausuros: alii infaustum romanis legionibus locum esse, ubi paulo ante legio altera legatique perierint: alii hostes intra vallum esse, et capta jam castra, vociferari: nemo ullam solitæ virtutis imaginem aut actu forti, aut animo, aut animosa voce prætendere: huc illuc sine ordine, sine ratione discurritur. Qua trepidatione, Sicambri sui ducis dicto magis magisque fidei

habere cœperant, nullum intus esse præsidium; seque mutuo incitantes, eo acrius insultabant. Actum erat, ni vir unus, isque æger, affuisset, quem supra nominavimus, Publius Sextius Baculus, tanta tunc pressus ægritudine, ut jam quinque diebus sine cibo ageret, et morbo simul et inedia jam vicinus morti. Sed generosum animum nulla res dejecit. Is ut videt deseri tutelam castrorum, et de fuga, non de virtute cogitari, remque in angusto positam nutare; et suæ et publicæ metuens saluti, surgit e grabatulo, ira vires dante, et acceptis ab obvio quodam armis, gradu tremulo portam occupat castrorum, seque semianimem hostibus objicit. Sequuntur centuriones viri fortes aliquot, hinc metu, hinc pudore exciti: hosque alii sequuntur. Ita sensim pugna restituitur. Ipse post paulum, audendi inceptor et dux Sextius, morbo additis vulneribus jam fatiscens, manibus prælio subtractus, in tabernaculo reponitur. Non tamen omittitur resumpta defensio. Frumentatores interea revertuntur, re conspecta territi, et quid agant nescii. Hostes adventu illorum subito permoti, et legiones reduces opinati, substitere: mox recognita paucitate, quos timuere, despiciunt, atque invadunt. Ibi et consilia diversa, et res varie gesta est: pars incolumis Caii Trebonii cujusdam alterius ducatu, ipsos per hostes in castra penetravit: cumque his, equites et calones multi pari impetu in tutum evasere: pars egregie pugnans periit; pars eorum qui in collem proximum confugerant, visa comitum virtute, per eorum vestigia in castra festinans, salva pervenit: pars præventa et circumventa procubuit. Barbari desperantes castra, ut crediderant, capi posse, ad prædas quas in silvis occultaverant, atque inde ad patriam sunt reversi. Neque tamen, hostibus digressis, abiit pavor; sic affixus animus, ut nocte, quæ hunc casum insecuta est, præmissus a Cæsare Caius Volusenus, cum equitatu adveniens, et imperatorem cum exercitu adven-

tare nuntians, fidem non invenerit. Sic enim omnibus persuasum erat, deleto exercitu, fugisse equites, neque Germanos aliter castra aggredi ausuros, ut dictum est. Denique boni nihil penitus cogitare audebant, in deterius inclinati animi: mirum valde, unde venit ea consternatio in tam fortes viros; nisi opinari libeat, quum humana omnia instabilia sunt, esse aliquas horas, quæ constantes quoque animos sui oblitos emolliant, ac perturbent. Neque vero hic metus altissime radicatus ulla re alia extirpari quivit, quam ipsius Cæsaris, cum exercitu redeuntis, aspectu, in quo uno omnis securitas habitabat. Cæsar ergo rediens, et fortunæ vim, casuumque varietatem, ab aperto sibi notissimam, recognovit, in eo maxime, et quod eo, præter omnem opinionem, barbaros adduxisset, et inde eos pene jam voti compotes abstraxisset. Hæc ut communia non admirans, unum non poterat non mirari; unde hæc barbaris consilii tanta mutatio, ut qui in gratiam Romanorum ad populandos Eburonum fines et Ambiorigem persequendum venerant, ad oppugnanda romana castra conversi, Ambiorigi atque Eburonibus gratissimam rem fecissent. De reliquo, quod contra suum præceptum cohortes in prædam emissæ castra deseruissent, legati inobedientiam leviter arguit; ut qui et mitissimus natura, et legati hujus esset amantissimus, quod ex familiaribus ad eum factis epistolis evidenter elicitur. Hæc cum suis Cæsar: at adversus hostes iratior, in omnes partes diffundit exercitum: abiguntur pecora, convectantur prædæ, consumuntur frumenta, exuruntur ædificia, omnia denique pervastantur: tantoque impetu hinc inde discursum est, ut Ambiorigem a se visum multi dicerent, atque ad eum comprehendendum incredibili celeritate contenderent, omni labore peti dignum extimantes, quo immensam Cæsaris gratiam mererentur, et, canis in morem leporem captantis, sæpe ab effectu suæ intentionis minimum abfuisse, tantumque

non manibus illum arripuisse se contenderent: dum ille interim nusquam tutus, die noctuque latebras mutaret, nonnisi quatuor comitibus, quum salutem suam pluribus committere non auderet. Sic inultum semper Ambiorigi crimen fuit, quamvis fuga jugis, et perpetuus pavor et latebræ longum supplicii genus esse potuerit. Tandem Cæsar fugitivum unum sequi et difficile sibi videns et inglorium, omnibus in circuitu vastatis, in Rhemorum fines rediit. Ibi concilium Galliæ indixit, et de conjuratione rebellium Senonum ante alios et Carnutum, quæstionem habuit: de Accone autem principe conjurationis, romano more supplicium exegit; cujus quidem nonnulli conscii effugere: aqua et igni contumacibus interdictum est. Sic compositis rebus eis, decem legiones ita partitus est, ut duæ Trevirorum, totidem Lingonum, sex aliæ Senonum in finibus hibernarent, provisisque necessariis, ad Italiam est profectus.

Cæsar ut ex Gallia discessit, ecce novi undique motus, novæ rebelliones; ubique conventus, ubique consilia; non in urbibus modo, sed in silvis locisque abditis: multos odium antiquum quum incitabat, multos pavor novus Acconis morte concusserat: imminentissimum suum in caput illius supplicium cogitabant. Accedebat commiseratio communis patriæ, et indignatio gloriosæ olim Galliæ, tunc romano jugo subditæ, et romano imperio servientis. Multæ causæ ad unum finem animos urgebant. Cæsar Cisalpinam in Galliam quum venisset, mox ad eum rumor de Clodii cæde perlatus est: hunc, amicum Cæsaris, Milo amicus M. T. Ciceronis occiderat; de quo præclara ejus extat oratio quæ Miloniana dicitur. Ejus rei causa magni Romæ motus fuerant; nec fama finibus italis contineri potuit, Alpesque transcenderat. Hinc rebellantibus occasio data erat historias novas in Cæsarem fingendi: dicebant, vulgoque percrebuerat, urbanis detentum si-

multatibus non posse deinceps in provinciam reverti. Tanto illi acrius instare; tanto alacrius Gallia omnis conspirare. Nihil e contingentibus omissum; preces pollicitis cumulantur; et qui se rebellionis in Romanos, ac gallicæ libertatis auctores profiteri ausi essent, his ingentia præmia proponuntur. Illud primum maximumque deliberant; qualiter Cæsar, si forte redeat, a suis legionibus segregetur : illud tamen haud difficile factu esse confirmant, quod neque, absente duce, loco se movere audeant legiones, neque ad eas dux incomitatus accedere : modo sit aliquis, qui illius rei facultatem impediat, nec unius hominis nomen totus orbis exhorreat. Postremo quisquis rem casus exceperit, satius esse multo sub propriis armis mori, quam sub externo jugo vivere, multoque tolerabilius, hanc præsentem vitam brevem et caducam, quam antiquam gloriam, et avitam perdere libertatem. His ac consimilibus consiliis agitatis, Carnutes sese ingenti negotio duces offerunt. Et quum silvestribus in locis, ubi hæc fiebant, copia obsidum non sit, neque acciri queant, quin res in apertum exeat; quam religiosissimo se vicissim sacramento obligant, ne quis Gallus belli duces metu, aut spe, aut quacumque causa deserat. Sic firmatis rebus multis, cum laudibus ingentes gratiæ Carnutibus actæ sunt : atque ita demum, quasi majori parte negotii confecta, ad sua quisque digreditur. Dies aderat claro præfixa facinori. Carnutes tantæ rei duces, perditissimis sibi ducibus comparatis, Genabum oppidum invadunt, civesque romanos ibi negotiantes et prorsus incautos, nominatim Caium Fusium illic a Cæsare rei frumentariæ præfectum, honestum virum, romanumque equitem obtruncant, ac bona omnia tanquam bello parta diripiunt. Illico rei fama diffunditur, (ut sunt Galli rumorum serendorum ante alios studiosi,) ut, quum lucis initio belli principium convenisset, ante primam noctis proximæ vigiliam rei notitia

ad Arvernos per centum sexaginta millia passuum deveniret. Ibi vero laudatores atque improbatores, ut variæ sunt hominum sententiæ, res invenit. Erat tunc Arvernis, *ille*, ut Flori verbo utar, *corpore, armis, spirituque terribilis, nomine etiam quasi terrore composito, Vercingetorix quidam, potentissimus ac factiosissimus adolescens*, olim filius Celtilli, qui principatum omnis Galliæ quum teneret, ad regnum aspirans a populo fuerat interemptus. Hic, ut erat et potentiæ ingentis, et ardentis ingenii, clientelis amicitiisque collectis, quod vult facile persuadet : arma omnes capiunt, atque ad bella se præparant. Erat illi patruus Gobanitio, vir provectioris ætatis, et consilii sanioris, et sicut hunc stulti juvenes, sic senes illum providi sequebantur. Quibus ergo juvenile consilium non placebat, quique stultam et inutilem hanc fortunæ experientiam judicabant, Vercingetorigem ab incepto prohibent; reluctantem Gergovia oppido proturbant. Loco ille mutato, animum non mutavit : quin etiam multo enixius urgebat inceptum. Et sicut fere accidit ut male agentes comitatiores sint; inopes perditique omnes, quorum innumerabilis turba est, ad hunc talem ducem confluunt. Quibus fretus et injuriæ memor, Gergoviam redit, patruumque et reliquos, a quibus pulsus erat, expellit; et crescente vano favore multitudinis, quod optasse pater morte emerat, rex dicitur. Jamque insaniæ auctoritate addita, legatos per diversa transmittit, et reverentius auditur, et promptius exauditur; tantumque brevi profecerat, ut secum Senones, Parisii, Pictones, Cadurci, Turones, Aulerci, Lemovices, Andes, et cæteri, qui ad Oceanum vergunt, unanimiter conjurarent : neque id satis; omnium consensu regnum ei atque imperium defertur. Sic, ea tempestate, Gallorum animi et consilia volvebantur, sic romani nominis odium alte animis insederat, ut quisquis se illis opponere ausus esset, regno

dignissimus haberetur. Jam non Arvernis rex igitur, sed Galliæ, contraque Romanos belli dux erat, neque consulit, ut solebat, sed obsides, sed arma, sed milites imperat, et paretur; imperiumque ipsum severitate terribile efficit. Gravioris noxæ reos flammis exurit, tormentis excruciat : leviora ausos effosis oculis aut auribus resectis vitæ relinquit ad ludibrium et exemplum. Jam potens atque horrendus, et natura ferox, et regio tumidus fastigio, Lucterio Cadurco audacissimo viro cum parte exercitus in urbem Ruthenorum misso, petit ipse Bituriges. Illi, adventu subito permoti, ab amicis Romanorum Æduis auxilium per legatos petunt. Ædui rem ad legatos Cæsaris rejiciunt, eorumque consilio, equitum illis et peditum dirigunt auxilia; qui quum ad Ligerim amicorum Æduorum tunc et Biturigum imperii limitem pervenissent, aliquot ibi dierum mora exacta, redierunt; hanc causam reditus prætendentes, quoniam si transissent, hinc ab Arvernis, hinc a Biturigibus opprimendi essent : id enim ambabus gentibus fuisse propositum. An id sane tali metu egerit, an fraude, ne dicam hodie, sed tum quoque dubium fuit. Tamen hinc Æduorum secuta defectio; hinc quod statim reversis auxiliis Æduorum, se Arvernis Bituriges adjunxere, rem suspectam faciunt. Cæsar hoc audiens, et urbanis motibus Pompeii Magni virtute compositis, non se tunc amplius Italiæ necessarium ratus, in Galliam redit. Ingens illum exercebat cura, qualiter suis sese jungeret. Nam sive ille proficisci ad illos vellet, non sat tuto fieri posse cogitabat, ut in tanta rebellione regionum omnium, inter eos etiam qui amici credebantur, cum paucis securius incederet, tam modicum undique fidei videbat; sive ad se illos evocare mallet, hæsitabat ne itinere in ipso, superventu hostium, se absente, quod nolebat, pugnare cogerentur. Has inter curas Lucterius Cadurcus a Vercingetorige missus, Ruthenos Arvernis attraxerat; nec

mandatum implesse contentus, alias quoque urbes, acceptis obsidibus, in potestatem redegerat, et rebus prosperis erectus in Narbonensem provinciam properabat. Cæsar consilium hostis intelligens præcurrit; et præventos metu animos confirmans, præsidia opportunis locis, per extrema provinciæ hostibus objecta, distribuit; et, parte supplementi nuper ex Italia adducti in Æduos præmissa, subsequitur. Ædui ab Arvernis Cevenna, monte asperrimo ac nivosissimo, distinguuntur, quo se Arverni, quasi muro valido, circumseptos arbitrantur, ea maxima parte anni, qua non dicam exercitui, sed ne viatori quidem permeabilis fuisse unquam diceretur. Et erant ab ea parte, eo tempore, plane tuti, si cum alio res fuisset. At Cæsar, ut quem nulla res morari posset aut deflectere, nive in altitudinem pedum sex dimota, et adversum per jugum itinere multo labore peditum expedito, arvernos fines inexpectatus aggreditur. Juvat aliter hanc rem ipsam Flori verbis exponere; *Per invios*, inquit, *ad id tempus montium tumulos, per intactas vias et nives expedita manu emersus, occupat Galliam.* Mox vero ut Arverniam attigit, equitatu in omnes effuso, tantum subiti terroris incusserat, ut trepidi omnes Vercingetorigem ad ferendam opem patriæ suis consiliis laboranti, nuntiis ac precibus excitarent; quibus motus, in patriam redibat. Cæsar interim, jubet sine intermissione agros hostium populari. Ipse, ne suspicantibus quid suis, quam celerrime potest, Viennam proficiscitur : inde equitatu, quem ille præmiserat, accepto, per Æduos pergit in Lingones; tanta ubique velocitate, ut non tantum hostes pavore, sed amicos stupore perfunderet, sic inopinantibus aderat. Illic duæ legiones in hibernis erant : illis eductis, octo reliquas hinc inde dispersas evocat, priusque quam hostes, quo ivisset, aut quid ageret, nossent, omnem exercitum congregavit; atque ut Florus idem ait, *ex distantibus hibernis castra*

contraxit, et ante in media Gallia fuit, quam ab ultima timeretur. Vercingetorix, audito Cæsaris digressu, retro in Bituriges reverso, atque hinc profectus in Boios Transalpinos, oppidum illorum sub Helveticæ victoriæ tempus ædificatum a Cæsare, Æduisque contradictum, oppugnare disposuit, (oppido nomen Gergovia;) gloriosum sibi existimans, si Æduorum receptaculum simulque Cæsareum opus everteret. Cæsaris animum hæc res valde sollicitum habebat, ne aut neglecta amici defensio defectionem sociorum et contemptum sibi, aut suscepta, anni tempore adverso, difficultatem rei frumentariæ legionibus importaret. Satius tamen duxit pati omnia quam contemni, et contemptu suo alienare sibi animos amicorum. Itaque dimissis impedimentis omnibus, et duabus ad custodiam legionibus, et provisa cum Æduis quam potuit subventione commeatuum, in Boios ducit. Erat viæ medio Vellaunodunum Senonum oppidum : illud, ne quid hostile post terga dimitteret, aggredi consilium fuit; oppidani bidui oppugnatione tolerata, die tertio, legatos ad Cæsarem de pace ac deditione transmittunt; jussi arma et jumenta et obsides dare, nihil recusarunt : ne quid autem temporis amitteret, C. Trebonio legato ad peragenda omnia dimisso, ipse iter interceptum solita celeritate prosequitur. Genabum erat oppidum Carnutum, ubi romanos negotiatores initio conjurationis occiderant : id oppidum amnis præter labitur; ipsum, in ripa situm, ripæ alteri medio ponte conjungitur. Ad loci hujus defensionem Carnutes consilia conquirebant : eo tamen lentius, quo diutius in bellando crederent rem hæsuram, et simul illius viri esse morem impigerrimi ducis ignorarent. Huc ergo quum biduo pervenisset, oppugnationem, quod diei illius sero erat, in diem proximum edicit; quid fieri velit, milites edocet; veritusque, ne Genabenses nocte diffugerent, huic rei excubitrices duas armatas legiones adhi-

buit, intentisque animis ac auribus, pernoctare jussit. Atque, ut præsagierat, accidit. Oppido intempesta nocte, per pontem taciti, abibant. Cæsar, eorum abitu per exploratores cognito, legiones, quæ paratæ erant, muris admovet, et portis subito effractis, indefensum capit oppidum; captum diripit, direptum incendit, præda militibus concessa; simul exitus obserari omnes jubet, mittitque qui profugos præveniant, atque sequantur : itaque paucissimi evasere; viarum et pontis angustiis capti omnes. Cæsar hinc, trans Ligerim ducto exercitu, in Bituriges tendit. Quo quum venisset, Vercingetorix, ubi id sensit, Gergoviæ obsidione derelicta, contra eum pergit. Cæsar interea, Noviodunum aggressus, oppugnat. Quem confestim oppidani per legatos orant, *ne in eos præter suum morem sæviat, neve pro tam levi causa de sua celeritate aliquid intermittat, quæ tot illi victorias peperisset, sed, eis vitæ dimissis, feliciter progrediatur ad reliqua.* Piæ preces videbantur : flectitur itaque, et iis arma, equos, obsidesque imperat : et jam pars obsidum data erat, et centuriones aliquot cum paucis militibus oppidum introgressi cætera conquirebant; dum repente de longinquo equitatus à Vercingetorige præmissus apparuit; oppidanos spe tempestivæ opis erectos deditionis cœperat pœnitere. Velut igitur ex condicto, clamorem tollunt, arma corripiunt, muros scandunt, portas obstruere properant : sed Romani illi pauci qui in oppido erant, animorum mutatione perpensa, strictis subito gladiis, portas præoccupant et incolumen exercitum intromittunt. Capto ad hunc modum oppido, Cæsar statim equites suos contra equitatum hostium adventantem educit, et illos, equestri prælio conserto, multa cum eorum strage vicit, et in fugam vertit : in qua victoria, (ne privemus sua laude barbariem) quadringentorum equitum germanorum qui sub Cæsare militabant, atque ipso principio secum erant,

opera fuit egregia; ab eo enim immissi, laborantibus aliis in tempore subvenerunt, fregeruntque Gallos repentino impetu. Hoc videntes e mœnibus oppidani, spe auxilii amissa, iram Cæsaris metuentes, eos qui tumultum excitaverant vinctos ad eum deduxerunt, cœptam deditionem peregerunt. Ipse autem, his peractis, Avaricum maximum optimumque oppidum Biturigum, et uberrima finium in parte situm, oppugnare constituit, quod eo capto civitatem ipsam captum iri non diffideret. Vercingetorix, tot adversis nondum animo collapsus, suis ad consilium vocatis in hanc sententiam disseruit: *Quotidie*, inquit, *experiendo et discendo fiunt homines doctiores; quod quum in rebus omnibus, tum præcipue in re bellica verum esse deprehenditur. Magnis animis bellum grave suscepimus, sed gerendi modum belli non sat solerter advertimus; alia nobis itaque bellandi ratio ineunda est: non sponte cum Romanis concurrendum, sed omni ingenio providendum ut pabulo hostes, ut commeatibus arceantur. Id nobis haud difficile videri debet, quum et equitatu præstemus, et anni parte adjuvemur. Illud quoque nobis acriter cogitandum; hostes nobiscum in finibus nostris pugnant, et contra nos nostris frugibus sustentantur: ubi Romani pabulantur, vicos, domosque omnes, frugesque comburi damnosum fortasse videatur; utilissimum est, ne sub nostris tectis nostri hostes habitent, nostris alantur frugibus; inopiam aut non ferent, aut non tuto longius pabulatum ibunt. Nihil ad victoriam intersit, an hostes occidamus, an bello necessariis spoliemus. Gravius aliquanto videtur quod dicturus sum, sed virtuti nihil præter culpam atque infamiam grave est. Oppida quoque quæ non penitus valida ac munita sunt, exurenda censeo, ne aut nostris inertiæ, aut hostibus offensæ diverticula sint. Si quis est cui hæc acria videantur, cogitet quanto acrius liberos atque*

uxores in servitutem trahi cernere, exarmatum hosti jugulum præbere, et alia multa pati, quæ, bellorum jure, victi a victoribus patiantur. Persuasit his verbis, viginti et eo amplius oppida una luce combusta sunt; neque solum in finibus Biturigum, sed in reliquis, hac illac, quocunque oculos flecteres, incendia cernebantur, non sine omnium dolore, quem ea spes lenibat, quod, parta victoria, cito omnes perdita restaurarent. De Avarico in concilio agitatum est, an incendi illud, an intactum linqui melius foret. Enimvero ad hoc verbum ad Vercingetorigis pedes Gallorumque omnium, qui concilio intererant, affusi Bituriges, obtestantur, *ne pulcherrimum Galliarum oppidum, decus provinciæ Biturigensis ac præsidium, flammis immeritis deleatur; quum defendi posset locus pene inexpugnabilis natura, cui si defensio militaris accesserit, maledici possit non noceri.* Movebant hæ preces animos cunctorum, unus Vercingetorix cunctis obstabat, qui et ipse tandem victus misericordia, in sententiam cæterorum transiit. Sic defensoribus, rebusque aliis ad custodiam opportunis eo transmissis, servatur Avaricum a Gallorum flammis, sed non ab obsidione Romanorum : in qua quidem obsidentium fortis et animosa tolerantia emicuit. Quum enim hinc Vercingetorix castra propius admovisset, et ab exploratoribus per singulas horas quid in romanis castris ageretur, edoctus, omne iter eorum observaret, et Romanos, circum omnibus exustis, urgente necessitate, longius pabulantes, crebris incommodis ac damnis afficeret; illinc vero Ædui ac Boii, quibus ea cura mandata erat, (illi quidem quod, mutato erga Romanos animo, non curabant, hi, quod parum poterant,) rem romanam maligne commeatibus adjuvarent; ad tantam penuriam devenere, ut, diebus plurimis frumento carentes, tenui pecore vix proferrent imbecillem spiritum, nunquam tamen ab oppugnatione

cessarent; nunquam vel irata vel mollis cujusquam ex ore vox erumperet, aut romanæ non conveniens majestati. Imo vero quum Cæsar laborem militum miseratus inter exhortandum sæpe diceret: *si nimis aspera sunt ista progressu, nulla per me mora est, oppugnationem omittere sum paratus*; unanimiter responderent, *non hæc quæsumus, optime imperator: sic multos annos te duce militavimus, ut nullus metus, difficultas nulla nos fregerit: nullus hostium nobis hanc ignominiam irroget, ut cæpta deseramus: ne tu ergo, dux noster, hanc æternam maculam nobis inusseris; sine modo omnia pati malumus, quam ne, nostra mollitie, manibus romanorum civium apud Genabum gallica nequitia peremptorum, gallico sanguine satis fiat.* Hæc Cæsari, hæc eadem et tribunis militum et centurionibus repetebant, ut per eos imperatori familiarius diceretur. Cæsar, dum hac nobili perseverantia in oppugnatione proceditur, jam turribus muro admotis, discit ex captivis, Vercingetorigem castra, propter defectum pabuli, promovisse, et, cum equitatu expeditisque peditibus, insidiatum sero ad ea profectum loca, quo romanos pabulatores, luce proxima, venturos opinaretur. Quo cognito, nocte media digressus, primo mane castra hostium attigit duce carentia. Illi, adventu præcognito, impedimenta silvis intruserant, aciem altiusculo in colle, quem difficilis palus, sed angusta cingebat, erexerant: pars præcisis pontibus, quasi clypeo quodam, se palude protexerant, ubique constiterant in Romanos versi. Eratque res facilis, et pæne æqua prospectui: sin ad experientiam veniretur, iniquissima, plena difficultatis ac periculi. Itaque milites, rem non nisi oculorum judicio metientes, nobili indignatione permoti, Cæsarem circumsistunt, et, *quid hic*, inquiunt, *rei est? quis hic pudor? quænam hæc indignitas, imperator? ergo hostes conspectum nostrum e tam proximo*

pati possint? quin tu nos pugnare jube et signum prælii propone, ut jam ex iis, quibus fidunt locis, hos barbaros detrahamus. Fide militum lætus fuit Cæsar. *Ego,* inquit, *sic affectos quum vos videam, ut nullum discrimen pro mea gloria recusetis, impius sum nisi vestram vitam meæ præferam saluti. Proinde, quum tempus erit, solita virtute dexterisque victricibus usurus sum, nunc quiescite, et electionem temporis, et consilii capiendi curam linquite. Nempe hæc victoria, quam tam facilem judicatis, loci situ, non hostium vigore difficilis, multorum, mihi credite, virorum fortium morte constaret, quod adversum penitus proposito atque animo meo est; etsi enim vincendi avidum me nec negem nec dissimulem, nunquam tamen mihi placuit multo sanguine meorum empta victoria.* Quieverunt tanti ducis auctoritate repressi, quos ille in eo ipso die, nulla alia re gesta, reduxit in castra, atque ad inceptam oppugnationem studium omne convertit. Vercingetorix interea, irritis reversus insidiis, (o tremula semper et fragilis potentia humana) quum ad suos pervenisset, accusatus ab eis est, *quod sine præsidio et sine duce, de industria, derelictis castris, equitatu et omni flore militiæ abducto, Romanis Galliam prodere voluisset; quodque in se fuerat, prodidisset. Nempe regnum consensu populi collatum sibi sordere, et illud a Romano duce consequi sibi gloriosius existimare; proinde Galliam sui regis fraude proditam, loci opportunitate, et cœlesti favore liberatam: neque enim casu aliquo, sed certo consilio evenisse, ut et castra tutis locis abduceret, Romanis propius admota desereret, imo etiam spoliaret omni robore, vixque, eo digresso, hostes, velut nuntio moniti, advolassent.* Accusationis hæc summa, hic suspicionum color fuit: quibus apparebat tanti modo regis in dubio salutem verti, nisi reus his objectis constantissime respondisset. *Nam quod*

castra moverem, inquit, *pabuli coegit inopia, et hortatus vester : ut propius Romanis accederem, ipsius situs loci attraxit per se ipsum tuti : equites abduxi, quos palustribus locis inutiles sciebam, utiles autem, quo pergebam : ducem certum abiens non dimisi, veritus ne fortassis acquiesceret vocibus atque consiliis insanorum, pugnam intolerantia non virtute poscentium : Romanos si, me absente, casus attulit, fortunæ, non alteri, imputandum : at si, aliquo suadente, contigisset, habenda illi gratia esset, a quo nobis præstitum ut eorum et paucitatem videretis, et ignaviam nosceretis, qui, stulto adventu, turpi reditu, et consilii et virtutis inopiam detexere : a Cæsare ego non regnum per proditionem, sed de eo victoriam per virtutem spero; quæ jam proxima, jam pæne nobi sin manibus est. Quin hoc ipsum regnum quod, consensu omnium jure possideo, sponte dimittere paratus sum, si forsitan vos honorem mihi potius contulisse creditis quam a me beneficium accepisse. Cæsar romanusque exercitus ultima laborat inopia; jam ad pugnam atque ad opus, et animi et corporeæ vires desunt; et nisi confestim aliud insperatæ felicitatis affulserit, abitum moliuntur. Horum ut a me fictum nihil suspicemini, romanos milites audite.* Erant servi aliqui inter pabulandum capti, et in carcere torti multipliciter et afflicti, jussique quod per eos dici vellet : et producti in medium, legionarios se milites dixerunt, extrema fame victos e castris clanculum effugisse; pari omnem exercitum fame confectum esse : cætera dehinc omnia dicto regis consona persecuti sunt. Tum Vercingetorix exclamavit; *Et per me*, inquit, *quem proditionis accusatis, hæc vobis cuncta proveniunt, atque illud extremum, ut sine vestro periculo victus Cæsar ac fugiens, nullis agris ac urbibus receptetur; id enim, inter multa, meo consilio constitutum est.* His dictis versi re-

pente animi variæ gentis et credulæ, usque adeo ut læto plausu, et armorum crepitu, (quod signum erat dicta concionantis astantibus placuisse,) acclamarent; et una voce Vercingetorix summus ducum ac fidelissimus hominum diceretur. Cæsar Avarici cœptam obsidionem, cœptamque defensionem hostes peragunt, inque dies obnixius utrique: nam et Romani aggerem immensi operis, gelu ingenti ac imbre perpetuo præpediti, virtute tamen ac perseverantia difficultates superante, viginti quinque diebus extruxerant, et muris admoverant: et Galli decem millia ex omni Gallia delectorum hominum oppido intruserant, eo consilio, ne vel solis Biturigibus salus publica crederetur, vel servati oppidi gloria solorum esset Biturigum, sed Gallorum omnium, et actis sub terram cuniculis, incensoque per noctem aggere, et simul factis eruptionibus romana castra in magno discrimine posuissent; nisi summa ducis providentia esset occursum, quod duas assidue legiones excubare pro castris faciebat: harum interventum, et eorum qui, ejusdem jussu, totis noctibus in opere vigilabant, et flammæ extinctæ, et insultus hostium sunt repulsi; et excitati omnes totis e castris ad auxilium convenerunt, nec romana virtute gallica ideo pertinacia lentescebat. Obstinati in mortem non tantum resistebant, sed erumpere audebant, nec vel hostes invadere, vel jactare incendia desinebant; et defessis integri, et vivi mortuis succedebant; ut qui in eo ipso temporis momento situm patriæ statum, et salutem totius Galliæ cogitarent. Qua in parte prætereundum non videtur illud memorabile, quod nec scriptor a quo ante alios ista decerpimus sibi prætereundum existimavit, sub oculis suis gestum. Gallus quidam ante portam oppidi traditas ei ab intrinsecis picis ac sevi glebas in ignem jactabat: scorpione transfixus exanimatusque procubuit; unus e proximis transgressus hunc jacentem, et periculi oblitus, eodem officio fungi

cœpit : illo quoque pari ictu scorpionis occiso, mox successit tertius, et tertio quartus; nec ante successionum talium finis fuit, quam extincto igne, depulsisque hostibus in oppidum, pugnæ etiam finis esset. Vercingetorix tandem, oppidanorum animis atque corporibus fatigatis, ut quorum conatus omnes in nihilum recidissent, fugæ illis auctor esse cœpit; quam tutam fore castrorum suorum vicinitas dabat spem, et insequi volentibus objecta palus; ad id nocturnum tempus idoneum visum erat; fugæ consilium casus mirabilis impedivit. Nox aderat, et tutos per tenebras ituros se sperabant: tum matronæ, aliæ parvulos suos stringentes ad ubera, aliæ humi stratæ flebiliter obsecrabant, ne se, neve communes filios hostibus ad ludibrium et ad pœnam darent; se quidem ad prosequendam suorum fugam sexu, ætate illos invalidos; ubi suos nec pietate nec precibus flecti, et in proposito fixos vident, et pudorem et amorem superante metu, e muris exclamare, et Romanis, ut poterant, dare instantis fugæ sensum incœperunt. Quo metu oppidani, ne, re ab hostibus intellecta, præclusis itineribus caperentur, consilio destiterunt. Cæsar, die proximo, quum muro oppidi turres et machinas admovisset, repente tantus imber nimbis affluxit, ut perfacile esset alium territurus : at ipse qui sæpe fœdis tempestatibus ad victoriarum uti soleret occasionem, sibi illud iter ad id quod intendebat apparuisse existimans, quod et suos ad opus solito pigriores cerneret, et hostes ad tutelam oppidi lentos et incautos ex rarioribus per muros custodiis animadverteret : hortatus milites, ut fructum tandem longi laboris arriperent, et primis in muros ascensuris præmia consueta pollicitus, tuba prælii signum dedit. Ira igitur et spe præmii stimulante, et unoquoque certatim adnitente primum gradum laudis apprehendere, muri undique ad fastigia non tam ascenderunt quam evolaverunt. Stupefacti cives insperata hos-

tium corona, sese locis patentioribus liberius defensuri, ne viarum premerentur angustiis, in plateam confugerunt: postquam vero animadverterunt, haudquaquam Romanos in plana descendere; sed uno alium attollente magis ac magis mœnia complere, metuentes undique circumcludi, fugamque eripi; trepide, armis abjectis, extrema oppidi cursu rapido petiere: ibi pars portarum in exitu se coartans, pars flumen transvecta, ab equitibus ad hæc missis, cæsi omnes. Nullum prædæ studium sed vindictæ fuit: omnibus ante oculos mors erat mercatorum romanorum qui ad Genabum, immeriti illi quidem, sola Gallorum crudelitate perierant; ejus cædis recordatio supra Romanorum morem acerbabat animos, ut nec ætati nec sexui parceretur. Ex omnibus itaque qui in oppido sunt inventi, quorum numerus ad quadraginta millia capitum ascendit, vix octingenti qui ad primum capti oppidi clamorem sese portis murisque præripuerant, evasere: et Avarici quidem longa ac difficilis obsidio hunc habuit finem. Vercingetorix vero Avaricenses reliquias nocturna fuga in sua castra delatas clementer excepit, ac veritus, ne qua ex eorum permixtione tumultuandi occasio præberetur, segregandos curavit; ut quum castra essent secundum numerum distributa, ad suos quisque duceretur. Ipse vero neque hoc fractus aut dejectus eventu, ita consolatus est suos, ut diceret: *Non virtute, sed arte quadam muros oppugnandi, victoriam hanc Romanis obtigisse: stultum esse in bellis prospera omnia sperare, temperanda dulcibus amara, lætis tristia; nunquam sui consilii fuisse ut defenderetur: fecisse hoc Biturigum improvidam pietatem et facilem nimis indulgentiam cæterorum; permittendum fortunæ suo jure uti, quod illi quum ubique magnum, tum in bello maximum atque inexsuperabile sit. Quod ad se attineret, summo studio enisurum ut incommodum nunc illatum multis et magnis*

commodis resarciat et compenset; atque in primis civitates quæ a consensu publico discessissent in cæterorum sententiam traducturum, ut unum sit omnis Galliæ consilium, unum corpus, una mens; cui terrarum orbis impar haud dubie sit futurus: id se non facturum tantummodo, sed pæne jam effectum reputare. Quod necessitas præsens poscat, castra saluti omnium profutura, labore omnium ac studio munienda esse, quibus subiti hostium incursus arceantur. Grata omnibus hæc fuit oratio, quod non animo defecisset; sed, ubi duces alii, magnis cladibus acceptis, sese abdere soleant, vultusque militum refugere, hic in publicum prodiit, et novum salutis iter ostendit; eoque plus fidei illi erat, quo Avaricum incendendum deserendumque consuluerat, clarum providentiæ ejus indicium: sic quum cæterorum minui soleat, adversis creverat ducis hujus auctoritas. Neque aut in castris communiendis, quæ primo romano more in Gallia communita sunt, quicquam a militibus est omissum, quamvis impatientissima gens laborum sit, aut a duce in conciliandis reliquis, ut promiserat, urbibus, ulla in parte cessatum. Cogitabat æstuabatque animo, diebus ac noctibus laborabat, sollicitabat universas, ad res novas omnem Galliam excitabat; inque hoc opus, quos mitteret, viros, elegerat, qui vel noti in populis acceptique, vel blanda oratione atque ingenio, vel principum familiaritate pollentes ac gratia, idonei visi erant; eos vero qui ad eum seminudi et inermes capto oppido confugerant, vestibus atque armis instruxit, inque gradum militiæ pristinum restituit. Ad hæc, diversis ex urbibus, sagittarios et omnis generis contraxit auxilia, quibus acceptum Avarici detrimentum suppleretur. Accessit Ollovicinis filius, Theutomatus, Nitobrigum rex, cujus patrem romanus senatus amicum appellaverat: sed ut sæpe filii, derelictis parentum semitis, novas quærunt; iste contra Romanos ad

Vercingetorigem cum multo se contulit equitatu. Cæsar ad Avaricum compluscos dies egit, et frumenti larga ibi copia atque omnium commeatuum inventa, fessum atque esurientem exercitum recreavit. Inde, quod bellis aptum tempus instaret, ad hostem ire tota mente dispositus, ut inventum, vel tædio in apertum eliceret et in pugnam cogeret, vel obsidione conficeret. Dum ad hoc iter accingitur, legationibus Æduorum exoratus ad componendas eorum lites et controversias intestinas, quæ inter duos primores populi de summo magistratu ortæ, totam urbem alternis suffragiis agitabant, ante omnia eo proficisci statuit; non ignarus quidem quanta, præsertim in bello, jactura sit temporis, quantum in dilatione periculum; sed amicam urbem destituere, populo romano seque indignum arbitrabatur, quam jam in armis esse hanc ob causam, et pene jam confligere fama erat; neque inhonestum modo, sed periculosum providebat eam rem negligere, ne auxilium fortassis ab hostibus pars inferior postularet; neque veteri legi amicorum ulla in parte derogare fas ducebat, quum nulla ratione sibi gradum pars utraque vindicaret, rebus omnibus regno par, nisi ætate : erat enim animus ingratus. Quamobrem nec ad se partes evocare sustinuit, neque indignum censuit negotium, ad quod componendum ipse proficisceretur. In Æduos igitur quum venisset, Decetiam oppidum et partes, et senatum omnem convenire jussit, et præsens de jure partium cognovit, metusque omnes sua auctoritate compescuit. Cotum enim virum nobilissimum, et totius gentis potentissimum, quum creatum contra leges certis testimoniis deprehendisset, cedere : Convictolitanem vero rite per sacerdotes more patrio institutum præesse magistratu imperavit, obtemperatumque præcepto est, sine ullo murmure aut querela : hortatus dehinc Æduos ut civilibus discordiis abstinerent, quæ pestiferæ semper magnis urbibus ac fu-

nestæ sunt, utque in præsens bellum auxilia, quæ possent, mitterent, devicta Gallia, digna a se præmia percepturi, equitatus ab his omnis et decem millia peditum ut sibi mitterentur, obtinuit. Tunc exercitum duas distribuit in partes : quatuor legiones et partem non exiguam equitatus sub Labieno in Senones atque Parisios direxit. Ipse cum sex legionibus et reliquo equitatu in Arvernos rediit, perrexitque Gergoviam. Vercingetorix, adventu Cæsaris præcognito, qua transeundum illi noverat, omnes fluvii pontes fregit, cui Elaver, alicubi Claver nomen invenio. Itaque perveniens et præclusos aditus, et adversa in ripa obambulantem hostem reperit : hoc in statu premebant variæ duces curæ. Vercingetorix, ne quem Cæsar e pontibus reficeret, metuebat; Cæsar vero ne fluminis alveo præpeditus, quod vadari ante autumnum non soleat, otiosam agere cogeretur æstatem : omne tamen incommodum vicit ducis ingenium; siquidem, præmissis e regione omnibus impedimentis et quatuor legionibus, additisque cohortibus aliquot, ut constare numerus videretur omnium legionum, et speciem præberet exercitus alibi aditum quærentis, ipse, locis abditis, cum duabus tantum quæ supererant legionibus, se tenuit : suisque ut quam longissime procederent, atque ita a se hostem distraherent, imperavit. Tunc hoste digresso, et romani exercitus iter observante, ut ubicunque transire volentibus obviaret; locum vacuum relictum Cæsar occupat, atque e pontibus unum, cujus pars una visa est intactior minorisque egens operæ, confestim reficit, et, traductis legionibus, castra communit, præmissasque legiones ad se e vestigio remitti jubet. Intelligens se delusum Vercingetorix, amoto obice, quo ab hoste separabatur, ne invitus ad pugnam cogi posset, ex eo ipso loco ubi erat, dum reditum legionum et proprium vidit errorem, magnis cursibus in interiora contendit; quem non segnius sua per vestigia Cæsar inse-

quitur, quintoque die in Gergoviam pervenit, et primo statim adventu leve prælium equestre commissum, sed nil in eo memorabile gestum est. Cæsar urbem altissimo in monte sitam et accessu ab omni parte difficilem speculatus, et agnoscens, non exigui temporis opus esse, oppugnationem differendam statuit, donec curam rei frumentariæ et commeatibus impendisset. Ipse Vercingetorix singulos populos in singulis collibus Gergoviæ explicuerat, circumfusis ostentatione terrifica, quæ hostes facile solo spectaculo consternasset, nisi et Romani fuissent, et ducem Cæsarem habuissent. Erat ex plurimis collis unus, quem si Romani occupassent, poterant hostes et aquatione et pabulo impediri; is collis, quod cæteris omnibus difficilior erat atque præruptior, negligentius servabatur: sed virtuti nil usquam difficile, nil præruptum; loci hujus opportunitatem conspicatus Cæsar non misit qui eum caperent; sed per se ipsum, nocte intempesta, profectus ex castris, ascensum vix accessibilem superavit, et repentinus adveniens, depulso inde præsidio hostili, occupavit collem, et castra ibi minora constituit, quibus duas legiones assignavit. Tum duplicem fossam duodenos pedes seu altitudinis, seu latitudinis habentem, a minoribus castris ad majora perpetuam duxit, quo nulla vis hostium vetare posset, quin inter se libere commigrarent. Sic ad victoriam prona omnia videbantur.

Nulla est autem in terris inconcussa felicitas: nescio quo in procursu rerum ad vota fluentium prosperis adversa se inserunt. Cæsare ad Gergoviam res agente, nilque nisi de hostibus sollicito, periculosa defectio, unde minime timebatur, erupit. Civitas Æduorum, prima amica populi romani, et sui ducis et senatus sæpe decretis honestata, interque omnes, imo præ omnibus gallicis urbibus summo semper in honore habita, de rebellione (quis hoc unquam crederet) cogitavit. Initium rebellionis a Convictolitane

illo, quem Cæsar, ante paucos dies, in civilium seditionum diremtione prætulerat. O quam facile ingratis animis magnorum licet atque recentium beneficiorum subrepit oblivio! Ille se quidem beneficio obstrictum Cæsaris fassus, quod sibi justissima tamen favisset in causa; omissa mentione pecuniæ, quam ut Romanis fidem frangeret ab Arvernis acceperat, quum nulla sit perfidia turpior, quam cui avaritia causam dedit, fœdoque proposito velum causæ honestioris obtendens, et plus se libertati, patriæque asserens debere quam Cæsari, nonnullis adolescentibus nobilibus ac superbis facile persuasit, *ut romanæ amicitiæ vinculum leve discuterent; seque non solum libertati natos, sed imperio meminissent; unicam esse urbem Æduorum, quæ totius Galliæ victoriam remoretur: ejus exemplum sequi alias; hac ad commune bonum redeunte, cæteras secuturas : nec Romanis, ubi deinceps pedem ponant in Gallia, superesse. Neque vero præter ignaviam Æduorum quicquam causæ esse, cur Romanos magis Ædui, quam Romani Æduos de suis quæstionibus adeant. Non hæc amplius toleranda esse : sed Cæsari ac Romanis ostendendum, et liberos se, et viros, et Gallicos.* Et eorum quidem adolescentium princeps erat Litavictus quidam, ejusque germani, qui cito omnes non concilium, sed auctorem consilii extimantes, senioris, atque potentioris, et magistratu summo præditi in sententiam transierunt: sed civitatem beneficiorum Cæsaris oblivisci posse desperabant, nec credibile videbatur: alia ad id via fraudulentior inventa est: stulta tamen inventio, et inventoribus suis digna; ea vero fuit hujusmodi. Auxilia quæ ab Æduis mittenda monstravimus, ut Litavicto ducenda committerentur, id quidem, nullo negotio, impetratum est. Is ergo, præmissis ad Cæsarem fratribus, quid de reliquo sint acturi cum eisdem ordinat. Quum ergo romanis castris cum exercitu propinquaret, neque jam

amplius quam triginta millibus passuum abesset, substitit; et repente quasi tristi nuntio accepto versus ad suos et illacrymans : *Quo pergimus*, inquit, *et quid agimus*, *amici; omnis nostra nobilitas, omnis noster equitatus, qui cum Romanis erat, assumptus est. Eporedorix et Viridomarus, principes gentis nostræ, falso proditionis crimine circumventi, quod cum Arvernis clandestina colloquia habuissent, prærepta facultate defensionis, occisi sunt : de fratribus meis ac propinquis loqui lacrymis impedior, omnium similis est fortuna : si mihi non creditis, hos audite, quos ex ea cæde non Romanorum misericordia, sed ipsorum fuga subtraxit*; ad faciendam verbis fidem subornati testes prodeunt, de conficta historia nil mutantes. His auditis, territi omnes exclamant, Litavictum orant, ut saluti omnium consulat : *quasi non facti*, inquit, *sed consilii tempus sit; non est de rebus certissimis consultandum : quin imus igitur in Gergoviam, et Arvernorum signis nostra signa conjungimus : cui enim dubium esse potest quin Romani tanto scelere polluti, non hunc peccandi finem facturi, sed in nostram necem illico quum nos viderint, ruituri sint? Mortem itaque fugiamus; et, qua datur, in præsens ulciscamur occisos.* Erant in comitatu Romani cives, magnam vim frumenti et commeatuum reliquorum ad castra Cæsaris deferentes, qui, ut tutius proficiscerentur (o mens hominum cœca et futuri inscia!) sese illis adjunxerant. Eos Litavictus ostendens digito : *occidamus*, inquit, *hos latrones*. Paretur statim impiis præceptis; vix dum verba finierat, concursuque militum crudeliter interfecti sunt, et direpta, quæ ferebant, omnia : neque hoc contentus flagitio, Litavictus per omnes Æduorum fines hunc rumorem spargit, suadetque omnibus idem facere quod ipse fecit, ut scelere implicitos, vel errore impio, a romana disjungat amicitia. Erant cum Cæsare duo Ædui

adolescentes egregii, quorum supra mentio est habita, Eporedorix, prosapia ortus illustri, magnæque inter suos potentiæ, et Viridomarus, par gratia atque ætate, sed genere longe impar; hunc Cæsar sibi a Divitiaco commendatum, ex imo in altum valde provexerat, ita ut cum Eporedorige ipso de prioritate contenderet, de quorum cæde Litavictus apud exercitum mentitus erat, ut diximus. Ad hunc Eporedorigem, circa medium noctis, hujuscemodi rei fama pervenerat, et quid Litavictus dixisset, quid egisset, audivit, et quid animo volveret, cogitavit. Statim ergo, nulla mora interposita, Cæsarem adit, et proditionem aperit, futurus ipse mox proditor. Re ut erat exposita, ducem orat, sua sapientia temerariis et iniquis juvenum consiliis ut occurrat, nec permittat sibi populoque romano amicissimam civitatem, paucorum, immo unius hominis mendacio alienam fieri; prævidere enim se animo futurum, si tot millia Æduorum civium se ad hostes, ducis licet fraude, contulerint, ut vix civitas rem contineat. Abscessit hoc nuntio somnus Cæsari; cura autem gravis accessit, quod Æduorum res semper ei cordi fuerat, et periculum providebat. Et quoniam celeritatem eximiam res poscere visa est, statim cum toto equitatu et quatuor expeditissimis legionibus castris egreditur, quæ, temporis exclusus angustiis, non arctaverat, ut decuit, sed ingenti spatio præsidium exiguum nonnisi duarum scilicet legionum, sub legato Fabio, dimisit: ante omnia tamen Litavicti fratres capi jusserat. Illi autem, ut cum fratre convenerant, ad hostes paulo ante profugerant. Ita fraudem omni ex parte constantem Cæsar intelligens, tanto intentius cœpto procedit itinere; inque ipso castrorum exitu hortatur suos, ne nocturno labore turbentur: esse enim, ut ineptum tempus ad eundum sit, necessarium piumque iter; et debere pietate viæ duritiem superare; omnibusque alacritatem multam, atque eundi cupiditatem

gestu ac voce significantibus, proficiscitur. Et, vigintiquinque millibus passuum exactis, videt ab adverso venientem aciem Æduorum: præmittitque illis obvium equitatum, qui illos impediat ac retardet, gravi omnibus inhibitione proposita, ne quem prorsus occiderent: non severi judicis, sed pii more patris, castigare volens, non perimere. Nominatim Eporedorigem et Viridomarum ire jubet, et suos alloqui, ut videant eos cæsos non esse, sicut proditor ille confinxerat. Qui, ubi ad Æduos venere, amicosque et notos compellare cœperunt, (nemo autem illos e toto agmine non et noverat et amabat:) percussit animos illico vera consideratio; senserunt se præcipitem in locum, sui ducis fraude, perductos. Projectis itaque statim armis, et protentis ad Cæsarem manibus, cœperunt alta voce erroris veniam implorare. Litavictus vero intelligens inefficax suum esse commentum, dimisso exercitu amplius non suo, cum clientibus suis qui eum, more gallico, in nulla deserere poterant fortuna, equo stimulis adacto, clam dilabitur, pervenitque Gergoviam. Cæsar, nuntiis Æduum missis, qui proditionem Litavicti, suamque clementiam nuntiarent, servatricem suorum civium, quos occidere belli jure licuit, non amplius quam tres horas noctis ad requiem suis dedit, veritus, credo, ne nimio sopore marcescerent. Inde Gergoviam proficiscitur: duo interim pericula contigerant; nam et Arverni, eo digresso, castra ejus invaserant, et castrorum latitudo, et paucitas defensorum, et vis hostium, rem in summum discrimen adduxerat. Id se primo die passum, proximoque passurum, atque ad id se præparare Cæsari Fabius nuntiavit, is qui legatus ad castra remanserat; et hic illi nuntius, noctis et viæ medio, occurrit. Propterea gressu addito accelerans, ad castra, nondum orto sole, pervenit. At Ædui, Litavicti de suorum cæde nuntiis auditis, in furorem versi omnes, nihil amplius expectantes, nilque aliud requirentes, an

falsa esse possent quæ veri utique faciem non haberent, sed more gentis audita quælibet pro compertis accipere solitæ, romanos cives qui apud eos, ceu fidissimos amicos, securi agebant, aut morte aut servitute depravaverant, bona diripuerant, nil impietatis omiserant. Agitabant animos latenti odio accensos avaritia, ira, temeritas, familiares pestes gentium illarum, et addebat stimulos furori Convictolitanis, Cæsaris munere summus Æduorum magistratus, summus Romanorum hostis ac Cæsaris, horum consiliorum auctor et princeps. Is sua sponte concitatum populum verbis urgebat, ut eo illos adduceret, unde reditus nullus esset ad saniora consilia. Itaque et tribunum militum Marcum Ariscium, et negotiatores romanos, fide data Cabillone oppido eductos, in itinere contra fidem aggressi, spoliant, seque in locum eminentem, defensionis gratia, receptantes, die noctuque circumsistunt: ac multis ultro citroque occisis, in diem posterum vim majorem parant. Sed hæc agentibus atque parantibus nuntius supervenit, decem millia illa suorum in potestate Cæsaris esse, vix Litavictum fuga ereptum evasisse. Tum subito dejecti metu, ad tribunum, quem obsidebant, vultibus mutatis, sed non animis, festinant: factum temere sine consensu populi excusant: de bonorum direptione judicium instituunt: Litavictum fratresque ejus exilio condemnant, bona publicant. Super his, ad Cæsarem legatos mittunt, qui factum purgent, veniam petant: et hæc omnia non fide sed metu agentes, solita interim in secreto belli consilia agitabant, urbesque finitimas ad arma per nuntios hortabantur: mille beneficiorum atque honorum memoria exciderat: solius Cæsareæ meminerant clementiæ, quæ quum omnes ad amorem atque obsequium excitasse debuerit, multos (indignum quidem) ad injurias excitavit; postremo hoc eum ad mortem usque perduxit, de quo suo dicetur loco. Nunc cœpta prosequimur. Itaque

Cæsar etsi animos Æduorum noverat, legatis tamen eorum ad se venientibus benignissimum responsum dedit: *propter aliquot dementium vanitatem, non se minus urbem sibi carissimam amare : nec sibi posse in animum venire, ut quos ipse tantopere diligat, semperque dilexerit, ab iis parcius diligatur.* Hæc legatis.

Ad se autem curis cor urentibus versus, multa circumspiciens, magnos undique consurgentes motus Galliæ prævidebat. Quum interea quædam sibi præter spem prosperioris eventus occasio se ostendit: forte enim in eum collem, quem captum et communitum castris minoribus; deputatum, fossaque majoribus castris adjunctum memoravimus; spectandi gratia conscendenti, collis alter ab hostibus possessus, apparuit vacuus custodiis, quibus confertissimus esse consueverat. Tum parumper gradum fixit admirans, reique causam quæsivit ex profugis, qui in dies ad eum multi veniebant; audit ex iis, quod ab exploratoribus suis jam prius audierat, omnes inde evocatos ad muniendos aditus loci alterius, cui maxime metuebant; quod inde planum iter esset ad oppidum: quem aditum si Romani caperent, qui collem alterum jam haberent, tum sibi prorsus obsessi et seclusi a suis, et exclusi ab omni libero discursu atque a pabulo videbantur. Hoc audito, recens cogitatio percussit repente animum, locum illum occupandi. Erat autem natura et manu hominum aggestis perplexum iter saxis, et super duplicem difficultatem, tria ibi hostium castra munitiones insederant: sed difficilia cuncta perrumpere virtus amat. Ostentatis legionibus, quasi aliud esset acturus, et hac illac per tenebras noctis magno strepitu discurrere jussis equitibus, et immixtis turbæ mulionibus galeatis, quo major ac strepentior motus esset, omniumque animos errore ac pavore vario, atque incerta expectatione suspenderet, ipse, hostibus in suspicionem trepidam adductis, legatis legionum quid paret, aperit, quantum

que periculi in iniquitate loci sit, ostendit, adversus quam occasione, non prælio, sit utendum. Ut milites ergo suos contineant, monet, atque imperat ne vel pugnæ vel prædæ dulcedine rapiantur quo non expedit. Sic suos affatus, Æduos ascensu alio ad portas oppidi proficisci jubet. Inde suis militibus signum dat, quo accepto, rapidissime, unde unus ascensus videretur, ad munitiones obvias perveniunt: quibus dicto citius transmissis, trina hostium castra corripiunt, tanta celeritate, ut Teutomatus, unus e regulis Gallorum, dum meridiaretur, in lectulo deprehensus, vix manus militum semisopitus et seminudus evaserit. Cæsar, ubi, quod animo decreverat, actum videt, receptui cani imperat: substitit legio quæ propinqua erat; altera vero remotior, seu signo per distantiam non audito, seu fervore martio impellente animos, quamvis retinentibus legatis, quibus hoc ab imperatore mandatum erat, et virtuti tantum propriæ, et fugæ hostium confisa, et victoriarum suarum memoria, nil judicans difficile, non prius insequi destitit quam ad portas oppidi perveniret. Tantusque undique sublatus est clamor et clamori etiam mixtus rumor, Romanos oppido potiri, ut aliqui altera ex parte, ipso sese oppido præcipitanter eriperent; matronæ autem flentes veniam orarent, ne, sicut Avarici gestum erat, fœminæ etiam atque infantes occiderentur; utque id facilius impetrarent, e muris vestem argentumque projicerent; quædam quoque, per murum demissæ, sese traderent in fidem et brachia romanorum militum. Lucius Sabinus, octavæ centurio legionis, multis audientibus, die illo, dixerat, se præmiis avaricensibus, quibus Cæsar muri illius ascensorem primum donaverat, excitatum, non passurum ut quisquam Gergoviæ murum ante se scanderet. Is quum primus ad murum venisset, trium suorum ope manipularium in illum sublevatus, atque ipse, eos excipiens in murum extulisset, capti oppidi speciem præbuerat. Sed

temeritas, ut sæpe læta principia, sic mœstos habet eventus. Arverni enim qui adversa in parte erant, audito capti oppidi rumore, glomerati obvolant, eligentes, credo, in defensione patriæ mori potius honeste, quam turpiter in exilio sustinere; et præcurrente equitatu, nullo ordine cætera turba consequitur, seque pro muris objicit. Hinc animus crescit obsessis, ut matronæ, quæ modo Romanos, sicut diximus, orabant, jam sparsis more patrio capillis, et prætentis pignoribus, orare suos inciperent. Instauratur pugna locis omnibus, sed iniquo partium concursu: nam ex alto dimicant Arverni, ex inferiore loco autem Romani, et pugna præcedenti et ascensu fessi. Quod Cæsar procul aspiciens, exitumque, qualis futurus erat, intelligens, legatum Titum Sextium cum expeditis cohortibus ad radicem collis misit, ut si suos terga dare contingeret, hostes ab insequendo repelleret. Ipse autem, quoniam locus pugnandi justa acie non erat, rei exitum anxius expectabat. Galli quidem loco et numero, Romani sola virtute præstabant, quæ tamen ad ultimum mole hostium victa succubuit. Itaque Lucius Sabinus e muro, in quem primus ascenderat, cum comitibus interfectus abjicitur, speratique locum præmii supplicium occupavit. Memorandum præterea in hanc ipsam horam facinus incidit. Marcus nempe Petronius, legionis ejusdem centurio, dum portas frangere nititur, multitudine hostium circumventus, et plagis multis afflictus, conversus ad socios; *quando*, inquit, *me vobiscum servare prohibeor, vos servabo, quos mecum gloriæ studio in discrimen traxi: ite incolumes, dum parumper hos barbaros detineo.* Hæc dicens, quasi adhuc integer, in adversos invehitur, et duobus uno cæsis impetu, reliquos a portæ custodia interim avertit; dumque sui comites, qui inviti et mœsti eum deserebant, opem sibi nunc etiam ferre niterentur, ille ut loqui poterat: *frustra*, ait; *jam me enim sanguis et vita destituunt. Quin*

me linquite igitur, et vos morti, dum licet, eripite. Sic vociferans insultansque hostibus ruit, et moriens suis profuit. His ac talibus suorum casibus Romani tandem prægravati, cæsis quadraginta sex centurionibus, ac militibus septingentis iniquo colle rejiciuntur. Fuisset fuga longior et largior cædes, ni prudentissim iducis ex sententia, romanæ se cohortes Gallis insequentibus objecissent; quumque ad plana fugiendo, insequendo, atque obstando, perventum esset, legiones ipsæ, instructa acie, stabant : quibus animadversis, Vercingetorix, antequam se æquis locis crederet, suos in castra revocavit. Hæc est legio ad Gergoviam fusa, cujus meminit Tranquillus in primo, inter tres belli gallici adversitates cæsareas numerata. Et diei quidem illius reliquiæ sauciis curandis, aut humandis mortuis, et seris querimoniis sunt absumptæ. Ubi dies proximus illuxit, convocato ad concionem exercitu, Cæsar ita disseruit : *Habetis temeritatis, o milites, et cupidinis vestræ fructum, animo mœstum meo, vestra tamen audacia atque insolentia non indignum, qui vobis ipsis quid agendum linquendumve, quo eundum, unde abstinendum, hoc est, totum vestri ducis officium usurpastis. Atqui ego vestræ militiæ, ubi possum, faveo : vos mihi, quod in vobis est, meum imperium, abrogastis; qui signum receptui a me datum, qui legatorum, imo meos ex illorum ore utiles monitus contempsistis, atque, urgente nescio quonam animorum impetu, ivistis, unde nec redirent omnes, neque qui redirent, aut salutem suam, aut romanum decus integrum reportarent. An ignorabatis ut magni sæpe exercitus a paucis, sola locorum iniquitate, superati sunt? an si alias nesciretis historias, obliti eratis, ut nudius tertius, ego ipse ad Avaricum, dum hostes equitatu ac duce nudatos, et per se vinci faciles ante oculos haberemus, quia tamen illis loci favebat iniquitas, nostram nobilem indignationem ab eorum ag-*

gressione continui? nunquam victoriam desperarem, sed ne secum magni aliquid afferret incommodi: vos, et veterum et recentium obliti, hostes simul et naturam vincere voluistis. Metite igitur quod sevistis: et, cui plus misereor, metet ipsa respublica, tot viris fortibus amissis, quanti nec Gergovia, nec tota erat Arvernia. Ego quidem fortitudinem vestram miror, quam nec arduus mons, nec muri, nec castra hostium arcuerunt; sed non minus et superbiam et contumaciam vestram damno, qui plus vobis, in venturi præsagio, tribuitis, quam imperatori vestro; cui non jubere, sed parere tenemini, quique frustra datur exercitui, si ad nutum quisque suum ire possit in prælium ac redire. Rarum animi bonum providentia est: ideo pauci sunt boni duces, quum multi sunt milites animosi. Quæ quidem virtus, si omnibus data esset, quid in bellis opus esset imperatore; vestra nunc in acie quisque sibi fuit imperator: ego tristium spectator eventuum, et stultitiæ castigator irritus fui; qui profecto semper in militibus meis et modestiam et obedientiam, non minus quam fortitudinem requiro. Nolim tamen vos hoc errore dejici, non terrere, sed arguere, et castigare propositum est, reparare et firmare animos: errando discitur. Eritis ad alia in posterum cautiores. Neque enim quid iniquitas loci, et vestra constat audacia, virtuti hostium imputandum est. Hesternum diem fortuna suo egerit arbitrio: in reliquis vestræ fortitudini, ut spero, vestræque prudentiæ morem geret. His dictis consolatus milites, pudore et errore concussos oratione firmaverat. Ipse vero, bellis undique orientibus, propositum abeundi ex his dudum locis ceperat, sed ne abitus fugam saperet, instructa acie, e castris in apertum exiit, ut si quid hostes auderent, se paratum invenirent. Vercingetorix cui multum animi et plus erat virium, contemplatus abeuntem, ipse etiam in plana descendit, concursumque est equestri tantum levi

prælio, quo superior Cæsar, in castra se retulit: par sequenti die prælium, parque eventus, quibus et gallicam jactantiam sat compressam, et suorum spes erectas ratus, ne vel hostes fugæ arguerent digressos, vel sui non tam duci ad alia, quam subduci præsentibus periculis se crederent atque abduci, castra movit, nulloque hostium insequente, Æduum versus, ubi maxime metuebat, institutum iter arripuit. Erant in exercitu Eporedorix et Viridomarus, Ædui, quorum supra mentionem fecimus. Hi magnis beneficiis præventi, et præsertim secundus, in multis sæpe discordes, in hoc uno tunc impio et ingrato animo concordarunt, ut dominum et benefactorem suum non solum in necessitate desererent, sed contra eum quoque nefarie conjurarent. Tertio ergo profectionis die, simul eum adeunt, narrant Litavictum concivem suum, magno cum equitatu ad alienandas mentes popularium a Romanis, in patriam profectum, et necessarium esse ipsos prævenire, ut consiliis atque conatibus ejus occurrerent. Non fefellit circumspectissimi ducis acumen fucata adolescentium oratio: senserat jam pridem erga se nutantes Æduorum animos, et horum juvenum levitatem certis indiciis jam ante notaverat, neque in dubium revocabat, quin horum profectio alimenta perfidiæ esset allatura, essetque, iis præsentibus, latens adhuc proditio eruptura maturius. Ne tamen et liberum commeatum liberis hominibus denegando, videretur injurius, aut invitos detinendo pavidus crederetur, licentiam dedit abeundi, digredientes vero sic alloquitur. *Et ite*, ait, *amici*, *quando sic libet, mementote autem, et vestris civibus memorate, si forsitan obliti essent, mea in illos et populi romani beneficia. Ego enim (non antiqua res est) ante paucos annos, quum vos, Ædui, humiles et conclusos in oppidis, agris fortunisque omnibus amissis, per vim obsides aliis ac stipendia pendentes, vestris finitimis ludibrium, ac-*

cepissem, non modo stipendio atque obsidibus liberavi, sed supra omnium memoriam gloriosos feci; ita ut ex misera seu miserabili fortuna, invidiosos toti Galliæ reddiderim. Ite, inquam, mei et horum quæ vobis dico memores: humanis etiam in rebus nihil esse fide nobilius putate. Illi autem, quibus esset imis præcordiis affixa perfidia, abiere illico, et verborum et rerum omnium et tanti ducis immemores. Itaque statim ut Noviodunum attigerunt, ubi Cæsar, Æduorum fidei credens, obsides ex omni Gallia et frumentum et pecuniam reipublicæ, et sua et exercitus magna ex parte impedimenta deposuerat, equorum numerum ingentem in usus belli, ex Italia atque Hispania deductorum: comperto quod Litavictus ab Æduis cum honore susceptus esset, et magistratuum ac senatus occursu, missique de amicitia publice ad Vercingetorigem legati; et tempus sibi audendi aliquid advenisse rati, nec contenti præda, nisi cruenta crudelitate respersa esset, oppidi custodibus et romanis negotiatoribus ad unum cæsis, quæcunque ibi reperta sunt, tanquam bello vel hæreditate quæsita, æquis inter se portionibus diviserunt, præter obsides, quos ad magistratus ab illis libertati reddendos, deduxerunt: oppidum vero ipsum sat validum extimantes, ne quando Romanis utile esse posset, flammis immissis exusserunt, et frumenti parte manibus, quantum paucis horis licuit, (erat enim in ripa Ligeris oppidum) avecta, parte aut flumine aut flammis injecta, ne quid penitus Romanis tanto ex oppido superesset; neque his contenti, duo illi egregii Cæsaris amici, colligere omni ex parte præsidia quibus Cæsari obstarent, ripas fluminis custodire, quo eum transitu prohiberent, frumentaque omnia corrumpere aut asportare, ut eum, si non aliter, saltem fame repellerent; qua in spe valde illos Liger amnis erigebat, liquefactis auctus nivibus, ut vadari nusquam posse crederetur. Cæsar hæc ita fieri audiens, credo,

cognoscere cœpit se clementiorem esse, non quam sibi, sed quam reipublicæ expediret. Nihil tamen animo dejectus, sed perfidiam in auctores vertere cogitans, celerandum statuit, ut, si fieri posset, cum hostibus ante congrederetur, quam eorum copiæ ex omni Galliarum angulo convenirent, quæ ante retroque innumerabiles et immensæ erant. Cogitabat autem Ligerim, facto raptim ponte, transire. Ad quem quum, die noctuque nunquam intermissis itineribus, pervenisset, melius sibi quam putabat, accidit. Expeditissimi quidam equitum suorum vadum in flumine reperiere, altum quidem ac difficile, sed pro qualitate temporis opportunum. Itaque quod persæpe et fecerat et facturus erat, transversis in flumine equis majoribus, qui undarum primum impetum sustinerent, salvum quidem, licet usque ad humeros madefactum, traduxit exercitum. Et quum præter omnium opinionem ac spem venerat, solo hostibus stupefactis aspectu, ingentem vim frumenti ac pecoris late effusi adeptus, egentes rerum omnium legiones, dispersa inter eos rerum copia, recreavit. Dum hæc ab imperatore tam celeriter quam feliciter gererentur, legatus, vir fortissimus, Labienus in perplexitatibus multis erat; profectus nempe cum quatuor legionibus Lutetiam Parisiorum, quæ in insula Sequanæ sita erat, ubi nunc est totius transalpinæ Galliæ famosior civitas fundata Parisius, magna ibi multitudine hostium exceptus, et nequidquam tentato transitu, repulsus erat; sed nocturno inde silentio digressus, Melodunum venit, oppidum tunc Senonum, et navibus inventis in flumine, introgressus, ac pene vacuum nactus locum, quod pars maxima accolarum Lutetiam ad bellum jussa perrexerat, sine contradictione aut ulla repugnantia, eum cepit. Inde super amnem refecto ponte, copias transfert, atque illis terrestre iter agentibus, ipse secundo fluminis alveo Lutetiam repetit. Quo præcognito, hostes oppidum incenderunt, pontesque

oppidi, quorum alter dexteram ripam circumflui amnis, lævam alter attingebat, resciderunt. Ibi vero non Parisiorum solæ, sed finitimarum omnes gentium copiæ constiterant, præposito omnibus Camulogeno, quem cognomine Aulercum, alibi Aurelium invenio. Hic vir senio gravis, sed rei bellicæ peritissimus habebatur; propter quod hunc laborem, consensu omnium coactus, extrema in ætate susceperat. Sic se rebus habentibus, rumores varii jactabantur: Cæsarem Gergovia digressum, ac Ligeri interclusum, demum frumenti inopia ultima compulsum, in provinciam romanam cis Rhodanum concessisse: Æduos rebellasse: Galliam omnem in motu esse. Quibus rebus Labienus ipse permotus, non pugnare decreverat; idque unum animo volvebat, qualiter Agendicum, id oppido nomen erat, unde discesserat, atque ubi, præsidio imposito, impedimenta dimiserat, salvas reduceret legiones. Interim tamen et Bellovaci, inter Gallos famosi, motibus tantis accesserant, et rebellione Æduorum exciti odium diu celatum aperuerant; jamque aperti hostes in armis erant. Itaque hinc Parisiis, inde Bellovacis, et varia belli mole pressus et circumventus, consilium mutavit ex tempore, statuitque fortunam prælii tentare; nocturna tempestate horrida adjutus, exploratoribus hostium, nil tale cogitantibus, interfectis, tota nocte, tumultu vario et trepidatione multiplici fugam simulans; quum sollicitos ac suspensos hostes usque ad lucem tenuisset, subito constitit, et, instructa acie, magnifice suos hortatus est, illud inprimis obsecrans, *ut et suæ pristinæ atque expertæ toties virtutis, ac Cæsaris meminissent, eumque sibi fingerent præsentem, quo duce tot tamque claras victorias habuissent. Se quidem illius auspiciis etiam nunc pugnare, et vel solam sui memoriam, fiduciam suis, terrorem hostibus, allaturam.* His dictis, signum pugnæ dedit; pugnatum est magnis hinc inde animis, usque adeo ut

Galli primo impetu una suorum parte propulsa, cæteri tamen quamquam multis vulneribus afflicti, neque vultus averterent, et quum septima legio clam immissa a tergo illos invaderet, terga quidem hostium vidit, sed minime fugientium : cæsi omnes, et ipse quoque Camulogenus, suorum usque in finem hortator egregius, nullo boni ducis officio prætermisso : sed ita sibi statutum erat, ut vel decrepitus, in prælio moreretur. Pars hostium, quæ præsidio castris relicta erat, audito prælio, accurrit; sed et hæc in Romanos incidens, victorum impetum non tulit, eamdem cum suis sortem habuit; nisi quod illi fere omnes in prælio, ex his perplurimi in fuga, periere. Cum hac magna victoria Labienus Agendicum redit, inde ad Cæsarem cum incolumi profectus exercitu. Nec minus ideo Gallorum populi conjurant; Æduis (quis credat) auctoribus, legati undique destinantur : si qui autem visi erant ad consensum lenti, Novioduni inventi erant omnium fere obsides populorum, quos ibidem Cæsar, ut diximus, sub Æduorum fide reliquerat, hique eorum in potestate erant omnes; horum ergo suppliciis hæsitantes terrebant; et nunc precando, nunc minando, in suam sententiam protrahebant. Mittunt denique ad ipsum Vercingetorigem legatos : petunt ut Æduum accedat, ibique de rationibus belli consilium ineatur. Paret ille haud gravatim, et illorum defectione lætus, et belli cupidus gerendi; quumque eo perventum esset, petere eos in concilio non puduit (o præsens impudentia!) ut eis adversus amicum suum Cæsarem belli administratio crederetur : quam ultro oblatam, etsi non virtute animi, ac saltem verecundia, si qua esset, recusare debuerunt. Id enimvero quum negatum, resque in controversia versa esset, Bibracte amplissimo tunc Æduorum oppido concilium Galliæ totius instituitur, ad quod populi omnes convenere præter Rhemos, et Lingones, Trevirosque, et illos quidem duos

amicitia continuit Romanorum, hos tertios locorum distantia, et suus labor, quem patiebantur eo tempore ab incursibus Germanorum: quæ res toto illos bello medios tenuit, ut in neutram partem inclinarent. In eo sane concilio, commissa quæstione suffragiis, consensu omnium populorum Vercingetorix belli dux decernitur: cujus decreti pudore simul ac mœrore consternati Ædui, et e spe improba dejecti, tum primum et cognoscere Cæsarem cœperunt et fortunam suam. Non tamen ab incœpto resilire ausi, hinc Cæsaris, hinc Gallorum metu: tum primum quoque tumidi adolescentes Eporedorix et Viridomarus indignantes agnoscere potuerunt, quanto esset honestius sub Cæsare tali viro, et de eis ita merito, quam sub Vercingetorige adversus Cæsarem militare. Ipse autem pridem factus, nunc refectus, quodque est fortius, contentione reformatus imperator Vercingetorix; suo jam certior de statu, agit jam cuncta fidentius, edicitque omnibus, ut equitum certum numerum conficiant; obtemperatumque illico est, quindecim millia equitum fuisse satis convenit: peditatu sane non alio quam quem habuisset opus esse professus est, qui octoginta millium erat. Non se tamen prælii fortunam totis his copiis experturum, neque rem justæ commissurum aciei Vercingetorix aiebat; sed quum abundaret equitatu, Romanos pabulo exclusurum, atque ita viros armis invictos, inedia ac fame victurum: neque arcere hostem a frumentis tantum, sed frumenta ipsa corrumpere suis persuaserat, sic privatis temporalibus incommodis perpetuam publicam libertatem quæri dictitans. Et erat tumultuarius imperator, ordinariis curis intentissimus, quasi legitimis bene moratæ cujuspiam reipublicæ suffragiis ad imperium accessisset. Inter alia quidem Allobrogibus bellum, quod cum Romanis sentire eos opinabatur, indicavit, unaque cum bello, animos eorum secretioribus nuntiis ac promissis tentat ingentibus, principes

pecunia, civitatem imperio provinciæ, ut, quod una non possit, altera consequatur via. Hoc adversus Allobrogas bellum Æduis committit, qui congressi, multis suorum obtruncatis, amicitiam romanam utilem fuisse senserunt, sub qua dudum honorati quietique vixerant. Cæsar interea in Sequanos proficiscitur, cujus iter Vercingetorix fugam ratus, ad concilium suos vocat : *Et fugere quidem hostes* ait, *ac gallicis finibus abire : id in præsens satis esse, ut Galli sua antiqua in libertate remaneant; in futurum minime : nam quis dubitet majore illos nisu atque impetu reversuros? occurrendum profugis igitur, ut vel fugere nequeant, vel, amissis impedimentis, nudi et inglorii, fugiant, exemploque alios simili terreant ab incœpto.* Consensum est magnis potius animis, quam consiliis, et religiosissimum jusjurandum more gentis interponitur : *ne cui equitum ad filios, ad parentes, ad conjugem sit reditus, qui non romanam aciem penetrasset.* Tres acies gallorum equitum fuere : totidem his romanas Cæsar opposuit; tribusque simul est certatum locis, quo certamine, in submittendis auxiliis, ubicunque suos urgeri senserat, romani ducis diligentia ingens fuit. Germanorum quoque equitum, quos e transrhenanis urbibus Cæsar acciverat, insignis opera, fuso equitatu, raptisque et Cæsari præsentatis aliquot nobilissimis Æduorum, qui hostium in acie contra eum fuerant. Vercingetorix qui, cum illa nube peditum, seorsum stabat, cum eisdem pugnæ exitum prævidens, abscessit : ductis secum quos ducere licuit, sequi jussis cæteris, Alesiam oppidum quod non longe aberat, gradu festinante, se contulit, castra pro portis oppidi metatus. Cæsar, impedimentis tuto loco positis, abeuntem reliquo consecutus exercitu, ultimam semper aciem carpendo, sic inter eundum decem millibus hostium obtruncatis, Alesiam quum venisset ad vesperam, nocte illa substitit. Ubi illuxit, quamvis altissimo sita in colle, et duobus prope

cincta fluminibus pene inexpugnabilis appareret, suos tamen cunctis difficultatibus assuetos exhortatus, vallo illam atque obsidione circumdat, cujus ambitus decem millia passuum tenebat, III ac XX castellis in circuitu erectis, præsidiisque ad unumquodque adhibitis, maximeque nocturnis: quibus nondum peractis et obsessis adhuc nonnihil audentibus, equestre prælium ante urbem plana in valle conseritur, ubi quum victoria Romanorum, et multa hostium cædes esset, et quidam ex hostibus intra muros refugiendo castra desererent, priusquam fuga omnium nudarentur, claudi portas Vercingetorix jubet. Ante quoque quam vallum et munitiones Cæsareæ complerentur, omnesque præcluderentur ad egressum viæ, quod in castris atque in urbe rerum omnium penuria ingens erat, a se equitatum omnem obsidioni gravem et inutilem abdicare disposuit. Quibus tandem silentio noctis abeuntibus, anxia atque sollicita cura imperat, *ut urbes suas adeant, et pro se quisque suos hortetur, ut universos ferendis armis idoneos in bellum mittant: neu se de libertate et gloria gallicana, deque omnibus sic meritum, inter manus hostium ludibrio deserendum putent, sed obsessis opem ferre festinent: opus enim esse celeritate, quoniam omni parcimonia quantumlibet exacta, paulo amplius quam triginta diebus tolerari posset obsidio: properent ergo, ni segnitie impia, octoginta millia electorum hominum suorum perdita atque hostibus prodita pati possent.* Sic admonitis et emissis equitibus, ipse cum reliquis intra urbem se recipiens, ac pecus frumentumque omne ad se relatum, parce nimium ac maligne dispertiens, veri speciem præbebat obsessi; non eruptione, non armis, sed expectatione ac nuntiis bellum gerens, auxilia undique postulans et expectans. Cæsar ex profugis et captivis de statu certior obsessorum, munimenta et turres ac machinas, nec non frumenti et pabuli uberioris abun-

dantiam, et quidquid in talibus humano ingenio cogitari potest, quo non præsentibus tantum, sed quæcunque fingi possent, periculis obviaret, tanto studio maturabat, ut legere ea vel audire difficile sit, quæ sibi factu quoque cuncta facilia victoriæ appetitus vel gloriæ faciebat. At Gallorum populi, suorum reditu admoniti, quam in arcto ad Alesiam res essent, concilio celebrato, et auditis principum sententiis, nullo pacto negligendum sibi tantum Galliæ periculum censuerunt, neque tamen, quod obsessus petierat imperator, cogere in bellum omnes qui arma possent portare, ne in infinitum cresceret, sed singulis civitatibus certum numerum decreverunt. Longum est singula prosequi, et quamquam notitiæ rerum utile aliquid fortasse, non minus tamen interdum tædii habiturum; quadraginta vel circiter nomina urbium sunt: bellatorumque ex his equitum octo, peditum vero ducenta quadraginta millia redacta reperio. Cum hac tanta multitudine recenti atque integra, decem romanis jam vincendo fessis legionibus, ipsis hostium in finibus, decertandum erat; et hæc tanta armatorum moles hostium non alibi quam in campis Æduorum, tunc Cæsaris in Æduos tolerantia, præfectisque Æduis Eporedorige scilicet ac Viridomaro, addito Commio Atrebatensi, qui omnes Cæsaris familiarissimi fuerant, explicita memoratur. Sed excusant factum, quia videlicet tantum studium recuperandæ bellicæ gloriæ, et avitæ libertatis incesserat, ut neque familiaritatis atque amicitiæ fræno, neque ulla beneficiorum ab aliquo perceptorum obligatione atque memoria cohiberi possent. Eratque species impietatis atque perfidiæ amicum nosse, nisi qui amicus et patriæ suæ esset; huic libertatis et gloriæ studio tanta inerat alacritas, tanta spes, quasi jam præsentis victoriæ anticipatio animorum, ut nullius esset opinio, Romanos tanti exercitus clamorem atque conspectum, ne dicam vim atque arma passuros;

præsertim cum obsessi eos, rebus cognitis, quotidie eruptionibus exercerent; jam inclinatis et defessis tamen subito novum pondus accederet. Denique Vergasillaunus Arvernus, Vercingetorigis consobrinus, omnium dux eligitur, datis e qualibet urbe viris prudentissimis, quorum consilio regeretur. His ille consiliis, atque his armis, plenusque fiduciæ ingentis, Alesiam petit. Et hi quidem festinabant, obsessi autem consultabant : neque vero facile magnæ res parvo in tempore expediri possunt. Hæc igitur tanta de tam distantibus locis hominum coactio in tam paucis diebus fieri nequivisset, nisi incredibilis quidem consensus omnium affuisset; neque tamen omnibus animorum stimulis festinari adeo tanta res potuit, quin dies trigesima a Vercingetorige prædicta transisset, totque dies alii, ut res ægre amplius trahi posset. Tum vero, qui miserorum mos communis, ad consilia concurritur : dicuntur sententiæ pro animorum varietate dissimiles; his deditio, his placet eruptio; his vita pacifica, his honesta mors. Erat inter consiliarios vir unus, magnæ inter suos opinionis : origo illi Arverna, clarum genus, durus animus, inflexibile propositum, nomen viro Critognatus : propter quæ non ab re fortasse fuerit, auditis aliorum sententiis, quid iste suaserat audire : quamvis autem oratio ejus longiuscula, tamen hæc omnium summa fuit: dixit; *eos qui deditionem suaderent nec audiendos quidem, quoniam nomine deditionis fœdam et miseram suadeant servitutem; eos vero qui eruptionem, viriliter quidem loqui, quod bene mori viris fortibus exoptandum sit, non tamen utiliter nec consulte satis, quod eorum mors, non ipsos modo, sed illos quoque qui eis auxilio veniant, dejectura sit; inter suorum tot cadavera non æquis animis pugnaturos; qui, si neque ipsi ad diem venire, neque eorum nuntii per circumfusas hostium custodias pervenire poterant, nequaquam tamen de illorum fide dubitandum: appropinquare enim illos haud dubie: idque si aliunde non*

possit intelligi, ex ipsa romanorum trepidatione castrorum posse perpendi, qui non tam anxie die noctuque operibus incumberent, nisi vim hostium adesse sentirent. Harum ergo sententiarum altera reprehensa, altera laudata quidem in parte, sed rejecta : ipse sententiam suam dicit, ut corporibus eorum, qui inutiles bello essent, viri fortes vitam sustentarent, donec præventi auxilio juvarentur. Idque, et factum docuit bello altero longe impari, quo Cimbri scilicet Gallias ante vexaverant, et nunc eo promptius faciendum esse, quo Cimbri transeuntes, prædam, non aliud, quærebant: Romani autem confidentes, imperium quærunt: idque ex finitimis posse cognosci, qui victi ab eis, amissis legibus patriis, et perdita libertate, gravi jugo pressi sub immortali servitio vitam agunt. Et si factum non fuisset, esset tamen faciendum; quod exempla virtutis ut a majoribus accipienda, sic posteris sint tradenda, et fortitudinis opera viris fortibus inchoanda, multo magis igitur imitanda. Hæc sententia Critognati fuit, ferox quidem, et ferocis index animi, atque ideo ne recepta quidem, sed dilata in tempus ultimæ necessitatis: adhuc enim per utrumque esuriendo scilicet et parcendo aliquot diebus vinci poterat: deliberatum tamen in præsens, ut inepti ad bellum vel sexu, vel valetudine, vel ætate pellantur; pulsi inprimis Mandubii, quorum erat oppidum, quique eos amice suis muris exceperant: documentum evidens, ne quis armatos hospites intra suum limen sponte recipiat; cedunt enim jura armis. Hi vero cum conjugibus, ac natis, et annosis parentibus per suos pulsi patria, dum ad romanas custodias venissent, gemitu atque obsecrationibus instant in servitutem recipi, cibo refici: negat Cæsar, eosque, unde venerant, mox reverti jubet. Dum talia obsessi agunt, expectata aderant auxilia : quæ castris, juxta romana castra, dispositis, die proximo omnem quæ ante Alesiam

erat complevere planitiem, horrendum hostibus spectaculum, ni Romani; obsessis vero lætissimum. Itaque conspectu ipso gaudium et gratulatio ingens fieri, quo assumpta fiducia, portis egressi eruptioni ac prælio præparantur. Cæsar ad omnia præsentissimo animo suas copias partitus, hos unis, hos aliis objicit : duobus magnis præliis ea in valle certatum est, tertio etiam ancipiti : eratque eo hostium incursus ardentior, quo suorum sub oculis pugnabatur, nec latere cujusquam virtus nec ignavia poterat, et pugnantes gestu et clamoribus ac gallico juvabantur ululatu; tertio vero quo pugnatum diximus congressu, adeo in extremo romana res stetit, ut nisi Cæsar Labienum cum cohortibus, et inde aliosque in tempore submisisset, et ipse demum mediam sese in aciem terrifico impetu conjecisset, labentemque rem firmasset, atque ita permiscuisset, ut nullus missilibus locus esset, sed gladiis omnia gererentur, denique sub quocunque duce alio, labi et ruere omnia potuissent : magna est unius virtus hominis, magna fortuna. Omnibus tandem præliis victor Cæsar, signis multis militaribus ad se relatis, ingenti strage hominum facta, et ducibus multis cæsis, Vergasillaunum Arvernum, auxiliorum ducem omnium, vivum cepit : plurimi interfecti, pauci fuga elapsi; et nisi milites romani tanto et tam vario labore haud immerito fatigati insequi nequivissent, vix aliquis evasisset : missus tamen equitatus à Cæsare, nocte media, ad insequendum profugos, quum ultimos attigisset, multos capit, multos interficit; cæteri hac illac incertis fugæ vestigiis in patriam quisque suam abeunt, nuntiantque quæ viderant. At obsessi, omni spe consumpta, et quid agant, quid consilii capiant, ignari, tali tandem Vercingetorigis oratione firmantur. *Ego*, inquit, *Deos omnes testor, bellum hoc non meæ, sed publicæ utilitatis consideratione suscepi, egique fideliter, dum potui : fatis adversantibus, rem aggressus, exper-*

tusque omnia, ad ultimum victus sum : neque in me quidquam amplius ; neque in alio, quod videam, spei est; cedendum jam fortunæ censeo; cui libentius, fateor, non cederem : sed ineluctabilis et invicta est. Id unum cogitandum restat, romanis victoribus qualiter satis fiat; idque ego non aliter quam mei ipsius captivitate seu morte fieri sentio. Ad utrumque ego etiam æquo animo paratus sum, seu vivus, seu occisus, in manus hostium venire. Placemus Cæsarem, quem superare non possumus, ad quem de hac re legatos mittendos censeo. Facile approbat unusquisque quod sine periculo suo fit. Ita publico de concilio cum hac optione mittuntur ad Cæsarem legati. Ille vivum Vercingetorigem quam mortuum prælegit. Ipsum ergo qui tot motus exciverat, et reliquos principes hostium, solio, ante castra residens, suscepit. Illud in rege memorabile, quod quum ad Cæsarem pervenisset, projectis insignibus regiis, armisque et phaleris ante genua victoris, notissimam illam vocem edidit : *En habe*, inquit, *fortem virum, vir fortissime, vicisti!* et hoc quidem dictum, hancque deditionem Florus brevis et comptus historicus ad Gergoviam factam dicit, ubi nil prosperum fuisse, his credendum qui rebus interfuere. Arma præterea et captivos simul Cæsar accepit, quos omnes per exercitum, singula capita singulis divisit in prædam, præter Æduos atque Arvernos : hos retinuit, si fortassis eorum pretio recuperare populos illos posset, successitque quod intenderat. Nam profectus in Æduos, urbem sine prælio recepit. Eo quoque ab Arvernis placatura legatio sub idem tempus venit, suos in illius potestate futuros dicens. Ipse magno numero obsidum impetrato, quo eos fræno in fide atque obedientia contineret, utrique genti captivos suos ultro restituit : millia erant circiter viginti. His gestis, exercitum, ne uni provinciæ gravis esset, utque omnibus, si qui emergerent,

casibus, promptius et proximo subveniret, per idonea loca dispersit; duas scilicet legiones in Sequanos, his præfecit Labienum, cui Marcum Sempronium Rutilium dat collegam; totidem legiones in Rhemos, ne a Bellovacis molestarentur, his Caium Fabium et Minutium Basilum legatos præfecit; unam legionem in Ambivaretos sub Caio Antistio; unam in Bituriges sub Tito Sextio; unam in Ruthenos sub Caio Caninio Rebilo; reliquas Cabillone ac Matiscone sub Quinto Tullio Cicerone, magni Ciceronis fratre, Publioque Sulpicio, secus Ararim amnem, ad rei scilicet frumentariæ curam. Ipse autem Bibracte, de quo diximus, Rhemorum oppido hibernavit; hisque per litteras senatui nuntiatis, dierum viginti supplicatio Romæ fuit.

Hic incipit octavus Commentariorum liber, quem fecit Julius Celsus: septem autem primos et usque ad hunc passum fecit ipse Cæsar, quamvis hic auctor aliquot in locis contradicit, et male, Cicerone teste, et ipso Celso in prologo suo, etc.

Victor Cæsar, non tam ipse per hiemem quiescebat, quam honesto labore fessis militibus quietem dabat; nunquam animo otiosus, semper in futurum providens, et ventura præteritis conferens, adversusque omnia quæ casu aliquo evenire possent, quasi præsentia, consilio jam intuitus, ut vix unquam sibi impedimentum aliquod accideret: quod etiam de morte ejus quidam opinati sunt, de quo suo dicemus loco. Et hæc quidem ipse victor: victi autem Galli nec quiescere poterant, et impositum jugum neque sustinere volebant, neque excutere valebant, indomitorum tamen ac fragilium more boum excutere nitebantur: hinc per urbes ac populos, et tumultus varii, et conjurationes, novarumque rerum studia undique re-

surgebant, ac velut incipientium tempestatum murmura longinquis e littoribus resonabant. Horum causa motuum erat, quod Galli potentiam solam, quæ utique magna erat, non virtutem aut fortunam suam metientes, dicebant, proque comperto habebant; vel si suas copias effudissent, non posse Romanos tot locis occurrere; vel si eas in unum contraxissent, tantam simul coactam sarcinam tolerare. Quod ultimum præcipue quam prudenter opinarentur, prælia ista novissima docuisse debuerant. Sed sunt multi qui nihil eventurum cogitare didicerint, nisi quod cupiunt evenire; sic indomitum fortunæ caput suo substernunt desiderio, sæpissimeque falluntur : ex eodem fonte sunt, qui sua inter multos agitata consilia nunquam in hostium notitiam ventura; et quod ea vulgari nolunt, nec vulgari quidem posse confidunt: hæc in præsens Bituriges passi sunt. Siquidem Cæsar, rebus apud Æduos rite compositis, pridie kalendas januarii, tempore haud sane exercitui ad iter opportuno, Bibracte digreditur, edicitque militibus, ut villarum incendiis abstineant, ne aut exercitui pabulum desit, aut hostes, territi spectaculo, sese in tutum eripiant. Ita raptim in Biturigum fines, unde hostilia nuntiantur, erumpit, ut præmissi equites prius in agris otiosos securosque ruricolas deprehenderent, quam aut fugere, aut a quibus caperentur advertere potuissent. Sic, multis hominum millibus captis, reliqui Bituriges per vicinas urbes salutem sibi, hospitum indulgentia, et privata fide, aut publica consiliorum participatione, quærebant; sed nequidquam : celeritate enim illa sua ubique Cæsar erat, quæ et amicos servabat, et dubios in fide firmabat, et hostes terrebat atque turbabat, neque ulli populo vacuum sinebat de aliena prius, quam de sua salute curam gerere. Exclusi undique Bituriges, ad semper promptam ac patentem omnibus misericordiam Cæsaris rediere; datisque obsidibus, sunt recepti, non

ad impunitatem modo, sed ad gratiam, ita ut quum, jam digressus, legatos eorum recepisset, opem poscentes adversus Carnutes, quieos præliis lacessisse dicebantur, non tantum miserit auxilium, sed tulerit, eoque cum copiarum parte perrexerit : qua ditata prædis ingentibus, quum Carnutes difficultatum ad extrema redegisset, pro parte anni adversa satis actum ratus, hostium distraxisse conventus, ne quid ex hiberni concilii seminibus bellum gravius vere nasceretur, abscessit.

Dum ecce Rhemorum legatio querentium, Bellovacos inter omnes Gallos bello claros, exercitum comparare, ut Suessionem suam urbem invaderent; duces esse Commium Atrebatem, amicum quondam Cæsaris, Correumque Bellovacum, cui maxime ab omnibus pareatur, quod ei ante omnes romanum nomen odio esset ingenti. Non censuit Cæsar expediens neque honestum socios bene meritos in tanta necessitate deserere : itaque, hieme media, nec sibi parcens, nec militibus, cum quatuor legionibus eo profectus, positis castris, cognitisque hostium consiliis, comperit nullum fere præter rusticos in ædificiis inveniri, demigrasse omnes Bellovacos armis idoneos, et cum eis aliarum quinque populos civitatum; alto uno omnes in loco et paludibus septo castra metatos consedisse, Cæsaris expectantes adventum, ut si cum tribus, ut fama erat, legionibus veniret, prælio decernerent; si cum multis, loci se difficultate defenderent, et inopia pabuli ac frumenti, et asperrima parte anni, quæ pro eis omnia contra Cæsarem militarent. Quæ ille audiens, sat matura et minime barbarica consilia judicavit : in id maxime intentus, ut manus hostes, spreta suorum paucitate, consererent, fidens secum paucos quidem numero, sed expertos bellis spectatæque virtutis viros esse, quos nulla multitudo hostium, nulla vis frangeret. Itaque, convocatis militibus, et patefacto hostium consilio, hortatur suos, ut et more

solito fortiter se habeant, et globatim prodeant, quo paucitatis opinio hostibus augeatur. Ipse tres in fronte legiones, quanto quivit arctius, impedimenta in medio, legionem unam in fine constituit: neque tamen hoc commento hostes elicuit. Etsi enim illos ad prælium paucitas hortaretur, subitus tamen dehortabatur adventus, qui (ut erat) ingentis plenus fiduciæ videbatur; loco sese altiore continuerunt. Cæsar castra hostibus posuit viciniora, communiit vallo supra communem modum, ac turribus crebris et validis: id duplici fiebat ex causa, ut et hostibus fiduciam opinio Romanorum metus accresceret, et quum legiones pabulatum longius proficiscerentur, pauci possent de se fortia claustra defendere: in medio utrorumque castrorum, his atque illis urgentibus, sæpe levibus præliis certabatur; et sæpe romani pabulatores, locis longe lateque distantibus, quo eos sua quemque necessitas urgebat, unus alterque deprehendebantur: quod, etsi nonnullius damni esset, æquo tamen id animo ferebat Cæsar, Barbarorum spes inanibus parvisque successibus inescandas sperans. Accedebat auxilium germanorum equitum per eos dies a Commio Atrebate deductorum, qui, etsi pauci essent, nempe non plures quingentis, auxerant tamen spes Gallorum. His etiam illud additum: nam Rhemorum equites, dum avidius hostibus insultant, in insidias lapsi, præfectum equitatus et principem civitatis amiserant, Vertiscum nomine, virum grandævum, sed peritum belli; qui, Gallorum more, laborioso delectus officio, ne uti quidem justa ætatis excusatione consenserat. Creverant hostibus animi hoc eventu: sed, quæ facile crescunt, cito occidunt. Paulo post, Germanorum, qui sub Cæsare erant, aliquot equitum incursu primum quidem loco moti, mox in fugam versi, resistendi constantiam amisere; nil deinceps ausi nisi per insidias; hisque ipsis infeliciter usi, et eorum fraude romana virtute superata, equitum pe-

ditumque multis millibus amissis, ipso cum duce, implacabili illo Romanorum hoste, Correo, (qui nullo periculo moveri quivit, ut fugeret; nullis victorum hortatibus, nulla spe veniæ oblata flecti quivit, ut se dederet, et pugnans mori maluit;) fracti ac dejecti animis, quum adesse Cæsarem audirent, clangore tubarum velut ad concilium congregati, unanimi clamore diffiniunt mittendos ad eum obsides ac legatos, notamque ad misericordiam convolandum. Nullus ab hoc consilio dissensit præter unum Commium, qui, metu digni supplicii, fuga deditionem declinavit, atque ad Germanos se contulit unde equitatum nuper adduxerat. Legati quum ad Cæsarem venissent, ad genua provoluti, verba in hanc fecere sententiam. *Parce, Cæsar, parce, non propter degeneres actus nostros tuam nobilissimam corrumpe naturam: nisi peccarent homines, segnis esset et otiosa clementia, quæ non minus tuum nomen quam omnes bellicæ laudes omnesque victoriæ clarum fecit. Da veniam erroribus nostris, eoque supplicio contentus esto, quod ipsi nobis intulimus, quod tu nunquam, si bene te novimus, intulisses: peccavimus, non negamus: sed peccati nostri gravissimas pœnas damus: amisimus opes nostras et vetustam gloriam, et matres et viros amisimus: nihil nobis est reliqui præter tuam misericordiam; de illo solo speramus quem offendimus; hoc tantis in malis boni est, quod simul et Correus omnis mali auctor occubuit, quo sospite, nunquam nobis resipiscere licuisset: ille plebem miseram, quocumque libuerat, concitabat. Plus ille unus quam senatus noster, quam principes, postremo quam tota civitas poterat: gaudemus periisse, dum ille perierit.* Et Cæsar ad hæc: *et anno altero primi furentium, ultimi resipiscentium fuistis, et nunc, nulla nostra culpa, bellum nobis intulistis: sed enim fecit hæc Correus solus; nullum in aliis crimen est; libet id quidem opinari.*

scio tamen quam accusare mortuos nec responsuros leve est. Sed nunquam tantum unus in populo potest, quin plus possit universa nobilitas, si ad salutem publicam bona fide concordet. Ego autem non omittam morem meum in vobis; parcam vel indignis; non quid vos deceat, aspiciens, sed quid me: vos peccastis, et vos vobis pœnam irrogastis, qua contentus aliam non imponam. Datis obsidibus, pax convenit; secutæ exemplum urbes reliquæ quæ cum illis conjuraverant, et petentes similem clementiam, invenerunt.

Jam quod ad publicos attinebat motus compressa et pacata omnia videbantur, præter Treviros, nunquam nisi per vim imperata facturos; eo Labienum cum duabus legionibus dirigendum statuit. Supererant tamen, ut ex magnis ægritudinibus solent dolores aliqui membrorum, sic ex gravibus bellis privatorum hominum singulares motus ex hac aut illa urbe migrantium sedesque mutantium, nullam aliam ob causam, quam ut romanum imperium detrectarent, cui nec obstare poterant, nec subjici dignabantur. Fugæ remedium inter difficultates elegerant. Hos motus neque comprimi magno opus apparatu, neque omnino negligi consilium erat; quamobrem dividere legiones sub legatis per extrema Galliarum statuit, quibus et fugam rebellium, et injurias fidelium inhiberet. Quo facto, ipse quidem ad vastandos sui antiqui hostis Ambiorigis, Eburonum regis, fines proficiscitur: quem neque armis vincere, semper prælio abstinentem, neque cursu assequi, sæpe fuga præcipiti sibi elapsum sperans, existimabat vastitate finium ac damno sic invisum patriæ suæ facere, ut consensu civium belli auctor perpetuo plecteretur exilio, et ipse interim vel amicis opem, vel hostibus pestem aliquam importaret: copiis itaque diffusis, utrumque votive accidit; nam et fines Ambiorigis, multis captis cæsisque mortalibus, ferro atque igne vastavit, et per

legatos interea amicis subvenit egentibus, nominatim Pictonum in finibus, Duracio populi Romani amico stabili semper ac fido, qui tunc temporis ad Lemonum obsidebatur ab Andio Dumnaco, qui ad famam adventantis auxilii Romani in fugam versus, atque inter fugiendum prælio victus, ac sarcinis omnibus spoliatus, vix evasit. Duracius obsidione liberatus; multæ per id tempus urbes in potestatem populi Romani redactæ et in fidem receptæ sunt; in quibus fuere Carnutes qui fere semper eatenus obstinati in rebellione permanserant; quorum exemplo motæ urbes aliæ Galliarum Oceanum accolentes, quæ dicebantur Armoricæ, sponte romano jugo colla subjiciunt, quæ omnia per Caium Fabium gesta sunt. At Caius Caninius Drappetem Senonem et Luterium Cadurcum audacissimos nocentissimosque homines, qui adunata servorum, exulumque ac latronum manu, et Romanos commeatus turbare, et late latrocinari soliti erant, sic in finibus Cadurcorum obsedit primum; dehinc autem Uxellodunum (id oppido, quo obsidebantur, erat nomen,) comportandis frumentis intentos aggressus, Luterium seorsum ita acie contudit, ut, vix eo cum paucissimis fugiente, sui ad unum omnes cæderentur; neque enim quemquam scelestorum furum Romani milites vivum capere dignarentur: tanta denique strages fuit, ut ne unus quidem superesset, qui rei nuntius ad Drappetem iret, qui, ut puto, rerum nescius, in castris agens, et fortasse socium expectans, subito hostium incursu, pari strage deletus est: hoc interfuit, quod alter, suis pereuntibus, abierat; hic in manus hostium vivus venit, paucisque post diebus, seu dolore captivitatis et fortunæ, seu odio, seu metu supplicii gravioris, spontanea cibi inedia vitam finivit.

His feliciter fortiterque per legatos gestis, Cæsar, relicto in Bellovacis Marco Antonio cum præsidio, ne quid novi tumultus oriretur, per se ipsum urbes alias invisit:

evocatisque ad concionem populis, oratione miti ac magnifica, qua in re principes omnium seculorum vicit, et præstantissimos oratores æquavit, multa undique perturbata composuit: nam et amicos hilaravit, et hostes placavit, et dubios firmavit, dejectos erexit, et mœstos ac pavidos consolatus est. Inter cæteros populos cum Carnutes adiisset, unde, ut diximus, multa rebellio orta erat, cogitans eos plus cæteris omnibus propter offensæ conscientiam formidare, mox ut urbem attigit, conjurationis auctorem Guturvatum depoposcit. Is, vulgato more hominum, qui libenter commune omnium periculum unius in caput vertunt, quæsitus a populo diligenter et inventus, quum ad eum adductus esset, vim naturæ suæ Cæsar attulit, utque unius supplicio metu omnes absolveret, illum a quo damna et mala omnia exercitui illata omnium una voce constabat, militum odio permisit, et securi percuti passus est. Cæsari apud Carnutes agenti litteræ redduntur a Caninio legato, de strage hostium, Luteriique fuga et captivitate Drappetis, insuper et de oppidanorum immutabili proposito, qui nec ducum eventu, nec exercitus flecterentur: quæ res, etsi admodum parva, animum ducis movit; ne scilicet unum oppidum multis urbibus argumentum esset, non sibi superioribus bellis ad defensionem libertatis, tam potentiam quam constantiam defuisse, et potuisse urbes teneri, cum oppida tenerentur: hanc opinionem extirpandam, ne qua forte novandarum rerum esse posset occasio; et obsessorum pertinaciam penitus confringendam censuit..... Itaque quum sic oppidum ab omni parte circumdatum esset, ut nil operibus addi posset, et obsessis rerum copiam omnium esse sentiret, aquam eis auferre tentavit, et flumen, quod præterfluit ad radicem montis, avertere; quumque id natura rerum obstante nequivisset, at hostes usu saltem fluminis prohibere nisus erat, positisque ad unam ripam sagittariis, alterius aditum

præcluserat. Erat autem fons vivus et abundans haud procul a muris oppidi, is auferri nullo modo posse videbatur, quum, præter loci iniquitatem, periculosa esset pugna Romanis: labore tamen ingenti et indesinenti certamine effecit, ut ad fontem telis venientibus, periculosa hostibus et difficilis esset aquatio; unde non tantum pecora, sed homines plurimos sitis extinxerat: neque tamen vel minimum proposito movebantur: sed ut periculum periculo pulsaretur, sevo et pice ardentibus et apte instructis, ignem in opera romana jactabant, atque ita multis exustis, sitim suam alieno incendio vindicabant. Ibi vero et contra flammas, et contra tela, et contra ipsam loci difficultatem a Romanis acerrime decertatum est, eoque ardentius, quo altiore in loco dimicabatur, ut cujusque virtus et ignavia ab imperatore totoque conspiceretur exercitu: quod tamen difficillima res erat, et multi ex Romanis assidue vulnerabantur, excogitavit aliam viam Cæsar, et, omisso certamine impari ac damnoso, cuniculis sub terram actis, ad ipsius jam fontis venas penetrando pervenit; quibus præcisis atque aliorsum derivatis, subito fons siccatus est: quæ res intrinsecis tantum doloris attulit ac stuporis, ut non humanum opus crederetur, sed divinum, et quasi Romani in bello diis auxiliaribus uterentur, territi desisterent ab incepto, atque ultima vi cogente, se traderent ad omne victoris arbitrium. Senserat pridem Cæsar, ad res gerendas suam sibi obstare clementiam, quo animo nullum finem rerum fore si omnibus æque pius, omnes ad rebellandum spe misericordiæ incitaret: sed invitus, contra suam naturam contraque suum morem quidquam durius cogitabat; ex diverso autem suam mansuetudinem sic notam omnibus confidebat, ut minime vereretur, si quid asperius fecisset, ne quid severitate actum et non potius necessitate judicaretur; sic fiducia et exempli causâ inductus, in omnes qui, illo in oppido, contra eum arma

gestaverant, insuetum sibi supplicii genus exercuit, quibus ad terrorem cæterorum præcisis manibus vitam dedit.

Per hos ipsos dies Labienus equestri prælio Treviros vicit, multosque eorum ac Germanorum, qui eis tulerant tulissentque omnibus contra Romanos auxilium, interfecit; multos ex principibus vivos cepit; et Luterius Cadurcus quem victum a Caninio profugisse memoravi, quum creberrime mutaret hospitia, ut qui sibi male conscius nusquam tutum se putaret, et sic vagus forte in manus venisset Epasnacti Arverni, qui, inter tot patriæ suæ motus, semper amicitiam populi romani uno fidei tenore servaverat, per eum vinctus ad Cæsarem est perductus. Rebus itaque ad votum fluentibus, Cæsar omni Gallia perdomita suum credidit, Aquitaniam, licet per legatos victam, per se adire, ibidemque agere quid superesset æstatis. Eo igitur profectus, omnes illas terras, incertum, utrum majori felicitate an celeritate composuit: quum certatim omnes primo ejus adventu, et obsides ad eum mitterent, et legatos, eligentes benevolentiam tanti viri potius quam potentiam experiri. Inde Narbonam adiit, divisisque legionibus per hiberna, sic ut nulla pars Galliæ præsidiis vacua esset; ipse cognitis inter eundum causis populorum, ad quod nemo aptior, nemo fuit facilior, cognitis et meritis singulorum, et pro varietate meritorum pœnis aut præmiis assignatis, iter flexit in Belgas. Ibi proximam hyemem egit, corpore forsan otiosior, quam æstate, sed non animo: et quamquam præteritas per hyemes ad sequentium semper æstatum bella sollicitus fuisset, nunc una illi cura erat omne belli semen extinguere, nihil armis, sed omnia mitibus actis, dulcibus verbis agere, amicos veteres servare, novos quærere, nulli malum facere, bona omnibus, nil novi oneris imponere, multis vetera vel minuere vel auferre, denique modis omnibus curare, ut discedens pacatam relinqueret regionem; et cessante bello ad trium-

phum rediens, victorem exercitum reduceret, quod sibi contingere bello durante non poterat; effecitque sperato quoque facilius quod optabat: nam et ipse ad talia semper omnium efficacissimus, nec bello quam affabilitate, nec metu quam conciliatu hominum major: et fessa bellis Gallia appetentissima pacis erat; eo quoque magis, quo et dux semper natura mitis, nunc mitissimus, et parendi melioribus conditio semper tolerabilis, nunc optabilis ac libertate anxia potior videbatur. Ipse quidem hibernis exactis apud Belgas, jam præsagiens civile bellum, in Italiam venit, ut omnes urbes et famosa oppida cisalpinæ Galliæ circumeundo, populorum gratiam sibi conciliaret a quibus omnibus plus quam humano cultu ac veneratione susceptus, rursus transalpinam in Galliam remeavit ad exercitum, suspensus animo atque expectans quid de se Senatus et respublica decrevisset. Hi sunt quidem multorum annorum Cæsaris labores in Gallia, hæ difficultates, hæc pericula; uni magno imperio nedum uni viro multa satis et gravia: quorum summam complexus est Suetonius Tranquillus his verbis, quæ inserere juvat propter eximiam brevitatem: *Gessit*, inquit, *novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere: omnem Galliam quæ a saltu Pirenæo Alpibusque et monte Gebenna, fluminibus Rheno ac Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis et trecies centum millia passuum, præter socias ac benemeritas civitates, in provinciæ formam redegit, eique in singulos annos stipendii nomine quadringinties imposuit. Germanos qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum, ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Aggressus et Britannos ignotos antea, superatisque, pecunias et obsides imperavit.* Et hæc ille, quæ nos latius in historiæ formam nostro more digessimus.

Et arma quidem Julii Cæsaris clara hactenus, gloriosa,

magnifica: etsi enim in nonnullis actibus modus fortassis excederetur, quem in multitudine actuum, præcipue bellicorum, ad unguem servare difficile: etsi Suetonii, quem proximo nominavi, de ipso loquentis plane ista sententia sit: *siquidem nec deinde*, ait, *belli ulla occasione ne injusti quidem ac periculosi abstinuit, tam fœderatis quam infestis ac feris gentibus ultro lacessitis*; ac constet utique gloriosum nihil esse quod injustum sit: quamvis hæc, inquam, ita sint, et possit forsan unus alterque actus argui, summa tamen irreprehensibilis videri potest, pugnare, proprium et suum et imperii sui nomen crebris ac maximis ornare victoriis, et romana virtute furorem compescuisse barbaricum: itaque generosis conatibus affuit fortuna, et rebus supra spem supraque fidem prospere succedentibus, idem ille senatus, qui legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos aliquando decreverat, et illi ipsi qui dedendum hostibus censuerant (gravi prorsus et odiosa sententia) admiratione rerum, gloriæ tandem suæ faverunt, eique plures et plurium dierum supplicationes, quam ulli unquam decrevere, ut et historicus idem ait, et ex præmissis apparuit. Deinceps eadem arma impia et injusta et in viscera patriæ miserabili alternatione conversa: quamvis enim et his magna non desit excusatio, vere tamen nulla sufficiens causa est contra patriam arma moventibus: de quibus jam hinc agere aggrediar. Dictum est multis in locis et dicendum pluribus: *nulla unquam magna gloria sine magna fuit invidia*; ut memorabile sit quod fertur Socratis consilium, qui, quærenti Alcibiadi qualiter invidiam vitaret: *vive*, inquit, *ut Thersites*. Sic est hercle. Si vixisset domi Cæsar otiosus, voluptati et somno incubuisset, haud dubie hostibus et invidia caruisset; sed quum Galliam domuisset, romanumque illam jugum ferre coegisset, vectigalia populi romani immensum auxisset, Germanos, ut est dic-

tum, cladibus affecisset maximis, quos tamen vincendo ac vastando, ita sibi virtutis admiratione devinxerit, ut usque in præsentem diem gubernatores imperii (quod ad eos ideo, vereor, descendit, ut rueret) non alio quam Cæsaris nomine vocitent vulgari in sermone: quum et Britannos similiter subjugasset, Rhenumque, ne amplius limes esset, atque ipsum etiam domuisset Oceanum; multa et magna agendo atque audendo, multorum et magnorum in invidiam incidit. O mortalium semper laboriosa conditio, semper disposita vel contemptui, vel invidiæ subjacere! Erant Romæ multi viri ingentes, quorum quisque sibi primum locum gloriæ vindicaret. Inter, imo ante alios magnus nomine, re autem maximus, Pompeius, cui Cæsar, ut amicum illum sibi faceret, filiam Juliam optimam et viri amantissimam collocavit: sed ad odium pronas mentes ad amicitiam detorquere difficile: valere tamen poterat ad publicam pacem, si aut ipsa vixisset, aut conceptum subita consternatione non effudisset abortum. Junxit et alio nexu sibi Pompeium Cæsar, priusquam iret in Gallias; et ut glutino stabiliore consisterent, Marcum Crassum ipsi Pompeio, a quo veteri odio dissidebat, reconciliavit, ut tribus potentissimis, nullo contrario auso, romana respublica, et per consequens totus orbis obsequeretur: haud sane commentum rude vel insulsissimum: sed fortuna more suo rotans res humanas, omnia ad unum devolvebat; et, Pompeii quidem auxilio, primum Galliam atque Illiricum provinciam adeptus, mox quum L. Domitius consularis candidatus minaretur, si ad consulatum perveniret, et inquisiturum contra eum, et sibi exercitus ademturum: ipsius quoque Pompeii, simul et Marci Crassi opera, et adversarium a consulatu repulit, et obtinuit sibi imperium in quinquennium prorogari: quibus obtentis, eo fiduciæ est evectus, ut jam nihil sibi credens impossibile, et legiones novas auctoritate sua scri-

beret, et nihil quod ei in animum venisset, aggredi vereretur. Quibus rebus ego culpa Cæsarem non absolvo; fecit quidem, non inficior, quibus liberam, imo dominam gentium civitatem in stuporem primo, post in iram verteret. Forum permaximæ impensæ cœpit extruere e manubiis, quæ non sua erant, sed populi romani: disciplinam militarem, publice solitam doceri, ad se reduxit, ut privatim suo doceretur arbitrio: quod et fortassis sibi suo jure licuerit, ut qui partem in ejus rei peritia non parvam haberet, fuit tamen contra mores atque instituta majorum, quorum semper observantissimi fuerant Romani: legionibus in omne tempus stipendium duplicavit, quod quidem, etsi exercitui gratissimum fuerit, eumque militibus carissimum fecerit, sic ut carior nemo unquam alius, sumptuosissimum tamen reipublicæ fuisse non ambigitur: et hæc quidem inter suos. Apud exteros vero reges gentesque, præter licentiam senatus ac populi, miras exercuit libertates, non ut dux populi romani, sed ut dominus aut rex: neque solum in Italia, Galliisque et Hispaniis, sed in Asia etiam et Græcia, et dona ingentia et auxilia eis misit, et eorum urbes præclaris operibus adornavit; quæ omnia etsi contra consuetudinem Romanorum ducum, aliterque ac mos patrius exigebat, facta non negaverim, posset tamen excusator inveniri: solent enim qui majora aliis agunt, et majora præsumere, et, quo melius sibi sunt conscii, plus audere. Erit fortasse qui dicat, tolerabile in Cæsare, quod in alio quolibet non fuisset: erit ex diverso qui hoc favorabiliter potius, quam civiliter dictum dicat; excellentia enim civis et viri boni non licentiam debet augere, sed modestiam. His tandem horumque similibus ex causis latens erupit invidia; et primo quidem tentatum ab æmulis Labienum legimus, cujus crebra mentio in superioribus est habita, quem tunc Cæsar cisalpinæ Galliæ præfecerat: quod eo spectabat,

ut, eo alienato, Cæsar parte exercitus privaretur; de quo Cæsar ipse multa audiens, nil credebat, constantiam alienam sua metiens constantia, cujus factum pro varietate sententiarum et excusare licet et reprehendere. Nam si Cæsar injuste contra patriam arma vertebat, juste deseri potuit, et reipublicæ caritas privatis affectibus anteponi. Alioquin ingrati infamia non carebit, qui tam caro duci alium prætulerit, eique sine causa acerrimus hostis evaserit. Et profecto si ingratitudo fuit, sat digno supplicio punita fuit, ut qui, sub Cæsare, victoriosissimus vir fuisset, sub Pompeio fugacissimus factus sit, mutata cum duce, non fortuna tantum hominis, sed virtute; quod in eum aliquando Cæsar mordaciter exprobrando dixisse traditur. Sane qualiter aut quando discesserit, seque vocantium hortatibus acquierit, non invenio; nisi quod libro VII epistolarum Ciceronis ad Atticum, eo tempore, quo hæc in republica fiebant, ita scriptum est: *Labienus discessit a Cæsare:* et in alia statim epistola : *Labienum ab eo discessisse propemodum constat.* Et post pauca de eodem simulque de Cæsare loquens : *facinus,* inquit, *quo jam diu nullum civile præclarius : qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit : dedit illi dolorem : sed etiam ad summam profectum aliquid puto :* nec longe post : *Labienus,* inquit, *vir mea sententia magnus, Theanum venit : ibi Pompeium consulesque convenit : qui sermo fuerit, et quid actum sit, scribam ad te quum certum sciam.* Et rursum : *aliquantum nobis animi videtur attulisse Labienus.* Denique de Pompeio agens : *Labienum,* inquit, *secum habet, non dubitantem de imbecillitate Cæsaris copiarum.* In quo quidem tam de indubitato judicio longe (ut res docuit) fallebatur. Quamvis vero modus transeundi non penitus notus sit, illud plane compertum est, durum per hoc ex amico hostem Cæsari quæsitum, sed innoxium : sibi autem communem fere omnibus transfugis contemp-

tum: siquidem Cicero ipse, qui eum sua sententia magnum virum dixerat, confestim libro proximo: *in Labieno*, inquit, *parum est dignitatis*: unde a principio arbitrari se ait, illum jam tunc sui transfugii pœnitere; quod Pompeium scilicet et consules viresque omnes reipublicæ, urbe deserta, sparsas per Italiam, longeque alium rerum statum, quam speraverat, invenisset. Commune malum instabilium, ac vagarum mentium. Sciunt homines, quæ relinquunt, qualia sint; at, quæ petunt, nesciunt: unde fit, ut sæpe se inveniant minores, et relicta suspirent, et inventa fastidiant. Hæc tam multa de Labieno, quia res apud historicos videtur occultior, et curiositas legentium nihil etiam minimum respuit, quod cognitu sit dignum. Et hæc clam per nuntios, illa palam in senatu dicta contra Cæsarem ac decreta; novæ etiam viæ excogitatæ, quibus ejus potestas, quæ multis formidabilis esse cœperat, tolleretur aut certe minueretur. Siquidem cunctis jam magnificentia, et liberalitate Cæsarea stupefactis, et quid his rebus tantis, et tam late effusis sibi vellet secum tacitis meditantibus, nec loqui aliquid audentibus, Marcus Claudius Marcellus consul, cui an amore publico, an privato odio dignitas Cæsaris ac potestas invisa erat; frequenti senatu testatus de salute reipublicæ se acturum, definivit, ut quum bellum in Gallia finitum esset, dimitteretur victor exercitus; et, quamquam ante tempus, successor Cæsari mitteretur, qui in pace provinciam gubernaret, ipse vero sine imperio rediret: addidit, ne absentis ratio comitiis consularibus haberetur, quod licet communi lege de omnibus cautum esset, lege tamen Cæsar exceptus erat; ita ergo sublata erat exceptio: et non contentus consul injuria Cæsaris in personam illata, his quoque quos Cæsar civitate donaverat, adimendam judicavit, ambitiosam concessionem et immodicam asseverans. His turbatus Cæsar, nec immerito, cogitansque quod sæpe vi-

dere solitus fuit, operosius multoque difficilius principem virum a summo dignitatis gradu ad media dejici, quam a mediis ad extrema: non cedendum, ut Africanus major fecerat, sed obstare statuit invidiæ, et turbare prius omnia, quam exemplo illius, quamvis laudatissimo, invictus ab hostibus, vinci a civibus, et in exilio mori vellet. Nondum tamen ad arma prorupit: sed donec jure agendi spes semper fuit, quiescendum statuens, patienter quidem, dicam melius, dissimulanter cuncta sustinuit, et quum, nonnisi verbis, offenderetur, adhuc verborum quoque defensionem parans; et consulem alterum et animosissimum atque eloquentissimum e collegio tribunorum Caium Curionem, multa sibi ac profusa largitione quæsivit, ne quando vel in senatu, vel ad populum deessent suæ causæ defensores. Quum vero jam multi Cæsaris, nec non alii Pompeii formidarent potentiam, sæpe Curio ipse senatui obtulerat, ut uterque simul ab armis abscederet, atque ad æquam civilitatem pariter remearent; ita demum securam liberamque rempublicam fore; idque non solum pollicitus sed contentiose visus est efficere, certus de Cæsaris voluntate, qui id ipsum a senatu litteris petiit, ut scilicet aut sibi populi romani beneficium integrum servaretur, hoc est imperium cum legionibus; aut cæteri saltem duces in ea conditione essent, exercitusque dimitterent; quod eo fidentius postulabat, ut quidam opinabantur, quia se, quum vellet, aliquanto facilius veteranorum, quam Pompeium tironum, exercitum ad obsequia reducturum non ambigeret; tantam cum veteranis amicitiam Cæsar longo usu, tantamque familiaritatem contraxisse videbatur, utque erat affabilis et animorum rapax, sine ulla dubitatione contraxerat: sed neque per se, neque per tribunos, quod petebat, obtinuit, obstantibus fautoribus partis adversæ, qui nullum Pompeio parem pati poterant. Indicitur in hoc tempus senatusconsultum, prima æquum

fronte, vere autem iniquum, ut duæ quidem, una scilicet ex Pompeii, altera ex Cæsaris legionibus ad bellum Parthicum mitterentur; en in verbis æqualitas: ecce autem in rebus iniquitas; siquidem quum Pompeius unam e suis, quibus ipse præerat, amicitiæ jure Cæsari concessisset, illam bello Parthico destinavit verbo non animo, eamque repetiit: eam Cæsar remisit, et e suis misit unam. Ita Pompeium nulla, Cæsarem vero duabus legionibus minutum, nemo fuit qui non intelligeret; tulit tamen, quin etiam cum adversariis pacisci voluit, ut transalpina Gallia et Illiricum cum duabus tantum legionibus, et nomen imperii sibi remaneret. Denique eo usque submisit excelsum animum, ut qui Cæsarem non nosset, suspicari eum posset belli metu ad ista descendere: quo nihil erat ab illius viri moribus ac mente remotius: sed tantum illi studium fuit, vel exercendæ vel simulandæ modestiæ; ut quidvis videri potius eligeret, quam publicæ tranquillitatis eversor. At quum obstinatos ad negandum cerneret, senatum sibi adversum, et e suis inimicis designatos jam consules audiret, tribunos, qui sibi aderant, nihil posse, imo quidem propter se periculo atque odio expositos: non amplius differendum ratus, ne aut sui periclitarentur, aut ipse cunctatione vilesceret; dispositis more solito per hiberna legionibus, ultimo transitu ex Galliis in Italiam rediit. Quo quum venisset, invenit duas illas legiones sub obtentu belli Parthici sibi ereptas, neque ad bellum profectas, in Italia detentas, quin et Pompeio assignatas: quod ad evidentem Cæsaris injuriam pertinere non solum ipse vir talis, sed quicumque de populo perpendebat; adhuc tamen tacitus processit, conventibusque peractis, ut solebat, Ravennam venit urbem suæ provinciæ ab ea parte novissimam: ut nec terminos suos excederet, et proximus esset adversariis, ac paratus ulcisci, si quid forte sui odio in tribunos inimicius decrevissent.

Et hoc quidem belli civilis initium, hæ fuerunt causæ, aliquam et fortasse non parvam justitiæ faciem habentes, si qua usquam esse potest justa causa patriam oppugnandi, quamvis ab aliis minus justæ quidem afferantur: sed odium manifestum testimonii fidem levat. Cneius Pompeius gener atque hostis Cæsaris aiebat, eum ideo quod non posset opera incœpta perficere, neque de se populi expectationem adimplere, turbare omnia voluisse, ne in turbando veritas appareret: fuere qui timuisse illum dicerent, ne eorum, quæ primo consulatu contra leges gesserat, rationem reddere gravi suo periculo cogeretur: quum Marcus Cato, iste ultimus, cujus virtus ac gravitas comminationem ejus non minus terribilem quam cujuscunque consulis faciebat, palam diceret ac juraret, se Cæsaris nomen, mox, ut privatus esse inciperet, inter reos delaturum, publicæ ille justitiæ studiosus, seu propriæ memor injuriæ: unde jam in vulgus effusum erat, idem Cæsari eventurum quod Miloni, ut circumseptus armatis apud judices, seu ex vinculis, causam dicat. Et hanc verisimilem belli causam videri posse una vox ejus facit, de qua suo loco dicam: aliis visum est, eum spatio plurimorum annorum imperio assuefactum, dedidicisse privatum modum; et sola cupidine dominandi in bella civilia consensisse; hæc videtur fuisse Ciceronis opinio, sibi interdum amicissimi, sed in fine hostis, qui, in libris officiorum, semper Cæsarem in ore habuisse ait versus illos Euripidis, quos ipse sic in latinum vertit; *nam si violandum est jus, regnandi gratia violandum est; aliis rebus pietatem colas.* Posui ecce opiniones hominum varias una eademque de re, et hominum idem volentium, Cæsarem scilicet infamare: mihi autem, sat ne dicam, valde rerum talium curioso, venere ad manus aliquot Cæsaris ipsius epistolæ; nota sunt etiam ejus dicta ac responsa quam plurima, in quibus omnibus avidum se pacis

ostendit, quibusque fortasse non minus fidei sit habendum quam suspicionibus æmulorum; illi enim oderant, et veritatem ignorabant, et mentiri poterant; Cæsar autem, etsi mentiri posset, veritatem ignorare non poterat: legi et suorum comitum epistolas, idem pacis studium expressius continentes. Quid refert igitur quid de illo sentiat Pompeius et Cicero, cum perraro quisquam de hoste bene sentiat: illud potius pertinet ad rem audire, qualia de Pompeio suo scribat Cicero, quem tantum dilexit in finem, ut vir, sicut de eo scriptum est, nihil minus quam ad bellum natus, et jam senior, illum in civilia, suo toties damnata judicio, et infelicia bella sequeretur, magis eligeret secum ruere, quam sine illo consistere; quorum partem, quod non omnibus nota erant, et notitiæ studio et novitate rerum delectandi gratia, huic parti historiæ inserendam censui. Is ergo epistolarum ad Atticum libro octavo: *Ut enim*, inquit, *gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria, sic huic moderatori reipublicæ beata civium vita proposita est, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit: hujus enim operis maximi inter homines atque optimi illum esse perfectorem volo: hoc Cn. noster, cum antea nunquam, tum in hac causa minime cogitavit: dominatio quæsita ab utroque est; non illud actum, beata et honesta civitas ut esset: nec vero ille urbem reliquit, quod eam tueri non posset, nec Italiam, quod ea pelleretur, sed hoc a primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes feras in Italiam armatas adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Syllani regni jam pridem appetitur, multis qui una sunt cupientibus. An censes nihil inter eos convenire? nullam pactionem fieri potuisse? hodie potest: sed neutri* σκοπὸς *est ille, ut nos beati simus, uterque regnare vult. Hæc a te invi-*

tatus breviter exposui : voluisti enim me, quid de his malis sentirem, ostendere. Quid tu, lector, ex his verbis judicas? quantoque justiorem Pompeii causam reris esse quam Cæsaris? Item in ejusdem libri fine: *Qua spe proficiscor*, inquit, *video, conjungoque me cum homine magis ad vastandam Italiam, quam ad vincendum parato*: et sentiens se posse reprehendi, quod talem sequi vellet, ut ostenderet non se hominis virtute, sed erga se merito, et metu infamiæ, ne ingratus scilicet diceretur: audi quid eadem dicit epistola: *non me igitur is ducit, sed sermo hominum.* Et rursus in IX quum dixisset: *Mirandum in modum Cneius noster Syllani regni similitudinem concupivit*, addidit: *cum hoc ne, inquies, esse vis?* et respondens: *beneficium*, inquit, *sequor, mihi crede, non causam.* Et alibi de eodem: *si vincit, Syllano more exemploque vincit*, et statim: *Mea autem causa alia est, qui beneficio victus, ingratus esse non possum.* Multa sunt id genus in illius epistolis ab homine non solum doctissimo, sed amicissimo, in Pompeium dicta, ut scilicet undique fides constet. Sed ego hæc pauca, et ad rem de qua agitur spectantia, et e locis secretioribus eruta libenter apposui, ut utriusque partis merita non usque adeo ut putantur imparia, et utrumque, sicut dictum est, regnare voluisse, magno ac fide digno teste constaret. Ad historiæ seriem revertor.

Dum Ravennæ ergo substitisset Cæsar, ne provinciæ suæ terminos transgrediendo aperte agere contra rempublicam videretur, audiens tribunos, qui pro eo erant, contemptui habitos, et vel vi urbe depulsos, vel sua sponte digressos, Romæ omnes unanimiter contra se sentire, omnia sui odio divina atque humana misceri ac perverti; se quoque per patientiam contemptum iri cogitans; neque jam amplius ferendum, dissimulandumque aliquid existimans: evocatis legionibus, ubicumque

essent, præmissisque clam, quæ tunc aderant, cohortibus; ne quam novi motus opinionem turbido habitu præberet, die illa et convivio et spectaculis otiosus interfuit; sero autem, clandestino egressu, secretum iter, paucis comitatus, arripuit: in quo quum tota nocte deerrasset, vix ad auroram viæ ducem casus obtulit: quo prævio, ad rectum iter perplexo ac difficili calle reversus, inventisque cohortibus, quas præmiserat, ad Rubiconem venit, amnem exiguum, sed magnarum tunc limitem regionum, ubi parumper cogitabundus substitit, secum tacitus examinans quantum opus aggrederetur: tandem versus ad comites: *Adhuc*, inquit, *cœptis absistere, ac reverti licet: at si rivum hunc transgredimur, ferro gerenda nobis erunt omnia.* Ibi hærens dubiusque animi, hujuscemodi visione firmatus est: quidam sibi et statura et specie corporis supra humanum modum subito visus est, qui amnis ad ripam sedens, pastoria modulabatur arundine; ad quem, ut animal non visum, quum et pastores locorum et quidam quoque militum concurrissent, ille subito unius e manu tibicinum arrepta tuba, vehementi flatu increpuit, gurgitemque pertransiit: motus Cæsar spectaculo: *Eatur ergo*, ait, *quo deorum prodigia atque hostium vocat iniquitas, ut cœpta res est.* Hæc dicens transiit ac traduxit exercitum, Ariminumque urbem proximam longa pace tranquillam attigit; et patentibus portis introgressus, tribunis plebis, qui, propter ejus odium pulsi, sibi obviam veniebant, astantibus, concionem habuit ad exercitum. Lapis, me puero, ostentabatur, fori medio, ubi Cæsar concionatus ferebatur. Fuit autem concio efficacissima, scissa (ferunt) veste, verisque seu fictis cum lacrymis, ad suam dignitatem contra invidiam hostium conservandam fidem militum implorantis, et ingentia promittentis. Cæsarem Arimini agentem Lucius Cæsar adolescens adiit, qui partem habebat Cæsaris le-

gatum. Is, explicitis pro quibus advenisset, commissa sibi a Pompeio quædam ait ad Cæsarem, jure illius, quæ inter eos esset, amicitiæ. Ea vero hujuscemodi fuere : *Excusare se Pompeium Cæsari, et poscere ne ea quæ pro reipublicæ studio atque amore gesserit, ad injuriam suam trahat : carum enim esse sibi Cæsarem, sed rempublicam rebus omnibus cariorem et esse et semper fuisse, similiter et Cæsari caram esse debere, ut privatas suas inimicitias reipublicæ remittat, neque tam graviter irascatur, ut, dum hostibus vult nocere, patriæ noceat immeritæ : idque ita facere ad suum decus eximium pertinere.* Ad ea Cæsaris responsio paulo longior fuit. *Commemoravit injurias pro multis in rempublicam meritis sibi illatas, paratum se tamen omnia reipublicæ condonare; ita tamen ut discedant omnes ab armis, et ad civilitatem solitam revertantur : dilectus enim per Italiam ferventes, et retentas sub prætextu belli Parthici legiones, et civitatem esse armatam, quid nisi ad suam perniciem spectare? Proficiscatur ergo Pompeius in provinciam suam, dimittatur exercitus, omnes per Italiam arma deponant, cessent motus et metus publici, sit togata civitas, non armata : se quoque æquissimo animo quieturum, injuriasque omnes et contumelias obliturum. Ad hæc tamen sancienda et jurejurando confirmanda,* petiit *ut Pompeius propius accederet, vel se accedere pateretur : sperare enim se colloquio et conspectu mutuo omnes controversias finiendas.* Ad hæc responsio in scriptis reddita : *ut Cæsar quamprimum in Galliam revertatur, exercitumque dimittat : quo facto, iturum in Hispaniam Pompeium : alioquin, nihil de dilectibus omissuros consules Pompeiumque.* Iniqua responsio visa est Cæsari, quod se facere juberet, quum ipse nihil nisi promittere se facturum vellet, nec diem promissis apponeret, neque colloquio tempus daret, nec pro-

mitteret accessum, nec permitteret: hinc pacis desperatio et belli præludium. M. Antonius cum quinque cohortibus Auximium præmissus. Erat Auximii civitatis ad custodiam Attius Varus, quem decuriones Auximiani summo adeunt consensu; dicunt *notum sibi Cæsaris adventum; neque vero propositi sui esse suorumque civium, neque Romanum videri, imperatorem populi romani, talem virum, sic de imperio meritum, tot victoriis insignem, mœnibus urbis amicæ arceri; orant ut famæ, ut suo suorumque discrimini, dum tempus est, consulat.* His permotus Varus, et perniciem timens, fugam arripit, et insequentibus Cæsaris militibus, prælio decernere coactus, ac desertus a suis, solus abit, quibusque eorum domum, aliis ad Cæsarem se conferentibus; quos ipse collaudatos benigne suscepit, et L. Puppium centurionem partis adversæ ad se adductum illico relaxari ac dimitti jubet. Auximium ingressus, civibus gratias agit, atque illorum erga eum caritatis haud immemorem se futurum spondet. Quibus Romæ cognitis, tantus pavor omnium mentes invasit, ut urbe fere omnes excederent, ipsique consules, atque ipse Pompeius, actum suis de rebus opinantes, et ex unius oppidi eventu omnia metientes; mirum valde, unde in tam parvis animis tam magna superbia, ut ejus viri meritos honores ac gloriam tam pertinaciter detractarent, cujus nec conspectum certe, nec viciniam pati possent, et patriam, et talem patriam, solum ad illius nomen, universali animorum consternatione, desererent. Sed urgebat hinc invidia, inde autem terrebat fama viri, quæ eousque creverat, ut, clementissimus omnium, præ omnibus atque ab omnibus timeretur. His ad Auximium gestis, Picenum omne, cujus olim Esculum, hodie Ancon est caput, nullo usquam contradicente, pervagatur, sed cunctis sibi urbibus atque oppidis obviam mittentibus: Cingulo quoque, quod oppidum suo sumptu Labienus extruxerat,

legati, auctoris immemores, Cæsarem adeuntes, se imperata facturos obtulerunt, atque imperanti milites alacriter paruerunt. Diffuso metu simul et fama virtutis, et vulgato horum, de quibus diximus, exitu, cæteræ omnes sequebantur undique deditiones, et si quis præfectorum contradiceret, capiebatur aut pellebatur. Ita pulsus ex Etruria Libo, Thermus ex Umbria, Estulo Lentulus, captus Cneius Magius, præfecti ambo : et quum Magius ad Cæsarem ductus esset, ac fortasse supplicium formidaret, Cæsar eum placido animo dimisit. Et; *vade*, inquit, *ad Pompeium, eique meis verbis nuntia : quoniam ad hunc diem non fuerit nobis opportunitas colloquendi, atque ego Brundusium, quo ivisse illum audio, profecturus sum, credo ut colloquamur expediens publicæ saluti, cujus curam gerere maxime nostrum est. Non est autem par effectus per nuntios de longinquo, atque inter præsentes ista tractari; quod conspecti vultus et vivæ voces ad movendos animos multum possint.*

Occupato sine ictu gladii Piceno, Corfinium progreditur, oppidum Pelignorum, XII millia passuum distans a Sulmone; quod idcirco dixerim, quod vulgares quidam oppidum putant esse Tuscorum. Ibi contentionis plusculum fuit; pendente tamen obsidione, Lentulus Spinter muris egressus, et finem metuens, ad Cæsarem venit, sibi atque intrinsecis veniam petens, ad quem Cæsaris responsio fuit : *Non se ut cuiquam malefaceret venisse, sed ut se ab inimicorum malis atque injuriis tueretur, ac tribunos plebis sui odio in exilium actos, in suam reponeret dignitatem; denique ut seipsum ac populum romanum servitio et paucorum tyrannide conculcatum, antiquæ redderet libertati.* Oppido tunc præerat L. Domitius, vir magni animi, sed exiguæ fortunæ, et bello promptus, sed infaustus. Is defensionem parans, sed ab oppidanis ad deditionem coactus, quum mori mallet, a suo

medico venenum poposcit, quod ille nec dare volens, nec negare ausus, ut qui domini mores nosset, poculum somniferum pro veneno obtulit; quo ille hausto, gravi sopore resolutus conquievit. Experrectus postmodum et delusum intelligens se, vixque a suo medico manus abstinens, cum multis nobilibus qui secum sentiebant, vinctus ad Cæsarem est perductus, mori appetens, et perosus vitam; quem Cæsar illico solvi jussit, neve quis eorum a militibus re vel verbis offenderetur inhibuit; questus perbreviter quod pro suis ingentibus et in illos et in rempublicam meritis referre sibi debitam gratiam neglexissent, et injurias et contumelias indebitas retulissent, cunctos dimisit incolumes; quin et pecuniæ pondus ingens Domitii depositum, et ab oppidanis sibi oblatum, quamvis et pecunia publica esset, et in stipendium numerata, Domitio restituit, ne sanguinis, quam pecuniæ abstinentior videretur: nihil postremo ex ea victoria vel prædæ cujuspiam vel ultionis accepit, nisi quod Domitii milites sacramento adegit, non invitos, ut arbitror, sed eo libentius jurantes, quo felicius est sub sequaci, quam sub fugaci duce militare. Vulgatis sane quæ ad Corfinium acta erant, multum metus omnibus demptum, multumque spei additum, cognoscentibus Cæsarem nihil bello nisi victoriam petere: unde, ut diximus, et Tuscorum populi, et omnis Umbria, pulsis inde præsidiis, ad Cæsarem transiere; atque ita rebus suo more velociter gestis ac prospere, quum jam secum Gallia omnis cisalpina sentiret, magnas partes Italiæ primo occupavit adventu. Tum spes cæteris omnibus, soli Pompeio atque Senatui additus timor, qui in Domitio multum momenti reposuerant, et sæpe eum per litteras evocatum expectabant: itaque confestim Pompeius Luceria digressus, ubi belli sedem statuisse videbatur, Brundusium petiit, ut Italiæ littore in extremo promptior esset ad transitum: ita enim animo decreverat, relicta Italia, transmarina

tentare: sive id metu solo pellente, sive intentione illa, quam paulo ante ex epistola Ciceronis elicui atque exposui. Cæsar autem semper propinquus atque contiguus hostibus esse festinans, non nisi septem dierum mora Corfinium exacta, eo ipso duce quo Domitium captivosque dimiserat, motis castris, in Appuliam perrexit. Operæ pretium, nisi fallor, fuerit, quid de his, quæ modo memoravimus, et ipse Cæsar et alii senserint: quum enim clementiæ ejus, quam Domitio acerrimo hosti, et qui, tumultu in illo reipublicæ successor sibi destinatus, et ad consulatum aspirans, sicut diximus, sibi minabatur, exhibuerat, fama ut ad hostes, sic ad amicos etiam pervenisset; duoque sibi familiarissimi, Cornelius Balbus atque Oppius, factum ejus per litteras vehementer laudassent, responsionis Cæsareæ extat epistola, quæ mihi nunc, et propter scribentis auctoritatem, et propter ipsius epistolæ gravitatem ac brevitatem, digna his inseri visa est; ea vero est hujus modi: *Cæsar Oppio Cornelioque salutem. Gaudeo mehercle vos significare litteris quam valde probetis ea quæ apud Corfinium sunt gesta: consilio vestro utar libenter, et hoc libentius quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me præberem, et Pompeium darem operam ut reconciliarem: tentemus hoc modo, si possumus, omnium voluntates recuperare, et diuturna victoria uti; quum reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere, præter unum L. Sillam, quem imitaturus non sum: hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordia et liberalitate nos muniamus: id quemadmodum fieri posset, nonnulla mihi in mentem veniunt, et multa reperiri possunt; de his rebus rogo vos ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium Pompeii præfectum deprehendi, scilicet meo instituto usus sum, et eum statim missum feci. Jam duo præfecti partium Pompeii in meam po-*

testatem pervenerunt, et a me missi sunt: si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quam iis, qui illi et mihi semper fuerunt inimicissimi, quorum artificiis effectum est, ut respublica in hunc statum perveniret. Eidem quum de hoc scripsisset, factumque laudasset Cicero, qui se adhuc medium, in magna licet animi fluctuatione, et multa consiliorum varietate, tenuerat, rescripsit his verbis: *Cæsar imperator Ciceroni imperatori salutem dicit. Recte auguraris de me, bene enim tibi cognitus sum, nihil a me abesse longius crudelitate; atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te triumpho et gaudeo: neque illud me movet, quod hi, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam et me mei similem esse et illos sui.* Quo dicto vix aliquid unquam dici gloriosius ac magnificentius audivi, et hæc quidem extra, sed non, ut arbitror, contra seriem historiæ, pro delectatione lectoris interposui. Ad rem redeo.

Quum Cæsar Appuliam attigisset, mox Brundusium adiit, Pompeiumque jam prægressum valida obsidione circumdedit; de quo iisdem quibus supra scribit, nam et hæc animi ejus index epistola videtur. *Cæsar Oppio Cornelioque salutem. Ad* VII *Idus Martias Brundusium veni, ad murum castra posui. Pompeius est Brundusii: misit ad me Cn. Magium de pace; quæ visa sunt respondi; hæc vos statim scire volui: quum in spem venero de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam.* Et quoniam propter navium penuriam mari eum obsidere non poterat; timens id quod omnes cupiunt hostes, fugam; famosissimum maximumque illum portum saxorum molibus injectis obstruere nisus est, opus non tantum homini, sed naturæ improbum atque inextricabile, quod ipse cognoscens, uni ex amicis Q.

Pedio scribit his verbis : *Pompeius se oppido tenet : nos ad portas castra habemus : conamur opus magnum; et multorum dierum propter altitudinem maris; sed tamen nihil est quod potius faciamus : ab utroque portus cornu moles jacimus; ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundusii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.* Quum vero exitu prohibere, imo natura ipsum prohibente, non posset, catenis eos portus præclusit : sed neque sic detinere valuit Pompeium quin mari Adriatico Durrachium navigaret. Cæsar, hoste digresso, quum sequi illum non posset, Brundusium ingressus, concionem habuit, qua justitiam causæ suæ, injuriasque hostium omnibus aperiret : quo facto, quum sua illis in locis inutilis mora esset, ne quid sibi otiosum tempus efflueret, urbem Romam versus iter arripuit, toto belli Gallici decennio non visam. Cujus adventus fama cognita, quantus Romæ terror fuerit haud facile dictum est, multo quidem major quam necesse esset. Iratus quidem multis erat, et fortasse non immerito, sed iracundiorem extimabant; non enim naturaliter, neque nisi magnis ex causis ad iracundiam pronus fuit. Venit ergo Romam, senatumque habuit ex iis principibus qui domi substiterant : ibi perpetuam dictaturam ipse sibi sua auctoritate arripuit : unde Cæsaris dictatoris nomen; multa quoque constituit, in quibus pro lege voluntas fuit. Illud inter cuncta memorabile; nam ærarium populi romani quod tot victoriæ, tot sæcula compleverant, uno die exhausit, interque alia, ut scriptum, protulit ex eo laterum aureorum XXVI millia, non thesaurisandi cupiditate, sed largiendi : nam, ut alter ait, nemo liberalius victoria usus est, nihil sibi retinuit præter dispensandi potestatem. Compositis rebus urbanis, ut visum est, animum ad externa convertit, atque inprimis Siciliam ac Sardiniam, duo illa horrea populi romani, per legatos administrare disposuit, de Gallia nihil sollicitus,

quam in summa pace reliquerat: solam respexit Hispaniam, cogitansque, quum primum classis opportunitas affluxisset, vestigiis Pompeium assequi, ne quid a tergo formidabile linqueret, decrevit ad Occidentem proficisci, ubi Pompeii copiæ ingentes erant, quarum præsidio ille terrarum tractus tenebatur, sub legatis tribus, M. Petreio, L. Afranio, et M. Varrone: de quibus tam contemptim sentiebat ut, moturus inter suos, diceret; *Vado ad exercitum sine duce, mox revertar ad ducem sine exercitu.* Eo vero pergenti, Massilia fœderata civitas, et ab ipso principio Romanis amicissima, non sui odio, sed ingenti studio R. P. portas clausit; quam ille quum obsidione cinxisset, Decimo Bruto cum parte copiarum oppugnandam linquit: ipse cœptum iter peragens, ad Hispanias venit. Ibi a Petreio et Afranio qui primi occurrerant, bellum incipiens; quum nullo temporum discrimine, æque die ac nocte hostes aggrederetur, consilium ducum fuit, ne nocturnis horis aliquando pugnarent, quod tunc pavor ad ignaviam impellat; nec sit, qui, submotis testibus, concitatos revocet atque contineat; luce pudorem obstare, et ducum imperio, et potentia tribunorum atque centurionum frænari, et ad virtutem et ad fidem retrahi, ut contra metum mortemque consisterent. Cæterum, fato res bellicas volvente, ad Ilerdam compulsi hostes. Cæsar vero maximis imbribus, et diluvio aquarum, ingenti quidem rei frumentariæ inopia circumventus, perseveravit tamen in incœpto, et omnes difficultates sola et solita virtute superavit, donec tandem abeuntes Ilerdæ atque arduo in monte deprehensos obsedit, atque ita circumdedit, ut nullus ad fugam exitus pateret; qua desperatione pulsi, quum fame et siti ultima premerentur, sæpe erumpere et mori voluerunt. Quibus Cæsar contra suum morem pugnæ copiam non fecit, sed intra munitiones seque suosque continuit; cujus facti certa erat ratio: sperabat enim eos, ad extrema perductos,

sine prælio vinci posse : cur igitur aut suos optime de se meritos, sibi carissimos periculis atque vulneribus exponeret, sine quibus, ut secunda sint prælia, victoria vix contigit, et fortunæ committeret, quod expectatione, quamquam serius, tutius tamen posset, quum sit ducis officium non minus consilio quam ferro ad victoriam aspirare: ex diverso autem, cur non eos vincere mallet quam occidere, qui licet essent adversarii, cives erant. Hoc ducis optimi consilium assueti cædibus milites non laudabant, sed invicem murmurabant, quod dux, quum posset vincere, recusaret; se quoque ducis imperio in prælium non ituros. Ille autem quem non facile res moverent, verbis immotus, in sententia persistebat, victoriam incruentam sperans, nec fefellit opinio : unum hoc inter moras accidit memoratu dignum et eximium Cæsareæ lenitatis indicium : dum enim inter partes deditio tractaretur, atque hac fiducia milites hinc illinc colloquerentur, et paulatim e castris in castra discurrerent, positoque ad tempus civili odio, sine suspicione atque ullo metu, simul, ut in pace, agerent, Afranius atque Petreius repentina ac pessima mutatione propositi, omnes Cæsaris milites intra vallum suum deprehensos inermes scilicet et incautos occiderunt. Quo audito, Cæsar, sævitiam noluit imitari, sed illorum milites suis in castris inventos, ut ducum perfidiæ inscios et expertos, dimisit incolumes. Tandem vero duces impii, rerum inopes omnium, et inprimis viris atque equis IV jam dierum jejunio affectis, colloquium petiere; hoc addito, *ut si Cæsari placeret, secum submotis militibus loquerentur* : negavit hoc Cæsar, et, si loqui vellent, cunctis audientibus loqui jussit : dato obside filio Afranii, in locum a Cæsare assignatum veniunt, et coram duobus exercitibus verba fecit Afranius humilia admodum ac demissa : *Si*, inquit, *ab alio victus essem, non mihi ad arcessendam mortem, aut manus aut ani-*

mus defuisset: sed cogitans te dignum cui vitam debeam, ad clementiæ tuæ potius quam mortis auxilium confugio: nec nobis, Cæsar, nec militibus his irasci debeas, quod erga imperatorem nostrum Pompeium, quoad licuit, obsequiosi fuimus et constantes: neque enim tui odio, sed servandæ fidei studio id egimus; sed jam fidei satis ac supplicii est: et fides et patientia victa est; multa gravia et animis et corporibus passi sumus; et pati amplius non valentes, victique et supplices, oramus ne ad ultima progrediare supplicia. Quæ quum ille dixisset, Cæsar semper pronus ad veniam: *Nulli*, inquit, *ex omnibus quos bellum armavit, minorem quam vos habent aut commiserationis materiam aut querelæ: cæteri enim omnes ad hunc diem quum pugnare meliori conditione licuisset, sese prælio congressuque volentes abstinuere, ne, fuso sanguine civium, iter pacis obstrueretur: soli vos ultro mihi armati occurristis, meas, si contra sors esset, victorias moraturi: sed evenit vobis quod quibusdam pertinacibus ac superbis, ut ad illud, quod insolenter recusaverint, mox humiliter revertantur; vobis ergo libenter venientibus veniam dedissem: renuistis veniam, et parastis bellum: sed et nunc petentibus veniam do, supplicium remitto: ite igitur in pace; sed exercitus dimittite: non ut mei sint, sed ne contra me.* Nihil lætius milites audire potuissent, quod voce gestuque indicabant, nempe qui pœnam timuerant, gratissimam atque optatissimam missionem sibi obtigisse lætabantur. Quum igitur de tempore ac de loco missionis agi cœptum esset, milites Pompeiani omnes manibus ac clamoribus obtestari cœperunt, ut ibidem statimque dimitterentur; nempe, si dilata res esset, promissionibus nihil actum iri: jure periculosum et infaustum bellum oderant; omne in eo mali genus experti, pacem optabant et quietem, quæ tunc plane cognoscitur dum perditur: finis fuit, ut qui

in Hispania possessiones aut domicilium haberent, statim; reliqui omnes ad Varum amnem, Italiæ in ingressu dimitterentur. Cæsar, ex liberalitate insita, ex illo die usque ad Varum, frumentum eis pollicetur : addit insuper, ut quisquis eo bello aliquid amisisset, quod penes milites suos esset, ei restitueretur; militibus, extimatione facta, pretium rerum ipsarum de sua pecunia restituit. His victis et in deditionem acceptis, sic citeriore Hispania in potestatem redacta, ulterior nullo negotio consecuta est, quæ sub Marco Varrone tenebatur. Ille comitum secutus exemplum, cessit ultro; nec distulit, commissa sibi provincia, Gades, et usque Oceanum fortunam Cæsaris sequi, et submissa cervice jugum pati. Sic compositis rebus cum victoriæ et mansuetudinis insigni laude, ex Hispania discessum, reditumque Romam est. Massilia interim e legato Cæsaris, æquoreo victa certamine, et, ut quidam asserunt, eversa, sive ut alii, idque est verius, capta per deditionem ac direpta, nulla suarum rerum civibus relicta, præter inopem, sed cariorem cunctis opibus libertatem; et seditio militum terribilis, quæ, ut quidam volunt, Placentiæ, certe itinere medio exarserat, mira et vix credibili tunc inermis ducis virtute compressa. Dum sic Cæsari obsequitur fortuna, et, ut sic dixerim, adulatur, quasi eum timeat et negare potenti nihil audeat, aliquid tamen adversus abeuntem, ut Flori verbo utar, ausa est; *forte ut immixtis adversitatibus, prosperitates ejus efficeret clariores*. Siquidem quum præmissi Antonius, et P. Dolabella ad mare Adriaticum occupandum fuissent, ab Octavio Libone, legato Pompeii præpollentis pelago circumventus Antonius, ad deditionem fame compulsus est : ubi illud memorandum facinus evenit, quod quum ad ejus auxilium aliquot naves missæ ab Asilo altero legato Cæsaris venissent, et arte Cilicum qui Pompeiana classe navigabant, funibus illaqueatæ essent, reli-

quis, adjuvante æstu maris, evadentibus, una sola, Opiturgnis nautis acta, exitum non invenit, sed circumfusi totius hostium exercitus usque ad vesperam impetum, atque omne missilium genus invicta virtute pertulit. Quumque nec fuga pateret, nec ullus se superior rei finis ostenderet, suadente per noctem tribuno militum Vulteio, ne in potestatem hostium venirent, mane proximo, victoribus ipsis spectaculo attonitis, sese omnes vulneribus mutuis peremerunt. Et Dolabella in eodem æquore classem perdidit, et Curio tribunus plebis, audacissimus vir, quum missus a Cæsare in Africam venisset, primoque adventu Varum, qui pro Pompeio illi præerat provinciæ, victum prælio fugasset, adolescentia atque animi magnitudine insita, nunc vero victoria ac fiducia elatus et incautus, a Juba rege oppressus exercitum amisit, quumque fugere posset, mori maluit sponte, suos usque ad mortem secutus.

Hactenus quasi quibusdam præludiis gerebatur bellum: crebræ hinc victoriæ, illinc fugæ atque deditiones, prælia autem rara: sed jam tandem tantorum collisionem motuum differre amplius fortuna non poterat. Jam Pompeius Epirum occupaverat, idoneam bello sedem ratus; eo Cæsar insequendum hostem statuit, et quamvis adhuc inops navium, quamvis adversa hyeme, (tantus erat ardor animi, tanta cupido bellandi,) per medias pelagi procellas ad bellum tumultuaria classe transfretavit; neque vero prosperis neque adversis sic vel inflari potuit vel irasci, ut a proposito pacis animum diverteret; quin bellando pacem cogitaret, eamque omni quo posset studio procuraret: quod curiosius propter illos dico, qui ignari rerum, opinione quadam, nescio, ne ipsi quidem sciunt, unde orta, Cæsarem belli, Pompeium pacis amicum sibi pertinaciter fixerunt. Erat inter præfectos Pompeii L. Vibullius Rufus bis dimissus, semel ad Corfinium inter illos

nobiles de quibus diximus, et rursus in Hispania : hunc quod et sibi beneficio obstrictus et Pompeio carus esset, pacis idoneum sequestrum ratus, cum his mandatis ad Pompeium misit : *Satis jam malorum reipublicæ bello invectum, indeque sufficere posse ad providentiam futuri, ne plura nunc etiam invehantur : decere utrumque, pertinacia omissa, ab armis abscedere, neque fortunam sæpius experiri, si rempublicam, si seipsos ament; unum illud tractatibus pacis idoneum tempus arripiant, dum scilicet partium status anceps, æquis prope lancibus pendet : ubi præponderare cœpit pars altera, eum qui superior evaserit, æquis conditionibus non staturum : nam quis in prosperitate, uti soleat æquitate? et quum de conditionibus pacis ambigeretur, eas a senatu et populo romano peti oportere. Sic enim ipsis civilem animum et reipublicæ majestatem pristinam restitutam esse, visum iri. Interim principium pacis esse, si uterque confestim in concione juraverit, se eodem ipso triduo exercitum dimissurum : et hæc, ut bona fide agi Pompeius noverit, se priorem omnes copias dimittere paratum : quod quum fecerit uterque, necessario senatus ac populi judicio standum fore.* Hæc cum Vibullio ad Corciram, ubi eum forte repererat, quum egisset, et Vibullius ad Pompeium ivit; et Cæsar, tractatore pacis præmisso, paratus ad bellum, e vestigio subsecutus, positis ad Oricum castris, contra hostem constitit. Magnus in exercitu Pompeii, inopino Cæsaris adventu, tumultus exarserat, quo compresso, ubi primum animi conquievere, Vibullius, adhibitis aliquot ex iis, quos Pompeio caros fidosque cognoverat, de mandatis Cæsaris loqui cœpit; vixquedum incipientem Pompeius interrupit, exclamans : *Et quid*, inquit, *mihi vel vita vel civitas profutura est, quam beneficio Cæsaris assecutus videar? cujus contrarium videri nequit, nisi bello peracto, in Italiam, unde*

discesserim, sim reversus. Responsum hoc Cæsari, per eos ipsos qui audierant illud, notum fuit : potuisset mediocris etiam vir fortissime subirasci, indignari, omnem pacis omittere mentionem. Ipse vero non destitit, sed aliud iter pacis ingressus retentare voluit, an quod secreto non potuerat, palam posset. Erat inter castra ducum amnis unus exiguus Apsus nomine; ibi milites crebro inter se quotidiana colloquia serere soliti erant, sine ullo telorum periculo, quasi inter partes convenisset, colloquendi, credo, desiderio tantisper iras cohibente. Illic Cæsar P. Vatinium ex legatis suis ire jubet, et quæcumque magis extimaret ad pacem motura animos, cum civibus eisdemque hostibus agere, et sæpe alta voce quærere, liceretne civibus, quod fugitivis interdum ac prædonibus licuisset, legatos de pace mittere, ne cives inter se funesto Marte concurrerent, et suorum manibus romanum everterent imperium : multa quoque humilia verba, et quæ, ut dixi, timentis videri possent, nisi a Cæsare dicerentur. Paret ille, et ad ripam amnis profectus, mandata sui ducis exequitur, et ab utraque partium ingenti silentio auditus est: responsumque ab adverso, quod Aulus Varro, die proxima, ad colloquium veniret : legati autem tuto et venire possent, et quæ vellent loqui. Vatinio quoque dies eadem ad reditum præfixa; qui quum venisset, et ille ad eundem locum rediisset, turba ingens utrinque convenerat, intentis, ut videbatur, ad pacem animis, dum res ad bonum exitum prona esset. Labienus prodiit, et cum Vatinio colloqui cœpit atque contendere, ut qui ingenti odio Cæsarem odisset : tela utrimque missa sermonem diremere. Vatinium armis milites protexerunt; multi autem vulnerati, nominatim Cornelius Balbus, et centuriones, militesque alii. Hunc effectum inter Pompeianos habuit per Cæsarem tam humiliter pax delata. Labienus vero, quasi facinoris compos egregii : *Desinite*, inquit, *jam de pace*

agere: pax enim, nisi trunco et oblato nobis capite Cæsaris, nunquam erit: dictum pessimum et nescio iniqui magis hominis, an amentis. Venerat in Epirum Cæsar, rebus in Italia pro tempore dispositis, propter festinationem quidem fine non expectato, sed relicto ad Brundusium Antonio cum parte exercitus, quam trajecisse nequiverat, ut conquisitis scilicet ac refectis navibus, ille eam, arrepta opportunitate, trajiceret; quod quum cupienti non satis expediretur, tanta erat impatientia expectandi, ut ad evocandos viva voce, quos sæpe nequidquam litteris evocasset, tumidum ventis mare ingredi piscatoria cimba solus, intempesta nocte, non timuerit: sed rejectus ad terram fluctu valido, iter temerarium, non metu, sed necessitate destituit; nota est vox ejus ad exterritum nocturno æquore, eoque periculo gubernatorem: *Quid tu metuis? Cæsarem vehis*. Consecuto cum omnibus copiis paucis diebus, Antonio, et admotis ad hostem castris, in dies magis ac magis instabat, nunc aciem explicando, nunc hostes ad prælium irritando, nunc Durachium oppugnando; et perosus moras, et celeritatis avidissimus, cupiensque vehementer, ut quicunque futurus esset belli exitus, statim esset. Omnia frustra; nam et Durachium inexpugnabile, et Pompeius immutabilis, ut qui contrario consilio niteretur, sperans dilatione victoriam, per inopiam rei frumentariæ, quæ valde Cæsareum premebat exercitum, neque diutius tolerari posse videbatur: insuper, et quod simillimum veri erat, ut virtus animosissimi ducis, tædio atque expectatione senesceret, impetusque lentesceret: hac spe pugnam recusabat, neque Romanis partes credere volebat. Sic illi cunctatio, huic celeritas grata erat; quæ quum sibi pertinaciter negabatur, statuit quos non poterat prælio vincere, obsidione cingere; mirum dictu! xv millia passuum fossam circumduxit ac vallum, impositisque castellis ac turribus, cum paucioribus obse-

dit plures, si obsideri rite possint dici, quibus maria patent, classes parent, rerumque omnium copia suppetit, quibusve intra ipsum obsidionis ambitum et mutare castra licitum, et vagari. Ibi vero crebræ obsessorum eruptiones, et sæpe erumpentibus funestæ: ut, quum Cæsar profecturus, P. Sillam castris præfecisset, et ille audisset cohortem unam ab hostibus urgeri, duarum legionum auxilium tulit laborantibus; quarum accursu in fugam Pompeiani versi sunt, et si insequi profugos victoribus licuisset, creditum fuit die illo confici bellum potuisse. Sic nescio an vecordia, an fortuna, penitus inclinata res erat, sed ille suorum impetum continuit, cecinitque receptui; cujus consilium a scriptoribus excusatum lego. Aliud est enim legati, aliud imperatoris officium. Imperator rei totius exitum spectat, et consilio metitur: at legatus solum imperatoris sui jussum aspicit, et mandati finibus se continet. Sillæ castrorum custodia commissa erat a Cæsare: custodisse contentus, et suos periculo liberasse, ulterius progredi noluit; in quo ut vincendi spes, sic perpendi periculum inerat, ne omisso suo, officium sibi ducis arrogaret. Multæ præterea eruptiones aliæ, et ad Durachium et ad castra, usque adeo ut uno die sex in locis pugnaretur, quibus in præliis, de Cæsarianis viginti duntaxat, Pompeianorum vero duo millia periere, inter quos multi centuriones et insignes viri. Iis congressibus insignis virtus apparuit Vulcatii Tulli, qui cum tribus cohortibus Pompeianam legionem pertulit repulitque: nec non et quorumdam Germanorum, qui munitionibus erumpentes, multis hostium cæsis, sospites rediere; in castello autem quodam quod Pompeius invaserat, tantus fuit imber sagittarum, ut sine vulnere defensorum nullus evaderet, quin et centuriones quattuor oculis capti essent, et tamen sero diurni laboris ac periculi summam imperatori non tam auribus quam oculis subjicere ac repræsentare decrevissent, triginta sagittarum

millia numeraverunt. Inter cuncta Cassii Scævæ centurionis admirabilis virtus fuit, cujus scutum relatum Cæsari perfossum centum viginti foraminibus est inventum; de quo quidem varia est fama. Quidam tradunt Cæsarem viri et de se et de republica, ut aiunt, ita meriti eximia virtute permotum, qua castellum prope sola servatum esset, pecuniariis eum donis ingentibus et magnis honoribus cumulasse, et inter cætera ab octavis ordinibus ad primipilum provexisse : cohortem vero totam duplici stipendio et donis militaribus prosecutum. Apud alios Scæva idem, duce absente, cedentibusque comitibus, contra omnem Pompeii exercitum solus stetit, et clypeo CXX telorum ictibus transfixo, mirisque et incredibilibus rebus gestis occubuit; jacens quoque, victoribus terribilis ac stupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaque fecerat, contra omnes hostes semper invictus, a civibus suis tandem interfectus est : felix a scriptoribus dictus, si pro libertate omnium fecisset, quod pro domino suo fecit! Sic se rebus habentibus, Cæsar nec prosperitate tumidior, nec adversitate contractior, quotidie in aciem exercitum educebat, et pugnæ copiam faciebat : sæpe etiam legiones prope castra hostium subibant, ita ut e vallo telis etiam peti possent. Pompeius contra, ne obsessus omnino videretur, famæ potius studio quam belli, pro castris suos explicabat : sed ita ut castra novissimi tangerent, utque omnes intra telorum e vallo venientium jactum starent. Nihilominus Cæsar interea, quamvis bello intentus, tamen propositi sui memor, de pace cogitabat, et toties frustra tentatam aliis atque aliis viis retentabat : non pro Cæsare cui nil debeo, sed pro veritate loquor : nusquam legi, homini, cui quum tam prospere bella succederent, tantum studium tamque continuum pacis esse. Itaque quum audisset Metellum Scipionem Pompeii socerum in Macedoniam Epiro proximam venisse, Clodium quemdam

e suis ad illum misit; hic perfamiliaris Scipioni fuerat, et ab illo commendatus Cæsaris in familiaritatem pervenerat; hunc igitur, ut utrique carum, cum litteris ac mandatis eo dirigit: summa omnium hæc erat: *se de pace omnia probasse, nilque ad eum diem profecisse: credere autem se, non Pompeii vitio, sed nuntiorum accidisse, quod vel nescierint, vel timuerint commissa peragere, atque ad tantam rem idoneum tempus eligere: illum vero, et auctoritate apud generum, et potentia tanta esse in republica, et propter hoc exercitui non legatum sed imperatorem præsidentem, ut his fretus, et, quid velit, alloqui Pompeium possit, et errantem non modo reprehendere, sed quodammodo etiam cogere illum possit, ut æquæ paci animum adhibeat: id si fecerit, rebus eum fessis, et majus in malum pronis, quietem, et imperio et Italiæ pacem, et provinciis allaturum, omnesque illam ei uni acceptam habituros.* Cum his Clodius mandatis ad Scipionem proficiscitur: primum quidem lætus visus auditusque; postmodum a colloquio seclusus, Favonio quodam, mali consilii fautore, a pacificis Scipionem et mundo utilibus tractatibus revocante; sic infecto negotio, Clodius ad Cæsarem est reversus. Quotidie interim congressus, et prælia, et utrinque cædes, atque insignium virorum casus mirabiles; pacisque consiliis male repudiatis, locus iræ atque odio datus erat. Fuit unus dies Cæsari nimis adversus, quo eruptio violentissima ab hostibus facta est, fuitque illo die, inter alia, aquiliferi illius insignis virtus ac spectata fides; qui, quum lethali vulnere transfixus morti proximum se sentiret, versus ad comites, porrigensque aquilam, quam jam ægre sustentabat: *Hanc*, ait, *o commilitones mei, vivens multis annis et multa cura servavi, et nunc moriens eamdem Cæsari pari fide restituo: vos autem, per communis imperatoris amorem, oro atque obtestor, cavete dedecus Cæsareis castris in-*

solitum, ne forte hostium in manus veniat tanti ducis signum; sed mihi a Cæsare olim commissa aquila, nunc per manus vestras salva, ad Cæsarem revertatur. Hæc dicens corruit, centumque alii primæ cohortis suæ cum principe ceciderunt, multaque diversis cæde in locis edita, Pompeiani erumpunt: vicitque Pompeius illa acie, et imperator appellatus est. Quumque cedentes non sequeretur, negavit eum Cæsar aut vincere, aut victoria uti scire. Labienus vero in suum olim ducem inexpiabili odio accensus, a Pompeio captivos sibi dono dari petiit, quod quum impetrasset, productos omnes in medium et contumeliosissimis verbis increpitos, seu crudelitati insitæ deserviens, seu scelere immani fidem transfugio suo quærens, in conspectu omnium interfecit. Hoc eventu tantum spei Pompeianis accreverat, ut non de bello amplius, sed de victoria cogitarent, et multa varia decreverant, et quasi nil jam incidere posset adversi, famam victoriæ per terrarum orbem nuntiis ac litteris divulgarent.

Cæsar, concione advocata, milites consolatus est: hortatus, *ne deficerent animis, debere eos unum, et id ipsum non nimis grave prœlium infaustum multis felicibus compensare, et fortunæ gratiam habere, quod Romam, quod Italiam, quod Hispaniam utramque sine sanguine quasi divinitus recepissent: non posse, præsertim in bello, prospera omnia provenire: verum tristia lætis temperanda, adversamque fortunam virtutis ope leniendam.* Et hæc quidem ad exercitum. Quosdam vero signiferos quorum culpa clades accepta erat, notatos infamia, e gradu militiæ suæ movit. Exercitum reliquum tantus pudor et tantus dolor invaserat, tantumque desiderium ignominiæ abolendæ, ut, non expectato superioris imperio, ultro quisque pro supplicio gravissimos sibi labores assumeret, omniumque animi arderent incredibili quadam cupiditate pugnandi, viam illam expurgandæ infamiæ unicam extiman-

tes: quin et legati, et qui ad consilium vocabantur, oratione imperatoris et pudore tacti, persistendum pugnandumque censerent, et acceptam prælio cladem prælio hostibus refundendam. Solus Cæsar contraria erat in sententia: nam neque victis tam cito in aciem reversuris sat fidebat; et reparandis animis spatio opus esse, neque præterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Illico ergo sociorum atque ægrotantium cura congrua suscepta, noctuque impedimentis omnibus præmissis, Appolloniam profectus est, quadrimestri obsidione derelicta. Hinc in Thessaliam, fatis impellentibus, commigravit bellum: eo Cæsarem prægressum paucis post diebus Pompeius assequitur: statimque in concione suis pro re bene gesta gratias agit; eos qui cum Scipione venerant, non tam ad bellum quam ad belli præmia hortatur; ipsi autem socero et classicum et prætorium attribuit, omnisque eum et honoris et imperii participem facit; duobus tamen exercitibus conjunctis, nemo erat qui de victoria dubitaret; usque adeo, ut jam omnes de præmiis deque honoribus, denique, quod stultitiam omnem supergreditur, de ipsius Cæsaris sacerdotio inter se, non sine contumelia, patricii litigarent: sed aliud illi, Cæsarque cogitabat, atque aliud fortuna præparabat. Et Pompeius quidem solitis artibus bellum trahere, cunctando victurus, cœperat; consilium utile, sed suorum impetu discussum et inefficax: milites ad labores nati, otium ferre non poterant: socii, patriæ desiderio, impatientes erant moræ: principes ducis ambitionem in prorogando imperio arguebant. Tot vocibus consiliisque superatus, unus omnibus, cessit invitus, et raptanti omnia fortunæ mœstus fræna laxavit, decrevitque pugnare. Adhuc tamen rem trahebat, nam quod quisque nolens facit, quoad potest, differt. Cæsar dilationem oderat, nec sperabat tamen posse Pompeium ullo ingenio ad pugnandum induci: hac difficultate

perplexus utilissimum belli genus elegit, ut, motis castris, in perpetuo motu esset, neque unquam amplius quam unum diem uno ageret in loco; hoc sibi consilium non una ratio suggerebat; noverat exercitum suum fortem duratumque laboribus, Pompeianum vero molliorem, versatum in urbibus, et discursibus insuetum : itaque circumducendo illum posse fatigari: se præterea mutatione locorum, quod frumenta jam in agris essent, victurum commodius urbibus exercitum confidebat: illa autem spe potissimum movebatur, si forsitan, se vagante, hostis etiam moveretur; et sic inter eundum casus aliquis atque occursus exoptatæ pugnæ tribueret facultatem. Et his omnibus hoc ultimum evenit, ut, sine ampliori discursu, pugnæ daretur occasio. Dum enim castra moturus, ut decreverat, signum dedisset itineris, et jam tentoria vellerentur: ecce jam mota Pompeii castra conspiciunt, qui, ut diximus, victus omnium vocibus, suo rejecto, aliena consilia sequebatur, et assumpta, ut fit multorum hortatibus, fiducia, paulo ante eum diem in consilio dixerat eventurum, ut ante congressum exercitus Cæsaris vinceretur: quibusdamque mirantibus, addiderat, non se nescium, incredibilem prima facie rem videri: dehinc latius ingressus, exposuit, quum equitatu abundarent, circumveniri omnes Cæsaris copias esse perfacile; idque sibi maturo consilio jam provisum; quæ quum pluribus verbis explicuisset: Labienus incepit, et Pompeii sententiam atque potentiam laudibus ad cœlum ferens, et Cæsaris imbecillitatem oratione deprimens insolenti : *Noli*, inquit, *o Pompei, noli, inquam, opinari hunc exercitum illum esse qui Galliam Germaniamque perdomuit: omnibus interfui, et quid loquar scio; non est ille, mihi crede: major pars bello periit diuturno; moriuntur in prœliis, non nascuntur homines; multi domum rediere; multi in Italia sunt relicti; multi proxima autumnali pestilentia,*

reliquæ his ad Durrachium prœliis sunt consumptæ. Denique ille veteranus exercitus mille modis evanuit; nomen durat, milites non supersunt: hic autem quem videtis, ex dilectu novo cisalpinæ Galliæ; et pars major ex Transpadanis constat. His dictis, ne quid deesset insaniæ, juravit se, nisi victorem, nunquam e prælio reversurum, cæterosque ad idem jusjurandum verbis incitavit; nec minus exemplo Pompeius, dictum laudans, juransque similiter: sic omnes igitur juraverunt, ut necesse fuerit multos esse perjuros: ingenti gaudio, tanquam feliciter rebus gestis, nec minori spe, e consilio discesserunt, juramentum tanti ducis de tam magna re velut arrham victoriæ tenentes. Digressi autem e concilio, non ita multo post, ut diximus, in aciem sunt progressi: quos ubi Cæsar, tum ipse etiam castra movens, advertit in eum locum descendisse, ubi æquo Marte certari posset, substitit: et conversus ad suos: *non est*, inquit, *modo amplius de itinere, sed de prœlio laborandum: adest ecce nobis occasio quam semper optavimus pugnandi, et finem laboribus imponendi.* Hæc dicens, instruere acies cœpit, omni, cujus erat peritissimus, militari arte: suosque interim admonere, ne se a multitudine hostium circumveniri sinerent; sive id quod Pompeius in concilio dixerat, erupisset, sive id futurum animi præsagio concepisset: omnibus jubens ne injussu ejus inciperent: se in tempore quid agendum esset, signo indicaturum: circumire inde acies, et animos verbis accendere, virtutemque insitam excitare *commemoratione erga illos semper optimæ ac beneficæ voluntatis*: inter alia non omisit, *se omnibus modis pacem quæsivisse; et humilius forte etiam quam deceret*: nominavit, *per quos de pace Pompeium aut Scipionem interpellasset, ut publice etiam Apsi amnis ad ripam de mittendis ultro citroque legatis agere voluisset: atque hæc omnia non metu aliquo, sed pie-*

tate; ut civili sanguini parceretur; ex adverso autem quam superbe, quamque impie vel neglectæ petitiones suæ, vel telorum etiam immissione repulsæ, magnam nobilibus animis indignandi materiam præbuissent. His explicitis, obsecrantibusque militibus, pugnæ signum dedit. Erat forte in exercitu Crastinus, qui priori tempore honesto gradu sub Cæsare militasset, tunc vero non militiæ sacramento, quo solutus erat, sed jure quodam amicitiæ evocatus aderat, vir bellica virtute memorabilis: hic Cæsaris concione intellecta, et signo prælii audito, alacri vultu ac voce: *sequimini me*, inquit, *manipulares olim mei, et imperatori vestro quam debetis operam exhibete: ultimum hoc prælium est: quo peracto, ille suam dignitatem, nos nostram recuperabimus libertatem.* Dehinc versus in Cæsarem: *faciam*, inquit, *imperator, hodie, unde vel vivo mihi vel mortuo gratias agas.* Hæc dicens, primum in hostes impetum fecit; eumque dilecti milites circiter centum viginti voluntarie prosecuti sunt. Fuerat, ut aliqui tradidere, (nec dissimile veri est) quidam utriusque partis, in ipso pugnæ principio, pius torpor, qui strictos jam gladios contineret: nempe quum germani suos fratres ab adversa acie, parentes filios, et parentes filii viderent: donec Crastinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret, pilumque torqueret: ita prælium cœptum est. Quod nisi unius furor homines miscuisset, poterat fortasse ducibus ipsis patientibus, citra romani imperii humanique generis excidium, mutua pietate componi: sed proh dolor! inventus est, qui Cæsare ipso differente, properaret, neque ipse tamen tanti mali auctor abiit immunis: infixo in os gladio, inter cadavera mox inventus atque recognitus, notatumque oris vulnere oris impetum punitum ultione justissima. Concursum est in campis Thessaliæ, quos Philippos vocant; illum sibi locum, Romæ invidens fortuna delegerat, ubi ab hostibus invictas romanas

opes manibus romanis everteret, imperiumque supremum irreparabili clade protereret. De numero copiarum longe aliter narrant auctores: in magnitudine periculi omnes consonant; plena omnia sunt lamentis, et qui minorem numerum dicunt, addunt tamen unde immensum quiddam lector possit mente concipere. Annæi quidem Flori, qui hanc rem elegantissima brevitate perstrinxit, verba sunt hæc: *nullo unquam loco tantum virium populi romani fortuna vidit: CCC et amplius millia bellatorum hic illic, præter auxilia regum et senatus.* Idem: *si belli,* inquit, *duces inspicias, totus senatus in partibus: si exercitus, hinc undecim legiones, inde decem et octo, flos omnis et robur italici sanguinis: si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique dilectus, inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tharcondimotus, Cothus, omnis Thraciæ, Cappadociæ, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Ætoliæ, totiusque robur Orientis.* Acies magno utrinque ordine steterant; duces nescio an omnium supremi qui unquam arma tractaverint, nec excipio Africanum atque Annibalem: nam quis horum utriusque seu victorias, ne dicam bella, dinumeret, seu rerum magnitudinem metiatur? mirum tamen dictu, quoniam Pompeii ardor atque impetus, vel ætate vel præsagio quodam ac fortunæ varietate languesceret: ut, qui eum cerneret, quidvis potius quam Pompeium crederet; quo mirabilior mihi est ille toties petitæ pacis contemptus, atque illa spes victoriæ: sed et ipse tamen suos, partim magnifica, partim miserabili oratione cohortatus est; descenditque in prælium, mundi partem maximam secum trahens. Fuit autem inopinus ac mirabilis pugnæ finis: nam quum aliquandiu æquis viribus hinc inde dimicaretur, Pompeius multitudini fisus, ut dictum est, ad circumveniendum Cæsarem equitatum effunderet; ab utroque cornu Cæsar suis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat, subito signum

dedit, qui dicto citius in effusos facto impetu, vere illos effuderunt, et vertere terga coegerunt. Secuta est equitatum vis ardentissima legionum, adeo conglobata, ut quasi una manus omnium videretur: sic omnes simul et ferire cerneres et urgere, ut sustineri virtus tam unita non posset: accessit et levis fragor ac strepitus armaturæ, magni denique instar exercitus. Cæsar ipse, ubique præsens; utrumque simul exhibens, et fortissimi militis, et summi ducis officium; et feriens; et exhortans. Duæ ex omnibus illius per omnia discurrentis, atque omnibus occurrentis, voces adnotatæ, memoriæque mandatæ sunt: ferox altera, sed ad vincendum utilis: *miles, faciem feri:* altera autem pia, licet ad jactationem compositam Florus dicat, *miles, parce jam civibus:* illa enim vincere satagentis, hæc vincentis seu jam victoris et miserantis vox fuit; illa in medio prælii ardore, hac jam victis et in fugam versis hostibus usus est: illæ etiam piæ voci consentaneus actus fuit, quod cuilibet suorum, uni hostium, quem optasset, vitam dare permisit: nec minus ille, quod in tanto conflictu nullus inventus est nisi armatus in acie cecidisse. Pompeius turbatus ac territus suorum ordinibus, tantæ ruinæ molem nec sufferre valens nec attollere, abjecit pondus imperii, seque fugæ tradidit, non tam vivere cupiens, quam metuens mori, ne secum totus exercitus moreretur. Quo submoto, nemo amplius in acie stetit: documentum ingens, non semper prælium esse victoriam: quum, ut apud scriptores constat, nil Pompeio magno quam suorum nocuerit multitudo: non minus tamen, arbitror, nocuit indigesta varietas, quæ per unum frænari et regi nulla potuit ratione: hæc Thessalianicæ pugnæ finis fuit, ut etiam et Pompeii, ne in suum dedecus paucos vitæ dies ageret, longamque gloriam brevi spatio dehonestaret atque pollueret: sed sic transeunt res humanæ: nil tam altum quod non possit deprimi: nil tam clarum quod non valeat obs-

curari; itaque tempestiva morte nihil melius: sed de hac postea. Nunc revertor ad Cæsarem.

Parta, ut dictum est, victoria, quum et Cæsar castra hostium cepisset, et Pompeiani aliqui in montem castris proximum effugissent, studiose egit cum militibus, ne in prædam intenti, tempus labi sinerent, quo major negligeretur occasio; quod quum obtinuisset, montem circumvallare disposuit: hostes monti, quod inaquosus erat, diffidentes, abiere: quod Cæsar intelligens, trifariam partitus est copias, ut pars in suis, pars in Pompeii castris ad custodiam resideret, pars expeditior secum iret ad hostes prosequendos: quos quum non longo discursus spatio prope esset, ut attingeret, illi in montem alium conscenderunt, cujus ad radicem fluvius labebatur. Cæsar illic eos obsedit, ac militibus quamvis diurno labore fatigatis, et lassitudo requiem, et nox proxima suaderet, persuasit tamen, ut quietis immemores, novum susciperent laborem, et munitionibus interjectis flumen a monte secernerent, quo nocturna clausis prærriperetur aquatio: quod cum factum esset, territi deditionem per nuntios petiere, aliquibus senatorii ordinis fuga per noctem clam delapsis. Diluculo igitur Cæsar hostes e monte descendere, atque ad terram omnes arma projicere quum jussisset, cupide obtemperatum est; tensisque ad eum palmis, affusi et gementes veniam petiere: jussos assurgere nihilque metuere, dimisit incolumes, ut non modo in corpore, sed neque ulla in re detrimenti aliquid paterentur: vetitis militibus aut quemquam lædere, aut illorum quidquam omnino concupiscere: profecto aliquid inter hunc, transfugamque ejus Labienum, interfuisse, facilis propterea discretio est. Cæsar lassitudini militum compassus, suæ vero negligens quietis, legiones quæ secum fuerant, ad castra quæ VI millia passuum a tergo aberant, redire præcipit, ut quiescant: eas vero quæ in castris remanserant, ad se venire imperat, ut laborent:

cum quibus, eodem ipso die, Larissam pervenit, qua jam Pompeius fugiendo transierat: ubi reditum est in castra, facta cæsorum ratione, deprehensum est de legionibus atque equitatu Pompeii XV millia cecidisse; nam externarum gentium et auxiliorum, quæ de toto oriente convenerant, innumerabilis strages fuit; qui vagi et inermes fugerant nullo ordine, ad satietatem cædentium sunt oppressi: quo die prospiciens Cæsar adversarios cæsos atque obtritos campis hoc adverbium traditur dixisse: *Hæc voluerunt: tantis rebus gestis Caius Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.* Eorum vero qui deditione in potestatem Cæsaris venerunt, numero XXIIII millia, et amplius fuisse compertum est: capta quoque signa militaria CLXXX, et VIII aquilæ. Inter cæsos fuit Crastinus, ut dictum est, ardentissime dimicans, quem Cæsar eo prælio mira virtute rem gessisse, et de se optime meritum prædicavit; atque, ita ut prædixerat, vel mortuo gratias egit. Periit et Domitius is, qui ad Corfinium captus fuerat ac dimissus: de parte Cæsaris nonnisi ducenti milites sunt amissi; centuriones triginta, viri excellentes: mirum dictu, Romanis ab utraque parte pugnantibus, eam fuisse cædis imparitatem: sed Pompeium sua illa jam vetus fortuna reliquerat. Hoc loco non videtur prætereunda silentio laudatissima illa Cæsaris virtus, modestia, cujus et Plinius secundus, et Seneca, multique alii meminere: nempe quum, inter alia, in Pompeii castris scrinia invenisset epistolarum ad Pompeium a principibus directarum, ex quibus elici posset quid contra se quilibet sensisset, quod ad rationem nondum finiti belli prodesse potuisse non est dubium, nec epistolas legi, nec aperiri scrinia passus, bona fide, sicut erant, obsignata et intacta combussit; et, raro licet ac modice solitus subirasci, satius duxit iræ, ne ad se accedere posset, occurrere, et opponere illi ignorantiam offensarum, quam præsen-

tem rationem moderari : mirum genus clementiæ, et omnibus victoriis recto sub judice præferendum, penitusque ab Alexandri Macedonis consilio diversum, qui non solum ultro oblatas hostium epistolas non combussit, sed, quod certissimi sunt auctores, suorum litteras callide perquisivit, cognito eorum de se judicio, supplicium meditatus : quamquam quid Alexandrum nomino, omnium fere hominum consilia hac de re paria, et Alexandrea potius quam Cæsarea esse quis dubitet? Profecto ut in multis, in hoc quoque unicus Cæsar est : sed Pompeii fugam prosequor.

Pulsus ergo Pompeius, per Thessalicas sylvas uno equo, per Ægeum pelagus una navi fugiebat : romani imperii pudor ingens, quod ille nutu rexerat ! sed sic est, res hominum non stant ; et quo major est altitudo, eo gravior ruina. Sic Lesbon insulam adiit, ubi sua amantissima conjux erat, receptoque carissimo pignore illic deposito, a tergo sibi metuens, mox discessit ; donec quibusdam suorum assecutis, in infami seu insula Cilicum, seu scopulo deliberabundus substitit, an in Africam, an in Ægyptum, an in Parthiam navigaret. Et quum pronus esset in Parthias, rursus consiliis suorum victus in Ægyptum flexit ; quodque in consiliis crebrum est, illa sententia superavit, qua deterior nulla erat : nempe quum ab eo rege cui tutor a senatu datus regnum summa fide servaverat, et paterna pietate restituerat, et paterni jure hospitii et sui in illum meriti, auxilium petiturus, infaustam puppim ad littus ægyptium appulisset : cognito tanti viri solitario adventu, rex impubes Ptolemæus, ex illius habitu fortunam conjectans, et subita re turbatus ; dum tumultuario consilio quid agendum esset quæreret, consultore, si quis fuit honestior, spadonum vilissimorum hominum sententia, superato, seu metu Romanorum, ut se excusantes post dicebant, seu sola perfidia ac contemptu ejus, fidem spernere et captare gratiam

victoris, ac fortunæ obsequi definitum est; missique carnifices, qui e navi in scapham sub prætextu procellosi littoris cum paucis exceptum, ut ad regem duceretur, interficerent. O fortuna hominum, et rerum exitus prosperarum! sub filii atque uxoris et amicorum oculis crudeliter interfectus est gladio Achillæ sævissimi hominis, atque Septimii viri immanissimi, olim sui, tunc regii militis, sui autem desertoris! pudor inexpugnabilis, romanum civem, ad romanum principem trucidandum, sic ægyptii et obscæni regis imperio paruisse! O quanto erat honestior casus, nisi romana manus intervenisset! Sed hanc malorum seriem fortuna texuerat, necubi civilis deesset insania: si ad Indos pergeret, romano, reor, gladio pereundum erat. Corpus ejus in undas abjectum, caput reservatum pio victori munus impium, donum donatario indignum, sed donante dignissimum: navis in qua uxor erat et filius, fuga evasit, aliquot aliæ captæ, crudeliterque habitæ: captus et Lentulus ac perductus ad regem; et in custodia enecatus. Is Pompeii quidem, sed non belli civilis exitus fuit.

Cæsar vero post victoriam, Pompeii vestigiis insistens, quod paucitas fugam clandestinam faciebat, incertis indiciis in Asiam perrexit: ut illud nullo modo siluerim, quod, dum præmissis legionibus ipse per Hellespontum victor nulliusque jam metuens, unico parvoque navigio trajiceret, et forte L. Cassium partis adversæ ducem cum decem magnis navibus obvium habuisset, ubi nemo alius non timuisset, iste ultro accessit, hortatusque ad deditionem, atque obedientem, et ad se suppliciter venientem cum tota classe suscepit. Tantum Cæsaris nomen erat, ut ubique potens, ubique comitatus et magnis circumvallatus exercitibus crederetur. Supplice ergo suscepto, suum iter egit, atque Ilion, suæ urbis originem, invisit, ut quidam prodidere: ibi audiens, apud Cyprum insulam

visum esse Pompeium, cogitansque id quod erat, in Ægyptum ire, quod et familiaritas regis et regni opportunitas suggerebat; cum paucis et rhodiis navibus, pauloque amplius quam III millibus peditum, et nonnisi DCCC equitibus insecutus, eo quod cæteri fere omnes, et vulneribus, et morbis, et lassitudine tenerentur, Alexandriam venit, fisus, et gestarum rerum et nominis sui famam magni instar exercitus sibi fore, ut ubique cum paucis etiam tutus esset: quæ pene eum spes fefellit. Primo quidem adventu, de Pompeii morte certior factus, aliquantisper hæsit in littore: dum interea missum sibi a rege per Theodotum præceptorem suum qui cum Photino ejus cædis hortator fuerat, Pompeii caput atque annulus offertur, ingemuit Cæsar, et lacrymas fudit, tanti viri et tanta sibi olim familiaritate conjuncti casum miseratus; simul illud intelligens cæde illa non sibi regem gratificari voluisse, sed fortunæ, in se idem si sors tulisset, ausurum. Dehinc in terram egressus, et ingressus Alexandriam, exceptus est tumultu et clamore militum gravi, quos illi urbi rex præsidii gratia dimiserat, querentium premi romanis fascibus regiam majestatem: quo compresso, quotidie motus alii atque alii oriebantur, quos ex ordine prosequi, otiosi sit: quibus Cæsar in sua opinione firmatus, non sibi Pompeium periisse, sed regi; ad se statim legiones, quas ex Pompeianis militibus conscripserat, evocavit: mille interea tumultus et insultus, vixque aliud tempus periculosius egit Cæsar; nusquam magis illi necessaria virtus fuit, sine qua eum rerum gestarum memoria non juvisset. Achillas regius præfectus, hausto Pompeii sanguine ebrius, jam Cæsaris sanguinem sitiebat, et collecto exercitu XX millium armatorum victori quoque moliebatur insidias; a quo jussus exercitum dimittere, non modo non paruit, sed palam rebellis aciem pugnaturus instruxit: in quo quidem prælio, quum classis regia, quæ tunc casu in terram subducta

erat, exureretur, flamma proximis tectis illapsa, illam Philadelphi bibliothecam famosissimam consumpsit: in qua erant librorum millia, alibi quadraginta, alibi quadringenta reperio, et est plane similis syllabarum sonus, numerus longe dissimilis. Ita ignis, adhuc ambiguo bellorum exitu, de libris immeritis triumphavit, non modicum studiosæ posteritatis incommodum, tot nobilium ingeniorum monumenta uno incendio conflagrasse. Multa ibi præterea nunc terrestria, nunc navalia fuere certamina, et civile bellum Ægyptus sibi, absente altera parte, suscepit, cujus ducem ipsa peremerat. Horum certaminum in uno, quum angusti essent aditus unius classis ad alteram, aliquandiu dilata res est, unaquaque partium alterius transitum expectante; quod scilicet ejus quæ primum transiret deterior conditio, quod explicari ex incommodo inter angustias non posset, omnino expeditior pars altera videretur. Erat classis Rhodiæ præfectus Euphranor, et disciplina rei bellicæ et virtute animi Romano similior quam Græco; hic dilationem videns, et causam dilationis intelligens, sic Cæsarem alloquitur. *Sentire mihi videor consilium tuum, Cæsar, dubitasne, si hæc vada primi ingredimur, ante cogamur in prœlium, quam reliqui sequi possint, atque ita iniquo Marte pugnemus? sed mihi curam, Cæsar, linque: non te fallam, ego hostium impetum sustinebo, dum comites consequantur; hos Ægyptios contra nos ex æquo stare, et hæc gloriari posse, doleo graviter et indignor.* Delectatus Cæsar viri animo, laudavit hortatusque est. Quum vero rumores nondum Romanis noti in exercitu hostium crebrescerent, e Syria atque Cilicia adventare Cæsaris legiones: sollicitiores solito Ægyptii instructa classe commeatibus insidiabantur; quod audiens Cæsar, eo classem dirigit, in qua Rhodius Euphranor, ut promiserat, primus pugnam iniit, semper vincere solitus. Sed fortuna eum, quod de multis facit, in fine reliquerat,

quamvis et tunc etiam vicit, nam et obviam navim fregit et demersit. At dum animosius aliam perurget, nullo opem ferente, seu quod virtuti ejus adeo fiderent, ut crederent auxilio non egere, seu, quod potius reor, metu illos detinente, vincendo atque insequendo deperiit unus, et bene gestæ rei laudem adeptus est, mortem. Erat apud Cæsarem Ptolemæus, quod plerisque natura evenit, ætate puer, calliditate senex ac nequitia; erat autem forte sperans gratiam Cæsaris Pompeii morte promeruisse: huic bellum eo tempore cum Cleopatra sorore erat et conjuge, quam quidam in carcere tunc fuisse confirmant; sed ubicunque esset, constat eam ad Cæsarem penetrasse, seque ad ipsius genua projecisse, orantem, ut ei partem regni restituere juberet, ut communis testamento patris cautum appareret; et petitio justa erat, et insignis forma.... Audito ejus imperio, et Cleopatram simul timentes et Cæsarem, nec jam moræ locum esse extimantes, ad apertam vim conversi, nocte proxima illum intra regiam obsederunt. Fuit tunc maxime virtute opus eximia, quæ tot hostium tota nocte cum paucis impetum toleraret, incendioque propelleret vicinarum ædium: fama est timuisse hostes, ne una cum Cæsare inter tenebras opprimerent suum regem, quem salvum cupiebant, ut qui potestate pueri ad scelus abutebantur, sicut nonnulli nostra faciunt ætate; eamque salutis causam extitisse: ipse autem se in urbe parum tutum sentiens, improvisus Pharon pene insulam occupavit, ut loco saltem tutior aliquantulum quiesceret, quodque, otii ubi aliquid adesset, inter bella cupidissime factitabat, lectioni ac scripturæ operam daret: neque tamen diuturna respirandi contigit facultas. Inimici enim potentiam Cæsaris quasi fulmen horrebant, et, quod multis accidit, periculum metuentes, periculum maturabant: semper ergo consilia, semper arma, semper insidias agitabant. Interim vero, credo ego hostium suggestu, legati alexandrini ad

Cæsarem venerunt, regem suum reposcentes: quibus ille facilem se præbuit. Quum vero dimittere eum vellet, ille versutissimus ac fallacissimus puer, et suorum similis, fictis cum lacrymis Cæsarem precabatur, ne id faceret: neque enim regnum sibi esse Cæsareo carius aspectu. Quod Cæsar audiens, inhibitis lacrymis, solatus est puerum: *et si hunc*, inquit, *quem prætendis, animum habes, cito ad me reverti et mecum esse poteris: nunc vade, et tuorum desiderio satis fac, teque hortor et admoneo, ut amicitiam romanam plus quam arma experiri velis.* Sic admonitum dimisit. Ille, velut ferox bellua vinculis emissa, totis mox regni viribus contra Cæsarem conspiravit: ut satis ostenderet, se primum præ gaudio lacrymatum. Pærte læti hoc eventu erant Cæsaris amici, tantam sibi facilitatem ac clementiam esse damnosam, quod tam cito regem, quem in potestate haberet, petentibus remisisset, ut superior bonitas probati ducis puerili versutia eluderetur: quasi vero hoc Cæsaris bonitate sola, non altiore consilio gestum esset, ut et rex præsens inciperet suis esse contemptui; (multa enim desiderantur absentia, et præsentia contemnuntur); et Alexandrini, cognito nihil eis sui regis adventu accrevisse, nihilque digressu ejus decrevisse Romanis, jure consternarentur. Nil enim magis animos populorum dejicit, quam subjecta oculis sui superioris inertia. Cæterum contra hunc motum Cæsar solita virtute consurgens, quum, eruptione hostium repentina, ad classem suam transiturus in naviculam conscendisset; utque in tali periculo fieri solet, multorum aggestu aut impulsus, aut alveo obruta demersus in pelagus, per ducentos passus enavit ad propinquam navim. Sunt qui, paludamento in fluctibus dimisso, enatasse illum dicant: idque, seu fortuito seu consulto, ut hostes in illud sagittis ac lapidibus intentos faceret. Sunt qui, paludamentum mordicus tenentem, ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus

reliquisse confirment: hæc vulgatior et certioribus testibus suffulta sententia est, nam de eo nulla dubietas, illum sinistra manu elata enavisse, ne libellos, quos ea gestabat, maris aqua perfunderet. Mox exceptus a suis, nil moratus, sed familiari illa sua celeritate ac felicitate versus in hostes, incredibile, quam subito classem regiam oppressit ac cepit. Periit hoc congressu Theodotus, totius mali artifex commenti, omnesque simul Pompeii interfectores interfecti. Photinus et Ganimedes evasisse videbantur, sed in fuga ipsi etiam misera morte deleti sunt: nec minus in terra bellum erat. Alexandrinorum castra celso loco posita expugnari, sine magno militum periculo, non poterant. Sollicitus hac de re Cæsar, advertit summum castrorum locum vacuum derelictum, eo quod suapte natura tutum videretur, omnesque, vel pugnæ vel spectaculi voluptate, ad infima descendisse; ire illuc aliquot cohortes jubet, et occulto ambitu pervenire, præfecto his Curpheleno, forti viro et bellandi gnaro: quod quum factum esset, locus pene nudus defensoribus, et his ipsis territis, repente corripitur; et clamore sublato, et qui infra erant solito acrius pugnantibus, totis castris, sine delectu exitus, fuga fit, et hinc quoque aliis super alios ruentibus, strages ingens: xx mil. hostium hoc prælio cæsa sunt; xii mil. dedita, cum lxx longis navibus; v ex victoribus periere. Rex ipse castris effugiens, in scapham conjectus, et urgentibus qui evadere simul festinabant, in mare dejectus, non ad suos, ut Cæsar, sed ad pisces et ad fundum abiit: atque impulsum fluctibus cadaver inventum in ripa, et loricæ aureæ indicio cognitum; sic puerilis fraus, in ipso flore nequitiæ, extincta. Sic et aliud agens Cæsar, generi ultor effectus; et illius magni viri manibus nocentissimorum hominum sanguine parentatum est.

Posthæc Alexandriam victor Cæsar ingreditur, tanta

omnium civium reverentia, tanto honore, quasi non ad domandos, sed ad liberandos advenisset: sic abjectis armis, et id genus vestis induti, qua placare iratos dominos, precarique veniam solebant, et ferentes sacra, quasi Deo cuipiam obviam egressi, seque et sua, urbemque ipsam ei supplices dedidere: tanto suorum gaudio, ducem suum e tot insidiis tantisque periculis cum salute et gloria evasisse cernentium, ut undique cumulatum dies ille præstantissimo imperatori fructum virtutis attulisse videretur: tum de regno disposuit, veritusque illud in provinciæ formam redigere, ne quando forte propter opulentiam regionis præses animosior eo missus novandarum rerum materiam inveniret, Cleopatræ, cujus blanda consuetudine tenebatur, et cui jure etiam debebatur, nec non et minori ejus fratri sceptrum dedit, quum major male monitus ejus audierat; minorem filiam Arsinoen regno eduxit, ne forte rebus adhuc teneris, prætextu illius puellæ, quod aliquandiu fecerat Ganimedes, novi motus per alium orientur: aliquot ibi legiones præterea liquit, idque alto consilio, ut quod statuerat firmum esset, quod nec antiquitas pueris, nec civium amor Cæsarem amantibus præstare poterat; et gloriosum esset nomini Romanorum, reges ab eis fieri, eorumque præsidiis teneri, si in fide mansissent; alioquin posse, si rebellassent, eisdem ipsis, quæ ad eorum custodiam data erant, auxiliis contineri. Et gestorum per Cæsarem in Ægypto, hæc, ni fallor, summa est.

Ex Ægypto Cæsar in Syriam venit, ad laborem natus, nec cessare sciens, nec quiescere: euntem nuntii ex Italia assequuntur, litteræque Roma redditæ; omnium sententia una erat, multa et in urbe, et in Italia, perperam agi; quod pæne necessarium erat, absentibus consulibus ac senatu; multa in populo per tribunos militum contentiose, multa in exercitu ambitiose atque ignave per tribunos militum nonnullos ac præfectos legionum, contraque dis-

ciplinam militiæ a majoribus institutam; ex quibus unum omnes concludebant, necessarium ejus reditum, necessariamque præsentiam: quibus rebus etsi merito moneretur, primum tamen arbitrabatur, eas terras, ubi tunc erat, ordinare, ut tranquillas et imperio obsequentes dimitteret, ne diversos actus inculcando, neutrum consummaret. Id vero se in Syria Ciliciaque et Asia minore celerrime peracturum confidebat, quod nulla ibi belli materia appareret; in Bithinia autem et Ponto plusculum negotii superesse, Pharnace rege adhuc regiones illas obtinente. Jussis ergo urbanis atque italis rebus usque ad ipsius adventum conquiescere, ipse cœpto festinus itinere Pharnacem petit: appropinquanti Dejotarus Galatiæ tetrarcha, licet tunc de illa litigans, rex autem minoris Armeniæ a senatu constitutus; deposito omni ornatu regio, et non solum privati, sed rei supplicisque habitu obviam venit: et quum audientiam meruisset: *ego*, inquit, *o Cæsar, non inficior me Pompeio favisse: si erravi, teque offendi, veniam peto: eram, Cæsar, et fui semper atque ero fidelis populo romano: eram in his terris, quæ nullis tuis præsidiis tenebantur, neque de romanis dissensionibus cognoscere meum erat; quid agerem, nisi quod a juventute didiceram, obedire imperantibus.* Ad hæc Cæsar; *Multa in te et magna beneficia mea, quibus olim consul teque tuumque regnum honestavi, minime quidem tibi excidisse debuerant; excusatio autem erroris penitus nulla est tam prudenti tamque industrio viro: nosse enim poteras et debebas, quis urbem Romam atque Italiam teneret; ubi ille esset, ibi senatum populumque romanum, ibi demum esse rempublicam: contra autem quis Lentulum et Marcellum consules haberet, quidve inter tam dissimilia interesset, ignorare non poteras. Ego tamen hanc culpam prioribus beneficiis atque obsequiis tuis, et hospitio, quod tibi est mecum, et amicitiæ an-*

tiquæ, et dignitati tuæ atque ætati volens dono, insuper et multorum precibus hospitum amicorumque tuorum, qui pro te sæpius me rogarunt: de litigio autem tetrarchiæ in tempore, quod justum videbitur, diffiniam: te interea confidenter mecum agere, et regio habitu uti volo. His dictis legionem unam regis e subditis suis romano more instructam, et quotcumque haberet equites secum ad bellum ponticum mitti imperat. Quumque Dejotarus in omnibus paruisset, et ad ejus regiam Cæsar more hospitii divertisset, cultusque summa diligentia fuisset, inventus est, qui Dejotarum coram Cæsare accusaret, insidias illum sibi nocturnas tetendisse: exstat elegantissima Ciceronis regem defendentis oratio. Cæsari ponticos fines ingresso legatio Pharnacis regis obviam venit: orat, ut pacatus ejus adventus sit, regem enim prompto animo suis imperiis pariturum, neque indignum ejus gratia, qui nunquam Pompeio Cæsarisque hostibus favisset, quam fautor hostium Dejotarus invenisset. Posthæc illi coronam auream a suo rege transmissam obtulere. Erat Cæsari natura, tum rerum, tum verborum comitas multa atque mansuetudo, et legatos ad se missos mitissime alloqui, et, si uspiam errassent, leviter admonere, mos illi perpetuus. Itaque, legatis auditis, *ego*, inquit, *Pharnaci non infensus, sed propitius advenio, modo, quod verbis pollicetur, rebus impleat:* atque his dictis læta fronte duo verba superaddidit, quæ mihi ex ipso magnanimitatis gremio deprompta videntur: *videte autem*, inquit, *ne aut mihi Dejotarum ut indignum venia, quod contra me steterit, aut regem vestrum adversus me non stetisse, ceu magnum aliquod beneficium, opponatis: nam neque Dejotarus tantam injuriam, neque rex vester tantum beneficium mihi intulit, quantum vos putatis: ille quidem præstitit, ut offensas meas ignoscere possem supplicanti, quo mihi nihil est gratius; nihil quod*

cupidius faciam, et publicas libere ulcisci valeam, quod fortasse sic non possem, si in me fuisset obsequiosus, privata gratia publicis commodis, ut solita est, obstante: hic autem vester non tam mihi consuluit, cui cælitus de omnibus decreta victoria erat, quam sibi, ne cum aliis vinceretur. Quisquis enim contra me venit, haud dubie victus abiit: hinc et igitur, quas remittam, privatas offensiones nullas habeo, qui, ut dicitis, nil egit adversus me; publicas remitto, illas tamen, quæ irreparabiles sunt, ut cædes ac vulnera et ludibria civium romanorum: prædas et ablata restituere, quæ potest, Romanis pariter sociisque; publicanorum familias, quas per vim tenet, emittere ad libertatem; super omnia Ponto excedere statim jubeo: si paruerit, tum demum munera ab eo mihi transmissa recipiam: alioquin spes concordiæ nulla est. Hoc responsum quum legati retulissent, Pharnaces nihil verbo quidem, animo autem omnia recusavit, sperans Cæsaris discessum non posse differri, quem jam publice notum esset multis et magnis ex causis redire in Italiam oportere: itaque tergiversari, simulare impedimenta, occupationes fingere, moras nectere, dilationes et nova pacta aucupari. Cæsar fraudem, nec difficile erat, intelligens, naturaliter insitæ celeritati, qua sæpe parvo temporis in spatio multa et magna confecerat, consilio calcar adjecit, et properans, quæ in Ponto agenda essent, expedire, quo maturius ad Italiam navigaret; venit igitur improvisus atque inexpectatus Zelam, Ponti oppidum: venit autem quasi fulmen veniens feriensque, simul atque abiens, sic ut unum ab alio internosci nequeat. Rex subita re perculsus, quum in aciem venisset, magno prælio victus est. Tum compositis Ponti rebus, et rege ad ea, quæ se facturum sponte promiserat, vi coacto; e Ponto totaque Asia discessit. Et hæc omnia raptim adeo gesta sunt, ut de hoc bello Cæsar ipse diceret tria hæc verba duntaxat: *Veni*,

vidi, vici: quasi victoriam indicans non laborem. Alii dicunt dixisse eum: *Veni, et ante hostem quam viderem, vici.* Et hæc quidem duo bella, Ægyptium et Ponticum, quanquam non cum civibus gesta, civilibus tamen bellis inserta sunt. Nunc ad vere atque undique civile bellum redeat stylus.

Digressus Cæsar ex Asia, ardentissimi spiritus imperator, hieme media et adversis tempestatibus, absque ulla intermissione, navigans, ad XIV kalendas Januarii Lilybæum attigit, et quamvis, ut dixi, Romam evocatus, et Romæ necessarius, omnia tamen post habenda imminenti bello censuit; quoniam fama erat Pompeianas partes in Africa maximis incrementis assurgere. Unius ducis in locum duo successerant, Cato et Scipio, et civili potentiæ in Africa coactæ, externæ quoque vires Jubæ regis accesserant, et ingentem undique, quasi de industria, rerum molem fortuna collegerat, quo victoriam Cæsaris efficeret clariorem, et reges cum civibus miscerentur. Eo ergo quum venisset, tentoria fixit in littore, ita ut pæne undis abluerentur, ne quis dubitaret, eum nihil aliud quam transitum cogitare, essentque sui omnes horis omnibus parati; et quamvis adversantibus undis ac fluctibus, remiges tamen in puppibus detinebat, ne more suo per licentiam vagarentur, sed dicto obaudientes, nec quærendi usquam essent. Crescebat ergo in dies fama hostilium copiarum; equitatus infinitus esse dicebatur; et regiæ quatuor, Scipionis autem, illi enim Cato cesserat, x legiones; ad hæc levis armaturæ vis immensa; classis non una, sed plurimæ ac diversæ: quibus nuntiis nihil Cæsar movebatur, sed ad occurrendum hostibus ingenti fiducia aspirabat; quod cum paucis tantum advenerat, non sine animi labore, augmentum sui exercitus expectabat, qui, diffusis hac illac edictis, quotidie augebatur: neque illud inter prætereunda posuerim. Fama quidem et opinio vetus

invaluerat, non illa quidem casu fortuito, sed magnis ex causis originem habens, invictum in Africa Scipionum nomen, quod eo spectabat, ut vulgari errore victoriam Scipionis futuram vaticinarentur: id ubi Cæsar sensit: *Et mihi alter*, inquit, *erit Scipio:* protinus unum de gente Cornelia abjectissimum hominem, qui, propter morum contemptum, vulgo Salvition dicebatur, habere in castris secum procurat, habuitque. Postquam vero sex integras legiones, duoque millia equitum advenisse cognovit, sufficere ratus, has copias navibus imposuit, et iis præmissis, ipse quoque quanquam sacris adversa portenderentur, et litanti hostia diffugisset, quod diri ominis apud illos erat, contempsit alto animo, vel ob hoc ipsum victoria dignus, licet suis hæc irreligiosa fiducia videretur; solvitque a littore Siculo, digrediensque, prætori, qui tunc Siciliam obtinebat, quid fieri velit imperat, atque ita classem sequitur VI Kalendas Januarii, ut appareat, nonnisi pauculum tempus, idque hibernum, totamque dilationem nonnisi dierum octo fuisse, quæ sibi anno longior, non dubitem, visa erat.

Postquam in Africam ventum est, ut superstitionum opinionumque vulgarium, sic et contemptor inanium apparuit; siquidem in descensu navis accidit, ut casu quodam ad terram laberetur, et reliquis omnibus territis, ipse non adversus auguria tantummodo, sed adversus omne periculum imperterritus et invictus, omen vertit ad melius, renovans illud antiquum Scipionis Africani; et terram protentis ulnis amplexus; *Teneo te*, inquit, *Africa.* Sane Adrumetum quum pervenisset, atque ibi castra haberet; etsi animi omnium solito etiam ardentiores essent, indignantes quod post Pompeium et belli duces superessent; Plancus tamen, Cæsaris legatus, qui sui ducis infatigabilem mansuetudinem cognoscebat; seu pacis amore, seu belli odio inductus, Cæsarem adit, et,

vellesne, inquit, *imperator, ut cum Considio qui nunc oppidum hoc custodit et olim amicus mihi Romæ fuit, aliquid de pace agerem, si quis apud eum antequam cladium plus accidat, sanioribus consiliis locus esset.* Non negante Cæsare, captivum quemdam cum litteris in oppidum mittit; qui quum Considium convenisset, litterasque porrigeret: Considius, litteris non acceptis, interrogavit: *Et unde*, ait, *has mihi tu litteras?* Respondit nuntius, et fati sui nescius, *a Cæsare*, inquit: hic Considius exclamavit, *atque unus est*, inquit, *hoc tempore, imperator populi romani, Scipio: quid mihi cum Cæsare?* et hæc dicens, captivum sub oculis jugulari imperat, litterasque ipsas signo integro intactas ad Scipionem mittit. Responso diem noctemque nequicquam expectato, Cæsar quod et oppidum natura atque arte prævalidum, et sibi eo loci non sat copiarum esset, castra movere jam cœperat: dum ecce et ex oppido repentina eruptio facta est, et forte ita accidit, ut eodem ipso temporis momento equitatus a rege Juba missus interveniret: itaque comitatis auxiliis, et relicta castra occupant, et abeuntium ultimos invadunt: sistit aciem Cæsar, et pauci contra multos egregie præliantur; quo congressu aliquot Gallorum equitum qui Cæsarem sequebantur, insignis et creditu difficilis virtus fuit, si quidem xxx vel eo minus duo millia Maurorum equitum campo pepulerunt, et in oppidum compulerunt. Quid hic aliud dicam, nisi quod si sic omnes in patria sua pugnassent, romanum jugum non tam facile subiissent? sed et hoc quibusdam insitum, ut quo longius a patria discedunt, eo proprius ad virtutem bellicam accedere videantur. Quanquam vero eventu mirabili hic vicissent, erat tamen in exercitu pavor ingens ac tristitia, quod nec copiæ Cæsaris secum essent, et se paucos, et plerosque tirones contra versutissimæ gentis insidias et multitudinem hostium infinitam, quasi consulto ad necem

duci arbitrabantur, omnis tamen et pavoris et mœroris consolatio, nonnisi in ipsius vultu ac sermone erat imperatoris; cui tantus vigor, tanta inerat alacritas, tanta excelsi signa animi et invicti, ut ejus ductu atque consilio cuncta eis facilia viderentur. Procedenti nunciatur insequi hostem, simulque conspicitur. Dum pars utraque substitisset, subito, hostium multitudine circumfusa, ab omni parte pugnatum est. Interea Labienus implacabili animo, nec factis hostilibus contentus, nisi odiosa insuper verba jactaret, equo insidens, adaperto capite ut a Cæsare etiam posset agnosci inter hortandum, suos, milites ipsos Cæsaris compellabat, unum inter alios: *Quid tu*, aiebat, *o miles, tam feroculum te ostentas? an et hic sermonibus vos etiam fascinavit? vestræ misereor stultitiæ, quos verbis illaqueatos et credulos sic in mortem trahit.* Contra hæc miles: *Non sum, Labiene,* inquit, *tiro, qui facile verbis circumveniar, sed de legione decima veteranus.* Ad hæc Labienus, *decumanorum signa non video.* Ad hæc miles: *Expecta, confestim me, nisi fallor, agnosces;* et, casside capiti dempta, piloque in Labienum magna vi contorto; *Labiene,* inquit, *an decimus miles sum?* cumque his verbis equum pectore medio transfixit: mallem, hercle, equitem transfixisset. Hoc prælio omnes, et præsertim tirones, pavidi, et, si sub alio duce militarent, ad fugam potius quam ad pugnam proni, solum Cæsarem spectabant: in illo spes omnis ac fiducia, diu nil aliud agentes quam tela impetumque hostium sustinere, nec Cæsar ipse sine sollicitudine erat. Recollecto tandem animo, qui sibi inter difficultates et in adversitate crescebat; tota corporis atque animi vi conversus, in aciem hostium infertur; fecit quod solitus erat: vicit, adversamque aciem vertit in fugam. Ex iis, qui hoc prælio capti erant, transfugisque quamplurimis, intellexit Cæsar, hostes tantum multitudini suæ fidere, eaque spe tam im-

probam esse jactantiam : tam præterea contemptim de ipso sentire, ut nihil nisi de circumveniendo et capiendo Cæsare cogitarent. Hoc quidem regem Jubam in concione dixisse, *tantam se bellatorum multitudinem adversariis objecturum, ut, si nulla offensione uterentur sui, Cæsariani occidendo eos fatigandi essent atque vincendi*: novum genus victoriæ, et stulta regis cogitatio: *Habere tamen se gentes et sibi fidas et bellis exercitatas; habere auxilia Germanorum et Gallorum; habere elephantes* cxx, *equitatum innumerabilem, peditum et levis armaturæ vim immensam, sagittarios, funditores, et quæ sunt id genus. Cæsarem vero pene incomitatum : legiones veteranorum, quas de Italia expectaret, discordare nec venturas esse; sic ex omni parte victoriam promptam fore;* et multa de hac re vana jactare, et quæ stulti homines sibi fingere consuevere. Post nonnullos etiam dies affuit experiendi facultas, et his omnibus copiis apertissimos in campos explicitis dimicatum est, ab hora diei quinta usque ad occasum solis : vicitque ille incomitatus Cæsar, ut solebat, et illæ diversis ex gentibus confertissimæ acies effugere. Sub idem tempus, seu tempestatibus adversis, seu metu classium hostilium, quum e Sicilia commeatus ac Sardinia tardarent, tanta in castris Cæsaris fuit inopia, ut equites, qui diu agendo omnia et patiendo extremis necessitatibus extrema remedia adhibere didicissent, algas littoreas dulcibus aquis ablutas jumentis apponerent, eoque cibo deficientia sustentarent. Erat et vulgaris opinio non Cæsarem in Africam venisse, sed unum aliquem ex legatis suis cum parte copiarum transmisisse : ad quam tollendam, litteras nuntiosque per omnes provinciæ civitates misit, adventumque suum omnibus notum fecit. Quo audito, statim multi viri nobiles suis ex urbibus profugi, in castra Cæsaris venere, sibique de hostium sævitia atque intoleranda superbia questi sunt : quorum querimo-

nis ac fletibus motus Cæsar, quod facere per seipsum in animo habebat, magis ac magis accelerare disposuit: litterasque confestim in Siciliam misit ad Allienum cæterosque qui ibi pro partibus suis erant, ut excusatione qualibet rejecta, ad se omnes copias trajicerent. Africam enim, si auxilium differatur, irreparabiliter vastari, ut nullus postea remedio locus esset. Ipse autem in hanc unam rem pronus adeo totus erat atque intentus, ut pæne transformatus in virum alterum, dies noctesque maria prospectaret, quin et die proximo ex quo litteras miserat, morari classem atque exercitunn quereretur. Sic ejus animum pungebant populorum ac nobilium injuriæ et homicidia, et oppidorum eversiones, et villarum incendia, et rapinæ, quæ per totam provinciam suorum hostium avaritia et crudelitate fervebant; quorum malis profundissime tangebatur, et miseris opem ferre, atque illis indemnitatem, non minus quam suam victoriam exoptabat. Ipse se interim castris validissimis continebat: non quod de victoria dubitaret, sed post res gestas et toties fusos hostes, de reliquiis belli cruentam victoriam adipisci dedecorum sibi, seque prorsus indignum judicabat; neque interim ullum diem intermittebat, quo non vel per alios, absens, vel sub oculis suis exercitum, et præcipue tirones militaribus institutionibus imbueret; in qua arte nulli hominum secundus fuit: fingebat sese pavidum, præterea et pavorem sapienter amplecti, quasi suis viribus diffidentem; et hostes de hac diffidentia exultantes æquo animo tolerabat, donec mutandi consilium tempus esset, usque adeo, ut Scipio, qui aliquandiu paratus ad prælium fuerat, Cæsarem spernens, exercitum in castra reduceret, et pro concione diffidentiam ac desperationem Cæsaris prædicaret, victoriamque certissimam, quasi illam in manibus haberet, proximamque polliceretur. Getuli interim Scipionis stipendia deserentes, alii in regnum suum, alii in

Cæsaris castra perveniunt, eo maxime prætextu, quod et ipsi et parentes eorum C. Marii beneficiis obstricti essent, cujus affinem Cæsarem opinarentur: id, quamvis sub eo aliquoties militasset, tam procul vero tamen aberat, ut, quum Cæsar nobilissimus Romanorum esset, Marius rusticanæ et ne romanæ quidem fuisset originis: ipse tamen ex his electos viros in Getuliam mittit, ut totius gentis animos sibi conciliaret. Interim quoque et Crispus Sallustius prætor convehendis commeatibus cum classe directus a Cæsare, ingentem frumenti vinique copiam transmisit; et Allienus proconsul, ut diximus, evocatus a Cæsare, duabus legionibus et DCCC equitibus Gallis et levis armaturæ mille in naves impositis, classem solvit a Lilybæo: cumque his copiis, et altero commeatu, navigatione usus prospera, quarto die in portum ad Ruspinam, ubi Cæsar expectans castra habebat, applicuit: legionum simul et commeatuum gemina cura liberatus Cæsar, ac gemino gaudio perfusus, jubet eos quiete alterna maritimum expugnare fastidium, seque gerendis rebus corporibus atque animis præparare. Creverat autem in dies Scipionis ac suorum admiratio super dilatione Cæsarea, quod ita lacessere solitus, lentesceret, ut lacesseretur expectans: jamque superior ille contemptus in sollicitudinem et in metum verterat; itaque Getulos duos ex iis qui secum erant, quosque fidissimos æstimabat, multis promissis oneratos in castra Cæsaris ire, et explorare quid illic geratur, imperat: hi, comprehensi et ad Cæsarem perducti, petierunt ut de se loqui sine discrimine sinerentur; permissa licentia, hæc locuti sunt: *Sæpe quidem, imperator, Getuli, non nos soli, sed alii plures, qui adversis in castris militamus, clientes C. Marii, fere omnes cives Romani, ad te transire decrevimus, sed custodiis præpediti nequivimus. nunc ad tua castra explorandi gratia venire jussi, paruimus, non libenter modo, sed ardenter:*

eo enim mittebamur quo jam dudum ire cupiebamus. Cæsar et laude illos et stipendio prosecutus est; eorum verbis exitus fidem fecit; die insequenti multi ejusdem gentis a Scipione ad Cæsarem transfugerunt.

Incidit in hos dies evidentissimum militaris erga Cæsarem fidei argumentum, quod, ne silentio obruatur, imperat: e classe scilicet Allieni, de qua supra diximus dum e Sicilia in Africam trajiceret, navis una, quum a reliquarum tramite deerrasset, ad Ægimurum insulam delata, in manus hostium venit: in qua et veterani, et tirones, et centurio unus erat, qui sub fida custodia, sed sine injuria ad Scipionem quum perducti essent, ille eos verbis sic aggreditur: *Scio ego vos, non vestra voluntate seu consilio, sed illius vestri nequissimi ducis imperio atque instinctu, contra rempublicam conjurasse: nunc quoniam vos casus optabilis nostri fecit arbitrii; si quod ultro facere deberetis, orati faciatis, ut dimissis sceleratis atque rebellibus, cives bonos et rempublicam defendatis, et salva vobis vita erit et parata pecunia. Dicite ergo quid vobis est animi*: et hæc dicens, minime dubitabat, illos sibi pro tanta obligatione gratias esse acturos. At centurio ille, vir immobilis fidei, dignusque qui pro Deo faceret, quod pro homine faciebat: *Ego*, inquit, *o Scipio, neque enim te imperatorem voco, quum unus mihi sit imperator Cæsar : ego*, inquit, *pro tanto beneficio tibi gratias ago, qui mihi et pecuniam offeras, quam dare nullo jure tenearis, et vitam, quam belli jure possis eripere : et fortassis hoc beneficio tuo uterer, ni flagitium illi ingens et munere ipso majus esset admixtum: quomodo enim ego contra imperatorem meum Cæsarem, a quo bellicis honoribus honestatus sum, contraque illum exercitum, pro cujus victoria et gloria* XXXVI *annos et eo amplius decertavi, arma portarem? istud ego nunquam faciam, neque tu, si me velles au-*

dire, istud faceres; et valde te hortor, ut desinas, et ab incœpto inutili pedem retrahas. Nam si nescis contra quem ducem, contra quem exercitum pugnes, experiri jam nunc potes: sume de tuis omnibus cohortem unam quamcunque judicas firmiorem: ego de commilitonibus meis, nunc captivis tuis, decem solos eligam: jube nos confligere, tuque imparis prælii spectator ex eventu judica, quid tibi de copiis tuis omnibus, deque belli exitu sit sperandum. Hæc quum centurio, aliter ac sperabat, constanti vultu atque animo, clara voce, dixisset, iratus et contristatus Scipio, suis centurionibus signum dedit, ut in illum irruerent: quo occiso, reliquos veteranos a tironibus segregatos, et suppliciis multis affectos jussit interfici, infando scelere maculatos, et sanguine civium impinguatos vocans: tironibus, velut innocentibus, vitam liquit, eosque suis legionibus jussit ascribi. Turbatus hac de re Cæsar, quum in præsens aliud non posset, in eos qui, cum navibus longis, ad maris custodiam deputati erant, iram effudit; eosque gravi notatos infamia exauctoravit, quod eorum segnitie navis illa cum militibus suis, in potestatem hostium venisse videbatur. His diebus portentum admirabile in castris Cæsaris accidit. Nocturno tempore nimbus lapideo imbre diffusus est; simulque legionis unius telorum summitates a nemine immissus ignis concremavit. Juba rex, qui dudum optaverat in partem belli venire, et copias suas cum Scipione conjungere, sed bellis propriis regnique laboribus revocatus, cœptis abstiterat, venit tandem cum ingenti hominum multitudine: verum non in numero, sed in virtute militum victoria et belli gloria sita est; diu expectatus igitur, ejus fuit adventus, magna cum spe atque opinione Romanorum: mox ut venit, quum stupori fuerat, cœpit esse contemptui; fecitque præsentia quod solita est, auctoritatem et famam regis imminuit. Cæsar vero, ubi, coactis unum in locum

omnibus hostium copiis, intellexit nullam bello amplius moram fore, omnium ope se ad bellum parat; contigitque, ut, Cæsare cum legionibus progresso, Juba et Scipio, simul et Labienus summa vi equitatum ejus invaderent: quod ille sentiens, ex itinere versis retro copiis, jam terga vertentibus opem tulit; qua firmati restiterunt, et Numidas insequentes mutato statu prælii fuderunt, multisque eorum cæsis, in castra confugere coegerunt: et nisi nox superveniens, pulvisque vento valido impulsus, pugnantibus obstitisset, parum abfuit, quin Juba cum Labieno, oppresso omni eorum equitatu, et consumpta tota levi armatura, in Cæsaris manus incideret. Multi tamen in dies de exercitu hostium ad Cæsaris castra transibant. Sicut autem hac via ejus exercitus augebatur, sic altera minuebatur: quamvis multos et nominatos seu seditiosos, seu rapaces, seu invidos, seu aliter inutiles bello viros, notatos infamia a se suoque exercitu abdicavit, atque abire confestim jussit ex Africa, centurionibus traditos, qui eos, nonnisi cum singulis servis, separatim in navibus asportandos imponerent. Dum hæc in Romanorum exercitibus fierent, Getuli in suam patriam missi, fama Cæsaris cuncta compleverant, suisque persuaserant rebellare, usque adeo ut, armis arreptis, contra regem absentem agere præsumerent: quod ille audiens, necesse habuit partem suorum auxiliorum, quam in Cæsarem comparaverat, pro regni defensione remittere.

Obsidebat Cæsar interea Uzitam Africæ urbem, quæ regio Getulico præsidio tenebatur, et quantum intelligi datur, Scipionis ac regiis castris juncta erat; eamque et aggeribus et machinis et balistis astrinxerat: in ea obsidione cœperant intrinseci, ut fit, cum extrinsecis colloqui, idque Cæsari non molestum erat, cogitanti quid boni ei colloquio inesse posset: nempe regii equitatus nobiliores, filii eorum, qui veteribus Marii beneficiis obstricti

fuerant, eoque et nomen et memoriam viri illius amantes, nocte prima facta, mille, vel circiter, cum equis et servis in Cæsaris castra mœnibus vicina transfugere; quo tam insigni transitu, nec immerito, perturbatus Scipio, et qui secum erant, cœperant observare, ne id fieret: quum interea M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem adverterunt, misitque ad eum Scipio, non expedire eo tempore cum hostibus colloqui : ille nuntium parvi pendens, contumaciter respondit : *Et stabo*, inquit, *adhuc, donec expleam quod incepi.* Tum rex motus, viatorem suum misit, qui, audiente collocutore, ei diceret: *Rex colloquium istud damnat ac prohibet:* hoc audito, paruit atque abscessit. Miratur hujus scriptor historiæ, unde hæc civi romano, ei præsertim qui honores a populo percepisset, adhuc stante republica: Jubæ regi barbaro potius quam imperatori romani exercitus paruisse, mirum non inficior. Sed, haud dubie, valde in dies, quantum mihi apparet, Scipio etiam inter suos vilescebat, quod ita esse sequens quoque actus indicio est. Nempe Juba non in Aquinium modo, exiguum senatorem, justum imperium confidenter exercuit, sed injustum atque arrogans in ipsum etiam Scipionem, non dicam imperatorem, eo tempore, sed præter imperium, honoribus gestis et vetustissimæ familiæ splendore venerabilem : qui, quum ante regis adventum veste purpurea uteretur, dixit ei Juba, vel dici fecit, non decere illum eadem secum veste uti; et paruit ignavissimo homini, licet regi, miser ille, et majoribus suis dissimillimus, qui si ibi essent, Jubam, vere hoc mihi videor dicturus, haud quaquam pari amicitia dignarentur. Stulta res prorsus et inepta cum Cæsare illum velle contendere, qui pareret Jubæ. Jam fortuna reliquias Pompeianarum partium campis explicuerat, ut eas ultima falce demeteret. Hoc tempore, multi fuere insultus Labieni et Afranii non sine periculo : multa Cæsaris vigilantia, jugisque sollicitudo in docendo minutis-

sima quæque militiæ, et milites etiam veteranos, et rebus maximis comprobatos, non quasi imperator, sed quasi magister ludi armorum, quorum magister vere omnium summus fuit. Sollicitabat enim ejus animum suorum atque hostium conditio, timebant enim equites pugnam propter equorum jacturam, quos hostes sagittis occidebant; et pedites, more romano armati, et armorum mole prægravati, levis armaturæ hostium velocitate fatigabantur: timebantur etiam elephantes tam a peditibus, ne proculcarentur, quam ab equitibus, quod eorum stridorem atque odorem insolitum equi horrebant: sed huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in castra, et aliquos in Italiam mittendo ad eruditionem novorum exercituum, ut et pedites discerent ubinam armati etiam vulnerari possent, et equi horrificæ belluæ assuescerent, et horrere desinerent; atque ita effectum est, ut formidabile animal manibus pertractatum, interque equos versatum, prospecta sua tarditate, vilesceret. Illud quoque providentissimi ducis augebat curam, quod insidiosissimo cum rege rem gerebat, assuetus dimicare cum Gallis, apertis hominibus, et insidiarum nesciis, non fraudibus, sed virtute bellantibus: timebat ne militum suorum, quorum virtuti satis fidebat, circumspectio contra insolitum genus hostis non sufficeret; ideoque quotidie eos per experientiam circumducebat, ut discerent hostium mores nosse, quam diversi essent ab antiquis hostibus; discerent semper intentis animis esse, omnia circumspicere et cavere. Has inter ducis curas atque exercitia, jam supremæ pugnæ tempus appropinquabat; et primo quidem Cæsar exercitum diligenter instructum secus hostium castra deduxit, et æquo in loco ordinatis aciebus, illos ad prælium invitabat, expectabatque eos usque ad vesperam: ubi illos videt pertinaciter recusare, sub noctem in castra revertitur. Discedens autem, insectante eum Labieno, fugato tamen,

nec insequi desistente, improbo quidem transfuga et malo: hostes jam inde digressos, et, fatis prementibus, ad Tapsum castra habentes, invenit ad pugnam dispositos, et aciem instruentes; instruit et ipse suam aciem confestim, omni arte qua per summum ducem instrui acies ulla potest: quin etiam ex equo descendens, inter ipsos pedites pedibus ambulabat, atque omnes et singulos verbis pro tempore brevibus, sed efficacissimis hortabatur: *Oro vos*, aiebat, *veteranorum virtutem æmulamini, et eorum famam tot partam victoriis possidere nitimini: hæc victoria gloriosos vos faciet ac famosos.* Hæc et similia loquens, exercitum ambiendo, et semper oculos habens ad castra hostium, advertit illos trepidare, et more paventium, nunc se recipere, nunc egredi, utrumque sine ordine; hoc ipse primus, post alii atque alii perpenderunt. Itaque legati evocatique, qui in castris erant, Cæsarem adeunt: Et *da*, inquiunt, *imperator, pugnæ signum; ne dubita, vincimus haud dubie, si pugnamus.* Resistente Cæsare inflammatis desideriis militum, atque aciem sustentante, ac fremente, et subinde exclamante non sibi placere eruptione pugnari; factus enim erat jam ad bella cunctatior, et aliquid de illa sua naturali celeritate remiserat: non quod providentiæ plus haberet; veritus, credo, ne quando illum sua illa fortuna tot et tantis victoriis fatigata desereret. Dum sic ergo impetum frænat ac comprimit, repente, quod nullo unquam prælio auditum erat, cornu ab altero, imperatoris injussu, classicum insonuit: quo universus exercitus arrectus, signa in adversos ferre cœperat, centurionibus lingua et manu nequidquam renitentibus; sensit Cæsar pugnæ horam advenisse, et accensos in pugnam verbis coercere frustra esse: et ipse igitur fræna laxavit, datoque signo felicitatis, equoque calcaribus adacto, primus in hostium principes invehitur. Impetus a dextro cornu in elephantes a sagittariis et fun-

ditoribus factus, belluas inexpertas, et tantum a silva venientes, avertit retro in suos; secuta est fuga equitum Maurorum; eodemque impetu occupatum vallum Scipionis per Cæsarianos, custodibus interfectis aut fugatis; et jam copiis ejus per campos effusis ac dejectis, fugamque petentibus, Cæsareæ legiones insecutæ nihil laxamenti, nullumque respirandi spatium dederunt. Illi alia castra petentes, ut ibi se reparatis animis tuerentur, nullum illic vel ducem vel præsidium viderunt. Jam defensionis spe amissa, arma magna ex parte projiciunt, ut expeditiores ad castra regis evaderent; quo quum venissent, ea quoque, fugato rege, a Cæsarianis capta conspiciunt; tum deposita spe salutis, quemdam in locum editum se recipiunt, atque inde salutationem militarem, armorum quæ supererant motu, faciunt; quod petendæ misericordiæ signum erat: sed nihil eis profuit, militibus veteranis ira et dolore inflammatis, et in cædem obstinatis ac rabidis, non modo persuaderi ut hostibus parcerent non potuit, sed aliquot etiam illustres viros de numero suorum, quod pro miseris intercedere ausi fuerant, frænantes impetum, et in cives minime sæviendum admonentes, quam virtutem duci suo norant esse gratissimam, inflictis vulneribus occiderunt: in quibus fuit Rufus Quæstorius, qui a milite jaculo trajectus interiit; nec non et Pompeius Rufus brachium gladio percussus occidebatur, nisi ad Cæsarem confugisset; tantus tamque indomitus militum ardor erat, tanta ex memoria gestarum rerum confidentia ac peccandi licentia, tanta ex odio resistentium cruoris sitis, ut multi exemplo territi, senatores et romani equites campis excederent, ne in simile discrimen inciderent. Quin et ipse Cæsar pro miseris intercessit, agensque non pro imperio, sed amicis precibus ne perirent, nihil obtinuit: ad unum inexpiabili odio cæsi omnes. Hic bellorum civilium fructus erat: hinc crudelitas, illinc mors. Non est

visa scriptoribus antiquis, nec mihi etiam videtur silentio prætereunda, inter hos motus, veterani virtus militis quintæ legionis: nam dum pugnaretur, et lævo in cornu elephas vulneratus, et dolore vulneris irritatus, forte inermem in lixam irruisset; et substratum pedibus ac mole corporis oppressum et magnis stridoribus territum conficeret: horrendo spectaculo ad misericordiam motus, stricto gladio occurrit, laturus opem, seram licet; jam enim ille miser expiraverat. Quum vero elephas sese ferro peti vidit, omisso cadavere versus in militem, proboscide circumventum in altum extulit: sensit miles ubi esset, et sibi aut viriliter agendum, aut viriliter moriendum esse cognovit; gladio ergo, quem in manibus habebat, proboscidem belluæ vinculumque suum crebris repetitis ictibus perforat; quo victus elephas cruciatu, spuit ad terram militem incolumem, et solito cum stridore ad compares belluas cursu rapido se convertit. Tantum valet in periculo præsente interritum animum habere!

Cæsar trina castra hostium adeptus, Scipionis, Jubæ et Labieni, cæsis x millibus hostium, fusis aliis ac fugatis, L suis tantum deperditis, aliquot autem vulneratis, in castra regreditur; LIV elephantibus captis, armatis more solito, et turribus instructis: quos eodem quo capti erant ornatu ante oppidum Tapsum abduci jussit; hæc videns si forte Vergilius loci custos, et qui secum erant, exemplo suorum moti, insita obstinatione desistere, et ad se transire vellent: quum nihil hac ostentatione proficeret, Vergilium nominatim evocari fecit, eumque blando sermone et suæ commemoratione clementiæ ad transitum cohortatus est. Quum ille silentio se teneret, quod prævalidus locus erat, paulisper ab oppido secessit; postero autem die, sacrificio deis facto, dignus vir qui uni et vero Deo sacrificium faceret, et pro eo pugnaret, convocato exercitu, spectantibus oppidanis, milites pro concione col-

laudat, et viros egregios pro qualitate meritorum donis ornat ingentibus; confestimque discedens, Reblium proconsulem cum aliquot cohortibus ad Tapsum, ubi, ut diximus, Vergilius præerat; Cn. Domitium cum aliquot aliis ad Tisdram, ubi Considius erat, obsidendam linquit; M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit: ipse cum exercitu quam primum subsequitur. Milites interea Scipionis, qui pugna evaserant, fugientes Uticam versus, quum Pardam pervenissent, quo prius Cæsareæ victoriæ fama pervenerat; quumque ab urbis incolis exclusi mœnibus oppidi, illud viribus expugnassent, nondum propter adversitatem ferocitatis obliti, ingenti lignorum strue, foro medio, erecta, aggestisque rebus omnibus incolarum, quæ asportari non possent, ac superimpositis, una cum hominibus oppidi, nullo discrimine ætatis aut sexus, omnes atque omnia crudeli incendio combusserunt, et, quasi insigni facinore perpetrato, Uticam proficiscuntur. Illam urbem M. Cato tunc regebat, qui propriis viribus diffisus, inermem plebem muris expulerat, et extra portam vallo fossaque et custodibus adhibitis, circumcluserat; senatum vero urbis in custodia inclusum detinebat: equites Scipionis supervenientes a Catone exclusi Uticenses invasere, quod eos pro Cæsare sensisse cognoverant; quorum excidio non præda, sed sola ultio quærebatur; illi quibus audita victoria Cæsaris animos fecerat, se saxis ac fustibus egregie defenderunt. Inde ergo repulsi equites, Uticam sunt ingressi, multosque Uticensium occiderunt; expugnatis atque direptis occisorum domibus abire decreverant, quibus Cato multis verbis persuadere nitebatur, ut rapinis ac cædibus finem facientes secum remanerent, oppidumque defenderent; neque hoc persuadere ullo valens ingenio, et intentionem eorum intelligens, quæ erat prædæ intendere, non virtuti; (mira, præsertim in hominibus victis, intentio) ut eorum inopportunam ava-

ritiam aliqua ex parte compesceret, centum sestertios dispersit in singulos. Idem de sua pecunia fecit et Faustus Sylla: et quoniam sic retineri non poterant, hic cum eis Jubæ in regnum iter arripuit; venerunt post hos alii atque alii in prælio fugientes, quos omnes ad tutelam urbis hortatus, quum paucis consilium placere, et majorem partem fugæ studio deditam videret, naves eis ad fugiendum quocumque libuisset præbuit. Tandem vero rebus omnibus quanto quivit accuratius dispositis, liberisque suis L. Cæsari, qui tunc ei quæstor erat, per fidem amicitiæ commendatis, nulla cuiquam ne levi quidem horrendi propositi suspicione data, vultu et sermone solito et tranquillo cubitum ivit, secumque in cubiculum et Platonis librum immortalitatem animæ continentem, simul et gladium clam invexit; alterum quo mori vellet; alterum quo posset: lecto igitur ad lucernam libro, quoad sibi lectione firmitatem animi assumpsisse visus est, paululum subticuit, tum gladio, quem ad illum diem, ut aiunt, incorruptum ab omni cæde servaverat, in seipsum stricto, pectus illud, quod constantiæ templum aliquod habebatur, gemino vulnere confixit. Aliquo forsan indicio experrecti medici atque amici, ad thalamum introgressi, remedia adhibere vulneribus nisi sunt, quod ille æquo tulit animo, ut se ab illorum vexatione liberaret. His digressis, et ferro, ut auguror, ablato, surrexit ille iterum, et revelatis rescissisque vulneribus, ingenti copia sanguinis insecuta, generosum spiritum manu extrusit; quam mortem Seneca miris modis laudat, in eamdem ipse quoque sententiam pronus; Cicero autem excusat; Augustinus rectius et vituperat et accusat; et mihi prorsus sic videtur. Cato magni semper et constantis, sed in fine, si de tanto viro loqui ausim, inconsulti præcipitisque, et, ut vere dicam, vani animi fuit: nam, ut ait quidam scriptor egregius, Cato videtur causam quæsivisse moriendi, non tam ut Cæsarem fu-

geret, quam ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos sectabatur, suumque nomen grandi aliquo facinore clarificaret. An quid mali potuerit accidere, si viveret, non invenio : Caius enim Cæsar, ut erat clemens, nihil aliud efficere volebat, etiam et in ipso belli civilis ardore, quam ut bene mereri de republica videretur, duobus optimis civibus Cicerone et Catone servatis : hæc ille. Et certe horum alteri clementissimus Cæsar fuit, alteri clemens esse non potuit, quia eum non invenit. Constat autem quod, audito hoc casu : *Cato*, inquit, *invidit gloriæ meæ; et ego suæ invideo.* Uticenses autem, etsi eum studio partium odissent, propter integritatem tamen ipsius et dissimilitudinem cæterorum ducum, et quod urbem eorum operibus publicis adornaverat, miserati exitum viri, sepulchrum illi statuerunt.

Catone rebus humanis exempto, L. Cæsar ex hoc malo bonum aliud decerpere cogitans, populum ad concionem vocat; hortatur, ut, contentione deposita, portæ romano pandantur imperatori : se de illius clementia plurimum confidere ac sperare. Non fuit longo opus tractatu : ad idipsum proni erant animi; portis apertis, Cæsari obviam pergitur. Interim Messalla, cui hoc injunctum fuisse prædiximus, Uticam venit, et pacifice susceptus, omnes portas custodibus occupat. Interea Cæsar Tapso digressus, Uticam petebat, atque medio urbes itinere obvias sine prælio occupat, Uzitam, Adrumetum, magnamque in eis vim frumenti atque armorum. Uticam propinquanti L. Cæsar occurrit, raptimque ad genua provolutus, nil aliud petiit quam vitam; hanc sibi Cæsar et Catonis filiis, qui secum erant, aliisque comitibus clementissime concessit; et jam luce ambigua, Uticam venit, atque extra oppidum noctem egit : mane portas ingressus, convocatis civibus, de præterito gratias egit, ad perseverantiam cohortatus. Erant Uticæ CCC viri ditissimi, magna pars ro-

mani negotiatores, qui pecuniis suis enixe admodum bellum juverant, et faverant Scipioni; hos Cæsar oderat vehementer, nec immerito; animose enim se adversus eum gesserant: sed ejus odium semper citra sævitiam sistebat; hos extrema igitur supplicia metuentes, quum ad se adducti essent, acerrimis verbis increpuit, deque eorum flagitiis longum texuit sermonem, quumque ab omnibus speraretur, ut orationem tam infestam mortis sententia sequeretur, et ipsi, metu vicinæ mortis attoniti, post tot verborum tonitrua, jam pro meritis fulmen ultimum expectarent: conclusit longe ab opinione cunctorum: *Et ite*, ait, *de vita securi: hanc solam vobis dono, bona vestra quæ Uticæ habetis, vendi jubeo: vobis ipsis tamen primum redimendi locum tribuo, ut pro pretio quod rebus constitutum fuerit, emptores omnes alii vobis cedant*: insperato gaudio concussi, et vix sui compotes: *Imp vero*, inquiunt, *non est hæc sufficiens stultitiæ nostræ pœna*: *aliquid amplius mulctæ nomine simul nobis omnibus impone.* Miratus est Cæsar. *Et impono*, inquit, *vobis* D. M. *sestertiorum sex solutionibus intra triennium persolvenda. Hodie*, inquiunt, *nos damnatos intelligimus, ut simul omnia persolvamus; proque tam miti castigatione, concessaque præter spem vita, tibi, imperator invictissime, gratias agimus.*

Dum hæc ad Uticam Cæsar agit, Juba rex, modo tam superbus, diurnis latebris, nocturna fuga, deviis sylvosisque tramitibus, suum olim ad regnum, regnique caput Zamam oppidum pervenerat, ubi larem præcipuum, uxoresque et filios et thesaurum habebat, palatiumque ibi sumptuosissimum erexerat; ibi vero homo vanissimus, qui magna principia præcipitanter amplexaretur, neque exitus metiretur, in ipso belli principio adversus Cæsarem temerarie suscepti, ingentem lignorum pyram media urbe congesserat, ut si bello succubuisset, omnes illic

cives ferro cæsos imponeret, atque ita submissis ignibus et accensa pyra, se et filios, omnemque thesaurum superjaceret, ut sic omnia cremarentur, neque de fortunis suis ad Cæsarem aliud perveniret; id sibi consilium fortasse magnificum videbatur; at Zamensibus, et præsertim Cæsarem amantibus, merito non placebat, eaque res civibus illum suis odiosissimum effecerat; neque enim unius hominis desperatio, uni magno populo excidium publicum afferre debuerat: nec illa quidem sola iniqui consilii causa erat, sed invidia: qua impulsus rex immanis, non victores modo consuetis belli præmiis, sed suos vita spoliare decreverat, quasi eos post se vivere judicaret indignos: quod, non dicam de subditis liberis, sed de servis etiam, tamen hominibus, inhumanum prorsus judicium ac superbum esset. Hac ergo de causa jure optimo suis omnibus invisus erat; et fortuna sibi in omnibus adversante, odio quoque contemptus accesserat: his duobus pessimis comitibus quum ad oppidum pervenisset, ut admitteretur ad suos penates et suos liberos, minaciter, post flebiliter atque suppliciter petens; quum neutrum valuisset, orare institit, ut uxores sibi saltem suas ac liberos aliquo terrarum abducendos redderent: quumque ne id quidem sibi permitteretur, neque aliud responderetur, desperatione ultima digressus surdis a mœnibus, cum Petreio, qui olim in Hispania contra Cæsarem steterat, equitibusque perpaucis, ad villam suam urbi proximam est profectus. Zamenses nondum ejus metu liberati, per legatos orant Cæsarem, ut priusquam rex reparatis viribus eos invaderet, opem illis aut ferret aut mitteret: se usque ad mortem fidem illi servaturos, Zamam quoque sibi servare. Cæsar legatos, et a quibus missi sunt laudat, jubet illico reverti, et adventum suum Zamensibus nuntiare, progressosque legatos ipse subsequitur. Vulgata autem adventus Cæsarei fama, multi ex regiis Cæsari obviam pergunt,

veniam orant impetrantque; cumque ingenti supplicum comitatu Zamam pervenit. Cognita autem clementia ejus, quæ, tam multis exhibita, latere non poterat, equites regni omnibus ex angulis Zamam conveniunt, petentes veniam; nulli omnium negata est: servati omnes, metuque et periculo liberati, nullus re aut verbo violatus.

Dum hæc Cæsar ad Zamam gerit, Considius ille, cujus supra mentio est habita, qui nuntium ferentem litteras pacis occiderat, fortunam audiens suarum partium, sibique permetuens, Tisdra, cui tunc præerat, deserta, cum ingenti pecunia Getulis comitantibus in regnum ibat, Jubæ se conjuncturus; sed quum esset in via, a Getulis, quorum se custodiæ fideique crediderat, cupiditate pecuniæ interfectus, argumentum dedit, quanto securior sit pauperis vita quam divitis, quantum solitarius viator quam comitatus sæpe securior. C. quoque Vergilius, cujus superius mentionem fecimus, ubi Scipionem acie victum, Catonem manu propria peremptum, reliquos ubique fusos; Cæsarem Uticam, Zamamque, urbesque alias, omnibus victori faventibus, possidere; Jubamque regno pulsum desertumque, aliosque duces partium; nusquam aliud esse præsidii, nihil spei audivit; sibi liberisque suis consulens, cum Caninio proconsule, a quo obsidebatur, vitam pepigit; atque ita qui Cæsari suaviter se vocanti ne responsum quidem dare dignatus fuerat, (sic res hominum volvuntur) seipsum filiosque et sua omnia, ipsumque Tapsum cui præerat, legato Cæsaris concessit. Dum paulatim reliquiæ partium dilabuntur, Juba rex, et regno et spe qualibet privatus, cunctis exclusus urbibus, ab omnibus derelictus, quærebat si qua esset via, ut qui male vixerat, bene moriturus videretur, sicubi cum hoste congressurus, ubi posset interfici, hoc maxime exoptans quod omnes maxime metuunt fugiuntque; sed ubi hoc inveniretur? nusquam bellum, nusquam prælia: pax et Cæsar omnia possidebant;

et vitæ igitur et mortis honestioris spe amissa, ad illud ultimum remedium, quo tunc multi utebantur, se convertit, egitque cum Petreio extremarum comite fortunarum, ut invicem ferro decertarent, alterque alterum occideret; consentit ille non difficulter, ut qui vivere amplius gravaretur. Concurrunt ergo ex condicto, et Petreio obtruncato, rex superstes quid ageret? in se manum vertit; sed quum pectus ferro transverberare non posset, seu metu impediente, seu lorica; servum suum, ut se occideret, exoravit, et obediens servus fuit: secundum alios, Petreius et orantem regem, et ex ordine semetipsum eodem mucrone perfodit: quodcumque horum verius; id quidem constat, aperto in convivio, et, ut dicam quod sentio, ab ebriis factum est, mensæque, dapes, et pocula hinc romano sanguine, hinc regio maduerunt. Hic est igitur Petreii, hic est Jubæ regis exitus; nec felicior Saburra præfectus regius, nisi quod illi pugnando mori contigit, quod dominus suus frustra optavit: congressus nempe cum P. Sitio Cæsaris legato, prælio victus, et, fuso exercitu, interfectus est: quumque Sitius idem, victis hostibus, ipse cum paucis per Mauritaniam iret ad Cæsarem, Faustus forte et Afranius cum mille viris ad Hispanias ibant; quumque invicem conflixissent, vicit Sitius, et reliquis interfectis, ac in fidem acceptis, Faustum ipsum cepit, et Afranium cum uxoribus filiisque, ad Cæsarem perducturus; nec multo post, dissensione exorta inter milites, Faustus et Afranius occiduntur: conjugibus natisque Cæsar et salutem dedit, et bona restituit. Dum sic duces pompeianarum partium undique, quasi frondes per autumnum ruerent, fortunæque turbinibus agerentur; solus quasi jam dux ducum Scipio restabat; navibus quidem longis aliquot, cum comitibus ipse quoque ad Hispaniam ibat; credo quod ibi per filios magni Pompeii refoveri civile bellum et recalescere ferebatur. Quum diu multumque

pelago jactatus, cursum applicare nequivisset; ad Hipponem regium, ventus eum et sua sors appulit, ubi tunc ipsius P. Sitii classis erat. Ursi pauciores a pluribus invaduntur, opprimunturque velociter; ubi se Scipio circumventum vidit, puduit vivere, atque antequam caperetur, ferrum mersit in viscera; irrumpentibusque militibus, et quærentibus ubinam esset imperator, respondit illam vocem famosissimam et magnis laudatam viris, qua suorum majorum gloriam in Africa æquasse illum dicunt; (et ego crederem, si vellem, et potest qui vult credere) *imperator bene se habet*, inquit, atque ita incognitus expiravit. Comites ejus, Torquatus, Damasippus et Plœtorius interfecti sunt, atque hujus belli civilis in Africa finis fuit.

Cæsar, bello Africæ finito, in Italiam reversurus, et obsequiorum memor, et quamvis scriptum de illo sit, quod nihil soleret præter injurias oblivisci; non tamen prorsus immemor offensarum, et præmio et pœnæ animum applicuit; pœnæ, inquam, pecuniariæ, nam pœnam sanguinis naturaliter abhorrebat. Zamensibus, quod regem excluserant, liberalis fuit: tributa et vectigalia moderatus est, regno in formam provinciæ redacto. Sallustium proconsulem cum exercitu præfecit. Idem fecit Uticensibus: ubique bona eorum civium romanorum, qui contra se arma fecissent, vendi fecit. Tapsitanis, Leptitanis, Tisdritanis pecuniæ, frumenti atque olei mulctam annuam imposuit; bona civium, atque ipsas civitates ab omni direptione et injuria salvas ac liberas esse jussit: eumdem morem Caralis tenuit, quo ex Utica digressus tridui navigatione pervenerat: inde quoque discedens ante III kalendas julii, atque adversis tempestatibus impeditus, VII et XX diebus in itinere consumptis, Romam attigit.

Jam diuturnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitabant: non civiles quidem istæ, sed hostiles illæ, de quibus antea dixeramus: quomodo autem

triumpharet, aut qua ratione quiesceret, de quo scriptum sit?

Nil actum credens, quum quid superesset agendum.

Quum adhuc bellorum et laborum materia superesset, Pompeii magni filii Hispaniam occuparent, sequebatur autem illos non quidem patris virtus, sed hominum favor ingens, et paternum nomen. Cneius ac Sextus, sic pro uno duos substituerat fortuna Pompeios, egeratque Cneius major natu, cui plus industriæ fuerat atque consilii, confugiendo in fidem ac clientelam omnium Hispaniæ civitatum, precandoque et fortunam suam miserando, patrisque memoriam renovando, ut jam sibi licentiæ multum partum esset, nec precibus tantum, sed vi etiam congregato exercitu, inciperet provinciam vastare, ita ut pedetentim, qui favorabiles ab initio fuerant, esse inciperent odiosi: hoc sibi novissimum bellum ac tum minime negligendum ratus Cæsar, eo raptim proficiscitur: duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt, nam et ab urbe Roma in Hispaniam ulteriorem, immensum terræ spatium emensus, quarto et xx die pervenit: viatori, ne dicam exercitui, celeritas optanda: magnum hoc; quod sequitur majus. Horum siquidem tam paucorum spatio dierum, tam multas inter curas, poema scripsit, quod inscripsit: *Iter*; quod illud scilicet in itinere edidisset; sic Pierides armis inserere, et nunquam otiosus esse didicerat. Primo Cæsaris in Hispaniam adventu, civitatum motus ingens fuit: undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim Pompeiani juvenes, sive in odium, sive in tædium vertere cœperant, et, ut nulla esset in eis culpa, mos est tamen antiquus populorum, semper novos dominos, novas res optare; et fama Cæsaris haud immerito super omnes excreverat, ut universi homines ejus splendore caperentur, cuperentque coram cernere, quem

usque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio, ipso maris in ostio, ubi Oceanus terris illabitur, et mediterraneum hoc pelagus nostrum parit; inter legatos invicem partium, hinc Didium, illinc Varum, et ambobus cum ipsa tempestate certatum est; nec minus a ventis et fluctibus, quam ab hostibus, periculi atque horroris, dum et hinc hostes sævirent, et illinc sævitiam rabiemque hominum maria coercerent, utraque classe bello simul et naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duæ elementorum atque hominum procellæ. Per hos dies a Cæsarianis duo pedites capti sunt, qui se servos dicerent; non licuit in his Cæsari suam consuetudinem servare: antequam ad eum ducerentur, quod a cæsariano exercitu transfugissent, recogniti, et a militibus interfecti sunt: et tabelliones capti qui ad Pompeium Corduba mittebantur, et præcisis illico manibus, sunt remissi: similiter speculator Pompeianus captus atque occisus est. Credo ego milites iratos bello, et imperatoris sui morum conscios atque clementiæ, hoc remedii genus excogitasse, ne quis faciem ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam Pompeii tenebant: Cæsar obsidebat, illis tamen absentibus, multisque ibi et magnis insultibus decertatum est. Quumque die quodam ferro et flammis solito magis etiam pugnaretur, oppidani, ira in furorem versa, hospites qui securi secum jure veteris hospitii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu, jugulatos e muris præcipitare, quasi crudelitate non virtute victoria quæreretur, incœperant: spectaculum miserum atque horridum! Qua re ex gemitu morientium audita, Junius, qui ad tutelam muri in terra sub cuniculo erat, exclamavit: *Tetrum scelus et immane flagitium, nullaque non barbarie detestandum commisistis absque ulla causa: nihil enim mali merebantur, qui nihil mali fecerant, qui ad vos vestrasque se aras et focos infausta fiducia contulissent: jus hospitii sanc-*

tum gentibus soli vos sprevistis, atque utinam sprevisse sufficeret; inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quorum verecundia repressi cives, ab hospitum cædibus se continuerunt: sic interdum unius boni viri multos inter malos valuit oratio, et inter hostes etiam suum honorem virtus invenit: ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit: die proximo Tullius quidam cum Catone quodam Lusitano legatus ex oppido ad Cæsarem venit; hujus prima pars orationis fuit; *Optare, suus potius fuisset, quam Pompeii miles, suamque constantiam in hujus potius felicitate, quam in illius miseria præstitisset:* finis autem fuit, *se a Pompeio desertos, victos a Cæsare, seque et oppidum dedere, atque orare, ut clementiam quam victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret.* Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vitio confusa vix intelligi possint: unum illud intelligitur, quod, multis ultro citroque dictis, tunc deditio non processit. Crescebat in dies obsidio, nec Pompeius expectatam opem aut ferebat, aut mittebat obsessis: quinetiam pro concione dixisse ferebatur, *ut, quoniam eis auxilio adesse non posset, ipsi noctu et beneficio tenebrarum e conspectu hostium evaderent;* quod quum dixisset, unum ex astantibus respondisse, *ut pugnæ potius quam fugæ signum daret;* eumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam exprobasset, neci datum. Hæc quoque res ex profugis agnita: intus quoque in oppido angustiæ (ita necesse est) crescebant; matrona e muro desiliens dixit, se cum ancilla sua statuisse transfugere; illam, forte cognito proposito, jugulatam; se fuga præcipiti evasisse. Tabellæ quoque e muris projectæ sunt inventæ, in quibus sic ad litteram scriptum erat: *L. Mutius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cneio Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, talem virtute ac constantia futurum me in te præstabo.*

Simul et legati qui prius venerant ad Cæsarem, redierunt; eorum oratio simplex fuit, et apta, et brevis: *si eis vitam largiretur, se die proximo oppidum dedituros:* quibus Cæsar hoc unum respondit: *Cæsar sum, fidem præstabo;* sic effectum, ut ante diem XI kal. martii oppido potiretur.

Id quum Pompeio notum esset, deposita spe curaque Cordubæ defendendæ, castrisque motis abscessit, atque Ucubim oppidum petiit, ibique convocatis quos sibi fidos arbitrabatur, imperavit, ut summo studio perquirerent, qui ad eum, quive ad Cæsarem proni essent: quod quum ad se relatum esset, LXXIIII ex iis qui Cæsareæ faventes victoriæ dicebantur, quod Cæsarem amare crimen ingens esset, securi ictos occidit, reliquos intra oppidum inclusit: e quibus CXX elusis custodiis ad Cæsarem transfugerunt. Multa præterea ab ipsis Pompeianis per eosdem dies crudeliter gesta sunt, ceu præsagientibus fati diem sibi instare, et, qui mos ferus est quorumdam, inferias sibi præmittere alienas ibi quærentibus. Pompeius hoc tempore magnanimitatem suam et metum Cæsaris cum amicis simulabat: inventæ sunt litteræ ejus continentes, Cæsarem non audere in campum opias educere, suis tyronibus diffidentem: qui, si pugnæ copiam æquis in locis aliquando faceret, se rem omnium opinione celerius confecturum, idque expectare ac sperare. Ibat interea Hispanias ambiendo, et, ut ipse dicebat, civitates suarum partium conservando. Itaque in Hispalim venit, contraque urbem in oliveto castra posuit; inde alias atque alias adiit, ad extremum Mundæ substitit; supremis cladibus illam fortuna delegerat. Eo et Cæsar venit, contraque Pompeium castra metatus est. Pompeius Fausto scripserat, qui quantum intelligi datur, intra oppidum erat, Cæsarem mediam in vallem nolle descendere, quod exercitus sui magna pars tyronum esset; quæ litteræ

miris modis oppidanorum animos attollebant. Cupide enim spes arripiunt omnes mortales, et ea sibi fingunt animis, quæ nec esse, nec fieri posse cognoscunt: tam dulce est, non dicam sperare, sed cogitare quæ delectant! quomodo enim impossibilia sperentur, non intelligo; cogitari autem possunt omnia. Dum se sic Pompeius, sic alios solaretur, et ingenti, quantum arbitror, sollicitudine agitatus, magna parte noctis, instructis staret aciebus, Cæsar, nescio quonam iter acturus, castris egrediebatur: cui quum status hostium nuntiatus esset, constitit, constituitque aciem. Concursum est hinc inde clamoribus, sed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immensis, pugnatumque acriter et pertinaciter; et, quod pene pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium, nusquam Cæsari, neque cum hostibus, neque cum civibus, aut tam anceps eventus, aut propius extremo periculo res fuit; *usque adeo*, sicut elegantissime ait Florus, *ut plane videretur, nescio quid deliberare fortuna;* et quid aliud reor, nisi, an amicum suum usque in finem rara et sibi prorsus insolita fide comitaretur; an eum extremo jam calle desereret, ad alium transitura. Tantaque hæc fortunæ deliberatio, tam diuturna fuit, ut, inter moras prælii neutra in parte inclinante victoria, quum jam veterana illa militum manus, tot probata victoriis, Cæsareis oculis insolitum dedecus! sensim retrocederet, nec quominus palam fugeret, tam virtute, quam pudore teneretur, quod nunquam ante illum diem fecerat: dubitare Cæsar cœpit ac diffidere, et solito mœstior ante aciem stare; ita tamen ut nihil idem de solita imperatoria virtute remitteret; imo equo desiliens, et furenti simillimus, primam peditum in aciem evolaret, clamans, increpans, obsecrans atque exhortans, nec tantum voce vel oculis, sed manu et pectore fugam sistens, et fugere incipientes in prælium vi retorquens: tanta denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambi-

guus pugnæ finis, ut cogitasse Cæsarem de extremis scriptores plurimi tradiderint; et eo vultu fuisse, quod jam mortem sibi consciscere cogitaret, quamquam apud eos qui prælio interfuerunt nulla penitus rei hujus est mentio; et est sane difficile, non tantum absentibus, sed præsentibus definire, quid secum quisque cogitet. Ego autem haud difficile ad credendum ducar, quod, si de victoria Cæsar timuit, simul et de morte cogitavit: quomodo enim, quove animo, uni adolescenti terga vertisset is, qui parentem ejus, talem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui populos non urbium modo, sed regnorum, toties terga sibi vertere coegisset? utique igitur si vinci timuit, mori optavit, vincere solitus, non vinci: sed, an vinci timuerit, quis novit? Dicunt tamen, et quidem etiam pro comperto asserunt: tamdiu hæc rerum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hostium a Labieno castris laborantibus auxilio directæ, mediamque in aciem properantes, fugæ speciem prætenderunt. O fortuna, ut creditur in omni re potens, sed in bello potentissima! Siquidem Cæsar, sive illas vere fugere arbitratus, sive credulitatem simulans, ducum sagacissimus, velut in profugas impetum facit; animosque, et suis addidit, ut fugere hostes rati sequerentur; et hostibus depressit, ut, dum fugere suos suspicantur, fugerent. Itaque Labienus Cæsaris desertor ac transfuga, suique pristini ducis hostis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam insperatam, sibi vero mortem peperit: eo enim prælio et ipse concidit, unaque secum Attius Varus, et cum eis triginta millia hominum cecidere: cecidissent plures, nisi tam proximum urbis profugium fuisset: de victoribus ad M cæsi, plures saucii equitum ac peditum. Itaque quum Cæsar muris obsidionem admovisset, agger flebilis et horrendus e cadaveribus factus est, per quem ad oppugnationem urbis ascenderetur, quæ telis ac mu-

cronibus, velut calce compacta, invicem cohærebant, murique cujuspiam officium ministrabant. Ite nunc, miseri, et civilibus bellis incumbite! dumque aliis invidetis, vos ipsos opprimite! Ecce de vestris cadaveribus, superstites oppugnantur : an aliud petitis? an quicquam furoribus nunc etiam vestris deest? An vult aliud Labienus, tam fervidus insultator? et alii cecidere tuis instigatibus, Labiene; et tu, miser, cum aliis cadaver unicum jaces; quamvis et tibi, et Varo sepulcra facta reperiam : et quoniam tuis in eo statu vacasse non arbitror, extimo illa Cæsareæ, tibi quidem prorsus indebitæ, fuisse clementiæ; satisque auguror, si sic est, te, ut obstinato eras animo, inhumatum abjici maluisse. Cneius quidem Pompeius, et humero et lævo crure saucio, inter medias cædes, prælio pulsus, excessit : hunc in lectica, quod nec equo nec vehiculo uti posset, nemorosa avia penetrantem, fuga humili et occulta, atque in speluncis latitantem, Cesonius Cæsaris legatus resistentem adhuc, et miseræ spei reliquias refoventem assecutus, ad Lauronem, id est loco nomen, obtruncat: caput ad Cæsarem refertur, talibus assuetum muneribus, non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompeium in Celtiberia abscondisse fortunam tradunt, ne quopiam scilicet deessent bellis civilibus alimenta. Munda post prælium expugnata quidem a Cæsare, sed ingenti prius sanguinis profusa diluvio. Per eos dies oppugnata rursum Corduba, quæ, qualiter defecisset, non invenio : magni ibi motus, ingens in civitate dissensio, parte una ad Cæsarem, altera in contrarium inclinante : quumque esset ad arma discursum, vicit pars quæ Cæsarem colebat, sibique oppidum cessit : de parte adversa duo et viginti millia cecidere, quamvis magnæ, urbi cuilibet insignis strages. Cæsar Hispali digressus, Idibus Aprilis Gades petiit : inde rursum Hispalim rediit, ut Hispanas res velut ultima voluntate disponeret, quo reversurus

amplius non erat : ibi vero, concione advocata, beneficia sua in eam urbem commemoravit, et antiqua et nova : in fine eos arguit, tanquam mala pro bonis omni tempore reddidissent, in pace seditiosi, in bello autem ignavi, quod Cneius Pompeius adolescens, eorum fotus auxilio, agros et vicina vastasset, et cæsis civibus, illic contra se fasces et imperium suscepisset, immo vero contra populum romanum, cujus ipse regnum teneret. Quid enim crederent, ne forsitan Hispalenses Romanos vincerent, quod eorum provinciam populati essent; an extincto Cæsare, qui mortalis esset, non sentirent romanum populum immortalem? et in præsens X habere legiones quæ non tantum Hispalensibus resistere, sed cœlum ipsum diruere sint potentes : quo in verbo non solum illa inest altitudo, quæ omnibus patet, sed illa etiam occultior, quæ in recensendis viribus romanis, non omnes, sed suas tantum dinumerat legiones, quasi reliquas nullius pretii, et ne memoria quidem dignas censeat. Multa hujus historiæ in loco, scriptorum vitio confusa, prætereo, ad finem properans : hic ergo bellorum civilium in Hispania finis esto.

His tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos non modo pati, sed scribere, sed legere, sed audire difficile est, victor Cæsar Romam rediit; felix, meo judicio quidem, vir felicitate bellica, (secundum stylum loquor) si patriæ hostes tantum, non et patriam vicisset! Ea certe fuit verecundia, eaque romani moris observantia, ut tantum de hostibus triumpharet, et interfectorum, se duce, tantum hostium numerum scribi, memoriæque mandari pateretur : numerum vero civium occisorum scribi vetuit, ne domesticas clades atque miserias patriæ exprobraret : quamvis et in numero cæsorum hostium, etsi non Romanis, at humano generi exprobratio ingens fieret; siquidem, ejus ductu, ut ab illustribus traditum est auctoribus, undecies centena et nonaginta duo millia hostium

cæsa sunt: et se quidem, quantum bellis civilibus cæsa viderit, noluit annotari. Triumphavit quater, ut fere omnes sunt auctores, et certiores tradunt, quinquies. Primus triumphus fuit de Gallia atque Britannia, isque omnium clarissimus; secundus de Ægypto, tertius de Pharnace et Ponto, quartus de Juba et Africa, quintus de Hispania. Ego vero adderem his sextum de Massilia, nisi quod forsitan hic triumphus sub Gallico continetur; nam de Massilia illum triumphasse non est dubium cuiquam, qui acerrimam illam Ciceronis de Cæsare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerit. *Vexatis*, inquit, *ac perditis nationibus externis, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, et ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt*. De Thessalia et Tapso et Munda victoriæ ingentes, sed triumphus nullus; veteri enim more romano, nunquam triumphus civili sanguine quærebatur. Hic igitur triumphorum, et bellorum, et fundendi sanguinis finis fuit. Ita tandem longis bellis pax alta successerat.

Ea quidem magnitudo rerum et claritas victori gloriam, exteris gentibus stuporem, suis civibus livorem odiumque pepererat. Neminem certe clementius, neminem liberalius victoria usum constat, idque maximi ferunt aúctores; invidebant tamen, et quod miraberis, invidentes certabant eum honoribus ornare: positæ in templis imagines, suggestus in curia, fastigium in domo, mensis in cœlo: ipse pater patriæ perpetuusque dictator; ita enim hæc omnia scripta sunt. Ipse suam omnem clementiam ac potentiam in cives effundere; nihil de tanto imperio suum erat præter gloriam et imperii nudum nomen, pecunias per omnem ætatem contempserat, voluptates ut sperneret, jam sibi ætas devexa præstabat. Negare non possum, quin in republica juvenis paulo impetuosior, et principatus semper appetentior fuerit, quam

sat est, ne si hoc negem, ipse meis scriptis arguar, et his auctoribus unde illa decerpserim. Sed quis virtutes alias viri hujus enumeret, quis illam unicam abunde laudaverit, qua omnes vicit principes, clementiam! Sed quid agant, quove se vertant homines, ubique periculum, nihil tutum: verissimum illud Lyricum: *Quid quisque vitet, nunquam homini satis cautum est in horas.* Exilio cesserat Africanus invidiæ, Cæsar beneficiis obstiterat: tutius illud apparuit: rem verissimam, sed mirabilem, et indignam dicam delicatis animis: ipsa beneficentia gravis erat, et unum omnia posse, multis utile, sed molestum omnibus. Hinc invidiæ incrementa; quid facerent raptori impio, qui pati clementem principem et munificum nequiverunt? Unde, hercle! amorem omnium merebatur, inde omnium ferme odia, et paucorum insidias, et ad ultimum causam mortis invenit: de qua in extremo dicam, eo quod extremus humanorum actuum sit mori; ante tamen de quibusdam quæ ad corporis habitum, formamque, et ingenium, et eloquentiam, et mores, domesticam viri vitam attinent, attingendum puto, secundum quod a præclaris auctoribus sparsim tradita elicere, et in unum studio colligere dabitur: non quidem omnia, nec oportet, sed quæ vel utilia cognitu, vel delectabilia videbuntur. Corpore quidem altus fuit, candidus, teres, maximarum virium, peritia rei militaris eximia, incredibili patientia laboris, vultu modico, sed non admodum pleno, oculis nigris atque vivacibus, valetudine usque sub extremum prospera, tunc tamen et animo nonnunquam linqui solitus, et per quietem visis concuti. In corporis cultu curiosior parumper quam requirere videretur tanti animi magnitudo; calvitium ægre tulit, revocare capillum a vertice in frontem consuetus; et e cunctis honoribus a senatu et populo sibi oblatis, nullum recepit avidius, quam ut præminentis usu lauree contra calvitium te-

geretur; reliquo etiam cultu corporis insignem extitisse, et in pace constat et in bello, mundum præterea, delicatum, nitidumque ultra quam satis esset viro forti; et rerum talium studiosum fuisse, nota res est, usque adeo, ut villam a fundamentis sumptuosissime extructam, quod non plene oculis responderet, funditus everteret; idque tunc etiam inopem fecisse, atque ære pressum alieno. Margaritarum, et gemmarum, et toreumatum, et signorum, et pictarum tabularum avidissimus; disciplinæ vero domesticæ tenax valde, non magnis in rebus modo, sed in minimis, ita ut pistorem, quod convivis non eumdem, quem sibi, panem ministraret, vinculis innecteret; et libertum sibi acceptissimum, quod romani equitis uxorem violasset, nullo licet accusante, morte multavit. Non tamen pudicitiam, quam in alio exigebat, in se præstitit; infamatus et Romæ illustrium adulteriis feminarum, in quibus collegarum ejus Crassi et Pompeii conjugum, ante scilicet quam hic ejus gener esset; insuper et provincialium matronarum, et præsertim in Galliis, quodque altius, reginarum, in quibus nomen habet Eunoë Mauritaniæ et ante omnes Ægypti regina Cleopatra, cujus supra mentionem fecimus: cum qua non contentus, in medio belli civilis ardore, voluptati multum temporis impendisse, post belli finem in urbem Romam evocatam, nec nisi multis honoribus et donis ornatam redire tribuit in Ægyptum, filiumque ex ea susceptum agnovit, suumque illi nomen imponi non erubuit, quem quidem Cæsari et aspectu et incessu persimilem prodidere. Inter hæc tamen et cibi prorsus indifferens, et parcissimus vini fuit, ut mirari posses, quid sibi, sine Baccho, et cibis levioribus, vellet Venus. Neque vero feminarum quam divitiarum appetentior fuit: non ut eas reconderet, quod fere omnes faciunt, qui divitias quærunt; sed ut largiretur, liberaliterque diffunderet; ita duorum avaritiæ malorum alterum

nesciebat, altero laborabat; unde et in Hispania, in Gallia, et in Ægypto multa quidem; ærario autem effracto Romæ, universa diripuit. Sed non, ut abstinentiæ, sic eloquentiæ inops fuit, qua et omnium seculorum duces haud dubie antecessit, et summos æquavit oratores; quod ita esse, oratorum princeps, et Cæsaris hostis, Cicero confirmat, et quod mireris, ad Brutum scribens: neque tantum militari, aut oratoria eloquentia, quam habet ad præsentes, emicuit, sed et libros scripsit rerum ante alios suarum, qui ab aliis, qui rebus ipsis interfuerant, digesti sunt, et in lucem editi, unde horum, quæ de rebus Cæsaris scripsimus, maxima pars decerpta est. Scripsit et alios plures, qui sibi, propter ingenii velocitatem, adeo modicum temporis occupabant, obstabantque negotiis, ut quosdam ex eis in Alpium transitu, belli Gallici temporibus, quosdam in medio periculosissimorum ardore bellorum, unum cujus supra meminimus, dum ab urbe Roma IV et XX diebus ulteriorem in Hispaniam pervenisset, fecerit. Scripsit et epistolas ad senatum, ad amicos, inter alios, ad Ciceronem, qui, pace dixerim tanti viri, sæpe et multum in amicitia variavit: scripsit adolescentulus multa, quæ prosequi longum est. Talis ille in rebus ingenii: nam in rebus bellicis nulli hominum secundus fuisse non ambigitur; ita nempe de illo scriptum est: vir quo nemo unquam bellis magis enituit, in quibus nunquam ipse sibi pepercit, indulsitque aliquid: primus in agmine, eques interdum, pedes sæpius cernebatur; nec gelu, nec sole, nec pluvia caput operiens: exhortans docensque assidue, quid agendum, quid cavendum; et præsertim exemplo milites ad laborem erigens atque confirmans: nullus enim locus erat ignaviæ, ubi suum imperatorem præeuntem videbant, jubentemque non ire, sed venire, et se sequi ad pericula. Nemo unquam promptior, nemo in periculis cautior: et, quum cautus ad omnia, tum ductandis

exercitibus cautissimus et insidiarum providentissimus semper fuit; ita ut nunquam duceret, nisi itineribus exploratis, aut per alios, aut per seipsum: nonnunquam inter hostes illorum habitu transgressus incognitus, ut ad summam, libratis omnibus, dubitari posset, an animosior esset, an circumspectior, cautiorque. Celeritatis non tantum miræ, sed incredibilis fuit, quam et ingenio et corpore præstitit, ita ut, et si quid ingenio agendum esset, ante perficeret, quam cœpisse crederetur; et corpore itidem non ire, sed volare visus, centena millia passuum in singulos dies exigeret, et rapidos amnes aut nando, aut, inflatis utribus, pedibus remigando trajiceret; ita ut, dictu mirum, sæpe nuntii, ad ejus adventum urbibus nuntiandum, præmissi, quum eo cursim pervenissent, eum jam prævenisse attoniti reperirent; et huic celeritati animositas quidem inerat atque audacia, ita ut, sæpe turbulentissimis flantibus tempestatibus, quando nemo, etiam privatus, iter ingredi auderet, ipse cum toto properaret exercitu; et quum pervenisset, e vestigio stupentes hostes aggrederetur, nullumque respiramentum illis, aut resumendi animos daret spatium. Quoties periculum anceps esset, equos abigere solitus, et præsertim suum, ut æquato cum peditibus discrimine, et seposita fugæ spe, quasi virum unum, totum firmaret exercitum. Præter autem artes imperatorias, militis officia tam valenter exercuit, ut, sicut nemo illi par imperator, sic nemo illo miles melior foret. Itaque inclinatam aciem sæpe solus erexit, ut præsertim Mundensi die factum esse narravimus, cohibens fugam, et paventes, arreptis faucibus, in adversos manu ac voce retorquens, tanto impetu, ut aquiliferum morantem intentata cuspide tremefecerit, illumque terruerit, usque adeo ut in manu ejus signum relinqueret, abiretque, et ipse ex imperatore vexillifer remaneret. De hac bellica virtute ac felicitate, præcipueque felicitate, etsi abunde

sit dictum, neque aliud hoc tota hæc dicat historia, non est tamen omittendum Ciceronis testimonium; quod, licet vulgatissimum omnibusque notissimum, est tamen clarissimum simulque verissimum. *Soleo sæpe*, inquit, *ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes regum clarissimorum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus jam potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratæ sunt. Quæ quidem ego, nisi ita esse magna fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim.* Milites non urbanitate, nec fama, nec fortuna quidem, sed viribus corporis atque animi extimabat, et severus in eos pariter et indulgens: nam et propinquo hoste, omnibus horis, non magis diurnis quam nocturnis, paratos eos ad iter et pugnam exigebat: et pæne nunquam pugnæ tempus denuntiabat aut itineris, ut omne tempus sibi denuntiatum crederent; et semper parati, quoties profectionis aut pugnæ signum sonuisset, invenirentur. Et sæpe, nulla causa, rei cujuspiam signum dabat, ut condiscerent laborare, et repentinis imperiis præsto esse. Peccata militum non omnia castigabat, et multa dissimulabat, sciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam et consuetudinem verbis exstirpari; seditiosos ac desertores severissime puniebat, quod hæc vitia non ad singulorum mores, sed ad summam rerum pertinent. Ut vero intentos ad prælia requirebat, sic post victorias interdum lasciviæ militari ac lætitiæ frena laxabat, ut a diurno labore recrearentur corpora militum atque animi. Et si in hoc argueretur, respondebat: *Milites mei et*

unguentati bene possunt et pugnare et vincere; illudque eis permittebat, ut auro et argento ornarentur; quo et aspectu pulchrior esset exercitus, et virtuti insitæ damni metus accederet, et esset quisque ad pugnandum acrior, dum et vinci timerent et spoliari. Neque eos alloquens, *milites* nuncupabat, sed *commilitones* suos; neque eos, ut milites, sed ut amicos carissimos diligebat; in tantum ut, cognita cæde Titurii et Aurunculeii, de quibus supra diximus, barba et capillo intonsus atque incultus tam diu fuerit, donec in hostes ulcisceretur : quibus artibus et fortissimos milites et sibi fidissimos fecit, usque adeo ut in ipso principio civilis belli, quum a patria stipendia negarentur, neque ad tantam rem unus ipse sufficeret, centuriones legionum singulos equites sibi offerrent sua impensa, et omnes pedites, communicatis omnibus, et ditioribus quibusque ultro inopum curam in se transferentibus, gratuitum illi sine stipendio ac frumento pollicerentur obsequium; neque in tam longo belli spatio quisquam fere transfugit; et capti aliqui suorum, oblatam sibi vitam, si contra Cæsarem militarent, constantissime respuerunt. Difficultates rerum omnium, et extremam famem, vel dum obsiderentur ab hostibus, vel dum ipsi illos obsiderent, tanta pertulere constantia, ut ad Durrachium, pane ex herbis facto, vitam sustentarent: quo conspecto, Pompeius *rem sibi non cum hominibus, sed cum feris animantibus esse*, ait; abjicique eum jussit, ne visus animos suorum debilitaret, obstinatione hostium intellecta. Fortitudo quoque non inferior quam patientia illis erat; victi semel illis in locis tam mœsti fuerunt, ut a semetipsis supplicium exigentes, consolari eos dux habuerit, non punire. Aliis omnibus in præliis, ingentes hostium exercitus semper longe numero pauciores vicerunt atque deleverunt; et ibidem una cohors Cæsaris quatuor Pompeianas legiones aliquot horarum spatio sic

pertulit, ut pene omnes confixi atque obruti sagittis essent, quorum cxxx corpora intra vallum reperta atque ad Cæsarem sunt relata. Et hi, omnes, aut multi quidem: quid de singulis loquar? nota est Scevæ centurionis, et in Britannia et ad Durrachium virtus, de qua diximus suo loco: et quod dicendi locus defuit, Acilii militis ad Massiliam, qui quum, prælio navali, hostilem in puppim dexteram injecisset, illa amputata, nixus altera, navimque conscendens, scuto in adversos impetum fecit: æquavit Cynegiri factum, quod loquacissimæ Græciæ laudibus in cœlum usque sublatum est, quum par virtus Romani militis pene sit damnata silentio: sic verborum illi, isti autem rerum studio dediti erant. Seditionem militarem Gallicis omnibus, atque Germanicis, atque Britannicis bellis nullam pertulit: existimo, quod justa bella milites agere sibi viderentur, et nihil aliud quam pugnam et obedientiam cogitarent: at bellis civilibus, aliquot; sed quas cito non facilitate, sed severitate et auctoritate compescebat; qualis fuit illa ad Placentiam, dum priori bello confecto ex Hispania remearet, de qua dictum est: et altera Romæ, decimanis missionem et præmia tumultuosissima conspiratione poscentibus; quos quoniam tum maxime bellum in Africa repullularet, amicis dehortantibus, neque dimittendi tempus esse affirmantibus, dimittere voluit, et, quantum in se esset, dimisit: sed quos imperator dimittebat, imperatoris vox una detinuit; ut, quum eos alloqui incipiens, non commilitones, ut solebat, sed *Quirites* appellasset, una statim voce responderent, se vero milites suos esse, nec amplius loqui passi, recusantem licet, in Africam sequerentur; non tamen impunes, sed, pro cujusque culpa, et increpiti et multati. Et hæc quidem cum militibus.

Familiaritates, amicitias, clientelas summa fide coluit ac pietate. Dum silvestre iter ageret, Caiumque Oppium, qui sibi amicissimus, et, illo in itinere, comes erat unicus,

ægritudo repentina corripuisset; et forte ibi tuguriolum, nonnisi unius capax, esset inventum, ibi amicum agresti in lectulo collocavit, ipse sub dio nuda jacuit in humo; et hæc quidem dum fortuna adhuc esset humiliore: at quum ad imperium ascendisset, nonnullos obscurissime natos ad honores et magnifica promovit officia, quumque de hoc reprehenderetur: *si grassatorum*, inquit, *atque sicariorum, in defendenda dignitate mea, manibus usus essem, æque illis essem gratus: non enim quis, sed quid quisque pro me gesserit, examino.* Masintham, generosum adolescentem, suam in clientelam ab ineunte ætate susceperat: contra illum audivit ut Hyempsal rex litigium habebat; in quo eum Cæsar tanta ope et sic ardenter adjuvit, ut filio Jubæ regis, qui regis alterius causam fovebat, ortis, ut fit in contentione, verbis acrioribus, barbam manu violenter arriperet, eumdemque Masintham in custodiam ducentibus eriperet, eumque quærentibus occultaret: denique, prætor primum in Hispaniam proficiscens, sua abditum lectica, nulli cognitum asportaret. At non ut amicitiarum, sic et simultatum tenax, a nullo unquam tam offensus, quin facile et oblivisceretur et parceret: itaque et orationes et versuum morsus famosorum, quin et librorum adversus se ab invidis editorum lacerationes patientissimo ac civili tulit animo, neque graviores injurias, sibi non verbis sed rebus ipsis illatas, cum posset ulcisci, voluit; et si omnino jurisjurandi vinculo cogeretur, quanto quivit humanus ultus est. Conjurationes contra se deprehensas non prævenit, sed sibi notas esse admonuit; male de se loquentibus edixit, ut desinerent; statuas Sullæ atque Pompeii, a romana plebe depositas, restituit; nec passus est, extinctis hostibus nocere favorem suum, qui viventibus non noceret; denique omnes injurias omnibus remisit, neque alibi quam in prælio periisse aliquos suorum hostium notum est, nisi Afranium, ut perhibent, et

Faustum Sullam, ac L. Cæsarem juvenem: quanquam et duo primi, accepta semel venia, postmodum rebellassent, et de eorum morte aliter scripserint, qui rebus interfuerunt; et tertius servos Cæsaris ac libertos ferro et igni crudeliter enecasset; sed ne hos quidem suo jussu, sed consensu interfectos dicant, qui asserunt post victoriam interfectos. Quum vero petentibus sigillatim ignovisset, novissime universis, etiam non petentibus, veniam dedit, ac licentiam in Italiam redeundi, atque ad honores et imperia bello præclusum aditum aperuit, ostendens verbis, et, quæ mentiri nesciunt, rebus, nullum se hostem post bellorum exitum habere: de quo Cicero, etsi post ejus interitum obloquatur, quod invitus lego, tamen ante sic dixerat: *Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in urbe non vidimus; quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest.* Hæc lenitas et hi mores Cæsaris, qui illum totius humani generis amore dignissimum facere debuissent, sibi, quod suspicari quidem licet, perniciem attulerunt: visus est enim tuto lædi posse, qui omnia omnibus indulgere, nihil soleret ulcisci; prætentæ tamen aliæ causæ sunt, et facile est causas vel invenire, vel fingere. Objiciunt illi insolentiam, cui certe adjuncta solet esse crudelitas, quæ, ut liquet, ab illo longe abfuit; ut sit autem mitis insolentia, quod vix esse posset, profecto tantas post victorias desierat esse mirabilis, et gestarum rerum conscientia levabatur. Dicunt eum magistratus non sibi tantum, sed aliis, præter patrii moris observantiam impertitum; nimios sibi honores usurpasse; continuum consulatum; perpetuam dictaturam ac censuram; cognomen imperatoris ac patris patriæ; quæ post eum multis longe imparibus

contigerunt; statuam inter reges; in orchestra suggestum, qui certe non petenti, immo et recusanti merito debebatur: nec humanos tantum, sed divinos: sedem auream in curia, thensam pro tribunali, templa etiam et aras, in quo modum, fateor, supergressus est: at quod sequitur, quale est simulachrum juxta Deos; et quos Deos quæso? Jovem forsitan aut Neptunum? Qui certe pedem Cæsaris non valebant, homines vitiosi; aut, ut scriptum est, *Omnes Dii gentium dæmonia.* Despexisse etiam fertur haruspicia: et quid, oro, dignum infamia, nedum morte? et non potius multa laude dignissimum? sed expediamus illam inexpiabilem, ut dicunt, invidiæ causam: senatui se adeunti, et honorificentissimis decretis honestanti, non assurrexit; sive prohibitus, ut aiunt, a Cornelio Balbo, quum vellet assurgere; sive sponte sua, neque de assurgendo cogitans. En grave crimen? quum nostra ætate filii rusticorum regibus atque principibus non assurgant; sed enim id maxime indignationem senatus auxit, quod ipse Cæsar sibi triumphanti non assurrexisse Pontium Aquilam ægre tulerat. En causa, en paritas rerum! rogo autem, quid habet Pontius Aquila tribunus plebis commune cum Cæsare triumphante? nisi forte, eadem in patria natum esse, pares facit. Sed numquam odio causa defuit: addunt suspicionem affectati regni ab illo, qui utique regibus omnibus major erat, et major esse noverat. Hæ sunt fere causæ, hæc sunt crimina, quæ Cæsarem morte dignum effecerunt, et eorum utor verbo, ut jure cæsus existimetur. Conjuratum est in eum a LX senatoribus, Caio Cassio, ac Marco, ac Decimo Brutis, tantæ cædis ducibus; quorum primus atque ultimus e suorum numero erant; medius semper adversæ partis extiterat; sed venia donatus ac provincia auctus, aut oblata respuere, aut profecto ipse quoque suus esse debuerat; sed uno modo sui omnes fuerunt peremptores. Et multa qui-

dem conjuratis fuere consilia, qualiter atque ubi eum perderent: tandem in senatu. Nec ipsi quidem Cæsari mors ignota esse debuerat, nisi quod perituris oculos obstruit fortuna. Omitto tabulam æneam forte Capys regis e sepulcro erutam, in qua græce scripta erat hæc sententia: *Quandocumque ossa Capys detecta essent, fore ut, Julo prognatus manu suorum necaretur, magnisque mox Italiæ cladibus vindicaretur.* Potest enim esse res fabulosa, quamvis eam Suetonius Tranquillus affirmet; et Cornelium Balbum Cæsaris familiarissimum producat auctorem. Omitto greges equorum in trajiciendo Rubicone consecratos, et vagari sine custode permissos circa diem cædis, et pabulo abstinentes, et lacrymis manantes uberibus. Omitto plurimis hostiis non litatum, et Spurinæ aruspicis monitus periculi imminentis, et regaliolum avem in Pompeiana curia a diversis vulturibus decerptam. Omitto suum et uxoris suæ somnium, et quæ sunt id genus omnia, quæ a viro tam docto, tam magnanimo, jure optimo, nisi fallor, sperni poterant: sed tunc vulgo observari talia, immo et præcaveri, mos erat. Illud certe sapientissimo duci oculos aperuisse debuerat, quod et fama cædis in vulgus effusa erat; ut, quod multi noverant, ille unus, cujus res agebatur, vix ignorare potuerit; et ad locum suæ mortis eunti quidam obvius, sed ignotus scripturam obtulit, qua monebatur, ne ad mortem iret; accepitque illam, nec perlegit; sed scripturis aliis, quas sinistra manu gestabat, quasi statim postea lecturus, immiscuit, quæ postea cum aliis est inventa; et hinc ortus dicitur mos ille præcipue principum, ut omnem scripturam sibi oblatam confestim legant. Cæterum his atque aliis moti quidam opinantur, Cæsarem et mortem suam præscivisse, et sic mori voluisse: nam et apud Xenophontem, quum Cyri regis mortem et orationem ultimam aliquando legeret, contempsit lentum ac lan-

guidum mortis genus; et pridie quam moreretur, orta inter cœnam mentione de optimo genere moriendi, ipse mortem subitam inexpectatamque prætulerat; et in quotidiano sermone sæpe dicere solitus ferebatur: *Satis diu se, vel naturæ vixisse, vel gloriæ*: cujus, in oratione pro M. Marcello, Cicero meminit. Utcumque ea res credita, Cæsar idibus martiis, turbatæ valetudinis causa, aliquandiu domi detentus, tandem D. Bruto hortante, ne expectantem senatum frustraretur, ad multum diei spatium, hora scilicet quinta, venit in curiam Pompeianam, quæ est Tarpeiæ rupis in latere, expeditionem Parthicam animo cogitans; ibi, dum assedisset, conjurati eum, sub prætextu obsequii, circumsistunt: quum Cimber Tullius, qui primas sibi tanti facinoris partes assumpserat, accedens nescio quid poposcit. Neganti in præsens, inque aliud tempus rem trahenti, ab utroque humero togam manibus arripuit; exclamantem, *ista quidem vis est*, Cassius infra jugulum vulnerat. Cæsar Cassii pugione erepto, brachioque ejus trajecto, dum assurgeret, alio vulnere remoratus est, quod unum ex omnibus letale medici dixere; sed, ad unam vitam finiendam, tale vulnus unum satis est. Tum se undique ab omnibus stricto ferro peti videns, neque soli inter tantos et inermi quidquam auxilii esse intelligens, spiritum recollegit, ne quid indecorum moriens diceret, aut faceret; neque omnino aliquid dixit; nisi quod ad primum vulnus parumper infremuit, nulla voce tamen emissa; et M. Bruto in se irruenti, Græcum fertur nescio quod breve dixisse, de quo Cæsarem ipsum dicere solitum refert Cicero, epistolarum ad Atticum libro XIV; *Magni refert quid hic velit*; *sed quidquid volet, valde volet.* Et ipse quidem in extremo toga caput obnubit: lævaque sinum vestimenti ad inferiores partes corporis extendit, quo casus esset honestior. Ita ille, qui tot terras primum, post in urbe Roma terrarum orbem mira

felicitate subegerat, una hora III ac XX vulneribus ad terram datus occubuit, inque omnem terram auditus est ruinæ fragor ingentis. Quam indigne autem sit occisus, vel hinc patet, quod plures ex his qui eum occiderunt, in testamento, ejus filii, si quis forte nasceretur, tutores erant nominati; quidam quoque in secundis hæredibus scripti erant: ut D. Brutus, qui maxime in cæde ac præcipue videtur ipsius fuisse; quod quidem testamentum paucis ante mortem mensibus fecerat. Nam in altero, ante belli civilis initium, ut quidam tradunt, Cn. Pompeium, generum suum, unicum scripserat hæredem; sed, bello exorto, mutandi testamenti justissima causa fuit: nemo enim hostem sibi vult hæredem legatum. Populo romano publice reliquit hortos quos circa Tiberim habebat, privatе autem ac viritim trecentos sestertios; quod legatum ingens fuisse, quisquis populi numerositatem attendit, intelliget. Decreverant occisores corpus in Tiberim jactare, bona publicare, acta revocare: sed magnitudine perpetrati facinoris attoniti, et metu M. Antonii, qui tunc consul, et Lepidi, qui magister equitum Dictatori erat, absterriti, destiterunt; fuitque illis unica fugæ cura; et nisi eam arripuissent, ludibrium extincto præparatum, mirificos in homines versum esset. Rogus ei accensus in campo Martio, secus tumulum Juliæ, nescio quidem, an filiæ, an sororis; utrique enim nomen fuerat: ædes aurea templi in formam memoriæ ejus extructa; lectus eburneus auro stratus ac purpura ad caput ejus; trophæum ad gloriam, et vestis, in qua erat occisus, ad commiserationem spectantium excitandam; simulque inter ludos funereos ad misericordiam occisi, et invidiam occisorum, Pacuvianum illud inter alia decantatum: *Me, servasse, ut essent qui me perderent?* laudationes in funere virorum illustrium fieri solitæ, propter prolixitatem et pompam funeris, cui dies non suffectura videbatur, prætermissæ sunt;

earumque in locum senatusconsultum breve per præconem jussu Consulis recitatum est, quo Cæsari omnes honores divinos humanosque decreverat; et præterea jusjurandum, quo se omnes pro salute ejus obligaverant; ut evidentius, non modo cædis, sed perjurii scelus esset: pari compendio permissum est, munera ad funus ex more ferentibus, ut sine ordine, quo quisque vellet, in itinere suum munus in campum ipsum Martium deferret; inde in forum a magistratibus delatus est: dumque, ubinam cremandus esset, in quæstionem venisset; aliique in curia, in qua occisus erat, alii in cella Jovis dicerent; subito duo viri ignoti, succincti gladiis, et jacula bina gestantes, ardentibus cereis igne accenso diremerunt litem; secutique omnes quasi divinitus præmonstratam viam, multi vestes, multi arma quibus ornati advenerant, flammis injecere; præcipue veterani, qui sub illo victoriosissime militarant, quasi jam armis vale dicerent, illo extincto, qui summum fuerat decus armorum; matronæ etiam sua in ignem et filiorum ornamenta jactabant. Luctus ingens fuit non Romanorum modo, sed exterarum gentium quoque, maxime Judæorum, qui sepulcrum ejus aliquot continuis noctibus pro officio frequentarunt. Peracto funere, plebs romana ad domum Bruti et Cassii facibus armata contendit; vixque inde repulsa, Helvium Cinnam infelicem quemdam hominem, casu obvium, errore nominis delusa discerpsit, credens alium esse, quem mordaciter per eos dies contra Cæsarem locutum esse constabat; affixumque hastæ caput, velut taliter suum ducem ulta, gestavit. Sic alienæ culpæ ille innocens pœnas dedit. Post hæc Numidici lapidis columnam in eodem loco posuit viginti pedum altitudinis; inscriptione addita, *Parenti patriæ;* ad quam et sacrificare et vovere et jurare per Cæsarem diutius observatum est. Periit anno ætatis VI et L; relatus est in numero Deorum, non modo

principum auctoritate, sed opinione etiam populari; nam ludis, quos ibi Augustus Cæsar hæres ejus instituit, crinita quædam stella, VII continuis diebus, circa XI horam lucis apparuit; persuasumque est credulæ plebi, Cæsaris esse animam in cœlum admissi, quo profecto, aliis viis, quam armis et bellis, aliisque quam de armato hoste victoriis atque triumphis, ascenditur. Hujus stellæ et Virgilius poeta meminit in Bucolico carmine, et simulacrum ipsum Cæsaris indicat, cujus in vertice stella est. Denique opprobrium illud, quod conjurati in extinctum meditati erant, primo quidem in tempus ac locum cædis versum est; nam et curiam ipsam, ceu infaustum locum, claudi jussum est; hodieque præclusa vixque accessibilis est; Idus martias parricidium nominari; hoc adjecto, ne unquam, die illo, senatus haberetur: versum est etiam in ipsos cædis auctores, quorum nullus triennio amplius supervixit, nullus morte obiit naturali: damnati omnes diversis eventibus periere; alii naufragio, bello alii, quidam seipsos gladio, quo Cæsarem vulneraverant, occiderunt, ut evidenter ostenderetur, cædem illam nec Deo nec hominibus placuisse.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΧΑΙΡΩΝΕΩΣ
ΓΑΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ.

PLUTARCHI CHÆRONENSIS
CAIUS JULIUS CÆSAR.

PLUTARCHI

C. JULIUS CÆSAR.

SUMMARIUM.

Cap. I; Sylla Dictatore, sacerdotium ambiens Cæsar, in periculum vitæ incidit, et fugit. In Asiam vectus, circum Pharmacussam insulam a Piratis capitur. — II; Pretio liberatus classem parat, et captos Piratas in crucem tollit. — III; Rhodum abit, Appollonium Rhetorem auditurus. — IV; Romam redux, nihil non tentat, quo populi favorem sibi conciliet. — V; Tribunus militum factus, in magnam gratiam apud multitudinem venit, laudatione funebri Marii uxoris; et occasionem nactus, ipsius Marii statuas audet reponere. Quæstor abit in Hispaniam. — VI; Marianorum animos erigit. — VII; Creatur Pontifex maximus; et mitiorem de Lentulo et Cethego, Catilinæ sociis, sententiam in senatu dicit; unde in suspicionem venit, non ita fuisse a conjuratione alienum. — VIII; In vitæ periculum adductus, eripitur a Cicerone et Curione, populum metuentibus. — IX; Bona Dea, ejusque solemnia. P. Clodii indoles. — X; Pompeiam Cæsar repudiat, — XI; Proprætor abit iterum in Hispaniam. — XII; Bello et pace clarus, Romam redit, Imperator a suis militibus consalutatus. — XIII; Crassum cum Pompeio conciliat; utrumque sibi. — XIV; Galliam cisalpinam et transalpinam cum Illyrico in quinque annos Provinciam Consul accipit: obtrectantem Catonem in vincula jubet abduci, et P. Clodium tribunum plebis fieri patitur. — XV; Virtutem

imperatoriam in bello gallico supra modum exerit. — XVI; exempla quædam militum devotionis in Cæsarem. — XVII; De corpore, valetudine, et quam inter milites agebat vita. — XVIII; Helvetios vincit, et in patriam remittit. — XIX; Germanorum regem Ariovistum magno prælio debellat. — XX; In Galliam cisalpinam proficiscitur; sed Belgis bellum inferentibus, cito in Galliam redux, Belgas et Nervios fugat, funditque. — XXI; Lucæ cum Pompeio et Crasso concilium habitum. — XXII; Rhenum ponte jungit. — XXIII; Germaniam ingreditur, et bis Britanniam. — XXIV; Rebellantes Galli vincuntur. — XXV; Duce Vercingetorige, gravissimum oritur bellum. — XXVI; hujus exercitum magno fugat prælio. — XXVII; Alesiam capit, fuso, qui oppugnatis auxiliaturus advenerat, ingenti exercitu. — XXVIII; Interempto Crasso, occulte minus sibi jam insidiantur Pompeius et Cæsar. — XXIX; Suas a Cæsare legiones reposcit Pompeius; eique successorem censet eligendum. — XXX; Bellum in Cæsarem decretum. — XXXI; Cæsari Lentulus opportunissimum belli prætextum subministrat. — XXXII; Rubiconem transgressus, Ariminum capit. — XXXIII; Quo capto, ingenti terrore Roma concutitur, et turbatam deserit Pompeius. — XXXIV; Clementia Cæsaris erga Labienum et Domitium. — XXXV; Italia LX diebus subacta, cum Romanis benigne agit; ærarium tamen spoliat. — XXXVI; Hispaniam, quam Pompeii legati defendebant, armis occupat. — XXXVII; Consulem se ipse dicit; et cum parte exercitus, in Epirum transit. — XXXVIII; Ingruente licet tempestate, in naviculo Brundusium navigat. — XXXIX; In Macedoniam contra Scipionem exercitum ducit. — XL; Pompeius Cæsarem insequitur, sine prælio victurum se sperans. — XLI; Gomphis Thessaliæ urbe captis, famem et luem ab exercitu suo amovet Cæsar. — XLII; Prælium detrectat Pompeius. — XLIII; Quæ infesta Pompeio, felicia Cæsari omina. — XLIV; Aciei utriusque descriptio : utriusque imperatoris rationes ineundi prælii. — XLV; Oppugnatis jam castris, vestem mutat

Pompeius, fugit in Ægyptum, ibique occiditur :—XLVI; Comitas Cæsaris in captivos.—XLVII; C. Cornelii vaticinium, de victoria Cæsaris. —XLVIII; Alexandriam devecto, Pompeii caput et sigillum afferuntur. Bellum Alexandrinum. —XLIX; Victor Cleopatræ regendam Ægyptum tradit; ipse vero in Syriam proficiscitur. — L; Fugatum Pharnacem, Mithridatis filium, ex Asia repellit. — LI; In Italiam redux Consul creatur. — LII; Comparant exercitum in Africa Cato et Scipio; eodem Cæsar transit. — LIII; Expugnatis Jubæ, Afranii et Scipionis castris, ingens fit hostium cædes. — LIV; Mortem sibi infert Cato, comperta Scipionis clade. — LV; Triumphos ducit Cæsar, et exercitum donis, epulis populum festisque excipit magnificis. — LVI; Devicti ad Mundam Pompeii filii.—LVII; Cæsari dictatori perpetuo honores decernuntur, qui vel moderatissimorum civium invidiam in eum concitant. — LVIII; Expeditionem magnam molitur in Parthos, Scythas et Germanos. — LIX; Fastos romanos emendat. — LX; Odium Cæsari parit regii nominis cupido. — LXI; Diadema ab Antonio oblatum publice respuit. — LXII; Conjuratur in Cæsarem. — LXIII; Multa et varia prodigia Cæsaris interitum portendunt. —LXIV; Persuadet D. Brutus, ut, irrisis haruspicum somniis, in senatum ire non dubitet. — LXV; Legere impeditur libellum, qui conjurationem patefaceret. — LXVI; Vulneribus 23 ad basim statuæ Pompeii confoditur.— LXVII; Conjurati ab Antonio et Octaviano postea puniti. — LXVIII; Cassius et Brutus præ metu ex urbe discedunt. — LXIX; Cæsaris necem diis invisam fuisse permulta declarant.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΓΑΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ.

I. Την Κίννα τοῦ μοναρχήσαντος[1] θυγατέρα, Κορνηλίαν, ὡς ἐπεκράτησε Σύλλας, οὔτ' ἐλπίσιν, οὔτε φόβῳ δυνηθεὶς ἀποσπάσαι[2] Καίσαρος, ἐδήμευσε τὴν φερνὴν αὐτῆς. Αἰτία δὲ Καίσαρι τῆς πρὸς Σύλλαν ἀπεχθείας, ἡ πρὸς Μάριον οἰκειότης ἦν. Ἰουλίᾳ γὰρ, πατρὸς ἀδελφῇ Καίσαρος, ὁ πρεσβύτερος συνῴκει Μάριος, ἐξ ἧς ἐγεγόνει Μάριος ὁ νεώτερος, ἀνεψιὸς ὢν Καίσαρος. Ὡς δ' ὑπὸ πλήθους φόνων ἐν ἀρχῇ καὶ δι' ἀσχολίας ὑπὸ Σύλλα παρορώμενος οὐκ ἠγάπησεν, ἀλλὰ μετιὼν ἱερωσύνην εἰς τὸν δῆμον προῆλθεν, οὔπω (πάνυ) μειράκιον ὤν, ταύτης μὲν ἐκπεσεῖν αὐτὸν ὑπεναντιωθεὶς Σύλλας παρεσκεύασε·[3] περὶ δ' ἀναιρέσεως βουλευόμενος, ἐνίων λεγόντων, ὡς οὐκ ἔχοι λόγον ἀποκτιννύναι παῖδα τηλικοῦτον, οὐκ ἔφη νοῦν ἔχειν αὐτοὺς· εἰ μὴ πολλοὺς ἐν τῷ παιδὶ τούτῳ Μαρίους ἐνορῶσι[4]. Ταύτης τῆς φωνῆς ἐνεχθείσης πρὸς Καίσαρα, συχνὸν μέν τινα χρόνον πλανώμενος ἐν Σαβίνοις ἔκλεπτεν ἑαυτόν· ἔπειτα δι' ἀῤῥωστίαν[5] εἰς οἰκίαν ἑτέραν μετακομιζόμενος, κατὰ νύκτα περιπίπτει στρατιώταις τοῦ Σύλλα διερευνωμένοις ἐκεῖνα τὰ χωρία, καὶ τοὺς

1. Collegas quidem habuit Corn. Cinna in consulatu gerendo; sed quia ab uno pendebant, et vel ipso Cinnæ metu omnia agebantur; *solus* reipsa rem administrabat publicam. Recte igitur hic dicitur, μοναρχῆσαι.

2. Suet. in Cæs. cap. 1.

3. Differunt hic a Plutarcho Suet. et Vell. ut qui narrent Cæsarem, Mario Cinnaque adhuc Romæ dominantibus, dialem factum.

4. Eadem fere Dio Cass. et Suet., sed acriora, et animi multo vehementius commoti, quæ Plutarch.

5. Quartana scil. febris, qua tunc Cæsar misere vexabatur.

κεκρυμμένους συλλαμβάνουσιν. Ὧν τὸν ἡγεμόνα, Κορνήλιον, πείσας δυσὶ ταλάντοις [1], ἀφείθη, καὶ καταβὰς εὐθὺς ἐπὶ θάλατταν, ἐξέπλευσεν εἰς Βιθυνίαν πρὸς Νικομήδη τὸν βασιλέα. Παρ' ᾧ διατρίψας χρόνον οὐ πολὺν, εἶτ' ἀποπλέων, ἁλίσκεται περὶ τὴν Φαρμακοῦσσαν νῆσον [2] ὑπὸ πειρατῶν, ἤδη τότε στόλοις μεγάλοις καὶ σκάφεσιν ἀπλέτοις κατεχόντων τὴν θάλατταν.

II. Πρῶτον μὲν οὖν αἰτηθεὶς ὑπ' αὐτῶν λύτρα εἴκοσι τάλαντα κατεγέλασεν, ὡς οὐκ εἰδότων, ὃν ἡρήκοιεν· αὐτὸς δ' ὡμολόγησε πεντήκοντα δώσειν. Ἔπειτα τῶν περὶ αὐτὸν ἄλλον εἰς ἄλλην διαπέμψας πόλιν ἐπὶ τὸν τῶν χρημάτων πορισμὸν, ἐν ἀνθρώποις φονικωτάτοις Κίλιξι μεθ' ἑνὸς φίλου [3] καὶ δυοῖν ἀκολούθοιν ἀπολελειμμένος, οὕτω καταφρονητικῶς εἶχεν, ὥστε πέμπων, ὁσάκις ἀναπαύοιτο, προσέταττεν αὐτοῖς σιωπᾷν. Ἡμέραις δὲ τεσσαράκοντα δυεῖν δεούσαις, ὥσπερ οὐ φρουρούμενος, ἀλλὰ δορυφορούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐπὶ πολλῆς ἀδείας συνέπαιζε καὶ συνεγυμνάζετο. Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς, ἀκροαταῖς ἐκείνοις ἐχρῆτο· καὶ τοὺς μὴ θαυμάζοντας ἄντικρυς ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει, καὶ σὺν γέλωτι πολλάκις ἠπείλησε κρεμᾷν αὐτούς. Οἱ δ' ἔχαιρον, ἀφελείᾳ τινὶ καὶ παιδιᾷ τὴν παῤῥησίαν ταύτην νέμοντες. Ὡς δ' ἧκον ἐκ Μιλήτου τὰ λύτρα, καὶ δοὺς ἀφείθη, πλοῖα πληρώσας εὐθὺς ἐκ τοῦ Μιλησίων λιμένος, ἐπὶ τοὺς λῃστὰς ἀνήγετο· καὶ καταλαβὼν ἔτι πρὸς τῇ νήσῳ ναυλοχοῦντας, ἐκράτησε τῶν πλείστων. Καὶ τὰ μὲν χρήματα λείαν ἐποιήσατο, τοὺς δ' ἄνδρας ἐν Περγάμῳ καταθέμενος εἰς τὸ δεσμωτήριον, αὐτὸς ἐπορεύθη πρὸς τὸν διέποντα τὴν Ἀσίαν Ἰούνιον, ὡς ἐκείνῳ προσῆκον, ὄντι στρατηγῷ, κολάσαι τοὺς ἑαλωκότας. Ἐκείνου δὲ καὶ τοῖς χρήμασιν ἐποφθαλμιῶντος (ἦν γὰρ οὐκ ὀλίγα), καὶ περὶ τῶν αἰχμαλώτων

1. Quæ valeant apud nos, circiter 9, 877 fr. Ipsum se Cæsar tot talentis redemit, quot cuicumque Sylla promiserat, qui unum e proscriptis interemerit; nec sine mente illud pretium solvit.

2. Duas nominis hujus insulas collocat Steph. Byzantin. Salamini vicinas; et aliam juxta Miletum, de qua hic agitur. Hodie *Pharmaco*.

3. « Cum uno medico » ait Suet. in Cæs. IV.

σκέψεσθαι φάσκοντος ἐπὶ σχολῆς, χαίρειν ἐάσας αὐτὸν ὁ Καῖσαρ, εἰς Πέργαμον ᾤχετο, καὶ προαγαγὼν τοὺς λῃςὰς ἅπαντας ἀνεςαύρωσεν [1], ὥσπερ αὐτοῖς δοκῶν παίζειν ἐν τῇ νήσῳ προειρήκει πολλάκις.

III. Ἐκ δὲ τούτου, τῆς Σύλλα δυνάμεως ἤδη μαραινομένης, καὶ τῶν οἴκοι καλούντων αὐτὸν, ἔπλευσεν εἰς Ῥόδον ἐπὶ σχολὴν πρὸς Ἀπολλώνιον τὸν τοῦ Μόλωνος [2], οὗ καὶ Κικέρων ἠκροᾶτο, σοφιςεύοντος ἐπιφανῶς, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικοῦς εἶναι δοκοῦντος. Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριςα, καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, τὸ δὲ πρωτεῖον [3], ὅπως τῇ δυνάμει καὶ τοῖς ὅπλοις πρῶτος εἴη μᾶλλον, ἀλλ' ἀσχοληθεὶς ὑφεῖναι, πρὸς ὅπερ ἡ φύσις ὑφηγεῖτο· τῆς ἐν τῷ λέγειν δεινότητος, ὑπὸ ςρατειῶν καὶ πολιτείας, ᾗ κατεκτήσατο τὴν ἡγεμονίαν, οὐκ ἐξικόμενος. Αὐτὸς δ' οὖν ὕςερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ [4] παραιτεῖται, μὴ ςρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος.

IV. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην, Δολοβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. Ὁ μὲν οὖν Δολοβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην [5]. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἀμειβόμενος τὴν Ἑλλάδα τῆς προθυμίας, συνηγόρευσεν αὐτῇ Πόπλιον Ἀντώνιον διωκούσῃ δωροδοκίας, ἐπὶ Λευκούλλου τοῦ Μάρκου [6] Μακεδονίας ςρατηγοῦ. Καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥςε τὸν Ἀντώνιον ἐπικαλέσασθαι τοὺς δημάρχους,

1. « Jugulari jussit; deinde suffigi. » Suet. LXXIV.

2. Male hic Plutarch. Apollonium Molonis filium dicit; *Molo* enim ipsius Apollonii cognomen erat; sicque nominant passim Cic., Quint., Sueton.

3. Locum hunc, quem frustra sanare tentaverant H. Steph., Dacer., Bryan, Moses Dus. et alii, ingeniose restituendum proponit vir de litteris græcis optime meritus, D. Coray, in egregia, quam publici juris fecit Vit. Parallel. editione, vol. I, v. p. 470.

4. Cæsaris *anticatonem* innuit.

5. Defensus scilicet a C. Aurel. Cotta, ex Q. Hortensio.

6. Articulus τοῦ distinguit hunc Lucullum a L. Licinio Lucullo. Noster hic M. Terent. Varro Lucullus.

σκηψάμενον οὐκ ἔχειν τὸ ἴσον ἐν τῇ Ἑλλάδι πρὸς Ἕλληνας. Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπε, πολλὴ δὲ τῆς περὶ τὰς δεξιώσεις καὶ ὁμιλίας φιλοφροσύνης εὔνοια παρὰ τῶν δημοτῶν ἀπήντα, θεραπευτικοῦ παρ' ἡλικίαν ὄντος. Ἦν δέ τις καὶ ἀπὸ δείπνων καὶ τραπέζης, καὶ ὅλως τῆς περὶ τὴν δίαιταν λαμπρότητος αὐξανομένη κατὰ μικρὸν αὐτῷ δύναμις εἰς τὴν πολιτείαν. Ἣν τὸ πρῶτον οἱ φθονοῦντες, οἰόμενοι ταχὺ, τῶν ἀναλωμάτων ἐπιλιπόντων, ἐξίτηλον ἔσεσθαι, περιεώρων ἀνθοῦσαν ἐν τοῖς πολλοῖς· ὀψὲ δ' ᾔσθοντο, μεγάλης καὶ δυσανατρέπτου γενομένης, καὶ βαδιζούσης ἄντικρυς ἐπὶ τὴν τῶν ὅλων μεταβολὴν, ὡς οὐδεμίαν ἀρχὴν πράγματος ἡγητέον οὕτω μικρὰν, ἣν οὐ ταχὺ ποιεῖ μεγάλην τὸ ἐνδελεχὲς, ἐκ τοῦ καταφρονηθῆναι τὸ μὴ κωλυθῆναι λαβοῦσαν. Ὁ γοῦν πρῶτος ὑπιδέσθαι δοκῶν αὐτοῦ καὶ φοβηθῆναι πολιτείας, ὥσπερ θαλλάττης, τὰ διαγελῶντα, καὶ τὴν ἐν τῷ φιλανθρώπῳ καὶ ἱλαρῷ κεκρυμμένην δεινότητα τοῦ ἤθους καταμαθὼν Κικέρων, ἔλεγε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπιβουλεύμασιν αὐτοῦ καὶ πολιτεύμασι τυραννικὴν ἐνορᾶν διάνοιαν· « Ἀλλ' ὅταν (ἔφη) τὴν κόμην « οὕτω διακειμένην περιττῶς ἴδω, κἀκεῖνον ἑνὶ δακτύλῳ κνώ« μενον [1], οὔ μοι δοκεῖ πάλιν οὗτος ἄνθρωπος εἰς νοῦν ἂν ἐμβα« λέσθαι τηλικοῦτο κακὸν, ἀναίρεσιν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας.» Ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον.

V. Τοῦ δὲ δήμου πρώτην μὲν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας ἔλαβεν, ὅτε πρὸς Γάϊον Ποπίλιον ἐρίσας ὑπὲρ χιλιαρχίας, πρότερος ἀνηγορεύθη· δευτέραν δὲ, καὶ καταφανεστέραν, ὅτε, τῆς Μαρίου γυναικὸς, Ἰουλίας, ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ [2] διῆλθε, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι, τότε πρῶτον ὀφθείσας μετὰ τὴν ἐπὶ Σύλλα πολιτείαν, πολεμίων τῶν ἀνδρῶν κριθέντων. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐνίων καταβοησάντων τοῦ Καίσαρος, ὁ δῆμος ἀντήχησε λαμπρῶς δεξάμενος κρότῳ, καὶ θαυμάσας

1. Qui mos etiam fuit Pompeii M.; unde Clodii et aliorum in ipsum contumeliæ. Idem Sylla conjecerat de discincto Cæsare : quam nasute autem, res comprobavit. 43.

2. Pro rostris; Quæstor enim.

ὥσπερ ἐξ ᾅδου διὰ χρόνων πολλῶν ἀνάγοντα τὰς Μαρίου τιμὰς εἰς τὴν πόλιν. Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι, πάτριον [1] ἦν Ῥωμαίοις· νέαις δ' οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης· καὶ τοῦτ' ἤνεγκεν αὐτῷ χάριν τινὰ, καὶ συνεδημαγώγησε τῷ πάθει τοὺς πολλοὺς ὡς ἥμερον ἄνδρα καὶ περίμεστον ἤθους ἀγαπᾶν. Θάψας δὲ τὴν γυναῖκα, ταμίας εἰς Ἰβηρίαν ἑνὶ τῶν στρατηγῶν, Βέτερι [2], συνεξῆλθεν, ὃν αὐτόν τε τιμῶν ἀεὶ διετέλεσε, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ πάλιν αὐτὸς ἄρχων ταμίαν ἐποίησε. Γενόμενος δ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, τρίτην ἠγάγετο γυναῖκα [3], Πομπηΐαν, ἔχων ἐκ Κορνηλίας θυγατέρα, τὴν ὕστερον Πομπηΐῳ Μάγνῳ γαμηθεῖσαν. Χρώμενος δὲ ταῖς δαπάναις ἀφειδῶς, καὶ δοκῶν μὲν ἐφήμερον καὶ βραχεῖαν ἀντικαταλλάττεσθαι μεγάλων ἀναλωμάτων δόξαν, ὠνούμενος δὲ ταῖς ἀληθείαις τὰ μέγιστα μικρῶν, λέγεται, πρὶν εἰς ἀρχήν τινα καθίστασθαι, χιλίων καὶ τριακοσίων γενέσθαι χρεωφειλέτης ταλάντων [4]. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν, ὁδοῦ τῆς Ἀππίας ἀποδειχθεὶς ἐπιμελητὴς, πάμπολλα χρήματα προσανάλωσε τῶν ἑαυτοῦ· τοῦτο δ', ἀγορανομῶν, ζεύγη μονομάχων τριακόσια καὶ εἴκοσι [5] παρέσχε, καὶ ταῖς ἄλλαις περὶ τὰ θέατρα καὶ πομπὰς καὶ δεῖπνα χορηγίαις καὶ πολυτελείαις τὰς πρὸ αὐτοῦ κατέκλυσε φιλοτιμίας, οὕτω διέθηκε τὸν δῆμον, ὡς καινὰς μὲν ἀρχὰς, καινὰς δὲ τιμὰς ζητεῖν ἕκαστον, αἷς αὐτὸν ἀμείψαιντο.

VI. Δυεῖν δ' οὐσῶν ἐν τῇ πόλει στάσεων, τῆς μὲν ἀπὸ Σύλλα, μέγα δυναμένης, τῆς δὲ Μαριανῆς, ἣ τότε κατεπτήχει καὶ διέσπαστο, κομιδῇ ταπεινὰ πράττουσα, ταύτην ἀναῤῥῶσαι καὶ προαγαγέσθαι βουλόμενος, ἐν ταῖς ἀγορανομικαῖς φιλοτιμίαις ἀκμὴν ἐχούσαις εἰκόνας ἐποιήσατο Μαρίου κρύφα, καὶ νίκας τροπαιοφόρους, ἃς φέρων νυκτὸς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέστησεν.

1. Tit-Liv. l. v, 50, *matronis, etc.*

2. Non Βαίτωρι. *Antistium* enim *veterem* appellat Paterc. II, 43.

3. Prima enim fuit Cossutia; qua dimissa, Corneliam duxerat.

4. Circiter 6,419,753 fr.

5. Quoquidem apparatu tantum sui terrorem injecit, ut, teste Suetonio, *paucioribus, quam destinaverat, paribus*, ludos ediderit.

Ἅμα δ' ἡμέρᾳ[1], τοὺς θεασαμένους μαρμαίροντα πάντα χρυσῷ, καὶ τέχνῃ κατεσκευασμένα περιττῶς (διεδήλου δὲ γράμμασι τὰ Κιμβρικὰ κατορθώματα), θάμβος ἔσχε τῆς τόλμης τοῦ ἀναθέντος. Οὐ γὰρ ἦν ἄδηλος· ταχὺ δὲ περιϊὼν ὁ λόγος ἤθροιζε πάντας ἀνθρώπους πρὸς τὴν ὄψιν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐβόων, τυραννίδα πολιτεύεσθαι Καίσαρα, νόμοις καὶ δόγμασι κατορωρυγμένας ἐπανιςάντα τιμάς· καὶ τοῦτο πεῖραν ἐπὶ τὸν δῆμον εἶναι προμαλαττόμενον, εἰ τετιθάσσευται[2] ταῖς φιλοτιμίαις ὑπ' αὐτοῦ, καὶ δίδωσι παίζειν τοιαῦτα καὶ καινοτομεῖν. Οἱ δὲ Μαριανοὶ παράθαῤῥύναντες ἀλλήλους, πλήθει τε θαυμαςοὶ ὅσοι διεφάνησαν ἐξαίφνης, καὶ κρότῳ κατεῖχον τὸ Καπιτώλιον· πολλοῖς δὲ καὶ δάκρυα τὴν Μαρίου θεωμένοις ὄψιν ὑφ' ἡδονῆς ἐχώρει· καὶ μέγας ἦν ὁ Καῖσαρ ἐγκωμίοις αἰρόμενος, ὡς ἀντὶ πάντων ἄξιος εἴη ὁ ἀνὴρ τῆς Μαρίου συγγενείας. Συναχθείσης δὲ περὶ τούτων τῆς βουλῆς, Κάτλος Λουτάτιος, ἀνὴρ εὐδοκιμῶν τότε μάλιςα Ῥωμαίων, ἀναςὰς καὶ κατηγορήσας Καίσαρος, ἐπεφθέγξατο τὸ μνημονευόμενον· « Οὐκ ἔτι γὰρ ὑπονόμοις (ἔφη) Καῖσαρ, ἀλλ' ἤδη μηχαναῖς αἱρεῖ τὴν πολιτείαν. » Ἐπεὶ δ' ἀπολογησάμενος πρὸς ταῦτα Καῖσαρ ἔπεισε τὴν σύγκλητον, ἔτι μᾶλλον οἱ θαυμάζοντες αὐτὸν ἐπήρθησαν, καὶ παρεκελεύοντο μηδενὶ τοῦ φρονήματος ὑφίεσθαι· πάντων γὰρ ἑκόντι τῷ δήμῳ περιέσεσθαι καὶ πρωτεύσειν.

VII. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Μετέλλου[3] τοῦ ἀρχιερέως τελευτήσαντος, καὶ τὴν ἱερωσύνην περιμάχητον οὖσαν Ἰσαυρικοῦ καὶ Κάτλου μετιόντων, ἐπιφανεςάτων ἀνδρῶν καὶ μέγιςον ἐν βουλῇ δυναμένων, οὐχ ὑπεῖξεν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ· ἀλλὰ καταβὰς εἰς τὸν δῆμον ἀντιπαρήγγελλεν. Ἀγχωμάλου δὲ τῆς σπουδῆς φαινομένης, ὁ Κάτλος (ὡς) ἀπὸ μείζονος ἀξίας μᾶλλον ὀῤῥωδῶν τὴν ἀδηλότητα, προσέπεμψε πείθων ἀποςῆναι τὸν Καίσαρα τῆς φιλοτιμίας ἐπὶ πολλοῖς χρήμασιν. Ὁ δὲ, καὶ πλείω προσδανεισάμενος ἔφη διαγωνιεῖσθαι. Τῆς δ' ἡμέρας ἐνςάσης, καὶ τῆς μητρὸς ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν οὐκ ἀδακρυτὶ προπεμπούσης, ἀσπασάμε-

1. H. Steph. ἅμα δὲ ἡμέρᾳ.
2. Id. εἴτε τιθασσεύεται.—Id. καινοτομεῖν, et alii.

3. Q. Metellus Pius, Numidici filius, qui, Syllæ socer, pontifex maximus fuerat.

νος αὐτὴν « Ὦ μῆτερ (εἶπεν), τήμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν υἱὸν, ἢ « φυγάδα[1] ὄψει. » Διενεχθείσης δὲ τῆς ψήφου, καὶ γενομένης ἁμίλλης, ἐκράτησε, καὶ παρέσχε τῇ βουλῇ καὶ τοῖς ἀρίστοις φόβον, ὡς ἐπὶ πᾶν θρασύτητος προάξων τὸν δῆμον. Ὅθεν οἱ περὶ Πείσωνα καὶ Κάτλον ᾐτιῶντο Κικέρωνα, φεισάμενον Καίσαρος ἐν τοῖς περὶ Κατιλίναν λαβὴν παρασχόντος[2]. Ὁ γὰρ δὴ Κατιλίνας, οὐ μόνον τὴν πολιτείαν μεταβαλεῖν, ἀλλ' ὅλην ἀνελεῖν τὴν ἡγεμονίαν, καὶ πάντα τὰ πράγματα συγχέαι διανοηθεὶς, αὐτὸς μὲν ἐξέπεσε περιπταίσας ἐλάττοσιν ἐλέγχοις, πρὸ τοῦ τὰς ἐσχάτας αὐτοῦ βουλὰς ἀποκαλυφθῆναι· Λέντλον δὲ καὶ Κέθηγον ἐν τῇ πόλει διαδόχους ἀπέλιπε τῆς συνωμοσίας· οἷς εἰ μὲν κρύφα παρεῖχέ τι θάρσους καὶ δυνάμεως ὁ Καῖσαρ, ἄδηλον ἐστίν. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ κατὰ κράτος ἐξελεγχθέντων, καὶ Κικέρωνος τοῦ ὑπάτου γνώμας ἐρωτῶντος περὶ κολάσεως ἕκαστον, οἱ μὲν ἄλλοι μέχρι Καίσαρος θανατοῦν ἐκέλευον· ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς[3] λόγον διῆλθε πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον[4], οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρις οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι ὑπάρξει[5].

VIII. Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου μετέστησαν· ἕως ἐπὶ Κάτωνα[6] τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτλον περιῆλθε. Τούτων δὲ νεανικῶς ἐναντιωθέντων, Κάτωνος δὲ καὶ τὴν ὑπόνοιαν ἅμα τῷ λόγῳ συνεπερείσαντος αὐτῷ, καὶ συνεξαναστάντος ἐρρωμένως, οἱ μὲν ἄνδρες ἀποθανούμενοι παρεδόθησαν· Καίσαρι δὲ τῆς βου-

1. Ob ingentem, qua premebatur, æris alieni vim.

2. Sallust. Conj. Catil. 45. Suet. Jul. Cæs. 17.

3. Sallust. Catil. c. 51. Suet. 14.

4. Alludit ad legem Porciam, qua cautum erat, ne quis civem romanum vinciret, verberaret, aut necaret.

5. Vide Dionem qui Sallustium, et Appianum qui Plutarchum pedetentim subsequuntur.

6. Sallust. ibid. 52.

λῆς ἐξιόντι πολλοὶ τῶν Κικέρωνα φρουρούντων τότε νέων γυμνὰ τὰ ξίφη συνδραμόντες ἐπέσχον. Ἀλλὰ Κουρίων τότε λέγεται τῇ τηβέννῳ περιβαλὼν ὑπεξαγαγεῖν· αὐτός τε ὁ Κικέρων, ὡς οἱ νεανίσκοι προσέβλεψαν, ἀνανεῦσαι· φοβηθεὶς τὸν δῆμον, ἢ τὸν φόνον ὅλως ἄδικον καὶ παράνομον ἡγούμενος. Τοῦτο μὲν οὖν οὐκ οἶδα ὅπως ὁ Κικέρων, εἴπερ ἦν ἀληθὲς, ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας[1] οὐκ ἔγραψεν· αἰτίαν δ' εἶχεν ὕστερον, ὡς ἄριστα τῷ καιρῷ τότε παρασχόντι κατὰ τοῦ Καίσαρος μὴ χρησάμενος, ἀλλ' ἀποδειλιάσας τὸν δῆμον, ὑπερφυῶς περιεχόμενον τοῦ Καίσαρος. Ὅς γε καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας[2], εἰς τὴν βουλὴν εἰσελθόντος αὐτοῦ, καὶ περὶ ὧν ἐν ὑποψίαις ἦν ἀπολογουμένου, καὶ περιπίπτοντος θορύβοις πονηροῖς, ἐπειδὴ πλείων τοῦ συνήθους ἐγίγνετο τῇ βουλῇ καθεζομένῃ χρόνος, ἐπῆλθε μετὰ κραυγῆς καὶ περιέστη τὴν σύγκλητον, ἀπαιτῶν τὸν ἄνδρα, καὶ κελεύων ἀφεῖναι. Διὸ καὶ Κάτων, φοβηθεὶς μάλιστα τὸν ἐκ τῶν ἀπόρων νεωτερισμὸν, οἳ τοῦ παντὸς ὑπέκκαυμα πλήθους ἦσαν, ἐν τῷ Καίσαρι τὰς ἐλπίδας ἔχοντες, ἔπεισε τὴν σύγκλητον ἀπονεῖμαι σιτηρέσιον αὐτοῖς ἔμμηνον, ἐξ οὗ δαπάνης μὲν ἑπτακόσιαι πεντήκοντα μυριάδες[3] ἐνιαύσιοι προσεγίνοντο τοῖς ἄλλοις ἀναλώμασι. Τὸν μέντοι μέγαν ἐν τῷ παρόντι φόβον ἔσβεσε περιφανῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο, καὶ τὸ πλεῖστον ἀπέῤῥηξε τῆς Καίσαρος δυνάμεως καὶ διεσκέδασεν ἐν καιρῷ, στρατηγεῖν μέλλοντος, καὶ φοβερωτέρου διὰ τὴν ἀρχὴν ὄντος.

IX. Οὐ μὴν ἀπέβη τι ταραχῶδες ἀπ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τύχη τις ἄχαρις τῷ Καίσαρι συνηνέχθη περὶ τὸν οἶκον. Πόπλιος Κλώδιος ἦν ἀνὴρ γένει μὲν εὐπατρίδης, καὶ πλούτῳ καὶ λόγῳ λαμπρὸς, ὕβρει δὲ καὶ θρασύτητι τῶν ἐπὶ βδελυρίᾳ περιβοήτων οὐδενὸς δεύτερος. Οὗτος ἤρα Πομπηΐας, τῆς Καίσαρος γυναικὸς, οὐδ' αὐτῆς ἀκούσης. Ἀλλὰ φυλακαί τε τῆς γυναικωνίτιδος

1. In commentario de consulatu suo, vel in carmine ejusdem argum. cujus meminit Servius ad Virgilium.

2. Auctor est Suet. Jul. Cæs. 17, reliquum hujus anni tempus curia Cæsarem abstinuisse. Res igitur accidit anno proximo, quum Cæsar prætor esset.

3. H. Steph. πενταχοσίαι πεντήκοντα. Circiter 1,185,185 fr. Quod quidem institutum a Catone, ita parum invaluit, ut semel tantum, et in re gravissima acciderit.

ἀκριβεῖς ἦσαν, ἥ τε μήτηρ τοῦ Καίσαρος, Αὐρηλία, γυνὴ σώφρων, περιέπουσα τὴν νύμφην ἀεὶ, χαλεπὴν καὶ παρακεκινδυνευμένην αὐτοῖς ἐποίει τὴν ἔντευξιν. Ἔςι δὲ Ῥωμαίοις θεὸς[1] ἣν Ἀγάθην ὀνομάζουσιν, ὥςπερ Ἕλληνες Γυναικείαν. Καὶ Φρύγες μὲν οἰκειούμενοι, Μίδα μητέρα, τοῦ βασιλέως, γενέσθαι φασὶ, Ῥωμαῖοι δε νύμφην Δρυάδα, Φαύνῳ συνοικήσασαν, Ἕλληνες δὲ τῶν Διονύσου μητέρων τὴν ἄῤῥητον. Ὅθεν ἀμπελίνοις τε τὰς σκηνὰς κλήμασιν ἑορτάζουσαι κατερέφουσι, καὶ δράκων ἱερὸς παρακαθίδρυται τῇ θεῷ κατὰ τὸν μῦθον. Ἄνδρα δὲ προσελθεῖν οὐ θέμις, οὐδ' ἐπὶ τῆς οἰκίας γενέσθαι, τῶν ἱερῶν ὀργιαζομένων. Αὐταὶ δὲ καθ' ἑαυτὰς αἱ γυναῖκες πολλὰ τοῖς Ὀρφικοῖς ὁμολογοῦντα δρᾷν λέγονται περὶ τὴν ἱερουργίαν. Ὅταν οὖν ὁ τῆς ἑορτῆς καθήκῃ χρόνος, ὑπατεύοντος, ἢ ςρατηγοῦντος ἀνδρὸς, αὐτὸς μὲν ἐξίςαται, καὶ πᾶν τὸ ἄῤῥεν· ἡ δὲ γυνὴ τὴν οἰκίαν παραλαβοῦσα διακοσμεῖ, καὶ τὰ μέγιςα νύκτωρ τελεῖται, παιδιᾶς ἀναμεμιγμένης ταῖς παννυχίσι, καὶ μουσικῆς ἅμα πολλῆς παρούσης.

X. Ταύτην τότε τὴν ἑορτὴν τῆς Πομπηΐας ἐπιτελούσης, ὁ Κλώδιος οὔπω γενειῶν, καὶ διὰ τοῦτο λήσειν οἰόμενος, ἐσθῆτα καὶ σκευὴν ψαλτρίας ἀναλαβὼν ἐχώρει, νέᾳ γυναικὶ τὴν ὄψιν ἐοικώς. Καὶ ταῖς θύραις ἐπιτυχὼν ἀνεῳγμέναις, εἰσήχθη μὲν ἀδεῶς ὑπὸ τῆς συνειδυίας θεραπαινίδος· ἐκείνης δὲ προδραμούσης, ὡς τῇ Πομπηΐᾳ φράσειε, καὶ γενομένης διατριβῆς, περιμένειν μὲν, ὅπου κατελείφθη, τῷ Κλωδίῳ μὴ καρτεροῦντι, πλανωμένῳ δ' ἐν οἰκίᾳ μεγάλῃ, καὶ περιφεύγοντι τὰ φῶτα, προσπεσοῦσα τῆς Αὐρηλίας ἀκόλουθος, ὡς δὴ γυνὴ γυναῖκα παίζειν[2] προὐκαλεῖτο· καὶ μὴ βουλόμενον, εἰς τὸ μέσον εἷλκε, καὶ τίς ἐςι καὶ πόθεν, ἐπυνθάνετο. Τοῦ δὲ Κλωδίου, φήσαντος Ἅβραν[3] περιμένειν Πομπηΐας, αὐτὸ τοῦτο καλουμένην, καὶ τῇ φωνῇ γενομένου καταφανοῦς, ἡ μὲν ἀκόλουθος εὐθὺς ἀπεπήδησε κραυγῇ

1. Quidquid scire aut profari de bona dea fas esset, aperuit Cicero, in orat. de Harusp. resp. quæ tota in Clodium invehitur.

2. Non ita temere Reiskio assentiendum, qui πλησιάζειν vel πελάζειν, legendum conjiciebat.

3. Nomen quidem commune puellis camerariis; sed proprium hic ancillæ de qua agitur. Dio, XXXVII, 45.

πρὸς τὰ φῶτα καὶ τὸν ὄχλον, ἄνδρα πεφωρακέναι βοῶσα. Τῶν δὲ γυναικῶν διαπτοηθεισῶν, ἡ Αὐρηλία τὰ μὲν ὄργια τῆς θεοῦ κατέπαυσε καὶ συνεκάλυψεν, αὐτὴ δὲ τὰς θύρας ἀποκλεῖσαι κελεύσασα, περιῄει τὴν οἰκίαν ὑπὸ λαμπάδων, ζητοῦσα τὸν Κλώδιον. Εὑρίσκεται δ' εἰς οἴκημα παιδίσκης, ᾗ συνεισῆλθε, καταπεφευγώς· καὶ γενόμενος φανερὸς ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐξελαύνεται διὰ τῶν θυρῶν. Τὸ δὲ πρᾶγμα καὶ νυκτὸς εὐθὺς αἱ γυναῖκες ἀπιοῦσαι τοῖς αὐτῶν ἔφραζον ἀνδράσι· καὶ μεθ' ἡμέραν ἐχώρει διὰ τῆς πόλεως ὁ λόγος, ὡς ἀθέσμοις ἐπικεχειρηκότος τοῦ Κλωδίου, καὶ δίκην οὐ τοῖς ὑβρισμένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς θεοῖς ὀφείλοντος. Ἐγράψατο μὲν οὖν τὸν Κλώδιον εἷς τῶν δημάρχων [1] ἀσεβείας, καὶ συνέστησαν ἐπ' αὐτὸν οἱ δυνατώτατοι τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς, ἄλλας τε δεινὰς ἀσελγείας καταμαρτυροῦντες, καὶ μοιχείαν ἀδελφῆς, ἣ Λευκούλλῳ [2] συνῳκήκει. Πρὸς δὲ τὰς τούτων σπουδὰς ὁ δῆμος ἀντιτάξας ἑαυτὸν, ἤμυνε τῷ Κλωδίῳ, καὶ μέγα πρὸς τοὺς δικαστὰς ὄφελος ἦν, ἐκπεπληγμένους καὶ δεδοικότας τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπεπέμψατο μὲν εὐθὺς τὴν Πομπηΐαν [3]· μάρτυς δὲ πρὸς τὴν δίκην κληθεὶς, οὐδὲν ἔφη τῶν λεγομένων κατὰ τοῦ Κλωδίου γιγνώσκειν. Ὡς δὲ, τοῦ λόγου παραδόξου φανέντος, ὁ κατήγορος ἠρώτησε· « Πῶς οὖν ἀπεπέμψω τὴν γυναῖκα; Ὅτι, (ἔφη) τὴν ἐμὴν ἠξίουν μηδ' ὑπονοη« θῆναι [4]. » Ταῦτα οἱ μὲν οὕτω φρονοῦντα τὸν Καίσαρα λέγουσιν εἰπεῖν, οἱ δὲ τῷ δήμῳ χαριζόμενον ὡρμημένῳ σώζειν τὸν Κλώδιον. Ἀποφεύγει δ' οὖν τὸ ἔγκλημα, τῶν πλείστων δικαστῶν συγκεχυμένας τοῖς γράμμασι τὰς γνώμας ἀποδόντων [5], ὅπως μήτε παρακινδυνεύσωσιν ἐν τοῖς πολλοῖς καταψηφισάμενοι, μήτ' ἀπολύσαντες ἀδοξήσωσι παρὰ τοῖς ἀρίστοις.

XI. Ὁ δὲ Καῖσαρ, εὐθὺς ἀπὸ τῆς στρατηγίας τῶν ἐπαρχιῶν τὴν Ἰβηρίαν [6] λαβὼν [7], ὡς ἦν δυσδιάθετον αὐτῷ τὸ περὶ τοὺς δα-

1. P. Lentulus Spinther.

2. Legendum forsan Μετέλλῳ pro Λευκούλλῳ.

3. Suet. in Cæs. 6.

4. Id. ibid. 74. « Meos tám suspicione quam crimine carere oportet. »

5. Id est per *saturam* sententias ferre; quod fieri solebat, quum una tantum rogatione plura capita continerentur. Inde *Satura* lex.

6. Ulterior scilic. et Suet. 7.

7. Λαχὼν Bryan. conjecerat.

νειςὰς, ἐνοχλοῦντας ἐξιόντι καὶ καταβοῶντας, ἐπὶ Κράσσον κατέφυγε, πλουσιώτατον ὄντα Ῥωμαίων, δεόμενον δὲ τῆς Καίσαρος ἀκμῆς καὶ θερμότητος ἐπὶ τὴν πρὸς Πομπήϊον ἀντιπολιτείαν. Ἀναδεξαμένου δὲ τοῦ Κράσσου τοὺς μάλιςα χαλεποὺς καὶ ἀπαραιτήτους τῶν δανειςῶν, καὶ διεγγυήσαντος ὀκτακοσίων καὶ τριάκοντα ταλάντων [1], οὕτως ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν ἐπαρχίαν. Λέγεται δὲ, τὰς Ἄλπεις ὑπερβαλόντος αὐτοῦ, καὶ πολίχνιόν τι βαρβαρικὸν, οἰκούμενον ὑπ' ἀνθρώπων παντάπασιν ὀλίγων καὶ λυπρὸν [2], παρερχομένου, τοὺς ἑταίρους ἅμα γέλωτι καὶ μετὰ παιδιᾶς· « Ἦπου « (φάναι) κἀνταῦθά τινές εἰσιν ὑπὲρ ἀρχῶν φιλοτιμίαι, καὶ περὶ « πρωτείων ἅμιλλαι, καὶ φθόνοι τῶν δυνατῶν πρὸς ἀλλήλους; » τὸν δὲ Καίσαρα σπουδάσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· « Ἐγὼ μὲν « ἐβουλόμην παρὰ τούτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥω« μαίοις δεύτερος. » Ὁμοίως δὲ πάλιν ἐν Ἰβηρίᾳ, σχολῆς οὔσης, ἀναγινώσκοντά τι τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου γεγραμμένων, σφόδρα γενέσθαι πρὸς ἑαυτῷ πολὺν χρόνον, εἶτα καὶ δακρύσαι· τῶν δὲ φίλων θαυμασάντων τὴν αἰτίαν, εἰπεῖν· « Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον « εἶναι λύπης, εἰ τηλικοῦτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος, ἐθνῶν τοσού« των ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν οὔπω πέπρακται [3]; »

XII. Τῆς γοῦν Ἰβηρίας ἐπιβὰς, εὐθὺς ἦν ἐνεργὸς, ὥσθ' ἡμέραις ὀλίγαις δέκα σπείρας συναγαγεῖν πρὸς ταῖς πρότερον οὔσαις εἴκοσι· καὶ ςρατεύσας ἐπὶ Καλλαϊκοὺς καὶ Λουσιτανοὺς [4], κρατῆσαι, καὶ προελθεῖν ἄχρι τῆς ἔξω θαλάσσης, τὰ μὴ πρότερον ὑπακούοντα Ῥωμαίοις ἔθνη καταςρεφόμενος. Θέμενος δὲ τὰ τοῦ πολέμου καλῶς, οὐ χεῖρον ἐβράβευε τὰ τῆς εἰρήνης, ὁμόνοιάν τε ταῖς πόλεσι καθιςὰς, καὶ μάλιςα τὰς τῶν χρεωφειλετῶν καὶ δανειςῶν ἰώμενος διαφοράς. Ἔταξε γὰρ τῶν προσιόντων τοῖς ὀφείλουσι καθ' ἕκαςον ἐνιαυτὸν δύο μὲν μέρη τὸν δανειςὴν ἀναιρεῖσθαι, τῷ δὲ λοιπῷ χρῆσθαι τὸν δεσπότην, ἄχρις ἂν οὕτως

1. Circiter 4,098,765 fr.

2. Alii omnes λυπρῶν. Quidam vero λυπηρῶν.

3. Suet. 7, rem narrat, sed differentius multo : locus enim Gades, ubi templum est Herculis, in quo, animadversa Alex. M. statua, in has voces dicitur Cæsar erupisse. Cui quidem consentit Dio, XXXVII, 52.

4. Horum provincia Durium inter et Tagum latrociniis potissimum infestabatur.

ἐκλυθῇ τὸ δάνειον. Ἐπὶ τούτοις εὐδοκιμῶν, ἀπηλλάγη τῆς ἐπαρχίας, αὐτός τε πλούσιος γεγονὼς, καὶ τοὺς ϛρατιώτας ὠφεληκὼς ἀπὸ τῶν ϛρατηγιῶν, καὶ προσηγορευμένος αὐτοκράτωρ ὑπ' αὐτῶν[1].

XIII. Ἐπεὶ δὲ τοὺς μὲν μνωμένους θρίαμβον ἔξω διατρίβειν ἔδει, τοὺς δὲ μετιόντας ὑπατείαν παρόντας ἐν τῇ πόλει τοῦτο πράττειν, ἐν τοιαύτῃ γεγονὼς ἀντινομίᾳ, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὑπατικὰς ἀφιγμένος ἀρχαιρεσίας, ἔπεμψε πρὸς τὴν σύγκλητον, αἰτούμενος αὐτῷ δοθῆναι παραγγέλλειν εἰς ὑπατείαν ἀπόντι διὰ τῶν φίλων. Κάτωνος δὲ πρῶτον μὲν ἰσχυριζομένου τῷ νόμῳ πρὸς τὴν ἀξίωσιν, εἶτα, ὡς ἑώρα πολλοὺς τεθεραπευμένους ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἐκκρούσαντος τῷ χρόνῳ τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν ἡμέραν ἐν τῷ λέγειν κατατρίψαντος, ἔγνω τὸν θρίαμβον ἀφεὶς ὁ Καῖσαρ ἔχεσθαι τῆς ὑπατείας· καὶ παρελθὼν εὐθὺς, ὑποδύεται πολίτευμά τι πάντας ἀνθρώπους ἐξαπατῆσαν, πλὴν Κάτωνος. Ἦν δὲ τοῦτο διαλλαγὴ Πομπηΐου καὶ Κράσσου, τῶν μέγιϛον ἐν τῇ πόλει δυναμένων· οὓς συναγαγὼν ὁ Καῖσαρ εἰς φιλίαν ἐκ διαφορᾶς[2], καὶ τὴν ἀπ' ἀμφοῖν[3] συνενεγκάμενος ἰσχὺν εἰς ἑαυτὸν, ἔργῳ φιλάνθρωπον ἔχοντι προσηγορίαν, ἔλαθε μεταϛήσας τὴν πολιτείαν. Οὐ γὰρ, ὡς οἱ πλεῖϛοι νομίζουσιν, ἡ Καίσαρος καὶ Πομπηΐου διαφορὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀπειργάσατο πολέμους, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φιλία, συϛάντων ἐπὶ καταλύσει τῆς ἀριϛοκρατίας τὸ πρῶτον, εἶτα οὕτω καὶ πρὸς ἀλλήλους διαϛάντων. Κάτωνι δὲ, πολλάκις τὰ μέλλοντα προθεσπίζοντι, περιῆν δυσκόλου μὲν ἀνθρώπου τότε καὶ πολυπράγμονος, ὕϛερον δὲ φρονίμου μὲν, οὐκ εὐτυχοῦς δὲ, συμβούλου λαβεῖν δόξαν.

XIV. Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐν μέσῳ τῆς Κράσσου καὶ Πομπηΐου φιλίας δορυφορούμενος, ἐπὶ τὴν ὑπατείαν προήχθη, καὶ λαμπρῶς ἀναγορευθεὶς μετὰ Καλπουρνίου Βίβλου[4], καὶ καταϛὰς εἰς τὴν ἀρχὴν, εὐθὺς εἰσέφερε νόμους οὐχ ὑπάτῳ προσήκοντας, ἀλλὰ δημάρχῳ τινὶ θρασυτάτῳ, πρὸς ἡδονὴν τῶν πολλῶν κλη-

1. App. de Bell. Civil. II, 44.

2. Longe satis a nostro hic Suet. abit, Jul. Cæs. 19. Illo enim auctore, non statim quum urbem intrasset, sed consul designatus Cæsar, Pompeio Crassum reconciliavit.

3. Malit Reisk. τὴν ἀπ' ἀμφοῖν.

4. Al. Βύβλου.

ρουχίας τινὰς χώρας καὶ διανομὰς εἰσηγούμενος. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἀντικρουσάντων, πάλαι δεόμενος προφάσεως, ἀνακραγὼν καὶ μαρτυράμενος, ὡς εἰς τὸν δῆμον ἄκων ἐξελαύνοιτο, θεραπεύσων ἐκεῖνον ἐξ ἀνάγκης, ὕβρει καὶ χαλεπότητι τῆς βουλῆς, πρὸς αὐτὸν ἐξεπήδησε· καὶ περιστησάμενος ἔνθεν μὲν Κράσσον, ἔνθεν δὲ Πομπήϊον, ἠρώτησεν, εἰ τοὺς νόμους ἐπαινοῖεν. Ἐπαινεῖν δὲ φασκόντων, παρεκάλει βοηθεῖν πρὸς τοὺς ἐνίστασθαι μετὰ ξιφῶν ἀπειλοῦντας. Ἐκεῖνοι δ' ὑπισχνοῦντο· Πομπήϊος δὲ καὶ προσεπεῖπεν, ὡς ἀφίξοιτο πρὸς τὰ ξίφη μετὰ τοῦ ξίφους καὶ θυρεὸν κομίζων. Ἐπὶ τούτῳ τοὺς μὲν ἀριστοκρατικοὺς ἠνίασεν, οὐκ ἀξίαν τῆς περὶ αὐτὸν αἰδοῦς, οὐδὲ τῇ πρὸς τὴν σύγκλητον εὐλαβείᾳ πρέπουσαν, ἀλλὰ μανικὴν καὶ μειρακιώδη φωνὴν ἀκούσαντας· ὁ δὲ δῆμος ἥσθη. Καῖσαρ δὲ μειζόνως ἔτι τῆς Πομπηΐου δυνάμεως ἐπιδραττόμενος, (ἦν γὰρ αὐτῷ Ἰουλία θυγάτηρ, ἐγγεγυημένη Σερουϊλίῳ [1] Καιπίωνι,) ταύτην ἐγγύησε Πομπηΐῳ· τὴν δὲ Πομπηΐου τῷ Σερουϊλίῳ δώσειν ἔφησεν, οὐδ' αὐτὴν ἀνέγγυον οὖσαν, ἀλλὰ Φαύστῳ, τῷ Σύλλᾳ παιδὶ, καθωμολογημένην. Ὀλίγῳ δ' ὕστερον Καῖσαρ ἠγάγετο Καλπουρνίαν, θυγατέρα Πείσωνος [2]· τὸν δὲ Πείσωνα κατέστησεν ὕπατον εἰς τὸ μέλλον. Ἐνταῦθα δὴ καὶ σφόδρα μαρτυρομένου Κάτωνος, καὶ βοῶντος, οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι, γάμοις διαμαστροπευομένης τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ γυναίων εἰς ἐπαρχίας καὶ στρατεύματα καὶ δυνάμεις ἀλλήλους ἀντεισαγόντων. Ὁ μὲν οὖν συνάρχων τοῦ Καίσαρος, Βίβλος, ἐπεὶ κωλύων τοὺς νόμους οὐδὲν ἐπέραινεν, ἀλλὰ πολλάκις ἐκινδύνευσε μετὰ Κάτωνος ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀποθανεῖν, ἐγκλεισάμενος οἴκοι τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διετέλεσε [3]. Πομπήϊος δὲ γήμας, εὐθὺς ἐνέπλησε τὴν ἀγορὰν ὅπλων, καὶ συνεπεκύρου τῷ δήμῳ τοὺς νόμους [4]· Καίσαρι δὲ τὴν ἐντὸς Ἄλπεων καὶ τὴν ἐκτὸς ἅπασαν Κελτικὴν, προσθεὶς τὸ Ἰλλυρικὸν μετὰ ταγμάτων τεσσάρων εἰς πενταετίαν. Κάτωνα μὲν οὖν, ἐπιχειρήσαντα τού-

1. Cujus opera præcipue Bibulum Cæsar impugnaverat. Suet. 21.

2. L. Calp. Pisonis; quem ne confundas cum C. Pisone, de quo supra, VII.

3. Octo non amplius mensibus, consulatum gessit. Plutarch. in Pomp. 48.

4. Agrarias scil., de quibus vid. tres Cicer. orationes contra Rullum.

τοις ἀντιλέγειν, ἀπῆγεν εἰς φυλακὴν ὁ Καῖσαρ, οἰόμενος αὐτὸν ἐπικαλέσεσθαι τοὺς δημάρχους· ἐκείνου δ' ἀφώνου βαδίζοντος, ὁρῶν ὁ Καῖσαρ οὐ μόνον τοὺς κρατίστους δυσφοροῦντας, ἀλλὰ καὶ τὸ δημοτικὸν αἰδοῖ τῆς Κάτωνος ἀρετῆς σιωπῇ καὶ μετὰ κατηφείας ἑπόμενον, αὐτὸς ἐδεήθη κρύφα τῶν δημάρχων ἑνὸς ἀφελέσθαι τὸν Κάτωνα. Τῶν δ' ἄλλων συγκλητικῶν ὀλίγοι παντάπασιν αὐτῷ συνῄεσαν εἰς βουλὴν, οἱ δὲ λοιποὶ δυσχεραίνοντες ἐκποδὼν ἦσαν. Εἰπόντος δὲ Κονσιδίου τινὸς τῶν σφόδρα γερόντων, ὡς φοβούμενοι τὰ ὅπλα καὶ τοὺς στρατιώτας οὐ συνέρχοιντο· « Τί οὖν (ἔφη ὁ Καῖσαρ) οὐ καὶ σὺ ταῦτα δεδιὼς οἰ« κουρεῖς; » καὶ ὁ Κονσίδιος εἶπεν· « Ὅτι με ποιεῖ μὴ φοβεῖσθαι « τὸ γῆρας· ὁ γὰρ ἔτι λειπόμενος βίος οὐ πολλῆς, ὀλίγος ὢν, « δεῖται προνοίας. » Αἴσχιστον δὲ τῶν τότε πολιτευμάτων ἔδοξεν, ἐν τῇ Καίσαρος ὑπατείᾳ δήμαρχον αἱρεθῆναι Κλώδιον ἐκεῖνον, ὑφ' οὗ τὰ περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς ἀποῤῥήτους παρενομήθη παννυχίδας. Ἡρέθη δ' ἐπὶ τῇ Κικέρωνος καταλύσει· καὶ Καῖσαρ οὐ πρότερον ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν στρατείαν, ἢ καταστασιάσαι Κικέρωνα μετὰ Κλωδίου, καὶ συνεκβαλεῖν ἐκ τῆς Ἰταλίας.

XV. Τοιαῦτα μὲν οὖν λέγεται γενέσθαι τὰ πρὸ τῶν Γαλατικῶν. Ὁ δὲ τῶν πολέμων, οὓς ἐπολέμησε μετὰ ταῦτα, καὶ τῶν στρατειῶν, αἷς ἡμερώσατο τὴν Κελτικὴν, χρόνος, ὥσπερ ἄλλην ἀρχὴν λαβόντος αὐτοῦ, καὶ καταστάντος εἰς ἑτέραν τινὰ βίου καὶ πραγμάτων καινῶν ὁδὸν, οὐκ ἔστιν ὅτου τῶν μάλιστα τεθαυμασμένων ἐφ' ἡγεμονίᾳ καὶ μεγίστων γεγονότων ἀπολείποντα πολεμιστὴν καὶ στρατηλάτην ἀπέδειξεν αὐτόν· ἀλλ' εἴτε Φαβίους καὶ Σκιπίωνας καὶ Μετέλλους καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, ἢ μικρὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, Σύλλαν καὶ Μάριον, ἀμφοτέρους τε Λευκούλλους, ἢ καὶ Πομπήϊον αὐτὸν, « οὗ κλέος ὑπουράνιον ἤνθει τότε « παντοίας περὶ πολέμον ἀρετῆς[1], » παραβάλοι τις, αἱ Καίσαρος ὑπερβάλλουσι πράξεις, τὸν μὲν χαλεπότητι τόπων, ἐν οἷς ἐπολέμησε, τὸν δὲ μεγέθει χώρας[2], ἣν προσεκτήσατο, τὸν δὲ πλήθει

1. Passim apud poetas.

2. Videtur hic Plutarch. certasse cum celeberrimo T. Cicer. loco, in Oratione pro Marcello : « Domuisti, Cæsar, gentes immanitate barbaras, etc., locis infinitas, etc. »

καὶ βίᾳ πολεμίων, οὓς ἐνίκησε, τὸν δ' ἀτοπίαις καὶ ἀπιςίαις ἠθῶν, ἃ καθωμάλισε, τὸν δ' ἐπιεικείᾳ καὶ πρᾳότητι πρὸς τοὺς ἁλισκομένους, πάντας δὲ τῷ πλείςας μεμαχῆσθαι μάχας, καὶ πλείςους ἀνῃρηκέναι τῶν ἀντιταχθέντων. Ἔτη γὰρ οὐδὲ δέκα πολεμήσας περὶ Γαλατίαν, πόλεις μὲν ὑπὲρ ὀκτακοσίας κατὰ κράτος εἷλεν, ἔθνη δ' ἐχειρώσατο τριακόσια· μυριάσι δὲ παραταξάμενος κατὰ μέρος τριακοσίαις, ἑκατὸν μὲν ἐν χερσὶ διέφθειρεν[1], ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐζώγρησεν.

XVI. Εὐνοίᾳ δὲ καὶ προθυμίᾳ ςρατιωτῶν ἐχρήσατο τοσαύτῃ περὶ αὐτὸν, ὥςε τοὺς ἑτέρων μηδὲν ἐν ταῖς ἄλλαις ςρατείαις διαφέροντας, ἀμάχους καὶ ἀνυποςάτους φέρεσθαι πρὸς πᾶν δεινὸν ὑπὲρ τῆς Καίσαρος δόξης. Οἷος ἦν τοῦτο μὲν Ἀκίλιος, ὃς ἐν τῇ περὶ Μασσαλίαν ναυμαχίᾳ, νεὼς πολεμίας ἐπιϐεϐηκὼς, τὴν μὲν δεξιὰν ἀπεκόπη χεῖρα μαχαίρᾳ, τῇ δ' ἀριςερᾷ τὸν θυρεὸν οὐκ ἀφῆκεν, ἀλλὰ τύπτων εἰς τὰ πρόσωπα τοὺς πολεμίους, ἀπέτρεψε πάντας, καὶ τοῦ σκάφους ἐπεκράτησε· τοῦτο δὲ Κάσσιος Σκεύας ὃς ἐν τῇ περὶ Δυῤῥάχιον μάχῃ τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκοπεὶς τοξεύματι, τὸν δ' ὦμον ὑσσῷ καὶ τὸν μηρὸν ἑτέρῳ διεληλαμένος, τῷ δὲ θυρεῷ βελῶν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα πληγὰς ἀναδεδεγμένος, ἐκάλει τοὺς πολεμίους, ὡς παραδώσων ἑαυτόν. Δυεῖν δὲ προσιόντων, τοῦ μὲν ἀπέκοψε τὸν ὦμον τῇ μαχαίρᾳ, τὸν δὲ κατὰ τοῦ προσώπου πατάξας ἀπέστρεψεν· αὐτὸς δὲ διεσώθη, τῶν οἰκείων περισχόντων[2]. Ἐν δὲ Βρεττανίᾳ τῶν πολεμίων εἰς τόπον ἑλώδη καὶ μεςὸν ὕδατος ἐμπεσοῦσι τοῖς πρώτοις ταξιάρχαις ἐπιθεμένων, ςρατιώτης, Καίσαρος αὐτοῦ τὴν μάχην ἐφορῶντος, ὠσάμενος εἰς μέσους, καὶ πολλὰ καὶ περίοπτα τόλμης ἀποδειξάμενος ἔργα, τοὺς μὲν ταξιάρχους ἔσωσε, τῶν βαρϐάρων φυγόντων, αὐτὸς δὲ χαλεπῶς ἐπὶ πᾶσι διαϐαίνων, ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν εἰς ῥεύματα τελματώδη, καὶ μόλις ἄνευ τοῦ θυρεοῦ, τὰ μὲν νηχόμενος, τὰ δὲ βαδίζων, διεπέρασε[3]. Θαυμαζόντων δὲ τῶν περὶ τὸν Καίσαρα, καὶ

1. Ea de re Plin. nec immerito, VII, 25: « Non equidem in gloria posuerim tantam, etiam coactam, hominum injuriam. »

2. Factum narrat ipse Cæsar, de Bell. Civil. III, 53; et illustravit Luc., Pharsal. VI, 144 et seqq.

3. Idem hic de quo supra : sed

μετὰ χαρᾶς καὶ κραυγῆς ἀπαντώντων, αὐτὸς (εὖ) μάλα κατηφὴς καὶ δεδακρυμένος προσέπεσε τῷ Καίσαρι, συγγνώμην αἰτούμενος ἐπὶ τῷ προέσθαι τὸν θυρεόν. Ἐν δὲ Λιβύῃ ναῦν ἔχοντες οἱ περὶ Σκιπίωνα Καίσαρος, ἐν ᾗ Γράνιος Πέτρων [1] ἐπέπλει, ταμίας ἀποδεδειγμένος, τοὺς μὲν ἄλλους ἐποιοῦντο λείαν, τῷ δὲ ταμίᾳ διδόναι τὴν σωτηρίαν ἔφασαν. Ὁ δ', εἰπὼν, ὅτι τοῖς Καίσαρος στρατιώταις οὐ λαμβάνειν, ἀλλὰ διδόναι σωτηρίαν ἔθος ἐστὶν, ἑαυτὸν τῷ ξίφει πατάξας ἀνεῖλεν.

XVII. Τὰ δὲ τοιαῦτα λήματα [2] καὶ τὰς φιλοτιμίας αὐτὸς ἀνέθρεψε καὶ κατεσκεύασε Καῖσαρ, πρῶτον μὲν τῷ χαρίζεσθαι καὶ τιμᾷν ἀφειδῶς, ἐνδεικνύμενος, ὅτι τὸν πλοῦτον οὐκ εἰς τρυφὰς ἰδίας, οὐδέ τινας ἡδυπαθείας ἐκ τῶν πολέμων ἀθροίζει, κοινὰ δ' ἆθλα τῆς ἀνδραθαγίας παρ' αὐτῷ φυλασσόμενα ἀπόκειται· καὶ μέτεστιν ἐκείνῳ τοῦ πλουτεῖν [3] ὅσα τοῖς ἀξίοις τῶν στρατιωτῶν δίδωσιν· ἔπειτα τῷ πάντα μὲν κίνδυνον ἑκὼν ὑφίστασθαι, πρὸς μηδένα δὲ τῶν πόνων ἀπαγορεύειν. Τὸ μὲν οὖν φιλοκίνδυνον οὐκ ἐθαύμαζον αὐτοῦ διὰ τὴν φιλοτιμίαν· ἡ δὲ τῶν πόνων ὑπομονὴ, παρὰ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἐγκαρτερεῖν δοκοῦντος, ἐξέπληττεν· ὅτι καὶ τὴν ἕξιν ὢν ἰσχνὸς [4], καὶ τὴν σάρκα λευκὸς καὶ ἁπαλὸς, καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν νοσώδης, καὶ τοῖς ἐπιληπτικοῖς ἔνοχος [5], ἐν Κορδύβῃ πρῶτον αὐτῷ τοῦ πάθους, ὡς λέγεται, τούτου προσπεσόντος, οὐ μαλακίας ἐποιήσατο τὴν ἀῤῥωστίαν πρόφασιν, ἀλλὰ θεραπείαν τῆς ἀῤῥωστίας τὴν στρατείαν, ταῖς ἀτρύτοις ὁδοιπορίαις, καὶ ταῖς εὐτελέσι διαίταις, καὶ τῷ θυραυλεῖν ἐνδελεχῶς καὶ ταλαιπωρεῖν, ἀπομαχόμενος τῷ πάθει, καὶ

interverso factorum ordine. Hunc M. Cesium vocat Val. Max. III, 2.

1. Petronius, non, ut quidam volunt, Petro.

2. Recte Reisk. pro vulgat. λήμματα.

3. Subintellig. τοσαῦτα, ita ut impertire militibus possit.

4. « Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris; ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valetudine prospera: nisi quod tempore extremo repente animo linqui, atque etiam per somnum exterreri solebat. » Suet. 45.

5. Quod quidem morbo bis correptum narrat Suet. 45 : Cordubæ primo; dein in prælio ad Thapsum.

τὸ σῶμα φρουρῶν δυσάλωτον. Ἐκοιμᾶτο μέν γε τοὺς πλείστους ὕπνους ἐν ὀχήμασιν, ἢ φορείοις, εἰς πρᾶξιν τὴν ἀνάπαυσιν κατατιθέμενος· ὠχεῖτο δὲ μεθ' ἡμέραν ἐπὶ τὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις καὶ τοὺς χάρακας, ἑνὸς αὐτῷ συγκαθημένου παιδὸς, τῶν ὑπογράφειν ἅμα διώκοντος εἰθισμένων, ἑνὸς δ' ἐξόπισθεν ἐφεστηκότος στρατιώτου, ξίφος ἔχοντος. Συντόνως δ' ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος, ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν. Τὸ μὲν οὖν ἱππεύειν ἐκ παιδὸς ἦν αὐτῷ ῥᾴδιον· εἴθιστο γὰρ εἰς τοὐπίσω τὰς χεῖρας ἀπάγων, καὶ τῷ νώτῳ περιπλέκων, ἀνὰ κράτος ἐλαύνειν τὸν ἵππον. Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν· ὡς δ' Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσι. Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον ἔντευξιν ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων, τοῦ καιροῦ διά τε πλῆθος ἀσχολιῶν καὶ τῆς πόλεως τὸ μέγεθος μὴ περιμένοντος· Τῆς δὲ περὶ τὴν δίαιταν εὐκολίας κἀκεῖνο ποιοῦνται σημεῖον, ὅτι, τοῦ δειπνίζοντος αὐτὸν ἐν Μεδιολάνῳ ξένου, Οὐαλερίου Λέοντος, παραθέντος ἀσπάραγον, καὶ μύρον ἀντ' ἐλαίου καταχέαντος, αὐτὸς μὲν ἀφελῶς ἔφαγε, τοῖς δὲ φίλοις δυσχεραίνουσιν ἐπέπληξεν· « Ἤρκει γὰρ (ἔφη) τὸ μὴ « χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκουσιν· ὁ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξε« λέγχων, αὐτός ἐστιν ἄγροικος. » Ἐν ὁδῷ δέ ποτε συνελασθεὶς ὑπὸ χειμῶνος εἰς ἔπαυλιν ἀνθρώπου πένητος, ὡς οὐδὲν εὗρε πλέον οἰκήματος ἑνὸς γλίσχρως ἕνα δέξασθαι δυναμένου, πρὸς τοὺς φίλους εἰπὼν, ὡς τῶν μὲν ἐντίμων παραχωρητέον εἴη τοῖς κρατίστοις· τῶν δ' ἀναγκαίων τοῖς ἀσθενεστάτοις, Ὄππιον ἐκέλευσεν ἀναπαύσασθαι· μετὰ δὲ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἐν τῷ προστεγίῳ τῆς θύρας ἐκάθευδεν.

XVIII. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν πρῶτος αὐτῷ τῶν Κελτικῶν πολέμων πρὸς Ἐλβηττίους συνέστη καὶ Τιγυρίνους [1], οἳ τὰς αὐτῶν δώδεκα πόλεις καὶ κώμας τετρακοσίας ἐμπρήσαντες, ἐχώρουν πρόσω διὰ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις Γαλατίας, ὥσπερ πάλαι Κίμβροι καὶ

1. Al. Τυρηνούς. Male. De Bello Gall. 1, 12; ubi de Tigurino pago, *le canton de Zurich*. Helvetia omnis in quatuor pagos erat divisa.

Τεύτονες, οὔτε τόλμαν ἐκείνων ὑποδεέστεροι δοκοῦντες εἶναι, καὶ πλῆθος ὁμαλῶς τριάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες, εἴκοσι δ' αἱ μαχόμεναι, μιᾶς δέουσαι. Τούτων Τιγυρινοὺς μὲν οὐκ αὐτὸς, ἀλλὰ Λαβιηνὸς πεμφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, περὶ τὸν Ἄραρα ποταμὸν συνέτριψεν. Ἐλβηττίων δ' αὐτῷ πρός τινα πόλιν[1] φίλην ἄγοντι τὴν στρατιὰν, καθ' ὁδὸν ἀπροσδοκήτως ἐπιθεμένων, φθάσας ἐπὶ χωρίον καρτερὸν κατέφυγε. Κἀκεῖ συναγαγὼν καὶ παρατάξας τὴν δύναμιν, ὡς ἵππος αὐτῷ προσήχθη· « Τούτῳ μὲν « (ἔφη) νικήσας χρήσομαι πρὸς τὴν δίωξιν· νῦν δ' ἴωμεν ἐπὶ τοὺς « πολεμίους· » καὶ πεζὸς ὁρμήσας ἐνέβαλε[2]. Χρόνῳ δὲ καὶ χαλεπῶς ὠσάμενος τὸ μάχιμον, περὶ ταῖς ἁμάξαις καὶ τῷ χάρακι τὸν πλεῖστον ἔσχε πόνον, οὐκ αὐτῶν μόνον ὑφισταμένων ἐκεῖ καὶ μαχομένων, ἀλλὰ καὶ παῖδες αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀμυνόμεναι μέχρι θανάτου συγκατεκόπησαν, ὥστε τὴν μάχην μόλις εἰς μέσας νύκτας τελευτῆσαι. Καλῷ δὲ τῷ τῆς νίκης ἔργῳ κρεῖττον ἐπέθηκε, τὸ συνοικίσαι τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης τῶν (παρόντων) βαρβάρων, καὶ καταναγκάσαι τὴν χώραν ἀναλαβεῖν, ἣν ἀπέλιπον, καὶ τὰς πόλεις, ἃς διέφθειραν, ὄντας ὑπὲρ δέκα μυριάδας. Ἔπραξε δὲ τοῦτο, δεδιὼς, μὴ τὴν χώραν ἔρημον γενομένην οἱ Γερμανοὶ διαβάντες κατάσχωσι.

XIX. Δεύτερον δὲ πρὸς Γερμανοὺς ἄντικρους ὑπὲρ Κελτῶν ἐπολέμησε, καίτοι τὸν βασιλέα πρότερον αὐτῶν, Ἀριόβυστον, ἐν Ῥώμῃ σύμμαχον πεποιημένος· ἀλλ' ἦσαν ἀφόρητοι τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ γείτονες, καὶ καιροῦ παραδόντος, οὐκ ἂν ἐδόκουν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀτρεμήσειν, ἀλλ' ἐπινεμήσεσθαι καὶ καθέξειν τὴν Γαλατίαν. Ὁρῶν δὲ τοὺς ἡγεμόνας ἀποδειλιῶντας, καὶ μάλιστα ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν καὶ νέων αὐτῷ συνεξῆλθον, ὡς δὴ τρυφῇ χρησόμενοι καὶ χρηματισμῷ τῇ μετὰ Καίσαρος στρατείᾳ· συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν, ἐκέλευσεν ἀπιέναι, καὶ μὴ κινδυνεύειν παρὰ γνώμην, οὕτως ἀνάνδρως καὶ μαλακῶς ἔχοντας· αὐτὸς δ' ἔφη τὸ δέκατον τάγμα μόνον παραλαβὼν, ἐπὶ τοὺς βαρβάρους πορεύσεσθαι, μήτε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχεσθαι πολε-

1. Bibracte, (*Autun*) maximum Æduorum oppidum.

2. Cæs. B. G. 1, 25, 26. Cæs. primum suo, deinde omnium equis, etc.

μίοις, μήτ' αὐτὸς ὢν Μαρίου χείρων ϛρατηγός[1]. Ἐκ τούτου τὸ μὲν δέκατον τάγμα πρεσβευτὰς ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν, χάριν ἔχειν ὁμολογοῦντες· τὰ δ' ἄλλα τοὺς ἑαυτῶν ἐκάκιζον ἡγεμόνας. Ὁρμῆς δὲ καὶ προθυμίας γενόμενοι πλήρεις ἅπαντες ἠκολούθησαν ὁδὸν ἡμερῶν πολλῶν, ἕως ἐν διακοσίαις (ἀπὸ) τῶν πολεμίων ϛαδίοις κατεϛρατοπέδευσαν. Ἦν μὲν οὖν ὅ τι καὶ πρὸς τὴν ἔφοδον αὐτὴν ἐτέθραυϛο τῆς τόλμης τοῦ Ἀριοβύϛου. Γερμανοῖς γὰρ ἐπιθήσεσθαι Ῥωμαίους, ὧν ἐπερχομένων οὐκ ἂν ἐδόκουν ὑποϛῆναι, (ὃ) μὴ προσδοκήσας, ἐθαύμαζε τὴν Καίσαρος τόλμαν καὶ τὸν ϛρατὸν ἑώρα τεταραγμένον. Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν[2] γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι, πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. Ταῦτα τῷ Καίσαρι πυνθανομένῳ, καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἡσυχάζοντας ὁρῶντι, καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἀπροθύμοις οὖσιν αὐτοῖς συμβαλεῖν μᾶλλον, ἢ τὸν ἐκείνων ἀναμένοντα καιρὸν καθῆσθαι. Καὶ προσβολὰς ποιούμενος τοῖς ἐρύμασι καὶ λόφοις, ἐφ' ὧν ἐϛρατοπέδευον, ἐξηγρίαινε καὶ παρώξυνε καταβάντας πρὸς ὀργὴν διαγωνίσασθαι. Γενομένης δὲ λαμπρᾶς τροπῆς αὐτῶν, ἐπὶ ϛαδίους τριακοσίους ἄχρι τοῦ Ῥήνου διώξας, κατέπλησε τοῦτο πᾶν νεκρῶν τὸ πεδίον καὶ λαφύρων. Ἀριόβυϛος δὲ, φθάσας μετ' ὀλίγων, διεπέρασε τὸν Ῥῆνον. Ἀριθμὸν δὲ νεκρῶν μυριάδας ὀκτὼ γενέσθαι λέγουσι[3].

XX. Ταῦτα διαπραξάμενος, τὴν μὲν δύναμιν ἐν Σηκουανοῖς ἀπέλιπε διαχειμάσουσαν, αὐτὸς δὲ τοῖς ἐν Ῥώμῃ προσέχειν βουλόμενος, εἰς τὴν περὶ Πάδον Γαλατίαν κατέβη, τῆς αὐτῷ δεδομένης ἐπαρχίας οὖσαν. Ὁ γὰρ καλούμενος Ῥουβίκων ποταμὸς ἀπὸ τῆς ὑπὸ ταῖς Ἄλπεσι Κελτικῆς ὁρίζει τὴν ἄλλην Ἰταλίαν. Ἐνταῦθα καθήμενος ἐδημαγώγει, πολλῶν πρὸς αὐτὸν ἀφικνουμένων, διδοὺς, ὧν ἕκαϛος δεηθείη· καὶ πάντας ἀποπέμπων, τὰ μὲν

1. De Bell. Gall. I, 40. Dio Cass. XXXVIII, 36 et seqq.

2. Thuano auctore, reposuit Dacerius ἰδίων. Quam lectionem firmant Dio, qui αἱ γυναῖκες αὐτῶν habet; et ipse Cæsar, I, 50: *matres familias eorum.*

3. Cæs. I, 53.

ἔχοντας ἤδη παρ' αὐτοῦ, τὰ δ' ἐλπίζοντας. Καὶ παρὰ τὸν ἄλλον δὲ πάντα τῆς στρατείας χρόνον ἐλάνθανε τὸν Πομπήϊον, ἐν μέρει νῦν μὲν τοὺς πολεμίους τοῖς τῶν πολιτῶν ὅπλοις καταστρεφόμενος, νῦν δὲ τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων χρήμασιν αἱρῶν τοὺς πολίτας καὶ χειρούμενος. Ἐπεὶ δὲ Βέλγας ἤκουσε δυνατωτάτους Κελτῶν[1], καὶ τὴν τρίτην ἁπάσης τῆς Κελτικῆς νεμομένους, ἀφεστάναι, πολλάς δή τινας μυριάδας[2] ἐνόπλων ἀνδρῶν ἠθροικότας, ἐπιστρέψας εὐθὺς ἐχώρει τάχει πολλῷ· καὶ πορθοῦσι τοὺς συμμάχους Γαλάτας ἐπιπεσὼν τοῖς πολεμίοις, τοὺς μὲν ἀθρουστάτους καὶ πλείστους αἰσχρῶς ἀγωνισαμένους[3] τρεψάμενος διέφθειρεν, ὥστε καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς βαθεῖς τοῖς Ῥωμαίοις νεκρῶν πλήθει περατοὺς γενέσθαι. Τῶν δ' ἀποστάντων, οἱ μὲν παρωκεάνιοι πάντες ἀμαχεὶ προσεχώρησαν. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἀγριωτάτους καὶ μαχιμωτάτους τῶν τῇδε, Νερβίους, ἐστράτευσεν, οἵπερ εἰς συμμιγεῖς[4] δρυμοὺς κατῳκημένοι, γυναῖκας[5] δὲ καὶ κτήσεις ἔν τινι βυθῷ τῆς ὕλης ἀπωτάτω θέμενοι τῶν πολεμίων, αὐτοὶ τῷ Καίσαρι ποιουμένῳ χάρακα, καὶ μὴ προσδεχομένῳ τηνικαῦτα τὴν μάχην, ἑξακισμύριοι τὸ πλῆθος ὄντες, αἰφνιδίως προσέπεσον[6] καὶ τοὺς μὲν ἱππεῖς ἐτρέψαντο, τῶν δὲ ταγμάτων τὸ δωδέκατον καὶ τὸ ἕβδομον περισχόντες, ἅπαντας ἀπέκτειναν τοὺς ταξιάρχους. Εἰ δὲ μὴ Καῖσαρ ἁρπάσας τὸν θυρεὸν, καὶ διασχὼν τοὺς πρὸ αὐτοῦ μαχομένους, ἐνέβαλε τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων τὸ δέκατον, κινδυνεύοντος αὐτοῦ, κατέδραμε, καὶ διέκοψε τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, οὐδεὶς ἂν ἐδόκει περιγενέσθαι. Νῦν δὲ τῇ Καίσαρος τόλμῃ τὴν λεγομένην ὑπὲρ δύναμιν μάχην ἀγωνισάμενοι, τρέπονται μὲν οὐδ' ὣς τοὺς Νερβίους, κατακόπτουσι δ' ἀμυνομένους. Πεντακόσιοι γὰρ ἀπὸ μυριάδων ἓξ σωθῆναι λέγονται, βουλευταὶ δὲ τρεῖς ἀπὸ τετρακοσίων.

1. Bell. Gall. II, 1.

2. Recenset Cæsar, II, 4 —; CCCVIII millia armata.

3. Non *ignaviter* adeo, teste ipso Cæsare. Bell. Gall. II, 10.

4. Malit Bryan. συνηρεφεῖς, quæ vox sæpius ab auctore eo sensu occurrit usurpata.

5. Cæteri omnes, γενεάς.

6. De hac ad Sabin pugna, vid. Cæs. II, 18 — 28, et suppl. ad not. pag. 98, vol. 1, hujus editionis.

XXI. Ταῦτα ἡ σύγκλητος πυθομένη, πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς θεοῖς, καὶ σχολάζειν ἑορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδεμιᾷ νίκῃ πρότερον. Καὶ γὰρ ὁ κίνδυνος ἐφάνη μέγας, ἐθνῶν ἅμα τοσούτων ἀναῤῥαγέντων, καὶ τὸ νίκημα λαμπρότερον, ὅτι Καῖσαρ ἦν ὁ νικῶν, ἡ πρὸς ἐκεῖνον εὔνοια τῶν πολλῶν ἐποίει. Καὶ γὰρ αὐτὸς εὖ θέμενος τὰ κατὰ τὴν Γαλατίαν, πάλιν ἐν τοῖς περὶ Πάδον χωρίοις διεχείμαζε, συσκευαζόμενος τὴν πόλιν. Οὐ γὰρ μόνον οἱ τὰς ἀρχὰς παραγγέλλοντες [1], ἐκείνῳ χρώμενοι χορηγῷ, καὶ τοῖς παρ' ἐκείνου χρήμασι διαφθείροντες τὸν δῆμον, ἀνηγορεύοντο, καὶ πᾶν ἔπραττον, ὃ τὴν ἐκείνου δύναμιν αὔξειν ἔμελλεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ μεγίστων οἱ πλεῖστοι συνῆλθον πρὸς αὐτὸν εἰς Λοῦκαν, Πομπήϊός τε καὶ Κράσσος, καὶ Ἄππιος, ὁ τῆς Σαρδόνος ἡγεμὼν, καὶ Νέπως, ὁ τῆς Ἰϐηρίας ἀνθύπατος· ὥστε ῥαϐδούχους μὲν ἑκατὸν εἴκοσι γενέσθαι, συγκλητικοὺς δὲ πλείονας ἢ διακοσίους. Βουλὴν δὲ θέμενοι, διεκρίθησαν ἐπὶ τούτοις· ἔδει Πομπήϊον μὲν καὶ Κράσσον ὑπάτους [2] ἀποδειχθῆναι· Καίσαρι δὲ χρήματα καὶ πενταετίαν ἄλλην ἐπιμετρηθῆναι τῆς στρατηγίας· ὃ καὶ παραλογώτατον ἐφαίνετο τοῖς νοῦν ἔχουσιν. Οἱ γὰρ τοσαῦτα χρήματα παρὰ Καίσαρος λαμϐάνοντες, ὡς οὐκ ἔχοντι διδόναι τὴν βουλὴν ἔπειθον, μᾶλλον δ' ἠνάγκαζον ἐπιστένουσαν οἷς ἐψηφίζοντο, Κάτωνος μὲν οὐ παρόντος· ἐπίτηδες γὰρ αὐτὸν εἰς Κύπρον ἀπεδιοπομπήσαντο· Φαωνίου δ', ὃς ἦν ζηλωτὴς Κάτωνος, ὡς οὐδὲν ἐπέραινεν ἀντιλέγων, ἐξαλομένου διὰ θυρῶν, καὶ βοῶντος εἰς τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ προσεῖχεν οὐδεὶς, τῶν μὲν, Πομπήϊον αἰδουμένων καὶ Κράσσον· οἱ δὲ πλεῖστοι, Καίσαρι χαριζόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἀπ' ἐκείνου ζῶντες ἐλπίδας ἡσύχαζον.

XXII. Τραπόμενος δ' αὖθις ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ δυνάμεις, πολὺν καταλαμϐάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ κατακτήσει γῆς ἄρτι τὸν Ῥῆνον

1. Magistratuum competitores. Suet. 23. « Ad securitatem posteri temporis, non alios adjuvabat, quam qui sibi pepigissent, etc. »

2. Ad occludendam viam L. Domitio Ahenobarbo, qui se Cæsari exercitus ademturum, si consul fieret, palam minatus fuerat.

διαβεβηκότων· Οὐσίπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίδας. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τούτους γενομένης μάχης ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι[1] γέγραφεν, ὡς οἱ βάρβαροι διαπρεσβευόμενοι πρὸς αὐτὸν, ἐν σπονδαῖς ἐπιθοῖντο καθ' ὁδὸν, καὶ διὰ τοῦτο τρέψαιντο τοὺς αὐτοῦ, πεντακισχιλίους ὄντας ἱππεῖς, ὀκτακοσίοις τοῖς ἐκείνων μὴ προσδοκῶντας· εἶτα πέμψειαν ἑτέρους πρὸς αὐτὸν αὖθις ἐξαπατῶντας, οὓς κατασχὼν ἐπαγάγοι τοῖς βαρβάροις τὸ στράτευμα, τὴν πρὸς οὕτως ἀπίστους καὶ παρασπόνδους πίστιν εὐήθειαν ἡγούμενος. Γανύσιος[2] δὲ λέγει Κάτωνα, τῆς βουλῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ ψηφιζομένης ἑορτὰς καὶ θυσίας, ἀποφήνασθαι γνώμην, ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα τοῖς βαρβάροις, ἀφοσιουμένους τὸ παρασπόνδημα ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ τὴν ἀρὰν εἰς τὸν αἴτιον τρέποντας. Τῶν δὲ διαβάντων αἱ μὲν κατακοπεῖσαι τεσσαράκοντα μυριάδες ἦσαν· ὀλίγους δὲ τοὺς ἀποπεράσαντας αὖθις ὑπεδέξαντο Σούγαμβροι[3], Γερμανικὸν ἔθνος. Καὶ ταύτην λαβὼν αἰτίαν ἐπ' αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ, ἄλλως δὲ δόξης ἐφιέμενος, καὶ τοῦ πρῶτος ἀνθρώπων στρατῷ διαβῆναι τὸν Ῥῆνον, ἐγεφύρου πλάτος τε πολὺν ὄντα, καὶ κατ' ἐκεῖνο τοῦ πόρου μάλιστα πλημμυροῦντα, καὶ τραχὺν καὶ ῥοώδη, καὶ τοῖς καταφερομένοις στελέχεσι καὶ ξύλοις πληγὰς καὶ σπαραγμοὺς ἐνδιδόντα κατὰ τῶν ἐρειδόντων τὴν γέφυραν. Ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τοῦ πόρου καταπεπηγότων ἀναδεχόμενος, καὶ χαλινώσας[4] τὸ προσπίπτον ῥεῦμα τῷ ζεύγματι, πίστεως πάσης θέαμα κρεῖττον ἐπεδείξατο, τὴν γέφυραν ἡμέραις δέκα συντελεσθεῖσαν[5].

XXIII. Περαιώσας δὲ τὴν δύναμιν, οὐδενὸς ὑπαντιάσαι τολμήσαντος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡγεμονικωτάτων τοῦ Γερμανικοῦ, Σουήβων, εἰς βαθεῖς καὶ ὑλώδεις αὐλῶνας ἀνασκευασαμένων, πυρπολήσας μὲν τὴν τῶν πολεμίων, θαῤῥύνας δὲ τοὺς ἀεὶ τὰ

1. Hinc patet *ephemeridas* primum Cæsarem privatum in usum scripsisse (*un journal*): quas postea, ubi plus otii, in *commentarios*, qui nunc supersunt, digesserit. Quod tamen non satis, nec omnibus exploratum.

2. Legi vult Τανύσιος Casaub. ad Suet. Jul. Cæs. IX.

3. Rectius Σίκαμβροι. Ptolemæo tamen et Straboni, Σουγάμβροι.

4. Solanus et alii malint γαλινώσας.

5. De Bell. Gall. IV, 17, p. 147.

Ῥωμαίων ἀσπαζομένους, ἀνεχώρησεν αὖθις εἰς τὴν Γαλατίαν, εἴκοσι δυεῖν δεούσας ἡμέρας ἐν τῇ Γερμανικῇ διατετριφώς. Ἡ δ' ἐπὶ τοὺς Βρετανοὺς στρατεία τὴν μὲν τόλμαν εἶχεν ὀνομαστήν· πρῶτος γὰρ εἰς τὸν ἑσπέριον Ὠκεανὸν ἐπέβη στόλῳ, καὶ διὰ τῆς Ἀτλαντίδος θαλάττης, στρατὸν ἐπὶ πόλεμον κομίζων, ἔπλευσε· καὶ νῆσον, ἀπιστουμένην ὑπὸ μεγέθους, καὶ πολλὴν ἔριν παμπόλλοις συγγραφεῦσι παρασχοῦσαν, ὡς ὄνομα καὶ λόγος οὐ γενομένης, οὐδ' οὔσης, πέπλασται, κατασχεῖν ἐπιθέμενος, προήγαγεν ἔξω τῆς οἰκουμένης τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν [1]. Δὶς δὲ διαπλεύσας εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἀντιπέρας Γαλατίας, καὶ μάχαις πολλαῖς κακώσας τοὺς πολεμίους μᾶλλον, ἢ τοὺς ἰδίους ὠφελήσας (οὐδὲν γὰρ, ὅ τι καὶ λαβεῖν ἦν ἄξιον ἀπ' ἀνθρώπων κακοβίων καὶ πενήτων), οὐχ, οἷον ἐβούλετο, τῷ πολέμῳ τέλος ἐπέθηκεν, ἀλλ' ὁμήρους λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ ταξάμενος φόρους, ἀπῆρεν ἐκ τῆς νήσου. Καὶ καταλαμβάνει γράμματα μέλλοντα διαπλεῖν πρὸς αὐτὸν, ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ φίλων, δηλοῦντα τὴν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ τελευτήν· ἐτελεύτα δὲ τίκτουσα παρὰ Πομπηΐῳ. Καὶ μέγα μὲν αὐτὸν ἔσχε Πομπήϊον, μέγα δὲ καὶ Καίσαρα πένθος· οἱ δὲ φίλοι συνεταράχθησαν, ὡς τῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τἄλλα νοσοῦσαν τὴν πολιτείαν φυλασσούσης οἰκειότητος λελυμένης. Καὶ γὰρ τὸ βρέφος [2] εὐθὺς, οὐ πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὴν μητέρα διαζῆσαν, ἐτελεύτησε. Τὴν μὲν οὖν Ἰουλίαν βίᾳ τῶν δημάρχων ἀράμενον τὸ πλῆθος εἰς τὸ Ἄρειον ἤνεγκε πεδίον, κἀκεῖ κηδευθεῖσα κεῖται.

XXIV. Τοῦ δὲ Καίσαρος μεγάλην ἤδη τὴν δύναμιν οὖσαν εἰς πολλὰ κατ' ἀνάγκην [3] χειμάδια διελόντος, αὐτοῦ δὲ πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὥσπερ εἰώθει, τραπομένου, πάντα μὲν αὖθις ἀνεῤῥήγνυτο τὰ τῶν Γαλατῶν, καὶ στρατοὶ μεγάλοι περιιόντες, ἐξέκοπτον τὰ χειμάδια, καὶ προσεμάχοντο τοῖς χαρακώμασι τῶν Ῥωμαίων. Οἱ δὲ πλεῖστοι καὶ κράτιστοι τῶν ἀποστάντων μετ' Ἀμβιόριγος Κότταν μὲν αὐτῷ στρατοπέδῳ καὶ Τιτούριον διέφθειραν· τὸ δὲ ὑπὸ Κικέρωνι [4] τάγμα μυριάσιν ἓξ περισχόντες ἐπολιόρ-

1. Ibid. IV, 20, et seqq.; p. 151.
2. Casaub. ad Suet. Jul. Cæs. 26.
3. Frumenti scil. inopia.
4. Q. Cicero, M. Tull. frater,

χουν, καὶ μικρὸν ἀπέλιπον ᾑρηκέναι κατὰ κράτος, συντετρωμένων ἁπάντων, καὶ παρὰ δύναμιν ὑπὸ προθυμίας ἀμυνομένων. Ὡς δ' ἠγγέλη ταῦτα τῷ Καίσαρι μακρὰν ὄντι, ταχέως ἐπιςρέψας καὶ συναγαγὼν ἑπτακισχιλίους τοὺς σύμπαντας, ἠπείγετο τὸν Κικέρωνα τῆς πολιορκίας ἐξαιρησόμενος. Τοὺς δὲ πολιορκοῦντας οὐκ ἔλαθεν, ἀλλ' ἀπήντων ὡς ἀναρπασόμενοι, τῆς ὀλιγότητος καταφρονήσαντες. Κἀκεῖνος ἐξαπατῶν ὑπέφευγεν ἀεὶ, καὶ χωρία λαβὼν ἐπιτηδείως ἔχοντα πρὸς πολλοὺς μαχομένῳ μετ' ὀλίγων, φράγνυται ςρατόπεδον· καὶ μάχης ἔσχε τοὺς ἑαυτοῦ πάσης, ἀναγαγεῖν δὲ τὸν χάρακα καὶ τὰς πύλας ἐνοικοδομεῖν, ὡς δεδοικότας, ἠνάγκαζε, καταφρονηθῆναι ςρατηγῶν. Μέχρις οὗ σποράδην ὑπὸ θράσους προσϐάλλοντας [1] ἐπεξελθὼν ἐτρέψατο, καὶ πολλοὺς αὐτῶν διέφθειρε.

XXV. Τοῦτο τὰς πολλὰς ἀποςάσεις τῶν ἐνταῦθα [2] Γαλατῶν κατεςόρεσε, καὶ τοῦ χειμῶνος αὐτὸς, ἐπιφοιτῶν τε πανταχόσε, καὶ προσέχων ὀξέως τοῖς νεωτερισμοῖς. Καὶ γὰρ ἧκεν ἐξ Ἰταλίας ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων αὐτῷ τρία τάγματα, Πομπηΐου μὲν ἐκ τῶν ὑφ' αὐτῷ δύο χρήσαντος, ἓν δὲ νεοσύλλεκτον ἐκ τῆς περὶ Πάδον Γαλατίας. Πόῤῥω δὲ τούτων αἱ πάλαι καταϐεϐλημέναι κρύφα καὶ νεμόμεναι διὰ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν ἐν τοῖς μαχιμωτάτοις γένεσιν ἀρχαὶ τοῦ μεγίςου καὶ κινδυνωδεςάτου τῶν ἐκεῖ πολέμων ἀνεφαίνοντο, ῥωσθεῖσαι πολλῇ μὲν ἡλικίᾳ, καὶ πανταχόθεν ὅπλοις ἀθροισθεῖσι, μεγάλοις δὲ πλούτοις εἰς ταὐτὸ συνενεχθεῖσιν, ἰσχυραῖς δὲ πόλεσι, δυσεμϐόλοις δὲ χώραις. Τότε δὲ χειμῶνος ὥρᾳ, πάγοι ποταμῶν, καὶ νιφετοῖς ἀποκεχρυμμένοι δρυμοὶ, καὶ πεδία χειμάῤῥοις ἐπιλελιμνασμένα, καὶ πῇ μὲν ἀτέκμαρτοι βάθει χιόνος ἀτραποὶ, πῇ δὲ δι' ἑλῶν καὶ ῥευμάτων παρατρεπομένων ἀσάφεια πολλὴ τῆς πορείας· παντάπασιν ἐδόκουν ἀνεπιχείρητα Καίσαρι τὰ τῶν ἀφιςαμένων ποιεῖν. Ἀφειςήκει

qui quanto in periculo tum versatus fuerit, et qua illum arte Cæsar expediverit, videas apud ipsum, v, 38-49, vol. 1, p. 208 et seqq.

1. Recte pro βάλλοντας, quod exhibent vulg. Melius enim consentit cum ipso Cæsare, v, 51: «sic nostros contemserunt, ut alii vallum manu scindere; alii fossas implere inciperent. Vid. notas in hunc Bel. Gal. locum, v. 1, pag. 222.

2. In Belgica præcipue.

μὲν οὖν πολλὰ φῦλα, πρόσχημα δ' ἦσαν Ἀρβέρνοι καὶ Καρνουτῖνοι. Τὸ δὲ σύμπαν αἱρεθεὶς κράτος εἶχε τοῦ πολέμου Οὐεργεντόριξ, οὗ τὸν πατέρα Γαλάται, τυραννίδα δοκοῦντα πράττειν, ἀπέκτειναν.

XXVI. Οὗτος οὖν, εἰς πολλὰ διελὼν τὴν δύναμιν μέρη, καὶ πολλοὺς ἐπιστήσας ἡγεμόνας, ᾠκειοῦτο τὴν πέριξ ἅπασαν ἄχρι τῶν πρὸς τὸν Ἄραρα[1] κεκλιμένων, διανοούμενος, ἤδη τῶν ἐν Ῥώμῃ συνισταμένων ἐπὶ Καίσαρα, σύμπασαν ἐγείρειν τῷ πολέμῳ Γαλατίαν. Ὅπερ εἰ μικρὸν ὕστερον ἔπραξε, Καίσαρος εἰς τὸν ἐμφύλιον ἐμπεσόντος πόλεμον, οὐκ ἂν ἐλαφρότεροι τῶν Κιμβρικῶν ἐκείνων φόβοι τὴν Ἰταλίαν κατέσχον. Νυνὶ δ' ὁ πᾶσι μὲν ἄριστα χρῆσθαι (δοκῶν)[2] τοῖς πρὸς πόλεμον, μάλιστα δὲ καιρῷ, πεφυκὼς Καῖσαρ, ἅμα τῷ πυθέσθαι τὴν ἀπόστασιν, ἄρας ἐχώρει ταῖς αὐταῖς ὁδοῖς, ἃς διῆλθε, καὶ βίᾳ καὶ τάχει τῆς πορείας διὰ τοσούτου χειμῶνος, ἐπιδειξάμενος τοῖς βαρβάροις, ὡς ἄμαχος αὐτοῖς καὶ ἀήττητος ἔπεισι στρατός. Ὅπου γὰρ ἄγγελον, ἢ γραμματοφόρον, διαδῦναι παρ' αὐτοῦ χρόνῳ πολλῷ ἦν ἄπιστον, ἐνταῦθα μετὰ πάσης ἑωρᾶτο τῆς στρατιᾶς, ἅμα χώρας λυμαινόμενος αὐτῶν καὶ ἐκκόπτων τὰ χωρία, καταστρεφόμενος πόλεις, ἀναλαμβάνων τοὺς μετατιθεμένους· μέχρι καὶ τὸ τῶν Αἰδούων ἔθνος ἐξεπολεμώθη πρὸς αὐτὸν, οἳ τὸν ἄλλον χρόνον ἀδελφοὺς ἀναγορεύσαντες αὐτοὺς Ῥωμαίων, καὶ τιμώμενοι διαπρεπῶς, τότε δὲ τοῖς ἀποστάταις προσγενόμενοι, πολλὴν τῇ Καίσαρος στρατιᾷ περιέστησαν ἀθυμίαν. Διόπερ καὶ κινήσας ἐκεῖθεν, ὑπερέβαλε τὰ Λιγγονικὰ, βουλόμενος ἅψασθαι τῆς Σηκουανῶν, φίλων ὄντων καὶ προκειμένων τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν ἄλλην Γαλατίαν. Ἐνταῦθα δ' αὐτῷ τῶν πολεμίων ἐπιπεσόντων, καὶ περισχόντων μυριάσι πολλαῖς, ὁρμήσας διαγωνίσασθαι, τοῖς μὲν ὅλοις[3] καταπολεμῶν ἐκράτησε, χρόνῳ πολλῷ καὶ φόνῳ καταβιασάμενος τοὺς βαρβάρους· ἔδοξε δὲ κατ' ἀρχάς τι καὶ σφαλῆναι, καὶ δεικνύουσιν Ἀρβέρνοι ξιφί-

1. Scite, ut solet, pro Ἀδρίαν, vel Τάρνιν, Ἄραρα reposuit doctissimus *Coray*.

2. Malit abesse δοκῶν, J. J. Reisk.

3. Sic Reisk. e conjectura: præsenserat jam Dacer. lectionis vitium τοῖς μὲν ἄλλοις; sed violentius emendabat: τοῖς Γερμανοῖς.

διον πρὸς ἱερῷ κρεμάμενον, ὡς δὴ Καίσαρος λάφυρον. Ὁ θεασάμενος αὐτὸς ὕστερον, ἐμειδίασε, καὶ τῶν φίλων καθελεῖν κελευόντων, οὐκ εἴασεν, ἱερὸν ἡγούμενος.

XXVII. Οὐ μὴν ἀλλὰ τότε τῶν διαφυγόντων οἱ πλεῖστοι μετὰ τοῦ βασιλέως[1] εἰς πόλιν Ἀλησίαν συνέφυγον, καὶ πολιορκοῦντι ταύτην Καίσαρι, δοκοῦσαν ἀνάλωτον εἶναι μεγέθει τε τειχῶν καὶ πλήθει τῶν ἀπομαχομένων, ἐπιπίπτει παντὸς λόγου μείζων κίνδυνος ἔξωθεν[2]. Ὁ γὰρ ἦν ἐν Γαλατίᾳ κράτιστον ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀθροισθὲν, ἐν ὅπλοις ἧκον ἐπὶ τὴν Ἀλησίαν, τριάκοντα μυριάδες· αἱ δ' ἐν αὐτῇ τῶν μαχομένων οὐκ ἐλάττονες ἦσαν ἑπτακαίδεκα μυριάδων. Ὥστε ἐν μέσῳ πολέμου τοσαύτου τὸν Καίσαρα κατειλημμένον καὶ πολιορκούμενον ἀναγκασθῆναι διττὰ τείχη προβαλέσθαι, τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν, τὸ δ' ἀπὸ τῶν ἐπεληλυθότων, ὡς, εἰ συνέλθοιεν αἱ δυνάμεις, κομιδῇ διαπεπραγμένων τῶν καθ' αὐτόν. Διὰ πολλὰ μὲν οὖν εἰκότως ὁ πρὸς Ἀλησίᾳ κίνδυνος ἔσχε δόξαν, ὡς ἔργα τόλμης καὶ δεινότητος, οἷα τῶν ἄλλων ἀγώνων οὐδεὶς, παρασχόμενος· μάλιστα δ' ἄν τις θαυμάσειε τὸ λαθεῖν[3] τοὺς ἐν τῇ πόλει Καίσαρα τοσαύταις μυριάσι ταῖς ἔξω συμβαλόντα καὶ περιγενόμενον· μᾶλλον δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων τοὺς τὸ πρὸς τὴν πόλιν τεῖχος φυλάττοντας. Οὐ γὰρ πρότερον ᾔσθοντο τὴν νίκην, ἢ κλαυθμὸν ἐκ τῆς Ἀλησίας ἀνδρῶν καὶ κοπετὸν γυναικῶν ἀκουσθῆναι, θεασαμένων ἄρα κατὰ θάτερα μέρη πολλοὺς μὲν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ κεκοσμημένους θυρεοὺς, πολλοὺς δ' αἵματι πεφυρμένους θώρακας, ἔτι δ' ἐκπώματα καὶ σκηνὰς Γαλατικὰς ὑπὸ Ῥωμαίων εἰς τὸ στρατόπεδον κομιζομένας. Οὕτως ὀξέως[4] ἡ τοσαύτη δύναμις, ὥσπερ εἴδωλον, ἢ ὄνειρον, ἠφάνιστο καὶ διεπεφόρητο, τῶν πλείστων ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων. Οἱ δὲ τὴν Ἀλησίαν ἔχοντες, οὐκ ὀλίγα πράγματα παρασχόντες ἑαυτοῖς καὶ Καίσαρι, τέλος παρέδοσαν ἑαυτούς. Ὁ δὲ τοῦ σύμπαντος ἡγεμὼν πολέμου, Οὐεργεντόριξ, ἀναλαβὼν τῶν ὅπλων τὰ κάλλιστα, καὶ

1. Vercingetorigis, scilicet.
2. De Bell. Gall. VII, 68, 69. Vid. not. vol. I, p. 364 et seqq.
3. Contraria omnino narranti Plutarch. narrat Cæsar, quem adeas, VII, 79, 80, v. I, p. 384.
4. Paucos intra dies, et commisso ter prælio.

κοσμήσας τὸν ἵππον, ἐξιππάσατο διὰ τῶν πυλῶν· καὶ κύκλῳ περὶ τὸν Καίσαρα καθεζόμενον [1] ἐλάσας, εἶτ' ἀφαλόμενος τοῦ ἵππου, τὴν μὲν πανοπλίαν ἀπέῤῥιψεν, αὐτὸς δὲ καθίσας ὑπὸ πόδας τοῦ Καίσαρος ἡσυχίαν ἦγεν, ἄχρις οὗ παρεδόθη φρουρησόμενος ἐπὶ τὸν θρίαμβον [2].

XXVIII. Καίσαρι δὲ πάλαι μὲν ἐδέδοκτο καταλύειν Πομπήϊον, ὥσπερ ἀμέλει κἀκείνῳ τοῦτον. Κράσσου γὰρ ἐν Πάρθοις ἀπολωλότος, ὃς ἦν ἔφεδρος ἀμφοῖν, ἀπελείπετο τῷ μὲν, ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι μέγιςῳ, τὸν ὄντα καταλύειν, τῷ δ', ἵνα μὴ πάθῃ τοῦτο, προαναιρεῖν, ὃν ἐδεδοίκει. Τοῦτο δὲ Πομπηΐῳ μὲν ἐξ ὀλίγου [3] φοβεῖσθαι παρέςη, τέως ὑπερορῶντι Καίσαρος, ὡς οὐ χαλεπὸν ἔργον [ὂν [4]], ὃν αὐτὸς ηὔξησε, καταλυθῆναι πάλιν ὑπ' αὐτοῦ· Καῖσαρ δ', ἀπ' ἀρχῆς ὑπόθεσιν ταύτην πεποιημένος, ἀπὸ τῶν ἀνταγωνιςῶν [5], ὥσπερ ἀθλητὴς, ἑαυτὸν ἀποςήσας μακρὰν, καὶ τοῖς Κελτικοῖς ἐγγυμνασάμενος πολέμοις, ἐπήσκησε μὲν τὴν δύναμιν, ηὔξησε δὲ τὴν δόξαν ἀπὸ τῶν ἔργων, εἰς ἀντίπαλον ἀρθεὶς τοῖς Πομπηΐου κατορθώμασι, λαμβάνων προφάσεις, τὰς μὲν αὐτοῦ Πομπηΐου, τὰς δὲ τῶν καιρῶν ἐνδιδόντων, καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ κακοπολιτείας, δι' ἣν οἱ μὲν ἀρχὰς μετιόντες, ἐν μέσῳ θέμενοι τραπέζας, ἐδέκαζον ἀναισχύντως τὰ πλήθη, κατῄει δ' ὁ δῆμος ἔμμισθος, οὐ ψήφοις ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος, ἀλλὰ τόξοις καὶ ξίφεσι καὶ σφενδόναις ἁμιλλώμενος. Αἵματι δὲ καὶ νεκροῖς πολλάκις αἰσχύναντες τὸ βῆμα διεκρίθησαν, ἐν ἀναρχίᾳ τὴν πόλιν, ὥσπερ ἀκυβέρνητον [ναῦν [6]], ὑποφερομένην ἀπολιπόντες· ὥςε τοὺς νοῦν ἔχοντας ἀγαπᾷν, εἰ πρὸς μηδὲν αὐτοῖς χεῖρον, ἀλλὰ μοναρχίαν, ἐκ τοιαύτης παραφροσύνης καὶ τοσούτου κλύδωνος ἐκπεσεῖται τὰ πράγματα. Πολλοὶ δ' ἦσαν οἱ καὶ λέγειν ἐν

1. Pro tribunali sedentem. Dio Cass. XL, 41, narrat supplicem sponte sua ad Cæsarem accessisse Vercingetorigem, et veniam ab eo rogasse.

2. Post triumphum vero interfectus est.

3. Nuper admodum.

4. Addi quidem potuit; sed absens nihil desideraretur.

5. Ex conjectura Reisk. ἐπὶ τῶν ἀντ. Malit Schmied. cum Solano, ἐπὶ τὸν ἀνταγωνιςήν.

6. Addendum censuit D. *Coray*, e MSS. Sed nullo sensus aut phraseos periculo, possit omitti.

μέσῳ τολμῶντες ἤδη, πλὴν ὑπὸ μοναρχίας ἀνήκεστον εἶναι τὴν πολιτείαν, καὶ τὸ φάρμακον τοῦτο χρῆναι τοῦ πρᾳοτάτου τῶν ἰατρῶν ἀνασχέσθαι προσφέροντος· ὑποδηλοῦντες τὸν Πομπήϊον. Ἐπεὶ δὲ κᾀκεῖνος, λόγῳ παραιτεῖσθαι καλλωπιζόμενος, ἔργῳ παντὸς μᾶλλον ἐπέραινεν ἐξ ὧν ἀναδειχθήσοιτο δικτάτωρ, συμφρονήσαντες οἱ περὶ Κάτωνα, πείθουσι τὴν γερουσίαν ὕπατον αὐτὸν ἀποδεῖξαι μόνον, ὡς μὴ βιάσαιτο δικτάτωρ γενέσθαι, νομιμωτέρᾳ μοναρχίᾳ παρηγορηθείς. Οἱ δὲ καὶ χρόνον ἐψηφίσαντο τῶν ἐπαρχιῶν. Δύο δ' εἶχεν, Ἰβηρίαν καὶ Λιβύην σύμπασαν, ἃς διῴκει πρεσβευτὰς ἀποστέλλων, καὶ στρατεύματα τρέφων, οἷς ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χίλια τάλαντα [1] καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν.

XXIX. Ἐκ τούτου Καῖσαρ ὑπατείαν ἐμνᾶτο πέμπων, καὶ χρόνον ὁμοίως τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον Πομπηΐου σιωπῶντος, οἱ περὶ Μάρκελλον καὶ Λέντλον ἠναντιοῦντο, μισοῦντες ἄλλως Καίσαρα, καὶ τοῖς ἀναγκαίοις οὐκ ἀναγκαῖα προστιθέντες εἰς ἀτιμίαν αὐτοῦ καὶ προπηλακισμόν. Νεοκωμίτας [2] γὰρ ἔναγχος ὑπὸ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ κατῳκισμένους ἀφῃροῦντο τῆς πολιτείας· καὶ Μάρκελλος ὑπατεύων, ἕνα τῶν ἐκεῖ βουλευτῶν, εἰς Ῥώμην ἀφικόμενον, ᾔκισε ῥάβδοις, ἐπιλέγων, ὡς ταῦτα τοῦ μὴ Ῥωμαῖον εἶναι παράσημα προστίθησιν αὐτῷ, καὶ δεικνύειν ἀπιόντα Καίσαρι ἐκέλευε. Μετὰ δὲ Μάρκελλον, ἤδη Καίσαρος τὸν Γαλατικὸν πλοῦτον ἀρύεσθαι ῥύδην ἀφεικότος πᾶσι τοῖς πολιτευομένοις, καὶ Κουρίωνα μὲν δημαρχοῦντα πολλῶν ἐλευθερώσαντος δανείων, Παύλῳ δὲ, ὑπάτῳ ὄντι, χίλια καὶ πεντακόσια τάλαντα δόντος, ἀφ' ὧν καὶ τὴν βασιλικὴν ἐκεῖνος, ὀνομαστὸν ἀνάθημα, τῇ ἀγορᾷ προσῳκοδόμησεν, ἀντὶ τῆς Φουλβίας [3] οἰκοδομηθεῖσαν [4]· οὕτω δὴ φοβηθεὶς τὴν σύστασιν ὁ Πομ-

1. Circiter 4, 938, 272 fr.

2. Liberalius Vatiniam legem Cæsar interpretatus, colonos deduxerat Novocomum, jure Latii, id est, ut qui annuum magistratum habuerint. Suet. XXVIII. App. de Bell. Civ. II, 26.

3. Quam hic noster *Fulviam* vocat, eadem est porticus quæ prius *Æmilia* dicebatur, ab Æmilio quodam, qui dejectam magnificentius exstruxerat. Liv. XLI, 32.

4. Locum hunc plenius illustrat App. I, 26.

πήϊος, ἀναφανδὸν ἤδη δι' ἑαυτοῦ καὶ τῶν φίλων ἔπραττεν ἀποδειχθῆναι διάδοχον Καίσαρι τῆς ἀρχῆς· καὶ πέμπων ἀπῄτει τοὺς στρατιώτας, οὓς ἔχρησεν αὐτῷ πρὸς τοὺς Κελτικοὺς ἀγῶνας [1]. Ὁ δ' ἀποπέμπει, δωρησάμενος ἕκαστον ἄνδρα πεντήκοντα καὶ διακοσίαις δραχμαῖς [2]· οἱ δὲ τούτους Πομπηΐῳ κομίσαντες, εἰς μὲν τὸ πλῆθος οὐκ ἐπιεικεῖς, οὐδὲ χρηστοὺς κατέσπειραν λόγους ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος· αὐτὸν δὲ Πομπήϊον ἐλπίσι κεναῖς διέφθειραν, ὡς ποθούμενον ὑπὸ τῆς Καίσαρος στρατιᾶς, καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα διὰ φθόνον καὶ πολιτείας ὑπούλους [3] μόλις ἔχοντα, τῆς δ' ἐκεῖ δυνάμεως ἑτοίμης ὑπαρχούσης αὐτῷ, κἂν μόνον ὑπερβάλωσιν εἰς Ἰταλίαν, εὐθὺς ἐσομένης πρὸς ἐκεῖνον· οὕτω γεγονέναι τὸν Καίσαρα πλήθει στρατειῶν λυπηρὸν αὐτοῖς, καὶ φόβῳ μοναρχίας ὕποπτον. Ἐπὶ τούτοις Πομπήϊος ἐχαυνοῦτο, καὶ παρασκευῆς μὲν ἠμέλει στρατιωτῶν, ὡς μὴ δεδοικὼς, λόγοις δὲ καὶ γνώμαις κατεπολιτεύετο τῷ δοκεῖν [4] Καίσαρα, καταψηφιζόμενος [5]. Ὧν ἐκεῖνος οὐδὲν ἐφρόντιζεν· ἀλλὰ λέγεται, τινὰ τῶν ἀφιγμένων παρ' αὐτοῦ ταξιαρχῶν, ἑστῶτα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ πυθόμενον, ὡς οὐ δίδωσιν ἡ γερουσία Καίσαρι χρόνον τῆς ἀρχῆς· « Ἀλλ' αὕτη (φάναι) δώσει· » κρούσαντα τῇ χειρὶ τὴν λαβὴν τῆς μαχαίρας.

XXX. Οὐ μὴν ἀλλ' ἥ γε παρὰ Καίσαρος ἀξίωσις τὸ πρόσχημα τῆς δικαιολογίας λαμπρὸν εἶχεν. Ἠξίου γὰρ αὐτός τε καταθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ Πομπηΐου ταὐτὸ πράξαντος, ἀμφοτέρους ἰδιώτας γενομένους εὑρίσκεσθαί τι παρὰ τῶν πολιτῶν ἀγαθόν· ὡς τοὺς αὐτὸν μὲν ἀφαιρουμένους, ἐκείνῳ δ' ἣν εἶχε βεβαιοῦντας δύναμιν, ἕτερον διαβάλλοντας [6], ἕτερον κατασκευάζειν τύραννον. Ταῦτα προκαλούμενος ἐν τῷ δήμῳ Κουρίων ὑπὲρ Καίσαρος, ἐκροτεῖτο λαμπρῶς· οἱ δὲ καὶ στεφάνους ἐπ' αὐτὸν, ὥσπερ ἀθλητὴν, ἀνθο-

1. Dio Cass. XL, 65.

2. 222 fr.

3. Male, qui ὑπούλου, H. Steph. auctoritatem secuti scripserunt. Mendum primus agnovit et emendavit Mos. Dusoul.

4. Uncis inclusit Reisk. (τῷ δοκεῖν). Sensus autem, *specie tenus*.

5. Al. omnes : ψηφιζομένος. Rectius noster, MSS. fide.

6. Proponebat Reisk. καταβαλόντας.

βολοῦντες ἠφίεσαν [1]. Ἀντώνιος δὲ δημαρχῶν Καίσαρος ὑπὲρ τούτων ἐπιστολὴν κομισθεῖσαν εἰς τὸ πλῆθος ἐξήνεγκε, καὶ ἀνέγνω βίᾳ τῶν ὑπάτων. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ Σκιπίων μὲν, ὁ Πομπηΐου πενθερὸς, εἰσηγήσατο γνώμην, ἂν ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ μὴ κατάθηται τὰ ὅπλα Καῖσαρ, ἀποδειχθῆναι πολέμιον αὐτόν. Ἐρωτώντων δὲ τῶν ὑπάτων, εἰ δοκεῖ Πομπήϊον ἀφεῖναι τοὺς στρατιώτας [2], καὶ πάλιν, εἰ δοκεῖ Καίσαρα, τῇ μὲν ὀλίγοι παντάπασι, τῇ δὲ πάντες παρ' ὀλίγους προσέθεντο. Τῶν δὲ περὶ Ἀντώνιον πάλιν ἀξιούντων ἀμφοτέρους τὴν ἀρχὴν ἀφεῖναι, πάντες ὁμαλῶς προσεχώρησαν. Ἀλλ' ἐκβιαζομένου Σκιπίωνος, καὶ Λέντλου τοῦ ὑπάτου βοῶντος, ὅπλων δεῖν πρὸς ἄνδρα λῃστὴν, οὐ ψήφων, τότε μὲν διελύθησαν, καὶ μετεβάλοντο τὰς ἐσθῆτας ἐπὶ πένθει διὰ τὴν στάσιν.

XXXI. Ἐπεὶ δὲ παρὰ Καίσαρος ἧκον ἐπιστολαὶ μετριάζειν δοκοῦντος (ἠξίου γὰρ ἀφεὶς τἄλλα πάντα, τὴν ἐντὸς Ἄλπεων, καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν μετὰ δυεῖν ταγμάτων αὐτῷ δοθῆναι, μέχρις οὗ τὴν δευτέραν ὑπατείαν μέτεισι), καὶ Κικέρων ὁ ῥήτωρ, ἄρτι παρὼν ἐκ Κιλικίας [3] καὶ διαλλαγὰς πράττων, ἐμάλαττε τὸν Πομπήϊον· ὁ δὲ, τἄλλα συγχωρῶν, τοὺς στρατιώτας ἀφῄρει. Καὶ Κικέρων μὲν ἔπειθε τοὺς Καίσαρος φίλους συνενδόντας ἐπὶ ταῖς εἰρημέναις ἐπαρχίαις, καὶ στρατιώταις μόνοις ἑξακισχιλίοις, ποιεῖσθαι τὰς διαλύσεις. Πομπηΐου δὲ καμπτομένου καὶ διδόντος, οἱ περὶ Λέντλον οὐκ εἴων ὑπατεύοντες, ἀλλὰ καὶ τῆς βουλῆς Ἀντώνιον καὶ Κουρίωνα [4] προπηλακίσαντες, ἐξήλασαν ἀτίμως, τὴν εὐπρεπεστάτην Καίσαρι τῶν προφάσεων αὐτοὶ μηχανησάμενοι, καὶ δι' ἧς μάλιστα τοὺς στρατιώτας παρώξυνεν, ἐπιδεικνύμενος ἄνδρας ἐλλογίμους καὶ ἄρχοντας ἐπὶ μισθίων ζευγῶν πεφευγότας

1. Curio tamen Pompeium simul et Cæsarem oppugnare videbatur, initio quidem; sed ad partes Cæsaris totus brevi confugit.

2. Nemo, teste Dione, censebat Pompeii copias esse dimittendas, ut pote cujus exercitus Romam premeret, et ad portas jamjam adesset.

3. Ubi fuit proconsul.

4. Male hic *Curionem* pro *Q. Cassio*, poni, monuerant jam Bryan. et Mos. Dusoul. Confer Jul. Cæs. de Bell. Civil. I, 2; et ipsum Plutarch. in Anton. Si tamen fides Dioni, XLI, I; et App. II, 33, adfuit in senatu Curio, qui ultimas Cæsaris litteras novis consulibus traderet.

ἐν ἐσθῆσιν οἰκετικαῖς. Οὕτω γὰρ ἀπὸ Ῥώμης σκευάσαντες ἑαυτοὺς διὰ φόβου ὑπεξῄεσαν.

XXXII. Ἦσαν μὲν οὖν περὶ αὐτὸν οὐ πλείους ἱππέων τριακοσίων καὶ πεντακισχιλίων ὁπλιτῶν· τὸ γὰρ ἄλλο ςράτευμα πέραν Ἄλπεων ἀπολελειμμένον ἔμελλον ἄξειν οἱ πεμφθέντες. Ὁρῶν δὲ τὴν ἀρχὴν ὧν ἐνίςατο πραγμάτων καὶ τὴν ἔφοδον οὐ πολυχειρίας δεομένην ἐν τῷ παρόντι μᾶλλον, ἢ θάμβει τε τόλμης καὶ τάχει καιροῦ καταληπτέαν οὖσαν (ἐκπλήξειν γὰρ ἀπιςούμενος ῥᾷον, ἢ βιάσεσθαι μετὰ παρασκευῆς ἐπελθὼν), τοὺς μὲν ἡγεμόνας καὶ ταξιάρχους ἐκέλευσε, μαχαίρας ἔχοντας ἄνευ τῶν ἄλλων ὅπλων, κατασχεῖν Ἀρίμινον[1], τῆς Ἰταλίας μεγάλην πόλιν, ὡς ἐνδέχεται μάλιςα φεισαμένους φόνου καὶ ταραχῆς· Ὁρτησίῳ[2] δὲ τὴν δύναμιν παρέδωκεν. Αὐτὸς δὲ τὴν μὲν ἡμέραν διήγαγεν ἐν φανερῷ, μονομάχοις ἐφεςὼς γυμναζομένοις καὶ θεώμενος. Μικρὸν δὲ πρὸ ἑσπέρας θεραπεύσας τὸ σῶμα, καὶ παρελθὼν εἰς τὸν ἀνδρῶνα, καὶ συγγενόμενος βραχέα τοῖς κεκλημένοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον, ἤδη συσκοτάζοντος ἐξανέςη, καὶ[3] τοὺς μὲν ἄλλους φιλοφρονηθεὶς, καὶ κελεύσας περιμένειν αὐτὸν ὡς ἐπανελευσόμενον· ὀλίγοις δὲ τῶν φίλων προείρητο, μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ πάντας, ἄλλον δ' ἄλλῃ διώκειν. Αὐτὸς δὲ τῶν μισθίων ζευγῶν ἐπιβὰς ἑνὸς, ἤλαυνεν ἑτέραν τινὰ πρῶτον ὁδὸν, εἶτα πρὸς τὸ Ἀρίμινον ἐπιςρέψας, ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν ὁρίζοντα[4] τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἰταλίας ποταμὸν (Ῥουβίκων καλεῖται), καὶ λογισμὸς αὐτὸν εἰσῄει μᾶλλον ἐγγίζοντα τῷ δεινῷ, καὶ περιφερόμενον τῷ μεγέθει τῶν τολμωμένων, ἔσχετο δρόμου[5]· καὶ τὴν πορείαν ἐπιςήσας, πολλὰ μὲν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ διήνεγκε, σιγῇ τὴν γνώμην ἐπ' ἀμφότερα μεταλαμβάνων, καὶ τροπὰς ἔσχεν αὐτῷ τότε τὸ βούλευμα πλείςας· πολλὰ δὲ καὶ τῶν φίλων τοῖς παροῦσιν, ὧν ἦν καὶ Πολλίων Ἀσίνιος, συνδιηπόρησεν, ἀναλογιζόμενος, ἡλίκων κακῶν ἄρξει

1. « Prima Arimino signa cecinerunt. » Flor. IV — 2, 19. Dio, XLI, 4. Cæs. noster, v. 11; p. 20.

2. Q. Hortensio, oratorisque filio.

3. Videtur redundare καί.

4. Sunt qui legant libentius : διορίζοντα.

5. Pro vulgat. lect. de suo Reisk. edidit ἔσχε τὸν δρόμον.

πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ διάβασις, ὅσον τε λόγον αὐτῆς τοῖς αὖθις ἀπολείψουσι. Τέλος δὲ μετὰ θυμοῦ τινος, ὥσπερ ἀφεὶς ἑαυτὸν ἐκ τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὸ μέλλον, καὶ τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν τοῖς εἰς τύχας ἐμβαίνουσιν ἀπόρους καὶ τόλμας προοίμιον ὑπειπών· « Ἀνεῤῥίφθω κύβος [1]· » ὥρμησε πρὸς τὴν διάβασιν· καὶ δρόμῳ τὸ λοιπὸν ἤδη χρώμενος, εἰσέπεσε πρὸ ἡμέρας εἰς τὸ Ἀρίμινον, καὶ κατέσχε. Λέγεται δὲ τῇ προτέρᾳ νυκτὶ τῆς διαβάσεως ὄναρ ἰδεῖν ἔκθεσμον· ἐδόκει γὰρ αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ μητρὶ μίγνυσθαι τὴν ἄῤῥητον μίξιν [2].

XXXIII. Ἐπεὶ δὲ κατελήφθη τὸ Ἀρίμινον, ὥσπερ ἀνεῳγμένου τοῦ πολέμου πλατείαις πύλαις ἐπὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ συγκεχυμένων ἅμα τοῖς ὅροις τῆς ἐπαρχίας τῶν νόμων τῆς πόλεως, οὐκ ἄνδρας ἄν τις ᾠήθη καὶ γυναῖκας, ὥσπερ ἄλλοτε, σὺν ἐκπλήξει διαφοιτᾷν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ τὰς πόλεις αὐτὰς ἀνιςαμένας, φυγῇ διαφέρεσθαι δι' ἀλλήλων [3]· τὴν δὲ Ῥώμην, ὥσπερ ὑπὸ ῥευμάτων πιμπλαμένην, φυγαῖς τῶν πέριξ δήμων καὶ μεταςάσεσιν, οὔτ' ἄρχοντι πεῖσαι ῥᾳδίαν οὖσαν, οὔτε λόγῳ καθεκτὴν, ἐν πολλῷ κλύδωνι καὶ σάλῳ, μικρὸν ἀπολιπεῖν αὐτὴν ὑφ' αὑτῆς ἀνατετράφθαι. Πάθη γὰρ ἀντίπαλα, καὶ βίαια κατεῖχε κινήματα πάντα τόπον. Οὔτε γὰρ τὸ χαῖρον ἡσυχίαν ἦγεν, ἀλλὰ τῷ δεδοικότι καὶ λυπουμένῳ κατὰ πολλὰ συμπίπτον ἐν μεγάλῃ πόλει, καὶ θρασυνόμενον ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος, δι' ἐρίδων ἦν· αὐτόν τε Πομπήϊον ἐκπεπληγμένον ἄλλος ἀλλαχόθεν ἐτάραττε, τοῖς μὲν, ὡς ηὔξησε Καίσαρα καθ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἡγεμονίας, εὐθύνας ὑπέχοντα, τῶν δ', ὅτι παραχωροῦντα καὶ προτεινόμενον εὐγνώμονας διαλύσεις ἀφῆκε [4] τοῖς περὶ Λέντλον ὑβρίσαι, κατηγορούντων· Φαώνιος δ' αὐτὸν ἐκέλευσε τῷ ποδὶ

1. Suet. XXXI.

2. Suet. VII. « Conjectores ad amplissimam spem incitaverunt, arbitrium orbis terrarum portendi interpretantes: quando mater, quam *subjectam* sibi *vidisset*, *non alia esset quam terra*, *quæ omnium parens haberetur.* » Sed somnium hoc Cæsari obvenisse narrat Suet., quum in Hispania ulteriori quæstorem ageret.

3. Poeticum vere spirat hic, et adsumptum locum hunc e poeta qui deperierit, libens crediderim.

4. Cl. Reisk. qui imparatus, ipso fatente, ad edendum Plut. accesserat, et plura *de suo* dedit, quam res

τύπτειν τὴν γῆν[1]· ἐπεὶ μεγαληγορῶν ποτε πρὸς τὴν σύγκλητον, οὐδὲν εἴα πολυπραγμονεῖν, οὐδὲ φροντίζειν ἐκείνους τῆς ἐπὶ τὸν πόλεμον παρασκευῆς· αὐτὸς γὰρ, ὅποι ἂν ἐπίῃ[2], κρούσας τὸ ἔδαφος τῷ ποδὶ, ϛρατευμάτων ἐμπλήσειν τὴν Ἰταλίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τότε πλήθει δυνάμεως ὑπερέβαλεν ὁ Πομπήϊος τὴν Καίσαρος· εἴασε δ' οὐδεὶς τὸν ἄνδρα χρήσασθαι τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς, ἀλλ' ὑπ' ἀγγελμάτων πολλῶν καὶ ψευδῶν καὶ φόβων, ὡς ἐφεϛῶτος ἤδη τοῦ πολεμίου, καὶ πάντα κατέχοντος, εἴξας συνεξεκρούσθη τῇ πάντων φορᾷ, καὶ ψηφίζεται ταραχὴν ὁρᾷν, καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπε, κελεύσας ἕπεσθαι τὴν γερουσίαν, καὶ μηδένα μένειν τῶν πρὸ τῆς τυραννίδος ᾑρημένων τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν[3].

XXXIV. Οἱ μὲν οὖν ὕπατοι μηδ' ἃ νόμος ἐϛὶ πρὸ ἐξόδου θύσαντες ἔφυγον· ἔφευγον δὲ καὶ τῶν βουλευτῶν οἱ πλεῖϛοι, τρόπον τινὰ δι' ἁρπαγῆς ἀπὸ τῶν ἰδίων, ὅ τι τύχοιεν, ὥσπερ ἀλλοτρίων, λαμβάνοντες. Εἰσὶ δ' οἳ, καὶ σφόδρα τὰ Καίσαρος ᾑρημένοι πρότερον, ἐξέπεσον ὑπὸ θάμβους τότε τῶν λογισμῶν, καὶ συμπαρηνέχθησαν, οὐδὲν δεόμενοι, τῷ ῥεύματι τῆς φορᾶς ἐκείνης. Οἰκτρότατον δὲ θέαμα τῆς πόλεως ἦν, ἐπιφερομένου τοσούτου χειμῶνος, ὥσπερ νεὼς ὑπὸ κυβερνητῶν ἀπαγορευόντων πρὸς τὸ συντυχὸν ἐκπεσεῖν ἀναγκαζομένης. Ἀλλὰ, καίπερ οὕτω τῆς μεταϛάσεως οἰκτρᾶς οὔσης, τὴν μὲν φυγὴν οἱ ἄνθρωποι πατρίδα διὰ Πομπήϊον ἡγοῦντο, τὴν δὲ Ῥώμην, ὡς Καίσαρος ϛρατόπεδον, ἐξέλειπον. Ὅπου καὶ Λαβιηνὸς, ἀνὴρ ἐν τοῖς μάλιϛα φίλος Καίσαρος, καὶ πρεσβευτὴς γεγονὼς, καὶ συνηγωνισμένος ἐν πᾶσι προθυμότατα τοῖς Κελτικοῖς πολέμοις, τότ' ἐκεῖνον ἀποδρὰς, ᾤχετο πρὸς Πομπήϊον[4]. Ἀλλὰ τούτῳ μὲν καὶ τὰ χρήματα

aut sensus postulabant, legi velit hic ἀφῆκαν, et κατηγοροῦντα, pro vulg. ἀφῆκε et κατηγοροῦντας: quam lect. sequitur Hutt.; vulgat. vero retinuit D. *Coray*; quæ si quid habet obscurius in verb. construct., non ideo minus accommodata stylo Plutarch.

1. App. de Bell. Civil. II.

2. E MSS. restituit D. *Coray*, pro vulgat. ὅταν ἀπίῃ. Suaserat Reisk. sed non ad Cæsarem, ad Pompeium vero referendum.

3. App. II, 34.

4. Dio Cass. XLI, 4.

καὶ τὰς ἀποσκευὰς ἀπέπεμψεν ὁ Καῖσαρ. Δομιτίῳ δ' ἡγουμένῳ σπειρῶν τριάκοντα, καὶ κατέχοντι Κορφίνιον, ἐπελθὼν παρεστρατοπέδευσεν [1]. Ὁ δ', ἀπογνοὺς τὰ καθ' ἑαυτὸν, ᾔτησε τὸν ἰατρὸν οἰκέτην ὄντα φάρμακον· καὶ λαβὼν τὸ δοθὲν, ἔπιεν ὡς τεθνηξόμενος. Μετ' ὀλίγον δ' ἀκούσας, τὸν Καίσαρα θαυμαστῇ τινι φιλανθρωπίᾳ χρῆσθαι πρὸς τοὺς ἑαλωκότας, αὐτὸς αὑτὸν ἀπεθρήνει, καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ βουλεύματος ᾐτιᾶτο. Τοῦ δ' ἰατροῦ θαῤῥύνοντος αὐτὸν, ὡς ὑπνωτικὸν, οὐ θανάσιμον, πεπωκότα, περιχαρὴς ἀναστὰς ἀπῄει πρὸς Καίσαρα, καὶ λαβὼν δεξιὰν, αὖθις διεξέπεσε πρὸς Πομπήϊον [2]. Ταῦτ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαγγελλόμενα τοὺς ἀνθρώπους ἡδίους ἐποίει, καί τινες φυγόντες ἀνέστρεψαν.

XXXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ τήν τε τοῦ Δομιτίου στρατιὰν παρέλαβε, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσους ἐν ταῖς πόλεσι Πομπηΐῳ στρατολογουμένους ἔφθασε καταλαβών. Πολὺς δὲ γεγονὼς ἤδη καὶ φοβερὸς ἐπ' αὐτὸν ἤλαυνε Πομπήϊον. Ὁ δ' οὐκ ἐδέξατο τὴν ἔφοδον, ἀλλ' εἰς Βρεντήσιον φυγὼν, τοὺς μὲν ὑπάτους πρότερον ἔστειλε μετὰ δυνάμεως εἰς Δυῤῥάχιον [3], αὐτὸς δ' ὀλίγον ὕστερον ἐπελθόντος Καίσαρος ἐξέπλευσεν, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γραφησομένοις τὰ καθ' ἕκαστα δηλωθήσεται [4]. Καίσαρι δὲ βουλομένῳ μὲν εὐθὺς διώκειν ἀπορία νεῶν ἦν. Εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψε, γεγονὼς ἐν ἡμέραις ἑξήκοντα πάσης ἀναιμωτὶ τῆς Ἰταλίας κύριος. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν πόλιν εὗρε μᾶλλον, ἢ προσεδόκα, καθεστῶσαν, καὶ τῶν ἀπὸ βουλῆς ἐν αὐτῇ συχνοὺς, τούτοις μὲν ἐπιεικῆ καὶ δημοτικὰ διελέχθη, παρακαλῶν αὐτοὺς καὶ πρὸς Πομπήϊον ἀποστέλλειν ἄνδρας ἐπὶ συμβάσεσι πρεπούσαις· ὑπήκουσε δ' οὐδεὶς, εἴτε φοβούμενοι Πομπήϊον ἐγκαταλελειμμένον, εἴτε νομίζοντες, οὐχ οὕτω Καίσαρα φρονεῖν, ἀλλ' εὐπρεπείᾳ λόγων χρῆσθαι. Τοῦ δὲ δημάρχου, Μετέλλου, κωλύοντος αὐτὸν ἐκ τῶν ἀποθέτων χρήματα λαμβάνειν [5], καὶ νόμους τινὰς προφέροντος, οὐκ ἔφη τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· « Σὺ δ' εἰ τοῖς πραττο-

1. Dio Cass. XLI, 10. App. II. Cæs. de B. C. III, 41.
2. Cæs. de Bell. civil. I, 16 et seqq.; pag. 30.
3. Dio Cass. XLI, 14. App. II.
4. In vita scil. Pomp. Magni, 62, 63.
5. App. II, 41.

« μένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παῤῥησίας γὰρ οὐ « δεῖται πόλεμος. Ὅταν δὲ καταθῶμαι τὰ ὅπλα, συμβάσεων γε- « νομένων, τότε παριὼν δημαγωγήσεις. Καὶ ταῦτα (ἔφη) λέγω « τῶν ἐμαυτοῦ δικαίων ὑφιέμενος. Ἐμὸς γάρ εἶ σὺ, καὶ πάντες, « ὅσους εἴληφα τῶν πρὸς ἐμὲ ϛασιασάντων. » Ταῦτα πρὸς τὸν Μέτελλον εἰπὼν, ἐβάδιζε πρὸς τὰς θύρας τοῦ ταμιείου. Μὴ φαινομένων δὲ τῶν κλειδῶν[1] χαλκεῖς μεταπεμψάμενος, ἐκκόπτειν ἐκέλευεν· αὖθις δ' ἐνιϛαμένου τοῦ Μετέλλου, καί τινων ἐπαινούντων, διατεινάμενος ἠπείλησεν ἀποκτενεῖν αὐτὸν, εἰ μὴ παύσαιτο παρενοχλῶν. « Καὶ τοῦτο (ἔφη) μειράκιον, οὐκ ἀγνοεῖς, « ὅτι μοι δυσκολώτερον ἦν εἰπεῖν, ἢ πρᾶξαι. » Οὗτος ὁ λόγος τότε καὶ Μέτελλον ἀπελθεῖν ἐποίησε καταδείσαντα, καὶ τἄλλα ῥᾳδίως αὐτῷ καὶ ταχέως ὑπηρετεῖσθαι πρὸς τὸν πόλεμον[2].

XXXVI. Ἐϛράτευε δ' εἰς Ἰϐηρίαν[3], πρότερον ἐγνωκὼς τοὺς περὶ Ἀφράνιον καὶ Βάρωνα Πομπηΐου πρεσϐευτὰς ἐκϐαλεῖν, καὶ τὰς ἐκεῖ δυνάμεις καὶ τὰς ἐπαρχίας ὑφ' αὑτῷ ποιησάμενος, οὕτως ἐπὶ Πομπήϊον ἐλαύνειν, μηδένα κατὰ νώτου τῶν πολεμίων ὑπολιπόμενος. Κινδυνεύσας δὲ καὶ (τῷ) σώματι πολλάκις κατ' ἐνέδρας, καὶ τῷ ϛρατῷ μάλιϛα διὰ λιμὸν, οὐκ ἀνῆκε πρότερον διώκων καὶ προκαλούμενος καὶ περιταφρεύων τοὺς ἄνδρας, ἢ κύριον βίᾳ γενέσθαι τῶν ϛρατοπέδων, καὶ τῶν δυνάμεων. Οἱ δ' ἡγεμόνες ᾤχοντο πρὸς Πομπήϊον φεύγοντες[4].

XXXVII. Ἐπανελθόντα δ' εἰς Ῥώμην Καίσαρα Πείσων μὲν ὁ πενθερὸς παρεκάλει πρὸς Πομπήϊον ἀποϛέλλειν ἄνδρας ὑπὲρ διαλύσεως, Ἰσαυρικὸς δὲ Καίσαρι χαριζόμενος ἀντεῖπεν. Αἱρεθεὶς δὲ δικτάτωρ ὑπὸ τῆς βουλῆς[5], φυγάδας τε κατήγαγε[6], καὶ τῶν ἐπὶ Σύλλα δυστυχησάντων τοὺς παῖδας ἐπιτίμους ἐποίησε, καὶ

1. Ærarii quippe claves consules habebant.

2. Teste Plinio, C. Cæsar primo introitu urbis in civili bello, protulit ex ærario laterum aureorum xxv millia, argenteorum xxxv., et in numerato HS. cccc. (Lib. xxxiii, 17.)

3. Dio Cass. xli, 18—37.

4. Hæc obiter admodum: plura apud Cæs. Bell. Civ. i et ii.

5. Non a senatu, ὑπὸ τῆς βουλῆς; sed ut egregie Dio, παρὰ τὰ πάτρια, a plebe et prætore.

6. Excepto uno Milone, qui Clodium occiderat.

σεισαχθείᾳ τινὶ τόκων ἐκούφιζε τοὺς χρεωφειλέτας[1]· ἄλλων τε τοιούτων ἥψατο πολιτευμάτων, οὐ πολλῶν· ἀλλ' ἐν ἡμέραις ἕνδεκα τὴν μὲν μοναρχίαν[2] ἀπειπάμενος, ὕπατον δ' ἀναδείξας ἑαυτὸν καὶ Σερουΐλιον Ἰσαυρικὸν, εἴχετο τῆς στρατείας. Καὶ τὰς μὲν ἄλλας δυνάμεις καθ' ὁδὸν ἐπειγόμενος παρῆλθεν, ἱππεῖς δ' ἔχων λογάδας ἑξακοσίους, καὶ πέντε τάγματα, χειμῶνος ἐν τροπαῖς ὄντος, ἱσταμένου Ἰανουαρίου μηνὸς (οὗτος δ' ἂν εἴη Ποσειδεὼν Ἀθηναίοις), ἀφῆκεν εἰς τὸ πέλαγος: καὶ διαβαλὼν τὸν Ἰόνιον, Ὤρικον καὶ Ἀπολλωνίαν αἱρεῖ[3], τὰ δὲ πλοῖα πάλιν ἀπέπεμψεν εἰς Βρεντήσιον ἐπὶ τοὺς ὑστερίσαντας τῇ πορείᾳ στρατιώτας. Οἱ δ', ἄχρι μὲν καθ' ὁδὸν ἦσαν, ἅτε δὴ καὶ παρηκμακότες ἤδη τοῖς σώμασι, καὶ πρὸς τὰ πλήθη τῶν πολέμων[4] ἀπειρηκότες, ἐν αἰτίαις εἶχον τὸν Καίσαρα· « Ποῖ δὴ, καὶ πρὸς τί πέρας, « ἡμᾶς ὁ ἀνὴρ καταθήσεται, περιφέρων καὶ χρώμενος ὥσπερ « ἀτρύτοις καὶ ἀψύχοις ἡμῖν; καὶ σίδηρος ἐξέκαμε πληγαῖς, καὶ « θυρεοῦ τις ἐστὶ φειδὼ ἐν χρόνῳ τοσούτῳ καὶ θώρακος· οὐδ' « ἀπὸ τῶν τραυμάτων ἄρα λογίζεται Καῖσαρ, ὅτι θνητῶν μὲν « ἄρχει, θνητὰ δὲ πεφύκαμεν πάσχειν καὶ ἀλγεῖν[5]; ὥραν δὲ χει- « μῶνος καὶ πνεύματος ἐν θαλάττῃ καιρὸν οὐδὲ θεῷ βιάζεσθαι « δυνατόν· ἀλλ' οὗτος παραβάλλεται, καθάπερ οὐ διώκων πο- « λεμίους, ἀλλὰ φεύγων. » Τοιαῦτα λέγοντες ἐπορεύοντο σχολαίως εἰς τὸ Βρεντήσιον. Ὡς δ' ἐλθόντες εὗρον ἀνηγμένον τὸν Καίσαρα, ταχὺ πάλιν αὖ μεταβαλόντες, ἐκάκιζον ἑαυτοὺς, προδότας ἀποκαλοῦντες τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκάκιζον δὲ καὶ τοὺς ἡγεμόνας, οὐκ ἐπιταχύναντας τὴν πορείαν. Καθήμενοι δ' ἐπὶ τῶν ἄκρων πρὸς τὸ πέλαγος καὶ τὴν Ἤπειρον, ἀπεσκόπουν τὰς ναῦς, ἐφ' ὧν ἔμελλον περαιοῦσθαι πρὸς ἐκεῖνον.

XXXVIII. Ἐν δ' Ἀπολλωνίᾳ Καῖσαρ, οὐκ ἔχων ἀξιόμαχον τὴν μεθ' ἑαυτοῦ δύναμιν, βραδυνούσης δὲ τῆς ἐκεῖθεν, ἀπορού-

1. Cæs. de B. C. III, 1. Suet. in Jul. Cæs. XXVII.

2. Τὴν λεγομένην δικτατωρίαν.

3. Illyridis Græcæ oppida.

4. Nonnulli πολεμίων, quod intelliges de aggere, vallo, itinere longo et cito faciendo, etc.

5. Θνητὰ πάσχειν et ἀλγεῖν est ea pati, et dolere, quæ mortalibus affert conditio mortalis.

μενος καὶ περιπαθῶν, δεινὸν ἐϐούλευσε βούλευμα, κρύφα πάντων εἰς πλοῖον ἐμϐὰς, τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον, ἀναχθῆναι πρὸς τὸ Βρεντήσιον, τηλικούτοις στόλοις περιεχομένου τοῦ πελάγους ὑπὸ τῶν πολεμίων. Νυκτὸς οὖν ἐσθῆτι θεράποντος ἐπικρυψάμενος ἀνέϐη, καὶ καταϐαλὼν ἑαυτὸν[1], ὥς τινα τῶν παρημελημένων, ἡσύχαζε. Τοῦ δὲ Ἀνίου ποταμοῦ τὴν ναῦν ὑποφέροντος εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν μὲν ἑωθινὴν αὔραν[2], ἣ παρεῖχε τηνικαῦτα περὶ τὰς ἐκϐολὰς γαλήνην, ἀπωθοῦσα πόῤῥω τὸ κῦμα, πολὺς πνεύσας πελάγιος διὰ νυκτὸς (ἄνεμος) ἀπέσϐεσε· πρὸς δὲ τὴν πλημμύραν τῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἀντίϐασιν τοῦ κλύδωνος ἀγριαίνων ὁ ποταμὸς, καὶ τραχὺς ἅμα καὶ κτύπῳ μεγάλῳ καὶ σκληραῖς ἀνακοπτόμενος δίναις, ἄπορος ἦν βιασθῆναι τῷ κυϐερνήτῃ· καὶ μεταϐαλεῖν ἐκέλευσε τοὺς ναύτας, ὡς ἀποστρέψων τὸν πλοῦν. Αἰσθόμενος δ' ὁ Καῖσαρ ἀναδείκνυσιν ἑαυτὸν, καὶ τοῦ κυϐερνήτου λαϐόμενος τῆς χειρὸς, ἐκπεπληγμένου πρὸς τὴν ὄψιν· « Ἴθι (ἔφη), γενναῖε, « τόλμα, καὶ δέδιθι μηδέν· Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος « τύχην συμπλέουσαν[3].» Ἐλάθοντο τοῦ χειμῶνος οἱ ναῦται, καὶ ταῖς κώπαις ἐμφύντες, ἐϐιάζοντο πάσῃ προθυμίᾳ τὸν ποταμόν. Ὡς δ' ἦν ἄπορα, δεξάμενος πολλὴν θάλατταν, καὶ κινδυνεύσας ἐν τῷ στόματι, συνεχώρησε μάλ' ἄκων τῷ κυϐερνήτῃ μεταϐαλεῖν. Ἀνιόντι δ' αὐτῷ κατὰ πλῆθος ἀπήντων οἱ στρατιῶται, πολλὰ μεμφόμενοι καὶ δυσπαθοῦντες, εἰ μὴ πέπεισται καὶ σὺν αὐτοῖς μόνοις ἱκανὸς εἶναι νικᾶν, ἀλλ' ἄχθεται καὶ παραϐάλλεται[4] διὰ τοὺς ἀπόντας, ὡς ἀπιστῶν τοῖς παροῦσιν.

XXXIX. Ἐκ τούτου κατέπλευσε[5] μὲν Ἀντώνιος ἀπὸ Βρεντησίου τὰς δυνάμεις ἄγων. Θαῤῥήσας δὲ Καῖσαρ προὐκαλεῖτο Πομπήϊον, ἱδρυμένον ἐν καλῷ, καὶ χορηγούμενον ἔκ τε γῆς καὶ θαλάττης ἀποχρώντως, αὐτὸς ἐν οὐκ ἀφθόνοις διάγων κατ' ἀρ-

1. Quasi totum Cæsarem exuerit.

2. Nocturna, sive potius matutina aura, quæ a terra spirans, e portu in mare egressuris erat opportunissima.

3. Iisdem Cæsar verbis utitur ap. App. l. II, p. 463 : Θαῤῥῶν. ἴθι πρὸς τὸν κλύδωνα, Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην.

4. Temere se tanto periculo immissiset.

5. Cæs. de B. C. III, 25—30.

χὰς, ὕϛερον δὲ καὶ σφόδρα πιεσθεὶς ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων[1]. Ἀλλὰ ῥίζαν[2] τινὰ κόπτοντες οἱ ϛρατιῶται, καὶ γάλακτι φυρῶντες, προσεφέροντο, καί ποτε καὶ διαπλάσαντες ἐξ αὐτῆς ἄρτους[3], καὶ ταῖς προφυλακαῖς τῶν πολεμίων ἐπιδραμόντες, ἔβαλλον εἴσω καὶ διεῤῥίπτουν, ἐπιλέγοντες, ὡς, ἄχρις ἂν ἡ γῆ τοιαύτας ἐκφέρῃ ῥίζας, οὐ παύσονται πολιορκοῦντες Πομπήϊον. Ὁ μέντοι Πομπήϊος οὔτε τοὺς ἄρτους, οὔτε τοὺς λόγους εἴα τούτους ἐκφέρεσθαι πρὸς τὸ πλῆθος. Ἠθύμουν γὰρ οἱ ϛρατιῶται, τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ἀπάθειαν τῶν πολεμίων, ὥσπερ θηρίων, ὀῤῥωδοῦντες. Ἀεὶ δέ τινες περὶ τοῖς ἐρύμασι τοῖς Πομπηΐου μάχαι σποράδες ἐγίγνοντο· καὶ περιῆν πάσαις ὁ Καῖσαρ, πλὴν μιᾶς[4], ἐν ᾗ, τροπῆς μεγάλης γενομένης, ἐκινδύνευσεν[5] ἀπολέσαι τὸ ϛρατόπεδον. Πομπηΐου γὰρ προσβαλόντος, οὐδεὶς ἔμεινεν, ἀλλὰ καὶ τάφροι κατεπίμπλαντο κτεινομένων, καὶ περὶ τοῖς αὐτῶν χαρακώμασι καὶ περιτειχίσμασιν ἔπιπτον ἐλαυνόμενοι προτροπάδην. Καῖσαρ δ' ὑπαντιάζων, ἐπειρᾶτο μὲν ἀναϛρέφειν τοὺς φεύγοντας, ἐπέραινε δ' οὐδέν· ἀλλ' ἐπιλαμβανομένου τῶν σημείων ἀπεῤῥίπτουν οἱ κομίζοντες, ὥϛε δύο καὶ τριάκοντα λαβεῖν τοὺς πολεμίους, αὐτὸς δὲ παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν. Ἀνδρὶ γὰρ μεγάλῳ καὶ ῥωμαλέῳ, φεύγοντι παρ' αὐτὸν, ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα, μένειν ἐκέλευσε, καὶ ϛρέφεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ δὲ, μεϛὸς ὢν ταραχῆς παρὰ τὸ δεινὸν, ἐπήρατο τὴν μάχαιραν, ὡς καθιξόμενος· φθάνει δ' ὁ τοῦ Καίσαρος ὑπασπιϛὴς, ἀποκόψας αὐτοῦ τὸν ὦμον. Οὕτω δ' ἀπέγνω τὰ καθ' αὐτὸν, ὥϛ', ἐπεὶ Πομπήϊος ὑπ' εὐλαβείας τινὸς, ἢ τύχης, ἔργῳ μεγάλῳ τέλος οὐκ ἐπέθηκεν, ἀλλὰ καθείρξας εἰς τὸν χάρακα τοὺς φεύγοντας, ἀνεχώρησεν, εἶπεν ἄρα πρὸς τοὺς φίλους ἀπιὼν ὁ Καῖσαρ· « Σήμερον ἂν ἡ

1. Quod enim auferre non poterat Pomp. proxima quaque regione, corrumpi curaverat.

2. *Chara* appellatur apud Cæs. III, 48 : Plinio autem, XIX, 8, *Lapsana*. Hanc radicem descripsit Clusius, et vocat *Talariam Ungaricam*. Vide de ea quod annotavit v. Cl. *Cuvier* ad nostrum Cæs. t. II, B. C. lib. III, cap. 48.

3. *Id* (genus radicis) *ad similitudinem panis efficiebant*. Cæs. l. cit.

4. Qua de re, præter Cæs., adeas App. II, 61, 62, et Dio Cass. XLI.

5. Restitutum e conject. Reisk. pro vulgat. ἐκινδύνευσε μέν.

« νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον. » Αὐτὸς δὲ παρελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ κατακλιθεὶς, νύκτα πασῶν ἐκείνην ἀνιαρωτάτην διήγαγεν, ἐν ἀπόροις λογισμοῖς, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκὼς, ὅτι, καὶ χώρας ἐπικειμένης βαθείας καὶ πόλεων εὐδαιμόνων τῶν Μακεδονικῶν καὶ Θετταλικῶν, ἐάσας ἐκεῖ περισπάσαι τὸν πόλεμον, ἐνταῦθα καθέζοιτο πρὸς θαλάττῃ, ναυκρατούντων τῶν πολεμίων, πολιορκούμενος τοῖς ἀναγκαίοις μᾶλλον, ἢ τοῖς ὅπλοις πολιορκῶν. Οὕτω δὲ περισπασθεὶς[1] καὶ ἀνιαθεὶς πρὸς τὴν ἀπορίαν καὶ χαλεπότητα τῶν παρόντων, ἀνίστη τὸν στρατὸν, ἐπὶ Σκιπίωνα προάγειν εἰς Μακεδονίαν ἐγνωκώς. Ἢ γὰρ ἐπισπάσεσθαι τὸν Πομπήϊον, ὅπου μαχεῖται μὴ χορηγούμενος ὁμοίως ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἢ περιέσεσθαι μεμονωμένου Σκιπίωνος.

XL. Τοῦτο τὴν Πομπηΐου στρατιὰν ἐπῆρε, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἡγεμόνας, ὡς ἡττημένου καὶ φεύγοντος ἔχεσθαι Καίσαρος. Αὐτὸς μὲν γὰρ εὐλαβῶς εἶχε Πομπήϊος ἀναῤῥίψαι τὴν μάχην περὶ τηλικούτων, καὶ παρεσκευασμένος ἄριστα πᾶσι πρὸς τὸν χρόνον, ἠξίου τρίβειν καὶ μαραίνειν τὴν τῶν πολεμίων ἀκμὴν βραχεῖαν οὖσαν. Τὸ γάρ τοι μαχιμώτατον τῆς Καίσαρος δυνάμεως ἐμπειρίαν μὲν εἶχε καὶ τόλμαν ἀνυπόστατον πρὸς τοὺς ἀγῶνας· ἐν δὲ ταῖς πλάναις καὶ ταῖς στρατοπεδείαις τειχοφυλακοῦντες καὶ νυκτεγερτοῦντες ἐξέκαμνον[2] ὑπὸ γήρως, καὶ βαρεῖς ἦσαν τοῖς σώμασι πρὸς τοὺς πόνους, δι' ἀσθένειαν ἐγκαταλείποντες τὴν προθυμίαν. Τότε δὲ καί τι νόσημα λοιμῶδες ἐλέχθη, τὴν ἀτοπίαν τῆς διαίτης ποιησάμενον ἀρχὴν, ἐν τῇ στρατιᾷ περιφέρεσθαι τῇ Καίσαρος. Καὶ τὸ μέγιστον, οὔτε χρήμασιν ἐῤῥωμένος, οὔτε τροφῆς εὐπορῶν, χρόνου βραχέος ἐδόκει περὶ αὐτῷ καταλυθήσεσθαι.

XLI. Διὰ ταῦτα Πομπήϊον μάχεσθαι μὴ βουλόμενον[3] μόνος ἐπῄνει Κάτων, φειδοῖ τῶν πολιτῶν· ὅς γε καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῇ μάχῃ τῶν πολεμίων, εἰς χιλίους τὸ πλῆθος γενομένους[4],

1. Bryani conjecturam, περιπαθής, præferendam censet Schmied.

2. Pompeianorum opinionem fefellit eventus, et jam fefellerat, seu in obsidione Pompeii, seu in prælio modo descripto.

3. Alii omnes Πομπηΐῳ.... βουλομένῳ; aut sunt, inquit Reisk., dativi absoluti, pro genitivis; aut deest post μόνος, particip. συνηγορῶν. Nos accusativum prætulimus.

4. Cæs. de B. C. III, 71.

ἰδὼν, ἀπῆλθεν ἐγκαλυψάμενος καὶ καταδακρύσας. Οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐκάκιζον τὸν Πομπήϊον φυγομαχοῦντα, καὶ παρώξυνον, Ἀγαμέμνονα καὶ βασιλέα βασιλέων ἀποκαλοῦντες[1], ὡς δὴ μὴ βουλόμενον ἀποθέσθαι τὴν μοναρχίαν, ἀλλ' ἀγαλλόμενον, ἡγεμόνων τοσούτων ἐξηρτημένων αὐτοῦ καὶ φοιτώντων ἐπὶ σκηνήν. Φαώνιος δὲ, τὴν Κάτωνος παῤῥησίαν ὑποποιούμενος, μανικῶς ἐσχετλίαζεν, εἰ μηδὲ τῆτες ἔςαι τῶν περὶ Τουσκλάνον ἀπολαῦσαι σύκων, διὰ τὴν Πομπηΐου φιλαρχίαν[2]. Ἀφράνιος δὲ (νεωςὶ γὰρ ἐξ Ἰβηρίας ἀφῖκτο κακῶς ςρατηγήσας), διαβαλλόμενος ἐπὶ χρήμασι προδοῦναι τὸν ςρατὸν[3], ἠρώτα, διὰ τί πρὸς τὸν ἔμπορον οὐ μάχονται τὸν ἐωνημένον παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπαρχίας. Ἐκ τούτων ἁπάντων συνελαυνόμενος ἄκων εἰς μάχην ὁ Πομπήϊος ἐχώρει τὸν Καίσαρα διώκων. Ὁ δὲ τὴν μὲν ἄλλην πορείαν χαλεπῶς ἤνυσεν, οὐδενὸς παρέχοντος ἀγορὰν, ἀλλὰ πάντων καταφρονούντων διὰ τὴν ἔναγχος ἧτταν[4]. Ὡς δ' εἷλε Γόμφους[5], Θεσσαλικὴν πόλιν, οὐ μόνον ἔθρεψε τὴν ςρατιὰν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοσήματος ἀπήλλαξε παραλόγως. Ἀφθόνῳ γὰρ ἐνέτυχον οἴνῳ, καὶ πιόντες ἀνέδην, εἶτα χρώμενοι κώμοις, καὶ βακχεύοντες ἀνὰ τὴν ὁδὸν, ἐκ μέθης διεκρούσαντο καὶ παρήλλαξαν τὸ πάθος, εἰς ἕξιν ἑτέραν τοῖς σώμασι μεταπεσόντες.

XLII. Ὡς δ' εἰς τὴν Φαρσαλίαν[6] ἐμβαλόντες ἀμφότεροι κατεςρατοπέδευσαν, ὁ μὲν Πομπήϊος αὖθις εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀνεκρούετο λογισμὸν τὴν γνώμην, ἔτι καὶ φασμάτων οὐκ αἰσίων προσγενομένων, καὶ καθ' ὕπνον ὄψεως. Ἐδόκει γὰρ ἑαυτὸν ὁρᾷν ἐν τῷ θεάτρῳ κροτούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων..... Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν οὕτω θρασεῖς ἦσαν, καὶ τὸ νίκημα ταῖς ἐλπίσι προειληφότες, ὥςε φιλονεικεῖν ὑπὲρ τῆς Καίσαρος ἀρχιερωσύνης Δομίτιον καὶ Σπινθῆρα καὶ Σκιπίωνα, διαμιλλωμένους ἀλλήλοις· πέμπειν δὲ πολλοὺς

1. Dictum erat Domitii Ahenobarbi. Vit. Pomp. 67.

2. Probatam Bryano lectionem restituit D. Coray e MSS. Paris. Alii, μοναρχίαν.

3. Illum quippe proditi exercitus apud Pompeium insimulatum fuisse ab At Rufo multi memorant.

4. Dyrrhachinam scilicet.

5. De cujus obsidione vid. Cæs. III, 80.

6. Dio Cass. XLI, 52 — 63; App. II, p. 780 et seqq.; Cæs. de B. C. III, 93.

εἰς Ῥώμην μισθουμένους καὶ προκαταλαμβάνοντας οἰκίας ὑπατεύουσι καὶ στρατηγοῦσιν ἐπιτηδείους, ὡς εὐθὺς ἄρξοντες μετὰ τὸν πόλεμον. Μάλιστα δ' ἐσφάδαζον οἱ ἱππεῖς ἐπὶ τὴν μάχην, ἠσκημένοι περιττῶς ὅπλων λαμπρότησι, καὶ τροφαῖς ἵππων, καὶ κάλλει σωμάτων μέγα φρονοῦντες, καὶ διὰ τὸ πλῆθος, ἑπτακισχίλιοι πρὸς χιλίους τοὺς Καίσαρος ὄντες. Ἦν δὲ καὶ τὸ τῶν πεζῶν πλῆθος οὐκ ἀγχώμαλον, ἀλλὰ τετρακισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι παρετάττοντο δισμυρίοις καὶ δισχιλίοις [1].

XLIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ, τοὺς στρατιώτας συναγαγὼν, καὶ προειπὼν, ὡς δύο μὲν αὐτῷ τάγματα Κορφίνιος [2] ἄγων ἐγγύς ἐστιν, ἄλλαι δὲ πεντεκαίδεκα σπεῖραι μετὰ Καληνοῦ κάθηνται περὶ Μέγαρα καὶ Ἀθήνας, ἠρώτησεν, εἴτε βούλονται περιμένειν ἐκείνους, εἴτ' αὐτοὶ διακινδυνεῦσαι καθ' ἑαυτούς. Οἱ δ' ἀνεβόησαν, δεόμενοι μὴ περιμένειν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὅπως τάχιστα συνίωσιν εἰς χεῖρας τοῖς πολεμίοις, τεχνάζεσθαι καὶ στρατηγεῖν. Ποιουμένῳ δὲ καθαρμὸν αὐτῷ τῆς δυνάμεως, καὶ θύσαντι τὸ πρῶτον ἱερεῖον, εὐθὺς ὁ μάντις ἔφραζε, τριῶν ἡμερῶν μάχῃ κριθήσεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐρομένου δὲ τοῦ Καίσαρος, εἰ καὶ περὶ τοῦ τέλους ἐνορᾷ τι τοῖς ἱερείοις εὔσημον, « Αὐτὸς ἂν (ἔφη) σὺ τοῦτο βέλ« τιον ὑποκρίναιο σαυτῷ. Μεγάλην γὰρ οἱ θεοὶ μεταβολὴν καὶ « μετάπτωσιν ἐπὶ τὰ ἐναντία τῶν καθεστώτων δηλοῦσιν· ὥστ', « εἰ μὲν εὖ πράττειν ἡγῇ σεαυτὸν ἐπὶ τῷ παρόντι, τὴν χείρονα « προσδόκα τύχην· εἰ δὲ κακῶς, τὴν ἀμείνονα. » Τῇ δὲ πρὸ τῆς μάχης νυκτὶ, τὰς φυλακὰς ἐφοδεύοντος αὐτοῦ, περὶ τὸ μεσονύκτιον ὤφθη λαμπὰς οὐρανίου πυρὸς, ἣν ὑπερενεχθεῖσαν τὸ Καίσαρος στρατόπεδον, λαμπρὰν καὶ φλογώδη γενομένην, ἔδοξεν εἰς τὸ Πομπηΐου καταπεσεῖν. Ἑωθινῆς δὲ φυλακῆς καὶ πανικὸν τάραχον ᾔσθοντο, γιγνόμενον παρὰ τοῖς πολεμίοις. Οὐ μὴν μαχεῖσθαί γε κατ' ἐκείνην προσεδόκα τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ Σκοτούσσης [3] ὁδεύων ἀνεζεύγνυεν.

1. De numero militum utriusque aciei consentiunt Cæs. III, 88, 89; App. II — 70; Plut. in Pomp. 69.

2. Emendant omnes: Κορνιφίκιος, qui iterum occurret 51. — Cæsaris quæstor erat. De Bell. Alex. 42. Calenus vero, legatus.

3. Scotussa est urbs Thessaliæ.

XLIV. Ἐπεὶ δὲ, τῶν σκηνῶν ἤδη καταλελυμένων, οἱ σκοποὶ προσίππευσαν αὐτῷ, τοὺς πολεμίους ἐπὶ μάχῃ καταβαίνειν ἀπαγγέλλοντες, περιχαρὴς γενόμενος, καὶ εὐξάμενος τοῖς θεοῖς, παρέταττε τὴν φάλαγγα, τὴν τάξιν τριπλῆν ποιῶν. Καὶ τοῖς μὲν μέσοις ἐπέστησε Καλβῖνον Δομίτιον, τῶν δὲ κεράτων τὸ μὲν εἶχεν Ἀντώνιος, αὐτὸς δὲ τὸ δεξιὸν, ἐν τῷ δεκάτῳ τάγματι μέλλων μάχεσθαι. Κατὰ τοῦτο δὲ τοὺς τῶν πολεμίων ἱππεῖς ἀντιπαραταττομένους ὁρῶν, καὶ δεδοικὼς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας, καὶ κατόπιν ἔστησε τοῦ δεξιοῦ, διδάξας, ἃ χρὴ ποιεῖν, ὅταν οἱ τῶν πολεμίων ἱππεῖς προσφέρωνται. Πομπήϊος δὲ τὸ μὲν αὐτὸς εἶχε τῶν κεράτων [1], τὸ δ' εὐώνυμον Δομίτιος, τοῦ δὲ μέσου Σκιπίων ἦρχεν ὁ πενθερός. Οἱ δ' ἱππεῖς ἅπαντες ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν ἔβρισαν, ὡς τὸ δεξιὸν κυκλωσόμενοι τῶν πολεμίων, καὶ λαμπρὰν περὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα ποιησόμενοι τροπήν. Οὐδὲν γὰρ ἀνθέξειν [2] βάθος ὁπλιτικῆς φάλαγγος, ἀλλὰ συντρίψεσθαι καὶ καταρράξεσθαι πάντα τοῖς ἐναντίοις, ἐπιβολῆς ἅμα τοσούτων ἱππέων γενομένης. Ἐπεὶ δὲ σημαίνειν ἔμελλον ἀμφότεροι τὴν ἔφοδον, Πομπήϊος μὲν ἐκέλευσε τοὺς ὁπλίτας ἑστῶτας ἐν προβολῇ [3] καὶ μένοντας ἀραρότως δέχεσθαι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν πολεμίων, μέχρις ἂν ὑσσοῦ βολῆς ἐντὸς γένωνται. Καῖσαρ δὲ καὶ περὶ τοῦτο διαμαρτεῖν φησιν αὐτὸν, ἀγνοήσαντα τὴν μετὰ δρόμου καὶ φορᾶς ἐν ἀρχῇ γινομένην σύρραξιν, ὡς ἔν τε ταῖς πληγαῖς βίαν προστίθησι, καὶ συνεκκαίει τὸν θυμὸν, ἐκ πάντων ἀναρριπιζόμενον. Αὐτὸς δὲ, κινεῖν τὴν φάλαγγα μέλλων, καὶ προϊὼν ἐπ' ἔργον ἤδη, πρῶτον ὁρᾷ τῶν ταξιαρχῶν ἄνδρα τινὰ πιστὸν αὐτῷ καὶ πολέμων ἔμπειρον, ἐπιθαρσύνοντα τοὺς ὑφ' αὐτῷ καὶ προκαλούμενον εἰς ἅμυναν ἀλκῆς. Τοῦτον ὀνομαστὶ προσαγορεύσας· « Τί ἐλπίζομεν (εἶπεν), ὦ

1. Cæsar vero, III, 89, ait Pompeium in sinistro cornu fuisse, ipsumque Cæs. contra Pomp. constitisse; quod vero simillimum videtur.

2. Ὤοντο scil. vel ἐνόμιζον, sed consulto ab ipso auctore omissum putat H. Steph.

3. Causam videas apud Cæs. III, 92, 93, cur hoc jusserit Pompeius, Cæsar vero reprehenderit.

« Γάϊε Κρασσίνιε[1], καὶ πῶς τοῦ θράσους ἔχομεν; » Ὁ δὲ Κρασσίνιος, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν, καὶ μέγα βοήσας· « Νικήσομεν « (ἔφη) λαμπρῶς, ὦ Καῖσαρ· ἐμὲ γὰρ ἢ ζῶντα τήμερον, ἢ τεθνηκότα, ἐπαινέσεις. » Ταῦτ' εἰπὼν, πρῶτος ἐμβάλλει τοῖς πολεμίοις δρόμῳ, συνεπισπασάμενος τοὺς περὶ αὐτὸν ἑκατὸν εἴκοσι στρατιώτας. Διακόψας δὲ τοὺς πρώτους, καὶ πρόσω χωρῶν φόνῳ πολλῷ καὶ βιαζόμενος, ἀνακόπτεται ξίφει πληγεὶς διὰ τοῦ στόματος, ὥστε καὶ τὴν αἰχμὴν[2] ὑπὲρ τὸ ἰνίον ἀνασχεῖν.

XLV. Οὕτω δὲ τῶν πεζῶν κατὰ τὸ μέσον συῤῥαγέντων καὶ μαχομένων ἀπὸ τοῦ κέρατος, οἱ τοῦ Πομπηΐου ἱππεῖς σοβαρῶς ἐπήλαυνον, εἰς κύκλωσιν τοῦ δεξιοῦ τὰς ἴλας ἀνεχόμενοι[3]· καὶ πρὶν ἢ προσβαλεῖν αὐτοὺς, ἐκτρέχουσιν αἱ σπεῖραι παρὰ Καίσαρος, οὐχ, ὥσπερ εἰώθασιν, ἀκοντίσμασι χρώμενοι τοῖς ὑσσοῖς, οὐδὲ μηροὺς παίοντες ἐκ χειρὸς, ἢ κνήμας τῶν πολεμίων, ἀλλὰ τῶν ὄψεων ἐφιέμενοι, καὶ τὰ πρόσωπα συντιτρώσκοντες. Ὑπὸ Καίσαρος δεδιδαγμένοι τοῦτο ποιεῖν, ἐλπίζοντος ἄνδρας οὐ πολλὰ πολέμοις, οὐδὲ τραύμασιν ὡμιληκότας, νέους δὲ καὶ κομῶντας ἐπὶ κάλλει καὶ ὥρᾳ, μάλιστα τὰς τοιαύτας πληγὰς ὑπόψεσθαι, καὶ μὴ μενεῖν, τὸν ἐν τῷ παρόντι κίνδυνον ἅμα καὶ τὴν αὖθις αἰσχύνην[4] δεδοικότας. Ὃ δὴ καὶ συνέβαινεν· οὐ γὰρ ἠνείχοντο τῶν ὑσσῶν ἀναφερομένων, οὐδ' ἐτόλμων ἐν ὀφθαλμοῖς τὸν σίδηρον ὁρῶντες, ἀλλ' ἀπεστρέφοντο καὶ συνεκαλύπτοντο, φειδόμενοι τῶν προσώπων. Καὶ τέλος οὕτω ταράξαντες ἑαυτοὺς ἐτράποντο φεύγειν, αἴσχιστα λυμηνάμενοι τὸ σύμπαν. Εὐθὺς γὰρ οἱ μὲν νενικηκότες τούτους, ἐκυκλοῦντο τοὺς πεζοὺς, καὶ κατὰ νώτου προσπίπτοντες ἔκοπτον. Πομπήϊος δ' ὡς κατεῖδεν ἀπὸ θατέρου[5] τοὺς ἱππεῖς φυγῇ σκεδασθέντας, οὐκέτ' ἦν ὁ αὐτὸς, οὐδ' ἐμέμνητο Πομπήϊος ὢν Μάγνος, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ μάλιστα βλαπτομένῳ

1. Crastinum vocat Cæsar, III, 91. Sic et App. II, 82; et Lucan. Phars. VII, v. 471.

2. Servandum fortasse ἀκμὴν, quod in quibusdam legitur, et rectius tribuendum videtur τῷ ξίφει, quam αἰχμὴν, ut admisit V. C. *Coray*.

3. Pro ἀνεχόμενοι, legendum cum Bryano ἀναχεόμενοι proponit Schmied: tacet *Coray*.

4. Deformitatem in posterum.

5. A dextro cornu.

τὴν γνώμην ἐοικὼς, ἢ διὰ θείας ἄττης[1] τεθαμβημένος, ἄφθογγος ᾤχετ' ἀπιὼν ἐπὶ σκηνήν· καὶ καθεζόμενος ἐκαραδόκει τὸ μέλλον, ἄχρις οὗ, τροπῆς ἁπάντων γενομένης, ἐπέβαινον οἱ πολέμιοι τοῦ χάρακος, καὶ διεμάχοντο πρὸς τοὺς φυλάττοντας. Τότε δ', ὥσπερ ἔννους γενόμενος, καὶ ταύτην μόνην, ὥς φασι, φωνὴν ἀφείς· « Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν;» ἀπεδύσατο μὲν τὴν ἐναγώνιον καὶ ςρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβὼν ὑπεξῆλθεν. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁποίαις ὕςερον χρησάμενος τύχαις, ὅπως τε παραδοὺς ἑαυτὸν τοῖς Αἰγυπτίοις ἀνδράσιν ἀνῃρέθη, δηλοῦμεν[2] ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γράμμασιν.

XLVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὡς ἐν τῷ χάρακι τοῦ Πομπηΐου γενόμενος, τούς τε κειμένους νεκροὺς ἤδη τῶν πολεμίων εἶδε, καὶ τοὺς ἐπικτεινομένους, εἶπεν ἄρα ςενάξας· « Τοῦτ' ἐβουλήθησαν, « εἰς τοῦτο με ἀνάγκης ὑπηγάγοντο, ἵνα Γάϊος Καῖσαρ, ὁ με« γίςους πολέμους κατορθώσας, εἰ προηκάμην τὰ ςρατεύματα, « κἂν κατεδικάσθην[3].» Ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίνιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊςὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρὸν, Ἑλληνιςὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι. Τῶν δ' ἀποθανόντων τοὺς πλείςους οἰκέτας γενέσθαι, περὶ τὴν κατάληψιν τοῦ χάρακος ἀναιρεθέντας· ςρατιώτας δὲ μὴ πλείους ἑξακισχιλίων πεσεῖν. Τῶν δὲ πεζῶν τῶν ἁλόντων κατέμιξε τοὺς πλείςους ὁ Καῖσαρ εἰς τάγματα. Πολλοῖς δὲ καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἄδειαν ἔδωκεν, ὧν καὶ Βροῦτος ἦν ὁ κτείνας αὐτὸν ὕςερον· ἐφ' ᾧ λέγεται μὴ φαινομένῳ μὲν ἀγωνιάσαι, σωθέντος δὲ καὶ παραγενομένου πρὸς αὐτὸν, ἡσθῆναι διαφερόντως[4].

XLVII. Σημείων δὲ πολλῶν γενομένων τῆς νίκης, ἐπιφανέςατον ἱςορεῖται τὸ περὶ Τράλλεις[5]. Ἐν γὰρ ἱερῷ Νίκης ἀνδριὰς

1. Vox quædam divinitus immissa. Ante Reisk. ἥττης..

2. Voluerunt quidam δηλώσομεν, quia dixit supra Pompeii vitam se scripturum.

3. Insignis occurrit locus apud Lucan. Pharsal. VII, sub finem. Suet. XXX. Verba autem hæc εἰς τοῦτο με ἀνάγκης κ. τ. λ. nihil aliud quam glossema ad τοῦτ' ἐβουλήθησαν.

4. Quia scilicet natum ex se quodammodo persuaserat, ob insanum Serviliæ amorem in Cæsarem.

5. Portentum hoc Plinius XVII, 25; et Cornelii vaticinium, XLI, 61, Dio Cass. referunt.

εἰςήκει Καίσαρος, καὶ τὸ περὶ αὐτὸ χωρίον αὐτό τε ςερεὸν φύσει, καὶ λίθῳ σκληρῷ κατεςρωμένον ἦν ἄνωθεν· ἐκ τούτου λέγουσιν ἀνατεῖλαι φοίνικα παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος. Ἐν δὲ Παταβίῳ Γάϊος Κορνήλιος, ἀνὴρ εὐδόκιμος ἐπὶ μαντικῇ, Λιβίου τοῦ συγγραφέως πολίτης καὶ γνώριμος, ἐτύγχανεν ἐπ' οἰωνοῖς καθήμενος ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὡς Λίβιος φησὶ [1], τὸν καιρὸν ἔγνω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔφη, ὅτι καὶ δὴ περαίνεται τὸ χρῆμα, καὶ συνίασιν εἰς ἔργον οἱ ἄνδρες. Αὖθις δὲ πρὸς τῇ θέᾳ γενόμενος, καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, ἀνήλατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ, βοῶν· « Νικᾷς, ὦ Καῖσαρ. » Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν παρατυχόντων, περιελὼν τὸν ςέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἐνωμότως ἔφη, μὴ πρὶν ἐπιθήσεσθαι πάλιν, ἢ τῆδε τῇ τέχνῃ μαρτυρῆσαι τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Λίβιος οὕτω γενέσθαι καταβεβαιοῦται.

XLVIII. Καῖσαρ δὲ, τῷ Θετταλῶν ἔθνει τὴν ἐλευθερίαν ἀναθεὶς νικητήριον, ἐδίωκε Πομπήϊον· ἁψάμενος δὲ τῆς Ἀσίας, Κνιδίους τε Θεοπόμπῳ, τῷ συναγαγόντι τοὺς μύθους, χαριζόμενος, ἠλευθέρωσε, καὶ πᾶσι τοῖς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦσι τὸ τρίτον τῶν φόρων ἀνῆκεν. Εἰς δ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπὶ Πομπηΐῳ τεθνηκότι καταχθεὶς, Θεόδοτον [2] μὲν ἀπεςράφη, τὴν Πομπηΐου κεφαλὴν φέροντα, τὴν δὲ σφραγῖδα [3] δεξάμενος τοῦ ἀνδρὸς κατεδάκρυσεν· ὅσοι δὲ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ καὶ συνήθων πλανώμενοι κατὰ τὴν χώραν ἑαλώκεσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, πάντας εὐεργέτησε καὶ προσηγάγετο. Τοῖς δὲ φίλοις εἰς Ῥώμην ἔγραφεν, ὅτι τῆς νίκης ἀπολαύοι τοῦτο μέγιςον καὶ ἥδιςον, τὸ σώζειν τινὰς ἀεὶ τῶν πεπολεμηκότων πολιτῶν αὐτῷ. Τὸν δ' αὐτόθι πόλεμον οἱ μὲν οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλ' ἔρωτι Κλεοπάτρας ἄδοξον αὐτῷ καὶ κινδυνώδη, γενέσθαι λέγουσιν· οἱ δὲ τοὺς βασιλικοὺς αἰτιῶνται, καὶ μάλιςα τὸν εὐνοῦχον Ποθεινὸν [4]. Ὃς πλεῖςον δυνάμενος, καὶ

1. Nondum perierant, quæ Livii deperdita desideramus!

2. Interficiendi Pompeii auctor fuerat: quibus vero argumentis, vid. apud nostrum in Plutarch. 77. Interceptus deinde a Cassio misere periit: vid. App. B. C. lib. II, p. 484.

3. Pompeii sigillum, quod impressum referebat leonem gladio armatum. Pomp. 80.

4. Fusius hæc Cæsar, de Bell. Civil. III, sub finem; et scriptor

τὴν γνώμην ἐοικὼς, ἢ διὰ θείας ἄττης[1] τεθαμβημένος, ἄφθογγος ᾤχετ' ἀπιὼν ἐπὶ σκηνήν· καὶ καθεζόμενος ἐκαραδόκει τὸ μέλλον, ἄχρις οὗ, τροπῆς ἁπάντων γενομένης, ἐπέβαινον οἱ πολέμιοι τοῦ χάρακος, καὶ διεμάχοντο πρὸς τοὺς φυλάττοντας. Τότε δ', ὥσπερ ἔννευς γενόμενος, καὶ ταύτην μόνην, ὥς φασι, φωνὴν ἀφείς· « Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν;» ἀπεδύσατο μὲν τὴν ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβὼν ὑπεξῆλθεν. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁποίαις ὕστερον χρησάμενος τύχαις, ὅπως τε παραδοὺς ἑαυτὸν τοῖς Αἰγυπτίοις ἀνδράσιν ἀνῃρέθη, δηλοῦμεν[2] ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γράμμασιν.

XLVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὡς ἐν τῷ χάρακι τοῦ Πομπηΐου γενόμενος, τούς τε κειμένους νεκροὺς ἤδη τῶν πολεμίων εἶδε, καὶ τοὺς ἐπικτεινομένους, εἶπεν ἄρα στενάξας· « Τοῦτ' ἐβουλήθησαν, « εἰς τοῦτο με ἀνάγκης ὑπηγάγοντο, ἵνα Γάϊος Καῖσαρ, ὁ με« γίστους πολέμους κατορθώσας, εἰ προηκάμην τὰ στρατεύματα, « κἂν κατεδικάσθην[3].» Ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίνιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρὸν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι. Τῶν δ' ἀποθανόντων τοὺς πλείστους οἰκέτας γενέσθαι, περὶ τὴν κατάληψιν τοῦ χάρακος ἀναιρεθέντας· στρατιώτας δὲ μὴ πλείους ἑξακισχιλίων πεσεῖν. Τῶν δὲ πεζῶν τῶν ἁλόντων κατέμιξε τοὺς πλείστους ὁ Καῖσαρ εἰς τάγματα. Πολλοῖς δὲ καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἄδειαν ἔδωκεν, ὧν καὶ Βροῦτος ἦν ὁ κτείνας αὐτὸν ὕστερον· ἐφ' ᾧ λέγεται μὴ φαινομένῳ μὲν ἀγωνιάσαι, σωθέντος δὲ καὶ παραγενομένου πρὸς αὐτὸν, ἡσθῆναι διαφερόντως[4].

XLVII. Σημείων δὲ πολλῶν γενομένων τῆς νίκης, ἐπιφανέστατον ἱστορεῖται τὸ περὶ Τράλλεις[5]. Ἐν γὰρ ἱερῷ Νίκης ἀνδριὰς

1. Vox quædam divinitus immissa. Ante Reisk. ἥττης..

2. Voluerunt quidam δηλώσομεν, quia dixit supra Pompeii vitam se scripturum.

3. Insignis occurrit locus apud Lucan. Pharsal. VII, sub finem. Suet. XXX. Verba autem hæc εἰς τοῦτο με ἀνάγκης κ. τ. λ. nihil aliud quam glossema ad τοῦτ' ἐβουλήθησαν.

4. Quia scilicet natum ex se quodammodo persuaserat, ob insanum Serviliæ amorem in Cæsarem.

5. Portentum hoc Plinius XVII, 25; et Cornelii vaticinium, XLI, 61, Dio Cass. referunt.

εἱστήκει Καίσαρος, καὶ τὸ περὶ αὐτὸ χωρίον αὐτό τε στερεὸν φύσει, καὶ λίθῳ σκληρῷ κατεστρωμένον ἦν ἄνωθεν· ἐκ τούτου λέγουσιν ἀνατεῖλαι φοίνικα παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος. Ἐν δὲ Παταβίῳ Γάϊος Κορνήλιος, ἀνὴρ εὐδόκιμος ἐπὶ μαντικῇ, Λιβίου τοῦ συγγραφέως πολίτης καὶ γνώριμος, ἐτύγχανεν ἐπ' οἰωνοῖς καθήμενος ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὡς Λίβιος φησὶ [1], τὸν καιρὸν ἔγνω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔφη, ὅτι καὶ δὴ περαίνεται τὸ χρῆμα, καὶ συνίασιν εἰς ἔργον οἱ ἄνδρες. Αὖθις δὲ πρὸς τῇ θέᾳ γενόμενος, καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, ἀνήλατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ, βοῶν· « Νικᾷς, ὦ Καῖσαρ. » Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν παρατυχόντων, περιελὼν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἐνωμότως ἔφη, μὴ πρὶν ἐπιθήσεσθαι πάλιν, ἢ τῇδε τῇ τέχνῃ μαρτυρῆσαι τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Λίβιος οὕτω γενέσθαι καταβεβαιοῦται.

XLVIII. Καῖσαρ δὲ, τῷ Θετταλῶν ἔθνει τὴν ἐλευθερίαν ἀναθεὶς νικητήριον, ἐδίωκε Πομπήϊον· ἀψάμενος δὲ τῆς Ἀσίας, Κνιδίους τε Θεοπόμπῳ, τῷ συναγαγόντι τοὺς μύθους, χαριζόμενος, ἠλευθέρωσε, καὶ πᾶσι τοῖς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦσι τὸ τρίτον τῶν φόρων ἀνῆκεν. Εἰς δ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπὶ Πομπηΐῳ τεθνηκότι καταχθεὶς, Θεόδοτον [2] μὲν ἀπεστράφη, τὴν Πομπηΐου κεφαλὴν φέροντα, τὴν δὲ σφραγῖδα [3] δεξάμενος τοῦ ἀνδρὸς κατεδάκρυσεν· ὅσοι δὲ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ καὶ συνήθων πλανώμενοι κατὰ τὴν χώραν ἑαλώκεσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, πάντας εὐεργέτησε καὶ προσηγάγετο. Τοῖς δὲ φίλοις εἰς Ῥώμην ἔγραφεν, ὅτι τῆς νίκης ἀπολαύοι τοῦτο μέγιστον καὶ ἥδιστον, τὸ σώζειν τινὰς ἀεὶ τῶν πεπολεμηκότων πολιτῶν αὐτῷ. Τὸν δ' αὐτόθι πόλεμον οἱ μὲν οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλ' ἔρωτι Κλεοπάτρας ἄδοξον αὐτῷ καὶ κινδυνώδη, γενέσθαι λέγουσιν· οἱ δὲ τοὺς βασιλικοὺς αἰτιῶνται, καὶ μάλιστα τὸν εὐνοῦχον Ποθεινὸν [4]. Ὃς πλεῖστον δυνάμενος, καὶ

1. Nondum perierant, quæ Livii deperdita desideramus!

2. Interficiendi Pompeii auctor fuerat: quibus vero argumentis, vid. apud nostrum in Plutarch. 77. Interceptus deinde a Cassio misere periit: vid. App. B. C. lib. II, p. 484.

3. Pompeii sigillum, quod impressum referebat leonem gladio armatum. Pomp. 80.

4. Fusius hæc Cæsar, de Bell. Civil. III, sub finem; et scriptor

Πομπήϊον μὲν ἀνῃρηκὼς ἔναγχος, ἐκϐεϐληκὼς δὲ Κλεοπάτραν [1], κρύφα μὲν ἐπεϐούλευε τῷ Καίσαρι· καὶ διὰ τοῦτο φασὶν αὐτὸν, ἀρξάμενον ἐκ τότε, διανυκτερεύειν ἐν τοῖς πότοις, ἕνεκα φυλακῆς τοῦ σώματος· φανερῶς δ'οὐκ ἦν ἀνεκτὸς, ἐπίφθονα πολλὰ καὶ πρὸς ὕϐριν εἰς τὸν Καίσαρα λέγων καὶ πράττων. Τοὺς μὲν γὰρ ϛρατιώτας, τὸν κάκιϛον μετρουμένους καὶ παλαιότατον σῖτον, ἐκέλευσεν ἀνέχεσθαι καὶ ϛέργειν, ἐσθίοντας τὰ ἀλλότρια· πρὸς δὲ τὰ δεῖπνα σκεύεσιν ἐχρῆτο ξυλίνοις καὶ κεραμεοῖς, ὡς τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ πάντα Καίσαρος ἔχοντος εἴς τι χρέος· Ὤφειλε γὰρ ὁ τοῦ βασιλεύοντος τότε πατὴρ Καίσαρι χιλίας ἑπτακοσίας πεντήκοντα μυριάδας [2], ὧν τὰς μὲν ἄλλας ἀνῆκε τοῖς παισὶν αὐτοῦ πρότερον ὁ Καῖσαρ, τὰς δὲ χιλίας ἠξίου τότε λαϐὼν διαθρέψαι τὸ ϛράτευμα. Τοῦ δὲ Ποθεινοῦ [3] νῦν μὲν αὐτὸν ἀπιέναι καὶ τῶν μεγάλων ἔχεσθαι πραγμάτων κελεύοντος, ὕϛερον δὲ κομιεῖσθαι μετὰ χάριτος, εἰπὼν, ὡς Αἰγυπτίων ἐλάχιϛα δέοιτο συμϐούλων, κρύφα τὴν Κλεοπάτραν ἀπὸ τῆς χώρας μετεπέμπετο.

XLIX. Κἀκείνη παραλαϐοῦσα τῶν φίλων Ἀπολλόδωρον τὸν Σικελιώτην μόνον, εἰς ἀκάτιον μικρὸν ἐμϐᾶσα, τοῖς μὲν βασιλείοις προσέσχεν, ἤδη συσκοτάζοντος· ἀπόρου δὲ τοῦ λαθεῖν ὄντος ἄλλως, ἡ μὲν εἰς ϛρωματόδεσμον ἐνδῦσα προτείνει μακρὰν ἑαυτὴν, ὁ δ' Ἀπολλόδωρος ἱμάντι συνδήσας τὸν ϛρωματόδεσμον, εἰσκομίζει διὰ θυρῶν πρὸς τὸν Καίσαρα. Καὶ τούτῳ τε πρώτῳ λέγεται τῷ τεχνήματι τῆς Κλεοπάτρας ἁλῶναι, λαμυρᾶς φανείσης, καὶ τῆς ἄλλης ὁμιλίας καὶ χάριτος ἥττων γενόμενος, διαλλάξαι πρὸς τὸν ἀδελφὸν, ὡς συμϐασιλεύσουσαν. Ἐπὶ δὲ ταῖς διαλλαγαῖς ἑϛιωμένων ἁπάντων, οἰκέτης Καίσαρος κουρεὺς, διὰ δειλίαν, ᾗ πάντας ἀνθρώπους ὑπερέϐαλλεν, οὐδὲν ἐῶν ἀνεξέταϛον, ἀλλ' ὠτακουϛῶν καὶ πολυπραγμονῶν, συνῆκεν ἐπιϐουλὴν Καίσαρι πραττομένην ὑπ' Ἀχιλλᾶ τοῦ ϛρατηγοῦ, καὶ Ποθεινοῦ τοῦ εὐνούχου. Φωράσας δ' ὁ Καῖσαρ, φρουρὰν μὲν περιέϛησε τῷ

libri de Bell. Alexand.; adeas quoque Dio Cass. XLII, 34—44.

1. Ne, ex testamento patris, Ptol. nuberet, regnique fieret particeps.

2. Circiter, 3, 456, 790 fr.

3. Vocat hunc Cæsar, B. C. III, 112, *nutritium pueri* (regis) *et procuratorem regni*.

ἀνδρῶνι, τὸν δὲ Ποθεινὸν ἀνεῖλεν[1]· ὁ δ' Ἀχιλλᾶς, φυγὼν εἰς τὸ ϛρατόπεδον, περιίϛησιν αὐτῷ βαρὺν καὶ δυσμεταχείριϛον πόλεμον, ὀλιγοϛῷ[2] τοσαύτην ἀμυνομένῳ πόλιν καὶ δύναμιν. Ἐν ᾧ πρῶτον μὲν ἐκινδύνευσεν ὕδατος ἀποκλεισθείς· αἱ γὰρ διώρυχες[3] ἀπῳκοδομήθησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων. Δεύτερον δὲ[4], περικοπτόμενος τὸν ϛόλον, ἠναγκάσθη διὰ πυρὸς ἀπώσασθαι τὸν κίνδυνον, ὃ καὶ τὴν μεγάλην βιϐλιοθήκην ἐκ τῶν νεωρίων ἐπινεμόμενον διέφθειρε. Τρίτον δὲ, περὶ τῇ Φάρῳ μάχης συνεϛώσης, κατεπήδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος εἰς ἀκάτιον, καὶ παρεϐοήθει τοῖς ἀγωνιζομένοις. Ἐπιπλεόντων δὲ πολλαχόθεν αὐτῷ τῶν Αἰγυπτίων, ῥίψας ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπενήξατο μόλις καὶ χαλεπῶς. Ὅτε καὶ λέγεται βιϐλίδια κρατῶν πολλὰ, μὴ προέσθαι βαλλόμενος[5] καὶ βαπτιζόμενος, ἀλλ' ἀνέχων ὑπὲρ τῆς θαλάσσης τὰ βιϐλίδια, τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ νήχεσθαι· τὸ δ' ἀκάτιον εὐθὺς ἐϐυθίσθη. Τέλος δὲ, τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποχωρήσαντος, ἐπελθὼν καὶ συνάψας μάχην ἐνίκησε, πολλῶν πεσόντων, αὐτοῦ τε τοῦ βασιλέως ἀφανοῦς γενομένου[6]. Καταλιπὼν δὲ τὴν Κλεοπάτραν βασιλεύουσαν Αἰγύπτου, καὶ μικρὸν ὕϛερον ἐξ αὐτοῦ τεκοῦσαν υἱὸν, ὃν Ἀλεξανδρεῖς Καισαρίωνα προσηγόρευσαν, ὥρμησεν ἐπὶ Συρίας.

L. Κἀκεῖθεν ἐπιὼν τὴν Ἀσίαν, ἐπυνθάνετο, Δομίτιον μὲν, ὑπὸ Φαρνάκου, τοῦ Μιθριδάτου παιδὸς, ἡττημένον, ἐκ Πόντου πεφευγέναι σὺν ὀλίγοις, Φαρνάκην δὲ τῇ νίκῃ χρώμενον ἀπλήϛως, καὶ Βιθυνίαν ἔχοντα καὶ Καππαδοκίαν, Ἀρμενίας ἐφίεσθαι τῆς μικρᾶς καλουμένης, καὶ πάντας ἀνιϛάναι τοὺς ταύτῃ βασιλεῖς καὶ τετράρχας. Εὐθὺς οὖν ἐπὶ τὸν ἄνδρα τρισὶν[7] ἤλαυνε τάγ-

1. Cur Pothinum interfecerit, aliam causam tradit Cæsar, de B. C. III, 112.

2. Ὀλίγῳ ϛράτῳ.

3. Specus designat, quibus aqua Nili Alexandriam inducebatur.

4. Acciderat hoc, priusquam Cæsar aqua intercluderetur, et quum veritus, ne hostes magna classe potirentur, et suas, et ipsorum naves incendi jussit.

5. Scilicet Ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων; et verba sunt Dion. Cassii, XLII, 44.

6. De Bell. Alex. 31.

7. Quatuor habuisse dicitur, inter quas sexta, quæ veteranorum erat, de Bell. Alex. 69; ubi et 74 seqq. Videas quæ de prælio ad Zelam.

μασι, καὶ περὶ πόλιν Ζῆλαν μάχην μεγάλην συνάψας, αὐτὸν μὲν ἐξέβαλε τοῦ Πόντου φεύγοντα, τὴν δὲ στρατιὰν ἄρδην ἀνεῖλε. Καὶ τῆς μάχης ταύτης τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ τάχος ἀναγγέλλων εἰς Ῥώμην, πρός τινα τῶν φίλων, Ἀμίντιον, ἔγραψε τρεῖς λέξεις· « Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα[1]. » Ῥωμαϊστὶ δὲ αἱ λέξεις εἰς ὅμοιον ἀπολήγουσαι σχῆμα ῥήματος, οὐκ ἀπίθανον τὴν βραχυλογίαν ἔχουσιν.

LI. Ἐκ τούτου διαβαλὼν εἰς Ἰταλίαν, ἀνέβαινεν εἰς Ῥώμην, τοῦ μὲν ἐνιαυτοῦ καταστρέφοντος, εἰς ὃν ᾕρητο δικτάτωρ τὸ δεύτερον, οὐδέποτε τῆς ἀρχῆς ἐκείνης πρότερον ἐνιαυσίου γενομένης. Εἰς δὲ τοὐπιὸν ὕπατος ἀπεδείχθη· καὶ κακῶς ἤκουσεν, ὅτι τῶν στρατιωτῶν στασιασάντων[2], καὶ δύο στρατηγικοὺς[3] ἄνδρας ἀνελόντων, Κοσκώνιον καὶ Γάλβαν, ἐπετίμησε μὲν αὐτοῖς τοσοῦτον, ὅσον, ἀντὶ στρατιωτῶν, πολίτας προσαγορεῦσαι, χιλίας δὲ διένειμεν ἑκάστῳ δραχμὰς[4], καὶ χώραν τῆς Ἰταλίας ἀπεκλήρωσε πολλήν. Ἦν δ' αὐτοῦ διαβολὴ καὶ ἡ Δολοβέλλα μανία, καὶ ἡ Ἀμιντίου φιλαργυρία, καὶ μεθύων Ἀντώνιος, καὶ (Κορφίνιος) τὴν Πομπηΐου σκευωρούμενος οἰκίαν καὶ μετοικοδομῶν, ὡς ἱκανὴν οὐκ οὖσαν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἐδυσφόρουν Ῥωμαῖοι. Καῖσαρ δὲ, διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πολιτείας, οὐκ ἀγνοῶν, οὐδὲ βουλόμενος, ἠναγκάζετο χρῆσθαι τοῖς ὑπουργοῦσι.

LII. Τῶν δὲ περὶ Κάτωνα καὶ Σκιπίωνα μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην εἰς Λιβύην φυγόντων, κἀκεῖ, τοῦ βασιλέως Ἰόβα βοηθοῦντος αὐτοῖς, ἠθροικότων δυνάμεις ἀξιολόγους[5], ἔγνω στρατεύειν ὁ Καῖσαρ ἐπ' αὐτούς· καὶ περὶ τροπὰς χειμερινὰς διαβὰς εἰς Σικελίαν, καὶ βουλόμενος εὐθὺς ἀποκόψαι τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἅπασαν ἐλπίδα μελλήσεως καὶ διατριβῆς, ἐπὶ τοῦ κλύσματος ἔπηξε τὴν ἑαυτοῦ σκηνήν· καὶ γενομένου πνεύματος, ἐμβὰς, ἀνήχθη μετὰ τρισχιλίων πεζῶν καὶ ἱππέων ὀλίγων. Ἀποβιβάσας δὲ τούτους καὶ λαθὼν, ἀνήχθη πάλιν, ὑπὲρ τῆς μείζονος ὀρρωδῶν δυνάμεως· καὶ κατὰ θάλατταν οὖσιν ἤδη προσυχὼν

1. Suet. in Jul. 37.
2. Decimae potissimum legionis, quam maxime dilexerat.
3. Βουλευτάς eosdem appellat Dio.
4. Circiter 889 fr.
5. De Bell. Afr. lib. 1.

κατήγαγεν ἅπαντας εἰς τὸ ϛρατόπεδον. Πυνθανόμενος δὲ χρησμῷ τινι παλαιῷ θαῤῥεῖν τοὺς πολεμίους, ὡς προσῆκον ἀεὶ τῷ Σκιπίωνος γένει κρατεῖν ἐν Λιβύῃ, χαλεπὸν εἰπεῖν, εἴτ' ἐκφλαυρίζων [1] ἐν παιδιᾷ τινι τὸν Σκιπίωνα ϛρατηγοῦντα τῶν πολεμίων, εἴτε καὶ σπουδῇ τὸν οἰωνὸν οἰκειούμενος, ἦν γὰρ παρ' αὐτῷ τις ἄνθρωπος, ἄλλως μὲν εὐκαταφρόνητος καὶ παρημελημένος, οἰκίας δὲ τῆς Ἀφρικανῶν, Σκιπίων ἐκαλεῖτο Σαλλουτίων [2]· τοῦτον ἐν ταῖς μάχαις προέταττεν, ὥσπερ ἡγεμόνα τῆς ϛρατιᾶς, ἀναγκαζόμενος πολλάκις ἐξάπτεσθαι τῶν πολεμίων καὶ φιλομαχεῖν. Ἦν γὰρ οὔτε σῖτος τοῖς ἀνδράσιν ἄφθονος, οὔτε ὑποζυγίοις χιλὸς, ἀλλὰ βρύοις ἠναγκάζοντο θαλαττίοις, ἀποπλυνθείσης τῆς ἁλμυρίδος, ὀλίγην ἄγρωϛιν ὥσπερ ἥδυσμα παραμιγνύντες, ἐπάγειν τοῖς ἵπποις. Οἱ γὰρ Νομάδες ἐπιφαινόμενοι πολλοὶ καὶ ταχεῖς ἑκάϛοτε κατεῖχον τὴν χώραν. Καί ποτε τῶν Καίσαρος ἱππέων σχολὴν ἀγόντων (ἔτυχε γὰρ αὐτοῖς ἀνὴρ Λίβυς ἐπιδεικνύμενος ὄρχησιν ἅμα καὶ μοναυλῶν θαύματος ἀξίως· οἱ δὲ τερπόμενοι ἐκάθηντο, τοῖς παισὶ τοὺς ἵππους ἐπιτρέψαντες), ἐξαίφνης [δὲ] περιελθόντες ἐμβάλλουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν κτείνουσι, τοῖς δ' εἰς ϛρατόπεδον προτροπάδην ἐλαυνομένοις συνεισέπεσον. Εἰ δὲ μὴ Καῖσαρ αὐτὸς, ἅμα δὲ [3] Καίσαρα Πολλίων Ἀσίνιος, βοηθοῦντες ἐκ τοῦ χάρακος ἔσχον τὴν φυγὴν, διεπέπρακτ' ἂν ὁ πόλεμος. Ἔϛι δ' ὅτε καὶ καθ' ἑτέραν μάχην ἐπλεονέκτησαν οἱ πολέμιοι, συμπλοκῆς γενομένης, ἐν ᾗ Καῖσαρ τὸν ἀετοφόρον φεύγοντα λέγεται κατασχὼν ἐκ τοῦ αὐχένος, ἀναϛρέψαι [4]· καὶ εἰπεῖν· « Ἐνταῦθα εἰσὶν οἱ πολέμιοι. »

LIII. Τούτοις μέντοι τοῖς προτερήμασιν ἐπήρθη [5] Σκιπίων μάχῃ κριθῆναι· καὶ καταλιπὼν χωρὶς μὲν Ἀφράνιον, χωρὶς δὲ Ἰόβαν, δι' ὀλίγου ϛρατοπεδεύοντας, αὐτὸς ἐτείχιζεν ὑπὲρ λίμνης ἔρυμα τῷ ϛρατοπέδῳ, περὶ πόλιν Θάψον, ὡς εἴη πᾶσιν ἐπὶ τὴν

1. Vulgat. εἴτε φλαυρίζων.

2. A similitudine cum Mimo, cognomen hoc cuidam ex ea Scipionum familia obvenerat. Plin. VII, 12; Suet. in Cæs. 56.

3. Καὶ addidit Reisk.

4. Factum hoc in prælio cum Labieno, de quo App. II, 95; de Bell. Afr. 13 seqq.

5. Non Sponte Scipio, sed necessitate coactus, prælium hoc commisit. Lib. cit. 79 seqq.

μάχην ὁρμητήριον καὶ καταφυγή. Πονουμένῳ δ' αὐτῷ περὶ ταῦτα, Καῖσαρ ὑλώδεις τόπους καὶ προσϐολὰς ἀφράστους ἔχοντας ἀμηχάνῳ τάχει διελθὼν, τοὺς μὲν ἐκυκλοῦτο, τοῖς δὲ προσέϐαλλε κατὰ στόμα. Τρεψάμενος δὲ τούτους, ἐχρῆτο τῷ καιρῷ καὶ τῇ ῥύμῃ τῆς τύχης· ὑφ' ἧς αὐτοϐοεὶ μὲν ᾕρει τὸ Ἀφρανίου στρατόπεδον, αὐτοϐοεὶ δὲ, φεύγοντος Ἰόϐα, διεπόρθει τὸ τῶν Νομάδων, ἡμέρας (μὲν) μιᾶς μέρει μικρῷ τριῶν στρατοπέδων ἐγκρατὴς γεγονὼς, καὶ πεντακισμυρίους [1] τῶν πολεμίων ἀνῃρηκὼς, οὐδὲ πεντήκοντα τῶν ἰδίων ἀπέϐαλεν. Οἱ μὲν ταῦτα περὶ τῆς μάχης ἐκείνης ἀναγγέλλουσιν. Οἱ δ' οὔ φασιν αὐτὸν ἐν τῷ ἔργῳ γενέσθαι, συντάττοντος δὲ τὴν στρατιὰν καὶ διακοσμοῦντος ἅψασθαι τὸ σύνηθες νόσημα· τὸν δ', εὐθὺς αἰσθόμενον ἀρχομένου, πρὶν ἐκταράττεσθαι καὶ καταλαμϐάνεσθαι παντάπασιν ὑπὸ τοῦ πάθους τὴν αἴσθησιν, ἤδη σειόμενον εἴς τινα τῶν πλησίων πύργων κομισθῆναι, καὶ διαγαγεῖν ἐν ἡσυχίᾳ. Τῶν δὲ πεφευγότων ἐκ τῆς μάχης ὑπατικῶν καὶ στρατηγικῶν ἀνδρῶν, οἱ μὲν ἑαυτοὺς διέφθειραν ἁλισκόμενοι, συχνοὺς δὲ Καῖσαρ ἔκτεινεν ἁλόντας [2].

LIV. Κάτωνα δὲ λαϐεῖν ζῶντα φιλοτιμούμενος, ἔσπευδε πρὸς Ἰτύκην· ἐκείνην γὰρ παραφυλάττων τὴν πόλιν, οὐ μετέσχε τοῦ ἀγῶνος. Πυθόμενος δ', ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δ', ἄδηλον. Εἶπε δ' οὖν· « Ὦ Κάτων, φθο-« νῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνη-« σας [3]. » Ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος οὐ δοκεῖ πρᾴως ἔχοντος, οὐδ' εὐδιαλλάκτως, σημεῖον εἶναι. Πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐκχέας ὀργὴν τοσαύτην; Τῇ δὲ πρὸς Κικέρωνα καὶ Βροῦτον αὐτοῦ καὶ μυρίους ἄλλους τῶν πεπολεμηκότων ἐπιεικείᾳ τεκμαίρονται, καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον, οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς, συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἔγραψε Κικέρων ἐγκώ-

1. Decem millia dicit auctor quicumque, lib. de Bell. Afr. 86.

2. Iram potius veteranorum, quam innatam crudelitatem secutus. Lib. de Bello Africano, 85.

3. Plenius Plutarch. in Cat. 72; App. II, 98, 99; Bell. Afr. 88; Dio Cass. XLIII, 10 — 13.

μιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τοῦτ' ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνηκότος δι' αὐτὸν ἔπαινον. Ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. Καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς.

LV. Ἀλλὰ γὰρ, ὡς ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην ἀπὸ Λιβύης, πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῆς νίκης ἐμεγαληγόρησε πρὸς τὸν δῆμον, ὡς τοσαύτην κεχειρωμένος χώραν, ὅση παρέξει καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τὸ δημόσιον, σίτου μὲν εἴκοσι μυριάδας Ἀττικῶν μεδίμνων, ἐλαίου δὲ λιτρῶν μυριάδας τριακοσίας. Ἔπειτα θριάμβους κατήγε, τὸν Αἰγυπτιακὸν, τὸν Ποντικὸν, τὸν Λιβυκὸν [1], οὐκ ἀπὸ Σκιπίωνος, ἀλλ' ἀπὸ Ἰόβα δῆθεν τοῦ βασιλέως. Τότε καὶ Ἰόβας, υἱὸς ὢν ἐκείνου, κομιδῆ νήπιος, ἐν τῷ θριάμβῳ παρήχθη, μακαριωτάτην ἁλοὺς ἅλωσιν, ἐκ βαρβάρου καὶ Νομάδος, Ἑλλήνων τοῖς πολυμαθεστάτοις ἐνάριθμος γενέσθαι συγγραφεῦσι [2]. Μετὰ δὲ τοὺς θριάμβους στρατιώταις τε μεγάλας δωρεὰς ἐδίδου, καὶ τὸν δῆμον ἀνελάμβανεν ἑστιάσεσι καὶ θέαις· ἑστιάσας μὲν ἐν δυσμυρίοις καὶ δισχιλίοις τρικλίνοις ὁμοῦ σύμπαντας, θέας δὲ καὶ μονομάχων καὶ ναυμάχων ἀνδρῶν παρασχὼν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἰουλίᾳ πάλαι τεθνεώσῃ. Μετὰ δὲ τὰς θέας, γενομένων τιμήσεων ἀντὶ τῶν προτέρων δυεῖν καὶ τριάκοντα μυριάδων ἐξητάσθησαν αἱ πᾶσαι πεντεκαίδεκα. Τηλικαύτην ἡ στάσις ἀπειργάσατο συμφορὰν, καὶ τοσοῦτον ἀπανήλωσε τοῦ δήμου μέρος· ἔξω τοῦ λόγου τιθεμένοις τὰ κατασχόντα τὴν ἄλλην Ἰταλίαν ἀτυχήματα καὶ τὰς ἐπαρχίας.

LVI. Συντελεσθέντων δὲ τούτων, ὕπατος ἀποδειχθεὶς τὸ τέταρτον, εἰς Ἰβηρίαν ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Πομπηΐου παῖδας, νέους μὲν ὄντας ἔτι, θαυμαστὴν δὲ τῷ πλήθει στρατιὰν συνειληχότας,

1. Primum quidem et excellentissimum, Gallicum scil., silentio præterit Plutarch. De quo vid. Suet. in Jul. 37; App. II, 101; Dio Cass. XLIII, 19; Velleium Paterc. II, 56.

2. Hunc postea in solium avitum, nec mediocriter amplificatum, restituit Augustus.

καὶ τόλμαν ἀποδεικνυμένους ἀξιόχρεων πρὸς ἡγεμονίαν, ὥςε κίνδυνον τῷ Καίσαρι περιςῆσαι τὸν ἔσχατον. Ἡ δὲ μεγάλη μάχη περὶ πόλιν συνέςη Μοῦνδαν, ἐν ᾗ Καῖσαρ ἐκθλιβομένους ὁρῶν τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ κακῶς ἀντέχοντας, ἐβόα διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν τάξεων διαθέων, εἰ μηδὲν αἰδοῦνται λαβόντες αὐτὸν ἐγχειρίσαι τοῖς παιδαρίοις[1]. Μόλις δὲ προθυμίᾳ πολλῇ τοὺς πολεμίους ὠσάμενος, ἐκείνων μὲν ὑπὲρ τρισμυρίους διέφθειρε, τῶν δ' αὐτοῦ χιλίους ἀπώλεσε τοὺς ἀρίςους[2]. Ἀπιὼν δὲ μετὰ τὴν μάχην πρὸς τοὺς φίλους εἶπεν, ὡς πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ πρῶτον περὶ ψυχῆς. Ταύτην τὴν μάχην ἐνίκησε τῇ τῶν Διονυσίων ἑορτῇ[3], καθ' ἣν λέγεται καὶ Πομπήϊος Μάγνος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξελθεῖν· διὰ μέσου δὲ χρόνος ἐνιαυτῶν τεσσάρων διῆλθε. Τῶν δὲ Πομπηΐου παίδων ὁ μὲν νεώτερος διέφυγε· τοῦ δὲ πρεσβυτέρου μεθ' ἡμέρας ὀλίγας Δίδιος[4] ἀνήνεγκε τὴν κεφαλήν. Τοῦτον ἔσχατον Καῖσαρ ἐπολέμησε τὸν πόλεμον· ὁ δ' ἀπ' αὐτοῦ καταχθεὶς θρίαμβος, ὡς οὐδὲν ἄλλο, Ῥωμαίους ἠνίασεν. Οὐ γὰρ ἀλλοφύλους ἡγεμόνας, οὐδὲ βαρβάρους βασιλεῖς, κατηγωνισμένον, ἀνδρὸς δὲ Ῥωμαίων κρατίςου, τύχῃ κεχρημένου, παῖδας καὶ γένος ἄρδην ἀνῃρηκότα, ταῖς τῆς πατρίδος ἐπιπομπεύειν συμφοραῖς οὐ καλῶς εἶχεν, ἀγαλλόμενον ἐπὶ τούτοις, ὧν μία καὶ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἀπολογία, τὸ μετ' ἀνάγκης πεπρᾶχθαι· καὶ ταῦτα, πρότερον μήτ' ἄγγελον, μήτε γράμματα, δημοσίᾳ πέμψαντα[5] περὶ νίκης ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀλλ' ἀπωσάμενον αἰσχύνῃ τὴν δόξαν.

LVII. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἀνδρὸς ἐγκεκλικότες, καὶ δεδεγμένοι τὸν χαλινὸν, καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ κακῶν ἀναπνοὴν ἡγούμενοι τὴν μοναρχίαν, δικτάτωρα μὲν αὐτὸν ἀπέδειξαν διὰ βίου. Τοῦτο δ' ἦν ὁμολογουμένη μὲν τυραννὶς, τῷ ἀνυπευθύνῳ τῆς μοναρχίας τὸ ἀκατάπαυςον προσλαβούσης. Τιμὰς δὲ τὰς πρώτας Κικέρωνος εἰς τὴν βουλὴν γράψαντος,

1. Cn. et Sext. Pompeius.

2. Auct. de Bell. Hisp. 31.

3. *Liberalia* scil., id est, Libero Patri sacra. XVI cal. april. celebrabantur. Vid. Ovid. Fast. III, 713.

4. Cæsaris classi præfectus.

5. Vulgat. πέμψαι: multo melius πέμψαντα.

ὧν ἀμωσγέπως ἀνθρώπινον ἦν τὸ μέγεθος, ἕτεροι προςιθέντες ὑπερβολὰς, καὶ διαμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξειργάσαντο καὶ τοῖς πρᾳοτάτοις ἐπαχθῆ τὸν ἄνδρα καὶ λυπηρὸν γενέσθαι, διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὴν ἀτοπίαν τῶν ψηφιζομένων. Οἷς οὐδὲν ἧττον οἴονται συναγωνίσασθαι τῶν κολακευόντων Καίσαρα τοὺς μισοῦντας, ὅπως ὅτι πλείςας κατ' αὐτοῦ προφάσεις ἔχωσι, καὶ μετὰ μεγίςων ἐγκλημάτων ἐπιχειρεῖν δοκῶσιν. Ἐπεὶ τά γ' ἄλλα, τῶν ἐμφυλίων αὐτῷ πολέμων πέρας ἐσχηκότων, ἀνέγκλητον ἑαυτὸν παρεῖχε· καὶ τό γε τῆς Ἐπιεικείας ἱερὸν οὐκ ἀπὸ τρόπου δοκοῦσι χαριςήριον ἐπὶ τῇ πρᾳότητι ψηφίσασθαι. Καὶ γὰρ ἀφῆκε πολλοὺς τῶν πεπολεμηκότων πρὸς αὐτὸν, ἐνίοις δὲ καὶ τιμὰς καὶ ἀρχὰς, ὡς Βρούτῳ καὶ Κασσίῳ, προσέθηκεν· ἐςρατήγουν [1] γὰρ ἀμφότεροι. Καὶ τὰς Πομπηΐου καταβεβλημένας εἰκόνας οὐ περιεῖδεν, ἀλλ' ἀνέςησεν· ἐφ' ὧν καὶ Κικέρων εἶπεν, ὅτι « Καῖσαρ, τοὺς Πομπηΐου ςήσας ἀνδριάντας, τοὺς ἰδίους ἔπηξε. » Τῶν δὲ φίλων ἀξιούντων αὐτὸν δορυφορεῖσθαι, καὶ πολλῶν ἐπὶ τοῦτο παρεχόντων ἑαυτοὺς, οὐχ ὑπέμεινεν· εἰπὼν, ὡς « Βέλτιόν ἐςιν ἅπαξ ἀποθανεῖν, ἢ ἀεὶ προσδοκᾷν. » Τὴν δ' εὔνοιαν, ὡς κάλλιςον (ἑαυτοῦ) ἅμα καὶ βεβαιότατον ἑαυτῷ περιβαλλόμενος φυλακτήριον, αὖθις ἀνελάμβανε τὸν δῆμον ἑςιάσεσι καὶ σιτηρεσίοις, τὸ δὲ ςρατιωτικὸν ἀποικίαις· ὧν ἐπιφανέςαται Καρχηδὼν καὶ Κόρινθος ἦσαν. Αἷς καὶ πρότερον τὴν ἅλωσιν, καὶ τότε τὴν ἀνάληψιν ἅμα καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀμφοτέραις γενέσθαι συνέτυχε.

LVIII. Τῶν δὲ δυνατῶν τοῖς μὲν ὑπατείας καὶ ςρατηγίας εἰς τοὐπιὸν ἐπηγγέλλετο, τοὺς δ' ἄλλαις τισὶν ἐξουσίαις καὶ τιμαῖς παρεμυθεῖτο, πᾶσι δ' ἐλπίζειν ἐνεδίδου, μνηςευόμενος ἄρχειν ἑκόντων· ὡς καὶ Μαξίμου [2] τοῦ ὑπάτου τελευτήσαντος, εἰς τὴν περιοῦσαν τῆς ἀρχῆς μίαν ἡμέραν ὕπατον ἀποδεῖξαι Κανίνιον Ῥεβίλιον [3]. Πρὸς ὃν, ὡς ἔοικε, πολλῶν δεξιώσασθαι καὶ προ-

1. Prætores fuerunt.

2. Q. Fab. Maximus intelligendus, qui Cæsaris legatus, consul ab eo in aliquot menses creatus fuerat.

3. Unde lepide Cicero, ne dicam amare, ad Curionem: VII, 30: *Nihil eo consule malifactum est: fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto*

πέμψαι βαδιζόντων, ὁ Κικέρων· « Σπεύδωμεν (ἔφη), πρὶν φθάσῃ « τῆς ὑπατείας ἐξελθὼν ὁ ἄνθρωπος. » Ἐπεὶ δὲ τὸ φύσει μεγαλουργὸν αὐτοῦ καὶ φιλότιμον αἱ πολλαὶ κατορθώσεις οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν ἔτρεπον τῶν πεπονημένων, ἀλλ' ὑπέκκαυμα καὶ θάρσος οὖσαι πρὸς τὰ μέλλοντα, μειζόνων ἐνέτικτον ἐπινοίας πραγμάτων, καὶ καινῆς ἔρωτα δόξης, ὡς ἀποκεχρημένῳ τῇ παρούσῃ· τὸ μὲν πάθος οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ ζῆλος ἀυτοῦ, καθάπερ ἄλλου, καὶ φιλονεικία τις ὑπὲρ τῶν μελλόντων πρὸς τὰ πεπραγμένα. Παρασκευὴ δὲ καὶ γνώμη, στρατεύειν μὲν ἐπὶ Πάρθους [1], καταστρεψαμένῳ δὲ τούτους, καὶ δι' Ὑρκανίας παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὸν Καύκασον ἐκπεριελθόντι [τὸν] Πόντον, εἰς τὴν Σκυθικὴν ἐμβαλεῖν· καὶ τὰ περίχωρα Γερμανοῖς, καὶ Γερμανίαν αὐτὴν ἐπιδραμόντι, διὰ Κελτῶν ἐπανελθεῖν εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνάψαι τὸν κύκλον τοῦτον τῆς ἡγεμονίας τῷ πανταχόθεν Ὠκεανῷ περιορισθείσης. Διὰ μέσου δὲ τῆς στρατείας τόν τε Κορινθίων Ἰσθμὸν ἐπεχείρει διασκάπτειν [2], Ἀνιηνὸν ἐπὶ τούτῳ προχειρισάμενος, καὶ τὸν Τίβεριν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πόλεως ὑπολαβὼν διώρυχι βαθείᾳ, καὶ περικλάσας ἐπὶ τὸ Κιρκαῖον, ἐμβαλεῖν εἰς τὴν πρὸς Ταῤῥακίνῃ θάλατταν, ἀσφάλειαν ἅμα καὶ ῥᾳστώνην τοῖς δι' ἐμπορίας φοιτῶσιν εἰς Ῥώμην μηχανώμενος· πρὸς δὲ τούτοις τὰ μὲν ἕλη τὰ περὶ Πωμέντιον καὶ Σήτιον [3] ἐκτρέψας, πεδίον ἀποδεῖξαι πολλαῖς ἐνεργὸν ἀνθρώπων μυριάσι· τῇ δ' ἔγγιστα τῆς Ῥώμης θαλάσσῃ κλεῖθρα διὰ χωμάτων ἐπαγαγὼν, καὶ τὰ τυφλὰ καὶ δύσορμα τῆς Ὠστιανῆς ἠϊόνος ἀνακαθηράμενος, λιμένας ἐμποιήσασθαι καὶ ναύλοχα πρὸς τοσαύτην ἀξιόπιστα ναυτιλίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν παρασκευαῖς ἦν.

LIX. Ἡ δὲ τοῦ ἡμερολογίου διάθεσις, καὶ διόρθωσις τῆς περὶ τὸν χρόνον ἀνωμαλίας, φιλοσοφηθεῖσα χαριέντως ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τέλος λαβοῦσα, γλαφυρωτάτην παρέσχε χρείαν. Οὐ γὰρ μό-

consulatu somnum non viderit. Suet. 76.

1. Crassi cladem ulturus.

2. Quod tentatum etiam ab aliis, Demetr. Poliorc., Caligula, Nerone, etc., non prosperiori cessit exitu.

3. Πωμήτιον καὶ Σητίαν restitui volebat Reisk.; unde conjiciendum, de exsiccandis Pontinis paludibus Cæsarem cogitasse.

νον ἐν τοῖς παλαιοῖς πάνυ χρόνοις τεταραγμέναις ἐχρῶντο Ῥωμαῖοι ταῖς τῶν μηνῶν πρὸς τὸν ἐνιαυτὸν περιόδοις, ὥςε τὰς θυσίας καὶ τὰς ἑορτὰς, ὑποφερομένας κατὰ μικρὸν, εἰς ἐναντίας ἐκπεπτωκέναι τοῖς χρόνοις ὥρας [1], ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τότε οὖσαν ἡλιακὴν οἱ μὲν ἄλλοι παντάπασι τούτων ἀσυλλογίςως εἶχον· οἱ δ' ἱερεῖς μόνοι [2] τὸν καιρὸν εἰδότες, ἐξαίφνης, καὶ προῃσθημένου μηδενὸς, τὸν ἐμβόλιμον προσέγραφον μῆνα, Μερκηδόνιον [3] ὀνομάζοντες, ὃν Νομᾶς ὁ βασιλεὺς πρῶτος ἐμβαλεῖν λέγεται, μικρὰν καὶ διατείνουσαν οὐ πόῤῥω βοήθειαν ἐξευρὼν τῆς περὶ τὰς ἀποκαταςάσεις πλημμελείας, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται [4]. Καῖσαρ δὲ, τοῖς ἀρίςοις τῶν φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν [5] τὸ πρόβλημα προθεὶς, ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἤδη μεθόδων [6] ἔδειξεν ἰδίαν τινὰ καὶ διηκριβωμένην μᾶλλον ἐπανόρθωσιν, ᾗ χρώμενοι μέχρι νῦν Ῥωμαῖοι δοκοῦσιν ἧττον ἑτέρων σφάλλεσθαι περὶ τὴν ἀνωμαλίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ (περὶ) τοῖς βασκαίνουσι καὶ βαρυνομένοις τὴν δύναμιν αἰτίας παρεῖχε. Κικέρων γὰρ ὁ ῥήτωρ, ὡς ἔοικε, φήσαντος τινὸς αὔριον ἐπιτέλλειν Λύραν· « Ναὶ (εἶπεν) ἐκ διατάγματος· » ὡς καὶ τοῦτο πρὸς ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων δεχομένων.

LX. Τὸ δ' ἐμφανὲς μάλιςα μῖσος καὶ θανατηφόρον ἐπ' αὐτὸν ὁ τῆς βασιλείας ἔρως ἐξειργάσατο, τοῖς μὲν πολλοῖς αἰτία πρώτη, τοῖς δ' ὑπούλοις πάλαι πρόφασις εὐπρεπεςάτη γενομένη. Καίτοι καὶ λόγον τινὰ κατέσπειραν εἰς τὸν δῆμον οἱ ταύτην Καίσαρι τὴν τιμὴν προξενοῦντες, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων ἁλώσιμα τὰ Πάρθων φαίνοιτο Ῥωμαίοις σὺν βασιλεῖ ςρατευομένοις ἐπ' αὐτοὺς, ἄλλως ἀνέφικτα ὄντα· καὶ, καταβαίνοντος ἐξ Ἄλβης Καίσαρος εἰς τὴν πόλιν, ἐτόλμησαν αὐτὸν ἀσπάσασθαι βασιλέα. Τοῦ δὲ δήμου διαταραχθέντος, ἀχθεσθεὶς ἐκεῖνος, οὐκ ἔφη βα-

1. In anni tempora incidebant iis contraria quibus celebrari debebant.

2. Ideoque Cæsar, quia P. Max., emendandos fastos susceperat.

3. *Mercidinum* vocat ipse Plutarch. in Num. 18.

4. Plutarch. in *Num.* 18, seqq.

5. Sosigeni potissimum Alexandr. ad rationes astronomicas ineundas; et Flavio cuidam, qui fastos in Romanorum usus componeret.

6. E methodis quas jam tum astronomi peritiores invenerant.

σιλεὺς, ἀλλὰ Καῖσαρ, καλεῖσθαι[1]· καὶ γενομενης πρὸς τοῦτο πάντων σιωπῆς, οὐ πάνυ φαιδρὸς, οὐδ' εὐμενὴς παρῆλθεν. Ἐν δὲ συγκλήτῳ τιμάς τινας ὑπερφυεῖς αὐτῷ[2] ψηφισαμένων, ἔτυχε μὲν ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων[3] καθεζόμενος· προσιόντων δὲ τῶν ὑπάτων καὶ τῶν ϛρατηγῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς βουλῆς ἁπάσης ἑπομένης, οὐχ ὑπεξαναϛὰς, ἀλλ' ὥσπερ ἰδιώταις τισὶ χρηματίζων, ἀπεκρίνατο, συϛολῆς μᾶλλον, ἢ προσθέσεως, τὰς τιμὰς δεῖσθαι. Καὶ τοῦτ' οὐ μόνον ἠνίασε τὴν βουλὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν δῆμον, ὡς ἐν τῇ βουλῇ τῆς πόλεως προπηλακιζομένης· καὶ μετὰ δεινῆς κατηφείας ἀπῆλθον εὐθὺς, οἷς ἐξῆν μὴ παραμένειν· Ὥϛε κἀκεῖνον ἐννοήσαντα, παραχρῆμα μὲν οἴκαδε τραπέσθαι, καὶ βοᾷν πρὸς τοὺς φίλους, ἀπαγαγόντα τοῦ τραχήλου τὸ ἱμάτιον, ὡς ἕτοιμος εἴη τῷ βουλομένῳ τὴν σφαγὴν παρέχειν· ὕϛερον δὲ προφασίζεσθαι τὴν νόσον· οὐ γὰρ ἐθέλειν τὴν αἴσθησιν[4] ἀτρεμεῖν τῶν οὕτως ἐχόντων, ὅταν ἱϛάμενοι διαλέγωνται πρὸς ὄχλον, ἀλλὰ σειομένην ταχὺ καὶ περιφερομένην εἰλίγγους ἐπισπᾶσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι. Τὸ δ' οὐκ εἶχεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ πάνυ βουλόμενον αὐτὸν ὑπεξαναϛῆναι τῇ βουλῇ, λέγουσιν ὑπό του τῶν φίλων, μᾶλλον δὲ κολάκων, Κορνηλίου Βάλβου, κατασχεθῆναι, φήσαντος· « Οὐ « μεμνήσῃ Καῖσαρ ὢν, οὐδ' ἀξιώσεις ὡς κρείττονα θεραπεύεσθαι « σεαυτόν; »

LXI. Ἐπιγίνεται τούτοις τοῖς προσκρούσμασιν ὁ τῶν δημάρχων προπηλακισμός. Ἦν μὲν γὰρ ἡ τῶν Λουπερκαλίων ἑορτὴ[5], περὶ ἧς πολλοὶ γράφουσιν, ὡς ποιμένων τὸ παλαιὸν εἴη, καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδικοῖς Λυκαίοις. Τῶν δ' εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γυμνοὶ, σκύτεσι λασίοις[6] τοὺς ἐμποδὼν ἐπὶ παιδιᾷ καὶ γέλωτι παίοντες· πολλαὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει γυναικῶν ἐπίτηδες ὑπαντῶσαι παρέχουσιν,

1. *Rex* quippe cognomen fuit Marciorum.

2. Recte, pro αὐτοῦ, ex emendatione Reiskii.

3. In tribunali: pro Æde Veneris genetricis.

4. Quæ non sineret mentis esse compotes. καταλαμβάνεσθαι, ex improviso convulsionibus corripi.

5. Quæ xv Kal. Mart. celebrabatur. Plutarch. in *Romul.* 21.

6. Ex caprarum in ipso festo immolatarum pellibus confecta. Vid. not. ad Virg. Æn. VIII, v. 663.

ὥσπερ ἐν διδασκάλου, τὼ χεῖρε ταῖς πληγαῖς, πεπεισμέναι πρὸς εὐτοκίαν κυούσαις, ἀγόνοις δὲ πρὸς κύησιν ἀγαθὸν εἶναι. Ταῦτα Καῖσαρ ἐθεᾶτο, καθήμενος ἐπὶ τῶν ἐμβόλων ἐπὶ δίφρου χρυσοῦ, θριαμβικῷ κόσμῳ κεκοσμημένος. Ἀντώνιος δὲ τῶν θεόντων τὸν ἱερὸν δρόμον εἷς ἦν· καὶ γὰρ ὑπάτευεν. Ὡς οὖν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐνέβαλε, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῷ διέστη, φέρων διάδημα στεφάνῳ δάφνης περιπεπλεγμένον, ὤρεξε τῷ Καίσαρι. Καὶ γίνεται κρότος οὐ λαμπρὸς, ἀλλ' ὀλίγος ἐκ παρασκευῆς. Ἀπωσαμένου δὲ τοῦ Καίσαρος, ἅπας ὁ δῆμος ἀνεκρότησεν. Αὖθις δὲ προσφέροντος, ὀλίγοι, καὶ μὴ δεξαμένου, πάλιν ἅπαντες. Οὕτω δὲ τῆς πείρας ἐξελεγχομένης, Καῖσαρ μὲν ἀνίσταται, τὸν στέφανον εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀπενεχθῆναι κελεύσας. Ὤφθησαν δὲ ἀνδριάντες αὐτοῦ διαδήμασιν ἀναδεδεμένοι βασιλικοῖς· καὶ τῶν δημάρχων δύο, Φλαούϊος καὶ Μάρυλλος [1], ἐπελθόντες ἀπέσπασαν, καὶ τοὺς ἀσπασαμένους βασιλέα τὸν Καίσαρα πρώτους ἐξευρόντες, ἀπῆγον εἰς τὸ δεσμωτήριον. Ὁ δὲ δῆμος εἵπετο κροτῶν, καὶ Βρούτους ἀπεκάλει τοὺς ἄνδρας, ὅτι Βροῦτος ἦν ὁ καταλύσας τὴν τῶν βασιλέων διαδοχὴν, καὶ τὸ κράτος εἰς βουλὴν καὶ δῆμον ἐκ μοναρχίας καταστήσας. Ἐπὶ τούτῳ Καῖσαρ παροξυνθεὶς, τὴν μὲν ἀρχὴν ἀφείλετο τῶν περὶ τὸν Μάρυλλον [2]· ἐν δὲ τῷ κατηγορεῖν αὐτῶν, ἅμα καὶ τὸν δῆμον ἐφυβρίζων, πολλάκις Βρούτους τε καὶ Κυμαίους [3] ἀπεκάλει τοὺς ἄνδρας.

LXII. Οὕτω δὴ τρέπονται πρὸς Μάρκον Βροῦτον οἱ πολλοὶ, γένος μὲν ἐκεῖθεν [4] εἶναι δοκοῦντα πρὸς πατέρων, καὶ πρὸς μητρὸς (δ') ἀπὸ Σερβιλίων, οἰκίας ἑτέρας ἐπιφανοῦς [5], γαμβρὸν δὲ καὶ ἀδελφιδοῦν Κάτωνος. Τοῦτον μὲν ἐξ ἑαυτοῦ ὁρμῆσαι πρὸς κατάλυσιν τῆς μοναρχίας ἤμβλυνον αἱ παρὰ Καίσαρος τιμαὶ καὶ

1. Fuerunt hi tribuni plebis C. Epidius Marullus, et L. Cæsetius Flavus. Dio Cass. XLIV, 9.

2. Narrat autem Dio, l. cit., continuisse se Cæsarem, ne quid in eos auderet.

3. Insignes apud græcos Cumæi, stoliditatis infamia: unde proverbium: ὀψὲ αἰσθάνονται οἱ Κυμαῖοι. Strab. XIII.

4. Ex eo scil. Bruto.

5. Ut enim Jun. Brutus reges; sic Servilius Ahala, a quo Bruti mater genus ducebat, Spurium Melium tyrannidem affectantem, pessum dederat.

χάριτες. Οὐ γὰρ μόνον ἐσώθη περὶ Φάρσαλον ἀπὸ τῆς Πομπηΐου φυγῆς, οὐδὲ πολλοὺς τῶν ἐπιτηδείων ἔσωσεν ἐξαιτησάμενος, ἀλλὰ καὶ πίστιν εἶχε μεγάλην παρ' αὐτῷ. Καὶ στρατηγίαν μὲν ἐν τοῖς τότε τὴν ἐπιφανεστάτην[1] ἔλαβεν, ὑπατεύειν δ' ἔμελλεν εἰς τέταρτον ἔτος, ἐρίσαντος Κασσίου προτιμηθείς. Λέγεται γὰρ ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα λέγοι μὲν Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Καί ποτε καὶ διαβαλλόντων τινῶν τὸν ἄνδρα, πραττομένης ἤδη τῆς συνωμοσίας, οὐ προσέσχεν, ἀλλὰ τοῦ σώματος τῇ χειρὶ θίγων, ἔφη πρὸς τοὺς διαβάλλοντας, « Αναμενεῖ τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτος· » ὡς ἄξιον μὲν ὄντα τῆς ἀρχῆς δι' ἀρετὴν, διὰ δὲ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν ἀχάριστον καὶ πονηρὸν γενόμενον. Οἱ δὲ τῆς μεταβολῆς ἐφιέμενοι, καὶ πρὸς μόνον ἐκεῖνον, ἢ πρῶτον, ἀποβλέποντες, αὐτῷ μὲν οὐκ ἐτόλμων διαλέγεσθαι· νύκτωρ δὲ κατεπίμπλασαν γραμμάτων τὸ βῆμα, καὶ τὸν δίφρον, ἐφ' οὗ στρατηγῶν ἐχρημάτιζεν, ὧν ἦν τὰ πολλὰ τοιαῦτα· « Καθεύδεις, Βροῦτε· » καί, « Οὐκ εἶ Βροῦτος. » Ὑφ' ὧν ὁ Κάσσιος αἰσθόμενος διακινούμενον ἡσυχῇ τὸ φιλότιμον αὐτοῦ, μᾶλλον, ἢ πρότερον, ἐνέκειτο, καὶ παρώξυνεν, αὐτός ἰδίᾳ τι καὶ μίσους ἔχων πρὸς τὸν Καίσαρα, δι' αἰτίας, ἃς ἐν τοῖς περὶ Βρούτου γεγραμμένοις δεδηλώκαμεν[2]. Εἶχε μέντοι καὶ δι' ὑποψίας ὁ Καῖσαρ αὐτὸν, ὥστε καὶ πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν ποτε· « Τί φαίνεται βουλόμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ λίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὤν. » Πάλιν δὲ λέγεται περὶ Ἀντωνίου καὶ Δολαβέλλα, διαβολῆς πρὸς αὐτὸν, ὡς νεωτερίζοιεν, ἐλθούσης· « Οὐ πάνυ (φά-« ναι) τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας· μᾶλλον δὲ τοὺς « ὠχροὺς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους· » Κάσσιον λέγων καὶ Βροῦτον.

LXIII. Ἀλλ' ἔοικεν οὐχ οὕτως ἀπροσδόκητον, ὡς ἀφύλακτον, εἶναι τὸ πεπρωμένον· ἐπεὶ καὶ σημεῖα θαυμαστὰ καὶ φάσματα φανῆναι λέγουσι. Σέλα μὲν οὖν οὐράνια, καὶ κτύπους νύκτωρ πολλαχοῦ διαφερομένους, καὶ καταίροντας εἰς ἀγορὰν ἐρήμους ὄρνιθας, οὐκ ἄξιον ἴσως ἐπὶ πάθει τηλικούτῳ μνημονεῦσαι. Στράβων δ' ὁ φιλόσοφος[3] ἱστορεῖ, πολλοὺς μὲν ἀνθρώπους διαπύρους ἐπι-

1. Præturam scil. urbanam.
2. Plutarch. in Brut. 8, seqq.
3. Idem ille, cujus supersunt adhuc rerum geographicarum lib. XVII.

φερομένους φανῆναι, στρατιώτου δ' ἀνδρὸς οἰκέτην ἐκ τῆς χειρὸς ἐκβαλεῖν πολλὴν φλόγα, καὶ δοκεῖν καίεσθαι τοῖς ὁρῶσιν· ὡς δ' ἐπαύσατο, μηδὲν ἔχειν κακὸν τὸν ἄνθρωπον. Αὐτῷ δὲ Καίσαρι θύοντι τὴν καρδίαν ἀφανῆ γενέσθαι τοῦ ἱερείου, καὶ δεινὸν νομισθῆναι τὸ τέρας. Οὐ γὰρ ἂν φύσει γε συστῆναι ζῶον ἀκάρδιον. Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα πολλῶν ἀκοῦσαι διεξιόντων, ὥς τις αὐτῷ μάντις[1] ἡμέρᾳ Μαρτίου μηνὸς, ἣν Εἰδοὺς Ῥωμαῖοι καλοῦσι, προείποι μέγαν φυλάττεσθαι κίνδυνον. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας, προϊὼν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν σύγκλητον, ἀσπασάμενος προσπαίξειε τῷ μάντει, φάμενος· « Αἱ μὲν δὴ Μάρτιαι Εἰδοὶ πάρεισιν· » ὁ δ' ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἴποι· « Ναὶ πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασι. » Πρὸ μιᾶς δ' ἡμέρας, Μάρκου Λεπίδου δειπνίζοντος αὐτὸν, ἔτυχε μὲν ἐπιστολαῖς ὑπογράφων, ὥσπερ εἰώθει, κατακείμενος· ἐμπεσόντος δὲ λόγου, ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος, ἅπαντας φθάσας ἐξεβόησεν· « Ὁ ἀπροσδόκητος. » Μετὰ ταῦτα κοιμώμενος, ὥσπερ εἰώθει, παρὰ τῇ γυναικὶ, πασῶν ἅμα τῶν θυρῶν τοῦ δωματίου καὶ τῶν θυρίδων ἀναπεταννυμένων, διαταραχθεὶς ἅμα τῷ κτύπῳ, καὶ τῷ φωτὶ, καταλαμπούσης τῆς σελήνης, ᾔσθετο τὴν Καλπουρνίαν βαθέως μὲν καθεύδουσαν, ἀσαφεῖς δὲ φωνὰς καὶ στεναγμοὺς ἀνάρθρους ἐκ τῶν ὕπνων ἀναπέμπουσαν. Ἐδόκει δ' ἄρα κλαίειν ἐκεῖνον ἐπὶ ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα κατεσφαγμένον. Οἱ δ' οὔ φασι τῇ γυναικὶ ταύτην γενέσθαι τὴν ὄψιν· ἀλλ' ἦν γάρ τι τῇ Καίσαρος οἰκίᾳ προσκείμενον, οἷον ἐπὶ κόσμῳ καὶ σεμνότητι, τῆς βουλῆς ψηφισαμένης, ἀκρωτήριον[2], ὡς Λίβιος ἱστορεῖ· τοῦτ' ὄναρ ἡ Καλπουρνία θεασαμένη καταρρηγνύμενον, ἔδοξε ποτνιᾶσθαι καὶ δακρύειν. Ἡμέρας δ' οὖν γενομένης, ἐδεῖτο τοῦ Καίσαρος εἰ μὲν οἷόν τε, μὴ προελθεῖν, ἀλλ' ἀναβαλέσθαι τὴν σύγκλητον· εἰ δὲ τῶν ἐκείνης ὀνείρων ἐλάχιστα φροντίζει, σκέψασθαι διὰ μαντικῆς ἄλλης καὶ ἱερῶν περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχε δέ τις, ὡς ἔοικε, κἀκεῖνον ὑποψία καὶ φόβος. Οὐδένα γὰρ γυναικισμὸν ἐν δεισιδαιμονίᾳ πρότερον κατεγνώκει τῆς Καλπουρνίας, τότε δ' ἑώρα πε-

1. Spurinnam Harusp. intellige. Suet. 81.

2. Fastigium, ornamentum tecti: proprie templorum; sed ex S. C. Cæsari concessum. Id retulerat Liv. in parte operum quæ desideratur.

ριπαθοῦσαν. Ὡς δὲ καὶ πολλὰ καταθύσαντες οἱ μάντεις ἔφασαν αὐτῷ δυσιερεῖν, ἔγνω, πέμψας Ἀντώνιον, ἀφεῖναι τὴν σύγκλητον.

LIV. Ἐν δὲ τούτῳ Δέκιμος Βροῦτος, ἐπίκλησιν Ἀλβῖνος [1], πιστευόμενος μὲν ὑπὸ Καίσαρος, ὥστε καὶ δεύτερος ὑπ' αὐτοῦ κληρονόμος γεγράφθαι [2], τοῖς δὲ περὶ Βροῦτον τὸν ἕτερον καὶ Κάσσιον μετέχων τῆς συνωμοσίας, φοβηθεὶς, μὴ, τὴν ἡμέραν ἐκείνην διακρουσαμένου τοῦ Καίσαρος, ἔκπυστος ἡ πρᾶξις γένηται, τούς τε μάντεις ἐχλεύαζε, καὶ καθήπτετο τοῦ Καίσαρος, ὡς αἰτίας καὶ διαβολὰς ἑαυτῷ κτωμένου πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐντρυφᾶσθαι δοκοῦσαν· ἥκειν μὲν γὰρ αὐτὴν, κελεύσαντος ἐκείνου, καὶ προθύμους εἶναι ψηφίζεσθαι πάντας, ὅπως τῶν ἐκτὸς Ἰταλίας ἐπαρχιῶν βασιλεὺς ἀναγορεύοιτο, καὶ φοροίη διάδημα τὴν ἄλλην ἐπιὼν γῆν καὶ θάλασσαν· εἰ δὲ φράζοι τις αὐτοῖς καθεζομένοις, νῦν μὲν ἀπαλλάττεσθαι, παρεῖναι δ' αὖθις, ὅταν ἐντύχῃ βελτίοσιν ὀνείροις Καλπουρνία, τίνας ἔσεσθαι λόγους παρὰ τῶν φθονούντων; ἢ τίνα τῶν φίλων ἀνέξεσθαι διδασκόντων, ὡς οὐχὶ δουλεία ταῦτα καὶ τυραννίς ἐστιν; ἀλλ' εἰ δοκεῖ πάντως, ἔφη, τὴν ἡμέραν ἀφοσιώσασθαι, βέλτιον αὐτὸν προελθόντα καὶ προσαγορεύσαντα τὴν βουλὴν ὑπερθέσθαι. Ταῦθ' ἅμα λέγων ὁ Βροῦτος, ἦγε τῆς χειρὸς λαβόμενος τὸν Καίσαρα, καὶ μικρὸν μὲν αὐτῷ προελθόντι τῶν θυρῶν οἰκέτης ἀλλότριος ἐντυχεῖν προθυμούμενος, ὡς ἡττᾶτο τοῦ περὶ ἐκεῖνον ὠθισμοῦ καὶ πλήθους, βιασάμενος εἰς τὴν οἰκίαν, παρέδωκεν ἑαυτὸν τῇ Καλπουρνίᾳ, φυλάττειν κελεύσας, ἄχρις ἂν ἐπανέλθῃ Καῖσαρ, ὡς ἔχων μεγάλα πράγματα κατειπεῖν πρὸς αὐτόν.

LXV. Ἀρτεμίδωρος δὲ, Κνίδιος τὸ γένος, Ἑλληνικῶν λόγων σοφιστὴς, καὶ διὰ τοῦτο γεγονὼς ἐνίοις συνήθης τῶν περὶ Βροῦτον, ὥστε καὶ γνῶναι τὰ πλεῖστα τῶν πραττομένων, ἧκε μὲν ἐν βιβλιδίῳ κομίζων, ἅπερ ἔμελλε μηνύειν· ὁρῶν δὲ τὸν Καίσαρα τῶν βιβλίων ἕκαστον δεχόμενον, καὶ παραδιδόντα τοῖς περὶ αὐ-

1. Quia a Posthumio Albino fuerat adoptatus.

2. Suet. in Jul. 83. Apud quem legere est : *D. Brutum etiam in secundis hæredibus*, (instituit.) Designavit, ut si quis hæredum, vel hæreditate cederet, vel sine hærede moreretur, i ipsius locum succederet.

τὸν ὑπηρέταις, ἐγγὺς σφόδρα προσελθών· « Τοῦτο (ἔφη), Καῖ« σαρ, ἀνάγνωθι μόνος καὶ ταχέως· γέγραπται γὰρ ὑπὲρ πραγ« μάτων μεγάλων, καί σοι διαφερόντων. » Δεξάμενος οὖν ὁ Καῖσαρ, ἀναγνῶναι μὲν ὑπὸ πλήθους τῶν ἐντυγχανόντων ἐκωλύθη, καίπερ ὁρμήσας πολλάκις· ἐν δὲ τῇ χειρὶ κατέχων καὶ φυλάττων μόνον ἐκεῖνο, παρῆλθεν εἰς τὴν σύγκλητον. Ἔνιοι δέ φασιν, ἄλλον ἐπιδοῦναι τὸ βιϐλίον τοῦτο· τὸν δ' Ἀρτεμίδωρον οὐδ' ὅλως προσελθεῖν, ἀλλ' ἐκθλιϐῆναι παρὰ πᾶσαν τὴν ὁδόν.

LXVI. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἤδη που φέρει καὶ τὸ αὐτόματον· ὁ δὲ δεξάμενος τὸν φόνον ἐκεῖνον καὶ τὸν ἀγῶνα χῶρος, εἰς ὃν ἡ σύγκλητος ἠθροίσθη τότε, Πομπηΐου μὲν εἰκόνα κειμένην[1] ἔχων, Πομπηΐου δ' ἀνάθημα γεγονὼς τῶν προσκεκοσμημένων[2] τῷ θεάτρῳ, παντάπασιν ἀπέφηνε δαίμονος τινὸς ὑφηγουμένου, καὶ καλοῦντος ἐκεῖ τὴν πρᾶξιν, ἔργον γεγονέναι. Καὶ γὰρ οὖν καὶ λέγεται Κάσσιος, εἰς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πομπηΐου πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως ἀποϐλέπων, ἐπικαλεῖσθαι σιωπῇ, καίπερ οὐκ ἀλλότριος ὢν τῶν Ἐπικούρου λόγων[3]· ἀλλ' ὁ καιρὸς, ὡς ἔοικεν, ἤδη τοῦ δεινοῦ παρεστῶτος, ἐνθουσιασμὸν ἐνεποίει καὶ πάθος, ἀντὶ τῶν προτέρων λογισμῶν. Ἀντώνιον μὲν οὖν, πιστὸν ὄντα Καίσαρι καὶ ῥωμαλέον, ἔξω παρακατεῖχε Βροῦτος Ἀλϐῖνος[4], ἐμϐαλὼν ἐπίτηδες ὁμιλίαν μῆκος ἔχουσαν. Εἰσιόντος δὲ Καίσαρος, ἡ βουλὴ μὲν ὑπεξανέστη θεραπεύουσα· τῶν δὲ περὶ Βροῦτον οἱ μὲν ἐξόπισθεν τὸν δίφρον αὐτοῦ περιέστησαν, οἱ δ' ἀπήντησαν, ὡς δὴ Τυλλίῳ Κίμϐρῳ[4], περὶ ἀδελφοῦ φυγάδος ἐντυγχάνοντι, συνδεησόμενοι, καὶ συνεδέοντο μέχρι τοῦ δίφρου παρακολουθοῦντες. Ὡς δὲ καθίσας διεκρούετο τὰς δεήσεις, καὶ προσκειμένων βιαιό-

1. Positam, erectam; non autem *jacentem*.

2. Suspicatur Reisk. legendum προσκεκοσμημένων; quod nihil prorsus ad sensum. Agitur enim de ædificiis, quæ theatro suo Pompeius, ad ornatum adstruxerat.

3. Ideoque ab invocandis Diis omnino alienus.

4. In Bruto, 17; et App. II, 117, C. Trebonio mandantur, quæ hic Antonio, partes. Cic. Philipp. XI, 14 et XIII, 10.

5. Recte *Tullius*, non autem *Metellus*, ut quidam volunt. Suet. in Jul. 89, vocat hunc App. *Attilium*. Mendose, et emendatum est in interpretatione edit. Amstel., 1670.

τερον, ἠγανάκτει πρὸς ἕκαςον, ὁ μὲν Τύλλιος τὴν τήβεννον αὐτοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν, ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατῆγεν· ὅπερ ἦν σύνθημα τῆς ἐπιχειρήσεως. Πρῶτος δὲ Κάσκας ξίφει παίει παρὰ τὸν αὐχένα, πληγὴν οὐ θανατηφόρον, οὐδὲ βαθεῖαν [1], ἀλλ', ὡς εἰκὸς, ἐν ἀρχῇ τολμήματος μεγάλου ταραχθείς· ὥςε καὶ τὸν Καίσαρα μεταςραφέντα τοῦ ἐγχειριδίου λαβέσθαι καὶ κατασχεῖν. Ἅμα δέ πως ἐξεφώνησαν, ὁ μὲν πληγεὶς, Ῥωμαϊςί· « Μιαρώτατε Κάσκα, τί ποιεῖς; » ὁ δὲ πλήξας, Ἑλληνιςὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν· « Ἀδελφὲ, βοήθει [2]. » Τοιαύτης δὲ ταραχῆς γενομένης, τοὺς μὲν οὐδὲν συνειδότας ἔκπληξις εἶχε, καὶ φρίκη πρὸς τὰ δρώμενα, μήτε φεύγειν, μήτ' ἀμύνειν, ἀλλὰ μηδὲ φωνὴν ἐκβάλλειν τολμῶντας. Τῶν δὲ παρεσκευασμένων ἐπὶ τὸν φόνον ἑκάςου γυμνὸν ἀποδείξαντος τὸ ξίφος, ἐν κύκλῳ περιεχόμενος, καὶ πρὸς ὅ τι τρέψειε τὴν ὄψιν, πληγαῖς ἀπαντῶν, καὶ σιδήρῳ φερομένῳ (καὶ) κατὰ προσώπου καὶ κατ' ὀφθαλμῶν διελαυνόμενος, ὥσπερ θηρίον ἐνειλεῖτο ταῖς πάντων χερσίν. Ἅπαντας γὰρ ἔδει κατάρξασθαι καὶ γεύσασθαι τοῦ φόνου. Διὸ καὶ Βροῦτος αὐτῷ πληγὴν ἐνέβαλε μίαν εἰς τὸν βουβῶνα [3]. Λέγεται δ' ὑπό τινων, ὡς ἄρα πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπομαχόμενος, καὶ διαφέρων δεῦρο κἀκεῖ τὸ σῶμα, καὶ κεκραγὼς, ὅτε Βροῦτον εἶδεν ἐσπασμένον τὸ ξίφος, ἐφειλκύσατο κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον [4], καὶ παρῆκεν ἑαυτὸν, εἴτ' ἀπὸ τύχης, εἴτε ὑπὸ τῶν κτεινάντων, ἀπωσθεὶς πρὸς τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ὁ Πομπηΐου βέβηκεν ἀνδριάς [5]. Καὶ πολὺ καθήμαξεν αὐτῆς ὁ φόνος, ὡς δοκεῖν αὐτὸν ἐφεςάναι τῇ τιμωρίᾳ τοῦ πολεμίου Πομπηΐου ὑπὸ πόδας κεκλιμένου, καὶ περισπαίροντος ὑπὸ πλήθους τραυμάτων. Εἴκοσι γὰρ καὶ τρία λαβεῖν λέγεται· καὶ πολλοὶ κατετρώθησαν ὑπ' ἀλλήλων, εἰς ἓν ἀπερειδόμενοι σῶμα πληγὰς τοσαύτας.

LXVII. Κατειργασμένου δὲ τοῦ ἀνδρὸς, ἡ μὲν γερουσία,

1. Alii βαρεῖαν.

2. Fratres erant inter Caesaris percussores Publ. et Cai. Servil. Casca.

3. Appian. vero, ἐς τὸν μηρόν.

4. Ferunt alii utraque manu togam dimisisse, ut, inferiori corporis parte tecta, collaberetur.

5. Plut. in Bruto, 17: καὶ σὺ, τέκνον; quod invaluit celebratum.

καίπερ εἰς μέσον Βρούτου ἐλθόντος, ὥς τι περὶ τῶν πεπραγμένων ἐροῦντος, οὐκ ἀνασχομένη διὰ τῶν θυρῶν ἐξέπιπτε, καὶ φεύγουσα κατέπλησε ταραχῆς καὶ δέους ἀπόρου τὸν δῆμον, ὥςε τοὺς μὲν τὰς οἰκίας κλείειν, τοὺς δ' ἀπολείπειν τραπέζας καὶ χρηματιςήρια· δρόμῳ δὲ χωρεῖν, τοὺς μὲν ἐπὶ τὸν τόπον, ὀψομένους τὸ πάθος, τοὺς δ' ἐκεῖθεν, ἑωρακότας. Ἀντώνιος δὲ καὶ Λέπιδος [1], οἱ μάλιςα φίλοι Καίσαρος, ὑπεκδύντες, εἰς οἰκίας ἑτέρας κατέφυγον. Οἱ δὲ περὶ Βροῦτον, ὥσπερ ἦσαν ἔτι θερμοὶ τῷ φόνῳ, γυμνὰ τὰ ξίφη δεικνύντες, ἅμα πάντες ἀπὸ τοῦ Βουλευτηρίου συςραφέντες ἐχώρουν εἰς τὸ Καπιτώλιον, οὐ φεύγουσιν ἐοικότες, ἀλλὰ μάλα φαιδροὶ καὶ θαῤῥαλέοι, παρακαλοῦντες ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τὸ πλῆθος, καὶ προσδεχόμενοι τοὺς ἀρίςους τῶν ἐντυγχανόντων. Ἔνιοι δὲ καὶ συνανέβαινον αὐτοῖς, καὶ κατεμίγνυσαν ἑαυτοὺς, ὡς μετεσχηκότες τοῦ ἔργου, καὶ προσεποιοῦντο τὴν δόξαν [2]· ὧν ἦν καὶ Γάϊος Ὀκταούϊος καὶ Λέντλος Σπινθήρ. Οὗτοι μὲν οὖν τῆς ἀλαζονείας δίκην ἔδωκαν ὕςερον, ὑπ' Ἀντωνίου καὶ τοῦ νέου Καίσαρος ἀναιρεθέντες, καὶ μηδὲ τῆς δόξης, δι' ἣν ἀπέθνησκον, ἀπολαύσαντες, ἀπιςίᾳ τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ οἱ κολάζοντες αὐτοὺς, τῆς πράξεως, ἀλλὰ τῆς βουλήσεως, τὴν δίκην ἔλαβον. Μεθ' ἡμέραν δὲ τῶν περὶ Βροῦτον κατελθόντων καὶ ποιησαμένων λόγους, ὁ μὲν δῆμος, οὔτε δυσχεραίνων, οὔτε, ὡς ἐπαινῶν τὰ πεπραγμένα, τοῖς λεγομένοις προσεῖχεν, ἀλλ' ὑπεδήλου τῇ πολλῇ σιωπῇ, Καίσαρα μὲν οἰκτείρων, αἰδούμενος δὲ Βροῦτον. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἀμνηςίας τινὰς [3] καὶ συμβάσεις πράττουσα πᾶσι, Καίσαρα μὲν ὡς θεὸν τιμᾶν ἐψηφίσατο, καὶ κινεῖν μηδὲ τὸ σμικρότατον, ὧν ἐκεῖνος ἄρχων ἐβούλευσε· τοῖς δὲ περὶ Βροῦτον ἐπαρχίας τε διένειμε, καὶ τιμὰς ἐπέδωκε πρεπούσας· ὥςε πάντας οἴεσθαι, τὰ πράγματα κατάςασιν ἔχειν, καὶ σύγκρισιν ἀπειληφέναι ἀρίςην.

LXVIII. Ἐπεὶ δὲ, τῶν διαθηκῶν τῶν Καίσαρος ἀνοιχθεισῶν, εὑρέθη δεδομένη Ῥωμαίων ἑκάςῳ δόσις ἀξιόλογος [4], καὶ τὸ σῶμα

1. Antonius erat consul: Lepidus vero magister equitum.

2. Partam scilicet Cæsaris nece.

3. Suadente Cicerone.

4. *Viritim trecenos sestertios legavit.* Suet. in Jul. 83.

κομιζόμενον δι' ἀγορᾶς ἐθεάσαντο ταῖς πληγαῖς διαλελωϐημένον, οὐκ ἔτι κόσμον εἶχεν, οὐδὲ τάξιν αὐτῶν τὸ πλῆθος, ἀλλὰ τῷ μὲν νεκρῷ περισωρεύσαντες ἐξ ἀγορᾶς βάθρα καὶ κιγκλίδας καὶ τραπέζας, ὑφῆψαν αὐτοῦ [1] καὶ κατέκαυσαν· ἀράμενοι δὲ δαλοὺς διαπύρους ἔθεον ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν ἀνῃρηκότων καταφλέξοντες, ἄλλοι δ' ἐφοίτων πανταχόσε τῆς πόλεως, συλλαϐεῖν καὶ διασπάσασθαι τοὺς ἄνδρας ζητοῦντες. Οἷς ἐκείνων μὲν οὐδεὶς ἀπήντησεν, ἀλλ' εὖ πεπραγμένοι πάντες ἦσαν. Κίννας δέ τις [2] τῶν Καίσαρος ἑταίρων ἔτυχε μὲν, ὥς φασι, τῆς παρῳχημένης νυκτὸς ὄψιν ἑωρακὼς ἄτοπον. Ἐδόκει γὰρ ὑπὸ Καίσαρος ἐπὶ δεῖπνον καλεῖσθαι· παραιτούμενος δ', ἄγεσθαι τῆς χειρὸς ὑπ' αὐτοῦ, μὴ βουλόμενος, ἀλλ' ἀντιτείνων. Ὡς δ' ἤκουσεν, ἐν ἀγορᾷ τὸ σῶμα καίεσθαι τοῦ Καίσαρος, ἀναςὰς ἐϐάδιζεν ἐπὶ τιμῇ, καίπερ ὑφορώμενος τὴν ὄψιν ἅμα καὶ πυρέττων. Καί τις, ὀφθέντος αὐτοῦ, τῶν πολλῶν ἔφρασεν ἑτέρῳ τοὔνομα πυνθανομένῳ, κἀκεῖνος ἄλλῳ, καὶ διὰ πάντων εὐθὺς ἦν [3], ὡς οὗτός ἐςιν ὁ ἀνὴρ τῶν ἀνῃρηκότων Καίσαρα· καὶ γὰρ ἦν τις ὁμώνυμος ἐκείνῳ Κίννας ἐν τοῖς συνωμοσαμένοις, ὃν τοῦτον εἶναι προλαϐόντες, ὥρμησαν εὐθὺς καὶ διέσπασαν ἐν μέσῳ [4] τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο μάλιςα δείσαντες οἱ περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον, οὐ πολλῶν ἡμερῶν διαγενομένων, ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως. Ἃ δὲ καὶ πράξαντες καὶ παθόντες ἐτελεύτησαν, ἐν τοῖς περὶ Βρούτου γέγραπται.

LXIX. Θνήσκει δὲ Καῖσαρ, τὰ μὲν πάντα γεγονὼς ἔτη πεντήκοντα καὶ ἕξ [5], Πομπηΐῳ δ' ἐπιϐιώσας οὐ πολὺ πλέον ἐτῶν τεσσάρων· ἣν δὲ τῷ βίῳ παντὶ ἀρχὴν καὶ δυναςείαν διὰ κινδύνων τοσούτων διώκων μόλις κατειργάσατο, ταύτης οὐδὲν ὅτι μὴ τοὔνομα μόνον καὶ τὴν ἐπίφθονον καρπωσάμενος δόξαν παρὰ τῶν πολιτῶν [6]. Ὁ μέντοι μέγας αὐτοῦ δαίμων, ᾧ παρὰ τὸν βίον

1. Ibi scilicet, in ipso foro, non in campo Martis, ubi corpus cremari decebat.

2. C. Helvius Cinna, poeta mediocris : qui vero conjuraverat, Corn. Cinna, prætor.

3. Malit Reisk. ᾔει, *ibat*.

4. Subaudi, suadente eodem, τῶν διασπαραττόντων ; inter disceptantium manus.

5. U. C. 710.

6. Ne annum quidem integrum, devictis in Hispania Pompeianis, imperio potitus.

ἐχρήσατο, καὶ τελευτήσαντος ἐπηκολούθησε τιμωρὸς τοῦ φόνου, διά τε γῆς πάσης καὶ θαλάσσης ἐλαύνων καὶ ἀνιχνεύων ἄχρι τοῦ μηδένα λιπεῖν τῶν ἀπεκτονότων, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθ' ὁτιοῦν, ἢ χειρὶ τοῦ ἔργου θιγόντας, ἢ γνώμης μετασχόντας, ἐπεξελθεῖν. Θαυμασιώτατον δὲ τῶν μὲν ἀνθρωπίνων τὸ περὶ Κάσσιον· ἡττηθεὶς γὰρ ἐν Φιλίπποις, ἐκείνῳ τῷ ξιφιδίῳ διέφθειρεν ἑαυτὸν, ᾧ κατὰ Καίσαρος ἐχρήσατο· τῶν δὲ θείων, ὅ τε μέγας κομήτης[1] (ἐφάνη[2] γὰρ ἐπὶ νύκτας ἑπτὰ μετὰ τὴν Καίσαρος σφαγὴν διαπρεπὴς, εἶτ' ἠφανίσθη), καὶ τὸ περὶ τὸν ἥλιον[3] ἀμαύρωμα τῆς αὐγῆς. Ὅλον γὰρ ἐκεῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ὠχρὸς μὲν ὁ κύκλος καὶ μαρμαρυγὰς οὐκ ἔχων ἀνέτελλεν, ἀδρανὲς δὲ καὶ λεπτὸν ἀπ' αὐτοῦ κατῄει τὸ θερμόν· ὥστε τὸν μὲν ἀέρα δνοφερὸν καὶ βαρὺν ἀσθενείᾳ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀλέας ἐκφέρεσθαι, τοὺς δὲ καρποὺς ἡμιπέπτους καὶ ἀτελεῖς ἀπανθῆσαι καὶ παρακμάσαι διὰ τὴν ψυχρότητα τοῦ περιέχοντος. Μάλιστα δὲ τὸ Βρούτῳ γενόμενον φάσμα τὴν Καίσαρος ἐδήλωσε σφαγὴν οὐ γενομένην θεοῖς ἀρεστήν· ἦν δὲ τοιόνδε· μέλλων τὸν στρατὸν ἐξ Ἀβύδου διαβιβάζειν εἰς τὴν ἑτέραν ἤπειρον, ἀνεπαύετο νυκτὸς, ὥσπερ εἰώθει, κατὰ σκηνὴν, οὐ καθεύδων, ἀλλὰ φροντίζων περὶ τοῦ μέλλοντος. Λέγεται γὰρ οὗτος ἀνὴρ ἥκιστα δὴ τῶν στρατηγῶν ὑπνώδης γενέσθαι, καὶ πλεῖστον ἑαυτῷ χρόνον ἐγρηγορότι χρῆσθαι πεφυκώς. Ψόφου δέ τινος αἰσθέσθαι περὶ τὴν θύραν ἔδοξε, καὶ πρὸς τὸ τοῦ λύχνου φῶς ἤδη καταφερομένου σκεψάμενος, ὄψιν εἶδε φοβερὰν ἀνδρὸς ἐκφύλου τὸ μέγεθος, καὶ χαλεποῦ τὸ εἶδος. Ἐκπλαγεὶς δὲ τὸ πρῶτον, ὡς ἑώρα μήτε πράττοντά τι, μήτε φθεγγόμενον, ἀλλ' ἑστῶτα σιγῇ παρὰ τὴν κλίνην, ἠρώτα, ὅστις ἐστίν. Ἀποκρίνεται δ' αὐτῷ τὸ φάσμα· « Ὁ σὸς, ὦ Βροῦτε, δαί- « μων κακός· ὄψῃ δέ με περὶ Φιλίππους. » Τότε μὲν οὖν ὁ Βροῦτος εὐθαρσῶς· « Ὄψομαι », εἶπε· καὶ τὸ δαιμόνιον εὐθὺς ἐκποδὼν ἀπῄει. Τῷ δ' ἱκνουμένῳ χρόνῳ περὶ τοὺς Φιλίππους ἀντιταχθεὶς Ἀντωνίῳ καὶ Καίσαρι, τῇ μὲν πρώτῃ μάχῃ κρατή-

1. Plin. Maj. II, 25.
2. Ipsis ludis quos ei Augustus hæres consecratos primo edebat.
3. Virg. G. I, 466.

σας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐτρέψατο καὶ διεξήλασε, πορθῶν τὸ Καίσαρος ςρατόπεδον· τὴν δὲ δευτέραν αὐτῷ μάχεσθαι μέλλοντι φοιτᾷ τὸ αὐτὸ φάσμα τῆς νυκτὸς αὖθις, οὐχ ὥςε τι προσειπεῖν· ἀλλὰ συνεὶς ὁ Βροῦτος τὸ πεπρωμένον, ἔῤῥιψε φέρων ἑαυτὸν εἰς τὸν κίνδυνον. Οὐ μὴν ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ, τῆς τροπῆς γενομένης, ἀναφυγὼν πρός τι κρημνῶδες, καὶ τῷ ξίφει γυμνῷ προσβαλὼν τὸ ςέρνον, ἅμα καὶ φίλου τινὸς, ὥς φασιν, συνεπιῤῥώσαντος τὴν πληγὴν, ἀπέθανεν.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗι ΓΑΛΛΑΤΙΑι ΠΟΛΕΜΟΥ.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE BELLO GALLICO

LIBRI SEPTEM

IN GRÆCUM SERMONEM TRANSLATI.

AD LECTOREM BENEVOLUM.

Accipe hanc metaphrasin græcam librorum VII de Bello Gallico, quam in hac nostra J. Cæsaris editione desiderandam noluimus. Quicumque sit illius interpretationis auctor, sive Maximus Planudes, sive Theodorus Gaza, sive quilibet alius, huic sollennes gratias agimus, atque habemus; vividam enim lucem hinc duximus, qua non unum ex obscuris Belli Gallici locis illustravimus; neque Davisii judicio severiori, vel negligentiæ subscribimus, qui in edendo hujus scriptoris textu fatetur se propter *oculorum imbecillitatem* non corrigendum curavisse, si quidem aliorum votis, non suæ voluntati obsecutus fuerit, quum illum Typis repræsentari anno 1706 jusserit.

Vide, si placet et vacat, amice lector, quæ, in hujus voluminis præfatione, de Julio Celso, de Plutarcho propter vitam Cæsaris, et de hoc græco interprete disseruimus.

ΓΑΪΟΥ ΪΟΥΛΙΟΥ ΚΑΪΣΑΡΟΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ΠΑΣΑ μὲν ἡ Γαλατία εἰς τρία μέρη διήρηται· ὧν τὸ μὲν οἱ Βέλγαι· τὸ δὲ οἱ Ἀκυϊτανοί· τὸ τρίτον δὲ οἱ ἐπιχωρίως μὲν Κέλται, κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν φωνὴν Γάλλοι ὀνομαζόμενοι, κατοικοῦσι· καὶ οὗτοι μὲν πάντες ἔς τε τὴν διάλεκτον καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν δίαιταν ἀπ' ἀλλήλων κεχωρίδαται. Τοὺς δὲ Κελτοὺς ἀπὸ μὲν τῶν Ἀκυϊτανῶν ὁ Γαρούμνας· ἀπὸ δὲ τῶν Βελγῶν ὅ τε Ματρόνας καὶ ὁ Σεκάνας διορίζουσι ποταμοί. Πάντων τούτων κράτιςοί εἰσιν οἱ Βέλγαι· πρῶτον μὲν, ὅτι πολὺ ἀφιςᾶσι τῆς ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίᾳ ἡμερότητος τῆς διαγωγῆς, καὶ οὐ μὴ πολλάκις ἔμποροι σφίσιν ἐπιμίσγονται, τὰ φιλοῦντα τοὺς ἀνθρώπους θρύπτειν καὶ ἐκθηλύνειν, ἄγειν εἰωθότες· ἔπειτα δὲ, ὅτι πρόσχωροί εἰσι τοῖς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανοῖς, οἷς συνεχῶς πολεμοῦσι. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ οἱ Ἐλβήτιοι κράτιςοί εἰσιν ἐν τοῖς Κέλταις· καθ' ἑκάςην μὲν γὰρ σχεδὸν μάχην τοῖς καθ' αὑτοὺς Γερμανοῖς συνάπτουσιν, ἐκ τῆς σφῶν ἐξελαύνοντες, ἢ καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐμβάλλοντες. Ἡ μὲν οὖν Κελτικὴ, ἀπὸ μὲν τοῦ Ῥοδανοῦ ἀρχομένη, τῷ ποταμῷ Γαρούμνᾳ καὶ τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ περιλαμβάνεται, καὶ προσψαύει τῷ Ῥήνῳ κατὰ τοὺς Σεκανοὺς τε καὶ τοὺς Ἐλβητίους· ῥέπει δὲ πρὸς Ἄρκτους· ἡ δὲ Βελγικὴ, ἀπὸ μὲν τῶν τῆς Κελτικῆς μεθορίων ἀρχομένη, διήκει μέχρις ἐπὶ τὰ κάτω τοῦ Ῥήνου· τέτραπται δὲ πρὸς Ἄρκτον καὶ ἀνατολήν· ἡ δὲ Ἀκυϊτανία διήκει μὲν

ἀπὸ τοῦ Γαρούμνα μέχρις ἐπὶ τὰ Πυῤῥηναῖα ὄρη, καὶ τὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ εἰς Ἰϐηρίαν τείνοντα· ἀφορᾷ δὲ τὰ μεταξὺ Ἄρκτων τε καὶ ἀνατολῶν.

II. Ἦν δέ ποτε παρὰ τοῖς Ἐλϐητίοις ἀνὴρ πλουσιώτατος, καὶ τῷ γένει λαμπρότατος, ᾧ ὄνομα ἦν Ὀργέτορυξ. Οὗτος μὲν οὖν ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Μεσσάλα τε καὶ Μάρκου Πείσωνος, τοῦ βασιλεύειν μάλιστα ἐπιθυμῶν, πρῶτον μὲν μετὰ τῶν εὐγενεστέρων συνώμοσεν· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν πόλιν ἀνέπεισε πανδημεὶ τῆς χώρας ἐκστρατεύειν, ῥᾷστον ἐπιδείξας εἶναι αὐτοῖς κρατίστοις οὖσι, πάσης τῆς Γαλατίας ἄρχειν. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον αὐτῷ οἱ Ἐλϐήτιοι ἐπίστευσαν, ὅσῳ πανταχόθεν τῆς σφῶν χώρας αὐτοὶ περιφράττονται· τῇ μὲν, τῷ Ῥήνῳ εὐρυτάτῳ τε καὶ βαθυτάτῳ ὄντι, τήν θ' Ἐλϐητικὴν ἀπὸ τῶν Γερμανῶν ἀποτέμνοντι· τῇ δὲ, τῷ Ἰούρᾳ, ὄρει ὑψηλοτάτῳ τ' ὄντι, καὶ τὴν Ἐλϐητικὴν ἀπὸ τῆς Σεκανικῆς διορίζοντι· τῇ δὲ, τῇ τε Λεμάνῳ λίμνῃ, καὶ τῷ Ῥοδανῷ ποταμῷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας διαχωρίζοντι. Αὗται μὲν οὖν ἦσαν αἱ αἰτίαι τοῦ αὐτούς τε τοῦ μὴ πολὺ εἰς εὐρὺ διασπείρεσθαι, καὶ δυσχερέστερον ἐπὶ τοὺς προσχώρους πόλεμον ἐκφέρειν· ὥστε αὐτοὶ ἄνδρες φιλοπόλεμοι μάλιστα ὄντες, διὰ τοῦτο ἐλυποῦντο ἰσχυρῶς. Πρὸς τούτοις δὲ, πρός τε τὸ τῶν ἐνοικούντων πλῆθος καὶ τὴν κατὰ τὸν πόλεμον καὶ ἀρετὴν σφῶν δόξαν, στενωτάτην χώραν ἐνόμιζον ἔχειν, μῆκος μὲν χίλια ἐννεακόσια καὶ εἴκοσι στάδια, εὖρος δὲ χίλια τετρακόσια καὶ εἴκοσι περιέχουσαν.

III. Τούτοις μὲν οὖν πειθόμενοι, καὶ τῷ τοῦ Ὀργετόρυγος ἀξιώματι παρορμηθέντες, τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν πάντα ἐψηφίσαντο παρασκευάζεσθαι, οἷον ὑποζύγιά τε καὶ ἅρματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντοδαπὰ ὡς πλεῖστα ὠνεῖσθαι, καὶ σπόρους ὡς πλείστους, ἵνα ὁ σῖτος σφίσι καθ' ὁδὸν διαρκοίη, ποιεῖσθαι, εἰρήνην δὲ καὶ συμμαχίαν πρὸς τὰς περιοικίδας πόλεις ποιήσασθαι. Εἰς δὲ τὸ ταῦτα διαπράττειν δύο ἔτη σφίσι διαρκέσειν νομίσαντες, τῷ τρίτῳ τὴν ὁδοιπορίαν ἐπεκύρωσαν. Τὸν δ' Ὀργετόρυγα τοῦτο κατεργασόμενον ἀποδείξαντες, ἐκεῖνος τὴν πρεσβείαν μὲν προσεδέξατο. Καθ' ὁδὸν δὲ Κάστικον τὸν Καταμανταλέδους, τοῦ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς Σεκανοῖς βασιλεύσαντος, καὶ φίλου ὑπό τε τῆς γερουσίας καὶ τοῦ

δήμου τῶν Ῥωμαίων κληθέντος, τῇ τῆς ἑαυτοῦ πόλεως, τοῦ πατρὸς τυραννίδι ἐπιχειρεῖν ἀνέπεισε· καὶ Δουμνόρυγα τὸν Ἑδουέα, τὸν Διβιτιακοῦ τοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἑδουέων ἀρίςου τε καὶ ἀρεςοῦ τῷ πλήθει ὄντος, ἀδελφὸν, ταυτὸ ἐπιχειρεῖν ἀναπείσας, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ἐκείνῳ προυξένησε, ῥᾷςον εἶναι φάσκων ἐξικνεῖσθαι ταύτης τῆς ἐπιχειρήσεως. Οἱ μὲν γὰρ Ἑλβήτιοι, ἔφη, πάντων τῶν Κελτῶν δυνατώτατοι εἶναι ὁμολογοῦνται· ἐγὼ δὲ αὐτῶν ἀναμφιλόγως βασιλεύσω, ὥςε τῇ τ' ἐμῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐμῇ ςρατιᾷ τὰς βασιλείας ὑπισχνοῦμαι ὑμῖν ταύτας συγκατεργάσεσθαι. Τούτοις μὲν οὖν τοῖς λόγοις πειθόμενοι, καὶ δεξιὰς ἐπὶ τούτοις δόντες καὶ λαβόντες, ἀπῆλθον· προσδοκῶντες εἰ ταύτας τὰς βασιλείας τρισὶ τούτοις μεγάλοις δήμοις κατάσχοιεν, ῥᾳδίως ἂν πᾶσαν τὴν ἄλλην Γαλατίαν ὑποχείριον ποιήσεσθαι.

IV. Τούτων δ' οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς Ἑλβητίοις σημανθέντων, αὐτοὶ τὸν Ὀργετόρυγα δήσαντες, κατὰ τὸ σφίσι σύνηθες ἐν τοῖς δεσμοῖς λόγον τῶν πεπραγμένων διδόναι ἐκέλευον· ἑαλωκότι δ' αὐτῷ ζημίαν ἐπέθεσαν τὸ ζῶον καυθήσεσθαι. Κυρίας δὲ δὴ ἡμέρας τῆς δίκης ἐπελθούσης, ὁ Ὀργέτορυξ πᾶσαν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν εἰς τοὺς μυρίους ἄνδρας οὖσαν, πάντας τε πρὸς τούτοις τοὺς ὑπηκόους τε καὶ χρεωφειλέτας (πάμπολλοι δὲ καὶ οὗτοι ἦσαν) εἰς τὸ συνέδριον συναγαγὼν, δι' αὐτῶν μὲν ἔτυχε τὸ μὴ τὰς εὐθύνας ὑποδύεσθαι· θορύβου δ' οὐ τοῦ τυχόντος ἐπὶ τούτοις τὴν πόλιν καταλαβόντος, καὶ αὐτῆς τὸ ἑαυτῇ δικαίωμα δι' ὅπλων φυλάττεσθαι ἐπιχειρούσης, τῶν δ' ἀρχόντων ἄνδρας ἐκ τῶν ἀγρῶν πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ συναγειρόντων, μετήλλαξεν ὁ Ὀργέτορυξ, ὥςγε ὑπ' αὐτῶν ὑποπτεύεται τῶν Ἑλβητίων, ἑαυτὸν ἀποσφάξας.

V. Αὐτοῦ δ' ἀποθανόντος, οὐδέν τι ἧττον οἱ Ἑλβήτιοι τὸ τῆς ἐξόδου ἐπιχείρημα ἀποτελεῖν ἐπειράσαντο. Ἐπειδὴ μὲν γὰρ τάχιςα παρεσκευάσθαι ἐνόμισαν, πάσας μὲν τὰς πόλεις δώδεκα οὔσας, τά τ' ἄλλα πάντα ἴδια ἕκαςος οἰκοδομήματα καταφλέξαντες, πάντα δὲ τὸν σῖτον, πλὴν οὗ συσκευάζεσθαι ἔμελλον, (ἵνα τῆς ἐπ' οἴκου ἐπανόδου ἀπογνόντες, προθυμότεροι τοὺς κινδύνους ὑποδύοιντο) ἐμπρήσαντες, ἑκάςῳ μὲν ἄλφιτα ἑαυτῷ

εἰς τρεῖς μῆνας οἴκοθεν φέρεσθαι ἐπήγγειλαν. Τοὺς δὲ Ῥαύρακας καὶ τοὺς Τουλίγγους ταυτὸ ποιήσασθαί τε καὶ ἅμα σφίσι συνεξιέναι ἀναπείσαντες· Βοΐους τε τοὺς πέραν τοῦ Ῥήνου πάλαι μὲν οἰκήσαντας, νῦν δὲ εἰς τὴν Νορικὴν μεταστάντας, καὶ τὴν Νορηΐαν πορθήσαντας, προσδεξάμενοι συμμάχους ἐποιήσαντο.

VI. Ἦσαν δὲ παντάπασιν ὁδοὶ δύο, δι' ὧν ἐξιέναι αὐτοῖς οἷόν τ' ἦν· ἡ μὲν διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν χώρας στενή τε ἦν καὶ δύσβατος, μεταξὺ τοῦ τε Ἰούρα ὄρους καὶ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ, ᾗ μόλις ἂν ἅμαξα διάγοιτο, ὄρος δ' Ἰούρα προσέτι ἠλίβατον ἐπεκρέματο· ὥστε ἀμήχανος ἦν αὕτη ἡ ὁδὸς εἰσελθεῖν στρατεύματι, εἰ καὶ ὀλίγοι κωλύοιεν. Ἡ δὲ διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πολὺ ῥᾳδιωτέρα τ' ἦν καὶ ἐλάττων. Μεταξὺ μὲν γὰρ τῶν Ἐλβητίων, καὶ τῶν νεωστὶ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχων γεγενημένων Ἀλλοβρόγων, ὧν ἐσχάτη πόλις τε καὶ τῶν Ἐλβητίων ἐγγυτάτη ἐστὶν ἡ Γενοΐα, ἀφ' ἧς καὶ γέφυρα εἰς τὴν Ἐλβητικὴν διήκει, μόνος ὁ Ῥοδανός ἐστιν οὐ πορεύσιμος διαρρεῖ. Τοὺς δὲ Ἀλλόβρογας ἢ πείσαντες, ὡς οὔπω πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εὐνοϊκῶς ἔχειν σφίσι δοκοῦντας, ἤτ' οὖν βιασάμενοι, διὰ τῆς ἐκείνων χώρας πορεύεσθαι ἤλπιζον. Πάντα μὲν οὖν τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν συσκευασάμενοι, ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἐν ταῖς τοῦ Ῥοδανοῦ ὄχθαις πάντας συνελθεῖν προεῖπον. Αὕτη δ' ἦν εἰκοστὴ ὀγδόη τοῦ Μαρτίου μηνὸς, ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Πείσωνος καὶ Αὔλου Γαβηνίου.

VII. Ἐπειδὴ δὲ τῷ Καίσαρι, ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε ὄντι, ἀπηγγέλθη, τοὺς Ἐλβητίους ἐν νῷ ἔχειν διὰ τῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας τὴν ὁδὸν ποιεῖσθαι, διὰ τάχους τῆς πόλεως ἐξήλασεν, καὶ ὡς ἠδύνατο τάχιστα ἐν τῇ πέραν τῶν Ἀλπέων Γαλατίᾳ παραγενόμενος, πάσῃ μὲν τῇ ἐπικρατείᾳ ὁπόσους τ' ἠδύνατο καὶ ἀρίστους στρατιώτας τὸ πρότερον ἑνὸς τάγματος ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὄντος ἐπήγγειλεν· τὴν δ' ἐν τῇ Γενοΐᾳ γέφυραν διέλυσεν. Οἱ δὲ Ἐλβήτιοι, ὡς ᾔσθοντο τάχιστα τὸν Καίσαρα ἀφιγμένον, πρέσβεις αὐτῷ πέμπουσι τοὺς ἀρίστους τῆς σφῶν πόλεως, Νουμηΐου τε καὶ Βεροδοξίου ἡγουμένων, εἰπεῖν· τοὺς Ἐλβητίους ἐνθυμηθῆναι ἀσινῶς διὰ τῆς ἐπαρχίας, ὡς διὰ φιλίας, καὶ ταῦτα τοῦ Καίσαρος σφίσι τὴν ὁδὸν συγχωροῦντος ταύτην, ἐπεὶ ἄλλη γ' οὐκ ἐφαίνετο

αὐτοῖς, πορεύεσθαι. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὸν μὲν Λούκιον Κάσσιον τὸν ὕπατον ὑπὸ τῶν Ἐλβητίων τεθνηκέναι, τὴν δὲ ἐκείνου ϛρατιὰν ἅπασαν διαφθαρῆναί τε καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν πεμφθῆναι μεμνημένος, ἐκείνοις ταῦτα συγχωρητέα εἶναι οὐχ ἡγήσατο. Οὐκ ᾤετο μὲν γὰρ ἄνδρας δυσμενεῖς διὰ παντὸς τοῖς Ῥωμαίοις διαγεγενημένους, νῦν συγχωρηθείσης σφίσι ταύτης τῆς ὁδοῦ, τοῦ δῃοῦν τε καὶ πορθεῖν τὴν ἐπικράτειαν ἀφέξεσθαι. Ὅμως δὲ, ἵνα ὁ χρόνος, ἐν ᾧ ἀνὰ τὴν ἐπικράτειαν ἐπαγγελθέντες ϛρατιῶται συνελθεῖν ἔμελλον, παρέλθῃ, τοῖς μὲν πρεσβεῦσι τούτοις ἀπεκρίνατο, ὅτι ἡμέραν πρὸς τὸ περὶ τούτου βουλεύεσθαι αἱρήσεται· εἰ δέ τι αὐτῷ βούλοιντο, τῇ τρίτῃ δεκάτῃ τοῦ Ἀπρίλλου μηνὸς πάλιν ἐκέλευεν ἐπανιέναι.

VIII. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ τε σὺν αὐτῷ ὄντι τάγματι, καὶ τοῖς ἐκ τῆς ἐπαρχίας προσεληλυθόσι αὐτῷ ϛρατιώταις, ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Ῥῆνον ἐμβαλλούσης Λεμάνου λίμνης μέχρις ἐπὶ τὸ τοὺς Σεκανοὺς ἀπὸ τῶν Ἐλβητίων διορίζον Ἰούρα ὄρος, τεῖχος τὸ μὲν μῆκος ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα δύο ϛάδια, τὸ δὲ ὕψος ἓξ καὶ δέκα πόδας διοικοδομήσας, περιετάφρευσε. Ταῦτα δὲ ποιησάμενος, φρουρὰν ἐγκατέϛησεν, ἐρύματά τ' ἐμποδίζειν ἕνεκα τοὺς Ἐλβητίους, εἰ βίᾳ εἰς τὴν ἐπικράτειαν παριέναι ἐπιχειρήσειαν, ἐκράτυνε. Ῥητῆς δὲ ἡμέρας ἐπελθούσης, καὶ κατὰ τὸ συντεθὲν τῶν πρέσβεων πρὸς αὐτὸν ἐπανελθόντων, ἄντικρυς αὐτοῖς ἀπηρνήσατο μὴ δύνασθαι τινὶ, κατά γε τὸ νομιζόμενον καὶ σύνηθες τῶν Ῥωμαίων, τὴν διὰ τῆς ἐπαρχίας συγχωρεῖν ὁδόν· εἰ δὲ βίᾳ διελθεῖν ἐπιχειρήσειαν, ἐμποδίσειν αὐτοὺς ἐδίδασκε. Ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐλπίδος οἱ Ἐλβήτιοι σφαλέντες, οἱ μὲν αὐτῶν πολλὰς σχεδίας τε καὶ πολλὰ πλοῖα ἀλλήλοις ἐπιζεύξαντες, οἱ δὲ ᾗ πορεύσιμός τε καὶ οὐκ ἰσχυρῶς ἦν βαθὺς ὁ Ῥοδανὸς ἐνίοτε μὲν καθ' ἡμέραν, πολλῷ πλεῖον δὲ νυκτὸς, εἰσπηδᾷν εἰς τὸ τεῖχος ἐπεχείρησαν· τέλος δὲ ὑπό τε τῆς τοῦ ἔργου ϛεῤῥότητος, τῶν τε ϛρατιωτῶν ἐπιβοηθούντων τε καὶ βέλεσιν αὐτοὺς βαλλόντων ἀπεωσμένοι, τούτου τοῦ ἐπιχειρήματος ἐπαύσαντο.

IX. Μία μὲν οὖν ἔθ' ἑτέρα ὁδὸς διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν χώρας αὐτοῖς ὑπόλοιπος ἦν, ᾗ βίᾳ ἰέναι οὐχ οἷόν τ' ἦν· ϛενὴ γὰρ ἦν ἡ πάροδος. Ὡς δὲ τούτους οὐκ ἔπειθον, πρέσβεις πρὸς τὸν

Ἐδουέα Δουμνόρυγα ἔπεμψαν, δεόμενοι αὐτοῦ, ταῦτα σφίσι συμπράττειν. Ὁ δὲ Δούμνορυξ οὗτος τότε ἐν τοῖς Σεκανοῖς ἤνθει, καὶ δωροδοκίαις ηὐδοκίμει· προσφιλὴς δ' ἦν τοῖς Ἐλβητίοις, ἅτε γεγαμηκὼς ἐκ τῆς αὐτῶν πόλεως οὔσης τὴν τοῦ Ὀργετόρυγος θυγατέρα· πρὸς τούτοις δὲ καὶ βασιλεύειν ἐπιθυμῶν, ἐνεωτέριζε, καὶ ὡς ἠδύνατο πλείστας πόλεις δωροδοκῶν ἀναρτᾶσθαι ἐπεχείρει. Τούτῳ μὲν οὖν τῷ πράγματι ἐκεῖνος ἐγχειρήσας, παρά τε τῶν Σεκανῶν, τοὺς Ἐλβητίους διὰ τῆς σφῶν χώρας πορεύσεσθαι διεπράξατο, καὶ ἀλλήλοις ὁμήρους διδόναι ἐποιήσατο· ἐφ' ᾧ οἱ μὲν Σεκανοὶ τῆς παρόδου τοὺς Ἐλβητίους οὐκ ἀπείρξουσιν· οἱ δὲ Ἐλβήτιοι ἦ μὴν ἀσινῶς πορεύσεσθαι τοῖς Σεκανοῖς ὀμόσουσιν.

X. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοὺς Ἐλβητίους ἐνθυμηθῆναι διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν γῆς εἰς τὴν τῶν Σαντόνων πορεύεσθαι ἀκούσας, (αὕτη δ' ἡ χώρα οὐ μακρὰν τῆς τῶν Τολοσατῶν πόλεως ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ οὔσης, ἀπέχει) καὶ εἰ ταῦτα συμβήσεται, κινδυνεύσειν πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν ἐνθυμούμενος, εἰ δυνατώτατοί τε καὶ κράτιστοι ἄνδρες, καὶ πρὸς τούτοις τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιοι, ἐν τόποις εὐρυτάτοις τε καὶ ἐνεργοτάτοις πρόσχωροι τῆς ἐπικρατείας γένοιντο· τοῦτο μὲν οὖν ἐνθυμούμενος, τὸν μὲν ὕπαρχον Τίτον Λαβιηνὸν τούτῳ τῷ ἐρύματι, περὶ οὗ ἤδη ἐρρέθη, ἐπέστησεν· αὐτὸς δὲ ὡς ἠδυνήθη τάχιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπάρας, ἐκεῖ τε δύο νέα τάγματα κατελέξατο, καὶ ἄλλα τρία πρὸς τῇ Ἀκυληΐᾳ παραχειμάζοντα ἐκ τῶν χειμαδίων ἐξήγαγε, καὶ ταῦτα πέντε ἔχων, ᾗ διὰ τῶν Ἀλπέων εἰς τὴν πέραν Γαλατίαν ἦν συντομωτάτη ὁδὸς, ταύτῃ ἐπορεύετο. Ἐνταῦθα δὲ τούς τε Κεντρόνας καὶ τοὺς Γαροκέλους, τούς τε Κατούρυγας, τὰ ἄκρα τῶν Ἀλπέων κατασχόντας, καὶ τῆς ὁδοῦ τὸν στρατὸν ἀποκωλύοντας ἐντεῦθεν ἀπωσάμενος ὁ Καῖσαρ, ἀπὸ τῆς Ὀκέλου, ἐσχάτης τῆς ἐπὶ θάτερα τῶν Ἀλπέων Γαλατίας πόλεως οὔσης, εἰς τὴν τῶν Βοκοντίων χώραν ἐν τῇ πέραν ἐπαρχίᾳ οὖσαν, ἑβδομαῖος ἀφίκετο· ἐντεῦθεν δ' εἰς τὴν Ἀλλοβρόγων χώραν, κἀκεῖθεν εἰς τὴν τῶν Σεκουσιανῶν ἦγε τὸν στρατόν.

XI. Οἱ δὲ Ἐλβήτιοι ἤδη διὰ τῶν τῆς Σεκανικῆς στενῶν εἰς τὴν τῶν Ἐδουέων χώραν τὸν στρατὸν διαπορευσάμενοι, αὐτὴν

ἔφερον καὶ ἦγον. Οἱ μὲν οὖν Ἐδουεῖς ἑαυτούς τε καὶ τὰ σφῶν ἀπ' αὐτῶν διασώζειν μὴ δυνηθέντες, πρέσβεις τῷ Καίσαρι ἔπεμψαν, δεόμενοι συμμαχίας· τοιοῦτοι διὰ παντὸς περὶ τοὺς Ῥωμαίους γενέσθαι διδάσκοντες, ὥςε ἄδικον εἶναι τούς τε σφῶν ἀγροὺς πορθεῖσθαι, καὶ τοὺς παῖδας ἀνδραποδίζεσθαι, τάς τε σφῶν πόλεις ἀναςάτους γίνεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς ὄψιν σχεδὸν τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατοῦ γίνεσθαι. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ οἱ Ἀμβάῤῥοι, ἀναγκαῖοί τε καὶ συγγενεῖς τῶν Ἐδουέων, πρὸς τὸν Καίσαρα διαφυγόντες, ἐδίδασκον ὡς οὐ δύναιντο, καὶ δηϊωθέντων γε τῶν ἀγρῶν, ῥᾳδίως τοὺς πολεμίους ἀπὸ τῶν πόλεων ἀποσοβεῖν. Οἵ τε Ἀλλόβρογες, οἱ πέραν τοῦ Ῥοδανοῦ κώμας τε καὶ κτήματα ἔχοντες, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀνεχώρησαν, αὐτὸν διδάσκοντες ὡς πλὴν τοῦ γηπέδου οὐδὲν σφίσιν ἄλλο ὑπόλοιπον ἦν. Τούτοις μὲν οὖν πεισθεὶς τοῖς λόγοις ὁ Καῖσαρ, οὐκ ἀναμενητέον εἶναι ἐδόκει αὐτῷ, ἕως οὗ οἱ Ἐλβήτιοι πάντα τὰ τῶν ἑαυτοῦ συμμάχων χρήματα ἐξαναλώσαντες, εἰς τὴν Σαντονικὴν ἀφίκοιντο.

XII. Ἔςι δέ τις ποταμὸς, Ἄραρις ὄνομα, τοσαύτῃ εἰς τὸν Ῥοδανὸν εἰσβάλλων ἀτρεμίᾳ, ὥςε ὅποι ῥεῖ, τῇ ὄψει μὴ διακρίνεσθαι. Τοῦτον οἱ Ἐλβήτιοι πολλὰς σχεδίας ἀλλήλαις ἐπιζεύξαντες, διέβαινον. Μαθὼν δὲ παρὰ τῶν κατασκόπων ὁ Καῖσαρ τὰς μὲν τρεῖς φυλὰς τῶν Ἐλβητίων ἤδη τὸν ποταμὸν διαβῆναι, τὴν δὲ τετάρτην ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἔτι ὑπόλοιπον εἶναι, ἀμφὶ τὴν τρίτην φυλακὴν σὺν τρισὶ τάγμασι λάθρα τοῦ ςρατοπέδου ἄρας, ἐπὶ τοὺς οὔπω τῶν Ἐλβητίων τὸν ποταμὸν διαβεβηκότας ὥρμησε, καὶ τούτοις ἀπροσδοκήτοις τε καὶ ἀμφὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν ἀσχολουμένοις ἄφνω ἐπιπεσὼν, παμπόλλους αὐτῶν ἀπέκτεινεν· οἱ δὲ λοιποὶ φυγῇ ἐπὶ τὰ πλησίον νάπη διεσώθησαν. Αὕτη μὲν ἡ φυλὴ Τυγουρίνη ἐπεκαλεῖτο· τέτταρες γὰρ φυλαὶ τῶν Ἐλβητίων διῄρηνται· ὧν αὕτη μόνη ἐπὶ τῶν πατέρων ἐξελθοῦσα, αὐτόν τε τὸν ὕπατον Λούκιον Κάσσιον ἀπέκτεινε, καὶ πᾶν τὸ ἐκείνου ςράτευμα νικήσασα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐπέμψατο. Οὕτως οὖν ἢ ἐκ συντυχίας τινὸς, ἤ τ' οὖν ἐκ τῆς τοῦ θείου γνώμης, οὗτοι τῶν Ἐλβητίων οἱ τοὺς Ῥωμαίους πάλαι δεινῶς κακώσαντες, τότε τῶν ἄλλων μάλιςα δίκας ἔτισαν. Πρὸς τού-

τοις δὲ ταῦτα ὁ Καῖσαρ κατεργασάμενος, οὐ μόνον τῶν πρὸς τὸ δημόσιον, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ὕβρεων αὐτοὺς ἐτιμωρήσατο· τὸν μὲν γὰρ Κασσίου τοῦ ὑπάτου ὑποστράτηγον Λούκιον Πείσωνα, τὸν τοῦ Λουκίου Πείσωνος, πενθεροῦ τοῦ Καίσαρος, πάππον, τῇ αὐτῇ ᾗ καὶ Κάσσιον μάχῃ οἱ Ἑλβήτιοι ἀπεκτόνεσαν.

XIII. Ταῦτα μὲν οὖν ποιησάμενος ὁ Καῖσαρ, τὸν Ἄραριν ποταμὸν, ἵνα θᾶττον τὸ λοιπὸν τῶν Ἑλβητίων στράτευμα καταλαβεῖν δύναιτο, ἐγεφύρωσε, καὶ οὕτω τὸ στράτευμα διεβίβασεν. Οἱ δὲ Ἑλβήτιοι τῇ αὐτοῦ ταχίστῃ ἐφόδῳ μεταπλαγέντες, ὅτι ἃ αὐτοὶ ἐπιπόνως ἐν εἴκοσιν ἡμέραις ἐποιήσαντο, ταῦτα ἐκεῖνος ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ῥᾳδίως κατεπράξατο, πρέσβεις παρ' αὐτὸν ἐπέμψαντο τοὺς τῆς σφῶν πόλεως ἐπιφανεστάτους. Ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν Δίβικος, ἐν τῇ κατὰ Κάσσιον μάχῃ στρατηγὸς τῶν Ἑλβητίων γενόμενος, ὃς καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀφικόμενος ἔλεξε τοιάδε· Ἀλλ' εἰ μὲν, ἔφη, Καῖσαρ, ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Ἑλβητίους εἰρηνεῖτε, οἱ Ἑλβήτιοι ὅποι ἂν ἐθέλητε καὶ προστάξητε, πορεύσονταί τε καὶ ἐκεῖ μενοῦσιν· εἰ δ' αὐτοῖς πολεμοῦντες διατελεῖτε, μέμνησθε μόνον τῆς τε τῶν Ἑλβητίων ἀρχαίας ἀρετῆς, καὶ τῆς τοὐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀτυχίας. Ὅτι μὲν γὰρ μιᾷ ἡμῶν φυλῇ, καὶ ταύτῃ ἐξ οὐ προειδότος, τῶν τὸν ποταμὸν ἤδη διαβεβηκότων ἐπικουρεῖν αὐτῇ μὴ δυναμένων, ἄφνω ἐπελθόντες, ταύτης ἐκρατήσατε, μήτε διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖτε, ἢ καὶ ἡμᾶς κακοὺς νομίζετε· παρὰ μὲν γὰρ τῶν ἡμετέρων προγόνων μᾶλλον ἀρετῇ, ἢ πλεονεξίαις τε καὶ δολώσεσι κρατεῖν δεδιδάγμεθα. Ἀλλ' ὅρα μή πως οὗτος ἐν ᾧ νῦν ἐσμὲν τόπος ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων δυστυχίας καὶ τῆς τούτου τοῦ ἐκείνων στρατοῦ πανωλεθρίας ἐπώνυμος γένηται, ἢ γοῦν ταύτης μνημεῖον εἰς τὸν ἀεὶ ἔπειτα χρόνον ὑπολειφθῇ. Δίβικος μὲν οὖν οὕτως εἶπεν.

XIV. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὧδέ πως αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ νῦν ὑπὸ σοῦ ῥηθέντα διὰ μνήμης ἔχοντες ἧττον ἀπορoῦμεν· τοσούτῳ δὲ βαρύτερον ταύτην τὴν δυστυχίαν φέρομεν, ὅσῳ τοὺς Ῥωμαίους παρ' ἀξίαν σφῶν ταύτην πεπονθέναι ἴσμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἑαυτοῖς τι περὶ ὑμᾶς ἠδικηκόσι συνῄδεσαν, ῥᾳδίως ἂν ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἐξηπατήθησαν, οὔτε τι

ἑαυτοὺς πρᾶξαι ἐφ' ᾧ φοβεῖσθαι μέλλοιεν, οὔτε γε οὐδεμιᾶς αἰτίας οὔσης φοβητέον εἶναι νομίζοντες. Εἰ δὲ ταύτης τῆς παλαιᾶς ὑμῶν ἀδικίας περὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐπιλανθάνεσθαι βουλοίμην, πῶς καὶ ταύτης τῆς πρώην ὕβρεως τὴν μνήμην ἀποτίθεσθαι δυναίμην; πρῶτον μὲν γὰρ ἐμοῦ ἄκοντος, βίᾳ εἰς τὴν ἐπικράτειαν παριέναι ἐπεχειρήσατε· ἔπειτα δὲ τούς θ' Ἐδουεῖς καὶ τοὺς Ἀμβάῤῥους καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας δεινῶς ἐκακώσατε. Ὅτι δ' οὕτω σοβαρῶς ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὑμετέρᾳ νίκῃ ἀναπτεροῦσθε, καὶ ὑμᾶς τοσοῦτον χρόνον ἀζημίους διαγεγενῆσθαι θαυμάζετε, εἰς ταυτὸ τοῦτο ῥέπει. Φιλεῖ μὲν γὰρ τὸ θεῖον οὓς ἀντ' ἀδικίας σφῶν πικρῶς τιμωρεῖσθαι θέλῃ, τούτους ἀζημίους τε καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδαίμονας ἐᾷν, ἵνα τῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ μᾶλλον βαρύνωνται. Εἶεν ταῦτα πάντα· ὅμως, ἔφη, ἂν ὁμήρους δῶτε πιςόν τι ἡμᾶς διδάσκειν ὡς ἐμπεδώσετε ἃ λέγετε, ἄν τε τὰς περί τε τοὺς Ἐδουεῖς καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας ὕβρεις ἐκείνοις ἐκδικεῖτε, ἡμεῖς πρὸς τοὺς Ἑλβητίους εἰρηνεύσομεν. Καῖσαρ μὲν οὕτως εἶπεν. Ὁ δὲ Δίβικος, Ἀλλὰ, Καῖσαρ, ἔφη, ἡμεῖς οἱ Ἑλβήτιοι ὁμήρους παρὰ τῶν ἄλλων λαμβάνειν, ἀλλ' οὐ διδόναι εἰώθαμεν· τούτου τε ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι μάρτυρες ἐςέ. Ταῦτα ἀποκρινάμενος ὁ Δίβικος ἀπιὼν ᾤχετο.

XV. Καὶ τῇ ὑςεραίᾳ οἱ Ἑλβήτιοι μετεςρατοπεδεύσαντο. Ὁ Καῖσαρ δὲ ταυτὸ ἐποιήσατο, πάντας τοὺς ἱππέας ἔκ τε τῶν Ἐδουέων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων εἰς τετρακισχιλίους ἑαυτῷ ἠθροισμένους, ποῖ πορεύσοιντο οἱ πολέμιοι σκοπησομένους προπέμψας. Οὗτοι δ' οἱ ἱππεῖς ἀνδριζόμενοι πλησιώτερον ἢ ἔδει τοῖς πολεμίοις ἐπηκολούθησαν· ὥςε ἔν τινι δυσχωρίᾳ τοῖς τῶν Ἑλβητίων ἱππεῦσι συμμίξαντες, ἡττήθησαν· ὀλίγοι μέντοι αὐτῶν ἔπεσον. Ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ οἱ Ἑλβήτιοι ἐπαρθέντες, ὅτι πεντακοσίοις μόνον ἱππεῦσι τοσοῦτο ἱππέων ςῖφος ἐνίκησαν, θρασύτερον μὲν ὑπέμενον, καὶ ἐνίοτέ γε τοὺς τῶν Ῥωμαίων ὀπισθοφύλακας εἰς μάχην προυκαλοῦντο. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοὺς μὲν ἑαυτοῦ ςρατιώτας μάχεσθαι οὐκ εἴα· ἠγάπα δ' εἰ μόνον δύναιτο τὴν τῶν ἑαυτοῦ συμμάχων χώραν ἀδῄωτον διαφυλάττειν· Ὥςε ἡμέραι πέντε καὶ δέκα παρῆλθον, ἐν αἷς μεταξὺ τῶν ἐσχάτων τῶν

ἀπὸ τοῦ Γαρούμνα μέχρις ἐπὶ τὰ Πυῤῥηναῖα ὄρη, καὶ τὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ εἰς Ἰϐηρίαν τείνοντα· ἀφορᾷ δὲ τὰ μεταξὺ Ἄρκτων τε καὶ ἀνατολῶν.

II. Ἦν δέ ποτε παρὰ τοῖς Ἐλϐητίοις ἀνὴρ πλουσιώτατος, καὶ τῷ γένει λαμπρότατος, ᾧ ὄνομα ἦν Ὀργέτορυξ. Οὗτος μὲν οὖν ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Μεσσάλα τε καὶ Μάρκου Πείσωνος, τοῦ βασιλεύειν μάλιστα ἐπιθυμῶν, πρῶτον μὲν μετὰ τῶν εὐγενεστέρων συνώμοσεν· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν πόλιν ἀνέπεισε πανδημεὶ τῆς χώρας ἐκστρατεύειν, ῥᾷστον ἐπιδείξας εἶναι αὐτοῖς κρατίστοις οὖσι, πάσης τῆς Γαλατίας ἄρχειν. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον αὐτῷ οἱ Ἐλϐήτιοι ἐπίστευσαν, ὅσῳ πανταχόθεν τῆς σφῶν χώρας αὐτοὶ περιφράττονται· τῇ μὲν, τῷ Ῥήνῳ εὐρυτάτῳ τε καὶ βαθυτάτῳ ὄντι, τήν θ' Ἐλϐητικὴν ἀπὸ τῶν Γερμανῶν ἀποτέμνοντι· τῇ δὲ, τῷ Ἰούρᾳ, ὄρει ὑψηλοτάτῳ τ' ὄντι, καὶ τὴν Ἐλϐητικὴν ἀπὸ τῆς Σεκανικῆς διορίζοντι· τῇ δὲ, τῇ τε Λεμάνῳ λίμνῃ, καὶ τῷ Ῥοδανῷ ποταμῷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας διαχωρίζοντι. Αὗται μὲν οὖν ἦσαν αἱ αἰτίαι τοῦ αὐτούς τε τοῦ μὴ πολὺ εἰς εὐρὺ διασπείρεσθαι, καὶ δυσχερέστερον ἐπὶ τοὺς προσχώρους πόλεμον ἐκφέρειν· ὥστε αὐτοὶ ἄνδρες φιλοπόλεμοι μάλιστα ὄντες, διὰ τοῦτο ἐλυποῦντο ἰσχυρῶς. Πρὸς τούτοις δὲ, πρός τε τὸ τῶν ἐνοικούντων πλῆθος καὶ τὴν κατὰ τὸν πόλεμον καὶ ἀρετὴν σφῶν δόξαν, στενωτάτην χώραν ἐνόμιζον ἔχειν, μῆκος μὲν χίλια ἐννεακόσια καὶ εἴκοσι στάδια, εὖρος δὲ χίλια τετρακόσια καὶ εἴκοσι περιέχουσαν.

III. Τούτοις μὲν οὖν πειθόμενοι, καὶ τῷ τοῦ Ὀργετόρυγος ἀξιώματι παρορμηθέντες, τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν πάντα ἐψηφίσαντο παρασκευάζεσθαι, οἷον ὑποζύγιά τε καὶ ἅρματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντοδαπὰ ὡς πλεῖστα ὠνεῖσθαι, καὶ σπόρους ὡς πλείστους, ἵνα ὁ σῖτος σφίσι καθ' ὁδὸν διαρκοίη, ποιεῖσθαι, εἰρήνην δὲ καὶ συμμαχίαν πρὸς τὰς περιοικίδας πόλεις ποιήσασθαι. Εἰς δὲ τὸ ταῦτα διαπράττειν δύο ἔτη σφίσι διαρκέσειν νομίσαντες, τῷ τρίτῳ τὴν ὁδοιπορίαν ἐπεκύρωσαν. Τὸν δ' Ὀργετόρυγα τοῦτο κατεργασόμενον ἀποδείξαντες, ἐκεῖνος τὴν πρεσβείαν μὲν προσεδέξατο. Καθ' ὁδὸν δὲ Κάστικον τὸν Καταμανταλέδους, τοῦ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς Σεκανοῖς βασιλεύσαντος, καὶ φίλου ὑπό τε τῆς γερουσίας καὶ τοῦ

δήμου τῶν Ῥωμαίων κληθέντος, τῇ τῆς ἑαυτοῦ πόλεως, τοῦ πατρὸς τυραννίδι ἐπιχειρεῖν ἀνέπεισε· καὶ Δουμνόρυγα τὸν Ἐδουέα, τὸν Διβιτιακοῦ τοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἐδουέων ἀρίστου τε καὶ ἀρεστοῦ τῷ πλήθει ὄντος, ἀδελφὸν, ταυτὸ ἐπιχειρεῖν ἀναπείσας, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ἐκείνῳ προυξένησε, ῥᾷστον εἶναι φάσκων ἐξικνεῖσθαι ταύτης τῆς ἐπιχειρήσεως. Οἱ μὲν γὰρ Ἐλβήτιοι, ἔφη, πάντων τῶν Κελτῶν δυνατώτατοι εἶναι ὁμολογοῦνται· ἐγὼ δὲ αὐτῶν ἀναμφιλόγως βασιλεύσω, ὥστε τῇ τ' ἐμῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐμῇ στρατιᾷ τὰς βασιλείας ὑπισχνοῦμαι ὑμῖν ταύτας συγκατεργάσεσθαι. Τούτοις μὲν οὖν τοῖς λόγοις πειθόμενοι, καὶ δεξιὰς ἐπὶ τούτοις δόντες καὶ λαβόντες, ἀπῆλθον· προσδοκῶντες εἰ ταύτας τὰς βασιλείας τρισὶ τούτοις μεγάλοις δήμοις κατάσχοιεν, ῥᾳδίως ἂν πᾶσαν τὴν ἄλλην Γαλατίαν ὑποχείριον ποιήσεσθαι.

IV. Τούτων δ' οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς Ἐλβητίοις σημανθέντων, αὐτοὶ τὸν Ὀργετόρυγα δήσαντες, κατὰ τὸ σφίσι σύνηθες ἐν τοῖς δεσμοῖς λόγον τῶν πεπραγμένων διδόναι ἐκέλευον· ἑαλωκότι δ' αὐτῷ ζημίαν ἐπέθεσαν τὸ ζῶον καυθήσεσθαι. Κυρίας δὲ δὴ ἡμέρας τῆς δίκης ἐπελθούσης, ὁ Ὀργέτορυξ πᾶσαν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν εἰς τοὺς μυρίους ἄνδρας οὖσαν, πάντας τε πρὸς τούτοις τοὺς ὑπηκόους τε καὶ χρεωφειλέτας (πάμπολλοι δὲ καὶ οὗτοι ἦσαν) εἰς τὸ συνέδριον συναγαγὼν, δι' αὐτῶν μὲν ἔτυχε τὸ μὴ τὰς εὐθύνας ὑποδύεσθαι· θορύβου δ' οὐ τοῦ τυχόντος ἐπὶ τούτοις τὴν πόλιν καταλαβόντος, καὶ αὐτῆς τὸ ἑαυτῇ δικαίωμα δι' ὅπλων φυλάττεσθαι ἐπιχειρούσης, τῶν δ' ἀρχόντων ἄνδρας ἐκ τῶν ἀγρῶν πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ συναγειρόντων, μετήλλαξεν ὁ Ὀργέτορυξ, ὥστε ὑπ' αὐτῶν ὑποπτεύεται τῶν Ἐλβητίων, ἑαυτὸν ἀποσφάξας.

V. Αὐτοῦ δ' ἀποθανόντος, οὐδέν τι ἧττον οἱ Ἐλβήτιοι τὸ τῆς ἐξόδου ἐπιχείρημα ἀποτελεῖν ἐπειράσαντο. Ἐπειδὴ μὲν γὰρ τάχιστα παρεσκευάσθαι ἐνόμισαν, πάσας μὲν τὰς πόλεις δώδεκα οὔσας, τά τ' ἄλλα πάντα ἴδια ἕκαστος οἰκοδομήματα καταφλέξαντες, πάντα δὲ τὸν σῖτον, πλὴν οὗ συσκευάζεσθαι ἔμελλον, (ἵνα τῆς ἐπ' οἴκου ἐπανόδου ἀπογνόντες, προθυμότεροι τοὺς κινδύνους ὑποδύοιντο) ἐμπρήσαντες, ἑκάστῳ μὲν ἄλφιτα ἑαυτῷ

εἰς τρεῖς μῆνας οἴκοθεν φέρεσθαι ἐπήγγειλαν. Τοὺς δὲ Ῥαύρακας καὶ τοὺς Τουλίγγους ταυτὸ ποιήσασθαί τε καὶ ἅμα σφίσι συνεξιέναι ἀναπείσαντες· Βοΐους τε τοὺς πέραν τοῦ Ῥήνου πάλαι μὲν οἰκήσαντας, νῦν δὲ εἰς τὴν Νορικὴν μεταστάντας, καὶ τὴν Νορηΐαν πορθήσαντας, προσδεξάμενοι συμμάχους ἐποιήσαντο.

VI. Ἦσαν δὲ παντάπασιν ὁδοὶ δύο, δι' ὧν ἐξιέναι αὐτοῖς οἷόν τ' ἦν· ἡ μὲν διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν χώρας στενή τε ἦν καὶ δύσβατος, μεταξὺ τοῦ τε Ἰούρα ὄρους καὶ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ, ᾗ μόλις ἂν ἅμαξα διάγοιτο, ὄρος δ' Ἰούρα προσέτι ἠλίβατον ἐπεκρέματο· ὥστε ἀμήχανος ἦν αὕτη ἡ ὁδὸς εἰσελθεῖν στρατεύματι, εἰ καὶ ὀλίγοι κωλύοιεν. Ἡ δὲ διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πολὺ ῥᾳδιωτέρα τ' ἦν καὶ ἐλάττων. Μεταξὺ μὲν γὰρ τῶν Ἐλβητίων, καὶ τῶν νεωστὶ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχων γεγενημένων Ἀλλοβρόγων, ὧν ἐσχάτη πόλις τε καὶ τῶν Ἐλβητίων ἐγγυτάτη ἐστὶν ἡ Γενοΐα, ἀφ' ἧς καὶ γέφυρα εἰς τὴν Ἐλβητικὴν διήκει, μόνος ὁ Ῥοδανός ἐστιν οὐ πορεύσιμος διαρρεῖ. Τοὺς δὲ Ἀλλόβρογας ἢ πείσαντες, ὡς οὔπω πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εὐνοϊκῶς ἔχειν σφίσι δοκοῦντας, ἤτ' οὖν βιασάμενοι, διὰ τῆς ἐκείνων χώρας πορεύσεσθαι ἤλπιζον. Πάντα μὲν οὖν τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν συσκευασάμενοι, ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἐν ταῖς τοῦ Ῥοδανοῦ ὄχθαις πάντας συνελθεῖν προεῖπον. Αὕτη δ' ἦν εἰκοστὴ ὀγδόη τοῦ Μαρτίου μηνὸς, ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Πείσωνος καὶ Αὔλου Γαβηνίου.

VII. Ἐπειδὴ δὲ τῷ Καίσαρι, ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε ὄντι, ἀπηγγέλθη, τοὺς Ἐλβητίους ἐν νῷ ἔχειν διὰ τῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας τὴν ὁδὸν ποιεῖσθαι, διὰ τάχους τῆς πόλεως ἐξήλασεν, καὶ ὡς ἠδύνατο τάχιστα ἐν τῇ πέραν τῶν Ἀλπέων Γαλατίᾳ παραγενόμενος, πάσῃ μὲν τῇ ἐπικρατείᾳ ὁπόσους τ' ἠδύνατο καὶ ἀρίστους στρατιώτας τὸ πρότερον ἑνὸς τάγματος ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὄντος ἐπήγγειλεν· τὴν δ' ἐν τῇ Γενοΐᾳ γέφυραν διέλυσεν. Οἱ δὲ Ἐλβήτιοι, ὡς ᾔσθοντο τάχιστα τὸν Καίσαρα ἀφιγμένον, πρέσβεις αὐτῷ πέμπουσι τοὺς ἀρίστους τῆς σφῶν πόλεως, Νουμηΐου τε καὶ Βεροδοξίου ἡγουμένων, εἰπεῖν· τοὺς Ἐλβητίους ἐνθυμηθῆναι ἀσινῶς διὰ τῆς ἐπαρχίας, ὡς διὰ φιλίας, καὶ ταῦτα τοῦ Καίσαρος σφίσι τὴν ὁδὸν συγχωροῦντος ταύτην, ἐπεὶ ἄλλη γ' οὐκ ἐφαίνετο

αὐτοῖς, πορεύεσθαι. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὸν μὲν Λούκιον Κάσσιον τὸν ὕπατον ὑπὸ τῶν Ἐλβητίων τεθνηκέναι, τὴν δὲ ἐκείνου ϛρατιὰν ἅπασαν διαφθαρῆναί τε καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν πεμφθῆναι μεμνημένος, ἐκείνοις ταῦτα συγχωρητέα εἶναι οὐχ ἡγήσατο. Οὐκ ᾤετο μὲν γὰρ ἄνδρας δυσμενεῖς διὰ παντὸς τοῖς Ῥωμαίοις διαγεγενημένους, νῦν συγχωρηθείσης σφίσι ταύτης τῆς ὁδοῦ, τοῦ δῃοῦν τε καὶ πορθεῖν τὴν ἐπικράτειαν ἀφέξεσθαι. Ὅμως δὲ, ἵνα ὁ χρόνος, ἐν ᾧ ἀνὰ τὴν ἐπικράτειαν ἐπαγγελθέντες ϛρατιῶται συνελθεῖν ἔμελλον, παρέλθῃ, ταῖς μὲν πρεσβεῦσι τούτοις ἀπεκρίνατο, ὅτι ἡμέραν πρὸς τὸ περὶ τούτου βουλεύεσθαι αἱρήσεται· εἰ δέ τι αὐτῷ βούλοιντο, τῇ τρίτῃ δεκάτῃ τοῦ Ἀπρίλλου μηνὸς πάλιν ἐκέλευεν ἐπανιέναι.

VIII. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ τε σὺν αὐτῷ ὄντι τάγματι, καὶ τοῖς ἐκ τῆς ἐπαρχίας προσεληλυθόσι αὐτῷ ϛρατιώταις, ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Ῥῆνον ἐμβαλλούσης Λεμάνου λίμνης μέχρις ἐπὶ τὸ τοὺς Σεκανοὺς ἀπὸ τῶν Ἐλβητίων διορίζον Ἰούρα ὄρος, τεῖχος τὸ μὲν μῆκος ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα δύο ϛάδια, τὸ δὲ ὕψος ἓξ καὶ δέκα πόδας διοικοδομήσας, περιετάφρευσε. Ταῦτα δὲ ποιησάμενος, φρουρὰν ἐγκατέϛησεν, ἐρύματά τ' ἐμποδίζειν ἕνεκα τοὺς Ἐλβητίους, εἰ βίᾳ εἰς τὴν ἐπικράτειαν παριέναι ἐπιχειρήσειαν, ἐκράτυνε. Ῥητῆς δὲ ἡμέρας ἐπελθούσης, καὶ κατὰ τὸ συντεθὲν τῶν πρέσβεων πρὸς αὐτὸν ἐπανελθόντων, ἄντικρυς αὐτοῖς ἀπηρνήσατο μὴ δύνασθαι τινὶ, κατά γε τὸ νομιζόμενον καὶ σύνηθες τῶν Ῥωμαίων, τὴν διὰ τῆς ἐπαρχίας συγχωρεῖν ὁδόν· εἰ δὲ βίᾳ διελθεῖν ἐπιχειρήσειαν, ἐμποδίσειν αὐτοὺς ἐδίδασκε. Ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐλπίδος οἱ Ἐλβήτιοι σφαλέντες, οἱ μὲν αὐτῶν πολλὰς σχεδίας τε καὶ πολλὰ πλοῖα ἀλλήλοις ἐπιζεύξαντες, οἱ δὲ ᾗ πορεύσιμός τε καὶ οὐκ ἰσχυρῶς ἦν βαθὺς ὁ Ῥοδανὸς ἐνίοτε μὲν καθ' ἡμέραν, πολλῷ πλεῖον δὲ νυκτὸς, εἰσπηδᾶν εἰς τὸ τεῖχος ἐπεχείρησαν· τέλος δὲ ὑπό τε τῆς τοῦ ἔργου ϛεῤῥότητος, τῶν τε ϛρατιωτῶν ἐπιβοηθούντων τε καὶ βέλεσιν αὐτοὺς βαλλόντων ἀπεωσμένοι, τούτου τοῦ ἐπιχειρήματος ἐπαύσαντο.

IX. Μία μὲν οὖν ἔθ' ἑτέρα ὁδὸς διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν χώρας αὐτοῖς ὑπόλοιπος ἦν, ᾗ βίᾳ ἰέναι οὐχ οἷόν τ' ἦν· ϛενὴ γὰρ ἦν ἡ πάροδος. Ὡς δὲ τούτους οὐκ ἔπειθον, πρέσβεις πρὸς τὸν

Ἐδουέα Δουμνόρυγα ἔπεμψαν, δεόμενοι αὐτοῦ, ταῦτα σφίσι συμπράττειν. Ὁ δὲ Δούμνορυξ οὗτος τότε ἐν τοῖς Σεκανοῖς ἤνθει, καὶ δωροδοκίαις ηὐδοκίμει· προσφιλὴς δ' ἦν τοῖς Ἐλβητίοις, ἅτε γεγαμηκὼς ἐκ τῆς αὐτῶν πόλεως οὔσης τὴν τοῦ Ὀργετόρυγος θυγατέρα· πρὸς τούτοις δὲ καὶ βασιλεύειν ἐπιθυμῶν, ἐνεωτέριζε, καὶ ὡς ἠδύνατο πλείςας πόλεις δωροδοκῶν ἀναρτᾶσθαι ἐπεχείρει. Τούτῳ μὲν οὖν τῷ πράγματι ἐκεῖνος ἐγχειρήσας, παρά τε τῶν Σεκανῶν, τοὺς Ἐλβητίους διὰ τῆς σφῶν χώρας πορεύσεσθαι διεπράξατο, καὶ ἀλλήλοις ὁμήρους διδόναι ἐποιήσατο· ἐφ' ᾧ οἱ μὲν Σεκανοὶ τῆς παρόδου τοὺς Ἐλβητίους οὐκ ἀπείρξουσιν· οἱ δὲ Ἐλβήτιοι ἦ μὴν ἀσινῶς πορεύσεσθαι τοῖς Σεκανοῖς ὀμόσουσιν.

X. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοὺς Ἐλβητίους ἐνθυμηθῆναι διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν γῆς εἰς τὴν τῶν Σαντόνων πορεύεσθαι ἀκούσας, (αὕτη δ' ἡ χώρα οὐ μακρὰν τῆς τῶν Τολοσατῶν πόλεως ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ οὔσης, ἀπέχει) καὶ εἰ ταῦτα συμβήσεται, κινδυνεύσειν πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν ἐνθυμούμενος, εἰ δυνατώτατοί τε καὶ κράτιςοι ἄνδρες, καὶ πρὸς τούτοις τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιοι, ἐν τόποις εὐρυτάτοις τε καὶ ἐνεργοτάτοις πρόσχωροι τῆς ἐπικρατείας γένοιντο· τοῦτο μὲν οὖν ἐνθυμούμενος, τὸν μὲν ὕπαρχον Τίτον Λαβιηνὸν τούτῳ τῷ ἐρύματι, περὶ οὗ ἤδη ἐῤῥέθη, ἐπέςησεν· αὐτὸς δὲ ὡς ἠδυνήθη τάχιςα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπάρας, ἐκεῖ τε δύο νέα τάγματα κατελέξατο, καὶ ἄλλα τρία πρὸς τῇ Ἀκυληΐᾳ παραχειμάζοντα ἐκ τῶν χειμαδίων ἐξήγαγε, καὶ ταῦτα πέντε ἔχων, ᾗ διὰ τῶν Ἀλπέων εἰς τὴν πέραν Γαλατίαν ἦν συντομωτάτη ὁδὸς, ταύτῃ ἐπορεύετο. Ἐνταῦθα δὲ τούς τε Κεντρόνας καὶ τοὺς Γαροκέλους, τούς τε Κατούρυγας, τὰ ἄκρα τῶν Ἀλπέων κατασχόντας, καὶ τῆς ὁδοῦ τὸν ςρατὸν ἀποκωλύοντας ἐντεῦθεν ἀπωσάμενος ὁ Καῖσαρ, ἀπὸ τῆς Ὀκέλου, ἐσχάτης τῆς ἐπὶ θάτερα τῶν Ἀλπέων Γαλατίας πόλεως οὔσης, εἰς τὴν τῶν Βοκοντίων χώραν ἐν τῇ πέραν ἐπαρχίᾳ οὖσαν, ἑβδομαῖος ἀφίκετο· ἐντεῦθεν δ' εἰς τὴν Ἀλλοβρόγων χώραν, κἀκεῖθεν εἰς τὴν τῶν Σεκουσιανῶν ἦγε τὸν ςρατόν.

XI. Οἱ δὲ Ἐλβήτιοι ἤδη διὰ τῶν τῆς Σεκανικῆς ςενῶν εἰς τὴν τῶν Ἐδουέων χώραν τὸν ςρατὸν διαπορευσάμενοι, αὐτὴν

ἔφερον καὶ ἦγον. Οἱ μὲν οὖν Ἐδουεῖς ἑαυτούς τε καὶ τὰ σφῶν ἀπ' αὐτῶν διασώζειν μὴ δυνηθέντες, πρέσβεις τῷ Καίσαρι ἔπεμψαν, δεόμενοι συμμαχίας· τοιοῦτοι διὰ παντὸς περὶ τοὺς Ῥωμαίους γενέσθαι διδάσκοντες, ὥςε ἄδικον εἶναι τούς τε σφῶν ἀγροὺς πορθεῖσθαι, καὶ τοὺς παῖδας ἀνδραποδίζεσθαι, τάς τε σφῶν πόλεις ἀναςάτους γίνεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς ὄψιν σχεδὸν τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατοῦ γίνεσθαι. Ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ οἱ Ἀμβάῤῥοι, ἀναγκαῖοί τε καὶ συγγενεῖς τῶν Ἐδουέων, πρὸς τὸν Καίσαρα διαφυγόντες, ἐδίδασκον ὡς οὐ δύναιντο, καὶ δηϊωθέντων γε τῶν ἀγρῶν, ῥᾳδίως τοὺς πολεμίους ἀπὸ τῶν πόλεων ἀποσοβεῖν. Οἵ τε Ἀλλόβρογες, οἱ πέραν τοῦ Ῥοδανοῦ κώμας τε καὶ κτήματα ἔχοντες, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀνεχώρησαν, αὐτὸν διδάσκοντες ὡς πλὴν τοῦ γηπέδου οὐδὲν σφίσιν ἄλλο ὑπόλοιπον ἦν. Τούτοις μὲν οὖν πεισθεὶς τοῖς λόγοις ὁ Καῖσαρ, οὐκ ἀναμενητέον εἶναι ἐδόκει αὐτῷ, ἕως οὗ οἱ Ἐλβήτιοι πάντα τὰ τῶν ἑαυτοῦ συμμάχων χρήματα ἐξαναλώσαντες, εἰς τὴν Σαντονικὴν ἀφίκοιντο.

XII. Ἔςι δέ τις ποταμὸς, Ἄραρις ὄνομα, τοσαύτῃ εἰς τὸν Ῥοδανὸν εἰσβάλλων ἀτρεμίᾳ, ὥςε ὅποι ῥεῖ, τῇ ὄψει μὴ διακρίνεσθαι. Τοῦτον οἱ Ἐλβήτιοι πολλὰς σχεδίας ἀλλήλαις ἐπιζεύξαντες, διέβαινον. Μαθὼν δὲ παρὰ τῶν κατασκόπων ὁ Καῖσαρ τὰς μὲν τρεῖς φυλὰς τῶν Ἐλβητίων ἤδη τὸν ποταμὸν διαβῆναι, τὴν δὲ τετάρτην ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἔτι ὑπόλοιπον εἶναι, ἀμφὶ τὴν τρίτην φυλακὴν σὺν τρισὶ τάγμασι λάθρα τοῦ ςρατοπέδου ἄρας, ἐπὶ τοὺς οὔπω τῶν Ἐλβητίων τὸν ποταμὸν διαβεβηκότας ὥρμησε, καὶ τούτοις ἀπροσδοκήτοις τε καὶ ἀμφὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν ἀσχολουμένοις ἄφνω ἐπιπεσὼν, παμπόλλους αὐτῶν ἀπέκτεινεν· οἱ δὲ λοιποὶ φυγῇ ἐπὶ τὰ πλησίον νάπη διεσώθησαν. Αὕτη μὲν ἡ φυλὴ Τυγουρίνη ἐπεκαλεῖτο· τέτταρες γὰρ φυλαὶ τῶν Ἐλβητίων διῄρηνται· ὧν αὕτη μόνη ἐπὶ τῶν πατέρων ἐξελθοῦσα, αὐτόν τε τὸν ὕπατον Λούκιον Κάσσιον ἀπέκτεινε, καὶ πᾶν τὸ ἐκείνου ςράτευμα νικήσασα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐπέμψατο. Οὕτως οὖν ἢ ἐκ συντυχίας τινὸς, ἤ τ' οὖν ἐκ τῆς τοῦ θείου γνώμης, οὗτοι τῶν Ἐλβητίων οἱ τοὺς Ῥωμαίους πάλαι δεινῶς κακώσαντες, τότε τῶν ἄλλων μάλιςα δίκας ἔτισαν. Πρὸς τού-

ταις δὲ ταῦτα ὁ Καῖσαρ κατεργασάμενος, οὐ μόνον τῶν πρὸς τὸ δημόσιον, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ὕβρεων αὐτοὺς ἐτιμωρήσατο· τὸν μὲν γὰρ Κασσίου τοῦ ὑπάτου ὑποςράτηγον Λούκιον Πείσωνα, τὸν τοῦ Λουκίου Πείσωνος, πενθεροῦ τοῦ Καίσαρος, πάππον, τῇ αὐτῇ ᾗ καὶ Κάσσιον μάχῃ οἱ Ἐλβήτιοι ἀπεκτόνεσαν.

XIII. Ταῦτα μὲν οὖν ποιησάμενος ὁ Καῖσαρ, τὸν Ἄραριν ποταμὸν, ἵνα θᾶττον τὸ λοιπὸν τῶν Ἐλβητίων ςράτευμα καταλαβεῖν δύναιτο, ἐγεφύρωσε, καὶ οὕτω τὸ ςράτευμα διεβίβασεν. Οἱ δὲ Ἐλβήτιοι τῇ αὐτοῦ ταχίςῃ ἐφόδῳ μεταπλαγέντες, ὅτι ἃ αὐτοὶ ἐπιπόνως ἐν εἴκοσιν ἡμέραις ἐποιήσαντο, ταῦτα ἐκεῖνος ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ῥαδίως κατεπράξατο, πρέσβεις παρ' αὐτὸν ἐπέμψαντο τοὺς τῆς σφῶν πόλεως ἐπιφανεςάτους. Ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν Δίβικος, ἐν τῇ κατὰ Κάσσιον μάχῃ ςρατηγὸς τῶν Ἐλβητίων γενόμενος, ὃς καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀφικόμενος ἔλεξε τοιάδε· Ἀλλ' εἰ μὲν, ἔφη, Καῖσαρ, ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Ἐλβητίους εἰρηνεῖτε, οἱ Ἐλβήτιοι ὅποι ἂν ἐθέλητε καὶ προςάξητε, πορεύσονταί τε καὶ ἐκεῖ μενοῦσιν· εἰ δ' αὐτοῖς πολεμοῦντες διατελεῖτε, μέμνησθε μόνον τῆς τε τῶν Ἐλβητίων ἀρχαίας ἀρετῆς, καὶ τῆς τοὐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀτυχίας. Ὅτι μὲν γὰρ μιᾷ ἡμῶν φυλῇ, καὶ ταύτῃ ἐξ οὐ προσιδότος, καὶ τῶν τὸν ποταμὸν ἤδη διαβεβηκότων ἐπικουρεῖν αὐτῇ μὴ δυναμένων, ἄφνω ἐπελθόντες, ταύτης ἐκρατήσατε, μήτε διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖτε, ἢ καὶ ἡμᾶς κακοὺς νομίζετε· παρὰ μὲν γὰρ τῶν ἡμετέρων προγόνων μᾶλλον ἀρετῇ, ἢ πλεονεξίαις τε καὶ δολώσεσι κρατεῖν δεδιδάγμεθα. Ἀλλ' ὅρα μή πως οὗτος ἐν ᾧ νῦν ἐσμὲν τόπος ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων δυςυχίας καὶ τῆς τούτου τοῦ ἐκείνων ςρατοῦ πανολεθρίας ἐπώνυμος γένηται, ἢ γοῦν ταύτης μνημεῖον εἰς τὸν ἀεὶ ἔπειτα χρόνον ὑπολειφθῇ. Δίβικος μὲν οὖν οὕτως εἶπεν.

XIV. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὧδέ πως αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ νῦν ὑπὸ σοῦ ῥηθέντα διὰ μνήμης ἔχοντες ἧττον ἀποροῦμεν· τοσούτῳ δὲ βαρύτερον ταύτην τὴν δυςυχίαν φέρομεν, ὅσῳ τοὺς Ῥωμαίους παρ' ἀξίαν σφῶν ταύτην πεπονθέναι ἴσμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἑαυτοῖς τι περὶ ὑμᾶς ἠδικηκόσι συνήδεσαν, ῥαδίως ἂν ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἐξηπατήθησαν, οὔτε τι

ἑαυτοὺς πρᾶξαι ἐφ' ᾧ φοβεῖσθαι μέλλοιεν, οὔτε γε οὐδεμιᾶς αἰτίας οὔσης φοβητέον εἶναι νομίζοντες. Εἰ δὲ ταύτης τῆς παλαιᾶς ὑμῶν ἀδικίας περὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐπιλανθάνεσθαι βουλοίμην, πῶς καὶ ταύτης τῆς πρώην ὕβρεως τὴν μνήμην ἀποτίθεσθαι δυναίμην; πρῶτον μὲν γὰρ ἐμοῦ ἄκοντος, βίᾳ εἰς τὴν ἐπικράτειαν παριέναι ἐπεχειρήσατε· ἔπειτα δὲ τούς θ' Ἐδουεῖς καὶ τοὺς Ἀμβάῤῥους καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας δεινῶς ἐκακώσατε. Ὅτι δ' οὕτω σοβαρῶς ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὑμετέρᾳ νίκῃ ἀναπτεροῦσθε, καὶ ὑμᾶς τοσοῦτον χρόνον ἀζημίους διαγεγενῆσθαι θαυμάζετε, εἰς ταυτὸ τοῦτο ῥέπει. Φιλεῖ μὲν γὰρ τὸ θεῖον οὓς ἀντ' ἀδικίας σφῶν πικρῶς τιμωρεῖσθαι θέλῃ, τούτους ἀζημίους τε καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδαίμονας ἐᾷν, ἵνα τῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ μᾶλλον βαρύνωνται. Εἶεν ταῦτα πάντα· ὅμως, ἔφη, ἂν ὁμήρους δῶτε πιστόν τι ἡμᾶς διδάσκειν ὡς ἐμπεδώσετε ἃ λέγετε, ἐάν τε τὰς περί τε τοὺς Ἐδουεῖς καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας ὕβρεις ἐκείνοις ἐκδικεῖτε, ἡμεῖς πρὸς τοὺς Ἐλβητίους εἰρηνεύσομεν. Καῖσαρ μὲν οὕτως εἶπεν. Ὁ δὲ Δίβικος, Ἀλλὰ, Καῖσαρ, ἔφη, ἡμεῖς οἱ Ἐλβήτιοι ὁμήρους παρὰ τῶν ἄλλων λαμβάνειν, ἀλλ' οὐ διδόναι εἰώθαμεν· τούτου τε ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι μάρτυρες ἐστέ. Ταῦτα ἀποκρινάμενος ὁ Δίβικος ἀπιὼν ᾤχετο.

XV. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ οἱ Ἐλβήτιοι μετεστρατοπεδεύσαντο. Ὁ Καῖσαρ δὲ ταυτὸ ἐποιήσατο, πάντας τοὺς ἱππέας ἔκ τε τῶν Ἐδουέων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων εἰς τετρακισχιλίους ἑαυτῷ ἠθροισμένους, ποῖ πορεύσοιντο οἱ πολέμιοι σκοπησομένους προπέμψας. Οὗτοι δ' οἱ ἱππεῖς ἀνδριζόμενοι πλησιώτερον ἢ ἔδει τοῖς πολεμίοις ἐπηκολούθησαν· ὥστε ἔν τινι δυσχωρίᾳ τοῖς τῶν Ἐλβητίων ἱππεῦσι συμμίξαντες, ἡττήθησαν· ὀλίγοι μέντοι αὐτῶν ἔπεσον. Ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ οἱ Ἐλβήτιοι ἐπαρθέντες, ὅτι πεντακοσίοις μόνον ἱππεῦσι τοσοῦτο ἱππέων στῖφος ἐνίκησαν, θρασύτερον μὲν ὑπέμενον, καὶ ἐνίοτέ γε τοὺς τῶν Ῥωμαίων ὀπισθοφύλακας εἰς μάχην προυκαλοῦντο. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοὺς μὲν ἑαυτοῦ στρατιώτας μάχεσθαι οὐκ εἴα· ἠγάπα δ' εἰ μόνον δύναιτο τὴν τῶν ἑαυτοῦ συμμάχων χώραν ἀδήωτον διαφυλάττειν· Ὥστε ἡμέραι πέντε καὶ δέκα παρῆλθον, ἐν αἷς μεταξὺ τῶν ἐσχάτων τῶν

Ἑλβητίων καὶ τῶν πρώτων τῶν Ῥωμαίων οὐ πλεῖον ὀκτὼ ςαδίων διελείπετο.

XVI. Ἐν τούτῳ δ' ὁ μὲν Καῖσαρ τοὺς Ἐδουεῖς ὃν δημοσίᾳ αὐτῷ ὑπέσχοντο σῖτον ἀπήτει. Διὰ μὲν γὰρ τὸ ψύχος (πᾶσα γὰρ ἡ Γαλατία, ὡς καὶ ἄνω προείρηται, ἀρκτῴα ἐςὶν) οὐχ ὅπως πέπων ἦν ἐν τοῖς ἀγροῖς ὁ σῖτος· ἀλλ' οὐδὲ χιλοῦ ἐν τῷ ςρατῷ αὐτάρκεια ἦν. Ἔπειτα δὲ οὐδὲ τῷ διὰ τοῦ Ἀράρεως ἐπεισάκτῳ σίτῳ χρῆσθαι οὐκ εἶχεν, ὅτι οἱ Ἐλβήτιοι, ὧν ἀπολείπεσθαι οὐκ ἠβούλετο, ἀπὸ τοῦ Ἀράρεως ἀπετράπησαν. Οἱ δ' Ἐδουεῖς ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναβολὰς ἐποίουν· νῦν μὲν ἀθροίζεσθαι τὸν σῖτον, ποτὲ δ' ἄγεσθαι, ἄλλοτε δὲ καὶ παρεῖναι λέγοντες ἕς' ἂν παρέτεινον τὸν Καίσαρα. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ὡς τάχιςα τοῦτο ᾔσθετο, συγκαλέσας αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας, οἳ πολλοὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ςρατοπέδῳ ἦσαν, καὶ ἐν τούτοις τόν τε Διβιτιακὸν καὶ τὸν Λίσκον, τὸ μέγιςον τῶν Ἐδουέων ἀξίωμα Βεργόβρετον καλούμενον ἔχοντας (τοῦτο δὲ τὸ τέλος κατ' ἔτος χειροτονεῖται, καὶ βίου τε καὶ θανάτου κρίνειν τοὺς ὑπηκόους δύναται) πικρῶς αὐτοὺς ἐμέμψατο, ὅτι οὐχ οἵου τε ὄντος αὐτῷ οὔτε τὸν σῖτον ὠνεῖσθαι, οὔτε γε ἐκ τῶν ἀγρῶν συγκομίζειν, καὶ πρὸς τούτοις τοσαύτης ἀπορίας οὔσης, καὶ τῶν πολεμίων οὕτω πλησίων, ὑπ' αὐτῶν οὐκ ὠφελεῖτο, καὶ ταῦτα δι' ἐκείνων τὸ πλεῖςον τοῦτον τὸν πόλεμον ἀράμενος· μᾶλλον δ' ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐγκατελείφθη, ᾐτιάσατο.

XVII. Ταῦτα δ' εἰπόντος τοῦ Καίσαρος, ὁ Λίσκος τοῖς ἐκείνου λόγοις πεισθεὶς, τότε ἐφανέρωσεν ἃ κρύπτειν πρότερον ἦν παρεσκευασμένος. Ἐνίους μὲν γὰρ ἔφασκεν εἶναι παρὰ τῷ πλήθει μέγα ἰσχύοντας καὶ δημότας ὄντας πλεῖον αὐτῶν τῶν ἀρχόντων δυναμένους. Οὗτοι δ', ἔφη, εἰσὶν οἱ τοῖς σφῶν ςασιώδεσί τε καὶ ἀνοσίοις λόγοις τὸ πλῆθος, μὴ ὑμῖν ἀποδοθῇ ὁ ὀφειλόμενος σῖτος, ἀποτρέποντες. Κἂν μὲν οἱ τοιοῦτοι τὴν τῆς Γαλατίας ἀρχὴν μὴ δύνωνται καταλαβεῖν, μᾶλλον αὐτὴν τῶν Ἐλβητίων, ἢ τῶν Ῥωμαίων εἶναι ἐπιθυμοῦσιν. Ὑπὸ τούτων δὲ πάντα τὰ ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων πράγματα τοῖς Ἐλβητίοις διαγγέλλονται. Καί τι, ἔφη, Καῖσαρ, ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα σοι ἀναγκαῖον ἀναγκασθεὶς σχεδὸν, κατεῖπον, οὐκ ἀγνοῶ διὰ τοῦτο μεγάλως κιν-

δυνεύσων· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην, τοῦτο ἐσιώπησα. Λίσκος μὲν οὕτως εἶπεν.

XVIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τούτῳ τῷ ἐκείνου λόγῳ ὑποσημαίνεσθαι τὸν τοῦ Διβιτιακοῦ ἀδελφὸν Δουμνόρυγα τεκμαιρόμενος, τοῦτο δ' ἐναντίον πολλῶν διασπείρεσθαι μὴ βουλόμενος, εὐθὺς μὲν διέλυσε τὴν ἀγοράν. Τὸν δὲ Λίσκον κατασχὼν, ἤρετο μὲν αὐτὸν κατὰ μόνας, εἰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ῥηθέντα ἀληθῆ εἴη. Ὁ δὲ τοῦτο μετὰ πλείονος τότε ἐδήλωσε παῤῥησίας. Ἄλλους δὲ καὶ ὁ Καῖσαρ ταῦτα ἐρωτῶν, ἀληθῆ ὄντα κατέμαθεν· εἶναι μὲν τὸν Δουμνόρυγα θρασὺν ἄνδρα, καὶ τὸ πλῆθος δωροδοκίαις ἀναρτήσασθαι, νεωτερίζειν δ' ἐπιθυμοῦντα, τούς τε φόρους καὶ τὰς λοιπὰς τῶν Ἑδουέων προσόδους εὐώνους πολλὰ ἔτη ἐσχηκέναι· αὐτοῦ μὲν γὰρ αὐτὰς τιμήσαντος, οὐδεὶς ἀντιτιμᾶν ἐτόλμα. Ὥςε ἐκ τούτων, ἔφασαν, τόν θ' ἑαυτοῦ ηὔξησεν οἶκον, καὶ πολλὰ πρὸς τούτοις εἰς τὰς δωροδοκίας χρήματα συνελέξατο· καὶ ἱππέας μὲν πολλοὺς ἐκ τῆς αὐτοῦ τρέφει δαπάνης, καὶ ἀεὶ τούτους περὶ ἑαυτὸν ἔχει· οὐ μόνον δ' οἴκοι, ἀλλὰ καὶ πλεῖςον, παρὰ τῇ ὑπερορίᾳ δύναται· ὥςε τὴν μὲν μητέρα ἐν τοῖς Βιτούριξιν ἀνδρὶ ἐπιφανεςάτῳ τε καὶ ἐκεῖ δυνατωτάτῳ συνῴκισεν· αὐτὸς δ' ἐκ τῆς τῶν Ἑλβητίων χώρας γυναῖκα εἰς γάμον ἤγαγεν· καὶ τὴν πρὸς μητρὸς αὐτοῦ ἀδελφὴν, καὶ πάσας πρὸς τούτοις τὰς προσηκούσας ἄλλην ἐν ἄλλῃ πόλει ἐξέδωκεν· καὶ τὰ μὲν τῶν Ἑλβητίων φρονεῖ τε καὶ αὐτοῖς διὰ τὴν ἐπιγαμίαν ταύτην εὐνοεῖ. Μισεῖ δέ σε ἰδίᾳ, Καῖσαρ, καὶ τοὺς ἄλλους Ῥωμαίους, ὅτι ἐν τῇ Γαλατίᾳ παραγενόμενοι, τὴν μὲν αὐτοῦ δύναμιν ἠλαττώσατε, Διβιτιακὸν δὲ τὸν ἀδελφὸν ἐν τῷ πρόσθεν ἀξιώματί τε καὶ δυνάμει κατεςήσατε. Ὥς' ἔφασαν, ἢν μέν ποτε δεινόν τι πάθωσιν οἱ Ῥωμαῖοι, ἐν μεγάλῃ ἐλπίδι τῆς διὰ τῶν Ἑλβητίων βασιλείας ἐςίν· ἂν δὲ τοὐναντίον τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατέςερα γένηται, οὐχ ὅπως τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ ἧς νῦν ἔχει δυνάμεως οὐδεμίαν ἐλπίδα ποιεῖται. Οἱ μὲν οὖν ταῦτ' ἔλεγον. Κατέμαθε δὲ καὶ πρὸς τούτοις ὁ Καῖσαρ, ὡς ἐν τῇ ὀλίγων πρόσθεν ἡμερῶν τῶν ἑαυτοῦ ἱππέων γεγενημένῃ ἥττᾳ ὁ Δουμνορύξ τε καὶ οἱ ἐκείνου ἱππεῖς τῆς φυγῆς προκατῆρξαν· τούτων

δὲ φυγόντων, πᾶσαν τὴν ἄλλην ἵππον τραπῆναί τε, καὶ εἰς φυγὴν ὁρμῆσαι· (τῶν μὲν γὰρ εἰς συμμαχίαν τοῦ Καίσαρος ὑπὸ τῶν Ἑδουέων πεμφθέντων ἱππέων ἵππαρχος ὁ Δούμνοριξ ἀπεδέδεικτο.)

XIX. Ταῦτα μὲν οὖν ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, καὶ πρὸς ἣν ἤδη τοῦ ἀνδρὸς εἶχεν ὑποψίαν, σαφῆ πράγματα προσεῖναι γνούς, πρῶτον μὲν τὸν Δουμνόριγα διὰ τῆς Σεκανικῆς τοὺς Ἑλβητίους διαπορεῦσαι· ἔπειτα δὲ τούς τε Σεκανοὺς καὶ ἐκείνους ὁμήρους ἀλλήλοις δοῦναι ποιήσασθαι· καὶ ταῦτα οὐχ ὅπως ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν Ἑδουέων ἀκέλευστον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους λαθόντα ποιήσασθαι· πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν Ἑδουέων ἄρχοντος Λίσκου κατηγορεῖσθαι ἐκεῖνον ὁρῶν, ἱκανὰς ἔχειν αἰτίας ἐνόμιζεν τοῦ ἢ αὐτὸς ἐκεῖνον μετέρχεσθαι, ἢ καὶ τοῦτο τῇ τῶν Ἑδουέων πόλει προστάττειν. Ἓν δὲ τοῦτο μόνον ταύτῃ τῇ τοῦ Καίσαρος γνώμῃ ἐναντιοῦτο, ὅτι τὸν τοῦ Δουμνόριγος τούτου ἀδελφὸν Διβιτιακὸν μάλιστά τε τὰ τῶν Ῥωμαίων φρονοῦντα, ἰσχυρῶς θ' ἑαυτῷ εὐνοοῦντα, καὶ ἄνδρα πρὸς τούτοις ἅμα καὶ σώφρονα καὶ μέτριον ὄντα ἑώρα· ὥστε μὴ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ πάθος ἐκεῖνος βαρέως φέροι, ὁ Καῖσαρ περιεφοβεῖτο. Τοιγαροῦν πρίν τι τούτων ποιῆσαι, τὸν μὲν Διβιτιακὸν πρὸς ἑαυτὸν ἐκάλεσε, καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ἑαυτοῦ μεταστησάμενος ἑρμηνέας, διὰ τοῦ Γαΐου Βαληρίου Προακίλλου, τοῦ τῆς ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας ἄρχοντος, ἑαυτῷ τε φίλου πιστοτάτου ὄντος, αὐτῷ διελέχθη. Πάντα δὲ τὰ ἑαυτοῦ παρόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ Δουμνόριγος ῥηθέντα, καὶ ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ ἐν ἀπορρήτῳ ἐκείνου κατηγόρησε, δηλώσας αὐτῷ· Δέομαί σου, ἔφη, ὦ Διβιτιακὲ, μὴ λυπεῖσθαι, ἐὰν τὸν σὸν ἀδελφὸν τοῦτον Δουμνόριγα μετέλθω, ἢ καὶ τῇ τῶν Ἑδουέων πόλει ἐκεῖνον κολάζειν κελεύω.

XX. Τότε δὲ ὁ Διβιτιακὸς τὸν Καίσαρα περιλαβὼν, σὺν πολλοῖς δακρύοις λιπαρεῖν ἤρξατο, μή τι δεινὸν πάθοι ὁ ἀδελφός. Πάντα μὲν ταῦτα, ἔφη, ἃ λέγεις, ἀληθῆ ὄντα γινώσκω· οὐδείς τ' ἐμοῦ ταῦτα βαρύτερον φέρει. Ἐμοῦ μὲν γὰρ πλεῖον ἔν τε τῇ ἐμῇ χώρᾳ καὶ παρὰ τῇ ἄλλῃ πάσῃ Γαλατίᾳ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἰσχύσαντος, τοῦ δ' ἀδελφοῦ ἧττον διὰ τὴν νεότητα δυνηθέντος,

δι' ἑαυτοῦ νῦν μεγάλην δύναμιν κέκτηται· ᾗ οὐ μόνον πρὸς τὸ τὴν ἐμὴν καθαίρειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν σχεδὸν ἀπώλειαν χρῆται. Ἐγὼ δ' ὅμως τῆς τε πρὸς τὸν ἀδελφὸν φιλοςοργίας καὶ τῆς πάντων ἐντρέπομαι δόξης. Τοσοῦτον μὲν γάρ μου παρὰ σοὶ ἰσχύοντος, ἔπειτα εἴ τι δεινὸν πάθοι ὑπὸ σοῦ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς, οὐδεὶς ἔςαι ὅςις οὐ μὴ νομιῇ τοῦ μὴ ταῦτα ἐμοῦ συμπράττοντος γενέσθαι· ὥςε πάντες ἂν οἱ Γάλλοι ἣν νῦν ἔχουσι πρός με εὔνοιαν προήσοιντο. Ταῦτα τοῦ Διβιτιακοῦ σὺν πολλοῖς δακρύοις παρὰ τοῦ Καίσαρος δεομένου, ὁ Καῖσαρ αὐτὸν δεξιωσάμενος παρεμυθήσατο, μὴ πλεῖον λιπαρεῖν κελεύων. Τοσοῦτο μὲν γὰρ, ἔφη, παρ' ἐμοὶ μόναι αἱ σαὶ δεήσεις δύνανται, ὥςε καὶ ὧν ὁ σὸς ἀδελφὸς τοὺς Ῥωμαίους ἠδίκησεν, ἧς τε διὰ τοῦτο εἶχον λύπης, ἐκείναις μόναις συγγινώσκω. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἐκεῖνον παραλαβὼν, τὸν Δουμνόριγα μετεπέμψατο· καὶ ἃ μὲν αὐτὸς ἐκεῖνον αἰτιᾶται, ἃ δὲ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἐδουέων αὐτῷ μέμφεται, δηλώσας, παρῄνει οὕτω ποιεῖν, ὥς' εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἀνεπίληπτον διατελεῖν, τὰ παρεληλυθότα τῷ ἐκείνου ἀδελφῷ Διβιτιακῷ συγγινώσκειν λέγων. Οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνον νουθετήσας ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο, ἵνα τί τε ποιήσει, οἷς τε συνέσεται, γινώσκειν δύνηται.

XXI. Ταύτῃ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν κατασκόπων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοὺς πολεμίους ὄρος ἔμπροσθεν σφῶν ποιησαμένους, ἐπ' αὐτοῦ ἑξήκοντα τέτταρας ςαδίους ςρατοπεδεύσασθαι, ἄνδρας πῶς ἔχοι τῆς τε φύσεως καὶ τῆς κύκλῳ ἐφόδου τοῦτο τὸ ὄρος ἐπισκεψομένους ἐπέμψατο. Τούτων δὲ ῥᾳδίαν εἶναι ἀπαγγειλάντων, τῷ μὲν ὑποςρατηγῷ Τίτῳ Λαβιηνῷ ἐκ τῆς τρίτης φυλακῆς ἐπὶ τὴν ἀκρωνυχίαν τοῦ ὄρους, τοῖς τὴν ὁδὸν ἤδη προμαθοῦσιν ἡγεμόσι χρησάμενον, δύο τάγματα ἀναβιβάζειν παρήγγειλε, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐκείνῳ ἀνακοινωσάμενος. Αὐτὸς δὲ τῇ τετάρτῃ φυλακῇ ἄρας, τῇ αὐτῇ τοῖς πολεμίοις ὁδῷ ἐπ' αὐτοὺς ἦγεν· καὶ πᾶσαν τὴν ἵππον προπέμψας, τὸν μὲν Πούπλιον Κονσίδιον, ἄνδρα ἐν τοῖς ςρατηγικωτάτοις ἀγόμενον, καὶ τῷ Λουκίῳ Σύλλᾳ, μετέπειτα δὲ καὶ τῷ Μάρκῳ Κράσσῳ συςρατευσάμενον, σὺν τοῖς κατασκόποις προέπεμψεν.

δὲ φυγόντων, πᾶσαν τὴν ἄλλην ἵππον τραπῆναί τε, καὶ εἰς φυγὴν ὁρμῆσαι· (τῶν μὲν γὰρ εἰς συμμαχίαν τοῦ Καίσαρος ὑπὸ τῶν Ἑδουέων πεμφθέντων ἱππέων ἵππαρχος ὁ Δούμνοριξ ἀπεδέδεικτο.)

XIX. Ταῦτα μὲν οὖν ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, καὶ πρὸς ἣν ἤδη τοῦ ἀνδρὸς εἶχεν ὑποψίαν, σαφῆ πράγματα προσεῖναι γνοὺς, πρῶτον μὲν τὸν Δουμνόρυγα διὰ τῆς Σεκανικῆς τοὺς Ἐλβητίους διαπορεῦσαι· ἔπειτα δὲ τούς τε Σεκανοὺς καὶ ἐκείνους ὁμήρους ἀλλήλοις δοῦναι ποιήσασθαι· καὶ ταῦτα οὐχ ὅπως ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν Ἑδουέων ἀκέλευςον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους λαθόντα ποιήσασθαι· πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν Ἑδουέων ἄρχοντος Λίσκου κατηγορεῖσθαι ἐκεῖνον ὁρῶν, ἱκανὰς ἔχειν αἰτίας ἐνόμιζεν τοῦ ἢ αὐτὸς ἐκεῖνον μετέρχεσθαι, ἢ καὶ τοῦτο τῇ τῶν Ἑδουέων πόλει προστάττειν. Ἓν δὲ τοῦτο μόνον ταύτῃ τῇ τοῦ Καίσαρος γνώμῃ ἐναντιοῦτο, ὅτι τὸν τοῦ Δουμνόρυγος τούτου ἀδελφὸν Διβιτιακὸν μάλιςά τε τὰ τῶν Ῥωμαίων φρονοῦντα, ἰσχυρῶς θ' ἑαυτῷ εὐνοοῦντα, καὶ ἄνδρα πρὸς τούτοις ἅμα καὶ σώφρονα καὶ μέτριον ὄντα ἑώρα· ὥςε μὴ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ πάθος ἐκεῖνος βαρέως φέροι, ὁ Καῖσαρ περιεφοβεῖτο. Τοιγαροῦν πρίν τι τούτων ποιῆσαι, τὸν μὲν Διβιτιακὸν πρὸς ἑαυτὸν ἐκάλεσε, καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ἑαυτοῦ μεταςησάμενος ἑρμηνέας, διὰ τοῦ Γαΐου Βαληρίου Προακίλλου, τοῦ τῆς ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας ἄρχοντος, ἑαυτῷ τε φίλου πιςοτάτου ὄντος, αὐτῷ διελέχθη. Πάντα δὲ τὰ ἑαυτοῦ παρόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ Δουμνόρυγος ῥηθέντα, καὶ ἕκαςος παρ' ἑαυτῷ ἐν ἀπορρήτῳ ἐκείνου κατηγόρησε, δηλώσας αὐτῷ· Δέομαι σου, ἔφη, ὦ Διβιτιακὲ, μὴ λυπεῖσθαι, ἐὰν τὸν σὸν ἀδελφὸν τοῦτον Δουμνόρυγα μετέλθω, ἢ καὶ τῇ τῶν Ἑδουέων πόλει ἐκεῖνον κολάζειν κελεύω.

XX. Τότε δὲ ὁ Διβιτιακὸς τὸν Καίσαρα περιλαβὼν, σὺν πολλοῖς δακρύοις λιπαρεῖν ἤρξατο, μή τι δεινὸν πάθοι ὁ ἀδελφός. Πάντα μὲν ταῦτα, ἔφη, ἃ λέγεις, ἀληθῆ ὄντα γινώσκω· οὐδείς τ' ἐμοῦ ταῦτα βαρύτερον φέρει. Ἐμοῦ μὲν γὰρ πλεῖον ἔν τε τῇ ἐμῇ χώρᾳ καὶ παρὰ τῇ ἄλλῃ πάσῃ Γαλατίᾳ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἰσχύσαντος, τοῦ δ' ἀδελφοῦ ἧττον διὰ τὴν νεότητα δυνηθέντος,

δι' ἑαυτοῦ νῦν μεγάλην δύναμιν κέκτηται· ᾗ οὐ μόνον πρὸς τὸ τὴν ἐμὴν καθαίρειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν σχεδὸν ἀπώλειαν χρῆται. Ἐγὼ δ' ὅμως τῆς τε πρὸς τὸν ἀδελφὸν φιλοςοργίας καὶ τῆς πάντων ἐντρέπομαι δόξης. Τοσοῦτον μὲν γάρ μου παρὰ σοὶ ἰσχύοντος, ἔπειτα εἴ τι δεινὸν πάθοι ὑπὸ σοῦ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς, οὐδεὶς ἔςαι ὅςις οὐ μὴ νομιῇ τοῦ μὴ ταῦτα ἐμοῦ συμπράττοντος γενέσθαι· ὥςε πάντες ἂν οἱ Γάλλοι ἣν νῦν ἔχουσι πρός με εὔνοιαν προήσοιντο. Ταῦτα τοῦ Διβιτιακοῦ σὺν πολλοῖς δακρύοις παρὰ τοῦ Καίσαρος δεομένου, ὁ Καῖσαρ αὐτὸν δεξιωσάμενος παρεμυθήσατο, μὴ πλεῖον λιπαρεῖν κελεύων. Τοσοῦτο μὲν γὰρ, ἔφη, παρ' ἐμοὶ μόναι αἱ σαὶ δεήσεις δύνανται, ὥςε καὶ ὧν ὁ σὸς ἀδελφὸς τοὺς Ῥωμαίους ἠδίκησεν, ἧς τε διὰ τοῦτο εἶχον λύπης, ἐκείναις μόναις συγγινώσκω. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἐκεῖνον παραλαβὼν, τὸν Δουμνόριγα μετεπέμψατο· καὶ ἃ μὲν αὐτὸς ἐκεῖνον αἰτιᾶται, ἃ δὲ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἐδουέων αὐτῷ μέμφεται, δηλώσας, παρῄνει οὕτω ποιεῖν, ὥς' εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἀνεπίληπτον διατελεῖν, τὰ παρεληλυθότα τῷ ἐκείνου ἀδελφῷ Διβιτιακῷ συγγινώσκειν λέγων. Οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνον νουθετήσας ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο, ἵνα τί τε ποιήσει, οἷς τε συνέσεται, γινώσκειν δύνηται.

XXI. Ταύτῃ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν κατασκόπων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοὺς πολεμίους ὄρος ἔμπροσθεν σφῶν ποιησαμένους, ἐπ' αὐτοῦ ἑξήκοντα τέτταρας ςαδίους ςρατοπεδεύσασθαι, ἄνδρας πῶς ἔχοι τῆς τε φύσεως καὶ τῆς κύκλῳ ἐφόδου τοῦτο τὸ ὄρος ἐπισκεψομένους ἐπέμψατο. Τούτων δὲ ῥᾳδίαν εἶναι ἀπαγγειλάντων, τῷ μὲν ὑποςρατηγῷ Τίτῳ Λαβιηνῷ ἐκ τῆς τρίτης φυλακῆς ἐπὶ τὴν ἀκρωνυχίαν τοῦ ὄρους, τοῖς τὴν ὁδὸν ἤδη προμαθοῦσιν ἡγεμόσι χρησάμενον, δύο τάγματα ἀναβιβάζειν παρήγγειλε, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐκείνῳ ἀνακοινωσάμενος. Αὐτὸς δὲ τῇ τετάρτῃ φυλακῇ ἄρας, τῇ αὐτῇ τοῖς πολεμίοις ὁδῷ ἐπ' αὐτοὺς ἦγεν· καὶ πᾶσαν τὴν ἵππον προπέμψας, τὸν μὲν Πούπλιον Κονσίδιον, ἄνδρα ἐν τοῖς ςρατηγικωτάτοις ἀγόμενον, καὶ τῷ Λουκίῳ Σύλλᾳ, μετέπειτα δὲ καὶ τῷ Μάρκῳ Κράσσῳ συςρατευσάμενον, σὺν τοῖς κατασκόποις προέπεμψεν.

XXII. Ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ, τοῦ μὲν Τίτου Λαβιηνοῦ ἤδη ἐπὶ τὴν ἀκρωνυχίαν τοῦ ὄρους σὺν τοῖς δυσὶ τάγμασιν ἀναβάντος, καὶ τοῦ Καίσαρος οὐ πλεῖον δύο καὶ δέκα ςαδίων ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀφεςῶτος, τῶν δὲ πολεμίων, ὡς καὶ μετὰ τὴν μάχην ἔλεγον οἱ αἰχμάλωτοι, ταύτην τὴν ἐπιβουλὴν εἰδότων, οὗτος ὁ Κονσίδιος ἱδροῦντι τῷ ἵππῳ τῷ Καίσαρι προσδραμὼν, ἀπήγγειλεν, ὡς ὃ ὑπὸ τοῦ Λαβιηνοῦ ἔχεσθαι ἠβούλετο ὄρος, τοῦτο οἱ πολέμιοι προκατηλείφεσαν· ταῦτα ἔκ τε τῶν σημείων καὶ τῶν Γαλλικῶν ὅπλων γνῶναι λέγων. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοῦτο ἀκούσας, τὸ ςράτευμα ὑπὸ τὸ πλησίον ὄρος ὑπήγαγε, καὶ ἐκεῖ παρετάττετο, ὡς μάχην ποιούμενος. Ὁ δὲ δὴ Λαβιηνὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κελευσθεὶς, εἰ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ςράτευμα πλησίον φαίνοιτο, μὴ ἐπελθεῖν τοῖς πολεμίοις, (ἵνα πολλαχόθεν ἅμα μάχοιντο) κατὰ τὸ κελευσθὲν, τὸ ὄρος κατασχὼν, τὸν Καίσαρα ἀνέμενεν οὐ μαχόμενος. Ἤδη δ' ἐπὶ πολὺ προεληλύθει ἡ ἡμέρα, ἡνίκα ἀπαγγέλλουσι τῷ Καίσαρι οἱ κατάσκοποι, τὸν μὲν Λαβιηνὸν τὸ ὄρος κατέχειν, καὶ τοὺς Ἐλβητίους μεταςρατοπεδεύσασθαι. Τὸν δὲ Κονσίδιον ὑπὸ φόβου ἃ οὐκ εἶδεν ὡς ἰδὼν ἀπαγγεῖλαι. Ταύτῃ μὲν οὖν τῇ ἡμέρᾳ ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ εἰωθὸς διάςημα τοῖς πολεμίοις ἐφείπετο, καὶ εἴκοσι τέτταρας ςαδίους ἀπ' αὐτῶν ἐςρατοπεδεύσατο.

XXIII. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ, ὅτι μὲν δύο ἡμέραι πάμπαν ἀπελείποντο τοῦ δεῖν σῖτον τῇ ςρατιᾷ διαδιδόναι, ὅτι δὲ πόλις μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων τῶν Ἐδουέων, Βίβρακτος ὄνομα, οὐ πλεῖον ἐντεῦθεν ἑκατὸν τετταράκοντα τεσσάρων ςαδίων ἀπῆν· βουλόμενος ὁ Καῖσαρ τῷ σίτῳ προνοεῖν, ἀπὸ μὲν τῶν Ἐλβητίων ἀπετράπη, ἐπὶ δὲ τὴν Βίβρακτον ἐπορεύετο. Τούτων δ' εὐθὺς τοῖς Ἐλβητίοις ὑπὸ τινῶν ἀπὸ Λουκίου Αἰμιλίου, τοῦ τῶν Γάλλων ἱππάρχου, σφίσιν αὐτομολησάντων, ἀπαγγελθέντων, αὐτοὶ ἤ τε τοὺς Ῥωμαίους δέει σφῶν φεύγειν, (ὃ διὰ τούτο μάλιςα ἡγοῦντο, ὅτι τῇ προτεραίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ὄρος κατασχόντες μάχην οὐ συνῆψαν) ἤτ' οὖν τῶν ἐπιτηδείων αὐτοὺς ἀποκλείσειν θαῤῥοῦντες, μετενόησαν· καὶ τῆς πρόσθεν σφῶν ὁδοῦ ἀποτραπέντες, τοὺς τῶν Ῥωμαίων ὀπισθοφύλακας διώκειν τε καὶ εἰς μάχην παρακαλεῖν ἤρξαντο.

XXIV. Ταῦτ' οὖν κατανοησάμενος ὁ Καῖσαρ, τὸ ϛράτευμα ὑπὸ τὸ πλησίον ὄρος ὑπήγαγε, καὶ τὴν μὲν ἵππον ἐν τούτῳ ἐπὶ τὸ τὴν πρώτην τῶν πολεμίων ὁρμὴν ἐπισχεῖν ἔπεμψεν. Αὐτὸς δ' ἐν τούτῳ ἐν μέσῳ τῷ ὄρει τὰ τέτταρα ἀρχαῖα τάγματα τριχῆ διατάξας, ἔπειτα ἐπάνω ἑαυτοῦ τὰ ἕτερα δύο, ἃ νεωϛὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατεγράψατο, τάγματα, καὶ πᾶν πρὸς τούτοις τὸ συμμαχικὸν ἐν τῇ ἀκρωνυχίᾳ τοῦ ὄρους ἔϛησεν, ὥϛε πᾶν τοῦτο τὸ ὄρος ἀνδρῶν ἀναπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ ποιησάμενος, καὶ πάντα τὰ σκευοφόρα εἰς ἕνα τόπον συναγείρας, τοῖς ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ ὄρους οὖσιν αὐτὰ διαφυλάττειν παρήγγειλεν. Ἐν τούτῳ δ' οἱ Ἐλβήτιοι πᾶσι σὺν τοῖς σκευοφόροις τοὺς Ῥωμαίους καταδιώξαντες, τότε μὲν αὐτὰ εἰς ἕνα τόπον συνήθροισαν· αὐτοὶ δὲ ἀθρόοι τὴν τῶν Ῥωμαίων ἵππον τρεψάμενοι, καὶ εἰς φάλαγκα τὴν σφῶν τάξιν ποιησάμενοι, ἐπὶ τοὺς πρώτους τῶν Ῥωμαίων ὥρμησαν.

XXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ πρῶτον μὲν τὸν ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ τοὺς πάντων τῶν ἄλλων ἵππους ἐκποδὼν ποιησάμενος, ἵνα ἴσου ἅμα πᾶσιν ὄντος τοῦ κινδύνου, οὐδεμία αὐτοῖς φυγῆς ἐλπὶς λείποιτο· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν θυμὸν τῶν ϛρατιωτῶν ἐπεγείρας, καὶ ἐπὶ τὴν σύνοδον αὐτοὺς ἐξοτρύνας, τὴν μάχην συνῆψε. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ ἐν τῇ ἀκρωνυχίᾳ Ῥωμαῖοι ἠκόντιζόν τε καὶ ἐτόξευον εἰς αὐτούς· ὥϛε ταχὺ τὴν ἐκείνων φάλαγγα διέῤῥηξαν· ἐπεὶ δὲ ἐξαναλώσαντες τὴν πόῤῥωθεν ἀλκὴν, ξιφήρεις ἐπέδραμον σφίσι, τούτῳ μὲν τοῦ μὴ ῥᾳδίως μάχεσθαι μάλιϛα ἐνεποδίζοντο Γάλλοι· ὅτι οἱ πλεῖϛοι αὐτῶν μιᾷ βολῇ παλτοῦ τὰς ἀσπίδας διατετρημένας τε καὶ τοῖς ὤμοις προσδεδεμένας ἔχοντες, ἔπειτα τῆς αἰχμῆς ἐγκαμφθείσης, οὔτε μὴν ἀποσπάσασθαι, οὔτε γε τῆς ἀριϛερᾶς χειρὸς ἀσχολουμένης εὐπετῶς ἠδύναντο μάχεσθαι· ὥσθ' οἱ πολλοὶ μὲν αὐτῶν πολὺν χρόνον πρὸς τὸ ἀποσπάσασθαι τὰ παλτὰ ἀπὸ τῶν ἀσπίδων τὸν βραχίονα σείσαντες, τάς τ' ἀσπίδας ἀπέῤῥιψαν, καὶ γυμνοὶ προείλοντο μάχεσθαι. Τέλος δὲ τραύμασιν ἀπειρηκότες, ἐπὶ πόδα τ' ἀνεχάσαντο, καὶ πρὸς ὄρος οὐ πλεῖον τεττάρων ϛαδίων ἀπέχον ἀνεχώρησαν. Ἐκείνων μὲν οὖν τοῦτο τὸ ὄρος καταλαβόντων, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπιδιω-

κόντων, οἵτε Βοΐοι, καὶ οἱ Τούλιγγοι, πεντακισχίλιοι ἐπὶ πᾶσι τῶν Ἐλβητίων τεταγμένοι, ἐκ πλαγίου γυμνοῦ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπελθόντες, περιεκύκλουν αὐτούς· καὶ τοῦτο οἱ ἐν τῷ ὄρει Ἐλβήτιοι κατιδόντες, ἐξ ἀρχῆς πάλιν τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέκειντο, καὶ τὴν μάχην ἀνενεώσαντο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι διχῇ ἑαυτοὺς ταξάμενοι, ἤλαυνον εἰς αὐτούς· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τοῖς ἤδη ἡττηθεῖσι τῶν Ἐλβητίων ἀντεῖχον· οἱ δὲ πρὸς τοὺς νεωςὶ ἐπιόντας ἐμάχοντο.

XXVI. Οὕτω δ' ἰσοῤῥόπως αὐτῶν ἐπὶ μακρότατον ἀγωνισαμένων, τέλος οἱ Ἐλβήτιοι ἀντέχειν οὐκ ἠδυνήθησαν· ἀλλ' εὐθὺς οἱ μὲν αὐτῶν, ὡς καὶ πρότερον, ἐπὶ τὸ ὄρος, οἱ δὲ πρός τε τὰ ἅρματα καὶ τὰ σκευοφόρα ἀνεχώρησαν· διὰ πάσης μὲν γὰρ ταύτης τῆς μάχης, καίπερ μέχρι δείλης ἐξ ἑωθινοῦ διαγεγενημένης, οὐδεὶς ἐκ νώτου ἰδεῖν τὸν πολέμιον ἠδυνήθη. Ἐπὶ πολὺ δὲ καὶ τῆς νυκτὸς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τὰ σκευοφόρα ἠγωνίσαντο· οἱ μὲν γὰρ Ἐλβήτιοι ἅτε δὴ ἔρυμά τι τὰ ἅρματα προβαλόντες, ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπιόντας τῶν Ῥωμαίων ἐτόξευον· καὶ ἔνιοί γε αὐτῶν μεταξὺ τῶν θ' ἁρμάτων καὶ τῶν τροχῶν, παλτὰ πολλὰ καὶ ξυςὰ ὑπαφίεσαν· ὥς τ' ἐκεῖ ἐτρώθησαν πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων. Τέλος δ' ὅμως καὶ τούτων κρατήσαντες, τῶν τε σκευοφόρων καὶ τοῦ αὐτῶν ςρατοπέδου ἐγκρατεῖς ἐγένοντο οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐνταῦθά τε τὴν τοῦ Ὀργετόρυγος θυγατέρα, καὶ ἕνα τῶν αὐτοῦ υἱῶν ἐζώγρησαν· Ἐκ δὲ ταύτης τῆς μάχης ἄνδρες τῶν Ἐλβητίων ὡς τρισκαιδεκάκις μύριοι περιγενόμενοι, ὅλην τὴν νύκτα τὴν ὁδὸν οὐ διαλείποντες, ἐπορεύοντο· καὶ τῶν Ῥωμαίων, διὰ τὸ τρεῖς ἡμέρας περί τε τὰ τῶν ςρατιωτῶν τραύματα καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναίρεσιν διατρίψαι, ἐκείνους διώκειν μὴ δυνηθέντων, ἐν τῇ τῶν Λιγγόνων τεταρταῖοι ἀφίκοντο. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ κήρυκας πρὸς τοὺς Λιγγόνας πέμπων, ἀπηγόρευε μηδὲν τῶν ἐπιτηδείων τοῖς Ἐλβητίοις πορίζειν· εἰ δὲ μὴ, πολεμίοις αὐτοῖς ὡς καὶ τοῖς Ἐλβητίοις χρήσεσθαι· καὶ αὐτὸς ὁμοῦ δὴ ἔχων πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ἐφείπετο.

XXVII. Οἱ δ' Ἐλβήτιοι ἐσχάτῃ πάντων πραγμάτων ἀπορίᾳ συνεχόμενοι, πρέσβεις παρὰ τὸν Καίσαρα περὶ προσχωρή-

σεως ἔπεμψαν· οἱ καθ' ὁδὸν αὐτῷ ἐντυχόντες, πρός τε τοὺς πόδας αὐτοῦ προσέπεσον, καὶ εἰρήνην παρ' αὐτοῦ σὺν πολλοῖς δακρύοις ᾔτησαν. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ, ὅπου ἦσαν τότε, ἐνταῦθα ἑαυτὸν περιμένειν ἐκέλευεν· οἱ δ' ἐπείθοντο. Πρὸς αὐτοὺς μὲν οὖν παραγενόμενος, τὰ ὅπλα, καὶ ὁμήρους, τούς τε πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσαντας ἀπῄτει. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνηθροίζοντο, μιᾶς νυκτὸς πρὸς τὸ ταῦτα διαπράττεσθαι διαλειπούσης, ἄνδρες ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους τῆς Βερβιγίνης οὕτω καλουμένης φυλῆς, ἢ φόβῳ τοῦ παραδοθέντων τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κολασθῆναι, ἤ τ' οὖν ἐλπίδι τινὸς σωτηρίας παρορμηθέντες (τοσούτων μὲν γὰρ ὄντων τῶν τοῖς Ῥωμαίοις προσχωρούντων, τὴν σφῶν ὀλίγων φυγὴν λαθεῖν ἄν, ἢ καὶ παντάπασιν ἄδηλον ἡγοῦντο εἶναι) ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἐκ τοῦ σφῶν ϛρατοπέδου ἐξῆλθον, πρός τε τὸν Ῥῆνον καὶ τὴν τῶν Γερμανῶν χώραν ἔτεινον.

XXVIII. Τοῦτο καταμαθὼν ὁ Καῖσαρ, ὧν διὰ τὴν χώραν οὗτοι ἐπορεύοντο, κήρυκα ἔπεμψεν, εἰ ἀναίτιοι παρ' ἑαυτῷ εἶναι ἐθέλοιεν, τούτους ἀπάγειν κελεύων. Ἐκείνοις μὲν οὖν ὁ Καῖσαρ πρὸς ἑαυτὸν ἀπαχθεῖσιν ὡς πολεμίοις ἐχρήσατο· πάντας δὲ τοὺς ἄλλους, τὰ ὅπλα καὶ ὁμήρους τούς τε πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσαντας ἀπολαβὼν, εἰς προσχώρησιν ἐδέξατο. Καὶ τοὺς μὲν Ἐλβητίους, τούς τε Τουλίγγους, καὶ τοὺς Λακόβριγας, εἰς τὴν ἧς ἐξεληλύθεσαν χώραν, ἐπανιέναι ἐκέλευσεν· ὅτι δὲ πάντων τῶν καρπῶν διαφθαρέντων, οὐδὲν ἔτ' ἦν ἐν τῇ χώρᾳ, ᾧ δύναιντο πρὸς τὸν λιμὸν ἐξαρκεῖσθαι, τοῖς μὲν Ἀλλόβροξι αὐτοῖς σῖτον πορίζειν· τοῖς δ' αὖ Ἐλβητίοις, τάς τε πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἀλλοβρόγων, ἃς κατέφλεξαν, ἀναϛῆσαι ἐκέλευσε. Τοῦτο δὲ διὰ ταύτην μάλιϛα τὴν αἰτίαν ὁ Καῖσαρ ἐποιεῖτο, μὴ βουλόμενος τὴν Ἐλβητικὴν χώραν ἔρημον διαμένειν· μὴ οἱ πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανοὶ ταύτῃ ἐνεργοτάτῃ οὔσῃ πεισθέντες, ἐκ τῆς σφῶν εἰς αὐτὴν διαβαίνοιεν, πρόσχωροί τε τῆς ἐπικρατείας καὶ τῶν Ἀλλοβρόγων γένοιντο. Τοὺς δὲ Βοΐους αἰτοῦσιν παρ' ἑαυτοῦ τοῖς Ἑδουεῦσι, ὅτι ἀλκίμους ἄνδρας ὄντας ἑώρων, ὁ Καῖσαρ συνεχώρησε. Τούτοις μὲν οὖν οἱ Ἑδουεῖς τότε μὲν χώραν ἔδωκαν· ἔπειτα δ' ἐλευθέρους τε καὶ αὐτονόμους ὡς ἑαυτοὺς ἐποίησαν.

XXIX. Ἐν δὲ τῷ τῶν Ἐλβητίων ςρατοπέδῳ Ἑλληνιςὶ γεγραμμένας εὑρόντες πίνακας οἱ ςρατιῶται, τῷ Καίσαρι ἀπήνεγκαν. Ἐν ταύταις δὲ τὰ πάντων τῶν ἐκ τῆς Ἐλβητικῆς ἐξεληλυθότων ςρατιωτῶν, χωρὶς δὲ τὰ τῶν τε παίδων καὶ τῶν γυναικῶν καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ τὰ ςρατεύσιμα ἔτη γεγονότων ὀνόματα ἠριθμοῦντο, ὧν πάντων ὁ ἀριθμὸς τοιοῦτος ἦν· τῶν μὲν Ἐλβητίων, ἓξ καὶ εἴκοσι μυριάδες καὶ τρισχίλιοι, Τουλίγγων δὲ, τρισμύριοι, καὶ ἑξακισχίλιοι· Ῥαυράκων δὲ, τρισχίλιοι καὶ δισμύριοι· Βοΐων δὲ, δισχίλιοι καὶ τρισμύριοι· τῶν δὲ Λακοβρίγων, μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι· Καὶ τῶν μὲν ςρατευομένων συμπάντων ὁ ἀριθμὸς, ἐννέα μυριάδες τε καὶ δισχίλιοι· τῶν δ' ἐξεληλυθότων τῆς χώρας συμπάντων ὁ ἀριθμὸς, τριάκοντα ἓξ μυριάδες καὶ ὀκτακισχίλιοι· τῶν δ' ἐπανιόντων κελεύσαντος τοῦ Καίσαρος ἀριθμηθέντων, εὑρέθησαν τὸ πᾶν ἕνδεκα μυριάδες.

XXX. Τούτῳ μὲν οὖν τῷ πολέμῳ τοῦ Καίσαρος τέλος ἐπιθέντος, ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν τῆς Γαλατίας πόλεων οἱ ἄριςοι παρὰ τὸν Καίσαρα ἐπὶ ταύτῃ τῇ αὐτοῦ νίκῃ συνηδόμενοι ἦλθον, λέγοντες τοιάδε· Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἴσμεν, Καῖσαρ, καίπερ σοῦ τοῖς Ἐλβητίοις, ἀνθ' ὧν τὸ πάλαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκάκωσαν, νῦν πολέμῳ δίκην ἐπιθέντος, οὐχ ἧττον ταῦτα ἐπὶ τῇ συμπάσης τῆς Γαλατίας, ἢ ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ὠφελείᾳ πεπρᾶχθαι· οἱ μὲν γὰρ Ἐλβήτιοι εὖ πράττοντες τὴν σφῶν χώραν κατέλιπον, ἐν νῷ ἔχοντες πάσῃ τῇ Γαλατίᾳ πόλεμον ἐκφέρειν, καὶ ταύτην καταςρεψάμενοι, χώραν μὲν, ἥντινα ἐνεργοτάτην γινώσκοιεν, ἑαυτοῖς ἐξελέσθαι· τὴν δ' ἄλλην ἅπασαν Γαλατίαν ὑποτελῆ ἔχειν. Δεόμεθα δέ σου, ἔφασαν, ἐᾶσαι ἡμᾶς σύνοδον πάσης τῆς Γαλατίας ποιήσασθαι· ἔχομεν γὰρ σὺν τῇ πάντων τῶν Γάλλων γνώμῃ τὶ παρὰ σοῦ δεῖσθαι. Οἱ μὲν οὖν οὕτως εἶπον. Γενομένου δ' αὐτοῖς τούτου παρὰ τοῦ Καίσαρος, συνώμοσαν· μηδένα ἄλλον, εἰ μὴ τοὺς ὑπὸ πάντων τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦτο αἱρετοὺς, ταῦτα τῷ Καίσαρι ἀπαγγελεῖν.

XXXI. Ταύτης μὲν οὖν τῆς συνόδου συναθροισθείσης, οἱ αὐτοὶ ἤδη πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθόντες ἄρχοντες τῶν πόλεων, τότε καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπανῆλθον, δεόμενοι συγχωρεῖν περί τε τῆς σφῶν καὶ

τῆς πάντων τῶν ἄλλων Γάλλων σωτηρίας πρὸς αὐτὸν διαλέγεσθαι. Τούτου μὲν οὖν τυχόντες, πάντες πρὸς τοῖς ποσὶν αὐτοῦ δεδακρυμένοι προσέπεσον, οὐχ ἧττον ἐπιθυμεῖν λέγοντες τὰ κοινολογηθέντα μὴ ἐκδημοσιεύεσθαι, ἢ σφίσιν ἅπερ βοῦλονται παρὰ τοῦ Καίσαρος γίνεσθαι· ὅτι ἂν αὐτὰ δημοσιευθῇ σάφ' ᾔδεσαν ἰσχυρῶς τιμωρησόμενοι. Ὑπὲρ αὐτῶν δὲ Διϐιτιακὸς ὁ Ἑδουεὺς, λόγους ποιούμενος, τοιάδε ἔλεξεν. Ἐγένοντο μὲν, ἔφη, δύο τῆς Γαλατίας σχίσματα· ὧν τοῦ μὲν ἑνὸς οἱ Ἑδουεῖς, θατέρου δ' οἱ Ἀρϐέρνοι ἦρχον· οἳ ἐπειδὴ πολὺν χρόνον τοῖς Ἑδουεῦσι περὶ τῆς Γαλατίας ἀρχῆς ἀντηγωνίσαντο, τέλος σφίσιν αὐτοῖς οὐ πιςεύοντες, μισθωτοὺς παρὰ τῶν Γερμανῶν μετεπέμψαντο· ὧν τὸ πρῶτον μὲν μύριοι μόνον καὶ πεντακισχίλιοι τὸν Ῥῆνον διέϐησαν· ἔπειτα δὲ ἄνδρες ἄγριοι οὗτοι καὶ βάρϐαροι, τῇ χώρᾳ καὶ τῇ διαίτῃ τῇ τε τῶν Γάλλων δυνάμει τερφθέντες, πλείους καὶ πλείους ἐπεραιώθησαν· ὥςε αὐτῶν νῦν εἰσιν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὡς δώδεκα μυριάδες. Τούτοις μὲν οἵ θ' Ἑδουεῖς καὶ οἱ ἐκείνων σύμμαχοι ἅπαξ καὶ δὶς συνέϐαλον. Ἡττηθέντες δὲ, μεγάλως ἠτύχησαν· πάντας μὲν γὰρ τοὺς εὐγενεῖς, πᾶσάν τε τὴν σφῶν σύγκλητον, πάντας τε πρὸς τούτοις τοὺς ἱππέας ἀπέϐαλον· ὥσθ' οἱ τῇ σφῶν ποτὲ δυνάμει, καὶ τῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ξενίᾳ τε καὶ φιλίᾳ μέγιςα ἰσχύσαντες Ἑδουεῖς, τοῖς Σεκανοῖς νῦν ὁμήρους δοῦναι τοὺς πάντων τῶν τῆς σφῶν πόλεως ἀρίςων παῖδας, καὶ ὀμόσαι, ἦ μὴν μηδὲ τοὺς ὁμήρους ἀπαιτήσειν, μήτε βοηθείας παρὰ τῶν Ῥωμαίων δεήσεσθαι, μήτε γε παραιτήσεσθαι τοῦ μὴ διὰ παντὸς τῶν Σεκανῶν ὑπακούειν. Καὶ αὐτὸς μὲν, ἔφη, μόνος εἰμὶ ἐγὼ, ὅςις ἐν πᾶσι τοῖς Ἑδουεῦσιν, ἢ τοῖς ἄλλοις συνορκωμοτεῦν, ἢ γοῦν ὁμήρους τοὺς ἐμοὺς παῖδας δοῦναι, οὐκ ἠδυνήθην πεισθῆναι. Καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἐκ τῆς τῶν Ἑδουέων πόλεως προφυγὼν εἰς τὴν Ῥώμην, περὶ βοηθείας πρὸς τὴν γερουσίαν παρεγενόμην, ὅτι μόνος ἐγὼ οὔτε γε ἔνορκος ἦν, οὔτε ὁμήρους ἐδεδώκειν. Ἀλλ' οἱ γεμὴν Σεκανοὶ νενικηκότες, κάκιον νῦν τῶν ἡττηθέντων Ἑδουέων πράττουσιν. Ὁ μὲν γὰρ τῶν Γερμανῶν βασιλεὺς Ἀριόϐιςος ἐν τῇ ἐκείνων χώρᾳ καταμένει, καὶ τῆς Γαλατίας ἐνεργοτάτης Σεκανικῆς γῆς τὸ τρίτον μέρος

κατέχει· νῦν δ' ἔτι τοῦ ἄλλου τρίτου μέρους τοὺς Σεκανοὺς ἐξίςασθαι οἱ κελεύει· ὅτι ὀλίγοις πρὸ τοῦ μησὶν Ἀρούδων δύο μυριάδες καὶ τετρακισχίλιοι αὐτῷ προσῆλθον, οἷς χώραν νῦν ἑτοιμάζει· ὥστ' ἐκ τούτων συμβήσεται, πάντας μὲν τοὺς Γάλλους τῆς σφῶν χώρας ἐκβληθήσεσθαι· πάντας δὲ τοὺς Γερμανοὺς τὸν Ῥῆνον διαβήσεσθαι. (οὐ μὲν γὰρ τῇ τῶν Γάλλων χώρᾳ ἡ τῶν Γερμανῶν ὁμοία, οὐδ' ἡ τούτων βιοτεία τῇ τῶν Γάλλων παραβλητέα) Ὁ δὲ δὴ Ἀριόβιςος, τοὺς Γάλλους ἐν τῇ Ἀμαγετοβρίᾳ ἅπαξ μάχῃ νικήσας, ὑπέρογκόν τι καὶ ἄγριον ἄρχει· ὁμήρους μὲν γὰρ τοὺς πάντων τῶν ἀρίςων αἰτεῖ παῖδας, καὶ εἴτι γε πρός τε τῷ νεύματι καὶ τῇ ἐκείνου γνώμῃ οὐ ποιεῖται, οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινοτάτων τούτοις τοῖς ὁμήροις οὐ δρᾷ· ἀνὴρ δ' ἐςὶν ὀργίλος τε καὶ βάρβαρος, καὶ παράτολμος, καὶ τὸ ὅλον ἡ ἐκείνου ἀρχὴ οὐκ ἔτ' ἀνεκτός· ὥς' εἰ μὴ ὑπὸ σοῦ, Καῖσαρ, καὶ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων βοηθούμεθα, πάντες οἱ Γάλλοι ταὐτὸ τοῖς Ἐλβητίοις ποιεῖν ἀναγκασθησόμεθα· ἐκ μὲν τῆς ἡμετέρας γῆς ἐξελθεῖν, χώραν δέ τινα πόῤῥω ἀπὸ τῶν Γερμανῶν ἀφεςῶσαν ζητεῖν. Εἰ δέ γε ἃ λέγω νῦν, τῷ Ἀριοβίςῳ ἀπαγγελθῇ, οὐκ ἀμφὶ τοῦ μὴ οὐχὶ αὐτὸν τοὺς παρ' ἑαυτῷ ὁμήρους ἀφειδέςατα τιμωρήσεσθαι. Ἀλλὰ σὺ, Καῖσαρ, ἢ τῇ σαυτοῦ τε καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων φήμῃ, ἢ καὶ τῆς νεωςὶ ταύτης κατὰ τῶν Ἐλβητίων νίκης δόξῃ κωλύειν, μὴ μείζων ἀριθμὸς Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλατίαν διαβῇ, καὶ πᾶσαν πρὸς τούτοις τὴν Γαλατίαν τοῦ Ἀριοβίςου δύνασαι ἐλευθερῶσαι.

XXXII. Ταῦτα τοῦ Διβιτιακοῦ εἰπόντος, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες τιμωρὸν σφίσι γενέσθαι τὸν Καίσαρα κλαίοντες ἱκέτευον. Μόνους δὲ τοὺς Σεκανοὺς ὁ Καῖσαρ οὐδὲν μὲν τούτων ποιοῦντας, ἀνιαροὺς δὲ, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀνειμένους τε καὶ κάτω βλέποντας κατανοησάμενος, τί ποτέ τ' εἴη τοῦτο θαυμάσας, αὐτοὺς μὲν ἠρώτησεν· ἐκείνων δ' οὐδὲν ἀποκριναμένων, καὶ τοῦ Καίσαρος πολλὰ περὶ τούτων ἐρωτήσαντος, ὁ Ἐδουεὺς Διβιτιακὸς οὕτως αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' οἱ Σεκανοὶ, Καῖσαρ, τοσούτῳ τῶν ἄλλων Γάλλων κάκιον πράττουσιν, ὅσῳ αὐτοὶ μόνοι οὐδ' ἐν ἀποῤῥήτῳ ὀδύρεσθαι, οὐδὲ γε μὴν βοηθείας οὐ τολμῶσι δεῖσθαι. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις Γάλλοις φεύγειν οἷόν τ' ἐςὶ, τοῖς Σεκανοῖς δ' οὔ. Ὁ

μὲν γὰρ Ἀριόβιςος ἔν τε τῇ ἐκείνων χώρᾳ καταμένει, καὶ πάσας τὰς αὐτῶν πόλεις ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, οὐδὲν ὅ τι αὐτοῖς τῶν δεινοτάτων οὐ δρᾷ.

XXXIII. Ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, τοὺς Γάλλους παρεμυθήσατο, τοῦτο ἑαυτῷ μελήσειν αὐτοῖς ὑποσχόμενος· μεγάλας γὰρ ἐλπίδας ἔχειν, τὸν Ἀριόβιςον πολλὰ ὑφ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων εὐεργετηθέντα, νῦν τούτων μεμνημένον παύσεσθαι τῆς ὕβρεως. Τούτων μὲν τότε εἰρημένων, διέλυσε τὴν ἀγοράν. Χωρὶς δὲ τούτων πολλὰ αὐτὸν τοῦ τούτῳ τῷ πράγματι ἐγχειρεῖν παρώξυνε· πρῶτον μὲν γὰρ τοὺς Ἐδουεῖς πολλάκις συμμάχους θ' ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀδελφοὺς κεκλημένους, νῦν ἐπὶ τοῖς Γερμανοῖς γενομένους, καὶ πολλοὺς σφῶν παρὰ τοῖς Σεκανοῖς ὄντας ὁμήρους ἑώρα· ὃ ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς Ῥωμαίοις, τοσαύτης οὔσης τῆς ἐκείνων ἀρχῆς, αἰσχρὸν ἡγεῖτο εἶναι. Ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ μικρὸν τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν, πολύ τ' ἤδη πλῆθος αὐτῶν ἐν τῇ Γαλατίᾳ εἶναι ἐννοούμενος, ἐκ τούτων μέγαν τοῖς Ῥωμαίοις περιεώρα ἐπηρτημένον κίνδυνον· οὐκ ᾤετο γὰρ ἂν πώποτε τοὺς θηριώδεις τούτους τοὺς ἄνδρας πάσης τῆς Γαλατίας ἐγκρατεῖς γενομένους, ἀποσχέσθαι ἂν (ὅπερ ἤδη οἱ Κίμβροι τε καὶ οἱ Τούτονοι ἐποιήσαντο) τοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, κἀντεῦθεν εἰς αὐτὴν χωρεῖν τὴν Ἰταλίαν· καὶ ταῦτα τοῦ Ῥοδανοῦ μόνον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίαν ἀπὸ τῶν Σεκουσιανῶν ἀποτέμνοντος· ὥςε τούτων ὁ Καῖσαρ ἤθελε προλαβὼν ἐπιμελεῖσθαι· ὁ γὰρ Ἀριόβιςος οὕτως ὑπερεφρόνει τε καὶ ἐμεγαληγόρει, ὥςε οὐκ ἔτι ἐδόκει ἀνεκτός.

XXXIV. Ἔδοξε μὲν οὖν τῷ Καίσαρι αὐτῷ διὰ ταῦτα συγγενέσθαι, καὶ ἔπεμψέ τινα δεησόμενον αὐτοῦ, τινὰ τόπον ἐν μέσῳ ἑκατέρων τῶν ςρατῶν, πρὸς τὸ εἰς λόγους ἀλλήλοις ἐλθεῖν, ἐξαιρεῖσθαι· ὅτι αὐτῷ περὶ τῶν ἀμφοτέροις συμφερόντων πραγμάτων χρήζοι συγγίνεσθαι. Ὁ δὲ Ἀριόβιςος τῷ τοῦ Καίσαρος ἀγγέλῳ ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' ἦλθον ἄν, ἔφη, ἐγὼ παρὰ τὸν Καίσαρα, εἰ ἐκείνου ἔχρηζον· ὡσαύτως οὖν ἐκεῖνον παρ' ἐμὲ χρὴ ἐλθεῖν, εἴ τι παρ' ἐμοῦ θέλει· πρὸς τούτοις δὲ, χωρὶς ςρατεύματος εἰς τὴν ὑπὸ τῷ Καίσαρι Γαλατίαν ἐρχοίμην ἄν, οὔτε γ' ἄνευ μεγάλης

δαπάνης τε καὶ πολλῆς ἀσχολίας τὴν ϛρατιὰν εἰς ἕνα συνάγειν δυναίμην. Ἀλλὰ γὰρ, ἔφη, θαυμάζω, τί ἐν τῇ ἐμῇ Γαλατίᾳ, ἣν ἐγὼ κατεπολέμησα, ὅ τε Καῖσαρ, καὶ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι θέλουσι.

XXXV. Τούτων τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντων, πρέσβεις πάλιν πρὸς τὸν Ἀριόβιϛον, τοιάδε λέγειν αὐτοῖς ἐπιτείλας, ἐπέμψατο. Ἔπεμψε μὲν ἡμᾶς Καῖσαρ, ὦ Ἀριόβιϛε· φησὶ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ σὺ τοσαῦτα ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων εὐπεπονθὼς, ὥϛε ἐπὶ τῆς ἐκείνου ὑπατείας βασιλέα τε καὶ φίλον ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγορευθῆναι, νῦν ἀντὶ τοῦ χάριν τούτων ἐκείνῳ ἀποδιδόναι, τοὐναντίον εἰς λόγους ἐλθεῖν, καίπερ ὑπ' αὐτοῦ δεηθεὶς, βαρύνῃ, οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἀμφοτέροις πραγμάτων αὐτῷ διαλέγεσθαι θέλεις, ταῦτα σοὶ ἐπιϛέλλει· πρῶτον μὲν, πλείους τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλατίαν μὴ διαβιβάζειν· ἔπειτα δὲ, τοὺς αὐτῶν παρὰ σοὶ ὄντας ὁμήρους ἀποδοῦναί τε, καὶ τοῖς Σεκανοῖς συγχωρεῖν ὥσπερ αὐτοὶ ἔχουσιν ἀποπέμπειν, μήτ' ἔτι τοὺς Ἐδουεῖς ὑβρίζειν, μήτε γε ἐκείνοις, μήτε τοῖς αὐτῶν συμμάχοις ἀδίκως πόλεμον ἐπιφέρειν σὲ κελεύει. Καὶ εἰ μὲν οὕτω ποιεῖς, ἐκεῖνός τε καὶ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι σοὶ φίλοι πειράσονται διαγίνεσθαι· εἰ δὲ μὴ, (ἐπὶ ὑπάτων μὲν γὰρ Μάρκου Μεσσάλα τε καὶ Μάρκου Πείσωνος, ἡ γερουσία τῶν Ῥωμαίων, τὸν τῆς ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας ἐπιτροπεύσοντα, τούς θ' Ἐδουεῖς καὶ τοὺς αὐτῶν συμμάχους, ἐν ὅσῳ γε οἱ Ῥωμαῖοι μὴ βλάπτοιντο, ἀβλαβεῖς διασώζειν ἐψηφίσατο) διὰ ταῦτα μὲν οὖν τοὺς Ἐδουεῖς νῦν ὑπὸ σοῦ ὑβριζομένους οὐ περιόψεται.

XXXVI. Οἱ μὲν ταῦτα τῷ Ἀριοβίϛῳ ἔλεγον. Ἐκεῖνος δ' ἀπεκρίνατο. Ἀλλὰ δίκαιον τοῦτ' ἔϛιν, ἔφη, ἐν τῷ πολέμῳ, τοὺς κρατήσαντας τῶν ἡττηθέντων, ὅπως ἂν βούλωνται, ἄρχειν· οἵτε Ῥωμαῖοι ὧν ἐκράτησαν, οὐ πρὸς τὴν ἄλλων γνώμην, ἀλλ' ὅπως ἂν σφίσι δοκῇ ἄρχουσιν. Ὡς μὲν οὖν ἐγὼ αὐτοῖς, τοῦ μὴ ἐλευθέρως τῷ σφίσι δικαίῳ χρῆσθαι, οὐκ ἐνοχλῶ, ὡσαύτως ταὐτό με δεῖ παρ' ἐκείνων πάσχειν. Οἱ μὲν γὰρ Ἐδουεῖς τῆς τοῦ πολέμου τύχης πειράσαντες, καὶ μάχῃ ὑπ' ἐμοῦ ἡττηθέντες, ὑποτελεῖς μοι γεγένηνται. Καὶ ὁ Καῖσαρ μεγάλως μ' ἀδικεῖ, ὅϛις ἐνθάδε παραγενόμενος, τοὺς ἐμοὺς ἠλάττωσε φόρους. Τοῦτο δ' αὐτῷ ἀπαγγείλατε· ὡς τοῖς Ἐδουεῦσι τοὺς αὐτῶν ὁμήρους οὐκ ἀποδώ-

σω. Ἀλλ' εἰ μὲν κατὰ τὰς πρός με συνθήκας ποιοῦσι, καὶ τὸν συντεθέντα δασμόν μοι κατ' ἔτος τελοῦσι, πόλεμον οὐκ ἐξοίσω ἐπ' αὐτούς· εἰ δὲ μὴ, εὖ ἴστε, ὅτι πόῤῥω τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀδελφικὸν ὄνομα ἀπέσεται αὐτοῖς. Ὁ δ' ἐπιςέλλει μοι, ὡς ἀδικουμένους ὑπ' ἐμοῦ τοὺς Ἐδουεῖς οὐ περιόψεται, οὐδεὶς, ἔφη, ὅςις συμβαλὼν, μὴ οὐχ ἡττήθη, ἐγένετο· ὥσθ' ὁπότ' ἂν αὐτῷ δοκῇ, μοὶ συμβαλέτω. Γνώσεται μὲν γὰρ, τίνες οἱ σὺν ἐμοὶ ἀκαταμάχητοί τε καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἐμπειρότατοι Γερμανοὶ, ἐν δεκατέσσαρσιν ὅλοις ἔτεσιν ὑπαίθριοι διαμείναντες, ἐν τῷ πολέμῳ εἰσίν.

XXXVII. Ἐν ταὐτῷ δὲ χρόνῳ ταῦτά τε τῷ Καίσαρι διηγγέλλοντο, καὶ πρέσβεις παρά τε τῶν Ἐδουέων καὶ τῶν Τρευΐρων αὐτῷ ἦλθον· τῶν μὲν, μεμφόμενοι, ὅτι οἱ Ἀροῦδες νεωςὶ εἰς τὴν Γαλατίαν περαιωθέντες τὴν σφῶν χώραν ἐληΐζοντο, λέγοντές θ' ὡς εἰρήνης παρὰ τοῦ Ἀριοβίςου, καίπερ ὁμήρους αὐτῷ δόντες, τυχεῖν μὴ δύναιντο· τῶν δὲ Τρευΐρων, ἑκατὸν φυλὰς Σουεύων, Νασούα τε καὶ Κιμβηρίου ἀδελφῶν ἡγεμόνων, πρὸς ταῖς τοῦ Ῥήνου ὄχθαις ςρατοπεδεύσασθαι, καὶ ταύτας ἐπιχειρεῖν τὸν ποταμὸν διαβαίνειν ἀγγέλλοντες. Τούτοις μὲν οὖν πεισθεὶς ὁ Καῖσαρ τοῖς λόγοις, σπευςέον ἑαυτῷ ἡγήσατο εἶναι, μὴ τῇ τοῦ Ἀριοβίςου παλαιᾷ ςρατιᾷ καὶ ταύτης τῆς τῶν Σουεύων χειρὸς συμμιξάσης, δυσχερέςερον αὐτῷ δύναιτο ἀντέχειν. Τοιγαροῦν ὡς ἠδυνήθη τάχιςα τὸν ςρατὸν ἐπισιτισάμενος, ἐπὶ τὸν Ἀριόβιςον ἤλασε.

XXXVIII. Τριῶν δ' ἡμερῶν ὁδὸν αὐτῷ ἤδη ἀνύσαντι, ἀπηγγέλθη, τὸν Ἀριόβιςον παντὶ σὺν τῷ ςρατεύματι ἐπὶ τὸ τὴν Βεσοντιῶνα, πόλιν τῶν Σεκανῶν μεγίςην, καταλαβεῖν, ἀπιέναι, ἤδη τε τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ χώρας προεληλυθέναι. Ὅπως δὲ μὴ τοῦτο συμβῇ, προνοητέον μάλιςα εἶναι ὁ Καῖσαρ ἡγεῖτο· ἐν ταύτῃ μὲν γὰρ τῇ πόλει πάντων τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων πολλὴ ἐνῆν ἀφθονία. Αὕτη τε οὕτω φύσει ὠχύρωτο, ὥςε πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιτηδειοτάτην εἶναι. Τῷ μὲν γὰρ ποταμῷ Ἀλδουάσδουβι, ὡς ὑπό τινος διαβήτου, περιλαμβανομένη, πᾶσα σχεδὸν περιζώννυται· τὸ δ' ὑπόλοιπον μέρος τῆς πόλεως, ᾗ ὁ ποταμὸς διαλείπει, οὐ πλεῖον ὂν πέντε ςαδίων, ὑψηλοτάτῳ ὄρει περιέχεται· ὥσθ' αἱ τούτου πέζαι ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸν πο-

ταμὸν καθήκουσι. Τοῦτο δὲ τὸ ὄρος τοῖχος περιοικοδομηθεὶς τῇ πόλει συζεύγνυσι, καὶ ἀκρόπολιν αὐτῆς τοῦτο ἀπεργάζεται. Ἐπὶ ταύτην μὲν οὖν τὴν πόλιν ὁ Καῖσαρ νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὁδεύων ὥρμησεν, αὐτήν τε κατασχὼν, φρουρὰν ἐνέστησεν.

XXXIX. Ἐν ταύτῃ δ' αὐτοῦ τῶν ἐπιτηδείων ἕνεκα οὐ πολλὰς ἡμέρας διατρίβοντος, οἱ μὲν αὐτοῦ στρατιῶται, ὡς εἰκὸς, περὶ τῶν Γερμανῶν, ὁποῖοίτινες εἶεν, τοὺς Γάλλους ἠρώτων. Οἱ δὲ ἔφασαν, ὑπερμεγέθεις τε καὶ ἀλκιμωτάτους εἶναι ἄνδρας τοὺς Γερμανοὺς, αὐτούς τ' ἐμπειρίᾳ πολέμου ὑπερβάλλειν πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· ἑαυτοὺς γοῦν πολλάκις αὐτοῖς συμβαλεῖν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὰ πρόσωπα μόνον καὶ τὰ δεινὰ αὐτῶν ὁράματα δυνηθῆναι ἀνέχεσθαι· ὥστ' ἐκ τούτων τοσοῦτος ἐξαίφνης φόβος πᾶσαν τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιὰν κατέλαβεν, ὥστ' οὐκ ὀλίγον ταράττεσθαι πάντας τοὺς στρατιώτας. Καὶ οὗτος πρῶτον ὁ φόβος τοῖς τε ταξιάρχοις, καὶ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τ' ἐκ τῆς Ῥώμης τὸν Καίσαρα κατὰ φιλίαν μόνον ἀκολουθήσασιν, ὅμως δὲ οὐ πάνυ πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀλκίμοις οὖσιν, ἐνέφυ. Οὗτοι μὲν γὰρ ἄλλος ἄλλην πρόφασιν προβαλλόμενοι, δι' ἣν ἀναγκαῖον σφίσιν εἶναι τὸ ἀπελθεῖν ἔλεγον, τοῦ Καίσαρος ἐδέοντο συγχωρεῖν αὐτοῖς ἐπ' οἴκου ἀπιέναι, ἔνιοι δέ γ' αὐτῶν παρέχειν φόβου δόξαν οὐκ ἀξιοῦντες, κατέμενον μέν. Οὗτοι δὲ οὔτε σχηματίζεσθαί πως ἱκανοὶ ἦσαν, οὔτε γ' ἐνίοτε τὰ δάκρυα ἐπέχειν ἠδύναντο· κατακρυπτόμενοι δ' ἐν ταῖς σφῶν σκηναῖς, ἢ τὴν σφῶν ξυμφορὰν κατωλοφύροντο, ἤτ' οὖν μετὰ τῶν οἰκείων τὸν κοινὸν κίνδυνον ἐποτνιῶντο, καὶ μεστὰ ἦν πάντα τῶν τὰς διαθήκας ποιούντων. Ἔπειτα δὲ τοῖς τε τούτων λόγοις τε καὶ φόβοις καὶ αὐτοὶ οἱ τῷ στρατοπέδῳ ἐν τοῖς στρατηγικωτάτοις ἀγόμενοι στρατιῶταί τε καὶ χιλίαρχοι καὶ ἵππαρχοι ἐταράττοντο. Τούτων δ' οἱ ἧττον δειλοὶ δοκεῖν θέλοντες, οὐ τὸν πολέμιον ἑαυτοὺς ὑποτρεῖν, ἀλλὰ τάς τε τῶν ὁδῶν στενότητας, καὶ τὸ τῶν μεταξὺ σφῶν τε καὶ τοῦ Ἀριοβίστου ἐνουσῶν ὑλῶν μέγεθος, ἢ καὶ τὸ δύσκολον τῆς σιταγωγίας δεδιέναι ἔφασκον. Ἔνιοι δέ γε καὶ τῷ Καίσαρι ἀπήγγειλαν, ὡς ὁπότ' ἂν μεταστρατοπεδεύεσθαι θέλῃ, τοῖς τε στρατιώταις τὰ σημεῖα αἴρεσθαι παραγγέλλῃ, ἀπειθέσι

πρὸς τοῦτο τοῖς ςρατιώταις διὰ τὸν ἐκείνων φόβον χρήσεσθαι.

XL. Ὡς μὲν οὖν ἤσθετο ὁ Καῖσαρ φόβον διαθέοντα ἐν τῇ ςρατιᾷ, συγκαλεῖ πάντας τοὺς ἄρχοντὰς τοῦ ςρατεύματος. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον, ἰσχυρῶς αὐτοῖς μεμφόμενος, ἔλεξε τοιάδε· Ἄνδρες φίλοι, τοῦτο μὲν ὑμῖν μάλιςα ἐγκαλῶ, ὅτι ὅποι τε καὶ ἐφ᾽ ὅτῳ ὑμᾶς ἄγω, πολυπραγμονεῖτε· πρῶτον μὲν γὰρ τοῦ Ἀριοβίςου, ἐμοῦ ὑπατεύοντος, ἰσχυρῶς τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φιλίας ἐπιθυμήσαντος, ἔπειτα θαυμάζω πῶς ἄν τις ἐκεῖνον οὕτω ῥαδίως προέσθαι δοκοίη. Πολλῷ μᾶλλον δ᾽ ἐγὼ θαῤῥῶ, ἐκεῖνον τήν τ᾽ ἐμὴν γνόντα αἴτησιν, καὶ τὴν δικαιότητα αὐτῆς κατανοήσαντα, οὔτε τὴν πρός με, οὔτε τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φιλίαν παραιτήσειν· πρὸς τούτοις δέ γε, εἰ καὶ θυμῷ τε καὶ ἀφροσύνῃ πεισθεὶς, πόλεμον ἡμῖν ἐπιφέροι, τί δήποτε οὕτως ὀῤῥωδεῖτε; ἢ τίνος γ᾽ ἕνεκα περί τε τῆς ὑμετέρας ἀλκῆς, καὶ τῆς ἐμῆς ἀνελπίζετε προθυμίας; Τούτου μὲν τοῦ πολεμίου ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πατέρων ἐπειρασάμεθα, ὁπότε Γαΐου Μαρίου τούς τε Κίμβρους καὶ τοὺς Τουτονοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξελάσαντος, οὐχ ἧττον ἀξιέπαινοι οἱ ςρατιῶται τῶν ςρατηγῶν ἐνομίσθησαν. Ἐπειράθημεν δὲ καὶ ἐν τῷ νεωςὶ πρὸς τοὺς δούλους ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πολέμῳ, καί τοι τούτοις ἥτε χρεία καὶ ἡ διδαχὴ, ἣν παρ᾽ ἡμῶν παρέλαβον, μέγα συνεβάλλετο· ὥς τ᾽ ἐκ τούτων ῥᾴδιόν ἐςι γνῶναι, πόσον ἐν τῷ πολέμῳ ἡ σωφροσύνη συμβάλλεται· οὕς ποτε μὲν γὰρ ἀόπλους, εἰκῇ πεφόβησθε, τούτων ἔπειτα ὡπλισμένων τε καὶ νικητῶν ἐκρατήσατε. Πρὸς τούτοις δ᾽ ἐκεῖνοι αὐτοὶ οὗτοί εἰσιν οἱ Γερμανοὶ, οὓς πολλάκις οἱ Ἐλβήτιοι οὐ μόνον ἐν τῇ σφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκείνων αὐτῶν χώρᾳ, μάχῃ νενικήκασιν, ἰσοπαλεῖς δ᾽ ὅμως τῇ ἡμετέρᾳ ςρατιᾷ γενέσθαι μὴ δυνηθέντες. Εἰ δὲ ἡ τῶν Γάλλων ὑπὸ τοῦ Ἀριοβίςου ἧττα ἐκφοβεῖ, οὗτοι ἐξετάζοντες τὸ πρᾶγμα, εὑρήσουσι, τοῖς Γάλλοις ἐπὶ τῷ πολέμῳ μακροχρονίῳ γενομένῳ ἤδη κεκμηκόσι, καὶ οὐκ ἔτι μαχεῖσθαι τὸν Ἀριόβιςον νομίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀτάκτοις οὖσι, ἐκεῖνον πολὺν χρόνον ἔν τε τῷ ςρατοπέδῳ καὶ ὑλώδεσι κρυβέντα τόποις ἄφνω ἐπιθέσθαι· ὥςε μᾶλλον ἀπάτῃ τε καὶ δόλῳ, ἢ ἀρετῇ τε καὶ ἀλκῇ αὐτοὺς νικῆσαι. Εἰ αὕτη μέντοι ἡ ἀπάτη κατ᾽ ἀν-

δρῶν βαρβάρων τε καὶ τοῦ πολέμου ἀδαημόνων ἴσχυσεν, ἦ καὶ οὕτω τὴν ἡμετέραν ϛρατιὰν ἡττήσεσθαι νομίζετε. Ἀλλὰ γὰρ, ἔφη, θρασεῖς μάλιϛά εἰσιν οἱ τὸν σφῶν φόβον πρός τε τὸν σῖτον καὶ τὰς τῆς ὁδοῦ ϛενότητας ἀναφέροντες, περί τε τοῦ ἐμοῦ δέοντος ἀνελπίζειν, καὶ ἐμοὶ προϛάττειν τολμῶντες· τούτων γὰρ ἐμοὶ μέλει· καὶ τὰ μὲν ἐπιτήδεια οἱ Σεκανοὶ οἵτε Λεῦκοι ἡμῖν πορίσουσι, περὶ δὲ τῆς ὁδοῦ αὐτίκα γνώσεσθε. Ὅτι δὲ πολλὰ ἄλλα παρὰ τῶν ϛρατιωτῶν λογοποιεῖται, καὶ δὴ καὶ ὅτι ἐμοί τ' οὐ πείσονται, οὐδέ γε τὰ σημεῖα ἀροῦσι, τούτοις οὐδ' ὁπωσοῦν ἐγὼ ἐκπλήττομαι· εἰδὼς, ὅτι ὁπόσοις τὸ πρὶν τοῦτο συνέβη, τούτων αἰτία ἐγένετο, ἢ ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ ἠτύχησαν, ἤ τ' οὖν τι κακουργήσαντες πάντως ἄδικοι ἠλέγχθησαν· ἐμοῦ δὲ τὴν μὲν δικαιότητα διὰ παντὸς, τὴν δ' εὐτυχίαν ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Ἐλβητίους πολέμου ἐγνώκατε. Ἀμέλει ὃ ἐπὶ πλεῖον ἂν ἀνεβαλόμην, τοῦτο νῦν παραϛήσω, καὶ ἐκ τῆς τετάρτης φυλακῆς ἐνθένδε ἐξελάσω· ἵνα τάχιϛα καταμάθω, πότερον τὴν αἰδῶ τε καὶ τὸ ἐνδέον, ἢ τὸν φόβον περὶ πλειόνος ὑμεῖς ποιεῖθε· ἂν δὲ καὶ οὕτως οὐδεὶς ἕπηται, ἐγὼ δ' ὅμως σὺν μόνῳ, ᾧ μάλιϛα θαῤῥῶ, δεκάτῳ τάγματι πορεύσομαι· τοῦτό τε δορυφορικόν μοι τάγμα ἔσεται· (τούτῳ μὲν γὰρ τῷ τάγματι ὁ Καῖσαρ μάλιϛα ἐσπούδαζε, ἰσχυρῶς τε διὰ τὴν ἀρετὴν ἐθάῤῥει αὐτῷ.)

XLI. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Καίσαρος, θαυμαϛῶς πάντες οἱ ϛρατιῶται μετενόησαν· καὶ πολλὴ προθυμία αὐτοῖς τοῦ μάχεσθαι ἐνεγένετο. Καὶ τὸ μὲν δέκατον τάγμα διὰ τῶν χιλιάρχων χάριτας αὐτῷ, ὅτι τοιαύτην περὶ σφῶν εἶχε δόξαν, ὡμολόγησαν· ἑτοίμους εἶναι εἰς τὴν μάχην λέγοντες. Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ϛρατιῶται διά τε τῶν χιλιάρχων καὶ τῶν πρώτων ταξιάρχων ἐποίησαν, ὥϛε τῷ Καίσαρι διαλλαγῆναι· οὐδέποτε φοβηθῆναί τε, οὔτε τὴν διοίκησιν τοῦ πολέμου ἐπὶ τῇ σφῶν γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι, νομίσαι λέγοντες. Ταύτην τὴν πρόφασιν ὁ Καῖσαρ ἀποδεξάμενος, καὶ διὰ τοῦ Διβιτιακοῦ, ᾧ πάντων τῶν Γάλλων μάλιϛα ἐπίϛευε, τὴν ὁδὸν ἀμφὶ τὰ χίλια διακόσια καὶ πεντήκοντα ϛάδια πάντοθεν ἐξετάσας, τῇ τετάρτῃ (ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῖς ϛρατιώταις ὑπισ-

χνήσατο) φυλακῇ ἐντεῦθεν σὺν τῷ ςρατεύματι ἀπῆρεν. Ἑϐδομαίῳ δ' αὐτῷ πορευομένῳ ἀπήγγειλαν οἱ κατάσκοποι, ὡς τὸ τοῦ Ἀριοϐίςου ςράτευμα ἀπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων οὐ πλεῖον πενταχοσίων ςαδίων ἀπέχοι.

XLII. Ὁ δ' Ἀριόϐιςος τὴν τοῦ Καίσαρος ἔφοδον γνοὺς, ἐπέςειλεν αὐτῷ· ὡς νῦν, ἐπειδὴ ἐγγύτερον ἦλθεν, ὃ πρότερον ᾔτησεν, ἐκείνῳ ἐπιτρέποι· Νομίζειν γὰρ ἔλεγεν, νῦν ἀκινδύνως τοῦτο δύνασθαι ποιεῖν. Τοῦτο μὲν οὐ παρῄτησεν ὁ Καῖσαρ· σωφρονεῖν δ' ἤδη αὐτὸν ἐνόμιζεν, ὅτι ὃ πρότερον ἑαυτῷ αἰτήσαντι ἀπηρνήσατο, τοῦτο νῦν ἑκούσιος ὑπισχνεῖτο· ἐν μεγάλῃ τ' ἐπὶ τούτοις ἐλπίδι ἐγένετο, αὐτὸν τὴν σύμϐασιν τῆς ἑαυτοῦ αἰτήσεως γνόντα, πρὸ τῶν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων εἰς ἐκεῖνον εὐεργεσιῶν παύσεσθαι τῆς ὕϐρεως· ἡ μὲν οὖν τοῦ διαλογισμοῦ ἡμέρα ἐκ ταύτης πεμπταία ἐῤῥέθη. Ἐν τούτῳ δὲ ἀμφοτέρων πολλοὺς πρὸς ἀλλήλους πρέσϐεις πεμψάντων, ὁ Ἀριόϐιςος τῷ Καίσαρι ἐπέςειλεν· μήτινας εἰς τὸν διαλογισμὸν ὁπλίτας ἄγειν. Φοϐεῖσθαι μὲν γὰρ, μὴ δόλῳ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος παραλογίσηται· ἀλλ' ἀμφοτέρους μεθ' ἱππέων ἐλθεῖν· ἄλλως δ' οὐκ ἔφη ἰέναι. Ὁ μέντοι Καῖσαρ οὔτε τὸν διαλογισμὸν προφάσεσι παραλείπεσθαι, οὔτε γε τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν τοῖς τῶν Γάλλων ἐγχειρίζειν ἱππεῦσι βουλόμενος, βέλτιον ἡγήσατο εἶναι, πάντας τοὺς τῶν Γάλλων ἵππους ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρεῖσθαι, καὶ τοῖς τοῦ δεκάτου τάγματος ςρατιώταις, οἷς μάλιςα ἐθάῤῥει, τούτους δωρεῖσθαι· ἵνα ἂν δεήσῃ μάχεσθαι, φρουρὰν προσφιλεςάτην ἔχοι. Αὐτοῦ δὲ δὴ ταῦτα ποιοῦντος, ἀςεῖόν τι τῶν τοῦ δεκάτου τάγματος ςρατιωτῶν τις ἐφθέγξατο, λέγων· Τὸν Καίσαρα πλεῖον, οὗ ὑπισχνήσατο, ποιήσασθαι· ὑπο σχόμενον μὲν γὰρ τὸ δέκατον τάγμα ἐν χώρᾳ δορυφόρου φάλαγγος ἕξειν, νῦν εἰς τὴν ἱππάδα αὐτὸ καταγαγεῖν.

XLIII. Ἦν δὲ μεγάλη πεδιὰς, καὶ ἐν ταύτῃ οὐ μικρὸς γήλοφος, ἐξ ἴσου ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν ςρατοπέδων ἀφεςώς· ἐν ταύτῃ ὅ τε Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀριόϐιςος διαλεχθησόμενοι ἦλθον· καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ τοὺς ἑαυτοῦ ἱππέας ἀπὸ τοῦ προειρημένου γηλόφου ςάδια πεντήκοντα κατέςησεν· οἵτε τοῦ Ἀριοϐίςου ἱππεῖς ἐκ τοῦ ἴσου κατέμειναν. Ὁ δὲ Ἀριόϐιςος πάλιν τῷ Καίσαρι ἐπέςειλεν, ὡς

βούλοιτο ἀπὸ τῶν ἵππων διαλέγεσθαι, καὶ πρὸς τούτοις δύο ἱππεῖς μεθ' ἑαυτοῦ ἄγειν. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον, ὁ Καῖσαρ ὧδέπως ἤρξατο τοῦ λόγου· Ἀλλ' οἶσθα μὲν, ὦ Ἀριόβιςε, ὡς σὲ ἥτε γερουσία καὶ ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων βασιλέα τε καὶ φίλον, ὑπατεύοντός μου, ἐψηφίσατο· οἶσθα δὲ καὶ, ὡς τοῦτο οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς πολλὰ ἀγαθὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπουργήσασι συνέβη· ὅτι τε οὔτε ξένος ὢν τῶν Ῥωμαίων, οὔτε γε αἰτίαν τοῦ ταῦτα αἰτεῖν εὔλογον ἔχων, ταῦτα ὅμως τῇ τ' ἐμῇ καὶ τῆς συγκλήτου τῶν Ῥωμαίων εὐεργεσίᾳ ἐκτήσω. Τοσαῦτα μὲν οὖν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εὐπεπονθὼς, νῦν τούτων μέμνησο. Πρῶτον μὲν γὰρ πολλαί τε καὶ δίκαιαι τῆς τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἐδουεῖς φιλίας αἰτίαι διαγεγόνασι, πολλάς τ' αὐτοῖς ἡ γερουσία τῶν Ῥωμαίων τιμὰς ἐψηφίσατο. Ἔπειτα δ' οἱ μὲν Ἐδουεῖς πάσης τῆς Γαλατίας δυνατώτατοι ὄντες, καὶ πρότερον τοῦ τοῖς Ῥωμαίοις φίλοι γενέσθαι, διαγεγόνασιν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τοὺς σφῶν φίλους τε καὶ συμμάχους οὐ μόνον οὐδὲν τῆς σφῶν ἀποβάλλειν ἀνέχουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς συμμαχίαις τε καὶ τιμαῖς καὶ δυνάμεσιν αὐξεῖσθαι βούλονται. Ἃ μὲν οὖν οἱ Ἐδουεῖς πρὶν τοῦ φίλοι τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι εἶχον, ταῦτα ἄν τίς ἔπειτα αὐτοὺς ἀφαιρεῖσθαι ἀνέχηται; Ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτοις, ἃ σοῦ δεῖσθαι τοῖς πρεσβεῦσι πρότερον ἐνετειλάμην, νῦν παρὼν παρόντος σοῦ δέομαι· πρῶτον, μήτε τοῖς Ἐδουεῦσι, μήτε γε τοῖς ἐκείνων συμμάχοις πόλεμον ἐπιφέρειν· ἔπειτα δ' εἰ μὲν τοὺς ἤδη μετὰ σοῦ Γερμανοὺς ἀποπέμπεσθαι εἰς τὴν πατρίδα μὴ δύνασαι, ἀλλὰ γοῦν μὴ πλείους ἔτι τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν ἀνέχεσθαι. Καῖσαρ μὲν οὖν τοσαῦτα εἶπεν.

XLIV. Ὁ δ' Ἀριόβιςος ὧδε ἀπημείφθη, ὀλίγα μὲν πρὸς τὰς τοῦ Καίσαρος αἰτήσεις ἀποκρινόμενος, πολλὰ δὲ περί τε αὐτοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἰσχύος μεγαληγορούμενος. Ἐγὼ μὲν διέβην τὸν Ῥῆνον, ἔφη, οὐκ αὐτοκέλευςος, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν μετάπεμπτός τε καὶ παρακληθεὶς τῶν Γάλλων· οὐκ ἄνευ δὲ μεγάλων ἐλπίδων τε καὶ δώρων τήν τ' ἐμὴν χώραν καὶ τοὺς φίλους ἂν κατέλιπον· καὶ ἣν μὲν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἔχω χώραν, αὐτοὶ συνεχώρησαν, οὓς τε παρ' αὐτῶν ἔχω ὁμήρους, τούτους αὐτόματοί μοι παρέδωκαν· δασμὸν δὲ κατὰ τὸ ἐν τῷ πολέμῳ δίκαιον λαμβάνω, ὃν τῶν ἡτ-

τηθέντων οἱ κρατήσαντες εἰώθασι λαμϐάνειν. Καὶ οὐκ ἐγὼ τοῖς Γάλλοις, ἀλλ' αὐτοί μοι πόλεμον ἐπήνεγκαν· ἅπασαι μὲν γὰρ αἱ τῆς Γαλατίας δυνάμεις ὡς καταμαχούμεναί με συνῆλθον, ἐμοί τε ἀντεςρατοπεδεύσαντο. Ταύτας δ' ὅμως ἐγὼ πάσας μιᾷ ἐνίκησα μάχῃ καὶ ἔτρεψα. Εἰ μὲν οὖν αὖθις συμϐάλλειν μοι θέλουσιν, ἐγὼ καὶ ἔτι ἑτοίμως ἔχω μάχεσθαι· εἰ δ' εἰρήνην προαιροῦνται, ἄδικόν ἐςιν ἐκείνους τοῦ τὸν δασμὸν, ὃν μέχρι τοῦ νῦν αὐτόματοι ἀπήνεγκαν, τελεῖν παραιτεῖσθαι. Πρὸς τούτοις δ' ἡ μὲν τῶν Ῥωμαίων φιλία τε καὶ συμμαχία τιμήν μοι καὶ ἀσφάλειαν, ἀλλ' οὐ βλάϐην χρὴ παρέχειν. Ἢν δὲ διὰ τοὺς Ῥωμαίους ὅ, τε δασμὸς οὐκ ἔτι τελῆται, οἵτε προσχωρήσαντές μοι ἀφεςῶσι, οὐχ ἧττον ἡδέως, ἢ ὡς τῆς τῶν Ῥωμαίων φιλίας ἐπεθύμησα, νῦν τὴν ἐκείνων συμμαχίαν παραιτήσω. Ὃ δὲ σὺ φής με πολὺ πλῆθος Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλατίαν διαϐιϐάζειν, τοῦτο ἵνα μ' ἀσφαλίσω, ἀλλ' οὐχ ἵνα τὴν Γαλατίαν κατασχῶ, ποιῶ· μαρτύριον δὲ, ὅτι τὸν πόλεμον πρότερος οὐκ ἐξήνεγκα, ἀλλὰ μόνον αὐτὸν ἠμυνάμην. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ Γαλατίᾳ πρότερος ἦλθον τῶν Ῥωμαίων· τὸ πρὶν μὲν γὰρ ςρατιὰ τῶν Ῥωμαίων τῆς ἐπικρατείας οὐδεπώποτε οὐκ ἐξῆλθεν. Τί οὖν σύ μοι θέλεις; ἢ τίνος γ' ἕνεκα ἐν τῇ ἐμῇ χώρᾳ ἔρχῃ; αὕτη μὲν γὰρ ἡ Γαλατία ἐμὴ, ὥσπερ καὶ ἡ ἄλλη τῶν Ῥωμαίων, ἐςὶν ἐπικράτεια· καὶ ὡς μὲν εἰ πόλεμον τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίᾳ ἐκφέροιμι, οὐκ ἀνεκτέον μοι εἴη, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἄδικοι ἐςὲ, τῆς ἐμῆς ἀρχῆς μοι ἀντιποιούμενοι. Ὅτι δὲ σὺ φῂς τοὺς Ἑδουεῖς φίλους τε καὶ συμμάχους ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων γερουσίας ἀναγορευθῆναι, οὐχ οὕτως ἠλίθιός τε καὶ ἀλόγιςός εἰμι, ὥςε μὴ γινώσκειν, ὡς οὔτ' εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀλλοϐρόγων τῶν Ῥωμαίων πόλεμον οἱ Ἑδουεῖς αὐτοῖς ἐϐοήθησαν, οὔτε γ' αὖ ἐν τῷ σφῶν πρός με πολέμῳ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχοις ἐχρήσαντο. Δεῖ δέ με ὑπονοεῖν, τὴν πρὸς τοὺς Ἑδουεῖς συμμαχίαν σὲ προφασιζόμενον, τοῦ καθαιρεῖν μ' ἕνεκα ταύτην τὴν ςρατιὰν ἔχειν. Ἀλλ' εἰ μὴ ἀπέλθῃς τε, καὶ τὸ σὸν ςράτευμα ἐνθένδε ἀπαγάγῃς, εὖ ἴσθι, ὅτι οὐχ ὡς φίλῳ σοι, ἀλλ' ὡς πολεμίῳ χρήσομαι. Κᾂν μέν σ' ἀποκτείνω, πολλοῖς, εὖ οἶδα, ὅτι ἄρχουσι τῶν Ῥωμαίων ἰσχυρῶς χαρίσομαι, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐκείνων ἀγγελιῶν κατέμα-

θον· ὥστε τὴν πάντων τούτων φιλίαν τῷ σῷ θανάτῳ δυνήσομαι κτᾶσθαι. Ἂν δ' ἀπέλθῃς τε, καὶ ἐλευθέραν μοι τὴν τῆς Γαλατίας ἀρχὴν καταλείπῃς, ἐγώ σοι ἰσχυρῶς ἀντιχαρίσομαι· ἢν μὲν γάρ τις ποτὲ κατὰ σοῦ πόλεμος γένηται, τοῦτον ἄνευ τε τοῦ σοῦ πόνου τε καὶ κινδύνου σοι διαπράξω. Τοσαῦτα μὲν εἶπεν ὁ Ἀριόβιστος.

XLV. Πολλὰ δὲ καὶ πρὸς τούτοις ἔλεγεν ὁ Καῖσαρ, διδάσκων αὐτὸν, ὡς οὐ μὴ δύναιτο τούτου τοῦ πράγματος ἀμελεῖν. Οὔτε γὰρ ἐγὼ, ἔφη, οὔθ' οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς μεγάλως ὠφελίμους ἡμῖν γεγενημένους συμμάχους εἰώθαμεν προέσθαι· ἔπειτα δὲ οὔτε φημὶ τὴν Γαλατίαν μᾶλλόν σου ἢ τῶν Ῥωμαίων εἶναι· οἱ μὲν γὰρ Ἀρβερνοὶ, καὶ οἱ Ῥουθηνοὶ, ὑπὸ Κοΐντου Φαβίου Μαξίμου ἡττηθέντες, ὅμως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων συνεγνώσθησαν, οὔτε εἰς ἐπαρχίαν μεταστάντες, οὔτέ γε φόρους ἐπιταχθέντες· ὥστε ἂν μὲν τὸν μακρότατον χρόνον σκεπτώμεθα, δικαιότατοί εἰσιν οἱ Ῥωμαῖοι τῆς Γαλατίας ἄρχειν· ἂν δὲ τὴν τῆς Ῥωμαίων γερουσίας γνώμην λογιζώμεθα, χρὴ τὴν Γαλατίαν, ἥνπερ καταστρεψάμενοι αὐτονομεῖσθαι ἀφήκαμεν, ἐλευθέραν γενέσθαι.

XLVI. Πολλὰ δ' ἄλλα τοιαῦτα λέγοντι τῷ Καίσαρι ἀπηγγέλθη, τοὺς τοῦ Ἀριοβίστου ἱππέας ἐγγίζειν τε τῷ ὄρει, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοῦ ἱππέας προσελαύνειν, ἤδη τε σφενδονᾶν τε καὶ ἀκοντίζειν εἰς αὐτούς. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοῦτο ἀκούσας, διαλεγόμενός τ' ἐπαύσατο, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ἱππέας ἀνεχώρησεν· αὐτοῖς δὲ παρήγγειλεν, μηδὲν βέλος τοῖς πολεμίοις ἀνταφιέναι. Εἴπερ γὰρ κατενόει τὸ εἰρημένον τάγμα ἀκινδύνως ἱππομαχῆσαι, ὅμως οὐκ ἤθελε ποιεῖν, ὥστε τοὺς πολεμίους ἡττηθέντας δύνασθαι λέγειν, δόλῳ ἐν τῷ διαλογισμῷ ὑπ' αὐτοῦ σεσοφίσθαι. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸ τοῦ Καίσαρος στράτευμα διηγγέλθη, ποίᾳ ἀλαζονίᾳ ὁ Ἀριόβιστος ἐν τῷ διαλογισμῷ χρησάμενος, πάσης τῆς Γαλατίας τοὺς Ῥωμαίους ἀπεῖρξεν, ὥς τε οἱ ἐκείνου ἱππεῖς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὥρμησαν, τοῦτό τε τὸν λόγον τοῦ Καίσαρος παῦσαι· πολλῷ μείζων προθυμία τε καὶ σπουδὴ τοῦ μάχεσθαι, ἢ πρόσθεν, τοῖς στρατιώταις ἐνέφυ.

XLVII. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ὁ Ἀριόβιστος πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπέμψατο, λέγων· ὡς περὶ τῶν ὧν ἤρξαντο διαλέγεσθαι

πραγμάτων, χρήζοι αὐτῷ συγγίνεσθαι. Ἐδεῖτο μὲν οὖν αὐτοῦ, ἢ αὖθις ἡμέραν τινὰ, πρὸς τὸ εἰς λόγους ἄλλους ἐλθεῖν, ὁρίζειν, ἢ γοῦν τινα τῶν ἑαυτοῦ πρὸς ταῦτα παρ' ἑαυτὸν πέμπειν. Ὁ δὲ Καῖσαρ καιρὸν τοῦ διαλέγεσθαι αὖθις οὐχ ἡγεῖτο εἶναι· πρὸς τούτοις δὲ καί τινα τῶν παρ' ἑαυτοῦ ἐπικινδύνως ἐκείνῳ πέμψειν, καὶ οἱονεὶ δὴ τοῖς ἀγρίοις τε καὶ βαρβαρικοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐπιβαλεῖν. Ἀμέλει Μάρκον Οὐαλήριον Προκίλλον, ἄνδρα ῥωμαλεώτατον, τὸν Γαΐου Καβούρου, ᾧ Γάϊος Βαλήριος Φλάκκος πολιτείαν ποτὲ ἔδωκεν, διά τε τὸ τῆς Γαλατικῆς διαλέκτου, ἣ διὰ τὴν συνήθειαν ὁ Ἀριόβιςος τὰ πολλὰ ἐχρῆτο, ἐμπείρως ἔχειν, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ὑβρίζειν αἰτίαν οὐκ εἶχον οἱ Γερμανοί· πρὸς τούτοις τε μετ' αὐτοῦ Μάρκον Τίτιον, ξένον ποτὲ τῷ Ἀριοβίςῳ γενόμενον, πρὸς αὐτὸν ἐπέμψατο, τούτοις, ἃ λέγοι ὁ Ἀριόβιςος ἀκούσαντας, ἑαυτῷ τὰ παρ' ἐκείνου ἀπαγγέλλειν προςάξας. Ἐκείνους δ' ἐπειδὴ τάχιςα κατεῖδεν ἐν τῷ ςρατοπέδῳ Ἀριόβιςος, πάσης παρούσης τῆς αὐτοῦ ςρατιᾶς, Τίνος, ἔφη, ἕνεκα πρός με ἤλθετε; ἢ τοῦ κατασκοπεῖν ἕνεκα; Ἔπειτα δὲ αὐτοὺς τὴν αἰτίαν λέγειν ἐπιχειροῦντας ἐκώλυσέ τε, καὶ πέδαις αὐτοὺς ἔδησε.

XLVIII. Ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ προὐκίνησέ τε τὸ ςράτευμα, καὶ τετταράκοντα ὀκτὼ ςάδια ἀπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατοπέδου γήλοφον ἐπίπροσθεν ποιούμενος, ἐςρατοπεδεύσατο. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ, πρόσω τοῦ ςρατοπέδου τοῦ Καίσαρος τὸ ἑαυτοῦ ςράτευμα διεβίβασεν, ἐν νῷ ἔχων τῶν ἀπό τε τῶν Ἐδουέων καὶ τῶν Σεκανῶν ἐπιτηδείων ἀποκλείειν τὸν Καίσαρα. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ ἐφ' ἡμέρας πέντε ἐφεξῆς ἐκ ταύτης τὴν ςρατιὰν ὡς εἰς μάχην παρατεταγμένην εἶχεν, ἵνα εἰ βούλοιτο ὁ Ἀριόβιςος, δύναιτο τὸ ςράτευμα συμβάλλειν· ὁ δ' Ἀριόβιςος ταύτας μὲν πάσας τὰς ἡμέρας ὅλας ἐν τῷ ςρατοπέδῳ κατέμεινε, καθ' ἑκάςην δ' ἡμέραν ἱππομάχησε· Τοῦτο δ' ἦν τὸ μάχης εἶδος, ἐν ᾧ μάλιςα ἑαυτοὺς οἱ Γερμανοὶ ἤσκουν. Ἱππεῖς μὲν ἑξακισχίλιοι αὐτοῖς ἦσαν, καὶ πεζοὶ μάλα ἐλαφροί τε καὶ ἄλκιμοι, ἰσάριθμοι, οὓς ἐν πᾶσιν αὐτοὶ οἱ ἱππεῖς ἐπὶ τῇ σφῶν ἕκαςος σωτηρίᾳ εἵλοντο. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς μάχαις πρὸς τούτους οἱ ἱππεῖς ἀνεχώρουν· αὐτοὶ δὲ, εἴ που τὸ δεινὸν οἱ ἱππεῖς πάσχοιεν, συνέτρεχον ἐνταῦθα· εἰ δὲ καί τις κα-

ρίως πληγεὶς ἱππεὺς, καταπίπτοι, αὐτὸν πάντοθεν περιΐςασαν· εἰ δέ που δέοι ἢ προσωτέρω ἰέναι, ἢ ταχὺ ἀναχωρεῖν, οὗτοι οἱ πεζοὶ τοσαύτῃ ἦσαν ἐλαφρότητι, ὥςε τοῖς τῶν ἵππων ἀπηρτημένοις ἰσοδρόμοι εἶναι.

XLIX. Ἐπειδὴ δὲ κατέμαθεν ὁ Καῖσαρ τὸν Αριόβιςον ἐκ τοῦ ςρατοπέδου οὐκ ἐξιόντα, δεδιὼς μὴ ἐπὶ πλεῖον τῶν ἐπιτηδείων ἀποκωλύηται, πρόσω τε τοῦ τῶν Γερμανῶν ςρατοπέδου ἴδιον πρὸς ςρατόπεδον εἶναι τόπον, τῶν κατασκόπων ἀκούσας, τριχῇ τὴν ἑαυτοῦ ςρατιὰν διετάξατο· καὶ εἰς τοῦτον τὸν τόπον παραγενόμενος, τὰς μὲν δύο τάξεις ἐν ὅπλοις καταμένειν, τὴν δὲ τρίτην τὸ ςρατόπεδον κρατύνειν παρήγγειλεν. Οὗτος μὲν ὁ τόπος τέτταρας μόνον ςαδίους ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπῆν, ἐνταῦθα δ' ὁ Αριόβιςος ἄνδρας μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους, καὶ πάντας τοὺς ἱππέας ἐπέμψατο, ἐννοούμενος ταύτην τὴν ςρατιὰν τούς τε Ῥωμαίους ἐκφοβήσειν, καὶ τοῦ τὸ ςρατόπεδον κρατύνειν, κωλύσειν. Ὅμως δ' ὁ Καῖσαρ, ὡς καὶ τὸ πρότερον διελέξατο, τὰς μὲν δύο τάξεις τὸν πολέμιον ἀπείργει, τὴν δὲ τρίτην τὸ ἔργον ἀποτελεῖν παρεγγύησε. Τούτου δὲ τοῦ ςρατοπέδου ὀχυρωθέντος, μέρος μὲν τοῦ συμμαχικοῦ καὶ δύο τάγματα κατέλιπεν· τὰ δ' ἄλλα τέτταρα τάγματα ἐπὶ τὸ μέγα ςρατόπεδον ἀπήγαγεν.

L. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ ὁ Καῖσαρ, ὡς καὶ πρόσθεν διενοήθη, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ςρατοπέδων τὸ ςράτευμα μὲν ἐξήγαγε, ὀλίγον τε ἀπὸ τοῦ μεγάλου ςρατοπέδου προελθὼν, τὴν ςρατιὰν παρετάξατό τε, καὶ ἑαυτὸν ἕτοιμον εἰς μάχην τοῖς πολεμίοις παρεῖχεν. Ἐπειδὴ δ' οὐδ' οὕτως αὐτοὺς τοῦ ςρατοπέδου σφῶν κινεῖσθαι κατενόησε, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀνήγαγε τὸ ςράτευμα. Τότε δ' ὁ Αριόβιςος μέρος τὶ τοῦ ἑαυτοῦ ςρατεύματος, τοῦ τὸ μεῖον τῶν τοῦ Καίσαρος ςρατοπέδων προσβάλλειν, ἐπέμψατο. Ἀμέλει ἐῤῥωμένως ἀμφότεροι ἐμαχέσαντο· περὶ δὲ δείλην ὀψίαν, πολλῶν ἀμφοτέρωθεν τρωθέντων, ὁ Αριόβιςος τὸ ἑαυτοῦ ςράτευμα ἀνεκάλεσεν. Τῷ δὲ Καίσαρι τοὺς αἰχμαλώτους ἐρωτηθέντι, τίνος ἕνεκα ὁ Αριόβιςος οὐ συμβάλλοι τὸ ςράτευμα, αὐτοὶ τὴν αἰτίαν τούτου εἶναι ἔφασαν· ὅτι οἱ Γερμανοὶ τὰς πρεσβείας γυναῖκας ἐρωτᾷν, πότερον μάχην συνάπτειν βέλτιον εἴη, ἢ οὐχί· νῦν δὲ

ταύτας λέγειν, οὐχ οἷόν τ' εἶναι τοὺς Γερμανοὺς, εἰ πρόσθεν νουμηνίας μάχην συνάπτοιεν, νικᾷν· καὶ διὰ τοῦτο τὸν Ἀριόϐιςον οὐ συμϐαλεῖν.

LI. Τῇ μὲν οὖν ὑςεραίᾳ ὁ Καῖσαρ φρουρὰν ἱκανὴν ἀμφοτέροις καταλιπὼν τοῖς ςρατοπέδοις, πάντας δὲ τοὺς ἱππέας ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξαγαγὼν, ὅσον ὑπὸ τῶν πολεμίων αὐτοὺς ὁρᾶσθαι, ἵνα ὅτι ὀλίγους ταγματικοὺς ςρατιώτας κατά γε τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος εἶχεν, τούτοις πρὸς ὄψιν μόνον ἐν τοῖς πλαγίοις χρήσηται· αὐτὸς δὲ τριχῇ τὴν ςρατιὰν ποιησάμενος, μέχρις ἐπ' αὐτὸ τὸ τῶν πολεμίων ςρατόπεδον προῆλθεν. Ἐνταῦθά τοι οἱ Γερμανοὶ ἀναγκαίως ἐκ τοῦ ςρατοπέδου τὴν σφῶν ςρατιὰν ἐξήγαγον, κατὰ φυλάς τε διέταξαν ἐξ ἴσου ἀλλήλων τοὺς Ἀρούδας, τοὺς Μαρκομάννους, τοὺς Τριϐόκους, τοὺς Βαγγίονας, τοὺς Νημίτας, τοὺς Σηδουσίους τε, καὶ τοὺς Σουεύους, πᾶσάν τε τὴν σφῶν τάξιν, μή τις φυγῆς ἐλπὶς λείποιτο, φορείοις τε καὶ ἅρμασι περιέςησαν, καὶ ἐνταῦθα τὰς γυναῖκας ἀνεβίϐασαν. Αἳ δρυπτόμεναί τε καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς ςρατιώτας ὀγερόμεναι, πάντας ἱκέτευον, ὅτῳ ἐντυγχάνοιεν, μὴ φεύγειν, εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ῥωμαίων καταλιπόντας σφᾶς, ἀλλ' ἀμῦναι καὶ ἑαυταῖς καὶ σφίσιν αὐτοῖς.

LII. Ἔνθα δὴ ὁ Καῖσαρ ἑκάςοις μὲν τάγμασιν ὕπαρχον ἐπέςησεν, ἵνα οὗτοι μάρτυρες τῆς ἑκάςου γένοιντο ἀρετῆς· αὐτὸς δὲ ἐκ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, τοῦτο τὸ μέρος τῶν πολεμίων ἀσθενέςερον εἶναι κατιδὼν, μάχην συνῆψε. Τοιαύτη δ' ἐγενέτο ἡ μάχη· πρῶτον μὲν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι προθύμως τὸ σύνθημα λαϐοντες, τοῖς πολεμίοις ἐπέδραμον· ἔπειτα δ' οἱ πολέμιοι τάχιςα αὐτοῖς ἐπῆλθον, ὥςε σχολὴν τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ τὰ ἀκόντια εἰς αὐτοὺς ἀφιέναι, μὴ δοῦναι. Οἱ μέν τοι Ῥωμαῖοι εὐθὺς τὰ δόρατα ἀποῤῥίψαντες, ἐκ χειρὸς τοῖς ξίφεσι συςαδὸν ἐμάχοντο· οἱ δὲ Γερμανοὶ ταχὺ, κατὰ τὸ αὐτοῖς σύνηθες, εἰς χεῖρας αὐτοὺς ἐδέξαντο, εἰς φάλαγγα ταχθέντες. Ἐγένοντο δ' ἐνταῦθα πολλοὶ τῶν ςρατιωτῶν, οἳ εἰς τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων εἰσπηδήσαντες, τάς τ' ἀσπίδας αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ἀπεσπῶντο, καὶ αὐτοὺς ἐτίτρωσκον. Ἡττηθέντων δὲ, κατὰ τὸ εὐώνυμον σφῶν κέρας, τῶν πολεμίων, κατὰ τὸ εὐώνυμον τῶν Ῥωμαίων κέρας τῷ σφῶν πλήθει ἰσχυρῶς αὐτοὺς ἐπίε-

ζον. Ὁ οὖν Πούπλιος Κράσσος νεανίας, ὃς ἵππαρχος ἦν τοῦ Καίσαρος, τοῦτο κατανοήσας, ὅτι ἧττον τῶν ἐν τῇ μάχῃ ὄντων ἐπιέζετο, τὴν τρίτην τάξιν τοῖς Ῥωμαίοις ἤδη πονοῦσιν, εἰς ἐπικουρίαν ἔπεμψεν.

LIII. Ὥςε εὐθὺς οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὴν μάχην ἀνώρθωσαν· πάντες δ' οἱ πολέμιοι ἐνέδοσάν τε, καὶ εἰς φυγὴν ὥρμησαν, οὔτε πρόσθεν ἔςησαν, πρὶν ἢ πρὸς τῷ Ῥήνῳ, τετταράκοντα ἐντεῦθεν ςάδια ἀπέχοντι, ἐγένοντο· ὅπου ὀλίγοι, ἢ τῇ σφῶν ἀρετῇ θαῤῥοῦντες, τὸν ποταμὸν διανήχεσθαι ἐπεχείρησαν, ἢ πλοιαρίων τινῶν εὐπορήσαντες, ἐν αὐτοῖς διεσώθησαν· ὡς ὁ Ἀριόβιςος, ὃς ἀκάτιον πρός τῇ γῇ δεδεμένον εὑρὼν, ἐν αὐτῷ διέφυγε· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους πάντας, ὅτῳ ἐντυγχάνοιεν, οἱ ἱππεῖς κατέκαινον. Ἦσαν δὲ δύο τῷ Ἀριοβίςῳ γυναῖκες· ἡ μὲν Σουεύη τὸ γένος, ἣν καὶ μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Γερμανικῆς ὁ Ἀριόβιςος ἐξήγαγεν· ἡ δὲ Νορικὴ, καὶ τοῦ βασιλέως Βουκκίονος ἀδελφὴ, ἣν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς ἑαυτῷ πεμφθεῖσαν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐγεγαμήκει· αἳ ἐν ταύτῃ τῇ φυγῇ ἀμφότεραι ἀπώλοντο· τῶν δὲ θυγατέρων ἡ μὲν ἐφονεύθη, ἡ δ' ἑάλω. Ἀμέλει καὶ ὁ Μάρκος Βαλήριος Προκίλλος, ἐν ταύτῃ τῇ φυγῇ ὑπὸ τῶν φυλακῶν τρισὶ πέδαις συρόμενος, εἰς αὐτὸν τὸν Καίσαρα, τὴν τῶν πολεμίων ἵππον διώκοντα εἰσέπεσεν· ἐφ' ᾧ οὐχ ἧττον ὁ Καῖσαρ, ἢ ἐπ' αὐτῇ τῇ νίκῃ εὐφράνθη· ἄνδρα γὰρ πάσης τῆς ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας σωφρονέςατον, φίλον θ' ἑαυτῷ καὶ ξένον γενόμενον, νῦν ἐκ μὲν τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων διασωθέντα, παρ' ἑαυτῷ δ' ὄντα ἑώρα, οὔτε γε τῇ αὐτοῦ δυςυχίᾳ τὶ τοσαύτης ἡδονῆς ἡ τύχη ἠλάττωσεν. Ἔλεγε μὲν γὰρ ἐκεῖνος, τοὺς Γερμανοὺς, ἑαυτοῦ παρόντος, πότερον ταχὺ καυθείη, ἢ καὶ εἰς ἄλλον καιρὸν τηρηθείη, κληρώσασθαι· τῇ δὲ τῶν κλήρων εὐεργεσίᾳ σῶον περιγενέσθαι.

LIV. Ταύτης τῆς μάχης πέραν τοῦ Ῥήνου διαγγελθείσης, οἱ πρὸς τὰς τοῦ Ῥήνου ὄχθας ἐληλυθότες Σουεῦοι, εἰς τὴν σφῶν χώραν τότε ἀνεχώρησαν, οὓς οἱ Οὔβιοι, πλησίον τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντες, πεφοβημένους ἐπιδιώξαντες, συχνοὺς αὐτῶν διέφθειραν. Ὁ δὲ Καῖσαρ δύο ἐνὶ θέρει μεγίςους κατεργασάμενος πολέμους, ταχύτερον μέν τι ἢ κατὰ τὴν τοῦ ἔτους ὥραν τοὺς ςρατιώτας ἐν τοῖς χειμαδίοις ἐκάθισε, καὶ αὐτοῖς Τίτον Λαβιηνὸν τὸν ὕπαρχον ἐπέςησεν· αὐτὸς δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς τὸ συνόδους ποιεῖσθαι ἀπῆλθεν.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β.

ΤΟΥ Καίσαρος, ὡς καὶ ἤδη ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδήλωται, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ χειμάζοντος, συχναὶ αὐτῷ ἀγγελίαι ἦλθον· πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ Λαβιηνὸς δι' ἐπιςολῶν αὐτὸν ἐδίδασκε, πάντας τοὺς Βέλγας (περὶ ὧν ἤδη εἴρηται, ὡς τὸ τρίτον τῆς Γαλατίας μέρος εἴησαν) κατὰ τῶν Ῥωμαίων μὲν συνομόσαι τε, καὶ ἀλλήλοις ὁμήρους δοῦναι· αἴτιον δὲ, πρῶτον μὲν δεδιότας, μὴ οἱ Ῥωμαῖοι πᾶσαν τὴν Γαλατίαν καταςήσαντες, ἐπιςρατεύοιντο ἐπὶ σφᾶς· ἔπειτα δὲ, ὑπὸ τινῶν παρακληθέντας Γάλλων, μέρος μὲν τῶν, ὥσπερ πρότερον τοὺς Γερμανοὺς ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐμμένειν οὐκ ἠβουλήθησαν, οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Γαλατίᾳ μακροχρονίῳ ἐνδιατριβῇ βαρυνομένων, μέρος δὲ τῶν (ὡς ἀςάτων τε καὶ εὐκινήτων ὄντων) καινοτομεῖν τι ἐπιθυμούντων· ὑπ' ἄλλων δὲ καὶ τινῶν (πάντοσε μὲν γὰρ ἐν τῇ Γαλατίᾳ οἱ δυνατοί τε, καὶ οἱ εἰς ἀνδρῶν συνάθροισιν χρημάτων τινῶν εὐποροῦντες, τυραννίδας κατελάμβανον) εἰ τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατέςερα γένοιτο, τούτων ῥᾳδίως ἐπιτυχεῖν μὴ δυναμένων.

II. Ταύταις μέν τοι ταῖς ἀγγελίαις τε, καὶ ταῖς τοῦ Λαβιηνοῦ ἐπιςολαῖς πεισθεὶς ὁ Καῖσαρ, δύο μὲν νέα τάγματα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατελέξατο, καὶ ἀρχομένου τοῦ θέρους, Κοΐντῳ Πεδίῳ, ἑνὶ τῶν ὑποςρατηγῶν, εἰς τὴν Γαλατίαν ἄγειν ταῦτα παρέδωκεν. Αὐτὸς δ' ἐπειδὴ τάχιςα ὁ χιλὸς ἤκμαζε, πρὸς τὴν ςρατιὰν παραγενό-

μενος· τοῖς μὲν Σένοσι, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν Βελγῶν προσχώροις οὖσι Γάλλοις, παρήγγειλε, τὰ παρὰ τοῖς Βέλγαις μαθόντας, ἑαυτῷ ἀπαγγέλλειν· οὗτοι δὲ πάντες ὁμολογουμένως αὐτῷ ἀπήγγειλαν, τὰς τῶν Βελγῶν δυνάμεις ἀθροίζεσθαί τε, καὶ εἰς ἕνα τινὰ τόπον συνιέναι. Ταῦτα τῷ Καίσαρι ἀκούσαντι, οὐκ ἀμφισϐητητέον, τοῦ μὴ ὡς τάχιϛα ἐπ' αὐτοὺς ἰέναι, ἔδοξεν. Ἀμέλει τὸν ϛρατὸν ἐπισιτισάμενος, μετεϛρατοπεδεύσατο, καὶ μετὰ πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐν τῇ τῶν Βελγῶν χώρᾳ παρεγένετο.

III. Αὐτῷ δ' ἐνταῦθα ἐξ ἀπροσδοκήτου τε, καὶ τῆς πάντων δόξης ταχύτερον ἐλθόντι, οἱ Ῥῆμοι, ἐκ πάντων τῶν Βελγῶν πλησιότατοι τῆς Γαλατίας οἰκοῦντες, πρέσϐεις τόν τ' Ἴκκιον, καὶ τὸν Ἀντιϐρόγιον, τοὺς τῆς σφῶν πόλεως ἀρίϛους ἔπεμψαν· ἑαυτοὺς μὲν καὶ τὰ σφῶν πάντα τοῖς Ῥωμαίοις παραδιδόναι, μήτε μὲν τοῖς ἄλλοις Βέλγαις ὁμογνωμονῆσαι, μήτε γε κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνομόσαι· ἀλλ' αὐτῷ τε ὁμήρους διδόναι, τά τε παραγγελθησόμενα ποιεῖν, καὶ αὐτὸν εἰσδέχεσθαι εἰς τὸ τεῖχος, καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῇ ϛρατιᾷ πορίζειν, ἑτοίμως ἔχειν λέγοντες· τοὺς δ' ἄλλους ἅπαντας Βέλγας ἐνόπλους τ' εἶναι, καὶ τοὺς πρὸς ταῖς ὄχθαις τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντας Γερμανοὺς αὐτοῖς συμμῖξαι· καὶ τοσαύτῃ αὐτοὺς πάντας ἐπὶ τοῦτο εἶναι προθυμίᾳ, ἔφασκον, ὥϛ' οὐδ' αὐτοὺς τοὺς ἀδελφούς τε καὶ συγγενεῖς σφῶν ὄντας, ὑπό τε τοῖς αὐτοῖς σφίσι νόμοις τε, καὶ τῷ αὐτῷ ἄρχοντι ὑποταχθέντας Σουεσσίονας, δυνηθῆναι ἀποτρέπειν, τοῦ μὴ τοῖς ἄλλοις Βέλγαις κατὰ τῶν Ῥωμαίων συϛρατεύεσθαι· οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον·

IV. Τοῦ δὲ Καίσαρος πρὸς τούτοις, ποῖαι, πόσαι τε πόλεις, καὶ πόσον κατὰ τὸν πόλεμον δυνάμεναι, ἔνοπλοι εἴησαν, αὐτοὺς ἐρωτῶντος, ἐκεῖνοι ἔλεγον· τοὺς μὲν πλείστους Βέλγας τῶν Γερμανῶν ἀπογόνους εἶναι· καὶ τὸν Ῥῆνον τὸ παλαιὸν διαϐάντας, ἐνταῦθα διὰ τὸ τῆς χώρας ἐνεργὸν, τοὺς ἐνοικοῦντας ἐξελάσαντας, καταμεῖναι· πάντων τε τῶν Γάλλων μόνους εἶναι τούτους, τοὺς ποτὲ τοὺς Τουτονούς τε καὶ τοὺς Κίμϐρους, πᾶσαν ἤδη τὴν ἄλλην Γαλατίαν δῃώσαντας, τοῦ μὴ εἰς τὴν σφῶν χώραν ἐμϐάλλειν, κωλύσαντας· ὥστ' ἔφασαν, νῦν τούτων μεμνημένοι, μέγα ὥσπερ εἰκὸς, ἐπὶ τῇ σφῶν δυνάμει τε καὶ ἀρετῇ φρονήσου-

σιν. Εἰδέναι δὲ καί γ' ἔφασαν οἱ Ῥῆμοι, τὸν πάντων αὐτῶν ἀριθμὸν, πόσος εἴη· ἅτε μὲν γὰρ πλησίον οἰκοῦντες, ὁπόσον ἕκαστος πλῆθος ἐν τῇ κοινῇ τῶν Βελγῶν συνόδῳ, εἰς τοῦτον τὸν πόλεμον ὑπέσχετο, κατεμεμαθήκεσαν· καὶ πρῶτον μὲν, τοὺς Βελλοβακοὺς ἀρετῇ τε καὶ ἀξιώματι, ἀνδρῶν τε πλήθει πάντων τῶν ἄλλων πλεῖστον δύνασθαι· ὥστε τούτους δέκα μυριάδας στρατιᾶς δύνασθαι παρέχειν· τούτου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ, ἑξακισμυρίους μόνον ἐξαιρέτους ἄνδρας ὑποσχέσθαι, καὶ πάντων τῶν ἄλλων Βελγῶν πολεμάρχους εἶναι ἀξιοῦν. Τούτοις τοὺς Σένονας, πλείστην τε καὶ γονιμωτάτην οἰκοῦντας χώραν, προσχώρους εἶναι· αὐτῶν μὲν καὶ ἐφ' ἡμῶν τὸν Διβιτιακὸν, ἄνδρα πάσης τῆς Γαλατίας δυνατώτατόν τε, καὶ τοῦ πλείστου ταύτης τῆς χώρας, πάσης τε τῆς Βρηταννίας ἐγκρατῆ γενόμενον, βασιλεῦσαι· νῦν δ' ἔλεγον, ὅτι Γάλβας αὐτῶν βασιλεύοι· καὶ οὗτος διά τε τὴν ἑαυτοῦ δικαιότητά τε καὶ σωφροσύνην ἡγεμὼν καὶ στρατηγὸς πάντων εἰρημένος εἴη τῶν Βελγῶν· καὶ τοὺς μὲν Σουεσσίονας τούτους ἔχειν δώδεκα πόλεις, πέντε δὲ μυριάδας στρατιᾶς· καὶ τοὺς Νερβίους, ἀγριωτάτους παρ' αὐτοῖς νομιζομένους, καὶ ἐσχάτους πάντων τῶν Βελγῶν ὄντας, ἴσους ὑποσχέσθαι· καὶ τοὺς μὲν Ἀτρεβάτας, μυρίους καὶ πεντακισχιλίους· τοὺς Ἀμβιανοὺς δὲ, μυρίους μόνον· τούς τε Μορίνους, δισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους· καὶ τοὺς Μεναπίους, ἑπτακισχιλίους· καὶ τοὺς Καλῆτας, μυρίους· καὶ Βελλοκασσεῖς, τούς τε Βερομανδουεῖς, ἴσον ἀριθμόν· τούς τε Κατουακοὺς, μυρίους καὶ ἐννακισχιλίους· τοὺς δὲ Κονδρούσους, καὶ τοὺς Ἐβουρόνας, καὶ τοὺς Καιρησοὺς, καὶ τοὺς Παιμανοὺς, πάντας Γερμανοὺς, λέγεσθαι εἰς τέτταρας μυριάδας στρατιᾶς ὑποσχέσθαι.

V. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοὺς Ῥήμους παραθαῤῥύνας τε, καὶ αὐτοὺς φιλοφρονησάμενος, πᾶσάν τε τὴν αὐτῶν σύγκλητον πρὸς ἑαυτὸν ἐλθεῖν, καὶ τοὺς τῶν δυνατωτάτων παῖδας ὁμήρους ἄγεσθαι, αὐτοῖς ἐπήγγειλε· καὶ ἐκεῖνοι μὲν πάντα ταῦτα προθύμως ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ ἐποιήσαντο. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὸν Ἐδουέα Διβιτιακὸν πολλὰ παρακελευσάμενος, ἐδίδαξε, πόσον τοῦτο πρός τε τὸ κοινὸν πρᾶγμα, καὶ τὴν κοινὴν πάντων διαφέροι σωτηρίαν, τὸ τὴν τῶν πολεμίων χεῖρα διείργεσθαι, ἵνα μὴ πρὸς τοσοῦτο πλῆθος ἅμα

δέῃ μάχεσθαι. Ταῦτα δὲ δυνατὸν εἶναι, εἰ μόνον οἱ Ἐδουεῖς εἰς τὴν τῶν Βελλοβάκων χώραν ἐμβολὴν ποιήσαιντο, καὶ ταύτην ἄγοιεν καὶ φέροιεν. Ταῦτα μὲν αὐτῷ ἐντειλάμενος ὁ Καῖσαρ, ἀπεπέμψατο. Αὐτὸς δὲ πᾶν τὸ τῶν Βελγῶν ϛράτευμα, εἰς ἕνα ἠθροισμένον, πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, οὔτ' ἔτι πόῤῥω ἀπέχειν, παρὰ τῶν ὧν ἐπέμψατο κατασκόπων ἀκούσας, τὸν Ἄξονα τοταμὸν, ἐν τοῖς ὁρίοις τῶν Ῥήμων ὄντα, ὡς ἠδυνήθη τάχιϛα τὸν ϛρατὸν διεβίβασε, καὶ πρὸς αὐτῷ ἐϛρατοπεδεύσατο. Ὃ καὶ τὸ ἓν τῶν τοῦ ϛρατοπέδου πλαγίων τῇ τοῦ ποταμοῦ ἠϊόνι ὠχύρου, καὶ τοῖς ὄπισθεν αὐτοῦ, τὸ μηδὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων πάσχειν, καὶ ἀκίνδυνον τὴν παρὰ τῶν Ῥήμων καὶ τῶν ἄλλων συμμαχίδων πόλεων, τῶν ἐπιτηδείων κομιδὴν παρεῖχε. Τούτῳ τῷ ποταμῷ γέφυρα ἐπῆν, ἐν ᾗ φρουρὰν ἐγκατέϛησε· πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ Κοΐντον Τιτούριον Σαβῖνον, μεθ' ἓξ σπειρῶν καταλιπὼν, τὸ ϛρατόπεδον περιβόλῳ μὲν δώδεκα ποδῶν τὸ ὕψος, ταφρεύματι δὲ ὀκτωκαίδεκα τὸ βάθος, κρατύνειν παρήγγειλεν.

VI. Ἀπὸ τούτου δὲ, τῶν Ῥήμων μὲν πόλις, Βίβραξ καλουμένη, ἑξήκοντα καὶ τέσσαρας ἀπεῖχε ϛαδίους· ταύτῃ δ' ἐν τῇ ὁδῷ, μεγάλῃ ὁρμῇ προσέβαλλον οἱ Βέλγαι· ὥϛε μόλις οἱ Ῥῆμοι ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ὑπέμειναν: Τῇ αὐτῇ δὲ οἵτε Γάλλοι καὶ οἱ Βέλγαι προσβολῇ χρῶνται· αὐτοὶ μὲν γὰρ πρῶτον μὲν πλήθει ἀνδρῶν πάντα τὰ τείχη περιϛησάμενοι, ἔπειτα πάντοθεν ἅμα λίθους πρὸς τὸ τεῖχος ἀφιᾶσι, καὶ οὕτως τὸ τεῖχος τῶν φυλασσάντων γυμνώσαντες, αὐτοὶ ταῖς ἀσπίσι τὴν χελώνην ποιοῦσιν, οὕτως τε τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐπιβάντες, τὸ τεῖχος καθαιροῦσιν. Ὃ ῥᾳδίως τότε ἠδύναντο ποιεῖν· τοσοῦτο γὰρ πλῆθος βέλη τε καὶ λίθους εἰς τὸ τεῖχος ἀφίεσαν, ὥστε μηδένα δύνασθαι ἐν αὐτῷ καταμένειν. Τῆς δὲ νυκτὸς τὴν προσβολὴν αὐτῶν ληξάσης, ὁ Ἴκκιος Ῥῆμος, ἀνὴρ εὐγενέϛατός τε, καὶ πλεῖϛον ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι δυνάμενος εἷς τῶν ἤδη παρὰ τῶν Ῥήμων περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθόντων, ὃς καὶ τότε ταύτῃ τῇ πόλει ἐπέϛη, πρὸς αὐτὸν ἐπέϛειλεν· ὡς εἰ μὴ αὐτῷ βοήθειαν ταχέως πέμποι, μὴ δύναιτο ἐπὶ πλεῖον ἀντέχειν.

VII. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ὁ Καῖσαρ ἐκ μέσης τῆς νυκτὸς, τοὺς

αὐτῷ παρὰ τοῦ Ἰκκίου ἐλθοῦσιν ἡγεμόσι χρησάμενος, Νομάδας τε, καὶ Κρῆτας τοξότας, καὶ Βαλεάρας σφενδονήτας, τοῖς πολίταις ἐπικουρήσοντας, ἐπέμψατο· ὧν ἀφικομένων, τοῖς μὲν Ῥήμοις, πρὸς τὴν τοῦ τὴν πόλιν διαφυλάττειν ἐλπίδα, μεγάλη τοῦ μάχεσθαι προθυμία ἐνέφυ· τοῖς δὲ πολεμίοις δι' αὐτὴν αἰτίαν, τοῦ τὴν πόλιν κατασχεῖν ἐλπὶς οὐκ ἔτ' ἐγένετο· ὥςε οὐ πολὺ ἔτι πρὸς τῇ πόλει διέτριψαν· ἀλλὰ τήν τε χώραν τῶν Ῥήμων δῃώσαντες, καὶ πάσας τε τὰς αὐτῶν κώμας, καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐντύχοιεν, καταφλέξαντες, πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸν Καίσαρα ὥρμησαν, καὶ ἓξ καὶ δέκα ςάδια ἀπ' αὐτοῦ ἐςρατοπεδεύσαντο· τὸ δ' αὐτῶν στρατόπεδον, ὡς καὶ τῷ καπνῷ καὶ τοῖς πυρσοῖς ἦν τεκμαίρεσθαι, πλεῖον ἑξήκοντα τεσσάρων ςαδίων τὸ εὖρος ἔτεινε.

VIII. Ὁ μέντοι Καῖσαρ τὸ μὲν πρῶτον, διὰ τό, τε αὐτῶν πλῆθος, καὶ τὴν κατὰ τὸν πόλεμον αὐτῶν εὐδοξίαν, συμβάλλειν αὐτοῖς οὐ διέγνω· ἀλλὰ μόνον ἱππομαχίαις, τῆς τε τῶν πολεμίων ἀλκῆς, καὶ τῆς τῶν ἑαυτοῦ τόλμης, πεῖραν ἐλάμβανεν· ἔπειτα δὲ τοὺς ἑαυτοῦ οὐκ ἐνδιδόναι τοῖς πολεμίοις ἰδών, τόπον μὲν τινὰ πρὸς τὸ παρατάττειν τὴν ςρατιὰν ἐπιτήδειον πρόσθεν τοῦ ςρατοπέδου ἐξελέξατο· τοῦτο μὲν γὰρ τὸ ὄρος, ὅπου τὸ στρατόπεδον ἐκάθητο, ὀλίγον ἐκ τῆς πεδιάδος ὑψωθεὶς, τοσοῦτο εἰς τὸ πρόσαντες τὸ εὖρος ἔτεινεν, ὅσον ἡ αὐτοῦ ςρατιὰ παρατεταγμένη περιέχειν ἠδύνατο· ἔπειτα δὲ καθ' ἑκάςην μὲν τῶν πλευρῶν κατωφερὴς ἦν, κατὰ δὲ τὸ ἔμπροσθεν κατ' ὀλίγον παρωξυμμένος, ἔπειτα κατὰ μικρὸν ἰσομαλὴς ἐγένετο· τοῦτο μὲν τὸ ὄρος ἑκατέρωθεν ὁ Καῖσαρ ἀμφὶς τοὺς τέσσαρας ςαδίους διετάφρευσεν· κατὰ δὲ τὸ ἔσχατον τούτων τῶν ταφρῶν ἐρύματα τινὰ κατεσκευάσατο, καὶ ἐνταῦθα τὰς μηχανὰς κατέθηκε, μὴ οἱ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος ὄντες πολέμιοι, ἐκ τῶν πλαγίων τοὺς ἑαυτοῦ μαχομένους κυκλοῦσθαι δύναιντο. Ταῦτα ποιησάμενος, καὶ τὰ δύο, ἃ νεωςὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατελέξατο, τάγματα ἐν τῷ ςρατοπέδῳ, ἵνα εἴ τι δέον εἴη, ἐπικουρίας αὐτὰ ἄγειν δύναιτο, καταλιπὼν, τἆλλα ἓξ τάγματα ἔπροσθεν τοῦ ςρατοπέδου παρετάξατο. Καὶ οἱ μὲν πολέμιοι τοῦτο ἰδόντες, ὡσαύτως τήν τε σφῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξήγαγον στρατιὰν, καὶ εἰς μάχην αὐτὴν παρετάξαντο.

IX. Λίμνη δέ τις ἦν οὐ μεγάλη μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν πολεμίων· ταύτην οἱ πολέμιοι, εἰ οἱ Ῥωμαῖοι διαβαίνοιεν, περιέμενον. Οἱ δ' αὖ Καισάρειοι τοῦ τοῖς πολεμίοις, εἰ τὴν λίμνην ἄρχοιντο διαβαίνειν, ἀμφὶ τοῦτο ἀσχολουμένοις ἐπιτίθεσθαι παρεσκευασμένοι ἦσαν· καὶ ἐν τούτῳ μὲν μεταξὺ τῶν δύο ϛρατῶν ἱππομαχία ἐποιεῖτο· ἐπειδὴ δ' οὐδέτεροι διαβαίνειν ἐπεχείρουν, ὁ μὲν Καῖσαρ τοὺς ἑαυτοῦ τότε ἱπποκρατήσαντας, ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον ἀνήγαγεν· οἱ δὲ πολέμιοι ἀπὸ τούτου τοῦ τόπου, εὐθὺς ἐπὶ τὸν ποταμὸν Ἄξονα (περὶ οὗ ἤδη μεμνημόνευται, ὡς ὄπισθεν τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδου εἴη) ἀπῆλθον· καὶ ἐνταῦθα τὴν ψάμμον εὑρόντες, μέρος μὲν τοῦ σφῶν ϛρατεύματος διαπορεύειν ἐπεχείρησαν, ἐν νῷ ἔχοντες, εἰ μὲν δύναιντο, τὸ ἔρυμα, οὗ Κοΐντος Τιτούριος ἦρχει, καταλαβεῖν, καὶ τὴν γέφυραν καταλύειν· εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ γοῦν τὴν τῶν Ῥήμων, μέγα τῷ Καίσαρι εἰς τοῦτον τὸν πόλεμον συμβαλλομένων, χώραν ληΐζεσθαι, καὶ τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλύειν.

X. Τοῦτο δὲ ὑπὸ τοῦ Τιτουρίου μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πᾶσαν τε τὴν ἑαυτοῦ ἵππον, καὶ γυμνήτας Νομάδας, σφενδονήτας τε, καὶ τοξότας τὴν γέφυραν διεβίβασε, καὶ αὐτὸς ἐφείπετο· καὶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἐμαχήθη. Τοῖς μὲν γὰρ πολεμίοις ἀμφὶ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ἀσχολουμένοις, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιθέμενοι, συχνοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν· τοὺς δὲ λοιποὺς αὐτῶν, διὰ τῶν σωμάτων τῶν πεπτωκότων θρασέως διαβαίνειν ἐπιχειροῦντας, βέλεσιν ἀπήλασαν· καὶ τοὺς ἤδη διαβεβηκότας, πάντοθεν οἱ ἱππεῖς περιϛάντες, διέφθειραν. Οἱ δὲ πολέμιοι τῆς τε τοῦ κατασχεῖν τὴν πόλιν, καὶ τοῦ διαβαίνειν τὸν ποταμὸν, ἐλπίδος σφαλέντες, τούς τε Ῥωμαίους εἰς δυσχωρίαν τοῦ μάχεσθαι ἕνεκα οὐ προϊέναι κατανοήσαντες, ἐπειδή τε ἤδη αὐτοὺς ὁ σῖτος ἐπέλειπεν, ἐκκλησίαν μὲν ἐποιήσαντο· ἐνταῦθα δὲ κράτιϛον εἶναι ἔγνων, εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἕκαϛον ἐπανιέναι, καὶ εἰς ὧν χώραν πρότερον οἱ Ῥωμαῖοι ἐμβάλλοιεν, ἐνταῦθα πάντοθεν βοηθεῖν, ἵνα μᾶλλον ἐν τῇ σφῶν, ἢ ἐν τῇ ἄλλων χώρᾳ μάχοιντο, καὶ τῷ σφῶν σίτῳ εἰς τὸ τὰς οἰκείας δυνάμεις τρέφειν χρήσαιντο. Τοῦτο δὲ μάλιϛα πάντων αὐτοὺς εἰς τὸ ταῦτα ποιεῖν προὐτρέπετο, ὅτι οἱ Βελλό-

βακοι τὸν Διβιτιακὸν σὺν τῇ τῶν Ἑδουέων ςρατιᾷ εἰς τὴν σφῶν χώραν ἐμβάλλειν ἠκηκόεσαν· ὥστε τούτοις μένειν, καὶ μὴ τοῖς σφῶν ἐπικουρεῖν, πείθειν οὐχ οἷόν τε ἦν.

XI. Ταῦτα μὲν οὖν καταςήσαντες, τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ σὺν μεγάλῳ κτύπῳ τε καὶ θορύβῳ, οὐδεμίαν τάξιν, οὔθ' ἡγεμόνα ἔχοντες, ἀλλ' ἑκάςου πρόσθεν ἰέναι βουλομένου, καὶ οἴκοι παραγίνεσθαι σπεύδοντος, ἐποίησαν ὁμοίαν φυγῆς τὴν πορείαν γίνεσθαι αὐτοῖς. Τούτου δ' εὐθὺς τῷ Καίσαρι ὑπὸ τῶν κατασκόπων σημανθέντος, αὐτὸς τότε μὲν δείσας, μὴ ἐνέδρα τις ὑπείη (οὐ γάρ πω τί δή ποτε οἱ πολέμιοι ἀπεχώρουν, τὴν αἰτίαν οἶδε) τήν τε ςρατιὰν καὶ τὴν ἵππον πᾶσαν ἐν τῷ ςρατοπέδῳ κατέσχε· Τῇ δ' ὑςεραίᾳ, τοῦ πράγματος ὑπὸ τῶν κατασκόπων φανεροῦ γενομένου, πᾶσαν τὴν ἵππον ὁ Καῖσαρ, ταύτῃ Κοΐντον Πέδιον, καὶ Λούκιον Ὀρογκουλήϊον Κότταν, δύο τῶν ὑποςρατηγῶν, ἐπιςήσας, τὴν τῶν πολεμίων ὀπισθοφύλακα μενοῦσαν, προὐπέμψατο, καὶ τῷ Λαβιηνῷ μετὰ τριῶν ταγμάτων ἐφέπεσθαι, παρήγγειλεν. Οὗτοι μὲν οἱ ἱππεῖς τοῖς ἐσχάτοις τῶν πολεμίων ἐπιθέμενοι, καὶ πολλὰ ςάδια αὐτοὺς διώξαντες, παμπόλλους αὐτῶν φεύγοντας κατέκοψαν· τῆς δὲ ὀπισθοφύλακος, πρὸς ἣν ἦλθον οἱ Ῥωμαῖοι, ὑπομενούσης, καὶ θρασέως τοὺς Ῥωμαίους ἐπιόντας, εἰς χεῖρας δεχομένης, οἱ πρῶτοι ἔξω τοῦ κινδύνου ἤδη εἶναι νομίζοντες, καὶ οὐδεμιᾷ ἀνάγκῃ, οὐδ' ἄρχοντι κατασχεθέντες, ἐπειδὴ τῆς πρώτης κραυγῆς ἤκουσαν, εὐθὺς σὺν πολλῇ τῶν τάξεων ταραχῇ πᾶσαν τὴν τῆς σφῶν σωτηρίας ἐλπίδα ἐν τῇ φυγῇ ἐποιοῦντο· ὥς' ἀκινδύνως οἱ Καισάρειοι, ἐφ' ὅσον ἡμέρα ἐγένετο, ἀποκτείνοντες αὐτοὺς οὐκ ἐπαύσαντο· νυκτὸς δ' αὐτοὺς καταλαβούσης, τῆς διώξεως μὲν τέλος ἐποιήσαντο, καὶ πρὸς τὸ ςρατόπεδον, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κελευσθὲν, ἐπανεχώρησαν.

XII. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ ὁ Καῖσαρ, πρὶν ἢ τοὺς πολεμίους ἔκ τε τοῦ φόβου, καὶ τῆς φυγῆς ἑαυτοὺς ἀναλαβεῖν, εἰς τὴν τῶν Σουεσσιόνων, πλησίον τοῦ Ῥήνου οἰκούντων, χώραν εἰσήγαγε τὸ ςράτευμα· πολλήν τε ἤδη ἀνύσας ὁδὸν, πρὸς πόλιν αὐτῶν Νουϊόδουνον καλουμένην παρεγένετο· καὶ ταύτην ἐκ τῆς ὁδοῦ καταλαβεῖν ἐπιχειρήσας, ὅτι ὀλίγους εἶναι τοὺς διαφυλάττοντας

ἠκηκόει, ὅμως διά τε τὸ τοῦ ταφρεύματος εὖρος, καὶ τὸ τοῦ τείχους ὕψος, αὐτὴν, καίπερ πάνυ ὀλίγων ἀπομαχομένων, αἱρεῖν οὐκ ἠδυνήθη. Τὸ μὲν οὖν ϛρατόπεδον ὀχυρώσας, κριοὺς καὶ τἆλλα πάντα πρὸς πολιορκίαν παρασκευάζειν ἤρξατο· ἐν τούτῳ δὲ, πᾶν τὸ τῶν Σουεσσιόνων πλῆθος ἐκ τῆς φυγῆς, τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ εἰς ταύτην τὴν πόλιν ἀνεχώρησαν· εὐθὺς δὲ τοῦ Καίσαρος τόν τε κριὸν προσαγαγόντος, καὶ χώματι περιβαλόντος, τούς τε πύργους καταϛήσαντος, τῇ μεγαλότητι τῶν ἔργων, ἃ οὔποτε ἑωράκεσαν οἱ Γάλλοι, οὐδ' ἠκηκόεσαν, καὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ταχύτητι ἐκπλαγέντες, πρέσβεις τῷ Καίσαρι περὶ προσχωρήσεως ἔπεμψαν· καὶ τῶν Ῥήμων δεομένων, δι' αὐτῶν, τὸ ἀνυβρίϛους σφᾶς διαφυλάττεσθαι, ἐκομίσαντο.

XIII. Ὁ μέντοι Καῖσαρ ὁμήρους τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐν τούτοις τοὺς αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Γάλβα δύο υἱοὺς, καὶ πάντα τὰ τῆς πόλεως ὅπλα λαβὼν, τοὺς μὲν Σουεσσίονας εἰς προσχώρησιν ἐδέξατο. Εἰς δὲ τὴν τῶν Βελλοβάκων χώραν ἐνέβαλεν· οἳ ἑαυτούς τε καὶ πάντα τὰ σφῶν εἰς πόλιν Βρατουσπάντιον καλουμένην συναθροίσαντες, ἔπειτα τοῦ Καίσαρος μετὰ τοῦ ϛρατοῦ ἀπὸ ταύτης ϛάδια ὡς τεσσαράκοντα ἀφεϛῶτος, πρῶτον μὲν πάντες οἱ ταύτης τῆς πόλεως πρεσβύτεροι, ἐκ τῆς πόλεως αὐτῷ τὰς χεῖρας ἀνατείνοντες, ἦλθον, καὶ φωνῇ σημαίνειν ἤρξαντο· αὐτοὺς εἴς τε τὴν τοῦ Καίσαρος πίϛιν καὶ δύναμιν ἐλθεῖν, οὔτε κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολεμεῖν· ἔπειτα δὲ αὐτοῦ πρὸς τὴν πόλιν παραγενομένου, καὶ ἐνταῦθα ϛρατοπεδεύσαντος, οἵ τε παῖδες καὶ αἱ γυναῖκες ἀνατεταμέναις ταῖς χερσὶν ἀπὸ τοῦ τείχους, κατὰ τὸ σφίσι σύνηθες, εἰρήνην παρὰ τῶν Ῥωμαίων ᾔτουν.

XIV. Δι' αὐτῶν μὲν ὁ Ἑδουεὺς Διβιτιακὸς (μετὰ γὰρ τὴν τῶν Βελγῶν ἀποχώρησιν, τὸ τῶν Ἑδουέων ϛράτευμα διαφεικὼς, πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπανήλυθεν) λόγους ποιούμενος, τοιάδε ἔλεξεν. Οἱ μὲν Βελλόβακοι, Καῖσαρ, φίλοι τε καὶ σύμμαχοι τῶν Ἑδουέων γεγένηνται· νῦν δὲ τοῖς λόγοις τῶν ἀρχόντων σφῶν, τοὺς Ἑδουεῖς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καταδεδουλωμένους, πάντα κακά τε καὶ πάσας αἰσχρότητας ὑπ' αὐτοῦ πάσχειν, λεγόντων, πει-

σθέντες, ἀφ' ἡμῶν τ' ἀφεςήκεσαν, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις πόλεμον ἤνεγκαν. Οἱ δὲ τούτου αἴτιοι γενόμενοι, πόσην τῇ πόλει περιῆψαν γνόντες δυςυχίαν, εἰς τὴν Βρηταννίαν κατέφυγον· ἀλλὰ σοῦ, Καῖσαρ, οὐ μόνον αὐτοὶ οἱ Βελλόβακοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑδουεῖς δέονται, τῇ σαυτοῦ, εἰς αὐτοὺς, φιλανθρωπίᾳ τε καὶ πραότητι, χρῆσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα ποιεῖς, εὖ ἴσθι, ὅτι τὴν τῶν Ἑδουέων δύναμιν παρὰ πᾶσι τοῖς Βέλγαις, ὧν βοηθείᾳ τε καὶ τοῖς χρήμασιν, ἤν ποτὲ πόλεμος γένηται, ὑποτλῆναι εἰώθαμεν, αὐξήσεις.

XV. Ὁ δὲ Καῖσαρ, τῆς μὲν Διβιτιακοῦ, καὶ τῶν Ἑδουέων τιμῆς ἕνεκα, τούτους ἐν τῇ αὐτοῦ πίςει τε λήψεσθαι, καὶ ἔτι διαφυλάξειν, ἔφη· ὅτι δὲ αὕτη τὲ ἡ πόλις ἦν μεγίςη καὶ ἐν τοῖς Βέλγαις δυνάμει τε καὶ ἀνδρῶν πλήθει εὐδοκιμωτάτη, ἑξακοσίους παρ' αὐτῶν ὁμήρους ᾔτησε. Τούτους δὲ λαβὼν, καὶ πάντων τῶν τῆς πόλεως ὅπλων αὐτῷ παραδοθέντων, ἐντεῦθεν εἰς τὴν τῶν Ἀμβιανῶν χώραν παρεγένετο. Καὶ οὗτοι μὲν αὐτούς τε σφᾶς, καὶ πάντα τὰ σφῶν ταχέως τοῖς Ῥωμαίοις προσεχώρησαν. Τούτων δ' ὅμοροι ἦσαν οἱ Νερούϊοι, ὧν τήν τε φύσιν καὶ τοὺς τρόπους, τοῦ Καίσαρος παρὰ τῶν Ἀμβιανῶν ἐξετάζοντος, αὐτοὶ ἔλεγον· πρῶτον μὲν τοὺς Νερουΐους οὐδένας παρ' ἑαυτοῖς ἐμπόρους δέχεσθαι, μηδὲ οἶνον, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀσωτίαν τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦντα, ἀνέχεσθαι, νομίζοντας τὰ τοιαῦτα τοὺς ἀνθρώπους ἐκθηλύνειν, καὶ αὐτοὺς ὑπὸ τούτων τὶ τῆς ἀρετῆς μεθιέναι· αὐτοὺς δ' ἄνδρας εἶναι ἀγριωτάτους τε καὶ κρατίςους, καὶ αἰτιᾶσθαι τοὺς ἄλλους Βέλγας ὅτι τε τοῖς Ῥωμαίοις προσκεχωρήκεσαν, καὶ τὴν τῶν προγόνων ἀρετὴν μεθίεσαν· λέγειν δὲ, οὔτε μὲν τοῖς Ῥωμαίοις πρέσβεις πέμψειν, οὔτε γε μηδεμίαν παρ' αὐτῶν εἰρήνης σύμβασιν δέξεσθαι.

XVI. Τῷ δὲ Καίσαρι διὰ τῆς τούτων χώρας τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀνύσαντι, οἱ κατάσκοποι ἀπήγγειλαν· τὸν μὲν Σάβιν ποταμὸν οὐ πλεῖον ἀπ' αὐτοῦ ὀγδοήκοντα ςαδίων ἀπέχειν· πέραν δὲ τούτου πάντας τοὺς Νερουΐους ςρατοπεδεύσασθαι, καὶ ἐνταῦθα μετὰ τῶν Ἀτρεβάτων τε, καὶ τῶν Βερομανδουῶν, τῶν προσχώρων, τοὺς Ῥωμαίους ἀναμένειν· ἀμφοτέροις μὲν γὰρ τούτοις, τῆς αὐτῆς σφίσι πολέμου τύχης πειρᾶσθαι, ἀνέπεισαν.

Ὑπ' αὐτῶν δὲ καὶ Ἀδϐατίκων ϛρατιὰν, ἔφασαν οἱ κατάσκοποι, ἀναμένεσθαι, καὶ ἤδη ἐν τῇ ὁδῷ ταύτην εἶναι· καὶ προσέτι τοὺς Νερουΐους εἰς τινὰ τόπον, εἰς ὃν οὐ δύναιτο διὰ τὰ ἕλη ὁ τῶν Ῥωμαίων ϛρατὸς πορεύεσθαι, πάσας τε τὰς γυναῖκας, καὶ ἅμα πάντας τοὺς ἐν ϛρατευσίμῳ ἔτει οὐκ ὄντας, συναθροῖσαι.

XVII. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, τοὺς μὲν κατασκόπους, καὶ τοὺς ταξιάρχους, πρὸς τὸ τόπον τινὰ εἰς τὸ ϛρατοπεδεύεσθαι ἐπιτήδειον ἐκλέξασθαι, προὐπέμψατο. Πολλῶν δὲ τῶν προσχωρησάντων τῷ Καίσαρι Βελγῶν, καὶ πρὸς τούτοις ἄλλων πολλῶν Γάλλων, αὐτῷ συμπορευομένων, τινὲς αὐτῶν, (ὡς καὶ μετὰ τὴν μάχην ἔλεγον οἱ αἰχμάλωτοι) τὸ τούτων τῶν ἡμερῶν σύνηθες μέτρον τῆς τοῦ τῶν Ῥωμαίων ϛρατεύματος ὁδοῦ κατανοήσαντες, νυκτὸς πρὸς τοὺς πολεμίους παρεγένοντο, καὶ αὐτοὺς ἐδίδαξαν, μεταξὺ ἑκάϛων τῶν ταγμάτων πολὺ πλῆθος σκευοφόρων εἶναι· ὥϛ' ἔργον οὐκ εἶναι τὸ πρῶτον τάγμα, ἐπειδὴ πρὸς τὸ ϛρατόπεδον γένοιτο, καὶ τἄλλα πολὺ ἀπέχοιεν, ἐν τοῖς σκευοφόροις ἐπιτίθεσθαι. Εἰ δὲ τούτου τοῦ τάγματος, ἔφασαν, κρατείητε, εὖ ἴστε, ὅτι τὰ λοιπὰ καθ' ὑμῶν μένειν οὐ τολμήσουσι. Τοῦτο δὲ πρὸς τὴν τῶν τοῦτο ἀπαγγειλάντων γνώμην μέγα συνεβάλλετο, ὅτι οἱ Νερούϊοι τὸ παλαιὸν, ἐπειδὴ ἱππικῇ δυνάμει οὐκ ἐχρῶντο, (νῦν δ' ἔτι περὶ τοῦτο οὐ σπουδάζουσιν, ἀλλὰ μόνον τὰ πεζικὰ ἀγαθοί εἰσιν) ἵνα ῥᾷον, εἰ ἡ τῶν γειτόνων ἵππος πρὸς τὸ τὴν σφῶν χώραν ληΐζεσθαι ἔρχοιντο, αὐτὴν δύναιντο ἀποσοϐεῖν, δένδρα ἔτι ἁπαλὰ ἔκοψαν, καὶ αὐτὰ κάμψαντες, ἔπειτά τε πολλοὺς κλάδους ἐνεφύτευσαν, καὶ πολλοὺς θάμνους τε καὶ ϐάτους ἐμϐαλόντες, ἐποίησαν δίκην τείχους τὰς αἱμασιὰς ταύτας ὀχυρὰς εἶναι· ὥϛ' εἰς αὐτὰς οὐ μόνον εἰσελθεῖν, ἀλλὰ καὶ διορᾷν οὐχ οἷόν τ' εἶναι. Τούτοις μὲν οὖν τὴν τῶν Ῥωμαίων φάλαγγα, τοῦ πρόσω ἰέναι, κωλύεσθαι ὁρῶντες, ταύτην τὴν συμϐουλείαν οὐκ ἀπεδοκίμασαν.

XVIII. Τοῦ δὲ τόπου, ὃν πρὸς τὸ ϛρατοπεδεύεσθαι οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεῖλον, τοιαύτη ἦν ἡ φύσις· ὄρος μὲν ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ἐξ ἴσου ἰσομαλὴς πρὸς τὸ κάταντες γενομένη, πρὸς τὸν ποταμὸν Σάϐιν καθῆκεν· ἄλλο δὲ πέραν τοῦ ποταμοῦ ὄρος ὅμοιον

τούτῳ ἐξεναντίας ἐφύετο, κατὰ μὲν τὴν πέζαν πεδινὸν, κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν δενδρῶδες μάλιστα, ὥστε ῥαδίως οὐ διορᾶσθαι· καὶ ἐν τούτοις μὲν τοῖς δρυμοῖς οἱ πολέμιοι ἐκρύπτοντο· ἐν δὲ τῷ πεδίῳ ὀλίγοι ἱππεῖς ἑωρῶντο. Τοῦ ποταμοῦ δὲ τὸ βάθος ἦν τριῶν ποδῶν.

XIX. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ τὴν ἵππον προπεμψάμενος, αὐτὸς, ὁμοῦ δὴ ἔχων πᾶσαν τὴν δύναμιν ἐφείπετο· ἀλλ' ὁ τῆς τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματος τάξεως τρόπος ἄλλως εἶχεν, ἢ οἱ Βέλγαι τοῖς Νερουΐοις διήγγειλαν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν πολεμίων ἐπλησίαζεν ὁ Καῖσαρ, τάγματα μὲν ἀεὶ ἓξ εἶχε παρατεταγμένα· κατόπιν δὲ τούτων τὰ παντὸς τοῦ στρατεύματος σκευοφόρα κατέστησεν. Ἐπὶ πᾶσι δ' αὐτῶν τὰ δύο νεωστὶ καταλεχθέντα τάγματα τεταγμένα ἦσαν, καὶ ταῦτα τὰ σκευοφόρα διεφύλαττον. Οἱ μέν τοι τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, ἅμα πᾶσι τοῖς σφενδονήταις τὲ καὶ τοξόταις τὸν ποταμὸν διαβάντες, τοῖς τῶν πολεμίων ἱππεῦσι μάχην συνῆψαν· αὐτοὶ δὲ προσβολαῖς αἰφνιδίοις ἐχρῶντο, καὶ εὐθὺς εἰς τὰ δρυμὰ ἐξανεχώρουν· εἶτ' αὖθις καὶ μάλ' αὖθις ἐπετίθεντο σφίσιν. Ὥστ' οἱ Καισάρειοι πορρωτέρω τῆς πεδιάδος αὐτοὺς διώκειν οὐκ ἐτόλμων. Ἐν τούτῳ δὲ τὰ πρῶτα πορευόμενα ἓξ τάγματα τὸ στρατόπεδον διαμετρήσαντες, αὐτὸ ἐκράτυνον· οἱ δὲ πολέμιοι, ἐπειδὴ τάχιστα τὰ πρῶτα τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματος ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς δρυμοῖς πολεμίων ὤφθησαν σκευοφόρα (ἐν τούτῳ μὲν γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιθήσεσθαι συνέθεντο) αὐτοὶ ταχὺ ἐν τοῖς δρυμοῖς τάξαντές τε, καὶ τὴν τάξιν βεβαιώσαντες, ἄφνω ἐκ τῆς ὕλης πάσῃ δὴ ὁμοῦ σὺν τῇ στρατιᾷ ἐξέδραμον, καὶ τοῖς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς προσέβαλον· τούτους δὲ ταχέως νικήσαντες, πρὸς τὸν ποταμὸν ἀπῆλθον· ὥσθ' ἅμα σχεδὸν καὶ ἐν τοῖς δρυμοῖς, καὶ ἐν τῷ ποταμῷ, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς χερσὶ τῶν Ῥωμαίων ὤφθησαν· ἔπειτα δὲ ταχέως διὰ τοῦ ὄρους πρός τε τὸ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον, καὶ τοὺς ἀμφὶ τὴν αὐτοῦ ὀχύρωσιν ἀσχολουμένους ἔτεινον.

XX. Ὥστε τῷ Καίσαρι πάντα ἅμα ποιητέα ἦν· καὶ πρῶτον ἔδει τὸν ἀετὸν στῆσαι· ὅπερ σημεῖον ἦν, ὁπότ' ἂν ἐπὶ τὰ ὅπλα ἰέναι δέοι· ἔπειτα δὲ καὶ τῇ σάλπιγγι σημαίνειν ἔδει τὸ πολεμικὸν,

καὶ τοὺς προσωτέρω ἐπὶ τὸ χῶμα προεληλυθότας ϛρατιώτας ἀνακαλεῖν· ἔδει δὲ καὶ τό, τε ϛράτευμα παρατάττειν, καὶ τοὺς ϛρατιώτας ἐξοτρύνειν ἐπὶ τὴν σύνοδον, καὶ τὸ σύνθημα πρὸς τούτοις αὐτοῖς διδόναι· ὧν πάντων ἥτε τοῦ χρόνου ϐραχύτης, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐπιδρομὴ τὸ πλεῖϛον ἐκώλυεν· ἀλλὰ ταύταις ταῖς δυσκολίαις πάσαις δύο μόνον ταῦτα ἐϐοήθουν, ἥτε ἐμπειρία, καὶ ἡ ἐπιϛήμη τῶν ϛρατιωτῶν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἐκ τῶν πρόσθεν μαχῶν εἰθισμένοι, οὐδὲν ἧττον σφίσιν αὐτοῖς, ἃ δέοι ποιεῖν προϛάττειν, ἢ ὑπ' ἄλλων διδάσκεσθαι ᾔδεσαν. Οἱ δ' ὑποϛρατηγοὶ (αὐτοῖς γὰρ ὁ Καῖσαρ, μὴ πρόσθεν ἀφ' ἑκάϛων τῶν ὑπὸ σφίσι ταγμάτων ἀπελθεῖν, πρὶν ἢ τὸ ϛρατόπεδον τετελεσμένον ὁρῷεν) τήν τε τοῦ χρόνου βραχύτητα, καὶ τὴν τῶν πολεμίων πλησιότητα ἰδόντες, οὐκ ἔτι τὴν τοῦ Καίσαρος παραγγελίαν ἀνέμενον, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν, ἃ ἐδόκει, ἔπραττον.

XXI. Ὁ δὲ Καῖσαρ πάντα τὰ ἀναγκαιότερα παρεγγυήσας, πρὸς μὲν τοὺς στρατιώτας, ἐξοτρύνειν ἕνεκα αὐτοὺς, ἐπὶ τὴν σύνοδον, ᾗ αὐτὸν ἡ τύχη ἦγεν, ἀπῆλθε· καὶ πρὸς τὸ δέκατον τάγμα παρεγένετο· τοῖς τε στρατιώταις οὐ πλεῖον, ἢ τῆς σφῶν παλαιᾶς ἀρετῆς μεμνῆσθαι, μήτε ταράττεσθαι, ἀλλὰ θρασέως τοὺς πολεμίους δέχεσθαι, παρακελευσάμενος, ἦρετο τὸ σημεῖον τῆς μάχης· ἐς μὲν γὰρ ἀκοντίου ϐολὴν ἤδη ἀφίκοντο· πρὸς ἄλλους δὲ καὶ αὐτοῦ τούτου ἕνεκα ἀπελθὼν, αὐτοῖς ἤδη μαχομένοις ἐνέτυχε. Τοσαύτη τοιγαροῦν ἡ τοῦ χρόνου τε βραχύτης, καὶ ὁ τῶν πολεμίων θυμὸς οὕτως εἰς τὴν μάχην παρεσκευασμένος ἐγένετο, ὥστ' οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον τοῦ τὰ σημεῖα στῆσαι, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ τάς τε περικεφαλαίας ἐνδύεσθαι, σχολὴν οὐκ εἶχον· πρὸς ἣν δὲ χώραν ἀπὸ τοῦ ἔργου ἕκαϛος συνέτυχε, καὶ ἃ σημεῖα πρῶτα κατενόησε, πρὸς ταῦτα συνῆλθε, μὴ ἐν τῷ τὰ σφῶν μαϛεύειν, μὴ μάχοιντο.

XXII. Τοῦ μὲν οὖν ϛρατεύματος μᾶλλον ὡς ἥτε τοῦ τόπου φύσις, καὶ τὸ τοῦ ὄρους κάταντες, ἥτε τοῦ χρόνου ἀνάγκη, ἢ ὡς ὅ, τε τρόπος, καὶ ἡ συνήθεια τοῦ πολέμου ᾔτει, παρατεταγμένου, τῶν τε ταγμάτων πολλοῖς τόποις ἄλλων ἄλλῃ τοῖς πολεμίοις ἀνθιϛαμένων, καὶ αἱμασιῶν (ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται)

δασειῶν ἐμβληθεισῶν, καὶ τὴν πρόσοψιν κωλυουσῶν, οὔτε τὰς ἐπικουρίας διατάξαι, οὔτε τί ἑκαςαχόσε ποιητέον εἴη, προνοεῖν, οὔτε γε πάντα παραγγέλλειν εἷς ἠδύνατο· τοσούτων δ' ὄντων τῶν δυσχερειῶν, καὶ ἔτι πολλὰς ἔσχεν ἡ μάχη ἰδέας καὶ τροπάς.

XXIII. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ δεκάτου τε καὶ ἐννάτου τάγματος ςρατιῶται, τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ ςρατεύματος ἔχοντες, τὰ παλτὰ εἰς τοὺς πολεμίους ἀφιέντες, δρόμῳ τ' ἤδη ἀποκαμόντας, καὶ τότε ὑπὸ τραυμάτων ἀπειρηκότας τοὺς Ἀτρεβάτας (τοῦτο γὰρ τὸ τῶν πολεμίων μέρος ἔλαχον) εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἄκρων πρὸς τὸν ποταμὸν ἀπήλασαν. Αὐτούς τε τὸν ποταμὸν διαβαίνειν ἐπιχειροῦντας, κατόπιν διώκοντες, πολλοὺς αὐτῶν ταῖς μαχαίραις ἀνῄρουν κατὰ κράτος. Ἔπειτα δὲ καὶ τὸν ποταμὸν διαβάντες, εἰς δυσχωρίαν τέ τινα προελθόντες, ὅμως πάλιν τοὺς πολεμίους αὖθις ἐπιόντας τε, καὶ ἀναμαχομένους ἔτρεψαν. Ὡσαύτως δὲ καὶ δύο ἄλλα τάγματα, τό, τε ἐνδέκατον, καὶ ὄγδοον, τοὺς Βερομανδουεῖς ἀντιταχθέντας σφίσι τρέψαντες, ἐν αὐταῖς ταῖς τοῦ ποταμοῦ ἐμάχοντο ὄχθαις. Ἐν τούτῳ δὲ, παντὸς σχεδὸν τοῦ ςρατοπέδου ἀπό τε τοῦ μετώπου, καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, γυμνωθέντος, τοῦ μὲν δωδεκάτου μόνον τάγματος ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι, καὶ οὐ πολὺ ἀπὸ τούτου, τοῦ ἑβδόμου ταχθέντος, πάντες ἅμα οἱ Νερούϊοι ἀθρόοι, ἡγουμένου αὐτῶν Βοδουαγνάτου, πρὸς τοῦτον τὸν τόπον ἀπῆλθον· ὧν μέρος μὲν ἐκ πλαγίου τὰ τάγματα κυκλοῦσθαι· μέρος δὲ πρὸς τὰ ἄκρα τείνειν ἤρξατο.

XXIV. Ἐνταῦθα δὴ οἵ τε τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, καὶ οἱ πελταςαὶ, οἵ τε σὺν αὐτοῖς (περὶ ὧν ἤδη εἴρηται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πολεμίων προσβολῇ ἐτρέφθησαν) τότε ἐπὶ τὸ ςρατόπεδον ἀναχωροῦντες, καὶ πάλιν τοῖς πολεμίοις συντυχόντες, ἄλλος εἰς ἄλλην χώραν φυγῇ ἐφέροντο· οἵ τε ἀκόλουθοι, οἳ τοὺς σφῶν, ἀπό τε τῆς μεγάλης τοῦ ςρατοπέδου πύλης, καὶ τῆς τοῦ ὄρους κορυφῆς, νικήσαντας, κατανοήσαντες, ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ σκυλεύειν ἕνεκα ἐξῄεσαν· ἔπειτα ἀπιδόντες τε, καὶ τοὺς πολεμίους ἐν τῷ σφῶν ςρατοπέδῳ ὁρῶντες, ὡς ἠδύναντο τάχιςα εἰς φυγὴν ὥρμησαν· καὶ τῶν σὺν τοῖς σκευοφόροις ὄντων βοή τε

καὶ φόβος ἐξηκούετο· ὥςε τούτοις μὲν πᾶσιν, οἱ ἐπὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Καίσαρος πεμφθέντες Τρευΐροι ἱππεῖς, ἐκπλαγέντες (οὗτοι δὲ κράτιςοί τε καὶ ἀλκιμώτατοι παρὰ τοῖς Γάλλοις ἐλέγοντο εἶναι) τὸ μὲν τῶν Ῥωμαίων ςρατόπεδον ἤδη ὑπὸ τῶν πολεμίων πληροῦσθαι, τὰ δὲ τάγματα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἰσχυρῶς πιεζόμενα, καὶ σχεδὸν ἤδη διαφθαρῆναι, τούς τε ἀκολούθους, καὶ τοὺς ἱππέας, καὶ τοὺς σφενδονήτας Νομάδας διεσπαρμένους, ἄλλον ἄλλοσε φυγεῖν ἰδόντες, ἐπ' οἴκου τε ἀπῆλθον· καὶ ἐνταῦθα τούς τε Ῥωμαίους ἡττηθῆναι, καὶ τὸ ςρατόπεδον αὐτῶν, τά τε σκευοφόρα ὑπὸ τῶν πολεμίων κατέχεσθαι, ἀπήγγειλαν.

XXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπὸ τοῦ δεκάτου τάγματος εἰς τὸ δεξιὸν κέρας ἀπελθὼν, ἐνταῦθα μὲν τῶν σημείων εἰς ἕνα συναθροισθέντων, τοὺς μὲν τοῦ δωδεκάτου τάγματος ςρατιώτας συμπιέζεσθαί τε, καὶ ἀλλήλοις τοῦ μάχεσθαι ἐμποδὼν εἶναι· πάντων δὲ τῶν τῆς τετάρτης σπείρας ταξιάρχων πεσόντων, τοῦ δ' ἀετοφόρου ἀναιρεθέντος, καὶ τοῦ σημείου ἀπολωλότος, τῶν τε ἐκ τῶν λοιπῶν σπειρῶν ταξιάρχων σχεδὸν πάντων ἢ πληγέντων, ἢ τελευτησάντων, ἐν τούτοις δὲ καὶ τοῦ Πουπλίου Σεξτίου Βακούλου οὐκ ἔτι ὑπὸ τῶν τραυμάτων ἵςασθαι δυναμένου, τοὺς μὲν λοιποὺς εἶναι βραδυτέρους, καὶ ἐνίων γ' αὐτῶν τοὺς ὑςάτους ἔκ τε τῆς μάχης ἐξιέναι, καὶ ἔξω τῶν βελῶν ἀναχωρεῖν, τοὺς δὲ πολεμίους, ἀπὸ τοῦ μετώπου ἀνιόντας οὐ μεθιέναι, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλαγίων ἐγκεῖσθαί τε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἤδη ἐν τῷ ἐσχάτῳ εἶναι κατεῖδεν· οὐδεμίαν δ' ἣν δύναιτο ἐπιπέμπειν βοήθειαν ὁρῶν, τὴν τινὸς τῶν ὑςάτων ἀσπίδα ἀφελὼν, αὐτὸς εἰς τὴν πρώτην τάξιν προῆλθεν, (ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἄνευ ἀσπίδος ἦλθε) τούς τε ἑκατοντάρχους ὀνομαςὶ ἕκαςον καλέσας, τούς τε ςρατιώτας ἐξοτρύνας, τὸ σημεῖον κατὰ τῶν πολεμίων αἴρεσθαι, καὶ τοὺς λόχους χαλᾶσθαι, ἵνα ῥᾷον δύναιντο ταῖς μαχαίραις οἱ ςρατιῶται χρῆσθαι, παρηγγύησε· τῇ δ' αὐτοῦ ἀφίξει ἐλπίδος τινὸς τοῖς ςρατιώταις ἐγγενομένης, ἑκάςου τ' αὐτῶν δι' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ὄψει τοῦ αὐτοκράτορος (καίπερ ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πράγμασι) λαμπρόν τι ποιεῖν γλιχομένου, ὀλίγον τι ἡ τῶν πολεμίων ὁρμὴ ἐπεσχέθη.

XXVI. Ὁρῶν δὲ καὶ αὐτὸς τὸ πλησίον ἕβδομον τάγμα ὑπὸ τῶν πολεμίων ὡσαύτως πιέζεσθαι, τοὺς χιλιάρχους παρῄνεσε, τά τε δύο τάγματα ἀλλήλοις κατ' ὀλίγον συζεῦξαι, καὶ τὰ σημεῖα κατὰ τῶν πολεμίων ςρέφεσθαι. Τούτου δὲ πραχθέντος, καὶ αὐτῶν ἀλλήλοις βοηθούντων, μήτε γε δεδιότων, μὴ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐκ πλαγίου κυκλωθεῖεν, τολμηροτέρως μὲν ἀντέχειν, καὶ ἐῤῥωμενέςερον ἤρξαντο μάχεσθαι. Ἐν τούτῳ δὲ οἵτε τῶν ἐν τῇ ὀπισθοφύλακι φυλακῇ τῶν σκευοφόρων, καταλειφθέντων δύο ταγμάτων ςρατιῶται, τὴν μάχην ἀκούσαντες, δρομαῖοι διὰ τοῦ ὄρους ἀνήκοντες, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἑωρῶντο· ὅ, τε Τίτος Λαβιηνὸς τὸ τῶν πολεμίων καταλαβὼν ςρατόπεδον, κἀπὸ τοῦ ὄρους τὰ ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ποιούμενα κατανοήσας, τὸ δέκατον τάγμα ἐπικουρίᾳ τοῦ Καίσαρος ἐπέμψατο. Οὗτοι δ' οἱ ςρατιῶται ἔκ τε τῆς τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἀκολούθων φυγῆς, ἐν ᾧ τε τὰ πράγματα εἴη, καὶ ἐν πόσῳ κινδύνῳ τό, τε ςρατόπεδον, καὶ οἱ ςρατιῶται, αὐτός τε ὁ ἄρχων περιςαίη, γνόντες, οὐδὲν ἀνίεσαν τῆς ταχύτητος.

XXVII. Τῇ δὲ τούτων ἀφίξει τοσαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἐγένετο, ὥςε καὶ οἱ τῶν τοῦ Καίσαρος ςρατιωτῶν ἤδη ὑπὸ τραυμάτων ἀπειρηκότες ἐπεπτώκεσαν, τότε ταῖς ἀσπίσι σφῶν ἐρειδόμενοι, ἀνεμάχοντο. Καὶ οἱ μὲν ἀκόλουθοι τοὺς πολεμίους ἐμφόβους κατανοοῦντες, ἄοπλοι ὡπλισμένοις ἀντῄεσαν· οἱ δὲ ἱππεῖς τὴν τῆς πρόσθεν σφῶν φυγῆς αἰσχρότητα ἀρετῇ ἀφανίζειν βουλόμενοι, πανταχόσε τῆς μάχης, αὐτοῖς τοῖς ταγματικοῖς ςρατιώταις προεμάχοντο. Οἱ δὲ πολέμιοι, καίπερ οὐδεμίαν ἔτ' ἐλπίδα σωτηρίας ποιούμενοι, ὅμως μεγίςην τότ' ἐπεδείκνυσαν ἀλκήν. Τῶν πρωτοςάτων μὲν γὰρ πεσόντων, οἱ πλησίον αὐτῶν ἐπιβάντες, ἐξ αὐτῶν ἐμάχοντο· τούτων δὲ καὶ ἔτι ἀποθανόντων, καὶ τῶν σωμάτων σεσωρευμένων, οἱ λοιποὶ, ὡς ἀπὸ τινὸς γηλόφου, εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἠκόντιζον ἐντεῦθεν, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων βαλλόμενα ἀκόντια λαβόντες, πάλιν εἰς αὐτοὺς ἐπαναφίεσαν. Ὡς' οὐ δέοι πώποτε νομίζειν, οὕτως ἀλκίμους ἄνδρας, διαβαίνειν θ' οὕτως εὐρὺν ποταμὸν, καὶ ὄρη ἀποτομώτατα ἀναβαίνειν, προελθεῖν τ' εἰς δυσχωρίαν, μά-

την τολμῆσαι· ἃ πάντα χαλεπώτατα ὄντα, ἡ αὐτῶν μεγαλοψυχία ῥᾳδια ἀπειργάζετο.

XXVIII. Ταύτην δὲ τὴν μάχην τοῦ Καίσαρος κατεργασαμένου, καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἔργῳ πᾶν σχεδὸν τὸ τῶν Νερουΐων γένος τε καὶ ὄνομα ἀφανίσαντος, πάντες οἱ πρεσβύτεροι, οὓς ἤδη ἐῤῥέθη μετά τε τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς ἕλη συναθροισθῆναι, ταύτης αὐτοῖς διαγγελθείσης τῆς μάχης, αὐτοὶ τοῖς μὲν κρατήσασιν οὐδὲν ἐμποδὼν, τοῖς δὲ κρατηθεῖσιν οὐδὲν εἶναι ἀσφαλὲς νομίζοντες, σὺν τῇ πάντων τῶν τῆς μάχης περιγεγενημένων γνώμῃ, πρέσβεις τῷ Καίσαρι περὶ προσχωρήσεως ἔπεμψαν· οἳ τὸ τῆς σφῶν πόλεως πταῖσμα αὐτῷ διεξιόντες, ἐκ μὲν ἑξακοσίων βουλευτῶν, τρεῖς μόνον, ἐκ δὲ πεντακισμυρίων ἀνδρῶν, μόλις πεντακοσίους ὅπλα φέρειν δυναμένους περιεῖναι, ἔλεγον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ταῦτ' ἀκούσας, καὶ πρὸς ἄνδρας δυςυχεῖς τε καὶ ἱκέτας τῷ ἑαυτοῦ ἐλέει χρῆσθαι βουλόμενος, ἐπιμελῶς αὐτοὺς διεφυλάξατο, ταῖς τε σφῶν πόλεσι χρῆσθαι συγχωρήσας, τοῖς ἐκείνων προσχώροις προεῖπε, φυλάττεσθαι ἰσχυρῶς, μὴ αὐτοὶ, ἢ οἱ ὑπήκοοι τοὺς Νερουΐους κακῶς ποιήσαιντο.

XXIX· Οἱ δὲ Ἀδβατικοὶ, περὶ ὧν ἤδη ἐῤῥέθη, ὡς πάσῃ δὴ ὁμοῦ σὺν τῇ δυνάμει εἰς τὴν τῶν Νερουΐων ἐπικουρίαν ἔλθοιεν, ταύτης αὐτοῖς τῆς μάχης ἀπαγγελθείσης, ἐκ μὲν τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν πατρίδα ἀπετράπησαν· συμπάσας δὲ τὰς κώμας τε καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἀπολιπόντες, πάντα τὰ σφῶν εἰς πόλιν, εὖ ἔχουσαν τῆς φύσεως πρὸς τὸν πόλεμον, συνήθροισαν. Ταύτης μὲν γὰρ πάντοθεν πέτραις τ' ἠλιβάτοις καὶ σκοπιαῖς περιεχομένης, καθ' ἓν μέρος πρανὴς εἴσοδος οὐ πλεῖον διακοσίων ποδῶν τὸ εὖρος ἐλέλειπτο. Τοῦτον δὲ τὸν τόπον διπλῷ τε τείχει ὠχύρωσαν, καὶ ἁμαξιαίους λίθους, δοκούς τε μεγάλους ἀπωξυμένους ἐν τῷ τείχει κατέθηκαν. Οὗτοι μὲν τῶν τε Κίμβρων καὶ τῶν Τουτόνων ἀπόγονοι ἦσαν. Οἳ διά τε τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας καὶ τῆς Ἰταλίας πορευόμενοι, καὶ ἃ μετὰ σφῶν οὐχ ἠδύναντο ἄγειν σκευοφόρα, ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου καταλιπόντες, φυλακῇ ἐκείνων ἑξακισχιλίους ἄνδρας ἐπέςησαν. Οἳ μετὰ τὴν αὐτῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἧτταν, πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν προσχώρων πολεμωθέντες, ἐνίοτε

μὲν αὐτῶν τὸν πόλεμον ἐπιφερόντων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀμυνομένων, τέλος τῆς εἰρήνης σὺν τῇ πάντων αὐτῶν γνώμῃ ποιηθείσης, ταύτην σφίσι τὴν χώραν ἐξελέξαντο.

XXX. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τοῦ Καίσαρος ἐφόδῳ, πολλὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐξόδους ἐποίουν, καὶ βραχεῖς τινὰς μάχας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συνῆπτον· ἔπειτα δὲ, ταφρεύματί θ' ὕψος μὲν δώδεκα ποδῶν, περίμετρον δ' ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ςαδίων, καὶ πολλοῖς πρὸς τούτοις ἐρύμασι τοῦ Καίσαρος αὐτοὺς περιτειχίσαντος, ἐν τῇ πόλει κατέμενον. Κριὸν δὲ πόῤῥω ποιεῖσθαι, τοῦτόν τε χώματι περιβάλλεσθαι, καὶ πύργον κατασκευάζεσθαι, ἐκ τῆς πόλεως κατιδόντες, πρῶτον μὲν ἐφενάκιζόν τε, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τοσούτου διαςήματος τοσαύτην μηχανὴν κατασκευάζοντας, ἀπὸ τοῦ τείχους ἔσκωπτον. Ποίαις μὲν γὰρ, ἔφασαν, χερσὶν, ἄλλως τε βραχύτατοι ἄνδρες οὗτοι, (πολλάκις γὰρ τὴν Ῥωμαίων κατὰ τὸ σῶμα μικρότητα, ὥς γ' αὐτὴν τῷ σφῶν μεγέθει παραβάλλειν, οἱ Γάλλοι καθορῶσι) τοσοῦτον πύργον πρὸς τὸ τεῖχος φέρειν, ἐλπίζουσιν.

XXXI. Ἔπειτα δὲ προκινεῖσθαί τ' αὐτὴν, καὶ τῷ τείχει πελάζειν ὁρῶντες, πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα ἔπεμψαν· οἳ ἔλεγον τοιάδε. Ἀλλ' οὐ δοκοῦμεν, ἔφασαν, ἄνευ γε θείας ἐπικουρίας τοὺς Ῥωμαίους πολεμεῖν, τοσαύτας τὸ ὕψος μηχανὰς σὺν τοσαύτῃ προκινεῖν ταχύτητι, καὶ οὕτως ὁμόσε μάχεσθαι δυναμένους· ὥσθ' ἡμᾶς τ' αὐτοὺς, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ χρήματα αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν. Δεόμεθα δέ σου, εἰ ἡμᾶς διαφυλάττειν ἔγνως, μὴ ἀφαιρεῖσθαι ἡμᾶς τὰ ὅπλα· ἡμῖν μὲν γὰρ πάντες σχεδὸν οἱ πρόσχωροι πολέμιοί εἰσι, τῇ θ' ἡμῶν ἀλκῇ φθονοῦσι· τούτους δ' ἀμύνεσθαι, προδόντες τὰ ὅπλα, οὐκ ἂν δυναίμεθα. Προεροῦμεν δ' εἰ ἐν τούτῳ τὰ πράγματα περιΐςαται, πάντα τὰ ἔσχατα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πάσχειν, ἢ βασανίσμασιν ὑπὸ τῶν, ὧν ἄρχειν εἰώθαμεν, ἀναιρεῖσθαι. Οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον.

XXXII. Ὁ δὲ Καίσαρ ὧδε ἀπημείφθη. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἂν μᾶλλον κατὰ τὴν ἐμὴν συνήθειαν, ἢ διὰ τὴν ὑμῶν ἀξίαν, τὴν πόλιν ὑμῶν ἔσωσα, εἰ πρὶν ἢ τὸν κριὸν πρὸς τῷ τείχει γενέσθαι, προσεχωρήσατε· νῦν δ' οὐδεμίαν ἔτι πρός μ' ἕξετε συνθήκην,

εἰ μὴ προδόντες τὰ ὅπλα. Ἐγὼ δ' ὅμως ταυτὸ, ὃ καὶ τοῖς Νερουΐοις, ποιήσω. Ἀπαγορεύσω μὲν γὰρ τοῖς ὑμῶν προσχώροις, μηδεμίαν τοῖς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους προσχωρήσασιν ἐπιφέρειν. Ταῦτα μὲν οἱ πρέσβεις τοῖς σφῶν ἀπήγγειλαν· οἱ δὲ τὰ προσταχθησόμενα πάντα ποιήσειν ἔφασαν· καὶ πολύ τι πλῆθος ὅπλων ἀπὸ τοῦ τείχους εἰς τὴν πρόσθεν τῆς πόλεως τάφρον βαλόντες, ὥςε τὰ τούτων σωρεύματα τό, τε τοῦ τείχους καὶ τοῦ χώματος ὕψος ἰσάζειν· ὅμως δὲ καὶ τὸ τρίτον μέρος αὐτῶν (ὡς καὶ ἔπειτα ἐδηλώθη) κρύψαντές τε καὶ ἐν τῇ πόλει κατασχόντες, τάς τε πύλας ἀναπετάσαντες, ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰρήνῃ ἐχρήσαντο.

XXXIII. Τῇ δ' ἑσπέρᾳ, τάς τε τῆς πόλεως πύλας κλεισθῆναι, καὶ τοὺς ςρατιώτας ἐξ αὐτῆς ἐξελθεῖν, μή τι ἐκ νυκτὸς ὑπ' αὐτῶν οἱ πολῖται βλάπτοιντο, ὁ Καῖσαρ παρήγγειλεν. Αὐτοὶ δὲ (ὡς καὶ ὕςερον ἐδηλώθη) πρόσθεν βουλευσάμενοι, καὶ προσχωρησάντων σφῶν, τοὺς Ῥωμαίους ἢ φρούρια μὴ καταςήσειν, ἢ καὶ ταύτην ῥαθυμότερον διαφυλάξειν νομίσαντες, μέρος μὲν σὺν τοῖς οἷς ἔκρυψαν ὅπλοις, μέρος δὲ σὺν ἐκ φλοιοῦ τε καὶ οἰσύων περιπεπλεγμένων κατεσκευασμένων ἀσπίσιν, ἃς ταχέως (ὡς ἡ τοῦ χρόνου βραχύτης ᾔτει) βύρσαις ἐκάλυψαν, τῇ τρίτῃ φυλακῇ, ᾗ ἥκιςα πρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων φρούρια προσαντὴς ἦν ἡ ἄνοδος, ταύτῃ σὺν πάσῃ δὴ τῇ δυνάμει ἐξῆλθον. Ἐξαίφνης δὲ πυρκαϊαῖς, κατὰ τὸ ἤδη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κελευσθὲν, σημανθείσης τῆς ἐπιβουλῆς, οἱ ἐκ τῶν πλησίον ἐρυμάτων Ῥωμαῖοι ἐνταῦθα συνέδραμον. Ἔνθα μὲν δὴ οἱ πολέμιοι ἐῤῥωμένως ἐμάχοντο, ὡς ἂν κράτιςοι ἄνδρες, πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀποβαλόντες, ἐν δυσχωρίᾳ τε, καὶ πρὸς τοὺς ἄνωθεν ἀπὸ τῶν πύργων βέλη ἀφιέντας, μάχοιντο. Αὐτῶν δ' ἀμφὶ τοὺς τετρακισχιλίους ἀποθανόντων, οἱ λοιποὶ ἐς τὴν πόλιν ἐσηῤῥάχθησαν. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ ὁ Καῖσαρ ῥηχθέντων τῶν πυλῶν, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἔτ' ἀπεκώλυε, καὶ τοὺς αὐτοῦ εἰσπέμψας ςρατιώτας, πᾶσαν τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἐπικράτειαν ἀπεμπόλησεν. Οἱ δ' ὠνησάμενοι, ἀριθμὸν εἶναι ἔφασαν ἀνδρῶν πεντακισμυρίων καὶ τρισχιλίων.

XXXIV. Περὶ δὲ τούτους τοὺς καιροὺς ὁ Πούπλιος Κράσσος μεθ' ἑνὸς μόνον τάγματος ἐπὶ τοὺς Ἐνετοὺς, καὶ τοὺς Οὐνέλλους,

καὶ τοὺς Ὀσισίνους, καὶ τοὺς Κουριοσολίτας, καὶ τοὺς Σησουΐους, τούς τ' Αὐλέρκους, καὶ τοὺς Ῥηδόνας (οὗτοι δὲ πάντες πρὸς τῷ Ὠκεανῷ οἰκοῦσιν) ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πεμφθεὶς, αὐτῷ ἐπέστειλε, πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη τῶν Ῥωμαίων ὑποχείρια γεγενῆσθαι.

XXXV. Τούτων καταπραχθέντων τε, καὶ πάσης πρὸς τούτοις τῆς Γαλατίας κατασταθείσης, τοσαύτη τούτου τοῦ πολέμου φήμη πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐγένετο, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου βαρβάρων πρέσβεις τῷ Καίσαρι πεμφθῆναι, ὁμήρους τε δώσειν, καὶ τὰ παραγγελθησόμενα ποιήσειν ὑπισχνουμένους, ταύτας δὲ τὰς πρεσβείας, διὰ τὸ εἰς τὴν Ἰταλίαν τε καὶ τὴν Ἰλλυρικὴν σπεύδειν, πρὸς ἑαυτὸν ἀρχομένου τοῦ θέρους ἐπανιέναι προσέταξεν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἐν τῇ τῶν Καρνούτων τε καὶ τῶν Ἀντῶν χώρᾳ, πλησίον τῶν τόπων, ἐν οἷς τὸν πόλεμον ἐποιήσατο, οὖσαν, τὰ τάγματα τοῦ χειμάζειν ἕνεκα διατάξας, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπῆρεν· ἐκ δὲ τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ πεπραγμένα μαθόντες, πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐπ' αὐτοῖς ἔθυσαν· ὅπερ πρότερον οὔπω ἐγεγόνει.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ.

I. ΑΠΙΩΝ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Καῖσαρ τὸν Σερούϊον Γάλβαν μετὰ τοῦ δωδεκάτου τάγματος, καὶ μέρος τοῦ ἱππικοῦ, ἐπὶ τοὺς Ἀντουάτας, καὶ τοὺς Βεράγρους, καὶ τοὺς Σηδούνους, ἀπὸ τῆς τῶν Ἀλλοβρόγων χώρας, καὶ τῆς Λεμάνου λίμνης, τοῦ τε Ῥοδανοῦ, μέχρις ἐπὶ τὰς ἀκροτάτας τῶν Ἀλπέων κορυφὰς διήκοντας, ἐπέμψατο. Αἴτιον δὲ τούτου, ὅτι τὴν διὰ τῶν Ἀλπέων ὁδὸν, ᾗ σὺν μεγάλῳ κινδύνῳ, καὶ πολλοῖς φορτίοις εἰώθεσαν οἱ ἔμποροι πορεύεσθαι, ὁδοποιεῖν ἠβούλετο. Ἐπέτρεψέ τ' αὐτῷ (εἰ ἀναγκαῖον εἴη τοῦτο) τὸ τάγμα ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, χειμάζειν ἕνεκα, διατάττειν. Ὁ μὲν οὖν Γάλβας ἐπειδὴ ἐνταῦθα παρεγένετο, πολλάς τε μάχας αὐτοὺς νικήσας, καὶ πολλὰ αὐτῶν ἑλὼν ἐρύματα, εἶτα πεμφθέντων πάντοθεν αὐτῷ πρέσβεων, ὁμήρων τε δοθέντων, τὴν εἰρήνην ποιησάμενος, ἔγνω δύο μὲν σπείρας ἐν τῇ τῶν Ἀντουατῶν χώρᾳ διατάττειν. Αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν κώμῃ τῶν Βεράγρων, Ὀκτοδόρῳ καλουμένῃ, χειμάζειν. Αὕτη ἐν φάραγγι κειμένη, εἶτα οὐ μεγάλης παρεντιθεμένης πεδιάδος, ὄρεσιν ἠλιβάτοις πάντοθεν περιείληπται. Διῃρημένης οὖν εἰς δύο μέρη ταύτης, ἕτερον μὲν τοῖς Γάλλοις συνεχώρησεν· ἕτερον δὲ κενὸν ὑπ' αὐτῶν καταλελειμμένον ταῖς σπείραις δίδωκε, καὶ αὐτὸ ἐρύματί τε καὶ τάφρῳ ἐκράτυνε.

II. Πολλῶν δ' ἤδη τῶν χειμαδίων ἡμερῶν διεληλυθότων, τοῦ Γάλβα σιτία εἰς τὸ ϛρατόπεδον εἰσκομίζεσθαι κελεύσαντος, οἱ κατάσκοποι εὐθὺς ἀπήγγειλαν, τοῦτο ὃ συνεχώρησε τοῖς Γάλλοις τῆς κώμης μέρος, νυκτὸς ὑπ' αὐτῶν ἐκλειφθῆναι, καὶ τὰ ἐπικρεμάμενα ὄρη ὑπὸ πολλοῦ τῶν τε Σηδούνων καὶ τῶν Βεράγρων πλήθους ἔχεσθαι. Τοὺς δὲ Γάλλους διὰ τοῦτο συνέβη τόν τε πόλεμον εὐθὺς ἀνανεοῦσθαι, καὶ βουλεύεσθαι τὸ τάγμα διαφθείρειν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἑνὸς τάγματος, καὶ τούτου οὐκ ὁλοκλήρου, ἀφαιρεθεισῶν δύο σπειρῶν, πολλῶν τ' ἄλλων (οἳ καθ' ἕνα ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐπέμποντο) ἀπόντων, κατεφρόνουν· ἔπειτα δὲ, ὅτι διὰ τὴν ἀνισότητα τῶν χωρίων, ἑαυτῶν ἀπὸ τῶν ἄκρων εἰς τὴν φάραγγα καταδραμουμένων, καὶ βέλη ἄνωθεν ἀφησόντων, οὐδὲ τὴν πρώτην σφῶν ὁρμὴν τοὺς Ῥωμαίους δέξεσθαι ἐνόμιζον· ὅτι τε τοὺς σφῶν παῖδας ἐν χώρᾳ ὁμήρων ἀφαιρεθῆναι ἐβαρύνοντο, καὶ τοὺς Ῥωμαίους οὐ μόνον τῆς ὁδοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ καὶ ἵνα διὰ παντὸς αὐτὰ κτήσαιντο, τὰς τῶν Ἀλπέων κορυφὰς ἐπιχειρεῖν καταλαμβάνειν, καὶ θέλειν αὐτὰς τῇ πλησίον αὐτῶν ἐπικρατείᾳ προστιθέναι, ἐπείσθησαν.

III. Ταῦτ' οὖν ὁ Γάλβας ἀκούσας, τῶν τε τοῦ ϛρατοπέδου ὀχυρώσεων οὔπω πάμπαν τελεσθεισῶν, οὔτ' ἱκανῶς περί τε τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων προνοηθέντος, (ἐκείνων γὰρ προσχωρησάντων, καὶ ὁμήρους δόντων, οὐδαμῶς περὶ τοῦ πολέμου φοβητέον εἶναι ἐδόκει) τὰς τῶν παρόντων γνώμας ἐπιζητεῖν, ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ἤρξατο. Ἐνταῦθα δὲ, τοσούτου παραδόξως συμβάντος κινδύνου, σχεδόν τ' ἤδη πάντων τῶν ἄκρων ὁπλιτῶν πληροῦσθαι κατανοουμένων, καὶ παρατηρουμένων τῶν ὁδῶν, οὔτ' ἐπικουρεῖν, οὔτε γε τὰ ἐπιτήδεια εἰσκομίζειν οὐκ ἐξόντος, ἔνιοι (ὡς οὐδεμιᾶς ἤδη σωτηρίας ἐλπίδος οὔσης) τά τε σκευοφόρ' ἀπολείπειν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς, δι' ἧς καὶ ἐνταῦθα παρεγένοντο, ὁδοῦ σώζεσθαι συνεβούλευον. Τοῖς πλείϛοις μέν τοι ἔδοξε, ταύτην τὴν γνώμην πρὸς τὸ ἔσχατον τηρήσαντας, ἐν τούτῳ τῷ τε ϛρατοπέδῳ ἀρήγειν, καὶ τῆς τούτου τοῦ πράγματος ἀποβάσεως πειρᾶσθαι.

IV. Μόλις δὲ τὰ ψηφισθέντα μετεχείριϛό τε, καὶ διετέταχ-

το, ἡνίκα οἱ πολέμιοι τὸ σημεῖον ἄραντες, πάντοθεν κατέδραμον, λίθους τε καὶ βέλη εἰς τὸ χαράκωμα ἧκαν. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον ἔτ' ἀκραιφνεῖς ὄντες, ἐῤῥωμένως τ' ἀπεμάχοντο, καὶ οὐδὲν ἄνωθεν βέλος μάτην ἀφίεσαν· εἴ τί τε μέρος τοῦ ςρατοπέδου ψιλούμενον πιέζεσθαι ὁρῷτο, ἐνταῦθά τε πάντες συνέτρεχον, καὶ ἐβοήθουν· ἐν τούτῳ δὲ μόνον ἡττῶντο. Οἱ μὲν γὰρ πολέμιοι, ἐπειδὴ ἡ πρώτη σφῶν τάξις ἔκαμνεν, ἄλλη νεαλὴς προσήει, καὶ ἄλλη· τοῦτο δ' οὐκ ἠδύναντο ποιεῖν οἱ Ῥωμαῖοι. Οὐχ ὅπως μὲν γὰρ ἀπειρηκότι, ἀλλ' οὐδὲ τετρωμένῳ, τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἀπολιπόντα ἑαυτὸν ἀναλαμβάνειν, διὰ τὴν ὀλιγότητα οὐκ ἐξῆν.

V. Τῆς δὲ μάχης πλεῖον ἓξ ὡρῶν διαγεγενημένης, οὐ μόνον τε τῆς ἰσχύος, ἀλλὰ καὶ τῶν βελῶν ἤδη τοὺς Ῥωμαίους ἐπιλειπόντων, οἱ πολέμιοι θρασύτερον τότε προσέβαλλόν τε, καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἤδη ἀποκαμόντων ἔρυμα καταβάλλειν, καὶ τὰς τάφρους πληροῦν ἤρξαντο· ἤδη τ' ἐν τῷ ἐσχάτῳ τὸ πρᾶγμα περιΐςατο, ἡνίκα ὁ Πούπλιος Σέξτος Βάκουλος, πρῶτος τοῦ τάγματος ταξίαρχος, ὃν ἐν τῇ πρὸς τοὺς Νερουΐους μάχῃ πολλὰ τραυματισθῆναι εἰρήκαμεν, καὶ Γάϊος Βολουσῆνος χιλίαρχος, ἀνὴρ ῥωμαλεώτατός τε, καὶ βουλευτικώτατος, τῷ Γάλβᾳ προσδραμόντες, μίαν ἔτ' εἶναι ἐλπίδα σωτηρίας διδάσκουσιν, ἣν μόνον ἔξοδον ποιησάμενοι, τῆς ἐσχάτης πειρῶνται ἐπικουρίας. Ὁ μὲν οὖν Γάλβας τοὺς ταξιάρχους συγκαλέσας, δι' αὐτῶν τοῖς ςρατιώταις παρηγγύησε, τῆς μὲν μάχης ὀλίγον ἀναπαύεσθαι, καὶ μόνον τὰ πεμπόμενα βέλη φυλάττειν· ἐπειδὰν δὲ σημήνῃ, ἔκ τε τοῦ ςρατοπέδου ἐξιέναι, καὶ πᾶσαν σωτηρίας ἐλπίδα ἐν μόνῃ τῇ ἀρετῇ ποιεῖσθαι.

VI. Αὐτοὶ δὲ τὸ κελευσθὲν ποιοῦσιν, ἐκ πασῶν θ' ἅμα τῶν πυλῶν ἐξιόντες, οὔτε μὲν τοῦ τὸ πρᾶγμα γινώσκειν, οὔτε γε τοῦ ἑαυτοὺς συναθροίζειν σχολὴν τοῖς πολεμίοις ἔδωκαν. Μεταβαλούσης τοιγαροῦν τῆς τύχης, τούτους τοὺς ποτὲ κρατεῖν τοῦ ςρατοπέδου ἐλπίσαντας, πάντοθεν τότε περιςάντες οἱ Ῥωμαῖοι κατέκοψαν· ἔκ τε τρισμυρίων ἀνδρῶν (τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος πολεμίων πρὸς τὸ ςρατόπεδον τῶν Ῥωμαίων ἐλθεῖν ἐδηλώθη)

πλεῖον τοῦ τρίτου μέρους ἀνελόντες, τοὺς λοιποὺς ἐμφόβους εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, οὔτ' αὐτοὺς ἐν τοῖς ἄκροις μένειν συνεχώρησαν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς πολεμίους νικήσαντες, καὶ τὰ ὅπλα ἀφελόντες, ἐπί τε τὸ σφῶν ςρατόπεδον, καὶ τὸ ἔρυμα ἐπανεχώρησαν. Ταύτην δὲ τὴν μάχην κατεργασάμενος, καὶ μηκέτι τῆς τύχης πειρᾶσθαι βουλόμενος ὁ Γάλβας, καὶ ἐπ' ἄλλῳ μέν τινι εἰς τὸ ςρατόπεδον ἐλθεῖν, ἄλλοις δὲ προαπαντῆσαι πράγμασιν ἐννοούμενος, τῇ τε μεγάλῃ τῶν ἐπιτηδείων ἐνταῦθα οὔσῃ ἀπορίᾳ ἐκπλαγεὶς, τῇ μὲν ὑςεραίᾳ πάντα τὰ ταύτης τῆς κώμης οἰκοδομήματα καταφλέξας, εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀπῆρεν· οὐδενὸς δὲ πολεμίου, τῆς ὁδοῦ αὐτὸν ἀποκωλύοντος, τὸ τάγμα σῶον εἰς τοὺς Ἀντουάτας, κἀντεῦθεν εἰς τὴν τῶν Ἀλλοβρόγων χώραν ἀγαγὼν, ἐνταῦθα παρεχείμασε.

VII. Τούτων δὲ καταπραχθέντων, καὶ διὰ πάσας αἰτίας τὴν Γαλατίαν εἰρηνεῖσθαι νομίζοντος Καίσαρος, κατεςραμμένων τῶν Βελγῶν, ἀπελασθέντων ἐκ τῆς Γαλατίας τῶν Γερμανῶν, ἡττηθέντων δὲ ἐν τοῖς Ἄλπεσι τῶν Σηδούνων, καὶ οὕτως ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος, εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν ἀπάραντος, (ἠβούλετο μὲν γὰρ ταῦτά τε τὰ ἔθνη ἰδεῖν, καὶ αὐτῶν τὴν χώραν γινώσκειν) ἄλλος εὐθὺς ἐν τῇ Γαλατίᾳ πόλεμος συνεῤῥώγη· οὗ αἰτία αὕτη ἐγένετο· ὁ μὲν γὰρ Πούπλιος Κράσσος, ἀνὴρ νέος μετὰ τοῦ ἑβδόμου τάγματος ἐν τῇ τῶν Ἀνδῶν, πλησίον τοῦ Ὠκεανοῦ οἰκούντων, παρεχείμαζεν. Οὗτος δ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις σπανιότης σίτου ἐδόκει εἶναι, ἄρχοντάς τε τῶν ςρατιωτῶν, καὶ χιλιάρχους πολλοὺς εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις, ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια διέπεμψεν· ἐν οἷς καὶ Τίτος μὲν Τεῤῥασίδιος, εἰς τὴν τῶν Οὐνέλλων· Μάρκος δὲ Τρήβιος Γάλλος, εἰς τὴν τῶν Κουριοσολίτων· ὁ δὲ Κοΐντος Βηλάνιος, μετὰ τοῦ Τίτου Σιλίου, εἰς τὴν τῶν Οὐενετῶν χώραν ἐπέμφθησαν.

VIII. Ἡ δὲ πόλις αὐτῶν πάσης τῆς παραθαλασσίας ταύτης τῆς χώρας δυνατωτάτη ἐςί· πρῶτον μὲν, ὅτι τε πολλὰς ναῦς οἱ Οὐενετοὶ, αἷς εἰς τὴν Βρηταννίαν εἰώθασι πλεῖν, κέκτηνται, καὶ ἐμπειρίᾳ τῶν ναυτικῶν τοὺς ἄλλους ὑπεραίρουσιν· ἔπειτα δὲ, ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς θαλάσσης ὁρμῇ τε καὶ εὐρύτητι ὀλίγων ἐνόντων ὅρμων,

καὶ τούτους αὐτοὶ ἔχοντες, πάντας σχεδὸν τοὺς ταύτῃ τῇ θαλάσσῃ χρῆσθαι εἰωθότας, ὑποτελεῖς ἔχουσιν. Οὗτοι μὲν πρότεροι τόν τε Σίλιον, καὶ τὸν Βελάνιον δι' αὐτῶν τοὺς σφῶν ὁμήρους ἀπολήψεσθαι ἐλπίζοντες, κατέσχον. Ἔπειτα δὲ τῇ τούτων δυνάμει οἱ πρόσχωροι ἀναπεισθέντες, (ὡς εἰσὶ ταχεῖαί τε καὶ ὀξεῖαι τῶν Γάλλων αἱ βουλαὶ) διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τόν τε Τρήβιον, καὶ τὸν Τηῤῥασίδιον κατέσχον· εὐθύς τε πρέσβεις διὰ τῶν ἀρχόντων σφῶν πέμψαντες, ἀλλήλοις μὲν συνώμοσαν, μηδὲν ἄνευ τῆς κοινῆς ποιήσειν γνώμης, τὴν δ' αὐτὴν τῆς τύχης ἀπόβασιν ἀλλήλοις ὑποίσειν· τάς τε λοιπὰς παρακαλοῦσι πόλεις, τὴν ἣν παρὰ τῶν προγόνων παρέλαβον ἐλευθερίαν διαφυλάττειν μᾶλλον, ἢ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δουλείαν ἀνέχεσθαι· πᾶσαν δ' εὐθὺς τὴν παραθαλασσίαν ταὐτὸ ἀναπείσαντες σὺν τῇ πάντων γνώμῃ πρεσβείαν πρὸς τὸν Κράσσον ἔπεμψαν, εἰ τοὺς αὐτοῦ θέλοι ἀναλαμβάνειν, τοὺς σφῶν ὁμήρους ἀπυπέμπειν κελεύοντες.

IX. Ταῦτα δ' εὐθέως ὑπὸ τοῦ Κράσσου μαθὼν ὁ Καῖσαρ, αὐτὸς διὰ τὸ μακρὰν ἐντεῦθεν ἀπέχειν, ναῦς ἐν τούτῳ μεγάλας ἐν τῷ Λίγηρι ποταμῷ εἰς τὸν Ὠκεανὸν εἰσβάλλοντα ναυπηγεῖσθαι, ἐρέτας δ' ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν συλλέγεσθαι, ναύτας τε καὶ κυβερνήτας ἐκλέγεσθαι προσέταξεν· τούτων δ' εὐθὺς πραχθέντων, αὐτὸς μὲν ὡς ἠδύνατο, διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐνιαυτοῦ, τάχιστα ἐπὶ τὴν αὐτοῦ στρατιὰν ἀπῆρεν. Οἱ δὲ Οὐενετοὶ, καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, τὴν τοῦ Καίσαρος ἔφοδον γνόντες, ὅσον τ' ἠδικήκεσαν ἑαυτοῖς συνειδότες, ὅτι τοὺς πρέσβεις (ὧν ἀεὶ παρὰ πᾶσιν ὅσιόν τε καὶ ἄδειαν ἔχον τὸ ὄνομα ἐγένετο) κατασχόντες, ἔδησαν, διὰ τὴν τοῦ κινδύνου μεγαλότητα, τά τε πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευάζειν, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς τὰ ναυτικὰ προνοεῖν διενοήθησαν, τοσούτῳ μείζονι ἐλπίδι, ὅτι τῇ τοῦ τόπου φύσει μάλιστα ἐθάῤῥουν· πρῶτον μὲν γὰρ, τὰς μὲν κατὰ γῆν ὁδοὺς ἕλεσι κατατέμνεσθαι, τὴν δὲ ναυτιλίαν διά τε τὴν τῶν χωρίων ἀπειρίαν, καὶ τὴν τῶν λιμένων ὀλιγότητα τοῖς Ῥωμαίοις κωλύεσθαι, ᾔδεσαν· ἔπειτα δὲ, τοὺς Ῥωμαίους πολὺν παρὰ σφίσι χρόνον, διὰ τὴν τῶν ἐπιτηδείων ἀπορίαν, μὴ δυνήσεσθαι μένειν, ἐθάῤῥουν· πρὸς τούτοις δὲ, κἂν πάντα σφί-

σιν ἐναντιῶνται, ὅμως σφᾶς μὲν πλεῖςον τῇ ναυτικῇ δύνασθαι, τοὺς δὲ Ῥωμαίους οὐδαμῶς τε νεῶν εὐπορεῖν, οὔτε τῶν χωρίων, ἐν οἷς τὸν πόλεμον ἔμελλον ποιήσασθαι, τά τε βράχη καὶ τοὺς λιμένας, οὔτε τὰς νήσους γινώσκειν, τὸ πᾶν τε διαφέρειν τάς τ' ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ τῷ μεγάλῳ Ὠκεανῷ ναυτιλίας, ἐλογίζοντο. Οὕτω μὲν οὖν βουλευσάμενοι, τὰς μὲν πόλεις σφῶν ὀχυροῦσι, σιτία ἀπὸ τῶν ἀγρῶν εἰς αὐτὰς συγκομίζουσι· καὶ ναῦς ἐν τῇ Οὐενετικῇ, ἐνταῦθα τὸν Καίσαρα πρότερον ἐμβολὴν ποιήσεσθαι σάφ' εἰδότες, ὡς ἠδυνήθησαν πλείςας συνήθροισαν· συμμάχους δὲ σφίσι πρὸς τοῦτον τὸν πόλεμον, τούς τε Ὀσισίνους, καὶ τοὺς Λεξοβίους, καὶ τοὺς Ναννῆτας, καὶ τοὺς Ἀμβιλιάτας, καὶ τοὺς Μορίνους, τούς τε Διαβολίντρας, τούς τε Μεναπίους ποιησάμενοι, βοηθείας πρὸς τούτοις ἐκ τῆς Βρηταννίας, ἀντικειμένης σφίσι, παρακαλοῦσι.

X. Τοιαῦται οὖν, ἃς ἤδη εἰρήκαμεν, τοῦ ἐνταῦθα πολεμεῖν τῷ Καίσαρι προὐτίθεντο· αὐτὸν μέντοι πολλὰ ἐπὶ τοῦτον τὸν πόλεμον παρώτρυνον· πρῶτον μὲν ἥ τε εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὕβρις τοῦ τοὺς ἱππέας Ῥωμαίους κατασχεῖν, καὶ ἡ μετὰ τὴν προσχώρησιν ἐπανάςασις, καὶ ἡ δοθέντων ὁμήρων ἀπόςασις, πρὸς τούτοις τε καὶ ἡ τοσούτων πόλεων συνωμοσία· ἔπειτα δὲ, μὴ εἰ τούτου ἀμελήσειε τοῦ πράγματος, τὰ λοιπὰ ἔθνη ταὐτὸ σφίσιν ἐξεῖναι ἡγοῖντο· πάντας τοιγαροῦν τοὺς Γάλλους νεωτέρων ἐπιθυμοῦντας πραγμάτων εἰδὼς, καὶ ῥᾳδίως πρὸς τὸν πόλεμον ἐξοτρύνεσθαι, πάντας δ' ἀνθρώπους, φύσει μὲν σπουδάζειν τῇ ἐλευθερίᾳ, μισεῖν δὲ δουλείαν γινώσκων, πρὶν ἢ πλείους συμπνεῦν πόλεις, μεριςέον τὸν ςρατὸν, καὶ εὐρύτερον διαθετέον ἡγήσατο εἶναι.

XI. Καὶ πρῶτον μὲν οὖν τὸν ὕπαρχον Τίτον Λαβιηνὸν ἐπὶ τοὺς πλησίον τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντας Τρευΐρους μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἔπεμψεν· ἐντειλάμενος αὐτῷ, τούς τε Ῥήμους καὶ τοὺς λοιποὺς πορεύσαντα Βέλγοὺς ἐν τῷ δέοντι κατέχειν, καὶ τοὺς Γερμανοὺς, (ὧν λόγος ἦν, ὡς ἐπὶ τὴν τῶν Βελγῶν βοήθειαν ὑπ' αὐτῶν παρακληθέντες ἥκοιεν) εἰ βίᾳ σὺν ναυσὶ τὸν ποταμὸν διαβαίνειν ἐπιχειρήσειαν, ἀποκωλύειν. Ἔπειτα δὲ τὸν Πούπλιον

Κράσσον σὺν δώδεκα σπείραις, καὶ πολλῇ ἵππῳ εἰς τὴν Ἀκυϊτανίαν ἐμβάλλειν ἐκέλευσε, μὴ ἐκ ταύτης τῆς χώρας ἐπικουρίαι εἰς τὴν Γαλατίαν πέμποιντο, καὶ τοσαῦτα ἔθνη ἀλλήλοις συςαίη. Τὸν δὲ ὑποςρατηγὸν Κοΐντον Τιτούριον Σαβῖνον μετὰ τριῶν ταγμάτων ἐπί τε τοὺς Οὐνέλλους, καὶ τοὺς Κουριοσολίτας, καὶ τοὺς Λεξοβίους, τὴν ἐκείνων δύναμιν διείργειν αὐτῷ παραγγείλας, ἐπέμψατο. Τὸν Δέκιον δὲ Βροῦτον τῷ τε ςόλῳ, καὶ ταῖς Γαλατικαῖς ναυσὶν, ἃς ἔκ τε τῶν Πικτόνων, καὶ τῶν Σαντόνων, τῶν τε λοιπῶν εἰρηνούντων ἐθνῶν συνελθεῖν ἐκέλευσεν, ἐπέςησεν, ὡς δύναιτο τάχιςα εἰς τὴν τῶν Οὐενετῶν χώραν ἐλθεῖν κελεύσας. Αὐτὸς δὲ ἐνταῦθα μετὰ τῆς πεζικῆς δύναμεως ἤλασεν.

XII. Οὕτω δὲ σχεδὸν πᾶσαι ἔκειντο αὐτῶν αἱ πόλεις· ἐν ἐσχάτοις μὲν γὰρ τοῖς ἰσθμοῖς καὶ τοῖς ἄκροις κείμεναι, οὔτε μὲν πεζοῖς, διὰ τὴν ἐν δώδεκα ὥραις δὶς γενομένην τῆς θαλάσσης πλημμυρίδα, οὐδέ γε ναυσὶν, ὅτι πάλιν ἀμπώτεως συμβάσης αἱ νῆες ἐν τῇ ψάμμῳ ἐκακοῦντο, εὐπρόσιται ἦσαν· ὥς' ἀμφοτέροις τούτοις ἡ ταύταις προσβολὴ ἐκωλύετο· εἰ δέποτε μεγαλότητι ἔργου, ἐξωσθείσης χώμασί τε καὶ ὄγκοις τισὶ τῆς θαλάττης, καὶ τούτοις τῷ τείχει εἰς ὕψος ἐξισασμένοις, ἡττηθέντες, περὶ τῆς σωτηρίας ἀνελπίσειαν, πολὺ νεῶν πλῆθος, ἅτε δὴ αὐτῶν εὐποροῦντες, προσῆγον, καὶ τὰ σφῶν πάντα ἐξενεγκόντες, εἰς τὰς πλησίον πόλεις ἀνεχώρουν· καὶ ἐνταῦθα, ταῖς τῶν τόπων αὐταῖς ἐπικαιρείαις ἀπεμάχοντο. Ταῦτα δὲ τοσούτῳ ῥᾷον τὸ πλεῖςον τοῦ θέρους ἐποίουν, ὅσῳ αἱ τῶν Ῥωμαίων νῆες τῷ χειμῶνι κατείχοντο· πολλή τ' ἦν αὐτοῖς, τοῦ ἐν τῷ ἀπεράντῳ Ὠκεανῷ μεγάλου συμβάντος χειμῶνος, καὶ ὀλίγων, σχεδόν τ' οὐκ ὄντων, λιμένων, ναυτίλλειν δυσχέρεια.

XIII. Αἱ δ' αὐτῶν νῆες κατεσκευασμέναι τε καὶ καθωπλισμέναι ἦσαν τούτῳ τῷ τρόπῳ· αἱ μὲν τροπίδες ὀλίγον τι εὐρύτεραι τῶν τοῦ Καίσαρος ἦσαν, ἵνα τὴν ἀμπώτιδα ῥᾷον δύναιντο ὑποφέρειν· αἱ δὲ πρῶραι ἀμωσγέπως ὑψωθεῖσαι, καὶ αἱ πρύμναι πρὸς τοὺς μεγάλους χειμῶνας, καὶ τὰς πλημμυρίδας ἡρμοσμέναι, σύμπασαί θ' αἱ νῆες κλήθρῃ, πρὸς τὸ πᾶσαν βίαν τε καὶ λύμην

ὑποφέρειν, ἦσαν κατεσκευασμέναι· καὶ τὰ μὲν καταςρώματα ποδιαίοις τὸ πάχος δοκοῖς ἐπεποίητο, καὶ σιδηροῖς γόμφοις, παχύτητα ἀντίχειρος δακτύλου ἔχουσι, διήλαςο· αἵ τ' ἄγκυραι σιδηραῖς ἁλύσεσιν ἀντὶ σχοινίων ἐδέδεντο· τὰ δ' ἱςία λεπτῶς βεβυρσευμένοις δέρμασιν ἀντὶ λίνου ἐπεποίητο, ἢ διὰ τὴν τοῦ λίνου ἀπορίαν, καὶ τὴν τῆς αὐτοῦ χρείας ἀπειρίαν, ἢ, ὃ μᾶλλον συνετώτερον, ὅτι τοσούτους τοῦ Ὠκεανοῦ χειμῶνας, καὶ τοσαύτας τῶν ἀνέμων ὁρμὰς ἀνέχεσθαι, τοσαύτας τε νῆας ἱςίοις ἐκ λίνου πεποιημένοις δύνασθαι κυβερνᾶσθαι, οὐκ ἐνόμιζον. Ἐν δὲ τῇ πρὸς ταύτας συμπλοκῇ, μόνῃ τῇ ταχύτητι, καὶ τῷ ὑπὸ τῶν ἐρετμῶν ὠθισμῷ προεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι· τὰ δὲ λοιπὰ πρός τε τὴν τῶν τόπων φύσιν, καὶ τὴν τοῦ χειμῶνος βίαν, τοῖς Γάλλοις ἦσαν ἐπιτηδειότερά τε καὶ ἁρμοδιώτερα· τοσοῦτό τ' ἦν τῶν νεῶν ὕψος τε, καὶ τοσαύτη ςεῤῥότης, ὥςε οὔτε τῷ ἀκρωτηρίῳ αὐτὰς βλάπτειν, οὔτε ῥᾳδίως βέλος ἐπαφιέναι οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο, οὔτε ῥᾳδίως διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν σκοπέλων κατείχοντο. Ἀλλ' ἀνέμου μὲν σφοδροῦ γενομένου, ἑαυτοὺς τῷ ἀνέμῳ εἴων, καὶ ῥᾷον τὴν βίαν τοῦ χειμῶνος ἔφερον, καὶ ἐν τῇ ψάμμῳ ἀσφαλέςερον κατέμενον· ἀμπώτεως δ' ἐπιγενομένης, οὔτε τὰς πέτρας, οὔτε τὰ σκοπέλη (ἃ πάντα τοῖς Ῥωμαίοις φοβητέα ἦν) ἐδεδίεσαν.

XIV. Ἐπειδὴ μὲν οὖν πολλὰς αὐτῶν ἑλὼν πόλεις ὁ Καῖσαρ, τούτοις τὴν αὐτῶν φυγὴν μὴ κατέχεσθαι, καὶ μάτην πονεῖν, οὔτε δύνασθαι οὕτως αὐτοὺς βλάπτειν ἔγνω, κράτιςον ἡγήσατο εἶναι τὸν ἑαυτοῦ ςόλον περιμένειν· ὃν ἐπειδὴ τάχιςα ἀφιγμένον ᾔσθοντο οἱ πολέμιοι, νῆες αὐτῶν ὡς εἴκοσι καὶ διακόσιαι, εὖ παρεσκευασμέναι, καὶ πᾶσιν ὅπλοις καθωπλισμέναι, ἐκ τοῦ λιμένος ὁρμῶσαι, τοῖς Ῥωμαίοις ἀντανήγοντο· ὥς' οὐδ' αὐτῷ Βρούτῳ τῷ ναυάρχῳ, οὔτε τοῖς χιλιάρχοις, ὧν μιᾷ ἕκαςος νηῒ ἐφειςήκει, δῆλον ἦν τί ποιητέον εἴη, ἢ τίνα τρόπον μάχης ἐπιτηδευτέον· τῷ μὲν γὰρ ἀκρωτηρίῳ μὴ δύνασθαι σφᾶς τοὺς Γάλλους βλάπτειν ᾔδεσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τῶν πύργων ἀνοικοδομηθέντων, ὅμως τῶν πρυμνῶν τῶν βαρβάρων τὸ ὕψος αὐτοὺς ὑπερῇρε· καὶ τὰ μὲν τῶν Ῥωμαίων βέλη οὐκ ἠδύναντο εἰς τὰς

τῶν πολεμίων ναῦς εἰσαφικέσθαι· τὰ δὲ ὑπὸ τῶν Γάλλων πεμπόμενα, βιαίως κατεφέρετο. Ἐν δ' ἦν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων προπαρεσκευασμένον, ὃ μεγάλως τότ' αὐτοὺς ὠφέλησε· δρέπανα ἀπηγμένα ἐμβληθέντα ξύλοις ἀνατεταμένοις, οὔτε πάνυ τὴν ὄψιν διαφέροντα τῶν γεωργικῶν δρεπάνων· τούτοις μὲν καταληφθεῖσαι αἱ τῶν πολεμίων ὑπέραι, καὶ τῇ τῶν τοῦ Καίσαρος νεῶν, ὑπὸ τῶν κωπῶν ὠθουμένων, ῥύμῃ καθελκόμεναι, ἐρρήγνυοντο· ὧν καταχεκομμένων, ἀναγκαίως αἱ κεραῖαι κατέπιπτον· ὥςε πάσης τῆς τῶν πολεμίων ἐλπίδος ἐν τοῖς ἱςίοις τε, καὶ τοῖς ἄλλοις καθοπλίσμασιν οὔσης, τούτων ἀφῃρημένων, πᾶσαν ἐν ταὐτῷ χρόνῳ ἡ τῶν νεῶν τούτων χρῆσις ἀφῃρεῖτο. Ἡ μὲν οὖν λοιπὴ μάχη ἐν ἀλκῇ ἔκειτο ᾗ οἱ Ῥωμαῖοι ῥᾳδίως ἐνίκων, καὶ τοσούτῳ προθυμότερον ἠγωνίζοντο, ὅσῳ εἰς ὄψιν τοῦ Καίσαρος καὶ παντὸς τοῦ ςρατοῦ ἡ μάχη ἐποιεῖτο· ὥςε οὐδεμία ἠδύνατο λανθάνειν ἀνδραγαθία· πάντες γὰρ οἱ γήλοφοι, καὶ πάντα τὰ εἰς τὴν θάλασσαν καθήκοντα ἀκρωτήρια ὑπὸ τοῦ ςρατοῦ εἴχοντο.

XV. Καταβληθέντων δ', ὡς εἴρηται, τῶν κεραιῶν, δύο ἢ τρεῖς τῶν Ῥωμαίων νῆες μίαν τῶν πολεμίων περιϊςᾶσαι, καὶ βιαίως οἱ ςρατιῶται εἰς τὰς ἐκείνων ναῦς εἰσεπήδων· ὃ οἱ πολέμιοι ἰδόντες, καὶ πολλὰς σφῶν ναῦς ἀποβαλόντες, καὶ βοηθεῖν τούτῳ μὴ δυνηθέντες, φυγεῖν ἐπεχείρησαν· ἤδη τε τῶν νεῶν τῷ ἀνέμῳ φερομένων, τοσαύτη εὐθὺς γαλήνη συνέβη, ὥς' αὐτὰς μὴ δύνασθαι, κινεῖσθαι. Ὃ μάλιςα πρὸς τὸ παντελῶς τὴν μάχην κατεργάζεσθαι συνεβάλλετο· ἑκάςας μὲν γὰρ τὰς ἐκείνων ναῦς οἱ Ῥωμαῖοι καταλαβόντες, οὕτως αὐτὰς ἐπόρθησαν, ὥς' ὀλίγαι ἐξ αὐτῶν, τῆς νυκτὸς τὴν μάχην μέχρι δείλης ἐξ ὥρας τετάρτης διαγεγενήμενην διαλυσάσης, εἰς τὴν γῆν διεσώθησαν.

XVI. Ταύτῃ δὲ τῇ ναυμαχίᾳ πάντα τὸν τῶν τ' Οὐενετῶν καὶ τῆς παραθαλασσίας πόλεμον ὁ Καῖσαρ κατειργάσατο· ἐν ταύτῃ μὲν γὰρ πάντες θ' οἱ νέοι, καὶ πάντες ὅσοι ἔν τινι βουλῆς ἢ ἀξιώματος χώρᾳ ἐτύγχανον ὄντες πρεσβύτεροι, συνεληλύθεσαν, πάσας τὲ πάντοσε τὰς σφῶν ναῦς ἐνταῦθα συνηθροί-

κεσαν· ἃς τότ' ἀποβαλόντες, οἱ λοιποὶ οὐδ' ὅποι ἂν φυγόντες σωθεῖεν, οὐδ' ὅπως τὰς σφῶν πόλεις διαφυλάττοιεν, οὐκ εἶχον· ὥςτ' ἀναγκαίως πάντα τε τὰ σφῶν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς τῷ Καίσαρι παρέδοσαν. Αὐτὸς δὲ (ἵνα τοῦ λοιποῦ τὸ περὶ τοὺς πρέσβεις ὅσιον ὑπὸ τῶν βαρβάρων διαφυλάττοιτο) ἐκείνους ἰσχυρότατα εἶναι τιμωρητέους νομίζων, τὴν μὲν αὐτῶν σύγκλητον πᾶσαν μετῆλθε· τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέδοτο.

XVII. Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ Τιτούριος Κοΐντος Σαβῖνος μετὰ ταύτης, ἧς παρὰ τοῦ Καίσαρος παρέλαβε, δυνάμεως, εἰς τὴν τῶν Οὐνέλλων παρεγένετο χώραν. Ἡγεῖτο δὲ τούτων Βιρίδοβιξ, καὶ τῶν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀφεστηκυιῶν πόλεων ἦρχεν, ἐξ ὧν στρατιάν τε, καὶ μεγάλας δυνάμεις ἐπῆκτο· ἐν ταῖς ὀλίγαις τε ταύταις ἡμέραις, οἱ μὲν Αὐλέρκοι, καὶ οἱ Ἐβουρόβικες, καὶ οἱ Λεξόβιοι τὴν σφῶν σύγκλητον, αἰτίαν τοῦ πολέμου εἶναι μὴ βουλομένην, διαφθείραντες, τὰς πύλας σφῶν ἔκλεισαν, καὶ πρὸς τὸν Βιριδόβικα ἀπέστησαν· πολύ τε πρὸς τούτοις λῃστῶν τε, καὶ ἐπιτρίπτων ἀνδρῶν πλῆθος, λείας ἐλπίδι, καὶ πολέμου ἐπιθυμίᾳ, ἀπὸ τῆς γεωργίας ἀποτραπέντες, πάντοθεν τῆς Γαλατίας ἐνταῦθα συνεῤῥυήκεσαν. Ὁ μὲν οὖν Σαβῖνος, ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κειμένῳ ἐν τόπῳ πρὸς πάντα ἐπιτηδείῳ, τοῦτο γνούς, κατέμενεν· ὁ δὲ δὴ Βιρίδοβιξ, στάδια ἀμφὶ τὰ ἓξ καὶ δέκα ἀπ' αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ καθ' ἑκάστην τὸ στράτευμα προάγων, ἕτοιμον ἑαυτὸν εἰς τὴν μάχην παρεῖχεν· ὥστ' οὐχ ὅπως ὑπὸ τῶν πολεμίων Σαβῖνος κατεφρονεῖτο, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν ἐνεκαλεῖτο· τοσαύτην μὲν γὰρ φόβου παρεῖχε δόκησιν, ὥστ' ἤδη οἱ πολέμιοι ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔρυμα ἰέναι ἐτόλμων. Τοῦτο δὲ διὰ ταύτην ἐποίει τὴν αἰτίαν· οὐχ ἡγεῖτο μὲν γὰρ ὑπάρχου εἶναι, πρὸς τοσοῦτο πολεμίων πλῆθος, ἄλλως τε καὶ ἀπόντος τοῦ αὐτοκράτορος, εἰ μὴ τινὸς φαινομένης πλεονεξίας, διακινδυνεύειν.

XVIII. Ταύτης δὲ τῆς φόβου δοκήσεως ἤδη παρὰ τοῖς πολεμίοις βεβαιωθείσης, Γάλλον μέν τινα ἐκ τῶν συμμάχων, συνετόν, τε καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειον, ἐξελέξατο· καὶ τοῦτον, πολλά θ' ἅμα δούς, καὶ πολλὰ ὑποσχόμενος, πρὸς τοὺς πολεμίους

ἀπιέναι ἀνέπεισε, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐκείνῳ φανερώσας· Οὗτος δ' ὡς αὐτόμολός τις πρὸς αὐτοὺς ἀφικόμενος, δεινῶς μὲν φοβεῖσθαι τοὺς σὺν Σαβίνῳ Ῥωμαίους ἐδίδαξε, αὐτόν τε τὸν Καίσαρα ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν Οὐενετῶν ϛενοχωρεῖσθαι, οὔτε πλεῖον τὸν Σαβῖνον ἀναβλήσεσθαι, τοῦ μὴ ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ λάθρα ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου τὴν ϛρατιὰν ἐξαγαγόντα, ἐπὶ τὴν τοῦ Καίσαρος βοήθειαν πορεύεσθαι· ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ὁ ὅμιλος αὐτῶν σύμπας ἀνεβόησεν, ὡς τὸν τοῦ τὸ πρᾶγμα καλῶς κατεργάζεσθαι καιρὸν οὐ δέοι προέσθαι, ἀλλ' ὡς τάχιστα πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων ϛρατόπεδον ὁρμᾷν. Πολλὰ δὲ τοὺς Γάλλους πρὸς τοῦτο παρώτρυνε· πρῶτον μὲν ἡ ἐν ταῖς πρόσθεν ἡμέραις τοῦ Σαβίνου μέλλησις· ἔπειτα δ' ἡ τοῦ αὐτομόλου βεβαίωσις· μετέπειτα δὲ καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδείων (ἀμελῶς γὰρ αὐτῶν ἐπεμελήθησαν) ἰσχυρὰ· σπάνις ἥ θ', ἣν ἐν τῷ Οὐενετικῷ πολέμῳ ἐποιοῦντο, ἐλπίς· καὶ ὅτι φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ἃ ἐπιθυμοῦσι, ταῦτ' εὐθὺς πιϛεύειν. Τούτοις μὲν οὖν ἀναπεισθέντες, τὸν μὲν Βιριδόβικα, καὶ τοὺς λοιποὺς σφῶν ϛρατηγοὺς οὐ πρότερον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφιᾶσι, πρὶν ἢ αὐτοῖς συνεχώρησαν, λαβόντας τὰ ὅπλα, ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων χαράκωμα ὁρμᾷν. Τούτου δὲ τυχόντες οἱ Γάλλοι, φαιδροὶ, ὡς καὶ ἤδη πάμπαν νικήσαντες, κληματίδας καὶ φρύγανα πολλὰ ὁμοῦ δὴ, ὡς τούτοις τὰς τῶν Ῥωμαίων πληρώσοντες τάφρους, συνελέξαντο, καὶ πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων δρόμῳ ἤλασαν ϛρατόπεδον.

XIX. Ὁ δὲ τούτου τόπος ὑψηλὸς μὲν ἦν, κατὰ μικρὸν δὲ πρανὴς, ἀμφὶ τὰ ὀκτὼ ϛάδια. Ἐνταῦθα μὲν δρομαῖοι θέοντες, ὥϛε τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τὴν καθοπλισίαν σχολὴν σχεδὸν μὴ γενέσθαι, ἀπειπόντες παρεγένοντο. Ὁ δὲ Σαβῖνος τοὺς ϛρατιώτας ἐπὶ τὴν σύνοδον παροτρύνας, πᾶσιν αὐτοῖς ἀσμένοις σημεῖον ἦρε τῆς μάχης, καὶ ἐπὶ τοὺς πολεμίους, δι' ἃ ἔφερον φρυγάνων φορτία, δύο πύλαις ἐπεξιέναι παρηγγύησεν. Ἐνταῦθα δὲ διά τε τοῦ χωρίου τὴν θέσιν, καὶ τῶν μὲν πολεμίων τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην ἀγνοούντων, καὶ ἤδη ἀπειπόντων, τῶν δὲ Ῥωμαίων ἔτ' ἀκεραίων ὄντων, καὶ ἐν ταῖς πρόσθεν μάχαις εὖ ἠσκημένων, συνέβη τοὺς πολεμίους οὐδὲ μίαν δυνηθῆναι αὐτῶν ἐμβολὴν

ὑπομένειν, ἀλλὰ πάντας ὁμοῦ εἰς φυγὴν ὁρμῆσαι· αὐτοὺς δ' ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι νεαλεῖς ἔτ' ὄντες καταλαβόντες, τοὺς μὲν πλείςους ἀπέκτειναν· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπιδιώξαντες οἱ ἱππεῖς, ὀλίγους, φυγῇ σῶσαι ἑαυτοὺς συνεχώρησαν, ὥς' ἐν μὲν ταυτῷ, τήν τε τοῦ Καίσαρος ναυμαχίαν ὁ Σαβῖνος, καὶ τὴν τοῦ Σαβίνου ταύτην νίκην ὁ Καῖσαρ κατέμαθε. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν μάχην οἱ Οὐνέλλοι τά τε σφῶν πάντα, καὶ σφᾶς αὐτοὺς τῷ Σαβίνῳ παρέδοσαν· ὡς μὲν γὰρ πρὸς τὸ πολέμους αἵρεσθαι προπετεῖς τε, καὶ πρόθυμοι εἰσὶν οἱ Γάλλοι· ὡσαύτως μαλακοί τε, καὶ ἐν τοῖς δυςυχήμασι οὐ καρτερικοὶ γίνονται.

XX. Περὶ δὲ τούτους τοὺς καιροὺς ὁ Πούπλιος Κράσσος εἰς τὴν Ἀκυϊτανίαν (κατὰ δὲ τήν τε τῆς χώρας εὐρύτητα, καὶ τὸ τῶν ἐνοικούντων ἀνθρώπων πλῆθος, τρίτον μέρος τῆς Γαλατίας νομιςέα ἐςὶν) ἀφίκετο· ἐν τῇ αὐτῇ δ' ἐκείνῃ χώρᾳ πολεμητέον εἶναι ἑαυτῷ, ἐν ᾗ παρ' ὀλίγον πρόσθεν ὁ Λούκιος Βαλήριος Πρηκόνιος, ςρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, σὺν τῇ ςρατιᾷ ἡττηθεὶς διεφθάρη, ἔνθεν θ' ὁ Λούκιος Μάλλιος αὐτὸς, ὁ προὔπατος, τὰ σκευοφόρα ἀποβαλὼν, ἔφυγεν, ἐννοούμενος, ἀμελῶς διαχειριςέα εἶναι τὰ πράγματα οὐκ ᾠήθη· ἀλλ' ὡς τάχιςα τὸν ςρατὸν ἐπισιτισάμενος συμμάχους τε πολλοὺς καὶ ἵππον πολλὴν συναθροίσας, πολλούς τε πρὸς τούτοις ἄνδρας ἀρίςους ἔκ τε τῆς Τολώσης, καὶ Καρκασῶνος, καὶ Ναρβῶνος (πόλεις δ' ἐν τῇ Γαλατίᾳ, καὶ ἐγγὺς ἐπικρατείας αὗται εἰσὶν) ὀνομαςὶ παρακαλεσάμενος, εἰς τὴν τῶν Σοντιάτων χώραν ἐνέβαλεν· οἳ τὴν αὐτοῦ ἔφοδον τάχιςα γνόντες, σὺν πολλῷ τε πεζικῷ, καὶ ᾧ μάλιςα δύνανται ἱππικῷ, ἐν τῇ ὁδῷ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέθεσαν. Καὶ πρῶτον μὲν τοῖς Ῥωμαίοις συνέμιξαν οἱ αὐτῶν ἱππεῖς· ἔπειτα δὲ, τοῖς Ῥωμαίοις, τούτους νικήσασι καὶ ἐπιδιώκουσιν, εὐθέως τὴν πεζικὴν ἔδειξαν δύναμιν· αὐτοῖς τε ἄλλος ἄλλοσε εἰς τὴν δίωξιν διεσπαρμένοις ἐπιθέμενοι, τὴν μάχην ἀνενεώσαντο.

XXI. Καὶ ἐῤῥωμένως μὲν καὶ ἀκριβῶς ἀμφότεροι ἐμαχέσαντο ἐπὶ πολύ· οἱ μὲν Σοντιάτες ταῖς σφῶν πρόσθεν νίκαις θαῤῥοῦντες, καὶ τὴν πάσης τῆς Ἀκυϊτανίας σωτηρίαν ἐν τῇ σφῶν ἀρετῇ κεῖσθαι ἡγούμενοι· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, τί, ἀπόντος τοῦ σφῶν

αὐτοκράτορος, καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων, δύναιντο ποιεῖν, νεανίσκου σφίσιν ἡγουμένου, ἐπιδείξασθαι βουλόμενοι· τέλος τε τοὺς πολεμίους ἤδη ὑπὸ τῶν τραυμάτων ἀπειρηκότας, εἰς φυγὴν ἔτρεψαν· καὶ συχνοὺς αὐτῶν διαφθείραντες ἐν τῇ ὁδῷ, πόλει ἐκείνων προσέβαλλον. Ἀλκίμως δ' αὐτῶν ἀπομαχομένων, κριοὺς μὲν, καὶ πύργους ὁ Κράσσος κατεσκευάσατο· αὐτοὶ δ' ἄλλοτε μὲν ἐξόδους ποιήσασθαι ἐπιχειρήσαντες, ἄλλοτε δὲ ὑπονόμους, ὧν, πολλῶν παρὰ σφίσι ὄντων χαλκειῶν, ἐμπειρότατοι εἰσὶν Ἀκυϊτανοὶ, ὑπὸ τὰς μηχανὰς ὀρύξαντες, ἐπειδὴ διὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπιμέλειαν οὐδὲν ἀνυόντες ἔγνωσαν, πρέσβεις πρὸς τὸν Κράσσον πέμποντες, δέχεσθαι σφᾶς εἰς προσχώρησιν αὐτὸν ἱκέτευον· τούτου μὲν τυχόντες, καὶ τὰ ὅπλα παραδιδόναι κελευσθέντες, τὸ προςαχθὲν ἐποιήσαντο.

XXII. Πάντων δὲ τῶν ἐκεῖ Ῥωμαίων τῷ πράγματι τούτῳ τὸν νοῦν προσεχόντων, ἄλλῃ τῆς πόλεως ὁ ϛρατηγὸς αὐτῶν Ἀδκαντούϊνος σὺν ἑξακοσίοις συνωμόταις, οὓς αὐτοὶ Σολδουρίους, προσαγορεύουσιν (ὧν αὕτη ἐϛὶν ἡ σύμβασις· πρῶτον μὲν, πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ ἀγαθῶν τούτοις, οἷς ἅπαξ φιλίαν συνώμοσαν, κοινωνεῖν· ἔπειτα δὲ, εἴ τι δεινὸν ποτὲ συμβῇ, ἢ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις τύχην ὑποφέρειν, ἢ καὶ ἑαυτοὺς καταχρήσασθαι· οὔτε γ', ἕως τοῦδε ἐφ' ὅσον γ' ἐξικνεῖται ἡ τῶν ἀνθρώπων μνήμη ἐγένετο ἀνὴρ, ὅϛις, φονευθέντος τούτου, ᾧ φιλίαν συνώμοσεν, τὸ μὴ ἀποθανεῖν παραιτήσειε·) σὺν τούτοις μὲν οὖν ἐξιέναι ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐπεχείρησεν ὁ Ἀδκαντούϊνος· κραυγῆς δ' ἐνταῦθα ἐπαρθείσης, τῶν τε Ῥωμαίων ἐπὶ τὰ ὅπλα τρεχόντων, καὶ μάχης ἰσχυρᾶς γενομένης, εἰς τὴν πόλιν ἐσαρραχθεὶς, ὅμως εἰς προσχώρησιν ἑαυτὸν δέχεσθαι παρὰ τοῦ Κράσσου διεπράξατο.

XXIII. Τὰ μὲν οὖν ὅπλα καὶ ὁμήρους παρ' αὐτῶν λαβὼν ὁ Κράσσος, ἐπὶ τὴν τῶν Βοκατῶν καὶ τῶν Ταῤῥουσατῶν χώραν ἤλασεν. Οἱ δὲ βάρβαροι ἐποτρυνθέντες, ὅτι ὀλίγαις πρόσθεν ἡμέραις πόλιν τῆς τε φύσεως καὶ τῆς τέχνης εὖ ἔχουσαν, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκπολιορκηθῆναι ἔγνωσαν, παρά τε τοὺς ἀϛυγείτονας ἐπρεσβεύοντο, καὶ ἀλλήλοις συνώμνυόν τε, καὶ ὁμήρους ἐδίδοσαν, καὶ ϛόλον μέγαν παρεσκευάζοντο· διεπέμψαντο δὲ καὶ

πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐπέκεινα τῆς Ἰσπανίας πόλεις, τῆς Ἀκυϊτανίας πλησιώτερον οὔσας, ἐντεῦθέν τε συμμαχικὸν πολὺ, καὶ τοὺς στρατηγοὺς παρεκάλεσαν· ὧν ἀφιγμένων, σὺν μεγάλῃ δυνάμει, καὶ πολλῷ πλήθει ἐπολέμουν· στρατηγοὶ δ' αὐτῶν ἡρέθησαν διὰ παντὸς τῷ Σερτορίῳ συστρατευσάμενοι, καὶ στρατηγικώτατοι ἄνδρες νομιζόμενοι. Οὗτοι μὲν γὰρ χωρία τε, κατὰ τὸ τοῖς Ῥωμαίοις σύνηθες, κατελάμβανον, καὶ τὸ στρατόπεδον ὠχύρουν, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ τῶν ἐπιτηδείων ἀπέκλειον. Ταῦτα δὲ κατανοήσας ὁ Κράσσος, καὶ τὴν μὲν ἑαυτοῦ δύναμιν μὴ δύνασθαι (ἀσφαλῶς γε) τῷ ὀλίγην εἶναι διασπᾶσθαι, τοὺς δὲ πολεμίους εὐρύνεσθαί τε, καὶ τὰς ὁδοὺς παρατηρεῖν, ἱκανὴν δ' ὅμως τῷ στρατοπέδῳ φυλακὴν καταλείπειν, καὶ διὰ ταῦτα, τὰ μὲν ἐπιτήδεια δυσχερέστερον ἑαυτῷ εἰσάγεσθαι, τὸν δὲ τῶν πολεμίων ἀριθμὸν καθ' ἑκάστην αὐξάνεσθαι, ἐννοούμενος, οὐκ ἐπὶ πλεῖον ἀναβλητέον, τοῦ μὴ ὡς τάχιστα συμβάλλειν τοῖς πολεμίοις, ἡγήσατο εἶναι. Ταῦτα οὖν πρὸς τὴν στρατιὰν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνακοινωσάμενος, καὶ πάντας ἑαυτῷ ὁμογνωμονοῦντας αἰσθόμενος, τὴν ὑστεραίαν πρὸς τὴν μάχην εἶλε.

XXIV. Τῇ μὲν οὖν ὑστεραίᾳ πρωῒ διχῇ τὴν στρατιὰν ταξάμενος, καὶ τὸ συμμαχικὸν ἐν μέσῳ τῆς φάλαγγος ποιησάμενος, πρὸς τὸ τῶν πολεμίων χαράκωμα προήγαγε τὸ στράτευμα, καὶ τί αὐτοὶ ἐν νῷ ἔχοιεν, ἀνέμενεν· ἐκεῖνοι δὲ, καίπερ διά τε τὸ σφῶν πλῆθος, καὶ τὴν κατὰ τὸν πόλεμον ἀρχαίαν δόξαν, τήν τε τῶν Ῥωμαίων ὀλιγότητα, ἀσφαλῶς μαχεῖσθαι ὁρῶντες, ὅμως βέλτιον ἡγήσαντο εἶναι, τὰς μὲν ὁδοὺς πάσας παρατηρήσαντας, τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλείειν, καὶ ἀναιμωτὶ κρατεῖν· εἰ δέ ποτε τῇ τῶν ἀναγκαίων ἐνδείᾳ ἀναγκασθέντες, οἱ Ῥωμαῖοι ἀποχωρήσειαν, ἀτάκτοις, καὶ ἀμφὶ τὰ σκευοφόρα ἀσχολουμένοις, ἀθυμοτάτοις τ' αὐτοῖς ἐπιτίθεσθαι. Τῶν μὲν οὖν Ῥωμαίων, ὡς καὶ ἐῤῥέθη, τὸ στράτευμα προαγαγόντων, αὐτοὶ ἐν τῷ σφῶν στρατοπέδῳ κατέμενον· ὃ γνοὺς ὁ Κράσσος, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους τῇ τε σφῶν ἀναβολῇ, καὶ ᾗ φόβου παρεῖχον δόξῃ, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας προθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι, πάντας πανταχόθεν, οὐκ ἐπὶ πλεῖον ἀναβλητέον

εἶναι, τοῦ μὴ ὡς τάχιςα ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων ςρατόπεδον ὁρμᾷν, βοῶντας ὁρῶν, τούς τε ςρατιώτας ἐπὶ τὴν σύνοδον παρώτρυνε, καὶ πρὸς τὸ τῶν πολεμίων χαράκωμα ἤλασεν.

XXV. Ἐνταῦθα τῶν Ῥωμαίων οἱ μὲν τὰς τάφρους ἀνεπλήρουν· οἱ δὲ πλήθει βελῶν τοὺς ἀπομαχοῦντας ἀπὸ τοῦ τείχους ἀπήλαυνον· οἱ δὲ σύμμαχοι, οἷς πρὸς τὴν μάχην ὁ Κράσσος οὐ μάλιςα ἐθάῤῥει, βέλη τε καὶ λίθους τοῖς Ῥωμαίοις παρέχοντες, καὶ γῆν εἰς τὴν μηχανὴν αὐτῶν εἰσφέροντες, μαχομένων δόξαν παρεῖχον. Τῶν δὲ πολεμίων φρονίμως τὲ καὶ θρασέως ἀπομαχομένων, οὐδέν τε βέλος ἄνωθεν μάτην ἀφιέντων, οἱ τοῦ Κράσσου ἱππεῖς τὸ τῶν πολεμίων περιελθόντες ςρατόπεδον, αὐτῷ ἀπαγγέλλουσιν, ὡς οὐχ οὕτως ἐπιμελῶς ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης ὀχυρῷτο, ἀλλ' εὐχερὴς ἐντεῦθεν ἄφοδος.

XXVI. Ἀκούσας τοῦτο ὁ Κράσσος, τοὺς μὲν ἱππάρχους παρήνεσε μεγάλοις δώροις τε καὶ ὑποσχέσεσι, τὸν θυμὸν τῶν ἱππέων ἐπεγείρειν, τήν θ' ἑαυτοῦ γνώμην αὐτοῖς ἀνεκοινώσατο· ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὸ παραγγελθὲν σπείρας τρεῖς, αἳ φυλακῇ τοῦ ςρατοπέδου ὑπὸ τοῦ Κράσσου καταληφθεῖσαι ἀκραιφνεῖς ἔτ' ἦσαν, ἐξαγαγόντες, καὶ σὺν ταύταις πρὸς τὸ τῶν πολεμίων ςρατόπεδον μεγάλῳ περιόδῳ, μὴ ὑπ' αὐτῶν ὁρῷντο, περιοδεύσαντες (τῶν πολεμίων πάντων τῇ μάχῃ προσεχόντων τὸν νοῦν) πρὸς τὰς ῥηθείσας ὀχυρώσεις παρεγένοντο· καὶ ταύτας καταβαλόντες, πρόσθεν ἐν τῷ τῶν πολεμίων ςρατοπέδῳ ἔςησαν, πρὶν ἢ αὐτοὺς σφᾶς φανερῶς κατανοῆσαι, καὶ τὸ πρᾶγμα γνῶναι. Ἐνταῦθα δὴ κραυγῆς γενομένης, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὴν ῥώμην ἀνανεώσαντες (ὃ ἐν ἐλπίδι νίκης φιλεῖ γενέσθαι) θρασύτερον τότε προσέβαλλον· οἱ δὲ πολέμιοι πάντοθεν περιεχόμενοι, καὶ περὶ τῶν σφῶν πραγμάτων ἤδη ἀνελπίζοντες, ἑαυτούς τ' ἀπὸ τοῦ ἐρύματος ἀπέῤῥιψαν, καὶ φυγῇ σώζεσθαι ἐπεχείρησαν· ἀλλ' αὐτοὺς οἱ τοῦ Κράσσου ἱππεῖς ἐν πεδινῇ τῇ χώρᾳ οὔσῃ καταλαβόντες, ἐκ τῶν πεντακισμυρίων, οὓς ἔκ τε τῆς Ἀκυϊτανίας, καὶ τῆς Κανταβρικῆς συναθροισθῆναι σαφὲς ἐγένετο, μόγις τὸ τέταρτον μέρος καταλιπόντες, πολὺ προβεβηκυίας τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὸ ςρατόπεδον ἀνεχώρησαν.

XXVII. Ταύτην ἀκούσαντες τὴν μάχην οἱ πλεῖςοι τῶν Ἀκυϊτανῶν, τῷ Κράσσῳ προσεχώρησαν, καὶ ὁμήρους ἑκούσιοι παρέδωκαν· ἐν οἷς ἐγένοντο οἵ τε Ταρβέλλοι, καὶ οἱ Βιγερρίονες, καὶ οἱ Πρηκιανοὶ καὶ οἱ Βοκατεῖς, καὶ οἱ Ταρουσατεῖς, καὶ οἱ Φλουςατεῖς, καὶ οἱ Γαρῖται, καὶ οἱ Αὐσκοὶ, καὶ οἱ Γαροῦμνοι, οἵ τε Σιβουσατεῖς, καὶ οἱ Κοκοσατεῖς. Ὀλίγαι τε τὸ πᾶν πόλεις ἔσχαται, τῷ χειμῶνι πλησιάζοντι θαῤῥοῦσαι, τούτου ἠμέλησαν.

XXVIII. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον, καίπερ ἤδη τελευτῶντος τοῦ θέρους, ὅμως πάσης τῆς ἄλλης Γαλατίας ἠρεμούσης, τοὺς Μορίνους μόνους οὐπώποτε πρέσβεις περὶ εἰρήνης παρ' ἑαυτὸν πέμψαι, ἀλλ' ἔτ' ἐν ὅπλοις περιγενέσθαι ὁρῶν ὁ Καῖσαρ, καὶ τοῦτον τὸν πόλεμον ῥᾳδίως κατεργάσεσθαι ἡγούμενος, εἰς τὴν αὐτῶν χώραν ἐνέβαλεν. Οὗτοι δὲ τοὐναντίον τοῖς λοιποῖς Γάλλοις πολεμεῖν διενοήθησαν· μεγάλα μὲν γὰρ ἔθνη τοῖς Ῥωμαίοις συμβαλόντα ἡττηθῆναι ὁρῶντες, καὶ τῆς σφῶν χώρας ἐχόμενα δρυμὰ καὶ ἕλη ἔχοντες, ἐνταῦθα ἀνεχώρησαν, καὶ πάντα τὰ σφῶν συνεισεφόρησαν. Πρὸς δὲ τὴν τούτων ἀρχὴν παραγενομένου τοῦ Καίσαρος, καὶ ςρατόπεδον ἐνταῦθα κρατύνειν ἀρξαμένου, οἱ μὲν πολέμιοι ἐν τούτῳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οὐκ ὀφθέντες, πάντοσε τῆς ὕλης ἄφνω διεσπαρμένοις αὐτοῖς ἐπιτιθέασιν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ταῦτα ἰδόντες, ἐπί τε τὰ ὅπλα ἔτρεχον, καὶ μάχην αὐτοῖς συνάψαντες, εἰς τὴν ὕλην ἐσήῤῥαξαν· συχνοὺς δ' αὐτῶν ἀποκτείναντες, καὶ προσωτέρω ἢ ἔδει ἐπακολουθήσαντες, ἐνίους σφῶν ἀπέβαλον.

XXIX. Ταῖς μὲν ἐπιούσαις ἡμέραις ὁ Καῖσαρ τὴν ὕλην κόπτειν διενοήθη καὶ ἵνα μὴ ἀνόπλοις τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ ἐξ ἀπροσδοκήτου δύναιντο οἱ πολέμιοι ἐκ πλαγίου ἐπιτίθεσθαι, πᾶσαν τὴν κοπτομένην ὕλην πρὸς τοὺς πολεμίους ἔτρεπε, καὶ ἑκατέρωθεν τῶν πλαγίων ἀντ' ἐρύματος ἐσώρευε. Ὀλίγαις δ' ἡμέραις πλείςης ταχύτατα κεκομμένης ὕλης, καὶ τῶν μὲν βοσκημάτων, τῶν τ' ἐσχάτων σκευοφόρων τῶν πολεμίων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἤδη ἐχομένων, τῶν δὲ πολεμίων ἐν τῇ δασυτέρᾳ ὕλῃ κρυπτομένων, οὕτως ἐξαίσιοι ἐγένοντο ὄμβροι, ὥς' ἀναγκαίως τὸ ἔργον

τοῦτῳ διαλειφθῆναι, καὶ τοὺς στρατιώτας οὐκ ἔτι ἐν ταῖς σκηναῖς διὰ τὴν τῶν ὄμβρων τούτων συνεχότητα δύνασθαι μένειν. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ πάντας τε τοὺς αὐτῶν ἀγροὺς ληϊσάμενος, καὶ τὰς κώμας καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐντύχοις, πάντα καταφλέξας, τὸ στράτευμα ἐντεῦθεν ἀπήγαγε, καὶ αὐτὸ ἐν τῇ τῶν Αὐλέρκων, καὶ τῶν Λεξοβίων χώρᾳ, καὶ ἐν ταῖς νεωστὶ πολεμησάσαις πόλεσι χειμάζειν ἕνεκα διέταξε.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ.

Τῷ δ' ἐπίοντι χειμῶνι ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Πομπηΐου καὶ Μάρκου Κράσσου, τὸν Ῥῆνον οὐ πολὺ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς ἣν ἐμβάλλει, πολλῷ ἀνδρῶν πλήθει διέβησαν. Αἴτιον δὲ, ὅτι πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν Σουεύων πολεμούμενοι ἐπιέζοντο, καὶ τῆς γεωργίας ἀπεκωλύοντο. Σουεῦοι δὲ ἔθνος ἐςὶ μέγιςον πάντων τῶν Γερμανῶν καὶ πολεμικώτατον· τούτων μὲν γὰρ ἑκατὸν φυλὰς διαιρεῖσθαι λέγεται· ἐξ ὧν ἑκάςης χιλίους ἄνδρας κατ' ἔτος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξάγουσι· καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ πατρίδι καταμείναντες, ἑαυτούς τε καὶ ἐκείνους τρέφουσι· τῷ δ' αὖ ἐπιόντι ἔτει, αὐτοὶ μὲν κατὰ μέρος ἐν ὅπλοις εἰσίν· οἱ δ' ἐν τῷ πρόσθεν ἔτει πολεμήσαντες, κατὰ χώραν μένουσιν· ὥσθ' οὕτως οὔτε μὲν ἡ γεωργία, οὔτε γε ὁ πόλεμος διαλείπεται. Ἀγρούς γε μὴν ἰδίους, καὶ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένους οὐκ ἔχουσιν· οὐδ' αὐτοῖς πλεῖον ἔτους ἐν ἑνὶ τόπῳ, τοῦ κατοικεῖν γ' ἕνεκα, μένειν οὐκ ἔξεςι· καὶ ἐπὶ μὲν τὸ πλεῖςον, οὐ σῖτον, ἀλλὰ γάλα τὲ, καὶ βοσκήματα σιτοῦνται· καὶ τὰ πλεῖςα ἐν τῇ θήρᾳ διατρίβουσι· τοῦτο δὲ, διά τε τὸ τοῦ ἐδέσματος εἶδος, καὶ τὴν καθ' ἑκάςην ἡμέραν ἄσκησιν, τὴν τοῦ βίου ἐλευθερίαν (ἐκ παίδων μὲν γὰρ ἐν οὐδενὶ πράγματι, οὔτε διδασκαλίᾳ εἰθισμένοι, οὐδὲν ἔξω τῆς σφῶν ἐπιθυμίας ποιοῦσι) τήν τε ῥώμην τρέφει, καὶ πελωρίους,

ὡς εἰπεῖν, μεγέθους ἄνδρας παρέχει· εἰθισμένοι τε πρὸς τούτοις εἰσὶ καὶ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις τόποις οὐδὲν ἄλλο, πλὴν μόνον βύρσας, ἔνδυμα ἔχοντες διαγενέσθαι· ὧν διὰ τὴν μικρότητα τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ σώματος γυμνὸν ἔχουσι· καὶ λούονται μὲν ἐν τοῖς ποταμοῖς·

II. Τοὺς δ' ἐμπόρους, μᾶλλον ἵνα ἃ ἐν τῷ πολέμῳ εἰλήφασιν, οἷς πωλῶσιν ἔχωσι, ἢ ἵνα τὶ ἑαυτοῖς εἰσάγεσθαι ἐπιθυμῶσι, παρ' ἑαυτοῖς προσδέχονται· πρὸς τούτοις δὲ ταῖς ἵπποις, αἷς μάλιστα ἀγάλλονται οἱ Γάλλοι, καὶ πολλοῦ πρίανται, εἰσαγομέναις αὐτοὶ οὐ χρῶνται· ἀλλὰ τὰς παρὰ σφίσι μικράς τε καὶ δισφυεῖς γενομένας τῇ καθ' ἑκάστην ἀσκήσει πολλὰ πονεῖν δυναμένας παρέχουσιν. Ἐν δὲ ταῖς ἱππομαχίαις ἀπὸ τῶν ἵππων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταπηδῶσι, καὶ πεζοὶ μάχονται· τούς θ' ἵππους σφῶν ἐν τῷ αὐτῷ ἴχνει μένειν διδάξαντες, πρὸς αὐτοὺς, ὅταν καιρὸς ᾖ, ἀναχωροῦσιν· οὔτε (κατά γε τὸ αὐτῶν ἔθος) αἰσχρότερον οὐδὲν, ἢ ῥαθυμότερον νομίζεται εἶναι, ἢ ἐφιππίοις χρῆσθαι· καὶ εἰς πᾶν ἱππέων ἐφιππίοις χρωμένων πλῆθος ἐμβάλλειν καὶ ὀλιγώτατοι τολμῶσιν· πρὸς τούτοις δ' οἶνον μὲν εἰσάγεσθαι πρὸς σφᾶς οὐ μὴ συγχωροῦσι, τοῦτον πρὸς τὸν πόνον μαλακοὺς παρέχειν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐτοὺς μάλιστα ἐκθηλύνειν ἡγούμενοι.

III. Κοινῇ δὲ μέγαν τοῦτο εἶναι ἔπαινον δοκοῦσι, τὸ ὡς πλείστην ἀπὸ σφῶν χώραν ἐρημοῦσθαι· τούτῳ φανεροῦσθαι λέγοντες, πολλὰς καὶ μεγάλας μὴ δυνηθῆναι πόλεις τὴν σφῶν ἀλκὴν ὑπομένειν· καὶ τοιγαροῦν καθ' ἓν τῆς τῶν Σουεύων χώρας μέρος, πεντακισχίλια διακοσίων δέοντα, στάδια χώρας ἐρημοῦσθαι λέγεται· κατὰ δὲ τὸ ἄλλο μέρος οἰκοῦσιν οἱ Οὔβιοι, ὧν ἐγένετο ποτὲ ἡ πόλις μεγίστη τε, καὶ (ὥς γε κατὰ Γερμανοὺς) εὐδαιμονεστάτη· καὶ ἡμερώτεροί τι τῶν ἄλλων ὁμοεθνῶν εἰσιν οἱ Οὔβιοι· τῷ τε γὰρ Ῥήνῳ συνάπτουσι, καὶ συχνῶς αὐτοῖς οἱ ἔμποροι ἐπιμίσγονται· καὶ ἅτε δὴ τῆς Γαλατίας πλησίον οἰκοῦντες, τοῖς τῶν Γάλλων ἔθεσι τὰ μάλιστα χρῶνται. Τούτους δὲ, καίπερ πολλάκις πολέμῳ ἐπιχειρήσαντες, μὴ δυνηθέντες, διά τε τὴν δύναμιν, καὶ τὴν τῆς αὐτῶν πόλεως μεγαλότητα, οἱ

Σουεῦοι, τῆς χώρας ἐξῶσαι, ὑποτελεῖς δ' ὅμως σφίσιν ἐποιήσαντο, καὶ τὴν αὐτῶν δύναμιν πολὺ ἐκόλουσαν.

IV. Ταυτὸ τούτοις οἱ Οὐσιπετεῖς τε, καὶ οἱ Τέγχθεροι ἔπαθον. Οὗτοι δὲ πολὺν χρόνον τοῖς Σουεύοις ὑποςάντες, τῆς σφῶν χώρας τὸ τελευταῖον ἐξεβλήθησαν, καὶ κατὰ πολλοὺς τῆς Γερμανίας τρία ἔτη ὅλα τόπους πλανήσαντες, πρὸς τὸ τοῦ Ῥήνου μέρος τέλος, καθ' ὃ ᾤκουν οἱ Μενάπιοι, παρέγενοντο. Οὗτοι μὲν ἑκατέρωθεν τοῦ Ῥήνου ἀγρούς τε καὶ κώμας καὶ πολλὰ πέπαντο οἰκοδομήματα. Τότε δὲ ἐπὶ τῇ τοσούτου ἀνδρῶν πλήθους ἐφόδῳ ἐκπλαγέντες, ἐκ μὲν τῶν ἐπέκεινα οἰκοδομημάτων ἐξῆλθον· ἐπὶ θάτερα δὲ τοῦ ποταμοῦ φρουρὰς καταςήσαντες, τῆς τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως τοὺς Γερμανοὺς ἀπεκώλυον. Οἱ δὲ Γερμανοὶ παντὶ τρόπῳ τῆς διαβάσεως πειράσαντες, ἐπειδὴ οὔτε μὲν βίᾳ, διὰ τὴν πλοίων ἀπορίαν, οὔτε γε λάθρα, διὰ τὰς τῶν Μεναπίων φρουρὰς, διαβαίνειν οὐκ ἠδύναντο, πρὸς τὴν σφῶν χώραν ἀναχωρεῖν προσεποιήσαντο, καὶ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐξελάσαντες, τοὔμπαλιν ὑπέςρεψαν, καὶ πᾶσαν ταύτην τὴν πορείαν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐφ' ἵππων ἀνύσαντες, τοὺς Μεναπίους ἐξ οὐ προειδότος ἐπελθόντες, ἀπαρασκευάςους εὗρον. Τούτους δὲ φονεύσαντες, καὶ τὰ ἐκείνων πλοῖα λαβόντες, πρὶν ἢ τοὺς ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἠρέμα ὄντας Μεναπίους τὸ πραττόμενον κατανοῆσαι, διέβησαν καὶ πάντα τὰ αὐτῶν κατασχόντες οἰκοδομήματα, τοῖς αὐτῶν χρήμασι τὸν λοιπὸν χειμῶνα ἐτράφησαν.

V. Τούτων δὲ τῷ Καίσαρι διαγγελθέντων, ἐκεῖνος τὴν τῶν Γάλλων δεδιὼς ἀπιςίαν, (εἰσὶ μὲν γὰρ ἐν τῷ βουλεύεσθαι εὐκίνητοι οἱ Γάλλοι, καὶ νεωτερίζειν τὰ πλεῖςα ἐπιθυμοῦσιν) οὐδὲν αὐτοῖς ἐπιτρεπτέον ἡγήσατο εἶναι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τοὺς μὲν ὁδίτας καὶ ἄκοντας κατέχειν, τί θ' ἕκαςος αὐτῶν περὶ ἑκάςου ἤκουσε πράγματος, ἐρωτᾷν εἰώθασι· τοὺς δ' ἐμπόρους περιΐςαται ὁ ὄχλος ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ἔνθεν πορεύονται, τί τ' ἐνταῦθα ἔμαθον, λέγειν βιάζουσι, κατά τε τοὺς ἐκείνων λόγους περὶ τῶν ὅλων πολλάκις βουλεύονται· ὧν αὐτοὺς εὐθὺ μεταμέλειν ἀνάγκη ἐςὶ, ψευδέσιν ἀγγελίαις δουλεύσαντες· οἱ πλεῖςοι μὲν γὰρ τῶν ἐμπόρων, κατὰ τὰς ἐκείνων ἐπιθυμίας πεπλασμένα ἀποκρίνονται.

VI. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτῶν ἔθος γνοὺς ὁ Καῖσαρ, μὴ φοβερωτέρῳ τοῦ ἐνςάντος ἐμπέσοι πολέμῳ, ταχύτερον τῆς συνηθείας ἐπὶ τὴν ςρατιὰν ὥρμησεν· ἐνταῦθά τε παραγενόμενος, ἃ συμβήσεσθαι προὐπετόπησε, συμβεβηκότα ἤδη κατέμαθε. Πρέσβεις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ὑπ' ἐνίων τῆς Γαλατίας πόλεων ἱκετεύοντας αὐτοὺς, ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ἀπιέναι, καὶ εἰ ταῦτα ποιήσειαν, πάντα αὐτοῖς, ἃ βούλοιντο, παρὰ σφῶν ἔσεσθαι ὑποσχομένους, πεμφθῆναι· ταύτῃ δὲ πεισθέντας τῇ ἐλπίδι τοὺς Γερμανοὺς μᾶλλον εὐρύνεσθαι, καὶ εἰς τὴν τῶν Ἐβουρόνων τε, καὶ τῶν Κονδρούσων, ὑπὸ τοῖς Τρευΐροις ὄντων, χώραν ἤδη ἀφικέσθαι. Τοὺς μὲν οὖν τῶν Γάλλων ὁ Καῖσαρ συγκαλέσας ἄρχοντας, κρυπτέα ἃ ἔμαθε ἡγήσατο εἶναι· ἀλλὰ παραθαῤῥύνας αὐτοὺς, ἱππέας τε πολλοὺς ἐπαγγείλας, πρὸς τὸν κατὰ τῶν Γερμανῶν πόλεμον παρεσκευάζετο.

VII. Καὶ τὸν ςρατὸν ὡς τάχιςα ἐπισιτισάμενος, ἱππέας τε τοὺς ἀρίςους ἐκλέξας, ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς ἐπορεύετο. Αὐτοῦ δ' ὀλίγων ἡμερῶν ὁδὸν ἀπ' αὐτῶν ἀπέχοντος, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ὑπ' ἐκείνων ἐπέμφθησαν, λέγοντες τάδε· Οἱ μὲν Γερμανοὶ, Καῖσαρ, τοῖς Ῥωμαίοις πρότεροι τὸν πόλεμον οὐκ ἐπιφέρομεν· τὸν πόλεμον δ' ὅμως, εἰ ὑμεῖς προκαλεῖτε, οὐ παραιτούμεθα· παρὰ μὲν γὰρ τῶν ἡμετέρων προγόνων παρελάβομεν τοῖς τὸν πόλεμον ἐποίσουσιν ἀντέχειν, μήτε τούτους καθικετεύειν· τοσοῦτο δ' ὅμως σοι λέγομεν, ὡς ἐκ τῆς ἡμετέρας ὑπὸ τῶν Σουεύων ἐξωσθέντες πατρίδος, ἐνθάδ' ἥκομεν· εἰ δὲ τὴν ἡμετέραν φιλίαν οἱ Ῥωμαῖοι αἱρήσετε, δυναίμεθ' ἂν ὑμῖν φίλοι καὶ σύμμαχοι χρήσιμοι γενέσθαι: ἀλλ' ἢ ἡμῖν χώραν δὸς, ἢ καὶ ἣν ὅπλοις ἤδη κεκτήμεθα, ἔχειν συγχώρει. Ἡμεῖς μόνοις τοῖς Σουεύοις, οἷς οὐδ' ἂν αὐτοὶ δύναιντο οἱ θεοὶ ἰσοπαλεῖς γενέσθαι, ὑπείκομεν: ἄλλοι δ' οὔτινες εἰσὶ θνητῶν, ὧν κρατεῖν οὐ δυναίμεθα. Οἱ μὲν οὖν οὕτως εἶπον.

VIII. Πρὸς ταῦτα δ' ὁ Καῖσαρ τὰ αὐτῷ δόξαντα ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ λόγου αὐτῷ ἐγένετο, ὡς οὐδεμία ἑαυτῷ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐκείνων διατριβόντων, συνθήκη φιλίας ἔσοιτο· οὐκ εὔλογον γὰρ τοῦθ' αὐτῷ φαίνεσθαι, τὸ τοὺς τὴν σφῶν αὐτῶν πατρίδα ῥύεσθαι μὴ δυνηθέντας, ἀλ-

λοτρίων χώραν δυνηθῆναι καταλαβεῖν· πρὸς τούτοις δ' οὐδεμίαν ἐν τῇ Γαλατίᾳ χώραν, ἣν (ἄλλως τε καὶ τοσούτῳ ἀνδρῶν πλήθει) δοῦναι δύναιτο, ἐρημοῦσθαι. Ἀλλ' ἔξεστιν ὑμῖν, ἔφη, εἰ βούλεσθαι ἐν τῇ τῶν Οὐβίων χώρᾳ καταμένειν, ἐνταῦθά τε ἐκείνοις, ἃ ὑπὸ τῶν Σουεύων πεπόνθατε, κατειπεῖν, καὶ παρ' ἐμοῦ βοήθειαν κατὰ τῶν Σουέυων αἰτεῖν· παρ' ἐμὲ μὲν γὰρ τῶν Οὐβίων πρέσβεις ἔχω, καὶ ταῦτα παρ' αὐτῶν νομίζω ἀποκομίσεσθαι. Καῖσαρ μὲν οὕτως εἶπεν.

IX. Ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἀπαγγελεῖν οἱ πρέσβεις ὑπέσχοντο, καὶ πρὸς τοῦτο βουλευσαμένους, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπανιέναι ἔφασαν· ἐν τούτῳ δὲ, μὴ προσωτέρω ἐξελάσοι, ἰσχυρῶς παρὰ τοῦ Καίσαρος κατέτεινον. Αὐτὸς δὲ τοῦτο αὐτοῖς οὐχ ὡμολόγησε, τὸ πλεῖστον τοῦ αὐτῶν ἱππικοῦ ἐπί τε λείαν καὶ τὰ ἐπιτήδεια, πέραν τοῦ Μόσου ποταμοῦ, εἰς τὴν τῶν Ἀμφιβαρίτων πεμφθῆναι εἰδὼς, καὶ τοὺς Γερμανοὺς τούτους περιμένοντας, τὴν διατριβὴν ταύτην ἐμβάλλειν νομίζων.

X. Ὁ δὲ Μόσης ποταμὸς ἀπὸ μὲν τοῦ Βοσήκου, ὄρους τῆς Λιγγονικῆς, καταῤῥεῖ, καὶ τοῦ Ῥήνου μέρος τι Βάκαλος καλούμενον προσλαβὼν, τὴν τῶν Βαταύων ἀπεργάζεται νῆσον· καὶ οὐ πλεῖον ἐντεῦθεν τριακοσίων καὶ τεσσαράκοντα σταδίων, εἰς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. Ὁ Ῥῆνος δὲ ἀπὸ μὲν τῆς τῶν Λεπουντίων, ἐν τοῖς Ἄλπεσιν οἰκούντων, ἄρχεται χώρας, καὶ πολλὴν περιλαβὼν γῆν, διὰ τῆς τῶν Ναντουάτων, τῶν θ' Ἐλβητίων, καὶ τῶν Σεκανῶν, καὶ τῶν Μεδιοματρικῶν, καὶ τῶν Τριβόκων, καὶ τῶν Τρευΐρων χώρας βιαίως φέρεται· τῷ δ' Ὠκεανῷ πλησιάζων, εἰς πολλὰ διασχίζεται μέρη, ὡς πλείστας τε καὶ μεγίστας νήσους, ὧν τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ ἀγρίων τε καὶ βαρβαρικῶν ἐθνῶν· (ἐν οἷς καὶ εἰσὶν οἱ ἰχθύας μόνον καὶ ὠὰ ὀρνίθων σιτεῖσθαι λεγόμενοι) ἀπεργασάμενος, πολλοῖς στόμασιν εἰσβάλλει εἰς τὸν Ὠκεανόν.

XI. Οὐ πλεῖον δ' ἤδη τοῦ Καίσαρος ἐννενήκοντα ἓξ σταδίων, ἀπὸ τῶν πολεμίων ὄντος, ὡς συνετεθείκεσαν οἱ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπανῆλθον, καὶ καθ' ὁδὸν ἐντυχόντες, πάσαις δεήσεσι, μὴ προσωτέρω ἐξελάσοι, κατέτεινον. Τούτου δὲ σφαλέντες, δεόμεθα γοῦν σου, ἔφασαν, τοὺς προφυλακτοῦντας σου ἱππέας παρ'

ἡμᾶς πέπτειν, αὐτούς τε τῆς μάχης ἀποκωλύειν, καὶ τοῦ πρέσβεις πρὸς τοὺς Οὐβίους πέμπειν σχολὴν ἡμῖν διδόναι· τῇ μὲν γὰρ ὑπὸ σοῦ ἡμῖν διδομένῃ συνθήκῃ, εἰ οἱ αὐτῶν ἄρχοντές τε καὶ ἡ σύγκλητος πιςὰ ποιοῦσι τούτων, χρησόμεθα· ἐν τούτῳ δὲ, τρεῖς ἡμέρας μόνον πρὸς τὸ ταῦτα διαπράξασθαι αἰτοῦμεν. Οἱ μὲν οὕτως ἔλεγον· ταῦτα δὲ πάντα εἰς ταὐτὸ τοῦτο τείνειν, ἵνα ταύτης τῆς τριῶν ἡμερῶν διατριβῆς ἐμβληθείσης, οἱ ἐπὶ λείαν πεμφθέντες αὐτῶν ἱππεῖς ἐπανίοιεν, καίπερ ἐνθυμούμενος ὁ Καῖσαρ, ὅμως οὐ προσωτέρω τριάκοντα ςαδίων, τοῦ ὑδρεύειν μόνον ἕνεκα, ἐν ταύτῃ ἐξελάσειν τῇ ἡμέρᾳ ὑπέσχετ' αὐτοῖς· Πολλοὺς δὲ πρὸς αὐτὸν τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, ἵνα τὴν αὐτῶν αἴτησιν γινώσκοι, ἐπὶ τὸ ςρατόπεδον συνιέναι ἐκέλευε. Ἐν τούτῳ δὲ πρὸς τοὺς ἱππάρχους, σὺν τοῖς ἱππεῦσι πρόσθεν τῆς φάλαγγος πορευομένους, ἄνδρας πέμψας, ἀπηγόρευεν αὐτοῖς, τὸν μὲν πολέμιον εἰς τὴν μάχην μὴ προκαλεῖσθαι· εἰ δὲ τῆς μάχης οἱ πολέμιοι ἄρχοιντο, ἀντέχειν μέχρις οὗ αὐτὸς σὺν τῷ ςρατεύματι πλησιάσειεν, παρήγγειλεν.

XII. Οἱ δὲ πολέμιοι, ἐπειδὴ τάχιςα τοὺς τοῦ Καίσαρος ἱππέας πεντακισχιλίους τὸν ἀριθμὸν ὄντας κατενόησαν, αὐτοὶ καίπερ οὐ πλείους ὀκτακοσίων ἱππέων ὄντες, (οἱ γὰρ λοιποὶ ἐπὶ λείαν πέραν τοῦ Μόσου ὄντες, οὔπω παρῆσαν) ὅμως εἰς τοὺς τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, οὐδὲν περὶ τῆς μάχης φοβουμένους, ὅτι αὐτοὺς οἱ πολέμιοι ἐπὶ συνθήκῃ ᾐτήκεσαν, ἐτόλμησαν ἐμβάλλειν· καὶ αὐτοῖς ἀπροσδοκήτοις ἄφνω ἐπιπεσόντες, τὰς τάξεις αὐτῶν ταράττουσιν. Ἀντέχοντας δ' αὐτοὺς οἱ Γερμανοὶ ἰδόντες, ἀπὸ τῶν ἵππων, κατὰ τὸ σφίσι σύνηθες, εὐθὺς καταπηδῶσι, καὶ τοὺς ἵππους τῶν Ῥωμαίων διαφθείροντες, πολλούς τε τῶν ἐπιβατῶν καταβάλλοντες, τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν τρέπουσιν, οὕτως τ' αὐτοὺς φοβοῦσιν, ὥς' οὐ πρόσθεν ἔςησαν, πρὶν ἢ πρὸς τὴν τοῦ ςρατοῦ ὄψιν ἐγένοντο. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς ἔπεσον. Ἐν τούτοις δὲ ἀλκιμώτατος Ἀκυϊτανὸς, καὶ εὐγενέςατος ἀνὴρ, Πείσων ὄνομα, οὗ πρόσθεν ὁ πάππος τῆς ἑαυτοῦ βεβασιλεύκει πόλεως, καὶ φίλος ὑπό τε τῆς γερουσίας καὶ τοῦ δήμου

ἐκέκλητο τῶν Ῥωμαίων, ἀπέθανεν· οὗτος μὲν γὰρ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων περιεχομένῳ ἐπικουρήσας τῷ ἀδελφῷ, ἐκεῖνόν τε ἐκ τοῦ κινδύνου σώσας, αὐτὸς, τοῦ ἵππου τρωθέντος, καταβληθεὶς, ἀλκίμως μὲν, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθη, ἀντέσχε· τέλος δὲ ὑπὸ τῶν πολεμίων πάντοθεν κυκλωθεὶς, καὶ πολλὰ κατατραυματισθεὶς, ἐν μέσῳ αὐτῶν γενναίως ἀπέθανε· τοῦτο δὲ ἔξω βελῶν ἤδη γενόμενος κατιδὼν αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς, δρόμῳ ἑαυτὸν τοῖς πολεμίοις προέβαλε, καὶ ὑπ' αὐτῶν εὐθὺς ἐφονεύθη.

XIII. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην, μηκέτι μὲν τῶν πρεσβέων τῶν πολεμίων ἀκούειν, μήτε τὰς αὐτῶν συνθήκας, ὅτι δόλοις καὶ ἐνέδραις εἰρήνην αἰτήσαντες, ἑκόντες τὸν πόλεμον ἐπήνεγκαν, δέχεσθαι ὁ Καῖσαρ διενοήθη· τὸ δὲ τὰς τῶν πολεμίων αὐξηθῆναι δυνάμεις, καὶ τὴν αὐτῶν ἵππον ἐπανιέναι ἀναμένειν, ἄφρονος ἀνδρὸς ἡγεῖτο εἶναι. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν τῶν Γάλλων ἀπιστίαν γνοὺς, τοὺς Γερμανοὺς ταύτῃ τῇ μάχῃ μέγα παρ' αὐτοῖς ὄνομα κεκτῆσθαι ὑπώπτευε, σχολήν τε τοῦ βουλεύεσθαι τούτοις οὐκ ἠβούλετο δοῦναι. Τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ὑποστρατηγῶν ἀνακοινωσάμενος, τὴν μάχην οὐκ ἐπὶ πλεῖον ἀναβληθήσεσθαι ἐψηφίσθη. Ἐπικαιριώτατον δ' ἐνταῦθα συνηνέχθη πρᾶγμα· τῇ μὲν γὰρ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ πρωῒ, τῇ σφῶν προσποιήσει τε καὶ ἀπάτῃ χρώμενοι οἱ Γερμανοὶ, συχνοὶ μετὰ ἀρχόντων σφῶν σχεδὸν πάντων, καὶ τῶν πρεσβυτάτων, πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ στρατόπεδον συνῆλθον· ἅμα μὲν (ὡς γ' αὐτοὶ ἔφασαν) τοῦ ἀπολογεῖσθαι ἕνεκα, ὅτι τῇ προτεραίᾳ παρά τε τὰς συνθήκας, καὶ ἃ αὐτοὶ ἠτήκεσαν, μάχην, συνῆψαν· τὸ δ' ἀληθὲς, ἵνα εἰ δύναιντο, συνθήκας αὖθις παρὰ τοῦ Καίσαρος ἀπάτῃ διαπράττοιντο· τούτοις δὲ παροῦσιν ὁ Καῖσαρ ἡσθεὶς, ἐκείνους μὲν κατέσχεν· αὐτὸς δὲ πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξαγαγὼν, τῇ μὲν ἵππῳ, ἐκ τῆς νεωστὶ ἥττης πεφοβημένην αὐτὴν εἰδὼς, ὄπισθεν τοῦ πεζικοῦ ἀκολουθεῖν παρήγγειλε.

XIV. Τὴν δὲ στρατιὰν τριχῇ παρατάξας, τάχιστά τε τὴν τεσσάρων καὶ ἑξήκοντα σταδίων ἐξανύσας ὁδὸν, πρὸς τὸ τῶν πολεμίων πρόσθεν ἐγένετο στρατόπεδον, πρὶν ἢ αὐτοὺς τὸ πραχθὲν δυνηθῆναι καταμαθεῖν. Αὐτοὶ δὲ πᾶσι τούτοις ἐξαίφνης

πεφοβημένοι, ἅμα τε τῇ ταχίςῃ τῶν Ῥωμαίων ἐφόδῳ, καὶ τῇ τῶν σφῶν ἱππέων ἀπουσίᾳ ἰσχυρῶς ταραττόμενοι, οὔτε μὲν τοῦ βουλεύεσθαι, οὔτε γε τοῦ τὰ ὅπλα λαμβάνειν σχολὴν ἔχοντες, μεγίςῃ ἀπορίᾳ συνείχοντο, πότερον ἢ τὴν ςρατιὰν ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξαγαγόντας παρατάττεσθαι, ἢ ἀπὸ τοῦ χαρακώματος ἀπομάχεσθαι, ἢ καὶ φυγῇ ἑαυτοὺς, εἰ δύναιντο, διασῶσαι λώϊον εἴη· καὶ ὁ μὲν αὐτῶν φόβος σὺν πολλῷ κτύπῳ τε καὶ ταραχῇ ἐξηκούετο. Ἐν τούτῳ δ' οἱ Ῥωμαῖοι τῇ τῆς προτεραίας τῶν πολεμίων παρορμηθέντες ἐπιορκίᾳ, εἰς τὸ ἐκείνων εὐθὺς χαράκωμα εἰσεπήδησαν· καὶ ἐνταῦθα μὲν οἱ πρότεροι αὐτῶν ὅπλα ἁρπάζειν δυνηθέντες, τοῖς Ῥωμαίοις ὀλίγον τινὰ χρόνον ἀντέςησαν· τὸ δὲ ἄλλο τῶν τε παίδων ἅμα καὶ τῶν γυναικῶν πλῆθος (πανδημεὶ γὰρ οἱ Γερμανοὶ τῆς σφῶν χώρας ἐξεληλύθεσαν, καὶ τὸν Ῥῆνον διεβεβήκεσαν) πάντοσε ἄλλος ἄλλῃ ἔφυγον· καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ τὴν ἵππον ἐπὶ τούτους ἐπέμψατο.

XV. Τότε δὲ οἱ Γερμανοὶ οὐκέτι ὑπέμειναν, ἀλλὰ κατὰ νώτου τῆς κραυγῆς ἐξακούοντες, τούς τε σφῶν πάντοθεν ἀναιρεῖσθαι ὁρῶντες, εὐθὺς μὲν τὰ ὅπλα ἀποῤῥίπτουσιν· εὐθὺς δὲ καὶ τὰ ςρατιωτικὰ ἀπολιπόντες σημεῖα, κατὰ τοῦ χαρακώματος ἅλλονται· καὶ ἔνθα συμμίγνυται ὁ Μόσης τῷ Ῥήνῳ, φυγῇ παραγενόμενοι, τῆς λοιπῆς φυγῆς ἀνελπίσαντες, ἔβαλλον σφᾶς εἰς τὸν ποταμὸν, ἐνταῦθά τε φόβῳ τε καὶ καμάτῳ, καὶ τῇ τοῦ ποταμοῦ τεταλαιπωρημένοι ῥύμῃ, ἀποθνήσκουσιν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σῶοι, ὀλίγων ἐκτὸς, ἀπὸ οὕτω φοβεροῦ πολέμου, τῶν πολεμίων εἰς τετταράκοντα τρεῖς τὸν ἀριθμὸν μυριάδας γεγενημένων, ἐπὶ τὸ σφῶν χαράκωμα ἐπανῆλθον· καὶ ἐνταῦθα μὲν ὁ Καῖσαρ τοῖς παρ' ἑαυτῷ Γερμανοῖς ἀπιέναι συνεχώρησεν. Αὐτοὶ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὧν πρόσθεν τοὺς ἀγροὺς δεδῃώκεσαν, δεδιότες τιμωρίαν, θέλειν σφᾶς παρ' ἐκεῖνον μένειν, ἔφασαν. Τούτοις ἐλευθερίαν ἔδωκεν ὁ Καῖσαρ.

XVI. Τῷ δὲ Γερμανικῷ τούτῳ ἐπιθεὶς τέλος πολέμῳ, διὰ πολλὰς τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν αἰτίας διενοήθη· δικαιοτάτη δὲ αὕτη πάντων ἐγένετο, ὅτι τοὺς Γερμανοὺς οὕτω ῥᾳδίως τοῦ εἰς τὴν Γαλατίαν διαβαίνειν ἐποτρύνεσθαι ὁρῶν, ἠβούλετο καὶ αὐ-

τοὺς, τὴν τῶν Ῥωμαίων ςρατιὰν τολμᾷν τε καί δύνασθαι τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν ὁρῶντας, περὶ τοῖς σφῶν δεδιέναι. Πρὸς τούτοις δὲ, οἱ πέραν τοῦ Μόσου ἐπὶ λείαν ὑπὸ τῶν Τεγχθέρων πεμφθέντες, μήτε τῆς μάχης μετασχόντες ἱππεῖς, πέραν τοῦ Ῥήνου πρὸς τοὺς Σικάμβρους μετὰ τὴν μάχην διεπεφεύγεσαν. Τοῦ Καίσαρος δὲ πρὸς αὐτοὺς πρέσβεις, τοὺς ἑαυτῷ τε καὶ τῇ Γαλατίᾳ πόλεμον ἐπενεγκόντας, ἑαυτῷ παραδοῦναι κελεύοντας, πέμψαντος, ἀπεκρίναντο ἐκεῖνοι, τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν τῷ Ῥήνῳ πέρας λαμβάνειν, καὶ εἰ σφᾶς ἄκοντος αὐτοῦ εἰς τὴν Γαλατίαν περαιοῦσθαι ἄδικον ὁ Καῖσαρ ἡγοῖτο, τί δήποτε πέραν τοῦ Ῥήνου τινὰ ἀρχὴν, ἢ δύναμιν ἔχειν βούλοιτο· προσέτι δὲ, οἱ Οὔβιοι μόνοι τῶν Γερμανῶν πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας πέμψαντες, ὁμήρους τε δόντες, αὐτοῦ, τοῦ σφίσι βοηθεῖν, ἐδέοντο, ὑπὸ τῶν Σουεύων ἰσχυρῶς πιέζεσθαι λέγοντες· εἰ δὲ τοῦτο διὰ τὰ τῶν Ῥωμαίων μὴ δύναιτο πράγματα ποιήσασθαι, τὸν ἑαυτοῦ ςρατὸν γοῦν διαβιβάζειν ἱκέτευον· τοῦτο σφίσι πρός τε τὴν τοῦ παρόντος βοήθειαν, καὶ τὴν τοῦ λοιποῦ ἀρκέσειν ἐλπίδα, φάσκοντες· τοῦ μὲν γὰρ Ἀριοβίςου ἐκ τῆς Γαλατίας ἐξελαθέντος, καὶ τῶν Τεγχθέρων νεωςὶ ἡττηθέντων, οὕτως αὐξηθῆναι παρὰ πᾶσι τοῖς Γερμανοῖς τὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατοῦ ὄνομα, ὥςε καὶ πρὸς τὰ τῆς Γερμανίας ἔσχατα ἔθνη, τοῖς τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σφίσι φιλίαν καὶ συμμαχίαν μόνον προβαλλομένοις, τοῦτο ἀρκεῖν πρὸς ἀσφάλειαν, ἔλεγον. Νεῶν δὲ πρὸς τούτοις πολὺν ἀριθμὸν, πρὸς τὸ τὸν ςρατὸν διαβιβάζειν, ὑπισχνοῦντο.

XVII. Διὰ ταύτας μὲν οὖν τὰς προειρημένας αἰτίας ὁ Καῖσαρ διαβαίνειν τὸν Ῥῆνον διενοεῖτο· τὸ δὲ πλοίοις περαιοῦσθαι, τοῦτο οὔτε τοῦ τῶν Ῥωμαίων, οὔθ' ἑαυτοῦ ἀξιώματος ἡγεῖτο εἶναι· ἀλλὰ καίπερ διά τε τὸ εὖρος καὶ τὸ ῥοῶδες τοῦ ποταμοῦ πολλῆς τοῦ γεφυροῦν αὐτὸν δυσχερείας φαινομένης, ὅμως ἢ τοῦθ' ἑαυτῷ ἐπιχειρητέον, ἢ ἄλλως οὐ διαβατέον εἶναι ἐδόκει. Τὴν δὲ γέφυραν τῷ τρόπῳ τούτῳ κατεσκευάσατο· πρῶτον μὲν δύο ςαυροὺς τὸ πάχος τριημιποδιαίους μικρὸν κάτωθεν ἀπωξυμμένους, καὶ πρὸς τὸ τοῦ ποταμοῦ βάθος μεμετρημένους, δύο πόδας μεταξὺ

αὐτῶν διαλιπὼν, συνήρμοσε· τούτους δὲ οὐκ ὀρθοὺς, ὡς σκόλοπας, ἀλλὰ πρανεῖς, καὶ κατὰ τὸν τοῦ ποταμοῦ ῥοῦν προνεύοντας, μηχαναῖς εἰς τὸν ποταμὸν καθεὶς, σφυραῖς τισιν ἔπειτα κατήνεγκε. Τούτοις δὲ δύο ἄλλους τῷ τοῦ ποταμοῦ ῥῷ ἀντιπρονεύοντας, ἀπ' αὐτῶν μὲν κάτωθεν τετταράκοντα πόδας διεςῶτας, ἀλλήλοις δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον συνηρμοσμένους, ἀντικατέςησε· πάντες δὲ οὗτοι πρὸς δοκῶν, τὸ μὲν μῆκος τετταράκοντα, τὸ δὲ πάχος δύο ποδῶν κατὰ τὸ τῶν ςαυρῶν διάςημα ἐπιτεθέντων, διτταῖς ἀμφοτέρωθεν σειραῖς ἐδέδεντο· τούτων δὲ διασχουσῶν, καὶ καθ' ἐναντίον ἀλλήλων δεδεμένων, τοσαύτη ἦν ἡ τούτων ςεῤῥότης, ὥςε ὅσῳ μείζονι βίᾳ ἐπίοι ὁ ῥοῦς, τοσούτῳ μᾶλλον ἐσφίγγοντο· καὶ ταῦτα μὲν πάντα, ξύλα ὀρθὰ ἐπιθεὶς, συνέζευξε, καὶ μετὰ ταῦτα δοκοῖς καὶ ἐσχάραις ἐςορέννυε. Οὐδὲν ἧττον δὲ σκόλοπας κατὰ πλάγιον τῆς γεφύρας, καὶ πρὸς τὰ κάτω ποταμοῦ ἔπηξεν· οἳ δίκην κριοῦ τὴν γέφυραν ἐρείδοντες, καὶ αὐτῇ συζευχθέντες, τὴν τοῦ ποταμοῦ κατεῖχον ῥύμην· ἄλλους δὲ καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ, ὀλίγον ἀπὸ τῆς γεφυρώσεως διεςῶτας, κατέπηξεν· ἵνα, εἰ δένδρων ςελέχη, ἢ πλοῖα, τοῦ τὸ ἔργον καταβάλλειν ἕνεκα ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπιπέμποιντο, τοῖς σκολόπεσι τούτοις ἡ ἐκείνων βία, ὥςε τῇ γεφυρώσει μὴ λυμαίνεσθαι, κατέχοιντο.

XVIII. Ἐν ἡμέραις δ' οὐ πλεῖον δέκα, ἀφ' οὗ τὴν ὕλην συναθροίζειν ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι, τῆς γεφύρας τελεσθείσης, διεβίβασεν ὁ Καῖσαρ τὸν ςρατὸν, καὶ ἱκανὴν ἑκατέρωθεν τῆς γεφύρας καταλιπὼν φρουρὰν, εἰς τὴν τῶν Σικαμβρῶν ἐνέβαλε χώραν. Ἐν τούτῳ δ' ἀπὸ πολλῶν πρέσβεις ἦλθον πρὸς αὐτὸν πόλεων· οὓς φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν παρ' αὐτοῦ αἰτοῦντας, λόγοις ἐφιλοφρονήσατο, καὶ ὁμήρους ἐπήγγειλεν. Οἱ δὲ δὴ Σίκαμβροι, ἐξ οὗ τὸν Ῥῆνον γεφυροῦν ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι, πάντα εἰς φυγὴν συσκευασάμενοι, παραινούντων τῶν Τεγχθέρων τε καὶ τῶν Οὐσιπετῶν ἱππέων, τῆς σφῶν χώρας ἐξεληλύθεσαν, καὶ πάντα τὰ χρήματα ἀπενεγκόντες, αὐτά τε καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἔν τε τοῖς ἐ.ή.μοις τόποις καὶ τοῖς νάπεσιν ἐκεκρύφεσαν.

XIX. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὀλίγον ἐν τῇ ἐκείνων χώρᾳ χρόνον δια-

τρίψας, καὶ πάσας τὰς κώμας, τά τε οἰκοδομήματα αὐτῶν ἐν τούτῳ κατακαύσας, εἰς τὴν τῶν Οὐβίων ἀνεχώρησε χώραν, καὶ αὐτοῖς, εἰ ὑπὸ τῶν Σουεύων αὖθις πιέζοιντο, βοήθειαν ὑποσχόμενος, ὑπ' αὐτῶν ταῦτα κατέμαθε· πρῶτον μὲν τοὺς Σουεύους τὴν γέφυραν ποιεῖσθαι, ὑπὸ τῶν κατασκόπων μαθόντας, κατὰ τὸ σφίσι σύνηθες ἐκκλησίαν ποιήσασθαι, καὶ πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτοὺς ἅπαντας διαπεμψαμένους, ἐκ μὲν τῶν πόλεων ἁπασῶν ἐξιέναι, τοὺς δὲ παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας πάντα τε τὰ χρήματα ἐν τοῖς νάπεσιν ἀποτίθεσθαι, πάντας δὲ τοὺς ὅπλα φέρειν δυναμένους εἰς ἕνα συνιέναι τόπον παραγγεῖλαι. Τοῦτον μὲν τὸν τόπον ἐν μέσῳ σχεδὸν πάσης ἧς ἦρχον οἱ Σουεῦοι χώρας ὑπ' αὐτῶν ἐξαιρεθῆναι, ἔφασαν οἱ Οὔβιοι· καὶ ἐν τούτῳ τοὺς Σουεύους, τήν τε τῶν Ῥωμαίων ἔφοδον ἀναμένειν, καὶ τὴν μάχην διαγνῶναι ποιήσασθαι. Οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον· πάντα δ' ἐφ' οἷς διεβεβήκει ὁ Καῖσαρ ἀποτελέσας, πρῶτον μὲν φόβον μέγαν τοῖς Σουεύαις ἐμβαλὼν, ἔπειτα δὲ τοὺς Σικάμβρους τιμωρησάμενος, μετέπειτα δὲ καὶ τοὺς Οὐβίους οἷα δὴ πολιορκίας ἐλευθερώσας, καὶ ἡμέρας ὀκτωκαίδεκα πέραν τοῦ Ῥήνου διατρίψας, ἱκανὰ ταῦτα πρός τε τὴν τῶν Ῥωμαίων δόξαν, καὶ τὴν αὐτῶν ὠφέλειαν ἡγήσατο πεποιηκέναι· εἰς μὲν οὖν τὴν Γαλατίαν ἐπανελθὼν, τὴν γέφυραν κατέλυσεν.

XX. Ὀλίγου δ' ἔτι τοῦ θέρους μέρους ὑπολειπομένου, καίπερ ἐν τῇ Γαλατίᾳ (πᾶσα γὰρ Ἀρκτῴα ἐςὶν) πρωΐμων ὄντων τῶν χειμώνων, ὅμως, εἰς τὴν Βρηταννίαν, ὅτι ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἑαυτοῦ πολέμοις, ἐντεῦθεν συμμαχίαι τοῖς πολεμίοις ὑπεπέμφθησαν, ἐπεθύμησε περαιοῦσθαι, κράτιςον ἑαυτῷ ἡγούμενος ἔσεσθαι, καίπερ ἤδη τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον καιροῦ ἐπιλείποντος, εἰ μόνον εἴς τε τὴν νῆσον εἰσιέναι, καὶ τοὺς τῶν ἐκεῖ καταμαθεῖν τρόπους, καὶ τοὺς τόπους, τούς τε λιμένας, καὶ τὰς εἰσόδους γινώσκειν ἐν τῷ παρόντι δύνηται. Πάντων δὲ τούτων ἄπειροί εἰσιν οἱ Γάλλοι. Ἄλλος μὲν γάρ τις οὐ ῥᾳδίως τοῖς Βρηταννοῖς ἐπιμίσγεται, πλὴν ἐμπόρων· οὐδ' ἐκείνοις αὐτοῖς οὐδὲν σχεδὸν, εἰ μὴ ἡ ἐπιθαλασσία, καὶ ἡ τῆς νήσου ἀντικειμένη τῇ Γαλατίᾳ χώρα, γνωτό ἐςιν· ὥςε πάντοθεν πάντας πρὸς ἑαυτὸν ὁ Καῖσαρ τοὺς

ἐμπόρους συγκαλέσας, οὔτε μὲν πόση εἴη ἡ νῆσος τὸ μέγεθος, οὔτε γε τίνες αὐτὴν οἰκοῖεν, καὶ τίνα τοῦ πολέμου ἐμπειρίαν ἔχοιεν, καὶ τίσιν ἐπιτηδεύμασι χρῷντο, τίνες τ' ἐνταῦθα ναυλοχώτατοι λιμένες εἴησαν, παρ' αὐτῶν ἠδυνήθη γινώσκειν.

XXI. Ταῦτα δ' ὅμως εἰ δέναι, πρὶν τοῦ πειρᾶσθαι, βουλόμενος, Γάϊον μὲν Βολουσῆνον, πάντα ταῦτα ἀκριβῶς κατοπτεύσαντα, πρὸς ἑαυτὸν ὅτι τάχιστα ἐπανιέναι, αὐτῷ ἐντειλάμενος, σὺν μακρᾷ νηῒ προϋπέμψατο. Αὐτὸς δὲ πᾶσαν δὴ ὁμοῦ ἔχων τὴν δύναμιν, εἰς τὴν τῶν Μορίνων χώραν, ὅτι ἐντεῦθεν εἰς τὴν Βρηταννίαν βραχύτατός ἐστι διάπλους, ἐπορεύετο· καὶ ἐνταῦθα μὲν νεῶν πολὺν ἀριθμὸν ἀπὸ τῶν περιοικίδων πόλεων, καὶ ὃν ἐν τῷ πρόσθεν θέρει πρὸς τὸν Οὐενετικὸν πόλεμον συνηθροίκει στόλον, συνιέναι ἐκέλευσεν. Ἐν τούτῳ δὲ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεως ὑπὸ τῶν ἐμπόρων τοῖς Βρηταννοῖς ἀπαγγελθείσης, ἀπὸ πολλῶν ταύτης τῆς νήσου πόλεων, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἦλθον, ὁμήρους τε δώσειν, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις πειθαρχήσειν ὑπισχνούμενοι· καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ αὐτούς τε ἀκούσας, καὶ φιλοφρονησάμενος, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις φίλους ἀεὶ διαμένειν παραινέσας ἀπεπέμψατο· Κόμιόν τε Ἀτρεβάτην ἄνδρα, ὃν καταστρεψάμενος τοὺς Ἀτρεβάτας βασιλέα αὐτῶν ἐποίησεν, οὗ τήν τε ῥώμην καὶ τὴν βουλὴν ἀπεδέχετο, πιστόν θ' αὐτῷ (ὡς ἡγεῖτο) ὄντα, καὶ μέγα ἐν τούτοις κτησάμενον τοῖς τόποις ὄνομα· ἐκείνῳ πρὸς ἃς δύναιτο τῆς Βρηταννίας ἀπιόντα πόλεις, αὐτὰς φίλας τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι παρακαλεῖν, καὶ τὸν Καίσαρα ὡς τάχιστα παρέσεσθαι, ἀπαγγέλλειν ἐπιτείλας, ἅμ' αὐτοῖς συνέπεμψεν. Ὁ δὲ Βολουσῆνος ὅσους ἠδυνήθη ἀπὸ τῆς νεὼς κατασκοπήσας τόπους, μήτε τολμήσας τῆς νεὼς ἐκβὰς ἑαυτὸν τοῖς βαρβάροις δεῖξαι, πεμπταῖος πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπανῆλθεν, ἅ τε κατέμαθεν αὐτῷ ἀπήγγειλεν.

XXII. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς τόποις τοῦ Καίσαρος περὶ τὰς ναῦς ὄντος, ἀπὸ τοῦ πλείστου τῶν Μορίνων μέρους πρέσβεις τῆς πρόσθεν σφῶν γνώμης ἀπολογούμενοι, καὶ συγγνώμην αἰτοῦντες, ὅτι αὐτοὶ ἄνδρες βάρβαροι, καὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων συνηθείας ἄπειροι ὄντες, αὐτοῖς πεπολεμήκεσαν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προσαχθησό-

μενα ποιήσειν ὑπισχνούμενοι, παρ' αὐτὸν ἦλθον. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὅτι τε οὐδένα πολέμιον ὄπισθεν ἑαυτοῦ καταλείπειν, οὔτε ἐκείνοις τό τε πολεμεῖν, καὶ τὰ πράγματα ταῦτα τοῦ Βρηταννικοῦ προτιθέναι ἠβούλετο πολέμου, τοῦθ' ἑαυτῷ τότ' ἐπικαιρίως συμβῆναι ἡγησάμενος, τούτοις μὲν ὁμήρους ἐπήγγειλεν· ὧν ἀχθέντων, εἰς φιλίαν αὐτοὺς ἐδέξατο. Ναῦς δὲ ὡς ὀγδοήκοντα φορτικὰς συναλίσας, καὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς πρὸς δύο τάγματα διαβιβάζειν, ἐκλεξάμενος, τὰς λοιπὰς τῷ ὑπάρχῳ, καὶ τοῖς ὑποςρατηγοῖς, τοῖς τε χιλιάρχοις διέδωκε· προσῆσαν δὲ καὶ ὀκτωκαίδεκα νῆες, αἳ ἀπὸ τούτου τόπου ὡς ςάδιον, ὥςε εἰς τὸν αὐτὸν μὴ δύνασθαι λιμένα ὁρμίζειν, τῷ ἀνέμῳ κατείχοντο. Ταύτας μὲν τοῖς ἱππεῦσι διέδωκε· καὶ τῷ Σουλπιτίῳ Ῥούφῳ σὺν ἱκανῇ φρουρᾷ τὸν λιμένα διαφυλάττειν παρήγγειλε. Τό, τε λοιπὸν ςράτευμα τῷ Κοΐντῳ Τιτουρίῳ Σαβίνῳ, καὶ τῷ Λουκίῳ Αὐρογκουληΐῳ Κόττᾳ, τοῖς ὑποςρατηγοῖς, ἐπί τε τοὺς Μεναπίους, καὶ τοὺς τῶν Μορίνων, πρέσβεις πρὸς ἑαυτὸν οὐ πέμψαντας, αὐτὸ ἄγειν, διέδωκεν.

XXIII. Αὐτὸς δὲ εὐπλοίας τυχὼν, τῇ τετάρτῃ φυλακῇ ἀνήγετο, τοῖς ἱππεῦσιν ἐντειλάμενος, εἰς τὸν προσωτέρω λιμένα προελθόντας, καὶ τῶν νεῶν ἐπιβάντας, ἑαυτὸν ἕπεσθαι. Τούτων δὲ περὶ ταῦτα βραδυνόντων, ἐκεῖνος μὲν ἀμφὶ τετάρτην τῆς ἡμέρας ὥραν τῇ Βρηταννίᾳ προσψαύσας, τοὺς πολεμίους ἐν πᾶσι τοῖς γηλόφοις ὡπλισμένους κατεῖδεν. Ὁ δὲ τόπος εἰς ὃν ἐξώκειλεν, οὕτως τε εἶχε τῆς φύσεως, καὶ οὕτως ὑπ' ὀρέων πάντοθεν ἐνταῦθα ἡ θάλασσα περιείχετο, ὥςε ἀπὸ τῶν μετεώρων ἀκόντιον εἰς τὸν λιμένα ἐξικνεῖσθαι. Τοῦτον μὲν οὖν πρὸς τὸ ἐκβαίνειν τὸν τόπον οὐκ ἐπιτήδειον εὑρὼν τὰς λοιπὰς ναῦς μέχρις ἐννάτης ὥρας, τὰς ἀγκύρας βαλὼν, ἐνταῦθα περιέμενε· ἐν τούτῳ δὲ τούς τε ὑποςρατηγοὺς καὶ τοὺς χιλιάρχους συγκαλέσας, καὶ ἃ ἀπήγγειλεν ὁ Βολουσῆνος, τήν θ' ἑαυτοῦ γνώμην ἐκείνοις ἀποφήνας, παρήγγειλεν αὐτοῖς, (ὡς τὰ ςρατιωτικὰ καὶ μάλιςα τὰ ναυτικὰ ἤτει) πάντα ἑτοίμως, ὡς καὶ τοῖς πλοίοις εὐκινήτοις χρωμένοις καὶ ἐπιτηδείως κατὰ τὰ παραγγελθησόμενα πράττειν. Οὕτω μὲν παρακελευσάμενος αὐτοὺς, ἀπεπέμψατο,

καὶ ἀνέμου ἐπιτηδείου τυχὼν, σημεῖον ἦρετο, ἀφελκυσθεισῶν τε τῶν ἀγκυρῶν, ςάδιον ἐντεῦθεν προελθὼν, εἰς ὁμαλὸν καὶ πρὸς τὸ ἐκβαίνειν ἐπιτήδειον ὥρμισεν.

XXIV. Οἱ δὲ βάρβαροι τὴν τῶν Ῥωμαίων βουλὴν γνόντες, αὐτοὺς τῆς ἐκβάσεως, τὴν ἵππον καὶ τοὺς ἐσσεδαρίους, οἷς ὡς τὰ πλεῖςα ἐν ταῖς μάχαις χρῶνται, προπέμψαντες, αὐτοί τε σὺν τῷ λοιπῷ σφῶν ςρατεύματι ἐφεπόμενοι, ἀπεκώλυον. Ἔνθα δὴ μεγάλη ἀπορία ἦν· αἱ μὲν γὰρ τῶν Ῥωμαίων νῆες, διὰ τὸ μέγεθος, εἰ μὴ ἐν μεταιώρῳ μένειν οὐκ ἠδύναντο· αὐτοῖς τε τῶν τε τόπων ἀγνῶσι, καὶ ἀμφοτέρας ἀσχολουμένας τὰς χεῖρας ἔχουσι, καὶ πρὸς τούτοις τῷ πολλῷ τε καὶ μεγάλῳ τῶν ὅπλων βάρει κάμνουσιν, ἅμα μὲν ἐκ τῶν νεῶν ἐκπηδητέον, ἅμα δὲ ἐν τῷ ῥῷ μενητέον, ἅμα δὲ καὶ τοῖς πολεμίοις συμμικτέον ἦν. Οἱ δὲ δὴ πολέμιοι ἢ ἐξ αὐτῆς τῆς ψάμμου, ἢ καὶ ὀλίγον εἰς τὸ ὕδωρ προϊόντες, πάντων τε τῶν μελῶν εὔζωνοι, καὶ τῶν τόπων ἐμπειρότατοι ὄντες, θρασέως βέλη ἀφίεσαν, καὶ τοὺς ἵππους πρὸς τοῦτο εἰθισμένους εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἤλαυνον· ὥςε τούτοις πᾶσι καταπληττόμενοι οὐ τῇ αὐτῇ τότε, ᾗ πρόσθεν ἐν ταῖς πεζικαῖς μάχαις εἰώθεσαν, ἐχρῶντο οἱ Ῥωμαῖοι.

XXV. Τοῦτο δὲ κατιδὼν ὁ Καῖσαρ, τὰς μὲν μακρὰς ναῦς, ὧν τε ἀπειρότεροι ἦσαν οἱ βάρβαροι, καὶ ὧν ἡ κίνησις πρὸς τὴν χρείαν ταχυτέρα ἦν, ὀλίγον ἀπὸ τῶν φορτικῶν νεῶν ἀπάγεσθαι, καὶ πρὸς τὰ τῶν πολεμίων πλάγια τίθεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτων βέλη τε, καὶ σφενδόνας εἰς τοὺς πολεμίους ἀφίεσθαι· τοῦτο δὲ χρησιμώτατον ἐγένετο· τῷ μὲν γὰρ τούτων τῶν νεῶν τρόπῳ, καὶ τῇ αὐτῶν κινήσει, τῷ τε τῶν μηχανῶν, ἀειθισμένων σφίσιν, εἴδει ἐκπεπληγμένοι, μικρόν τε ἔςησαν, καὶ ὀλίγον ἐπὶ πόδα ἀνεχάσαντο. Τῶν δὲ Ῥωμαίων διὰ τὸ τοῦ ὕδατος βάθος βραδυνόντων, ὁ τοῦ δεκάτου τάγματος ἀετοφόρος, τὸ πρᾶγμα καλῶς τῷ τάγματι συμβαίνειν εὐξάμενος, Συνεκπηδᾶτε, ἔφη, ὦ συςρατιῶται, εἰ μὴ τὸν ἀετὸν τοῖς πολεμίοις προδοῦναι θέλετε. Ἐγὼ δὲ γοῦν, ἔφη, τῇ τε τῶν Ῥωμαίων πολιτείᾳ, καὶ τῷ ἐμῷ αὐτοκράτορι, τοὐμὸν δέον, παρεσχηκὼς ἔσομαι. Τοῦ μὲν μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἀφεὶς, ἐκ τῆς νεὼς εἰς τὴν θάλατταν εἰσεπήδησε, καὶ τὸ σημεῖον εἰς τοὺς πολεμίους

φέρειν ἤρξατο. Τότε δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, μὴ τοσοῦτο ὄνειδος λάβοιεν, ἑαυτοῖς παρακελευσάμενοι, πάντες ἅμα εἰς τὸ ὕδωρ ἐξεπήδησαν· καὶ τούτους οἱ ἐκ τῶν ἐγγὺς νεῶν κατανοήσαντες, καὶ αὐτοὶ ἐξεπήδησαν, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις τοῖς πολεμίοις ἐπλησίασαν.

XXVI. Ἐνταῦθα δὴ ἀμφοτέρωθεν κρατερὰ μάχη ἐγένετο. Οἱ μέν τοι Ῥωμαῖοι, ἅτε δὴ ἐν τῷ ὕδατι ςεῤῥῶς μένειν, οὔτε τὰς τάξεις διαφυλάττειν, οὔτε τὰ σφῶν ἕκαςος σημεῖα ἕπεσθαι μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ἄλλος ἄλλῃ, ὡς ἔτυχεν ἕκαςος, ἐκπηδήσας, πρὸς ἅτινα πρότερα ἴδοι σημεῖα συνελθόντες, ἰσχυρῶς ἐταράττοντο. Οἱ δὲ πολέμιοι πάντων τῶν ψάμμων ἔμπειροι, ἐπειδὴ τινὰς καθ' ἕνα τῶν νεῶν ἐκπηδῶντας ἴδοιεν, ἀνειμένους τοὺς ἵππους ἐπ' αὐτοὺς ἀσχολουμένους ἤλαυνον· καὶ ὀλίγους πολλοὶ περιΐςαντο· ἄλλοι τε κατὰ πλάγιον εἰς σύμπαντας τοὺς Ῥωμαίους βέλη ἀφίεσαν. Ὁ κατανοησάμενος ὁ Καῖσαρ, τά τε τῶν μακρῶν νεῶν πλοῖα, καί τινα κατοπτικὰ πλοιάρια πρὸς ςρατιώταις ἀνεπλήρωσε· καὶ οὕς τινας τῶν ἑαυτοῦ πονοῦντας ὁρῴη, τούτοις βοήθειαν ἐπέπεμπεν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ τάχιςα εἰς γῆν ἐξέβησαν, πάντων τῶν ἄλλων σφίσιν ἐφεπομένων, ἵεντο εἰς τοὺς πολεμίους· αὐτοὺς δὲ τρεψάμενοι, προσωτέρω διώκειν οὐκ ἠδυνήθησαν, ὅτι οἱ σφῶν ἱππεῖς οὐκ εὐθυδρομήκεσαν, καὶ πρὸς τὴν Βρηταννίαν οὐκ ἐξώκειλαν. Τοῦτο μόνον τῇ τοῦ Καίσαρος ἀρχαίᾳ εὐτυχίᾳ τότε ἐπέλιπεν.

XXVII. Οἱ δὲ πολέμιοι μάχῃ ἡττηθέντες, ἐπειδὴ τάχιςα τῆς φυγῆς ἑαυτοὺς ἀνέλαβον, πρέσβεις παρὰ τὸν Καίσαρα περὶ εἰρήνης πέμψαντες, πάντα τὰ σφίσι ὑπ' αὐτοῦ προςαχθησόμενα ποιήσειν ὑπέσχοντο. Τούτοις δὲ Κόμιον τὸν Ἀτρέβατα συνέπεμψαν· ὃν αὐτοὶ μὲν εἰς τὴν Βρηταννίαν, ὡς ἤδη ἐῤῥέθη, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πεμφθέντα, ἐκ τῆς νεὼς ἐκβαίνοντα, καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος ἐντάλματα ὡς πρέσβυν ἀπαγγέλλοντα, συλλαβόντες, εἰς φυλακὴν ἔβαλον. Τότε δὲ μετὰ τὴν μάχην, ἀπεπέμψαντο αὐτὸν, καὶ εἰρήνην αἰτοῦντες, τὴν τούτου τοῦ πράγματος αἰτίαν ἐπὶ τὸν ὄχλον ἀνέφερον, καὶ διὰ τὴν σφῶν ἄνοιαν συγγινώσκεσθαι σφίσιν ἱκέτευον. Ὁ δὲ Καῖσαρ βαρέως μὲν αὐτοῖς ἐμέμψατο, ὅτι πρέσβεις πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἤπειρον πέμψαντες,

καὶ εἰρήνην αἰτήσαντες, τότε πόλεμον αὐτῷ ἐπήνεγκαν· συγγινώσκειν δ᾽ ὅμως τῇ ἐκείνων ἀνοίᾳ ἔφη, ὁμήρους τ᾽ ἐπήγγειλεν· ὧν αὐτοὶ μέρος μὲν ἑτοίμως ἔδωκαν· μέρος δὲ ἀπὸ τῆς πορρωτέρω χώρας παρακληθὲν, εὐθὺς ὑπέσχοντο δώσειν· ἐν τούτῳ δὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐπανιέναι οἱ τῆς Βρηταννίας ἄρχοντες παρήγγειλαν· αὐτοί τε πάντοθεν πρὸς τὸν Καίσαρα ἰόντες, καὶ τὰς σφῶν πόλεις καὶ σφᾶς αὐτοὺς αὐτῷ συνέστησαν.

XXVIII. Τούτοις τῆς εἰρήνης βεβαιωθείσης, τετάρτῃ, ἀφ᾽ οὗ εἰς τὴν Βρηταννίαν ὁ Καῖσαρ παρεγένετο, ἡμέρᾳ, αἱ ὀκτωκαίδεκα, περὶ ὧν ἤδη ἐῤῥέθη, ὡς τοὺς ἱππέας φέροιεν, νῆες, γαλήνης τυχοῦσαι, ἐπὶ τὴν Βρηταννίαν ἀνήγοντο. Τοσοῦτος δὲ, αὐτῶν τῇ Βρηταννίᾳ πλησιαζουσῶν, καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδου κατανοουμένων, χειμὼν συνηνέχθη, ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν, ἣ οὐκ ἐπλανήθη, ἐγένετο. Ἀλλὰ ταχὺ αἱ μὲν αὐτῶν εἰς τὸν αὐτὸν, ἀφ᾽ οὗ ἀνήγοντο, λιμένα αὖθις ἀνετράπησαν· αἱ δὲ πρὸς τὰ δυτικώτερα τῆς νήσου μέρη, πολλῷ κινδύνῳ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐβλήθησαν· αἳ καίπερ τὰς ἀγκύρας βάλλουσαι, ὅμως ὅτι ὑπὸ τοῦ ῥοῦ ἐπληροῦντο, ἀναγκαίως, καὶ ὑπὸ τῆς νυκτὸς ταραττόμενοι, ἐπὶ τὴν ἤπειρον ἔτεινον.

XXIX. Ἐν τῇ νυκτὶ μὲν ταύτῃ τὴν σελήνην πλησιφαῆ γενέσθαι συνέβη, ἣ τότε (οὗ ἦσαν ἄπειροι οἱ Ῥωμαῖοι) πολλὰς ἐν τῷ Ὠκεανῷ πλημμυρίδας εἴωθεν ἐγείρειν· ὥστε ἐν ταὐτῷ αἵ τε μακραὶ τοῦ Καίσαρος νῆες, αἷς σὺν τῷ στρατεύματι διεβεβήκει, ἅς τε ἐπὶ τὴν ψάμμον κατήγαγε, τῷ ῥῷ ἐπληροῦντο· καὶ αἱ φορτικαὶ ταῖς ἀγκύραις δεδεμέναι ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐκακοῦντο· τούτῳ δὲ τῷ παθήματι βοηθεῖν οὐδεμιᾷ μηχανῇ οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο· ἀλλὰ πολλῶν μὲν νεῶν συντριβεισῶν, τῶν δὲ ἄλλων, ἐπειδὴ τά τε σχοινία, καὶ αἱ ἄγκυραι, τά τε λοιπὰ ἀπώλλυντο ὅπλα, ἀχρήστων πρὸς τὸν πλοῦν γεγενημένων, πᾶς ὁ στρατὸς, ὡς εἰκὸς, ἐν πολλῇ ἦν ἀπορίᾳ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἦσαν αὐτοῖς ἄλλαι νῆες, αἷς ἀποπλεῖν δύναιντο. Ἔπειτα δὲ, τὰ πρὸς τὸ ἐπισκευάζειν αὐτὰς πάντα ἐπέλειπε· μετέπειτα δὲ καὶ ὅτι ἐν τῇ Γαλατίᾳ διαχειμάζειν πάντες διενόουν, τῶν ἐπιτηδείων πρόνοιαν οὐκ ἐπεποιήκεσαν.

XXX. Ταῦτα μὲν δὴ γνόντες οἱ τῆς Βρηταννίας ἄρχοντες, οἱ πρόσθεν τὰ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος προςαχθησόμενα σφίσι, ποιήσειν ὁμολογήσαντες, τότε πρὸς ἀλλήλους διαλεχθέντες, καὶ τοὺς Ῥωμαίους οὔτε ἐπιτήδεια, οὔθ' ἱππέας ἔχειν εἰδότες, τήν τ' αὐτῶν ὀλιγότητα ἐκ τῆς τοῦ ϛρατοπέδου ἐκείνων ϛενοχωρίας κατανοοῦντες (τοσούτῳ γὰρ ϛενώτερον ἦν τὸ τῶν Ῥωμαίων ϛρατόπεδον, ὅσῳ ἄνευ σκευοφόρων διεϐεϐήκεσαν), κράτιϛον ἔγνωσαν εἶναι ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων σφᾶς ἀποϛάντας, αὐτοὺς τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλείειν, καὶ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν χειμῶνα ἀναϐάλλεσθαι εἰ τούτους νικήσειαν, καὶ τῆς ἐπανόδου ἀποκωλύσειαν, οὐδένα ἐπὶ πολέμῳ ἔπειτα εἰς τὴν Βρηταννίαν περαιωθήσεσθαι θαῤῥοῦντες. Αὖθις μὲν οὖν συνομόσαντες, κατὰ μικρὸν ἐκ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ϛρατοπέδου ἀπιέναι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀγρῶν ἀπάγειν ἤρξαντο.

XXXI. Ὁ δὲ Καῖσαρ, καίπερ οὔπω τὴν ἐκείνων ϐουλὴν γνοὺς, ὅμως ἔκ τε τῶν ταῖς ναυσὶ συμϐάντων, καὶ ὁμήρους δοῦναι ἀνεϐάλλοντο, γενήσεσθαι τὰ καὶ μετὰ ταῦτα συμϐάντα ὑποπτεύων, πρὸς πάντα παρεσκευάζετο. Σῖτον μὲν γὰρ καθ' ἑκάϛην ἀπὸ τῶν ἀγρῶν εἰς τὸ ϛρατόπεδον συνεκόμιζε· καὶ ἃς ἰσχυρῶς κακωθείσας ἑώρα ναῦς, εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἐπισκευὴν τῇ τούτων ὕλῃ ἐχρῆτο, καὶ τὰ τοῖς τοιούτοις χρήσιμα ἐκ τῆς ἠπείρου εἰσάγεσθαι, ἐκέλευεν, ὥϛε τῶν ϛρατιωτῶν ταῦτα μεγάλῃ σπουδῇ ποιησαμένων, πᾶσαι αἱ νῆες, πλὴν δώδεκα, ὥϛε εὐκαίρως δύνασθαι πλεῖν, ἐπεσκευάσθησαν.

XXXII. Ἐν τούτῳ δὲ ἑνὸς τάγματος, ὃ ἕϐδομον ἐκαλεῖτο, ἐπὶ τὸν σῖτον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κατὰ τὴν συνήθειαν πεμφθέντος, καὶ οὐδεμιῶν ἔτι πολέμου ὑποψιῶν οὐσῶν, μέρους μὲν τῶν Βρηταννῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων, μέρους δὲ καὶ ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ϛρατοπέδῳ θαμιζόντων, οἱ προφύλακες τῷ Καίσαρι ἀπαγγέλλουσι, μείζονα τῆς συνηθείας, ἔνθα τὸ τάγμα πεπόρευτο, σφίσι κονιορτὸν φαίνεσθαι. Ὁ δὲ Καῖσαρ (τὸ ὂν) νεωτερίσαι τοὺς ϐαρϐάρους ὑποπτεύων, τὰς μὲν προφυλακούσας σπείρας ἐπὶ τοὺς πολεμίους μεθ' ἑαυτοῦ ἀπιέναι, δύο δ' ἄλλας τὸν ἐκείνων τόπον διαδέχεσθαι, καὶ τὴν λοιπὴν ϛρατιὰν καθοπλίζε-

σθαι ὡς τάχιςα, καὶ ἑαυτὸν παρήγγειλεν ἕπεσθαι· ὀλίγον δ' ἀπὸ τοῦ ςρατοπέδου προελθὼν, κατεῖδε τοὺς μὲν Ῥωμαίους πάντοθεν ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων πιεζομένους, καὶ μόγις τὴν ἐκείνων ὁρμὴν ἀνέχεσθαι δυναμένους· τοὺς δὲ βαρβάρους εἰς τὸ τάγμα συσπειραθὲν βέλη πάντοθεν θρασέως ἀφιέναι. Ἐπειδὴ μὲν γὰρ πᾶς ὁ ἄλλος σῖτος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἤδη τεθέριςο, μέρος δ' ἔτι τοῦτο ὑπελέλειπτο, ἐνταῦθα τῇ ὑςεραίᾳ ἐλεύσεσθαι τοὺς Ῥωμαίους ὑποτοπήσαντες οἱ βάρβαροι, τὴν μὲν νύκτα ἐν τῇ πλησίον νάπῃ ἐκρύβησαν. Τότε δὲ ἐπ' αὐτοὺς διεσπαρμένους, καὶ τὰ ὅπλα καταθεμένους, περί τε τὸν θερισμὸν ἀσχολουμένους, ἐξαίφνης ὁρμήσαντες, καὶ ὀλίγους τινας αὐτῶν ἀποκτείναντες, τοὺς λοιποὺς ἐτάραξαν, καὶ ἱππεῦσιν καὶ ἐσσεδαρίοις πάντοθεν περιέςησαν.

XXXIII. Ὁ δὲ τῆς ἀπὸ τούτων τῶν ἐσσέδων μάχης τρόπος τοιοῦτος ἐςί· πρῶτον μὲν πάντοθεν περιϊππεύουσι, καὶ βέλη ἀφιᾶσι, τῇ τε ἀπὸ τῶν ἵππων φρίκῃ, καὶ τῷ τῶν τροχῶν κτύπῳ πολλάκις τὰς τάξεις ταράττουσιν· εἰς ἱππέων δὲ ςίφη ἐμβαλόντες, αὐτοὶ μὲν ἀπό τε τῶν ἐσσέδων καταπηδῶσι, καὶ πεζοὶ μάχονται. Οἱ δὲ ἡνίοχοι ἐν τούτῳ ὀλίγον ἐκ τῆς μάχης ἐξιᾶσι, καὶ οὕτως τὰ ἅρματα διατάττουσιν, ὥςε, εἰ ἀπὸ τοῦ τῶν πολεμίων πλήθους οἱ μαχόμενοι πιέζοιντο, ταχέως πάλιν ἐπὶ τὰ ἅρματα ἀναχωρεῖν δύνασθαι. Οὕτω τό, τε ἱππέων εὐκίνητον, καὶ τὸ πεζῶν ςάσιμον ἐν ταῖς μάχαις, ὅταν θέλωσιν, ἔχουσι· καὶ τῇ καθ' ἡμέραν ἀσκήσει οὕτως ἐθίζονται, ὥςε καὶ ἐν καταπρανεῖ τῇ χώρᾳ τὴν τῶν ἵππων ὁρμὴν ἀνέχονται, καὶ τοὺς ἵππους μετριάζουσι, καὶ κάμπτουσιν ὅπου ἂν θέλωσι, καὶ ταχέως διὰ τοῦ ῥυμοῦ τρέχουσιν, ἔν τε τῷ ζυγῷ ςεῤῥῶς ἵςανται, καὶ ἐντεῦθεν ῥᾳδίως εἰς τὸ ἅρμα ἐπαναχωροῦσιν.

XXXIV. Ὥςε τῷ καινῷ τούτῳ μάχης εἴδει τεταραγμένοις τοῖς ἑαυτοῦ, ἐν καιρῷ ὁ Καῖσαρ ἐβοήθησε· τῇ μὲν γὰρ αὐτοῦ ἀφίξει οἵ τε πολέμιοι ἔςησαν, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ φόβου ἑαυτοῦ ἀνέλαβον. Τούτων δὲ πραχθέντων, οὐ καιρὸν εἶναι τοῦ τὸν πολέμιον προκαλεῖσθαι νομίζων ὁ Καῖσαρ, μέτριαν τινὰ χρόνον ἐν τῷ πεδίῳ μείνας, τὰ τάγματα ἐπὶ τὸ ςρατόπεδον ἀπήγαγε.

Περὶ τοῦτο δὲ πάντων τῶν Ῥωμαίων ἀσχολουμένων, οἱ τῶν βαρβάρων ἐν τοῖς ἀγροῖς ὑπολειφθέντες, ἐν τούτῳ ἀπῆλθον· ἐπὶ πολλὰς δὲ μετὰ ταῦτα ἐπομβρίαι συνενεχθεῖσαι ἡμέρας, τούς τε Ῥωμαίους ἐν τῷ χαρακώματι σφῶν κατέσχον, καὶ τοὺς βαρβάρους τοῦ μάχεσθαι ἀπεκώλυσαν· ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ πρὸς πάντας τοὺς ὑφ' ἑαυτοὺς οἱ βάρβαροι διαπέμπονται, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων ὀλιγότητα αὐτοῖς προλέγοντες, καὶ ὃν καιρὸν τοῦ μεγάλην λείαν ποιεῖσθαι, καὶ σφᾶς αὐτοὺς εἰς τὸν ἀεὶ ἔπειτα χρόνον, εἰ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου ἀπελάσειαν, ἐλευθερῶσαι ἔχοιεν, ἐπιδεικνύοντες πάμπολυ εὐθὺς πλῆθος πεζῶν ὁμοῦ καὶ ἱππέων συνήθροισαν, καὶ πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων ϛρατόπεδον ὥρμησαν.

XXXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ, καίπερ ἐκ τῶν πρόσθεν συμβάντων ἀποφεύξεσθαι τοὺς πολεμίους τῇ σφῶν ταχύτητι, εἰ ἡττῷντο, προορῶν, τριάκοντα ὅμως ἱππέας τῷ Ἀτρέβατι Κομίῳ, περὶ οὗ ἤδη ἐῤῥέθη, συνδιαβήσαντας εὑρὼν, σὺν τούτοις τὰ τάγματα ἔμπροσθεν τοῦ ϛρατοπέδου εἰς μάχην παρετάξατο· συμπεσόντων δ' ἀλλήλοις τῶν ϛρατευμάτων, οἱ μὲν Βρηταννοὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἰσχὺν ὑπομένειν ἐπὶ πολὺ μὴ δυνηθέντες, ἐτράπησαν. Τούτους δ' οἱ Ῥωμαῖοι, ἐφ' ὅσον ἐγένετο σφίσι δύναμις, διώξαντες, τὸ πλεῖϛον αὐτῶν διέφθειραν, καὶ πολλὰ μετὰ ταῦτα οἰκοδομήματα κατακαύσαντες, ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον ἀνετράπησαν.

XXXVI. Ταύτῃ μὲν ἡμέρᾳ πρέσβεις οἱ πολέμιοι περὶ εἰρήνης παρὰ τὸν Καίσαρα ἔπεμψαν. Αὐτὸς δὲ τούτοις τὸν τῶν ὁμήρων, ὧν πρόσθεν αὐτοῖς ἐπήγγειλε, τότε ἐδίπλωσε, καὶ τούτους πρὸς ἑαυτὸν ἐς τὴν ἤπειρον ἄγεσθαι προσέταξε· τῇ μὲν γὰρ πλησίον τοῦ κυνάϛρου ἡμέρᾳ, τὰς ἑαυτοῦ ναῦς διὰ χειμῶνος πλεῖν οὐκ ἠβούλετο· ἀλλὰ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εὐπλοίας τυχὼν, ὀλίγον μετὰ μέσας νύκτας ἀνήχθη, καὶ πᾶσαι αἱ αὐτοῦ νῆες, πλὴν δύο φορτικῶν, σῶαι εἰς τὴν ἤπειρον παρεγένοντο· αὐταὶ δ' εἰς τὸν αὐτὸν ταῖς λοιπαῖς λιμένα ὁρμίζεσθαι μὴ ἰσχύσασαι, ὀλίγον κατωτέρω ἐβλήθησαν.

XXXVII. Καὶ ἐξ αὐτῶν ὡς τριακοσίων ϛρατιωτῶν ἐκτεθέντων, καὶ ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον πορευομένων, οἱ Μορῖνοι, οὓς εἰς

τὴν Βρηταννίαν πλέων εἰρηνοῦντας ὁ Καῖσαρ κατέλιπεν, ἐλπίδι λείας τότε ἀναπεισθέντες, πρῶτον μὲν τούτους τοὺς ϛρατιώτας οὐ πολλῷ σφῶν πλήθει περιϛήσαντες, σφίσι παραδοῦναι τὰ ὅπλα, ἢ ἀποθνήσκειν ἐνθάδ' ἐκέλευον. Ἐπειδὴ δ' οὗτοι εἰς περιφερὲς σχῆμα ταχθέντες ἀντεῖχον, πρὸς τὴν τῶν Μορίνων βοὴν ἄνδρες ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους συνῆλθον. Τούτου δὲ τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντος τοῦ πράγματος, πᾶσαν τὴν ἵππον ἐπὶ βοήθειαν τῶν ἑαυτοῦ ἐπέμψατο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐν τούτῳ πλεῖον τεσσάρων ὡρῶν τοὺς πολεμίους θρασέως ὑπέμειναν, καὶ ὀλίγα τραύματα αὐτοὶ λαβόντες, παμπόλλους τῶν πολεμίων ἀπέκτειναν. Τῶν δὲ ἱππέων προφανέντων, οἱ μὲν πολέμιοι τὰ ὅπλα ἀποῤῥίψαντες, φεύγουσι κατὰ κράτος, καὶ πολλοὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐνταῦθα ἀποθνήσκουσι.

XXXVIII. Τῇ δ' ὑϛεραίᾳ ὁ Καῖσαρ τὸν ἑαυτοῦ ὕπαρχον Τίτον Λαβιηνὸν σὺν τοῖς οἷς ἀπήγαγεν ἐκ τῆς Βρηταννίας τάγμασιν, ἐπὶ τοὺς ἀποϛάντας τῶν Μορίνων ἐπέμψατο. Αὐτοὶ δὲ διὰ τὴν τῶν ἑλῶν ξηρότητα, ποῖ ἀποφεύξειαν, οὐκ ἔχοντες (ταύτῃ γὰρ τῇ ἀποχωρήσει τῷ πρόσθεν ἔτει ἐκέχρηντο) πάντες σχεδὸν τῷ Λαβιηνῷ προσεχώρησαν. Ἐν τούτῳ δ' ὅ, τε Κυΐντος Τιτούριος, καὶ ὁ Λούκιος Κόττας, τοῦ Καίσαρος ϛρατηγοὶ, εἰς τὴν τῶν Μεναπίων χώραν σὺν ϛρατιᾷ ἐμβαλόντες, πάντας τοὺς αὐτῶν ἀγροὺς ἐδήωσαν, καὶ πάντα τὰ οἰκοδομήματα κατακαύσαντες, (οἱ γὰρ Μενάπιοι ἐν δασυτάτοις νάπεσιν ἐκρύβησαν) πάλιν πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπανῆλθον. Ἐκεῖνος δὲ ἐν τῇ τῶν Βελγῶν χώρᾳ τὸν ϛρατὸν ἐν χειμαδίοις διέταξεν· ἔνθα δύο μόνον ἐκ πασῶν τῶν τῆς Βρηταννίας πόλεις ὁμήρους ἔπεμψαν· αἱ δὲ λοιπαὶ ἠμέλησαν. Τούτων κατειργασμένων, ἐκ τῶν τοῦ Καίσαρος ἐπιϛολῶν τὰ ὑπ' αὐτῷ πεπραγμένα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι, εἴκοσι συνεχεῖς ἡμέρας ἔθυσαν.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε.

Επὶ ὑπάτων δὲ Λουκίου Δομιτίου καὶ Ἀππίου Κλαυδίου, ἀπιὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὡς κατ᾽ ἔτος εἰώθει, ἐκ τῶν χειμαδίων ὁ Καῖσαρ, τοῖς ἑαυτοῦ παρήγγειλεν ὑποςρατηγοῖς, ναῦς ὅτι δύναιντο πλείςας διὰ τοῦ χειμῶνος ναυπηγεῖν, καὶ τοῦ τὰς παλαιὰς ἐπισκευάζειν ἐπιμελεῖσθαι. Ταύτας πρῶτον μὲν, πρός τε τὰ φορτία κούφως φέρειν, καὶ ῥαδίως κατάγεσθαι, ὀλίγον ταπεινοτέρας ὧν τῇ ἡμετέρᾳ χρώμεθα θαλάσσῃ, καὶ τοσούτῳ τοῦτο μᾶλλον, ὅσῳ διὰ τὰς τῆς θαλάσσης ταύτης συχνὰς μεταβολὰς πολλὰ ἐκεῖ ἐγείρεσθαι κύματα ᾔδει· ἔπειτα δὲ, πρὸς τὸ σκευοφόρα τε καὶ πολὺ ἵππων πλῆθος ἔχειν, ὀλίγον τούτων εὐρυτέρας αἷς ταῖς λοιπαῖς χρώμεθα θαλάσσαις· καὶ πάσας πρὸς τούτοις φορτικὰς ποιεῖσθαι, προσέταξε. Πρὸς ἃ πάντα μέγα ἡ ταπεινότης συνεβάλλετο· καὶ τὰ μὲν πρὸς τὴν τούτων καθόπλισιν ἐπιτήδεια ἐκ τῆς Βρηταννίας ἐκέλευσεν εἰσάγεσθαι· αὐτὸς δὲ, τῶν τῆς Ἰταλίας συνόδων τελεσθέντων, εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν ἀπῆρε, τὴν πλησίον ἐπαρχίαν ἐπιδρομαῖς τῶν Πιρουςῶν δῃοῦσθαι ἀκηκοώς· καὶ ἐνταῦθα ςρατιώτας ἑκάςῃ πόλει ἐπήγγειλε, καὶ ἐκείνους εἰς τόπον ῥητὸν συνελθεῖν ἐκέλευσεν. Ὃ μαθόντες οἱ Πιρουςεῖς, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν πέμπουσιν, οὐδὲν τούτων κοινῇ πεπρᾶχθαι διδάσκοντες· ἀλλ᾽ ἑτοίμους σφᾶς εἶναι παντὶ τρόπῳ δίκην ἀντὶ τῶν πεπραγμένων ἀποδοῦναι. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτοὺς ἀκούσας, ὁμήρους ἐπήγγειλε, καὶ ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἄγεσθαι προσέταξεν·

εἰ δὲ μὴ, πόλεμον ἐξοίσειν ἔφη ἐπ' αὐτούς. Τούτων δὲ ἐν τῇ ῥητῇ ἀχθέντων ἡμέρᾳ, διαιτητὰς ταῖς πόλεσιν ἔπεμψε τῶν πρὸς ἀλλήλους διαφορῶν· οὓς ἐκεῖνοι προσηκάμενοι, πάντα τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐγκλήματα διέλυσαν.

II. Τούτων οὕτω πραχθέντων, καὶ τῶν συνόδων τελεσθεισῶν, εἰς τὴν ἐπὶ θάτερα τῶν Ἀλπέων Γαλατίαν ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν, καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ϛρατιὰν παρεγένετο· καὶ ἐνταῦθα πάντα τὰ χειμάδια περιελθὼν, τῇ σπουδῇ τῶν ϛρατιωτῶν, καίπερ πάντων σπανίων γεγενημένων, αὐτοῖς ναῦς ὡς ἑξακοσίας τοῦ προειρημένου τρόπου, καὶ μακρὰς δύο καὶ τριάκοντα εὗρε ναυπηγηθείσας. Ἐπαινέσας μὲν οὖν τοὺς ϛρατιώτας, καὶ τοὺς τοῦ ἔργου τούτου ἐπιϛάτας γεγενημένους, παρήγγειλεν αὐτοῖς, εἰς τὸν Ὀκτίῳ καλουμένῳ λιμένι συνιέναι· ἐξ οὗ βραχύτατός ἐϛιν εἰς τὴν Βρηττανίαν διάπλους, ϛαδίων διακοσίων καὶ τεσσαράκοντα ἀπὸ τῆς ἠπείρου. Πρὸς τὸ δὲ ταῦτα διατάττειν ἱκανὸν αὐτῷ δόξαν ϛρατιωτῶν πλῆθος καταλιπὼν, εἰς τὸν τῶν Τρευΐρων, τέσσαρα εὔζωνα ἔχων τάγματα, καὶ ὀκτακοσίους ἱππέας, ἐνέβαλε χώραν· ὅτι ἐκεῖνοι οὔτε ἐν ταῖς τῆς Γαλατίας παρῆσαν συνόδοις, οὔτε τῶν Ῥωμαίων ἤκουον, ἀλλὰ τοὺς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανοὺς παρακαλεῖν ἐλέγοντο.

III. Ἔϛι δὲ ἡ τῶν Τρευΐρων πόλις πασῶν τῶν τῆς Γαλατίας ἱππικωτάτη, καὶ πολλοὺς παρέχειν δύναται πεζούς· τῷ τε Ῥήνῳ, ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται, προσψαύει. Ἐτύγχανον δὲ τότε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἰνδουκιόμαρός τε καὶ Κιγγέτορυξ, περὶ τῆς ἀρχῆς ἀλλήλοις ἀμφισβητοῦντες· ὧν ὁ μὲν Κιγγέτορυξ, ἐπειδὴ τάχιϛα αἱ ἀγγελίαι ἦλθον τῆς τοῦ Καίσαρος σὺν τῷ ϛρατεύματι ἀφίξεως, πρὸς τὸν Καίσαρα ἐν τῷ ϛρατοπέδῳ παρεγένετο, καὶ ἑαυτὸν πάντας τε τοὺς ἑαυτοῦ τὸ δέον συλλήψεσθαι, οὔτε τὴν τῶν Ῥωμαίων φιλίαν προήσεσθαι ἐβεβαιώσατο, τά τε ἐν τῇ τῶν Τρευΐρων πόλει πραττόμενα, ἀπήγγειλεν αὐτῷ. Ὁ δὲ Ἰνδουκιόμαρος τοὐναντίον ἱππικῆς τε πεζικῆς τε δύναμιν πολλὴν συναθροίζειν, καὶ πάντας τοὺς ἐν ϛρατευσίμῳ ἡλικίᾳ οὐκ ὄντας εἰς τὴν Ἀρδουήννην καλουμένην συναγείρας ὕλην (αὕτη δὲ ὑπερφυὴς τὸ μέγεθος, διὰ μέσης τῆς τῶν Τρευΐρων χώρας ἀπὸ τοῦ

Ῥήνου ποταμοῦ μέχρις εἰς τὴν τῶν Ῥήμων διήκει) ὡς πρὸς πόλεμον παρεσκευάζετο. Ἐπειδὴ δὲ τῶν τῆς πόλεως ἀρχόντων ταύτης τινὲς τῷ τοῦ Κιγγετόρυγος ἀξιώματι πεισθέντες, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν Ῥωμαίων παρουσίᾳ καταπεπληγμένοι, πρὸς τὸν Καίσαρα ἰόντες περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων παρ' αὐτοῦ διεπράττοντο, ἐπειδὴ κοινῇ πάσης τῆς πόλεως πρόνοιαν οὐκ ἠδύναντο ποιεῖσθαι, τότε δὴ φοβηθεὶς ὁ Ἰνδουκιόμαρος μὴ ὑπὸ πάντων ὁμοίως ἐγκαταλειφθῇ, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀγγέλους ἐπέμψατο, βουληθῆναι ἑαυτὸν πρὸς ἐκεῖνον ἰέναι, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ καταλείπειν λέγων, ἵνα ῥᾷον τὴν πόλιν ἐν τῷ δέοντι κατέχῃ, μὴ διὰ τὴν πάντων τῶν δυναστῶν ἀποχώρησιν ἁμαρτάνοι. Πρὸς τούτοις δὲ ἐφ' ἑαυτῷ πᾶσαν εἶναι τὴν πόλιν διδάσκων, καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα, εἰ ἐκεῖνος ἐπιτρέποι, ἐλεύσεσθαι, καὶ τάτε ἑαυτοῦ καὶ τῆς πόλεως χρήματα τῇ αὐτοῦ πίστει προσχωρήσειν·

IV. Ὁ δὲ Καῖσαρ καίπερ ποῖ τείνοιεν ταῦτα, καὶ τὰ τὸν Ἰνδουκιόμαρον τῆς πρώτης ἀποτρέποντα γνώμης οὐκ ἀγνοῶν, ὅμως μὴ πᾶν τὸ θέρος ἐν τῇ τῶν Τρευΐρων διατρίβειν ἀναγκασθῇ, πάντων ἤδη ὡς πρὸς τὸν Βρηταννικὸν παρεσκευασμένων πόλεμον, τὸν μὲν Ἰνδουκιόμαρον σὺν διακοσίοις ὁμήροις πρὸς ἑαυτὸν ἰέναι προσέταξε· καὶ τούτων ὑπ' ἐκείνου ἀχθέντων (ἐν οἷς ὅ, τε υἱὸς καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ἐπιτήδειοι ἦσαν) τὸν Ἰνδουκιόμαρον παραμυθούμενος, τὸ δέον ἀεὶ συλλαμβάνειν παρῄνει. ὅμως δὲ πάντας τοὺς τῶν Τρευΐρων συγκαλέσας ἄρχοντας, τῷ Κιγγετόρυγι αὐτοὺς περιεποιήσατο. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ὃ κατ' ἀξίαν τοῦ Κιγγετόρυγος ἐποίει· πρὸς τούτοις, πολὺ διαφέρειν, τοῦτον πάντας τοὺς ἑαυτοῦ ἀξιώματι ὑπερβάλλεσθαι, ἡγήσατο εἶναι, ὅστις ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς Ῥωμαίοις εὐνοϊκῶς ἔχοι. Τοῦτο δὲ βαρέως ἤνεγκεν ὁ Ἰνδουκιόμαρος, τὸ τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν παρὰ τοῖς Τρευΐροις ἐλαττοῦσθαι· καὶ πρότερον ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις ἐχθρῶς διακείμενος, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐπὶ τῇ ἀθυμίᾳ ταύτῃ ἐφλέγμηνεν.

V. Τοῦτο δὲ καταπραξάμενος ὁ Καῖσαρ, σὺν τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ τάγμασιν ἐπὶ τὸν Ἴκτιον παρεγένετο λιμένα· ὅπου τεσσαράκοντα κατέμαθε νῆας, ὑπὸ τῶν Μέλδων ναυπηγηθείσας, οὐκ

εὐθυδρομῆσαι, ἀλλὰ εἰς τὸν αὐτὸν, ἐξ οὗ ἀνήχθησαν, ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐξωσθῆναι λιμένα· τὰς δὲ λοιπὰς πάσας πάντων σκευῶν καθωπλισμένας, καὶ ἤδη πλεῖν παρεσκευασμένας εὗρεν. Ἐνταῦθα μὲν πάσης τῆς Γαλατίας ἱππεῖς τετρακισχίλιοι, καὶ οἱ πασῶν τῶν τῆς Γαλατίας πόλεων ἄρχοντες συνῆλθον· ὧν πάνυ ὀλίγους, καὶ τούτους τοὺς εὐνοϊκῶς ἑαυτῷ μάλιςα ἔχοντας, καταλείπειν ἐν τῇ Γαλατίᾳ διενοήθη· τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Βρηταννίαν, ἐν χώρᾳ ὁμήρων ἄγειν ἐβουλεύσατο, τὴν τῆς Γαλατίας ἀπόςασιν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπουσίᾳ φοβούμενος,

VI. Ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ μάλιςα Δουμνόρυγα τὸν Ἐδουέα, περὶ οὗ δεδήλωται, τοῦτον νεωτέρων ἀεὶ ἐπιθυμοῦντα πραγμάτων, καὶ βασιλείας ὀρεγόμενον, μέγα τε φρόνημα ἔχοντα, καὶ πλεῖςον παρὰ τοῖς Γάλλοις δυνάμενον γνοὺς, πρὸς τούτοις τε ἐκεῖνον ἐν συνόδῳ τῶν Ἐδουέων εἰπεῖν, τῶν Ἐδουέων βασιλέα ἑαυτὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ἀποδεδεῖχθαι, (ὃν λόγον οἱ Ἐδουεῖς καίπερ βαρέως φέροντες, ὅμως πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα, ἢ τοῦ παραιτεῖσθαι τοῦτ', ἢ τοῦ ἀπωθεῖσθαι τὸν Δουμνόρυγα ἕνεκα πέμπειν οὐκ ἐτόλμων) παρὰ τῶν ἑαυτοῦ ξένων ὁ Καῖσαρ ἀκηκοὼς, πρὸς ἑαυτὸν ἀεὶ ἔχειν διενοήθη. Ὁ δὲ Δούμνορυξ τὸ πρῶτον μὲν τοῦ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἀπολείπεσθαι, πάσῃ μηχανῇ παρὰ τοῦ Καίσαρος κατέτεινεν, τὰ μὲν, διὰ τὴν ἑαυτοῦ τοῦ πλεῖν ἀήθειαν, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης δέος· τὰ δὲ καὶ κωλύεσθαι ὑπὸ τῆς θρησκείας προφασιζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο αὐτῷ ὁ Καῖσαρ ἄντικρυς ἠρνεῖτο, οὐδεμίαν ἔτι ἄλλην ἐλπίδα τοῦ τοῦτ' ἀποκομίσασθαι ποιούμενος ὁ Δούμνορυξ, πρὸς τοὺς τῆς Γαλατίας δυνάςας τελευτῶν ἐτράπετο, καὶ ἑκάςους ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἀπεκάλει, καὶ τοῦ ἐν τῇ ἠπείρῳ καταμένειν παρῄνει, λόγῳ καταπλήττων αὐτοὺς, ὡς οὐκ ἄνευ αἰτίας πάντων τῶν δυναςῶν ἡ Γαλατία ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐγυμνοῦτο. Αὕτη μὲν γὰρ, ἔφη, ἐςὶν ἡ γνώμη τοῦ Καίσαρος, τοὺς εἰς τὴν Βρηταννίαν διαβιβασθέντας, οὓς ἐν τῇ Γαλατίᾳ φονεύειν οὐ τολμᾷ, ἐνταῦθα ἀποκτείνειν. Παρά τε τῶν λοιπῶν ὅρκους καὶ δεξιὰς ἐλάμβανεν· ἦ μὴν ἃ ὠφέλιμα εἶναι τῇ Γαλατίᾳ γινώσκοιεν, ταῦτα κοινῇ διαπράξειν.

VII. Ταῦτα μὲν ὑπὸ πολλῶν τῷ Καίσαρι διηγγέλλετο· ἐκεῖνος δὲ, ὅτι τοσαύτης ἤδη τὴν τῶν Ἑδουέων πόλιν ἠξιώκει, κωλύειν, εἰ δύναιτο, καὶ ἀποτρέπειν τῆς πρόσθεν γνώμης τὸν Δουμνόρυγα ἐπεχείρησεν· ἔπειτα δὲ ἐπιπλεῖον τὴν αὐτοῦ ἄνοιαν προιέναι ὁρῶν, προνοητέον μὴ ἑαυτῷ τε, καὶ τῷ τῶν Ῥωμαίων δήμῳ βλάβην τινὰ ἐπιφέρειν δύνηται. Ἡμέρας τοιγαροῦν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ εἴκοσι πέντε διατρίψας, ἐπειδὴ ὁ Κόρος καλούμενος ἄνεμος τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν τοῖς χώροις τούτοις πνεῖν εἰωθὼς, τὸν πλοῦν ἐκώλυεν, ἐν τούτῳ τὸν Δουμνόρυγα ἐν τῷ δέοντι κατεῖχε, καὶ ὅπως τὰς αὐτοῦ βουλὰς καὶ ἐπιχειρήσεις πρὸς τούτοις μάθοι, ἐπεμελεῖτο· καὶ τέλος μὲν εὐπλοίας τυχὼν, τοῖς τε στρατιώταις, καὶ τοῖς ἱππεῦσιν ἐμβαίνειν τάχιστα εἰς τὰς ναῦς παρήγγειλεν. Ἐν τούτῳ δὲ, πάντων τῶν τοῦ Καίσαρος περὶ ταῦτα ὄντων, ὁ Δούμνορυξ ἀδείας λαβὼν, μετὰ τοῦ τῶν Ἑδουέων ἱππικοῦ, λάθρα τοῦ Καίσαρος, ἐξῆλθε τοῦ στρατοπέδου, καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐπορεύετο. Τούτου δὲ τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντος τοῦ πράγματος, τὸν ἔκπλουν ἀνεβάλλετο, καὶ πάντα ἐπὶ τούτῳ καταλιπὼν, τὸ πλεῖστον τοῦ ἱππικοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸν καταλαβεῖν καὶ ἀπάγειν ἐπέμψατο, τούτοις εἰ βίαν ποιήσειε, καὶ οὐ πειθαρχήσειεν, αὐτὸν ἀποκτείνειν ἐπιτείλας, ἐκεῖνον ἑαυτοῦ ἀπόντος οὐδὲν ὑγιὲς ποιήσειν ἡγούμενος, ὅστις καὶ παρόντος κατεφρονήσατο. Ὁ δὲ Δούμνρυξ ὑπὸ τῶν διωκόντων αὐτὸν ἀποκαλούμενος, ἀντεῖχέ τε, καὶ ἐκ χειρὸς ἠμύνετο, τούς τε Ἑδουεῖς μεθ' ἑαυτοῦ ὄντας ἱππέας εἰς βοήθειαν παρεκάλει, τὸ ἔπος τοῦτο συχνῶς ἀναβοῶν ἐλεύθερόν θ' ἑαυτὸν, καὶ ἐξ ἐλευθέρας πόλεως εἶναι. Οἱ ἱππεῖς δ' ὅμως, κατὰ τὸ σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος προσταχθὲν, τὸν ἄνθρωπον περιστήσαντες, ἀπέκτειναν. Οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ τῶν Ἑδουέων ἱππεῖς σύμπαντες πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπανῆλθον.

VIII. Τούτου δὲ κατειργασμένου τοῦ πράγματος, τὸν μὲν Λαβιηνὸν ἐν τῇ ἠπείρῳ σὺν τρισὶ τάγμασι καὶ δισχιλίοις ἱππεῦσι, φρουρᾶς θ' ἅμα ἕνεκα τοῦ λιμένος, καὶ τοῦ τὰ ἐπιτήδεια παρασκευάζεσθαι, καὶ τοῦ πρὸς τούτοις τὰ ἐν τῇ Γαλατίᾳ πρασσόμενα γινώσκειν, καταλιπὼν ὁ Καῖσαρ, αὐτὸς δὲ μετὰ πέντε

ταγμάτων καὶ ἴσων ἀριθμῷ τοῖς ἐν τῇ ἠπείρῳ καταλελειμμένοις ἱππέων, ἀμφὶ δείλην, τοῦ Λίβου μαλακῶς πνέοντος, ἀνήχθη. Ἀμφὶ μέσην νύκτα δὲ τούτου διαλείποντος τοῦ ἀνέμου, οὐκ εὐθυδρόμησεν, ἀλλ' ἀποπλανηθεὶς, περαιτέρω τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ χειμῶνος παρηνέχθη· ὥϛε ἅμα τῇ ἡμέρᾳ καταλελειμμένην κατεῖδεν ἐν ἀριϛερᾷ τὴν Βρηταννίαν. Μεταβάλλοντος δὲ τοῦ χειμῶνος, ταύτῃ τῆς νήσου ταῖς κώπαις ἐπεχείρησε προσοκεῖλαι, ᾗ ῥᾴϛην ἔκβασιν εἶναι τῷ πρόσθεν ἔτει ἔγνω. Ἐν τούτῳ δὲ μάλιϛα τῷ ἔργῳ ἐπαινετέα ἡ τῶν ϛρατιωτῶν ἐγένετο προθυμία· οἳ τοῦ τῶν κωπῶν βάρους καταφρονήσαντες, κωπηλατοῦντες οὐ παυόμενοι τὸν τῶν μακρῶν νεῶν δρόμον ἐξίσωσαν. Προσώκειλαν οὖν τῇ Βρηταννίᾳ πᾶσαι αἱ νῆες ἀμφὶ τὴν μεσημβρίαν· καὶ ἐν τούτῳ οὐδεὶς τοῖς Ῥωμαίοις ὤφθη τῶν πολεμίων. Ὡς γὰρ ὁ Καῖσαρ ὕϛερον κατέμαθε τῶν αἰχμαλώτων, πολλῆς ἐνταῦθα, πρὸς τὸ τοὺς Ῥωμαίους τῆς ἐκβάσεως ἀποκωλύειν, δυνάμεως συνελθούσης, ἔπειτα τὸ τῶν νεῶν δείσαντες πλῆθος, (αἳ σὺν ταῖς τοῦ πρόσθεν ἔτους, καὶ ταῖς ἰδίαις, αἷς ἕκαϛος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρείαν ἐναυπήγησαν, πλείους ὀκτακοσίων ἅμα ὤφθησαν) ἀπὸ τῆς ὄχθης ἀνεχωρήκεσαν, καὶ ἐν τοῖς ὑπερδεξίοις τόποις ἐκεκρύφεσαν.

IX. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκθεὶς τὸν ϛρατὸν, καὶ πρὸς τὸ ϛρατοπεδεύεσθαι ἐπιτήδειον καταλαβὼν τόπον, ἐπειδὴ ὅπου ἦσαν οἱ πολέμιοι, τῶν κατασκόπων ἤκουσεν, δέκα μὲν σπείρας, καὶ τριακοσίους ἱππέας φυλακῇ τῶν νεῶν κατέλιπεν· αὐτὸς δ' οὐδὲν περὶ τῶν νεῶν φοβούμενος, ὅτι ἐν λείῳ τε καὶ ὁμαλῷ λιμένι αὐτὰς δεδεμένας κατέλιπε· καὶ Κοΐντον Ἄτριον αὐταῖς ἐπέϛησε, τῇ τρίτῃ φυλακῇ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀπῆλθε, καὶ νυκτὸς ὡς ἐννενήκοντα ἓξ διελάσας ϛάδια, τοὺς πολεμίους κατενόησεν. Αὐτοὶ δὲ μετά τε τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἐσσέδων προελθόντες, ἀπὸ τῶν ὑπερδεξίων τοὺς Ῥωμαίους ἀποκωλύειν τῆς ἀνόδου, καὶ μάχην συνάπτειν ἤρξαντο· ὑπὸ δὲ τῶν ἱππέων ἀπεωσθέντες, ἐν τοῖς νάπεσιν ἀνεχώρησαν, τόπον εὖ φύσει τε καὶ τέχνῃ ὀχυρὸν εὑρόντες· ὃν τοῦ ἐπιχωρίου ἕνεκα πολέμου, ὡς ἐδόκει, προπαρεσκευάσαν· πολλῶν μὲν γὰρ κοφθέντων δένδρων, καὶ συντεθέντων, πᾶσαι αἱ εἰς τὸν τόπον τοῦ-

τον εἴσοδοι ἐφράττοντο. Οἱ δὲ πολέμιοι ἐκ τῆς ὕλης ὀλίγοι ἀπεμάχοντο, καὶ τοῦ τὰς ὀχυρώσεις ὑπερβάλλεσθαι τοὺς Ῥωμαίους ἀπεκώλυον. Οἱ τοῦ ἑβδόμου δ' ὅμως τάγματος ϛρατιῶται εἰς χελώνης σχῆμα ϛήσαντες, καὶ γῆν πρὸς τὰς τῶν πολεμίων ὀχυρώσεις χώσαντες, τὸν τόπον κατέλαβον, καὶ ἐκ τοῦ νάπους, ὀλίγα λαβόντες τραύματα, τοὺς πολεμίους ἀπήλασαν. Ἐκείνους δὲ φεύγοντας πορρωτέρω διώκειν ὁ Καῖσαρ ἀπηγόρευσεν, ὅτι τε τὴν τοῦ χωρίου φύσιν ἠγνόει, καὶ ὅτι τὸ πλεῖϛον τῆς ἡμέρας ἤδη ἀναλώσας, χρόνον πρὸς τὴν τοῦ ϛρατοπέδου ὀχύρωσιν λείπεσθαι ἠβούλετο.

X. Τῇ δ' ὑϛεραίᾳ, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ τριχῇ τό, τε πεζικὸν ἅμα, καὶ τὸ ἱππικὸν ἐπὶ τοὺς πολεμίους φυγόντας ἐπέμψατο. Τούτων δὲ ὁδόν τινα προελθόντων, καὶ τῶν ἐσχάτων ὡς οὐκ ἤδη ὁρωμένων, παρὰ τοῦ Ἀτρίου ἱππεῖς πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθόντες, ἀπήγγειλαν αὐτῷ, πλημμυρίδος ἐπιγενομένης, πάσας σχεδὸν τὰς ναῦς κεκακῶσθαι, καὶ εἰς τὴν ἠϊόνα ὑπὸ τοῦ κύματος βληθῆναι, οὔτε τὰς σχοινίας, οὔτε τὰς ἀγκύρας ὑπομενεῖν, οὔτε τοὺς κυβερνήτας τὴν τοῦ κύματος ὁρμὴν ἔχειν δυνηθῆναι· ὥϛε μεγάλην ἐκ τούτων βλάβην συνενεχθῆναι.

XI. Ὁ γνοὺς ὁ Καῖσαρ, τά τε τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν ἀπεκάλεσεν, καὶ ταύτην διαλείπειν τὴν ϛρατείαν παρήγγειλεν· αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὰς ναῦς παρεγένετο· καὶ ταὐτὰ σχεδὸν, τὰ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀπαγγελθέντα, χώραν αὐτὸς ἐνταῦθα κατεῖδεν, νεῶν μὲν ὡς τεσσαράκοντα, ἀπολλυμένων, τὰς λοιπὰς δυσχερῶς ἐπισκευασθήσεσθαι. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ταγμάτων τέκτονας ἐξελέξατο, καὶ ἄλλους ἀπὸ τῆς ἠπείρου παρεκάλεσε· τῷ τε Λαβιηνῷ, ὅτι δύνηται ναῦς πλεῖϛας οἷς εἶχε τάγμασιν ἐπέϛειλεν ἐπαγγέλλειν. Αὐτὸς δὲ, καίπερ πολλοῦ τῷ ἔργῳ τούτῳ φαινομένου πόνου, ὅμως χρησιμώτατον ἑαυτῷ ἡγήσατο ἔσεσθαι, εἰ πάσας τὰς ναῦς εἰς τὴν γῆν δύναιτο ἑλκύσας ἑνὶ περιβόλῳ τῷ ϛρατοπέδῳ συνάπτειν. Ἐν τούτῳ μὲν τῷ ἔργῳ ἡμέρας δέκα ἐξανήλωσεν· ἐν αἷς οὐδ' αὐτὰς ἐπαύσαντο πονούμενοι τὰς νύκτας οἱ ϛρατιῶται. Ἑλκυσθεισῶν δὲ τῶν νεῶν, καὶ τοῦ ϛρατοπέδου ὀχυρωθέντος ἀσφαλῶς, τῇ φυλακῇ μὲν τῶν νεῶν τοὺς

πρόσθεν γενομένους κατέλιπεν. Αὐτὸς δὲ, ἔνθα πρότερον ἦν, ἀπῆρεν· ὅπου παραγενομένου αὐτοῦ, πλείους τῶν Βρηταννῶν δυνάμεις τῶν πρόσθεν ἤδη συνεληλύθεσαν· ὧν ϛρατηγός τε καὶ πολέμαρχος ὑπὸ πάντων αὐτῶν ὁμολογουμένως ἀπεδείχθη ὁ Κασιβέλαυνος· οὗ τὴν χώραν ἀπὸ τῶν παραθαλασσίων τῆς Βρηταννίας πόλεων ποταμὸς, Θάμεσις καλούμενος, καὶ ϛάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὡς ἑξακόσια καὶ τετταράκοντα ἀπέχων, διορίζει. Τούτῳ δὲ τῷ Κασιβελαύνῳ πρὸς τὰς ἄλλας τῆς Βρηταννίας πόλεις, συνεχεῖς ἀεὶ πόλεμοι, πρόσθεν ἐγένοντο. Τότε δὲ τῇ τοῦ Καίσαρός τε καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐφόδῳ οἱ Βρηταννοὶ ἐκφοβηθέντες, ϛρατηγὸν πάντων σφῶν τὸν Κασιβέλαυνον τοῦ τον εἵλοντο.

XII. Ἡ δὲ Βρηταννία νῆσος, τὰ μὲν μεσόγεια (ὥς γ' αὐτοὶ ἀπομνημονεύεσθαί φασιν οἱ Βρηταννοὶ) ὑπὸ τῶν τῆς νήσου αὐτογενῶν οἰκεῖται· τὰ δὲ παραθαλάσσια ὑπὸ Βελγῶν, λείας ἕνεκα ἐνταῦθα διαβάντων, οἳ τῶν πόλεων, ἐξ ὧν αὐταὶ ὄντες εἰς τὴν Βρηταννίαν παρεγένοντο, καὶ πόλεμον αὐτῇ ἐπενεγκόντες, τοὺς ἀγροὺς εἰργάσαντο, τὸ ὄνομα ἔτι καὶ νῦν ἔχουσι. Ταύτην δὲ τὴν νῆσον οἰκοῦσιν ἄνθρωποι ἀναρίθμητοι, πλεῖϛά τε ἔχουσιν οἰκοδομήματα, τοῖς τῶν Γάλλων οὐ πάνυ ἀνόμοια. Ἔνεϛι μὲν καὶ πολλὰ βοσκήματα· χαλκέῳ δὲ νομίσματι, ἢ σιδηροῖς δακτυλίοις πρός τι βάρος ἐϛαθμωμένοις, ἀντὶ νομισμαῦ χρῶνται. Καὶ ἐν μὲν τοῖς μεσογείοις χωρίοις μόλιβδος φύεται λευκός· ἐν δὲ τοῖς παραθαλασσίοις σίδηρος φύεται μὲν, ὀλίγος δέ· ὥϛε τῷ εἰσφερομένῳ χρῶνται χαλκῷ. Πᾶν εἶδος δὲ δένδρου παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐν τῇ Γαλατίᾳ, πλὴν φηγοῦ τε καὶ πεύκης, φύεται. Λαγὼ δὲ, καὶ ὄρνιθος, καὶ χηνὸς οὐκ ἔξεϛι γεύεσθαι παρ' αὐτοῖς· ἐπὶ τέρψει δ' ὅμως τρέφουσι· καὶ ἡ μὲν χώρα τῆς Γαλατικῆς εὐκρατωτέρα, ἀνεκτοτέρου ὄντος τοῦ ψύχους.

XIII. Ἡ δὲ νῆσος φύσει τρίγωνος ἐϛίν· ἧς ἡ μία μὲν τῶν πλευρῶν τῇ Γαλατίᾳ ἀντίκειται· καὶ ταύτης ἡ τῶν γωνιῶν, ἡ πρὸς τῇ Καντίῳ πόλει, ὅπου πᾶσαι σχεδὸν αἱ τῆς Γαλατίας ὁρμοῦσι νῆες, πρὸς ἀνατολὴν, ἡ δὲ πρὸς νότον τέτραπται. Αὕτη μὲν ἡ πλευρὰ ϛάδια τείνει ὡς τετρακισχίλια· ἡ δὲ ἑτέρα τῇ Ισ-

πανία ἀντίκειται, καὶ πρὸς ἀνατολὴν τέτραπται· ἡ ἐςὶν ἡ Ἰβερνία καλουμένη νῆσος, τῆς Βρηταννίας τὸ ἥμισυ, ὡς νομίζεται, ἐλάττων· τοσοῦτος δ' ἐξ αὐτῆς ἐςιν, ὅσος ἐκ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Βρηταννίαν, διάπλους. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς Ἰβερνίας τε καὶ Βρηταννίας ἐςὶν ἡ Μόνα νῆσος· καὶ ἄλλαι πολλαὶ πρὸς τούτοις μικρότεραι νῆσοι ἀντικεῖσθαι λέγονται· περὶ ὧν τινὲς ἔγραψαν, ὡς ἐν τροπῇ χειμερινῇ ἐπὶ ὅλας τριάκοντα ἡμέρας νὺξ παρ' αὐτοῖς εἴη. Ἡμεῖς δὲ οὐδὲν τούτων αἰτήσεσιν εὑρεῖν ἐν τῇ Βρηταννίᾳ ἠδυνήθημεν· ἀλλ' ὕδατος μέτροις τισὶν, ὀλιγωτέρας εἶναι ἐνταῦθα, ἢ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, τὰς νύκτας, εὕρομεν. Αὕτη δὲ τὸ μῆκος ἡ πλευρὰ ςάδια (ὥς γ' αὐτοὶ λέγουσιν οἱ Βρηταννοὶ) πενταισχίλια καὶ ἑξακόσια τείνει. Ἡ δὲ τρίτη πρὸς Ἄρκτους τέτραπται πλευρὰ, ᾗ οὐδεμία ἀντίκειται χώρα· ἀλλὰ γωνία αὐτῆς πρὸς τὴν Γερμανίαν ἀφορᾷ. Ταύτης μὲν τῆς πλευρᾶς (ὡς παρὰ τοῖς Βρηταννοῖς νομίζεται) τὸ μῆκος ἑξακισχίλια καὶ τετρακόσια ςάδια. Πάσης δὲ τῆς νήσου ἡ περίοδος, μύρια καὶ ἑξακισχίλια ςάδια.

XIV. Πάντων δὲ τῶν Βρηταννῶν φιλανθρωπότατοι εἰσὶν οἱ Κάντιον οἰκοῦντες, καὶ οὐ πάνυ ἀπὸ τῆς τῶν Γάλλων διαίτης διαφέρουσι. Παραθαλάσσιοι δέ. Οἱ δὲ μεσόγειοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σῖτον οὐκ ἐσθίουσιν· ἀλλὰ γάλακτί τε, καὶ κρέασι τρέφονται, βύρσαις τε ἐνδύονται. Πάντες δὲ πρὸς τούτοις οἱ Βρηταννοὶ χρίονται γλαςῷ. Φυτὸν δ' ἐςὶ τὸ γλαςὸν, κυανοῦν χροίαν ἀπεργαζόμενον· ὥςε ἐν ταῖς μάχαις καταπληκτικώτατοι τὸ θεάμά εἰσι. Κομῶσι μὲν οἱ Βρηταννοὶ πρὸς τούτοις, καὶ πᾶν τὸ ἄλλο σῶμα, πλὴν τῆς κεφαλῆς, καὶ τοῦ ἀνωτέρω χείλους, ἀποξύρονται· καὶ ἄνθρωποι δέκα ἢ δυώδεκα κοινὰς ἀλλήλοις τὰς σφῶν γυναῖκας ἔχουσιν, οἱ ἀδελφοὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον, καὶ οἱ γονεῖς σὺν τοῖς παισίν. Τούτων δ' εἰσὶν οἱ γεννώμενοι παῖδες, ὑφ' ὧν πρότερον αἱ γυναῖκες εἰς γάμους ἤχθησαν. Τοιαύτη μὲν ἡ νῆσός ἐςιν.

XV. Οἱ δὲ τῶν πολεμίων ἱππεῖς τε καὶ ἐσσεδάριοι τοῖς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῦσι καθ' ὁδὸν θρασέως ἐπέκειντο. Οἱ Ῥωμαῖοι δ' ὅμως ἐν πᾶσιν ἐγένοντο, καὶ τοὺς πολεμίους εἰς τὰ νάπη ἀπή-

λασαν· ἀλλὰ συχνοὺς αὐτῶν ἀποκτείναντες, καὶ τοὺς λοιποὺς περισσοτέρως διώξαντες, ἐνίους σφῶν ἀπέβαλον. Οἱ δὲ πολέμιοι ὀλίγον τινὰ χρόνον διαλιπόντες, ἀπροσδοκήτοις τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἀμφὶ τὴν τοῦ ϛρατοπέδου ὀχύρωσιν ἀσχολουμένοις, πάλιν ἐπέπεσον· καὶ οἱ μὲν ἔμπροσθεν τοῦ ϛρατοπέδου ὄντες προφύλακες ἐῤῥωμένως τὸ πρότερον ἠγωνίσαντο. Οἱ δὲ πολέμιοι τοὺς Ῥωμαίους, καίπερ δύο σπειρῶν, καὶ ἐκείνων πρώτων δύο ταγμάτων, αὐτοῖς εἰς ἐπικουρίαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐπιπεμφθεισῶν, καὶ ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχουσῶν, ἀηθεῖ αὐτοῖς μάχης τρόπῳ ταράξαντες, διὰ μέσων αὐτῶν θρασέως σῶοι διήλασαν. Ἐν ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ Κοΐντος Λαβήριος Δοῦρος χιλίαρχος μαχόμενος ἀποθνήσκει· οἱ δὲ πολέμιοι, πλειόνων ἐπελθουσῶν σπειρῶν, τέλος ἀπεώσθησαν.

XVI. Ἐν πάσῃ δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ, εἰς ὄψιν πάντων, καὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ϛρατοπέδου ἔμπροσθεν πεποιημένῃ, κατενοήθη, τοὺς μὲν Ῥωμαίους, διὰ τὸ σφῶν ὁπλίσεως βάρος (διὰ ταῦτα μὲν γὰρ οὔτε τοὺς ἀντιπάλους εἰ ὑπείκοιεν διώκειν, οὔτε ἀπὸ τῶν σημείων ἀποχωρεῖν ἐτόλμων) πρὸς τοιούτου πολέμιον τρόπου ἐπιτηδείους οὐκ εἶναι· τοὺς δ' αὐτῶν ἱππεῖς πρὸς τούτοις σὺν μεγάλῳ κινδύνῳ τοῖς πολεμίοις συμμιγνύειν· οἱ μὲν γὰρ Βρηταννοὶ ἐξεπίτηδες πολλάκις ὑπεχώρουν, καὶ αὐτοὺς ὀλίγον ἀπὸ τῶν ταγμάτων ὑπαγαγόντες, ἀπὸ τῶν ἐσσέδων ἐκπηδήσαντες, πεζοὶ ἱππεῦσιν ἀνίσῃ μάχῃ ἐμάχοντο. Ὁ δὲ τῆς αὐτῶν ἱππομαχίας τρόπος καὶ ὑπείκουσι καὶ διώκουσι τοῖς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῦσιν ἴσον ἐπέφερεν κίνδυνον. Πρὸς τούτοις δ' οἱ πολέμιοι οὐδέποτε συνεσπαρμένοι, ἀλλ' ἀεὶ ὀλίγοι, καὶ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διεϛῶτες, ἐμάχοντο, καὶ εἰς ἐνέδρας καταϛάντες, ἀλλήλους διεδέχοντο. Ἐπεὶ γὰρ ἡ πρώτη τάξις ἔκαμνεν, ἄλλη νεαλὴς προσῄει, καὶ ἄλλη.

XVII. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, πολὺ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐν ὄρεσιν οἱ πολέμιοι ἐϛρατοπεδεύσαντο, ὀλίγοι τ' ἐφαίνοντο, καὶ ἧττον ἢ τῇ προτεραίᾳ τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς εἰς μάχην προὐκαλοῦντο. Τῇ δὲ μεσημβρίᾳ, τοῦ Καίσαρος τρία τάγματα, καὶ τὴν ἵππον ἑαυτοῦ πᾶσαν σὺν Γαΐῳ Τρηβονίῳ, ἑνὶ τῶν ὑποϛρατη-

γῶν, ἐπὶ τὸν χιλὸν πέμψαντος, ἐξαίφνης πάντοθεν τοῖς ἀμφὶ τὸν χιλὸν ἐπέδραμον οἱ πολέμιοι, οὔτε τῶν σημείων οὔτε τῶν ταγμάτων ἀπέχοντες. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι αὐτοὺς προθύμως μαχόμενοι εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, οὔτε πρόσθεν ἔϛησαν διώκοντες, πρὶν ἢ τῇ τῶν ταγμάτων ὄπισθεν ὄντων βοηθείᾳ θαῤῥοῦντες οἱ τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς τοὺς πολεμίους εἰς φυγὴν μεγάλην, καὶ τεταραγμένην, πολλοὺς αὐτῶν ἀναιροῦντες κατὰ κράτος, ἔϐαλον. (οὔτε γὰρ τοῦ ἑαυτοὺς τοῦ φόϐου ἀναλαμϐάνειν, ἢ τοῦ ἀπὸ τῶν ἐσσέδων ἐκπηδᾷν σχολὴν αὐτοῖς ἔδοσαν.) Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην πᾶσαι αἱ τῶν Βρηταννῶν συμμαχίαι ἀπῄεσαν, οὔτε μετὰ ταῦτα πολλῇ δυνάμει ἔτι τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Βρητανοὶ συνέμιξαν.

XVIII. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τὴν ἐκείνων γνοὺς ϐουλὴν, ἐπὶ τὸν ποταμὸν Θάμεσιν εἰς τὴν τοῦ Κασσιϐελαύνου μετὰ τοῦ ϛρατοῦ ἐπορεύετο χώραν. Ὁ δὲ Θάμεσις ἑνὶ μόνον τόπῳ, καὶ τούτῳ δυσκόλως πεζεύεται. Ἐνταῦθα μὲν παραγενόμενος ὁ Καῖσαρ, πολλοὺς πεζούς τε καὶ ἱππέας πέραν τοῦ ποταμοῦ κατενόησεν ἐπὶ ταῖς ὄχθαις παρατεταγμένους, ὡς κωλύσοντας εἰς τὸ πέραν διαϐαίνειν· ἦσαν δὲ πρὸς τούτοις αἱ ὄχθαι ϛαυροῖς ὀξέσι καταπεπηγμένοις κεκρατυμμέναι· καὶ ἄλλοι ϛαυροὶ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐν τῷ ποταμῷ πεπηγμένοι, ὑπὸ τῷ ὕδατι ἐκαλύπτοντο. Ὃ μαθὼν παρὰ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν αὐτομόλων ὁ Καῖσαρ, τὴν ἵππον προπέμψας, τοῖς τάγμασι ταχέως παρήγγειλεν ἕπεσθαι. Τοσαύτῃ δὲ προθυμίᾳ τε καὶ ταχύτητι οἱ ϛρατιῶται ἐπορεύθησαν, ὥϛε τὴν ἐκείνων ἔχειν ὁρμὴν, καίπερ τῇ κεφαλῇ μόνον τοῦ ὕδατος ἀναδυομένων, οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες, φυγῇ τὰς ὄχθας ἔλιπον.

XIX. Ὁ δὲ Κασσιϐελαῦνος (ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται) τοῦ ἐκ παρατάξεως μάχεσθαι ἀπογνοὺς, τὰς μὲν ἄλλας πάσας διαφῆκε δυνάμεις· τετρακισχιλίους δὲ μόνον κατασχὼν ἐσσεδαρίους, σὺν τούτοις τὰς τῶν Ῥωμαίων ὁδοὺς παρετήρει· καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἐν ὑλώδεσι καὶ δυσϐάτοις κρυπτόμενος τόποις, ὅπου τοὺς Ῥωμαίους πορεύσεσθαι καταμάθοι, τοὺς ἀνθρώπους ἐνταῦθα, καὶ τὰ ϐοσκήματα πάντα εἰς τὰ νάπη συνῆγεν. Ἐπειδὴ δέ ποτε τοῦ ἁρπάζειν τε καὶ λῃΐζεσθαι ἕνεκα κατὰ τοὺς

ἀγροὺς οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς ἐπὶ τὴν λείαν διασπείροιντο, πανταχόθεν τῆς ὕλης ἐσσεδαρίους ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐξέπεμπεν, οἳ σὺν μεγάλῳ τῶν τοῦ Καίσαρος ἱππέων κινδύνῳ αὐτοῖς συνεμίγνυον· ὥςε τῷ ἀπὸ τῶν ἐσσεδαρίων τούτων δέει τοὺς Ῥωμαίους τοῦ εὐρύνεσθαι κατὰ τὴν χώραν ἐκώλυεν. Ἓν δὲ τοῦτο μόνον πρὸς τοῦτο τῷ Καίσαρι ἐλέλειπτο, τὸ τοὺς ςρατιώτας ἀποσπᾶσθαι τῶν ταγμάτων μὴ ἐπιτρέπειν· ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον τούς τ᾽ ἀγροὺς ληϊζόμενος, καὶ τὰ οἰκοδομήματα κατακαίων, τοὺς πολεμίους βλάπτειν, ὅσον πονεῖν τε καὶ ὁδεύειν οἱ ταγματικοὶ δύναιντο ςρατιῶται.

XX. Ἐν τούτῳ δ᾽ ἀπὸ τῶν Τριβονατῶν (πόλις δ᾽ ἐςὶν αὕτη πασῶν σχεδὸν τῶν τῆς χώρας ταύτης ὀχυρωτάτη· ἐξ ἧς νεανίας τὶς, Μανδουβρατίων ὄνομα, τὰ τοῦ Καίσαρος φρονῶν, πρὸς αὐτὸν ἐς ἤπειρον διεσεσώκει. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῦ πατὴρ Ἰμανουέντιος ἐν ταύτῃ πόλει πολὺν χρόνον βασιλεύσας, ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Κασσιβελαύνου ἐπεφόνευτο· αὐτὸς δὲ φυγὼν τὸν θάνατον διέφυγε) πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα ἧκον, προσχωρήσειν μὲν σφᾶς αὐτῷ, καὶ τὰ παραγγελθησόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ ποιήσειν ὑπισχνούμενοι· αἰτοῦντες δ᾽ αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ Κασσιβελαύνου τὸν Μανδουβράτιον ἀμύνεσθαι, καὶ αὐτὸν τῆς πόλεως καὶ σφῶν ἄρξοντα πέμπειν· οὗτοι μὲν ταῦτ᾽ ἔλεγον. Αὐτοῖς δ᾽ ὁ Καῖσαρ ὁμήρους τετταράκοντα, καὶ σῖτον τῇ ςρατιᾷ ἐπαγγείλας, τὸν Μανδουβράτιον αὐτοῖς συνεπέμψατο. Ἐκεῖνοι δὲ τὰ παραγγελθέντα ποιοῦσιν εὐθὺς, καὶ ὁμήρων τὸν ῥηθέντα ἀριθμὸν, σῖτόν τε ἔπεμψαν.

XXI. Τοὺς δὲ Τριβόνατας διαφυλάξαντος ἀνυβρίςους τοῦ Καίσαρος, οἱ Κενιμανοὶ, καὶ οἱ Σεγοντίακοι, καὶ οἱ Ἀγκάλιτες, καὶ οἱ Βούβροκοι, καὶ οἱ Κράσσοι, διὰ πρεσβειῶν τῷ Καίσαρι προσεχώρησαν. Αὐτῶν δὲ κατέμαθε, τὴν τοῦ Κασσιβελαύνου πόλιν, νάπεσί τε καὶ ἕλεσι κεκρατυμμένην, οὐ πολὺ ἐντεῦθεν ἀπέχειν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων τε καὶ βοσκημάτων πλῆθος πολὺ συνεληλυθέναι. Ἔςι δὲ πόλις παρὰ τοῖς Βρηταννοῖς, ὅταν δρυμὰ δύσβατα περιβόλῳ τε καὶ ταφρεύματι ὀχυρώσωσιν ὅπου τοῦ τὰς τῶν πολεμίων ἐπιδρομὰς ἀποφυγεῖν ἕνεκα συναθροίζονται. Ἐν-

ταῦθα μὲν ὁ Καῖσαρ σὺν τοῖς τάγμασιν ἀπῆλθε, καὶ τὸν τόπον φύσει τε καὶ τέχνῃ ὀχυρὸν εὑρὼν, ὅμως ἀμφοτέρωθεν προσέϐαλεν. Οἱ δὲ πολέμιοι, ὀλίγον μείναντες, ἐπειδὴ τὸ μεῖον ἔχειν σφᾶς ἑώρων, ἐκ τοῦ ἄλλου τῆς πόλεως ἑαυτοὺς ἔῤῥιψαν μέρους. Πολλὰ μὲν ἐνταῦθα εὑρέθη ϐοσκήματα· καὶ πολλοὶ τῶν πολεμίων ἐν τῇ φυγῇ ἁλόντες, διεφθάρησαν.

XXII. Ἐν τούτῳ δ' ὁ Κασσιϐέλαυνος ἐπὶ τὴν Κάντιον (περὶ ἧς ἤδη ἐῤῥέθη, ὡς παραθαλασσία εἴη) πρὸς τοὺς ταύτης τῆς χώρας τέσσαρας ϐασιλέας, Κιγγετόρυγά τε, καὶ Καρουΐλιον, καὶ ταξιμάγουλον, καὶ Σεγόνακτα, ἀγγέλους πέμψας, ἐκέλευε μεγάλην τάχιστα συναγαγόντας δύναμιν, τῷ τοῦ ναυστάθμου τοῦ Καίσαρος στρατοπέδῳ προσϐάλλειν, καὶ, ἣν δύνωνται, ἐξ οὐ προειδότος αὐτὸ αἱρεῖν. Τούτων δὲ ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, κατὰ τὸ σφίσι προσαχθὲν, ὁρμισάντων, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξ ἀπροσδοκήτου ἔξοδον ἐπ' αὐτοὺς ποιήσαντες, συχνοὺς ἀπέκτειναν· καὶ πρὸς τούτοις ἕνα τῶν στρατηγῶν, τὸν Κιγγετόρυγα, λαϐόντες, σῶο ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν. Ὁ δὲ Κασσιϐέλαυνος τοῦτ' ἀκούσας, καὶ τοσαῦτα ἤδη, δῃωθείσης τῆς αὐτοῦ χώρας, καὶ ἀποστασῶν ἀπ' αὐτοῦ τοσούτων πόλεων, ζημιωθεὶς, διὰ Κομίου τοῦ Ἀτρέϐατος πρέσϐεις τῷ Καίσαρι πέμψας, αὐτῷ προσεχώρησεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν τῇ ἠπείρῳ, διὰ τὰς τῆς Γαλατίας ἐξαίφνης κινήσεις, χειμάζειν διανοῶν, καὶ ὀλίγον ἔτι τοῦ θέρους μέρος ὑπόλοιπον εἶναι, καὶ τοῦτο εὐχερῶς δύνασθαι ἀναλίσκεσθαι λογιζόμενος, ὁμήρους μὲν τῷ Κασσιϐελαύνῳ ἐπήγγειλε· καὶ τινὰ δασμὸν κατ' ἔτος τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Βρηταννοὶ τότε διατάξας, τῷ Κασσιϐελαύνῳ ἀπεῖπε τόν τε Μανδουϐρατίωνα, καὶ Τριϐονατὰς μὴ ϐλάπτειν.

XXIII. Αὐτὸς δὲ ὁμήρους λαϐὼν, ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἀπήγαγε τὴν στρατιὰν, ὅπου τὰς ναῦς εὗρεν ἐπισκευασθείσας· ταύτας μὲν οὖν εἰσϐαλὼν εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτι τε πολλὰ εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἀνδράποδα, καὶ ὅτι συχνὰς τῶν νεῶν ἡ πλημμυρὶς, περὶ ἧς δεδήλωται, κατέδυσεν, ἐν δύο μέρεσι τὸ στράτευμα διαϐιϐάζειν διενοήθη· συνέϐη δὲ, ἐκ τοσούτου νεῶν πλήθους, ἐν τοσούτοις πλοῖς, οὔτε ἐν τῷ ἔτει τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ πρόσθεν,

μηδεμίαν καταποντισθῆναι· ἀλλ' ἐκ τῶν κενῶν αὐτῷ ἐκ τῆς ἠπείρου ἀποπεμπομένων, τῶν τε τοῦ προτέρου πλοῦ, μετὰ τὸ ἐκτεθῆναι τοὺς ςρατιώτας, καὶ τῶν, ὧν ὁ Λαβιηνὸς ἐναυπήγησεν, αἳ σύμπασαι ἑξήκοντα ἦσαν τὸν ἀριθμὸν, ὀλίγαι εἰς τὴν Βρηταννίαν εὐθυδρόμησαν· αἱ δὲ λοιπαὶ τοὔμπαλιν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἀπεώσθησαν. Ταύτας δὲ χρόνον τινὰ μάτην ὁ Καῖσαρ ἀναμείνας, μὴ τῇ τοῦ ἔτους ὥρᾳ (ὁ μὲν γὰρ κύναςρος ἐπλησίαζεν) ἀποκλεισθῇ τοῦ πλοῦ, ςενότερον τοὺς ςρατιώτας ταῖς ναυσὶν ἐνέθηκε· καὶ πολλῆς συνενεχθείσης γαλήνης, ἐκ τῆς δευτέρας φυλακῆς ἀρχομένης ἀναχθεὶς, πάσαις σῴαις ταῖς ναυσὶν ὑπὸ τὴν ἕω τῇ ἠπείρῳ προσώκειλε.

XXIV. Τὰς δὲ ναῦς ἐξελκύσας, καὶ τὴν τῶν Γάλλων σύνοδον ἐν τῇ Σαμαροβρίνῃ τελέσας, διὰ τὸ τῷ ἔτει τούτῳ σπάνιον τὸν σῖτον ἐν Γαλατίᾳ φῦναι, ἄλλως ἢ τοῖς ἄλλοις ἔτεσιν τὴν ςρατιὰν ἐν χειμαδίοις ἠναγκάσθη διατάττειν· καὶ τὰ τάγματα εἰς πολλὰς πόλεις διασπᾷν. Ἓν μὲν οὖν τῶν ταγμάτων Γαΐῳ Φαβίῳ, ἑνὶ τῶν ὑποςρατηγῶν, τοῦ αὐτὸ εἰς τὴν τῶν Μορίνων χώραν ἄγειν ἕνεκα, παρέδωκεν· ἓν δὲ καὶ τῷ Κοΐντῳ Κικέρωνι, τοῦ αὐτὸ εἰς τὴν τῶν Νερουΐων ἄγειν χώραν, καὶ ἄλλο Λουκίῳ Ῥοσκίῳ, εἰς τὴν τῶν Ἐσσουῶν ἄγειν, ἔδωκε· τέταρτον δὲ, πλησίον τῶν Τρευΐρων ἐν τῇ τῶν Ῥήμων χώρᾳ χειμάζειν ἕνεκα, τῷ ὑπάρχῳ Τίτῳ Λαβιηνῷ παρέδωκε· τρία δ' ἄλλα ἐν τῇ τῶν Βελγῶν χώρᾳ διατάξας, τούτοις Μάρκον Κράσσον, καὶ Λούκιον Μουνάτιον Πλάγκον, καὶ Γάϊον Τρηβόνιον, ἐπέςησεν. Ἄλλο δὲ πρὸς τούτοις ὃ νεωςὶ πέραν τοῦ Ἴςρου κατελέξατο, καὶ πέντε σπείρας εἰς τὴν τῶν Ἐβουρόνων χώραν, ὧν οἱ πλεῖςοι μεταξὺ τῆς Μόσης καὶ τοῦ Ῥήνου οἰκοῦσι, καὶ τότε ὑπό τε τοῦ Ἀμβιόρυγος, καὶ τοῦ Κατιβούλκου ἐβασιλεύοντο, πέμψας, Κοΐντον Τιτούριον, καὶ Λούκιον Αὐρογκουλήϊον Κότταν, τοῖς ςρατιώταις τούτοις ἐπέστησεν. Οὕτω μὲν οὖν τὰ τάγματα διασπάσας, ῥᾳδίως τῇ σιτοδείᾳ ἡγεῖτο προνενοηκέναι, καὶ τὰ χειμάδια δ' ὅμως πάντων τῶν ταγμάτων τούτων, πλὴν τοῦ, οὗ εἰς τὴν μάλιςα ἡγουμένην τῆς Γαλατίας χώραν τῷ Λουκίῳ Ῥοσκίῳ ἔδωκεν ἄγειν, τάγματος, ἐν ὀγδοήκοντα ςαδίων μυριάσι περιεί-

χετο. Αὐτὸς δὲ ἕως οὗ τὰ χειμάδια κρατυνθέντα γινώσκοι, ἐν τῇ Γαλατίᾳ διενοήθη καταμένειν.

XXV. Ἦν δ' ἐν τῇ τῶν Καρνούτων χώρᾳ Τασγήτιος, ἀνὴρ τοῦ γένους τὰ πρώτιστα ἀνήκων, οὗ πρόσθεν οἱ πρόγονοι τῆς χώρας ἐβασιλεύκεσαν. Τούτῳ ὁ Καῖσαρ, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς, καὶ τῆς ἐκείνου ἅμα εἰς ἑαυτὸν εὐνοίας ἕνεκα, (ἐν πᾶσι μὲν γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ πολέμοις πιστοτάτῳ ἐκείνῳ ἐχρήσατο) τὸ τῶν προγόνων ἀπεδεδώκει· τῷ δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τρίτῳ ἔτει, οἱ δυσμενεῖς αὐτοῦ, πολλῶν τῆς πόλεως ἀρχόντων τούτου τοῦ πράγματος αἰτίων γεγενημένων, ἐξ ἐμφανοῦς ἀπέκτειναν. Διαγγελθέντων δὲ τούτων τῷ Καίσαρι, αὐτὸς φοβηθεὶς (πρὸς γὰρ πολλοὺς ἦν οὗτος ὁ φόνος) μὴ ἐποτρύναντος τινὸς ἡ πόλις τῶν Καρνούτων ἀποστῇ, Λούκιον Πλάγκον σὺν τῷ τάγματι ἐκ τῆς τῶν Βελγῶν χώρας εἰς τὴν τῶν Καρνούτων ἐξεπέμψατο, καὶ ἐνταῦθα διαχειμάζειν παρήγγειλεν, ἐκείνῳ οὓς αἰτίους τοῦ φόνου τοῦ Τασγητίου γινώσκοι, τούτους συλλαβόντα, πρὸς ἑαυτὸν πέμπειν ἐπιτείλας. Ἐν τούτῳ δὲ πάντες οἱ ὑποστρατηγοὶ, καὶ χιλίαρχοι οἷς τὰ τάγματα παρεδεδώκει, αὐτῷ ἐπέστειλαν· εἰς τὰ χειμάδια παραγενέσθαι σφᾶς, καὶ αὐτὰ ἤδη κρατυνθῆναι.

XXVI. Πεντεκαίδεκα δ' ἡμερῶν, ἀφ' ὧν εἰς τὰ χειμάδια παρεγένετο, ταχὺ θορύβου τε καὶ ἀποστάσεως ὅ, τε Ἀμβιόρυξ, καὶ ὁ Κατίβουλκος ἤρξαντο. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἐν τῇ σφῶν χώρᾳ, τῷ τε Σαβίνῳ καὶ τῷ Κόττᾳ ἐν πᾶσι πράγμασιν ἑτοίμους ἑαυτοὺς παρασχόντες, καὶ σῖτον εἰς τὰ χειμάδια συνενεγκόντες, τέλος ταῖς τοῦ Ἰνδουκιομάρου καὶ τῶν Τρεϋίρων ἀγγελίαις ἀνεπείσθησαν, καὶ εὐθὺς τοὺς σφῶν ἐποτρύναντες, τοὺς τῶν Ῥωμαίων ξυλευτὰς ἐξ ἀπροσδοκήτου συνέλαβον, καὶ σὺν πολλῇ στρατιᾷ τῷ τῶν Ῥωμαίων χαρακώματι προσέβαλλον. Ἐπειδὴ δὲ ὅπλα λαβόντες εὐθὺς οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦ ἐρύματος ἐπέβησαν, καὶ δι' ἑνὸς τοῦ στρατοπέδου μέρους ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐκπεμφθέντες Ἴβηρες τινὲς ἱππεῖς ἱπποκράτησαν, τότε δὴ τοῦ ἔτι τὸ χαράκωμα αἱρεῖν ἀπογνόντες οἱ πολέμιοι, τῆς μὲν προσβολῆς ἐπαύσαντο· τῇ δὲ σφῶν συνθείᾳ τινὰς τῶν Ῥωμαίων εἰς σύλλογον συνεβόησαν, ἔχειν τὶ αὐτοῖς εἰπεῖν, ᾧ τὰ διάφορα διαλύειν ἐλπίσειαν, λέγοντες.

XXVII. Πρὸς αὐτοὺς μὲν οὖν Γάϊος Καρπηνήϊος, ἱππεὺς Ῥωμαῖος, τοῦ τε Τιτουρίου οἰκεῖος, καὶ Κοΐντος Ἰούνιος, ἐκ τῆς Ἰσπανίας τὶς, ὃς καὶ πρόσθεν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πεμπόμενος, πρὸς τὸν Ἀμβιόρυγα φοιτᾷν εἰώθει, ἐπέμφθησαν· πρὸς οὓς ὁ Ἀμβίορυξ ἔλεξε τοιάδε. Ἐγὼ μὲν, ἔφη, δι' ἃ τοῦ Καίσαρος εὐπέπονθα, πολλὰς αὐτῷ ὁμολογῶ χάριτας ὀφείλειν· ὑπ' αὐτοῦ μὲν γὰρ τοῦ, οὗ τοῖς προσχώροις Ἀδβατικοῖς κατ' ἔτος ἀπέφερον, δασμοῦ ἠλευθερώθην· ὑπ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸν ἐμὸν, καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ υἱὸν, οὓς ἐν χώρᾳ ὁμήρων πεμφθέντας, ἐν δουλείᾳ οἱ Ἀδβατικοὶ κατεῖχον, ἐγὼ ἀπέλαβον· ὅτι δὲ τῷ ὑμῶν χαρακώματι προσέβαλον, οὐ τοῦτο τῇ ἐμῇ γνώμῃ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τῶν Ἐβουρόνων πόλεως ἀναγκασθεὶς, ἐποιησάμην. Τοιαύτη γὰρ ἐςὶν ἡ ἐμὴ βασιλεία, ὥςε οὐ πλεῖον ἐμὲ ἐπὶ τῷ ὄχλῳ, ἢ τὸν ὄχλον ἐπ' ἐμοὶ δύνασθαι. Αἰτία δὲ τῇ ἐμῇ πόλει τοῦ πολέμου ἐγένετο, ὅτι τῇ πάσης τῆς Γαλατίας ταχίςῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνομοσίᾳ ἀντέχειν οὐκ ἠδυνήθη. Τούτου δὲ πεῖραν τὴν ἐμὴν ταπεινότητα δύναμαι διδόναι· οὐχ οὕτω μὲν γὰρ, ἔφη, ἄπειρός εἰμι πραγμάτων, ὥςε τῇ ἐμῇ δυνάμει θαῤῥεῖν, τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων κρατεῖν δυνήσεσθαι· ἀλλ' αὕτη ἐςὶν ἡ συμπάσης τῆς Γαλατίας βουλὴ, καὶ ἥδε ἡ ῥητὴ ἡμέρα τοῦ πᾶσι τοῖς τοῦ Καίσαρος χειμαδίοις (ἕκαςον τοῖς ἐν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ) προσβάλλειν, μὴ τάγμα τάγματι δύνηται ἐπικουρεῖν. Οὐ ῥᾳδίως δὲ Γάλλοι ὄντες Γάλλοις τοῦτο οἱ Ἐβουρόνες (ἄλλως τε καὶ τοῦ τὴν ἐλευθερίαν ἀναλαβεῖν ἕνεκα ταύτης φαινομένης τῆς βουλῆς) ἠδυνήθησαν ἐξαρνεῖσθαι. Ἐγὼ δὲ δι' αὐτῶν κατὰ τὸ δίκαιον ἀρκούντως ποιήσασθαι νομίζων, τοῦ πρὸς τὸν Καίσαρα δέοντος νῦν θέλω μεμνῆσθαι· ἱκετεύω τε διὰ τοῦτο τὸν Τιτούριον, τῆς θ' ἑαυτοῦ καὶ τῶν ςρατιωτῶν πρόνοιαν ποιεῖσθαι σωτηρίας. Γερμανῶν μὲν γὰρ πολλὴ δύναμις τὸν Ῥῆνον διέβησαν· οἳ δύο ἀπὸ ταύτης ἡμερῶν ἐνθάδε παρέσονται· ὥς' ἐγὼ ἐπαινοῖμι ἂν αὐτὸν, τὸ τάγμα ἐνθένδε, πρὶν ἢ τοὺς ὁμόρους αἰσθάνεσθαι, ἢ πρὸς τὸν Κικέρωνα, ἢ πρὸς τὸν Λαβιηνὸν ἄγειν· ὧν ὁ μὲν τετρακόσια ςάδια, ὁ δὲ ὀλίγῳ πλεῖον ἀπεῖχεν· ἐγὼ δὲ, ἔφη, ὑμῖν ὑπισχνοῦμαι, καὶ εἰς τοῦτο αὐτὸς ὄμνυμι, διὰ τῆς ἐμῆς χώρας ἀσφαλὴν δώσειν ὁδόν· ταῦτα γὰρ ποιῶν,

καὶ τὴν ἐμὴν πόλιν ἅμα εὐεργετήσω, τῶν χειμαδίων αὐτὴν ἀπαλλάττων, καὶ τῷ Καίσαρι, ἀνθ' ὧν μ' εὐποίησε, χάριν ἀποδώσω. Τούτων μὲν οὕτω τότε λεχθέντων, ἀπιὼν ᾤχετο ὁ Ἀμβιόρυξ.

XXVIII. Καρπηνήϊος δὲ, καὶ Ἰούνιος, ἃ ἠκηκόεσαν, πρὸς τοὺς ὑποστρατηγοὺς εὐθὺς ἀπήγγειλαν. Οἳ τῷ ταχίστῳ τούτῳ πράγματι καταπλαγέντες, καίπερ τούτων ὑπὸ πολεμίου λεχθέντων, ὅμως αὐτῶν δεῖν ἀμελεῖν οὐχ ἡγήσαντο· μάλιστα τούτῳ ἀναπειθόμενοι, ὅτι πόλιν οὕτω ταπεινὴν τῶν Ἐβουρόνων πόλεμον τοῖς Ῥωμαίοις αὐτομάτην τολμῆσαι ἐπιφέρειν, οὐδεὶς πώποτε οὐκ ἂν ἡγήσατο· τὸ πρᾶγμα τοιγαροῦν τοῦτο τῇ βουλῇ ἀνακοινώσαντες, πολλὰ ἀλλήλοις συνέβη διάφορα· τῷ μὲν γὰρ Κόττᾳ, καὶ τοῖς πλείστοις χιλιάρχοις τε καὶ ταξιάρχοις, οὐδὲν εἰκῇ δεῖν ποιῆσαι, οὔτε ἐκ τῶν χειμαδίων, οὐ παραινοῦντος τοῦ Καίσαρος, ἐξιτέον ἐδόκει· τὰς τυχούσας γὰρ τῶν Γερμανῶν δυνάμεις, κρατυνθέντος τοῦ στρατοπέδου, δύνασθαι ὑπομένειν. Μαρτύριον δὲ, ὅτι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων ἐῤῥωμένως ὑπέμειναν προσβολὴν, καὶ πολλὰ αὐτοὺς ἑκουσίως κατετραυμάτισαν· καὶ πρῶτον μὲν ἐπιτηδείων ἐνδεεῖς οὐκ εἶναι· ἔπειτα δὲ, ἐκ τῶν ἐγγὺς χειμαδίων, καὶ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος βοηθήσεσθαι· τέλος δ' οὐδὲν αἰσχρότερον εἶναι, ἢ κατὰ τὴν τῶν πολεμίων γνώμην περὶ τῶν πάντων βουλεύεσθαι.

XXIX. Ὁ δε Τιτούριος τοὐναντίον, ὀψὲ μετανοήσειν αὐτοὺς ἐβόα, ἐπειδὴ πλείους δυνάμεις σὺν τοῖς Γερμανοῖς σφᾶς πολιορκήσειαν, ἤ τι δεινὸν τοῖς πλησίον χειμαδίοις συμβαίη· καὶ οὐ καιρὸν εἶναι μέλλειν· νομίζειν μὲν γὰρ τοὺς Γάλλους, τὸν Καίσαρα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀποχωρῆσαι. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως πώποτε, ἔφη, τῷ Τασγετίῳ ἐπεβούλευσαν, οὔτε τοσοῦτον ἡμῶν καταφρονοῦντες, αὐτοῦ παρόντος, τῷ χαρακώματι προσέβαλλον. Πρὸς αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν τῶν πολεμίων βουλὴν ἀποβλέπω· πλησίον μὲν γὰρ ὁ Ῥῆνος, καὶ τὸν τοῦ βασιλέως Ἀριοβίστου θάνατον, τάς θ' ἡμῶν πρόσθεν κατὰ σφῶν νίκας βαρέως οἱ Γερμανοὶ φέρουσι· φλεγμαίνει δὲ καθ' ἡμῶν πᾶσα ἡ Γαλατία, τοσοῦτον ὑβρισθεῖσα, ὥστε ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι

καὶ τῆς σφῶν ἐν τῷ πολέμῳ πρόσθεν δόξης ἀποςερηθῆναι. Πρὸς τούτοις δὲ, τὸν Ἀμβιόρυγα ἄνευ τινὸς ἐλπίδος τὸν πόλεμον βουλεύσασθαι, τίς ἂν νομίσειεν; ἀσφαλὴς μὲν ἐςὶν, ἔφη, ἐν παντὶ ἡ ἐμὴ γνώμη· εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν δεινὸν συμβήσεται, ἀσφαλῶς πρὸς τὸ πλησίον τάγμα ἀφιξόμεθα· εἰ δὲ μετὰ τῶν Γερμανῶν ἡ Γαλατία πᾶσα, ὡς λέγεται, ὁμογνωμονήσει, ἐν μόνῃ κεῖται τῇ ταχύτητι ἡ σωτηρία. Ὁ δὲ τοῦ Κόττα, καὶ τῶν οὐκ ἐμοὶ ὁμογνωμονούντων λόγος, τίνα ἀπόβασιν ἔχει; εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐξαπίνης κίνδυνος, δεινός· ἀλλά γε ἡ μακροχρονία πολιορκία, καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἀπορία φοβητέα.

XXX. Ὁ μὲν Σαβῖνος οὕτως εἶπε· τοῦ δὲ Κόττα, καὶ τῶν πρώτων ταξιάρχων αὐτῷ μάλιςα ἀντεχόντων, ἀλλὰ γὰρ νικᾶτε, ἔφη, ὑμεῖς, ἐπεὶ βούλεσθε· καὶ ταῦτα μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐβόα, ὥςε τοὺς πλείςους τῶν ςρατιωτῶν ἐξακοῦσαι. Οὐ μὲν γὰρ οὗτος εἰμὶ, ὅςις τὸν τοῦ θανάτου κίνδυνον ἐξ ὑμῶν μάλιςα πάντων φοβῶμαι· οὗτοι δὲ φρονούντων οἱ ςρατιῶται, καὶ εὐθύνας ἀπὸ σοῦ, εἴ τι δεινὸν ἐκείνοις συμβῇ, ἀπαιτούντων· οἳ, εἰ σὺ νῦν συγχωρεῖς, πρὸς τὰ πλησίων χειμάδια αὔριον παραγενόμενοι, κοινὴν μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ πολέμου ὑπομενοῦσι τύχην· ἀλλ' οὐ τῶν ἄλλων, ὡς σὺ κελεύεις, ἀποχωρισθέντες, ἢ μαχαίρᾳ, ἢ λιμῷ αἰσχρῶς ἀποθανοῦσι. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐλέχθη.

XXXI. Ἐξαναςάντες δ' εὐθὺς ἐκ τῆς ἐκκλησίας οἱ ςρατιῶται, καὶ ἀμφοτέρους συλλαβόντες, μὴ τῇ σφῶν αὐθαδείᾳ, καὶ διαφόροις ἐν μεγίςῳ κινδύνῳ τὸ κοινὸν πρᾶγμα καταςήσοιεν, ἱκέτευον. Τοῦτο δ' ἔφασαν, ῥᾴδιόν ἐςι τὸ πρᾶγμα, ἢ μένειν ἢ ἐξιέναι, ἢν μόνον αὐτοὶ ὁμογνωμονῆτε· τοὐναντίον δ' ὑμῶν διαφερόντων, οὐδεμία ἡμῖν φαίνεται σωτηρία. Αὕτη μὲν ἕως μέσων νυκτῶν ἡ ἀμφισβήτησις προεχώρησεν· τέλος δ' ὁ Κόττας ἡττᾶσθαι ὁμολογεῖται, καὶ τὴν τοῦ Σαβίνου ὡς κρατοῦσαν ἀπεδέξατο γνώμην· ὥς' ἅμα τῇ ἡμέρᾳ πορεύσεσθαι ἐψηφίσθη· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς νυκτὸς μέρος γρηγοροῦντες διετέλεσαν οἱ ςρατιῶται, ἅ τε δύνηται μεθ' ἑαυτοῦ φέρειν, σκοπῶν ἕκαςος, καὶ ἃ ἐκ τῶν σκευῶν δέοι καταλείπειν· παντὶ τρόπῳ δὲ προενόησαν ὅμως, ὅπως

μήτε μένοντες κινδυνεύωσι, μήτε καμνόντων τῇ ἀγρυπνίᾳ τῶν ϛρατιωτῶν ὁ κοινὸς κίνδυνος αὐξηθῇ· ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐπὶ πολὺ ἀνατεταμένῃ τῇ φάλαγγι, καὶ σὺν πολλῷ σκευοφόρῳ πλήθει, οὐχ ὡς ὑπὸ πολεμίου, ἀλλ' ὡς ὑπὸ φιλτάτου τε καὶ πιϛοτάτου ἀνδρὸς Ἀμβιόρυγος πεισθέντες, ἐξῄεσαν.

XXXII. Οἱ δὲ πολέμιοι ἔκ τε τοῦ τῆς νυκτὸς ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων γενομένου θορύβου, καὶ τοῦ τῶν ϛρατιωτῶν ἀγρυπνούντων κτύπου, βουλεύεσθαι αὐτοὺς τὴν ἔξοδον τεκμαιρόμενοι, ἐνέδραν αὐτοῖς ἐκάθισαν, καὶ εἰς δύο μερισθέντες, ἐν νάπει, ἐπιτηδείῳ, καὶ κρυπτῷ χωρίῳ, τοῦ τῶν Ῥωμαίων χαρακώματος ἓξ καὶ δέκα μόνον ἀπέχον ϛάδια, ἐκείνους ἀνέμενον· καὶ μέρους τῆς αὐτῶν φάλαγγος εἰς μέγα ἄγκος καταβήσαντος, ἀμφοτέρωθεν τοῦ ἄγκους τούτου οἱ πολέμιοι ἐπιδραμόντες, τούς τε ἐσχάτους τῆς φάλαγγος ἔθλιβον, καὶ τοὺς πρώτους τοῦ ἀναβαίνειν ἀπεκώλυον, καὶ μάχην τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τῇ δυσχωρίᾳ οὖσι ταύτῃ ἤρξαντο συνάπτειν.

XXXIII. Τότε μὲν οὖν ὁ Τιτούριος οὐδὲν τούτων πρόσθεν προϊδὼν, τρέμειν τε καὶ διατρέχειν, καὶ τὰς σπείρας ἤρξατο παρατάττειν· ταῦτα δὲ σὺν πολλῷ φόβῳ πάντ' ἐποίει, καὶ τοιαύτην, ἢ ὡς πάντα αὐτὸν ἐπιλείποιεν, παρεῖχε δόξαν· ὃ τοῖς ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι ἀρχομένοις βουλεύεσθαι, φιλεῖ συμβαίνειν. Ὁ δὲ Κόττας ταῦτ' ἐν τῇ ὁδῷ συμβήσεσθαι ἐδόκει ἐννοηθῆναι, καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἔξοδον οὐ συμβουλεῦσαι· καὶ τότ' ὡς ἠδύνατο τῆς κοινῆς ἐπεμελεῖτο σωτηρίας, εἰς μὲν τὸ παρακαλεῖν καὶ παροτρύνειν τοὺς ϛρατιώτας, ϛρατηγὸν, εἰς δὲ τὸ προθύμως μάχεσθαι, ϛρατιώτην ἑαυτὸν παρέχων· διὰ δὲ τὸ τῆς φάλαγγος μῆκος, αὐτὴν πᾶσαν παριέναι, καὶ ἃ ἑκαϛαχόσε δέοι ποιεῖν, μόνος προστάττειν μὴ δυνάμενος, τοῖς ϛρατιώταις παρήγγειλε, πάντα τὰ σφῶν σκευοφόρα καταλιπόντας, εἰς κυκλοτερὲς σχῆμα τάττεσθαι· ὃ καίπερ ἐν τοιούτῳ οὐκ ὂν πεμπτὸν ἔργῳ, οὐ καλῶς δ' ὅμως τότε συνέβη· τοῖς μὲν γὰρ Ῥωμαίοις τὴν τῆς σωτηρίας ἠλάττωσεν ἐλπίδα· τοὺς δὲ βαρβάρους εἰς τὴν μάχην προθυμοτέρους ἀπειργάσατο, ὅτι οὐκ ἄνευ πολλῆς ἀθυμίας καὶ μεγάλου φόβου ταῦτα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων

ἐδόκουν πεποιῆσθαι· πρὸς τούτοις δ' οἱ ϛρατιῶται (ὃ συμβαίνειν ἐν τῷ τοιούτῳ ἦν ἀναγκαῖον) πάντοθεν ἀπὸ τῶν σημείων ἀπελθόντες, ἃ ἕκαϛος τιμιώτατα ἔχοι, ταῦτα ἐκ τῶν σκευοφόρων ἁρπάζειν ἔσπευδον· οὔτ' ἄλλο ἐνταῦθα πλὴν βοῆς καὶ ὀδυρμοῦ ἐξηκούετο.

XXXIV. Τοὺς δὲ βαρβάρους τότε ἡ βουλὴ οὐκ ἐπέλιπεν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἡγεμόνες ἀνὰ πᾶσαν τὴν τάξιν κηρυκεύεσθαι ἐκέλευσαν· μηδένα τὴν ἑαυτοῦ ἀπολείπειν τάξιν (αὐτῶν μὲν γὰρ εἶναι τὴν λείαν, καὶ ταῦτα σφίσι διαφυλάξεσθαι, ἅτινα οἱ Ῥωμαῖοι καταλείψοιεν) μόνον δὲ πάντα ταῦτα ἐν τῇ σφῶν κεῖσθαι ἀλκῇ νομίζειν· ἦσαν δ' οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀλκῇ καὶ πλήθει ἀνδρῶν τοῖς πολεμίοις ἴσοι, καίπερ ὑπὸ τῆς τύχης ἐναντιούμεμενοι, καὶ οὐκ ὄντος αὐτοῖς ἡγεμόνος· ὅμως πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας τὴν ἀλκὴν μόνην ἐποίουν, καὶ ᾗ ἑκάϛη ὁρμῷτο, ταύτῃ συχνοὶ τῶν πολεμίων ἔπιπτον· ὃ κατανοήσας ὁ Ἀμβιόρυξ, τοῖς ἑαυτοῦ ϛρατιώταις παρήγγειλε, τοῖς Ῥωμαίοις μὴ πελάζειν, ἀλλὰ μόνον βέλη εἰς αὐτοὺς πόρρωθεν ἀφιέναι· ᾗ δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐκθέοιεν, ταύτῃ ὑπείκειν (διὰ μὲν γὰρ τὴν τῶν σφῶν ὅπλων κουφότητα, τοὺς Ῥωμαίους ὁπλίτας ὄντας μὴ δύνασθαι αὐτοὺς βλάπτειν) ἔπειτα δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν τάξιν ἐπαναχωροῦντας τοὺς Ῥωμαίους διώκειν.

XXXV. Τοῦτο μὲν τὸ τοῦ Ἀμβιόρυγος ἔνταλμα ἐπιμελῶς αὐτοὶ ἐφυλάξαντο· ᾗ μὲν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκθέοιεν, ταύτῃ ἐκεῖνοι ὑπεχώρουν, καὶ ῥαδίως ἀπέφευγον πελταϛαὶ ὁπλίτας· ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν ἠκόντιζον, καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἐφ' ἑκάϛῃ ἐκδρομῇ κατέβαλλον, τοὔμπαλιν δ' ἐπειδὰ ἔνθεν προῆλθον, ἐπαναχωρεῖν βούλοιντο, καὶ ὑπὸ τῶν ὑπειξάντων, καὶ ὑπὸ τῶν πλησίον περιείχοντο πολεμίων· εἰ δὲ τοὐναντίον κατὰ χώραν μένειν βούλοιντο, οὔτ' ἠδύναντο μάχεσθαι, καὶ ἅμα ὑπὸ τοσούτου πλήθους πεμπόμενα βέλη φυλάττειν· τοσαύταις δὲ συνεχόμενοι δυσχερείαις, καὶ πολλὰ λαβόντες τραύματα, ὅμως θρασέως ἀντεῖχον· καὶ ἐπὶ τὸ πλεῖϛον τῆς ἡμέρας, ἀπὸ δείλης ἑῴας μέχρις ὥρας ὀγδόης διαγεγενημένης τῆς μάχης, οὐδὲν σφῶν ἀνάξιον ἔπραξαν· τότε δὲ τοῦ Τίτου μὲν Βαλβεντίου, ἀνδρὸς ἀρίϛου καὶ

δυνατωτάτου, τοῦ τὴν πρώτην τάξιν τῷ πρόσθεν ἔτει παρὰ τῷ Καίσαρι σχόντος, μιᾷ βολῇ παλτοῦ ἀμφότεραι διεπάρθησαν. Ὁ δὲ Κοΐντος Λευκάνιος, τῷ υἱῷ ὑπὸ πῶν πολεμίων πάντοθεν περιεχομένῳ βοηθῶν, μαχόμενος ἀποθνήσκει· καὶ αὐτὸς ὁ Λούκιος Κόττας, πάσας τὰς τάξεις εἰς τὴν μάχην παρακαλῶν, σφενδόνῃ κατὰ τοῦ ϛόματος ἐτρώθη.

XXXVI. Τούτοις δ' ὁ Τιτούριος ἐκφοβηθεὶς, πόῤῥωθεν τὸν Ἀμβιόρυγα τοὺς ἑαυτοῦ παροτρύνοντα καθορᾷ· ἐκείνῳ μὲν οὖν τὸν ἑρμηνέα ἑαυτοῦ Γναῖον Πομπήϊον πέμψας, τῶν τε ϛρατιωτῶν καὶ ἑαυτοῦ φείδεσθαι, ἐδεῖτο αὐτόν· ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ ἑρμηνέως παρακληθεὶς, ἀπεκρίνατο· ὅτι ἐξέσοιτο τῷ Τιτουρίῳ, εἰ βούλοιτο εἰς λόγους ἰέναι· καὶ πρὸς τούτοις ἐλπίζειν ἑαυτὸν ἔλεγεν, περὶ τῆς τῶν ϛρατιωτῶν σωτηρίας παρὰ τοῦ ὄχλου ἀποκομίσεσθαι. Ὁ δὲ Τιτούριος, ἔφη, ἀνύβριϛος διαφυλαχθήσεται, καὶ τοῦτο ἐγὼ αὐτὸς πιϛοῦμαι. Ὁ δὲ Σαβῖνος ταῦτ' ἀκούσας, μετὰ τοῦ τετρωμένου Κόττα βουλεύεται, πότερον αὐτῷ δοκοίη ἐκ τῆς μάχης ἐξελθόντας, τῷ Ἀμβιόρυγι εἰς λόγους ἐλθεῖν· καὶ ὁ μὲν Κόττας πρὸς ὡπλισμένον τὸν πολέμιον οὐκ ἔφη ἰέναι, ἀλλ' ἐνταῦθα κατέμεινεν.

XXXVII. Ὁ δὲ Σαβῖνος, οἷς τότε μεθ' ἑαυτοῦ εἶχε, χιλιάρχοις τε καὶ ταξιάρχοις ἑαυτῷ παρήγγειλεν ἕπεσθαι· καὶ πλησίον τοῦ Ἀμβιόρυγος ἐλθὼν, τὰ ὅπλα ἀποῤῥίπτειν κελευσθεὶς, τὸ προσταχθὲν ἐποιήσατο, καὶ τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ ταὐτὸ ποιεῖν παρήγγειλεν· ἐν ᾧ δὲ περὶ συνθηκῶν διεπράττοντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐξεπίτηδες ἠγόρευεν ὁ Ἀμβίορυξ, κατὰ μικρὸν κυκλωθεὶς ὁ Σαβῖνος, ἐσφάγη· τότε δὲ κατὰ τὸ αὐτοῖς σύνηθες τὴν νίκην συνεβόησαν, καὶ πάντες ἐπηλάλαξαν· τοῖς τε Ῥωμαίοις ἐξαπίνης ἐμβαλόντες, τὰς τάξεις αὐτῶν ἐτάραξαν· ἔνθα δὴ ὁ μὲν Λούκιος Κόττας, καὶ ἄλλοι πάμπολλοι τῶν σὺν αὐτῷ ἀλκίμως μαχόμενοι, ἀπέθανον· οἱ δὲ λοιποὶ ἐς τὸ οὗ ἐξῄεσαν ϛρατοπέδου ἐσηῤῥάχθησαν· ἐν τούτοις δὲ Λούκιος Πετροσήδιος, τοῦ τάγματος τούτου ἀετοφόρος, ἐπειδὴ ὑπὸ πολλοῦ τῶν πολεμίων πλήθους ἐπιέζετο, τὸν μὲν ἀετὸν εἰς τὸ ἔρυμα ἔβαλλεν· αὐτὸς δὲ προθύμως ἔμπροσθεν τοῦ ϛρατοπέδου μαχόμενος, ὑπὸ τῶν πολεμίων διε-

φθάρη. Οἱ δ' ἄλλοι μόλις μὲν ἕως τῆς νυκτὸς τὴν τῶν πολεμίων ὑπέμειναν· νυκτὸς δὲ πάσης σωτηρίας ἀπογνόντες, σύμπαντες σφᾶς αὐτοὺς κατειργάσαντο· ὀλίγοι δὲ ἐκ τῆς μάχης διαφυγόντες, πρὸς τὸν Λαβιηνὸν διὰ ναπῶν καὶ ἀδήλων ὁδῶν διεσώθησαν, καὶ αὐτῷ τὰ πεπραγμένα ἀπήγγειλαν.

XXXVIII. Ταύτῃ δὲ ἐπαρθεὶς τῇ νίκῃ ὁ Ἀμβίορυξ, εὐθὺς σὺν τῇ ἵππῳ τὴν πεζικὴν δύναμιν ἐφέπεσθαι ἑαυτῷ παραγγείλας, πρὸς τοὺς τῆς ἑαυτοῦ χώρας προσχώρους Ἀδβατικοὺς, οὔτε ἡμέρας, οὔτε νυκτὸς τὴν πορείαν διαλείπων, ἀπῆρε· τὸ δὲ πρᾶγμα ὡς ἐγένετο δηλώσας αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον παρορμήσας, ἐντεῦθεν τῇ ὑςεραίᾳ πρὸς τοὺς Νερουίους παρεγένετο· αὐτούς τε, μὴ τοῦ τε εἰς τὸν ἀεὶ ἔπειτα χρόνον ἑαυτοὺς ἐλευθερῶσαι, καὶ τοὺς Ῥωμαίους, ἀνθ' ὧν ὑπ' ἐκείνων πάλαι ὑβρίσθησαν, τιμωρεῖσθαι τὴν εὐκαίρειαν ἀποβάλλοιεν, παρῄνει, δύο μὲν τῶν Ῥωμαίων ὑποςρατηγοὺς φονευθῆναι, καὶ τὸ πλεῖςον τῆς τοῦ Καίσαρος ςρατιᾶς μετ' ἐκείνων κατακεκόφθαι φάσκων· νῦν δὲ τοῦ τὸ μετὰ τοῦ Κικέρωνος τάγμα, ἐξ ἀπροσδοκήτου αὐτῷ προσβαλόντας, διαφθείρειν ἔργον, οὐκ εἶναι διδάσκων· εἰς ὃ βοηθήσειν αὐτοῖς ὑφίςαται· τούτοις δὲ ῥᾳδίως τοῖς τοῦ Ἀμβιόρυγος λόγοις οἱ Νερούιοι ἀναπείθονται.

XXXIX. Καὶ πρὸς τοὺς Κεντρόνας, καὶ τοὺς Γρουδίους, καὶ τοὺς Λευάκους, καὶ τοὺς Πλευμοσίους, καὶ τοὺς Γορδύννους, ὑφ' ἑαυτῶν πάντας ὄντας, διαπεμψάμενοι, ὡς δύνανται, πλείςας συναθροίζουσι δυνάμεις, καὶ ἐξ ἀπροσδοκήτου ἐπὶ τὸ τοῦ Κικέρωνος ςρατόπεδον, οὔπω διαγγελθέντος αὐτῷ τοῦ Τιτουρίου πάθους, ὁρμῶσι· καὶ τινὰς τοῦ Κικέρωνος ςρατιώτας ἐπὶ ὕλην τοῦ τὸ ςρατόπεδον κρατύνειν ἕνεκα προεληλυθότας, ὑπὸ τῆς τῶν πολεμίων ἵππου ἐνταῦθα συνέβη συλληφθῆναι· οὗ ποιηθέντος, πολλῇ ςρατιᾷ οἵ τε Νερούιοι, καὶ οἱ Ἐβουρόνες, καὶ οἱ Ἀδβατικοὶ, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι τῷ Κικέρωνι προσέβαλλον· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι εὐθὺς ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔδραμον, καὶ τοῦ ἐρύματος ἐπέβησαν· μόλις δ' ὅμως τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὑπέμειναν· οἱ μὲν γὰρ πολέμιοι πᾶσαν ἐλπίδα ἐν τῇ ταχύτητι ἐποιοῦντο, ταύτην τὴν νίκην-εἰ νικήσειαν, εἰς τὸν

ἔπειτα ἀεὶ χρόνον ἐπικρατεςέρους τῶν Ῥωμαίων ἔσεσθαι σφᾶς ἐλπίζοντες.

XL. Ὁ δὲ Κικέρων περὶ τούτων τῷ Καίσαρι ἐπιςολὰς ἐπέμψατο, τοῖς αὐτὰς κομίσουσι πρὸς τὸν Καίσαρα πολλὰ δῶρα προτιθεὶς· οὗτοι δ' ὑπὸ τῶν πολεμίων, τὰς ὁδοὺς πάσας παρατηρούντων, συνελήφθησαν. Ὁ δὲ Κικέρων ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τύρσεις ἀπιςεύτῳ ταχύτητι νυκτὸς κατεσκεύασε, καὶ τὰ πρὸς τούτοις τῇ τοῦ χαρακώματος ἐλλείπειν ὀχυρώσει δοκοῦντα, προσετέλεσε. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, οἱ μὲν πολέμιοι παραπολὺ τῆς πρότερον μείζονι ςρατιᾷ τῷ χαρακώματι προσβάλλουσι, καὶ τὴν τάφρον ἀναπληροῦσιν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὡσαύτως τῇ προτεραίᾳ ἀπομάχονται, καὶ ταὐτὸ ταῖς λοιπαῖς ἐπιούσαις πράττουσιν ἡμέραις, οὔθ' ἡμέρας, οὔτε νυκτὸς τοῦ πόνου παυομένοι, καὶ οὔτε κάμνουσιν, οὔτε τετρωμένοις ἀναπαύσεως τινὸς σχολὴ δίδοται. Τὰ δὲ πρὸς τὴν τῆς ἐπιούσης ἡμέρας τῶν πολεμίων προσβολὴν ἐπιτήδεια, νυκτὸς μηχανῶσι· καὶ πεπυρακτωμένων σκολόπων, καὶ τειχηρῶν παλτῶν πολὺ πλῆθος παρασκευάζουσι, τάς τε τύρσεις καταςέγουσι, καὶ προμαχεώνων πλῆθος πολὺ ἐσχάραις οἰσυϊναῖς κατασκευάζουσι· αὐτός θ' ὁ Κικέρων, καίπερ τῷ σώματι ἀσθενῶν, οὐδ' αὐτὴν τὴν νύκτα ἀνεπαύετο· ὥς' οἱ ςρατιῶται ἐκείνῳ ἐθελούσιοι προστρέχοντες, δεήσεσιν ἑαυτοῦ φείδεσθαι ἠνάγκαζον.

XLI. Τότε δὲ τῶν Νερουΐων οἱ ἄρχοντες (οἷς πρὸς τὸν Κικέρωνα φιλία τις διεληλύθει) ἀγγέλους πρὸς τὸν Κικέρωνα πέμψαντες, ὡς συγγίνεσθαι αὐτῷ χρήζοιεν, ἔλεγον. Ὁ δὲ ἑτοίμως ἐκέλευσεν ἥκειν· ἐπειδὴ δὲ συνῆλθον, ταῦτα ἅπερ καὶ πρόσθεν ὁ Ἀμβίορυξ πρὸς τὸν Τιτούριον, τῷ Κικέρωνι ἔλεξαν· πᾶσαν μὲν ἐν ὅπλοις εἶναι τὴν Γαλατίαν· τοὺς δὲ Γερμανοὺς τὸν Ῥῆνον σὺν πολλῇ δυνάμει ἤδη διαβῆναι· καὶ τὰ τοῦ τε Καίσαρος, καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ὑποςρατηγῶν χειμάδια πολιορκεῖσθαι· πρὸς τούτοις δὲ, τὸν Σαβῖνον τεθνάναι ἐδίδαξαν· τὸν Ἀμβιόρυγα αὐτὸν πίςεως ἕνεκα δεικνύοντες, καὶ σφάλλεσθαι ἐκείνους λέγοντες, εἴ τινα ἀσφάλειαν παρὰ τῶν σφῶν πραγμάτων ἀπογνόντων ἐλπίζοιεν. Ἡμεῖς δ' ὅμως, ἔφασαν, οὕτω πρός τε

τὸν Κικέρωνα, καὶ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων ἔχομεν, ὥς' οὐδὲν αὐτοῖς, πλὴν μόνων τῶν χειμαδίων, ἐξαρνούμεθα· ταύτην γὰρ ἐπὶ πολὺ ἐμμένειν τὴν συνήθειαν οὐ βουλόμεθα· ἔξεστι δ' ὑμῖν εἰ βούλεσθε, σώους ἐκ τῶν χειμαδίων (συγχωρουμένων ἡμῶν) ἐξελθόντας, ἀφόβως ὅπου ἂν θέλοιτε ἀπιέναι. Οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον· ὁ δὲ Κικέρων· οὐκ εἰωθέναι τοὺς Ῥωμαίους συνθήκην τινὰ παρ' ὡπλισμένων δέχεσθαι τῶν πολεμίων. Εἰ δ', ἔφη, τὰ ὅπλα καταθήσετε, συνέργῳ μοι πρὸς τοῦτο χρῆσθε τὸ πρᾶγμα, καὶ πρέσβεις παρὰ τὸν Καίσαρα περὶ τοῦ πράγματος τούτου πέμπετε· ἐλπίζω μὲν γὰρ ἐκεῖνον, διὰ τὴν ἑαυτοῦ δικαιότητα, ὑμῖν ἃ αἰτεῖτε ὁμολογήσειν.

XLII. Ταύτης δὲ τῆς ἐλπίδος σφαλέντες οἱ Νερούιοι, τείχει μὲν ἕνδεκα πόδας τὸ ὕψος, καὶ τάφρῳ πεντεκαίδεκα τὸ βάθος, τὸ τῶν Ῥωμαίων περιετείχισαν χαράκωμα. Ταῦτα δὲ ἔκ τε τῆς τοῦ πρόσθεν ἔτους τῶν Ῥωμαίων συνηθείας, ἐμεμαθήκεσαν· καὶ τινὰς αἰχμαλώτους τῶν Ῥωμαίων λαβόντες, ὑπ' αὐτῶν ἐδιδάσκοντο· ἐργαςήρια δὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα, ἐπιτήδεια οὐδαμόθεν ἔχοντες, τοῖς σφῶν ξίφεσι τὴν γῆν περιτέμνειν, ταῖς τε χερσὶ, καὶ τοῖς χιτῶσιν αὐτὴν ἐξαντλεῖν ἠναγκάζοντο. ἐξ οὗ τὸ αὐτῶν πλῆθος ἦν τεκμαίρεσθαι· μεῖον γὰρ ἢ τρισὶ ὥραις περίβολον, περίοδον ὀγδοήκοντα ςάδια, ὕψος δὲ πεντεκαίδεκα πόδας, ἀπετέλεσαν· ταῖς δ' ἐπιούσαις ἡμέραις τύρσεις κατὰ τὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐρύματος ὕψος, καὶ δρέπανα, χελώνας τε, ὡς ἐκεῖνοι ἐδίδασκον οἱ αἰχμάλωτοι, παρασκευάζειν τε, καὶ ποιεῖν ἤρξαντο.

LXIII. Ἑβδόμῃ δ' ἀφ' οὗ τοὺς Ῥωμαίους ἐπολιόρκησαν, σφοδροῦ ἀνέμου γενομένου, διαπύρους σφαίρας ἐξ ἀργίλλης τετηγμένης κατεσκευασμένας, καὶ διάπυρα βέλη εἰς τὰ τῶν Ῥωμαίων οἰκήματα, κατὰ τὴν τῶν Γάλλων συνήθειαν ἀχύροις ἐςεγασμένα, ἐπέρριψαν· καὶ αὗται μὲν εὐθὺς αἱ ςέγαι πῦρ τε πολὺ ἔτεκον, καὶ διὰ παντὸς διήνεγκαν τὴν φλόγα τοῦ ςρατοπέδου· οἱ δὲ πολλῇ βοῇ καὶ κραυγῇ ἐπακολουθήσαντες, ὡς ἤδη σφίσι τῆς νίκης φαινομένης, τάς τε τύρσεις προάγειν, καὶ τὰς χελώνας ποιεῖσθαι, καὶ κλίμαξι τοῦ ἐρύματος ἐπιβαί-

νειν ἤρξαντο. Ἐνταῦθα δὴ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρετήν τε καὶ προθυμίαν ἦν ὁρᾷν· αὐτοὶ γὰρ καίπερ πάντοθεν ὀπτώμενοι, καὶ τὰ σφῶν σκευοφόρα καὶ χρήματα πάντα ἀναλάμπειν ὁρῶντες, οὐχ ὅπως φυγῆς ἐμέμνηντο, ἀλλ' οὐδ' οὐδεὶς αὐτῶν ἀνεςρέφετο· σύμπαντες δὲ τότε προθυμότατα ἠγωνίσαντο. Αὕτη μὲν βαρυτάτη τε καὶ λυπηροτάτη τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἡμέρα ἐγένετο· ἀπέβη δ' ὅμως ἐν ταύτῃ πολλούς τε τῶν πολεμίων τρωθῆναι, καὶ συχνοὺς κατακοπῆναι· ἑαυτοὺς μὲν γὰρ συσπειραμένως συνηθροίκεσαν, καὶ ἀποχωρεῖν τοὺς πρόσθεν οἱ ὄπισθεν οὐκ εἴων· ὀλίγον δὲ καταπαυσθείσης τῆς φλογὸς, καὶ κατά τινα τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐρύματος τόπον, τῶν πολεμίων τύρσιν προσαγαγόντων, ὥς' αὐτὴν ἤδη τῷ ἐρύματι συζευχθῆναι, οἱ τῆς τοῦ τάγματος ἐκείνου τρίτης σπείρας ταξίαρχοι, ἐκ τοῦ, οὗ εἰςήκεσαν, ἀναχωρήσαντες τόπου, καὶ πάντας πρὸς τούτοις τοὺς σφῶν ἐξαγαγόντες ςρατιώτας, φωνῇ μὲν ἅμα καὶ νεύματι τοὺς πολεμίους εἰ βούλοιντο εἰσιέναι, παρεκάλεσαν· τῶν πολεμίων δ' οὐδεὶς εἰσβαίνειν ἐτόλμησε· τότε δὴ πάντοθεν εἰς αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι σφενδονήσαντες, ἐντεῦθεν ἀπέωσαν, καὶ τὴν αὐτῶν τύρσιν κατέκαυσαν.

XLIV. Ἦσαν δ' ἐν τῷ ςρατοπέδῳ τότε δύο ἄριστοι ταξίαρχοι, πάντα τὸν χρόνον περὶ ἀνδραγαθίας ἀλλήλοις ἀντιποιούμενοι, Τίτος τε Πουλφίων, καὶ Λούκιος Βαρῆνος· ὀλίγον μόνον δέοντες τοῦ τὰς πρώτας τάξεις ἔχειν. Τούτων ὁ μὲν Πουλφίων, τῶν πολεμίων προθύμως περὶ τὸ χαράκωμα μαχομένων, Τί νῦν μέλλεις, ἔφη, ὦ Βαρῆνε; ἢ τίνα τοῦ τὴν σοῦ ἐπιδείξασθαι ἀρετὴν ἀναμένεις καιρόν; αὕτη μόνη τὰ διάφορα ἡμῶν πάντα ἥδε διαλύσει ἡ ἡμέρα. Ταῦτα μὲν εἰπὼν, ἐξῆλθέ τε τοῦ ςρατοπέδου, καὶ ᾗ μάλιςα συνεσπαρμένοι ἐφαίνοντο, ταύτῃ ἐπέθετο· τότε δ' οὐδ' ὁ Βαρῆνος ἐν τῷ χαρακώματι μένειν ἠνέσχετο, ἀλλὰ τὴν πάντων αἰδούμενος δόκησιν, καὶ ἐφείπετο, μετὰ δ' ὀλίγου διαλιπόντος δὲ χρόνου· ὁ μὲν Πουλφίων εἰς τοὺς πολεμίους τὸ ξυςὸν ἀφιεὶς, ἕνα αὐτῶν πρωτοςάτην διεπέρασεν· οὗτινος βληθέντος, καὶ τάχιςα νεκροῦ πεσόντος, οἱ πολέμιοι ταῖς μὲν ἀσπίσι τὸν νεκρὸν ἐκάλυψαν· εἰς δὲ τὸν Πουλφίωνα πάντοθεν

βέλη ἀφίεσαν, οὔτε σχολὴν αὐτῷ τοῦ ἀναχωρῆσαι ἔδωκαν. Διεπεραιώθη μὲν ἐνταῦθα ἡ τοῦ Πουλφίωνος ἀσπὶς μιᾷ ξυστοῦ βολῇ· καὶ ἐντεῦθεν τὸ βέλος ἐν τῷ τοῦ ξίφους τελαμῶνι παγεὲν, τὸν κουλεὸν ἔκαμψε, καὶ τὴν αὐτοῦ, τὸ ξίφος σπάσασθαι ἐπιχειροῦντος, κατέσχε δεξιάν. Καὶ τότε τὸν Πουλφίωνα ἀσχολούμενον οἱ πολέμιοι περιέϛησαν· ἐν τούτῳ δ' ἐπεκούρησεν αὐτῷ πονοῦντι ὁ ἀνταγωνιϛὴς Βαρῆνος, καὶ ἐκ τῶν πολεμίων αὐτὸν ἐῤῥύσατο. Αὐτοὶ δὲ τότε πάντες ἀπὸ τοῦ Πουλφίωνος, διαπαρῆναι αὐτὸν τῷ βέλει δοκοῦντες, ἐπὶ τὸν Βαρῆνον ἐτράπησαν. Ἐκεῖνος δὲ τῇ μαχαίρᾳ ἐκ χειρὸς τὴν μάχην ἐποιήσατο, καὶ ἕνα τῶν πολεμίων ἀποκτείνας, τοὺς λοιποὺς ὀλίγον ἀνέϛειλεν. Ἐν ᾧ δὲ μετὰ μείζονος φιλονεικίας ἐπετίθετο, εἰς τόπον καταπρανῆ ὠσθεὶς, κατέπεσε. Τούτῳ δὲ πάλιν ὑπὸ τῶν πολεμίων πάντοθεν εἰργμένῳ ἐβοήθησεν ὁ Πουλφίων· καὶ ἀμφότεροι σῶοι πολλοὺς τῶν πολεμίων ἀποκτείναντες, εἰς τὸ ϛρατόπεδον ὑπὸ πάντων ἐπαινούμενοι ἀνεχώρησαν. Τοιαύτη δ' ἔν τε τῇ μάχῃ, καὶ τῷ ἀγῶνι ἐγένετο, ὥς' ἀντίπαλον ἀντιπάλῳ βοηθῆσαι, καὶ ἐκ τῶν πολεμίων σῶσαι· οὔτε διακρίνειν οἷόν τ' ἐγένετο, πότερος αὐτῶν ἀλκιμώτερος εἴη.

XLV. Ὅσῳ δὲ καθ' ἑκάϛην βαρυτέρα τε καὶ χαλεπωτέρα τοῖς Ῥωμαίοις ἐγίνετο ἡ πολιορκία, (συχνῶν μὲν γὰρ τῶν ϛρατιωτῶν τρωθέντων, τὸ πρᾶγμα ἤδη εἰς ὀλιγανθρωπίαν κατέϛη) τοσούτῳ συχνότεροι ἄγγελοι, καὶ ἐπιϛολαὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐπέμποντο· οὓς οἱ πολέμιοι λαβόντες, εἰς ὄψιν τῶν Ῥωμαίων διέφθειρον. Ἦν δέ τις ἐν τῷ τοῦ Κικέρωνος ϛρατοπέδῳ Νερούϊος εὐγενὴς ἀνὴρ, Βερτίκων ὄνομα, ὃς ἐξ ἀρχῆς τῆς πολιορκίας πρὸς τὸν Κικέρωνα ηὐτομολήκει, καὶ πιϛὸς αὐτῷ ἐγεγένητο· οὗτος μὲν δὴ τῷ Κικέρωνι ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλα πολλὰ ὑποσχομένῳ δῶρα, ὑφίϛαται τὰς ἐπιϛολὰς πρὸς τὸν Καίσαρα διοίσειν· καὶ ταύτας ξυϛῷ δήσας, ἐξήνεγκε· Γάλλος τ' αὐτὸς ἐν Γάλλοις ἀνυπόπτως ἀναϛρεφόμενος, πρὸς τὸν Καίσαρα παρεγένετο· καὶ τὴν ἐπιϛολὴν ἐκείνῳ δοὺς, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ Κικέρων, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ τάγμα εἴη κινδύνῳ, ἀπήγγειλε.

XLVI. Περὶ δ' ἐνδεκάτην τῆς ἡμέρας ὥραν τὰς ἐπιςολὰς λαβὼν ὁ Καῖσαρ, ἄγγελον εὐθὺς εἰς τὴν τῶν Βελλοβάκων χώραν πρὸς Μάρκον Κράσσον, ἕνα τῶν ἑαυτοῦ ὑποςρατηγὸν, οὗ τὰ χειμάδια ἐντεῦθεν διακόσια ἀπῆν ςάδια, ἐπέμψατο· κελεύων τὸ τάγμα ἐκ μέσης νυκτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἄγειν. Οὗτος μὲν μετὰ τοῦ πεμφθέντος ἀγγέλου πρὸς τὸν Καίσαρα εὐθὺς παρεγένετο· ἄλλον δ' ἄγγελον πρὸς Γάϊον Φάβιον πέμψας, παρήγγειλε, τὸ μετ' αὐτοῦ τάγμα εἰς τὴν τῶν Ἀτρευατῶν ἄγειν, ἐνταῦθα πορεύεσθαι διανοούμενος· τῷ δὲ Λαβιηνῷ ἐπέςειλεν (εἴγε τῇ τῶν Ῥωμαίων ὠφελείᾳ δύνηται) εἰς τὴν τῶν Νερουΐων σὺν τῷ τάγματι ἐμβάλλειν· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ςρατιᾶς μέρος, διὰ τὸ μακρὰν ἀπέχειν, ἀναμενητέον εἶναι ὁ Καῖσαρ οὐκ ἐδόκει·

XLVII. Ἱππέας μὲν οὖν ἐκ τῶν ἐγγὺς χειμαδίων ὡς τριακοσίους συναθροισας, καὶ ἀμφὶ τρίτην τῆς ἡμέρας ὥραν, τὴν τοῦ Κράσσου ἄφιξιν ἀπὸ τῶν προτρεχόντων γνοὺς, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα ςάδια προήλασε· καὶ τὸν Κράσσον, τάγμα αὐτῷ δοὺς, τῇ Σαμαροβρίνῃ καλουμένῃ ἐπέςησε· τὰ γὰρ σκευοφόρα τῆς ςρατιᾶς πάντα, καὶ τοὺς τῶν τῆς Γαλατίας πόλεων ὁμήρους, τάς τε τοῦ κοινοῦ ἐπιςολὰς, πάντα τε τὸν σῖτον, ἵνα διὰ τοῦ χειμῶνος ἐπαρκέσοι, συνηθροισμένον, ἐνταῦθα κατέλειπεν. Καὶ ὁ μὲν Φάβιος, οὐ πολὺ ἐν τῇ ὁδῷ διατρίψας, τῷ Καίσαρι μετὰ τοῦ τάγματος συνήντησεν. Ὁ δὲ δὴ Λαβιηνὸς τόν τε τοῦ Σαβίνου θάνατον, καὶ τὴν τῶν ἐκείνου σπειρῶν ἧτταν γνοὺς, πανςρατιᾷ τε τοὺς Τρεϋίρους ἐφ' ἑαυτὸν συνιέναι ὁρῶν, δεδιὼς μὴ εἰ ὁμοίαν φυγῆς τὴν ἐκ τῶν χειμαδίων πορείαν ποιήσοιτο, τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν ἀντέχειν οὐχ οἷός τε γένοιτο, τῷ Καίσαρι ἀντεπέςειλεν, ὡς ἐν μεγίςῳ, εἰ οὕτως ἐξέλθοι, ἔσοιτο κινδύνῳ, τὰ ἐν τῇ τῶν Ἑβουρόνων πραττόμενα αὐτῷ ἐπιςέλλων, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν Τρεϋίρων πεζικήν θ' ὁμοῦ καὶ ἱππικὴν δύναμιν πᾶσαν οὐ πλεῖον εἴκοσι τεσσάρων ςαδίων ἀφ' ἑαυτοῦ ςρατοπεδεύσασθαι διδάσκων.

XLVIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὴν ἐκείνου γνώμην ἀποδεχόμενος, καίπερ τῆς, ἧς ἔσχε, τοῦ τρία τάγματα ἔχειν, ψευσάσης αὐτὸν ἐλπίδος, δύο μόνον ἔχων, πᾶσαν τὴν κοινὴν σωτηρίαν ὅμως

ἐν μόνῃ ἐποιεῖτο τῇ ταχύτητι. Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῇ τῶν Νερουΐων ὡς ἠδύνατο τάχιςα παραγενόμενος, τά τε παρὰ τῷ Κικέρωνι πραττόμενα, καὶ ἐν οἵῳ τὸ πρᾶγμα καθίςατο κινδύνῳ, τῶν αἰχμαλώτων ἀκούσας, τινὰ τῶν μεθ' αὐτοῦ Γάλλον, πολλὰ αὐτῷ ὑποσχόμενος ἀνέπεισεν ἐπιςολὴν τῷ Κικέρωνι φέρειν, ταύτην Ἑλληνιςὶ γραψάμενος, μὴ οἱ Γάλλοι ἐκείνην λαβόντες, ἐξ αὐτῆς τὴν ἑαυτοῦ δύναιντο γνώμην γινώσκειν. Τούτῳ δὲ, εἰ εἰσιέναι μὴ δύνηται, παρήνει, παλτῷ τὴν ἐπιςολὴν δήσαντα, εἰς τὸ χαράκωμα ἀφιέναι. Ἐν ταύτῃ μὲν ἐνεγέγραπτο, ἑαυτὸν σὺν τοῖς τάγμασιν ἐκ τῶν χειμαδίων ὡς οὐκ ἤδη παρέσεσθαι· ἐν τούτῳ δὲ τὴν παλαιὰν παρήνει διαφυλάττειν ἀρετήν. Ὁ δὲ Γάλλος τὸν τοῦ εἰσιέναι κίνδυνον φοβούμενος, τὸν παλτὸν, ὡς ἐκελεύσθη, εἰς τὸ χαράκωμα ἀφῆκεν· ὃ τύχῃ τῷ πύργῳ προσέσχε· καὶ τοὺς Ῥωμαίους δύο ἡμέρας λαθὸν, τῇ τρίτῃ ὑπό τινὸς τῶν ςρατιωτῶν κατενοήθη, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἡ ἐπιςολὴ ληφθεῖσα, τῷ Κικέρωνι ἐκομίσθη· ὃς αὐτὴν ἐν τῷ τῶν ςρατιωτῶν συλλόγῳ ἀναγνοὺς, ἰσχυρῶς αὐτοὺς εὔφρηνε. Καὶ τότε μὲν ὁ τῶν τῆς τοῦ Καίσαρος ςρατιᾶς πυρῶν πόῤῥωθεν ὀφθεὶς καπνὸς, πᾶσαν ὑποψίαν ἀφεῖλεν.

XLIX. Οἱ δὲ πολέμιοι, ὑπὸ τῶν κατασκόπων τὸ πρᾶγμα ἐπειδὴ τάχιςα ἔμαθον, τὴν πολιορκίαν καταλιπόντες, πανςρατιᾷ (ἦσαν δ' ἄνδρες ὡς ἑξακισμύριοι) πρὸς τὸν Καίσαρα ἐτράποντο. Ὁ δὲ Κικέρων σχολῆς ἐνταῦθα τυχὼν, παρὰ τοῦ Βερτίκωνος, περὶ οὗ ἤδη ἐῤῥέθη, Γάλλον τινὰ, ἐπιςολὴν τῷ Καίσαρι οἴσοντα, ᾔτησεν· καὶ τοῦτον λαβὼν, τὴν ὁδὸν ταχέως τε καὶ πεφυλαγμένως ποιεῖσθαι παρήνει. Ἐν δὲ τῇ ἐπιςολῇ ἐγέγραπτο, τοὺς πολεμίους σύμπαντας ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς ἐκεῖνον ἀποςραφῆναι. Αὐτὴν δ' ὁ Καῖσαρ περὶ μέσας λαβὼν νύκτας, τοῖς μεθ' αὐτοῦ ἐκείνην ἀνεκοινώσατο· καὶ ὡς μάχην σφῶν ποιουμένων, οὕτω παρασκευάζεσθαι παρήνει. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ μετεςρατοπεδεύσατο, καὶ ςάδια ἀμφὶ τὰ τριάκοντα δύο προελθὼν, τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος πέραν μεγάλης φάραγγος καὶ χειμάῤῥου κατενοήσεν. Ἐπικίνδυνον δὲ μάλιςα ἦν τὸ πρᾶγμα, τὸ τοσούτῳ πολεμίων πλήθει, ἄλλως τε καὶ ἐν δυςχωρίᾳ μάχην συνάπτειν. Τότε

μὲν οὖν, τὸν Κικέρωνα τῆς πολιορκίας ἐλευθερωθῆναι γνοὺς, καὶ οὐκ ἔτι διὰ τοῦτο ταχύτητος ἔργον εἶναι ἡγούμενος, ἔνθα ἦν, κατέμεινεν, καὶ ὡς ἠδύνατο ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ ϛρατόπεδον ἐκράτυνεν· ὃ καίπερ ὡς πρὸς ἄνδρας ἑπτακισχιλίους, ἄλλως τε ἄνευ σκευοφόρων, ϛενὸν καθ' ἑαυτὸ ὄν, ἐκεῖνο δ' ὅμως, ϛενὰς ποιῶν τὰς ἀγυιὰς, ὡς ἠδύνατο, συνέϛειλε, ἵνα μάλιϛα οἱ πολέμιοι αὐτοῦ καταφρονήσοιεν· Ἐν τούτῳ δὲ σκοποὺς πάντοθεν διαπεμψάμενος, ἐσκόπει ᾗ τὴν φάραγγα ἀσφαλέϛατα δύναιτο διαβαίνειν.

L. Ἐν ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ ἱππομαχιῶν πρὸς τῷ χειμάῤῥῳ γεγενημένων τινῶν, ἀμφοτέρωθεν κατὰ χώραν ἔμειναν· οἱ μὲν Γάλλοι πλείω τῆς παρούσης περιμένοντες ϛρατιάν· ὁ δὲ Καῖσαρ φόβου δόξαν, ὡς ἠδύνατο, παρέχων, ἵνα τοὺς ἐναντίους εἰς τὸν ἑαυτοῦ τόπον ἐπισπάσηται, τὴν μάχην πρόσθεν τοῦ ϛρατοπέδου ποιεῖσθαι ἐπιθυμῶν, εἰ δὲ ταῦτα μὴ γένοιτο αὐτῷ, τὰς γοῦν ὁδοὺς γνοὺς, ἀσφαλέϛερον τὸν χείμαῤῥον δύνηται διαβαίνειν. Τῇ δ' ὑϛεραίᾳ πρωῒ ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων χχράκωμα ἡ τῶν πολεμίων ἵππος παραγενομένη, τοῖς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῦσι μάχην συνῆψε· καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἐξεπίτηδες τοὺς ἑαυτοῦ ἱππέας ὑπείκειν ἐσήμηνεν, ἅμα τε πάντοθεν τὸ ϛρατόπεδον ὑψηλοτέρῳ κρατύνειν τείχει, καὶ τὰς πύλας χώματι φράττειν, ταῦτά τε ποιοῦντας περιτρέχειν, ὡς μάλιϛα δεδιότας, τοῖς ϛρατιώταις παρήγγειλε.

LI. Τούτοις δὲ πᾶσιν οἱ πολέμιοι παρορμώμενοι, τό, τε σφῶν ϛράτευμα τὴν φάραγγα διαβιβάζουσι, καὶ ἐν δυσχωρίᾳ παρατάττουσι· καὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τῶν τοῦ ἐρύματος εἰσόδων ἀποχωρησάντων, ἐγγύτερον ἰόντες, βέλη πάντοθεν ἀφιᾶσι· κήρυκάς τε πάντοθεν διαπέμποντες, ἀνειπεῖν ἐκέλευον, ὡς εἴ τις Ῥωμαῖος, ἢ καὶ Γάλλος, ἐντὸς τρίτης ὥρας πρὸς σφᾶς θέλοι αὐτομολῆσαι, ἐξέσοιτο· μετὰ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν οὐ συγχωρηθήσεσθαι· οὕτως τε τῶν Ῥωμαίων κατεφρόνουν, ὡς εἰς ὄψιν αὐτῶν τὰς τοῦ ϛρατοπέδου πύλας, χωμάτων ϛοίχοις (ἐπειδὴ ταύτῃ εἰσπηδᾶν οὐκ ἠδύναντο) φραξάμενοι, οἱ μὲν αὐτῶν τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ περιτείνειν, οἱ δὲ τὰς τάφρους ἀναπληροῦν

ἤρχοντο. Τότε δ' ὁ Καῖσαρ ἐκ πασῶν τῶν πυλῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔξοδον ποιησάμενος, εἰς φυγὴν αὐτοὺς ἔτρεψεν, οὕτως τ' ἐξεφόβησεν, ὥςτ' οὐδεὶς ἐκείνων μάχης ἕνεκα μένειν ἐτόλμησεν· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεκόφθησαν, καὶ τῶν ὅπλων ἀπεστερήθησαν.

LII. Ἐπιπλεῖον δ' ὁ Καῖσαρ διώκειν αὐτοὺς οὐκ ἠβουλήθη, δείσας μὴ ἐνέδρα τις ὑπήει, ὅτι δρυμά τε καὶ ἕλη μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν πολεμίων μετῆσαν· ἔτι δὲ ἐπὶ ὀλίγῃ βλάβῃ τὸν τόπον τοῦτον ἐκείνους μὴ καταλείψεσθαι ὁρῶν, πάντας τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ σώους ἔχων, πρὸς τὸν Κικέρωνα παρεγένετο· ἔνθα τὰς μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων κατασκευασθείσας τύρσεις, τάς τε χελώνας, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν πεποιημένα ἐρύματα, ἐν μεγίστῳ ἤγαγε τάγματι· τὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος προσκαλέσας τάγμα, οὐδὲ ἑκάστης δεκάδος ἕνα, ὃς μὴ ἐτρώθη, γενέσθαι κατεῖδεν· ἐξ ὧν πάντων, σύν θ' ᾧ κινδύνῳ, καὶ οἵᾳ ἀρετῇ ἅμα τὸ πρᾶγμα κατειργάσθη, τεκμαιρόμενος, τὸν μὲν Κικέρωνα, καὶ τὸ τάγμα κατ' ἀξίαν ἐπῄνεσε· τοὺς δὲ χιλιάρχους, καὶ ταξιάρχους ὀνομαστὶ παρεκάλεσεν, ὧν μεγάλην γεγενῆσθαι ἀρετὴν παρὰ τοῦ Κικέρωνος ἔγνω. Περὶ δὲ τοῦ Σαβίνου καὶ Κόττα πάθους, τὸ ἀληθὲς ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων κατέμαθε, τῇ δ' ὑστεραίᾳ τοὺς στρατιώτας συγκαλέσας, τὰ μὲν πεπραγμένα ἐκείνοις προὔφηνε· παραμυθούμενος δ' αὐτοὺς, καὶ παραθαῤῥύνων, τοιάδ' ἔλεξεν· Ἄνδρες στρατιῶται, ὃ μὲν τῇ τ' ἀφροσύνῃ καὶ τῇ πλημμελείᾳ τοῦ στρατηγοῦ ἐπάθετε πταῖσμα, τοῦτο μὴ βαρέως φέρετε· σὺν γὰρ τοῖς θεοῖς καὶ τῇ ὑμετέρᾳ ἀρετῇ τούτου ἐπανορθωθέντος, οὔθ' οἱ πολέμιοι ἐπιπολὺ ἥσθησαν, οὔτ' αὖ ὑμεῖς ἐλυπήθητε.

LIII. Ὁ μὲν Καῖσαρ οὕτως εἶπεν· ἐν τούτῳ δὲ Λαβιηνῷ, ἀπιστεύτῳ ταχύτητι ὑπὸ τῶν Ῥήμων ἡ τοῦ Καίσαρος νίκη διηγγέλθη· τοῦ γὰρ Λαβιηνοῦ τετρακοσίους καὶ ὀγδοήκοντα ἀπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀπέχοντος σταδίους, καὶ τοῦ Καίσαρος πρὸς ἐκεῖνον μεθ' ὥραν ἐννάτην παραγεναμένου, πρόσθεν μεσῶν νυκτῶν πρὸς τὰς τοῦ Λαβιηνοῦ θύρας κραυγὴ τῶν Ῥήμων ἐγένετο, ᾗ τῷ Λαβιηνῷ συνηδόμενοι οἱ Ῥῆμοι τὴν τοῦ Καίσαρος ἀπήγγελλον νίκην. Ταύτης δὲ πρὸς τοὺς Τρευΐρους διελθούσης

τῆς φήμης, ὁ μὲν Ἰνδουκιόμαρος τῇ ὑςεραίᾳ τῷ τοῦ Λαβιηνοῦ προσβάλλειν διανοούμενος, νυκτὸς ἀπέδρα, καὶ τὸ ςράτευμα ἀπήγαγεν. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ τὸν Φάβιον σὺν τῷ τάγματι εἰς τὰ ἐκείνου χειμάδια ἀποπεμψάμενος, αὐτὸς σὺν τρισὶ τάγμασιν ἀνὰ τρία χειμάδια τῇ Σαμαροβρίνῃ πόλει παραχειμάζειν, καὶ ὅτι τοσαῦται ἐν τῇ Γαλατίᾳ συνεβεβήκεσαν καινοτομίαι, πάντα τὸν χειμῶνα πρὸς τῇ ςρατιᾷ διατελεῖν ἐνεθυμήθη· τῆς γὰρ τοῦ Σαβίνου συμφορᾶς τοῖς Γάλλοις διαγγελθείσης, πᾶσαι σχεδὸν αἱ τῆς Γαλατίας πόλεις περὶ τοῦ πολέμου ἐβουλεύοντο· πάντοθεν μὲν γὰρ πρὸς τοὺς σφῶν ἐπρεσβεύοντο, καὶ πῶς τὸ λοιπὸν τελέσοιεν, πόθεν τε τοῦ πολέμου ἄρξοιντο, ἐσκόπουν, καὶ νυκτερινὰς ἐν ταῖς ἐρήμοις βουλὰς ἐβουλεύοντο· ὥς' οὐδὲν παντάπασι τοῦ χειμῶνος μέρος ἀφροντιςῶν ὁ Καῖσαρ διετέλεσε, τινὰ ἐπιχείρησιν, ἢ καὶ νεωτέρησιν τῶν Γάλλων ἀεὶ ἀκούων· ἐν οἷς καὶ ὁ Μούκιος Ῥόσκιος, τῷ τρισκαιδεκάτῳ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιςαθεὶς τάγματι, ἐπέςειλε, τοὺς Ἀρμορικοὺς καλουμένους Γάλλους, μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐφ' ἑαυτὸν ἰέναι, καὶ ἑξήκοντα τεσσάρων οὐ πλεῖον ἀπεσχηκέναι ςαδίων, τῆς δὲ τοῦ Καίσαρος διαγγελθείσης αὐτοῖς νίκης, ἀποχωρῆσαι, καὶ ὁμοίαν σχεδὸν φυγῆς τὴν πορείαν ποιήσασθαι.

LIV. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τοὺς ἑκάςης τῆς Γαλατίας ἄρχοντας συνεκάλεσε πόλεως, καὶ ποτὲ μὲν ἐκείνους ἐκφοβῶν, καὶ εἰδέναι, ἃ ποιοῦσι, λέγων, ποτὲ δὲ καὶ παραινῶν, τὸ πλεῖςον τῆς Γαλατίας ἐν τῷ δέοντι συνέσχεν. Οἱ Σένονες δ' ὅμως (πόλις δ' ἐςὶ πάντων τῶν τῆς Βελγικῆς ἰσχυρωτάτη, καὶ μεγίςην ἐν τοῖς Γάλλοις ἔχουσα δύναμιν) τὸν μὲν Καραβῖνον, ὃν βασιλέα αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ πρόσθεν ἐπέςησεν, οὗ τε ὁ ἀδελφὸς, ὅτ' ἀφίκετο ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὁ Καῖσαρ, καὶ πρόσθεν οἱ πρόγονοι τῆς πόλεως βεβασιλεύκεσαν, ἀποκτείνειν ἐπεχείρησαν· ἐκείνου δὲ τὴν ἐπιβουλὴν προαισθομένου, καὶ ἀποφυγόντος, ἕως τῶν ὁρίων κατεδίωξαν, τῆς τε βασιλείας καὶ τῆς χώρας ἀπήλασαν· ἔπειτα δὲ πρέσβεις μὲν πρὸς τὸν Καίσαρα τοῦ ἐκδικεῖν αὐτῷ ἕνεκα ἔπεμψαν· ἐκείνου δὲ πᾶσαν τὴν αὐτῶν σύγκλητον πρὸς ἑαυτὸν ἰέναι ἐπαγγείλαντος, οὐχ ὑπήκουσαν. Τοσοῦτο δὲ πρὸς ἄνδρας

βαρβάρους ἴσχυσε, τινὰς τοῦ πολέμου ἄρξασθαι, καὶ τοῦθ' οὕτω τὴν πάντων μετέβαλε γνώμην, ὥςε πλὴν τῶν Ἐδουέων, καὶ τῶν Ῥήμων, οὓς ἀεὶ, τοὺς μὲν διὰ τὸ διαπαντὸς τοῖς Ῥωμαίοις πιςοτάτους γενέσθαι, τοὺς δὲ ὡς μεγάλα αὐτῷ ἐν τοῖς πρόσθεν Γαλατικοῖς πολέμοις ὑπηρετήσαντας, προσφιλεςάτους ὁ Καῖσαρ ἔσχεν, οὐδεμία σχεδὸν πασῶν τῶν τῆς Γαλατίας ἐγένετο πόλις ὑπ' αὐτοῦ οὐχ ὑποπτευομένη. Τοῦτο δὲ καὶ εἰ θαυμαςὸν οὐκ οἶδα δι' ἄλλας τε πολλὰς αἰτίας, καὶ ὅτι οἱ Γάλλοι, οἱ πρόσθεν πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν κράτιςοι ἐν τῷ πολέμῳ νομιζόμενοι, τότε οὕτω καταφρονηθῆναι, ὥςε καὶ τῶν Ῥωμαίων ὑπακούειν, βαρέως ἔφερον.

LV. Οἱ δὲ Τρευῖροι μάλιςα, καὶ ὁ Ἰνδουκιόμαρος πρεσβείας τὲ πέραν τοῦ Ῥήνου πέμποντες, καὶ τοῖς Γερμανοῖς χρήματα ὑπισχνούμενοι, τοῦ τε τῆς τῶν Ῥωμαίων ςρατιᾶς πλείςου μέρους διαφθαρέντος, ὀλίγον ἔτι μόνον ὑπόλοιπον εἶναι λέγοντες, διὰ παντὸς τοῦ χειμῶνος οὐκ ἐπαύσαντο· οὐδεμίαν δ' ὅμως τῆς Γερμανίας πόλιν πείθειν οὐκ ἠδυνήθησαν, ἵνα τὸν Ῥῆνον διαβῶσιν· οἱ μὲν γὰρ Γερμανοὶ δὶς, ἔν τε τῷ τοῦ Ἀριοβίςου πολέμῳ, καὶ τῇ τῶν Τεγχθέρων διαβάσει, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡττηθέντες, ἐπὶ πλεῖον τῆς τύχης πειρᾶσθαι οὐκ ἐτόλμων. Ταύτης δ' ὅμως σφαλεὶς τῆς ἐλπίδος ὁ Ἰνδουκιόμαρος, οὐδὲν ἧττον ςρατεύματά τε συναθροίζειν, καὶ ἀσκεῖν, ἔκ τε τῶν ἐγγὺς πόλεων ἵππον παρασκευάζειν, καὶ τοὺς φυγάδας, τούς τε κατακεκριμμένους ἐκ πάσης τῆς Γαλατίας πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπᾶσθαι ἤρξατο· τὸ δ' ὄνομα αὐτῷ ἐκ τούτων οὕτως ηὐξήθη, ὥστε πάντοθεν τῆς Γαλατίας πρὸς ἐκεῖνον συνήρχοντο πρεσβεῖαι, τὴν αὐτοῦ φιλίαν καὶ συμμαχίαν αἰτοῦσαι.

LVI. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνους ἐθελουσίους πρὸς ἑαυτὸν ἤδη ἰέναι ἔγνω, καὶ τῇ μὲν τοὺς Σένονας, καὶ τοὺς Καρνούτας, τῇ τοῦ ἀδικήματος ἐννοίᾳ πρὸς τὸν πόλεμον ἐποτρύνεσθαι· τῇ δὲ τοὺς Νερουΐους μετὰ τῶν Ἀδβατικῶν πρὸς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον ὁμοίως παρασκευάζεσθαι ἑώρα, τὴν τῶν ἑκουσίων δύναμιν ἑαυτὸν οὐκ ἐπιλείψεσθαι λογιζόμενος, ἣν μόνον τῆς ἑαυτοῦ χώρας προϊέναι ἄρχηται, ὡπλισμένην ἐκκλησίαν ἐποιήσατο.

Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ Γάλλοι τοῦ πολέμου ἀρχόμενοι, καὶ εἰς τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν νόμῳ πάντες, οἱ ἐν ςρατιᾶς ἔτει γεγονότες, ἔνοπλοι συνιέναι εἰώθασι, καὶ ὁ ὕςατος πάντων εἰς αὐτὴν συνελθὼν, εἰς ὄψιν τοῦ πλήθους ἐσχάταις βασάναις φονεύεται. Ἐν ταύτῃ μὲν τῇ συνόδῳ ὁ Ἰνδουκιόμαρος τὸν ἑαυτοῦ γαμβρόν τε καὶ ἀντιςασιώτην Κιγγετόρυγα, πολέμιον ψηφισάμενος, τὴν ἐκείνου οὐσίαν ἐδημοσίευσε. Τοῦτο δὲ διαπραξάμενος, ὑπὸ μὲν τῶν Σενόνων, καὶ τῶν Καρνούτων, ἄλλων τε τῆς Γαλατίας πόλεων παρακεκλῆσθαι ἔφη· πρὸς αὐτοὺς δὲ διὰ τῆς τῶν Ῥήμων χώρας πορεύσεσθαι, καὶ τὴν ἐκείνων χώραν δῃώσεσθαι· πρόσθεν δὲ τούτων, τὸ τοῦ Λαβιήνου κατὰ κράτος αἱρήσειν ςρατόπεδον. Ταῦτα μὲν οὕτως εἰπὼν, τί δέοι ποιεῖν, παρήγγειλεν.

LVII. Ὁ δὲ Λαβιηνὸς ἐν τῷ ἑαυτοῦ ςρατοπέδῳ, εὖ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης πρὸς τὸν πόλεμον ἔχοντι, μένων, περὶ μὲν τοῦ τάγματος καὶ ἑαυτοῦ οὐδὲν ἐφοβεῖτο· ἐσκόπει δὲ μόνον, ὅπως μὴ τινὰ τοῦ εὖ πράττειν ἀποβάλοι εὐκαίρειαν. Τὰ μὲν οὖν ὑπὸ Ἰνδουκιομάρου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λεχθέντα, παρά τε τοῦ Κιγγετόρυγος, καὶ τῶν ἐκείνου ἀναγκαίων ἀκούσας, πρὸς τὰς περιοικίδας ἀγγέλους διεπέμψατο πόλεις, ἱππέας ἐκ πασῶν παρακαλῶν, καὶ ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας πρὸς ἑαυτὸν συνιέναι κελεύων. Ἐν τούτῳ δ' ὁ Ἰνδουκιόμαρος σὺν παντὶ τῷ ἑαυτοῦ ἱππικῷ ὑπὸ τὸ τοῦ Λαβιηνοῦ ςρατόπεδον, τὰ μὲν τοῦ τὴν κεῖσιν αὐτοῦ κατανοεῖν, τὰ δὲ τοῦ διαλέγεσθαι, καὶ ἐκφοβεῖν ἕνεκα τὸν Λαβιηνὸν, καθ' ἑκάςην περιῄει· καὶ πολλάκις γ' οἱ ἐκείνου ἱππεῖς εἰς τὸ χαράκωμα σύμπαντες βέλη ἀφίεσαν. Καὶ ὁ μὲν Λαβιηνὸς δόκησιν φόβου μεγάλην παρέχων, ὡς ἠδύνατο, καθ' ἑκάςην, αὐτὴν ηὔξανε·

LVIII. Καὶ τοῦ Ἰνδουκιομάρου σὺν μείζονι ἀεὶ τῶν Ῥωμαίων καταφρονήσει ἐπὶ τὸ ἐκείνων χαράκωμα φοιτῶντος, τινὰ νύκτα ὁ Λαβιηνὸς τηρήσας, πάντας, οὓς συνεκάλεσεν, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ εἰς τὸ ςρατόπεδον εἰσήγαγεν ἱππέας· καὶ πάντας τοὺς ἑαυτοῦ τοσαύτῃ ἐν τῷ χαρακώματι κατέσχεν ἐπιμελείᾳ, ὥς' οὐδαμῶς τὸ πρᾶγμα τοῦτο πρὸς τοὺς Τρευΐρους διαγγελθῆναι. Ἐν τούτῳ δ' ὁ Ἰνδουκιόμαρος πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων, ὡς εἰώθει,

παραγενόμενος ϛρατόπεδον, τὸ μὲν πλεῖϛον τῆς ἡμέρας ἐνταῦθα διέτριψεν· οἱ δ' ἐκείνου ἱππεῖς ἐν τούτῳ βέλη πάντοθεν εἰς τὸ χαράκωμα ἀφιέντες, τοὺς Ῥωμαίους πολλὰ λοιδοροῦντες, εἰς τὴν μάχην προκαλοῦσιν. Ἐπειδὴ δ' οὐδὲν ἐκεῖνοι ἀπεκρίναντο, οἱ Τρευῖροι δόξαν αὐτοῖς ὑπὸ τὴν νύκτα ἄτακτοί τε καὶ διεσπαρμένοι ἀποχωροῦσιν. Ὁ δὲ δὴ Λαβιηνὸς τὸ ἱππικὸν πᾶν ἐπ' αὐτοὺς εὐθὺς ἐκ δύο πυλῶν ἐξέπεμψεν, εὖ ἐπιτείλας, καὶ ἀπαγορεύσας, ἐπειδὰν τοὺς πολεμίους ἐκφοβήσωσι, καὶ εἰς φυγὴν τρέψονται (ὃ γενήσεσθαι, ὡς καὶ συνέβη, ἑώρα) πάντας ἅμα πρὸς μόνον τὸν Ἰνδουκιόμαρον τρέπεσθαι, καὶ μηδένα πρόσθεν βάλλειν, ἢ τιτρώσκειν, πρὶν ἢ πεφονευμένον τὸν Ἰνδουκιόμαρον ἴδοιεν. Ἀσχολουμένων γὰρ περὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἱππέων, τὸν Ἰνδουκιόμαρον ἐν τούτῳ ἀποφεύγειν οὐκ ἠβούλετο. Πολλὰ μὲν οὖν τοῖς ἐκεῖνον φονεύσουσι προέθετο δῶρα, καὶ σπείρας εἰς βοήθειαν τῶν ἱππέων ἐπέμψατο· τὴν βουλὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς συνεπήνεσε καὶ ἡ τύχη· πάντων μὲν γὰρ ἕνα ζητούντων τὸν Ἰνδουκιόμαρον, ἐν ταῖς τοῦ ποταμοῦ ὄχθαις ἐκεῖνος καταληφθεὶς, ἀνηρέθη, καὶ ἡ αὐτοῦ κεφαλὴ εἰς τὸ ϛρατόπεδον ἐκομίσθη· ἐπανιόντες δ' οἱ ἱππεῖς, οὓς ἠδύναντο τῶν πολεμίων κατέλαβον, καὶ ἀπέκτειναν· ταύτης δὲ διαδοθείσης τῆς φήμης, πᾶσα ἡ τῶν Ἐβουρόνων τε καὶ τῶν Νερουΐων συνεληλυθυῖα ϛρατιὰ διελύθη· μετά τε τοῦτο εἰρηνοτέραν, ἢ πρόσθεν, τὴν Γαλατίαν ἔσχεν ὁ Καῖσαρ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΛΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ.

Δια πολλὰς δὲ αἰτίας, τῆς γεγενημένης μείζονα τῆς Γαλατίας κίνησιν ὁ Καῖσαρ ἀναμένων, διὰ Μάρκου Σιλλανοῦ, καὶ Γαΐου Ἀντιςίου Ῥηγίνου, τῶν αὐτοῦ ὑποςρατηγῶν, κατάλογον ςρατιωτῶν ἐποιήσατο· ἅμα τε τοῦ ἀνθυπάτου Γναίου Πομπηΐου ἐδεήθη (ἐπειδὴ ἐκεῖνος πρὸς τῇ Ῥώμῃ μετὰ τῆς δυνάμεως, τῆς τῶν Ῥωμαίων ἕνεκα πολιτείας, κατέμενεν) ἵνα οὓς νεωςὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐνόρκους ἔσχε ςρατιώτας, τούτους πρὸς τὰ ἑαυτοῦ συνιέναι σημεῖα κελεύῃ· μέγα πρὸς τὴν εἰς τοὔπειτα χρόνον τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Γαλατίᾳ δόξαν συμβάλλεσθαι λέγων, τοσαύτας ὑπὸ τῶν Γάλλων τῆς Ἰταλίας ὁρᾶσθαι δυνάμεις, ὥς' οὐ μόνον, εἴ τι δεινὸν ἐν τῷ πολέμῳ συμβῇ, τοῦτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δύνασθαι ἐπανορθοῦσθαι, ἀλλὰ καὶ μείζοσι δυνάμεσιν αὐξάνεσθαι. Τοῦ δὲ Πομπηΐου, τῆς τε Ῥωμαίων πολιτείας, καὶ τῆς πρὸς τὸν Καίσαρα φιλίας ἕνεκα, αὐτῷ τοῦτο δόντος, καὶ οὔπω τελευτῶντος τοῦ χειμῶνος, τῶν τοῦ Καίσαρος ὑποςρατηγῶν τρία τάγματα καταλεξαμένων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀγαγόντων ἐκεῖνος, ὃν ἐν τῇ τοῦ Σαβίνου ἥττῃ ἀποβεβλήκει σπειρῶν ἀριθμὸν, τοῦτον ἐδίπλωσε τότε, τῇ τε ταχύτητι καὶ τῇ δυνάμει, τί τῶν Ῥωμαίων ἡ διδαχή τε καὶ ἡ ἰσχὺς δύναιτο, τοῖς Γάλλοις ἔδειξεν.

II. Ἀποθανόντος δ', ὡς ἤδη ἐῤῥέθη, τοῦ Ἰνδουκιομάρου, οἱ αὐτοῦ συγγενεῖς τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενοι, τοὺς πλησίον Γερμανοὺς παρακαλοῦντές τε, καὶ χρήματα ὑπισχνούμενοι, οὐκ ἐπαύσαντο. Ἐπεὶ δὲ τούτους οὐκ ἔπειθον, πρὸς τοὺς προσωτέρω ἐτράποντο, καὶ τινὰς αὐτῶν ἀναπείσαντες, πρὸς ἀλλήλους ὡρκωμότησαν, ὁμήροις τε καὶ χρήμασιν ἀλλήλων ἐπιςώσαντο, τόν τ' Ἀμβιόρυγα συμμαχόν τε, καὶ σύνορκον σφῶν ἐποιήσαντο. Τοῦτο δ' ὁ Καῖσαρ μαθὼν, καὶ πάντοθεν τὸν πόλεμον καθ' ἑαυτοῦ ἑτοιμάζεσθαι ὁρῶν· τῇ μὲν γὰρ οἵ τε Νερούιοι, καὶ οἱ Ἀδβατικοὶ, καὶ οἱ Μενάπιοι, μετὰ τῶν ἐπὶ θάτερα Γερμανῶν πάντων, ἔνοπλοι ἦσαν· τῇ δ' οἱ Σενόνες πρὸς αὐτὸν, κατὰ τὸ ἐκείνοις παραγγελθὲν, οὐκ ᾔεσαν, ἀλλὰ μετὰ τῶν Καρνούτων, καὶ τῶν ἄλλων πλησίον πόλεων, περὶ τοῦ πολέμου ἐβουλεύοντο· τῇ δὲ καὶ οἱ Τρευῖροι τοὺς Γερμανοὺς παρεκαλοῦντο· διὰ ταῦτα μὲν οὖν ταχύτερον, ἢ τῷ πρόσθεν ἔτει, περὶ τοῦ πολέμου βουλεύεσθαι ἔγνω.

III. Καὶ οὔπω ἤδη τετελευτηκότος τοῦ χειμῶνος, τὰ πλησιώτερον ἑαυτοῦ χειμάζοντα τέτταρα τάγματα τῶν χειμαδίων ἐξαγαγὼν, ταχύτερον τῆς πάντων δόξης εἰς τὴν τῶν Νερουΐων ἐνέβαλε· καὶ πρὶν, ἢ αὐτοὺς ἢ συνιέναι, ἢ καὶ φυγεῖν δυνηθῆναι, πολλὰ θρέμματά τε, καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους καταλαβὼν, καὶ τὴν λείαν ταύτην τοῖς ςρατιώταις συγχωρήσας, τούς τ' ἀγροὺς δηϊώσας, προσχωρεῖν θ' αὐτῷ, καὶ ὁμήρους διδόναι ἐκείνους ἠνάγκασε. Ταῦτα δ' οὕτω κατεργασάμενος, τὰ τάγματα, πάλιν εἰς τὰ χειμάδια ἀπήγαγε· καὶ πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδον εἰς τὸ ἔαρ (ὡς διενόει) προειπὼν, πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις, πλὴν τῶν Σενόνων μόνον, καὶ τῶν Τρευΐρων ἐν ταύτῃ συνῆλθον. Τοῦτο μὲν οὖν ἀρχὴν πολέμου εἶναι, καὶ ἀποςάσεως ὁ Καῖσαρ τεκμαιρόμενος, πάντα δὲ διὰ τοῦτον τἄλλα πράγματα, τὸν πόλεμον παραλείπειν, βουλόμενος, εἰς μὲν τὴν τῶν Παρισίων πόλιν Λευκετίαν (πρόσχωροι δ' ἦσαν τοῖς Σενόσιν οὗτοι, καὶ τὰς σφῶν πόλεις ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν συνῆψαν· τῆς τε τῶν Σενόνων βουλῆς ὅμως τότε οὐ μετασχεῖν ἐλέγοντο) τὴν σύνοδον μετήγαγε ταύτην. Τῶν δὲ Σενόνων ἐνταῦθα πολεμίων ἀπὸ τοῦ βήματος ψηφισθέντων, ἐν ταύτῃ ὁ Καῖσαρ τῇ ἡμέρᾳ

εἰς τὴν τῶν Σενόνων μετὰ τῶν ταγμάτων ἀπῆρε χώραν, καὶ ἐνταῦθα ὡς ἠδύνατο τάχιςα παρεγένετο.

IV. Μαθὼν δὲ τὴν αὐτοῦ ἄφιξιν ὁ Ἄκκων, τῆς περὶ τοῦ πολέμου τῶν Σενόνων βουλῆς πρότερον ἐπαρξάμενος, τὸν μὲν ὄχλον ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὰς πόλεις παρήγγειλε συνιέναι· τοῦτο δ' αὐτοὺς ποιεῖν ἐπιχειροῦντας, ἡ τοῦ Καίσαρος προέφθασεν ἀγγελία. Ὡς' ἀναγκαίως τῆς σφῶν γνώμης οἱ Σενονεῖς παυσάμενοι, πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα συγγνώμην αἰτοῦντες ἔπεμψαν. Τοῦτο δὲ διὰ τῶν Ἐδουέων, ὧν ἐκ τοῦ πάλαι ὑπήκοοι ἦσαν, διεπράξαντο· τῶν μὲν γὰρ Ἐδουέων, ὁ Καῖσαρ, δεομένων, ἡδέως ἐκείνοις συνέγνω, καὶ τὴν αὐτῶν ἀπεδέξατο πρόφασιν, τῷ τοῦ θέρους καιρῷ περὶ τοῦ ἐγκειμένου πολέμου, ἀλλ' οὐ περὶ κρίσεως, βουλευτέον ἑαυτῷ εἶναι ἡγούμενος. Ὥσθ' ὁμήρους λαβὼν παρ' αὐτῶν ἑκατὸν, τοῖς Ἐδουεῦσι τούτους ἵνα ἑαυτῷ διαφυλάττοιεν, παρέδωκεν. Ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ οἱ Καρνουτεῖς πρέσβεις, ὁμήρους τε διὰ τῶν Ῥήμων, ὧν ἦσαν ὑπήκοοι, τῷ Καίσαρι πέμψαντες, συγγνώμης παρ' αὐτοῦ ὡσαύτως ἔτυχον· τὴν δὲ τῆς Γαλατίας σύνοδον τελέσας, ἱππέας ἑκάςῃ πόλει ὁ Καῖσαρ ἐπήγγειλε.

V. Καὶ τοῦτο τῆς Γαλατίας καταςήσας τὸ μέρος, πρὸς τὸν κατά τε τῶν Τρευΐρων, καὶ τοῦ Ἀμβιόρυγος πόλεμον ὅλην εἶχε τὴν γνώμην. Καὶ τὸν μὲν Καβαρῖνον, μὴ ἐκ τῆς ἐκείνου ὀργῆς, ἢ ἐξ οὗ ἰσχυρῶς ἡ τῶν Καρνούτων ἐμίσει πόλις, τὶς ταραχὴ γίνηται, σὺν τῇ τῶν Σενόνων ἵππῳ, μεθ' ἑαυτοῦ παρήγγειλε πορεύεσθαι· τὸν δ' Ἀμβιόρυγα μάχην ἐκ παρατάξεως οὐ συνάψειν σαφῶς γινώσκων, τὰ λοιπὰ ἐκείνου βουλεύματα ἐτεκμαίρετο· ἦσαν μὲν γὰρ οἱ Μενάπιοι τῇ τῶν Ἐβουρόνων πρόσχωροι, συνεχέσι λίμναις τε καὶ ὕλαις πάντοθεν περιεχόμενοι, καὶ πρέσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα περὶ εἰρήνης οὐδεπώποτε ἐπεπόμφεσαν· πρόξενος δ' ἐκείνοις ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, καὶ φίλος πρὸς τούτοις τοῖς Γερμανοῖς διὰ τῶν Τρευΐρων ἐγεγένητο. Πρόσθεν δὲ τὰς τοιαύτας συμμαχίας ἐκείνῳ ὑφαιρεῖσθαι, ἢ αὐτῷ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πολεμεῖν, ἔγνω· μή ποτε τῆς σωτηρίας ἀπογνοὺς ὁ Ἀμβιόρυξ, ἢ παρὰ τοῖς Μεναπίοις κρύπτοιτο, ἢ καὶ μετὰ τῶν

πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανῶν συμμαχίαν ποιεῖσθαι ἀναγκάζοιτο. Τοῦτο μὲν οὖν οὕτω διανοούμενος, δύο τάγματα πρὸς τὸν Λαβιηνὸν μετὰ τῶν παντὸς τοῦ ςρατοῦ σκευοφόρων ἐπέμψατο· αὐτὸς δὲ σὺν πέντε εὐζώνοις εἰς τὴν τῶν Μεναπίων χώραν ἐνέβαλε τάγμασιν· Οὗτοι δὲ οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἀντέχειν ςρατιὰν συναγείραντες, μόνον τῇ τῆς σφῶν χώρας εὐεξίᾳ θαῤῥοῦντες, εἴς τε τὰ νάπη, καὶ τὰ ἕλη ἀπέφυγον, καὶ τὰ σφῶν χρήματα ἐνταῦθα συνεισεκόμισαν.

VI. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ τὸ ἑαυτοῦ ςράτευμα τριχῇ ποιησάμενος, καὶ ἓν μὲν Γαΐῳ Φαβίῳ μέρος, ἓν δὲ Μάρκῳ Κράσσῳ, ἓν δὲ καὶ ἑαυτῷ διαδοὺς, εὐθύς τε γεφύρας κατασκευάσας, τριχῇ ἐνέβαλε, καὶ τάς τε κώμας, καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐνέτυχε, πάντα κατακαίων, καὶ συχνοὺς ἀνθρώπους, πάμπολλά τε βοσκήματα λαμβάνων, τούτοις μὲν τοὺς Μεναπίους, πρέσβεις πρὸς ἑαυτὸν περὶ εἰρήνης πέμπειν ἠνάγκασεν· ὁμήρους δὲ λαβὼν, πολεμίους αὐτοὺς νομιεῖν ἐβεβαιώσατο, ἢν μόνον τὸν Ἀμβιόρυγα, ἢ τοὺς ἐκείνου πρέσβεις ἐν τῇ σφῶν δέχωνται. Αὐτῶν δὲ τοῦτο συνομολογησάντων, Κόμιον μὲν τὸν Ἀτρευάτην μετὰ τῆς ἵππου, φρουρᾶς χώρᾳ ἐν τῇ τῶν Μεναπίων κατέλιπε χώρᾳ· αὐτὸς δ' ἐπὶ τοὺς Τρευΐρους ἀπῆρεν.

VII. Ἐν τούτῳ δ' οἱ Τρευῖροι πολλὴν πεζικήν θ' ἱππικήν τε δύναμιν συναθροίσαντες, ἐν τῇ σφῶν χώρᾳ μεθ' ἑνὸς τάγματος χειμάζοντι τῷ Λαβιηνῷ ὡς ἐπιθησόμενοι παρεσκευάζοντο. Ἤδη τ' οὐ πλεῖον δυοῖν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπ' αὐτοῦ ἀπεῖχον, ἡνίκα δύο τάγματα, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πεμφθέντα, τῷ Λαβιηνῷ προσγενέσθαι ἔγνωσαν. Ἀπὸ μὲν οὖν τοῦ Λαβιηνοῦ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ςαδίους ςρατοπεδευσάμενοι, τὴν τῶν Γερμανῶν ἐνταῦθ' ἀναμένειν ἐπικουρίαν διενόουν. Ἐκεῖνος δὲ τὴν τῶν Τρευΐρων βουλὴν γνοὺς, ὅμως δ' αὐτοὺς διὰ τὴν θρασύτητα ἑτοίμους σφᾶς εἰς τὴν μάχην παρέξειν ἐλπίζων, πέντε μὲν σπείρας φυλακῇ τῶν σκευοφόρων κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ μετὰ σπειρῶν εἴκοσι πέντε, καὶ πολλῷ ἱππέων πλήθει τοῖς πολεμίοις ἀπήντησε, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὀκτὼ ςάδια ἐςρατοπεδεύσατο. Τοῦ δὲ Λαβιηνοῦ μεταξὺ, καὶ τῶν πολεμίων ποταμὸς, τήν τε διάβασιν δυσχερὴς,

καὶ τὰς ὄχθας ἀπότομος. Τοῦτον μὲν οὔτ' αὐτὸς διαβαίνειν ἐν νῷ εἶχεν, οὔτε γε τοὺς πολεμίους ἡγεῖτο διαβήσεσθαι. Καθ' ἑκάστην δ' αὐξανομένης τῆς τῶν πολεμίων ἐπικουρίας ἐλπίδος, πάντων ἀκουόντων ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξεπίτηδες εἶπεν ὁ Λαβιηνός· ὡς οὔτε τὰ ἑαυτοῦ, οὔτε τὰ τῆς στρατιᾶς χρήματα, ἐπειδὴ προσιέναι οἱ Γερμανοὶ ἐλέγοντο, βούλοιτο διακινδυνεύειν, ἀλλὰ τάχιστα τῇ ὑστεραίᾳ ἐντεῦθεν μεταστρατοπεδεύσεσθαι. Οὗτοι μὲν οἱ λόγοι τοῖς πολεμίοις εὐθὺς διηγγέλθησαν· τοσούτων μὲν γὰρ ἱππέων Γάλλων παρὰ τῷ Λαβιηνῷ ὄντων, τὰ τῶν Γάλλων πράγματα φρονεῖν τινὰς ἡ φύσις ἠνάγκαζε. Νυκτὸς δὲ ὁ Λαβιηνὸς τούς τε χιλιάρχους, καὶ τοὺς πρώτους ταξιάρχους συγκαλέσας, τὴν ἑαυτοῦ ἐκείνοις ἀπέφηνε γνώμην· καὶ ἵνα μᾶλλον ἐκφοβηθῆναι τοὺς Ῥωμαίους οἱ πολέμιοι πιστεύοιεν, σὺν πλείονι τῆς τῶν Ῥωμαίων συνηθείας κτύπῳ τε καὶ θορύβῳ μετεστρατοπεδεύσατο. Ὥστε τούτοις φυγῆς ὁμοίαν τὴν πορείαν ἐποιήσατο. Καὶ ταῦτα μὲν τοῖς πολεμίοις, ἅτε καὶ πλησίον ἀλλήλων τῶν στρατοπέδων ὄντων, πρόσθεν τῆς ἡμέρας ὑπὸ τῶν κατασκόπων ἀπηγγέλθη.

VIII. Οὔπω δ' ἡ τῶν Ῥωμαίων ὀπισθοφάλαγξ ἔξω τοῦ χαρακώματος ἐγένετο, ἡνίκα οἱ Γάλλοι ἀλλήλοις παρακελευσάμενοι, μὴ οὕτως ἐλπισθεῖσαν ὑπὸ σφῶν λείαν ἐκ τῶν χειρῶν ἀφίοιεν, μακρότερον εἶναι λέγοντες, ἄλλως τε καὶ ἐκπεφοβημένων ἤδη τῶν Ῥωμαίων, τὴν τῶν Γερμανῶν ἀναμένειν ἐπικουρίαν, πρὸς τούτοις δὲ, σφῶν τοσαύτην χεῖρα περιβεβλημένων, ἀνάξιον εἶναι, οὕτως ὀλίγῃ δυνάμει, ἄλλως τε καὶ φευγούσῃ, μὴ τολμᾷν ἐπιτίθεσθαι, τοῖς Ῥωμαίοις ἐπεφάνησαν, καὶ τόν τε ποταμὸν διαβαίνειν, καὶ ἐν δυσχωρίᾳ σφίσι μάχην συνάπτειν οὐκ ὠῤῥώδησαν. Πάντας δὲ ἐκ τοῦ ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἐπισπάσεσθαι προορῶν ὁ Λαβιηνὸς, δεδιέναι καὶ τότε προσεποιεῖτο, βάδην πορευόμενος. Ἐπειδὴ δὲ πάντες διέβησαν οἱ πολέμιοι, τότε δὴ ὁ Λαβιηνὸς τὰ σκευοφόρα εἰς τινὰ γήλοφον προπεμψάμενος, Ἔχετε νῦν, ἔφη, ὦ συστρατιῶται, ἣν πρόσθεν ἠτεῖτε εὐκαίρειαν· τοὺς γὰρ πολεμίους ἐν δυσχωρίᾳ ὄντας ὁρᾶτε. Τοιούτους οὖν ἡμῖν τοῖς ὑμετέροις ἄρχουσι νῦν ὑμᾶς παρέχετε, οἵοίπερ πολλάκις πρόσθεν τῷ ἡμῶν αὐτοκράτορι ἐγένεσθε Καίσαρι· ἐκεῖνόν

τε ἐνθάδε παρεῖναι, καὶ ταῦτα πάντα χώραν βλέπειν νομίζετε. Ταῦτα μὲν εἰπὼν, καὶ τοῖς πολεμίοις ἅμα ἀντιμετώπους τρέπεσθαι, καὶ εἰς ἑαυτοῦ ἕκαστον ἰέναι τάξιν παραγγείλας, ὀλίγα μὲν ἱππέων στίφη φυλακῇ τῶν σκευοφόρων κατέλιπε· τὰ δὲ λοιπὰ ἐν τοῖς πλαγίοις τῆς φάλαγγος διέταξε. Καὶ εὐθὺς μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ἀλαλάξαντες, ἐτόξευον, καὶ ἠκόντιζον ἐς αὐτούς· οἱ δὲ δὴ πολέμιοι, παρὰ δόξαν σφῶν, οὓς πρότερον φεύγειν ἤλπιζον, τούτους εἰς σφᾶς ἰέναι κατανοήσαντες, ἔνθα δὴ οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ ταχὺ εἰς τὰ πλησίον νάπη φυγεῖν ὥρμησαν. Αὐτοὺς δ' ὅμως ὁ Λαβιηνὸς τῇ ἵππῳ καταλαβὼν, συχνοὺς μὲν διέφθειρε· παμπόλλους δὲ καὶ ἐζώγρησε, καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τὴν πόλιν αὐτῶν κατέσχε. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ βοήθειαν τῶν Τρευΐρων ἰόντες Γερμανοὶ, τὴν ἐκείνων ἧτταν μαθόντες, εἰς τὴν σφῶν χώραν ἐπανεκεχωρήκεσαν. Τούτους δὲ οἱ μὲν τοῦ Ἰνδουκιομάρου συγγενεῖς, τῆς ἀποστάσεως αἴτιοι γενόμενοι, ἠκολούθησαν, καὶ τῆς πόλεως ἐξῆλθον· τῷ δὲ Κιγγετόρυγι, τὰ τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἐδηλώθη, ἐξαρχῆς φρονήσαντι, τότε ἡ βασιλεία ἐδόθη.

IX. Ἀπὸ δὲ τῶν Μεναπίων εἰς τὴν τῶν Τρευΐρων ὁ Καῖσαρ παραγενόμενος χώραν, δυοῖν αἰτιῶν ἕνεκα τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν ἐνεθυμήθη· πρῶτον μὲν, ὅτι βοήθειαν τοῖς Τρευΐροις ἐπεπόμφεσαν οἱ Γερμανοί· ἔπειτα δὲ δεδιὼς, μὴ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἀμβιόρυξ ἀναχωρήσειε. Ταῦτα μὲν οὖν διανοούμενος, γέφυραν ὀλίγον ἀνωτέρω, ἢ πρόσθεν, τῷ προειρημένῳ κατεσκεύασε τρόπῳ· καὶ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοῦτο προθύμων γενομένων, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ ἔργον ἐτελέσθη. Ἱκανὴν δὲ πρὸς τῇ γεφύρᾳ ἐν τῇ τῶν Τρευΐρων χώρᾳ, μή τις εὐθὺς ὑπ' αὐτῶν νεωτέρησις γένοιτο, καταλιπὼν φρουρὰν, τὴν λοιπὴν ἑαυτοῦ πεζικὴν καὶ ἱππικὴν δύναμιν τὸν Ῥῆνον διεβίβασεν. Οἱ δὲ Οὔβιοι, ὁμήρους τε πρόσθεν τῷ Καίσαρι δόντες, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις προσχωρήσαντες, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν τότε περὶ ἀπολογίας ἐπέμψαντο, οὐδὲ μὲν τοῖς Τρευΐροις βοήθειαν πέμψαι, οὐδέ γε παρὰ τὰς πρὸς ἐκεῖνον συνθήκας μηδὲν πρᾶξαι σφᾶς λέγοντες· δεόμενοι δὲ Καίσαρα, συγγινώσκειν μὴ διὰ τὸ αὐτοῦ πρὸς πάντας τοὺς Γερμανοὺς μῖσος, ἀθῷοι αὐτοὶ ἀντὶ τῶν

ἐνόχων δίκας τίνοιεν· εἰ δὲ πλείους θέλοι ὁμήρους, δώσειν ὑπισχνοῦντο. Τοῦτο δὲ ὁ Καῖσαρ ἐπιμελῶς τὸ πρᾶγμα ἐκζητήσας, ὑπὸ τῶν Σουεύων ταύτην πεμφθῆναι σαφῶς κατέμαθε τὴν βοήθειαν. τὴν μὲν οὖν αὐτῶν ἀποδεξάμενος ἀπολογίαν, τὰς εἰς τοὺς Σουεύους φερούσας ὁδοὺς, ἐκείνους ἠρώτησε.

X. Μετὰ δ' οὐ πολλὰς ἐντεῦθεν ἡμέρας οἱ μὲν Οὔβιοι ἀπήγγειλαν αὐτῷ, πάσας τὰς σφῶν δυνάμεις εἰς ἕνα τοὺς Σουεύους συναγείρειν, καὶ πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτοὺς ἅπαντας διαπέμπεσθαι, τήν τε πεζικὴν ἅμα, καὶ τὴν ἱππικὴν πᾶσαν δύναμιν πρὸς σφᾶς ἄγειν κελεύοντας. Ταῦτα δὲ μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πρῶτον μὲν σίτου, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων πρόνοιαν ἐποιήσατο, καὶ ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ ϛρατοπεδευσάμενος, τοῖς Οὐβίοις προεῖπε, πάντα τὰ βοσκήματα ἀναγαγόντας, τὰ λοιπὰ εἰς τὰς πόλεις χρήματα εἰσκομίζειν, ἐλπίζων βαρβάρους ἄνδρας τῇ τῶν ἐπιτηδείων ἐνδείᾳ ἀναγκασθέντας, εἰς τὴν μάχην πλεονεκτῶν ἐπισπάσεσθαι. Παρήγγειλε δὲ καὶ αὐτοῖς, συχνοὺς εἰς τὴν τῶν Σουεύων πέμπειν χώραν κατασκόπους, καὶ τὰ ἐκεῖ κατασκοπήσαντας, ἑαυτῷ ὡς τάχιϛα ἀπαγγέλλειν. Ἐκεῖνοι δὲ τὸ κελευσθὲν ἐποιήσαντο, καὶ ὀλίγας μεθ' ἡμέρας ἐλθόντες ἔλεγον, τοὺς μὲν Σουεύους πάντας τὴν τῶν Ῥωμαίων ἄφοδον σαφῶς καταμαθόντας, μετὰ πάσης τῆς σφῶν καὶ τῶν συμμάχων δυνάμεως εἰς τὰ τῆς ἑαυτῶν χώρας ἔσχατα ἀναχωρῆσαι· ὕλην δὲ ὑπερφυῆ τὸ μέγεθος, Βακέννην καλουμένην, ἐνταῦθα εἶναι· ταύτην δ' ἐπιπολὺ εἴσω τείνεσθαι, ἔφασαν· τούς τε Σουεύους, καὶ τοὺς Χερούσκους, ὡς φυσικόν τι τεῖχος, μεταξὺ ἐμβληθεῖσαν, τοῦ ἀλλήλοις πολεμεῖν ἀποκωλύειν· καὶ ἐν ταύτης τῇ ἀρχῇ τοὺς Σουεύους τὴν τῶν Ῥωμαίων περιμένειν ἐφόρμησιν διανοηθῆναι.

XI. Ἐπειδή περ δ' ἐν τούτῳ ἐσμὲν, ἀλλότριον οὐ δοκεῖ περὶ τῆς τῶν τε Γερμανῶν, καὶ τῶν Γάλλων διαίτης διαλέγεσθαι, καὶ ἐν τίσι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐξηγεῖσθαι. Ἐν μὲν τῇ ΓΑΛΑΤΊΑ οὐχ ὅπως ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάϛῃ σχεδὸν οἰκίᾳ ἑταιρίαι εἰσί. Τούτων δ' ἄρχοντές εἰσι τῶν ἑταιριῶν οἱ ὑπ' ἐκείνων δυνατώτατοι νομιζόμενοι· οὗτοι θ', ὡς σφίσι δοκεῖ, πάντα διακοσμοῦσι.

αὕτη δ' ἐκ παλαιοῦ τούτου ἕνα τεθῆναί μοι δοκεῖ, μή τις δημότης βοηθείας κατὰ τῶν δυναςῶν χρήζοι· τοὺς μὲν γὰρ ἑαυτοῦ ὑπηκόους ἕκαςος τῶν ἀρχόντων θλίβεσθαί τε, καὶ πιέζεσθαι οὐκ ἐᾷ· εἰ δὲ μὴ, οὐδενὸς τιμῆς παρ' ἐκείνοις ἀξιοῦται. Ταῦτα δ' οὕτως ἀνὰ πᾶσαν ποιεῖται τὴν Γαλατίαν· εἰς δύο τε μέρη πᾶσα αὕτη διήρηται.

XII. Καὶ ὅτε μὲν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν τὸ πρότερον παρεγένετο, τῆς μὲν τῶν ἑταιριῶν τούτων οἱ Ἑδουεῖς· τῆς δ' οἱ Σεκανοὶ ἦρχον. Οὗτοι δὲ σφίσιν αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐκ παλαιοῦ δυνατώτατοι οἱ Ἑδουεῖς ἦσαν, καὶ πολλοὺς ὑπηκόους εἶχον, οὐ πιςεύοντες, τούς τε Γερμανοὺς, καὶ τὸν Ἀριόβιςον, πολλαῖς αὐτοὺς ἀναπείσαντες δωρεαῖς, συμμάχους ἐπεποιήκεσαν· καὶ πολλὰς διὰ τούτων κατὰ τῶν Ἑδουέων μάχας νικήσαντες, πᾶσάν τε τὴν ἐκείνων εὐγένειαν ἀποκτείναντες, εἰς τοσοῦτο δυναςείας προεληλύθεσαν, ὥςε τὸ τῶν ὑπηκόων τῶν Ἑδουέων πλεῖςον μέρος πρὸς ἑαυτοὺς μεταςήσαντες, καὶ τοὺς τῶν ἀρίςων τῶν Ἑδουέων πάντων παῖδας ἐν χώρᾳ ὁμήρων λαβόντες, τοὺς Ἑδουεῖς κοινῇ ὀμνύειν ἠνάγκασαν, ἦ μὴν κατὰ τῶν Σεκανῶν σφᾶς μηδὲν βουλεύσεσθαι. Καὶ μέρος τῆς πλησίον χώρας βίᾳ λαβόντες, ἐκέκτηντο, καὶ πάσης τῆς Γαλατίας ἦρχον· οἷς πᾶσιν ἀναγκασθεὶς ὁ Ἑδουεὺς Διβιτιακὸς, εἰς μὲν τὴν Ῥώμην πρὸς τὴν σύγκλητον περὶ βοηθείας ἀπάρας, ἄπρακτος ἐπανηλύθει. Τῇ δὲ τοῦ Καίσαρος ἀφόδῳ μεταβαλόντων τῶν πραγμάτων, καὶ τῶν μὲν ὁμήρων, καὶ τῶν ἀρχαίων ὑπηκόων τοῖς Ἑδουεῦσιν ἀποδοθέντων, καὶ ἄλλων νέων ὑπὸ τοῦ Καίσαρος αὐτοῖς προσκτηθέντων, ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν ὄντες μετριώτερον, ἢ ὑπὸ τῶν Σεκανῶν, ἄρχεσθαι σφᾶς ἑώρων, ἄλλοις δὲ καὶ πολλοῖς πράγμασιν αὐξηθείσης τῆς ἐκείνων δυνάμεως, οἱ μὲν Σεκανοὶ τὴν σφῶν κατέλιπον ἀρχήν· τὴν δ' αὐτῶν χώραν οἱ Ῥῆμοι διεδέξαντο· οὓς ἴσως τοῖς Ἑδουεῦσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τιμᾶσθαι οἱ οὐδεμιᾷ μηχανῇ διὰ τὰς ἀρχαίας ἔχθρας πρὸς τοὺς Ἑδουέας διαλλαγῆναι μὴ δυνάμενοι ὁρῶντες, ἑαυτοὺς ἐκείνοις ὑπηκόους ἐδίδοσαν· τούτους δ' οἱ Ῥῆμοι ἐπιμελῶς διαφυλάττοντες, μεγάλην ἐξαίφνης δύναμιν ἐκέκτηντο. Καὶ οὕτω τὰ πράγματα

τότε καθίςαντο, ὥσθ' οἱ μὲν Ἑδουεῖς πάντων δυνατώτατοι· οἱ δὲ Ῥῆμοι τὸ δεύτερον μετ' αὐτοὺς ἔχειν ἐνομίζοντο.

XIII. Ἐν πάσῃ δὲ τῇ Γαλατίᾳ, τῶν ἔν τινι χώρᾳ καὶ τιμῇ ὄντων γένη εἰσὶ δύο· ὁ μὲν γὰρ δῆμος ἐν χώρᾳ δούλων σχεδόν εἰσι, καὶ οὐδὲν δι' ἑαυτοῦ δυνάμενος, ἐν οὐδεμιᾷ παρακαλεῖται βουλῇ· οἱ πλεῖςοι δ' ἐπειδὴ ἢ χρέει, ἢ καὶ τῇ τῶν τελῶν βαρύτητι, ἢ καὶ ὕβρει ὑπὸ τῶν δυνατῶν θλίβονται, ὑπηκόους σφᾶς τῶν εὐγενῶν λέγουσι. Καὶ τούτοις μὲν οὕτως οἱ εὐγενεῖς χρῶνται, ὡς οἱ κύριοι εἰς τοὺς δούλους· τῶν δὲ προειρηθέντων δύο γενῶν, τὸ μὲν τῶν ἐπικαλουμένων Δρουίδων· τὸ δὲ τῶν ἱππέων ἐςί· Τούτων οἱ μὲν Δρουίδαι τὰ θεῖα διαχειροῦσι, καὶ τῶν θυσιῶν, δημοσίων τε καὶ ἰδίων, ἐπιμελοῦνται, καὶ τὴν θρησκείαν ἑρμηνεύουσι· πρὸς αὐτοὺς δὲ πολὺ νεανίσκων πλῆθος τοῦ διδάσκεσθαι ἕνεκα συνιᾶσι, καὶ ἐν πολλῇ αὐτοὺς ἔχουσι τιμῇ. Πάντα μὲν γὰρ σχεδὸν τὰ δημόσιά τε καὶ ἴδια ἐγκλήματα δικάζουσιν οἱ Δρουίδαι· καὶ εἴ τι ἀδίκημα, ἤ τις ποιεῖται φόνος, ἢ καὶ διὰ κτήματα, καὶ χώραν διαφορά τισι γίνεται, οὗτοι περὶ τούτων ψῆφον τιθέασι, καὶ ζημίαν, ἢ τιμὴν ψηφίζονται. Ἢν δέ τις ἰδιώτης, ἢ δημότης τῇ ἐκείνων ψήφῳ μὴ ὑπακούῃ, τοῦτον τῶν ἱερῶν ἀποχωρίζουσιν· αὕτη δὲ παρὰ τοῖς Γάλλοις βαρυτάτη ἐςὶν ἡ ζημία. Οἱ μὲν γὰρ ταῦτ' ἀπαγορευθέντες, ἄδικοί τε, καὶ ἐπίτριπτοι νομίζονται, αὐτῶν τε τὴν συνουσίαν πάντες καὶ τοὺς λόγους ἀποφεύγουσιν, μὴ τινὰ ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους ὁμιλίας βλάβην λάβωσι· καὶ δέομενοι οἱ τοιοῦτοι, οὐ δικαιοῦνται, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ πρὸς τούτοις ἔχονται τιμῇ. Πᾶσι δὲ τοῖς Δρουίδαις τούτοις ἐφίςαται εἷς αὐτῶν, ὅς τις παρ' ἐκείνοις μεγίςην ἔχει δύναμιν· τούτου δ' ἀποθανόντος, ὁ τῶν ἄλλων δυνάμει ὑπερέχων, αὐτὸν διαδέχεται. Εἰ δὲ πολλοὶ ὅμοιοι ἀλλήλοις ὦσι, τότε δὴ ἕνα αὐτῶν ἐκ τῆς νικώσης οἱ Δρουίδαι αἱροῦνται· ποτὲ δὲ περὶ τῆς ἐξουσίας ταύτης ὅπλοις ἀλλήλοις διαμάχονται. Ὁρισμένῳ δέ τινι τοῦ ἔτους καιρῷ οἱ Δρουίδαι ἔν τινι τῆς τῶν Καρνούτων χώρας, ἐν μέσῳ πάσης τῆς Γαλατίας οὔσης, καταμένουσι τόπῳ· καὶ ἐνταῦθα μὲν πάντες, οἱ πρὸς ἀλλήλους ἐγκλήματα ἔχοντες, συνιᾶσι, καὶ τῇ ἐκείνων πείθον-

ται ψήφῳ. Αὕτη δ' ἐν τῇ Βρηταννίᾳ εὑρεθῆναι, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Γαλατίαν διαφοιτῆσαι, ἡ διδασκαλία λέγεται· ὥσ' ἔτι καὶ νῦν οἱ ταύτην ἀκριβῶς μανθάνειν θέλοντες, εἰς τὴν Βρηταννίαν ἀπιᾶσιν.

XIV. Οἱ δὲ Δρουίδαι οὔτε ἐς τὸν πόλεμον ἐξορμῶσιν, οὔτε δασμὸν, ὡς οἱ ἄλλοι, τελοῦσιν· ἀλλὰ ϛρατείας τε, καὶ πάντων τῶν ἄλλων, ὧν μὴ βούλωνται, εἰσὶν ἐλεύθεροι· ὥϛε τοσούτοις ἐποτρυνόμενοι ἀγαθοῖς, ἐθελούσιοι πολλοὶ ἐπὶ τὸ μανθάνειν συνέρχονται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν γονέων πέμπονται· καὶ ἐνταῦθα πολὺ ἐπῶν πλῆθος ἐκμανθάνειν λέγονται· ὥϛε καὶ ἔτη ὅλα εἴκοσιν ἐν τῇ διδαχῇ ἔνιοι διατελοῦσιν· οἱ μὲν γὰρ Δρουίδαι, καίπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι δημοσίοις τε καὶ ἰδίοις πράγμασιν, Ἑλληνικοῖς χρώμενοι γράμμασιν, ταῦτα οὐχ οἷόν τ' εἶναι γράφειν λέγουσι. Τοῦτο δὲ δυοῖν αἰτιῶν ἕνεκα ὑπ' αὐτῶν ποιεῖσθαί μοι δοκεῖ· πρῶτον μὲν, μὴ σφῶν ἡ διδασκαλία δημοσιευθῇ· ἔπειτα δὲ, μὴ τοῖς γράμμασι θαῤῥοῦντες οἱ διδασκόμενοι, ἧττον τῇ τῆς μνήμης ἀσκήσει σπουδάζωσι· συχνοὺς μὲν γὰρ πολλάκις συμβαίνει, τοῖς γράμμασι θαῤῥοῦντας, τήν τε σφῶν σπουδὴν, καὶ τὴν μνήμην ἐν τῷ ἐκμανθάνειν ἀνιέναι. Πρῶτον δὲ τοῦτο θέλουσιν οἱ Δρουίδαι ἀναπείθειν, ὡς οὐκ ἀποθνήσκουσι μὲν αἱ ψυχαὶ, ἀλλ' ἀπ' ἄλλων πρὸς ἄλλους μετὰ τὸν θάνατον μεθίστανται· τοῦτο μάλιϛα τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀνδραγαθίαν παροτρύνειν ἡγούμενοι, ὅτι τοῦ θανάτου καταφρονοῦσι. Πολλὰ δὲ καὶ πρὸς τούτοις περί τε τῶν ἀϛέρων, καὶ τῆς ἐκείνων κινήσεως, περί τε τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ τῆς οἰκουμένης μεγέθους, περί τε τῶν φυσικῶν πραγμάτων, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἰσχύος τε καὶ δυνάμεως πρὸς ἀλλήλους διαλέγονται, καὶ τοῖς μαθηταῖς διδάσκουσιν.

XV. Οἱ δὲ δὴ ἱππεῖς, ἤν ποτε χρεία ᾖ τις, ἢ πόλεμος γένηται, ὃ καθ' ἕκαϛον σχεδὸν ἔτος, πρὶν τοῦ τὸν Καίσαρα ἐν τῇ Γαλατίᾳ παραγενέσθαι, συνέβαινεν, εἰς τὸν πόλεμον σύμπαντες ἐξορμῶσι· καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν εὐγενέϛατός τ' ὢν, καὶ πλουσιώτατος, οὗτος πλείϛους μεθ' ἑαυτοῦ συμπεριάγει ἀκολούθους. Ταύτην μὲν μόνην τὴν εὐπρέπειάν τε καὶ δύναμιν εἶναι ἔγνωσαν.

XVI. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἔθνος ἐϛὶ περὶ τὴν θρησκείαν μάλιϛα

σπουδάζον· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐξ αὐτῶν βαρυτάταις νόσοις συνεχόμενοι, ἢ καὶ ἐν ταῖς μάχαις ἰσχυρῶς κινδυνεύοντες, ἀνθ' ἱερείων ἀνθρώπους θύουσιν, ἢ καὶ σφᾶς αὐτοὺς θύσειν ὑπισχνοῦνται, ἱερεῦσί τε πρὸς τὰ τοιαῦτα τοῖς Δρουίδαις χρῶνται, ἀντ' ἀνδρὸς βίου, εἰ μὴ ἀνδρὸς βίου τεθέντος, τὴν τῶν θεῶν ὀργὴν οὐχ ἱλάσκεσθαι νομίζοντες· κοινῇ τε περὶ τούτων θυσίας διετάξαντο· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ὑπερφυῆ τὸ μέγεθος εἴδωλα ποιησάμενοι, τὰ μέλη ἐκείνων ἐκ λυγῶν περιπεπλεγμένων κατεσκευασμένα ἀνδράσι ζώοις ἐμπλήσαντες, αὐτὰ ἀνάπτουσι, καὶ οὕτως οἱ ἔνδον ἄνθρωποι, πάντοθεν πυρὶ περιεχόμενοι, ἀποθνήσκουσι. Τὴν δὲ τῶν ἔν τινι κλοπῇ, ἢ ἄλλῳ τῷ ἀδικήματι ληφθέντων τιμωρίαν τοῖς θεοῖς χαριέστερα εἶναι νομίζουσιν· ἀλλ' ὅμως ἐπιλειπόντων τούτων, καὶ τοὺς ἀναιτίους βασανίζουσι.

XVII. Πάντων δὲ τῶν θεῶν τὸν Ἑρμῆν περισσότατα σέβουσι, καὶ πολλαὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Γαλατίᾳ εἰσὶν εἰκόνες. Τοῦτον μὲν γὰρ τῶν τεχνῶν πασῶν εὑρετὴν, τοῦτον δὲ τῶν ὁδῶν ἡγεμόνα, τοῦτον δὲ καὶ κερδαλεώτατον εἶναι, καὶ μέγα πρὸς τὴν ἐμπορίαν συμβάλλεσθαι νομίζουσι· μετὰ δ' αὐτὸν, τόν τε Ἀπόλλωνα, καὶ τὸν Ἄρην, καὶ τὸν Δία, καὶ τὴν Ἀθηνᾶν προσκυνοῦσι. Καὶ περὶ μὲν τούτων τοῦτο οἱ Γάλλοι γινώσκουσι· τὸν μὲν Ἀπόλλωνα, τὰς νόσους τε, καὶ τὰς ἀσθενείας θεραπεύειν· τὴν δ' Ἀθηνᾶν, τὰς πάντων ἔργων καὶ τεχνῶν ἀρχὰς παραδοῦναι· τὸν δὲ Δία, τοῦ οὐρανοῦ ἄρχειν· τὸν δ' Ἄρην, τοὺς πολέμους μεταχειρίζειν. Τούτῳ δὲ πολλάκις, μάχην τινὰ συνάπτειν μέλλοντες, τὰ ὑπὸ σφῶν ἐν τῇ μάχῃ ληφθησόμενα καθιεροῦσι, καὶ τὰ αἰχμάλωτα πάντα ζῶα θύουσι· τὰ δὲ λάφυρα ἄλλα πάντα εἰς ἕνα τόπον σωρεύουσιν· ὥστε καὶ ἐν πολλαῖς πόλεσι τῶν τοιούτων πολλοὺς σωροὺς ἐν ἱερῷ ἔστιν ἰδεῖν τόπῳ· εἰ μὲν γάρ τινες ἢ τῆς θεοσεβείας ἀμελήσαντες, ἢ ἃ ἐν τῷ πολέμῳ ἔλαβον, κρύψαντες, ἢ καὶ τὰ ἤδη ἀνατεθέντα, κλέψαντες εὕρωνται, τούτους ἀφειδῶς κολάζουσι.

XVIII. Τοῦ δὲ Πλούτου σφᾶς οἱ Γάλλοι πάντες ἀπογόνους εἶναι λέγουσι· διά τε τοῦτο τὸν χρόνον οὐ κατὰ τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ κατὰ τὰς νύκτας ὁρίζουσι, τάς τε γενεθλίας σφῶν, καὶ

τὰς τῶν τ' ἐτῶν, καὶ τῶν μηνῶν πρώτας ἡμέρας, μετὰ τὴν νύκτα τὴν ἡμέραν ἀριθμοῦσιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν ἄλλων ἐθνῶν διαφέρουσι διαίτης, ὅτι τοὺς σφῶν παῖδας, εἰ μὴ ἐν ϛρατευσίμῳ ἡλικίᾳ ὄντας, μεθ' ἑαυτῶν φανερῶς οὐκ ἔχουσιν.

XIX. Οἱ δ' ἄνδρες, ὅσα τῶν γυναικῶν εἰς προῖκα χρήματ' ἔλαβον, τοσαῦτα ἐκ τῶν σφῶν ἀριθμήσαντες, συμβάλλονται· πάντα δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἀλλήλοις κοινά ἐϛι, καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν προσβιώσας, ἑκάτερα τὰ μέρη μετὰ τῶν γεγενημένων, ἐκ τούτων καρπῶν ἔχει. Οἱ δ' ἄνδρες εἰς τὰς γυναῖκας, ὥσπερ καὶ εἰς τοὺς παῖδας, βίου καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχουσιν. Ἐπειδὰν δέ τις ἀνὴρ τῶν δυνατῶν μεταλλάττῃ, οἱ μὲν αὐτοῦ συγγενεῖς συνιᾶσι, καὶ ἦν ὕποπτος ᾖ ὁ θάνατος, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ δουλικῷ τρόπῳ βασανίζουσιν· ἢν δ' ἐκείνη ἁλῷ, ἐσχάτως αἰκίζουσι, καὶ μετέπειτα καίουσι. Τὰ δὲ τῶν Γάλλων ἐντάφια, ὡς κατ' ἐκείνους γε, πολυτελῆ τε, καὶ δαπανηρά ἐϛι. Πάντα δὲ τὰ ζῶσιν αὐτοῖς ἀρεϛὰ γενόμενα, μετὰ τοῦ νεκροῦ ἅμα εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι, καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα. Πρόσθεν δ' ἐπὶ τῶν προγόνων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δούλους, καὶ ὑπηκόους ὑπὸ τῶν δεσποτῶν ποτε φιληθέντας, πυρὶ ἐδίδοσαν, καὶ ἐπιτάφια μεγαλοπρεπῆ ἐπ' αὐτοῖς ἐποίουν.

XX. Πρὸς τούτοις δ' ἐν ταῖς τῆς Γαλατίας κάλλιϛα πολιτεύεσθαι δοκούσαις πόλεσι νόμος ἐϛί· τοὺς φήμῃ, ἢ λόγῳ παρὰ τῶν προσχώρων τὶ καινὸν ἀκούσαντας, πρὸς τοὺς τῆς πόλεως ἄρχοντας ταῦτα ἀπαγγέλλειν, μηδὲ ἄλλῳ τῷ πρόσθεν ἀνακοινώσασθαι· πολλάκις μὲν γὰρ εὑρέθη, ἄνδρας ἀπείρους πραγμάτων, καὶ θρασεῖς, φήμαις ψευδέσιν εἰς ὕβριν παροτρυνθῆναι, καὶ περὶ τῶν ὅλων βουλευθῆναι. Οἱ δ' ἄρχοντες, ἃ μὲν σφίσι δοκεῖ, κρύπτουσιν· ἃ δὲ χρήσιμα ἔσεσθαι νομίζουσι, τῷ ὄχλῳ ταῦτα ἀπαγγέλλουσι· περὶ δὲ τῆς πολιτείας, εἰ μὴ ἐν πολιτείᾳ, διαλέγεσθαι οὐκ ἔξεϛιν.

XXI. Οἱ δὲ Γερμανοὶ τῆς συνηθείας ταύτης πολὺ διαφέρουσιν· οὔτε μὲν γὰρ Δρουίδας, τοῖς θείοις ἐπιϛατοῦντας, ἔχουσιν, οὔτε περὶ τὰς θυσίας σπουδάζουσι· τούτους δὲ μόνους οὓς αὐτοὶ ἐναργῶς ὁρῶσιν, οἷον τὸν Ἥλιον, τὸν Ἥφαιϛον, τὴν

Σελήνην, θεοὺς ἡγοῦνται· ἄλλους δὲ, πλὴν τούτων, εἶναι οὐχ ὅπως ἤκουσαν. Πάντα δὲ τὸν βίον περί τε τὰς θήρας, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ διαπερῶσιν. Ἐκ παίδων δὲ πρὸς πάντα πόνον τε, καὶ πᾶσαν ἀσκοῦσι σφᾶς σκληρότητα· καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ὅτι πλεῖϛον χρόνον ἀγάμους διαμένοντας, μάλιϛα ἐπαινοῦσι· τούτῳ μὲν τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, τούτῳ δὲ τὴν Ῥώμην τρέφεσθαι, καὶ τὰ νεῦρα βεβαιοῦσθαι νομίζοντες. Καὶ πρόσθεν μὲν εἴκοσιν ἐτῶν συνουσίαν ἔχειν γυναικῶν, αἴσχρότατον ἡγοῦνται. Τούτου δ' ὅμως οὐκ ἀποκωλύονται· ἐπιμὶξ μὲν γὰρ ἄνδρες τὲ καὶ γυναῖκες ἐν τοῖς ποταμοῖς λούονται, καὶ μικραῖς βύρσαις, ἢ ῥήνων καλουμένων ζώων δέρμασιν ἐνδύονται· ὧν διὰ τὴν βραχύτητα τὸ πλεῖϛον τοῦ σώματος αὐτῶν γυμνοῦται.

XXII. Περὶ δὲ τὴν γεωργίαν οἱ Γερμανοὶ οὐ σπουδάζουσιν· ἀλλὰ γάλακτί τε, καὶ τυρῷ, καὶ κρέασιν ἐπὶ τὸ πλεῖϛον τρέφονται· οὐδεὶς μὲν γὰρ αὐτῶν ἀγροῦ ὡρισμένον τὶ μέρος, ἢ χώραν ἔχει ἰδίαν· οἱ ἄρχοντες δὲ καθ' ἕκαϛον ἔτος ταῖς φυλαῖς, καὶ ἀνθρώπων εἰς φιλίαν ἀλλήλοις ἐλθόντων συλλόγοις χώραν, ἥν τινα σφίσι δοκεῖ, διαδιδοῦσι, τούτους τὲ τῷ ἐπιόντι ἔτει εἰς ἄλλην μεθίϛασθαι χώραν ἀναγκάζουσι. Τοῦτον δὲ διὰ πολλὰς τὸν νόμον αἰτίας τοὺς Γερμανοὺς πάλαι θέσθαι λέγεται· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ συνηθείᾳ τῆς γεωργίας τινὶ δουλωθέντες, ἣν πρὸς τὸν πόλεμον ἔχουσι σπουδὴν, πρὸς τὴν γεωργίαν ταύτην μεταβάλωσιν· ἔπειτα δὲ, μὴ οἱ κρείττονες αὐτῶν, τοῦ πολλὴν κτήσασθαι χώραν ἐπιθυμίας ἐγγενομένης αὐτοῖς, τοὺς ἥσσους ἐκ τῆς ἰδίας ἀπελαύνωσι, καὶ πρὸς τὸ τό, τε ψύχος, καὶ τὸ καῦμα ἀποφεύγειν, ἐπιμελέϛερον περὶ τὰς οἰκοδομὰς σπουδάζωσι· μετέπειτα δὲ καὶ, μή τις ἀπληϛείᾳ χρημάτων, ἧς πολλαὶ ἔχθραι φύονται, καὶ ϛάσεις, ἐγγίγνηται αὐτοῖς· καὶ ἵνα πρὸς τούτοις τὸν ὄχλον (τὴν ἑαυτοῦ ὕπαρξιν τῇ τῶν δυνατωτάτων ἑκάϛου ἴσην εἶναι ὁρῶντος) ἐν ἰσότητι κατέχωσί τινι. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν πάλαι οἱ Γερμανοὶ τοῦτο ἐνομοθέτησαν.

XXIII. Πάσαις δὲ μέγιϛος τοῦτ' ἔπαινός ἐϛι τῆς Γερμανίας ταῖς πόλεσι, τὸ ὅτι πλείϛην χώραν, ὑπὸ σφῶν δῃωθεῖσαν, περὶ σφᾶς ἐρημοῦσθαι· τοῦτο μὲν γὰρ τῆς σφῶν ἀρετῆς μαρτύριον

εἶναι λέγουσι, τὸ τοὺς σφῶν προσχώρους, τῇ ἑαυτῶν ὑπείξαντας ἀρετῇ, ἐκ τῆς ἰδίας ἀπελασθῆναι χώρας, καὶ οὐδένα περὶ σφᾶς ἄλλον μένειν τολμᾷν· ἅμα θ' οὕτω σφᾶς, τοῦ ἀπὸ τῶν ἐξαίφνης τῶν πολεμίων ἠλευθερωμένους ἐπιδρομῶν, ἀσφαλεςέρους ἡγοῦνται ἔσεσθαι. Τὸν πόλεμον δ' ἐπειδὰν ἐπιφέρῃ, ἢ καὶ ἐπενεχθέντα ἀμύνηται τῆς Γερμανίας πόλις τις, ζωῆς εἰς τοὺς ἀρχομένους, καὶ θανάτου οἱ πολέμαρχοι ἐξουσίαν ἔχουσιν· ἐπὶ μέν τοι εἰρήνης, οὐδεὶς ἐςὶ κοινὸς αὐτῶν ἄρχων· ἀλλ' οἱ ἑκάςῃ χώρᾳ καὶ φυλῇ ἐπιτετραμμένοι, τοῖς σφῶν ὑπηκόοις δικάζουσι, καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν πάντα διαλύουσιν· αἱ δὲ δὴ λῃςεῖαι παρ' αὐτοῖς, αἵ γε τῆς ἑκάςης πόλεως ἐπικρατείας ἔξω ποιούμεναι, αἰσχύνην οὐκ ἔχουσι· ταύτας μὲν γὰρ τοῦ τε τὴν νεότητα ἀσκεῖν, καὶ τοῦ ἀργίαν φεύγειν ἕνεκα, λέγουσι ποιεῖσθαι. Τῶν ἀρχόντων δ' ἐπειδάν τις (πολέμου τινὸς ἐπιγενομένου) πολέμαρχον ἔσεσθαι ἑαυτὸν ἐν συνόδῳ ὑφιςῇ, οἱ μὲν τοῦτον ἕπεσθαι βουλόμενοι, τήν τ' αἰτίαν τοῦ πολέμου, καὶ τὸν ἄνδρα ἀποδεχόμενοι, ἀνίςανται εὐθὺς, καὶ τὴν σφῶν βοήθειαν ἐκείνῳ ὑπισχνοῦνται· ταῦτά τε ποιησάμενοι, ὑπὸ τοῦ παρόντος πλήθους ἐπαινοῦνται· οἱ δ' ἐκεῖνον οὐκ ἑσπόμενοι, προδόται νομίζονται, καὶ ἐν πᾶσι μετὰ ταῦτα πράγμασιν ἀπιςοῦνται. Τοὺς δὲ ξένους ὑβρίζεσθαι παρὰ σφίσιν οἱ Γερμανοὶ οὐ μὴ συγχωροῦσιν, ἀλλὰ τοὺς ὁποίας δηποτοῦν πρὸς αὐτοὺς αἰτίας ἕνεκα παραγενομένους ἐπιμελῶς ἀπὸ παντὸς διαφυλάττουσι κακοῦ, καὶ ὁσίους ἄγουσι, τάς τε σφῶν οἰκίας αὐτοῖς ἀναπεταννύουσι πάντες, καὶ τῆς τροφῆς ἐκείνοις κοινωνοῦσιν.

XXIV. Ἐγένετο δὲ ποτὲ χρόνος, ὅτε τοὺς Γερμανοὺς οἱ Γάλλοι ἀνδρείᾳ ὑπερέβαλλον, καὶ αὐτόματοι ἐκείνοις πόλεμον ἐπέφερον, ἀποικίας τε πέραν τοῦ Ῥήνου, διὰ τὴν σφῶν πολυανθρωπίαν, ἔπεμπον· ὥςε μὲν τὴν πάσης ἐνεργοτάτην τῆς Γερμανίας χώραν περὶ τὸν Ἑρκύνιον οὖσαν δρυμὸν (ὃν ὅ, τε Ἐρατοσθένης, καὶ ἄλλοι τινὲς Ἕλληνες φήμῃ ἔγνωσαν, καὶ Ὀρκύνιον ἐκάλεσαν) ὅπλοις οἵ τε Βόλκαι καὶ οἱ Τεκτόσαγες, ἄποικοι τῆς Γαλατίας ὄντες, κατέσχον. Ἔτι δὲ καὶ νῦν ἐνταῦθα οἰκοῦσι, καὶ κατά τε τὸν πόλεμον, καὶ τὴν δικαιότητα ἐνδοξότατοι

πάντων τῶν Γερμανῶν εἰσίν· ἔν τε τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις Γερμανοῖς καρτερίᾳ τε καὶ ὑπομονῇ ζῶσι, καὶ τῇ αὐτῇ διαίτῃ, καὶ τοῦ σώματος κατασκευῇ χρῶνται. Τοῖς δὲ δὴ Γάλλοις, ἡ μὲν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πλησιότης, καὶ ἡ τῶν πέραν τῆς θαλάσσης πραγμάτων ἐμπειρίᾳ, πρός τε τὸ τούτων ἀφθονίαν ἔχειν, καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν χρῆσιν μέγα συμβάλλεται. Κατὰ μικρὸν δ᾽ ἔπειτα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κρατεῖσθαι ἐθισθέντες, καὶ πολλαῖς ὑπ᾽ αὐτῶν μάχαις ἡττηθέντες, οὐδὲ νῦν σφᾶς (ὅσον γε κατὰ τὴν ἐν πολέμῳ ἀρετὴν) τοῖς Γερμανοῖς παραβάλλουσιν.

XXV. Ὁ δέ τοι Ἑρκύνιος δρυμὸς, ἐννέα μὲν ἡμερῶν ὁδὸν ἀνδρὶ εὐζώνῳ τείνει· ἄλλως μὲν γὰρ οὐκ ἔςιν αὐτὴν ὁρίζειν, οὐδ᾽ οἱ Γερμανοὶ ἄλλα ὁδῶν ἔγνωσαν μέτρα· ἀπὸ δὲ τῆς Ἐλβητίων, καὶ τῶν Νεμήτων, καὶ τῶν Ῥαυράκων ἀρχόμενος χώρας, ὀρθίως διὰ τῆς πρὸς τῷ Ἴςρῳ, μέχρις ἐπὶ τὴν τῶν Δακῶν, καὶ τῶν Ἀναρτίων τείνει· ἐντεῦθεν δὲ πρὸς ἀριςερὰν καμπτόμενος, τοῦ Ἴστρου ἀποτρέπεται, διά τε τῆς πολλῶν ἐθνῶν γῆς μέγας φέρεται. Οὐδεὶς δ᾽ ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἐςὶν, ὅςις ἑξήκοντα ἡμερῶν ὁδὸν κατὰ τὸ τοῦ δρυμοῦ προελθὼν μῆκος, ἢ ἀκοῦσαι, ἤ τ᾽ οὖν εὑρεῖν ἑαυτὸν τὸ τοῦ δρυμοῦ τούτου πέρας λέγῃ. Πολλὰ δ᾽ ἐν αὐτῷ θηρίων, ἀλλαχοῦ μὴ ὁρωμένων, φύεται γένη· ὧν τὰ ἀπὸ τῶν παρ᾽ ἡμῖν μάλιςα διαφέροντα, καὶ τοῦ ἀπομνημονεύεσθαι ἄξιά μοι δόξαντα, ταῦτ᾽ εἰσί.

XXVI. Πρῶτον μὲν βοῦς καλούμενος ἔνεςιν, ἐλάφῳ τῷ παρ᾽ ἡμῖν τὴν μορφὴν ὅμοιος, οὗ ἐν μέσῳ τῷ μετώπῳ μεταξὺ τῶν ὤτων φύεται κέρας ὑψηλότερόν τε, καὶ τῶν παρ᾽ ἡμῖν ὁρωμένων κεράτων πάντων ὀρθιώτερον· τοῦτο δὲ τὸ κέρας, κατ᾽ ἄκρον σχεδὸν, εἰς πολλοὺς, ὡς δάφνη, διασχίζεται κλάδους· τούτων μὲν τῶν βοῶν, ἡ αὐτή ἐςι τοῦτ᾽ ἄῤῥενος καὶ τῆς θηλείας φύσις τε, καὶ μορφὴ, καὶ τὸ αὐτὸ τῶν κεράτων μέγεθος.

XXVII. Δεύτερον δ᾽ ἔνεισιν ἐν αὐτῷ καὶ ἄλκες, μορφῇ μὲν, καὶ τριχῶν ποικιλότητι, ταῖς παρ᾽ ἡμῖν αἰξὶν ὅμοιοι· ὀλίγον δὲ τῷ σώματι μείζονες· οὗτοι κέρατα οὐ φέρουσι, καὶ τὰ γόνατα εἰσὶν ἄναρθροι· ὥςε τοῦ καθεύδειν ἕνεκα οὐ μὴ κατάκεινται· (ἢν γὰρ τυχόν ποτε πίπτωσιν, ἀνίςασθαι οὐχ οἷοί τε εἰσὶν)

ἀλλὰ τοῖς δένδροις, εὐναῖς χρῶνται· αὐτοῖς μὲν γὰρ προσερειδόμενοι, καὶ ὀλίγον προσκύπτοντες, οὕτω καθεύδουσιν· ἐκ δὲ τῶν ἰχνῶν αὐτῶν, ὅπου ἀναχωρεῖν καθήμερον εἰώθασιν, οἱ θηρευταὶ γνόντες, τὰ ἐνταῦθα ὄντα δένδρα πάντα πρόῤῥιζα ὑπονομεύουσιν, ἤγουν κόπτουσι, τοσοῦτο μόνον διαλιπόντες, ὅσον πρὸς τὸ δόκησιν ἔτι ἱϛαμένων παρέχειν· ὥϛ' ἐπειδὰν κατὰ τὴν συνήθειαν σφῶν τοῖς δένδροις οἱ ἄλκες προσερείδωσιν, ἀσθενῆ αὐτὰ τῷ σφῶν βάρει ἀνασπῶσι, καὶ αὐτοὶ ἅμα ξυμπίπτουσι.

XXVIII. Τρίτον δ' ἔνεισιν ἐν αὐτῷ ὖροι καλούμενοι, ὀλίγον μὲν τῶν ἐλεφάντων τὸ σῶμα μικρότεροι, καὶ τῇ αὐτῇ χροίᾳ τε, καὶ μορφῇ τοῖς παρ' ἡμῖν ταύροις εἰσίν· ἰσχυρότατοι δὲ, καὶ μάλ' ἐλαφροὶ, οὔτε ἀνθρώπου, οὔτε γ' ἄλλου τινὸς, οὓ κατίδωσι, φείδονται ζώου. Τούτους δὲ κρυπταῖς τάφροις, καὶ ὀρύγμασι γῇ ἐπιπολαίως κεκαλυμμένοις αἱροῦσιν οἱ Γερμανοὶ, καὶ ἀποκτείνουσι· τούτῳ μὲν τῷ πόνῳ, καὶ τῇ σκληρότητι σκληραίνονται ταύτῃ οἱ νεανιεῖς Γερμανοὶ, τὸν τρόπον τε τῆς θήρας ἀσκοῦσι τοῦτον· καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν πλείϛους ἀποκτείναντες ὔρους, τὰ κέρατα οὗτοι δημοσίως εἰς μαρτύριον ἐνεγκόντες, ὑπὸ πάντων μάλιϛα ἐπαινοῦνται· τοὺς ὔρους δὲ τούτους, οὐδὲ νεογνοὺς λαβόντες, δύνανται ἐθάζειν. Κέρατα ἔχουσι, τό, τε πλάτος, καὶ τὴν μορφὴν, καὶ τὸ εἶδος ἀπὸ τῶν κεράτων τῶν παρ' ἡμῖν βοῶν πολὺ διαφέρουσαι· ταῦτα μὲν οἱ Γερμανοὶ σπουδαίως συζητοῦσι τὰ κέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν χειλῶν ἀργύρῳ περιλαμβάνουσιν, ἔν τε τοῖς πολυτελεϛάτοις δείπνοις, πώμασιν αὐτοῖς χρῶνται.

XXIX. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Οὐβίων ἔμαθε κατασκόπων, τοὺς Σουεύους εἰς τὰ δρυμὰ ἀποχωρῆσαι, τὴν τῶν ἐπιτηδείων ἔνδειαν δείσας, ὅτι οὐ πολὺ, ὡς καὶ ἤδη ἐῤῥέθη, τῇ γεωργίᾳ οἱ Γερμανοὶ σπουδάζουσιν, ἐπὶ πλεῖον οὐ διενοήθη προϊέναι· ἀλλ' ἵνα μὴ παντάπασι τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ δέους οἱ Γερμανοὶ ἐλευθεροῖντο, καὶ ἵν' ἅμα αἱ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν Γαλατίαν πεμπόμεναι συμμαχίαι, βραδύνοιντο, τὸ ἑαυτοῦ ἀπαγαγὼν ϛράτευμα, τοῦ μὲν κατὰ τοὺς Οὐβίους τῆς γεφύρας ἔσχατον μέρους διακοσίων ποδῶν μῆκος κατέλυσεν· ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ ἐσχάτῳ μέρει πύργον τεσσάρων ϛεγῶν κατεσκεύασε· καὶ ἐν

τούτῳ σπειρῶν δώδεκα φρουρὰν καταλιπὼν, πολλαῖς τε τὸν πύργον ὀχυρώσεσι κρατύνας, Γάϊον μὲν Βολκάτιον Τοῦλλον νεανίσκον τῇ φρουρᾷ ἐπέστησε ταύτῃ· αὐτὸς δὲ, ἐπειδὴ τάχιστα ὁ σιτὸς ἤκμαζεν, ἐπὶ τὸν κατὰ τοῦ Ἀμβιόρυγος ἐξώρμησε πόλεμον, τόν τε Λούκιον Μινούτιον Βασίλιον μετὰ παντὸς προὔπεμψε τοῦ ἱππικοῦ, καὶ εἴ τι ἢ τῇ τῆς ὁδοῦ ταχύτητι, ἤ τ' οὖν εὐκαιρείᾳ ἄλλῃ τινὶ, προκόπτειν δύνηται, πυρὰ μὴ καίειν ἀπηγόρευσε, μή τις πόῤῥωθεν τῆς αὐτοῦ ἀφίξεως δήλωσις τοῖς πολεμίοις δύνηται, ἑαυτὸν ταχὺ μετὰ τῆς πεζικῆς δυνάμεως ἐφέψεσθαι ὑποσχόμενος.

XXX. Ὁ μὲν δὴ Βασίλιος τὸ παραγγελθὲν ἐποιήσατο, καὶ τῆς πάντων δόξης ταχύτερον τὴν πορείαν ἀποτελέσας, πολλοὺς μὲν ἀνθρώπους ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς κατέλαβε, καὶ ὅπου οὐ σὺν πολλοῖς ἱππεῦσιν ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, ἐκείνων μηνυσάντων, ἀπῆλθεν. Ἐν πᾶσι δὲ δὴ τοῖς ἄλλοις πράγμασι, καὶ ἐν τοῖς πολέμοις μάλιστα ἡ τύχη δύναται· ὥσπερ μὲν γὰρ ἀπαρασκευάστῳ τε, καὶ, τὸ μέγιστον, ἀπροσδοκήτῳ τῷ Ἀμβιόρυγι τὸν Βασίλιον ἐπιπεσεῖν, παραδοξότατα συνέβη· οὕτως ἐκ μεγίστης τοῦτο συντυχίας ἐγένετο, τὸν Ἀμβιόρυγα, τὰ περὶ αὐτὸν ὄντα πολεμιστήρια πάντ' ἀφελόντα, ἅρματα δὲ μόνον τινὰ, καὶ ἱππέων τι πλῆθος κατασχόντα, ἀποφυγεῖν τὸν θάνατον. Τοῦτο δὲ τοιῷδε συνηνέχθη τρόπῳ· τοῦ μὲν, ὅπου τότε ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, οἰκήματος ὑπὸ δρυμοῦ περικυκλουμένου, (ὥσπερ εἰσὶ τὰ πλεῖστα τῶν Γάλλων οἰκοδομήματα, οἳ, τοῦ τὴν θερμότητα τοῦ ἡλίου φεύγειν ἕνεκα, τὰς τῶν τε δρυμῶν καὶ τῶν ποταμῶν ζητοῦσι πλησιότητας) οἵ τε ἀκόλουθοι, καὶ οἱ σὺν τῷ Ἀμβιόρυγι ἄλλοι, τὴν τῶν τοῦ Βασιλίου ἱππέων ὀλίγον τινὰ χρόνον ἔν τινι στενῷ τόπῳ ἔσχον ὁρμήν· ἐν τούτῳ δὲ τὸν μὲν Ἀμβιόρυγα τῶν ὑπηρετῶν τις ἐφ' ἵππον ἐπέβαλε· φεύγοντα δ' αὐτὸν τὸ νάπος ἔκρυψεν· ὥστε καὶ πρὸς τὸ ὑποδύεσθαι τὸν κίνδυνον, καὶ πρὸς τὸ ἀποφεύγειν αὐτὸν, πλεῖστον ἡ τύχη ἠδυνήθη.

XXXI. Ὁ δὲ δὴ Ἀμβιόρυξ πότερον στρατιὰν ἐξεπίτηδες οὐ συνηθροίκει, μάχην δεῖν συνάπτειν οὐκ οἰόμενος, ἢ τῇ τε τοῦ χρόνου βραχύτητι, καὶ τῇ τοῦ Βασιλίου ταχίστῃ ἐφόδῳ ἀπεκέκλειστο, τὸ

λοιπὸν τοῦ ϛρατεύματος ἐφέπεσθαι ἡγούμενος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔϛι φανερόν· κήρυκας γοῦν πάντοσε εἰς τοὺς ἀγροὺς διαπεμψάμενος, τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας πρόνοιαν ἕκαϛον ποιεῖσθαι παρήγγειλεν· ὧν μέρος μὲν, εἰς τὸν Ἀρδουίννον δρυμόν· μέρος δ' εἰς τὰ πλησίον ἕλη κατέφυγεν· οἱ δὲ τῷ Ὠκεανῷ αὐτῶν πλησιώτεροι οἰκοῦντες, εἰς τὰς νησιδίας, ἃς φιλεῖ πλημμυρῶν ὁ Ὠκεανὸς ἀπεργάζεσθαι, διεσώθησαν· πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῆς σφῶν ἐξιόντες χώρας, σφᾶς θ' αὑτοὺς, καὶ πάντα τὰ χρήματα ἀλλοτριωτάτοις ἀνθρώποις ἐπίϛευσαν. Ὁ δὲ τῆς τῶν Ἐϐουρόνων ἡμισείας χώρας βασιλεὺς Κατίϐουλκος, ὃς ἅμα τῷ Ἀμϐιόρυγι κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνωμόκει, ὑπὸ τοῦ γήρως κάμνων, καὶ μήτε τὸν τοῦ πολέμου, μήτε τὸν τῆς φυγῆς πόνον φέρειν δυνάμενος, πάσαις μὲν τοῦ Ἀμϐιόρυγος κατηράσατο κατάραις, ὡς τοῦ πράγματος τούτου αἰτίου αὐτοῦ γενομένου, καὶ ἑαυτὸν ταξῷ, φυτῷ ἔν τε τῇ Γαλατίᾳ, καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἀφθόνως φυομένῳ, ἀπέκτεινεν.

XXXII. Ἐν τούτῳ δ' αἱ Σέγνοι, καὶ οἱ Κονδροῦσοι, (Γερμανοὶ δ' εἰσὶν οὗτοι τὸ ἔθνος, καὶ μεταξὺ τῶν Τρευΐρων τε, καὶ τῶν Ἐϐουρόνων οἰκοῦσι) πρέσϐεις παρὰ τὸν Καίσαρα πεμψάμενοι, ἐδέοντο αὐτοῦ, μὴ σφᾶς πολεμίων ἔχῃ χώρᾳ· οὐχ ὁμογνωμονεῖν μὲν γὰρ τοὺς ἐπιθάτερα Γερμανοὺς τοῖς ἐπέκεινα, οὔτε σφᾶς περὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ῥωμαίων βουλεύσασθαι, καὶ μηδεμίαν τῷ Ἀμϐιόρυγι πέμψαι βοήθειαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, οὓς εἶχε παρ' ἑαυτῷ τῶν Ἐϐουρόνων αἰχμαλώτους, τοῦτ' ἐρωτήσας, καὶ ἀληθῆ ὄντα ὑπ' αὐτῶν καταμαθὼν, τοῖς μὲν Γερμανοῖς, εἴ τινας παρὰ σφίσιν ἔχοιεν Ἐϐουρόνας, πρὸς ἑαυτὸν τούτους ὡς τάχιϛα ἄγειν ἐκέλευσεν· αὐτὸς δὲ τὸ ϛράτευμα τριχῇ ποιησάμενος, εἰς τὴν Βαρούταν (φρούριον δ' ἐϛὶν ἐν μέσῃ σχεδὸν τῇ τῶν Ἐϐουρόνων κείμενον χώρᾳ, εἰς ὃ πρόσθεν ὅ, τε Τιτούριος, καὶ ὁ Κόττας, χειμάζειν ἕνεκα, ἠληλύθεσαν) τὰ πάντων τῶν ταγμάτων κατέθετο σκευοφόρα. Τοῦτον μὲν τὸν τόπον δι' ἄλλα τε πολλὰ, καὶ διὰ τοῦτο μάλιϛα ὁ Καῖσαρ ἐξεῖλεν, ὅτι αἱ τῷ πρόσθεν ἔτει ὑπὸ τοῦ Σαβίνου πεποιημέναι ὀχυρώσεις, ἀκέραιαι, ἔτι διαμεμενηκυῖαι, τὸν τῶν ϛρατιωτῶν ἐπεκούφιζον πόνον· φυλακῇ δὲ τῶν σκευοφόρων τὸ τέταρτον

δέκατον, ὃ ὀλίγον πρότερον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καταλεξάμενος, εἰς τὴν Γαλατίαν ἡγηόχει, τάγμα κατέλιπε· καὶ Κοΐντον Τούλλιον Κικέρωνα τούτῳ ἐπιςήσας, ἱππέας πρὸς διακοσίους αὐτῷ παρέδωκε.

XXXIII. Τὴν ςρατιὰν δ', ὡς ἤδη ἐῤῥέθη, διαμερισάμενος εἰς τρία, τὸν μὲν Τίτον Λαβιηνὸν, τρία αὐτῷ δοὺς τάγματα, κατὰ τὸν Ὠκεανὸν ἐπὶ τὴν τῆς Μεναπικῆς πλησιωτάτην οὖσαν τῶν Ἐβουρόνων χώραν ἔςειλε· τὸν δὲ Γάϊον Τρηβόνιον μετ' ἴσου ταγμάτων ἀριθμοῦ ἐπὶ τὴν τῆς Ἀδβατικῆς πλησιωτάτην οὖσαν τῶν Ἐβουρόνων χώραν ἐπέμψατο· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν τριῶν ἐπί τε τὸν εἰς τὴν Μόσαν εἰσβάλλοντα Σάβιν ποταμὸν, καὶ τὸν Ἀρδουίννον δρυμὸν, ἐνταῦθα τὸν Ἀμβιόρυγα ἀποχωρῆσαι ἀκηκοὼς, ὥρμησεν. Ἀπιὼν δὲ μεθ' ἕβδομον ἡμέραν, ἐν ᾗ τῷ φυλακῇ τοῖς σκευοφόροις καταλελειμμένῳ τάγματι σῖτος ὀφείλετο μισθὸς, τῷ Κικέρωνι ἐπανελεύσεσθαι ὑπισχνήσατο· καὶ τῷ Λαβιηνῷ, εἰ τοῦτο ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ὠφελείᾳ τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου δύναιτο ποιεῖσθαι, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρήγγειλεν ἐπανιέναι, ἵνα πάλιν μετ' ἀλλήλων βουλευσάμενοι, καὶ τὴν τῶν πολεμίων γνώμην μαθόντες, ἄλλον τινὰ τρόπον τοῦ ἄρχεσθαι τοῦ πολέμου ἐξεύροιεν.

XXXIV. Εἶχον δ', ὡς καὶ ἐπάνω εἴρηται, οἱ πολέμιοι οὐδεμίαν χεῖρα ςρατοῦ εἰς ἕνα συνηθροισμένην, οὔτε φρούριον, οὔτε γε πόλιν ἱκανὴν, ὡς' ἀπ' αὐτῆς ἀπομάχεσθαι· ἀλλὰ πανταχόσε τῆς χώρας πλανώμενοι, ὅπου φάραγξ κρυπτὴ, ἢ τόπος ἑλώδης, ἢ καὶ ἕλος τι δύσβατον τινὰ ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας αὐτοῖς παρεῖχεν ἐλπίδα, ἐνταῦθα συνήεσαν· τούτων αὐτοὶ τῶν τόπων ἔμπειροι ἦσαν· πολλὴν δὲ τὸ πρᾶγμα ᾔτει ἐπιμέλειαν, οὐ πρὸς τὸ ἀθρόον πορευόμενον τὸ ςράτευμα διασώζειν, (οὐ μὲν γὰρ ἂν πώποτε ἀθρόοι πορευόμενοι, ὑπὸ τῶν πολεμίων διεσπαρμένων, καὶ καταπεπληγμένων, δεινὸν ἄν τι ἔπαθον) ἀλλὰ πρὸς τὸ ἑκάςους διαφυλάττειν ςρατιώτας, ὃ πρὸς πᾶν ἐκ μέρους ἐπῄει τὸ ςράτευμα· τῶν μὲν γὰρ ςρατιωτῶν πολλοὶ πόῤῥω τοῦ ἄλλου ςρατεύματος ἐπὶ τὸν δρυμὸν ἀπεσχίζοντο· τῶν δ' ὁδῶν ἄπειροι ὄντες, ὥςε μὴ δύνασθαι ἀθρόους ἅμα πορεύεσθαι, ὑπὸ τοῦ νάπους ἐκωλύοντο·

καὶ ἂν μὲν τῷ πολέμῳ ἐπιτιθέναι, καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων πρόῤῥιζον ἀνασπᾶσθαι ἐπίτριπτον γένος οἱ Ῥωμαῖοι θέλοιεν, διασχιςέον μὲν, καὶ εἰς πολλὰ διαμεριςέον ἦν τὸ ςράτευμα· ἐνεδρεύειν δ' αὐτοῖς, καὶ ἀπροσδοκήτοις, περί τε τὴν λείαν διεσπαρμένοις, ἐπιτίθεσθαι ἕκαςοι τῶν πολεμίων μόνοι ἐτόλμων· ἂν δὲ πρὸς τὰς τάξεις (ὥσπερ ἥ τε συνήθεια, καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἠβούλετο διδαχὴ) ἕκαςον βούλοιντο κατέχειν λόχον, τοὺς πολεμίους ὁ τόπος αὐτὸς ἐφρούρει. Τοσούτων μὲν οὖν αὐτοῖς φαινομένων δυσχερειῶν, ὅσον ἠδύναντο προενόουν, μὴ τοὺς πολεμίους πρόσθεν βλάπτειν, (καίπερ ἐπὶ τὸ τιμωρεῖσθαι αὐτοὺς πάντων φλεγμαινόντων) ἢ βλάπτοντες, αὐτοὶ βλάπτεσθαι· ἀμέλει πρὸς τὰς περιοικίδας πάσας τῶν Ἐβουρόνων διεπέμψατο πόλεις, πάντας τοὺς ἱππέας ἐλπίδι λείας, ἐπὶ τὸ τὴν τῶν Ἐβουρόνων πορθεῖν χώραν παρακαλῶν· πρῶτον μὲν, ἵνα μᾶλλον ἡ τῶν Γάλλων ζωὴ, τῆς τῶν ςρατιωτῶν, ἐν τοῖς δρυμοῖς κινδυνεύσειεν· ἅμα δὲ καὶ ἵνα τὸ τῶν Ἐβουρόνων γένος τε καὶ ὄνομα, πολλῶν ἐπὶ τούτῳ πάντοσε ὄντων ἱππέων, παντελῶς ἀποσβεσθῇ.

XXXV. Ταῦτα μὲν ἐν τῇ τῶν Ἐβουρόνων ἐποιοῦντο χώρᾳ, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν ἡ ἕβδομος ἡμέρα, ἐν ᾗ πρὸς τὸν Κικέρωνα ἔμελλεν ὁ Καῖσαρ ἐπανήκειν· ἐνταῦθα δὲ, πόσον ἐν τῷ πολέμῳ δύναται ἡ τύχη, καὶ πόσας ἀπεργάζεται συντυχίας, ἐγένετο τεκμαίρεσθαι· διασπασθέντων μὲν γὰρ, καὶ ἐκπεφοβημένων, καὶ μηδεμίαν ςρατιὰν, ἥτις αἰτίαν μόνον τινὰ δέους δύνηται παρασχεῖν, οὐκ ἐχόντων, ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται, τῶν πολεμίων, οἱ Σίκαμβροι (περὶ ὧν ἤδη ἐμνημονεύθη, ὡς τοὺς Τεγχθέρους ἱππεῖς ἐν τῇ σφῶν χώρᾳ εἰσδεδεγμένοι εἶεν) πλησίον τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντες, τῶν Ἐβουρόνων τὴν χώραν πορθεῖσθαι πέραν τοῦ Ῥήνου διαθρυλληθέντος, ἱππέας μὲν ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους συνήγαγον· οὗτοι δὲ πλοίοις τε καὶ σχεδίαις, διακόσια καὶ τετταράκοντα ςάδια κατωτέρω τῆς τοῦ Καίσαρος γεφύρας, τὸν Ῥῆνον διαβάντες, πρὸς τὴν τῶν Ἐβουρόνων πλησιωτέραν τοῦ Ῥήνου παρεγένοντο χώραν, καὶ ἐνταῦθα πολλοὺς ἐν τῇ φυγῇ διεσπαρμένους ἀνθρώπους, καὶ πολλὰ πρὸς τούτοις βοσκήματα,

ἃ περὶ πολλοῦ ποιοῦσιν οἱ Γερμανοὶ, καταλαβόντες, ἐλπίδι λείας προσωτέρω προῆλθον· αὐτοὺς δὲ πρὸς πολέμους τε καὶ ληςείας φύντας, οὔτε μὲν νάπη, οὔτε γ' ἕλη δύσβατα ἐπέσχον· ποῖ δ' εἴη ὁ Καῖσαρ, τοὺς αἰχμαλώτους ἐρωτήσαντες, πόῤῥω μὲν ἐντεῦθεν ἀπέχειν, καὶ τὸ ςράτευμα πᾶν ἀπεληλυθέναι ἔγνωσαν· τηνικαῦτα δὴ εἷς τις τῶν αἰχμαλώτων, Τί δήποτ' ὑμεῖς, ἔφη, περὶ τὴν φαύλην τε καὶ εὐτελῆ λείαν ταύτην ἀσχολεῖσθε, οἳ νῦν δύνασθε ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι, εὐτυχέςατοι εἶναι; πρὸς μὲν γὰρ τὴν Βαρούταν, ὅπου τὰ σφῶν χρήματα οἱ Ῥωμαῖοι κατέθεντο πάντα, ἐν τρισὶν ὥραις δύνασθε ἀφικνεῖσθαι· φρουρὰ δὲ μόνον ἔνεςι τοσαύτη, ὥςε καὶ μὴ δύνασθαι ἂν τὸ τοῦ ἐρύματος τεῖχος ἀναπληροῦν, μηδὲ τολμᾷν τοῦ περιβόλου ἐξιέναι. Ὁ μὲν ταῦτ' εἶπεν· ταύτῃ δὲ οἱ Γερμανοὶ παροτρυνθέντες τῇ ἐλπίδι, ἣν μὲν ἤδη εἰλήφεσαν λείαν, ἐν κρυπτῷ κατέθεντο· αὐτοὶ δὲ ἡγεμόνι, τῷ ταῦτα σφίσι μηνύσαντι, χρώμενοι, ἐπὶ τὴν Βαρούταν ὥρμησαν..

XXXVI. Ὁ δέ τοι Κικέρων διὰ πασῶν τῶν πρόσθεν ἡμερῶν, κατὰ τὸ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος παραγγελθὲν, τοὺς ςρατιώτας ἐν τῷ χαρακώματι ἐπιμελέςατα συσχὼν, καὶ οὐδὲ μόνον ἀκόλουθον ἐξιέναι συγχωρήσας, ἑβδόμῳ ἡμέρᾳ περὶ τοῦ τῶν ἡμερῶν ἀριθμοῦ τὸν Καίσαρα ἀληθεύσειν (ὅτι πόῤῥω αὐτὸν προεληλυθότα ἤκουε, καὶ οὐδὲν περὶ τῆς ἐκείνου ἀφιξέως ἠγγέλλετο.) οὐκ ἔτ' ἐλπίζων, ἅμα τε τοῖς τῶν τὴν ἑαυτοῦ καρτερίαν (ἐπειδὴ μόνον τοῦ χαρακώματος ἐξελθεῖν οὐκ ἐξείη) πολιορκίαν ἀποκαλούντων λόγοις παρορμηθεὶς, καὶ οὐδὲν τοιοῦτο, ὥςε σφᾶς, ἐννέα ταγμάτων ξὺν πολλῷ ἱππικῷ παραχειμαζόντων, βλάπτειν, ἡγούμενος ξυμβήσεσθαι, πέντε μὲν σπείρας πρὸς τὸ ἐπισιτίζεσθαι, ἐπὶ τοὺς πλησίον ἀγροὺς, ὧν μεταξύ τε καὶ τοῦ ςρατοπέδου εἷς μόνον μετῆν γήλοφος, ἐξεπέμψατο· διακόσιοί τε πρὸς τούτοις τῶν ἐπὶ νόσῳ ἐν τῇ Βαρούτᾳ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καταλελειμμένων ταγματικῶν ςρατιωτῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀνυγιήσαντες, ὑπὸ τὸ σημεῖον συνεξεπέμφθησαν· ἁμαξῶν τε πρὸς τούτοις πολὺ πλῆθος, καὶ ἀκολούθων πολὺς ὄχλος, συγχωροῦντος τοῦ Κικέρωνος, ἅμα ἐξῄεσαν.

XXXVII. Ἐν τούτῳ δὲ κατὰ συντυχίαν οἱ Γερμανοὶ ἦλθον, τῷ χρόνῳ, τάχιςά τ' ἀφικόμενοι, εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔρυμα ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης εἰσπηδᾷν ἐπεχείρησαν· οὔτε πρόσθεν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατενοήθησαν, πρὶν ἢ πρὸς αὐταῖς ἐγένοντο ταῖς τοῦ ςρατοπέδου πύλαις, ὥςε τοὺς ὑπὸ τὸ ςρατόπεδον σκηνοῦντας ἐμπόρους, σχολὴν τοῦ ἀναχωρεῖν οὐ σχεῖν. Τότε μὲν οὖν οἱ Ῥωμαῖοι, ἅτε δὴ τούτων ἐξ ἀπροσδοκήτου αὐτοῖς συμβάντων, δεινῶς ταραττόμενοι, τὴν τῶν πολεμίων πρώτην προσβολὴν μόλις ὑπέμειναν· τοῦτο δ' οἱ Γερμανοὶ κατανοήσαντες, πάντοθεν ἅμα ἐνέκειντο ἰσχυρῶς, εἴτινα εὑρεῖν δύναιντο εἴσοδον σκοποῦντες· ὥςε τὰς μὲν πύλας οἱ Ῥωμαῖοι διαφυλάττειν μόλις ἠδύναντο· τὰς δὲ λοιπὰς ὁ τόπος δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἡ ὀχύρωσις διεφύλαττεν εἰσόδους. Διὰ παντὸς δὲ φόβος μέγας ἔθει τοῦ ςρατοπέδου, καὶ τίς ποτε εἴη ἡ τῆς ταραχῆς αἰτία, πρὸς ἀλλήλους διηπόρουν πάντες, ποῖ δὲ τὰ σημεῖα ἐπιφέρειν δέοι, καὶ ἕκαςον συνιέναι, οὐ προενόουν· ἀλλ' ὁ μὲν τὸ χαράκωμα ἤδη ἁλῶναι ἔλεγεν· ὁ δὲ, τοὺς βαρβάρους, τόν τε Καίσαρα καὶ τὴν αὐτοῦ ςρατιὰν διαφθείραντας πᾶσαν, ἔπειτα ἐπὶ σφᾶς ἐλθεῖν, ἠβούλετο τοὺς ἄλλους ἀναπείθειν. Ἄλλοι δὲ δὴ τὸ τοῦτε Τιτουρίου, καὶ τοῦ Κόττα, ἐν ταυτῷ μεινάντων τόπῳ, πρὸ ὀφθαλμῶν ἐποιοῦντο πάθος, καὶ ἄλλα πολλὰ ἅττα πρὸς τὸν τόπον καινὰ ἐξεθείαζον· τοιούτῳ δὲ φόβῳ πάντων αὐτῶν συνεχομένων, ἐβεβαιώθη ἡ τῶν Γερμανῶν ἐλπὶς, ὡς οὐδεμία ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃ πρόσθεν ἤδη παρὰ τῶν αἰχμαλώτων ἠκηκόεσαν, οὐκ εἴη ἱκανὴ φρουρὰ ςρατοπέδῳ· παριέναι μὲν οὖν εἰς αὐτὸ ὡς τάχιςα, σφίσιν αὐτοῖς, μὴ τοσαύτην λείαν ἐκ τῶν χειρῶν ἀφεῖεν, παρακελευσάμενοι, μᾶλλον ἐπεχείρησαν.

XXXVIII. Ἦν δέ τις ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ςρατοπέδῳ μετὰ τῶν ἄλλων νοσῶν καταλελειμμένος Πούπλιος Σέξτιος Βάκουλος, πρωτοταξίαρχος πρότερον παρὰ τῷ Καίσαρι γενόμενος, οὗ ἤδη ἐν τῷ περὶ τῶν πρόσθεν πολέμων ἐμνημονεύθη λόγῳ. Οὗτος δὴ τηνικαῦτα τῇ θ' αὑτοῦ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὁμοῦ οὐδεμίαν ἔτ' ἐλπίδα ποιούμενος σωτηρίας, ἄοπλος μὲν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς σκηνῆς τῆς ἑαυτοῦ ἐξῆλθεν· ἔπειτα δὲ τοὺς πολεμίους ἀεὶ ἐπὶ

πλεῖον ἐγκεῖσθαι, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐν ἐσχάτῳ καθίςασθαι κινδύνῳ ὁρῶν, ἐνταῦθα δὴ, καίπερ ἤδη πέντε ἡμέρας ἄσιτος διαμείνας, ὅμως ὅπλα παρὰ τῶν ἐγγὺς λαβὼν, ἐπὶ τὴν πύλην ὥρμησεν· αὐτὸν δ' οἱ μὲν τῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προφυλακούσης σπείρας ταξίαρχοι ἐφείποντο, καὶ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν ὀλίγον μετ' αὐτοῦ ἐπέσχον· τέλος δ' ὁ Σέξτιος πολλὰ λαβὼν τραύματα, ἐλιποψύχησε, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ ἑταίρων μόλις ἐκ τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων ἀνεσπάσθη· τούτων μὲν μαχομένων, οἱ ἐν τῷ χαρακώματι λοιποὶ ἑαυτοὺς ὀλίγον ἀνέλαβον, καὶ τοσοῦτο ἀνεθάρῥησαν, ὥςε τοὺς πολεμίους τολμᾷν δέχεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρύματος ἀπομάχεσθαι.

XXXIX. Ἐν τούτῳ δ' οἱ ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐξιόντες, ἐπισιτισάμενοι, τῆς ἐν τῷ ςρατοπέδῳ κραυγῆς ἐξήκουσαν, καὶ τοὺς σφῶν ἱππέας προπέμψαντες, ὑπ' αὐτῶν ἐν οἱῳδήποτε εἴη τὸ πρᾶγμα κινδύνῳ ἔγνωσαν· τότε δ' οὐδὲν, εἰς ὃ ἂν φυγόντες σωθεῖεν, ἔρυμα ἔχοντες, ἄρτι τε κατειλεγμένοι, καὶ τῆς ςρατηγίας οὔπω ἐμπείρως ἔχοντες, πρός τε τοὺς χιλιάρχους καὶ τοὺς ταξιάρχους πάντες ἀφεώρων τί ὑπ' ἐκείνων παραγγελθείη, προσδοκῶντες· ὅ, τε αὐτῶν θρασύτερος ἰσχυρῷ συνείχετο φόβῳ. Οἱ δὲ Γερμανοὶ τὰ σημεῖα πόῤῥωθεν ἰδόντες, τῆς μὲν προσβολῆς ἐπαύσαντο, ἐπανηλυθέναι τὰ τάγματα τὸ πρῶτον νομίζοντες, ἃ πόῤῥω ἐντεῦθεν ἀπέχειν παρὰ τῶν αἰχμαλώτων πρόσθεν ἠκηκόεσαν· ἔπειτα δὲ τῆς ἐκείνων ὑπερφρονήσαντες ὀλιγότητος, πάντοθεν αὐτοῖς ἐνέβαλον.

XL. Καὶ οἱ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἀκόλουθοι ἐνταῦθα εἰς τὸν λόφον κατέφυγον· ἐντεῦθεν δ' εὐθὺς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐκπεσόντες, εἰς αὐτὰς τὰς τῶν Ῥωμαίων εἰσπίπτουσι τάξεις, καὶ πεφοβημένους ἤδη τοὺς ςρατιώτας μᾶλλον ταράττουσιν· ἔνθα δὴ ἐν μεγάλῃ ἦσαν ἀπορίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, εἰς τριγώνου σχῆμα ταχθέντας σφᾶς, ἐπὶ τὸ ςρατόπεδον, πλησίον ὂν, διὰ μέσων διελαύνειν τῶν πολεμίων συνεβούλευον, ἤν τι μέρος ὑπὸ πολεμίων φθαρῇ, τοὺς λοιποὺς γοῦν εἰς τὸ ςρατόπεδον σωθήσεσθαι, λεγόντες· οἱ δὲ, λόφον τινα κατασχόντας σφᾶς, ἐντεῦθεν πάντας ἀπομάχεσθαι ἐκέλευον· τοῦτο δ' οἱ τῇ

ἡμέρᾳ ταύτῃ πρὸς τὸ σημεῖον πεμφθέντες τὸ δόγμα οὐκ ἀπεδέξαντο· ἀλλ' αὐτοὶ μὲν ἀλλήλοις ἄνδρας γενέσθαι ἀγαθοὺς παρακελευσάμενοι, ἡγουμένου σφίσι Γαΐου Τρηβονίου, ἱππέως Ῥωμαίου, διὰ μέσων τῶν πολεμίων σῶοι σύμπαντες ἐπὶ τὸ σφῶν ϛρατόπεδον διήλασαν· αὐτούς θ' οἱ ἱππεῖς, καὶ οἱ ἀκόλουθοι τῇ αὐτῇ ἐμβολῇ ἐφεσπόμενοι, τῇ αὐτῶν ἀνδρείᾳ εἰς τὸ χαράκωμα ἅμα διεσώθησαν· οἱ δ' ἐν τῷ λόφῳ καταμείναντες ϛρατιῶται, οὔτε μὲν ἐν αὐτῷ, ἵνα ἐντεῦθεν ἀπομάχοιντο, ἠνέσχοντο μένειν, οὔτε γε τὴν τῶν ἄλλων ἀρετὴν ὠφέλιμον αὐτοῖς γενέσθαι ὁρῶντες, ἠδυνήθησαν μιμεῖσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον ἀναχωρεῖν ἐπιχειροῦντες, εἰς δυσχωρίαν σφίσι κατέβησαν· καὶ ἐνταῦθα οἱ μὲν ταξιάρχοι, διὰ τὴν σφῶν ἀρετήν τινες ἐκ τῶν μικρῶν, ἄλλων ταγμάτων, τάξεων εἰς τὰς τοῦ τάγματος τούτου διαβεβηκότες, μὴ τότε, ἣν πρότερον ἐκέκτηντο, ἀρετῆς ἀποβάλοιεν δόξαν, γενναίως πάντες μαχόμενοι, ἀπέθανον. Τῶν δὲ ϛρατιωτῶν μέρος μὲν διὰ τῆς τούτων ἀρετῆς παραδόξως ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον διεσώθησαν· μέρος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κυκλωθέντες, κατεκόπησαν.

XLI. Τοῦτο δ' οἱ Γερμανοὶ πραξάμενοι, καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων αἱρεῖν χαράκωμα, ἐπειδὴ ἐκείνους ἐν αὐτῷ διασωθῆναι κατενόουν, οὐδεμίαν ἔτ' ἐλπίδα, ποιούμενοι, ἣν μὲν ἐν κρυπτῷ κατέθεντο λείαν, λαβόντες, πέραν τοῦ Ῥήνου πάλιν ἀνεχώρησαν· τοσοῦτος δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἀποχώρησιν τοῖς ἐν τῷ ϛρατοπέδῳ Ῥωμαίοις ἐνέπεσε φόβος, ὥϛ' ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πρὸς αὐτοὺς ὁ Γάϊος Βολοσῖνος μετὰ τῆς ἵππου παραγενόμενος, τὸν Καίσαρα μετὰ τοῦ ϛρατεύματος σῶον ἔρχεσθαι, οὐκ ἠδυνήθη πείθειν· ἀλλ' οὕτως ἅμα πάντας ὁ φόβος προκατέσχεν, ὥϛε σχεδὸν παραφρονοῦντες, πᾶσαν μὲν διαφθαρῆναι τὴν τοῦ Καίσαρος ϛρατιὰν, τὸν δὲ Βολοσῖνον μετὰ τῆς ἵππου ἔλεγον φεύγειν· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως πώποτε τῷ σφῶν ἐρύματι τοὺς Γερμανοὺς τολμῆσαι προσβάλλειν· τὸν μὲν φόβον τοῦτον ἡ τοῦ Καίσαρος ἄφιξις παντάπασιν ἠφάνισεν.

XLII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὴν τοῦ πράγματος μαθὼν ἀπόβασιν, ἓν μὲν τοῦτο μόνον ᾐτιάσατο, ὅτι τὰς σπείρας ὁ Κικέρων ἐκ τοῦ

χαρακώματος ἐξεπεπόμφει, οὐκ ἐπὶ ὀλίγῳ τοῦτο δεῆσαι ποιεῖν διδάσκων. Πολὺ δ' ἐν τῇ τῶν πολεμίων ταχίςῃ ἐφόδῳ, καὶ μάλιςα ἐν τῇ ἐκείνων ἀποχωρήσει (τοὺς μὲν γὰρ πολεμίους αὐτὸς ἀπὸ τῶν τοῦ ςρατοπέδου πυλῶν σχεδὸν ἀπετρόπει) τὴν τύχην δυνηθῆναι ἔγνω. Πάντων δὲ τούτων θαυμαςότερον τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ εἶναι· οἱ μὲν γὰρ Γερμανοὶ ἐπὶ τὸ τὴν τοῦ Ἀμβιόρυγος ληΐζεσθαι χώραν τὸν Ῥῆνον διαβάντες, ἔπειτα πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος ἀποτραπέντες χαράκωμα, τῷ Ἀμβιόρυγι ἰσχυρῶς ἐχαρίσαντο.

XLIII. Πολὺ δὲ Γάλλων ὁ Καῖσαρ συναθροίσας πλῆθος, τὴν τῶν Ἐβουρόνων ληΐζεσθαι χώραν πάλιν ὥρμησε· καὶ πάντοσε αὐτοὺς διαπέμπων, πάσας τε τὰς κώμας, καὶ πάντα τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐντύχοιεν, καίειν παρήγγειλεν· πολὺς μὲν ἐνταῦθα ἡλίσκετο λεία. Ὁ δὲ σῖτος οὐ μόνον ὑπὸ τοσούτου ἀνδρῶν πλήθους, καὶ τοσούτου ὑποζυγίων ὄχλου ἀνηλίσκετο, ἀλλὰ καὶ τῇ τε τοῦ ἔτους ὥρᾳ καὶ τοῖς ὄμβροις ἐξαισίοις τότε οὖσι, κατεκλίνετο, ὥς' εἴ τινες τῶν πολεμίων κρυβέντες τότε τὸν θάνατον ἀπέφυγον, οὗτοι ὅμως καὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατοῦ ἀποχωρήσαντος, ὑπὸ πάντων πραγμάτων ἐνδείας ἀπόλυντο· πολλάκις δὲ τότε συνέβη, τοσούτου πανταχόσε διαπεμφθέντος ἱππικοῦ, τοὺς αἰχμαλώτους, οὐχ ὅπως φεύγον θ' ἑωρακέναι τὸν Ἀμβιόρυγα, ἀλλὰ καὶ οὐδ' ἀφανῆ πω ἐκεῖνον οἴχεσθαι, βεβαιοῦν· ὥςε τοῦ αὐτὸν καταλαβεῖν ἐλπίδος ἀεὶ οὔσης, οἱ τῷ Καίσαρι τοῦτο ποιοῦντες μάλιςα οἰόμενοι χαρίζεσθαι, τὴν φύσιν ἀδιαλήπτῳ σχεδὸν ἐνίκων πόνῳ, καὶ ὀλίγου δεῆσαι τοῦ εὐτυχεςάτους γενέσθαι σφᾶς, ἀεὶ ἐνόμιζον. Ὁ δὲ δὴ Ἀμβιόρυξ ἔν τε ὀρῶν βήσσαις, καὶ ἐν ἄλλοις κρυφίοις διάγων τόποις, νυκτὸς τῷ σκότει κρυπτόμενος, ἐν ἄλλαις καὶ ἄλλαις ἐπλανᾶτο χώραις, οὐχ ὑπὸ πλειόνων ἢ τεσσάρων φρουρούμενος ἱππέων, οἷς μόνοις τὴν ἑαυτοῦ ἐπίςευε ζωήν.

XLIV. Τῷ μὲν οὖν εἰρημένῳ τρόπῳ τὴν τῶν Ἐβουρόνων ὁ Καῖσαρ δῃωσάμενος γῆν, μετὰ τοῦ ςρατοῦ, δύο μόνον ἀποβαλὼν σπείρας, εἰς πόλιν τῶν Ῥήμων, Δηροκοντίρην καλουμένην, ἀπεχώρησε, καὶ ἐν ταύτῃ πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδον

προειπὼν, περὶ τῆς τῶν Σενόνων τε καὶ τῶν Καρνούτων συνομοσίας ζήτησιν ἐποιήσατο· τόν τ' Ἄκκωνα ταύτης αἴτιον γενόμενον εὑρὼν, τοῦτον ὑπὸ τῆς πάντων εἰς θάνατον καταψηφισθέντα γνώμης, κατὰ τὸ τῆς πόλεως ἀρχαῖον ἦθος ἐκόλασεν· ἔνιοι δὲ τῶν ἐκείνου συνωμοτῶν, τὴν τοιαύτην φοβούμενοι κρίσιν, ἀπέφυγον· οὓς πυρός τε καὶ ὕδατος ὁ Καῖσαρ εἴρξας, δύο μὲν τῶν ταγμάτων ἐν τῇ τῶν Τρευΐρων, δύο δ' ἐν τῇ τῶν Λιγγόνων χώρᾳ, τὰ δὲ λοιπὰ ἐν πόλει τῶν Σενόνων, Ἀγενδίκῃ καλουμένῃ, διέταξεν. Ταῦτα δὲ ποιησάμενος αὐτὸς, καθ' ἃ καὶ πρότερον ἐνενοεῖτο, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τὸ συνόδους ποιεῖσθαι ἐπορεύθη.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΓΑΛΑΤΙΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ.

ΗΡΕΜΟΥΣΗΣ δὲ τῆς Γαλατίας, εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Καῖσαρ, κατὰ καὶ πρότερον διενοεῖτο, ἐπορεύθη· καὶ ἐνταῦθα μὲν τὸν Κλαύδιον φονευθῆναι ἔγνω· τὴν δὲ γερουσίαν ψηφίσασθαι μαθὼν, πάντας τοὺς τῆς Ἰταλίας νέους συνομνύειν, καταλογὴν ϛρατιωτῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν ἔγνω ποιεῖσθαι· περὶ τούτων δ' εὐθὺς εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπέων Γαλατίαν ἀγγελιῶν ἐλθουσῶν, αὐτοῖς ἐκεῖνοι προσπλάττουσι, καὶ ἃ ἐδόκει προσαιτεῖν τὸ πρᾶγμα, προστιθέασι· κατέχεσθαι δηλονότι ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τὸν Καίσαρα ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Ῥώμῃ θορύβου, καὶ μὴ δύνασθαι, τοσούτων οὐσῶν ἐκεῖ ϛάσεων, πρὸς τὴν ϛρατιὰν παραγένεσθαι· τῇ ἐλπίδι μὲν οὖν ταύτῃ οἱ Γάλλοι, ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις γένεσθαι σφᾶς πρότερον βαρύτατα φέροντες, τότε ἐπηρμένοι, ἐλευθερώτερον ἤδη, καὶ τολμηρότερον περὶ τοῦ πολέμου ἐβουλεύοντο· ἀμέλει συνόδους καθ' ἑαυτοὺς οἱ τῆς Γαλατίας ἄρχοντες προειπόντες, ἐν ὑλώδεσι καὶ κρυφίοις τόποις τὸ τοῦ Ἀκκωνος ἀνολοφύρονται πάθος, ταυτὸ σφίσι αὐτοῖς ἐπικρέμασθαι κίνδυνον διδάσκοντες· καὶ τὴν κοινὴν συμπάσης τῆς Γαλατίας ἀποδύρονται ξυμφοράν· πάσαις δ' ὑποσχέσεσι, καὶ πάσῃ τέχνῃ τοὺς τοῦ πολέμου ἀρξομένους ἐκζητοῦσι· καὶ ὑπὲρ τῆς πάσης τῆς Γαλατίας ἐλευθερίας τὴν σφῶν ζωὴν διακινδυνεύσοντας· τούτῳ δὲ πάντων μάλιϛα προνοητέον εἶναι ἔλεγον, πρὶν ἢ τὰ σφῶν

κρύφια βουλεύματα φανεροῦσθαι, ὅπως ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ϛρατιᾶς ὁ Καῖσαρ ἀποκλυσθῇ. Τοῦτο δὲ ῥᾴδιον ἔφασκον εἶναι, ὅτι οὔτε μὲν ἀπόντος τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τάγματα ἐκ τῶν χειμαδίων τολμῷεν ἐξιέναι, οὔτε γε δίχα φρουρᾶς τινος ἐκεῖνον μὴ δύνασθαι πρὸς τὴν ϛρατιὰν παραγίνεσθαι· τὸ σύμπαν δ' εἶναι κάλλιον ἔλεγον, μαχομένους σφᾶς ἐν παρατάξει ἀποθνήσκειν, ἢ τὴν παλαιὰν αὐτῶν κατὰ τὸν πόλεμον δόξαν, καὶ ἣν πρὸς τούτοις παρὰ τῶν πρόγονων παρειλήφεσαν ἐλευθερίαν, μὴ ἀπολαβεῖν.

II. Τούτων μὲν οὖν οὕτω λεχθέντων, ὑφίϛανται οἱ Καρνοῦτες, μηδένα κίνδυνον σφᾶς τῆς κοινῆς ἕνεκα ἐλευθερίας οὐκ ἀναδύσεσθαι, ἀλλ' ἐν τοῖς μάλιϛα τὸν πόλεμον χειροτονήσεσθαι· ὅτι δὲ τότε ὁμήρους ἀλλήλων πιϛοῦσθαι οὐκ ἠδύναντο, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα διασπαρῇ, τοὺς ἄλλους ᾔτουν, τὰ ϛρατιωτικὰ σημεῖα συναθροίσαντας (ὃς ὅρκος παρὰ τοῖς Γάλλοις ὁσίως διαφυλάττεται) περὶ τούτων σφίσιν ὅρκῳ πιϛὰ διδόναι, μὴ αὐτοὶ τοῦ πολέμου ἀρξάμενοι, ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐγκαταλειφθεῖεν· τότε μὲν οὖν ἐπαινεθέντων τῶν Καρνούτων, καὶ πάντων τῶν παρόντων ὅρκοις αὐτοὺς πιϛωσάντων, καὶ καιροῦ ἐπὶ τῷ τοῦ πολέμου ἄρχεσθαι ὁρισθέντος, διελύθη ἡ σύνοδος.

III. Ἐλθούσης δὲ δὴ τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας, οἱ Καρνοῦτες, ἡγουμένου αὐτῶν Κοτουάτου, καὶ Κονητοδούνου, ἐπὶ τὴν Γέναβον πόλιν ἀπὸ συγκειμένου ὥρμησαν· καὶ τοὺς ἐνταῦθα ὄντας πολίτας Ῥωμαίους πάντας, καὶ δὴ καὶ Γάϊον Φύσιον, καλὸν κἀγαθὸν ἱππέα Ῥωμαῖον, ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τοῖς ἐπιτηδείοις ἐπιϛαθέντα, φονεύσαντες, τὰ αὐτῶν χρήματα διήρπασαν. Τοῦτο δὲ τὸ πρᾶγμα εὐθὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν διεθρυλλήθη· ἐπειδὴ μὲν γὰρ διαβόητόν τι, καὶ σεμνὸν συμβῇ ἐν τῇ Γαλατίᾳ πρᾶγμα, τοῦτο κραυγῇ ἀλλήλοις διὰ τῶν ἀγρῶν σημαίνουσι· καὶ τὴν κραυγὴν ταύτην ἄλλοι καὶ ἄλλοι διαδεχόμενοι, τοῖς πλησίον ἀεὶ ὁμοίως σημαίνουσιν· ὃ καὶ τοτ' ἐγένετο· τὰ μὲν γὰρ ἐν τῇ Γενάβῳ ὑπὸ τὴν ἕω πεπραγμένα, πρὸς τοὺς Ἀρβέρνους ϛάδια ἐντεῦθεν ᾳϛο ἀφεϛῶτας, πρὶν ἢ τὴν πρώτην τῆς νυκτὸς διαγεγενῆσθαι φυλακὴν, διηγγέλθη.

IV. Ὁμοίῳ δὲ δὴ τρόπῳ καὶ παρὰ τοῖς Ἀρβέρνοις Βερκιγ-

γέτορυξ ὁ Κερτίλου, δυνατώτατος ἀνὴρ, οὗ ποτὲ ὁ πατὴρ πάσης τῆς Γαλατίας ἦρξε, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι τῆς βασιλείας ἐπείγετο, ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν ἐφόνευθη· οὗτος μὲν οὖν τοὺς ἑαυτοῦ συναγείρας ὑπηκόους, ῥᾳδίως αὐτοὺς εἰς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐπήγαγε· τὴν δ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴν οἱ Ἀρβέρνοι γνόντες, ἐπὶ τὰ ὅπλα συνῆλθον· αὐτὸς δὲ, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Βανιτίονος καλουμένου, καὶ ἄλλων τινῶν, μὴ διακινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολίτας αὐτῷ συμβουλευσάντων, εἰς χεῖρας μὲν αὐτοῖς οὐ συνέμιξε, καὶ ἐκ τῆς Γεργοβίας καλουμένης πόλεως ἐξεβλήθη· τῆς προτέρας δ' αὐτοῦ ὅμως γνώμης διὰ τοῦτ' οὐκ ἐπαύσατο, ἀλλὰ ληςῶν καὶ πενήτων ἀνδρῶν καταλογὴν ἐν τοῖς ἀγροῖς ποιούμενος, καὶ δύναμιν ἐκ τούτων πολλὴν συναγείρων, ὅςις τῶν ἐκ τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν ἀφικνεῖτο, τοῦτον οὕτω διατιθεὶς, ἀπεπέμπετο, ὥςε τὰ ἑαυτοῦ μᾶλλον, ἢ τὰ τῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν φρονεῖν, τῆς πάσης τῆς Γαλατίας κοινῆς ἐλευθερίας ἕνεκα τὰ ὅπλα λαμβάνειν παρακαλῶν· πολὺ δ' οὕτως συναλίσας εἰς ἓν ςράτευμα, τοὺς μὲν αὐτοῦ ἐχθροὺς, ὑφ' ὧν πρόσθεν ἐκ τῆς πόλεως ἐξεβέβλητο, τότε αὐτὸς ἐξήλασε· βασιλεὺς δ' ὑπὸ τῶν αὐτοῦ ἀναγορευθεὶς, πανταχόθεν εὐθὺς διαπέμπεται, ἑαυτῷ πείθεσθαι παρακαλῶν· καὶ εὐθὺς τούς τε Σενῶνας, καὶ τοὺς Παρισίους, καὶ τοὺς Πυκτῶνας, καὶ Καδούρκους, καὶ τοὺς Αὐλέρκους, καὶ τοὺς Λεμοβίκους, καὶ τοὺς Τυρῶνας, καὶ τοὺς Ἄνδας, καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τῷ Ὠκεανῷ οἰκοῦντας, πάντας ἀνέπεισε· καὶ ὑπὸ πάντων αὐτῶν ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ ἀναῤῥηθεὶς, ὁμήρους τὰς πόλεις ταύτας ᾔτησε, καὶ ςρατιώτας, ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας αὐτοὺς παρεῖναι κελεύων, ἐπήγγειλε· πόσα δὲ ἕκαςος οἶκος ὅπλα αὐτῷ παρέξοιτο, καὶ πόσα, ἐντὸς χρόνου τινὸς δέοι ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθῆναι, ὁρίσας, πρῶτον μὲν περὶ τὸ ἱππικὸν ἐσπούδασε, πολλὴν τῇ μεγάλῃ ἐπιμελείᾳ αὐςηρότητα προςιθέμενος, καὶ τῇ βαρύτητι τῆς τιμωρίας τοὺς ὀκνοῦντας ἠνάγκασεν· ἐπὶ μὲν γὰρ ἀδικήματι τινὶ, πυρὶ καὶ πάσαις ταῖς ἄλλαις βασάνοις ἐσχάτως αὐτοὺς βασανίσας, ἀπέκτεινε· κούφης δέ τοι αἰτίας τινὸς ἕνεκα, τὰ ὦτα αὐτοὺς ἀποτεμὼν, ἢ ὀφθαλμοὺς πηρώσας, εἰς τὴν πατρίδα ἐκείνους, τῷ

μεγέθει τῆς τιμωρίας τοὺς ἄλλους καταπλήξοντας, καὶ παραδείγματι αὐτοῖς ἐσομένους ἀπέπεμπε.

V. Ταύταις δὲ ταῖς βασάνοις ταχὺ ςράτευμα πολὺ συναγείρας, Λουκτήριον μὲν τὸν Καδοῦρκον, θρασύτατον ἄνδρα, μέρος τοῦ ςρατοῦ ἐκείνῳ ἐγχειρίσας, ἐπὶ τὴν τῶν Ῥουτηνῶν χώραν ἐπέμψατο· αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ μέρους εἰς τὴν τῶν Βιτουρίγων χώραν ἐνέβαλεν· οἱ δὲ δὴ Βιτούριγες τὴν ἐκείνου ἔφοδον μαθόντες, πρὸς τοὺς Ἐδουεῖς, ὧν ἦσαν ἐκ παλαιοῦ ὑπήκοοι, πρέσβεις ἐπέμψαντο, δεόμενοι συμμαχίας, ἵνα τοῖς πολεμίοις δύναιντο ῥᾷον ἀντέχειν· οἱ μὲν οὖν Ἐδουεῖς, τῶν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐνταῦθα πρὸς τὴν ςρατιὰν καταλελειμμένων ὑποςρατηγῶν αὐτοῖς συμβουλευσάντων, πεζικήν θ' ἱππικήν τ' ἐπὶ τὴν τῶν Βιτουρίγων ἐπέμψαντο βοήθειαν· οὗτοι δὲ πρὸς τῷ Λίγηρι ποταμῷ, τῷ τοὺς Βιτούριγας ἀπὸ τῶν Ἐδουέων διορίζοντι ἀφικόμενοι, ὀλίγας ἐκεῖ ἡμέρας διατρίψαντες, τὸν ποταμὸν διαβαίνειν οὐ τολμήσαντες, εἰς τὴν πατρίδα ἐπανῆλθον· καὶ τοῖς τοῦ Καίσαρος ἀπήγγειλαν ὑποςρατηγοῖς, τὴν τῶν Βιτουρίγων ἀπιςίαν δείσαντας σφᾶς ἐπανακεχωρηκέναι· τοὺς μὲν γὰρ Βιτούριγας βουλεύσασθαι, τῇ μὲν αὐτοὺς, τῇ δὲ τοὺς Ἀρβέρνους σφίσιν ἐν τῇ διαβάσει τοῦ ποταμοῦ ἐπιτίθεσθαι· πότερον δὲ τῆς αἰτίας ταύτης, ἣν τοῖς ὑποςρατηγοῖς ἀπήγγειλαν, ἢ ἄλλης τινος ἕνεκα ταῦτα ἔπραξαν, τοῦτο μὲν ἀσαφές. Οἱ δὲ δὴ Βιτούριγες εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκείνων ἄφοδον, τοῖς Ἀρβέρνοις συμμαχίαν ἐποιήσαντο.

VI. Τούτων δὲ ταχὺ τῷ Καίσαρι ἐν τῇ Ῥώμῃ διαγγελθέντων, ἐκεῖνος εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπέων Γαλατίαν, ἐπειδὴ τὴν ἐν τῇ Ῥώμῃ ςάσιν ὁ Γναῖος Πομπήϊος τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει καθεςάκει, εὐθὺς ἐπορεύσατο. Ἐνταῦθα δὲ μεγάλῃ συνείχετο ἀπορίᾳ, πῶς δύναιτο ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ςρατιὰν αὐτοῦ παραγένεσθαι· εἰ μὲν γὰρ τὰ τάγματα εἰς τὴν ἐπαρχίαν πρὸς ἑαυτὸν παρακαλοῖ, ἐν τῇ ὁδῷ αὐτὰ μαχεῖσθαι ἑώρα· εἰ δὲ πρὸς τὸ ςράτευμα αὐτὸς βούλοιτο ἰέναι, οὐδὲ τοῖς τότε ἠρεμεῖν δοκοῦσιν ἑαυτὸν ἀσφαλῶς ἐγχειρίσαι ἐτόλμα.

VII. Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Λουκτήριος ἐπὶ τοὺς

Ῥουτηνοὺς (ὡς ἤδη εἴρηται) ὑπὸ τοῦ Βερκιγγετόρυγος πεμφθεὶς, τὴν μὲν πόλιν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἀρβέρνους παρέστησεν· ἐπὶ δὲ τοὺς Νιτιόβριγάς τε, καὶ τοὺς Γαβαλοὺς προελθὼν, ὁμήρους παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἔλαβε, καὶ πολὺ προσαθροίσας στράτευμα, ἐντεῦθεν κατὰ τὴν Ναρβῶνα πόλιν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων παριέναι ἐπαρχίαν ἐπεχείρησεν· ὃ μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πᾶσι τοῖς ἄλλοις πράγμασι τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν πορεύεσθαι πρόσθεν ἐποιήσατο· καὶ ἐνταῦθα ταχὺ παραγενόμενος, αὐτοὺς μὲν ἤδη ἀποροῦντας παρεμυθήσατο, καὶ ἐν τῇ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ῥουτηνῶν οἰκούντων, καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀρεκομικῶν, καὶ τῶν Τολοσατῶν, καὶ τῶν Βόλκων, καὶ πάντων τῶν ἄλλων περὶ τὴν Ναρβῶνα οἰκούντων χώρᾳ, ὅτι πλησίον τῶν πολεμίων ἦσαν οἱ τόποι οὗτοι, φρουρὰς ἐγκατέστησε· καὶ μέρος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ στρατιᾶς, καὶ τὸ, ὃ παραπληρώματος χώρᾳ ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλατίαν ἠγηόχει, στράτευμα ἐπὶ τὴν τῶν Ἑλβίων χώραν πλησίον τοῖς Ἀρβέρνοις οἰκούντων, ἐπέμψατο.

VIII. Ταῦτα δὲ ποιησάμενος, καὶ τὴν τοῦ Λουκτηρίου ὁρμὴν ἤδη ἐπισχὼν, ἐπικίνδυνον εἶναι τότε τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐμβάλλειν ἡγουμένου, εἰς τὴν τῶν Ἑλβίων χώραν ἀπῆλθε· καίπερ τοῦ Γεβέννα ὄρους, ὃ τοὺς Ἀρβέρνους ἀπὸ τῶν Ἑλβίων ἀποχωρίζει, διά τε τὴν τῆς τοῦ ἔτους ὥρας χαλεπότητα, καὶ διὰ τὸ τῆς χιόνος πλῆθος, τῆς ὁδοῦ αὐτὸν ἀποκωλύοντος, ὅμως ἓξ πόδας τὴν χιόνα τὸ βάθος διορύξας, καὶ τὰς ὁδοὺς οὕτως ὁδοποιησάμενος, σὺν μεγάλῃ τῶν στρατιωτῶν σπουδῇ, εἰς τὴν τῶν Ἀρβέρνων παρεγένετο χώραν· καὶ αὐτοῖς ἐξ οὐ προειδότος ἐπιπεσὼν (σφᾶς μὲν γὰρ τῷ Γεβέννᾳ, ὡς τινὶ τείχει κρατύνεσθαι ἡγοῦντο, ὅτι οὐδεὶς ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ διὰ τοῦ ὄρους τούτου κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους πώποτε ἐπεπόρευτο) τοῖς ἱππεῦσι τοῖς ἑαυτοῦ παρήγγειλε, ὅτι μάλιστα κατὰ τὴν χώραν εὐρύνεσθαι, καὶ ἐν τοῖς πεδίοις καταθεῖν, καὶ ὅτι δυνήσοιντο πλεῖστον τοῖς πολεμίοις ἐμβάλλειν φόβον· αὗται δὲ τῷ Βερκιγγετόρυγι ταχὺ αἱ ἀγγελίαι ἦλθον· ὃν ἔμφοβοι οἱ Ἀρβέρνοι πάντες περιστάντες, σφίσιν ἐπικουρεῖν ἱκέτευον, καὶ μὴ ὑπερορᾶν σφᾶς ὑπὸ τῶν πολεμίων πορθουμένους, ἐπειδὰν πολέμαρχος ὑπὸ

τῶν Γάλλων πάντων εἰρημένος εἴη. Τούτων μὲν ταῖς δεήσεσι παροτρυνθεὶς ὁ Βερκιγγέτορυξ, ἐκ τῶν Βιτουρίγων εἰς τοὺς Ἀρβέρνους μετεςρατοπεδεύσατο.

IX. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν τῇ ἐκείνων χώρᾳ δύο μόνον ἡμέρας ἀναλώσας, ταῦτα τὸν Βερκιγγετόρυγα ποιήσειν λογιζόμενος ἀπὸ τῆς μὲν ςρατιᾶς, τοῦ ἀναπλήρωμά τε καὶ ἵππον συναθροίζειν ἕνεκα, ἀπῆλθε· τὸν δὲ νεανίσκον Βροῦτον τοῖς ἱππεῦσιν ἐπιςήσας, παρήγγειλεν αὐτῷ τοὺς ἱππέας κατὰ τοὺς ἀγροὺς ὡς εὐρύτατα διαφιέναι καταθεῖν, ἑαυτὸν ἐπιμελήσεσθαι φήσας, ὅπως μὴ πλεῖον δοιοῖν ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ ςρατεύματος ἀπῇ· ταῦτα δ' οὕτω ποιησάμενος, πάντων τῶν αὐτοῦ ἀπροσδοκήτων, ὡς ἠδύνατο τάχιςα ἐν τῇ Βιέννῃ παρεγένετο· καὶ νέᾳ ἵππῳ ἐκεῖ περιτυχὼν, ἣν ὀλίγῳ πρόσθεν ἐνταῦθα ἐπεπόμφει, διὰ τῆς τῶν Ἐδουέων χώρας εἰς τὴν τῶν Λιγγόνων, ὅπου ἦσαν δύο τάγματα χειμάζοντα, ἐπορεύσατο, οὔτε ἡμέρας, οὔτε γε νυκτὸς τὴν πορείαν διαλείπων, ἵνα εἴ τι περὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας οἱ Ἐδουεῖς βουλεύοιντο, τῇ ταχύτητι αὐτοὺς προλάβοι. Ἐν δὲ τῇ τῶν Λιγγόνων χώρᾳ παραγενόμενος, πρὸς τὰ λοιπὰ τάγματα διεπέμψατο, καὶ εἰς ἓν πρότερον αὐτὰ πάντα συνήθροισε, πρὶν ἢ περὶ τῆς αὐτοῦ ἀφίξεως τοὺς Ἀρβέρνους γνῶναι. Ταῦτα δὲ γνοὺς ὁ Βερκιγγέτορυξ, εἰς τὴν τῶν Βιτουρίγων χώραν τὸν ςρατὸν πάλιν ἀπήγαγε, καὶ ἐντεῦθεν ὁρμήσας, πόλιν τῶν Βοΐων, Γεργοβίνναν καλουμένην, οὓς ἐν τῇ Ἐλβητικῇ μάχῃ ἡττηθέντας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Καῖσαρ κατοικίσας τοῖς Ἐδουεῦσι παρεδεδώκει, αἱρεῖν ἐπεχείρησεν.

X. Ὅ τῷ Καίσαρι πρὸς τὸ βουλεύεσθαι μεγάλην παρεῖχεν ἀπορίαν, πότερον τὰ τάγματα τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος ἐν τοῖς χειμαδίοις καταλείπῃ, ἢ ταχύτερον τῆς συνηθείας ἐκ τῶν χειμαδίων αὐτὰ ἐξαγάγῃ· ἂν μὲν γὰρ αὐτὰ καταλείπῃ, ἐδεδίει, μὴ πάντων τῶν τοῖς Ἐδουεῦσιν συμμάχων ἀνῃρημένων, πᾶσα ἡ Γαλατία (αὐτὸν τοῖς φίλοις κινδυνεύουσι μὴ βοηθοῦντα ὁρῶσα) ἀπ' αὐτοῦ ἀποςῇ· ἂν δ' ἐξάγαγῃ, μὴ δι' ἔνδειαν σίτου ἀμηχανήσῃ, ὑπερεφοβεῖτο· πάντα δ' ἐπιμελῶς διασκεψάμενος, τοῖς φίλοις βοηθῶν, ἐσχάτην ἀπορίαν ὑποδύεσθαι μᾶλλον προείλετο,

ἢ τοσαύτην ἀδοξίαν ἔχειν, τὰς πάντων τῶν συμμάχων γνώμας ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποτρεψάμενος. Τοὺς Ἐδουεῖς τοιγαροῦν ἐπιτήδεια τῇ ἑαυτοῦ ςρατιᾷ πορίζειν παρακαλέσας, ἀγγέλους μὲν πρὸς τοὺς Βοΐους, ἑαυτὸν ὡς οὔπω παρεῖναι διδάξοντας, καὶ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν θρασέως ὑπομένειν ἐροῦντας, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχους ἀεὶ διαμένειν παρακαλέσοντας, προέπεμψεν· αὐτὸς δὲ δύο ἐν τῇ Ἀγενδίκῳ πόλει τάγματα, καὶ μετ' αὐτῶν τὰ τοῦ ςρατοῦ παντὸς σκευοφόρα καταλιπὼν, ἐπὶ τὴν τῶν Βοΐων βοήθειαν ἀπῆλθε.

XI. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ πρὸς πόλιν τῶν Σενόνων, Βελαυνόδουνον καλουμένην, παραγενόμενος, ὄπισθεν ἑαυτοῦ μηδένα ποιεῖσθαι πόλεμιον βουλόμενος, ἵνα ῥᾷον τῇ ἑαυτοῦ ςρατιᾷ δύνηται τὰ ἐπιτήδεια παρασκευάζειν, προσβάλλειν αὐτῇ διενοήθη· καὶ ἐν δύο ἡμέραις αὐτὴν περιςαυρωσάμενος, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ πεμφθέντων παρ' αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως περὶ εἰρήνης πρέσβεων, τὰ ὅπλα ἑαυτῷ ἀποφέρειν, τούς τε ἵππους ἄγειν, καὶ ἑξακοσίους ὁμήρους δοῦναι, τοῖς πολίταις ἐπέταξε· καὶ τούτων μὲν ἐπιμελησόμενον Γάϊον Τρηβόνιον, ἕνα τῶν ὑποςρατηγῶν, κατέλιπεν. Αὐτὸς δὲ ὅτι τάχιςα πορεύεσθαι βουλόμενος, ἐπὶ τὴν Γέναβον, πόλιν τῶν Καρνούτων, ὥρμησεν· οἱ δὲ Καρνοῦτες, πολιορκεῖσθαι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὴν Βελλονόδουνον πόλιν τότε πρῶτον αὐτοῖς ἀγγελθέντος, τὸν Καίσαρα ἐπὶ πλεῖον περὶ ταῦτα διατρίψειν ἡγούμενοι, φρουρὰν, ἣν εἰς τὴν Γέναβον πέμποιεν, παρεσκεύαζον. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ πρὸς ταύτην μετὰ δύο ἡμέρας ἀφίκετο· καὶ πρὸ τῆς πόλεως ςρατοπεδευσάμενος, καὶ ὅτι ἤδη ἡ νὺξ ἐπλησίαζε, εἰς τὴν ὑςεραίαν τὴν πρὸς τὴν πόλιν προσβολὴν ἀνεβάλλετο, καὶ ὧν πρὸς τὰ τοιαῦτα ἔδει, τοῖς ςρατιώταις παρήγγειλεν παρασκευάζεσθαι· ὅτι δὲ ἐν τῇ Γενάβῳ ἐπὶ τῷ Λίγηρι ποταμῷ γέφυρα ἐπῆν, φοβηθεὶς, μή που ἐκ νυκτὸς οἱ πολῖται ἀποδράσοιεν, δύο τάγματα ἐν ὅπλοις προφυλακεῖν παρήγγειλεν· οἱ δὲ δὴ Γέναβοι νυκτὸς ἠρέμα ἐκ τῆς πόλεως ἐξελθόντες, τὸν ποταμὸν διέβαινον. Τῶν δὲ κατασκόπων τῷ Καίσαρι ταῦτα ἀπαγγειλάντων, αὐτὸς τὰς τῆς πόλεως πύλας κατακαύσας, τὰ μὲν προφυλακοῦντα δύο τάγματα εἰς τὴν πόλιν εἰσεπέμ-

ψατο, καὶ αὐτῆς κρατήσας (τῶν πολεμίων πάντων, ἐκτὸς ὀλίγων, καταληφθέντων, ὅτι τὸ τῆς γεφύρας ϛενὸν αὐτοὺς ἀθρόους ἰέναι ἀπεκώλυε) τοῖς ϛρατιώταις ἀφῆκε διαρπάζειν· αὐτὴν δὲ κατακαύσας, πέραν τοῦ Λίγηρος τὸ ϛράτευμα διεβίβασε, καὶ εἰς τὴν τῶν Βιτουρίγων χώραν ἐνέβαλεν.

XII. Ὁ δὲ δὴ Βερκιγγέτορυξ τὴν τοῦ Καίσαρος ἔφοδον γνοὺς, τῆς πολιορκίας παυσάμενος, ἐκείνῳ ἀπήντα· ἔτυχε δὲ τότε ὁ Καῖσαρ Νοβιοδούνῳ, πόλει τῶν Βιτουρίγων, ἐν τῇ αὐτοῦ ὁδῷ κειμένῃ, προσβαλών. Ἐκ ταύτης δὲ πρέσβεων πρὸς τὸν Καίσαρα, τοῦ συγγνώμην αἰτεῖν ἕνεκα, πεμφθέντων, ὁ μὲν Καῖσαρ τῇ συνήθει, δι' ἧς τὰ πολλὰ κατώρθου, χρώμενος αὐτοῦ ὀξύτητι, τὰ μὲν ὅπλα, καὶ τοὺς ἵππους παραδοῦναι, καὶ ὁμήρους ἄγειν, τοῖς πολίταις ἐπήγγειλε· μέρους δὲ ἤδη τῶν ὁμήρων δοθέντων, καὶ τῶν λοιπῶν πρασσομένων, καὶ τινῶν τῶν Ῥωμαίων ταξιάρχων, τοῦ τὰ ὅπλα λαμβάνειν ἕνεκα, εἰς τὴν πόλιν μετ' ὀλίγων ϛρατιωτῶν εἰσιόντων, ἡ μὲν τοῦ Βερκιγγετόρυγος ἵππος, τῆς αὐτοῦ φάλαγγος προϊοῦσα, πόῤῥωθεν ἐκ τῆς πόλεως ὤφθη· ἣν τάχιϛα οἱ πολῖται ἰδόντες, καὶ ἐν ἐλπίδι τινος βοηθείας γενόμενοι, κραυγὴν ἄραντες, ἐπί τε τὰ ὅπλα τρέχειν, καὶ τὰς πύλας φράττειν, καὶ ὁπλιτῶν τὸ τεῖχος ἀναπληροῦν ἤρξαντο. Οἱ δὲ δὴ εἰς τὴν πόλιν, τοῦ τὰ ὅπλα λαμβάνειν ἕνεκα, εἰσίοντες, ἐκ τούτων τοὺς Γάλλους νεωτερίζειν τι ἐννοούμενοι, τὰ ξίφη ἐσπασμένοι, τὰς τῆς πόλεως πύλας κατέσχον, καὶ σώους εἰς τὸ ϛρατόπεδον, οὓς μετ' αὐτῶν ἠγηόχεσαν, πάντας ϛρατιώτας ἀνήγαγον.

XIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὴν ἑαυτοῦ ἵππον, ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου ἐξιοῦσαν, τῇ τῶν πολεμίων ἵππῳ ἱππομαχεῖν παρήγγειλε, καὶ πονοῦσιν ἤδη τοῖς ἑαυτοῦ τετρακοσίους ἱππέας Γερμανοὺς, οὓς ἀεὶ μεθ' ἑαυτοῦ ἔχειν εἰώθει, εἰς ἐπικουρίαν ἐπέμψατο· τούτους δ' οὐκ ἐδέξαντο οἱ Γάλλοι, ἀλλ' εἰς φυγὴν τραπέντες, καὶ πολλοὺς τῶν σφετέρων ἀποβαλόντες, πρὸς τὴν τοῦ Βερκιγγετόρυγος ἀνεχώρησαν φάλαγγα· τούτου δε γενομένου πάλιν οἱ πολῖται φοβηθέντες, τοὺς τὸν ὄχλον θορυβήσαντας συλλαβόντες, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀπήγαγον, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐκείνῳ προσεχώρη-

σαν. Ταῦτα δ' ὁ Καῖσαρ καταπραξάμενος, πρὸς πόλιν τῶν Βιτουρίγων μεγίστην τὲ, καὶ ὀχυρωτάτην, καὶ ἐν καλῇ γῇ κειμένην, ὥρμησεν, ἣν ταύτης ἐγκρατὴς γένοιτο, ῥᾳδίως τοὺς Βιτούριγας ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσεσθαι ἡγούμενος.

XIV. Ὁ δὲ δὴ Βερκιγγέτορυξ τοσούτων αὐτῷ συμβησασῶν ἀτυχιῶν, τῆς Βελαυνοδούνου, καὶ τῆς Γενάβου, καὶ τῆς Νοβιοδούνου, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἱρεθεισῶν, ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ἔλεξε τοιάδε. Ἄνδρες συστρατιῶται, ἄλλῳ τινὶ, ἢ πρόσθεν, τρόπῳ τοῖς Ῥωμαίοις πολεμεῖν ἡμᾶς ἀνάγκη· καὶ πρῶτον μεν πάσῃ μηχανῇ ἡμῖν τοῦτο ἐπιχειρητέον, ἐκείνους τῶν προνομιῶν ἀποκωλύειν· εὐπορουμένοις δ' ἱππικῷ ἡμῖν τοῦτο πάνυ ῥᾴδιον, καὶ πρὸς τούτοις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καιροῦ βοηθουμένοις· ὁ μὲν γὰρ χιλός πως ἤδη τεθέρισται· ὥστε ἐκείνοις ἐπὶ τὰς κώμας, τοῦ προνομεύειν ἕνεκα, ἐξιτέον ἐστι· τοὺς δ' ἐξιόντας οἱ ἡμέτεροι ἱππεῖς ἐν τῇ ὁδῷ ῥᾳδίως δυνήσονται διαφθείρειν· ἔπειτα δ' (εἴπερ γε σωτηρίας ἕνεκα τῶν χρημάτων ἀμελεῖν χρὴ) συμβουλεύω ἐγὼ, τὰς κώμας τε πάσας, καὶ τὰ οἰκοδομήματα πάντα τοσοῦτον ἀπὸ τῆς Βοΐας κάειν, ὅσον τοὺς Ῥωμαίους τοῦ προνομεύειν ἕνεκα ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου δυνήσεσθαι προϊέναι τεκμαίρεσθαι ἐστί· τούτων δ', ἔφη, οὕτως ἐχόντων, ἡμεῖς μὲν ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης, ὅπου ὁ πόλεμος ἔσεται, τὰ ἐπιτήδεια λαμβάνοντες, ἀφθονίαν αὐτῶν ἕξομεν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἢ τὴν ἔνδειαν ταύτην ὑποφέρειν μὴ δυνήσονται, ἤγουν πολὺ κινδυνεύοντες μακρὰν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἐξιᾶσι· οὐδὲν δέ μοι διαφέρειν δοκεῖ, ἢ αὐτοὺς ἀποκτείνειν, ἢ τῶν σκευοφόρων ἀποστερεῖν· ἃ ἂν ἀποβαλόντες, πολεμοῦντες ζῆν μὴ δυνήσονται· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰς οὐχ οὕτως ὀχυρὰς, ὥστε ἀπὸ παντὸς κινδύνου τῶν πολεμίων ἀσφαλεῖς εἶναι, κάειν πόλεις χρὴ, μὴ ἡμῖν αὐτοῖς πρὸς τὸ κακύνεσθαι ἀναχώρησις, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις λείας χώρα πρὸς τὸ ἐντεῦθεν τὰ ἐπιτήδεια λαμβάνειν γένωνται· εἰ δὲ τοῦτο αἰσχρόν τε, καὶ βαρὺ δοκεῖ, κατανοεῖτε, ἔφη, ὡς πολὺ αἰσχρότερόν τε, καὶ βαρύτερον νομίζειν χρὴ ὑμᾶς, τὸ τοὺς πολεμίους τὰς ὑμῶν γυναῖκας καὶ παῖδας εἰς δουλείαν ἀγαγόντας, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀποκτείνειν ἃ πάντα συμβαίνειν ἀνάγκη ἐστὶ τοῖς ἡττωμένοις. Ὁ μὲν οὖν Βερκιγγέτορυξ τοσαῦτ' εἶπεν.

XV. Πάντων δὲ τῶν παρόντων τὴν ἐκείνου γνώμην ἐπαινεσάντων, πλεῖον ἢ εἴκοσι πόλεις τῶν Βιτουρίγων ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐκαύθησαν· ταυτὸ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις ὁμοίως ἐποιεῖτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ πυρὰ πανταχόθεν ἐφαίνετο· ὃ καίπερ πάντες βαρύτατα φέροντες, ὅμως τούτῳ παρεμυθοῦντο, ὅτι νικήσαντες εὐθὺς, ἃ ἀπέβαλον, ἀπολήψεσθαι ἤλπιζον· πάντων δ' ἐν τῇ κοινῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῆς Ἀβαρίκου πόλεως βουλευομένων, πότερον αὐτὴν κάειν, ἢ διαφυλάττειν ἄμεινον εἴη, οἱ Βιτούριγες πρὸς τοὺς πόδας τῶν παρόντων Γάλλων παντῶν προσπεσόντες, ἐδέοντο μὴ τὴν καλλίστην σχεδὸν τῆς Γαλατίας συμπάσης πόλιν, φυλακήν τε καὶ κόσμον τῇ σφέτερᾳ πόλει οὖσαν, αὐτόχειρες κάειν ἀναγκασθήσοιντο· ῥᾳδίως αὐτὴν διαφυλάξειν λέγοντες· ἕλει μὲν γὰρ, καὶ ποταμῷ πάντοθεν περιέχεσθαι, καὶ στενοτάτην μόνον εἴσοδον μίαν ἔχειν· ἐκείνοις μὲν οὖν συγγνώμην αἰτοῦσι (πρῶτον μὲν μεταπείθοντος τοῦ Βερκιγγετόρυγος, ἔπειτα δὲ, αὐτῶν δεομένων, καὶ διὰ τὸ πάντων τῶν Γάλλων ἔλεος, συγχωροῦντος) συγγνόντες, ἱκανοὺς τῆς πόλεως ἀπομάχους ἐξεῖλον.

XVI. Ὁ δὲ δὴ Βερκιγγέτορυξ ἐλάσσονι τοῦ εἰωθότος ὁδῷ τῷ Καίσαρι ἐφείπετο, καὶ ἐν ἑλώδει τὲ καὶ δρυμώδει τόπῳ ὀχυρῷ στρατοπεδευσάμενος, ἐντεῦθεν διὰ κατασκόπων τινῶν τὰ πρὸς τῇ πόλει καθ' ἑκάστην ὥραν πραττόμενα πάντα ἐγίνωσκε, καὶ ἃ πράττεσθαι θέλοι, παρήγγειλε· τοὺς δὲ Ῥωμαίους, ὅτε ἐπὶ τὰς προνομὰς ἐξίοιεν παρατηρῶν, διεσπαρμένοις αὐτοῖς, ὁπότε πόῤῥω τοῦ ἄλλου στρατεύματος ἀναγκαίως προΐοιεν, ἐπέκειτο, καὶ πολλὰ αὐτοὺς ἐκακούργει, καίπερ τῶν Ῥωμαίων ἐφ' ὅσον ἠδύναντο προνοούντων, τοῦ ἐν ἀορίστοις καιροῖς, καὶ δι' ὁδῶν διαφόρων ἰέναι.

XVII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ταύτῃ τῆς πόλεως, ᾗ διαλιπόντος τε τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ἕλους, στενὴ ἦν τις εἴσοδος, στρατοπεδευσάμενος, χῶμά θ' ἡτοίμαζε, καὶ μηχανὰς ἐποίει, δύο τε πύργους κατεσκεύαζε· τὴν μὲν γὰρ πόλιν κύκλῳ περιτειχίζειν ἡ τοῦ τόπου φύσις οὐκ εἴα. Τοὺς δὲ Βοΐους ἐν τούτῳ, καὶ τοὺς Ἑδουεῖς τὰ ἐπιτήδεια τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ πορίζειν παραινῶν, οὐκ ἐπαύετο·

ὧν οἱ μὲν Ἐδουεῖς οὐδεμίαν τούτου ἐπιμέλειαν ποιούμενοι, οὐ πολλὴν ὠφέλειαν παρεῖχον· οἱ δὲ Βόϊοι, ὅτι τε οὐ πολλὰ εἶχον χρήματα, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἦν ὀλίγη, ἃ εἶχον, εὐθὺς ἀνήλωσαν. Ἐν πολλῇ δ' ἀπορίᾳ, διά τε τὴν τῶν Βοΐων ἔνδειαν, καὶ τὴν τῶν Ἐδουέων ἀμέλειαν, καὶ διὰ τὸ πρὸς τούτοις, ὡς καὶ ἤδη εἴπομεν, πάντα τὰ οἰκοδομήματα ὑπὸ τῶν Γάλλων καυθῆναι, καταςάντος τοῦ τῶν Ῥωμαίων ςρατεύματος, ὥςε τοὺς ςρατιώτας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας σῖτον οὐκ ἔχειν, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν πόῤῥωτάτω κωμῶν ἀγομένοις βοσκήμασιν ἐσχάτῃ ἀπορίᾳ ἐγκαρτερεῖν, οὐδεὶς ὅμως τῶν ςρατιωτῶν ἔπος τι, τοῦ τε μεγέθους τῶν Ῥωμαίων, καὶ τῶν ἔμπροσθεν αὐτῶν νικῶν ἀνάξιον, εἰπεῖν ἠκούσθη· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦ Καίσαρος, εἰ βαρέως τὴν ἀπορίαν ταύτην φέροιεν, παύσεσθαι τῆς πολιορκίας, λέγοντος αὐτοῖς, σύμπαντες αὐτοῦ, μὴ τοῦτο ποιήσειε, ἐγκειμένως ἐδέοντο τοιούτους μὲν σφᾶς περὶ ἐκεῖνον πολλὰ ἔτη σφῶν ςρατηγησάμενον διαγεγενῆσθαι λέγοντες, ὥςε οὐδεμίας ἀδοξίας ἀξίους γενέσθαι, καὶ οὐδαμόθεν ἀπράκτους ἀποχωρεῖν· τοῦτο δ' ἀδοξίας σφᾶς χώρᾳ ἕξειν ἔφασαν, ἢν τῆς πολιορκίας παυσάμενοι ἐντεῦθεν ἀποχωρῶσιν· ἐσχάτην μὲν γὰρ ἀπορίαν ὑποφέρειν, καὶ ἐνταῦθα σύμπαντες κατακεκόφθαι προαιρεῖσθαι, ἢ τοῖς ἐν τῇ Γενάβῳ αἰσχρῶς ὑπὸ τῶν Γάλλων φονευθεῖσι πολίταις Ῥωμαίοις μὴ ἐναγίζεν. Ταῦτα δὲ καὶ τοῖς λοχαγοῖς, καὶ τοῖς ταξιάρχοις ἔλεγον, ἵν' αὐτοὶ τῷ Καίσαρι ἀπαγγείλωσιν.

XVIII. Ἤδη δὲ τοῦ τῆς πόλεως τείχους οἱ τῶν Ῥωμαίων πύργοι ἐπλησίαζον, καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν Βερκιγγετόρυγα πάντα, ὃν εἶχε, χιλὸν ἐξαναλώσαντα, ἐγγύτερον μὲν τῆς Ἀβαρίκου πόλεως μεταςρατοπεδεύσασθαι, ἐκεῖνον δὲ ὅπου τῇ ὑςεραίᾳ τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ χιλὸν πορεύσεσθαι ἡγεῖτο, ἐνταῦθα σὺν πάσῃ τῇ ἵππῳ, καὶ εὐζώνοις τισὶν ἀνδράσι, μετὰ τῶν ἱππέων μάχεσθαι εἰωθόσι, ἐνέδραν καθίσαι, παρὰ τῶν κατασκόπων μαθὼν, ἀμφὶ μέσας νύκτας σιγῇ μετὰ τοῦ ςρατεύματος ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἑαυτοῦ ἐξελθὼν, ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων πρωῒ ἀφικνεῖται. Οἱ δὲ Γάλλοι διὰ τῶν κατασκόπων τάχιςα τὴν ἐκείνου ἐφόρμησιν γνόντες, τὰ μὲν σκευοφόρα σφῶν, καὶ τὰς ἁμάξας εἰς δασύτατα

δρυμὰ συνήθροισαν· τὴν δὲ ϛρατιὰν πᾶσαν ἐν ὄρει ὑψηλῷ τε καὶ καταφανεῖ εἰς μάχην παρέταξαν. Τοῦτο δ' ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, τὰ μὲν σκευοφόρα εἰς ἕνα τόπον συνήθροισε, τοῖς δὲ ϛρατιώταις τὰ ὅπλα λαμβάνειν παρήγγειλε.

XIX. Ἦν δὲ πάντοθεν τὸ ὄρος καταπρανὲς, καὶ κύκλῳ ἕλει τινὶ δυσβάτῳ, οὐκ εὐρυτέρῳ πεντήκοντα ποδῶν, περιείχετο. Καὶ ἐν τούτῳ μὲν οἱ Γάλλοι τὰς γεφύρας διαλύσαντες, τῇ τοῦ τόπου φύσει θαῤῥοῦντες κατέμενον, κατ' ἔθνος τε, καὶ κατὰ πόλεις μερισθέντες, πάσας τὰς τούτου τοῦ ὄρους κορυφὰς ἐφρούρουν, οὕτω τὴν γνώμην παρεσκευασμένοι, ὡς ἂν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ἕλος τοῦτο διαβαίνειν ἐπιχειρήσειαν, αὐτοῖς περὶ τὴν διάβασιν ἐπιτίθεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἄνωθεν τόπων αὐτοὺς πιέζεσθαι· ὥϛε τὴν μὲν πλησιότητα τοῦ τόπου ὁρῶν ἄν τις, ἐκείνους ἐξ ἴσου ἑτοίμους ἂν φαίη εἶναι μάχεσθαι· τὴν δὲ ἀνισότητα τοῦ τόπου κατανοῶν, ἐκείνους ματαίᾳ μόνον ἀλαζονίᾳ σφᾶς ἐπιδεικνύειν γνοίη. Ἀθυμοῦντας δὲ τοὺς ἑαυτοῦ ϛρατιώτας ὁ Καῖσαρ, ὅτι οὕτω δι' ὀλίγου διαϛήματος τῆς σφῶν ὄψεως οἱ πολέμιοι ἀνέχεσθαι τολμῷεν, καὶ τὸ σύνθημα αἰτοῦντας τῆς μάχης, παραμυθούμενος, ἔλεγε πολλὰ διδάσκων ὡς ἄνευ τοῦ πολλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν θανάτου ἀδύνατον εἴη τότε σφίσι νικᾷν· ὁρῶν δ' αὐτοὺς τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἕνεκα οὐδένα βουλομένους κίνδυνον ἀναδύεσθαι, ἄξιος εἶναι ἔφη τοῦ ἀδικώτατος κρίνεσθαι, ἢν μὴ τοῦ ἑαυτοῦ ἐπαίνου τὴν αὐτῶν ζωὴν περὶ πλείονος ποιήσῃ. Οὕτω μὲν οὖν τοὺς ϛρατιώτας παραμυθησάμενος, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀπήγαγεν ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον, τά τ' ἄλλα, τὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν, παρεσκεύαζεν.

XX. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ϛρατόπεδον ἐπανελθὼν, περὶ προδόσεως κατηγορήθη· πρῶτον μὲν, ὅτι ἐγγύτερον τῶν Ῥωμαίων, ἢ πρόσθεν, ἐϛρατοπεδεύσατο· ἔπειτα δὲ, ὅτι πᾶν τὸ ἱππικὸν ἄγων, ἀπήλασε· μετέπειτα δὲ, ὅτι ἄνευ ϛρατηγοῦ τοσαύτην ϛρατιὰν κατέλιπεν· πρὸς τούτοις δ' ὅτι αὐτοῦ ἀπόντος, οἱ Ῥωμαῖοι τοσαύτης λαβόντες εὐκαιρίας ἐπὶ τὸ σφῶν ϛρατόπεδον ἦλθον· ταῦτα μὲν γὰρ πάντα τύχῃ, καὶ ἄνευ τινὸς βουλῆς ἀδύνατον εἶναι συμβεβηκέναι· ἀλλ' ἐκεῖνον τὴν τῆς Γα-

λατίας βασιλείαν, τοῦ Καίσαρος συγχωροῦντος, ἢ σφῶν αὐτῷ σὺν τῇ νίκῃ διδόντων, προαιρεῖσθαι. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ οὕτω κατηγορηθεὶς, πρὸς πάντα ταῦτα τοιάδε ἀπεκρίνατο· Ὅτι μὲν, ἔφη, μετεστρατοπεδευσάμην, διὰ τὸ χιλοῦ ἡμᾶς σπανίζειν, καὶ πρὸς τούτοις ὑμῶν αὐτῶν παραινούντων, ὅτι δ' ἐγγύτερον τῶν Ῥωμαίων, ἢ πρόσθεν, ἦλθον, τοῦτο ὑπὸ τῆς τοῦ χωρίου ἰσχυρότητος, δι' ἑαυτοῦ σχεδὸν ἀμυνομένου, πεισθεὶς, ἐποιησάμην. Οἱ δὲ ἱππεῖς οὔτ' ἂν ὑμῖν ἐν ἑλώδει τόπῳ ὠφελεῖν ἠδυνήθησαν, καὶ ἐμοὶ, ᾗ αὐτοὺς ἤγαγον, χρήσιμοι ἐγένοντο. Ἀπιὼν δ' ἐγὼ οὐδένα ἐφ' ὑμῖν στρατηγὸν κατέστησα, μὴ οὗτος τῇ τοῦ πλήθους πρὸς τὴν μάχην σπουδῇ, πρὸς τὸ μάχην συνάπτειν παροτρυνθῇ· πρὸς μὲν γὰρ τοῦτο πάντας ὑμᾶς, διὰ τὴν ὑμῶν μαλακότητα, σφοδρότατα σπουδάζειν ὁρῶ, τὸν τοῦ πολέμου πόνον ἐπὶ πλεῖον φέρειν μὴ δυναμένους. Κἂν μὲν ἐκ συντυχίας τινὸς οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς ὑμᾶς ἦλθον, τῇ τύχῃ· εἰ δ' ὑπὸ τινὸς παρακληθέντες, ἐκείνῳ δεῖ ὑμᾶς εὐχαριστεῖν· ἐκ μὲν γὰρ τῶν ὑπερδεξίων χωρίων, τήν τ' ἐκείνων ὀλιγότητα γινώσκειν, καὶ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς καταφρονεῖν ἠδυνήθητε· οἳ μάχεσθαι οὐ τολμήσαντες, αἰσχρῶς πρὸς τὸ σφῶν χαράκωμα ἀπεχώρησαν. Τῆς δὲ διὰ τοῦ Καίσαρος τῆς Γαλατίας βασιλείας, ὑμᾶς προδοὺς, οὐκ ἐπιθυμῶ, ἐπειδήπερ καὶ διὰ τῆς νίκης ἐμοί τε, καὶ πᾶσι τοῖς Γάλλοις, σαφῆς ἤδη οὔσης, ταύτην ἔχειν δύναμαι· πρὸς τούτοις δ' ὑμῖν συγγινώσκω, εἰ μᾶλλον τιμὴν ἐμοὶ περιάπτετε, ἢ ὑπ' ἐμοῦ σωθῆναι νομίζετε. Ἵνα δέ γε γνῶτε ταῦτα ὑπ' ἐμοῦ ἀδόλως λέγεσθαι, ἀκούσατε, ἔφη, αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν. Ἅμα τε ταῦτα λέγων, δούλους τινὰς προήγαγεν, οὓς ὀλίγων πρόσθεν λαβὼν ἡμερῶν, λιμῷ τε καὶ ἄλλαις τισὶ βασάνοις ἐβασάνισεν. Αὐτοὶ δ' ἤδη δεδιδαγμένοι, τί ἐρωτηθέντες ἀποκρίνοιντο, ὅτι ταγματικοὶ μὲν στρατιῶται εἶεν, ἔφασαν, προεληλύθοιεν δ' ἐπὶ προνομήν· σπανίζειν μὲν γὰρ ἐπιτηδείων πάντα τὸν τῶν Ῥωμαίων στρατὸν, καὶ ἐπὶ πλεῖον οὐδένα αὐτῶν τὴν τοιαύτην δύνασθαι ὑποφέρειν ταλαιπωρίαν· ἀλλὰ διανοηθῆναι τὸν Καίσαρα, ἢν μὴ τὴν πόλιν ἐξαιρεῖν δύναιτο, ἐντεῦθεν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπάγειν τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα. Τοιαῦτα μὲν

ὑπ' ἐμοῦ εὐεργετεῖσθε (ἔφη τότε ὁ Βερκιγγέτορυξ) ὃν προδότην ἀποκαλεῖτε· οὗ τῇ εὐεργεσίᾳ τοσαύτην τῶν Ῥωμαίων ςρατιὰν, πάντας τοὺς ἄλλους πρόσθεν νικῶσαν, νῦν ἀναιμωτὶ λιμῷ ἐξαναλωθεῖσαν σχεδὸν ὁρᾶτε· ἣν αἰσχρῶς φεύγουσαν, μή τις ἐν τῇ ἑαυτῆς χώρᾳ δέχηται πόλις, ὑπ' ἐμοῦ προνενόηται.

XXI. Τοιαῦτα δ' ἐκείνου λέξαντος, πᾶν τὸ παρὸν πλῆθος εὐμενῶς ἐπεβόησαν, καὶ τοῖς ὅπλοις, ὡς τρόπος αὐτοῖς, ἐκτύπησαν (ὃ ποιεῖν οἱ Γάλλοι εἰώθασιν, ὅταν τήν τινος ἐπαινῶσι δημηγορίαν) κράτιςον εἶναι ςρατηγὸν τὸν Βερκιγγετόρυγα φάσκοντες, οὔτε δεῖν περὶ αὐτοῦ ὑποπτεύειν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως δυνατὸν εἶναι τὸν πόλεμον διαχειρίζεσθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα μυρίους ἐπιλέκτους ἄνδρας εἰς τὴν πόλιν πέμπειν ἐψηφίσαντο, μόνοις οὐ δεῖν τοῖς Βιτούριξι τὴν πάντων σφῶν σωτηρίαν ἐγχειρίζειν λέγοντες· ἐν τούτῳ γὰρ σχεδὸν (εἰ ταύτην διαφυλάξειαν τὴν πόλιν) τὴν νίκην πᾶσαν κεῖσθαι.

XXII. Τὰς δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὰς, ὁποίουτινος οὖν τρόπου, οἱ Γάλλοι προελάμβανον. (ἔθνος μὲν γὰρ ἐπινοίας μεγάλης ἐςὶ, καὶ πρὸς πάντα, ἃ ἂν ὁρῶσι, ποιεῖν καὶ μιμεῖσθαι ἐπιτηδειότατον.) ἁρπαγῶσι γὰρ τὰ ἐκείνων ἀπέτρεπον δρέπανα, ἃ κατασχόντες μηχαναῖς τισιν, εἴσω τοῦ τείχους ἀνεῖλκον· τὸ δὲ χῶμα αὐτῶν τοσούτῳ ἐμπειρότερον καθήρουν, ὅσῳ παρ' αὐτοῖς σιδηραῖ πολλαὶ εἰσὶ, καὶ πᾶν γένος ὑπονομῶν αὐτοῖς εἰθισμένον ἐςί. Πᾶν δὲ τὸ τεῖχος σφῶν πύργοις πυργώσαντες, δοραῖς ἔπειτα ἐκεκαλύφεσαν. Ἔπειτα δὲ πολλάκις νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἐξιόντες, ἢ πῦρ τῷ τῶν Ῥωμαίων ςαυρώματι ἐπέφερον, ἢ αὐτοῖς τοῖς ςρατιώταις ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχουσιν ἐπετίθεντο, καὶ τὸ τῶν πυργῶν τῶν Ῥωμαίων ὕψος, ὅσον χώματι καθ' ἑκάςην οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο ἀνυψοῦν, ταῖς τῶν σφῶν πύργων κορυφαῖς ἀνίσουν.

XXIII. Τὰ δὲ τῶν Γάλλων τείχη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοιούτῳ οἰκοδομοῦνται τρόπῳ· πρῶτον μὲν δοκὰς ἐπ' εὐθείας ἀλλήλαις οὔσας, καὶ συνεχεῖς, τὸ μῆκος δύο πόδας ἐν μέσῳ αὐτῶν διαλείποντες, ἐν τῷ γηπέδῳ τιθέασιν· αὗται δὲ εἴσω δέδενται τῆς πόλεως, καὶ πολλὴ ἐκείναις γῆ ἐπιφορεῖται· τὰ δὲ προειρηθέντα

διαςήματα μεγάλοις κατὰ τοὔμπροσθεν λίθοις ςορεννύουσι. Τούτων δ' οὕτως ταχθέντων, καὶ συναθροισθέντων, ἄλλην ἐπὶ ταύτῃ τάξιν, κατὰ τὴν προτέραν, ἐπιβάλλουσιν, τὸ αὐτὸ τῆς προτέρας διάςημα τηροῦντες, καὶ τὰς δοκὰς οὐκ ἐχομένας ἀλλήλων τιθέασιν, ἀλλὰ ἴσον μεταξὺ αὐτῶν διάςημα διαλείποντες, ἐκεῖνο λίθοις ςορεννύουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ πᾶν τὸ τεῖχος οἰκοδομοῦσιν, ἕως οὗ εἰς ὃ δεῖ ὕψος, αὐτὸ κατασκευάσωσι. Τοῦτο δὲ τὸ ἔργον διά τε τὴν τῶν δοκῶν καὶ τῶν λίθων ποικιλότητα, κατ' εὐθεῖαν ἀεὶ τὴν αὐτὴν τάξιν ἀκριβούντων, ἄτερπνον πρὸς τὴν ὄψιν οὐκ ἔςι, καὶ πρὸς τὴν τῆς πόλεως ἀσφάλειαν ἅμα μέγα συμβάλλεται· ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ πυρὸς ὁ λίθος, ἀπὸ δὲ τῶν μηχανῶν ἡ ὕλη ἀμύνει· ἣ τεσσαράκοντα πόδας πολλάκις ἔσωθεν τῆς πόλεως τείνουσα, οὔτε μὲν ῥᾳδίως ῥήγνυται, οὔτέ γε διασπᾶται.

XXIV. Τούτοις δὲ πᾶσι τοῖς ἐμποδίσμασι τῶν Ῥωμαίων, τοῦ μὴ παραιρεῖν τὴν πόλιν, κωλυομένων, καὶ τῷ καιρῷ τε, καὶ τῷ ῥίγει, συνεχέσι τ' ὄμβροις ταλαιπωρουμένων, ἐκεῖνοι ὅμως ταῦτα πάντα ἐνίκησαν, καὶ κριὸν τὸ μὲν πλάτος τλ, τὸ δὲ ὕψος ἐπὶ ὀγδοήκοντα πόδας, ἐν ἡμέραις εἰκοσιπέντε κατεσκεύασαν. Τῆς δὲ δὴ μηχανῆς ταύτης τῷ τῶν πολεμίων τείχει ὡς οὔπω συμμιγνύοντος, καὶ τοῦ Καίσαρος ἀμφὶ ἔργον, κατὰ τὸ αὐτῷ εἰωθὸς, ἀγρυπνοῦντος, καὶ τοὺς ςρατιώτας παραινοῦντος, μή τινα χρόνον πονοῦντες παύσειαν, ὀλίγον πω πρὸ τῆς τρίτης φυλακῆς ἐκ τῆς μηχανῆς καπνὸς ἀνιέναι κατενοήθη, ἣν ὑπονομαῖς τισιν οἱ πολέμιοι ἀνῆψαν· ἐν ταυτῷ δὲ χρόνῳ καὶ ἀνὰ πᾶν τὸ τῶν πολεμίων τεῖχος κραυγῆς γενομένης, οἱ μὲν τῶν πολεμίων ἐκ δύο πυλῶν ἑκατέρωθεν τῶν πύργων ἐξίεσαν· οἱ δὲ ἐκ τοῦ τείχους λαμπάδας ἡμμένας, καὶ ξηρὰν ὕλην συςάδην εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων μηχανὴν ἐνέβαλλον, καὶ πίσσαν, καὶ ἄλλα πολλὰ, ἅττα τάχει παρακαλεῖ πολλὴν φλόγα, εἰς αὐτὴν ἐνέτηκον· ὥστε ποῖ πρότερον συντρέχοιεν, ἢ ὅπου βοηθοῖεν, μόγις οἱ Ῥωμαῖοι προενόουν. Ὅμως δὲ διὰ τὸ (τοῦ Καίσαρος οὕτω τάξαντος) δύο ἀεὶ τάγματα πρὸ τοῦ ςρατοπέδου ἐφύλαττον, καὶ πολλὰ ἄλλα κατὰ διαδοχὴν ἀλλήλων περὶ τὸ

ἔργον ταχθῆναι, εὐθὺς οἱ μὲν τοῖς ἐξιοῦσι τῶν πολεμίων ἀντεῖχον· οἱ δὲ τοὺς πύργους ἀπῆγον, καὶ τὸ χῶμα περιέτεμνον· πᾶς δὲ ὁ τοῦ ϛρατοπέδου ὄχλος πρὸς τὸ πῦρ ἐϐοήθουν.

XXV. Πανταχόθεν δὲ, τοῦ ὑπολοίπου τῆς νυκτὸς ἤδη ἐξαναλωθέντος, πάντων μαχομένων, καὶ τοῖς Γάλλοις ἀεὶ ἐλπίδος τῆς νίκης ἐνούσης, ὅτι τε ἤδη τὰ τῶν πύργων τῶν Ῥωμαίων ϛέγη καυθῆναι, οὔτε ῥᾳδίως δύνασθαι γυμνοὺς τοὺς Ῥωμαίους προσϐοηθεῖν κατενόουν, καὶ σφίσιν ἀεὶ, ὁπότε τις τάξις κάμνοι, ἄλλη ἀκεραία ἐκ τῆς πόλεως προσήει, ὅτι τε ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ τὴν πάσης τῆς Γαλατίας σωτηρίαν κεῖσθαι ἐνόμιζον, πρᾶγμα ἡμῶν κατανοούντων συνέϐη, ὃ ἄξιον μνήμης δοκοῦντες, καταλειπεῖν οὐκ ἠϐουλήθημεν. Γάλλος μὲν γάρ τις πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ϛὰς, ἐκ ϛέατός τε καὶ πίττας διὰ χειρῶν παραδιδομένας αὐτῷ σφαίρας εἰς τὸ πῦρ κατ' ἐναντίον τοῦ πύργου ἐνέϐαλε· τούτου δὲ ϐέλους τινὸς ϐολῇ τὴν δεξιὰν πλευρὰν διαπαρέντος, καὶ νεκροῦ εὐθὺς πεσόντος, ἐκεῖνον εἷς τῶν παριϛαμένων διεδέξατο, καὶ ταυτὸ ποιῶν, ὁμοίως τῷ προτέρῳ, ϐέλει ἀποθνήσκει· ὅμως δὲ τοῦτον ἄλλος τρίτος, καὶ τὸν τρίτον τέταρτος διεδέξατο, οὔτε πρόσθεν ἀπομάχων οὗτος ἐγκατελείφθη ὁ τόπος, πρὶν ἢ ἀποσϐεσθέντος τοῦ πυρὸς, καὶ πάντων τῶν ταύτῃ ὄντων πολεμίων ἡττηθέντων, ἡ μάχη ἔληξεν.

XXVI. Πάντων μὲν οὖν πειραθέντες οἱ Γάλλοι, ἐπειδὴ μηδὲν αὐτοῖς προὐχώρει, τῇ ὑϛεραίᾳ ἐκ τῆς πόλεως φεύγειν, παραινοῦντος ταῦτα, καὶ κελεύοντος αὐτοῦ τοῦ Βερκιγγετόρυγος, ἐϐουλεύσαντο, τοῦτο οὐ σὺν πολλῇ βλάϐῃ ἐκ νυκτὸς ἐλπίζοντες καταπράξειν· ἅμα μὲν, ὅτι οὐ πολὺ ἀπὸ τῆς πόλεως τὸ τοῦ Βερκιγγετόρυγος ϛρατόπεδον ἀπεῖχεν· ἅμα δὲ, ὅτι ἕλος δύσϐατον, μεταξύ τε σφῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐνὸν, ἐκείνους τοῦ διωγμοῦ ἀπεκώλυεν· ἤδη δὲ ταῦτα διαπράττειν τῆς νυκτὸς αὐτῶν ἐπιχειρούντων, αἱ γυναῖκες κλαίουσαι εἰς τὸν ὄχλον εὐθὺς εἰσέπεσον, πάντας ὅτῳ ἐντυγχάνοιεν ἱκετεύουσαι, μὴ φεύγειν καταλιπόντας αὐτὰς, ἀλλ' ἀμύνειν καὶ τέκνοις, καὶ ἑαυταῖς, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως φεύγειν μὴ δυναμένας. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἧττον ἐν τῇ σφῶν προτέρᾳ γνώμῃ ἐμμένειν

αὐτοὺς ὁρῶσαι (πολλάκις μὲν γὰρ ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ τὸ ἔλεος ὁ φόβος ἀπείργει) βοᾷν τε, καὶ σημαίνειν τοῖς Ῥωμαίοις τὸ πραττόμενον ἤρξαντο. Ἔνθα δὴ φοβηθέντες οἱ Γάλλοι, μὴ ὑπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἱππικοῦ αἱ ὁδοὶ προκαταληφθεῖεν, τῆς βουλῆς ταύτης ἐπαύσαντο.

XXVII. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ τὸν πύργον προαγαγὼν ὁ Καῖσαρ, καὶ πάσας, ἃς διενενόητο, ἤδη μηχανὰς συντελέσας, ὄμβρου ἐξαισίου ἐπιγενομένου, τοῦτον, πρὸς ἃ ἐβούλετο καταπράξαι, οὐκ ἄχρηστον ὁρῶν μὲν γὰρ τοὺς πολεμίους διὰ τὸν καιρὸν ἀμελέςερον, ἢ πρόσθεν, τὸ τῆς πόλεως τεῖχος διαφυλάττειν, τοῖς ἑαυτοῦ ςρατιώταις ταυτὸ πράττειν, καὶ ἀμελῶς πως ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχειν παρήγγειλε, τὴν αὐτοῦ βουλὴν ἐκείνοις ἀνακοινωσάμενος· τὰ δὲ τάγματα ἤδη ὑπὸ ταῖς μηχαναῖς ταχθέντα, τινὰ τότε καρπὸν τῶν τοσούτων πρόσθεν αὐτῶν πόνων κομίζεσθαι, καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι παρακαλέσας, τοῖς προτέροις τοῦ τῶν πολεμίων τείχους ἐπιβησομένοις πολλὰ δῶρα ὑποσχόμενος, τὸ τῆς μάχης ἦρε σημεῖον. Οἱ δὲ ςρατιῶται ἐξαίφνης πάντοθεν πρὸς τὸ τεῖχος προσέβαλλον, καὶ τὰς τάφρους ἀνεπλήρωσαν.

XXVIII. Οἱ δὲ πολέμιοι τούτοις καταπλαγέντες, καὶ ἀπὸ τοῦ τείχους εὐθὺς ἀπωσθέντες, ἔν τε τῇ ἀγορᾷ, καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς πόλεως εὐρυτάτοις τόποις κατὰ συλλόγους ταχθέντες, ἐν τάξει ἔςησαν, ἐν νῷ ἔχοντες, ἤν τις σφίσι ἀπαντῴη τῶν πολεμίων, εἰς χεῖρας ἰέναι· ἐπειδὴ δ' οὐδεὶς μὲν αὐτοῖς ἀπήντα, ἀλλὰ πάντοθεν τοῦ τείχους τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν πόλιν εἰσπηδῶντας ἑώρων, ἐνταῦθα δὴ δείσαντες, μὴ οὐδεμία ἔτι ἐλπὶς σωτηρίας σφίσι λείποιτο, τὰ μὲν ὅπλα ἀποῤῥίψαντες, πρὸς τὰ ἔσχατα τῆς πόλεως δρομαῖοι κατέφυγον· μέρος δ' ἐνταῦθα αὐτῶν ἐν ταῖς πύλαις ςενοχωρούμενοι ὑπὸ τῶν ςρατιωτῶν, μέρος δὲ ἤδη ἔξω τῶν πυλῶν γενόμενοι, ὑπὸ τῶν ἱππέων κατεκόπησαν. Οὐδεὶς δὲ τότε περὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν Ῥωμαίων διέτριβεν· ἀλλ' ἅμα πάντες τῷ τε τῶν ἐν τῇ Γενάβῳ πόλει, Ῥωμαίων ὑπὸ τῶν Γάλλων γεγενημένῳ φόνῳ, καὶ τῷ, ᾧ περὶ τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἅλωσιν ἐσχήκεσαν, πόνῳ παρορμηθέντες, οὐδενὸς οὔτε

νέου, οὔτε γέροντος, οὔτε γε τῶν γυναικῶν, ἀλλ' οὐδ' αὐτῶν τῶν τέκνων ἐφείσαντο. Ὡς δὲ συνέχοντι εἰπεῖν, ἐκ τῶν τετρακισμυρίων ἐν τῇ πόλει γενομένων κεφαλῶν μόλις ὀκτακόσιοι ἄνδρες, οἳ τῆς πρώτης κραυγῆς τῶν Ῥωμαίων ἐξακούσαντες, αὐτοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἔῤῥιψαν, σῶοι πρὸς τὸν Βερκιγγετόρυγα παρεγένοντο. Τούτους δ' ἐκεῖνος ἀμφὶ μέσας νύκτας, μή τις, εἰ οὗτοι ὁρῶντο, διὰ τὸ αὐτῶν πάθος, ἐν τῷ ϛρατοπέδῳ θόρυβος γένοιτο, λάθρα ἐκ τῆς φυγῆς ἀνέλαβε· τοὺς μὲν γὰρ αὑτοῦ φίλους, καὶ τοὺς ἑκάϛης πόλεως ἀρίϛους κατὰ τὰς ὁδοὺς διατάξας, ἐκείνους τε διακρίνεσθαι, καὶ πρὸς ὃ ἑκάϛη πόλις ἔλαχε μέρος τοῦ ϛρατοπέδου, ἄγεσθαι ἐπεμελεῖτο.

XXIX. Τῇ δ' ὑϛεραίᾳ ἐκκλησίαν ποιησάμενος, τοὺς αὑτοῦ ϛρατιώτας παρεμυθεῖτό τε καὶ παρεθάῤῥυνε, τοιαῦτα λέγων· Ἀλλὰ μὲν γὰρ, ὦ ἄνδρες, ἔφη, τινὶ πολιορκίας τέχνῃ τε καὶ ἐμπειρίᾳ, ἧς ἄπειροι ἐσμὲν ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ μάχῃ ἐκ παρατάξεως, νῦν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκράτησαν. Σφάλλονται δὲ πρὸς τούτοις οὗτοι, οἳ πάντα σφίσιν εὖ κατορθώσεσθαι ἐν τῷ πολέμῳ δοκοῦσιν. Ἐμοὶ δ' ὅμως ὡς οὐ πώποτε τὴν Ἀβάρικον διαφυλάττειν ἔδοξεν, ὑμᾶς αὐτοὺς περὶ τούτου μάρτυρας ποιοῦμαι. Ἀλλὰ τῇ τε τῶν Βιτουρίγων ἀφροσύνῃ, καὶ τῇ ἄγαν τῶν ἄλλων Γάλλων πειθοῖ τοῦτο συνέβη τὸ δυϛύχημα· ὃ ὅμως πολλοῖς ἄλλοις μείζοσιν ἀγαθοῖς τε, καὶ ὠφελείαις θεραπεύσω· τὰς μὲν γὰρ νῦν ἀφ' ἡμῶν ἀφεϛώσας τῆς Γαλατίας πόλεις ἐπιμελούμενος παραϛήσομαι, καὶ ὁμογνώμονα τὴν Γαλατίαν πᾶσαν ποιήσομαι· ᾗ ὁμογνωμονούσῃ, οὐδ' ἂν σύμπασα ἡ οἰκουμένη δύναιτο ἀντέχειν. Τοῦτο δ' ἤδη σχεδὸν ἀπείργασμαι· πρὸς τούτοις δ' ὑμῖν συμβουλεύω, νῦν τοῦ κρατύνειν τὸ ϛρατόπεδον, πρὸς τὸ τὰς αἰφνιδίας ἀπείργειν τῶν πολεμίων προσβολὰς, ἄρχεσθαι. Ὁ μὲν οὖν τοιάδε ἔλεξεν.

XXX. Αὕτη πρὸς τοὺς Γάλλους μέγιϛον ἡ τοῦ Βερκιγγετόρυγος ἠδυνήθη ἡ δημηγορία, μάλιϛα δὲ καὶ ὅτι οὕτω δυϛυχήσας, οὔτε μὲν ἐκρύβη, οὔτε γε ἐκ τῆς τοῦ ὄχλου ὄψεως ἐκρύβη. Ἀλλὰ καὶ τοσούτῳ μᾶλλον προνοεῖν τε, καὶ προορᾷν τὸ πρᾶγμα ἐδόκει, ὅσῳ ἀκεραίου ἔτι ὄντος τοῦ πράγματος, πρῶτον μὲν

κατακαυςέον, ἔπειτα δὲ ἐγκαταλειπτέον τὴν Ἀβάρικον ἐκεῖνος συνεβουλεύσατο· ὥςε ὅσῳ ἡ τῶν ἄλλων ςρατηγῶν ἐπί τινι δυςυχίᾳ ἐλαττοῦται δύναμις, τοσούτῳ τούτου (τοὐναντίον τοῖς ἄλλοις) ἐπὶ τούτῳ τῷ δυςυχήματι τό, τε ὄνομα, καὶ ἡ δύναμις ηὔξανεν· ἅμα μὲν γὰρ, αὐτοῦ ταῦτα βεβαιοῦντος, ἐλπίδα τοῦ τὰς ἄλλας πόλεις συμμαχίδας ποιεῖσθαι εἶχον· τότε δὲ πρῶτον τοῦ τὸ σφῶν ςρατόπεδον κρατύνειν οἱ Γάλλοι ἤρξαντο, ἄνδρες-τε πρόσθεν πόνου ἀήθεις ὄντες, οὕτω τότε ἐσκληράνθησαν, ὥστε πάντα τὰ σφίσι παραγγελθησόμενα ποιητέα εἶναι σφίσι ἡγεῖσθαι.

XXXI. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ τοῦ τὰς ἄλλας πόλεις ἀναρτᾶσθαι, οὐδὲν ἧττον, ᾗ ὑπέσχετο, ἐπεμελεῖτο, τοὺς τούτων ἄρχοντας δωρεαῖς τε, καὶ ὑποσχέσεσιν ἀνακτώμενος· πρὸς τὸ δὲ ταῦτα διαπράξασθαι ἄνδρας εἶχεν ἐπιεικεῖς, ὧν ἢ λόγοις ἐξαπατηλοῖς, ἢ τινὶ φιλίᾳ εἷς ἕκαςος πεισθῆναι μάλιςα ἂν δύναιτο. Ἔπειτα δὲ ἰσχυρῶς καὶ τούτου ἐπεμελεῖτο, ὅπως οἱ ἐκ τῆς Ἀβαρίκου διαφυγόντες, ἐξοπλίζοιντο· ἅμα τε, ἵνα ὁ τῶν ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ ἀποθανόντων ςρατιωτῶν ἀριθμὸς ἀναπληροῖτο, τινὰ ἑκάςῃ πόλει ςρατιωτῶν ἀριθμὸν ἐπήγγελλεν, ἐντὸς τινὸς ῥητῆς ἡμέρας ἐκείνους παρεῖναι κελεύων. Πρὸς τούτοις τε πάντας τοὺς τοξότας τῆς Γαλατίας, παμπόλλους ὄντας, ζητεῖσθαί τε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἄγεσθαι προσέταξεν· ὥςε τῶν ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ ἀπολλυμένων ὁ ἀριθμὸς ταχὺ ἔκπλεως ἐγένετο. Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους ὁ τῶν Νητιοβρίγων βασιλεὺς Τουτόμανος ὁ Ὀλλοβίκονος, τοῦ φίλου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῆς ἐκείνων γερουσίας πάλαι κληθέντος, πρὸς τὸν Βερκιγγετόρυγα σὺν πολλῇ παρεγένετο ἵππῳ.

XXXII. Ὁ δὲ Καῖσαρ πολλὰς ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ διατρίψας ἡμέρας, πολλήν τε σίτου καὶ ἄλλων ἐπιτηδείων παντοδαπῶν εὑρὼν ἀφθονίαν, ἔκ τε τοῦ πρόσθεν πόνου, καὶ τῆς πρόσθεν ἀπορίας τὴν ἑαυτοῦ ςρατιὰν ἀνέψυξεν. Ἤδη λήγοντος τούτου τοῦ χειμῶνος καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τοῦ Καίσαρος πρὸς τὸν πόλεμον παρακαλουμένου, καὶ ἐκείνου πρὸς τὸν πολέμιον ἀπιέναι διανοηθέντος, ἵνα ἢ αὐτὸν ἐκ τῶν ἑλῶν ἐπι-

σπάσασθαι, ἢ καὶ πολιορκίᾳ τινὶ βλάπτειν δύναιτο, πρέσβεις οἱ τῆς τῶν Ἐδουέων πόλεως ἄριστοι πρὸς αὐτὸν ἐλθόντες, ἐδέοντο, ἐν χρόνῳ ἀναγκαιοτάτῳ τῇ τῶν Ἐδουέων πόλει ἐπικουρεῖν, ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ περιΐστασθαι τὸ πρᾶγμα, εἰ μή τις βοηθείη, λέγοντες· ἑνὸς μὲν γὰρ ἄρχοντος τῆς πόλεως καθ' ἕκαστον ἔτος καθισταμένου, καὶ ἐκείνου ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ βασιλέως δύναμιν ἔχοντος, νῦν δύο, ἔφασαν, τὴν ἀρχὴν μετέρχονται, ἑκάτεροι, ὅτι ἄρχοντες κατὰ τὸν νόμον ἀπεδείχθησαν, φάσκοντες. Καὶ ὁ μὲν εἷς Κομβικτολιτάνης καλεῖται, σωφρονέστατός τε, καὶ δυνατώτατος ἀνήρ· ὁ δ' ἕτερος Κότος, ἀνήρ τε δυνατώτατος, καὶ τῷ γένει λαμπρὸς, καὶ πολλοὺς φίλους ἀνακτησάμενος, ὅ, τε ἐκείνου ἀδελφὸς Βαλητιακὸς ἐν τῷ πρόσθεν ἔτει τὴν αὐτὴν μετεχείρισεν ἀρχήν· ὥστε πᾶσα μὲν ἐν ὅπλοις ἡ πόλις· καὶ διήρηται μὲν ὁ δῆμος· διήρηται δὲ καὶ ἡ γερουσία· διήρηνται δὲ καὶ πᾶσαι, ὡς εἰπεῖν, αἱ ἑκάστου οἰκίαι. Ἣν δὲ ἐπὶ πλεῖον αὕτη τρέφηται ἡ ἔχθρα, κίνδυνος, μὴ ἀλλήλοις οἱ πολῖται συμβάλλωσι· μὴ δὲ τοῦτο συμβῇ, τοῦτο, ἔφασαν, ἐν σοι, Καῖσαρ, κεῖται.

XXXIII. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ, καίπερ τόν τε πόλεμον, καὶ τὸν πολέμιον οὕτω καταλείπειν, ἐπικίνδυνον ἡγούμενος, ὅμως ὅσα ἐκ τῶν στάσεων κακὰ συμβαίνειν φιλεῖ, οὐκ ἀγνοῶν, μὴ μὲν τοσαύτη, οὕτω τε τοῖς Ῥωμαίοις σπουδάζουσα πόλις, ἣν αὐτὸς ἀεὶ ἐθεράπευε, καὶ ὡς ἠδύνατο μάλιστα ἐκόσμει, πρὸς βίαν τε, καὶ ὅπλα τράποιτο, καὶ οἱ σφίσιν αὐτοῖς οὐ πιστεύοντες εἰς τὴν σφῶν βοήθειαν παρακαλοῖντο, τοῦτο προληπτέον ἐκείνῳ ἐδόκει· ὅτι δὲ οὐκ ἐξῆν (κατὰ τὸν τῶν Ἐδουέων νόμον) τῷ τὴν μεγίστην ἀρχὴν ταύτην, Βεργόβρετον καλουμένην, ἔχοντι, ἐκ τῆς τῶν Ἐδουέων ἐξιέναι χώρας, μή τι ἐν τούτῳ τῆς δυναστείας τῶν Ἐδουέων, ἢ τοῦ ἐκείνων νόμου παρατέμνειν δόξειεν, πρὸς ἐκείνους ἀπῆλθεν. Ἐνταῦθα δὲ ταχὺ παραγενόμενος, πᾶσαν τὴν ἐκείνων σύγκλητον, καὶ τοὺς ἀντιστασιώτας πρὸς ἑαυτὸν ἐκάλεσε. Πάσης δὲ σχεδὸν τῆς πόλεως ἐνταῦθα συνελθούσης, καὶ ὅτι, ὀλίγων ἐν κρυπτῷ παρακληθέντων, ἐν καιρῷ ἀνεπιτηδείῳ (δύο συγγενεῖς, ἀμφοτέρων ἔτι ζώντων, οὐχ

ὅπως μὴ ἄρχειν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ βουλῇ παρεῖναι ἀπαγορεύοντος) παρὰ τὸ δέον ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὁ Κότος ἄρχων τῆς πόλεως ἀπεδείχθη, μεμφομένης, ἀκούσας ταῦτα ὁ Καῖσαρ, τὸν μὲν Κότον τὴν ἀρχὴν καταθέσθαι ἠνάγκασε· τὸν δὲ Κομβικτολίτανα ὑπὸ τῶν ἱερέων, παρόντων τῶν ἀρχόντων, ὡς σφίσι τρόπος, βασιλέα ἀποδειχθέντα, τὴν ἀρχὴν ἔχειν ἐκέλευσε.

XXXIV. Ταῦτα δ' οὕτω ψηφισάμενος, τοῖς θ' Ἐδουεῦσι, πάντων τῶν σφῶν διαφόρων ἐπιλαθέσθαι, καὶ πάντα τ' ἄλλα παραλιπόντας, ἑαυτῷ κατὰ τοῦ Βερκιγγετόρυγος ξυμπολεμεῖν, παραινέσας, καὶ τ' ἀγαθὰ, ὧν ἦσαν ἄξιοι, μετὰ τὴν τῶν Γάλλων ἧτταν, ἕξειν αὐτοὺς ὑποσχόμενος, πᾶσαν τὴν σφῶν ἵππον, καὶ μυρίους πεζοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν πέμπειν, ἵνα τούτοις πρὸς τὰ φρούρια δύναιτο χρῆσθαι, ἐκείνοις παρεκελεύσατο. Ταῦτα δὲ καταπραξάμενος, τὴν αὐτοῦ στρατιὰν διχῇ ἐποιήσατο· καὶ τέσσαρα μὲν τάγματα εἰς τὴν τῶν Σενόνων τε, καὶ τῶν Παρισίων χώραν τῷ Λαβιηνῷ ἔδωκεν ἄγειν· αὐτὸς δὲ σὺν τοῖς λοιποῖς ἓξ κατὰ τὸν Ἔλαβρον ποταμὸν ἐπὶ τὴν Γεργοβίαν, πόλιν τῶν Ἀρβέρνων, ἤλασε. Τοῦ δὲ ἱππικοῦ μέρος μὲν τῷ Λαβιηνῷ παρέδωκε· μέρος δὲ παρ' ἑαυτῷ κατέλιπε. Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Βερκιγγέτορυξ, πάσας τὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου γεφύρας διαλύσας, ἐκ τοῦ ἐπέκεινα ποταμοῦ ἐπορεύετο.

XXXV. Τῶν δὲ δύο στρατῶν ἀλλήλοις καταφανῶν ὄντων, καὶ κατάντικρυς σχεδὸν ἀλλήλοις στρατοπεδευσαμένων, ὁ μὲν Βερκιγγέτορυξ σκοποὺς πανταχόσε διαπεμπόμενος, ὅπως μή που οἱ Ῥωμαῖοι δύναιντο διαβαίνειν, ἰσχυρῶς ἐπεμελεῖτο· ὁ δὲ Καῖσαρ μὴ τὸ πλεῖστον τοῦ θέρους τῷ ποταμῷ κωλύοιτο δεδιὼς (ὁ μὲν γὰρ Ἔλαβερ ποταμὸς οὐ πρόσθεν τοῦ φθινοπώρου πεζεύεται) ἐν μεγάλῃ καθίστατο ἀπορίᾳ. Τοιγαροῦν τούτῳ προνοεῖν βουλόμενος, ἐν δρυμώδει τόπῳ κατ' ἐναντίον μιᾶς τῶν διαλυθεισῶν ὑπὸ τοῦ Βερκιγγετόρυγος γεφύρας στρατοπεδευσάμενος, τῇ ὑστεραίᾳ αὐτὸς μὲν μετὰ δύο ταγμάτων ἐν ἀδήλῳ ἐκρύβη· τὸ δὲ ἄλλο στράτευμα μετὰ πάντων τῶν σκευοφόρων, τινὰς σπείρας κατασχὼν αὐτῶν, ἵνα ὁ, ὧν εἶχε, δύο ταγμάτων ἀριθμὸς γένοιτο πλήρης, ἀπεπέμψατο. Ἐκείνοις δ' ὅτι πορρωτάτω δύ-

ναιντο πορεύεσθαι παραγγείλας, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἤδη ἐκ τῆς τῆς ἡμέρας ὥρας ἐτεκμαίρετο ϛρατοπεδεύσασθαι, τοῖς ἔτι ἀκεραίοις οὖσι τῆς γεφύρας δοκοῖς ἐκείνην ἀνεσκεύασε, καὶ τὸ ϛράτευμα οὕτω διεϐίϐασεν. Ἐν δὲ τόπῳ ἀσφαλεῖ ϛρατοπεδευσάμενος, τὸ ἄλλο ϛράτευμα ἀνεκαλέσατο. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ, ἐπειδὴ τάχιϛα ᾔσθετο ταῦτα, ἵνα μὴ συμϐάλλειν ἄκων ἀναγκάζηται, ὡς ἠδυνήθη πλείϛην ὁδὸν ταύτῃ ἤλασε τῇ ἡμέρᾳ.

XXXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐντεῦθεν, ὅπου εἶχε, πρὸς τὴν Γεργοϐίαν πέντε ϛαθμοῖς παραγενόμενος, καὶ ὀλίγην ἱππομαχίαν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ποιησάμενος, τήν τε θέσιν τῆς πόλεως κατανοησάμενος, τοῦ μὲν αὐτὴν ἀνὰ κράτος. αἱρεῖν ἀνήλπισε· πρότερον δὲ οὐ δεῖν αὐτὴν πολιορκεῖν ἡγήσατο, πρὶν ἢ τοῖς ϛρατιώταις πορίσειε τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ πλησίον τῆς πόλεως ἐν ὄρει ϛρατοπεδευσάμενος, τὴν μὲν ἑκάϛης πόλεως δύναμιν περὶ ἑαυτὸν διετάξατο, πάντας τε τοὺς τοῦ ὄρους τούτου γηλόφους κατασχὼν, ᾗ καθορᾶν οἷόν τε ἦν, ταύτῃ ὡς ἐκπληκτικωτάτην τὴν ϛρατιὰν διέταττε· τοὺς δὲ τούτων τῶν πόλεων ἄρχοντας, οὓς συμϐουλευτὰς ἐξεῖλεν, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ πρὸς ἑαυτὸν ὁσημέραι ἰέναι, εἴτε τὶ αὐτοῖς ἀνακοινώσασθαι, εἴ τι πράττειν ϐούλοιτο, ἐκείνοις παρήγγελλεν, οὐδεμίαν τε ἡμέραν παρέλειπε τῆς ἑκάϛου τῶν ἑαυτοῦ ἱππέων προθυμίας τε καὶ τόλμης, τοξότας ἐκείνοις συνταξάμενος, ἐν ταῖς ἱππομαχίαις πειρώμενος. Ἦν δέ τις κατ' ἐναντίον τῆς πόλεως ὑπ' αὐτὰς τὰς τοῦ ὄρους πέζας μάλιϛα ὀχυρὸς, καὶ πάντοθεν ἀπότομος γήλοφος· ὃν εἰ κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦ τε ὑδρεύειν, καὶ τοῦ ἐλευθέρως χιλεύειν τοὺς πολεμίους ῥᾳδίως ἂν ἐδύναντο ἀποκωλύειν. Ὁρῶν οὖν τοῦτον ὀλιγώρως ὑπὸ τῶν Γάλλων φρουρούμενον ὁ Καῖσαρ, νυκτὸς σιγῇ ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου ἐξελθὼν, πρὶν ἢ δύναιντο οἱ ἐκ τῆς πόλεως τοῖς τὸν τόπον τοῦτον φρουροῦσι ϐοηθεῖν, τοὺς φρουροῦντας αὐτὸν ἐξέϐαλε. Τοῦτον δὲ κατασχὼν, δύο τάγματα ἐνταῦθα κατέλιπε, δύο τε τάφρους δυώδεκα ποδῶν ἀπὸ τοῦ μεγάλου ϛρατοπέδου ἕως τοῦ μικροῦ, ὃ ἐν τούτῳ ἐπόιησε τῷ ὄρει, ὀρύξας, ταύταις κατειργάσατο ταῖς τάφροις, ἑκάϛους τῶν αὐτοῦ ϛρατιωτῶν ἀσφαλῶς δύνασθαι ἀλλήλοις συγγίνεσθαι.

XXXVII. Περὶ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Ἑδουεὺς Κομβικτολιτάνης, περὶ οὗ ἤδη ἐῤῥέθη, ὡς ἄρχων τῆς αὐτοῦ πόλεως ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀπεδείχθη, οὗτος μὲν οὖν ὑπὸ τῶν Ἀρβέρνων δωροδοκηθεὶς, νεανίσκοις τισὶν, ὧν ὅ, τε Λιτάβικος, καὶ οἱ ἐκείνου ἀδελφοὶ, εὐγενέστατοι ἄνδρες, ἦρχον, διελέχθη. Καὶ ἐκείνοις πρώτοις τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἀνακοινωσάμενος, παρῄνει αὐτοὺς, σφᾶς ἐλευθέρους τε, καὶ πρὸς τὸ ποτὲ βασιλεύειν πεφυκέναι, μεμνῆσθαι, μόνην εἶναι τὴν τῶν Ἑδουέων πόλιν λέγων, τὴν πάσης τῆς Γαλατίας σαφεστάτην νίκην ἀποκωλύουσαν· τῇ μὲν γὰρ ἐκείνης μόνης δυνάμει ἄλλας πολλὰς κατέχεσθαι. Ἂν δὲ αὕτη, ἔφη, ἅπαξ πρὸς τὸν Βερκιγγετόρυγα ἀποστῇ, οὐκ ἔτι ποι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ Γαλατίᾳ δυνήσονται ἐγκαταμένειν. Ἐγὼ δὲ, ἔφη, ἔστι τι ἐν ᾧ, (δικαίαν μέν τι αἰτίαν ἔχων) ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ηὐεργετήθην· ἀλλ' ὅμως περὶ πλείονος τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμοῦ οἰκείου δεῖ με ποιεῖσθαι· τί δήποτε μὲν γὰρ μᾶλλον παρὰ τῷ Καίσαρι οἱ Ἑδουεῖς, ἢ παρὰ τοῖς Ἑδουεῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀποδικοῦσιν; Ὁ μὲν οὖν τοιαῦτα εἶπεν· οὗτοι δὲ δὴ οἱ νεανίσκοι, τῇ τε τοῦ ἄρχοντος δημηγορίᾳ, καὶ χρημάτων ἐλπίδι εὐθὺς ἀναπεισθέντες, ἄρξειν τε σφᾶς τοῦ πράγματος τούτου ὑφιστάμενοι, πῶς μὲν τοῦτο δύναιντο ἀποτελέσαι, ἐσκόπουν. Τὴν δὲ πόλιν πρὸς τὸν πόλεμον προτρέψειν οὐ θαῤῥοῦντες, ταύτης τῆς μυρίων στρατιωτῶν πρὸς τὴν τοῦ Καίσαρος βοήθειαν πεμπομένης δυνάμεως ἔδοξεν αὐτοῖς τὸν Λιτάβικον στρατηγὸν ἀποδεῖξαι, καὶ ἐκεῖνον τοὺς αὐτοῦ ἀδελφοὺς πρὸς τὸν Καίσαρα προπέμψασθαι· τὰ δὲ λοιπὰ, ποίῳ ἀποτελέσειαν τρόπῳ, ἐβουλεύσαντο.

XXXVIII. Ὁ μὲν οὖν Λιτάβικος τοῦτο τὸ στράτευμα παραλαβὼν, ἐπειδὴ στάδια ὡς τετταράκοντα καὶ διακόσια τῆς πόλεως Γεργοβίας ἀπεῖχεν, συγκαλέσας ἐξαίφνης τοὺς στρατιώτας, σὺν πολλοῖς δακρύοις, Ἀλλὰ γὰρ, ὦ ἄνδρες, ἔφη, ποῖ σπεύδομεν; πᾶν μὲν τὸ ἡμέτερον ἱππικὸν, πάντες δ' οἱ τῆς ἡμετέρας πόλεως εὐγενεῖς κατεκόπησαν· καὶ νῦν τὼ δύο ἄρχοντε τῆς πόλεως τεθνάτην, ὅ, τε Ἐπορέδορυξ, καὶ ὁ Βιριδόμαρος· οὓς οἱ Ῥωμαῖοι προδοσίαν κατηγορήσαντες, ἀπώλεσαν. Περὶ τούτου

δ', εἰ ἀρέσκει, ἐρωτήσατε τοὺς ἐκ μέσου τοῦ φόνου ἀναφυγόντας· ἐγὼ μὲν γὰρ τῶν τε ἀδελφῶν, καὶ τῶν ἄλλων μου συγγενῶν πάντων φονευθέντων, ὑπὸ λύπης ἀποκωλύομαι τὰ πραχθέντα ὑμῖν καταλέγειν. Ἅμα τε τούτους προήγαγεν, οὓς αὐτὸς πρόσθεν, τί δέοι ἐκείνους λέγειν, προεδίδαξεν. Οὗτοι ταυτὸ τῷ Λιταβίκῳ τοῖς ςρατιώταις ἀπαγγέλλουσι· πάντας μὲν τοὺς τῶν Ἐδουέων ἱππέας διαλεχθῆναί τι πρὸς τοὺς Ἀρβέρνους κατηγορηθέντας, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακεκόφθαι· ἡμεῖς δ' ἐν τῷ τῶν ἱππέων ὄχλῳ κρυβέντες, ἐκ μέσου τοῦ φόνου διεσώθημεν. Ἀκούσαντες μὲν οὖν ταῦτα οἱ Ἐδουεῖς, ἅμα πάντες συνεβόησαν, τοῦ Λιταβίκου δεόμενοι, περὶ τῆς σφῶν βουλεύεσθαι σωτηρίας· τότε δ' ἐκεῖνος· Ὥσπερ ἂν, ἔφη, περὶ τούτων βουλεύεσθαι δέοι, καὶ μὴ ἀναγκαῖον εἴη συμμαχίαν ὡς τάχιςα πρὸς τοὺς Ἀρβέρνους ποιήσασθαι. Ἢ ἀμφισβητεῖτε τοὺς Ῥωμαίους, οὕτως ἤδη ἡμᾶς ἀδικήσαντας, ἐφ' ἡμᾶς νῦν πορεύεσθαι; ἀλλὰ γὰρ, ὦ ἄνδρες, ἔφη, ἢν ἀγαθοὶ ὦμεν, τὸν θάνατον τῶν οὕτως ἀδίκως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποθανόντων τιμωρησόμεθα· ἐκείνους τε τοὺς ἀνοσίους καὶ ἐπιτρίπτους φονεύσομεν Ῥωμαίους. Ταῦτα δ' ἅμα εἰπὼν, πολίτας τινὰς Ῥωμαίους, φυλακῇ τῆς ςρατιᾶς ταύτης ὄντας, ἔδειξε, καὶ τούτους μὲν πάντα τὰ χρήματα ἀφελὼν, καὶ ἐσχάτως βασανίσας, ἀπέκτεινεν. Ταῦτα δὲ δὴ ποιησάμενος, ἀγγέλους ἀνὰ πᾶσαν τὴν τῶν Ἐδουέων πόλιν διεπέμψατο· ἐκείνους τε τῷ αὐτῷ τοῦ τῶν θ' ἱππέων, καὶ τῶν τῆς πόλεως δύο ἀρχόντων φόνου ἐπάρας ψεύδει, παρεκάλει αὐτοὺς τῷ αὐτῷ, ᾧ ἐπεποιήκει τρόπῳ, τὰς σφῶν ὕβρεις τιμωρεῖσθαι.

XXXIX. Ὁ δὲ δὴ Ἐδουεὺς Ἐπορέδορυξ, ἀνήρ τε ἦν τῷ γένει λαμπρὸς, καὶ πλεῖςον ἅμα ἐν τῇ αὐτοῦ πατρίδι δυνάμενος. Ὁ δὲ Βιριδόμαρος, ἡλικιώτης τε ἦν τοῦ Ἐπορεδόρυγος, καὶ ἴσον ἐν τῇ πατρίδι δυνάμενος· οὐχ οὕτω δὲ ἦν εὐγενής. Τοῦτον μὲν γὰρ, ταπεινὸν τῷ γένει καὶ τῇ δυνάμει ὄντα, παρὰ τοῦ Διβιτιακοῦ παραλαβὼν ὁ Καῖσαρ, δυνατώτατον ἐπεποιήκει. Οὗτοι δὲ ἐν τοῖς ἱππεῦσι τῶν Ἐδουέων πρὸς τὸν Καίσαρα, ὀνομαστὶ ὑπ' αὐτοῦ παρακληθέντες συνεληλύθεσαν· καὶ ἀλλήλοις

περὶ τῆς δυναςείας ἀντεςασίαζον· καὶ πρὸς τούτοις ἐν τοῖς τῆς τῶν Ἑδουέων βασιλείας διαφόροις, ὁ μὲν ὑπὲρ τοῦ Κομβικτολιτάνους, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ Κότου ἰσχυρῶς διηγωνίσατο. Τούτων μὲν οὖν ὁ Ἐπορέδορυξ τὴν τοῦ Λιταβίκου γνοὺς ἐπιβουλὴν, περὶ μέσας νύκτας τὸ πρᾶγμα διαγγέλλει τῷ Καίσαρι, δεόμενος αὐτοῦ, μὴ τοσαύτην πόλιν νεανιῶν τινῶν βουλῇ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐῴη ἀποςῆναι. Τοῦτο δ', ἔφη, προορῶ γενήσεσθαι, ἂν τοσαύτη αὐτῶν τοῖς πολεμίοις προσθῆται ςρατιά· τῆς μὲν γὰρ ἐκείνων σωτηρίας οἱ γονεῖς, οὐδ' αὕτη ἡ πόλις ὀλιγωρήσει.

XL. Ταῦτα δ' ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, ἐν μεγάλῃ μὲν ἐγένετο φροντίδι· ὃ δὲ ἀεὶ τῇ τῶν Ἑδουέων πόλει εὐμενέςατα προσεφέρετο, οὐδὲν ἀναμείνας, τέτταρα μὲν εὔζωνα τάγματα, πᾶν τε ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ταχὺ ἐξήγαγε τὸ ἱππικόν· οὐ μὲν γὰρ σχολὴ ἐν τούτῳ τοῦ πᾶν ἀθροίζειν τὸ ςράτευμα ἐγένετο τῷ χρόνῳ, ὅτι ἐν τῇ ταχύτητι μόνῃ πᾶν κεῖσθαι τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο. Ἀλλὰ τὸν Γαΐον Φάβιον φυλακῇ τοῦ ςρατοπέδου μετὰ δύο ταγμάτων κατέλιπε· τοὺς δὲ τοῦ Λιταβίκου συλλαμβάνεσθαι κελεύσας, ὀλίγον πρόσθεν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἐκείνους διαφυγεῖν εὑρέθη. Τοὺς μὲν οὖν ςρατιώτας, μὴ τῷ τῆς ὁδοιπορείας λυπεῖσθαι, παρακαλέσας, πάντων αὐτῷ προθύμως συμπορευομένων, ςάδια ἀμφὶ τὰ διακόσια προελθὼν, τὴν τῶν Ἑδουέων κατεῖδε ςρατιὰν, καὶ τοὺς αὐτοῦ ἱππέας ἐπ' ἐκείνους πεμψάμενος, αὐτοὺς μὲν κατέσχε, καὶ τοῦ πρόσω ἰέναι κατέσχε· πᾶσι δὲ, μή τινα τῶν Ἑδουέων φονεύοιεν, ἀπειπών· τόν τε Ἐπορεδόρυγα, καὶ τὸν Βιριδόμαρον, οὓς φονευθῆναι ἐκεῖνοι ἐνόμιζον, ἔν τε τοῖς ἱππεῦσιν ἀναςρέφεσθαι, καὶ τοὺς σφῶν ἱππέας παραθαῤῥύνειν παρήγγειλε. Ταῦτα δὲ οἱ Ἑδουεῖς ἰδόντες, καὶ τὸν τοῦ Λιταβίκου δόλον γνόντες, τάς τε χεῖρας ἀνατείνειν, καὶ τὰ ὅπλα καταθέμενοι, τῶν Ῥωμαίων παραιτεῖσθαι ἤρξαντο. Ὁ δὲ Λιτάβικος ταῦτα κατανοησάμενος, σὺν τοῖς ἑαυτοῦ ὑπηκόοις, οἷς (ὡς παρὰ τοῖς Γάλλοις τρόπος) οὐδ' ἐν ἐσχάτῃ ἀπορίᾳ ἐγκαταλείπειν τοὺς δεσπότας οὐκ ἔξεςιν, εἰς τὴν Γεργοβίαν πόλιν διεσώθη.

XLI. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ ἀγγέλους πρὸς τὴν τῶν Ἑδουέων

πόλιν, αὐτὸν, οὓς κατὰ τὸ τοῦ πολέμου δίκαιον ἀποκτείνειν, εἰ ἐβουλήθη, ἠδύνατο, τούτους τῇ ἑαυτοῦ χάριτι διασῶσαι, δηλώσοντας πεμψάμενος, τρεῖς τε ὥρας, πρὸς τὸ ἑαυτοὺς τῆς ὁδοῦ ἀναψύχειν, τοῖς ϛρατιώταις συγχωρήσας, πρὸς τὴν Γεργοβίαν μετεϛρατοπεδεύσατο. Αὐτοῖς δ' ἔτι ἐν ὁδῷ οὖσιν, ἱππεῖς παρὰ τοῦ Φαβίου, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐπὶ τῷ ϛρατοπέδῳ καταλειφθέντος, ἐπέμφθησαν· οἳ καθ' ὁδὸν ἐντυχόντες, ἐν οἵῳ ἐγένετο κινδύνῳ ὁ Φάβιος, ἀπαγγέλλουσι, λέγοντες σὺν πολλῇ ϛρατιᾷ τοὺς Γάλλους, ἀπόντος τοῦ Καίσαρος, τῷ ϛρατοπέδῳ προσβαλεῖν· καὶ ἐκείνοις μὲν, ὅτε κάμνοιεν, ἀεὶ ἀκεραίων προσερχομένων, τῶν δὲ Ῥωμαίων ἀδιαλείπτω πόνῳ ἀπαγορευόντων, ὅτι διὰ τὸ τοῦ ϛρατοπέδου μέγεθος ἔδει ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καταμένειν· διὰ τοῦτο μὲν οὖν πολλοὺς τῶν Ῥωμαίων βέλεσι τρωθῆναι· καὶ τὰς μὲν μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπείργειν ὁρμὴν μέγα ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι· τὸν δὲ Φάβιον, τῶν πολεμίων ἀναχωρησάντων, πάσας τὰς τοῦ ϛρατοπέδου πύλας, πλὴν δυοῖν, καταφράξαι, καὶ τὸ χαράκωμα καταϛεγώσαντα, πρὸς τὸ αὐτὸ εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν παρασκευάζεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τῶν ϛρατιωτῶν, ὑπὸ τὴν ἕω πρὸς τὸ ϛρατόπεδον παρεγένετο.

XLII. Ἐν τούτῳ δ' οἱ Ἐδουεῖς τῆς πρώτης τοῦ Λιταβίκου ἀγγελίας ἀκούσαντες, ἕως οὗ τὴν τοῦ πράγματος ἀλήθειαν γινώσκειν δύναιντο, οὐκ ἀνέμειναν· ἀλλ' οἱ μὲν χρημάτων ἀπληϛίᾳ, οἱ δὲ θρασύτητι, οἱ δὲ καὶ τῇ ἄγαν πρὸς τὸ πάντα τὰ λεγόμενα πιϛεύειν προπετείᾳ, ἥτις μάλιϛα τοῖς Γάλλοις ἐμφύεται· πᾶσι γὰρ οἷς ἀκούουσιν, ὥσπερ αὐτοὶ ἰδόντες, πιϛεύουσι· τούτοις μὲν οὖν πᾶσιν ἐπαρθέντες, τὰ τῶν ἐνταῦθα Ῥωμαίων χρήματα διαρπάζουσι, φόνους ποιοῦσιν, ἐκείνους ἀνδραποδίζουσιν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὁ Κομβικτολιτάνης τὸ πρᾶγμά τε ηὔξει, καὶ τὸν δῆμον ἐφλέγμηνεν, ἵνα μεγάλα εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἁμαρτόντες, ἔπειτα τοῦ σωφρονεῖν αἰσχύνοιντο. Τὸν μὲν οὖν μάρκον Ἀρίϛιον Μυρίαρχον, πρὸς τὸ αὐτοῦ τάγμα πορευόμενον, πιϛὰ ἐκείνῳ δόντες, ἐκ τῆς Καβιλαύνου ἐξάγουσι πόλεως,

καὶ τοὺς ἄλλους ἐκεῖ ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους, πάντας ταυτὸ ποιεῖν ἀναγκάζουσι· τούτοις δὲ διηνεκῶς ἐν τῇ ὁδῷ ἐπιτιθέμενοι, πάντα τὰ σκεύη αὐτῶν ἀφαιροῦσιν. Πολλῶν ἔπειτα δὲ καὶ ἀντέχειν αὐτοὺς βουλομένους, ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς πολιορκοῦσι· πολλῶν δ' ἀμφοτέρωθεν πεσόντων, πλείονας ἐπὶ τὰ ὅπλα οἱ Ἐδουεῖς παρορμῶσιν.

XLIII. Ἐν τούτῳ δ' ἀγγελίας αὐτοῖς ἐλθούσης, πάντας τοὺς σφῶν ϛρατιώτας ἐπὶ τῷ Καίσαρι εἶναι, πρὸς τὸν Ἀρίϛιον συνῆλθον· οὐδὲν κοινῇ τούτων πεπρᾶχθαι διδάσκοντες, καὶ συλλαμβάνεσθαι πάντας τοὺς τὰ χρήματα ἁρπάσαντας ἐψηφίσαντο· καὶ τὰ τοῦ Λιταβίκου τε, καὶ τῶν ἐκείνου ἀδελφῶν χρήματα δημοσιεύσαντες, πρέσβεις παρὰ τὸν Καίσαρα, τοῦ καθαίρειν σφᾶς ἕνεκα, ἐπέμψαντο· τοῦτο δὲ, τοῦ ἀναλαβεῖν ἕνεκα τοὺς σφῶν ϛρατιώτας, μόνον ἐποίουν· τῇ μὲν γὰρ τοῦ ἁμαρτήματος συνειδήσει, καὶ τῷ τῶν ἁρπασθέντων χρημάτων κέρδει (ὅτι πρὸς πολλοὺς ταῦτα εἶναι ἐδόκει) παρορμηθέντες, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν μετέπειτα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐσομένην τιμωρίαν, εἰ ἐπ' αὐτῷ ἔτι γένοιντο, δεδιότες, περὶ τοῦ πολέμου λάθρα ἐβουλεύοντο· καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἐπὶ ταυτὸ παρεκαλοῦντο. Ἃ πάντα καίπερ εὖ εἰδὼς ὁ Καῖσαρ, ὡς ἠδυνήθη ὅμως εὐμενέϛατα τοῖς ἐκείνων πρεσβεῦσι προσηνέχθη, διὰ τὸ οὐ τῇ κοινῇ βουλῇ ταῦτα πεπρᾶχθαι, οὐκ ἐχθρῶς πρὸς τὴν πόλιν διακεῖσθαι, καὶ οὐδὲν ἧττον διὰ ταῦτα αὐτῇ εὔνους εἶναι λέγων. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνοις ἀπεκρίνατο· αὐτὸς δὲ ἔτι μείζονα τῆς Γαλατίας ἔσεσθαι ἐπ' αὐτὸν κίνησιν εἰδὼς, δεδιὼς μὴ πάντοθεν ὑπὸ πασῶν τῶν πόλεων κυκλωθείη, ἐβουλεύετο, πῶς χρὴ τὸν ϛρατὸν ἀπὸ τῆς Γεργοβίας ἀπάγειν, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ϛρατιὰν συναλίζειν, καὶ ὅπως μὴ ἡ αὐτοῦ ἀποχώρησις, φόβῳ τῆς τῶν Ἐδουέων ἀποϛάσεως πεφυκυῖα, ὁμοία φυγῆς γένοιτο.

XLIV. Τοιαῦτα δὲ δὴ αὐτῷ ἐννοουμένῳ, πολλή τις τοῦ κράτιϛόν τι διαπράττειν ἐφάνη ἀφορμή· εἰς μὲν γὰρ τὸ μικρὸν ϛρατόπεδον, τοῦ τὸ ἔργον ἰδεῖν ἕνεκα, παραγενόμενος, κατενόησε τὸ ὑπὸ τῶν πολεμίων κατεχόμενον ὄρος, τότε παντελῶς

κενὸν καταλειφθῆναι, ὃ πρόσθεν μόγις δι' ἀνθρώπων πλῆθος ἑωρᾶτο· τί δὲ τοῦτο εἴη, θαυμάσας, τοὺς αὐτομόλους, οἳ πολλοὶ ὁσημέραι αὐτῷ συνέῤῥεον, περὶ τούτου ἠρώτησε· πάντες δὲ ὁμολογουμένως ταυτὰ, ἅπερ καὶ πρόσθεν οἱ κατάσκοποι, τῷ Καίσαρι ἀπήγγειλαν· τοῦτον μὲν τὸν λόφον εἶναι σχεδὸν ὁμαλὸν, ἀλλὰ λάσιόν τε, καὶ ϛενὸν, ἀπό τε τούτου ἔφοδον εἶναι ἐπὶ τὸ τῆς πόλεως ἄλλο μέρος· πάντας δὲ περὶ τούτου τοῦ τόπου ἰσχυρῶς δεδιέναι τοὺς Γάλλους, οὐκ ἄλλως περὶ τούτου γινώσκοντας, ὡς ἑνὸς ἤδη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατειλημμένου λόφου, εἰ καὶ τὸν ἕτερον αὐτοὶ ἀποβάλοιεν, τοῦ τε ἐξιέναι καὶ τοῦ χιλεύειν ἀποκεκλεισμένοι, καὶ ὡς εἰπεῖν περιτετειχισμένοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων φαίνοιντο. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν πάντας τοὺς Γάλλους ἐπὶ τὸ τὸν τόπον τοῦτον κρατύνειν ὑπὸ τοῦ Βερκιγγετόρυγος ἔφασαν παρακεκλῆσθαι.

XLV. Ταῦτα δὲ μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πολλα μὲν ἱππέων ϛίφη ἐνταῦθα ἐκ μέσης νυκτὸς ἔπεμψεν, ἐκείνοις σὺν πολλῷ θορύβῳ πάντοθεν καταθεῖν παραγγείλας· πάμπολυ δὲ καὶ σκευοφόρων πλῆθος ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου ἐξαγαγὼν, τοῖς ἱπποκόμοις κράνη ἐνδύντας· ὥϛε ἱππέων δόξαν τοῖς πολεμίοις παρέχειν, κατὰ τοὺς τοῦ ὄρους λόφους περιιέναι παρήγγειλεν, ἐκείνοις ὀλίγους προσθεὶς ἱππέας, ἐπιδείξεως ἕνεκα εὐρύτερον καταθεύσοντας· (ταῦτα δὲ ἐκ τῆς πόλεως ἑωρᾶτο, ἀλλὰ διὰ τοσούτου διαϛήματι, τί τοῦτο εἴη, ἀληθῶς μανθάνειν οὐκ ἐδύναντο·) πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἓν τάγμα ἐπὶ τὸν αὐτὸν λόφον ἐπέμψατο, καὶ ἐκεῖνο ὀλίγον προαγαγὼν, κατωτέρω τοῦ λόφου ἐν λασίῳ ἔκρυψε τόπῳ. Διὰ ταῦτα πάντα ἐν μείζονι, ἢ πρόσθεν περὶ τοῦ τόπου ἐκείνου οἱ Γάλλοι γενόμενοι ὑποψίᾳ, πάντας τοὺς τῶν ἄλλων τόπων φρουροὺς ἐνταῦθα παρεκάλεσαν. Τὸ μὲν οὖν τῶν πολεμίων ϛρατόπεδον κενὸν τότε ὁ Καῖσαρ κατανοησάμενος, τὰ μὲν ϛρατιωτικὰ σημεῖα καλυψάμενος, τοὺς τοῦ μεγάλου ϛρατοπέδου ϛρατιώτας, ὀλίγους κατ' ὀλίγους (μὴ τὸ πραττόμενον δύναιντο οἱ τῆς πόλεως κατιδεῖν) εἰς τὸ μικρὸν διεβίβασε· τὴν δὲ ἑαυτοῦ βουλὴν τοῖς ἑκάϛου τάγματος ϛρατηγοῖς ἀποφήνας, πρῶτον μὲν παρεκάλεσε, μὴ ἐᾷν τοὺς ϛρατιώτας ἢ σπουδῇ τῆς μάχης,

ἢ λείας ἐλπίδι προσωτέρω τοῦ δέοντος προιέναι, τίνα δύναιτο ἡ τοῦ τόπου ἀνισότης, καὶ δυσχωρία βλάβην παρέχειν, αὐτοὺς διδάσκων, ἐν μόνῃ δὲ τῇ ταχύτητι, τὸ μὴ ταῦτα συμβαίνειν, κεῖσθαι, καὶ οὐ μάχης, ἀλλὰ ταχύτητος μόνης χρείαν εἶναι λέγων. Τοιαῦτα μὲν εἰπὼν, σημεῖόν τε ἄρας τοῖς Ἑδουεῦσι, κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τῆς πόλεως δι' ἄλλης ἀναβάσεως τοὺς Ἑδουεῖς ἐπέμψατο.

XLVI. Τὸ δὲ τῆς πόλεως τεῖχος ἀπό τε τῆς πεδιάδος, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνόδου, κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, εἰ οὐδεμίαι σκολιότητες προσείησαν, δέκα ἀπεῖχε ςάδια. Αἱ δὲ πρὸς τὸ ῥᾳδίαν τὴν τοῦ ὄρους ἀπεργάζεσθαι ἀνάβασιν οὖσαι σκολιότητες, τὸ διάςημα τῆς ὁδοῦ ηὔξανον. Ἀπὸ δὲ μέσου σχεδὸν τοῦ μήκους τοῦ ὄρους κατὰ τὴν φύσιν, λίθοις μεγάλοις οἱ Γάλλοι τεῖχος ἓξ ποδῶν τὸ ὕψος, πρὸς τὸ τὰς αἰφνιδίας τῶν Ῥωμαίων βραδύνειν ἐφόδους, ᾠκοδομήκεσαν· πᾶσαν δὲ τὴν τοῦ ὄρους πέζαν κενὴν καταλιπόντες, τὴν κορυφὴν ἕως τοῦ τῆς πόλεως τείχους πολλοῖς ςρατοπέδοις ἀναπεπληρώκεσαν. Οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι, παραγγείλαντος τοῦ Καίσαρος, ταχὺ πρὸς τὸ τεῖχος τοῦτο παρεγένοντο, καὶ τοῦτο παρελθόντες, αἱροῦσι τρία ςρατόπεδα· τοσαύτῃ δὲ ἐν τῷ αἱρεῖν αὐτὰ ἐχρήσαντο ταχύτητι, ὥςε αὐτὸς ὁ τῶν Νιτιοβρίγων βασιλεὺς Τουτόμανος μόγις ἀπὸ τῶν ἐφ' ἁρπαγὴν ὄντων ςρατιωτῶν δυνηθῆναι ἑαυτὸν διασῶσαι.

XLVII. Τυχὼν μὲν οὖν ὧν ἠβούλετο ὁ Καῖσαρ, τὸ ἀνακλητικὸν σημαίνειν παρήγγειλεν, ἐνταῦθα δὲ τὸ μὲν δέκατον τάγμα, πρὸς ὃ αὐτὸς ἐδημηγορήκει, ἐπέμενεν. Οἱ δὲ δὴ τῶν λοιπῶν ταγμάτων ςρατιῶται, τῆς σάλπιγγος μὲν οὐκ ἐξήκουσαν· (μεγάλη γὰρ μεταξὺ ἦν) ὑπὸ τῶν δὲ ςρατηγῶν, κατὰ τὸ ἐκείνοις ὑπὸ τοῦ Καίσαρος παραγγελθὲν, κατειργόμενοι· ὅμως τῇ τε τοῦ ταχὺ κρατεῖν ἐλπίδι, καὶ τῇ τῶν πολεμίων φυγῇ, ταῖς τε πρόσθεν, ἃς ἐνενικήκεσαν, μάχαις ἐπαιρόμενοι, οὐδὲν οὕτω χαλεπὸν, ὃ οὐ μὴ ὑπὸ τῆς σφῶν ἀλκῆς ἁλώσιμον εἴη, ἐδόκουν· ὥςε οὐ πρόσθεν διώκοντες τοὺς πολεμίους ἔςησαν, πρὶν ἢ πρὸς αὐτὰ τὰ τῆς πόλεως τείχη παρεγένοντο. Τότε δὲ,

πάντοθεν ἅμα τῆς πόλεως Γεργοβίας κραυγῆς, οἱ μὲν πορρωτέρω ὄντες, τῷ ἐξαίφνης θορύβῳ ἐκφοβηθέντες, τούς τε Ῥωμαίους ἐντὸς ἤδη τοῦ τείχους εἶναι νομίζοντες, ἑαυτοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἔῤῥιψαν· αἱ δὲ γυναῖκες ἐσθῆτάς τε καὶ ἀργύριον τοῖς Ῥωμαίοις ἐκ τοῦ τείχους βάλλουσαι, γυμνῷ τε τῷ ςήθει προνευόμεναι, τάς τε χεῖρας ὀρέγουσαι, τοὺς Ῥωμαίους σφῶν φείδεσθαι ἱκέτευον, μή τε, καθάπερ ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ ἐπεποιήκεσαν, τάς τε γυναῖκας, αὐτούς τε τοὺς παῖδας ἀποκτείνειν· ἔνιαι δὲ καὶ ἑαυτὰς τοῖς ςρατιώταις, ἐκ τοῦ τείχους καθιέμεναι παρέδοσαν. Ὁ δὲ Λούκιος Φάβιος, τοῦ ὀγδόου τάγματος ταξίαρχος ἑαυτὸν ὑπὸ τῶν, ὧν ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ ἐσχήκει, ἄθλων πεισθέντα, πρότερον πάντων, εἰ δύναιτο, τοῦ τείχους ἐπιβήσεσθαι εἰπὼν, τότε λοχαγοὺς ἑαυτοῦ τρεῖς εὑρὼν, ὑπὸ τούτων ἀρθεὶς, τοῦ τείχους ἐπέβη· ἔπειτα δὲ καὶ ἐκείνους, καθ' ἕνα ἀνιμώμενος, εἰς τὸ τεῖχος ἀνήνεγκεν.

XLVIII. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ πρὸς τὸ ἄλλο τῆς πόλεως μέρος, ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται, πρὸς τὸ τὸν τόπον κρατύνειν συνελθόντες, πρῶτον μὲν τῆς πόλεως κραυγῆς ἐξακούσαντες, ἔπειτα δὲ καὶ πολλαῖς ἀγγελίαις, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὴν πόλιν ἔχεσθαι, ἐποτρυνθέντες, τὴν μὲν ἵππον προπέμψαντες, αὐτοὶ δρομαῖοι ἐκεῖ ὥρμησαν· καὶ ὡς ἕκαςος πρότερος ἔτυχεν ἐλθὼν, ἐνταῦθα κατέμεινε, τὸν ἀριθμὸν τῶν μαχομένων Γάλλων ηὔξει· πολλῶν δὲ δὴ ἤδη συνελθόντων, αἱ γυναῖκες, πρότερον τὰς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις ὀρέγουσαι, τότε τοὺς Γάλλους μαχομένους ὁρῶσαι, ἀνδρείους γενέσθαι ἐκείνους παρεκάλουν· καὶ, ὡς τρόπος αὐταῖς, τήν τε σφῶν κόμην ἀνέτεινον, καὶ τὰ παιδία αὐτοῖς προὐβάλλοντο· τοῖς δὲ Ῥωμαίοις, κατά τε τὸν τόπον, καὶ ἀνδρῶν ἀριθμὸν, ἀνίση ἦν ἡ μάχη· δρόμῳ μὲν γὰρ, καὶ τῇ μακροχρονίῳ μάχῃ ἀπειρηκότες, οὐ ῥᾳδίως ἀνδράσιν ἀκεραίοις ἐδύναντο ἀντέχειν.

XLIX. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ, τοὺς μὲν ἑαυτοῦ ςρατιώτας ἐν δυσχωρίᾳ μάχεσθαι, τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν πολεμίων ἀεὶ αὐξάνεσθαι ὁρῶν, περὶ τοῖς ἑαυτοῦ δεδιὼς, πρὸς μὲν Τίτον Σέξτιον, ὃν ἐπὶ τῷ ςρατοπέδῳ καταλελοίπει, ἀγγέλους ἐπέμ-

ψατο, κελεύων τὰς σπείρας διὰ τάχους ἐξαγαγόντα τοῦ ϛρατοπέδου, ἐν τῇ πέζῃ τοῦ ὄρους κατὰ τὸ τῶν πολεμίων δεξιὸν αὐτὰς διατάττειν· ἵνα εἰ τοὺς Ῥωμαίους οἱ Γάλλοι ἐκ τοῦ χωρίου ἐξελάσειαν, ἐκεῖνος τοῦ διώκειν τοὺς Γάλλους ἀποκωλύοι. Αὐτὸς δὲ ὀλίγον ἀπὸ τοῦ, ὅπου ἦν, τόπου σὺν τάγματι ἑνὶ προελθὼν, ἐνταῦθα, ποία τις γένοιτο ἡ τῆς μάχης ἀπόβασις, σκοπῶν, κατέμενεν.

L. Ἀμφοτέρων δὲ προθύμως συϛάδην μαχομένων, εὐθὺς ἐκ τοῦ τῶν Ῥωμαίων πλαγίου ὤφθησαν οἱ Ἐδουεῖς, οὓς ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ τοῦ ὄρους δεξιὸν δι' ἄλλης ὁδοῦ, διασπᾷν ἕνεκα τὴν τῶν πολεμίων ϛρατιὰν (ὡς καὶ ἤδη εἴρηται) ἐπεπόμφει· οἳ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν Γαλλικῶν ὅπλων ἰσχυρῶς τοὺς Ῥωμαίους ἐφόβησαν· καίπερ ἄνοπλοι τοὺς ὤμους, ὃ σημεῖον ἦν φίλων ὁρώμενοι, ὅμως ταῦτα τοὺς Γάλλους, τοῦ ἐξαπατᾷν σφᾶς ἕνεκα, πεποιηκέναι ἐνόμιζον. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καιρῷ ὁ μὲν ταξίαρχος Λούκιος Φάβιος, οἵ τε ἐκείνῳ συναναβάντες, συλληφθέντες ἐφονεύθησαν, καὶ κατὰ τὸ τῆς πόλεως τεῖχος ἐῤῥίφησαν. Ὁ δὲ Μάρκος Πετρέϊος, τοῦ αὐτοῦ τάγματος ἑκατόνταρχος, ὁμοίως τοῦ τείχους ἐπιβήσας, τὰς μὲν τῆς πόλεως πύλας διακόπτειν ἐπεχείρησεν· ὑπὸ δὲ τοῦ τῶν πολιτῶν ὄχλου ἀποκωλυθεὶς, αὑτοῦ τ' οὐδεμίαν ἔτι ἐλπίδα ποιούμενος, καὶ πολλὰ τραύματα λαβὼν, τοῖς αὐτῷ συνακολουθήσασι ϛρατιώταις, Ὅτι μὲν, ἔφη, ἐμέ τε καὶ ὑμᾶς ἅμα οὐ δύναμαι σώζειν, ὑμᾶς γοῦν, οὓς τιμῆς ὀρεγόμενος, εἰς μέγαν κίνδυνον ἤγαγον, εἰ δυνατὸν, διασώσω· ὑμεῖς δὲ, ἐπειδὰν σχολὴν δῶ, ταχὺ διαφεύγετε. Ἅμα δὲ ταῦτα εἰπὼν, εἰς μέσους τοὺς πολεμίους εἰσεπήδησε, δύο τ' ἐκείνων ἀποκτείνας, τοὺς λοιποὺς ὀλίγον ἀπὸ τῆς πύλης ἀπεώσατο· πρὸς δὲ τοὺς αὐτοῦ ϛρατιώτας προσβοηθοῦντας, Μάτην, ἔφη, ἐμὲ διασώζειν ἐπιχειρεῖτε, ὃν ἤδη τό, τε αἷμα, καὶ ἡ ἰσχὺς ἀπολείπουσιν· ἀλλὰ ἐν ᾧ ἐξουσίαν ἔχετε, ἔνθεν τε ἀπέρχεσθε, καὶ πρὸς τὸ ὑμέτερον τάγμα ἀναχωρεῖτε. Ταῦτα δ' οὕτως εἰπὼν, αὐτὸς μὲν ἔπεσε· τοῖς δ' ἑαυτοῦ ϛρατιώταις σωτηρίας αἴτιος ἐγένετο.

LI. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντοθεν πιεζόμενοι, ἐτράπησαν, ἓξ καὶ τετταράκοντα ταξιάρχους ἀποβαλόντες· τοὺς δὲ Γάλλους θρα-

σέως ἐπιδιώκοντας τὸ δέκατον τάγμα κατέσχεν, ὃ ἐπικουρίας ἕνεκα ἐν ἐπιτηδειοτέρῳ ἐτέτακτο τόπῳ. Τοῦτο δὲ καὶ αἱ τοῦ τρισκαιδεκάτου τάγματος, ἐκ τοῦ μικροῦ ϛρατοπέδου ὑπὸ τοῦ Σεξτίου ἐξαχθεῖσαι διεδέξαντο σπεῖραι, τὴν τοῦ ὄρους ἀκρωνυχίαν κατέχουσαι. Τὰ μὲν οὖν τάγματα, ἐπειδὴ πρῶτον ἐν τῷ ἰσοπέδῳ ἐγένετο, ἐναντία τοῖς πολεμίοις ἔϛησαν· ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ ἀπὸ τῆς τοῦ ὄρους πέζης τοὺς ἑαυτοῦ ϛρατιώτας ἀπήγαγεν ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ τῶν Ῥωμαίων ϛρατιῶται πλείους ἑπτακοσίων ἔπεσον.

LII. Τῇ δ' ὑϛεραίᾳ ἐκκλησίαν ὁ Καῖσαρ ποιησάμενος, τό, τε θράσος, καὶ τὴν ἄγαν τῶν ϛρατιωτῶν προπέτειαν ἤλεγξεν, ὅτι αὐτοὶ τῆς σφῶν γνώμης εἶναι, ἕως οὗ δέοι χωρεῖν, καὶ τὶ ποιεῖν δέοι ἔκριναν, καὶ ὅτι, τοῦ ἀνακλητικοῦ σημανθέντος, οὐκ ἔϛησαν, καὶ οὔτε, ὑπὸ τῶν ταξιάρχων, οὔτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀρχόντων οὐκ ἠδυνήθησαν κατέχεσθαι, πολὺ τὴν δυσχωρίαν δύνασθαι βλάπτειν διδάσκων· ἦ οὐκ οἴδατε, ἔφη, ὡς ἐγώ ποτε ἄνευ ἱππικοῦ τε, καὶ ἄρχοντος ὄντας τοὺς πολεμίους καταλαβὼν, καὶ σαφὴν σχεδὸν οὖσαν τὴν νίκην ἡμῶν ὁρῶν, ὅμως μή τινα βλάβην διὰ τὴν δυσχωρίαν ἔχοιμι, τοὺς πολεμίους καταλιπὼν, ὑμᾶς εἰς τὸ ϛρατόπεδον ἀνήγαγον· ὅσῳ μὲν γὰρ τὴν μεγαλότητα τοῦ ὑμετέρου θυμοῦ θαυμάζω, οὓς οὐ τὸ τοῦ ϛρατοπέδου τῶν πολεμίων ὀχύρωμα, οὐ τὸ τοῦ ὄρους ὕψος, οὐ τὸ τῆς πόλεως τεῖχος ἠδυνήθησαν κατέχειν· τοσούτῳ τὴν θρασύτητά τε, καὶ τὴν προπέτειαν ὑμῶν ἐλέγχω, ὅτι ἀκριβέϛερον ἐμοῦ, τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν πραγμάτων, καὶ τῆς νίκης εἰδέναι νομίζετε. Οὐδὲν ἧττον γὰρ ϛρατιώτην μέτριόν τε καὶ συνετὸν, ἢ θρασύν τε καὶ μεγαλόθυμον αἰτοῦμαι.

LIII. Ταῦτα μὲν εἰπὼν, τελευτῶν δὲ τοὺς ϛρατιώτας, μὴ διὰ τὰ γενόμενα φοβεῖσθαι, μήτε τὴν ὑπὸ τῆς δυσχωρίας σφίσι γενομένην βλάβην, τῇ τῶν πολεμίων ἀλκῇ αὐτὴν περιάπτειν, παρακαλεσάμενος, αὐτὸς, ὥσπερ καὶ πρόσθεν, πῶς ἐντεῦθεν δύναιτο ἀπιέναι διανοούμενος, τὸ ϛράτευμα ἐκ τοῦ ϛρατοπέδου ἐξαγαγὼν, αὐτὸ ὡς εἰς μάχην παρέταττεν· ἐπειδὴ δὲ οἱ πολέ-

μιοι οὐκ ἀντεξῄεσαν, ὀλίγην ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἱπποκρατίαν ποιησάμενος, ἐπὶ τὸ ϛρατόπεδον ἀπήγαγε τὴν ϛρατιάν. Ταῦτα δὲ καὶ τῇ ὑϛεραίᾳ ποιησάμενος, τοῦτο πρὸς τό τήν τε τῶν πολεμίων ἀλαζονίαν μειοῦν, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ϛρατιώτας παραθαῤῥύνειν ἱκανὸν εἶναι ἡγούμενος, εἰς τὴν τῶν Ἐδουέων χώραν ἦγε τὴν ϛρατιάν· οὐδὲ τότε τῶν πολεμίων αὐτῷ ἐπακολουθούντων. Τριταῖος δὲ πρὸς τὸν Ἐλάβερα ποταμὸν παραγενόμενος, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ γεφύρας ἐπισκευασάμενος, διεβίβασε τὸ ϛράτευμα.

LIV. Ἐνταῦθα μὲν ὅ, τε Ἐπορέδορυξ, καὶ ὁ Βιριδούμαρος, αὐτὸν καλέσαντες, ἀπήγγειλαν, τὸν Λιτάβικον σὺν παντὶ τῷ ἱππικῷ πρὸς τοὺς Ἐδουεῖς, τοῦ ἐκπολεμῶσαι ἕνεκα ἐκείνους τοῖς Ῥωμαίοις, ἀπιέναι· δεῖν τε ἐδίδασκον, εἰ τὴν πόλιν διασώζειν θέλοι ὁ Καῖσαρ, πρότερον τοῦ Λιταβίκου σφᾶς σὺν τῇ πεζικῇ δυνάμει τὴν πόλιν προκαταλαβεῖν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, καίπερ ἐν πολλοῖς ἤδη πράγμασι τὴν τῶν Ἐδουέων γνοὺς ἀπιϛίαν, τῇ τε ἐκείνων ἐπανόδῳ ταχύτερον τὴν πόλιν ἀποϛήσεσθαι εἰδὼς, ὅμως αὐτοὺς κατέχειν οὐκ ἠβουλήθη, μὴ ἢ πρότερος ἀδίκων χειρῶν ἄρχεσθαι, ἢ καὶ φόβου τινὸς δόξαν παράσχοι. Αὐτοῖς δ' ἀπιοῦσι, πῶς τοὺς Ἐδουεῖς ηὐεργετήκει, συντόμως ἐξηγήσατο· ἐκείνους μὲν γὰρ ταπεινοὺς, καὶ εἰς τὰς πόλεις εἰρχθέντας, τῶν τ' ἀγρῶν ἐϛερημένους δασμοφόρους τ' ὄντας, καὶ ὁμήρους αἰσχρῶς τοῖς πολεμίοις δόντας, αὐτὸν παραλαβόντα, πλουσιωτάτους ποιῆσαι, καὶ οὐ μόνον τὴν προτέραν ἀρχὴν ἐκείνοις ἀποδοῦναι, ἀλλὰ καὶ εὐδαιμονεϛέρους τοῦ πρόσθεν παντὸς χρόνου πεποιηκέναι. Ταῦτα μὲν ἐκείνοις εἰπὼν, ἀπεπέμψατο.

LV. Ἦν δέ τις τῶν Ἐδουέων πόλις, Νοβιόδουνος ὄνομα, ἐν ταῖς τοῦ Λίγηρος ποταμοῦ ὄχθαις κειμένη, ἐν ᾗ ὁ Καῖσαρ πάντας μὲν τοὺς τῶν Γάλλων ὁμήρους, πάντα δὲ τὰ δημόσια χρήματα, καὶ πάντα τὸν σῖτον, καὶ τὰ παντὸς σχεδὸν τοῦ ϛρατοῦ σκευοφόρα κατέθηκεν· ὅπου τε παμπόλλους ἵππους, ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῇ Ἰσπανίᾳ πρὸς τοῦτον τὸν πόλεμον ὠνησάμενος, ἐπέμψατο. Ἐν ταύτῃ μὲν οὖν τῇ πόλει ὅ, τε Ἐπορέδορυξ, καὶ ὁ Βιριδόμαρος παραγενόμενοι, πῶς τε εἶχε τὰ τῆς

πόλεως πράγματα γνόντες· καὶ πρῶτον μὲν τοὺς Ἐδουεῖς ἐν τῇ Βιβράκτῳ πόλει τὸν Λιτάβικον δέξασθαι, καὶ τὸν ἄρχοντα Κομβικτολιτάνην, τό, τε πλεῖϛον τῆς συγκλήτου πρὸς ἐκεῖνον ἀπιέναι· ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τούτοις παρὰ τὸν Βερκιγγετόρυγα πρέσβεις περὶ συμμαχίας ὑπὸ τῶν Ἐδουέων πεμφθῆναι· καὶ ταῦτα μὲν οὖν πάντα μαθόντες, οὐκ ἀμελητέον εἶναι σφίσιν τοσαύτης ἀφορμῆς ἔγνωσαν· ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ Νοβιοδούνῳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταλειφθέντας φρουροὺς, καὶ πάντας πρὸς τούτοις τοὺς ἐν τῇ πόλει ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους ἀποκτείναντες, τὰ μὲν χρήματα, καὶ τοὺς ἵππους ἀλλήλοις διένειμαν· τούς τε τῶν πόλεων ὁμήρους πρὸς τὸν Κομβικτολιτάνην ἐν τῇ Βιβράκτῳ πόλει πέμψαντες· τὴν μὲν Νοβιόδουνον, ὅτι οὐκ ἠδύναντο αὐτὴν διασώζειν, μὴ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτὴν καταλάβοιεν, ἐνέπρησαν. Τοῦ δ' ἐνόντος σίτου, ὃ μὲν εὐθὺς ἠδυνήθησαν, ναυσὶν ἀπέπεμψαν, τὸ δὲ λοιπὸν, μέρος μὲν εἰς τὸν ποταμὸν, μέρος δὲ καὶ εἰς τὸ πῦρ ἔῤῥιψαν· ταῦτα δὲ ποιησάμενοι ἐκ τῆς περιοικίδος ϛρατιὰν συναθροίζειν, φρουρὰς δ' ἐπὶ ταῖς τοῦ Λίγηρος ποταμοῦ ὄχθαις καταϛῆσαι, καὶ ἱππικὸν πάντοθεν, τοῦ ἐμβάλλειν φόβον ἕνεκα τῷ Καίσαρι, ἐπιδεικνύειν ἤρξαντο, ἵνα ἢ τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπιτηδείων ἀποκωλύσειαν, ἢ καὶ ἐκείνους ἀπορίᾳ πεισθέντας ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἀπελάσειαν. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἐν ταύτῃ ἦσαν τῇ ἐλπίδι, ὅσῳ ὁ Λίγηρ, ἐκ τῶν χιόνων πολὺ αὐξηθεὶς, παντελῶς πεζῇ ἀδιάβατος ἐδόκει εἶναι.

LVI. Τοῦτο δὲ γνοὺς ὁ Καῖσαρ, σπευϛέον αὐτῷ εἶναι ἔγνω, ἵνα, εἴπερ γε ἐν τῷ κατασκευάζειν γεφύρας μάχεσθαι ἀναγκασθείη, ἀλλὰ γοῦν, πρὶν ἢ τὴν τῶν πολεμίων μᾶλλον αὐξηθῆναι δύναμιν, μάχοιτο. Τὸ μὲν γὰρ, αὐτὸν μετανοήσαντα, εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀποτρέπεσθαι, τοῦ μὴ ποιεῖν ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι, πρῶτον μὲν τῇ τε αἰσχρότητι τοῦ πράγματος, καὶ τῷ ἀντικειμένῳ αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν Γεβέννῳ ὄρει, καὶ τῇ τῶν ὁδῶν δυσχερίᾳ ἀποκωλυόμενος· ἔπειτα δὲ περὶ ἀπόντι τῷ Λαβιηνῷ, καὶ τοῖς σὺν ἐκείνῳ τάγμασιν ἰσχυρῶς δεδιώς. Τοιγαροῦν νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὡς ἐδύνατο τάχιϛα πορευόμενος, ταχύτερον τῆς πάντων δόξης πρὸς τὸν Λίγηρα παρεγένετο·

ψάμμου τε, ὡς κατὰ τὸν χρόνον, ἐπιτηδείου ὑπὸ τῶν ἱππέων εὑρεθέντος, ὥςε μόνον τοὺς βραχίονάς τε, καὶ τοὺς ὤμους τῶν ὁπλιτῶν πρὸς τὸ τὰ ὅπλα φέρειν ἐλευθέρους ἀπὸ τοῦ ὕδατος ἀνέχειν, ὁ Καῖσαρ, τοὺς ἱππέας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ, πρὸς τὸ τὸ ῥοῶδες αὐτοῦ ῥηγνύειν, κατατάξας, τούς τε πολεμίους εὐθὺς ἐκφοβήσας, σῶον πᾶν τὸ ςράτευμα διεβίβασε. Σῖτον δὲ, καὶ κτήνη ἱκανὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς καταλαβὼν, καὶ τὴν ςρατιὰν ἐπισιτισάμενος, εἰς τὴν τῶν Σενόνων ἐνέβαλε χώραν.

LVII. Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Λαβιηνὸς τὸ ἐκ τῆς Ἰταλίας νεωςὶ εἰς τὴν Γαλατίαν παραγενόμενον ἀναπλήρωμα, ἐν τῇ Ἀγενδίκῳ πόλει, φυλακῇ τῶν σκευοφόρων ἑαυτοῦ, καταλιπὼν, αὐτὸς τέσσαρσι σὺν τάγμασιν εἰς τὴν Λευκετίαν, πόλιν τῶν Παρισίων, ἐντὸς τοῦ Σέκανος ποταμοῦ ἐν νήσῳ κειμένην, ἤλασεν. Οἱ δὲ πολέμιοι τὴν ἐκείνου ἔφοδον γνόντες, πολὺ ςράτευμα ἐκ τῆς περιοικίδος χώρας συναγείραντες, τὸν Καμουλογῖνον Αὐλῆρκον, καίπερ ἤδη γήρᾳ καμόντα, ὅμως διὰ τὴν ἐκείνου περὶ τὰ ςρατιωτικὰ ἐμπειρίαν, ςρατηγὸν πάντων εἵλοντο σφῶν. Οὗτος μὲν οὖν συνεχῆ εἶναι λίμνην, εἰς τὸν Σέκανα ἐμβάλλουσαν, καὶ τὴν εἰς τὴν νῆσον ὁδὸν ἰσχυρῶς ἐμποδίζουσαν, ἐνταῦθα ἐςρατοπεδεύσατο, τοὺς Ῥωμαίους τῆς διαβάσεως ἀποκωλύειν διανοῶν.

LVIII. Ὁ δὲ δὴ Λαβιηνὸς πρῶτον μὲν μηχανάς τε ποιεῖν, καὶ ἐσχάραις τὴν λίμνην πληροῦν, τήν τε ὁδὸν ἀσφαλίζειν ἐπιχειρησάμενος, ἔπειτα δὲ τοῦτο δυσχερὲς εἶναι κατανοησάμενος, σιγῇ ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξιὼν, τῇ αὐτῇ, ᾗ ἐνταῦθα ἐληλύθει, ὁδῷ ἐπὶ τὴν Νοβιόδουνον πόλιν ὥρμησεν. (αὕτη δὲ ἡ πόλις ἐν νήσῳ τοῦ Σεκάνα ποταμοῦ, ὥσπερ καὶ περὶ τῆς Λευκετίας ἐῤῥέθη, κεῖται·) ὅπου ἀμφὶ τὰς πεντήκοντα καταλαβὼν ναῦς, εὐθύς τε αὐτὰς συζεύξας, καὶ ςρατιωτῶν πληρώσας, τῶν πολιτῶν τῷ πράγματι τούτῳ ἐκφοβηθέντων, ὧν τὸ πλεῖςον μέρος πρὸς τὸν πόλεμον ὑπὸ τοῦ Καμολογένου παρεκλήθησαν, τὴν πόλιν, οὐδενὸς αὐτῷ ἀντέχοντος, κατέλαβε· τήν τε ὀλίγον πρόσθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων καταλυθεῖσην γέφυραν ἐπισκευάσας, τὸ ςράτευμα διεβίβασε, καὶ κατὰ τὸν ποταμὸν ἐπὶ τὴν Λευκε-

τίαν ἤρξατο πορεύεσθαι. Οἱ δὲ δὴ πολέμιοι ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Μελοδούνου φυγόντων τὸ πρᾶγμα τοῦτο γνόντες, τὴν μὲν Λευκετίαν ἐνέπρησαν, καὶ τὰς ἐνούσας γεφύρας διέλυσαν· αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς λίμνης ἐξελθόντες, ἐν ταῖς τοῦ Σεκάνα ὄχθαις κατ' αντιπέραν τῆς Λευκετίας τῷ Λαβιηνῷ ἀντεςρατοπεδεύσαντο.

LIX. Ἐν τούτῳ δὲ ἠγγέλλετο ὁ Καῖσαρ ἐκ τῆς Γεργοβίας ἀπελθὼν, καὶ οἱ Ἐδουεῖς ἀπ' αὐτοῦ ἀφίςασθαι, οἵ τε Γάλλοι νικᾷν ἐλέγοντο. Οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι ἀλλήλοις διαλεγόμενοι, τὸν Καίσαρα ἀπό τε τῆς αὐτοῦ ὁδοῦ, καὶ τοῦ Λίγηρος ἀποτραπέντα, ὑπό τε λιμοῦ ἀναγκασθέντα, εἰς τὴν ἐπαρχίαν φεύγειν διϊσχυρίζοντο· οἱ δὲ Βελλόβακοι πρὸς τούτοις τὴν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος τῶν Ἐδουέων ἀπόςασιν μαθόντες, αὐτοί τε δι' ἑαυτῶν ἄπιςοι τοῖς Ῥωμαίοις ὄντες, ςράτευμα συναγείρειν, ἐμφανῶς τε πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευάζεσθαι τότε ἤρξαντο. Ὁ μὲν οὖν Λαβιηνὸς τοσαύτην ἄφνω συμβῆναι τῶν πραγμάτων μεταβολὴν ὁρῶν, ἔδοξεν αὐτῷ ἄλλως, ἢ πρόσθεν, βουλευτέον αὐτῷ εἶναι. Τότε τε οὔ τι προσκτᾶσθαι, οὔτε εἰς μάχην τὸν πολέμιον παρακαλεῖν, ἀλλὰ μόνον τὸ ςράτευμα σῶον εἰς τὴν Ἀγέντικον ἀπάγειν διενοεῖτο· τῇ μὲν γὰρ οἱ Βελλόβακοι, κράτιςοι ἐν τῇ Γαλατίᾳ νομιζόμενοι, τῇ δὲ οἱ Παρίσιοι παρεσκευασμένῃ τε καὶ παρατεταγμένῃ τῇ ςρατιᾷ ἐνέκειντο· ἔπειτα δὲ καὶ τὰ αὐτοῦ τάγματα ἀπὸ τῶν σκευοφόρων ποταμὸς ἀπεχώριζε μέγας. Τοιγαροῦν τοσαύτης ἐξαίφνης αὐτῷ ἀπορίας, ἐν μόνῃ τῇ ἀλκῇ τὴν σωτηρίαν κεῖσθαι ἡγεῖτο.

LX. Τοῦτο οὖν ἐννοούμενος, ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν νύκτα ἐποιήσατο, καὶ πᾶσιν τοῖς αὐτοῦ ςρατιώταις, ἃ ἂν ἐκείνοις παραγγέλλῃ, ἐπιμελῶς τε καὶ καλῶς ποιεῖν παρακελευσάμενος, τὰς μὲν ναῦς, ἃς ἐν τῇ Μελοδούνῳ εἰλήφει, τοῖς ἱππεῦσι Ῥωμαίοις διέδωκεν· ἐκείνοις καὶ κατὰ τὸν ποταμὸν δύο καὶ τριάκοντα ςάδια, μετὰ τὴν πρώτην φυλακὴν, προϊέναι, καὶ ἐνταῦθα ἑαυτὸν ἀναμένειν παραγγείλας· πέντε μὲν σπείρας, αἷς οὐ πάνυ πρὸς τὸ μάχεσθαι ἐθάῤῥει, ἐπὶ τῷ ςρατοπέδῳ κατέλιπε· ταῖς δὲ πέντε τοῦ τάγματος τούτου λοιπαῖς ἐκ μέσων νυκτῶν σὺν πᾶσι τοῖς σκευοφόροις ἐναντία τοῦ ποταμοῦ ἰέναι παρήγγειλε· πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀκάτιά τινα εὑρὼν, ταῦτα μεγάλῃ ῥύμῃ

ἐρετμῶν εἰς ταυτὸ ἐπέμψατο· αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγον σιγῇ πρὸς τοὺς ἱππέας μετὰ τριῶν ταγμάτων ἀπῆλθεν.

LXI. Ἐνταῦθα δ' αὐτοῦ παραγενομένου, οἱ τῶν πολεμίων κατάσκοποι, παντὶ τοῦ ποταμοῦ ὄντες, χειμῶνος συμβάντος, ὑπ' αὐτοῦ συνελήφθησαν· τὸ δὲ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζὸν τοῦ Λαβιηνοῦ, τῶν ἱππέων Ῥωμαίων ταῦτα πραττόντων, οἳ ἐπὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐτάχθησαν, εὐθὺς διεπορεύθη. Ἐν τούτῳ δὲ ὑπὸ τὸ φῶς τοῖς πολεμίοις ἀπηγγέλθη, ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ϛρατοπέδῳ μείζονα τοῦ εἰωθότος θόρυβον εἶναι, πολλήν τε ϛρατιὰν ἐναντία τοῦ ποταμοῦ διαβαίνειν· ἐνταῦθα μὲν γὰρ μέγαν κτύπον ἐρετμῶν εἰσακούεσθαι, καὶ ὀλίγον κατωτέρω τοὺς ϛρατιώτας ναυσὶ περαιοῦσθαι. Τοῦτο δὲ ἀκούσαντες, ὅτι τὰ τοῦ Λαβιηνοῦ τάγματα τριχῇ διαβαίνειν, καὶ πάντας τοὺς Ῥωμαίους τὴν τῶν Ἐδουέων ἀπόϛασιν γνόντας, εἰς φυγὴν παρασκευάζεσθαι ἐνόμιζον, τριχῇ καὶ αὐτοὶ τὴν σφῶν ϛρατιὰν ἐποιήσαντο· μέρος μὲν γὰρ κατ' ἀντιπέραν τοῦ τῶν Ῥωμαίων ϛρατοπέδου καταλιπόντες, καὶ ὀλίγους τινὰς ϛρατιώτας κατὰ τὴν Μετιόσηδον πόλιν πέμψαντες, καὶ τούτοις τοσοῦτον, ὅσονπερ τὰς τῶν Ῥωμαίων ναῦς, προελθεῖν παραγγείλαντες, τὸ λοιπὸν πᾶν ϛράτευμα κατὰ τοῦ Λαβιηνοῦ ἀντανῆγον.

LXII. Ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ πάντες τε οἱ Ῥωμαῖοι διεβιβασμένοι ἦσαν, καὶ ἡ τῶν πολεμίων φάλαγξ καταφανὴς ἐγένετο. Ὁ μὲν οὖν Λαβιηνὸς τοῖς ϛρατιώταις τῆς σφῶν ἀρετῆς, σὺν ᾗ τοσαύτας νενικήκεσαν μάχας, μεμνῆσθαι, προσέτι τε αὐτὸν παρεῖναι τὸν Καίσαρα, σὺν ᾧ πολλάκις τῶν πολεμίων ἐκράτησαν, νομίζειν παρακελευσάμενος, σημεῖον ἦρε τῆς μάχης. Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ συμπλοκῇ, ἐκ μὲν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ὅπου τὸ ἕβδομον τάγμα ἐτέτακτο, οἱ πολέμιοι ἡττήθησάν τε, καὶ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν· ἐκ δὲ τοῦ εὐωνύμου, ὅπου ἦν τὸ πεντεκαιδέκατον τάγμα, τῶν πρωτοϛάτων τῶν πολεμίων βέλεσι διαπαρέντων τε, καὶ πεσόντων, ὅμως οἱ λοιποὶ ἐῤῥωμένως ἐμάχοντο, οὔτε εἰς φυγὴν οὐδεὶς αὐτῶν ἐτράπετο. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ ἐκείνων ϛρατηγὸς Καμουλογῖνος ἐνταῦθά τε παρῆν, καὶ ἐκείνοις παρεκελεύετο. Ἀμφισβήτου δ' ἔτι οὔσης τῆς ἀποβάσεως

τῆς μάχης, τὰ ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι πραττόμενα, τοῖς τοῦ ἑβδόμου τάγματος ϛρατιώταις ἠγγέλθη. Οὗτοι δὲ τότε ἐκ τοῦ ὄπισθεν τοῖς πολεμίοις ἐπῄεσαν, καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀνῄρουν. Ὅμως δ' οὐδὲ τότε οἱ πολέμιοι εἰς φυγὴν ὥρμησαν, ἀλλ' ἅμα πάντες κυκλωθέντες, κατὰ χώραν ἐν τάξει μένοντες, κατεκόπησαν· ἐν οἷς ἔπεσε καὶ ὁ Καμουλογῖνος. Οἱ δὲ δὴ κατὰ τὸ τῶν Ῥωμαίων ϛρατόπεδον λειφθέντες, ἐπειδὴ τάχιϛα τὴν μάχην συνῆφθαι ἤκουσαν, τοῖς σφῶν ἐβοήθησαν, λόφον τέ τινα κατέλαβον· ἀλλ' οὐδ' ὅμως τοῖς Ῥωμαίοις ἀντέχειν ἠδυνήθησαν· ὥϛε τοῖς σφῶν φεύγουσι μιχθέντες, πάντες, πλὴν τῶν ἔν τε τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς νάπεσι κρυβέντων, ὑπὸ τῶν τοῦ Λαβιηνοῦ ἱππέων διεφθάρησαν. Τοῦτο δὲ κατεργασάμενος ὁ Λαβιηνὸς, εἰς τὴν Ἀγένδικον, ὅπου πάντα τὰ τοῦ ϛρατοῦ σκευοφόρα κατελελοίπει, ἐπανῆλθεν· ἐντεῦθέν τε πρὸς τὸν Καίσαρα, σὺν πάσῃ, ᾗ εἶχε, δυνάμει παρεγένετο.

LXIII. Τῶν δ' Ἐδουέων, ὡς καὶ ἤδη ἐῤῥέθη, ἀποϛάντων, ὁ πόλεμος ηὐξήθη· αὐτοὶ δὲ πάντοθεν διεπρεσβεύοντο, καὶ ὅσον μὲν φιλίᾳ τε, καὶ δυνάμει, καὶ ἀργυρίῳ ἠδύναντο, τὰς πόλεις προσεποιοῦντο· τοὺς δὲ πασῶν σχεδὸν τῶν τῆς Γαλατίας πόλεων ὁμήρους, οὓς πρόσθεν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ παρακατεθείκει, ἔχοντες, τῇ τούτων τιμωρίᾳ τοὺς ὁμογνωμονεῖν σφίσι μὴ βουλομένους ἐφόβουν· ᾔτησαν δὲ τοῦ Βερκιγγετόρυγος, πρὸς σφᾶς ἐκεῖνον ἐλθεῖν, ἵνα τι σφίσι περὶ τοῦ πολέμου ἀνακοινώσαιτο· τούτου δὲ παρ' ἐκείνου τυχόντες, ἰσχυρῶς διέτειναν, τοῦ τὴν παντὸς τοῦ πολέμου προϛατείαν σφίσι παραδοθῆναι· ἐπὶ δὲ τούτῳ διαφόρου γενομένου αὐτοῖς, πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδος ἐν τῇ Βιβράκτῳ πόλει προεῤῥέθη. Ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ συνῆλθον, καὶ ταῖς γνώμαις τοῦ πράγματος συγχωρηθέντος, σύμπαντες ἅμα τὸν Βερκιγγετόρυγα αὐτοκράτορα ἀνεκάλεσαν· ἐν ταύτῃ δὲ τῇ συνόδῳ μόνοι οἵ τε Ῥῆμοι, καὶ οἱ Λιγγόνες, καὶ οἱ Τρευῖροι ἀπῆσαν· οἱ μὲν Ῥῆμοι καὶ οἱ Λιγγόνες φίλοι τοῖς Ῥωμαίοις ὄντες· οἱ δὲ Τρευῖροι, πρῶτον μὲν πόῤῥω οἰκοῦντες, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς Γερμανοῖς πολεμοῦντες· ὃ καὶ αἴτιον νομίζεται γενέσθαι, τοῦ ἐκείνους μηδετέροις συμμαχίαν

ποιήσασθαι. Οἱ δὲ δὴ Ἐδουεῖς τοῦτο βαρέως φέροντες, ὅτι προςάται τοῦ πολέμου οὐκ ἀπεδείχθησαν, τήν τε τῆς τύχης μεταβολὴν αἰτιῶντες, καὶ τῆς τοῦ Καίσαρος πρὸς αὐτοὺς εὐνοίας ἰσχυρῶς ἐπιθυμοῦντες, ὅμως τοῦ πολέμου ἀρξάμενοι, χωρὶς τῶν ἄλλων βουλεύεσθαι οὐκ ἐτόλμων. Ἀέκοντες δὲ καὶ Ἐπορέδορύξ τε, καὶ Βιριδόμαρος τῷ Βερκιγγετόρυγι ἐπείθοντο.

LXIV. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ ὁμήρους ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐπήγγειλε, καὶ ῥητήν τινα ἡμέραν προλέξας, ἐν ταύτῃ πάντας τοὺς ἱππέας πεντεκαιδεκακισχιλίους ὄντας πρὸς ἑαυτὸν συνιέναι ἐκέλευε· τῇ παρούσῃ πεζικῇ δυνάμει ἀρκεῖν αὐτῷ λέγων· οὐ μὲν γὰρ τῆς τύχης πειράσεσθαι, οὔτε μάχην συνάψειν· ἀλλὰ ὅτι, ἔφη, τοσαύτην ἵππον ἔχομεν, ῥᾷςον ἡμῖν ἔςαι, τοῦ τε ληΐζεσθαι, καὶ τοῦ ἐπὶ τὰς προνομὰς ἰέναι τοὺς Ῥωμαίους ἀποκωλύειν· μόνον, ἔφη, ὑμεῖς τόν τε σῖτον διαφθείρετε, καὶ τὰ οἰκοδομήματα καίετε· ᾗ χρημάτων δαπάνῃ, ἀδιάλειπτον ἐλευθερίαν κτήσεσθε. Ταῦτα δ' οὕτω ποιησάμενος, τοῖς μὲν Ἐδουεῦσι, καὶ τοῖς Σεκουσιανοῖς, τῆς ἐπαρχίας τῶν Ῥωμαίων πλησίον οἰκοῦσι, μυρίους πεζούς, καὶ ὀκτακοσίους ἱππέας ἐπήγγειλε· ταύτῃ τε τῇ ςρατιᾷ τὸν τοῦ Ἐπορεδόρυγος ἀδελφὸν ἐπιςήσας, ἐκείνῳ τοῖς Ἀλλόβροξι πόλεμον ἐπιφέρειν παρήγγειλεν· ἄλλῃ δὲ τοὺς μὲν Γαβάλους, καὶ τοὺς περιοίκους Ἀρβέρνους, εἰς τὴν τῶν Ἐλβίων χώραν· τοὺς δὲ Ῥουθήνους τε, καὶ Καδούρκους εἰς τὴν τῶν Ἀρεμίκων τε, καὶ τῶν Βόλκων ἐμβάλλειν ἐκέλευσεν· οὐδὲν ἧττον δ' ὅμως λαθραίαις ἀγγελίαις τε, καὶ πρεσβείαις τοὺς Ἀλλόβρογας ἐπειρᾶτο παραςήσασθαι, οὓς οὔπω τοῦ ὀλίγον πρόσθεν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμου πάμπαν ἐπιλαθέσθαι ἐνόμιζε· τοῖς μὲν οὖν αὐτῶν ἄρχουσι χρήματα πολλά, τῇ δὲ πόλει τὴν πάσης τῆς λοιπῆς ἐπαρχίας προςατείαν ὑπισχνεῖτο.

LXV. Πρὸς πάντα δὲ ταῦτα παρεσκευασμέναι μόνον εἶσαν σπεῖραι δύο καὶ εἴκοσι, ἃς ὁ Λούκιος Καῖσαρ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας συναγαγών, πάντῃ τοῖς πολεμίοις ἀντετίθει. Καὶ οἱ μὲν Ἔλβιοι τοῖς σφῶν προσχώροις μάχην συνάψαντες, ἡττήθησαν· καὶ Γαΐου Βαληρίου Δονοταύρου, τοῦ τοῦ Καβούρου υἱοῦ καὶ ἄρχοντος τῆς πόλεως, πολλῶν τε ἄλλων πεσόντων, εἰς

τὰς πόλεις ἀπελάθησαν. Οἱ δὲ Ἀλλόβρογες συχνὰ κατὰ τὸν Ῥοδανὸν φρούρια καταστήσαντες, πολλῇ σπουδῇ τε, καὶ ἐπιμελείᾳ τὴν σφῶν χώραν διεφύλαττον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπειδὴ τοὺς πολεμίους ἱππικῷ ἑαυτοῦ κρατεῖν ἑώρα, ὅτι τε, τῶν πολεμίων τὰς ὁδοὺς πάσας παρατηρούντων, ἐν οὐδενὶ πράγματι ἔκ τε τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς ἐπαρχίας ὠφελεῖσθαι ἠδύνατο, εἰς τὸ τῆς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανίας, ὃ πρόσθεν φίλον καὶ σύμμαχον τοῖς Ῥωμαίοις ἐπεποιήκει, μέρος, ἀγγέλους πεμψάμενος, ἱππέας παρ' ἐκείνων, καὶ κούφους πεζοὺς, μεταξὺ αὐτῶν μάχεσθαι εἰωθότας, παρεκάλει· ὧν παραγενόμενων, ἐπειδὴ οὐκ ἀγαθοῖς ἵπποις ἐχρῶντο, τοὺς τῶν τε μυριάρχων, καὶ τῶν λοιπῶν ἱππέων Ῥωμαίων ἵππους ἀφελὼν, τοῖς Γερμανοῖς τούτους διέδωκεν.

LXVI. Ἐν τούτῳ δὲ ἥ τε τῶν πολεμίων ἐκ τῶν Ἀρβέρνων στρατιὰ, καὶ οἱ πάσῃ τῇ Γαλατίᾳ ἐπαγγελθέντες ἱππεῖς πρὸς τὸν Βερκιγγετόρυγα συνῆλθον. Παμπόλλων δὲ τούτων ὄντων, ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν ἐπαρχίαν διὰ τῆς τῶν Σεκανῶν χώρας ἐπορεύετο, ἵνα ῥᾷον δύναιτο αὐτῇ βοηθεῖν, ὀγδοήκοντα στάδια ἀπ' αὐτοῦ τριχῇ ὁ Βερκιγγέτορυξ ἐστρατοπεδεύσατο· τούς τε ἱππάρχους πάντας συγκαλέσας, παρεῖναι τὸν τῆς νίκης καιρὸν ἐδίδασκεν. Φεύγουσι μὲν γὰρ, ἔφη, εἰς τὴν ἐπαρχίαν οἱ Ῥωμαῖοι, τῆς τε Γαλατίας ἐξιᾶσιν· ὃ πρὸς μὲν τὴν ἐν τῷ παρόντι ἐλευθερίαν ἀρκεῖ· ἀλλὰ τοῦτο, πρὸς τὸ εἰς τὸν ἔπειτα πάντα χρόνον ἐν εἰρήνῃ τε, καὶ ἡσυχίᾳ ἡμᾶς εἶναι, οὐδὲν ἀνύττει· οἱ μὲν γὰρ Ῥωμαῖοι μείζω τοῦ παρόντος στρατὸν συναγείραντες, αὖθις ἐπανιᾶσιν, καὶ πολεμοῦντες ἡμᾶς οὐδέποτε παύσονται. Δεῖ οὖν ἐκείνοις ἀμφὶ τὴν ὁδὸν ἀσχολουμένοις ἐπιτίθεσθαι· εἰ μὲν γὰρ οἱ τῶν Ῥωμαίων πεζοὶ τοῖς σφῶν σκευοφόροις βοηθοῦσιν, ἐν τούτῳ οὐ δυνήσονται πορεύεσθαι· εἰ δὲ (ὃ ἀληθῶς οἶμαι μᾶλλον συμβήσεται) τὰ σφῶν χρήματα πάντα ἀπολιπόντες, ἑαυτοὺς διασώζειν ἐπιχειροῦσιν, ἅμα τῶν τε ἐπιτηδείων, καὶ τοῦ σφῶν ἀξιώματος ἀποστερήσονται. Περὶ δὲ τῶν ἱππέων τῶν Ῥωμαίων (οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν προσωτέρω τῆς σφῶν φάλαγγος προκύπτειν τολμᾷ) οὐ χρὴ ἡμᾶς δεδιέναι· ἵνα δ', ἔφη, εὐθυμότερον τοῦτο ποιῆτε, πᾶσαν τὴν ἐμὴν στρατιὰν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξάξω, ἵνα μᾶλλον οἱ πολέμιοι

ἐκφοβηθῶσιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀκούσαντες οἱ ἱππεῖς, πάντες συνεβόησαν,·ὁσιωτάτῳ δεῖν ψηφίσασθαι ὅρκῳ, μὴ τοῦτον ἐν οἴκῳ δέχεσθαι, μήτε αὐτῷ οὔτε πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας, μήτε πρὸς τοὺς γονεῖς, μήτε γε πρὸς τὴν γυναῖκα εἴσοδον εἶναι, ὅςις οὐ δὶς διὰ μέσης τῆς τῶν Ῥωμαίων φάλαγγος διελάσειε.

LXVII. Τούτων μὲν οὖν δοξάντων, πάντων τε ταυτὸ ὀμόσαι ἀναγκασθέντων, τῇ ὑςεραίᾳ τριχῇ ἡ ἵππος διεμερίσθη, καὶ αἱ μὲν δύο φάλαγγες ἐκ τῶν δύο πλαγίων τοῖς Ῥωμαίοις προσῆλθον· ἡ δ' ἑτέρα ἐκ μετώπου τῆς ὁδοῦ αὐτοὺς ἀπεκώλυε. Τούτου δὲ τῷ Καίσαρι ἀγγελθέντος, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ ἵππον τριχῇ ἐποιήσατο. Τούτου δὲ γενομένου, πάντοθεν ἅμα μάχη ἐγένετο· κατέμεινε μὲν γὰρ ἡ τῶν Ῥωμαίων φάλαγξ, καὶ τὰ σκευοφόρα ἐν μέσῳ τῶν ταγμάτων συνηθροίσθησαν· εἰ δέ που τοὺς ἑαυτοῦ πονεῖν, ἢ ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων πιέζεσθαι ὁρῴη, ὁ Καῖσαρ, ἐνταῦθα τά τε σημεῖα, καὶ τὴν φάλαγγα ἰέναι ἐκέλευεν· ὃ καὶ τοὺς πολεμίους, τοῦ μὴ δύνασθαι ἐπιδιώκειν, ἀπεκώλυε, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἐλπίδα βοηθείας ἐνίει. Τέλος δ' ἀγχωμάλου ἐπὶ πολὺ τῆς μάχης γεγενημένης, οἱ Γερμανοὶ ἐκ τοῦ δεξιοῦ πλαγίου λόφον τινὰ καταλαβόντες, τοὺς πολεμίους ἔτρεψαν· καὶ αὐτοὺς εἰς φυγὴν ὁρμήσαντας, μέχρις ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ὅπου σὺν τῇ πεζικῇ δυνάμει ἦν ὁ Βερκιγγέτορυξ, καταδιώξαντες, τὸ πλεῖςον αὐτῶν διέφθειραν· ἔνθα δὴ οἱ λοιποὶ μὴ κυκλωθεῖεν, φοβηθέντες, εἰς φυγὴν καὶ αὐτοὶ ὥρμησαν· ἐνταῦθα δὲ πολὺς ἵππων τε, καὶ ἀνδρῶν ἐγένετο φόνος, τρεῖς τε εὐγενέςατοι Ἑδουεῖς ἐν τῇ φυγῇ συλληφθέντες, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀπήχθησαν· πρῶτος μὲν Κότος, ὁ ἵππαρχος, ὃς πρὸς τὸν Κομβικτολιτάνην ἐν ταῖς ὀλίγῳ πρόσθεν ἀρχαιρεσίαις ἐςασίαζεν· δεύτερος δὲ ὁ Καραβίλλος, ὃς μετὰ τὴν τοῦ Λιταβίκου ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἀπόςασιν, τῇ τῶν Ἑδουέων πεζικῇ δυνάμει ἐπεςάθη· τρίτος δὲ καὶ ὁ Ἐπορέδορυξ, οὗ σφίσι ςρατηγοῦντος ὀλίγῳ πρόσθεν οἱ Ἑδουεῖς πρὸς τοὺς Σεκανοὺς τὸν πόλεμον ἐπεποιήκεσαν.

LXVIII. Φυγούσης δ' ὡς εἴρηται πάσης τῆς τῶν Γάλλων ἵππου, τὴν ἑαυτοῦ ςρατιὰν ὁ μὲν Βερκιγγέτορυξ, ἣν ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξήγαγεν, τότε εὐθὺς ἀπῆγε· ταχύ τε εἰς τὴν

Ἀλεξίαν (πόλις δὲ ἐςὶν αὕτη τῶν Μανδουβίων) ἤρξατο πορεύεσθαι, τοῖς τε σκευοφόροις ταχὺ ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξιέναι, καὶ ἑαυτὸν ἕπεσθαι παρήγγειλε. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὰ ἑαυτοῦ σκευοφόρα εἰς τὸ πλησίον ὄρος ἀγαγὼν, δύο μὲν τάγματα φυλακῇ τούτων κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ, ὅσον ἠδύνατο κατὰ τὸν καιρὸν, τοὺς πολεμίους ἐπιδιώξας, τρισχιλίους τε σχεδὸν αὐτῶν ἐκ τῆς ὀπισθοφάλαγγος κατακόψας, τῇ ὑςεραίᾳ πρὸς τῇ Ἀλεξίᾳ ἐςρατοπεδεύσατο· τὴν δὲ θέσιν αὐτῆς σκοπησάμενος, καὶ τοῖς πολεμίοις φόβον ἐμβαλὼν, ὅτι ἡ ἐκείνων ἵππος, ᾧ μέρει τῆς ςρατιᾶς μάλιςα ἐθάῤῥουν, διέφθαρτο, τούς τε ἑαυτοῦ ςρατιώτας πρὸς τὸν πόνον παρακαλεσάμενος, τὴν Ἀλεξίαν περιτειχίζειν διενοήθη.

LXIX. Αὕτη δὲ ἡ πόλις ἐν ἀκρωνυχίᾳ ὄρους ὑψηλοτάτου κεῖται, ὥςε εἰ μὴ μακροχρονίῳ πολιορκήσει οὐκ ἔςιν ἁλώσιμος. Τοῦ δὲ ὄρους τούτου τὴν πέζαν δύο ἐκ δύο μερῶν ποταμοὶ ἔκλυζον. Πρόσθεν δὲ τῆς πόλεως πεδιὰς ἀμφὶ τοὺς τέσσαρας καὶ εἴκοσι ςαδίους τὸ μῆκος ἦν· τὸ δὲ λοιπὸν πᾶν τῆς πόλεως μέρος λόφοι, οὐ πολὺ ἀλλήλων διεςῶτες, καὶ ὅμοιοι τὸ ὕψος, περιεῖχον· ὑπὸ δὲ τὸ τεῖχος, τὸ τοῦ ὄρους μέρος πρὸς ἀνατολὴν κείμενον, οἱ Γάλλοι τῇ σφῶν ςρατιᾷ ἀνεπλήρωσαν, τάφρον τε, καὶ τεῖχος ἓξ ποδῶν τὸ ὕψος περιεβάλλοντο. Ταύτης δὲ τῆς ὀχυρώσεως, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐποίουν, ἡ περίοδος ἐννενήκοντα ἓξ ςάδια περιεῖχε. Τὸ δὲ αὐτῶν ςρατόπεδον ἐν ἐπιτηδείοις ἔκειτο τόποις, ἐν αὐτῷ τε φρούρια εἰκοσιτρία ἐπεποίηντο· ἐν οἷς ἡμέρας μὲν, φρουραὶ, μή τις ἄφνω ὑπὸ τῶν πολεμίων γένοιτο ἔξοδος, νυκτὸς δὲ, φυλακαὶ ἱκαναὶ ἐνῆσαν.

LXX. Τούτου δὲ τελεσθέντος τοῦ ἔργου, ἱππομαχία ἐν τῷ προειρημένῳ πεδίῳ ἐγένετο. Ἐῤῥωμένως δ' ἐπὶ πολὺ ἀμφοτέρων μαχεσαμένων, πονοῦσιν ἤδη τοῖς ἑαυτοῦ τοὺς Γερμανοὺς εἰς ἐπικουρίαν ἐπεπέμψατο, καὶ τὰ ἑαυτοῦ τάγματα, μὴ τὸ τῶν πολεμίων πεζὸν ἄφνω ἐπεξέλθοι, ἐξῆγε. Τῶν δὲ δὴ ταγμάτων ἐξεληλυθότων, τοῖς μὲν τοῦ Καίσαρος ἱππεῦσιν ὁ θυμὸς ηὐξήθη· οἱ δὲ πολέμιοι εἰς φυγὴν τραπέντες, αὐτοὶ ἑαυτοῖς τῷ σφῶν πλήθει ἐμποδὼν ἦσαν. Οἱ δὲ Γερμανοὶ θρασέως ἕως τοῦ αὐτῶν ἐρύματος ἐπισπόμενοι, παμπόλλους ἀπέκτειναν. Ἔνιοι δὲ τῶν

πολεμίων τοὺς σφῶν ἵππους καταλιπόντες, τήν τε τάφρον, καὶ τὸ τεῖχος διαβαίνειν ἐπεχείρουν. Τότε δὲ ὁ Καῖσαρ τὰ, ἃ ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξήγαγε τάγματα, ὀλίγον προὐκίνησεν· ὥςε μᾶλλον ἔτι οἱ ἐν τῷ ςρατοπέδῳ Γάλλοι ἐταράχθησαν. Τοὺς μὲν γὰρ Ῥωμαίους σφίσιν ἄφνω ἐπιπεσεῖσθαι νομίζοντες, οἱ μὲν αὐτῶν εὐθὺς ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔθεον· οἱ δὲ καὶ πεφοβημένοι, εἰς τὴν πόλιν εὐθὺς εἰσεπήδησαν· ἔνθα δὴ ὁ Βερκιγγέτορυξ, μὴ γυμνῷτο τὸ ἑαυτοῦ ςρατόπεδον δείσας, τὰς τῆς πόλεως πύλας κλείεσθαι ἐκέλευσεν. Πολλοὺς μὲν οὖν τῶν πολεμίων ἀποκτείναντες, παμπόλλους τε ἵππους λαβόντες, οἱ Γερμανοὶ ἀνεχώρησαν.

LXXI. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ, πρὶν ἢ τοὺς Ῥωμαίους τὰς ὀχυρώσεις τελέσαι, πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ ἵππον νυκτὸς ἀπεπέμψατο· ἐντειλάμενος αὐτοῖς, εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ἕκαςον ἀπιόντας, πάντας τοὺς ἐν ςρατευσίμῳ ἡλικίᾳ ὄντας συναθροίζειν. Ταῦτα δ' ἐντειλάμενος αὐτοῖς, τὰ ἑαυτοῦ εἰς ἐκείνους εὐεργετήματα ἔδειξεν, ἱκετεύων αὐτοὺς τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐπιμελεῖσθαι, μήτε τοῖς πολεμίοις προδοῦναι. Εἰ μὲν γὰρ, ἔφη, ὧν ὑμῖν ἐντέλλομαι ἀμελεῖτε, εὖ ἴςε; ὅτι ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν ἑπτὰ μυριάδες σὺν ἐμοὶ ἀποθανοῦνται· ἐπιτήδεια δ' ὀλίγα εἰς τριάκοντα ἡμέρας ἔχω· ἀλλὰ ὅμως σὺν τούτοις ὀλίγῳ πλεῖον δυνήσομαι ἀνέχεσθαι, φειδόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκείνοις ἐπιτείλας, ἣ οὔπω ἡ τῶν Ῥωμαίων ἐτετέλεςο ὀχύρωσις, νυκτὸς ἐκείνους διεπέμψατο· μετὰ δὲ ταῦτα, πρῶτον μὲν πᾶσι πάντα, ὃν ἔχοιεν σῖτον, πρὸς ἑαυτὸν αὐτὸ ἀποφέρειν παρήγγειλεν, θανάτου ζημίαν προειπὼν τοῖς οὐκ ἀποίσουσι· καὶ τὰ μὲν βοσκήματα (ἦσαν δὲ πολλὰ ἐκ τῶν Μανδουβίων ἀχθέντα) κατ' ἄνδρας διέδωκε· τὸν δὲ σῖτον πάνυ σπανίως διεμέριζε· πρὸς τούτοις δὲ πᾶν τὸ ςράτευμα, ὃ πρὸ τῆς πόλεως παρέταξεν, εἰς τὴν πόλιν εἰσήγαγεν. Οὕτω μεν οὖν τὴν ἐκ τῆς Γαλατίας μέλλουσαν μετὰ τριάκοντα ἡμέρας ἐλεύσεσθαι ἐπικουρίαν ἀναμένειν, καὶ πρὸς τὸ ἐν τούτῳ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ποιεῖσθαι παρεσκευάζετο.

LXXII. Ταῦτα δὲ παρά τε τῶν αὐτομόλων, καὶ τῶν κατασκόπων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοιῷδε τῷ ῥηθησομένῳ τρόπῳ τοιαύ-

τας ὀχυρώσεις ἐποιήσατο· πρῶτον μὲν τάφρον, τὸ μὲν βάθος ποδῶν εἴκοσι, ὀρθίοις πλαγίοις, ὤρυξε· ταύτης γὰρ τὸ γήπεδον τοσοῦτον εἰς εὖρος ἔτεινεν, ὅσον καὶ τὰ ἄνω χείλη ἀπ' ἀλλήλων διέςασαν. Πάντα δὲ τ' ἄλλα ὀχυρώματα ἀπὸ ταύτης τῆς τάφρου τρία ςάδια ἐποιήσατο· ἵνα μὴ (αὐτοῦ τοσοῦτο διάςημα περιλαβόντος) ῥᾳδίως πᾶν τὸ ἔργον πλήθει ςρατιωτῶν δύναιτο κυκλοῦσθαι, μήτ' αὖ οἱ πολέμιοι τῷ σφῶν πλήθει, ἢ νυκτὸς ἐξ ἀπροσδοκήτου προσβάλλοιεν, ἢ μεθ' ἡμέραν βέλη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχοντας, δύναιντο ἀφιέναι. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ διάςημα διαλιπὼν, δύο ἑτέρας τάφρους, τὸ μὲν εὖρος ἑπτὰ πόδας, ταυτὸ δὲ τῇ προτέρᾳ ὕψος ἐχούσας· ταύτας τε (ἅτε δὴ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ πεδιάδος οὔσης) ὕδωρ ἐκ τοῦ πλησίον ποταμοῦ παραγαγὼν, ἀνεπλήρωσε. Μετὰ δὲ ταύτας χῶμά τε, καὶ ἔρυμα δυοκαίδεκα ποδῶν τὸ εὖρος, κατεσκεύασεν· ᾧ ἐσχάραν τε, καὶ ἐπάλξεις, μεγάλους τε ςάλικας προνενευκότας, ᾗ τό, τε χῶμα καὶ τὰ ςέγη ἀλλήλοις συνῆπτον, προσέθηκεν, ἵνα τοῦτο τοῖς πολεμίοις, τοῦ μὴ ῥᾳδίως δύνασθαι ἀναβαίνειν, ἐμποδὼν γένοιτο. Ἔπειτα δὲ πύργους παντὶ τῷ ἐρύματι περιῳκοδόμησεν, πόδας ὀγδοήκοντα ἀπ' ἀλλήλων ἀφεςῶτας.

LXXIII. Ἦν δ' ἐν τούτῳ ἀναγκαῖον τὴν τῶν Ῥωμαίων δύναμιν ἔν τε τῷ ξυλεύειν, καὶ προνομεύειν, τοσαῦτά τε ὀχυρώματα οἰκοδομεῖν, ἐλαττοῦσθαι, ὅτι πόῤῥω τοῦ ςρατοπέδου οἱ ςρατιῶται ἐπὶ τούτοις ἐξήεσαν· ὥςε ἐνίοτε οἱ Γάλλοι εἰς τὸ χαράκωμα παριέναι, καὶ ἐκ τῆς πόλεως διὰ πολλῶν πυλῶν, ἐξόδους βιαίας ποιεῖσθαι ἐπεχειροῦντο. Διὸ ὁ Καῖσαρ ταύτῃ τῇ ὀχυρώσει τὶ προσθετέον εἶναι ἐνόμισεν, ἵνα ὑπὸ ἐλάττονος ςρατιωτῶν ἀριθμοῦ οἷόν τε εἴη διαφυλάττεσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν ςελέχεων τὰς ἀσθενεςέρας κλάδους ἀποτεμὼν, ἔπειτα δὲ τ' ἄλλα ἀποξέσας τε, καὶ τὰ ἄκρα ἀποξύνας, συνεχεῖς τάφρους, πέντε ποδῶν ὕψος ἐχούσας, ὤρυττεν. Ἐνταῦθά τε ταῦτα τὰ ςελέχη, ἐκ τῶν κλάδων μόνον ἀναφαινόμενα, ἐμπήξας, κάτωθεν ἀλλήλοις συνέδει, μὴ ῥᾳδίως ἀνασπασθεῖεν. Ἦσαν μὲν οὖν τούτων τῶν ςελεχῶν πέντε τάξεις· ᾗ οἱ εἰσιόντες, ἑαυτοὺς εἰς τοὺς ὀξυτάτους ἐκείνους ςαυροὺς ἐνέδυον. Ταύτας μὲν τὰς τάξεις,

Κίππους οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεκάλουν· πρόσθεν δὲ τούτων τῶν τάξεων, βόθρους πλαγίους, ὀρθίοις πάντοθεν ςίχοις, τρεῖς πόδας τὸ ὕψος, ὤρυττε, κατὰ μικρὸν εἰς ἄνω ἀπωξυμμένας· ἐνταῦθά τε δοκὰς ςρογγύλας, ὡς μηροῦ τὸ πάχος, εἰς τὰ ἄκρα δὲ ἀπωξυμμένας, καὶ πεπυρωμένας, ἐνίει, οὐ πλεῖον τεσσάρων δακτύλων ἀνεχούσας· ἅμα δὲ πρὸς τὸ ςερεοῦν τε, καὶ βεβαιοῦν ταύτας, πρὸς τὸ γήπεδον τρεῖς πόδας γῆς ἐπεχώννυεν· ὁ δὲ λοιπὸς βόθρος πρὸς τὸ τὴν ἐνέδραν καλύπτειν φρυγάνοις ἐκαλύπτετο. Τούτου μὲν τοῦ εἴδους ὀκτὼ ἦσαν τάξεις, τρεῖς πόδας ἀλλήλων διεςῶσαι. Τοῦτο μὲν τὸ εἶδος διὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνθος ὁμοιότητα οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν· Πρόσθεν δὲ τούτων τῶν ὀκτὼ τάξεων, ςαυροὺς, ποδὸς μῆκος ἔχοντας, ἁρπαγῶνας σιδηροῦς ἐνιεὶς, παντελῶς ἐν τῇ γῇ ἐνεπήγνυε· ὀλίγον τε διάςημα διαλιπὼν, πάντοθεν ἐνεπήγνυε. Ταύτας δὲ τὰς τάξεις Στιμούλους ἐκάλουν.

LXXIV. Ταῦτα μὲν οὖν ποιησάμενος ἐν τόποις, ὡς ἠδύνατο, ἐπιτηδειοτάτοις, ἑκατὸν καὶ δυώδεκα ςάδια περιλαβὼν, ὁμοίας τοῦ αὐτοῦ εἴδους ὀχυρώσεις, κατ' ἐναντία ταῖς προτέραις, κατὰ τοῦ ἔξωθεν πολεμίου ἐποιήσατο· ἵνα μὴ (εἰ οὕτως συμβαίη) αὐτοῦ ἀπελθόντος, μηδὲ μέγα πλῆθος δύναιτο εἰς τὰς ὀχυρώσεις βίᾳ παριέναι· μὴ δ' αὖ ἐπικινδύνως ἐκ τοῦ χαρακώματος ἐξελθεῖν οἱ Ῥωμαῖοι ἀναγκασθεῖεν, ἕκαςον εἰς τριάκοντα ἡμέρας σῖτον εἰς τὸ ςρατόπεδον ἑαυτῷ συνελθεῖν παρήγγειλε.

LXXV. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ Γάλλοι εἰς ἐκκλησίαν τοὺς δυνατωτάτους συναθροίσαντες, πάντας μὲν τοὺς ὅπλα φέρειν δυναμένους (ὡς ἐκέλευεν ὁ Βερκιγγέτορυξ) οὐ συνεκάλεσαν· ῥητὸν δὲ τινὰ ἀριθμὸν ἑκάςαις ταῖς πόλεσιν ἐπήγγειλαν, μὴ τοσοῦτον συναθροίσαντες πλῆθος, μήτε μετριάζειν αὐτοὺς, μήτε αὖ διακρίνειν ἕκαςος τοὺς ἑαυτοῦ, μήτε ἱκανὴν προνομὴν ἔχειν δύναιντο. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπήγγειλαν τοῖς μὲν Ἐδουεῦσι καὶ τοῖς ἐκείνων συμμάχοις, τοῦτ' ἔςι, τοῖς Σεκουσιανοῖς, καὶ τοῖς Ἀμβιβαρέτοις, καὶ τοῖς Αὐλέρκοις, τοῖς τε Βραννοουίξι, καὶ Βραννουΐοις, τοῖς τ' ἄλλοις, ςρατιώταις τρισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους· τοῖς δ' Ἀρβέρνοις, καὶ τοῖς Ἐλευτέροις, καὶ τοῖς

Καδούρκοις, τοῖς τε Γαβάλλοις, καὶ τοῖς Βελαυνίοις, (οὗτοι δὲ πάντες ὑπὸ τοῖς Ἀρβέρνοις εἰσὶ) Σένοσι δὲ, καὶ Σεκανοῖς, καὶ Βιτούριξι, Σάντωσί τε, καὶ Ῥουθενοῖς, καὶ Κάρνουσι, δωδεκακισχιλίους· Βελλοβάκοις δὲ, μυρίους. Λεμοβίκοις δὲ, μυρίους· Πίκτωσι δὲ, καὶ Τούρωσι, καὶ Παρισίοις· καὶ Ἐλβητίοις, ὀκτακισχιλίους· Σουεσσίωσιν, Ἀμβιάνοις, Μεδιομάτριξι, Πετροκορίοις, Νερουΐοις, Μορίνοις, Νιτιόβριξι, πεντακισχιλίους· Αὐλέρκοις, Καινομανοῖς, πεντακισχιλίους· Ἀτρέβασι, τετρακισχιλίους· Βελλοκάσσοις, Λεξοβίοις, Αὐλέρκοις, Ἐβαύρωσι, τρισχιλίους· Ῥαυράκοις, καὶ Βοΐοις, δισχιλίους· πάσαις δὲ ταῖς πόλεσι πρὸς τῷ Ὠκεανῷ, τριάκοντά τ' οὔσαις, τῇ τε ἐπιχωρίῳ διαλέκτῳ Ἀρμορικαῖς καλουμέναις, ὧν εἰσὶν οἵ τε Κουριοσόλιτες, καὶ οἱ Ῥεδονεῖς, Ἀμβιβάριοί τε, καὶ Καδέτες, οἱ Ὀσισσίνοι, οἵ τε Λεμόβικες, καὶ οἱ Οὐνέλλοι, τούταις μὲν οὖν ἑξακισχιλίους ἐπήγγειλαν. Ἐκ πάντων δὲ τῶν προειρημένων ἐθνῶν μόνοι οἱ Βελλόβακοι τὸν ἐπαγγελθέντα σφίσιν ἀριθμὸν οὐκ ἔπεμψαν· οὗτοι μὲν γὰρ ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς πολεμήσειν Ῥωμαίοις, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἔσεσθαι· ὅμως δὲ, δεηθέντος αὐτοὺς Κωμίου, διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον φιλίαν δισχιλίους ἔπεμψαν.

LXXVI. Τούτῳ μὲν τῷ Κομίῳ, ὡς καὶ προείρηται, πιστοτάτῳ τε, καὶ χρησιμωτάτῳ πρόσθεν ἐν τῇ Βρηταννίᾳ ἐκέχρητο ὁ Καῖσαρ· ὥςε ὁ Καῖσαρ διὰ τοῦτο τὴν ἐκείνου πόλιν ἀτελῆ εἶναι ἐκέλευσε, προσέτι τε τοὺς πρόσθεν νόμους τῇ πόλει ἀπέδωκε, καὶ ἐκείνῃ τοὺς Μορίνους προσέδωκε. Τοσαύτη δ' ὅμως πάσης τῆς Γαλατίας ὁμογνωμονία, τήν τ' ἀρχαίαν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν παλαιὰν τοῦ πολέμου δόξαν ἀπολαβεῖν ἕνεκα, ἐγένετο, ὥςε οὐδὲ τῇ τῶν εὐεργεσιῶν, καὶ τῆς φιλίας μνήμῃ αὐτοὺς προτρέπεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ νῷ, καὶ δυνάμει περὶ τοῦτον τὸν πόλεμον σπουδάζειν, συναθροίσαντας ἱππεῖς μὲν ἀμφὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους, πεζῶν δὲ εἴκοσι καὶ τέσσαρας μυριάδας. Αὕτη μὲν ἡ δύναμις ἐν τῇ τῶν Ἐδουέων χώρᾳ συνελέγετο, ὅ, τε ἐκείνων ἀριθμὸς ἐξετάζετο, ἄρχοντές τε ᾑροῦντο· καὶ τῷ Κομίῳ Ἀτρέβατι, τῷ τε Βιριδομάρῳ, καὶ τῷ Ἐπορεδόρυγι, Ἐδουεῦσι, καὶ τῷ Βεργασιλαύνῳ Ἀρβέρνῳ, συγγενεῖ τοῦ Βερκιγγετόρυγος,

πᾶσα ἡ ἀρχὴ παρεδόθη· τούτοις τε ἄνδρες ἐκλεκτοὶ ἐκ τῶν πόλεων ἐδόθησαν, ἵνα σύμβουλοι ἐκείνοις τοῦ πολέμου γένοιντο. Πάντες μὲν οὖν φαιδροὶ, καὶ θαῤῥοῦντες ἐπὶ τὴν Ἀλεξίαν ἐπορεύοντο· ἐκείνων τ' οὐδεὶς ἦν, ὅςις τὴν ὄψιν μόνον τοσούτου πλήθους τοὺς Ῥωμαίους ἀνέξεσθαι ἐνόμιζε, καὶ ταῦτα ἄλλως τῆς μάχης ἀμφισβιτήτου ἐσομένης, τῶν ἐκ μὲν τῆς πόλεως ἐξόδῳ μαχομένων, ἔξω δὲ τοσούτου πλήθους ἱππέων τε καὶ πεζῶν ὁρωμένου.

LXXVII. Οἱ δ' ἐν τούτῳ ἐν τῇ Ἀλεξίᾳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πολιορκούμενοι, ἤδη διαβάσης τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ τὴν σφῶν βοήθειαν ἀνέμενον, πρὸς τούτοις δὲ καὶ πάντα τὸν ἐνόντα σῖτον ἐξαναλώσαντες, οὐκ εἰδότες τε τὰ ἐν τῇ τῶν Ἐδουέων χώρᾳ πραττόμενα, ἐκκλησίαν συναθροίσαντες, περὶ τῆς ἀποβάσεως τῆς σφῶν τύχης ἐβουλεύοντο. Τέλος δὲ ποικίλων λεχθεισῶν γνωμῶν, (τοῖς μὲν γὰρ προσχωρητέον, τοῖς δὲ ἐν ᾧ ἔτι ἠδύναντο ἐξιτέον εἶναι ἐδόκει) οὐχ ὑποληπτέα εἶναι ἡ τοῦ Κριτογνάτου δημηγορία ἡμῖν δοκεῖ, διὰ τὴν ἐκείνου μεγάλην τε καὶ ἀνοσιωτάτην ὠμότητα· οὗτος μὲν γὰρ τῷ γένει ὢν λαμπρὸς ἐν τοῖς Ἀρβέρνοις, τοιάδε ἔλεξεν. Ἀλλ' ὦ ἄνδρες, ἔφη, οὐδὲν περὶ τῆς ἐκείνων γνώμης λέξω, οἳ αἰσχροτάτην δουλείαν τῇ προσηγορίᾳ προσχωρήσεως καλοῦσι· τούτους μὲν γὰρ οὔτε δεῖν πολίτας νομίζεσθαι, οὔτε εἰς ἐκκλησίαν δεῖν αὐτοὺς συγκαλεῖν μοι δοκεῖ· ἐγὼ δὲ περὶ τούτων ἐθέλω διαλέγεσθαι, οἳ ἐξιέναι κελεύουσιν, ἐν οἷς ἔτι δοκεῖ εἶναι ἡ μνήμη τῆς ἡμῶν παλαιᾶς ἀλκῆς. Τὸ μὲν γὰρ οὐ δύνασθαι ὀλίγον χρόνον ἔνδειαν ὑποφέρειν, τοῦτο θυμοῦ ἐςὶ μαλακότης, ἀλλ' οὐκ ἀλκή· καὶ πλείονες, οἱ ἑαυτοὺς τῷ θανάτῳ ἐγχειροῦντες, εὑρίσκονται, ἢ οἱ μετρίως λύπην ὑποφέροντες. Ὅμως δὲ καὶ ἐγὼ ταύτην τὴν γνώμην ἀποδεχοίμην, (τοσοῦτον γὰρ παρ' ἐμοὶ ἰσχύει τὸ ἀξίωμα) εἰ οὐδεμίαν ἄλλην τοῦ ἡμῶν θανάτου ἐκ τούτων συμβησομένην ὁρῴην· ἀλλ' ἐν τῷ βουλεύεσθαι πάσης τῆς Γαλατίας φείδεσθε, ἣν εἰς ὑμῶν βοήθειαν προὐτρέψατε. Τίνα γὰρ θυμὸν ἕξειν τοὺς ἡμῶν συγγενεῖς τε καὶ προσήκοντας δοκεῖτε, ὀκτακισμυρίων ἀνδρῶν ὁμοῦ διαφθαρέντων, εἰ σχεδὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς τῶν πεφονευμένων σώμασι μάχην τοῖς Ῥωμαίοις συνάπτειν ἀναγκάζονται; μὴ οὖν

τούτους τῆς ὑμῶν βοηθείας ςερεῖτε, οἳ τῆς ὑμῶν σωτηρίας ἕνεκα τοῦ σφῶν κινδύνου ἠμέλησαν· μήτε τῇ ὑμῶν ἀφροσύνῃ τε, καὶ ἀνοίᾳ, ἢ θυμοῦ ἀσθενείᾳ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν ἄδοξόν τε, καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ δουλείᾳ καταλείπετε. Ἢ ὅτι ἐν τῇ ῥητῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἦλθον, περὶ τῆς ἐκείνων πίςεώς τε, καὶ σωφροσύνης ἀμφισβητεῖτε; τίνος γὰρ ἕνεκα τοὺς Ῥωμαίους περὶ τὰς ἔξωθεν ὀχυρώσεις καθ' ἑκάςην ἔχειν νομίζετε; ἢ τέρψεως σφῶν ἕνεκα; Εἰ μὲν οὖν ταῖς ἐκείνων ἀγγελίαις οὐ δύνασθε περὶ τῆς αὐτῶν ἀφίξεως γινώσκειν, τῶν Ῥωμαίων πάσας τὰς ὁδοὺς παρατηρούντων, τοῖς γοῦν Ῥωμαίοις μάρτυρσι χρῆσθε· οἳ ἡμέρας τε καὶ νύκτας, τῇ ἐκείνων ἐφορμῇ πεφοβημένοι, ὀχυρώσεις ποιοῦντες διατελοῦσι. Τοιγαροῦν ἐγὼ συμβουλεύω ποιεῖν (ὃ οἱ ἡμῶν πρόγονοι ἐπὶ τοῦ τῶν τε Τουτονῶν, καὶ τῶν Κίμβρων πολέμου, ἐν οὐδενὶ τῷ νῦν πολέμῳ ὁμοίου, ἐποίησαν· οὗτοι μὲν γὰρ εἰς τὰς πόλεις ἐξελαθέντες, ταύτῃ τε τῇ νῦν ἐνδείᾳ, ὡς ἡμεῖς, πιεζόμενοι, τοῖς τῶν διὰ τὴν ἡλικίαν πρὸς τὸν πόλεμον ἀχρήςων σώμασιν ἐτράφησαν, ἑαυτούς τε τοῖς πολεμίοις οὐ παρέδωκαν· οὗ πράγματος εἴπερ καὶ παράδειγμα οὐκ ἔχοιμεν, ὅμως τῆς ἐλευθερίας ἕνεκα τοῦτο ποιεῖν, καὶ πρὸς τούτοις τοῖς ἐσομένοις παραδοῦναι κάλλιςον νομίζοιμι· τί γὰρ ὅμοιον τούτῳ τῷ νῦν πολέμῳ ἐγένετο; οἱ μὲν γὰρ Κίμβροι τὴν Γαλατίαν ἅπασαν πορθήσαντες, πολλά τε βλάψαντες, ὅμως ἐκ τῆς ἡμῶν χώρας τέλος ἐξῆλθον, εἰς ἄλλην τε ἀπῆλθον, ἡμῖν τούς τε νόμους, καὶ τὴν χώραν, ἡμᾶς τ' αὐτοὺς ἐλευθέρους καταλιπόντες· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τί ἄλλο ζητοῦσιν, ἢ ἐθέλουσιν, ἢ οὓς τῇ πάντων φήμῃ γενναιοτάτους τε, καὶ ἐν πολέμῳ κρατίςους ἔγνωσαν, τούτων ἔν τε τῇ χώρᾳ, καὶ ἐν ταῖς πόλεσι καταμένειν, αὐτοῖς τ' ἐκείνοις ἀδιάλειπτον δουλείαν ἐπιτάττειν; ἄλλως γὰρ οὐ πώποτε ἐπολέμησαν· εἴπερ μὲν γὰρ, ἔφη, ἃ τοῖς πορρωτέρω ἔθνεσι ποιοῦσιν, ἀγνοεῖτε, κατανοεῖτε τὴν πλησίον Γαλατίαν· αὐτὴν μὲν γὰρ εἰς ἐπαρχίαν καταςήσαντες, τούς τε αὐτονόμους, καὶ ἐλευθέρους εἶναι ἀφεῖλον· αὕτη τε τῇ ἀξίνῃ ὑποταχθεῖσα, ἀκαταλήπτῳ πιέζεται δουλείᾳ.

LXXVIII. Ἑκάςου μὲν οὖν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην εἰπόντος,

κατέςησαν, πάντας μὲν τοὺς ἢ διὰ τινὰ νόσον, ἢ δι' ἡλικίαν πρὸς τὸν πόλεμον ἀχρήςους ὄντας, ἐκ τῆς πόλεως ἐκπέμπειν, πάντων τε πρόσθεν πεῖραν ποιεῖν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ Κριτογνάτου γνώμην ποιεῖν· ὅμως δὲ μᾶλλον ταύτῃ χρήσεσθαι κατέςησαν (εἰ ἀνάγκη εἴη, ἢ τε βοήθεια μέλλοι) ἢ προσχωρήσειν, εἰρήνην τε ποιήσειν. Οἱ μὲν οὖν Μανδούβιοι, οἱ αὐτοὺς εἰς τὴν πόλιν δεξάμενοι, μετά τε τῶν παίδων καὶ τῶν γυναικῶν ἐξελθεῖν τῆς σφῶν πόλεως ἠναγκάσθησαν· ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὰς ὀχυρώσεις τῶν Ῥωμαίων παραγενόμενοι σὺν πολλοῖς δακρύοις, πάσαις αἷς ἠδύναντο ἱκεσίαις τοὺς Ῥωμαίους ἱκέτευον, σφίσιν, ὡς δούλους δεξαμένους, σῖτον παρέχειν. Τούτους δ' ὁ Καῖσαρ, φύλακας ἐν τῷ ἐρύματι καταςήσας, οὐκ εἴα εἰσελθεῖν.

LXXIX. Ἐν τούτῳ δ' ὅ τε Κόμιος, καὶ οἱ ἄλλοι ςρατηγοὶ, οἷς ἡ ἀρχὴ πάσης τῆς ςρατιᾶς παρεδόθη, σὺν πάσῃ τῇ δυνάμει ἐπὶ τὴν Ἀλεξίαν παρεγένοντο· ὄρος τε κατὰ τὸ ἔξωθεν τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐρύματος καταλαβόντες, οὐ πλεῖον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ ὀκτὼ ςάδια ἐςρατοπεδεύσαντο. Τῇ δ' ὑςεραίᾳ τὴν μὲν ἵππον ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἐξαγαγόντες, πᾶσαν ταύτην τὴν πεδιάδα, περὶ ἧς ἤδη εἴρηται, ὅτι εἰκοσιτέσσαρα ςάδια ἐπὶ μῆκος κατέχοι· τὸ δὲ πεζὸν, ὀλίγον ἀπὸ τούτου τοῦ τόπου, ἐν τοῖς ἄκροις ἀνεχώρησαν· ἠδύναντο δὲ οἱ ἐν τῇ Ἀλεξίᾳ ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὸ πεδίον ἀφορᾷν· ὥςε συνέδραμον μὲν πάντες οἱ ἐκ τῆς πόλεως, ταύτην τὴν βοήθειαν ἰδόντες, συνέχαιρον δὲ ἀλλήλοις, καὶ πάντες εἰς μεγάλην χαρὰν προυτρέποντο. Τοιγαροῦν οἱ ἐν τῇ πόλει τὴν σφῶν δύναμιν ἐξαγαγόντες, πρὸ τῆς πόλεως ἐςρατοπεδεύσαντο· τήν τε πλησίον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πεποιημένην τάφρον ἐσχάραις τε καὶ γῇ ἀναπληρώσαντες, ἑαυτοὺς πρὸς ἔξοδόν τε, καὶ πᾶσαν τύχην παρεσκεύαζον.

LXXX. Ὁ δὲ Καῖσαρ, πᾶν τὸ ςράτευμα ἑκατέρωθεν τοῦ ἐρύματος καταςήσας, ἵνα, εἰ ἀνάγκη ἐπιςαίη, ἕκαςος τὴν ἑαυτοῦ χώραν, ἐν ᾗ δέοι καταμένειν, εἰδείη, τὴν ἵππον ἐκ τοῦ ςρατοπέδου τ' ἐξιέναι, καὶ μάχην τῇ τῶν πολεμίων ἵππῳ συνάπτειν ἐκέλευσεν. Ἦν δ' ἐκ πάντων, τῶν ἐν τοῖς ἄκροις, τῶν Ῥωμαίων ςρατοπέδων, καθορᾷν τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ· πάντες

θ' οἱ ϛρατιῶται σπουδῇ τὴν τῆς μάχης ἀπόβασιν ἀνέμενον· οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι πεζοὺς κούφους μετὰ τῶν ἱππέων ἐπὶ τούτῳ συνέταξαν, ἵνα τοῖς ἱππεῦσιν, εἰ πιέζοιντο, ἐπικουροῖεν, τήν θ' ὁρμὴν τῶν ἀντιπάλων ὑποϛέλλοιεν. Ὥϛε ὑπὸ τούτων ἀπροσδοκήτως πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων τρωθέντες, ἔξω τῆς μάχης ἀπεχώρουν. Οἱ μὲν οὖν Γάλλοι, καὶ τοὺς σφῶν τῇ μάχῃ κρατήσειν θαῤῥοῦντες, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἰσχυρῶς ὑπὸ τοῦ τῶν ἱππέων Γάλλων πιέζεσθαι ὁρῶντες, πάντοθεν οἵ τε ἐν τῇ πόλει ὄντες, καὶ οἳ ἐπὶ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἦλθον, βοῇ τε, καὶ ἀλαλαγμῷ τὸν θυμὸν τῶν σφῶν ἐπέγειρον· ὅτι δὲ ἐν τῇ πάντων ὄψει ἡ μάχη ἐποιεῖτο, οὐδὲν ἢ καλὸν, ἢ αἰσχρὸν πρᾶγμα λανθάνειν ἠδύνατο, ἀμφοτέρους τε καὶ ἐπαίνου ἐπιθυμία, καὶ ἀδοξίας φόβος ἐπώτρυνον. Ἀγχωμάλου δὲ σχεδὸν ἐκ τῆς μεσημβρίας μέχρις εἰς δείλην τῆς μάχης γεγενημένης, οἱ Γερμανοὶ ἀθρόοι ἐπὶ τοὺς καθ' ἑαυτοὺς ὄντας Γάλλους ὁρμήσαντες, ἐκείνους ἔτρεψαν· οὗ γενομένου, οἱ σὺν ἐκείνοις τοξόται γυμνωθέντες, ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατεκόπησαν. Πρὸς τούτοις δὲ, καὶ τοὺς καθ' ἑαυτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι τρέψαντες, μέχρις εἰς τὸ ἐκείνων ϛρατόπεδον κατεδίωξαν, τοῦ ἑαυτούς τε ἀναλαμβάνειν σχολὴν οὐκ ἔδωκαν. Οἱ δὲ ἐκ τῆς πόλεως τῇ προτεραίᾳ ἐξεληλυθότες, ἀνιαροὶ, σχεδὸν τῆς νίκης ἀνελπίζοντες, εἰς τὴν πόλιν πάλιν ἀνεχώρησαν.

LXXXI. Μίαν δ' ἡμέραν οἱ Γάλλοι διαλιπόντες, ἐν ταύτῃ τε πολὺ ἐσχάρων τε, καὶ κλιμάκων, ἁρπαγώνων τε πλῆθος κατασκευάσαντες, ἐκ μέσης τῆς νυκτὸς σιγῇ τοῦ σφῶν ϛρατοπέδου, ἐξελθόντες, ἐπὶ τὰς ἐν πεδιάδι τῶν Ῥωμαίων ὀχυρώσεις παραγίγνονται· ἐνταῦθά τε κραυγὴν ποιήσαντες, δι' ἧς οἱ ἐν τῇ πόλει περὶ τῆς σφῶν ἀφίξεως γινώσκειν δύναιντο, τὰς ἐσχάρας ἐπὶ ταῖς ὀχυρώσεσιν ἐπιβάλλειν, σφενδόναις δὲ, καὶ βέλεσι, λίθοις τε τοὺς Ῥωμαίους τοῦ ἐρύματος καταβάλλειν ἤρξαντο, τά τε πρὸς τὴν προσβολὴν λοιπὰ παρεσκεύαζον. Καὶ ὁ μὲν Βερκιγγέτοριξ τὴν κραυγὴν ἐξακούσας, τῇ σάλπιγγι τοῖς ἑαυτοῦ ἐσήμηνεν, αὐτούς τ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγεν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἕκαϛος ἀπῆλθον, καὶ σφενδόναις, μεγάλοις τε

λίθοις, καὶ δοκαῖς, αἷς ἐν τῷ ἐρύματι ἐπὶ τοῦτο ἐκεῖνο παρεσκεύασαν, μολυβδίνοις τε βώλοις τοὺς Γάλλους, ὡς οἷόν τε ἦν αὐτοῖς, ἀπεσόβουν. Οὐ δυνάμενοι δ' ἀμφότεροι διὰ τὸ σκότος ἀλλήλους ὁρᾷν, πολλὰ μὲν ἀλλήλους ἔτρωσαν· πολλὰ δὲ βέλη μηχαναῖς ἀφέθησαν. Ὁ δὲ Μάρκος Ἀντώνιος, καὶ ὁ Γάϊος Τρηβώνιος, οἱ τοῦτο τὸ μέρος, πρὸς τὸ ἐκεῖνο διαφυλάττειν, ἔλαχον, ᾗ τοὺς Ῥωμαίους πιέζεσθαι ἑώρων, τούτοις, τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων ἐρυμάτων ἐξαγαγὼν ςρατιώτας, εἰς ἐπικουρίαν ἔπεμπεν.

LXXXII. Οἱ δὲ Γάλλοι, ὅσῳ μὲν πλεῖον ἀπὸ τοῦ ἐρύματος ἀπεῖχον, τοσούτῳ πλεῖον τοῖς βέλεσιν ἤνυττον· ἐπειδὴ δὲ ἐγγύτερον προσῆλθον, ἢ ἑαυτοὺς εἰς τοὺς ςαυροὺς ἀπροσδόκητοι ἐνέδυον, ἤ τ' οὖν ἐν τοῖς βόθροις καταπεσόντες, διεπείροντο, ἢ καὶ ἔκ τε τοῦ ἐρύματος, καὶ τῶν πύργων ξυςοῖς διαπειρόμενοι, διεφθείροντο. Πολλῶν δ' ἀμφοτέρωθεν τρωθέντων, οἱ Γάλλοι εἰς οὐδὲν ἔρυμα ἐσβιάσαντες, ὑπὸ τὴν ἕω, δείσαντες μὴ ἐκ πλαγίου ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἄκροις ςρατοπέδων ἐπεξελθόντων τῶν ἔνδον κυκλωθεῖεν, ἐπὶ τὸ σφῶν ςρατόπεδον ἀνεχώρησαν· οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξεληλυθότες, τὰ πρὸς τὴν ἔξοδον ὑπὸ τοῦ Βερκιγγετόρυγος προπαρεσκευασμένα φέροντες, τὰς μὲν τάφρους τῶν Ῥωμαίων προτέρας ἀνεπλήρωσαν· πολὺν δὲ χρόνον ἐν τῷ ταῦτα ποιεῖν μείναντες, πρόσθεν τοὺς σφῶν ἀποχωρῆσαι ἔγνωσαν, πρὶν ἢ τῷ χαρακώματι τῶν Ῥωμαίων πλησιάσαι. Ὥστ' ἄπρακτοι εἰς τὴν πόλιν ἐπανεχώρησαν.

LXXXIII. Δὶς μὲν οὖν μεγάλῃ σὺν βλάβῃ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἱ Γάλλοι ἀπεωσθέντες, τί χρῷντο τῷ πράγματι, ἐβουλεύοντο· καὶ πρῶτον μὲν ἄνδρας τούτων τῶν τόπων ἐμπείρους λαβόντες, ὑπὸ τούτων τήν τε τῶν ἐν τοῖς ἄκροις ςρατοπέδων θέσιν, καὶ τὰς ὀχυρώσεις ἔγνωσαν. Εἶχε δ' οὕτως τῆς θέσεως· ἦν μὲν πρὸς Ἄρκτους τετραμμένον ὄρος, ὃ οὐ δυνηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι πάντοθεν περιοχυροῦν, ἀναγκαίως σχεδὸν ἐν δυσχωρίᾳ, ᾗ κατὰ μικρὸν εἰς τὸ κάταντες ἔῤῥεπεν τὸ ὄρος, ἐςρατοπεδεύσαντο· τοῦτό τε Καῖός τε Ἀντίςιος Ῥηγῖνος, καὶ Λούκιος Κανίνιος Ῥήγουλος, σὺν δυσὶ τάγμασι κατεῖχον. Γνόντες μὲν οὖν τὴν χώραν ὑπὸ τῶν κατασκόπων οἱ τῶν πολεμίων ςρατηγοὶ, ἑξακισμυρίους ἄνδρας

τῶν πάσης τῆς Γαλατίας κρατίςων ἐν τῷ πολέμῳ νομιζομένων πόλεων ἐκλεξάμενοι, τί, πῶς τε δέοι ποιεῖν, καθ' ἑαυτοὺς ἐβουλεύοντο· καὶ τὸν μὲν χρόνον τοῦ προσβάλλειν τοῖς Ῥωμαίοις, ἐπειδὴ τάχιςα μεσημβρία εἴη, ὥρισαν· ταύτῃ δὲ τῇ ςρατιᾷ Βεργασίλαυνον, ἕνα τῶν τεσσάρων ςρατηγῶν, συγγενῆ τοῦ Βερκιγγετόρυγος, ἐπέςησαν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν τοῦ ςρατοπέδου ἐκ τῆς πρώτης φυλακῆς ἐξελθὼν, ὑπὸ τὴν ἕω πᾶσαν τὴν ὁδὸν σχεδὸν ἤνυσεν, τούς τε ςρατιώτας ἐκ τοῦ τῆς νυκτὸς πόνου ἀναπαύεσθαι ἐκέλευσεν, ὄρος ἐπίπροσθεν ποιησάμενος, ἵνα τοὺς ἐκεῖ κρυβεὶς λανθάνοι· ἐπειδὴ δ' ἤδη πλησιάζειν ἡ μεσημβρία ἐδόκει, πρὸς τὸ ἤδη προειρημένον τῶν Ῥωμαίων ςρατόπεδον ἀπῆλθεν, ἐν ταυτῷ δὲ καὶ οἱ ἱππεῖς πρὸς τὰς ἐν τῷ πεδίῳ ὀχυρώσεις παρεγένοντο, καὶ ἡ λοιπὴ ςρατιὰ, τοῦ ςρατοπέδου ἐξιοῦσα, φανερὰ ἐγένετο.

LXXXIV. Καὶ ὁ μὲν Βερκιγγέτορυξ, ἐκ τῆς Ἀλεξίας τοὺς ἑαυτοῦ κατιδὼν, ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε τὸ σὺν αὐτῷ ςράτευμα, ἁρπαγῶνάς τε, καὶ ξύλα ἀνατεταμμένα, ςέγας τε ἐπὶ τὸ πλησιάζειν τοῖς πολεμίοις, καὶ δρέπανα, καὶ ἄλλα παντοδαπὰ, ἃ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ προπαρεσκεύασεν, προσέφερεν· ἐμαχήθη δὲ ἐν ταυτῷ χρόνῳ πάντοθεν, πάντων τε, ὧν ἠδύναντο, ἀμφότεροι πεῖραν ἐποιήσαντο, ᾗ τε τοὺς σφῶν ἀσθενεςέρους ἑώρων, ταύτῃ πάντες ἐβοήθουν. Καὶ ἡ μὲν τῶν Ῥωμαίων δύναμις ἐν τῷ τοσαῦτα ἐρύματα διαφυλάττειν κατείχετο, οὔτε ἠδύνατο πάντῃ βοηθεῖν· πρὸς τούτοις δὲ καὶ πολὺ πρὸς τὸ αὐτοὺς ἐκφοβεῖν ἴσχυσεν ἡ κραυγὴ ὄπισθεν αὐτῶν μαχομένων γενομένη, ὅτι ἐν τῇ τῶν ἄλλων ἀλκῇ τὸν σφῶν αὐτῶν κίνδυνον κεῖσθαι ἑώρων· (πολλάκις μὲν γὰρ συμβαίνει τὰ πλεῖον ἀπέχοντα, ταῦτα μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους ἐκφοβεῖν).

LXXXV. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ τόπον πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειον εὑρὼν, τὰ ἑκαςαχόσε ποιούμενα καθεώρα, τοῖς θ' ἑαυτοῦ, οὓς πονοῦντας ἑώρα, βοήθειαν ἔπεμπε· καὶ ἀμφότεροι ἐν τούτῳ καιρὸν εἶναι τοῦ ἰσχυρῶς διαμάχεσθαι ἐνεθυμοῦντο. Οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι, εἰ μὴ τὸ χαράκωμα ἐν τούτῳ ἐξέλοιεν, οὐδεμίαν ἔτι τῆς σφῶν σωτηρίας ἐλπίδα ἐποιοῦντο· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, εἰ

κρατήσειαν, τέλος πάντων πόνων προσεδόκουν· μάλιστα δ' οἱ ἐν τῷ ἐν τοῖς ἄκροις στρατοπέδῳ, ᾗ πεμφθῆναι τὸν Βεργασίλαυνον προείρηται, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπόνησαν· (δυσχωρία μὲν γὰρ, καὶ ἀκρωνυχία, εἰς τὸ κάταντες φέρουσα, ἰσχυρῶς πρὸς τοῦτο συμβάλλει) οἱ μὲν γὰρ τῶν Γάλλων βέλη ἀφιᾶσι· οἱ δὲ τὴν χελώνην ποιήσαντες, ἐπέρχονται· πρὸς τούτοις δὲ τοὺς ἀπαγορεύοντας, ἄλλοι ἀκραιφνεῖς διαδέχονται· ἔπειτα δὲ πάντες γῆν εἰς τὸ ἔρυμα ἐπιβάλλουσιν· ὃ καὶ τοῖς Γάλλοις τὴν ἔφοδον ῥᾳδίαν ἀπειργάζετο, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ γῇ κρυφθέντα ἐκάλυπτε. Ὥστε ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἰσχὺς, καὶ ὅπλα ἐπέλιπον.

LXXXVI. Τοῦτο μὲν οὖν κατιδὼν ὁ Καῖσαρ, τὸν Λαβιηνὸν, ἓξ σπείρας αὐτῷ δοὺς, τούτοις εἰς βοήθειαν ἔπεμψεν, ἐκείνῳ παραγγείλας, εἰ μὲν ὑπομένειν τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν μὴ δύναιτο, τὰς σπείρας ἐξαγαγόντα, μάχην συνάπτειν· εἰ δὲ μὴ ἰσχυρὰ ἀνάγκη περιστaίη, τοῦτο μὴ ποιεῖν. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἀπελθὼν, παρεκελεύετο μὴ ἡττᾶσθαι τοῦ πόνου, τῶν πασῶν τῶν πρόσθεν μαχῶν καρπὸν ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ κεῖσθαι διδάσκων. Οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως, τοῦ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τόπους καταλαβεῖν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀχυρώσεων ἀνελπίζοντες, πρὸς τοὺς τόπους ἀποτόμους ἐπειρῶντο ἀναβαίνειν. Ἐνταῦθα, ἃ παρεσκεύασαν, προσήνεγκαν, καὶ πρῶτον μὲν πλήθει τῶν βελῶν τοὺς ἀπομάχοντας τῶν Ῥωμαίων ἀπελάσαντες, χώματί τε, καὶ ἐσχάραις τὰς τάφρους ἀνεπλήρωσαν· ἔπειτα δὲ τοῖς δρεπάνοις τήν τε ἐσχάραν, καὶ τὸ ἔρυμα ἀπέκοπτον.

LXXXVII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοῦτο ἰδὼν, πρῶτον μὲν τὸν Δέκιον Βροῦτον τὸν νεανίσκον σὺν ἓξ σπείραις, ἔπειτα δὲ σὺν ἄλλαις ἑπτὰ τὸν Γάϊον Φάβιον ἐπὶ τὴν βοήθειαν ἔπεμψε· τέλος δὲ αὐτὸς, ἐπειδὴ οἱ Γάλλοι ἐῤῥωμένως ἐμάχοντο, ἀκραιφνεῖς εἰς βοήθειαν ἤγαγεν. Ἀνορθωθείσης δὲ τῆς μάχης, τῶν τε πολεμίων ἀπελαθέντων, ἐνταῦθα, ᾗ τὸν Λαβιηνὸν ἔπεμψεν, ἀπῆλθε, τέτταράς τε σπείρας ἐκ τοῦ πλησίον ἐρύματος ἐξαγαγὼν, τῶν ἱππέων μέρος μὲν ἑαυτὸν ἕπεσθαι, μέρος δὲ τάς τ' ἔξωθεν ὀχυρώσεις περιϊέναι καὶ τοῖς πολεμίοις ὄπισθεν ἐπικεῖσθαι ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ Λαβιηνὸς, ἤδη τά τε χώματα, καὶ αἱ τάφροι τοὺς πολε-

μίους κατέχειν οὐκ ἠδύναντο, τριάκοντα καὶ ἐννέα σπείρας συναθροίσας, ἃς ἐκ τῶν πλησίον ἐρυμάτων ἐξαχθείσας ἡ τύχη αὐτῷ ἤγαγε, τῷ Καίσαρι, τί ἑαυτῷ δοκοίη, ἐπέςειλεν· ὅ, τε Καῖσαρ ἔσπευδεν, ἵνα ἐν τῇ μάχῃ μετείη.

LXXXVIII. Τῆς δὲ αὐτοῦ ἀφίξεως ἐκ τῆς χρόας τῆς ἐσθῆτος φανερωθείσης (ᾧ σημείῳ ἐν ταῖς μάχαις εἰώθει χρῆσθαι) οἱ πολέμιοι τούς τε ἱππέας, καὶ τὰς σπείρας, ἃς σὺν ἑαυτῷ ἦγεν ὁ Καῖσαρ, ἔν τε τοῖς ὑπερδεξίοις, καὶ ἐν τῷ τοῦ ὄρους κατάντει ἰδόντες, μάχην συνῆψαν. Ἀμφοτέρωθεν δὲ κραυγῆς γενομένης, οἵ τ' ἐν τῷ ἐρύματι, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὀχυρώσεσιν ἀντεβόησαν, καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὰ παλτὰ ἀφιέντες, συςάδην τοῖς ξίφεσιν ἐμάχοντο· οἱ δὲ πολέμιοι ἄφνω τε τὴν τοῦ Καίσαρος ἵππον ὄπισθεν σφῶν ἐπιπίπτουσαν, ἄλλας τε σπείρας ἐκ προσώπου προσιούσας ὁρῶντες, ἐν τούτῳ οὐκ ἔτι ἔμειναν, ἀλλ' εἰς φυγὴν πάντες ὁρμῶσιν. Αὐτοῖς δὲ φεύγουσιν οἱ ἱππεῖς ἐπιπεσόντες, ἄλλους πολλοὺς, καὶ τὸν ςρατηγὸν τῶν Λεμοβίκων Σεδούλιον ἀποκτείνουσιν, αὐτόν τε τὸν Βεργασίλαυνον ἐν τῇ φυγῇ ζωγροῦσι, σημεῖά τε ςρατιωτικὰ ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρα τῷ Καίσαρι ἀποφέρουσιν, ὀλίγοι τε τῶν πολεμίων, τοσούτων τὸ πλῆθος ὄντων, σῶοι εἰς τὸ σφῶν ςρατάπεδον ἀποχωροῦσι. Κατανοήσαντές δ' οἱ ἐκ τῆς πόλεως τόν τε φόνον, καὶ τὴν τῶν σφῶν φυγὴν, τῆς σωτηρίας σφῶν ἀνελπίζοντες, τὴν σφῶν ςρατιὰν ἀπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐρύματος εἰς τὴν πόλιν ἀπήγαγον· οἱ δ' ἐν τῷ τῶν Γάλλων ςρατοπέδῳ ταῦτα ἀκούσαντες, ταχὺ ἐκ τοῦ ςρατοπέδου ἔφυγον. Εἰ δὲ μὴ διὰ τὰς συχνὰς ἐπικουρίας, διά τε τὸν πάσης τῆς ἡμέρας πόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἀπηγόρευσαν, πάντες ἂν οἱ πολέμιοι διεφθάρησαν. Ὅμως δ' ἐκ μέσης τῆς νυκτὸς οἱ τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς τοὺς τελευταίους τῶν πολεμίων διώξαντες, πολλούς τε ἐζώγρησαν, καὶ ἀπέκτειναν· οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἕκαςος πόλεις ἀνεχώρησαν.

LXXXIX. Τῇ μὲν οὖν ὑςεραίᾳ ἐκκλησίαν ὁ Βερκιγγέτορυξ συναθροίσας, τοιάδε ἔλεξεν· Ἀλλ' ὦ ἄνδρες, τούτῳ μὲν τῷ πολέμῳ, οὐ τῆς ἐμῆς ἐνδείας, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν πάντων ἐλευθερίας ἕνεκα, ἐνεχείρησα· ἀλλ' ὅμως, ἔφη, ἐπειδὴ δεῖ νῦν

τῇ τύχῃ ὑπείκειν, πρὸς ἑκάτερα ταῦτα ἐμαυτὸν δίδωμι, εἰ τῷ ἐμῷ θανάτῳ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκδικεῖν, ἤ τ' οὖν ἐμὲ ζῶον ἐκείνοις παραδιδόναι ἐθέλοιτε. Πεμφθέντων δ' ἐξαίφνης διὰ τοῦτο παρὰ τὸν Καίσαρα πρέσβεων, ἐκεῖνος τά τε ὅπλα, καὶ τοὺς στρατηγοὺς παραδοῦναι κελεύσας, αὐτὸς ἐν ἐρύματι πρόσθεν τοῦ στρατοπέδου κατέμεινεν· ἐνταῦθά τε ἄλλους στρατηγοὺς οἱ Γάλλοι, καὶ δὴ καὶ τὸν Βερκιγγετόρυγα ἐκεῖνον ἦγον, τά τε ὅπλα ἀπερρίπτουν. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ, πλὴν τῶν Ἑδουέων αἰχμαλώτων (ἵνα δι' αὐτῶν τὰς πόλεις ἀναλαβεῖν δύναιτο) πάντα τὰ ἄλλα αἰχμάλωτα τοῖς στρατιώταις ἐν χώρᾳ λείας διέδωκε.

XC. Τοῦτο δὲ κατειργασμένος, εἰς τὴν τῶν Ἑδουέων ἀπελθὼν, τὴν αὐτῶν πόλιν κατέσχεν. Ἐνταῦθα μὲν πρέσβεις τῶν Ἀρβέρνων ἦλθον, τοὺς Ἀρβέρνους πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος σφίσι προσαχθησόμενα ποιεῖν παρεσκευάσθαι λέγοντες. Ὁ δὲ πολὺ πλῆθος ὁμήρων αὐτοῖς ἐπαγγείλας, τὰ τάγματα εἰς τὰ χειμάδια ἔπεμψεν· ἔπειτα δὲ αἰχμαλώτους ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους τοῖς τ' Ἑδουεῦσι, καὶ τοῖς Ἀρβέρνοις ἀπέδωκε. Τίτον δὲ Λαβιηνὸν σύν τε δυσὶ τάγμασι, καὶ τῇ ἵππῳ εἰς τοὺς Σεκανοὺς ἔπεμψεν· ἐκείνῳ Μάρκον Σεμβρόνιον Ῥουτίλιον προσέδωκε· Τὸν δὲ Γάϊον Φάβιον, καὶ Λούκιον Μινούτιον Βασίλιον μετὰ δύο ἄλλων ταγμάτων ἐν τῇ τῶν Ῥήμων χώρᾳ διέταξε, μὴ τινὰ βλάβην ὑπὸ τῶν προσχώρων Βελλοβάκων οἱ Ῥῆμοι λάβοιεν. Γάϊον δὲ Ἀντίστιον Ῥηγῖνον εἰς τὴν τῶν Ἀμβιβαρήτων, Τίτον δὲ Σέξτιον εἰς τῶν Βιτουρίγων, Γάϊον δὲ Κανίνιον Ῥεβίλιον εἰς τὴν τῶν Ῥουτένων, τάγμα ἑκάστοις αὐτῶν διαδοὺς, ἔπεμψε. Τὸν δὲ Κοΐντον Τιτούλιον Κικέρωνα, καὶ τὸν Πούπλιον Σουλπίτιον, τὸν μὲν ἐν Καπιλῶνι, τὸν δὲ ἐν Μαστικῶνι, πόλεσι τῶν Ἑδουέων, πρὸς τῷ Ἄραρι οὔσαις, τοῦ τῷ σίτῳ προνοεῖν ἕνεκα, διέταξεν. Αὐτὸς δὲ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἑδουέων, Βιβράκτῳ καλουμένῃ, χειμάζειν διενοήθη· ἔκ τε τῶν αὐτοῦ γραμμάτων οἱ Ῥωμαῖοι ἐπ' εἴκοσιν ὅλας ἡμέρας ἔθυσαν, ὃ ἐπ' ἄλλῳ οὐδενὶ οὐδέποτε ἐπεποιήκεσαν.

NOTÆ

AD INTERPRETEM GRÆCUM GOTHOFREDI JUNGERMANI

IN LIBRUM PRIMUM.

Quum animo destinaveram, mi lector, Interpretem Græcum cum Cæsare Latino conferre, et quidem pressius, adnotareque, ubi mihi videretur abire longius a Cæsaris mente, sive id studio fecisset interdum, sive imprudentia; quod vitium qui omnibus horis effugit, hominem natum credo neminem. Notare ista volebam, et pro tenuitate mea inquirere in quædam ita, ne quis me hujus rei negligentem fuisse jure dicere posset. Verum omne consilium nostrum turbavit ista Nundinalis dea, quæ ut signum dedit, ita omnia fervere festinando, præcipitandoque, ut quin et ego abriperer una, cœptumque rumperem,

Καί τοί μοι κεῖνόν γε λίην ἐνθύμιον ἦεν,

prohibere nullo possem pacto. Quamvis itaque leviter hoc agere inceperim, tamen nil nisi nudissimas propono quisquilias, quas si absque tædio oculo dignari uno potes, est in quo mea me certe spes fallit. Festinata scilicet opera exscripsi tantum quæ Interpres ipse aliter scripserat, eademque fere, ut videtur, manu, et inter ipsam scripti meditationem, quamvis vitia scripturæ, quæ in codice apparebant, a librario videntur profecta, qui dictantis verba male acceperit, vitio pronunciationis græcæ, quod veram invasit, jamdudum solemni. Id enim factum nimis liquido hercle apparet. Hoc, inquam, festinatione summa egi, non hoc agens, infinitis occupatus modis aliis. Quod qualecumque tandem, scias me istud clarissimi et doctissimi hujus ævi virorum consilio atque auctoritate fecisse, non sane admodum tamen ut ipsi voluere, reor; certe nec ut ipse volui, sed ut potui scilicet. Ceterum, quod huic sermoni prævertendum erat, de Interprete ipso quid audire forte magis cupis.

Τίς πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι οἱ πόλις ἠδὲ τοκῆες.

De quo diu te frustra habere nolo. Dixi aliquid in iis quæ toti operi præfatus sum: imo nihil dixi; nil liquebat enim. Et cupio itaque a te

doceri, quisquis es, cujatis es, qui rogatus sis insuper, ut erratis meis, si in quibus offendes, des veniam. Ita tibi ab aliis, si usus fuerit, fiat mutuum. Vale.

AD LIBRUM I, DE BELLO GALLICO.

Inscriptio in ms. erat, ut edimus, præter quod α erat superposito ον, pro πρῶτον.

Cap. I. In mms. erat Κέλτους, quamvis ante Κέλται, et mox Κέλταις. Dein male erat ἡμερότητι, pro quo ἡμερότητος edimus. In eodem ἐκθυλύνειν, pro quo scribent ἐκθηλύνειν, et ibi οἷς συνεχῶς π: illud οἷς insertum erat. Scriptum erat quoque prius ἀρχόμενον, alterumque ἀρχομένη in margine repositum. In interpretatione est advertendum, quod ubi Cæsar, *lingua, institutis, legibus*, ait; Interpres διάλεκτον καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν δίαιταν, alio ordine habet. Sic et ubi Cæsar, *cultu atque humanitate*, ἡμερότητος τῆς διαγωγῆς, quamvis emendandum videtur, καὶ διαγ. Sed vulgare hoc est Interpr. seriem dictionis suo sibi modo invertere, nec mihi adnotare vacat. Dein *Gallos* optime Κέλτας reddit Interpres, ut et infra, c. 3; quod per te notabis. Notandum et quod *Oceanum* reddit σὺν προσθήκῃ, Ὠκεανὸν Ἀτλαντικόν. Illud tamen, *finibus Belgarum*, apud Interpretem non apparet. Scribe et μέχρις.

II. Vocula secunda δὲ inserta erat in ms.; ubi ἐκςρατεύειν, prius scripserat ἐξελθεῖν, quod displicuisse punctis notavit. Insertum et ἀπὸ τῶν Γερμανῶν fuit. Græcus numerus stadiorum MDCCCCXX, et MCCCCXX cum latino passuum CCXL m. et CLXX m., ni fallor, congruet, si in stadiis unius computationem CXX passus tibi venient, ut Interpr. sumpsisse patet. Sic lib. III, c. 19, ubi *circiter passus mille*, diserte ἀμφὶ τὰ ὀκτὼ ςάδια ait.

III. Scribe πλήθει ὄντος; dein in ms. erat προὐξένισε; ubi καὶ ἐγὼ δὲ, dele τὸ καὶ. Sic enim Interpreti video placuisse. Scr. et ἂν πᾶσαν. In textu, ut vocant, ἀλλὰ τοιαῦτα παντοδαπὰ videtur ἐξηγητικῶς de suo largitus. Διβιτιακοῦ in secundo casu semper ultima circumflexa scripsit, in aliis casibus penultimam acuto signavit, a quo vix ter quaterque variavit. Ego in talibus itaque cum ms. plerumque variare volui, quum non potuerim conjectare quod certum sequutus fuerit. Mox noster rhetoricatur, eumque morem totum opus servat, ut oratiunculas funditet. Qui hic ea, *potentissimos ac firmissimos*, una voce tantum μεγάλοις exprimere satis habuit.

IV. Inserta μὲν et τὸ ibi αὐτῶν μὲν ἔτυχε τὸ μὴ τ.

V. Παρεσκευᾶσθαι est in ms. *Vicos ad quadringentos*. Addit Cæsar quod omisit Int. *Molita cibaria* ἄλφιτα vertit, et *Latobrigos* mox omittit, quos inf. c. 28 et 29. Λακόβριγας vocat. Involvit et ista, *oppidis suis vicisque exustis*, ut glossema suspicari posses. Nam quod quis dicat Helvetiis quoque addi præter oppidorum vicorumque, et frumenti combustionem: Rauracos et Tulingos, Latobrigosque forte a frumento corrumpendo abstinuisse, *oppidis suis vicisque exustis* tantum, nihil dicit. Patet enim infra ex cap. 28, et hos et illos frugibus amissis fami egregie litaturos, ni Cæsar

subvenisset. Sed hæc sunt otiosioris ingenii: nos maneamus apud nostras minutias, si illas cursim absolvere possemus, et notabimus *Noricam* Νωρηΐαν Interpr. vocare, ut etiam in quibusdam libris *Noreiam* inveniri adnotant alii.

VI. Insertum ἦν, ibi: ϛενή τε ἦν καὶ δ'. Mox corrige ἂν ἅμαξα, νεοςὶ per ο in ms. constanter est scriptum ubique; sed et alia quoque, quæ nihilominus vitiosa; dein paullo post in ms. ὁ Ῥοδανὸς ὁ ἐςὶ οὗ πορ: forte rectius ὃ vel ὅς ἐςιν. Et statim χώρας τὴν ὁδὸν πορεύσεσθαι η. primum scripserat Interpres, et dispunxerat illas voculas duas. Pariter egit ibidem, ubi primum fuit, ἦν ἡ ἡμέρα εἰκοςὴ ο; ubi etiam ὀγδόη corrige. Πίσωνος ibid. ait, quod supra cap. 2, et infra cap. 12. Πείσωνος. Pro Γαβηνίου potius Γαβινίου oportebat, errorque ex vitiata pronunciatione forte exortus, quales multi in hac Interpretatione se produnt manifestarie. Sed et hoc considerandum initio hujus cap. an exerrarit Interpres qui Ῥήνου ποταμοῦ ait, ubi apud Cæs. *flumen Rhodanum*, id est, Ῥοδανοῦ ποταμοῦ. Γενοΐαν quam hic vocat, cap. seq. scripsit Γενουΐαν. Ante statim emenda, ut inf. cap. 10 et 28, et c. Ἀλλοβρόγων. Ait enim Ἀλλόβρογας, Ἀλλόβρογες, quamvis inf. c. 28 vitiose erat in ms. Ἀλλόβροξι. Et hoc quod Cæsar ait de Allobrogibus *qui nuper pacati erant*, videtur audacius translatum, τῶν νεωςὶ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχων γεγενημένων. A. D. v. kal. apr. nostro more reddit vulgari εἰκοςὴν ὀγδόην τοῦ Μαρτίου μηνὸς, *vigesimam octavam Martii;* unde de ejus vetustate forte conjectura fiat, eam non tantam esse. Quem vero Μάρκον Πείσωνα vocat, vides *L. Pisonem* vocari, de quo consules Commentatores; qui tibi ad manum sane varii. Mihi vix hæc scribere licet, temporis spatiis excluso tam iniquis.

VII. Emenda ἀφιγμένον. Pro iis, ἄλλη γ' οὐχ (scribe οὐκ) ἐφαίνετο αὐτοῖς, scripserat prius, ἄλλην οὐκ εἶχον. Mox est in ms. οὐχ ἧγης, et adspirata illa in οὐκ plerumque sic neglecta est, quod etiam sæpe sic sivimus. Mox scr. ex ms. οἱ ἀνὰ τὴν ἐπικρ. Ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε ὄντι, initio cap. Interp. explicationis gratia addidit. *Galliam ulteriorem* reddit τὴν πέραν τῶν Ἀλπέων Γαλατίαν. Ibi illa, *et ad Genevam pervenit,* omisit, ἀρίςους contra de suo apponit; estque sic distinguendum ϛρατιώτας, τὸ πρ. ἱ. τ. ε. τ. ϛ. ὄντος ἱππῆϛ. *Verodoctius* Int. Βηροδόξιος· ὡς διὰ φιλίας quoque de suo adlargitur. Et hic bene intellexit illam phrasim *ante diem id. apr.* Interpres quum vertit τῇ τρίτῃ δεκάτῃ τοῦ Ἀπρίλλου, XIII *aprilis*, quæ sunt ipsæ *id. apr.* Docuit hoc post alios doctissimus Ciacconius ad Cæsarem luculenter. Quibus non possum quin locum addam quamvis non adeo vetusti auctoris, qui hoc tamen clare perquam docet. G. Cedrenus in sua historica Synopsi, ubi de mensium et dierum apud Rom. ratione quædam refert, Καλάνδην, ait, τοίνυν Ἰαννουαρίου εὑρίσκων, τὴν α' Ἰαννουαρίου νομίσεις· ἔτι δὲ πρὸ τριῶν τὴν τρίτην, καὶ πρὸ μιᾶς Νόννων Ἰαννουαρίων· τὴν δὲ διὰ τὸ τὴν ε, ὡς ἔφημεν, Νόννας καλεῖσθαι· μετὰ δὲ τὴν ε εἴποις ἂν πρὸ η Εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ἤγουν τῇ ϛ τούτου· καὶ πρὸ ἑπτὰ πάλιν τῇ ζ, καὶ ἑξῆς ὁμοίως, διὰ τὸ τὴν ιγ Ἰαννουαρίου, Εἰδοὺς Ἰαννουαρίου λέγεσθαι· τὴν δὲ ιδ τούτου εἴποις ἂν πρὸ ιθ. Καλανδῶν Φεβρουαρίου, τὴν δὲ ιε πρὸ ιη, καὶ ἑξῆς κατὰ τὸν τρόπον μέχρι τῆς πρώτης Φεβρουαρίου· εἶτα ἐρεῖς Κα-

λάνδην φεβρουαρίου· ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μηνῶν ὁμοίως. Quid potuit clarius dici? Scire debebat hæc certe qui χρονολογεῖν volebat, et sciebat etiam ille chronologus, aliosque perspicue docet. Dicet n. disertim πρὸ τριῶν et πρὸ μιᾶς Νόννων, id est, A. D. III, et A. D. *pridie non.* esse tertium et quartum diem mensis. Ii sunt autem ipsi III *non. et pr. non.* Sic πρὸ η Εἰδῶν, et πρὸ ἑπτὰ, etc., id est, A. D. VIII. *Id.* et A. D. VII *Id.* esse diem sextum et septimum. Ii sunt autem VIII *Id.* et VII *Id.* Sic et πρὸ ιθ Καλανδῶν et πρὸ ιη, id est, A. D. XIX *Kal.* et A. D. XVIII *Kal.* esse diem XIV et XV. Ii sunt XIV et XV *Kal.* Sed ego moror, et operæ ringuntur. Pergam itaque.

VIII. Initio pro αὐτῷ prius male scripserat αὐτῶν, paulloque post erat διωκοδομήσας. Et inferius primo scripserat ἐπίζευξαν. Principio autem hujus capitis eodem modo ut supra, cap. 6, pro *Rhodano* Ῥῆνον est apud Interpr. In muri longitudine convenit Interpres cum Cæsare, stadium scilicet pro CXXV passib. accipiens.

IX. In ms. ἔτ' ἑτέρα. Minime scil. amat esse προσπνευστικὸς noster sive scriptor, sive descriptor. Mox Ἐκ τῆς αὐτῶν πόλεως οὔσης, an οὔσην, vel potius οὖσαν, ut referas ad θυγατέρα.

X. *Bellicosos* reddit duplici voce δυνατωτάτους καὶ κρατίςους. Ἐνεργωτάτοις semper ω scriptum est in antepenultima. Notabis autem quod sic interpretetur *frumentariis*. Sic et infra *agrorum bonitatem* reddit c. 28. Vid. et c. 30 et 31 et l. II. c. 4 et l. VI, c. 24. Ἐνταῦθα prius scripserat ἐνταῦτα, ut sæpe. Ea fini vero talia adnoto, ne quid temere vel in minimis mutasse audiam, de quo non cognoscere volenti constaret fine cap. scr. ςρατόν.

XI. *Æduos* Ἐδουεῖς semper transfert. Erat itaque in ipsius codice *Hedui*, ut vulgati multi habent. Infra comma post γε dele.

XII. *Lintres* omisit, *rates* tantum σχεδίας ponens, credo quod illud quo modo apte redderet non haberet; aiunt autem μονόξυλα πλοῖα esse. Et ait sane Livius, l. XXI, c. 26; *cavabant ex singulis arboribus*; de Gallis lintres parantibus; ubi Polybium de eadem re verba facientem μονόξυλα πλοῖα, habere adnotant. Inf. tamen πλοιάρια *lintres* reddit c. 53. φυλὰς φυλῆς etc. ubique scribit Interpres τρεῖς φυλὰς reddit *tres copiarum partes;* quas igitur pro tribus pagis accepit; nam ista voce *pagos* infra reddit. Ἀμφὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν, prius scripserat πρὸς τ. τ. Dein male erat νικήσας. Pro οὕτως prius fuit ὥςε, et item mox pro πρὸς, τούτοις δὲ, ubi statim prius erat, οὐ μόνον ἀντὶ τ. π. τ. δ. α. κ. ἀντὶ τῶν π. ε. ἀδικη, ut pateat initio voluisse scribere ἀδικημάτων. Et hoc ἐξηγητικῶς addit, Κασσίου τοῦ ὑπάτου. Mox emenda Ἐλβήτιοι.

XIII. Scribe ἡγεῖτο δ' αὐτῶν. Dein an πολεμοῦντες rectius? Scr. et φυλῇ.

XIV. Scribe ἴσμεν. Prius vitiose scripserat dein ἡμᾶς ἠδικ., ut et infra ἡμετέρᾳ νίκῃ, et ἡμεῖς οἱ Ρ. quod correxerat ipse; non et istic cod. cap. ubi adhuc mendose in ms. ἡμῶν ἀδικίας, et infra καὶ ἡμᾶς τοσοῦτον. Non procul initio cap. scr. οὐδεμιᾶς. Dein patet eum prius voluisse ἐνόμιζον. Infra in ms. βαρύνονται, et ὁ δὲ Δίβηκος. Ibid. *socios* Æduorum omisit Interpres.

XV. Paullo a fine prius scriptum ςρατιώτας τοῦ μὴ μάχεσθαι κατειχον. Fine *quinis aut senis millibus passuum.* Interpres ὀκτὼ ςαδίων tantum, quod *millibus passuum* duntaxat esset, nisi ὀκτὼ καὶ τετταράκοντα voluerit scribere, quod *senis mill.* responderet.

XVI. Scr. ὂν. Ibid. in ms. ψῦχος, et Ἀρκτῶα. Mox prius voluit οὔτε, τῷ δ'. Dein scr. ex ms. τοῦτον τὸν σῖτον. Dein illa præteriit, *et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oportet.* Dein emendo οἵου τε ὄντος.

XVII. Scriberem δημότας; alias ms. semper ςρατιώτας, σφενδονήτας, alia talia præ se ferebat. Ἐλϐητίων bene transfert *Gallorum.* Omisit vero nimis quam multa, sc. omnia ista : *Neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis libertatem sint erepturi.* Ἦν ἴσως περὶ τὸ ῥητορεύειν ἐπτοημένος ὁ δεῖνα. Ib. quamvis in Latino, *nostra consilia,* tamen omnino debet esse, ὑμῶν τῶν Ῥωμαίων Directa n. oratione utitur Interpres. Mox prius κινδυνεύσειν.

XVIII. *Concilium* ἀγορὰν effert, quasi *concionem* dixisset. Sed et infra, cap. 33, sic reddit *concilium.* Mox scr. πλείονος. Ib. *secreto* particula ab Interprete præterrita, ut et infra cap. 31. Scr. et ἐκ τῆς αὐτοῦ, sic. n. in. ms. et Ἐλϐητίων. Deinde prius scripserat μισεῖ δ' ἰδίᾳ τόν τε Καίσαρα, κ. τ. α. Ρ ὅτι ἐκεῖνοι ἐν τῇ Γ. π. τ' μ. αὐτοῦ (emendavit enim αὐτοῦ) δυν. ἠλάττωσαν, Δ. etc. κατέςησαν; quæ dein mutavit, vel sub manum potius. Δεινὸν mox quum ait, usus est exemplo in quo *gravius* additum erat nimirum. Rectius dein ἥττῃ fuerit.

XIX. Scriptum prius οὐχ ὅπως τοῦτε Καίσαρος κ. τ. Ε. ἀκέλευςος, α. κ. ε. λαθὼν π. inf. dein prius φέροι ἰσχυρῶς ὁ Κ. π. vocula dein, ut solet, dispuncta. Post Προκίλλου videtur scr. ut inf. fuit c. 47. Et mox emendarem, καὶ ὁ ἕκαςος π.

XX. Primo scripserat ἐμὲ μὲν γ. Et scr. καθαιρεῖν. Ibi, ἐκείναις μόναις συγγινώσκω, illud μόναις insertum. Et hic interpretationem posset inquiri, si cui vacaret. Patet Interpretem paraphrasi audacius vertere sæpius, et frequenter μεταφράζεσθαι.

XXI. Scripserat prius ἐπισκέψοντας ἐπέμψατο. Illud *proprætore* non agnovit. Ibid. scr. ex ms. Σούλλα.

XXII. Δύο καὶ δέκα ςαδίων, ait. Sed si *mille et quingentis passibus* legit, debebat potius τεσσάρων καὶ δέκα ςαδίων. Dein ait εἰδότων. Imo οὐκ εἰδότων. Ait enim Cæsar *neque,* etc. *cognitus esset.* Notandum et ἱδροῦντι τῷ ἵππῳ, pro *admisso equo,* quo festinationem Considii indicare voluit summam quasi fugientis. Ib. ὡς ὑπ. insertum est ὁ. Mox in ms. ubique κελευθεὶς, κελευθὲν, etc. Et pro ἐπελθεῖν prius placuerat μάχεσθαι. Pro ἰδὼν rectius ἰδόντα videtur scribendum.

XXIII. Σφίσι poterat igitur abesse forte τοῖς Ἐλϐητίοις. Mox ἀποκλύσειν, et fere ubique; ubi ἀποκλείσειν scribendum puto.

XXIV. Cæsar, *duas legiones quas in Gallia citeriore proxime conscripserat.* Interpres, δύο δὲ νεωςὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατεγράψατο τάγματα. Ut supra c. 10, ipse Cæsar, *ipse in Italiam magnis itineribus contendit : duasque, ibi legiones conscribit.* Sed noster et infra hujus libri fine *citeriorem Galliam* Ἰταλίαν reddit; et l. II, c. 1, 2, etc. l. III, c. 1

XXV. Scr. Τὴν ἐκείνων φ. Mire autem vertit, *ea disjecta*, ἐξανακλάσαντες τὴν πόῤῥωθεν ἀλκὴν, ξιφήρεις, quam postremam voculam insertam scias. Ibid. in manuscript. erat διατετρημένας. Dein scribe ἀπειρηκότες. Τεττάρων ςαδίων rursus non convenit cum millib. *passuum*, quod est ὀκτὼ ςαδίων, ex Interpretis solita computatione. Pariter abit a millibus hominum circiter xv statim, quod tantum reddat πεντακισχίλιοι, quum μυρίους addere debuisset, si illo modo legerit modo. Certe mox *bipartito* legit: ubi διχῇ vertit, et οἱ μὲν pro *prima ac secunda acies*: οἱ δὲ pro *tertia*. Quæ considerare pensiculatius tibi, cui otium, non difficile. Scribe et ibid. ex ms. ἐς αὐτοὺς, non εἰς.

XXVI. Notandum quod ἐξ ἑωθινοῦ interpretatus fuit, ubi apud Cæsarem *hora septima*. *Mataras*, hic per παλτὰ reddit, qua voce alias *pila* vertit ut cap. præcedent. *Tragulas* ξυςὰ reddit. Infra est διαλειπόντας in ms. an igitur potius scr. διαλιπόντας. Mox *litteras* ad Lingones missas prætermisit ut et in fine cap. *triduo intermisso*.

XXVII. Αὐτομολήσαντας simpliciter tantum vocat, ut sup. c. 23, quos hic Cæsar *servos* fuisse indicat. *Conquiruntur* mox sub verbo συνηθροίζοντο quoque comprehendere voluit, et præcedent. c. *frumentum* sub ἐπιτηδείων, etc. seq. *conquirerent* et *reducerent*, sub ἀπάγειν ex posteriore et prius intelligi ratus, quæ talia notabis ipse, si tanti. *Verbigenum* scribit Βερβιγίνην. Volebat forte Βερβιγήνην. Apparent enim ista vitia sæpius ex depravata pronunciatione orta, præsertim in illo moro iotacismo. Quod Eustachii τοῦ παρεκβολίτου ætate jam cœperat vitium. *Primam vigiliam* Interpr. quoque insuper habuit.

XXVIII. Hic in ms. erat. Τουλίγκους, et dein male, ἐι τὴν ἧς. Inferius scr. ex ms. πρόσχωροί τε τῆς ἐπ.

XXIX. Scrib. τὰ τῶν τε. Bene autem παραφράζει *senes*, τοὺς ὑπὲρ τὰ ςρατεύσιμα ἔτη γεγονότας. Et hic in ms. est Τουλίγκων, ubi et emenda ἑξακισχίλιοι. Vides autem alio ordine poni apud Int. istas gentes, qui Tulingis subjicit Rauracos, tum Boios. Tandem Latobrigos, quum apud Cæsarem Latobrigi statim Tulingos sequantur, dein Rauraci, et Boii ultimi. Alias numeri cum nostro Cæsare plane conveniunt.

XXX. Illud *in diem certam* neglexit, ut et *diem consilio constituerunt*; quasi minus necessaria, et quæ superfluant: adeo ut quis ex Interprete non de uno saltem glossemate in Cæsare adhuc suspicari queat; quod doctiores disceptabunt accuratius.

XXXI. Hic vero plane abit a Cæsaris verbis, *Eo concilio dimisso*, quum vertat, ταύτης τῆς συνόδου συναθροισθείσης. Et hic vocem *secreto* omisit sicuti supr. c. 18. Mox prius scripserat τούτου μὲν οὖν σφίσι γενομένου π.

1. *Sequanos* omittit noster, *Arvernis* tantum positis. Scribe ibi ex ms. περὶ τῆς τῆς Γαλατίας ἀρχῆς. Vides autem et hæc a se interpretem addidisse, τέλος σφίσιν αὐτοῖς οὐ πιςεύοντες· δίαιταν hic vocat, quod supra c. 1, διαγωγήν. Mox emenda σύγκλητον, quamvis per ει semper exaretur in ms.

2. Ἀδουεῖς erat insertum. Dein in ms. erat συνόρκομοτεῖν.

3. Scr. ex ms. καὶ τῆς πάσης τῆς Γαλατίας.

4. Posset quis ex Interprete hariolari ista apud Cæsarem, *quod prælium factum sit*, glossema esse. Sed de his docti videbunt. Ego meam caussam non facio, veritus ne quis occinat : *Quis tibi sæve puer dedit hoc in Cæsare juris.* Omisit vero Interp. et ista, *fortunamque, quæcumque accidat, experiamur.* Infra οὐκ ἀμφὶ τοῦ μὴ οὐχὶ, etc. Forte scribere volebat ἀμφιβάλλω vel ἀμφισβητῶ, an ἀμφισβήτητον, quo alias utitur. Certe tale quid esse oportet. Scribe ib. ex ms. καὶ τῇ τῆς νεωςὶ, etc. Fine prius erat δύνασαι ἀπαλλάττειν.

XXXII. *Quas ceteri facerent.* Etiam insuper habuit Interpres et scripserat ante κεφ. κάτω ἀνιεμ. quod κάτω tamen linea dein subduxerat. Omisit vero hæc omnia *absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent.*

XXXIII. Τὸ Ἐδουεῖς erat insertum, ut et τὸ ὁμήρους, ubi tamen *Ariovistum* prætermisit. *Barbari* hic non reddit, quod tamen non neglexit supra cap. 31. Ibi ἀποσχέσθαι ἂν, insertum est ἂν. Nota etiam quod *Teutonos* Τουτόνους, sive ut infra c. 40, et l. II. c. 4. Τουτονοὺς vocet, et l. VII, c. 77. Τουτόνων est, sed l. II, cap. 29. Τουτόνων. Postea Σεκουσιανῶν habet, quum apud Cæs. sit *Sequanos.* Legitne ergo *Segusianis*, ut supra c. 10.

XXXIV. Τινὰ ait, quasi unum quemdam tantum ad Ariovistum ablegasset Cæsar, qui tamen ait sibi placuisse, ut *legatos mitteret.* Præterit et illud mox *de Rep.* Prius scripsit etiam : ἀγ. οὕτως ἀπεκρ. Dein cur omisit *neque*, quum Cæsar ait, *neque sine exerc.* An itaque emendandum οὔτε χωρὶς ςρατ. quæ prima particula deest. Et pro ἀσχολείας, an rectius ἀσχολίας, quod tritum.

XXXV. *Populoque* R. omisit, et prius scripserat τοῦν. οὐδ' εἷς λ. Mox ubi τοὺς αὐτῶν παρά σοι ὄντας ὁμήρους, etc. posset quis conjectare, quoniam Cæsar ait, *obsides quos haberet ab Æduis*, scribendum, τοὺς Ἐδουέων, sed illud αὐτῶν respicit Γαλατίαν, αὐτῶν scil. Γάλλων. Mox συγχωρεῖν erat insertum, et scr. ἔχουσιν. Dein scripserat prius Ῥωμαίων ἐψηφίσατο τὸν τ. ε. τ. Γ. ε. ἐπιτροπεύσαντα, etc.

XXXVI. Placuerat Interpreti prius, οἱ μὲν οὖν τ., et insertum mox οὐ πρὸς τὴν ἄλλων γνώμην, ἀλλ'. Prius etiam δοκεῖ et αὐτοὺς scripsit. Infra prius καὶ τοῦτο μὲν αὐτῷ ἀπ. et statim καὶ εἰ μὲν scripserat. Mox an rectius, συμβαλὼν μοι οὐκ.

XXXVII. Scriberem Αἱροῦδες, nisi potius Ἀροῦδες. Mox est in ms. σπευτέον, ut et infra aliquoties.

XXXVIII. Prius fuit αὐτοῦ ἤδη ὀχύρωτο, neglecto augmento, quod elegantes scriptores in more habent, cujusmodi multi ad Longum meum notavi, Interpres hic id in usu habet non raro etiam, ut lib. II, cap. 15, προσκεχωρήκεσαν; lib. IV, cap. 4, πέπαντο, et cap. 12, βεβασιλεύκει; 15, δεδῃώκεσαν; 22, πεπολεμήκεσαν; 32, πεπόρευτο et τεθέριςο; l. V, cap. 54, βεβασιλεύκεσαν; l. VI, c. 1, ἀποβεβλήκει, et alia alibi. Ibid. Ἀλδούας δούβιν vocat qui in Cæsaris hac editione *Adduas dubis pedum* DC, noster πέντε ςαδίων, rotundo forte numero uti volens. Si namque exacte volumus, v

stadia erunt passuum DCXXV. Et an *pedum* legit Interpres? An non *passuum* potius, quum per stadia vertat? Prius autem mox scripserat πόλει αὐτὸ συζ. absque vocula sequenti statim τοῦτο, quæ inserta.

XXXIX. *Mercatores* omittit. Dein κατέλαβεν insertum, et prius ib. scriptum οὐ μετρίως ταρατ. Ibi et omissa *magnum periculum miserabantur*. Pro οὐκ ἀξ, prius μὴ βουλόμενοι erat. Et infra insertum καὶ ἵππαρχοι, et infra pro παραγ., prius κελεύῃ.

XL. 1. Δοκοίη; cum interrog. nota in ms. et τιδήποτε semper unica voce scriptum. Pro προθυμίας fuit ante ἐπιμελείας. Illo ἀνελπίζειν pro *desperare* creberrime utitur. Dein prius scripsit ἐπειράθημεν, quod sane post probavit, quum id repetat. Tum τὸ εἰκῇ primum ante ἀόπλους posuerat.

2. Scripserat prius εὑρ. τὸν Ἀριόβιστον τοῖς Γ. Dein in ms. est ἀδαειμόνων. *Lingones* mox omittit, ut et ista, *jamque esse in agris frumenta matura*.

3. Insertum ἐγὼ, et ibid. antea scriptum, ὅτι οἷς τὸ π. τ. σ. τούτου αἰ· ἐγένοντο, ἤ. Notabis et infra δορυφορικὸν τάγμα *Prætoriam cohortem* interpretatam ut infra δορυφορικὴν φάλαγγα, cap. 42.

XLI. *Se neque unquam dubitasse*, prætermittit. *Millium amplius quadraginta circuitu locis apertis*. Vertit tantum per, ἀμφὶ (prius erat ἀμφὶς) τὰ χίλια διακόσια καὶ πεντήκοντα στάδια. Longe abit, XL m. (ni fallor) essent τριακόσια εἴκοσι. At numerus quem ipse ponit nimis est ingens. Sed excutere hæc mihi non licet, nec vacat amplius.

XLII. Insertum ἐπειδὴ ἐγγύτερον ἦλθεν, quum prius post scripsisset, τοῦτο ἐπειδὴ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Καῖσαρ ἦλθεν δυν. π. Inferius videtur prius voluisse pro μή τινας, μηδένα, et ὁπλιτῶν. Mox in ms. ἰέναι, et sic ubique pro ἰέναι. Dein in ms. erat ἦν δεούσῃ.

XLIII. Vel μικρὸς (non μικρὰ) γήλοφος debebat, vel ἀφεστῶσα, non ἀφεστώς. Mox sane ait προειρημένου γηλόφου. Πεντήκοντα στάδια non conveniunt *passibus* CC apud Cæs. Mox ait δύο ἱππεῖς; an legit itaque apud Cæs. *binos* vel *duos*, et non *denos*? Statim μὲν insertum post οἶσθα; videtur autem prius voluisse ἀλλ' (vel ἀλλὰ πρ.) ὡς πρῶτον μέν. *Quod munera amplissima missa* omisit. Dein ἐκτήσω primo positum fuit post ταῦτα εὐπεπονθὼς sic una voce est in ms. ut et supra c. 35, καὶ πρότερον scripserat prius καίπερ πρ. Post illa ἔπειτα insertum et ante scriptum ταῦτα πῶς ἂν τις αὐτοὺς ἀ.

XLIV. 1. Ἂν insertum ante κατέλιπον, et ibi prius scriptum αὐτοὶ ἐπέτρεψαι. Infra pro ἦν δὲ δ. τ. videtur prius fuisse ἐὰν δὲ, etc.

2. In ms. ἀσφαλήσω. Inferius ἐστὶν prius post ἐμὴ scripserat. Et vitiose est ἐκφέροι μοι.

3. Pro κτᾶσθαι primo scripserat κτῆσθαι.

XLV. Ἀρβερνοὶ, supra cap. 31. Ἀρβέρνοι, et infra l. VII, ubique. Sed noster sibi in talibus non constat. Ῥουθῆνοι infra, l. VII, cap. 85, sunt Ῥουθενοί.

XLVI. Scr. ἱππέας. Et in ms erat σεσοφίσθαι.

XLVII. *Neque perfectæ essent* præteriit, et illa omnia et *eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent*, οἰωνὶ quid sit N. L. nisi scribendum οἰονεί. Ista, ἄνδρα ῥωμαλεώτατον sunt inserta, quæ parum respondent istis Cæsarianis, *summa virtute et humani*

tate adolescentem de corpore acceperit. Omisit et ista, *et propter fidem.* Notam parentheseos ego interposui. Pro πολλὰ mox prius scripserat μάλιςα; dein scribe ex ms. ὅτι τοῦ εἰς αὐτὸν. Mox Μάρκον Τίτιον, ait, *M. Titium*, ut in quibusdam exemplaribus est. In fine vel αὐτῶν scribendum vel ἐπιχειροῦντας potius.

XLVIII. Illa, *et millibus passuum* II *ultra eum castra fecit* prætermittit. Iterum erit ἀποκωλύειν scribendum, ut sup. cap. 23. Posset et ἀποκωλύειν, sed illud melius cum verbo *intercludere* convenit. Inferius scripserat prius πεζοὺς et ἐλαφροὺς et ἀλκίμους; dein insertum ἐνταῦθα est, et in ms. est καιρείως. Locus prius sic scriptus fuit: ἱππεῖς ἔπασχον, ἐπέτρεχον, εἰ δὲ κ. τ. κ. τρωθεὶς ἐπ. In fine prius fuit ἀπηρτημένους ἰσοδρόμους αὐτοῖς εἶναι.

XLIX. Omisit *circiter passus D C.* Credo ad stadia computare ipsi fuisse molestum, dein οὗτος δ' prius scripserat, et τέτταρας ςαδίους, *quingentos passus.* Sed videtur rotunde sic enunciare voluisse. Mox in τούτου δὲ τοῦ, τοῦ insertum.

L. Pro κινεῖσθαι prius ἐξελθεῖν. Et post illa prius scripserat ςρατεύματος πρὸς τὸ μεῖον, etc. προσβ. ἕνεκα ἐπ' et pro ἠμέλει prius ὡς; dein scripserat τοῦ περὶ; ut forte initio inciderit, τοῦ ἡλίου δύνοντος, quod displicuerat tamen. Male est ib. ἐρωθέντι. Mox γυναῖκας insertum et scriptum erat prius πότερον ἢ μ. *Illa sortibus et vaticinationibus* neglexit.

LI. *Minoribus* omisit; dein prius fuit ἐνταῦθα μὲν οὖν οἱ Νημίτας, forte Νημήτας volebat. Infra l. VI, c. 25; certe est Νεμήτων.

LII. Μὲν initio insertum. Apud Cæs. et ibidem, *singulos legatos et quæstorem.* Interpres sola voce ὑπάρχου defungi posse putavit. Ibid. fuit primum τοιαύτη δ' αὐτὴ ἐγ. ἡ μ. Mox τοῖς πολεμίοις insertum; et μὴ versu ult., dein prius φαλ. ἑαυτοὺς ταχθ. et τῶν πολεμίων pro αὐτῶν, ibi, ἀσπίδας αὐτῶν. Mox prius scripserat μετὰ τὸ δεξιὸν σφῶν κ. et mox ἐν τῷ εὐωνύμῳ τῶν Ῥ. ubi etiam emenda ἰσχυρῶς. Sed certe apud Cæsarem est, *a dextro cornu*, ut Interp. erraverit. Pro τάξιν, prius τάξαν.

LIII. Τετταράκοντα ςάδια. Forte τετταρακόσια volebat dicere id enim esset I m. pass. Mox ἦσαν δὲ δύο prius scrip. et ibid. ἣν καὶ μεθ' insertum τὸ καὶ. Βουκκίων noster, qui *Vocio* vel *Voccio.* Pro σωφρονέςατον prius scripserat δικαιότατον. Mox τὶ primo pro οὔ τε γε scripserat.

AD LIB. II, DE BELLO GALLICO.

Inscriptio in ms. τῶν Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος ἀπομνημονευμάτων τὸ β. *supra posito* ον.

I. Scribe ἐπιθυμούντων.

II. *Duodecimo die* insuper habet.

III. Pro Ἀντιβρόγιον (quod forte volebat Ἀντηβρόγιον) prius scripserat Ἀντίγονον. Infra pro ἔφασκον initio scripsit λέγοντες.

IV. Καὶ πόσον κατὰ τὸν πόλεμον δυνάμεναι insertum: pro quo ante post ἔνοπλοι εἶησαν scripserat, τί τε ἐν τῷ πολέμῳ δύναιντο. Dein de *affinitatibus* non attendit Interpres; dein scr. ex ms. κατεμαθείκεσαν. Primum

deinde post πλήθει posuerat verbum δύνασθαι, et pro ϛρατιὰν scripserat prius ϛρατείας.

2. Male ait Σένονας, ut ex antecedentibus et sequentibus patet, et Σουεσσίονας, quibus infra l. VII, c. 75. Σουεσσίωσιν nomen debebat esse, ut ante cap. 3. Male mox est in ms. Βητανvίας. Dein videtur deesse ὑποσχέσθαι, ubi ait, πέντε δὲ μυριάδας ϛρατιᾶς. Ibid. emenda δισμυρίους Menapiis ἑπτακισχιλίους VII millia tribuit noster, quum apud Cæsarem sit IX *millia* ἐννεακισχίλιοι. Sed Interpr. codice fuit usus scilicet, in quo VII *millia* erat. Καλῆτοις, an potius Καλήτοις; *Catuacos* quoque legit Κατουακοὺς, non *Advaticos, et Cæræsos*, Καιρήσεις, non *Cæræsos*.

V. Male in ms. εἰ Ἐδουεῖς. Βελλοβάκων hic ante Βελλοβακοὺς. Noster valde ἀμφοτεροτονεῖ, si sic loqui licet, adeo ut nescias *quo teneas vultum mutantem Protea nodo*. Ego in alieno libro ingeniosus esse non amo. Deinde post ἠθροισμένον erat scriptum εἶναι et deletum; dein in ms. male ἠϊόνι ὀχύρου; quæ manifesta notare abstineo; negligit enim augmentum scriba, et addit plerumque, ubi neutrum decet. Illa ἐν ᾗ φρουρὰν inserta, pro quibus ante fuit, καὶ ἐνταῦθα μὲν γέφυραν. Pro ποδῶν videtur primum scripsisse πόδας, et eadem l. post δὲ prius scripserat εἴκοσι, quod dein more solito dispunxerat,

VI. Μὲν inserta. Pro ταύτῃ prius fuit ταύτην. De testudine prius scripserat χελ. ποιησάμενοι οὕτως τῶν. Et mox videtur primum voluisse, ὥς' οὐδένα δύν. ἐν τῷ τείχει κατ. Dein post πρὸς αὐτὸν posuerat τότε, deleveratque et ibidem insertum ταχέως, quod tamen abest apud Cæsarem; scriptum etiam prius δύναιτο.

VII. In ms. Βελεάρας, et dein male ἐνέφη, scripseratque αὐτὴν τὴν αἰτίαν initio. In fine ἓξ καὶ δέκα ϛάδια numero certo ponit, quod Cæsar incerto tamen.

VIII. Pro ἑαυτοῦ prius ἑαυτούς. Πρόσθεν τοῦ ϛρατοπέδου insertum. Mox ὄρος ὑψωθεὶς numquam probabit Cratetis pueris, ὑψωθὲν enim dicerent sat scio, ut et mox κατωφερὲς, et παρωξυμμένον (quod in ms. est, παροξ. per o) et ἰσομαλὲς, sed reor illi animum fuisse ad τόπον, quod supra dixerat vocabulum infra cap. 18. lapsus par. Ibid. ἑκάϛην μὲν, insertum est μὲν hoc. Inf. prius erat τήν τε τοῦ σφῶν.

IX. Prius fuit μεταξὺ τῆς τῶν Ῥωμ. Infra μέρος μὲν τοῦ, prius τοὺς, et inserta illa sunt, καὶ τὴν γέφυραν καταλύειν. Infra iterum scribendam ἀποκλείειν vel ἀποκωλύειν.

X. Prius ὡς τε ἀκριβῶς ἐντ. ἐμαχέσαντο, τοὺς μ. Infra vero ὡς τὴν σφῶν χώραν ἐκ. Cur taliter immutare ipsi placuit non adeo difficile est considerare volenti intelligere, nec opus ut ego rationem afferam. Infra pro καὶ μὴ prius καὶ οὐ.

XI. Prius ὡς τ' ἐποίησαν ὁ μ. Pro Ὀρογκουλήϊον, forte Αὐρουγκουλήϊον scribe ὀπισθοφύλακα, ὀπισθοφάλαγγα forte volebat ut infra, lib. VI, cap. 8, etc. Mox inserta, καὶ πολλὰ ϛάδια αὐτοὺς διώξαντες· ὀπισθοφύλαχος iterum ait, pro ὀπισθοφάλαγγος. Τὴν τῆς σφῶν, τῆς insertum et ead. l. ἐλπίδα. Ante ἐφ' ὅσον videtur primum præponere voluisse τόσον· μὲν τέλος, μὲν insertum.

XII. Τοῦ Ῥήνου prius τῶν et mox, καὶ πολλὴν ἤδη prius. Pro ἀπομαχ. prius ἀμυνομένων. Mox scribe ἀνεχώρησε. Nescio autem cur *vineas* bis κριοὺς reddidit. ut et c. 30 et l. III, c. 21. Longe enim distant, certe sic *arietem* vertit infra, c. 32. Ubi ἑωράκεσαν, videtur prius voluisse εἶδον.

XIII. Initio posuerat τὸ λαβὼν post υἱοὺς, et dein prius αὐτοῦ οἱ, quod primum post dispunxerat, ut semper solet. Post prius ταύτης τῆς πόλεως ς. et πρῶτον μὲν inseruit.

XIV. Inserta ista οἱ δὲ τούτου, etc., usque ad ἀλλά.

XV. Pro ὅμοροι prius scripserat ὅμουροι.

XVI. Τοὺς Ῥωμαίους ἀναμένειν prius pro ἐνταῦθα posuerat. Infra prius, τὴν αὐτὴν, etc. τύχην. Male in fine in ms. ἔτη.

XVII. Prius videtur placuisse αὐτοῖς ἐδίδασκον. Et post illa, *sed quidquid possunt, pedestribus valent copiis.* Videtur recte demum finire parenthesin. Inferius prius ἐφύτευσαν, et οὐχ οἱόντε ἦν. Ibid. est male in ms. βάθευς pro βάτους.

XVIII. Οἱ Ῥωμαῖοι primmm post ὃν posuit. Et hic par lapsus, qui supra c. 8; ἰσομαλὲς enim et γενόμενον dicendum erat. Certe mox ἄλλο emendavit ipse, quam prius ἄλλος scripsisset. Sed talia possunt etiam librarii esse, qui a dictantis ore non recte excepit, unde tam multa etiam ex pronunciatione depravata. Ibid. male erat ἐξεντίας. Sed talia infinita essent enotanda. Ibid. in fine prius, δὲ τούτου τὸ β,

XIX. Videtur initio cogitasse ἐπειδὴ μὲν; inferius in ms. αἰφνηδίοις· οἱ δὲ πολέμιοι inseruit. Scripserat alias prius ἐπειδὴ δέ; inseruit mox et σκευοφόρα. Tum placuerat prius ταχὺ ἑαυτοὺς ἐν τ. δ. ταχθέντες. Mox autem omnino est scribendum ἱππεῦσι; erat prius ὥςε σχεδὸν ἅμα, postque Ῥωμαίων, οἱ πολέμιοι.

XX. Ἀετὸν *vexillum* reddit, ubi prius cogitabat scribere ὃς σημ. Omisit autem *ab opere revocandi milites.* Τὸ πλεῖςον prius addiderat ad πάντων. In parenthesi omnino deest vox ἀπηγόρευσε, vel παρηγγύησε, vel talis alia. In fine prius erat ἃ ἄν τισφί ἐδόκει.

XXI. Notabis in f. τὰ σημεῖα ςῆσαι, quod reddit *insignia accommodare.* Ibi etiam scribendum ἔχον; sic enim correxit τὸ εἶχον.

XXII. Pro ἄλλων, ut vitiose in ms. omnino scribendum ἄλλων. Ibid. videtur prius fuisse δασεῶν ἐμβληθέντων.

XXIII. Scribe δωδεκάτου μόνου τάγμ. Sic enim rescripsit τὸ μόνον.

XXIV. Prius cogitaverat εἰς φυγὴν ἐφέροντο, ἅμα δὲ καὶ. Omisit vero *aliique aliam in partem perterriti ferebantur.* Σφενδονήτας Νομάδας conjungit, absque commate interjecto: omittit etiam *desperatis nostris rebus.*

XXV. Prius ἐνίους γ' αὐτῶν et πολ. οὔτε ἀπὸ τ. μ.

XXVI. Ante τοὺς χιλιάρχους primum addiderat ἰδὼν, mox in ms. κυκλωθεῖεν; ὀπισθοφύλακι, iterum quod rectius alibi ὀπισθοφάλαγγα dicit. Inf. περιςαίη rescripsit, quod prius εἴησαν.

XXVII. Insertum αἰσχρότητα. Ibid. vitiose in ms. τοῖς μάχης.

XXVIII. Scripserat prius περιγ. μάχῃ γν. errore scil., et mox οἱ τε δὲ τῆς. Sed ubi, *ex hominum millib.* LX. Int. agnovit L, ait enim πεντα-

χισμυρίων. Dein τὸ βουλόμενος initio posuerat post καὶ βουλ. πρὸς. Et pro προεῖπε prius in mentem venerat ἐκέλευσε.

XXIX. Prius erat ἄλλας κώμας et εἴσοδος πρανής· ἀποξυμένους in ms. semper per ο videtur et prius cogitasse καταλιπόντες ἐκεῖνα. Et in fine τοῦτον prius pro ταύτην.

XXXI. Omisit, *nova atque inusitata specie commoti*. Prius fecerat ἔφασαν· τοὺς Ῥωμαίους ἄνευ γε τινὸς θ. ε. Omnia vero ista omisit, *forte clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent*. Mox προεροῦμεν omnino ex vitiosa pronunciatione natum arbitror, et scriberem προαιροῦμεν. Ibid. corrige τὰ πράγ.

XXXII. Prius erat ὢ δέπως dein ubi μηδεμίαν; omnino deest ἀδικίαν, vel ὕβριν potius.

XXXIII. Male in ms. κλυσθῆναι, ut sæpius peccatum sane. Ibid. scriberem οἴσυων, et προσάντης paullo post; in fine prius ταύτης πόλεως. *Sectionem* mire vertit per ἐπικράτειαν.

XXXIV. Ἐνετοὺς inf. l. III. Οὐενετοὺς, et variat sæpe solemni sibi more. Ut et hic Κουριοσολιτας, infra lib. III. Κουριοσολίτας, et quos hic Ὀσισίνους infra l. VII, Ὀσισσίνους vocat et ibid. Ῥεδονεῖς, quos hic Ῥηδόνας, quæ quisque facile notabit cui ea tanti.

XXXV. Ἀνδῶν Cæsar, *Andes*, quæ apud Interpr. Ἀντῶν, qui *Turones* omisit. Sed Ἀνδῶν forte scr. ut inf. l. III c. 7 et l. VII, c. 4, est. Scripserat autem ibid prius καὶ ἐκεῖνος; ibid. et οὖσαν non convenit cum τῇ χώρᾳ, quæ requirunt οὔσῃ. Inserta etiam εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπῆρεν.

AD LIB. III, DE BELLO GALLICO.

Inscriptio in ms. Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος ἀπομνημονευμάτων τὸ γ, ον *supra posito.*

I. Ἀντουάτας, qui hic *Nantuates* vocat ut et in quibusdam libris est *Antuates*. Infra tamen lib. IV, c. 10, est; est etiam Ναντουάτων Βεραγροὺς; mox scribe ut in ms. qui tamen dein variat Βεράγρων. Mox ἐπέμψατο insertum *Portoriis* φορτίοις vertit, non accommodate forte. Ὀκτόδορον etiam vocat, ut in suo codice *Octodorum*, sicut in multis est, habuerit. Ibidem paullo ante prius scripserat διατάξαι, et mox αὕτη δὲ ἐν φ. Mox male in ms. καινόν.

II. Primum, καὶ τοῦτο. Mox in ms οὐκ ὁλοκλήρου; alias fortasse οὐχ ὁλοκλ. scripsisset, quamvis passim κακογραφηθέντα hæc habeat. Pro ἀφησόντων videtur prius voluisse ἀφιέντων; mox ἕνεκα insertum.

III. Pro ἐκείνων videtur prius cogitasse αὐτῶν. τὸ ἤρξαντο primo posuerat post ἐπιζητεῖν; ἄκρων mox prius scripserat, maleque emendavit ἀκρῶν.

IV. Pro μετεχείριςο scriberem μετεκεχείριςο.

V. Προσέβαλλόν τε, τε videtur rursus transcripsisse. Mox prius, ἐδίδασκον, εἰ μόνον. Illa, *seque ex labore reficerent*, omisit. Ibid. in ms. ἐπειδ' ἂν δὲ σ. erat.

VI. Errore duplicatum erat in ms. : κρατεῖν τοῦ ϛρατοπέδου κρατεῖν ἐλπ. πειρᾶσαι prius scripserat pro πειρᾶσθαι.

VII. Et hic errore post εὐθὺς repositum ἄλλος erat; quod ideo indicamus, ne quis hic positum malit potius quam ante εὐθὺς. Infra prius scripserat Τίτος τε Τερ. εἰς τοῦ Οὐνέλλους.

VIII. Pro κέκτηνται prius cogitaverat κτῶντας. Scripserat et prius ἐνοῦσαν. Est et in ms. ὁρμῶν; scr ibid. ταύτῃ; omittit *quod Crasso dedissent*, quasi glossema sit. Infra male in ms. τήν θ' αὐτήν τ.

IX. Scripserat prius μεγ. τόν τε πόλ. π. κ. μ. τοῖς πρὸς τ. Infra pro τά τε βράχη, prius τάς τε ψάμμους. Mox prius ὀχυρῶσι. Ἀμβιλιάτας, *Ambiliates* interp. quæ in Cæs. hac edit. *Ambialites; et Diablintes* ibi, noster Interpr. Διαβολίντρας, codice scil. alio usus, quemadmodum etiam in quibusdam vulgatis legitur.

X. Scripserat prius οὓς ἤδη εἰρήκαμεν δυστοῦ. Omnino abest vox δυσχέρειαι, estque reponenda, qua *difficultates* apud Cæs. vertit scr. mox, ut in ms. ἡγοῖτο. Prius deinde τὸ μὲν post σπουδάζειν posuerat.

XI. Post Ῥήνου erat Γερ.; transcriptum tamen, erant scil. in mentem Germani. Inferius scripserat prius ἐπὶ τὴν Ἀκ. et ἀλλήλοις συζεύγνοιτο. Erat et in ms. Κουριοσόλιτας; scr. statim ἐκείνων. Dein in ms. male erat. τό τε ϛόλῳ et mox Οὐενέτων; et ᾀντ. ante ὡς, ut αὐτὸν forte primum scribere cogitaverit.

XII. Ἀμπότεως in ms., sicque solet ibi scribi. Ante notandum quod *lingus* ἰσθμοῖς interpretatur. Infra τισὶ est insertum ibi : ὄγκοις τισὶ. Pro ἐπιχαιρείαις potius scr. ἐπικαιρίαις.

XIII. Ἦσαν insertum post Καίσαρος, κλήθρην *alnum* volunt, quo Interp. hic *robur* explicat. Statim ἦσαν prius sequebatur verbum κατεσχ. Dein prius αἱ δ' ἀγκ.; dein τοσαύτας νῆας scribere certe debebat.

XIV. Ἔγνω primum posuerat post κατέχεσθαι. Paullo post scr. καθωπλισμέναι, quamvis in ms. de augmento non curatur, quod ibid. tamen vitiose in ὁρμῶσαι erat. Ibid. scripserat prius αὐτῷ τῷ Βρ. Dein, ἔπειτα δὲ καὶ, καὶ insertum, et pro πρυμνῶν, prius νεῶν placuerat. *Ruralium* vero *falcium* legit Interpr. ut est in quibusdam codicibus, quum interpretatur γεωργικὰ δρέπανα. Mox scriberem κεραῖαι; scr. et κατέπιπτον. Statim male in ms. οἱ μὲν οὖν λ. et ἐνίκουν sicque plerumque hoc verbum. Male et ἡ γήλοφοι in ms. quæ, ut diximus aliquoties, iotacismi vitio exorta certum.

XV. Scrib. Ῥωμαίων; dein prius περιϛάντες, et εἰσεπήδουν. Tum ante φυγεῖν erat εἰς, deletum tamen: ut forte initio cogitaverit εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, vel simile quid. Ibid. prius scripserat ἤδη τε (vel potius θ') αἱ νῆες τ. α. ἐφέροντο.

XVI. Prius ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ ὁ Καῖσαρ. Quod ὁ Καῖσαρ post πόλεμον dein insertum. Infra post Καῖσαρ, erat πρὸ deletum; ut verbum προσχωρεῖν illi in mentem fuisse videatur, et mox pro ἐκείνους cogitavit prius αὐτούς.

XVII. Βριδοβιξ scr. ex ms. *Aulercos et Eburovices* duos facit populos.

Mox prius καὶ τῷ Βιμιδόβικι ἀπ., dein τοῦτο γνοὺς insertum; ἐξ καίδεκα est ibid. in ms. ut forte voluerit una voce ἑξκαίδεκα; ibid. prius στρατοπεδευσάμενος. Inf. scr. ἀπόντος. Videtur prius scribere voluisse τοῦ αὐτοκρ. ἀπ.

XVIII. Prius πολλά τε ἅμα. Mox dubius fuit utrum ἰσχυρῶς an δεινῶς scriberet, retinuit tamen ultimum. Hic iterum Οὐενέτων in ms. Pro ταῖς prius erat τῶν ibi, ἡ ἐν ταῖς πρ. Ibid in ms. ἐπεμελήθησαν, quod non rejic. Infra prius πολλὰ ὁμοῦ δὴ συνέλεξαν.

XIX. Ἀσμένοις edendum curavi pro eo quod in ms. ἀσμένης. Inserta mox καὶ ἤδη ἀπειπόντων. Mox scriberem ἀκεραίων, quod semper in ultima tamen accentu notatur in ms.

XX. *Ut ante dictum est* omisit. Post ἑαυτῷ primum posuerat ἐννοούμενος. Ἡρηκόνιος mox vel Πραικόνεος potius, quod in suo codice erat *Præconius: et Manlius,* quum Μάλλιος ait. Dein Τωλόσης erat in ms. Supra l. I, cap. 10: est Τολοσατῶν. Legit et *Sontiates,* quos semper Σοντιάτας vocat; quæ quidem in hodie vulgatis quibusdam adhuc visuntur. Prius postea scripserat tantum καὶ ἱππικῷ. In fine post τούτους statim erat in ms. mendose εὐθέων.

XXI. Pro ἡγούμενοι cogitasse videtur primum νομίζοντες, et pro συχνοὺς, πολλούς. Scripserat etiam κριούς τε. Quæ sequuntur indicant eum æstuasse. Sic enim prius fecerat αὐτοὶ δὲ ἀλ. μ. ὑπονόμους ὑπὸ τὰς μηχ. dein rursus prius, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ τὰς μηχανάς; ibid. scriberem χαλκείων. Mox in ms. fuit σφᾶς αὐτὸν εἰς. Paullo ante emenda ἀνύοντες, et mox ἱκέτευον. Quæ e cumulo errorum, quos operæ dedere, remanserunt.

XXII. Prius τούτῳ τῷ πράγμ. Ἀδκαντουίνος mox *Adcantuinus* in suo cod. habuisse indicat: quamvis mox accentu variat Ἀδκαντούινος scribens, ubi et prius fecerat γενομένης pro ἐπαρθείσης.

XXIII. Βοκατῶν καὶ Ταῤῥουσατῶν. ait, quod *Vocatum et Tarrusatum* credo legebat in suo libro. Sed infra c. 28, habet Ταρουσατεῖς· συνώμνυόν τε καὶ, postremæ duæ voculæ insertæ, et πλησιώτερον videtur prius ante τῆς Ἀ κ. ponere cogitasse. Mox pro ἀπέκλυον, ubi semper erratum credo, ἀπέκλειον scriberem Fine scripserat prius ταυτα μὲν τῇ στρατιᾷ.

XXIV. Pro ταξάμενος, prius ποιησάμενος. Mox τὰς μὲν ὁδοὺς, μὲν insertum. Et hic ἀποκλείειν pro ἀποκλύειν scribam. Mox prius ἀποχ. αὐτοῖς ἀ τ. διὰ τὰ, etc.

XXV. Prius ἐνταῦθα δ' οἱ.

XXVI. Lin. 1. μὲν insertum. Dein prius πρὸς τῇ μάχῃ προσεχούντων τ. ν. Mox πρὶν ἢ scripsi, quamvis in ms. male esset πέρι ἢ. Ibid. prius, καὶ τὸ ποῖοι, an ποῖον scribere voluerit.

XXVII. Τῶν insertum ante Ἀκυϊτανῶν, Τάρβελλοι absque accentu est in ms. Βιγεῤῥόνες *Bigerrones* legit. Γαροῦμνοι dein scriberem potius. Σιβουσατεῖς· *Sibusates* agnoscit.

XXVIII. Prius μόνους οὔτε μὲν πωπ. Inferius οἱ μὲν πολέμιοι, μὲν insertum.

XXIX. Prius ἀόπλοις, et dein καὶ ἤδη τῶν βοσκ. et εἰς τὰς δασυτέραν ὕλην.

AD LIB. IV, DE BELLO GALLICO.

Inscriptio deerat.

I. Emenda ἐπιόντι. In prima periodo perspicue deest οἱ Οὐσιπετεῖς καὶ οἱ Τέγχθεροι (ut infra eos vocat c. 4) sive eos post Κράσσου ponere voluit, sive aliud post verbum. Fine fere capitis ex ms. scr. πελωρίου.

II. Male erat προσδέχωνται in ms. Mox διφυεῖς erat in ms., pro quo scriberem δυσφυεῖς, nisi δυσειδεῖς cogitabat, quod tamen non puto.

III. Cogitabat prius τὸ πόλλὴν ἀπὸ σφ. Infra μὴ δυνηθέντες prius posuerat post τούτους δὲ, et male in ms. ἐκώλουσαν.

IV. Non recte erat in ms. Γερμανία. Infra pro ἐφ' ἵππων prius σὺν ἵπποις, et ἀπαρασκευάςους cogitabat ponere post προειδότος. Ibidem autem neglexit ista: *Qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant.* Ibidem κατανοῆσαι statim vere posuerat post ποταμοῦ.

V. Pro ἐν τῷ βουλ. prius ἐν ταῖς, ut forte βουλαῖς etiam prius voluerit.

VI. Prius Ταύτην δὲ τὴν αὐτῶν συνήθειαν, τὸ πεμφθῆναι paullo post posuerat prius post πόλεων, scripseratque lin. seq. ἀπελθεῖν pro ἀπιέναι. Fine prius fuit τὸ προν τὸν κ. nescio quid voluerit.

VII. Scribe ἐνθάδ' ἥκομεν. Ibid. ἢ καὶ ἣν ὅπλοις, iterum scripserat ἣν, quod tamen non video quo modo abesse possit. In Σουεύοις sæpe etiam variavit interdum η relicto Σουηύοις, quod tamen plerumque in ε mutavit. Corrige mox ἄλλοι δ'.

VIII. Post φαίνεσθαι prius posuerat ἔλεγεν, et pro πατρίδα, χώραν, Καῖσαρ μετὰ, insertum est μὲν.

X. Βοσήκου ait. Legit ergo *Vosego*, vel *Voseco*. Prius ibid. καὶ μέρος τι τοῦ Ῥ. Ibid. Βάκαλος *Vacalos* eum in suo codice habuisse indicat. Statim ἐντεῦθεν prius ponere cogitabat ante οὐ πλεῖον. Infra prius νήσους τε ὡς πλ. τε καὶ μεγ. ὧν τ.

XI. Videtur scribendum fuisse πρὸς τοὺς προφυλακτ. Mox prius δωσομένῃ, pro quo tamen vitiose altera vox reposita διδημένη, quum διδομένῃ voluerit scilicet. Dein prius οἱ μὲν ταῦτα εἶπον. Infra prius, αὐτοῖς τῇ δ' (deleto tamen hoc δ') ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ πολλοὺς δὲ πρὸς αὐτὸν ἵνα τ. et lin. seq. συνελθεῖν prius. Mox prius, ἱππεῦσι τοῦ προπορευ. prius, ut forte cogitaverit, τοὺς προπορευομ. Mox μὲν insertum, et ἐν ante παρήγγειλεν, ut forte prius cogitaverit ἐνετείλατο.

XII. Pro ταράττουσιν prius ἐτάραξαν. Infra prius τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου ἐκέκλητο.

XIII. Initio prius οὐκέτι, et μὲν insertum; et δέχεσθαι post συνθήκας positum. Mox vero prius αὐξάνεσθαι πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν τῶν Γάλλων ἀπιςίαν. Pro quo videtur prius cogitasse καὶ τὴν τῶν Γ. γνοὺς ἀπιςίαν. ἐνταῦθα paullo post initio statim post ἀναβληθήσεσθαι scripserat, aberrans forte. Infra prius τὴν μὲν ἵππον; mox αὐτὴν insertum.

XIV. Prius διατάξας; scribe dein ταχίςῃ. Pro παρατάττεσθαι videtur

prius cogitasse μάχεσθαι; dein εἰς τὸ ἐκείνων, prius αὐτῶν, πανδημοὶ post in ms.

XV. Prius ἀλλ' εὐθὺς κατὰ; videtur deinde prius voluisse εἰς τὸν ποτ. ἐϐ. σφ. Ibid. corrige τεταλαιπωρημένοι.

XVI. Prius ῥᾷςα οὕτω· ἠϐούλετο an ἐϐούλετο voluerit, nescias. Mox prius, ὅτι οἱ πέραν τῆς Μόσου, etc., πεμφθέντες ἱππεῖς μήτε. Et infra ἰσχυρῶς αὐτοῦ τοῦ σφ. Mox ἐξελαθέντες, ubi etiam variare solet, interdum ἐλασθέντες, interdum ἐλαθέντος scribendo. v. ult. τοῦτο ἄρχειν αὐτοῖς prius scripsit, nec videtur delevisse prorsus τὸ αὐτοῖς.

XVII. Sequitur ille tot modis vexatus Cæsaris pons, quem transire profecto facili pede interpres quoque nequivit, sæpius hærens, ut ex subjectis patebit. Prius initio scripserat τὸ δὲ ναυσὶ αὐτῷ, quod in αὐτὸν mutarat. Mox prius voluerat τούτῳ τῷ τρόπῳ; dein prius fecerat τούτους δὲ οὐχ ὡς σκόλοπας κατ' ὀρθίαν (quamvis ibi καθ' ὀρθίαν) γραμμὴν ἀλλὰ πρανῆ καὶ πρὸς τόν τ. π. Tum, τισὶ αὐτοὺς ἐπ. et τὸ τοῦ ποταμοῦ, etc. ἀντ. τετταράκοντα ἀπ' αὐτ. μὲν τετταράκοντα ἀφ' διεςῶτος ἀλλ', etc., πάντας τὲ τούτους πρὸς ἐπιτιθέντων δ. τ. μ. ποδῶν, τὸ, etc. Tum τ. ἀμφοτέρωθεν περόναις επορποῦντο. Quæ omnia sic ut edidimus reformaret; infra prius, καὶ ταῦτα δὲ π. Illud *Pro ariete*, quod varios explicatores invenit, Interpres etiam agnoscit, δίκην κριοῦ reddens. In fine κατέχοιτο prius post βία posuerat; et lin. seq. μὴ insertum.

XVIII. Pro ἐξ οὗ τὸν Ῥ.; Prius ἀφ' οὗ.

XIX. Post γέφυραν ποιεῖσθαι videtur prius cogitasse γνόντας. Paullo post prius αὐτοὺς δὲ, ubi πάντας δὲ. Voluisse videtur etiam prius τόπον συνιέναι. Pro οἱ Σουηϐοι prius scripserat Οὔϐιοι. Qualia multa aberratiuncula aliqua contigisse patet; quæ tamen volenti dijudicare proponere volui, ne quid temere mutasse videar; in fine post ὠφέλειαν prius πεποίηκε.

XX. In ms. Ἀρκτῶα. Mox prius Βρηταννίαν ὁ Καῖσαρ ἐπεχείρησε περαιοῦσθαι, ὅτι. Fuerat et ἐπέμφθησαν, et iterum eadem lin. ἐσεχείρησε; et paullo post γινώσκειν τρόπους· πλὴν ἐμπόρων subjecerat primo post γάρτις. Inserta dein καὶ ἡ τῆς νήσου ἀντικειμένη τῇ Γαλατίᾳ χώρᾳ. Mox in ms. ἐμπείρειαν.

XXI. Μὲν insertum. Scriptum hic in ms. Βοσολῆνον. Supra tamen et infra Βολουσηνὸν inferius fuerat, καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Tum Ἀτρέϐατα scripserat prius, sicque infra hic c. 27, et c. 35, Ἀτρέϐατι. Sed noster est Vertumno facere solet. Paullo deinde, ἀπιέναι πόλεις ἐπιτεῖλας καὶ αὐτὰς.

XXII. Scr. πρέσϐεις; scripserat prius deinde Καῖσαρ τοῦτο ἐπικαιρείως (sic enim hæc vox in hoc ms. exarari solet) ἑαυτῷ, ὅτι. Tum συναλίσας, καὶ ταύτας πρὸς τὸ δύο τ. δ. ἱκανὰς νομίζων, etc. τῷ ἀνέμῳ κατείχοντο posuerat prius post ςάδιον. Vides autem seriem orationis plane aliam a Cæsaris verbis. Σαλπιτίῳ, volebat forte Σουλπιτίῳ; infra scripserat εἴς τε τοὺς Μ.

XXIII. Prius videtur προσέψαυσε. Scribe statim, οὕτω τε, sic enim correxit ipse. Περιείχετο prius erat post πάντοθεν. Fuerat et ἃ ἑαυτῷ, vel αὐτῷ ἀπήγγειλεν. Hæc, *ut quæ celerem atque instabilem motum haberent* longo aliter accepit; ὡς καὶ τοῖς πλοίοις εὐκινήτοις χρωμένοις, quasi de navium

celeritate sermo esset. Mox prius ἀφελκυσθέντων. Στάδιον hic pro *circiter millia passuum* VIII ridiculum est.

XXIV. Videtur cogitasse prius τοὺς ἵππους, τῷ πολλῷ τε κ. τῷ. insertum. Mox prius προϊόντες καὶ πάντων τῶν τε μ. ὄντες, καὶ; mox abest vox προθυμίᾳ, quæ omnino requiritur, sive post τότε, sive ante ἐχρῶντο, vel alio loces.

XXV. Pro ἀπὸ τούτων in mentem ei prius fuerat ἐντεῦθεν. Pro τῷ μὲν γὰρ prius τῇ μ. γ. dein τοῦτο πρᾶγμα, paullo post τοῦ μὲν μεγάλῃ, etc.; quod non capio nisi τοῦτον forte scribere cogitavit, scil. ἀετόν. Sane post καὶ τὸν ἀετὸν εἰς τοὺς πολ. scripserat, deleveratque iterum, reposito τὸ σημεῖον.

XXVI. Prius καὶ οἱ μὲν, etc. (ubi in ms. ςέρῶς etiam scribitur, ut et infra c. 33) μένειν μὴ δυνηθέντος (supraque scriptum οὔτε διὰ ταῦτα, duabus posterioribus voculis iterum deletis) οὔτε τὰς τ. Dein τῆς vel τῶν ἱππηδ. prius, ut forte voluerit τῆς νεὼς, vel τῶν νεῶν, quod displicuit deinde. Ibid. prius, πρὸς ὅν τινα. Post tam obscure mutavit, ut nescias an non potius maluerit ἀνειμένοις τοῖς ἵπποις, quod sane Cæsaris verbis *incitatis equis*, propius.

XXVII. In ms. erat ἐν τέλματα ὡς πρέσθην. Infra ἀπὸ τῆς ποῤῥ. videtur prius fuisse τῶν, ut forte cogitaverit ἀπὸ τῶν ποῤ. χώρων.

XXVIII. Τοσοῦτος δ' ἤδη prius; et ταχὺ μὲν αἱ. Mox scr. ut in ms. ἀγκύρας βαλοῦσαι; scriberem dein ταραττόμεναι, scil νῆες.

XXIX. Ἐν τῇ νυκτὶ δὲ prius; et καὶ αἱ μακραὶ, et εἰς τὴν ψάμμον.

XXX. Prius τὴν αὐτῶν ὀλιγότητα ἀποκλύειν iterum, quod ἀποκλείειν esse debebat, nisi hic forte in ἀποκωλύειν mutandum.

XXXI. Oratio ἐλλείπει, et omnino supplenda, καὶ ὅτι ὁμήρους, etc.

XXXII. Pro οὐσῶν prius ὄντων, et infra πάντα τὸν ἄλλον σῖτον. Pro νάπῃ, mox scriberem νάπει, quo genere alias hac vocula uti solet. Ibid. mox male ὁρμίσαντες.

XXXIII. Αὐτοὶ μὲν insertum. Postea scr. οἱ δ' ἡνίοχοι; dein scripserat prius ὑπὸ τοῦ τῶν π., et δύναιντο pro δύνασθαι, et τό, τε τῶν ἱπ. et καταπρανῆ χώρᾳ, τ. τ. ἱ. ὁ ἀνέχεσθαι; dein in ms. ςερῶς.

XXXIV. Prius μέτριόν τέ τινα χ.

XXXVI. Scr. ex ms. ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ. Et statim male omissa vox ἀριθμὸν, quæ omnino cum τὸν τῶν ὁμήρων componi debet. Inferius scribes ἐς τὴν ἤπειρον.

XXXVII. Scribe οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐν τούτῳ. Mox prius scripserat τῶν δὲ ἱππέων τοῖς πολεμίοις προφανέντων αὐτοὶ μὲν τὰ ὅπλα.

XXXVIII. Male in ms. ἐκείνων δὲ ἐν τῇ. Mox prius fecerat διατάξας pro διέταξεν· μόνον dein insertum, et prior fuerat πόλεως pro πόλεις.

AD LIB. V, DE BELLO GALLICO.

Titulus ἀπομνημονευμάτων πέμπτον.

I. In ms. Δομητίου; dein prius scripserat ταύτας δὲ τῷ τρόπῳ τούτῳ κατασκευαζεσθαι, πρῶτον μ. Pro μεταβολὰς postea videtur prius cogitasse πλημμυρίδας. Quod Cæsar *ex Hispania*, noster plane aliter legit, ἐκ τῆς Βρητανvίας, *ex Britannia. Pirustas* mox scripserat Πυρυςῶν, et emendaverat Πιρυςῶν: mox tamen Πιρουςεῖς habet. Infra videtur prius cogitasse τούτων δὲ ἐν τῇ, etc. Pro ἔπεμψε prius scripsit ἔδωκε.

II. Prius οὕτως δύο καὶ τριάκοντα essent, XXXII *naves*, non XXXVIII ut in nostro Cæs. Legit igitur *duo et triginta*, vel λεξώδιον, *duodetriginta* non recte consideravit. Statim prius τούτου τοῦ ἔγου; et in ms. Ὀκτίῳ καλουμένῳ. Sed infra, cap. 5 est Ἴκτιον.

III. Prius ἐν ταύτῃ τῇ π; dein Χιγγέτορυξ emendavit, quod prius Κιγγέτορυξ, et statim etiam in ms. Κιγγέτορυξ; et inferius Κιγγετόρυγος, ut et c. 4. Sed infra cap. 22, Κιγγετόρυγα, et 55, et 56, Sic l. VII, variat in Οὐερκιγγέτορυξ. Eodem hoc c. 3, ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ insertum, et dein τῷ τε τοῦ Κιγ. prius. Inferius male in ms. ἐγκαταληφθῆ; dein in ms. ἐπ' ἑαυτῷ. Negligit enim adspirationes sæpe noster, ut dictum, quamvis id aliquoties corrigat.

IV. Scribe Ἰνδουκιόμαρον; dein ante παραμυθούμενος prius scripserat σὺν, et deleverat. Pro περιεπ. videtur prius fuisse προσεποιήσατο. Pro ἐποίει prius ποιῶν, et mox ante πάντας, ἐυ : mox in ms. Τρευήροις.

V. Ἀλλὰ εἰς τὸν αὐτὸν edidimus, quod sic in ms. erat: εἰς τ' αὐτὸν; dein prius ἐντ. μὲν ἐκ πασ.

VI. Scr. ex ms. περὶ οὗ ἤδη δεδ. Et hic erant collocata prius, quæ infra ἑαυτὸν ἀεὶ ἔχειν διενοήθη; et post εἰπεῖν, ἀκηκοώς. Mox prius τοῦθ' ἕνεκα, ἢ; et post ἔτεινεν. Deinde erat prius ἐπειδὴ δὲ ἄντικρὺς αὐτῷ τοῦτο ἠρνεῖτο ὁ Καῖσαρ; quæ deleta infra tandem reponit. Ibi, πρὸς τοὺς τῆς Γ. πρὸς insertum, et post τελευτῶν, prius παρεκάλει, et post καταπλ. αὐτοὺς, erat καὶ λέγων, statimque πάντων insertum. Dein prius δεξιὰν λαμβάνειν, et male pro ἦμην, quod rectum, repositum ἦμιν.

VII. Scriberem διηγγέλλετο; post τοσαύτης, forte τιμῆς omissum: certe hoc, aut ἀξιώματος subintelligi oportet. Ibid. prius εἰ δυνατὸν, et statim Δούμν. διενοήθη, εἰ δὲ ἐπ. τ. α. α. προελθεῖν. Paullo post prius ἐπειδὴ τὸν πλοῦν ὁ Κ. κ. α. ἐκώλυε, et scr. ex ms. χωρίοις. Pro μάθοι nescio an prius μαθεῖν an μάθῃ. Pro εἰς superscripsit ἐς, ibi εἰς τὰς ν: quare sic corrige. Pro τοῦ prius τῶν, ibi τοῦ τῶν Ἔδου. Mox primum cogitabat ἐκ τοῦ ςρατ. ἐξῆλθε, et prius τὴν ἔκπλουν. lin. 19 τὸ et καταλαβεῖν καὶ ἀπαγεῖν, inserta Prius dein τοῦτον pro ἐκεῖνον. Cogitabat et prius deinde, τοῦτο τὸ ἔπος. Scr. ibid. ἐλεύθερόν θ'. Infra post μετ' αὐτοῦ forte voluit prius ἀναχωρήσαντες; dimidiatum enim hoc verbum scripserat.

VIII. Scr. πράγματος. Prius ibi, καὶ τὸν Λαβ.; dein pro πρασσ. πραφθησόμενα. Paullo post, καταλελειμμένων. Male dein in ms. ἀμφὶ μεσ. ν. et

διαλειπόντος, nisi malis διαλιπόντος. Scr. mox ex ms. μεταβαλόντος. Ibid. prius erat ταύτης, et pro ῥᾴστην, ῥᾳδιωτάτην, et pro προθυμία, ἀρετὴ, et οὐκ ἐπαύσαντο; et inferius, τὸν τῶν νεῶν πλ. Statim insertum τῶν Ῥωμαίων. Scriberem deinde ἀνακεχωρήκεσαν. Certe sic debuit, vel ἀνεχώρησαν, ut cap. seq.; pro ἐν τοῖς statim, prius ἐπὶ τὰ.

IX. Prius ἐκτεθέντος τοῦ στρατοῦ, et pro ἐπιτηδ. cogitaverat ἱκανὸν, et mox prius ἀκούσας, et τριάκοντα. Inferius pro ὀχυρὸν, prius ὀχυρωθέντα. Mox prius τοῦ εἰς τὰς ὀχ.

X. Ἐπὶ τοὺς φυγόντας τῶν πολεμίων ἐπ. Pro ἐλθόντες, videtur primum scribere voluissse ἦλθον.

XI. Τὰ ὑπὸ τῶν ἀγγ. Pro τὰ, prius τῶν, et infra paullo πλείστας τοῖς παρ' ἑαυτῷ τ.; et δύναιτο primum post ει collocaturus erat. Scr. dein νύκτας. Mox prius τοὺς αὐτοὺς ἤδη πρεσβ.; tum in ms. Βρητάννων et prius καὶ ὧν στρατ. postque καλούμενος ἀποτέμνει, et post Βρηταννίας, ἐστὶ: post πάντων, τοι, et lin. seq. videtur pro εἵλοντο. prius cogitasse ἀπέδειξαν.

XII. Ὑπὸ αὐτὸ γενῶν primum statim post μεσογ. collocatum, et mox οἱ νῦν ἔτι τῶν πόλεων ὄνομα, et paullo post ἔνεστι δὲ κ. Inferius φύεται prius post Γαλατίᾳ. Mox, ἡ μὲν αὕτη χ. τῆς Γαλατίας.

XIII. Ἧς τὸ ἐν μὲν prius, et κ. τ. ἅτερα μὲν τῶν γ. ἡ κατὰ τὴν Καντίω π. Mox ὡς νομίζεται insertum, et ibid. prius ἐλαττωτέρα. Inferius εἴη primum post νὺξ posuerat; ibid. prius εὑρεῖν ἐδυνάμεθα, ἀλλ' ὑ., dein ταύτης δὲ τὸ μ. et paullo post, ταύτης δὲ τὸ μῆκος τῆς πλ. (ὥς γε, et pro τετρακόσια, ἑξακόσια.

XIV. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ insertum, et χρίονται. Mox prius, κενοῦν pro κιανοῦν, et dein ὥστε καταπληκτικοὶ εἰσὶ διὰ. Statim σῶμα insertum.

XV. Prius ἐν πᾶσιν αὐτῶν ἐγ., et pro συχνοὺς prius ei in mentem, πολλούς. Illa καὶ ἀμφὶ τὴν τ. σ. ο. α. inserta. Pro ἠγωνίσαντο prius ἐμαχέσαντο, Illa ἀνθεῖ αὐτοῖς μάχης τρόπῳ, prius collocata post Ῥωμαίους. Mox iterum inserta καὶ ὀλιγ. ἀπ. ἀλ. ἀπ., et post θρασέως, statim διήλασαν. Insertum dein τέλος.

XVI. Scriptum prius ταύτῃ τῇ μάχῃ εἰς ο. π. καὶ τῶν ἐκεῖ, et scr. statim ex ms. διὰ τὸ τῆς σων. Pro ἀποχωρεῖν videtur prius voluisse προχωρεῖν. Ib. in ms. Βρητάννοι; dein prius, ὑπαγαγόντες ἂν πεζοὶ ἀ. τ. ἐξε. scribe ε. ἐξεπήδησαν cogitabat, et statim ἡ τοιαυτὴ οὕτο, post ἐμάχοντο.

XVII. Prius τὴν πᾶσαν ἵππον. In ms. ἐπέδραμον post πολέμιοι repetitum male, καὶ τεταραγμένην inserta; pro ἀπὸ prius cogitavit ἐκ τῶν ἐσσ. Ibid. in ms. Βρητάννων, et Βρητάννοι. Sic solemne ipsi variare.

XVIII. Prius πολλοὺς κατενόησε πεζοὺς τ. κ. ἱ. π. τ. π. κ. π. ὡς κώλυσον ἐπὶ ταῖς ὄχθαις ὡς κωλύσοντας διαβαίνειν, et mox κεκρατημέναι. Mox αὐτομόλων sic in ms. est repetitum. Ibidem προθυμία deleverat, quum tamen ὁρμῇ ipsi etiam displiceret, illud reposuerat denuo. Statim prius, ὑπομένειν ὅρμην οἱ πολέμιοι. Tum videtur prius fuisse ἀναδυόμενοι.

XIX. Ἐνταῦθα prius statim sequebatur τὸ καταμάθοι.

XX. Prius, ἐκ τῶν Τριβονατῶν. Hos etiam infra Τριβονάτας: ubi forte Τριβόνατας scribe ut infra cap. 22, vocat, ac si in suo codice *Tribonates*

legerit; lin. sequent. αὕτη insertum. Μανδουβρατίων deinde, a quo statim variat in Μανδουβράτιον, et iterum infra, cap. 22, Μανδουβρατίωνα. Sic et Κασιβέλαυνος modo, modo Κασσιβέλαυνος. Ibidem prius αὐτὸς δὲ φυγῇ τὸν θαν. διεπεφεύγει, et ibi ἦλθον pro ἧκον, et inf. καὶ ἐκεῖνον.

XXI. Prius διαφυλάξας cogitabat. *Cenimagni* et *Bubroci* videtur legisse Interpr. reddens Κενιμανοὶ et Βούβροκοι. Mox prius ὑπ' αὐτῶν δὲ κ. et ὕλαις τε καὶ ἕλεσιν ὀχυρὰν, et καὶ πολλοὺς ἐν αὐτῇ.

XXII. Male in ms. ἐκελεύει; sed tam manifesta non vacat amplius adnotare. Scribe ib. αὐςάθμου. Prius dein ἀπ' οὐ προ. Scriberem dein ὁρμησάντων. Mox *Cingetorige* habuit, ut est in quibusdam libris; dein prius τοσαύτας ἤδη λαβὼν βλαβ. ζημιωθεὶς, sc. non placebat λαβὼν βλάβας, et alterum ζημ. collocavit infra alio loco. Statim prius ἀποςάντων. Pro εὐχερῶς mox erat εὐκερῶς. Pro τῷ Κασιβελ. ibid. τοῖς Β. ut pateat eum cogitasse scribere τοῖς Βρηταννοῖς. Ibidem scribe καὶ τινὰ, ubi omnino desideratur verbum puta τελοῖεν vel tale.

XXIII. Prius ἐν τοσούτῳ νεῶν πλήθει. Parenthesi paullo inferius inclusa inserta fuerunt, ubi audacter scripsi ἀποκλεισθῇ, pro quo in ms. ἀπολυσθῇ. Prius dein, μεγάλης, pro πολλῆς. Ibid. scr. ex ms. ἐκ τῆς δευτ., ubi prius fuerat τρίτης pro δευτέρας, et ἅμα τῇ ἠῶ.

XXIV. *Samarobrinæ* legit, et prius ib. τελευτήσας, pro τελέσας. Ibid. prius σπάνιον εἶναι τὴν σ. ἐν τῇ Γ. scribe dein ἔτεσι. Mox in ms. Τριβόνιον. Ib. post Ἐβουρ. χώραν, ἀγαγὼν prius. In ms. deinde προνοηκέναι, εἰς τὴν μάλιςα ἡγουμ. insertum τὴν, et ibi scribe ex ms. ἠρεμουμένην.

XXV. Scriberem ἐβεβασιλεύκεσαν. Mox ἕνεκα statim post αὐτοῦ primum posuerat. Mox ἀπεδεδώκει edidi, quum in ms. esset ἀπεδώκει; pro οὗτος ὁ φόνος videtur prius cogitasse, τούτου ὁ φ. scripserat deinde τὸν μὲν Α. Π. et οἱ μὲν αὐτοῦ ςρατηγοί.

XXVI. Prius ταχίςου θορ. inferius in ms. ἐνοῦ τοῦ ςρατ. Pro Ἴβηρες prius Ἱσπανικοὶ et συνεβόησαν positum post συνηθείᾳ, et λέγοντες, post εἰπεῖν.

XXVII. *Carpineus* legit Interpr. Scribere etiam prius volebat, καὶ οἰκεῖος τοῦ Τ. et mox prius, τοῖς ἐμοῦ πρ. Α. et paullo post προσέβαλλον, et αὕτη γὰρ ἐς θαῤῥεῖν dein insertum, et τὴν erat ante τοῦ δήμου, et ἐδυνήθησαν ἐξαρνεῖσθαι positum post τοῦτο. Pro δι' αὐτῶν videtur prius cogitasse, τούτοις, et inferius male in ms. ἐγὼ δὲ, ἔφη, ἡμῖν. Ibid. ἀσφαλὴν, pro quo scriberem ἀσφαλῆ, quamvis et infra c. 29, istud sit.

XXVIII. Prius ἤκουσαν, εὐθὺς πρ. et πράγματι, in ms. male repetitum τούτῳ.

XXIX. Ἐπὶ σφᾶς ἔλθοιεν, prius et οἱ ἐν τοῖς, sc. cogitabat πάσχοιεν, quamvis non id scripserit, pro συμβαίη initio, et prius dein: πρὸς αὐτὸ μὲν γὰρ; et infra, πρὸς τ. δ' οὐκ ἂν νομίσειεν οὐδεὶς τὸν Α. Pro ἀσφαλὴ mox scriberem ἀσφαλὴς, pro ἀσφαλῶς, dein prius ἄνευ τι, voluisse scil. ἄνευ τινὸς κινδύνου, et pro ἀφιξ. ibid. cogitasse videtur prius παραγενησόμεθα.

XXX. Ἀλλὰ γὰρ: insertum γὰρ, et prius βούλεσθαι· ἐβόα statim insertum, et οὗτος et ἐξ ὑμῶν deleta, et reposita iterum.

XXXI. Τὸ κοινὸν primum post διαφ. scr. dein ῥᾴδιον, dein prius εἰ (et hoc

εἰ non deletum, pro quo tamen edidi ἢ) μένειν, ἢ ἀπιέναι, εἰ μ. et τοὐναντίων est in ms.: mox prius τελευτῶν pro τέλος· μήτε μένοντες inferius, τε addito. Pro ἀγνυπ. cogitabat prius γρηγορία.

XXXII. Ἐν τῷ τῶν Ῥωμ. Subaudiendum, ni addendum potius, ϛρατοπέδῳ· ἕξ καὶ δέκα scripsimus, ne tamen fallamus, videtur maluisse ἑκκαίδεκα; ante ἐκείνους prius erat τὴν.

XXXIII. Παρατάττειν ἤρξατο prius; mox ἢ ὡς πάντα, non video quid ἢ opus sit. Prius postea, ἐννοηθῆναι ἐδόκει (ubi et lin. eadem οὐ insertum) et μάχεσθαι προθύμως, et inferius, οὐ πεμπτ. et πεποιῆσθαι ἐδόκουν.

XXXIV. Prius τοῖς δὲ βαρβάροις τόθ' ἡ; dein παρήνει post νομίζειν.

XXXV. Scr. ἐπειδή. Mox prius τοὐναντίον δ' εἰ, et τοσαύταις δ' ὅμως δυσχ. συνεχόμεναι eum apparet cogitasse prius. Post ἀμφότεραι desideratur omnino vox quæ latine *femur* respondeat. Scribemusne ἀμφότεροι μηροί?

XXXVI. Prius αὐτῷ pro ἐκείνῳ; et ὁ μὲν οὖν Σαβ., et εἰ αὐτῷ δοκ., et οὓς τότε μετ' (scriberem μεθ') ἑαυτοῦ εἶχε χιλιάρχους τε καὶ ταξιάρχους ἑαυτὸν π. ἐ. Mox scribe Ἀμβιόρυγος.

XXXVII. Prius ὁ Ἀμβίορυξ ἠγόρευεν· τὴν τῶν πολεμίων. Quid? desideratur verbum, quale προσβολὴν (ut c. 40 seq.) vel ὁρμὴν, vel aliud tale.

XXXVIII. Prius τῇ πεζικῇ δυνάμει ἐφέπεσθαι παρ. ἐπὶ τοὺς τ. ε. χ. π. ἀπῇρε, οὔτε, etc. Paullo post τιμωρεῖσθαι, prius τιμωρεῖν. Dein, νῦν δ' οὐδὲν εἶναι ἔργον δεικνύων τοῦ, etc. pagina finiebat ἐξ ἀπροσδο. incipiente altera, αὐτῷ, unde feci fidenter, ἀπροσδοκήτου αὐτῷ, ut c. seq. loquitur; dein prius, Νερούιοι ἀναπεισθέντες, unde tamen fecerat et ἀνεπείσθησαν.

XXXIX. Τοὺς insertum. Videtur. dein prius cogitasse, ὃς ἠδύναντο πλ. συνήθροισαν δ. Male in ms. ibi ἐπὶ τὸν τοῦ K. Scripserat ib. διαγγελθείσης, cui forte primum subjicere volebat φήμης. Mox prius, τότε δὲ καὶ τινὰς, et ὑπὸ τῶν πολ. ἱπ. σὺν π. et pro ἔδραμον, ἔτρεχον, et ταχύτητι ποιούμενοι. Scribe dein hoc ordine ex ms. sic. n. quamvis obscure videtur notare, εἰς τὸν, ταύτην τὴν ν. εἰ νικήσειαν, ἔπειτα ἀ.

XL. Ἐπις. πέμψας prius, et τάφρον ἐπλήρωσαν, et pro ὡσαύτως, τῷ αὐτῷ, ut forte τρόπῳ addere cogitarit; et pro παυόμενοι, mox λήγοντες, et pro σχολῇ, σχολὴν, et mox prius μηχανῶσι νυκτὸς, πεπυρακτ. τι σκολ. et προμαχεῶνας, et ὥϛε οἱ ϛρατ. prius, ut rectius scriberet ὥσθ', sed adspirationes negligit, ut et ante in ms. erat, αὐτός τ' ὁ K.

XLI. Post συνῆλθον prius erat λέγουσι; dein Σ. τ. ἐδίδασκον κ. τ. et εἴ τινα ἀσφ. Deinde post Ῥωμαίων est διακ., ut forte διακείμενοι ἴσμεν scribere cogitarit. In fine prius videtur αὐτὸν, et mox fuit ἡμῖν.

XLII. Prius τὴν μὲν περίοδον μὲν ὀγδ. ϛ. τὸ ὕ.

XLIII. Scribe ex ms. οἱ δὲ πολέμιοι πολλῇ β. Mox prius πύργους προάγειν et ἐντ. δὴ ἡ τῶν Ῥ. α. τε προσθ. η. ο. α. μὲν, et infra τοὺς πρόσθεν οἱ ἐπὶ πᾶσι, et pro ἐξαγαγόντες, videtur cogitasse ὑπαγαγ. Tum scr. ἐτόλμησε.

XLIV. Τό τε insertum et πάντα τ. χ. usque ἀντιπ. ubi tamen et cogitavit πρὸς ἀλλήλους. Mox prius, ὀλίγον ἔτι. Post in ms. est ἐφ' ᾧ. B. et mox prius πάντα post μόνη positum; deinde καὶ αὐτὸ ἐφ. et sequentia non

sunt absque mendo, et sic erant in ms. μετὰ δ' ὀλίγου (pro quo ante ὀλίγον) δὲ (quæ vocula inserta) χρόνου διάστημα, quo postremo vocabulo delato in margine, repositum διάστημα. Fronte ὀλίγου δὲ χρόνου διαλιπόντος. Deinde inferius pro παγεὶ prius ἐπάγη. Certe παγεὶς si cum βέλος debet componi, in παγὲν mutandum erit. Ibid. prius τὴν τοῦ Πουλφίωνος τὸ ξ. ἕλκεσθαι ἐ. κ. δ. καὶ ἐν τούτῳ τ. Π. Mox πονοῦντι insertum, et Βαρῖνος hic in ms. Post τοιαύτη videtur desiderari τύχη.

XLV. Prius, ὅσῳ δὲ μᾶλλον, et dein ἄγγελοι καὶ ἀγγελίαι, et mox videtur cogitasse οἱ ὑπὸ πολεμίων λαβόμενοι, et paulo post ὃς ἀπὸ τῆς ἀρ.; infr. scr. ex ms. αὐτός θ' ἑ κ. Mox erat prius εἴη τάγμα.

XLVI. Ἐπέμψατο prius collocarat post στρατηγὸν, et mox ἐκέλευε prius pro παρήγγειλε, et Νερουΐων pro Ἀτρευατῶν; et εἴγε τοῦτο τῇ τ. Ῥ. et in fine ἀναμενητέον τῷ Καίσαρι οὐ ε.

XLVII. Prius ἄφιξιν γνοὺς ἀπὸ τῶν προτρεχόντων, et ἐν ταύτῃ τῇ ἡμ. Ibid. ex ms. scribe Σ. καλ. κώμῃ ἐπέστησεν. Mox prius ἐνταῦθα μὲν γὰρ τάτε σκ. deinde videtur cogitasse ἵνα ἐν τῷ χειμῶνι. Deinde prius ὁ δὲ Φάβιος, οὐπ. et mox γνοὺς ἧτταν, et πρὸς ἑαυτὸν συνιέναι μαθὼν δεδ. et ante τῷ Καίσαρι, τὴν μὲν prius, et ibid. ὅτι ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ, et πᾶσαν ὁμοῦ τὴν τ., et ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου στρατ.

XLVIII. Χέστγε insertum αὐτῷ prius ibid. pro αὐτὸν, et ἔχων τάγματα, πᾶσαν ὅμως ἐν μ. et Γάλλοι αὐτὴν et τὴν ἐπιστ. παλ. δ.

XLIX. Prius τὸ πρᾶγμα μαθόντες, παρὰ τοῦ Βερτ. insertum παρὰ scribe dein ἤτησε, et in ms. mox ἀπ' ἑαυτοῦ, et pro αὐτὴν δ' ὁ Καῖσαρ videtur prius αὐτὰς, etc. mox prius καὶ αὐτοὺς εἰ μαχ. Inferius ἐπικ. δ. μ. ἂν ἐγένετο τ. πρ. et τόν τε Κίκ. pro στρατοπ. ἐκ videtur cogitasse initio στρατοπεδεύετο; mox prius ὁ καίπερ στενὸν.; tum scribe ἑπτακισχιλίους, et pro σκοποὺς dein κατασκόπους; prius et διαπεμψ. ποῦ τὴν φ.

L. Inserta πρὸς τῷ χειμάρρῳ. Deinde prius μείζονα τῆς παρούσ. et πρὸς τὸ τῶν Ῥωμ. χ. et κρατύνεσθαι τείχει. Pro δεδιότας videtur cogitasse antea φοβουμένους.

LI. Prius παρορμηθέντες, inserto σφῶν, et pro διαβιβάζουσι, διεβίβασαν ἐν δυσχ. τὴν ο. et ἀπὸ τῆς τοῦ, ut forte cogitaverit εἰσόδου; dein πάντοθεν εἰς τὸ· (ut forte cogitaverit addere χαράκωμα) τοῦ στρατοπέδου postea additum, et χαράκωμα) pro ἔρυμα, et εἰς τοὺς πολ. ε. π. καὶ τοὺς ἱππέας προπέμψας, et ἀλλὰ τὸ πλεῖστον κατεκόφθησαν, καί.

LII. Prius δεδιὼς ἔτι, pro δείσ. et ἔνθα τοὺς μὲν ὑ. et pro ἕνα, ἕνας, et σύν τε pro σύν θ', et inferius αὐτοῖς pro ἐκείνοις; cogitasse ibid. videtur prius τήν τ' ἀφροσύνην, etc ibid. prius, τοῦ ὑμῶν στρ. ἐλάβετε, et τῶν μὲν γὰρ θεῶν ἵλεων γενομένων σὺν τῇ ὑμ., et inserta τούτου ἐπανορθ.

LIII. Τῶν Ῥημ. ἐξεγένετο prius; ὁ μὲν Ἰνδ. μὲν insertum. Mox, ἀπεδίδρασκον, pro ἀπέδρα, et ὁ μὲν οὖν Κ. Mox in ms. est κενοτομίαι, et prius mox τὴν μὲν, ut scribere voluerit mox συμφορὰν. Ibid. erat in ms. Σαφίνου. Sane hic liber ipsi negotium facessit; dein errarunt operæ et scribe Λούκιος Ῥόσκιος. Inferius primum scripserat οὐκέτι ἀπέχειν, et τῆς τε τοὺς Κ. et in fine πεποιηκέναι, ubi et σχεδὸν insertum.

LIV. Prius post Ῥήμων, οὓς ἀεὶ προσφιλεστάτους ἔσχεν ὁ Καῖσαρ, et dein ταῦτα pro τοῦτο.

LV. Στρατιᾶς additum. Pro παρασκευάζειν videtur prius voluisse, συνάγειν, et pr ἐκείνων, mox αὐτῶν.

LVI. Prius, εἰ μόνον, pro ἣν μ. Corrige dein ψηφισάμενος. In f. εἰπὼν τοῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τί δ.

LVII. Ὁ δὲ δὴ Α. ex ms. scribe, ut et mox ὑπὸ τοῦ Ἰνδουκιομάρου· κεῖσιν scripsimus, quum in ms. esset κεῖσι.

LVIII. Prius κατὰ τὴν συνήθειαν post Ἰνδουκιόμαρος· ἐκ δύο dein scripsimus, quum in ms. ἐδύο pro ἐπειδὰν, prius ἐπειδὴ. Mox scriberem τρέφονται. Ibid. statim prius πρὶν pro πρόσθεν, et ὁρῶεν pro πεφονευ. et, καὶ πολλά.

AD LIB. VI, DE BELLO GALLICO.

Titulus in ms. Γαίου Ἰουλίου Καίσαρος ἀπομνημονευμάτων βιβλίον ἕκτον.

I. Κατέμεινεν prius scripsit, et ibid. cogitasse videtur prius ἵνα τοὺς ν. ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Scribe dein Γαλατίᾳ. Mox prius, ἐπιτρέψαντος, pro ἀ. τ. δόντος.

II. In ms. ὡρκομώθησαν. Scr. ὡρκωμόθ. Prius ibid. πιςοῦνται τῶν τ'. κατὰ τὸ ἐκείνοις, videtur prius voluisse αὐτοῖς; prius ibid. καὶ ante τῇ δὲ ubi et scribe ἐβουλεύοντο.

III. Καὶ πρὶν scripsimus, quamvis in ms. περὶ. Σενόνων μόνον, prius μόνων. addita καὶ ἀποςάσεως. Prius ibid. πάντα τἄλλα.

IV. Vides eum modo Σενόνας, modo Σίνονας, modo Σενονεῖς scribere, ita in talibus suum obtinet antiquum. Ibidem prius τοῖς μὲν γὰρ Ἐδοεῦσιν.

V. Prius καὶ τῶν τοῦ Ἀμβ. Forte voluerat καὶ τόν. Ibid. prius post Καβαρ· statim σὺν τῇ τῶν Σεν. πρόσθεν δὲ, δὲ additum; mox prius ἢ ἐν τῇ τῶν Μεναπίων χρ.

VI. Prius ὁ μὲν οὖν Κ. τούτοις μὲν τοὺς insertum μέν. Scribe dein δέχωνται, sic enim emendavit Int. φρουρᾶς χώρα, inserta.

VII. Αὐτῷ δὲ μετὰ σπειρῶν εἴ. prius ἐξεπίτηδες additum; mox ὃς οὔτε in ms. pro quo scribo, ὡς οὔτε. Infra pro ἐκφοβηθῆναι, δεδιέναι.

VIII. Ante βάθην, καὶ. Ut forte prius cogitaverit, καὶ β. ἐπορεύετο. Scribe dein γήλοφον. Prius mox καὶ ἐκεῖνον, et καὶ πρῶτον μὲν οἱ Ρ. ubi et ἐτόξευον scribebis; εἰς σφᾶς primum εἰς ἑαυτοὺς volebat; inserta ἔνθα δή. Scr. dein μετέσχεν. Dein erat prius τὴν τῶν ἐκείνων, ut forte voluerit antea τὴν τῶν Τρευίρων· ἐπανεκεχωρήκεσαν scripsi, quum in ms. esset ἐπανεχωρήκεσαν.

IX. Οἱ Γερμανοὶ insertum, et δεδιώς. Dein prius scripserat post ἀναχωρήσεις, δεδιὼς διά; et Τρευίρων φρουρὰν mox, et in margine emendatum χώραν, pro quo edidi χώρᾳ. Mox prius τὸν ποταμὸν διαβ. et οὐδὲ μίαν μὲν τοῖς Τ. πέμψαι βοήθειαν, οὐδέγε π. τ. πρὸς τὸν Καίσαρας. Ibidem ex ms. scribe δεόμενοι δὲ σφίσι τὸν Καίσαρα συγγ. Mox scripsi τίνοιεν, in ms. erat τείνοιεν, et mox male τέλοι.

X. Σαφῶς καταμαθόντας prior vox addita. Dein prius, ἐνταῦθα ἔφασαν

ε. τ. δ. ε. εἴσω τ. καὶ τούς τ. χ. (ὡς φ. τ. τ. ἐμϐ. ἀποκωλύειν, ἐν ταύτης μὲν τῇ, etc. ἀπήγγειλαν διαν. ut illa ὡς φυσικόν τι τεῖχος, forte in parenthesin concludere voluerit.

XI. In ms. est ἑτεριαὶ et ἑτεριῶν, ut et c. seq.; δημότης scripsi, ut infra est cap. 13, quamvis in ms. visebatur δημώτης, ut supra lib. I, cap. 17. Mox prius πᾶσαι γὰρ καὶ εἰς δύο μέρη πᾶσα διηρ.

XII. Pro Σεκανοὶ, prius Ἀρϐέρνοι, et συμ. ἐποιήσαντο, et pro πᾶσαν πᾶν deinde, pro θυσιῶν prius voluerat ἱερείων. τε τὸ ἐκ. εὐγενές, Inserta dein οἷς πᾶσιν ἀναγκασθεὶς ὁ. Mox prius, ἐπανεληλύθει· Pro ἀρχαίων forte prius cogitarat, παλαιῶν· dein πρὸς τοὺς Ἐδ. insertum πρὸς; δύναμοι deinde in ms., e quo feci δυνάμενοι. v. ult. post ἔχειν, prius χώραν.

XIII. Prius εἴδη pro γένη, et deinde θλίϐονται. Mox scribe προρηθέντων. τ. ut forte voluerit πᾶν Ibi, πρὸς αὐτὸν, δὲ, πρὸς additum. Tum prius, ἐν πολλῇ παρ' αὐτοῖς (e quo fecerat αὐτοὺς) τιμῇ εἰσὶν οἱ Δρουίδαι. π. Mox διαφορὰ scripsi, quum in ms. sit διάφορα. Dein ἀπ' αὐτῶν (quanquam nescio an primo fuerit αὐτοῖς) τε τ. κ. σ. π. ἀπολείπουσι καί. Tum αὐτοὺς voluerat pro ἐκείνους. Paullo post οἱ δὲ π. ο. α. εἶεν, et hic Δρυΐδαι, quæ scriptura verisimilior, ut et Δρυάδες dicimus, quod *y* Latinis deinde in *u*, ut in aliis multis, mutavit, et dein χρόνῳ prius pro καιρῷ.

XIV. Prius οὔ τε ϛρατεύονται, οὔτε. Dein μανθάνειν, quod videtur primo voluisse ponere post πολὺ. Deinde, ἵνα μὴ σφῶν, et πολλοὺς μὲν γὰρ συχνῶς σ.

XV. Χρείᾳ ἢ insertum. Mox prius καὶ τὰ μ. ἐκ λ. Sed pro ἐκείνων forte prius αὐτῶν cogitavit. Tum συνεχόμενοι prius pro περιεχ. Mox forte rectius scripsisset χαριεϛέραν.

XVII. Prius καὶ πολλὰς αὐτῷ εἰκόνας ἐποίησαν. Mox scribe τόν τ' Ἀπολ. Dein prius ὥϛε τούτῳ πολλάκις, dein de ἣν μὲν γ. τ. ἢ καὶ τ. θ. α. ἢ καὶ ἀ. Dein malim εὕροιντο, ut videtur primum scriptum fuisse.

XVIII. Prius τοῦ τε, et scribe dein γενεθλίας, ubi prius scripserat ἡμέρας pos σφῶν. et ibid. prius πρώτας οὕτως ἀριθμοῦσιν ἡμέρας, ὥϛε μετὰ, et mox, εἰ μὴ ἐφήϐους ὄντας μετά.

XIX. Pro ἐξουσίαν videtur prius in animo habuisse δύναμιν. Ibi prius, ἐπειδὴ; ibid. θάνατος αὐτοῦ, τάς, quasi γυναῖκας scripturus fuisset. Post καίουσι mox punctum pone, et lin. præced. scribe ἐσχάτως. Ibid. pro ἐντάφια, prius cogitaverat ἐπιτάφια, ante πολυτελῆ erat με, ut forte prius μεγαλοπρεπῆ voluerit, ut lin. pene ult.

XX. Videtur prius voluisse ἐν τῇ Γαλατίᾳ αἱ κάλλιϛα π. δοκοῦσαι, πόλεις; ibid. τοὺς τίφ. prius, et ταῦτα μηδενὶ ἄλλῳ πρόσθεν ἀνακοινώσαντες. Videtur et fuisse mox ψευδέσι παροτρυνθέντας, καὶ π. τ. ο. ϐουλευθέντας.

XXI. Pro θείοις, ἱεροῖς malebat prius; et, ὁρῶσι θεοὺς νομίζουσι ἡγοῦνται, et, εἶναι οὐ δ' ἤκουσαν, et καὶ τὰ πολ. διαπ. ε. π. δ. πόνῳ τε, et σφᾶς post πᾶσαν. Mox valde obscure finxit et refinxit. Videtur enim prius οἱ ἐξ α. ο. π. χ. ἄγαμοι διαμένοντες (vel διαμένονται) οὗτοι μ. ἐπαινοῦνται; ἐπαινοῦνται certe fuit ante disertim, quod sic correxisset puto ut edimus: τούτῳ μὲν, ibid. μὲν insertum; infra prius, ῥήνων οὕτω καλ. ζ.

XXII. Prius τρέφονται· ἀγροῦ μὲν γὰρ, et χώραν ἰδίαν οὐδεὶς αὐτῶν ἔχει,

et καὶ τοῖς ἀνθ., et μεταβαίνων pro μεθίςασθαι, et μὲν pro δὲ ead. lin. et ἰσχυρότεροι pro κρείττονες, et ταπεινοτέρους, pro ἥσσους ψῦχος; dein in ms. Scribe inf. ἀπληςεία. Dein prius ἐξ ἧς ω. ε. quamvis illud ἐξ non putem deletum prorsus.

XXIII. Prius τὰς δὲ δὴ ληςαίας αὐτοὶ τὰς ἐκ π. ε. ε. ποιουμένας αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται. lin. 14, pag. 474 scribe τίνος, et eadem lin. insertum fuit, ἐν συνόδῳ, et ibid. μὲν. In fine scribe τὴν σφῶν β.

XXIV. Ὥςε καὶ τὴν πασ. ἐν χώραν, prius, et ἥτε τῆς τῶν Ῥωμ. et μέγα πρός τε τὸ.

XXV. Ἀναρτίων διαῤῥεῖ prius, et τὴν τοῦ δρ. τ. ἀρχὴν λέγῃ.

XXVI. Insertum ἔνεςιν, et v. seq. οὗ πολλοὺς κλάδους mox scripsimus, quamvis in ms. clare πολλάς.

XXVII. Prius καὶ οἱ ἄλ.. et οὐ μὴ φέρουσι, et ὡς εὐναῖς.

XXVIII. An pro διαφέρουσαι in fine rectius διαφέρουσι; ποτηρίοις prius pro πώμασιν.

XXIX. Prius τὸ μὲν κ. etc. μέρος, et infra καὶ εἴτι τῇ τε τῆς, et ἑαυτοῦ ἀφιξ. ubi et in ms. est πυρά.

XXX. Prius χρόνον ὑπέμειναν ὁρμήν· ἐντ. δ. τ. Ἀμβ. Feci postea φεύγοντα, quamvis φεύγον tantum esset in ms.

XXXI. Ἀπεκλείσθη prius et τὸν ἑαυτῆς σωτηρίας. Ἀρδουίννος δρυμὸς, sup. l. V, c. 3, Ἀρδουήννη ὕλη.

XXXII. Κονδρούτοι in ms. Et Ἐβουρῶνας, ut variare solet, in ms. hic. Inf. in ms. est Τιτβύλιον Κικ.

XXXIII. Ἐπὶ τὸ τὴν τῆς Ἀδβ. delerem τὸ illud. Mox ἕβδομον ἡμέραν diserte est in ms. (nisi pro male μετ' ἕβ.) pro quo tamen mallem ἑβδόμην, quamvis et infra c. 35 et 36; isto modo sit. Ibid. prius Κικ. ἑαυτὸν ἔπαν. κ. τ. Λ. παρήγγειλεν.

XXXIV. Prius οὔτε φρουρὰν. Inferius τὸ ςράτευμα prius statim post πᾶν. Mox τῷ πολέμῳ ἐπιτιθέναι desidero vocem τέλος; dein prius Ῥωμαῖοι ἤθελεν: scribe dein συνήθεια; ibid. prius erat διδαχὴ post καὶ ἡ. Mox bis Ἐβουρώνων in ms., et prius, ἵνα πολλῶν πάντοσε ὂν quibus deletis sequuntur quæ edimus; et ὄντο erat in ms. pro quo forte scribendum, ὄντων.

XXXV. Ἑβδόμη scriberem; ibid. in ms. Ἐβουρώνων, ut et paullo post ubi et deinde κατέλαβον prius, pro καταλαβόντες. Inferius primo videtur voluisse ἔγνων· ἐνταῦθα. Dein prius δύνασθαι ἀφικν. et post ἀναπληροῦσθαι.

XXXVI. Et hic ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ mallem. Prius v. præc. οὐδ' ut forte μόνον ponere non cogitaret; deinde τοιοῦτον scribe. Τῶν ἐπὶ νόσῳ, insertum τῶν.

XXXVII. Pro ἔθει videtur prius fuisse ἔθεε. Dein, τὸ τοῦ τε Τιτουρ. prius τὴν, cui forte subjicere cogitabat δυςυχίαν.

XXXVIII. Prius οὐ πρόσθεν ἐν τῷ, et οἱ τῆς ἐν. ἐκ. τ. ἡ.

XXXIX. Inserta ἐν τῷ ςρατοπέδῳ, et ante ἄρτι τε etc. καὶ prius, ut voluerit forte καὶ ἄρτι κατ.

XL. Εἰς τὸν λόφον, insertum τὸν. Dein prius, εἰς τρίγωνον, et pro ἐκέλευον, συνεβούλευον. Infra post ταξίαρχοι, prius ὧν.

XLI. Scribe ex ms. καὶ τοῦ τὸ τῶν Ṗ. Hic autem ante τοῦ collocaverat prius illa οὐδεμίαν ἔτ' ἐλπίδα. Βολοσῖνον etiam potius emendandum Βολουσῆνον.

XLII. Parenthesi inclusa inserta fuerunt. Ibid. τούτων edidi, quum in ms. τοῦτον.

XLIII. Ἐβουρώνων iterum in ms. et ἐνίκων inf. in ms.

XLIV. Prius Τρευίρων χώρα. Ibid. in ms. Σενώνων.

AD LIB. VII, DE BELLO GALLICO.

Titulus in ms. Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος ἀπομνημονευμάτων βιβλίον ἕβδομον.

I. Αὐτοῖς ἐκεῖνοι προσπλ. in ms. est αὐτὰς; inferius ἀποκλεισθῇ scriberem, et mox prius, δὲ ἄμεινον εἶναι σφίσιν ἔλεγον μαχ. et post τὴν τοῦ καλ. α.

II. In ms. Καρνούτες μηδὲν κινδ. statim scribe ex ms. ἀλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις μάλιςα. Dein prius, ἄλλους σφίσι· τούτων πιςὰ ὅρκῳ διδόναι ᾔτουν, τὰ ςρ. et ὅν ὅμον.

III. Καρνούτες in ms. Pro αὐτῶν χρ. prius ἐκείνων α. ς. ο. Si scribas, α. σ. π. conveniet credo numerus cum CLX mill. pass. quæ essent mill. CCLXXX stad.

IV. Βεργιγγέτορυξ vel Βερκιγγέτορυξ adeo variat, ut nescias utrum maluerit. Nos quod sæpius, retinuimus. Ib. prius καὶ τῶν ἀλλ. τιν. Tum εἰς χεῖρας μὲν, particula μὲν inserta, ut et post illa, τῆς Γεργοβίας καλουμένης π. et infra videtur cogitasse, καὶ βασ. δὲ, et inf. prius ἐπὶ μὲν γὰρ κούφῳ ἀδικ. et ἐκείνους παραδείγματι τοῖς ἄλλοις ἐσομένους ἀπέπεμπε, καὶ τῷ μεγ.

V. Videtur prius voluisse τῶν τοῦ Καίσ. ἐντ. et infra ἐπιτίθεσθαι primum posuerat post Ἀρβέρνους σφίσιν. Ibid. ταύτης ἕνεκα, ἣν πρὸς τοὺς.

VI. Scribe αὐτοῦ; sic enim illud ἑαυτοῦ correxit. Dein prius, καὶ ἐνταῦθα μὲν μεγ.

VII. Prius εἰς τοὺς Ṗ., dein in ms, Νιτιόβρυγας, dein prius, καὶ φρουρὰς ἐν τῇ τ. ε. τ. ε. οἰκούντων Ṗ.

VIII. Prius, διά τε τὴν τοῦ ἔτους. Dein scribe hoc ordine ex ms. τὴν χιόνα ἓξ πόδας. Infra ἱκέτευον additum. Prius ibid. προθυμένους, ἄλλως τε καὶ πολ. Scribe ibidem ἐπειδὴ ex ms.

IX. Pro δοιοῖν scriberem δυοῖν. Mox prius π. τῶν ἑαυτοῦ, et, ἵππῳ ἐνταῦθα π. Διγκόνων ibid. est in ms. ut et post; dein scr. ἡττηθέντας.

X. Pro συμμάχων prius ὑποτελῶν, et paullo post, πάντας τοὺς συμμάχους ἀπ' ἑ. et. ἀγγέλους μὲν, insertum μὲν, dein pro ὡς οὕτω primum μονονουχὶ, et ἐροῦντας post διδαξ. quod tamen vitiose erat αἰροῦντας. Sic statim καταλιπὼν prius post τάγματα.

XI. Σενώνων in ms. et pro ποιεῖσθαι prius καταλείπειν, et post, τὰ μὲν ὅπλα ἑ., et mox in ms. Καρνούτες. Βελλόδουνον statim quod ante Βελαυνόδουνον, ut et infra. Dein prius videtur voluisse φρουρὰν, ἵνα εἰς. Post prius καὶ τὰ πρὸς τὰ τοιαῦτα χρήσιμα τοῖς ςρ. παρ. ἕτοιμα ἔχειν. Pro φοβη-

θεὶς videtur cogitasse δεδιὼς, cujus primam sane syllabam scripsit.

XII. Extremo inserta μετ' αὐτῶν.

XIV. Prius μηχανῇ ὑμῖν scripserat. Ibi et προνομιῶν, quamvis alias semper προνομὰς usurpet, et infra τῆς πόλεως Βοίας prius scripserat, et ἐςὶ ante τεκμαιρ. et ἐκ τῶν χωρ. pro ἀπὸ, et inf. εἰ δ' ἔφη ταῦτα αἰσχρά τε, et statim χρὴ ἡμᾶς, et τὰς σφῶν γ. tum συμβαίνειν insertum.

XV. Prius, βουλευομένων δὲ παντ. ἐν τ. κ. ε. περὶ τούτου, πότερον τὴν Ἀραβικὸν κ.

XVI. Διεσπαρμένους αὐτοὺς prius, et pro προΐοιεν, videtur prius voluisse ἀπίοιεν.

XVII. Στρατοπεδευσάμενος statim post πόλεως in initio. Dein scribe ex ms. τῇ ςρατιᾷ αὐτοῦ, ubi et prius παραινῶν scribere cogitabat ante πορίζειν. Scribe et inferius ἀλλὰ μᾶλλ., ubi καὶ insertum, et ante statim λέξαι, pro εἰπεῖν, prius. Infra prius, τοῦτο δ' ἔφασαν σφᾶς ἀδοξ.

XVIII. Prius ὁ Κ. παρὰ τῶν κατασκόπων μαθὼν τὸν Β. inferius ubi, ἐν ὄρει, prius pro ἐν scripserat εἰς, et dein pro ὄρει, τόπῳ, et παρεταξ. cogitabat præponere τῷ εἰς μαχ.

XIX. Pro ἀκούσας, ἰδὼν prius, et ἐν τούτῳ δ' οἱ Γ. τ. γ. καταλύσαντες, et παρεσκευασμένοι ante τὴν γν. primum volebat. Dein τὴν σφῶν ὄψιν οἱ πολέμιοι ὑποι, ut forte ὑποίσειν cogitarit pro ἀνέχεσθαι. Ibid. mox ἄξιον ε. ε. ἑαυτὸν etc., τὴν ἐκείνων ζ. prius.

XX. 1. Prius, ὅτι μὲν ε. τῶν Ῥωμαίων ἐγγύτερον ἢ πρόσθεν μετεςρ. τοῦτο ὅτι σίτου (et pro hoc dein χιλοῦ) ἠπορὸῦμεν, et pro ὑμῶν αὐ. π. prius ἡμῶν παρ. τοῦτο ἐποιησάμην, quæ tamen ipsa quoque alio ordine prius posuerat etiam, ἐποιησάμην τοῦτο, et ante ἐγγ. ἢ πρ. τῶν Ρ. demum correxit ut edimus. Mox prius, ἡδέως ἡμῶν ςρ., et dein ἂν μὲν ἐκ σ. et pro ἐκείνῳ mox videtur prius cogitasse τούτῳ. Ibid. prius ὅτι ἐκ et pro αὐτῶν ἀρ. videtur prius cogitasse ἐκείνων. Inferius prius, ἵνα δὲ γνῶτε, ἔφη, τ.

2. Βασάναις diserte emendatum, pro eo quod ante βασάνοις, pro ἐξαιρεῖν vero prius αἱρεῖν.

3. Pro νικῶσαν in ms. est νικοῦσαν.

XXII. Nullum defectus signum hic in Interpr. quasi legisset *At singulari*, etc., vel aliis verbis quæ cum priorib. cohærerent. Scribe vero in princ. statim, ὁποιουτινοσοῦν τρ. In fine ὅσον χώματι edidi, etsi in ms. esset ὅσων.

XXIII. Pro hisce, ἐπ' εὐθείας ἀλλήλαις, in margine adscriptum, ἴσως ὀρθάς. Ib. scr. γηπέδῳ, et dein αὐταῖς prius pro ἐκείναις, et τὸ αὐτὸ καὶ πρ. δοκὰς vero semper, non δοκοὺς, scriptum clare ut et inf. cap. 81. Paullo infra prius, διὰ δὲ τῶν τε δοκῶν καὶ, et μηχ. τὸ ξύλον ἀμ., et ῥήγνυσθαι, et διασπᾶσθαι δύναται.

XXIV. Κατεσκεύασαν prius posuerat post πόδας, et ἐπὶ ibid. insertum. Mox ἡ μηχανὴ prius, pro ἐκ τῆς μηχ., et ibi οἱ μὲν τῶν, inserta μὲν τῶν, dein ἐξιόντες, οἱ μὲν αὐτῶν. quod αὐτῶν non videtur plane delevisse, ut scribere possis οἱ δὲ αὐτῶν ἐκ. Paullo post prius, οἱ δὲ πισσ. et inferius πολλοὺς pro πολλά.

XXV. Post ϛέγη iterum repetitum male in ms. ἤδη, utrovis loco tollendum. Dein ἑώρων prius pro κατενόουν, in medio cap. scribe παραλείπειν.

XXVI. Prius πάντων δὲ π. et ἐβουλεύσαντο post φεύγειν, et post νυκτὸς ποιήσειν; et infra ἑώρων, pro ὁρῶσαι. Fine cap. scribe βουλῆς.

XXVII. Hisce verbis οὐκ ἄχρηϛον finiebat pagella, et indicis loco quæ proderet initium pag. sequentis erat subjecta vocula ἡγήσατο, deleta tamen, ut puto a recentiore manu; quia seq. pagina incipiebat ὁρῶν. Sed omnino retinenda est et leg. ἡγήσατο· ὁρῶν μ. γ. Mox pro αὐτοῦ βουλ. prius ἑαυτοῦ.

XXVIII. Οὐδεὶς μὲν α. insertum μὲν et δρομαῖοι inferius; et νέου scrib. pag. 504 l. 1; l. 4, additum οἱ. Fine cap. forte scribendum, πρὸς δ ἐκ. π.

XXIX. Ante ἄπειροι prius, εἰ an forte εἴημεν scribere voluerit, vel εἰ tantum. Mox emenda οἱ πάντα. Dein οὐδέποτε prius, pro οὐπώποτε; συνέβη inferius statim post πειθοῖ collocarat prius, scriberem dein, ὠφελείαις. Post ἀφεϛώσας prius τῶν γε, an forte πόλεων subjungere cogitabat, et pro παραϛήσομαι, videtur prius cogitasse προϛήσομαι.

XXX. Ἐκρύβη sic repetitum est in ms., ut infra, cap. 40, κατέσχε, et in ms. est τοσοῦτο μᾶλλον.

XXXI. Prius, ἤ κε τινι, ut forte cogitarit, ἢ καὶ; fine κεκλημένου prius pro κληθέντος

XXXII. Post ἄλλων prius τοιούτων, et ἐν μεγάλῳ εἶναι κ., et καὶ τούτου ἐν τ. et τὸ ante νῦν, et ἀμφότεροι, pro ἑκάτεροι, et ἀνὴρ ante σώφρονες. Βαλητιακὸς in Lat. edit. Vedeliacus; hoc esset Βατηλιακὸς. Sane et infra c. 64. Καρδούκους transposuit pro Καδούρκους. Mox διήρηται δ' ὁ.

XXXIII. Τράποιτο, οἱ prius. Mox οὐκ ἐξῆν, post χώρας prius in fine posuerat, et deinde ὡς ὅτι ὀλιγ. et ἀνεπιτηδ. παρὰ τὸ δέον ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὁ κότος ἄρχων ἀπεδείχθη καὶ ταῦτα, quæ inferius dein reposuit. Ibid. scribe οὐδὲ ἐν τῇ βουλῇ π.

XXXIV. Prius τούς θ' Ἐδουέας, et paullo post παρακελευσάμενος, et τὴν αὐτοῖς ϛρατ., ubi et in ms. Σενώνων, et mox γνοὺς prius pro μαθὼν, et τὰς τούτου ποτ.; dein scribe ex ms. ἐκ τοῦ ἐπεκ. τοῦ ποτ. ἐ.

XXXV. Σχεδὸν erat prius post ἀλλήλοις. Scribe ibid. πανταχόσε. Mox pro δεδιὼς prius φοβούμενος.

XXXVI. Ἐν ὄρει prius post Βερκιγγέτορυξ est, et mox iterum insertum post πόλεως, ut prius delere oblitus fuerit. Mox οὓς πρὸς τὸ βουλ. prius, ut scribere cogitaverit βουλεύεσθαι· εἴ τι τι πράττειν in ms., altero τι deleto; putem tamen scribend. εἴ τε τι πρ., deinde ἐν ταῖς ἱππομαχ. primum positum post τόλμης. Mox ἐν post κατεῖχον prius, et nescias an ἐδύνατο an ἠδύνατο voluerit. Pro σιγῇ, prius λάθρα; insertum mox δυώδεκα ποδῶν.

XXXVII. Prius, τῆς μὲν γὰρ ἐκ. μ. et ἀλλ' ἐγὼ δὲ. et ἀλλ' ὅμως ἔφη. Inf. καὶ ἐκεῖνον usque ad τὰ δ. inserta omnia prius ibid. τρόπῳ ἀποτελ.

XXXVIII. Ἀπεῖχεν primum posuerat post διακόσ. Mox forte scr. τεθνάτην. p. 610, l. 11 δεόμενοι prius ante τοῦ Λιτ. Statim scribe ὥσπερ ἂν, εἰ ἔφη. scripserat enim prius ὥσπερ ἂν εἰ δέοι, nec εἰ deleverat, sed δέοι, quod inferius posuit. Mox ἅμα additum post ταῦτα δ', ut et illa πάντα τὰ χρ. ἀφ. καὶ. Fine cap. videtur prius cogitasse ἐποίησε, pro ἐπεπ.

XXXIX. Ἦν insertum ante τοῦ Ἐπ. Post ἐπεποιήκει erant hæc, ἐκ τούτων μὲν οὖν ὁ Ἐπορέδορυξ τὴν τοῦ Διταβίκου γνώμην μαθὼν, sed deleta eadem.

XL. Pro πρόσθεν videtur prius cogitasse ἔμπροσθεν, dein prius παρακαλέσας μὲν οὖν τοὺς στρ. et πειθομένων, pro προσθ. συμπ. et καὶ τοὺς μὲν ἀ. ἰ. πρὸς ἐκ. Inferius in ms. erat τὸν παρὰ τῶν Ῥωμ. παραιτ. et τὸν deletum, non vero παρὰ, ut videtur prius cogitasse τὸν θάνατον. Ibid. prius ὁ μὲν οὖν Λ.

XLI. Δηλώσοντας prius post πόλιν. Pro καταλειφθ. cogitarat prius καταλελειμμένου. Mox in ms. est ἀδιαλήπτῳ π. in quo et infra erratum c. 64 et 77, τὰς μὲν μηχ. additum μὲν et mox ταύτῃ τῇ ἡμ. et πλὴν δυοῖν.

XLII. Prius πᾶσι μὲν γὰρ, et ἐκείνου cogitarat pro αὐτοῦ ταγ. et mox prius πάντων τῶν σκευοφόρων (quod etiam in σκευῶν mutarat) ἀφεῖλον. In fine in ms. est παρορμοῦσιν.

XLIII. Ἐδημοσίευσαν prius cogitabat. Fine addita, δεδιὼς μὴ, usque ad ἐβουλ.

XLIV. Prius τί μὲν οὖν τ. ε. θ. περὶ τούτου. τ.

XLV. Τούτοις prius pro ἐκείνοις cogitasse videtur. Καταθεύσοντας, in ms. est καταθείσοντας. Ibid. scribe ταῦτα δ' ἐκ. Mox scriberem διαστήματος, dein ex ms. scribe διὰ δὲ ταῦτα π., ut et ἐς τὸ μικρὸν δ. In fine prius κατὰ τὸ ἄλλο τῶν πόλεως δ.

XLVII. Interpunge Καῖσαρ, τὸ, etc. παρήγγειλεν. ἐντ. et scribe ἐπέμεινον, ut est in ms.; ibid. prius ὅμως post ἐξήκουσαν, quod ὅμως dein deleverat, et post ἦν denuo scripserat ὅμως δὲ deleveratque denuo. Edidi mox ἐνενικήκεσαν, licet in ms. ἐνίκεσαν. Dein δοκοῦντες prius (pro quo et νομίζοντες cogitasse videtur) pro ἐδόκουν, et βάλλουσαι statim post Ῥωμαίοις, et προνεύουσαι, et οὔτε τῶν γυναικῶν, οὔτε γε αὐτῶν τῶν παίδων μὴ φείδεσθαι, et lin. seq. ἐκ τῶν, et mox Ἀβαρ. εἶχεν.

XLVIII. Scribe ex ms. τῆς τῆς πολ.

XLIX. Ὃν τῷ ἐπὶ στρατοπέδῳ καταλελ. Eo loco ἐπὶ insertum in ms. quod tamen post ὃν ponerem.

L. Additum ὃ σημεῖον ἦν φίλων. Post συλληφθέντες prius τε, et eadem l. pro τὸ, τοῦ. In ms. dein ἀποκωλυσθεὶς est. Prius ibid. fuerat ἡμᾶς ἅμα, etc. Dein εἰ δυνατὸν edidi, quamvis in ms. εἰς δυνατόν.

LI. Pro ἐτράπησαν prius τοῦ χωρίου ἀπεώσθησαν, et pro ἐπικουρ. mox, βοηθείας, et inf. ἡμέρᾳ, pro μάχῃ ταύτῃ.

LII. Prius καὶ ὑπὸ τ. ταξ. sine οὔτε, et πολὺ μὲν γὰρ ἔφη ἡ δυσχωρία δύναται β. Pro σαφὴν scriberem σαφῆ. Tale, quod supra in ἀσφαλῆ, dein prius ἠδύνατο κατεχ.

LIII. Παρακαλεσάμενος prius post φοβεῖσθαι, et ἱκανὸν paullo post, ante πρὸς τ. τ.

LIV. Prius Καῖσαρ τὴν πόλιν, πρ., etc. δυνάμει αὐτὴν προκ.

LV. Δυγηρος est in ms., et prius σῖτον, παντός τεσχτοῦ στρατ. et ἵππους, οὓς αὐτὸς ἐν, etc. ὠνήσατο, et pen. med. c. πεμφθῆναι post συμμαχ. Paullo inferius scr. ex ms. τοὺς δὲ τῶν πολ. Inf. cap ἀποκλείσειαν scriberem, in quo sæpe erratum. Dein extremo erat in ms. παντελεῶς.

LVI. Prius, οὕτω μὲν οὖν νυκτός τε, etc., et inferius ἀπὸ τῶν ἱππ., ubi et illa ἐλευθ. α. τ. υ. prius posuerat post ὁπλιτῶν. Pro σῶον πᾶν, prius σώην πᾶσαν τὴν, ut subjecturus fuerit.

LVII. Prius πολὺ μὲν στρ. (στρατιὰν. Σενώνων in ms.)

LVIII. Prius τὴν δὲ ὀλίγον πρ. et κατέλυσαν cogitarat pro διελ. et ante τῷ Λαβ. erat prius κατ., ut alia συντάξει usurus.

LIX. Ἠγγέλλετο αὐτοῖς ὁ K. prius.

LX. Prius τοῦτο μὲν οὖν, etc. et πᾶσιν ἃ ἐκεῖν. Inserta μετὰ τὴν πρ. φυλ. et μετὰ τρ. ταγ., ubi statim forte πάντη τοῦ ποταμοῦ scribend. Πάντη sane utitur pro *undique ex omni parte*, ut infra cap. 65.

LXII. Πρωτοστατῶν rectius, ni fallor, et ἀμφισβητητοῦ scriberem dein, ubi ex ms. ἀμφισβήτου edimus; scribendum ut dixi, firmat clare locus infra, c. 76; mox ἐκ τοῦ inserta; in fine erat in ms. Ἀγέντικον, quod supra per δ. et inf. c. prius καταλελοίπει, quod sane cur reprobaret causam vix diceret. Sæpe enim augmentum negligit, nec absque opt. auctorum id exemplo.

LXIII. Παρακατατεθείκει scriberem vel παρακατετεθείκει. Inferius, περὶ τούτων δὲ διαφ. prius, et τοῖς ψήφοις, pro τ. γνώμ. et mox in ms. est bis Λιγκόνες, edidi deinde συμμαχίαν, etsi in ms. esset συμμαχίσαν.

LXIV. Μόνον, ἔφη ὑμεῖς prius ἡμεῖς. Scribo dein ἀδιάληπτον ἐλευθ. Pro Καδούρκους, ut edimus in ms. erat Καρδούκους.

LXV. Et hic vitio exempli peccatum. Scribe μόνον ἦσαν σ. in med. prius πολλῇ σπουδῇ post Καίσαρ. Fine cap. in ms. Γερμάνοις τούτοις ego tamen edidi τούτους, quod rectum.

LXVI. Ἀρβερνῶν hic ms. et scribe Γαλατίᾳ. Inferius μὲν γὰρ, ἔφη. Insertum est ἔφη. Pro illis, ἐν εἰρ. τ. καὶ ἡ prius, ἐλευθέρους. Inferius ante περὶ δὲ τ. prius erat τοῦτο, et pro δεδιέναι vers. fin. ἀμ. ut forte cogitarit, ἀμφισβητεῖν, vel tale. Inf. δὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ διὰ μ. τ.

LXVII. Prius τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν τρ. ἑ. Infra in ms. est κυκλωθεῖεν. Inf. prius, πρῶτον μὲν K. et pro δευτ. δὲ, ἔπειτα δὲ, et μετέπειτα δὲ, pro τρίτος δέ; ms. est Μαντουβίων.

LXVIII. Μὲν ὁ Βερ. insertum μὲν. Scribe et τὴν Ἀλ. Ibid. inscribe ἀλλ' ὅμως.

LXX. Pro ἄφνω, prius εὐθύς.

LXXI. Ibi τριακ. ἡμέρας ἔχω. Additum est ἔχω, et lin. seq.

LXXII. Scribe πάντα δέ τ' ἄλλα et paullo post ex ms. scribe προσβάλοιεν.

LXXIII. Scribe ἦν δ' ἐν τούτῳ, ποιεῖσθαι βιαίας prius. Mox προσθετέον scripsi pro eo quod ms. προστιθέον. Mox prius, ἀριθμοῦ τὸ ἔρυμα οἷον τ. Dein, ἔπειτα δὲ, etc. hic hæsit prius scribendo τε δ' αὐτῶν; dein δ' ἀπὸ. Postea inserta ἐκ τῶν κλ. usque ad ἀλλήλοις; ante quod erat τε prius. Τοὺς τοὺς sic repetitum ait, quod forte de recentiore græcismo quem suspicari faciat, ut et sup. τῆς τῆς c. 48 et l. I, c. 31, etc., p. 531, l. 6 est in ms. στρατιοῦν, et pro ἐπεχών. prius erat ἐπεπάτει· ὁ δὲ λ. 6. pro ὁ prius τὸ, ut forte cogitarit, τὸ δὲ λοιπὸν μέρος; ib. l. 9 mox pro ὀκτὼ, prius πέντε. Vox *Lilium* deest, ubi ἐνεπήγνυε repetitur, vel locum non assequutus videtur,

vel aliter scripsisse, quid enim ἐνεπήγνυε denuo? Ibidem prius, τοῦτο δὲ τὸ εἶδος.

LXXV. Prius συναθροισ. οὐχ ὡς ἐκέλευσεν ὁ Βερκιγγέτοριξ, dein μὲν insertum; dein, τοσούτου συναθροισθέντος πλήθους. Dein ἐπήγγειλαν prius erat infra post τρισμ. καὶ πεντακ. distingue ibi Ἑδουεῦσι, καὶ τοῖς., ut et statim Ἀμβιβαρέτοις, καὶ τοῖς. Pro στρατιώταις prius στρατιωτῶν, et ante τοῖς δ' Ἀρβ. prius scripserat τόσοι, et p. 532 l. 2 ante Σένοσι, τοῖς δὲ. Mox in ms. Βελλοβακοῖς, et Νιτιόβρυξι. Pro Καδέτες prius Καλέτες, et inf. δεηθέντων.

LXXVI. Τούτῳ δὲ τ. prius et ἐχρήσατο ὁ Κ., ubi et in ms. est Βρετανίᾳ, et mox prius, τοσαύτη δὲ, et l. seq. τῆς, ut forte mox ἀρχαίας, etc., cogitaverit; addita vero καὶ τὴν παλ. τ. π. δ. Dein prius, ὥστε οὔτε τ. Additum, et συναθροίσαντας mox, et ἐξητάζετο prius, et mox pro συγγενεῖ ἀνεψιῷ. Fine ὁρωμένου post πλήθους.

LXXVII. Prius videtur cogitasse ποικίλων δὲ, etc., prius dein, προσχωρητέον εἶναι, et τοιοῦδε ἤρξατο λόγου, ubi et ἐν τοῖς Αρβ. inserta. 1. Ante μοι δόκει prius volebat, sc. νομίζω· θυμοῦ prius dein ante τὸ μὲν γ., et ἡμῶν inf. c, 2; δοκεῖτε insertum, et prius mox ἡμῶν β. ς. ο. τ. ἡμῶν σ. et ἡμῶν ἀφρ. et ἀδιαλήπτῳ; dein et τοῖς γοῦν Ρ. pro τοῖς prius τοὺς, et ibid. inter μάρτυρσι et χρῆσθε prius τῆς τῶν ἡμετέρων ἐφόδου, quibus dispunctis suprascripsit τούτου, ut scribere debeas τοῖς γ. Ρ. μάρτυρσι τούτου χρῆσθε. Ibid. pro νύκτας, prius νυκτὸς, et statim inserta τῇ ἐκέφ. περ. 3, prius, εἰς μὲν γὰρ τὰς π. ν. ult. ἐπίδειξιν, pro παράδειγμα, et statim ante ἰσομ. prius, ἡμε. ut forte ἡμετέροις ἀπογόνοις, vel tale ipsi in mentem, et post τί ib. μ. ut forte μετὰ voluerit. Paullo post εὐγενεῖς prius, pro γενναιοτάτους, τῇ χώρᾳ, prius τοῖς ἀ. ut forte ἀγροῖς cogitaverit. Scrib. ut ante paullo ἀδιάλειπτον δουλ. Dein prius, τὰ τοῖς π. et αὕτη pro αὐτὴν et τούς τε νόμους, καὶ τὴν, addere forte volens ἐλευθερίαν. Dein αὕτη τε ὑπὸ τῇ ἀξ. οὖσα. Fine hic ἀκαταλείπτῳ scribe forte.

LXXVIII. Μαντούβιοι in ms. αἷς ἠδύναντο inserta.

LXXIX. Εἰς τὴν Ἀλεξ. prius. Ibi, τὴν μὲν ἱππ. insertum μὲν, et pro περὶ ἧς, ἣν; et lin. sequent. τὸν pro τὸ prius.

LXXX. Prius, πᾶσαν τὴν, addere scil. volens στρατιὰν et pro εἰδείη γι. γινώσκοι nempe cogitabat, et ibid. τὴν μὲν ἱππ. prius. Mox οἱ γὰρ Γάλλοι scribe, μὲν enim dispunxerat. Tum prius pro ἔξω τῶν, ἐκ τῶν an ἔλλων additurus? p. 536, l. 7 illud ὑπὸ τοῦ quo respicit? πλήθους scilicet addendum reor. Quæ facile quivis ex Cæsare latino perspiciat. Pro τρέψαντε est τραπέντε, an τραπέντας volebat? Fine, ἀνιαροὶ, καὶ σχεδὸν, ut forte scribere debuimus, non enim τὸ καὶ puto deletum.

LXXXI. Τῷ ante πεδιάδι prius, ut πεδίῳ forte cogitarit, ut infra cap. 83. fine. Mox scr. ex ms. τὰς ἰσχάρας, ante σφενδόναις prius καὶ volebat. Scriberem alias, σφενδόναις τε, καὶ. Mox scribe κραυγὴν p. 537 l. 4 μὲν insertum. Mox prius Τρεβώνιος. In fine vero capitis certe debebat scribere ἐξαγαγόντες, etc. ἔπεμπον, ut videt quivis.

LXXXII. Prius ἐν ᾧ μὲν κλ. Dein ἐσβιάσαντες edidi, quum in ms. ἐσβίασαν esset: in quo dein prius, ὑπὸ τῶν ἐν. et ἐξελθόντων. Scribe ib. κυκλωθεῖεν. Fine prius, πρότεροι τὰς τάφρ.

LXXXIII. Prius ταύτης, ubi de Vergasillauno, ut forte voluerit ταύτης τῆς ςρατιᾶς. Dein prius, σχεδὸν ἂν ἤνυσεν· ὑπ' ὄρος δ' ἑαυτὸν ἐπίπροσθεν ποιησάμενος, ἵνα τοὺς Ῥωμαίους τούς τε ςρ. Scribe vero in nostra editione ex ms. ἵνα τοὺς Ῥωμαίους ἐκεῖ, dein prius forte, δ' οἱ ἐπ.

LXXXIV. Prius τὸ σὺν ἑαυτῷ. Nullum defectum agnoscit Interp. pro *e castris* ἁρπαγῶνάς τε habens. Notant *rastros* in quibusdam codicibus esse. Quod an et ipse in suo legerit, sicque transferre voluerit, cogitandum. Pro ἐβοήθουν primum συνε, ut forte συνεβοήθουν, vel συνέθεον voluerit ut *concurritur* apud Cæs.

LXXXV. Εἰ κρατήσειαν edidi, quod in ms. οἱ κρ. Fine τὴν ante ἔφοδον additum.

LXXXVI. Prius μαχῶν πόνον ἐν τ. τ., et paullo post ἔφερον pro προσήνεγκαν et προμάχοντας.

LXXXVII. Post et ἐπειδὴ prius ἡ μάχη, Ibi asteriscus, scribendum fuerit ὁ δὲ Λαβιηνὸς, ἐπειδὴ. Fuere autem hæc, quæ a *Cervis* supra c. 72, incipiunt, alia manu descripta, et reliquo operi agglutinata; et mendosiora posterioribus longe.

LXXXVIII. Οἱ δὲ πολέμιοι insertum. Prius dein, ἐπιπεσόντες, πολλοὺς ἀποκτείνουσι, καὶ τὸν ἄρχοντα τ. Λ., dein καὶ τέσσαρα. Pro τελευταίους, prius ε, ut voluerit ἐσχάτους.

LXXXIX. Prius τούτῳ τῷ πολ. τῆς ε. ἐνδ. ἔφη οὐκ ἐνεχείρησα. Post ὑπείκειν, ἐθε., ut forte ἐθελούσιον, vel tale quid cogitarit. Ibid. prius, διδ. εἰ καὶ διὰ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῖς Ῥ. Dein ἐνταῦθα τε τοὺς ςρατηγοὺς οἱ Γ. ἦγον ἐν τ.

XC. Pro αὐτῶν πόλιν, ἐκείνων prius volebat; et ἦλθον λέγοντες, τοὺς, etc. παρασκευᾶσθαι prius; scribe mox τοῖς θ' Ἐδουεσι. Post Μινούτιον, primum πλάγκον scripserat. Dein Κίϊντον est in ms.

Hæc sunt, quæ raptim enotavimus, quum vix temporis punctum ad eam rem nobis daretur; et relegere itaque haudquaquam licuit, quam ob rem σφάλμασι *nostris iterum iterumque veniam oramus, et exoramus, spero, a viris candidis: de ceteris,* οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ.

CATALOGUS

Populorum, virorum et locorum, qui in Julii Celsi Commentariis memorantur. *

* Numerus Arabicus, qui nomina sequitur, voluminis hujus paginas indicat. In hoc indice primum confecto, signatur nominum varietas, quæ diversa tum in optimis Cæsaris editionibus, tum in Londinensi et Græviana Julii Celsi editione reperiuntur, ut æquissimus Lector de rebus, locis et hominibus inter se collatis certius ferat judicium, sedulamque nostrorum laborum diligentiam justis momentis ponderatam existimet. (N. E. L.)

C.

parat; 144. — In Sequanos proficiscitur; 148. — Alesiæ obsidionem instituit, et, victo Vercingetorige, capit; 149-155. — Dispersis legionibus per Gallias, Bibracte hibernat; 155. — Tandem Treviris superatis, Galliam omnem Romanorum jugo subigit; 156-166. — Inde Rubiconem transit, et Ariminum intrat; 176. — Illius querelæ contra senatum et Pompeium; 177. — Auximium ingreditur; 178. — Picenum occupat; 179. — Et Corfinium; 180. — Pergit in Appuliam; 181. — Ciceroni respondet; 182. — Brundusio Pompeium obsidet; 182. — Romam, toto Belli Gallici decennio non visam, ingreditur; 183. — Ærarium exhaurit; 183. — Petreium et Afranium in Hispania vincit; 184-187. — Massiliam capit; 187. — Ex Hispania redit Romam; 187. — Comprimit seditionem militum Placentiæ; 187. — Ad Pompeium de pace in Epirum mittit; 189. — In Epirum venit; 191. — Vario marte ad Dyrrachium pugnatur; 191, 192. — Nota vox ad gubernatorem cimbæ procella oppressæ; 191. — Consolatur milites qui victi fuerant; 195. — Lacessit Pompeium; 196, 197. — Instruit aciem perita arte; 198. — Hortatur milites; 198, 199. — Ubique præsens in prælio Pharsalico; 201. — Apud Pharsaliam Pompeium superat; 201. — Castra Pompeiana capit; 202. — Victis parcit; 202. — Persequitur Pompeium; 203. — Illius verba post pugnam; 203. — In Asiam pergit; 205. — Hellespontum trajicit victor, et solus totam Cassii classem se tradentis, recipit; 205. — Ilium invisit; 205. — Alexandriam venit; 206. — Casum Pompeii miseratur, et lacrymas fundit; 206. — Illi insidiantur Achillas, et Ægyptii; 206, 207. — Laudat Euphranorem; 207. — Cleopatram orantem in regnum restituit; Pharon occupat; 208. — Ptolemæo ignoscit; 209. — Eruptione hostium pressus, per maris aquas ad suos enatat incolumis; 209. — Ultor Pompeii; 210. — In Syriam

F.

G.

populi romani penetrarent, timendum erat; 20. — Illis læta grataque Cæsaris victoria de Helvetiis; 28. — Sibi patriam derelinquendam esse, si Romanorum auxilio destituuntur, Cæsari dicunt; 29. — Non modo cum illorum pernicie, sed non sine periculo imperii romani, Germanos in Gallias effundi recogitat Cæsar; 30. — Illorum exercitus quoties concurrerunt cum Germanis, ingentem formidinem conceperunt; 32. — Illorum equis decimam legionem Cæsar imponit; 35. — Illorum voluntate se habere sedes in Gallia Cæsari respondet Ariovistus; 36. — Illos domuit Romanorum primus Q. Fabius Maximus; 37. — Ut illi libertate fruerentur senatui placuisse, dicit Cæsar Ariovisto; 38. — Illis diu incumbendo, linguam Gallicam didicit Ariovistus; 39. — Illorum præcipui Belgæ; 42. — Ex illis quidam consilia Romanorum Nerviis aperiunt; 48. — Inter illos omnes opinatissimæ virtutis Treviris equites; 50. — Illis ingenita levitas; 57. — Bellis ineundis promptiores, quam adversitatibus tolerandis; 61. — Illorum principes alloquitur Cæsar; 65. — Illorum leves et fragiles animi; 67. — Illorum iracundiam timent hostium legati; 68. — Ut eos qui Gallis bellum movebant sibi reddant, a Sicambris per legatos Cæsar postulat; 69. — Illis non bene nota Britannia; 71. — Victoriam perpetuam sperant; 93. — Illis pugna fatalis; 94. — Illis non suspectus servus literas jaculo insertas, ad Cæsarem defert; 95. — De adventu hostium edocti, venientibus obviam eunt; 96. — Illis edicunt Treviri licitum esse ad se, ante tertiam horam, transire; 97. — Gallorum ingentes copiæ venientes ad castra Cæsaris oppugnanda, accepta victoriæ fama, similes fugientibus abeunt; 98. — Omnibus gentibus sese præferentes, in bellicis rebus; 99. — Tædio fessi, sparsim abeunt; 100. — Illorum mores et animos experimento Cæsar agnoscens; 101. — In illorum animis odium metusque certant; 102.

omnibus præstantes Belgæ Galli; 16. — Galliarum imperio potiri ardent Helvetii; 18. — Huc pretio conducti, et cœlo capti suaviore, Germani veniunt ad centum viginti millia; 19. — In Galliam ulteriorem, mira velocitate, transgressus Cæsar; 20, 22. — De Galliarum populis Cæsari loquitur Divitiacus; 26. — Hic Cæsaris prima victoria; 28. — Legationes urbium petunt a Cæsare totius Galliæ concilium, cujus dies præfigitur; 29. — Galliarum miserrimos miseratur Cæsar; 30. — Huc Germanos transferri vetat Cæsar; 31. — Hujus principatum tenuerunt Ædui, pro quibus loquitur Cæsar Ariovisto; 36. — De transitu in Gallias, de illarum populis respondet superbe Ariovistus; 36, 37. — Gallia quasi sua idem Romanis interdicit; 38. — Secundam uxorem ibi ducit Ariovistus; 40. — Ibi motus magni; 41. — Hic habitare Germanos ægre ferunt Belgæ; 42. — Hinc digressus Cæsar; 54. — Iter ex Galliis ad Italiam per Alpes difficile; 55. — Ligeris hujus amnis præclarus; 56. — Huc redit Cæsar velociter, ad gentium jus vindicandum; 56. — Præsagia novitatum ibi concipit Cæsar; 57. — Ibi plurima hominum fides in amicitiis et constantia; 62. — Ibi considunt Germani; 65. — Illis respondet Cæsar e Gallia emigrandum esse; 66. — Hujus extremitates implet fama romani exercitus; 69. — Huc Cæsar redit, actis 18 diebus in Germania; 71. — In extremum Galliæ angulum classem contrahi jubet, ut Britanniam invadat; 72. — Hic Cæsar hibernat; 76. — Hinc convehi facit quod deest in Britannia; 77. — Huc obsides Britanniæ duci jubet; 78. — Treviri, Galliæ civitas equitatu potentissima; 79. — Illius principes omnes in portu Icio invenit Cæsar; 80. — Hos Galliæ principes hortatur Dumnorix; 81. — Hic relinquitur Labienus cum exercitu; 82. — Hinc fabros accersitos in suis reparandis navibus fatigat Cæsar; 83. — Hic hibernare Cæsaris intentio; 85. — Omnium Galliarum

cit ad confluentem Rheni ac Mosæ; 68. — Ut ei qui quotidie in Gallias transire consueverant, suarum metu rerum domi contineantur, operæ pretium Cæsar existimat; eorum responsio barbarica ad nuncios Cæsaris; 69. — Eos qui trans Rhenum incolunt, Primus Romanorum, maximis cladibus afficit Cæsar; 70. — Eis ostendit Cæsar, Rheni transitu Romanos, neque metu, neque difficultate prohiberi posse; 71. — Ab eis ad Britannos transit fama Romanorum; 72. — Eos a Treviris sollicitari dicitur; 79. — Magnam eorum manum pretio conductam, mox adfuturam esse Romanis ad se missis nuntiat Ambiorix; 88. — In finibus eorum accidisse romanæ legionis interitum dixisse refertur Suetonius Tranquillus; 92. — Ab eis destitutus Induciomarus; 99. — In bellum a Treviris excitantur; 101. — Illorum auxiliis non expectatis, Treviri e castris erumpunt; 103. — Audita Trevirorum clade, ad propria revertuntur; 104. — Ne illorum communi odio, innocentes pro nocentibus pœnas pendant, Romanos rogant Ubii; 105. — Illis non agriculturæ studium; 106. — Illos castra aggredi non ausuros Romanis persuasum; 112. — Ab illorum incursibus vexantur Rhemi, Lingones et Treviri; 146 et seqq. — Germanorum equitum, quos Cæsar e Transrhenanis urbibus accierat, insignis opera; 148. — Eorumdem incursu in fugam versi Galli; 158. — Ad illos se confert Commius; 159. — Eorum multos, qui Treviris auxilium tulerant contra Romanos, interficit Labienus; 164. — Eos qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum maximis cladibus affecisse Cæsar a Suetonio Tranquillo memoratur; 165, 166. — Ex illis quorumdam insignis virtus; 192. — Illorum auxilia sese habere gloriatur rex Juba; 219.

Germania, pars Europæ septemtrionalis: Galliæ Transalpinæ magnas partes sibi vindicavit; 17. — Huc fugam meditantium sex millia Helvetiorum Cæsar ex itinere re-

H.

I.

L.

N.

O.

U.

V.

X.

Z.

TABULA

EORUM QUÆ IN HOC TERTIO VOLUMINE CONTINENTUR.

FINIS TERTII VOLUMINIS.